El yazısıyla kopulanan
gereken işaretler bu kopyeye
nüshada konulmamıştır.
Bunlar için "Edebiyat Fakültesi
Araştırma Enstitüsü Kütüphanesi"n-
deki nüshaya bakılabilir.

Süreyya CEMALMAZ
Türk Dili Asistanı
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ
E R Z U R U M

E R Z U R U M İ L İ A Ğ I Z L A R I

(İnceleme - Metinler - Sözlük ve Dizinler)

- Doktora Çalışması -

E R Z U R U M - 1 9 7 3

ERGUVAN İLİ AĞIZLARI

BİBLİYOGRAFYA
SÖZLÜK
SESBİLGİSİ DİZİNİ
SEKİLBİLGİSİ DİZİNİ

BİBLİYOGRAFYA

B İ B L İ Y O G R A F İ A

Çalışmamızda yararlandığımız kitap, makale, basılmamış tezler vb. eserlerin listesini aşağıda veriyoruz. Bunlar arasında adları kısaltılmış olanların kısaltmalarını da ayrıca yanlarında gösteriyoruz.

1 AGAKAY, Mehmet Ali, Türkçe Sözlük, 4. B., Ankara, TDK, 1966, 15 + 808 s.

2 AGAKAY, Mehmet Ali, Türkçede Yakın Anlamlı Kelimeler Sözlüğü, Ankara, TDK, 1958, 115 s.

3 AKGÜN, Tahsin, Erzurum, İstanbul, Tan Mat., 1955, 56 s.

4 AKKAYA, Şükrü, Bkz.: BERGSTRASSER.

5 ALPER, Feridun, Berman Yerli Ağzı, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1971, Yayınlanmamış Öğrenci Tezi.

6 ATALAY, Besim, Divanü Lügat-it-Türk Dizini, Ankara, TDK, 1943, 40 + 885 s.

7 ATALAY, Besim, Türk Dilinde Ekler ve Kökler, İstanbul, TDK, 1941, 382 s.

8 ATAÖV, Doç.Dr. Türkkaya, Bilimsel Araştırma El Kitabı, Ankara, Balkanoğlu Mat.Ltd.Şti., 1969, 8 + 48 s.

9 AYDIN, Dr. Dindar, Erzurum Beylerbeyliği ve Teşkilâtı - Kuruluş ve Gelişme Devri (1535 - 1566), Erzurum, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1972, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

10 AYDIN, Dindar, "Erzurum Şehrinin Osmanlı Fethini Müteakip Yeniden İmarı, İskân ve İlk Sakinleri," Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi, C. I / 1 (Ekim 1970), s. 101 - 114.

11 BAILLY, Anatole, Dictionnaire Grec - Français, Paris,

Librairie Hachette, 1950, 31 + 2230 s.

12 BALI, Muhan, "Atatürk Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Tez Çalışmaları," TDED, C. XVI (1968), s. 139 - 145.

13 BANGUOGLU, Tahsin, "Oguz Lehçesi Üzerine (Kaşgari'den Notlar: III.)," TDAYB, (1960), s. 23 - 48.

14 BANGUOGLU, Tahsin, Türk Grameri : Birinci Bölüm : Sesbilgisi, Ankara, TDK, 1959, 306 s. (Sesbilgisi)

15 BASKAKOV, N. A., "Türk Dillerinde Ön Vokallerin Düzleşmesi ve Karaimcenin Halicz - Luck Lehçesinde ö - o ve ü - i Değişmeleri," TDAYB, (1963), s. 33 - 37.

16 BAYUR, Hüseyin Y., "Dilimiz ve Yunan - Latin asıllı Kelimeler," TDAYB, (1953), s. 93 - 121.

17 BAZIN, Louis, "Note sur la Fréquence des Voyelles turques," EA, (1962), s. 61 - 68.

18 BELKOGLU, Nabi, Erzurum Türküleri, Adana, Kemal Mat., 1971, 224 s.

19 BENZING, J., "ī (ā) Final dans les Langues turques," JDA, s. 51 - 60.

20 BENZING, J., "Altay Filolojisi ve Türkoloji Etütlerine Kılavuz I, II, çev. S. PAYLI," TDAYB, (1958,1959) s. 215 - 278.

21 BERGSTRÄSSER, G., "Zur Phonetik des Türkischen nach Gebildeter Konstantinopler Aussprache," ZDMG, 72 (1918), 235 s., Türkçesi: M.S. AKKAYA, Türk Fonetiği, İstanbul, 1926.

22 BERTELSMANN, Das Bertelsmann Lexikon, C. Bertelsmann Verlag, 1965, 4 cilt.

23 BIYIK, Sıddık, İspir ve Çevre Köylerinde bir Dil Araştırması, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1970, Yayınlanmamış Öğrenci Tezi.

24 BİLEN, Ahmet, Oltu Ağzı Üzerinde Derleme ve İnceleme, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1966, Yayınlanmamış Öğrenci Tezi.

25 BİLGEGİL, Dr. M. Kaya, Eğitim Enstitüleri için Türkçe Dilbilgisi (Edebiyat Bilgi ve Teorilerine Giriş), Ankara, Güzel İstanbul Mat., 1963, 308 s.

26 BORATAV, Pertev Naili, "Lutfullah Sami Akalın, Erzurum Bilmeceleri (Devinettes d'Erzurum)," Or, X / 1, Kitaplar ve mecmualar / Reviews of Books and Periodicals, Türkiye / Türkey, 1957, s. 160 - 161.

26 BÖLEN, İhsan, Tortum Yerli Ağzı, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1970, Yayınlanmamış Öğrenci Tezi.

27 BROCKELMANN, Dr. C., Osttürkische Grammatik der Islamischen Litteratursprachen Mittelasiens, Leiden, E. J. Brill, 1954, 8 + 429 s.

28 BROCKHAUS, F. A., Der Grosse Brockhaus, Wiesbaden, 1952 - 1967.

29 BROCKHAUS, F. A., Der Sprach - Brockhaus, Wiesbaden.

30 BUDAK, Aydın, Erzurum Ağzında k,g / ç,c Değişmesi, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1967, Yayınlanmamış Öğrenci Tezi.

31 BULUT, Sabahattin, "Erzurum Folklöründe Gelenekler - Görenekler," Yakutiye Mec., Yıl:5, Sayı 4 (12 Mart 1963), Erzurum. ss. 22-23 / 38 - 39.

32 BULUT, Sabahattin, "Erzurum Folklöründe Gelenekler - Görenekler," Yakutiye Mec., Yıl: 6, Sayı:5 (12 Mart 1964), Erzurum, s. 43 - 45.

33 BULUT, Sabahattin,"Erzurumda Halk Hekimliği ve Tedavi Şekilleri," Yakutiye Mec., Yıl:7, Sayı:6 (Ekim 1965) Erzurum, s. 46 - 48.

34 BULUT, Sabahattin, "Oduncu - Müzikli Ortaoyunu-," Yakutiye Mec., Yıl:6, Sayı:5 (1964) 32 -36.

35 CAFEROĞLU, Ahmet, "Akhisar ve Cihanbeyli Ağızları," TDAYB, (1967), s. 1 - 38.

36 CAFEROĞLU, Ahmet, "Anadolu Ağızları Konson Değişmeleri," TDAYB, (1963), s. 1 - 32.

37 CAFEROĞLU, Ahmet, "Anadolu Ağızlarında İçsese Ünsüz Benzeşmesi," TDAYB, (1958), s. 1 - 11.

38 CAFEROĞLU, Ahmet, "Anadolu Ağızlarında Metathèse Gelişmesi," TDAYB, (1955), s. 1 - 7.

39 CAFEROĞLU, Dr. Ahmet, "Anadolu Ağızlarından Toplamalar, İstanbul, 1943.

40 CAFEROĞLU, Dr. Ahmet, Anadolu Dialektolojisi Üzerine Malzeme, 2 Cilt., İstanbul,1940, 1941.

41 CAFEROĞLU, Dr. Ahmet, Anadolu İlleri Ağızlarından Derlemeler, İstanbul, Orhan Yalçın Mat., 1951.

42 CAFEROĞLU, Ahmet, "Anadolu ve Rumeli Ağızları Ünlü Değişmeleri," TDAYB, (1964), s. 1 - 33.

43 CAFEROĞLU, Ahmet, "Aydın İli Ağızlarından Örnekler ve Etnografya Bakımından Özellikleri," TDAYB, (1965), 1 - 28.

44 CAFEROĞLU, Ahmet, "Azerbaycan ve Anadolu Ağızlarındaki Moğolca Ünsurlar," TDAYB, (1954), s. 1 - 10.

45 CAFEROĞLU, Ahmet, "Das Aserbaidschanische," Fund., s. 280 - 307.

46 CAFEROĞLU, Ahmet, "Die Anatolischen und Rumelischen Dialekte," Fund., s. 239 - 260.

47 CAFEROĞLU, Prof.Dr. Ahmet, Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar I. Kars, Erzurum, Çoruh İlbaylıkları Ağızları, İstanbul, TDK, 1942, 24 + 296 s.

48 CAFEROĞLU, Ahmet, "Etimolojik Araştırma Denemeleri," TDAYB, (1957), s. 1 - 11. (hazan / kafder / gamgır kelimelerinin etimolojileri).

49 CAFEROĞLU, Dr. Ahmet, Güney-Doğu İllerimiz Ağızların-

dan Toplamalar, İstanbul, 1945.

50 CAFEROĞLU, Dr. Ahmet, Kuzey-Doğu Illerimiz Ağızlarından Toplamalar, İstanbul 1946.

51 CAFEROĞLU, Ahmet, "Muğla Ağzı," TDAYB, (1962) s. 107 - 130.

52 CAFEROĞLU, Dr. Ahmet, Orta Anadolu Ağızlarından Derlemeler, İstanbul, 1948.

53 CAFEROĞLU, Dr. Ahmet, Sivas ve Tokat İlleri Ağızlarından Toplamalar, İstanbul, 1944.

54 CEMİLOĞLU, Mustafa, Ilıca Bucağının Güney Köylerinde Dil Araştırması, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1966, Yayınlanmamış Öğrenci Tezi.

55 COLLART, Jean, Grammaire du Latin, ("Que sais-je?"), Paris, 1956, 126 s.

56 ÇAĞATAY, Dr. Saadet, "Eski Osmanlıca'da Fiil Müştakları," DTCFD, C.5, sayı: 4, 5, (1947).

57 ÇAĞATAY, Doç.Dr. Saadet, "Eski Osmanlıca'da Fiil Müştaklarından: Gerundifler," DTCFD, C.6, Sayı: 1 -2, (1948).

58 ÇAĞATAY, Doç.Dr. Saadet, "Eski Osmanlıca Üzerine Bazı Notlar," DTCFD, C.2, sayı: 2, (1944).

59 ÇAĞATAY, Saadet, "Türkçede 'Kadın' için Kullanılan Sözler," TDAYB, (1962), s. 13 - 49.

60 ÇAĞATAY, Saadet, "Türkçede ki - erki," TDAYB, (1963), s. 245-250.

61 ÇAĞATAY, Saadet, "Türkçede ü / g Sesine Dair," TDAYB, (1954), s. 15 - 30.

62 ÇAĞATAY, Doç.Dr. Saadet, "Uygurca'da ve Eski Osmanlıca'da İnstrumental -^{9}n," DTCFD, C.1, sayı: 3, (1943).

63 DARKOT, Besim, "Erzurum (Coğrafyası)," İA, C. IV.

64 DAUZAT, A., La Géographie linguistique, Paris, Flammarion, 1944.

65 DEMİR, Salim, İspir İlçesinin Norgâh Bucağı Ağzı, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1971, Yayınlanmamış Öğrenci Tezi.

66 DENY, Jean, Grammaire de la Langue turque, Paris, 1918; Türkçesi: Ali Ulvi ELÖVE, Türk Dili Grameri (Osmanlı Türkçesi), İstanbul, Maarif Vekâleti Yay., 1941, 1142 s.

67 DENY, Jean, L'Arméno - Coman et les Ephémérides de Kamieniec (1604 - 1613), Wiesbaden, 1957, 96 s.

68 DENY, Jean, "L'Osmanli moderne et le Turc de Turquie," Fund., s. 182 - 239.

69 DEVELLİOĞLU, Ferit, Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lûgat : Eski ve Yeni Harflerle : 5000 kelime ilâveli 2. Ofset Baskı, Ankara, Doğuş Ltd.Şti. Mat., 1970, 9 + 1459 + 119 s.

70 DİLÂÇAR, A., "Batı Türkçesi," TDAYB, (1953), s.73-92.

71 DİLÂÇAR, A., Dil, Diller ve Dilcilik, Ankara, TDK, 1968, 12 + 349 s.

72 DİLÂÇAR, A., "Lehçelerin Yayılma Tarzı ve Türk Dil ve Lehçelerinin Tasnifi Meselesi," TDAYB, (1954), s. 39 - 58.

73 DİLÂÇAR, A.,"Türk Lehçelerinin Meydana Gelişinde Gelişinde Genel Temayüllerin Koyulaşması ve Körlenmesi," TDAYB, (1957), s. 83 - 93.

74 DTC : MADELYEV, S. M. ve d., Drevnetyurkskiy Slovar, Leningrad, 1969, 28 + 676 s.

75 DTCFD : Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Dergisi.

76 ECKMANN, Janos, "Dinler (Makedonya) Türk Ağzı," TDAB, (1960), s. 189 - 204.

77 ECKMANN, Janos, "Karamanlı Türkçesinde -daca ekli fi-

il Şekli," TDAYB, (1953), s. 45 - 48.

78 ECKMANN, Janos, "Kelime Ortasında Anorganik b,p, ve m'nin Türemesi," TM, C. X (1953), s. 313 - 320.

79 ECKMANN, Janos, "Türkçede d,t ve n seslerinin Türemesi," TDAYB, (1955), s. 11 - 22.

80 ECKMANN, Janos, "Türkçede -raq, -rek ekine Dair," TDAYB, (1953), s. 49 - 52.

81 Edib Ahmed (Yükmekli), Âtabetü'l-Hakaik (XII - XIII. yy.), Bilimsel neşri: Reşit Rahmeti ARAT, TDK, 1951 16 + 175 s.

82 EMRE, Hasan, "Anadolu ağızlarında Rumca, İslâvca ve Arapça Kelimeler," TDAYB, (1960), 295 - 371.

83 EREN, Hasan, "Anadolu ve Kafkasya Türkleri," TDAYB, (1961), s. 319 - 357.

84 EREN, Hasan, "Onomatopelere ait Notlar," TM, C. X (1953), s. 55 - 58.

85 EREN, Hasan, "Türkçede -mm- / -mb- Dissimilatiomu," TDAYB, (1959), s. 95 - 105.

86 EREN, Hasan, "Türk Dillerinde Metathèse," TDAYB, (1959), s. 161 - 180.

87 EREN, Hasan, "Onomatopelere ait Notlar," TM, C.X, (1953), s. 55 - 58.

88 ERGİN, Muharrem, Dede Korkut Kitabı : İndeks - Grammer, C. II, Ankara, TDK, 1963, 12 + 483 s.

89 ERGİN, Muharrem, Türk Dil Bilgisi, İstanbul, 1958, 1962, 384 s.

90 ERİMER, Kayahan, "Anadolu ve Rumeli Ağızları Üzerinde bir Bibliyografya Denemesi," TDAYB, (1970), s. 211 - 236.

91 Erzurum Halk Oyunları Halk Türküleri Derneği, "Derlemeler: Maniler - Bilmeceler," Yakutiye Mec.,

Yıl:7, Sayı:6 (Ekim 1965), Erzurum, s. 43 - 45.

92 FKA : Fuad Köprülü Armağanı.

93 FRANCIS, W. Nelson, The Structure of American English, New York, The Ronald Press Comp., 1958, 5+614 s.

94 Fund. : Philologiae Turcicae Fundamenta (PhTF), C.I. Wiesbaden, GMBH, 1959, 810 s.

95 GABAIN, A. von, altürkische Grammatik, Leipzig 1950, (adr.).

96 GABAIN, A. von, "Das Alttürkische," Fund., s. 21 -45.

97 GABAIN, A. von, "Verbalkompositionen im Türkischen : Türkçede Fiil Birleşmeleri," TDAYB, (1953), s.1-28.

98 GAFFIOT, Félix, Dictionnaire îllustré Latin - Français, Paris, Librairie Hachette, 1934, 1719 s.

99 GEMALMAZ, Efrasiyap, Erzurum Ağzından bir Konuşma Üzerinde Sesbilgisi Yönünden Araştırma, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1963, Yayınlanmamış Öğrenci Tezi.

100 GEMALMAZ, Efrasiyap, Eski Türkçenin Ekliği Denemesi, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1971, Ders Notu., 43 s. (Teksir).

101 GERÇ, Hayati, Erzurum'da Faytoncuların Kullandıkları Eşya Adları ve Deyimleri, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1966, Yayınlanmamış Öğrenci Tezi.

102 GÖGÜŞ, Beşir, "Türkçede Birleşik Kelime Oluşumu ve Birleşik Kelimelerin Nasıl Yazılması Gerektiği," TDAYB, (1962), s. 245 - 264.

103 GÖGÜŞ, Beşir, "Türkçede Cümlemsilerin Kuruluşu ve Temel Cümleciğe Bağlanma Şekilleri," TDAYB, (1963), s. 89 - 142.

104 GREVISSE, Maurice, Le Bon Usage - Grammaire Française, 7.B., Paris, Libr. Orientaliste, 1959.

105 GRIMM, Jacob; Wilhelm GRIMM, Deutsches Wörterbuch, Leipzig, S. Hirzel Verlag, 1962.

106 GROSSBERG, John, The E.U.P. Concise Russian and English Dictionary, ("Teach Yourself Books"), London, The English Universities press Ltd., 1967, 17 + 271

107 GUIRAUD, Charles, Grammaire du Grec,("Que sais-je?"), Paris, 1967. 126 s.

108 GUIRAUD, Pierre, La Grammaire, ("Que sais-je?"), Paris, 1967, 124 s.

109 GUIRAUD, Pierre, L'Argot, ("Que sais-je?"), Paris, 1966, 126 s.

110 GUIRAUD, La Sémantique, ("Que sais-je?"), Paris,1968, 126 s.

111 GUIRAUD, Pierre, L'Etymologie, ("Que sais-je?"),Paris 1967, 125 s.

112 GUIRAUD, Pierre, Patois et Dialectes Français, ("Que sais-je?"), Paris, 1968, 113 s.

113 HACIEMİNOGLU, Dr. M. Necmettin, Türk Dilinde Edatlar, İstanbul, M.E. Basımevi, 1971, 8 + 335 s.

114 HATİBOGLU, Dr. Vecihe, Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü, Ankara, TDK, 1972., 145 s.

115 HATİBOGLU, Vecihe,"Kelime Gurupları ve Kuralları," TDAYB, (1963), s. 203 - 244.

116 HATİBOGLU (KILIÇOGLU), Vecihe, "Türk Gramerinde Yeni Araştırmalar," DTCFD, C.IX (1951), s. 260 - 275.

117 HATİBOGLU (KILIÇOGLU), Dr. Vecihe, "Türk Gramerinde Yeni Araştırmalar," TDAYB, (1953), s. 181 - 196. (İstek kipi).

118 Hayat, Hayat Büyük Türk sözlüğü, İstanbul, Hayat Yay. 1969-1970, 1288 s.

119 HAZAN, G.,"Dil Çalışmalarının Makineleştirilmesi," TDAYB, (1966), s. 259 - 265.

120 HERMAN, Joseph, Le Latin Vulgaire, ("Que sais-je?"), Paris, 1967. 125 s.

121 HIGOUNET, Charles, L'Ecriture,("Que sais-je?"), Paris, 1964, 126 s.

122 IŞIKLI, Suat, "Türkü ve Derlemelerimiz," Yakutiye Mec. Yıl:6, Sayı:5 (12 Mart 1964), Erzurum, s. 40 - 42.

123 İA : İslâm Ansiklopedisi.

124 İNALCIK, Halil, "Erzurum (Osmanlı Devletinde Erzurum Beylerbeyliği)," İA. C.IV., s. 353 - 357.

125 İNAN, Abdülkadir, "S.S. Muysel: Türk Dilinde İsaret (Tanıtma)," TDAYB, (1958), s. 279 - 313.

126 JDA : Jean Dery Armağanı.

127 KARAÇ, Mehmet, "Portumda Halk Türküleri," Yakutiye Mec. Yıl:6, Sayı:5 (12 Mart 1964), Erzurum, s. 37 - 39.

128 KATONA, Louis K., "Le Dialecte Turc de la Macédoine de l'Ouest," TDAYB, (1969), s. 57 - 194.

129 KIRZIOĞLU, M. Fahrettin, Kars Tarihi I. cilt., İstanbul, Işıl Mat., 1953. 20 + 608.

130 KIRZIOĞLU, M. Fahrettin, "Lehçe-i Erzurum Yazmasındaki Halk Sözleri," TDAYB, (1962), 195 - 244.

131 KONONOV, A.N., "İsimlerin ve Sıfatların Küçültme Şekilleri ve Söz Yapımı," TDAYB, (1968), s. 81 - 88.

132 KÖMÜRCÜ, İbrahim Hakkı, Abideleri ve Kitabeleriyle Erzurum Tarihi, İstanbul, Ercan Mat., 1960,594 s.

133 KORKMAZ, Zeynep, "Anadolu Ağızlarının Etnik Yapı ile İlişkisi Sorunu," TDAYB, (1971), s. 21 - 32.

134 KORKMAZ, Zeynep, "-esi / -ası Gelecek Zaman İsim - Fiil (participium) Ekinin Yapısı Üzerine," TDAYB, (1968), s. 51 - 58.

135 KORKMAZ, Dr. Zeynep, Güney-Batı Anadolu Ağızları Ses Bilgisi (Fonetik), Ankara, TTK Basımevi, 1956, 27 + 130 s.

136 KORKMAZ, Dr. Zeynep, Nevşehir ve Yöresi Ağızları, I. Cilt: Sesbilgisi (Phonétique), Ankara, TTK Basımevi, 1963, 15 + 230 s.

137 KORKMAZ, Zeynep, "Türkçede Ek Yığılması Olaylarının Meydana Gelişi Üzerine," TDAYB, (1960), s. 173 - 180.

138 KORKMAZ, Zeynep, "Türk Dilinde -ça eki ve bu Ek ile Yapılan İsim Teşkilleri Üzerine bir Deneme," TDAYB, (1958), s. 41 - 68.

139 KOŞAY, H. Zübeyir, İ. Hafet İZBUDAK, Anadilden Derlemeler, İstanbul, 1932.

140 KOŞAY, H. Z., Orhan AYDIN, Anadilden Derlemeler II, Ankara, TDK, 1952, 7 + 145 s.

141 (KÜNKÇÜOĞLU), Kemal Edip, Urfa Ağzı, İstanbul, Burhaneddin Basımevi, 1945, 147 s.

142 Larousse Classique : Dictionnaire Encyclopédique, 7. B., Paris, Librairie Larousse, 1957, 1280 s.

143 LEES, Robert B., "Turkish Harmony and the Phonological Description of Assimilation," TDAYB, (1966), s. 279 - 297.

144 MALMBERG, Bertil, La Phonétique, ("Que sais-je?"), Paris, 1968, 126 s.

145 MANSUROĞLU, Mecdut, "Das Altosmanische," Fund., s. 161 - 182.

146 MANSUROĞLU, Mecdud, "Edirne Ağzında Yapı, Anlam, Değişim ve Ses Dizimi Özellikleri," TDAYB, (1960), s. 181 - 187.

147 MANSUROĞLU, Mecdut, "Türkçede -mış ekinin Fonksiyonları," FKA, s. 345 - 350.

148 MANSUROĞLU, Mecdud, "Türkiye Türkçesinde Ses Uyumu," TDAYB, (1959), s. 61 - 95.

149 MAROUZEAU, J., Lexique de la Terminologie Linguistique (Français, Allemand, Anglais, Italien), 3. B., Paris, Geuthner, 1951.

150 MARTINET, André, Elements de Linguistique Générale, Paris, Libr. Armand Colin, 1970, 224 s.

151 MILLARDET, G., Linguistique et Dialectologie Romanes Problèmes et Méthodes, Montpellier, Société des Langues romanes, 1923.

152 ML : Meydan Larousse : Büyük Lûgat ve Ansiklopedi.

153 MOSER, Hugo, Deutsche Sprachgeschichte, Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 1965, 224 + 10 s.

154 NA : Németh Armağanı.

155 NODIER, Charles, Notion élémentaires de linguistique ou histoire abrégée de la parole et de l'écriture, pour servir d'introduction à l'alphabet, à la grammaire et au dictionnaire, Bruxelles, J.P. Meline, 1834, 280 s.

156 OLCAY, Doç.Dr. Selâhattin, Doğu Trakya Yerli Ağzı, Ankara, AÜ. Basımevi, 1966, 92 s.

157 OLCAY, Doç. Dr. Selâhattin, Erzurum Ağzı, Ankara, AÜ. Basımevi, 1966, 130 s.

158 Or : Orions

159 ÖCAL, Tümay, Şenkaya İlçesinin Kömürlü Bucağı Ağzı, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1972, Yayınlanmamış Öğrenci Tezi.

159 ÖNDER, A. Rıza, "Hınıs'tan Kelime ve Deyimler," TFA III / 58, (1953), s. 921 - 926.

160 ÖZDEMİR, Emin, "Türkçede Fiillerin Çekimlenişine Toplu Bakış," TDAYB, (1967), 177 - 204.

161 PAYLI, Sabit, Bkz.: BENZING.

162 PERROT, Jean, La Linguistique, ("Que sais-je?"), Paris, 1967, 135 s.

163 PIAGET, Jean, Le Structuralisme, ("Que sais-je?"), Paris, 1968, 124 s.

164 POP, Sever, La Dialectologie, Aperçu historique et méthodes d'enquêtes linguistiques, Gembloux, J. Duculot, 1950, 2 Cilt.

165 POTOTSKAYA, V. V., Frantsuzsko - Russkiy Slovar, Moskva, 1961, 559 s.

166 POTOTSKAYA, V. V., Russko - Frantsuzskiy Slovar, Moskva, 1963, 546 s.

167 The PRINCIPLES of the International Phonetic Association , London, 1966. 53 s.

168 ROBERT, Paul, Le Petit Robert: Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française, Paris, Société du Nouveau Littré, le Robert, 1967, 32 + 1969 s.

169 RUSTEMOV, R. E., M.Ş. ŞİRELİYEV, Azerbaycan dilinin qerb qrupu dialekt ve şiveleri, I. Cilt, Baki, Azerbaycan SSR Elmler Akademiyası Neşriyyatı, 1967, 280 + 2 s.

170 RUSTEMOV, R. E., Azerbaycan dilinin Muğan qrupu şiveleri, Azerbaycan SSR Elmler Akademiyası Neşriyyatı, Baki, 1955, 261 + 1 s.

171 RUSTEMOV, R.E., Kuba dialekti, Azerbaycan SSR Elmler Akademiyası Neşriyyatı, Baki, 1961, 281 s.

172 SEYİDOĞLU, Bilge, Erzurum Halk Masalları Üzerinde Araştırmalar, metinler ve açıklamalar (2 Cilt), Erzurum, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1971, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

173 (SEYİDOĞLU) PALANDÖKEN, Bilge, "Erzurum manileri," TDED, XVI. Cilt. (1968), s. 23 - 34.

174 SAUSSURE, F. de, Cours de linguistique général, Lausanne, 1916; 4. B., Paris, Payot, 1949.

175 SILVA, Ferreira da, "Exploitation d'un disque en vue d'une classe de conversation," Le Français dans le Monde, No: 32 (Avril-Mai 1965), s. 30 - 31.

176 Süleyman Çelebi, Vesîletü'n-Necât: Mevlid, Hazırlayan: Ahmed ATEŞ, Ankara, TDK, 1954, 8 + 208 s.

177 ŞENOL, Kılıçarslan, "Erzurum ve Kars halk dilinden sözler," TFA, VIII / 178 (1964), s. 3409-3411 s.

178 TA : Türk Ansiklopedisi.

179 TAŞER, Muzaffer, Darwin genel sesbilgisi ve Türkçe, Ankara, TDK, 1963, 95 s.

180 TDAYB : Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten.

181 TDED : Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi.

182 TDK : Türk Dil Kurumu.

183 TDK, Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü I - IV., I.c., İstanbul 1943; II.c., İstanbul 1945; III.c., Ankara 1954; IV.c., Ankara, 1957.

184 TDK, Tarama Sözlüğü, Ankara, TDK, 1963 - 1972, 6 cilt

185 TDK, Türk Diyalektleri Çevriyazı Sistemi, İstanbul, TDK, 1945, 16 s.

186 TDK, Türkiyede Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, Ankara TDK, 1963 - 1972, 5 cilt.

187 TDK, Türkiyede Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi I - IV., Ankara, TDK, 1939 - 1951.

188 TEMİZ, Murat, Erzurum Sanatkârları Tarafından Kullanılan Alet ve Eşyalarla İlgili Kelimeler, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1966, Yayınlanmamış öğrenci Tezi.

189 TFA : Türk Folklor Araştırmaları Dergisi.

190 TIETZE, Andreas, "Einige Weitere Griechische Lehn-

wörter im Anatolischen Türkisch," MA, (1962), s. 373 - 388.

191 TIETZE, Andreas, "Slavische Lehnwörter in der Türkischen,volksprache," OR, 10 / 1 (1967), s. 1 -47.

192 TM : Türkiyat Mecmuası.

193 TROUBETZKOY, N. S., Principes de Phonologie, Trad. par J. CANTINEAU, Paris, Librairie C. Klincksieck, 1957, 29 + 396 s.

194 TÜRKDOĞAN, Orhan, Erzurum ve Çevresinde Sosyal Araştırmalar, Ankara, Atatürk Üniversitesi Yay., 1965, 107 s.

195 UÇOK, Dr. Necip, Genel Dilbilim, Ankara, Sakarya Basımevi, 1947, 7 + 149 + 7 s.

196 UÇOK, Dr. Necip, Genel Fonetik, İstanbul, İbrahim Horoz Mat., 1951, 225 s.

197 VEYRENC, Charles-Jacques, Grammaire du Russe, ("Que sais-je?"), Paris, 1968, 125 s.

198 WEISGERBER, L., Dilbilim Metot Bilgisi, Çev. (Prof. Dr.) Hüseyin SESLİ, Erzurum, AÜ. Basımevi, 1968. 40 s.

199 WURM, Stefan, "Das Özbekische," Fundı., s. 489 - 524.

200 YAKUTİYE, "Halkın Dilindeki Bazı Tabirler," Yakutiye Mec. Yıl:5, Sayı:4, (12 Mart 1963) Erzurum, s. 27.

201 YALÇIN, Alp Ölmez, Sonkaya Türkmenleri Ağzı, Erzurum Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1968, Yayınlanmamış Öğrenci Tezi.

202 YINANÇ, Mükrimin Halil, "Erzurum (Tarihi)," İA, C.IV. s. 345 - 352.

SÖZLÜK

S Ö Z L Ü K

61 Bölgemiz ağızlarında, Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında görülmeyen veya, söyleniş veya kullanılışıyla aydın konuşmasındaki durumlarından farklılık gösteren kelimelerin (lexème) yer aldığı aşağıdaki sözlükte,

1. Bölgemiz ağızlarını konuşanların çoğunluğunca tanınmayan belirli meslek ve sosyal tabakalarla ilgili kelimelere yer verilmemiştir;

2. Ünlüyle başlayan ekler aldıklarında kelime sonlarındaki ünsüzlerin geçirebilecekleri değişmeler gerektiğinde ( ) içerisinde gösterilmiştir;

3. Alınma kelimelerin alındıkları diller tesbit edildiği ölçüde belirtilmiş, bunlardan bir kısmının yanında alındıkları dildeki yazılışları da verilmiştir;

4. Türkçe kelimelerin varsa Eski Türkçedeki yanlarında gösterilmeye çalışılmıştır;

5. Fiiller kök veya gövde halinde alınmış ve belirtilmek üzere sonlarına (-) işareti konulmuştur;

6. İsimler de yine kök veya gövde durumunda alınmış, eksiz kullanılmayan şekillerin sonuna (+) işareti konulmuştur;

7. Şekil ve anlam birliği gösteren kelimeler bölgemiz ağızlarında karşılaşılan en yaygın söylenişleri altında toplanmıştır. İkinci ve daha sonraki sıralardaki söylenişleri alfabe sırasında yer almış, ancak en yaygın söylenişine gönderme yapılmıştır;

8. Gerektiğinde örnelerin kullanılışlarıyla

ilgili deyim, atasözü, mani, türkü dörtlüğü vb. verilmiştir;

9. Seyrek söylenişli örneklerin, örnek metinlerimizde geçenlerinin metin numaraları yanlarında belirtilmiş, ancak fazla yer tutacağa düşüncesiyle şimdilik satır numaralarından vazgeçilmiştir.

A

a : bkz. ya

a : bkz. ha

abdal ⟋ a. : abdal
düz yolun düz a. +ayam., 04 056 01

abdes ⟋ f. : aptes
apdis, 01 000 00
ebdes, 14 062 01
a. et- "aptes boz-"
a. al- "aptes al-"
a. sal- "aptes al-"
a. hana "apteshane"

abed ⟋ rus. : yemek, yiyecek, 07 017 01

abele : bkz. aha

abeşlek : 02 000 01

abıh sabıh : abuk sabuk

abır cubır : abur cubur

abihava ⟋ f. ve a. : abuhava

abihayat ⟋ f. ve a. : abihayat

abla : abla
a. +m "kardım; hanımım; eşim"
a. +ngil "ablalarım; kardım, hanımım"

abluka ⟋ it. bloccato : abluka; ortaya alma

abogat : bkz. agubat

abu : bkz. aha

abugat : bkz. agubat

abukat : bkz. agubat

acen ⟋ fr. agent : ajan; casus

acemba ∠ it. agente : acente; şube

aceyb : bkz. acayib

acci : ağça, 12 017 01

aceba : bkz. eceba

acem : bkz. ecem

acilan- : acilaş-

acorli ∠ fr. ajour : ajurlu

ad ∠ etc. at : ad, isim, nam; şöhret
a. +on gurban "kardeşim; yavrum; beyim", 01 111 01
a. +i nami "adı sanı", 04 030 01

adam ∠ a. : adam; ahbap; yardımcı, çırak, uşak
hükümet a. +i "memur",04 000 01
adem, 04 015 01

adana : Adana
edana, 14 045 01

adlan- : adı çık-; adı yayıl-

aed : bkz. ayit

af : bkz. ef

afeğan ∠ a. : hafakan
a. +ının bas- "canı sıkıl-; yerinde duramа-"

afat ∠ a. : afet; felâket

afatlan- : felâkete uğra-; yanıp tutuş-

afgur- : ürü- ; havla-

afiyon ∠ f. : afyon; Afyon, 05 038 01

afliko ∠ fr. appliquer : aplike

ağ ∠ etc. ak : ak, beyaz; temiz

ağ ∠ etc. ag : ağ ; bkz. ayr. tor

ağa : ağa, bey, efendi; arkadaş; baba; ağabey
a. begim "kocam, beyim, eşim"

ağafendi "ağa efendi", 13 011 01

ağbaz ⁄ ak benz : yüzün normal rengi
a. reyh gelme- "korkudan benzi at-", 08 040 01

ağanıya ⁄lat. acacia : akasya
a. ağacı "akasya"

ağaş ⁄ etc. ıgaç : ağaç; odun; tahta; kereste; sopa
ağ , 03 019 00
a. at- "sopa çek-"

ağciğer : akciğer

ağdaş ⁄ ak taş : Aktaş, 04 056 01

ağıl ⁄ etc. agıl : ağıl
a. bağla- "sürüyü yatır-", 04 056 01

ağır ⁄ etc. agır : ağır; ağır başlı
ağır, 14 013 03
aer ⁄ ağur, 07 015 03

ağırıncas : ağırlığınca, 05 079 04

ağırgah : tepgi'nin tepesine takılan ağırlık, 05 001

ağırt- ⁄ ağırıt- : ağrıt-
başkı a. -dun, 01 038 04

ağız ⁄ etc. agız : ağız; giriş; kapı
a. +de "yolun girişinde" 02 000 02
ağzan alma "ağzına alma" 09 052 01
a. dutluluğı "kız istemede söz kesme merasimi, ve bu münasebetle içilen şerbet"
ağzan dad görmiye "kargış sözü"

ağızlı : ağızlı, ağzı olan
a. dilli "konuşkan, negeli, cana yakın (kimse)"

ağlık : aklık; temizlik; berraklık
yüz ağlığı "yüz aklığı", 03 009 03

ağma- : bkz. anma-

ağmat- : bkz. anmat-

ağne- : bkz. anma-

ağrılı / etc. agrılıg : ağrılı; hastalıklı; hasta

ağrı / etc. agrıg : ağrı
ərği
baş ərğısı "baş ağrısı",14 062 05

ağu / etc. agu : ağı, zəhir

ağubat / fr. avocat : avukat
abegat
abugat
abukat, 05 027

ah : bkz. aha

ah- : ak-
gözi a.- "gözü kör ol-"

aha : işte
ah , 05 019
ahan
ahandır
ahen , 02 000 01 / 02 001 01
ahn , 02 002 01 / 03 000 01
hehım , 07 [illegible] 01
hahn , 01 111 01
hen , 09 011 01
hän , 01 123 01

ambah / ahan bah , 13 011 01
amba / ahan bah , 05 013
ambildır / ahan bir yıldır , 09 049 01
abele / aha bele , 05 052 01
ambele / ahan bele , 01 111 01
embele / ahan bele , 05 052 01
avbele / aha bele , 07 017 01
abu / aha bu
ambu / ahan bu
amburda / ahan burada

aho ⟋ aha o , 02 025 01
ano ⟋ ahan o
ayu ⟋ aha o , 01 111 01 / 03 000 01
avu ⟋ aha o , 05 052 01 / 05 079 04 / 07 017
ao ⟋ aha o , 05 052 01 / 14 062 02
aorden ⟋ aha ondan , 13 011 01
aorden ⟋ aha oradan , 01 111 01 / 03 052 01
aorde ⟋ aha orada , 08 007 01
aurden ⟋ aha oradan , 05 052 01
ayele ⟋ aha ele , 08 029 01
anele ⟋ ahan ele , 14 013 05
enele ⟋ ahan ele , 14 062 02
angindi ⟋ ahan şimdi , 01 111 01 / 03 000 01
angimde ⟋ ahan şimdi , 02 001 01
aşindi ⟋ aha şimdi , 05 079 05
angemde ⟋ ahan şimdi , 06 008 01
angimde ≠ ahan şimdi , 09 031 01

ahan : bkz. aha

ahandır : bkz. aha

aharet : bkz. haharet

ahbab : bkz. ehbab

ahbın : bkz. ahbun

ahbun ⟋ ecm. : ahır gübresi; ahır gübresi dökülebilen, köye yakın, veya bitişik tarlalar.
ahbın , 09 046 01 / 09 049 01
a. köye "çiftlik" 08 041 01 ; bkz.ayr. kmn

ahbunnah : ahır gübresinin biriktirildiği yer; bkz. ayr. nayraslh

ahca ⟋ akça : akçe

ahcağeg ⟋akçaağaç : akçaağaç

ahciyh (ğ) ⟋ : ermeni veya rus kızı

ahdet- : bkz. ehd et-

ahen : bkz. aha

ahl ∠ a. : akıl

a. bulug ol- "büluğa er-; büyü-; erginleş-",09 052

a. geldir- "delir-; aşırı heyecana kapıl-"
a. ğlçih- "deli gibi tutkun, düşkün ol-"
a. +l dolan- "aşırı dön-"

a. var yahıl var "bunda anlaşılmayacak ne var?"

a. +l gasse "kadın; karısı, eşin"

ahalli : akıllı; çağırma sözü: arkadaş, ahbap. Bu anlamda daha çok çocuklar için söylenir. Yanılan kimseyi uyarmakta da bu çağırma sözü kullanılır.

a., ya nasi ya! "şimdi anladın mı, ahbap!"

ahır ∠ a. : son; sonraki

a. güsün "sonbaharın sonlarına doğru" 02 022 02

a. nefes "son nefes"

a. nefesde dine gele "gayrimüslimler için söylenen dua sözü: son nefeste imana gelsin"

ahır : bkz. ahır

ahırsanda : sonuncu 09 052

ahıtma : akıtma 04 000 01

ahiret ∠ a. : ahret

ahret 05 013

erhet 09 052 01 / 05 008

ashet 10 000 01 / 05 000 01

dünya a. "dünyada ve ahrette" 09 052 01

a. +ine garışma- "ötesiyle ilgilenme-" 10 000 01

ahiretliyh (g) : ahrete ait; öteki dünyada da kardeşlik ve-dellen kimse.

ahiretlüg 05 079 06

ahl + : bkz. ahal

ahlah : bkz. ehlah

ahmah ⟨ a. : ahmak, aptal; bilgisiz, cahil

ger mi yağdi ilicenin düzüne
ahmah millet üydi elin sözüne
kimse bahmaz erzürümün yüzüne

ahmet : bkz. ehmet

ahn : bkz. ahan

aho : bkz. aha

ahreba : bkz. arhaba

ahret : bkz. ahiret

akşam ⟨t.ak +f.şâm: akşam

aşhum , 03 015

a. +inan "akşamleyin"

a. namazına yahın "akşama doğru" , 04 000 01

a. +in derinde "akşam üseri" , 06 019 01

ahur ⟨ f. : ahır , 02 000 02 /01 000 01 /01 111 01 / 05 078

ahur , 02 000 02

a. sekisi "ahırda, daha çok kışın hizmetkârların oturup, yatıp vakit geçirmeleri için yapılmış yüksekçe oda veya balkon"

aj (c) ⟨ etc. aç : aç, acıkmış; yoksul

acemden ace "Acemden acı / yoksulu" , 02 000 02

akabuka : alafranga; süppelik; süppece; aydın kimselere özenerek konuşma tarzı

a. gonuş- "konuşma tarzını aydın diline benzet-"

akaret : bkz. haheret

akef ⟨ a. : Akif

akimuletor ⟨ fr. accumulateur : akimülatör

ala : bkz. ela

ala ∠ etc. ala : alaca; al, kısrak, kapkırmızı, kapkızıl

a. gerda gal- "ağır yara al-; al kanlar içinde kal-" , ol lll ol

alaf ∠ a. : her tür hayvan yemi: ot, saman, arpa vb.

mal a. yer kimin "oburca, doymak bilmiyecekmiş gibi"

alafdar : hayvan yemi taşıyıcı

alahelem ∠ a. : allahualem , 06 008 ol

alaman ∠ fr. allemand : Alman

alman 04 029

alamanca : Almanca

alaman : alaca

dağda daraman (arslan)
suda mileyman (balık)
esgeri yeşil (yaprak)
gendi alaman (kiraz)

alatiriyh (y) ∠ fr. électrique : elektirik , 07 000 ol

alatürke ∠ it. alla turca : alaturka

alatüriye , 13 oll ol

a. sahat "mahalli saat" 13 oll ol

alaturkiye : bkz. alaturka

alav : alov

alayinnarladah : bkz. allahinnarladah

alayli : eini hakkında büyük ve işlemeli

a. eini : büyük, işlemeli ve kalaylı eini

alazla- : şiddetli ateşte pişmeden kızar-; dışı yanıp, içi çiğ kalmak

alçi : alçı; aşağın belli bir kısmını

aşpığı a. gel- "tesadüfen iyi rast git-"

aldığına : gücü yettiğince; avası çıktığı kadar

a. bağır- , 01 123 01

alduğu : doğrusu: aldığı / alduğı "aldığı"

a. yorudu , 02 030 02

aldır- : aldır-; isabet ettir-; eziyet çektir-

aldur- , 07 000 01 / 07 015 02

eldur- : bkz. aldır-

aleykümselam : bkz. eleykimsselam

alıp-verecah : parola ve işareti , 07 000 01

alış- : alış-; tutuş-, alev al-; hararetlen-

alla : bkz. allah

allah / a. : Allah

alla , 04 013 01 / 11 013 02

a. a. , 04 013 01

a. eşhana "Allah aşkına" , 15 002 05

alla izin verse "Allah izin verirse" 11 013 02

a. +in ateşine gel- "cehenneme git- anlamına kar-
şılık sözü" , 03 000 01

allahayan : Allaha ayan; Allah bilir ya , 01 038 02

allahasan / Allahı seversen : allasen , 03 000 01 -

allahısmarladık / Allaha ısmarladık : Allahaısmarladık , 10 000

aleyismarladık , 01 000 01

allahasmarladuh , 05 079 04

allahısmarladık , 01 000 02

alliyismarladuh , 09 005 02

allahuekber : Allahuekber dağları , 04 013 01

alma ⟨ etc. alma : elma , 03 001 01 / 02 025 01

elma , 02 022 01

alman ⟨ fr. allemand : Almanya , 08 038

almar : Almanya , 13 008 01

almas ⟨ yun. : elmas; Elmas , 03 026 01

aloç ⟨ etc. aluç : dağlarda yetişen bir ağaççağan meyveal, a-
laç. Bu ağaççağan adı, (crataegus azarolus).

alosman : Ali Osman (Paşa) , 13 002 01

alt : alt

at , 05 052 01

a. tarafdan , 05 052 01

a. +dan yoluya "aşağıdan yukarıya" , 04 000 01

altın : bkz. altun

altun ⟨ etc. altun : altın , 09 000 01 / 05 079 04 / 06 008

altın , 09 005 03

alvala ⟨ t. al + f. vala : ipekli kadın başörtüsü; bkz. ayr.

al-ver : alışveriş , 02 002 01

alyud ⟨t. al+yut : hindistan cevizi

ama ⟨ a. : ama, amma, fakat

amma

hama , 03 013 01 / 06 019 01

aman ⟨ a. : güç, sabır, tahammül

a. +i gulma- , 03 026

amanat : bkz. emanet

amaret : bkz. emaret

amba : bkz. aman

ambah : bkz. aman

anbele : bkz. ahan

anbildir : bkz. ahan

anbu : bkz. ahan

anburada : bkz. ahan

anburda : bkz. ahan

anca : bkz. emice

anin ∠ a. : âmin

anne : bkz. ana

anon ∠ a. : amân

anuca : bkz. emice

an + : bkz. on +

ana ∠ etc. ana : ana; anne

a. +ağıl "annem ve yakınları" , 09 000 01

a. +le "vay anam!" , 05 052 01

a. +al sıkıl- "başına olmadık işler gel-", 01 035

ane- : bkz. anne-

ancak ∠ etc. ançe ok : ancak

ancumen : bkz. ancümen

ander ∠ ezm. : şey, adı söylenmeyen nesne; erkeğin erkeğin erkeklik organı, bkz. ayr. nerat

a. gala "gözü yüksek",09 079 04

verdiği manzara bak - sahdiği andere bak."az verip çok isteyenler hk. söylenir."

anele : bkz. ahan

angal- : bkz. anıl-

angar-/etc.angale-/ angara- : anar-

angut ∠ etc.angat (?) : dut kurusu

anıdan ∠ a. : anîden; anî olarak ,

amah ⁄ etc. amık (?) : çorbalara katılan, kurutularak hazırlanmış kokulu bitkiler (agoti, dara@oti, etoti, kekoti, nane, reyhan, tarhun, yarpuz vb.)

amahlah (@) : 'amık'kasılmış (?)

a. ag dutli olur "cahil kimsenin okumuşlara özenerek, onların lügatini başarısız bir şekilde konuşmasında ve yazısında kullanması hk.; kocasını başka kadınlarla aldatan erkeklere takılmak için, bunların hk. söylenir."

ami : bks. hani

amiyh : yağsız hamur

amko ⁄ ama (?) : anneciğim, anneciğin; bks. ayr. ana

amise ⁄ amirsen : anlıyorsun ? , 08 040 01

amma- ⁄ etc. angla- : anla-

anne- , 03 038 01

ane- , 03 038 01

ana- , 01 111 01 / 03 008 01 / 03 037 01 / 08 007 01 / 14 013 03

ene- , 09 031 01

a@ne- , 02 000 01

n@re- , 03 000 01 / 03 038 01

anmağ- : anlağ- ; anlaşıl- , 09 011 01

anmağdır- : anlaştır-, barıştır- , 03 009 01

anmat- : anlat- , 03 038 01

a@nat- , 03 000 01 / 03 032 / 04 015 01

anne ⁄ alın : alın (alın kelimesi iyelik 3.ş.ş. dışında diğer iyelik eklerini aldığında, ünsüzleri -ln-"7 -rn- olur: annım, annamız, annın, annız, fakat: alınları)

a. a. ⁄na "iki katı"

a. ahıtmale (at) , 04 000 01

anni : bkz. yani

ano : bkz. ahan

anor : onur , 06 000 09

anur , 01 035 01

a. et- "daral-"

a. +una get- "alıa-; anuru kıral-" , 06 035 01

a. +una yedireme- "tahammül edeme-" , 01 035 01

anya ∠ a. : ayşe

angindi : bkz. ahan

angindi : bkz. ahan

anşirunan ∠ fr. antraînement : antrenman; hazırlık

a. et- "hazırlık yap-"

anşiranor ∠ fr. entraîneur : antrenör

anbilka ∠ it. antica : acaip kimse; bir tür nakış işi

antin ∠ fr. antenne : anten

anuh ∠ etc. anuk (?) : yemeğe katılan yağ , 03 036 : bkz. ayr. anuh

anur : bkz. anor

ao : bkz. aha

aondan : bkz. aha

aorda : bkz. aha

aordan : bkz. aha

aar : bkz. ağar

apantis ∠ fr. appendicite : apandisit

a. ameliyeti ol- "apandisitini aldır-"

apartıman ∠ fr. appartement : çok daireli modern bina

apartuman

a. +i tiyn- "bina yaptır-"

apartuman : bkz. apartıman

aptia : bkz. abdes

ar ∠ a. : utanma

a. yok haya yok "utanan namına birşey kalmamış"

a. et- "utan-; gurur meseleai et-"

arabaca : Arapça , 06 008 03

araboko ∠ rus. : iş

araj ∠ a. : araç; zemci (amsal kamyonu) 03 04

aradaber : araaıra; ara ara , 08 000 01

arafa ∠ a. : arife; dinî bayramlardan önceki gün

arahane : bkz. arihane

arapstan : Arabistan , 14 013 03

araş (a) ∠ yd. araç : araç, vasıta; otomobil , 01 038 02

araştır- : araştır-

araşdur- , 05 032 01

araşdur- : bkz. araştır-

aras ∠(?) Arasca : ırmak, nehir (Yuk.Karasu ve Yuk.Aras ağız.)

arasi ∠ : bkz. eresiye

arasiye : bkz. eresiye

arasos ∠ fr. arrosoeuse : arasöz

ardala : düşük değerli kasaplık hayvan

ardıçlıh : ardıçlık

ardoğluğ , 07 000 01

ardoğluh (ğ) : bkz. ardıçlıh

arebmetiyh ∠ fr. arithmétique : aritmetik, matematik, hesap

arğan / etc. argun (?) : su kenarlarında yetişen ve sapları yenilen bir bitki.

dağların arğaniyam
sulaın gargıniyam
ayıplamayın dostlar
o yarın vurğuniyam

arği : bkz. akri

arka / etc. arka : arka, sırt; destek; kayırıcı

arhaba : bkz. ehraba

arhadaş : arkadaş

erhedaş , 12 017 01

arhasayara / arkası sıra : ardından, arkasından

arhayın : rahat (?)

a. ol- "rahatla-" , 07 000 01

arhayin : arkasının (?)

bu derenin a. arhasında , 14 013 03

arhet : bkz. ahiret

arhuli / etc. arkuru : aykırı , 05 027

arıadah : tavanda usatmalarla örtü tahtalarının arasındaki kısım., 01 111 01

alçan arıadahda gezer
piliçin beğrini ezer
tereğe gerenfil düzer
etder mi oldun bizim alçan

arihane : erlerin kovanlarıyla birlikte konulduğu kapalı yer, aralık; bkz. ayr. peteyhliyh

arahane , 05 053 01

arize / a. : arıza

armit / etc. armut : armut
armut , 02 025 01 / 05 052 01

arsız ⟨ a. +sız : utanmaz; yaramaz; azgın

arsızlaş- : az-; yaramazlık et-

artık ⟨ etc. artuk : artık (Yuk.Karaeu ve Aras ağız.)

artuk (Çoruhboyu ağız.)

artu , 05 079 05

ertuh , 01 058 02

artır- : artır-

artur- , 05 079 04

artis ⟨ fr. artiste : hafifmeşrep oyuncu kadın; kadın için iyi giyimli, temiz ve çok güzel.

a. kimin "çok güzel (kız vy. kadın)"

artu : bkz. artık

artuh : bkz. artık

artulemeden : ayrıca , 14 062 02

artur- : bkz. artır-

arvat ⟨ a. / : avrat; avret

avrat

artven : Artvin

arzah : bkz. erzah

arze : bkz. arzi

arzet- ⟨ arzu et- : iste-; can çek- ; 05 079 04

arzi ⟨ f. : arzu, istek

arze et- "arzu et-" , 01 035 01 / 01 121 01.

arzula- : arzula-; iste- , 02 019 01

arzuman ⟨f. : arzu, istek

armanan , 01 066

a. çeyh- "hasret kal-"
a. +i gal- "gönlü kal-"

asaca : başları aşağı doğru sarkıtarak saçını yıkamak hk.

a. yahan- "yalnız başını ve saçlarını yıka-"

asansor ⁄ fr. ascenseur : asansör

asbab ⁄ a. : esvap, giyisi

asvap

a. yu- "çamaşır yıka-"

asbaplı : esvaplı

a. şeytan "kişiyi yolden çıkaran arkadaş"

asbirator ⁄ fr. aspirateur : aspiratör; pervane

asbirin ⁄ al. Aspirin : Aspirin

asdır- : astır-

asdur- , 05 079 04

asdırtdır- : astır-

asdurtdur- , 05 079 04

asdur- : bkz. asdır-

asdurtdur- : bkz. asdırtdır-

asere : bkz. esri

asger : bkz. asgor

asgerliih / asgerliyh / asgerluh : bkz. esgerliyh

ashır- : akıtır- ; bkz. ayr. yıkhır-

ashi : aska

asker : bkz. asger

asmzede ⁄a. f. : azmzede

asır ⁄ a. : vakit; sevir; çağ , 04 01 01 /05 008 03

esir , 05 000

esir , 01 000
gideceyh a. "gitmek üzereyken"

asare : bkz. esri

asasah : bkz. esasah

astağman / yd. astoğman : astoğmen , 07 015 03

asvap : bkz. sebab

asvat / fr. asphalte : asfalt; asfalt kaplanmış yol

aş / etc. aş : yemek; özellikle çorba

a. var- "yemek ziyafeti çek-"

a. yeri- "aş ər-" bkz. ayr. yerleşlen-

düğün a. +i "düğün ziyafeti"

ölü a. +i "ölümünün kırkıncı günü, ölen kimsenin hayrına, yoksullara ve aşa dosta verilen yemek ziyafeti."

ölü göstünden yaş, imam evinden aş çalınmaz

aş- / etc. aç- (ç): aç-

aş- / etc. aş- (ş): aş-

aş : bkz. ağaş

aşma : aşma; kayma kurusu (açılarak kurutulduğu için bu ad verilmiştir)

a. kete "içerisi kavrulmuş unla doldurulmuş yufkalardan katlanarak yapılmış bir tür çörek."

aşma / deri a. "kilim dokumada uzatmaların arasını açma", 03 065 01

aşaği : bkz. aşşaği

aştır- : açtır-

aşdur- , 14 062 02

aşgana / aşhana : tandır bacası , 05 054 / 13 011 01

aşğar : dalga dalga yayılan leke

aşğarlan- : dalgalar halinde leklen-

aghan : bkz. ahgan

agıh / a. : âşık; saz şairi

aşih , 09 028 02

aşşih , 08 000 04

agıhlıh (g) : âşıklık; saz şairliği; saz çalıp, şiir söyleyip köy köy gezme.

a. et- , 06 008 02

agır- : agır-; dola-., 05 000 01

agıra / a. : aşure

a. çorbası "aşure; karma karışık olma hali"

agur aşe "aşure",07 022 02

agındı : bkz. aha

agırma / agırtma : pantalon askısı.

agıan- : agıan- ; aşı ol- ., 02 001 01

agıh : bulgur, gendime vb.; ayrıca Nevruz ve çevresinde, hoşaf yapmak veya 'kartol yahması' vb. yemeklere koymak üzere kurutularak saklanan elma, kızılcık vb. karışımı.

agıuh , 05 079

agıa-figne : sevişme; karıştırma; nerelisi firine verme.

a.-f. ol- "gizlice sevig-"

aşşağda : bkz. aşşah +

aşşağe : bkz. aşşah +

aşşağlarda : bkz. aşşah +

aşşağı : bkz. aşşah +

aşşağu : doğrusu: aşşağı. bkz. aşşah +

aşşah + / etc. aşak : aşağı. (ekzis kullanılmaz)

aşağı , 02 00z 02 / 04 01 01

aşşağın , 01 055 01

aşşağe , 02 002 01

aşşağılarda , 06 065 01

aşşağıl , 01 056

aşşağu , 02 019 01

aşşahda , 02 000 01

aşşahdan , 02 000 02

aşşahlarda "Batı ve Güney Anadolu'da" , 02 025 01

aşşahkı "aşağı; aşağıdaki"

a. memleketden , 02 000 01

a. tanrıhociya , 08 040 01

aşşahden , 1 yıl 01

aşşahda : bkz. aşşah +

aşşahdan : bkz. aşşah +

aşşahkı : bkz. aşşah +

aşşahlarda : bkz. aşşah +

aşşahden : bkz. aşşah +

aşşıh : aşık, aşık kemiği

a. oyna- "aşıkla oynanan oyunlara oyna-"

aşşıh : bkz. aşih

aşşih : bkz. aşih

aşşotı / aş otu : ayran ve yoğurt çorbalarına katılan kokulu bir bitki. Kurutularak veya tuzlanarak (tuza vurularak) saklanır.

aşuraşe : bkz. aşura

at : bkz. ait

atatürk : Atatürk , 03 038 01

ataş : bkz. ateş

ateş ⁄ f. : ateş

atag , 09 000 01 / 09 000 04

atiş , 05 028 01

atiket ⁄ fr. étiquette : etiket, fiyat levhası; iyi meslek

atig : bkz. ateş

atmış ⁄ etc. altmış : altmış

atmiş , 04 036 01

atmiş : bkz. atmış

atoliya ⁄ fr. atelier : atelye, çeşitli alat ve edavatla çalışılan yer.

aurdan : bkz. aha

av ⁄ etc. av ⁄ ab : av

a. geçeel "dağ keçisi" 02 022 02

a. güş et- "avlan-; ave çık-"

avana ⁄ a. : avene; yardakçılar

avara ⁄ f. : avare, aylak

avbele : bkz. aha

avcilih : avcılık

avciluh , 02 019 01

avciluh , 02 022 01

avci : avcı

avcu , 04 000 01

avcular , 04 000 01 / 09 011 01

avcu : doğrusu: avcı. bkz. avcı

avel ⁄ fr. avalo : bunak; becerikssiz; kolay aldatılan kimse

avgah ⁄ t. av + f. : avlanma yeri; av hayvanlarının bulunduğu yer. , 05 079 05

avret : bkz. arvad

avsun ⁄ f. : afsun

efsun , 01 066

ava : bkz. aha

avuş : avuç

ay : ay

a. parçası kimin "yüz için geniş ve güzel"

ay : ay!

a. hay!

aya : bkz. ayah

ayağe / ayağî : bkz. ayah

ayah ⁄ etc. adak : ayak; kafiye; kapı

a. yolî "apteshane"

a. +laran "kardeşim, yavrum anlamına çağırma sözü. 'ayaklarına kapanayım / düşeyim' deyiminden kısaltılmıştır."

bir a. "bir keresinde; şöyle bir" (daha çok, git-, seğirt-, uğra- gibi hareket fiilleriyle kullanılır.)

aya "ayağa" , 05 045

ayağe "ayağa" , 01 060 01

ayağî "ayağa"

ayağiya "ayağa"

a. gah- "ayağa kalk-"

ayahçî : 'celep' adına köylerden kasaplık hayvan toplayan kimse.

ayahlan- : iyileşip ayağa kalk-; gitmeye davran-

ayam ∠ a. : müddet; hava, iklim

ayaz : kuru soğuk

aydın : Aydın

aydınnar "Aydınlar" , 04 056 01

aydun : bkz. aydın

aye : bkz. ayı

ayele : bkz. aba

ayıl- ∠ etc. adıl- : uyan-; ayıl- , 01 111 01

ayil- , 09 000 03

ayır-oyun : dalavere çevirme; karıştırma

a.-o. et- "yüzüne gözüne bulaştır-; karmakarışık bir duruma sok-"

ayır- ∠ etc. adır- : ayır-

ayir- , 04 056 01

ayırlan- : ayrıl- , 14 062 03

ayırtla- : ayıkla-

pirinç a.- "pirincin içerisindeki yabancı maddeleri ayıkla-"

ayı ∠ etc. adığ : ayı

aye , 04 000 01

ayu , 05 052 01

ayil- : bkz. ayıl-

ayir- : bkz. ayır-

ayit ∠ a. : ait

aed , 08 041 01

ayle ∠ a. : kere, hanım, eş; aile

aylem "karın" , 07 024 01 / 10 050 01

aylık : aylık, maaş

aylnh , 02 000 02 / 05 053

aylun : bkz. ayıla

ayn ⁄ a. : beden, vücut; üzer +

a. +ına dervişan elbisesi gey- "dervig kılığına gir-; dervig kıyafeti giyin-"

aynene : bkz. ayni

ayni ⁄ a. : aynı , 02 000 02 / 05 063 01 / 04 000

aynene "aynı" , 02 025 01

aynisi "aynı" , 01 066

aynisi : bkz. ayni

ayran : ayran; yağı alınmış süt. bkz.ayr. çalbama

a. aşı "yoğurtla vy. 'ayran'la yapılan çorba"

a. çorbası "'ayran aşı'nın diğer adı"

a. +i yoğ işmiye

atmaca çıdır aşmiye "hasadını bilmeyenler hk."

ayre : bkz. ayri

ayrel- : bkz. ayril-

ayril- ⁄ etc. edril- : ayril- , 04 056 01 / 13 020 01

ayrel- , 02 002 01 / 02 019 01 / 04 000 01

ayril- , 05 079 04

ayrısı : başkası , 05 079 04

ayri ⁄ etc. adruk : ayrı , 01 000 02

ayre , 03 009 02

ayril- : bkz. ayril-

ayriyeten : ayrıca

ayu : bkz. aha

ayu : do_rusu; ayıl. bkz. ayi

ayvan ⁄ f. : üst katta cepheye bakan geniş pencereli oda

asacıh : bkz. azıcıh

asacuh : bkz. azıcuh

asal- : asal-

asar- , 05 079 05

asap : bkz. esab

aser- : bkz. asal-

asareh : bkz. azıcıh

azcuh : bkz. azıcıh

azcih : bkz. azıcıh

asdan-as : asacık

ase : bkz. esa

azıcıh : asacık

asacıh , 01 065

asacuh , 04 000 01 / 05 079 04

asareh , 05 077

azcuh , 05 079 06

azcih , 04 000 01

accih , 01 000

asıcılah , 06 008

esıcılah : bkz. azıcıh

asıh-tosuh / etc. asuk : yolluk yiyecek, içecek vb.

asuh-masuh et- "yolluk hazırla-" , 05 079 06

asıt- : çok as-; usaklaştırıp yolunu yitirt-

asiyh : yağmur yemiş cılız buğdayın unundan yapal-
mış ekmek hk. söylenir. 05 023 / 04 028

askar : bkz. sağır

asuh : bkz. asıh

asurt : Asort , 07 000 01

ba : bkz. ben

baa : bkz. ben

baadur / f. : Bahadır , 10 055 01

baba : baba

b. âgât "babayiğit"

b. sultan "alay yollu kullanılan sevgi sözü, hünkâr" , 05 079 04

b. +si / uşakların b. +si "kocam, beyim, efendim"

baba / a. : veba; koltuk altı çıbanı; kargış sözü.

bava , 11 031 01

b. (boğusan / yüsen) çiha

b. davun (yiyesen)

b. duba "ne kadar sevimli; ne kadar cici; çok tatlı anlamına sevgi sözü"

b. işlesin

b. vuracağın sıfatına davun çiha

b. yiyesen

b. +nın beşi

boğusan b. düşüle

göltuğuna b. çihacak

babaları- : ölükımları-

babakızlı : babacığım

baca : dam , 05 000 01 / 04 028

b. gapısı "dama açılan kapı"

bacaavuş : başçavuş , 05 067 01

baccıyh (ğ) : öpücük

b. al- "öp-; zorla öp-"

baci : kız kardeş; nezire; çağırma sözü olarak: hanım kardeşim; hanımefendi.

hanım b. "hanımefendi"

bacıko / bacikom / baccokom : bacıcığım , 05 079 04

badala : üzerinde çalışılan alçak masa; rahle; bank, oturak

badava ⁄ f. : bedava

bedahva , 05 079 05

bade ⁄ f. : bâde; içki; aşıkların rüyada içtikleri aşk şerbeti

bağ : bağ; özellikle et için en büyük deste

bağırsah ⁄ etc. bagersuk : bağırsak , 10 056 01

bağgan : bkz. bahan

bağır- : bağır-

bağur- , 04 030 01 / 07 015 03

bağlı : bağlı; maaş, aylık

b. bağlat- "aylık bağla-"

bağur- : bkz. bağır-

baha ⁄ f. : paha, değer, fiyat

aş daşanca kepciye baha yetişmez "iş bu raddeye geldikten sonra, ne gerekirse yapmak lazım"

bahalıh : pahalılık

bahallah ⁄ bu hallah : işte bu şekilde

bahan ⁄ yd. baken : baken, vekil, nazır

baggan , 11 013 02

bahar : bahar; ilk bahar

baharan : ilk baharda , 03 063 01 / 09 046 01 / 10 052 01

bahca ⟋ f. : bahçe , 05 052 01

bahcivanmah : bahçavanlık

bahcivanmuh , 05 079 05

bahcivanmuh : bkz. bahcivanmah

bahdavar ⟋ f. vy. t. bahdi var : çağırma sözü olarak : zavallıcık; senin kardeşim anlamlarına gelir. (daha çok kadınlar arasında yaygındır.)

torpah bağgan bahdavar; sen de diyeceyhsen oğul büyütdüm., 01 066

bahrag : bkz. parbag

bahre : satır, sıdıa

bahça : bkz. beşha

bahusus ⟋ f.e. : bahusus; bilhassa

bayh : bkz. vay

bako : bkz. baku

baku : Bakü , 01 121 01

bako , 08 000 02

bala ⟋ etc. bala : yavru; çocuk

(benim) b. +um "yavrum, evladım" , 03 013

balah ⟋ balak : yavru; ayı yavrusu

ayi b. +i "ayı yavrusu; tombul çocuk"

balçika : Belçika , 04 056 01

baldur : balaır; bucak

balah ⟋ etc. balık : balık

baluh , 03 013

ballat- ⟋ belli et- : belli et- , 01 035 01

baltabaş ⟋ balta + baş : yalnız, tek başına yaşayan, 08 000 02

bambayas : bkz. bayaz

bamiya : bamya

bana : bkz. ben

banyo ⟋ it. bagno : banyo; baniliyö (⟋ fr. banlieu): kaplıcaları ve banyoları bulunan Ilıca ve Hasankale yerleşmeleri arasına konulan tiren seferlerine verilen isimden bu anlamını kazanmıştır.

b. treni "Ilıca - Erzurum - Hasankale arasında sefer yapan banliöe treni"

bapur : bkz. vapur

beraber : bkz. bereber

barambar : bkz. bereber

barden ⟋ f. : saman, yün vb. taşımaya mahsus büyük çuval

barbana ⟋ f. : ev eşyasından ibaret yük; kervan vy. askerin hayvanlara yüklenmiş erzak ve eşyasının bütünü

barat ⟋ yun. : barut

bari ⟋ f. : bari; hiç olmazsa

barin , 01 066

pari , 05 079 05

parlın , 08 029 01

barmak : parmak; parmak ölçüsü , 03 000 01 / 03 060 01 / 05 079 05 / 09 048 01 / 13 021 01 /

b. dişle- "hayran ol-" , 03 000 01

barmaklı : parmaklı; dişleri, çıkıntıları olan, 09 048

b. sahan "kenarları ve içi işlemeli bakır tabak"

basgan ⟋ bas- : baskın
basgun , 01 058 02 / 07 015 03

başğı / baş- : başka; terbiye

b. +sız tahdayi yel galdırır "çocuğu terbiye etmek lazım"

başğun : bkz. başgın

başma / baş- : tezek; düz yere (başmalık) yayılarak ayakla ve 'loğdaşi' ile bastırıldıktan sonra bel küreği ile kesilen tezek

başmalık / başmaluk : tezek yapmak üzere büyükbaş hayvanların terslerinin ayakla ve 'loğdaşi' ile bastırılarak yığıldığı ve yayıldığı arsa (peg), yer

baş : baş

b. / b. +ını batır- / kille- "öldür- ; yok et-"

b. gel- "başa çık-; gücü yet-"

b. galt / galtık "yatağın baş ucu"

b. sahat "sofranın baş köşesi"

b. üserine " baş üstüne; emredersiniz", 01 000 02

b. +an gara gele "kargış sözü: kahrolasın"

b. +ına çevir- "sadaka verirken fenalıkları götürsün diye, verilen nesnenin başın etrafında dolaştırılması hareketi"

b. +ından savur- "atlat-; defet-"

b. +ının gözünün sadağası üçün ver- "sadaka olarak ver-"

torpah başşan "acıma sözü: vah vah; yazık oldu sana; ne kadar gafilsin" , 09 005 01

vay başşıma "acıma sözü: vay bana vay vay!, daha nelerle karşılaşacağım!" , 09 052 01

başaport : bkz. başport

başbozuh : başıbozuk; sivil halk , 13 002 01

başeport : bkz. başport

başga : bkz. başka

başka : başka

başga , 04 016 / 06 008 01

başga , 07 015 03 / 11 015 02

başıport : bkz. başport

başlama : giyim kuşam hk. baştan ayağa

b. elbise et- , 09 052 01

başlah : bkz. başlık

başlık : başlık; evlenmelerde kız tarafının aldığı para. Geleneğe göre oğlan tarafı bunu ödemeden düğün yapamaz

başlah , 03 009 03

başluh , 04 030 01 / 04 056 01 / 09 050 01

b. al- "başlık al-; yani öğrenenler için hocadan mesk al-"

b. parası "başlık olarak verilen para"

başlı - başlı : ölçekle ölçülmüş ve dökülme payı da hesaba katılmış sıvılar hk. söylenir

başluh : bkz. başlık

başport / it. passaporto : pasaport

başaport / başeport / başıport , 01 121 01

batıniya : bkz. batdaniya

batdal / a. : battal, işe yaramaz, kullanılmaz

batdaniya / a. : battaniye

batıniya ser- "battaniye yay-" , 08 029 01

batın : Batum , 03 038 01

batlıcan / a. : patlıcan

batman : aşağı yukarı 11,5 kg. eşit (9 okka) ağırlık ölçüsü

ağır otur ki batman gələsən "ağırbaşlı ol ki, herkəs hürmət etsin"

bavuaga ⁄ rus. : çift atla vy. üzünə çəkilən dörd təkərləkli yük arabası

b. arabanı

bay : zəngin , 13 000 01

bayah : biraz öncə; demin ,12 017 01 / 03 026

bayahdan : 'bayah' la eyni anlamda

bayahıt : 'bayah' la eyni anlamda

bayaz ⁄ a. : bəyaz , 03 013

bambayaz "bəmbəyaz" , 04 017

bəyəz , 12 017 01

baybart : bəyburt , 01 121 01

bayıcı ⁄ etc. bax : bağıcan

göz b. "sehirbaz"

bazan ⁄ a. : bəzən , 02 022 02

bəzən , 02 022 02

bazar ⁄ f. : pazar; pazar yeri , 04 013

baze : bax. bəzi

bəzi ⁄ a. : bəzi, birtəkəm, kimi; bəzən

bəzə , 02 022

bəz bə "bəzən" , 03 000 01

be : bax. bən

bebrat : bax. bərbat

becir : bax. bəçir

bəçar : bax. naçar

bəcitlə- : bağla-; meydana çıxar-

bəçarə ⁄ f. : biçarə

bəd ∠ f. : kötü; hərçim; suratsız

bədəlvə : bkz. bədəvə

bədən ∠ a. : bədən; sur, hisar

bədir ∠ a. : dolunay

ay doğar bədir allah
bu sevda nədir allah
ya benim muradımı
ya beni öldür allah

bədirə ∠ rus. : metal su vb. kovası. bkz.ayr. kileyh

vədirə , 08 029 01

bəli ∠ f. : evet , 13 011 01

bəən : bkz. bən

bəfa : bkz. vəfa

bəfəb : bkz. vəfəb

bəfət : bkz. vəfat

bəgənə ∠ f. : bigâne, habersiz

bəgi : çağırma sözü: beyim; efendim (ağabəgi sözünden kısaltılmış olsa gerek)

bəgir ∠ f. : beygir , 09 052 01

bəcir , 01 015

bəh ∠f. : depozito; kapəro

b. vər- , 01 066

bəhəqqın ∠a. : bihakkın, hakkıyla

bəhəbər ∠ f.a. : bihaber, habersiz

bəhən : bkz. bən

bəhis ∠ a. : bahis

cən bəhsi ya "ölüm kalım məsələsi", 01 035 01

bəhrə ∠ f. : eski bir vergi

beyhmes ⁄ etc. beksmes : gecmek , 02 000 01

bej : bkz. beg

bel : sapında ayak basacak yeri olan metal kürek; geçit; orgasm ; bel

bel- : bkz. bül-

bela ⁄ a. : belâ

bagi beliya gal- "sıkıntıya düş-"

derde beliya gelesen "kargış sözü"

bele ⁄ bu + eyle / ile : böyle , 04 013

bële , 04 000 01 / 01 000 02

beyle , 02 000 01 / 13 020 01

boyle , 02 001 01

böyle , 04 000 01

belece "böylece" , 03 009 03

belelîginen "böyle davranmakla" , 01 006

belelügünnen , 05 079 04

bele- ⁄ etc. bele-: bebek kundakla- ; bebek bak- (?)

eledim eledim hëlliüg eledim
aynali beşiyhde bebeyh beledim
büyütdüm besledim eager eyledim
getdi de gelmedi buna ne çare

belesil ⁄ a. : belediye

b. reyisi "belediye reyisi" , 01 083

beleyh ⁄ etc. belek : alaca; düğün sahibine götürülen hediye; kundak

b. ineyh "alaca inek"

belen : bkz. beri

belesine / belelemesine : böylesine; bu tarafa

beleşçi ⁄ a. : beleşçi

belet ⁄ fr. billet : bilet; Milli Piyango bileti. , ll 013 02

beli : bkz. beri

beli ⁄ f. : evet

belkis ⁄ a.f. : belki

belli : bkz. beri

belli ⁄ etc. belgelilig : belli , 03 038 01 / 04 056 01

bellin- : belli ol-

bellinsiz : belirsiz

bellisiz , 01 066

ansazı babazı b. "piç"

bemarat / bemurat ⁄ f.a. : murat almamış; talihsiz anlamına çağıran sözü

b. tabdasına uzan- "dilek dilegi belirten kargış sözü: öl-; geber-"

bello : bkz. cello

ben : bkz. bin

ben : ben

be "bana" , 03 038

ba "bana" , 08 046

ban "bana" , 08 040 01

been "bana" , 08 000 01

behen "bana" , 10 056

bena "bana" , 05 000 01 / 04 000 01

bene "bana" , 01 066

bene "beni" 04 000 01

mene "beni" 02 000 01

benem "benim" , 04 000 01

benim "benim" , 03 000 01

benim "benim" , 04 000 01 / 07 000 01

benmen "benimle" , 10 050 01

benmen : bkz. benmen

benmen ∠ ben ne bilim : ben ne bileyim

benmen , 06 000 01

benmen , 08 007 01

benim : bkz. ben

ber : bkz. bir

bereber : bkz. bereber

beraber : bkz. bereber

berat ∠ a. : berat; beraet

berbat ∠ f. : berbat

bebrat , 05 078 / 03 038

berbet , 03 013

berbet : bkz. berbat

berdinka : bir cins tüfek markası

o. tüfeği , 07 000 01

bereber ∠ f. : bereber

bereber , 04 055 01 / 05 052 01 / 07 000 01
08 029 01 / 09 046 01 / 14 013 03

bereberce , 09 000 04

beraber , 10 050 01

bereber , 04 013 01

bereber , 12 017 01

bilaber , 06 019

bireber , 10 055 01

breber , 08 040 01

brebar , 08 040 01

barabar , 11 031

berf ⟨ f. : kar , 08 029 01 / 08 040 01 / 09 011 01
13 011 01

berhavi ⟨ f.a. : bkz. berheva

berheva ⟨ f.a. : berhava

berhavi , 03 013

beri : beri

belen , 06 008 01

beli , 14 013 03 / 14 062 03

belli , 13 008 01

berlin , 01 066

beriberbad ⟨ f. : berbat; çok kötü , 09 011 01

beriyaban ⟨ beri + yaban : açıklık; kimsenin bulunmadığı yer

beris ⟨ a. : beris , 01 066

berkenar ⟨ f. : olay dışı, 04 013

berlin : bkz. beri

bersah ⟨ a. : sakıntılı yer; sorgu suale cevap veremeyen şüphelerin bekletildiği yer. , 01 066

bes ⟨ a. : bahis

b. dut- "bahse tutuş-"

b. gir- / b. +e gir- "bahse tutuş-"

besiret ⟨ a. : basiret

b. +i bağlan- "kendisinde herhangi birşey yapma gücünü bulama-"

besit ⟨ a. : basit

beslemeliyh (g) : hizmetçilik

b. et- "hizmetçi olarak çalış-"

beş : beş

beş , 06 008 01 / 08 040 01

beşibirliyh (g) : beşi-bir-yerde; altın

beşibirluh , 07 015

beşibirluh : bkz. beşibirliyh

beşiyh (g) ∠ etc. böğük : beşik

beşgic , 01 015

b. düğünü "çocuğum doğumu üzerine yapılan düğün"

b. kertme "bir kız ve bir oğlan çocuğunu daha beşiktayken birbirleriyle nişanlama"

beşgic : bkz. beşiyh

bet- ∠ bir et- : birbirleriyle konuşup danış- , 07 000 01

beter ∠ f. : beter, daha kötü; huysuz, kavgacı

bez : bkz. bezi

bezeyh (g) ∠ etc. bezek : süs; makyaj ve saç tuvaleti

b. ver- "nakışlarla süsle-"

bezet- ∠ etc. bezet- : süsle-; giydirmek makyaj ve saç tuvaleti yap-

gelin b.- "gelini süsle-"

bezir ∠ a. : kandilde yakılan; mendillere sürülen; başa yeneklere katılan yağ

bezirliyh : müjde bahşişi; hayırlı olsun bahşişi

beve : bkz. baba

beyez : bkz. buyuz

beyhuda ∠ f. : boş yere

beyhuş ∠ f. : aklı başından gitmiş

beyhut ∠ f. : beyinsiz; kendini kaybetmiş

b. düş- "kendinden geç-"

beyin : beyin

gözleri beynine yem- "aşlıkten halelâ düş-" ol lil

beyle : bkz. bele

beynemaz / f. : namaz kılmayan; dinle alakası olmayan

beytulhane : yetimhane , İ3 002 03

bıdılan- : kendi kendine söylen-; mırıldan-

bıhçi : bkz. pıghi

bıyh : bkz. vıyh

bıldır / bir yıldır : geçen yıl , 06 015 01 / 09 049 01

bıldırın : 'bıldır' in ayrı anlamda , ol 000

bılıyh : yavru; küçük çocuk; kaz yavrusu, bkz ayr. palaz; hamur topağı

çirişin b. +i "'çiriş' bitkisinin göbeğindeki samanımtırak uzun topak"

b. +in "çağırma sözü: yavrum"

bılıye / fr. bille : bilye

bıra : bkz. bura

bırah- : bırak-

bırah- , 01 046 01 / 02 000 01

bırah- , 01 000 01 / 02 022 02 / 04 000 01
05 052 01 / 07 015 01

bığırt- , 06 008

bıhırt- , 08 047

bırah- , 01 123 01 / 02 022 02 / 03 063 01
06 019 01 / 09 005 02

pırah- , 01 035 01 / 05 079 04

prah- , 14 015 01

bırali : bkz. burali

bırat / rus. : kardeş

bağ : bkz. viyh

bağgl : bkz. pığhi

batdıh : bkz. pıtdıh

bay : bkz. viyh

bayıh ⁄ etc. bıdık : bıyık

buyuh , 05 000 01

bayıl ⁄ bu yıl : bu yıl, bu sene

bıx : dkz. mx

bazdon : kuyruk sokumu (?)

gorhardın gorhanaden
bazdonun çihdi tarhanadan

bazın : bkz. biz

bi : bkz. bir

bibi ⁄ f. : hala

bicip : bkz. bidil

bicirıyh : köşe, dip

biçah : bkz. piçah

biçeneyh (g) : umumi çayır; dileyen kimsenin ot biçebildiği çayırlık yerler

biçin : biçim, şekil

ö b. "o şekilde; böylece" , 05 003 01

biçin :tarla, çayır vb. biçme; biçme zamanı
03 009 02 / 09 030 01

bida : bkz. bir

bidat ⁄ a. : bid'at

bideyet ⁄ a. : bidayet, başlangıç

bidil-bicip : değersiz kimseler , 05 000 01

biggel : birlikte, beraberce

bil- : bkz. bül-

bilabar : bkz. bereber

bilader : bkz. birader

bile ⁄ birle (etc.): bile; birlikte, beraber

bilem , Ol 066

bilehere ⁄ a. : bilâhara, sonra, sonradan

bileldis ⁄ a. : bilâkis

bilem : bkz. bile

bilevle- ⁄ etc.bile- (kıla⁄yla- fiiline örnekseme ile): bile- bkz. ayr. ⁄alevle-

billah : bkz. vallah

billahma : bkz. billohma

billohma ⁄ bir lohma : çok küçük; bir lokma

billahmacık "bir lokmacık; küçücük" , Ol lll Ol

billor ⁄ a. : billûr; mercek, büyüteç

bin : bin

ben , ll Ol> Oz

binnlyh (e) : bin liralık banknot

bin- : bin-

ati / eşşeği b.

arabiya / otomafile b.

bina ⁄ a. : bina; ev, bark vb. , 02 000 02

bine , 05 Ol>

binaden ⁄ a. : ta başından beri; devamlı olarak, 04 053

binaden , 04 Ol> Ol

binali ⁄ a. : devamlı olarak; tamamiyle

bindir- : bindir-

bindür- , 04 056 Ol / 05 052 Ol / 07 024 Ol

bündür- , 05 054 01

bindir- : bkz. bindir-

bine : bkz. bine

bineden : bkz. binaden

bineyh (g) : binilecek hayvan

b. dagi"tavla ve ahır kapılarını önüne yerleştirilmiş yüksekçe taşlara denir" 03 009 03

bir : bir; hemen; öyle

bar , 02 002 01 / 12 017 01

bi , 09 000 03 / 14 015 01

b. arada "birlikte" , 14 015 01

b. bag "bir kere" , 03 009 03 / 05 053

b. bigey "herhangi birşey" , 03 009 03 / 07 015 03
bkz. ayr. bişey

b. boyun "bir çift" (koşum hayvanları hk.)
b. boyun öküs "bir çift öküs" , 01 066

b. da "bir daha" , 02 000 02 / 02 002 01

b. de "ayrıca" , 03 038 01

b. de baharda "birdenbire" , 03 000 01

b. de b. "ayrıca" , 01 000 01 / 02 022 02 / 04 000 01 / 10 050 01

b. demesi , bkz. b. temesi

b. ey şey "çok iyi, çok sevimli birşey", 03 000 01

b. geç "bir kaç"

b. geçmey "birkaç ay" , 08 047 01

b. gün "bir gün"

biyun "bir gun" , 14 015 01

b. günün birisinde "günlerden bir gün", 13 020 01

b. hal "biraz" , 07 024 01

b. işler "herhangi bir iş", 08 041 01

b. o kl "ne iyi oldu ki" , 05 052 04

b. oyun "bir kere; bir keresinde"

birun , 12 017 01

b. parça "biraz" , 01 000 02 / 02 001 01 / 03 009 01

b. şe(y) "herhangi birşey"

b. taham "bazı" , 02 001 01

b. teneşi "birisi" , 02 000 02 / 03 009 01 / 03 063 01

b. deneşi , 05 079 04

b. taneşi , 06 030 01

b. tereke "herhangi bir yere" 07 01b 03

b. türli "ne şekilde olursa olsun" , 09 050 01

b. ufah "şöyle bir" , 04 000 01

birimiş birimiş "birbirimiş!" , 03 026 04

ondan b. "sonra" , 04 050 01

bireber : bkz. bereber

birader / f. : erkek kardeş; birader

bilader , 04 056 01

birah- : bkz. birah-

biraz : bkz. biraz

birence : bkz. birince

biren / bir + an : biraz

biraz , 02 01y 01

biresim "biraz" , 14 013 03

biresin : bkz. biraz

birice : bkz. birince

birince : birinci , 02 019 01

birice , 01 111 01

birence , 02 000 01

biriyhdir- : birikir-

biriyhtür- , 02 000 02

birüyhtür- , 02 000 02

birleg- : birleş-

birleş- , 08 040 01

birlegdir- : birleştir-

birlegdür- , 0[illegible] 031 01 / 04 050 01

birun : bkz. bir (oyun)

birüyhtür- : bkz. biriyhdir-

biryantin ∠ fr. brillantine : biriyantin

bismillah ∠ a. : bismillah; ne oluyor!

b. ye allah "bismillahirrahmanirrahim", 03 000 01

biş- (ş) ∠ ete. baş- : biş-

biş- ∠ ete. baş- : piş-

bişi ∠ etc. başag : kalınca küçük yufkaların arasına iç (kıyma vy. peynir vb.) koyarak yarım daire şeklinde hazırlanıp yağda kızartılan bir hamur işi; gözleme

bişik : pişik

bişir- : pişir-

bişir- , 06 019

büşür- , 05 027

bitir- : bitir-

bitür- , 05 052 01

bütür- , 05 052 01

bitticiyh ∠ bitticek : şöyle böyle

bitür~ : bkz. bitir~

biytin : bkz. bir (gün)

biz : biz

bız , ll 013 02

bızım , ll 013 02

bizim , 02 001 01 / 02 022 02

b. eski "kocam; karım; eşim"

b. avrat / çağdaş ortaçağ / şeytan düşmanı / gönci yaşlı / göz argısı / kafder / koroğlu / Şeür türpisi "karım, eşim, hanımım"

b. herif "kocam, beyim"

bizimmen , 05 052 01

bizemmen , 08 041 01

bienin "bizimle" , 14 013 03

bizinen "bizimle" , 05 038 01 / 04 013 01

bizinen : bkz. biz

bizin : bkz. biz

bizim : bkz. biz

bizaf ∠ etc. busağu : busağı , 06 008

bizeyn : arıya benzeyen ama, siyah benekli bir böcek

bizzet ∠ a. : bizzat

bo : bkz. bu

booiko : bkz. bacako

bodurum ∠ yun. : bodrum

boğas : bkz. boğuz

boğuz ∠ etc. bogun : boğaz; boyun

boğaz , 04 000 01

b. +una gir- "zararla rahatsız et-" , 05 079 04

b. +undan getme- "yemeğe isteği gelme-",01 035 01

ash b. et- "sıkıştır-" 01 066

boğuzli : boğazlı; obur, çok yiyen

boğun : bkz. böğün

bohça ∠ boğça : bohça

b. keteesi "bir cins hamur işi"

boks ∠ İng. boxe : boks; yumrukoyunu

bolçövüyh ∠ rus. : bolşevik , 08 041 01

bonduruh ∠ etc. boyunduruk : boyunduruk , 09 046 01

bora : 'çörek' arasıda bulunan mantar gibi boyaz bir madde; çamaşır yıkamada ve iç yağından sabun yapmakta kullanılardı

boran ∠ it. bora : bora, kasırga

b. et- "kasırga es-" , 05 079 04

borani : haşlanmış, soyulmuş ve halka halka dilimlenmiş patates üzerine kızdırılmış yağ ve yoğurt dökülerek yapılan yemek

borç (c) : borç

can boçlusi "ölüm" , 05 079 04

borış- : bkz. buruş-

bosdan ∠ f. : bostan; salatalık, hıyar

teze b. teze b. "salatalık satıcılarının bağırma şekli

boşat- : boşalt- , 01 000 01

boşça ∠ rus. : yaşlık

boşlı : bkz. borç

boun- : bkz. buyur-

boya : bkz. boyah

boyah ∠ etc. bodug : boya , 01 000 01 / 03 063 01

boya , 03 063 01

boydah : sadece boy büyütmüş kimse

boyle : bkz. bele

boyli : boylu; usun

b. iş "anlatılması usun mesele" , 01 066

boyn : boyun

boyun : boyun; çift

bir boyn ökle "bir çift öküz" , 03 096 01

suritme boyunnan , 02 001 01

boyne altunda gale "kahrolasıca" , 02 000 01

boyuna : devamlı olarak , 02 002 01 / 07 015 03

boyun- ∠ etc. buyur- : buyur-

bozel- : bkz. bozul-

bozğun : bozgun

b. +a düş- "bozul-" , 06 019 01

bozlyar : Bozyar

bozuhluh : bozukluk

bozuhluğu , 05 009 03

bozul- : bozul-

bozel- , 01 000 01

bödd : bkz. cırgıl

böolyh (g) ∠ etc. böğdeük : böcek

yıldız b. +i "ateş böceği" , 05 079 04

bögün ∠ bu gün : bugün

bogün , 04 013 01

bögün , 04 033

böyün , 04 015 01 / 04 056 01 / 05 052 01 / 05 079 05 / 10 052 01

büyün , 08 002 01

gün b. sahat bu sahat "işte nihayet şimdi"

b. ki gün "madamki" , 01 066

b. +e bugün "bugün; madamki"

bögür ∠ etc. bögür : böğür; kaburga altı boşlukları

böyri bat- "şişkin kaburgaların bulunduğu kısımda bataca ağrı hissetmek"

böğürleni ağır- "beli ağrı-"

bögür- : böğür-; büyükbaş hayvanların bağırması

böhdan ∠ a. : bühtan; kırsamçlık

buhtan

böhran ∠ a. : buhran

böle : bkz. bele

bölen- : bkz. bulan-

bölk ∠ böllük : yağmak; ev-bark

b. +i bozul- "yuvasını dağıl-" , 06 019

bölün : bkz. böğün

büygana ∠ büyük ana : büyük anne

büyi ∠ etc. dağ : dağ

büyle : bkz. bele

büylece : bkz. bele

büyü (yh) : bkz. büyüyh

büyreyh ∠ etc. bögür : böbrek, 04 056

geyreyh

böyü- ⁄ etc. bedü- : büyü- , art- , 02 002 01 / 03 009 01

böyüyh (g) ⁄ etc. bedük : büyük

böydler "büyükler" , 03 009 03

böyöyh , 01 000 01 / 03 009 03 / 10 055 01 / 13 011 01

büyüyh , 04 030 01 / 01 000 03

böyüt- ⁄ etc. bedüt- : büyüt- , 13 002 03

böyüa : bkz. oğuz

brabar : bkz. beraber

brebar : bkz. bereber

bu : bu

bo , 08 007 01 / 14 062 0c / 04 015

bahallıh "bu halde" , 13 002 03

bua "buna" , 03 009

bu : bkz. buğ

bua : bkz. bu

bual- : bkz. bungal-

buduaalı : metelliksiz, silğürt

buğ : buğu; buhar

bu , 03 009

buğa ⁄ etc. buka : boğa , 14 061 02

bugal- : bkz. bungal-

buğart- : bkz. burah-

buğda ⁄ etc. bugday : buğday ; bkz. ayr. kıvıyh

buğlan- : buğulan-; buharlaş-

bugünneren : bu günlerde

bildar bugünneren "geçen yıl bu günlerde", 04 015

buhah ⁄ etc. buk : boyun, gerdan

buher ⟋ a. : buhar

buhara papah : Buhara şehrinde yapılan bir cins başlık
01 000 02

buhari ⟋ a. : temür, ocak, soba vb. için baca

buhart- : bkz. birah-

buhtan : bkz. böhdan

buhun ⟋ etc. bukun : yalnız aşağıdaki deyimde kullanılır:
bel b. gar- "birisine vy. birşeye çok emek ver-"

bul- : bul-

bul- : bkz. bül-

bulamaş : bulamaç

bulan- : bulan-

çamura bölen- , 01 058 01

bulamh / bulamh : bulamak; Bulanık

bulgal / bulgar : Bulgaristan , 04 015

bulgur ⟋ a. : bulgur

buluğ ⟋ a. : bkz. ahul

bulunna- : bkz. gulunna-

bulus ⟋ f. blouse : bluz

bumba ⟋ it. bomba : bomba , 01 111 01 / 07 000 01

bunca : bu kadar

buncucah : bu kadarcık

buncuğaz : bu kadarcık

buncukah : bu kadarcık

bune : bkz. buni

bungal- ⟋ etc. bung : bunal-; sıkıl- , 08 040 01

bugal- , 03 075 04
bual- , 01 141 01 / 01 111 01

buni : bunu

bune , 04 000 01 / 04 056 01

bunler : bkz. bunner

bunnen : bununla

bunner : bunlar , 04 030 01

bunlar , 03 009 03

bur- : bur-; bük- , 01 000 02

bura : bre , 01 111 01

bura , 01 121 01

b. baba "çağırma sözü: ey, kardeşim / arkadaş"

b. ana "bre ana"

bure : bkz. buriya

buredakiner : buradakiler , 08 041 01

bureb- : bkz. burab-

burali : burala

barali , 01 111 01

burale , 02 000 01

bureya : bkz. buriya

burda : bkz. burada

burde , 04 013 01

burdan : buradan

burde : bkz. burda

buriya : bureya

burya , 02 000 02 / 01 000 02

bureya , 02 019 01 / 05 052 01

buriye , 07 015 03

buriya , 03 000 01

burma , 05 009 01

buriye : bkz. buriya

burma : burulmuş; mualuk

b. bilesiyh "altın, gümüş vb. metal iki çubuğun birbirleri üserine bükülmesiyle elde edilmiş halsemeden yapılan bilezik. Erzurum ve çevresinde kadınlar arasında çok yaygındır."

burg / a. : burç

bug , 01 000 04

burug- : burug-; kamaş-

borug- , 01 000 02

burya : bkz. buriya

bug : bkz. burç

butun : bkz. bütün

buvulti : vanlama , 07 015 03

buy! : endişe ve şaşma ifade eden ünlem: ay!

buyanni : bu yanı doğru; bkz. yan

buyunz /etc.bingiz: boynuz, 03 000 01

buyor- : bkz. buyur-

buyuh : bkz. buyah

buyur- : buyur- , 05 009 03

bour , 09 028 02

boyur , 01 000 02

boyrun , 13 020 01

buyor , 01 000 01

biyh- : bük-; çevir-; manyato yap-; bükül-

tilifone b.- "telefon aç-" , 07 000 01

arhayi b.- "arkadan dolaş-" , 08 040 01

bül- : bil- (Genellikle Ygk. Aras ve Yuk.Karasu)

bel- , 08 007 01

bil- , (Genellikle Çoruhboyu agzs.)

bul- , 05 038 01

bülbül : bulbul

ermiirüm b.+i "karga" , 01 056

bilmece : bilmece

biluga : bkz. gulube

bindür- : bkz. bindir-

biriyhlen- / etc. birik : ceril-; büsül-; birün-

birleg- : bkz. birleg-

bigir- : bkz. bigir-

bitddin : bkz. bitün

bitün / etc. bütün : bütün

butun , 11 013 02

bitdün , 01 111 01 / 09 052 01 / 11 013 02

bütür- : bkz. bitir-

büyüyh : bkz. büyüyh

büyün : bkz. bögün

büzgüli : büzgülü

cadaloz : adi; gürültülü, dedikoducu kimse; kaynana

cağ : örgü gişi; gig; parmaklık; parmak ve el hareketleri

cagçal : omuzluk; çiğindirik; iki ucundeki çengellere kova vb. asarak taşımaya mahsus alet.

cahal ⁄ a. : cahil; genç , ol lll ol

cahallıh : gençlik; bilgisizlik

cahalluh , 07 015

cahalluh : bkz. cahallıh

cahel ⁄ a. : cahil; bilgisiz; bkz.ayr. cahal

cahil , 07 000 01

cam : cam

c. evi "çerçeve; camın takıldığı kısım"

c. ⁄i c. evini yendir- "herşeyi kırıp dök-"

camahat : bkz. cemaat

camej ⁄ a. : camus; erkek manda , 05 079 00

camuş , 01 035 01 / 05 076

buğa / kal c. "erkek manda" , 01 036

camış : bkz. camej

can ⁄ f. : can; sevgi ve samimiyyet ifade etmek için bazı çağırma sözlerine de getirilir

bey c. "bey kardeşim"

cuma c. "Cuma'cığım" , 05 000 01

e. ⁄ım çıha / çıhsın "çok yazık; nekadar üşüldüm!"

canavar : bkz. canevar

canbon ⁄ fr. jambon : jambon

candarma ∠ f. gendarme : jandarma , 02 000 01 / 04 000 01

canderme ? 01 111 01 / 05 079 04 / 08 000 02
14 062 02 / 03 024

canfes : bir cins işekli kumaş

aynali c. "kadife üzerine ayna parçaları geçirilerek yapılmış kemer

oduncular gassa keser oduni
aynali canfes sıkmış ince beli
cehalıdan bilmem yarın gedrini

cangultaram : can kurtaran , 02 022 01

caniko (m) : çağırma sözü: canım, sevgilim vb.

kağırtbesi sataram
gili gile gataram
canikomi görende
ahli bagdan ataram

canmat- : kapırdat-; canlandır-

canmi : canlı , 01 022 02

iki c. "hamile"

cant ∠ fr. jante : jant

capon ∠ fr. japon : japon

carcor ∠ fr. chargeur : şarjör

carse ∠ fr. jersey : jerse

carsaf ∠ a. : casus

casuf

casuf : bkm. carsaf

cevap : bkz. cevab

cgyiz ∠ a. : caiz

cadi ∠ f. : cadı; fitneci; dedikoducu; karışıklık çıkaran; büyücü

c. geri dut- "cadı kadın kirala-" , 09 052 01

ceb ∠ a. : cep , 08 007 01

çeb , 06 019 01

ceborhane : cephane , 14 002 08

cecilyh ∠ etc. çekik : perçin çivisi

c. +i gevşe- "yumuşa-; kabul et-"

cecim : cicim; ince, küçük kilim , 02 019 01

cedah / ceddah ∠ a. : cadde

cedde , 05 019

cedde : bkz. cedah

cedelleş- ∠ a. : çekiş-; mücadele et-

ceferliyh (g) : avlularda üzerine eşya koymaya yy. odunyığmaya mahsus tavana yakın geniş raf. Bazan bir iş yerinde cereklerin yatmaması için de bü tür bir yerin yapılmış olduğu görülür.

cefhane : bkz. cephane

cehalet ∠ a. : cehalet; bilgisizlik

cehet ∠ a. : cihet; yön; bakım

her c. +ce "her bakımdan" , 08 047 01

cehez ∠ a. : çeyiz , 04 030 01 / 05 079 06

cehiz , 02 019 01

cehis : bkz. cehez

ceyhleş- ∠ a. : cenkleş-; çekişip dövüş- , 05 079 04

celallen- ∠ a. : çok kız-; hiddetlen-

celatin ∠ fr. gélatine : jelatin kağıt

celep ∠ a. : hayvan tüccarı; 'yabancı' lara aracılığıyla köylerden, hayvan pazarlarından hayvan toplayarak gerektiğinde besiye alan ve satan kimse

c. mali "celeb"in besiye alınış olduğu hayvanlar"

celepçi ⁄ celep : 'celep' e 'celepçi' de denir

cello - bello : ne idüğü belirsiz kimseler; ayak takımı

cem ⁄ a. : cem; toplan-

c. ol- "toplan-"

cemat : bkz. cemaat

cemaat ⁄ a. : cemaat , Ol 046 Ol

cemat , Ol 066

camahat , 05 039

cemahat , Ol Ol>

cemahat : bkz. cemaat

cemekan ⁄ f. : vitrin; sergen

cendeyh : bkz. cendeyh

cenabi ⁄ a. : Allah'ın sıfatı olarak kullanılır

c. allah , 03 038

c. rebbilalemin , 03 038

canan ⁄ f. : canan; sevgili

canberuyh ⁄ f. : 'koten' ın zinciri

cendeyh (g) : ölü; leş; üst üste bırakılmış ölülerden herbiri.

cendeyh

c. +ino sığ- "küfür sözü"

cendarma : bkz. candarma

canabet ⁄ a. : canabet; pis

canabi : bkz. canabi

canerator ⁄ fr. générateur : jeneratör; üreteç

canavar ⁄ f. : canavar; kurt

canavar , 03 038

caneze ⁄ a. : caneze , 03 038

cepe ∠ a. : cephe , 07 015 03 / 08 029 01 / 08 041
çepe , 01 035 01

cephane : cephane , 07 015 03 / 13 011 01
cefhane , 01 111 01

cereyh (g) : zarık; zarıklık ağaç gövdesi

cesamet ∠ a. : cesamet; büyüklük

cesaret ∠ a. : cesaret , 03 038 01

cesaim ∠ a. : cesim; büyük, iri, koceman

cet ∠ ing. jet : jet; tepkili uçak
c. teyyaresi , 01 066

cevab ∠ a. : cevap; karşılık , 02 019 01
cuğab , 03 019 / 06 008 03
cuvab , 01 035 01 / 14 015 01

cevahir ∠ f. : mücevher

cevahirci : kuyumcu; alay sözü olarak: lâçımcı; fosepti̇k çukurları temizleyen kimse

ceviz : bkz. cevüz

cevuz : bkz. cevüz

cevüz ∠ a. : ceviz; ceviz ağacı , 04 015 01 / 05 045 07 022 02
ceviz , 07 022 01
cevuz , 02 019 01
javuz , 02 001 01

ceyiz : bkz. cehez

ceze ∠ a. : ceza , 03 019
c. evi "hapishane" , 02 030 02

cezaim ∠ a. : cezaim

cıbıl : çıplak; fakir; cebi delik kimse

cal / car c. , 01 066

cicik / etc. sıçığ : cicik; çocuk dilinde: güsel; oyuncak

cıfıt / f. : çıfıt; kötü, ahlaksız kimse , 01 123 01

c. çerçısi "kötü kimsenin düşünce dünyası"

cılğa : çelik tuzu

cigara / isp. cigarro : sigara , 03 038 01

cığra : masalkçı; oyun bozan

cığralan- : masalkçılık et-

calbar : çalbar ; suya yumurta kırılarak yapılan bir yemek

c. +ani döğür- "aklını başına topla-"

cal + : bkn. cabıl

calcal : su için çok sayrf ve az az ak-

calğa : küçük pulluk

calıt : cirit

carıt , 01 066

cilit , 03 07> 04

at binip c. oyna- "meydanı boş bulmuş ol-; kapalı yerler için lüzumundan fazla geniş ol-"

calliyh (g) : elbisedeki saçaklı yırtıklar, 05 07904

carım c. "yırtık pırtık"

camhur : bkz. cümür

cancah : 'boncuh' un eşanlamlısı

boncuh c.

cancahlı : çok süslü

cangal : göz için: renkli

c. böbö "bir çocuk masalının kahramanı"

car + : bkn. cabıl

cır- : tırmala- (kedi vb. hk.); yırt-

cırbağa : cılız çocuk; zavallı; becerıksız

cırbıt : göz çapağı

cırıl- : yırtıl-; patla-; çok şiddetli bağır-, ağla-

cırım : yırtılmış; dilinmiş-

c. calliyh "bkz. calliyh"

c. cıhart- "didik didik et-"

c. fasuliye "taze fasulyeleri boyuna dilerek hazırlanan malzemeden etle pişirilen yahni"

cırıt : bkz. cılıt

cırıyh : yırtık

c. ğ. et- "didik didik et-" , 08 007 01

cırla- : gürültü et-; ağlayıp sızla-; cırla-

cırmahla- : tırmala-; pençesini at-

cırmala- : tırmala-

cırmıh (ğ) : tırnak; tırnak izi

c. at- "tırmala-"

cırmah : tırnak

cıstiyh : bkz. çıstiyh

cırt : gürültülü osuruk

c. et- "osur-"

cıvıh : sıvık; sulu; sözüne güvenilmez

cıvıllat- : cıvıldat-

cız- : çiz- , 14 013 03

çek- , 14 043 02

c. -dım oynamıram "caymak"

cızğı : çizgi

cızıh : çizgi; bkz. ayr. sızıh

cızma : çizme , 01 000 02

cicci : bkz. citci

cico : yenge; amca karısı

cici : oyuncak; çocuk oyuncağı

cicom : sevgilim; cicim

ciger ∠ f. : ciğer; yakın kimse

c. +leri alış- "susa-; içi yan-"

ana c. +i "ana yüreği" , 09 000 03

cihar ∠ f. : tavla oyununda: dört

dört c. +ını siyh- "anasından emdiği sütü burnundan getir-"

cil : 'mertek' lerin üstüne örtmekte; hasır dokumakta; fırınlarda yakmakta; ve kıtlık yıllarında hayvan yemi olarak kullanılan; bataklıklarda yetişen özlü bir bitki

semerin c. +lerini gemir- "açlıktan ölmek üzere ol-; çok susuz düş-"

cilayh : yeşil; 'cillenmiş'; taze

c. soğan "yeşil, sıraka soğan"

cilet ∠ Gilette : jilet bıçağı

c. kimin "çok keskin; çok süzülü"

cilit : bkz. cılıt

cillen- : cillerle kaplan-; çimlen-; yeşer-

cilot : 'cil' in eşanlamlısı

ciyhlet ∠ ing. Chicklet : çiklet

cimciyh : çimdik

cinan ∠ a. : cennet

cindar ∠ a.f. : büyücü, 03 019

cinayet ⟨ a. : cinayet

cingen ⟨ f. : cingene; cimri , 10 058 01

çingen , 03 019

cinniler : cinler , 10 055 01

cip ⟨ ame. jeep : jip , 05 057 01

çip , 01 035 01 / 14 062 02

cirkyh : bkz. carkyh

cis ⟨ a. : cins

citci : ciltçi

cicci

civan ⟨ f. : genç; yiğit

civil : elyaflı

c. peynir "yağı alınmış elyaflı peynir"

c. c. "tel tel"

cizlavet ⟨ Gizlaved : kaucuk ayakkabı; lastik , 02 025 01

cizveehdider ⟨ a. : cüzdanlıktdider

coc : sarılsaklam

c. ol- "sarılsaklam ısları-"

cseah : üseri çimenle kaplı olduğu için fazla batmayan bataklık yer

coccu : bezirci

corun : koparılmış tutam

corumla- : ani bir hareketle avuçla- ve buruştur-

cöton ⟨ fr. jeton : jeton

cucu : tavuk vb. çağırmakta kullanılan ünlem

cucul : küçük çocukların erkeklik organı

cucula- : tavuk vb. çağır-; ardından kötü bir işe sürükle-; yardakçılarını çağır-

cucula- : işe-

çucele- , 03 000 01

culfa ∠ f. : çulha

cuggul : küçük çocukların erkeklik organı

culle- : işe-

culluh : bkz. culuh

culuh ∠ etc. çuluk : hindi; akbaba

culluh , 03 019

cum- ∠ etc. çum- : suya dal-

cuma ∠ a. : Cuma; cuma , 02 019 01

cumberluh : bataklık , 01 038 01

cumbulde- : sıvı içerisinde hareket etmekten mütevellit cumbul cumbul ses çıkar-

curnaloi ∠ fr. journal : casus; gizli haber götüren

cuvab : bkz. cevab

cücüyh (g) : civciv; yavru (tavuk, hindi vb.)

(benim) cücüğüm "yavrum; evladım",05 079 0%

c. çiherdame- "bir yerde başarıya ulaşama-"

cücüyhle- : civciv çıkar-

cücürus : Cucurus

cüdam : cudam

cümerteai : cumartesi

cümür ∠ a. : cumhur; cumhurreisi

cumhur , 03 000 01

cümüriyet ∠ a. : cumhuriyet

cüs : bkz. yüz

cüz ∠ a. : üç-taş oyunu

c. ağzi açıl- "tavla ver-" , 07 015

çabıh : bkz. çabuh

çabuh ⁄ etc. çap- : çabuk

çabuh , 03 019

çadır ⁄ etc. çat- : çadır

çadıy , 07 000 01

çadur , (Çoruhboyu ağaçları)

çadıy : bkz. çadır

çadur : bkz. çadır

çağıl : bkz. çegil

çağır- ⁄ etc. çağur- : çağır-; söyle-

türkü ç.- "türkü söyle-"

çah : bkz. çoh

çahçah : değirmen taşına sürünen, ve bundan aldığı titreşimleri tane oluğuna ileterek, tanelerin taşın ortasındaki çukurluğa ayarlandığı ölçüde akmasını sağlayan alet

çahçavi :damların üzerindeki çerçeveli camekan; bkz. ayr. eşşeyh-sırtı

çahır ⁄ etc. çakır: mavi, eflatun, mor hareli (göz)

ç. göz "elâ göz"

ç. tikan "kırlarda yetişen bir cins dikenli bitki"

çember bundan yol eşdim
kırmızı güle dolaşdım
deyme güle gonmasdım
çahır tikana gaşdım

çahır : bkz. pahır

çaket ⁄ fr. jaquette : ceket

çekeç , 03 009 03

çakmaç : bkz. çekiç

çal- : çal-; karıştır-; benze-; vur-

yeşile ç.- "yeşilimsi görünüşte ol-"

yoğurt ç.- "yoğurt mayala-"

para ç.- "para çal-"

duvara ç.- "duvara vur-"

ç.-a çağıra getir- "vurup döverek getir-"

ç.-an ay "gelecek ay"

ç.-ıp çağır- "çalgı çalıp turna söyle-"

çala : bakıma

bir ç. "bir bakıma; şöyle bir"

çalağan : atmaca, doğan vb. yırtıcı kuşlar

çaleğ- : bkz. çalış-

çaleşder- : bkz. çalışdır-

çalğap ⁄ çal + kap : şöyle bir

bir ç. "şöyle bir"

çalge : bkz. çalgı

çalğın : sakat; çalınmış; solak

çalğı : çalgı

çalğe , 05 009 05

ç. (çulğı) çalın- "çulgı çalın-"

çalhamı : ayran; yoğurttan yapılan ayran

çalhapuset ⁄ çal ha puset : serseri; berduş; kabadayı

çalış- : çalış- , 05 009 01 / 11 013 02

çaleş- , 02 000 01 / 02 001 01

çalış- , 02 000 02

çalışdır- : çalıştır- , 05 009 01

çalegder- , 02 000 01

çaluşdur- , 02 000 01 / 07 017 01

çali : çalı; kısa ve ince gövdeli ağaç

çaluş- : bkz. çalış-

çaluşdur- : bkz. çalışdır-

çamaşir ∠ f. : çamaşır

çamaşur , 02 000 02 / 07 015 03

çamaşur : bkz. çamaşır

çamir : çamur , 08 029 01 / 08 041 01

ç. çerpeşiyh "çok pis, çamurlu hava" /çelpeşiyh

çenah-giran : gelinceğe benzer, fakat gelinceğinkinden çok küçük çiçekler açan bir kır bitkisi

çep : bkz. deyh

çapat ∠ etc. çapgut : çaput; temizlik işlerinde kullanılan bez 01 035 01

çaput , 05 052 01

çaput : bkz. çapat

çar ∠ f. : dört

ç. etraf "her taraftan"

ç. yan "dört bir yan" , 07 000 04

ç. yarigizin efendilerimiz "dört halife"

çar : başörtüsü , 05 000 01 / 05 079 04

çarh ∠ f. : kurnazlık; tuzak; krş. çerh

çarhat : taşlık, çakıllı vadi, yer, alan, 09 011 01

çarhetraf : dört bir yan

çarıh (@)∠ çaruk : çarık , 02 025 01

çaruh , 02 025 01 / 07 000 01 / 07 015 03

ç. +i boğuzuna çalış- "karın tokluğuna çalış-"

çarıh : bkz. çarık

çarpan : sepet; saman taşımak için ince çubuklardan vy. hasırdan yapılarak araba etrafına geçirilen örtü

çarpaşık / çapraşık : çapraşık; karışık; anlaşılması güç

çarpın : deste

çaşır : yaylalarda, kayalar arasında yetişen koyu yeşil renkli bir bitki; haşlanarak yenilir; ekşimtrak bir tadı vardır; biçildikten sonra kurutularak hayvanlara da verilebilir

çaşur , 03 019

çaşur : bkz. çaşır

çaşut : koyun sağacı kadın , 04 056 01

çat- : yet-; kafi gel-; çat-

güci ç.- "gücü yet-"

çatlangoz : hindiba otu

çavdar : çavdar

çavuş / etc. çavuş : çavuş; ağabey (?) , 02 042 01 / 03 038 01

çevüş (emin ç.) , 14 043 02

çayan : çıyan

ilan ç. "yılan çıyan" , 01 056

çay : çay; akarsu

çay : çay

çey , 03 019

çaygara : çay; dere; akarsu

çaynig / rus. : caydanlık; 'çay demliği' de denir

çini ç. "porselen çaydanlık" , 06 019 01

çeb : bkz. ceb

çebiş / etc. çepiş: iki yaşlı dişi keçi, 03 019 ; krş.ayr. çepiç

çeş (ç) : şalgamın yaprağa ve saplarıı bunlardan yapılan yemek

ç. pancarı "'çeş' in pirinç vy bulgur ve kıyma ile yapılan yemeği" , 01 066

çeşük : bkz. çekiş

çeşl- : bkz. çekil

çeş : bkz. keyf

çeşil : çakıl; moloz taş yığını; taşlık yer

çağıl , 05 052 01

çeğil , 03 019

ç. et- "tarlanın taşını ayıkla-"

bir deş atdım çeşile
çeşilin çiçeğine
ipeş olsam saralsam
gızların leçeğine

çeşil / a. : şakul

çeyh- : çek-; al-; ver-

düğün etmeği ç.- "düğün yemeği ver-" , 04 056 01

yemeyh ç.- "yemek ver-" , 04 056 01

çeyhdir- : çektir-; geri aldırt-

çeyhdür- ; 05 079 04 / 07 015 02

çeyhdür- : bkz. çeyhdir-

çekşl- : bkz. çekil-

çeşen : geven gibi yakılabilen bir bitki

çeşen : aşağıdaki şekilde kullanılır:

ç. ç. et- "sunuşla-" , 03 000 01

çeket : bkz. çaket

çekil- : çekil-

çeel- , 08 040 01

çekel- , 02 001 01

çekirge : ayıların severek yediği bir bitki, 09 011

çekiş / etc. çekiç : çekiş

çekme , 12 017 01

çeçik , 05 079

kakıç , 01 066

çekmen / f. : çepken

çeliyh : çelik; dikilecek ağaç dalı

çellig : bkz. holla

çelmig / erm. cermug : kaplıca, 09 000 03

çemliyh , 01 000

çermiyh , 02 022 02

çermüğ , 03 019

çelpegiyh / çerpegiyh : topuğu geçmeyen ince ve kaypak çamur; bkz. ayr. çamur

çember : çember; miyah, kadın yazmanı

çemirle- : çemre-; çemrele-; sıva-

çemirlen- : işe giriş-; çemren-

çemkir- : yüze karşı ileri geri, beğıra çağıra konuş-

çemliyh : bkz. çelmig

çenge / f. : çene , 05 052

çepe : bkz. cepe

çeper / f. : bahçe ve tarlaları ayırmakta kullanılan çit

çepiç : bir yaşlı erkek keçi; krş. çebig

çepiyh (ğ) : küçük el sepeti; bkz. ayr. seyhlem

çerçive ⟨ f. : çerçeve; kasnak , 03 063 01

çere ⟨ f. : çere

çeren-peren : kargacık burgacık; okunaksız yazı

çerge : köşe; iki direkli, iki ucu açık çadır

çergebaz : ciğer tavası yemeği

çerh / çeryh ⟨ f. : çark

çerhifeleyh (ğ) : feleğin çarkı

çeriyh-çüriyh (ğ) : çürük; işe yaramaz , 03 019

çerme : dereboylarındaki kışın donmayan su sızıntı-sı

çermiğ / çermîğ : bkz. çelmiğ

çerpeşiyh : bkz. çamır

çeşme ⟨ f. : çeşme

su ç. +ge "çeşme" , 03 009 03

çete ⟨ isl. çeta : çete , 02 000 01

kete , 06 019 01

çeten : saman taşımak için hazırlanmış kağnının dört uzun kazığı arasına 'kem' le örülen ör-tü

çetinniyh (ğ) : güçlük

çoh ç. çeyh- , 01 066

çevre : nemdil; başörtüsü

çevrül- : çevril- , 08 041 01

çevriş- : etrafına çevril- , 01 038 02

çevüyh (ğ) ⟨ f. : çevik

çevür- : çevir-; evcil hayvanları çiftleştir-; çek-

gasreği ç.- "kasrağı aygıra çek-"

çevirt- : çevirt-; değiştir- , 01 046 01

çevlig : bkz. çavuş

çey : bkz. çay

çeyne- : çiğne- (ağız vy. bir aletin dişleri için)

çez- : bkz. cız-

çıçırgan : diken

çığır- : türkü vb. için söyle-

türki ç.- "türkü söyle-"

çal- ç.- "çalıp söyle-"

çığne- : çiğne- (ayak vy. bir vasıta altına alarak)

çıh- / başla- : çık-; başla-; ulaş-; var- , 03 063 01

çık- , 01 000 02 / 04 050 01 / 03 000 01

bal yapmiya ç.- "bal yapmaya başla-" , 03 063 01

yumurtiya ç.- "yumurtlamaya başla-" , 01 066

çıhart- : çıkar- , 03 000 01 / 04 000 01

çihart- , 04 055 01

çıhın : çıkın, kalabalık

mıh ç. +i kimin "çok dikenli; çok kalabalık"

çılliyh : erkeklik organı

dediğim dediyh çılliğim dıdıyh

çılliyh : cılliyh (bkz.)

çıltıyh : sırtık

çıngıl : sil; çıngarak

çıngılli hamam - gurnası tıkalı

bir gelin aldım - babası imam (sanat)

çıra / f. : çıra; mum; kandil

çırah / f. : çırak; kandil

çam ç. "kandil"

çırahba : yağ kandili

çırpal- : çarpıl-

çırpın- , 14 062 Ol

çalanıp ç.- "çalın-; çarpıl-"

çırpın- : bkz. çırpal-

çırpıt- : sağrat- (su vy. çamur hk.)

çırpı : çırpı; yakacak ince dal parçaları

çırtma : çelme; doğrama

ç. tah- "çelmele-"

çalçam ç. +si "çubuklar halinde kesilmiş çalçam"

çırtah : karışık

çıtdah : dişilik organı

çiban ⁄ etc. çıpkan : çıban

çif ⁄ f. : çift

çif minderin çif yümi
no tamurdıh bis sisi

kimyh geydin gelin oldun
adın ne cingen gısı

çif ⁄ f. : çift , 03 063 Ol / 05 079 05

ç. çubuh sahabi ol- "mal ve mülk edinmiş ol-"

çifçi : çiftçi , 03 063 Ol / 09 043 Ol / 09 046 Ol

çig : çığ; çıy; aşağın çukur olan yassa taraf; sütün koyu kaymağı

çigirt ⁄ etc. çigit : çiğit; çekirdek

çigit

çigit : bkz. çigirt

çih- : bkz. çıh-

çihart- : bkz. çihart-

çilçilpah : çırılçıplak

çilo : çile; görecekler

ç. +si temam ol- "sl-"

çilpah : çıplak , 05 052 / 08 000 01 / 14 015 05

çin- : bütün bedenini yaka-; yakan-

çin : bkz. içün

çingan : bkz. cingan

çini ⟨ f. : çini; porselen; çömlek , 06 019 01 /14 015

çiniyh : bkz. çiniyh

çinko : emaye

çip : bkz. cip

çira ⟨ f. : lamba , 12 017 01

çirdeyh (g) : testi; topraktan yapılan ve yandan kulpu olan geniş ağızlı su kabı

ç. +e para vere vere güğümün bahası çıhar

çiriş ⟨ f. : çiriş; kar kalktıktan hemen sonra çıkan bir ot; kavurma ile vy. sütle yemeği yapılır

çisele- : ezvi maddeleri ince ince serp-

çişile-

yağmur ç.-

su ç.-

çişile- : bkz. çisele-

çistiyh : yuzu yekpare, alta kösele, yanlara lastikli pabuç

cistiyh

çiş : çiş (daha çok çocuklar için söylenir)

ç. +i gel- , 01 066

büyüyh ç. , 01 066

çit / etc. çit : desenli baş örtüsü; bu örtünün yapıldığı kumaş

ç. yeleyh "ince yelek"

beş ç. "giyim malzemesi"

çobunnuh : çobanlık , 01 066

çocuh : bkz. çocuh

çocuh / etc. çoguk : çocuk

çocuh , 03 009 01 / 11 013 02

çolh ç. , 14 043 02

çoluh ç. , 02 000 02 / 03 009 01

çoh : çok , 01 000 02

çah , 05 028 01

çeh , 02 022 02

çooh , 02 022 02

ç. ç. "o kadar; pek; olsa olsa" , 01 000 02

ç. pek "pek çok" , 02 019 01

ne var ne ç. "ne var ne yok" , 14 013 01

ç. +dandır "uzun zamandan beri" , 03 038 01

ç. +ları "birçok kimseler" 04 000 01

çolh + / çoluh + : bkz. çocuh

çome / çomu : çok yağmur lor

yeyih ç. ; 03 019

çor : hastalık; dert; veba; kargaş eğsü

ç. baba

ç. davun

ç. dut-

ç. dey-

ç. ye-

çorapca : çorap kalınlığında; yalın ayak

ç. ges-

çortuti : kurşunkalemi kalınlığında dilinmiş (çar-tılmış) selgemlerden kurulan turşu

ç. pancarı "bu turşudan yapılan etli yemek"

çoruş : çiftli, sabanı çeken öndeki öküz

bi çif ç. "bir çift kuvvetli öküz" , Ol 066

çoşha : domuz yavrusu

çögen / f. : çevgen

çökelεyh : çökelek; 'çoxu' ya göre biraz yağlıca lor

çölεεyh (g) : çömlek

çölge : çolpa, becerikssiz

çölpiyh (g) : çöplük , 05 052 / 13 000 01

çöpür : çopur; yünün taramadıktan sonra artan kaba kısmı

ç. çorap "kaba yünden dokunmuş çorap"

çörmede : bkz. görset-

çöv : bkz. köv

çu : bkz. ki

çucele- : bkz. culla-

çuha / f. : çuha; eskiden ceket yerini alan ve kaba dokunmuşlu kumaştan yapılan giyisi , Ol 121

çul / a. : çul; atın eğer örtüsü; ince minder; eski-miş giyim eşyası

ç. çapat "değersiz giyim eşyası"

çulla- : üstünü ört-

çullama : bazı meyve kurularının yumurtayla çırpılarak kızgın yağa dökülüp pişirilmesiyle elde edilen omlet

pesdil ç. +si

tut ç. +si

çubur : bkz. çuğur

çur : aşağıdaki şekilde kullanılır

ç. et- "kaçır-"

çuvaldızzı : çuvaldız , 09 005 02

çün : bkz. üçün

çün : bkz. çünki

çünkem : bkz. çünki

çünki (m) : çünkü , 01 000 02

çün , 06 040 01

çünkem , 14 063 02

çünkim , 01 000 01

çünkim , 01 111 01

çünkü , 02 000 01

çütah : zayıf bebe , 06 013

çüs : bkz. yüs

D

de / da : bkz. daha

daa : bkz. daha

daag : bkz. dağaş

dabahana ⟨ a.f. : tabakhana

daban ⟨ etc. taban : taban, aya

dabanca : tabanca , 05 009 03 / 04 000 01 / 09 000 04

dad ⟨ tatlılık : tat

dad- ⟨ etc. tad- : tat-

dadah ⟨ etc. tabag : çocuk maması

çay d. +i "çaya ekmek vb. katılarak yapılan mama"

dadan- ⟨ etc. tatgan- : alış-; müptelası ol-

dadandır- : alıştır-; müptela et-

dadandur- , 05 079 04

dadandur- : bkz. dadandır-

dadaş : ağabey; arkadaş; hemşehri

daag , 04 000 01

dadımlık : çok az

dajdek ⟨ rus.(?) : dinsiz; imansız (?) , 01 121 01

dağ ⟨ etc. tag : dağ

tag , 02 019 01

d. +i ag- "yarıyı geç-" , 03 063 01

d. kotesi "yarıyı geçme dolayısıyla yapılan kote"

dağat- : bkz. dağıt-

dağdağa ⟨ a. : gürültü patırdı , 10 000 01 ; yar; su kıyısındaki oyuk , 05 052 01

dagga : bkz. degge

dağıt- / etc. tağ : dağıt- , 14 062 02

dağat- , 02 000 02

dağut- , 07 017 01

dağla- / f. : dağla-; yağ kızdır-; kızdırılmış yağ dök-

dağut- : bkz. dağıt-

daha : daha; henüz , 01 000 02 / 02 022 02

da , 02 000 01 / 05 052

da , 04 000 01

daa , 02 022 01 / 03 056 01 / 08 000 02 / 13 011

dehe, 03 013

dahaydo : bkz. haydi

dahil / a. : kumbara

dahil- : bkz. tahıl-

dal / etc. tal : dal; sırt; arka; son , 01 000 01 / 09 028 14 013 05

d. +ına bas- "güçlük çıkar-; engelle-"

vurucun d. +ından vura "kargış sözü"

geribin gırnına vurmışlar, vay dalım demiş

dal- : bkz. dan-

dalda : dulda; gölge; konar yer , 09 005 02 / 13 011 01

it araba d. +sında zamedir gendi kölgesi "başkalarının yardımını almadan birşey yapamayan kimseler hk. söylenir"

daldağa : iki yüzlü kimse

yavrum sen gidersen adın yağ olur
ama yerde daldağalar çoğ olur

daldalan- : sığın-; barın-

her guş bir gayiya daldalanar

daldalanma tilkiye, gey yesin aslan seni

dam ∠ etc. tam : ev; yapı

d. daş "ev-bark" , 04 013 01

d. dut- "ev kirala-" , 09 052 01

dongus d. +i "bostan kulubesi"

damcı ∠ etc. tam- : damlama; toprak damların yağmur sularını sızdırarak akması

damğa ∠ etc. tamga : damga; mühür

d. vur- "mühürle-" , 01 066

dan- ∠ etc. tan- : dal-; düş-; gel-; hissol-

dal-

gelbine d.- , 01 066

dana ∠ etc. tana : dana

d. doluh "çoluk çocuk; becerikesiz kimseler"

danalah (ğ) : dana sürüsü; küçüklük; çocukluk

d. +ını bül- "çocukluğunu hatırla-"

danha ∠ etc. tanka :(eskimiştir) sermaye

danigga ∠ al.Danuig : daniska

dansoz ∠ fr. danseuse : oyuncu ve hafifmeşrep kadın

dar ∠ etc. tar : sıkıntı; güç durum; geç

bagı d. ol- "sıkıntılı ol-" , 09 051 01

(bagı) d. +a gal- "büyük bir güçlükle karşılaş-"

d. +a düş- "maddeten imkansız kal-"

d. gün "maddi ve manevi sıkıntı içinde olunduğu günler

d. vahıt "akşam ezanı vakti; akşamın geç vakti"

darğ- ∠ etc. tarğ- : tarğ-

darəba : tahta duvar; paravana

təhdə darəba "tahtalardan yapılmış paravana"

darəh : tarak

darəhlə- : tarakla-; parmaklar açık olarak elle kavramak , 05 052 01

darağoti : yemeklere katılan kokulu bir bitki

daral- : daral-; sıkıl-; bunal-; güç durumda kal-

darali : taranmış

şaği başi d. "saçları taranmış" , 01 056

daraşdır- :iyiden iyiye ara- , 10 000 01

darət- : tarat- , 03 063 01

darba ∠ a. : darbe, birşeyin yokluğundan doğan sıkıntı

məyhdəp d. +si "okul yokluğu sıkıntısı", 09 011 01

darbaha ∠ a. : darbuka

darğan ∠ f. : tarçın

dardağan : bir ağaç

d. ağəçi "hazım hastalıklarına iyi geldiği sanılan bir ağaç

daregəp : bkz. deregəp

darğın : dargın; sıkıntıda

başi d. ol- , 09 031 01

darıh- : daral-; kıs-; darda kal-; sıkıl-

darığ- : sıkıntıda ol-; daral-

daridünyəda ∠ a. : hayatta; dar-a dünyada

darlan- : daral-; maddi sıkıntıya düş- , 02 000 02

dart- ∠ etc. tart- : tart- , 03 019 / 03 063 01 / 04 000 01

dartməcisi : ağırlığınca , 01 066

dasdar ⟨ f. : hamur çiğnemek için çadırbezi vy. deri; hamur üzerine yayılan ince bez; minder

dag ⟨ etc. tag : tag , 02 022 02

dag- ⟨ etc. tag- : tag-

d. torpah / d. "memleket" , 04 013 01

d. gum , 03 009 01

bineyh d. +i , 03 009 03

dagh±n : tagkan , 09 049 01

su d. +i ol- "sel bas-"

dagı- : tagı- ; 03 009 03 / 05 052 01 / 06 019 01

dagahur : tagli arazi

dagl±h : tagl±k; evlerin önündeki avlu

dagli : tagli

d. +ya çih- "işemek üzere ayrıl-"

dagl±dırnah : kaplumbağa

dagım : tagım; kaynamaya yeni başlamış olma

bir d. gayna- ; 01 066

dagah ⟨ etc. tagak : tagak

dal d. "çırılçıplak" , 13 000 01

dat : tat

d. al- "boşlan-"

d. +ına beh- "tat-"

datdarevalli : tahterevalli

devam : bkz. devam

davar ⟨ etc. tabar : koyun; koyun sürüsü; keçi; dağ keçisi; erkeksiz kimse , 02 022 02 / 03 009 01 / 03 038 01 / 04 056 01 / 12 017 01

d. oğli d. , 01 066

d. eti "koyun eti"

davun ∠ a. : kargaş sözü

d. çıha

d. duta

d. ye- , 05 079 04

baba d.

çor d.

sufatına d. çih-

davuşan ∠ etc. tavışkan : tavşan , 02 022 02 / 10 017 01 /
13 011 01

daye- ∠ etc. taya-: daya-

daye- , 12 017 01

dayah ∠ etc. tayak : dayak; destek; dövme

dayahle- : dayak at-; döv-

dayan- ∠ etc. tayan- : dayan- , 03 038 01 / 04 000 01

tayan- , 14 013 03

daye : bkz. dayi

dayım ∠ a. : daima

her d. üçün "daima" , 01 066 / 07 014

dayim , 14 013 03

dayi ∠ etc. tagay : dayı; köy vy. mahallede yaşlı erkek, 02 e22

d. yolu "gelinin dayısına verilen hediye", 03 009

dayiliyeci ∠ a. : içhastalıkları doktoru

dayim : bkz. dayım

dayima ∠ a. : daima , 03 009 01

dayimi ∠ a. : daima , 03 009 01

dayire ∠ a. : daire , 14 062 02

dayre , 01 056

dayizede : dayızede

dayre : bkz. dayire

daz ⁄ ebe. tem : kal

dê! ⁄ de- : hadi oradan; n'apıyorsun; yavaş geli anlamında ünlem; kızgınlık ve şaşma ifade eder

de- / de- ⁄ ti- : de-; söyle-

day- / diy-

dêermiş "diyormuş" , 14 013 03

deyy "diyor" , 03 009 01

dêrsin "diyorsun / diyorsan" , 14 062 08

deyise "diyorsa" , 07 017 01

deyler "diyorlar" , 04 056 01

diyarî ki "der ki" , 14 013 03

diyo "diyor" , 02 019 01

yede "dedi" , 14 062 02

debe ⁄ a. : debbe; alta doğru genişleyen yağ kovası

debelen- : sallan-; yerde yatıp çırpın-

dedigudi ⁄ dedi + kodu : dedikodu , 13 020 01

dodugudu , 13 009 01

dee : bkz. deyhu

deel : bkz. değil

deeni : bkz. deni

dêermiş : bkz. de-

deyy : bkz. tah

deey : bkz. de-

def ⁄ a. : tef

defa : bkz. defe

defder ⁄ yun. : defter

defe ⁄ a. : defa , 11 013 02 / 03 019

defa , 02 022 02 / 03 056 01 / 03 063 01

defem , 01 066

defeyh : bkz. ufah

defem : bkz. defe

deg- : bkz. dey-

degeneyh ⁄ degenek : değnek , 04 056 01 / 10 017 01 /05 052

deger ⁄ etc. tegir : değer

degge ⁄ a. : dakika , 09 011 01 / 09 052 01 / 10 017 01

dagga , 08 000 04

deggeeine : aninda , 09 052 01

degil ⁄ etc. teğ + ol : değil , 01 000 02 / 03 065 01 / 11 013

dil , 03 019

deel , 01 123 01 / 02 001 01 / 04 000 01 / 07 015

degül , 04 056 01 / 05 079 04 / 07 015 03 / 03 019

devil , 05 079 04

deyel , 02 001 01 / 03 009 02 / 03 063 01 /
04 056 01 / 08 041 01

deyil , 13 002 01

deyil , 10 052 01

deyül , 03 009 01 / 05 079 04 / 07 000 01

degirmen ⁄ tekenmen : değirmen , 01 111 01 / 13 011 01 /14 062

degirmen , 02 000 02 / 05 079 04 / 06 008 02

deyirmen , 07 000 01 / 09 000 01

deyirmen , 14 013 03
evi d. ol- "çok yoksul düş-" , 05 079 04

degirmen : bkz. degirman

degirmi / etc. tegirme : değirmi; yuvarlak; kare şeklinde

d. yazma "kare şeklinde baş örtüsü"

degiş- / etc. tegiş- : değiş-; değiştir- , 11 013 02

deyeş- , 11 013 02

deyiş- , 13 020 01

degişilin- : değiş- , 07 015 03

degil : bkz. degil

deha(n) : bkz. deyha

dehe : bkz. daha

dehil / a. : kumbara

dehşetle / a. : çok; son derece; yaman , 04 000 01

deyh : bkz. tah

deyh / f. : hile

d. düşün- "hile kur-"

d. (çap) et- "hile yap-"

deyhbaz / f. : hileci; yalancı; aldatıcı

del- / etc. tel- : del-; içine işle- , 03 000 01

dele : bkz. deli

delegamme : bkz. deliganmi

deleme : çok taze 'civil' peynir; tam pişmemiş yağda yumurta

deli / etc. tilbe : deli

dele , 01 000 02

deliganeş : bkz. deliganmi

deliganmi : delikanlı , 01 000 02 / 03 000 01 / 03 019

delegamme , 02 000 01
delegangeş "delikanlı genç" , 03 009 03

delilen- : delir-; kendini kaybet- , 09 052 01

dəllən- , 01 056

dəllən- : bkz. delilen-
dəlloy : bir çeşit beş türküsü makamı, ve bir oyunu

dem ⁄ a. : aybaşı kanaması

d. get- "rahim kanamamı geçir-"

dem ⁄ ş. : zaman; vakit

her d. (üçün) "her zaman"

dembəz ⁄ ş. : aşık

demcəyh (g) ⁄ ş. : semaverin borusu çıkarıldıktan sonra yerine takılan demlik koymaya mahsus parçası

demer : bkz. demir

demir ⁄ etc. temir : dəmir , 03 065 01

demer , 02 019 01 / 03 038 01

demir , 02 022 02 / 05 079 05

demirgərət ⁄ fr. démocrate : Demokrat Parti

demirli : bir tamil ölçeği (bir gaz teneksesi hacmin de)

demirli , 05 079 04

dəmir : bkz. demir

dəmirli : bkz. demirli

dən : tane; hububat taneşi; hububat; örgü ilmiği

d. d. gonuş- / söylə- "tane tane, açık açık anlat-"

dənə : bkz. tene

dənə : bkz. dəni

dəngə ⁄ etc. teng : denge; çit

dəvər d. +ləri "koyun ağılının çitleri" 09 011 01

denyh / etc. teng : denk; ekran; eş

deni / etc. tengli: dengi; kadar , 09 052 01

deeni , 01 066

deme , 09 052 01

demni , 09 052 01

bu / o /şu d. "bu / o / şu kadar" 09 052 01

demni : bkz. deni

denzis / etc. teng : münasebetsiz

derd / f. : dert

d. et- "önemse-; umul-"

d. +e beliya gelesen "kargış sözü"

deregep / f.a. : derakap; derhal; çok acele

daregep , 07 015

deret / f. : derat; zenginlik

derman / f. : ilaç; güç; takat , 09 052 01

dizinde d. +i galma- "çok ihtiyarla-"

dersen (kl) : sanki

dêrain : bkz. de-

dervîş : bkz. devrîş

derya / f. : derya; deniz

deyra , 03 019

desde / f. : deste , 09 000 01

desleyh-beği : yün çorabın püsküllü beğa

desiere / f. : tezgere

desti / f. : testi , 09 005 02

desinmer / de- : gösteriş; başkalarının övgüsü

dêşi : meyhaneci , 09 052 01

dəva ⟋ a. : dava , 05 052

dəvaci ⟋ a. : davacı

d. ol- "öbür dünyada hakkını iste-"

dəvam ⟋ a. : devam

davam , 03 009 03

dəvamsız : münasebetsiz

dəvamsızlıh : münasebetsizlik

d. et- "münasebetsizlikte bulun-"

dəvəlüsyon ⟋ fr. dəvaluation : devalüasyon (bülgesiz halka kelimeyi birdenbire ortaya çıkan pahalılık olarak anlamaktadır ki, bunu ancek hükümet yapar)

dəvət ⟋ a. : davet; ziyafet

d. vur- "yemek ziyafeti ver-"

dəvlət ⟋ a. : devlet; zenginlik , 14 052 05

dövlet , 02 001 01

dəvrəyə ⟋ a. : devriye; nöbet; nöbetçi , 02 000 02 03 038 01

dəvriyət ⟋ a. : devir

nihayətkə d. +də "son zamanlarda" , 06 008 03

dəvrül- ⟋ etc. təvir- : devril- , 01 111 01

boyi d.- "gaber-; öl-"

dəvrüsi : ertesi

d. gün "ertesi gün" , 01 035

dəvrüş ⟋ f. : dervis

dervüş

dəvrüşən ⟋ f. : dervişlere mahsus

d. əlbisəsi "dervis kıyafeti"

devül : bkz. degil

devür- / etc. tevir- : devir- , 04 000 01

dŏy! : bkz. tah

doy- / etc. teg- : değ-; dokun-; olgunlaş-

doy- : bkz. de-

doya : bkz. doyha

doye : bkz. diye

doyel : bkz. degil

doyeş- : bkz. değiş-

doyha : Igte (g'isterme edatı)

dee , 01 000 01 / 03 019

dehe , 05 052 01

dehen , 05 052 01

deya , 13 011 01

dĭğ , 01 066

diya , 03 000 01 / 14 062 03

doyıl : bkz. degil

doyırman : bkz. degirman

doyi : bkz. diye

doyil : bkz. degil

doyin / etc. tegin : kadar , 07 000 01 / 09 052 01 / 09 011
// diyin

doyin : bkz. diye

doyirman : bkz. degirman

doyise : bkz. de-

doyler : bkz. de-

doyra : bkz. derya

doyni / etc. tegin : kadar , 05 019 ; krş. doyin

değil : bkz. degil

değnek / f. : teagah , 01 000 02 / 05 065 01

dabız : çıplak; kel; saçsız

dildabız

daldızbız

d. et- "buğu usturayla kazıt-"

dağa : kibar adam; küçük oğlan çocuğu

ermeni d. +si "kibar sözü"

dil + : bkz. dabız

dallak / etc. talak : kadının dişilik organı

dan- / etc. tın- : anla-; aldır-; dinle-

danaz / s. : alay

danaz , 03 019

d. et- / d. +a al- "alay et-; eğlen-"

dandıhla- : bir işle lüzumundan fazla oyalan-

dandır- / etc. tandır- : anla-; aldır-; dinle-

tandırma- , 03 026 04

dandırış : anlama; aldırış

d. etme- "anlamamazlıktan gel-"

dangala- / etc. tıngıla- : yerine oturmamış olma; sallan-

dangalda- , 01 066

dangılda- / dangırda- : bkz. dangala-

dangılıyh (g) : dengesi bozuk; yerine oturmamış

danmaz : bkz. danaz

dargıyh (g) : tekme; çifte; tepinme

d. +e gah- "sevinçten zıpra-"

dargıyhla- : tekme, çifte at-; sevinçten zıpra-; dara-

dareg : deli; kaba; iriçe kimse

darle- : gevezelik et-; yerli yersiz konuş-

darmale- ∠ etc. tarmak : tarmala-; tırnaklarını geçirip çek-

darman- : tırmanan-

darmah ∠ etc. tarmak : tırmık , 09 086 01

darmah ∠ etc. tarmçak : tarmak; küçük ve sevimli şey , 03 019 03 000 01 / 05 052 / 14 062 02

darniyh : deliçe kimse

darağ ∠ f. : korku

d. et- "kork-"

dış / diş : diş; kağıtta yastıklara çakılı ikişer kazık olup sabunlanmış saçı bunların arasında döner

dışdır : deliçe kimse

dışman : koçaman; çok iri kimse; azman

di : seslenme ve teşvik ünlemi; peki; haydi , 01 121 01 / 03 019 ; krş. haydi

d. buyur "bak hele olan işe!"

d. haydıman / haydi "yürü / beşle bakalım!"

d. geh "hadi kalk bakalım", 01 000 02 / 09 052 01

d. götür "hadi al götür" , 01 086

diğ : bkz. deyhe

dib ∠ etc. tüb : dip; pancarın 'gocabeşi' denilen kökü

d. +ini döy- "'kozalebbiyh' ve benzeri oyunlarda mızıklanarak oyunu terkeden oyuncuya hakaret olmak üzere diğer oyuncuların ellerindeki oyun aletlerini devamlı olarak topraktaki aynı noktaya vurup 'dib dib bu kimin dibi, ... nın dibi...' diye tempo tutmaları"

dibinet ⁄ it. deposito : depozito , 05 079

didon ⁄ fr. guidon : gidon; bisiklet eleği

diğer ⁄ f. : diğer; geriye kalan kısım , 01 000 02

diyhdator ⁄ fr. dictateur : otokrat; sözgeçirir; erkli

diggolta ⁄ fr. décolleté : dekolte; boy gömleği

dilbar ⁄ f. : tercüman , 05 079

dilbent ⁄ f. : tercüman , 03 058 01

dille- ⁄ etc. til : teskin et-; yatıştır-; kandır-; telkin et- 09 052 01

d.- şaula- "konuşarak yola getir-" , 01 066

dinceł- ⁄ etc. tın- : dinlen-

dinlem : şaşkın; sarhoş

d. et- "şaşkına çevir-" , 01 066

ding ⁄ etc. ting : değirmende dövme hazırlamakta kullanılan taş tekerlek

dingo ⁄ etc. teng : başlık; koçe kilah vy. kasnak üzerine 'valan' sarap üzerini kalplatılmış paralarla süsleyerek meydana getirilen başlık; türkmen kadınları arasında yaygındır; bkz.eyr. kofi/kofiyh

dinne- ⁄ etc. tıngle- : dinle- , 04 013 01 / 08 007 01 / 09 028 02

diyle- , 05 052

diyne- , 01 046 01 / 07 000 01 / 08 009 01 / 09 052 01 / 13 011 01

diynne- , 08 007 01

dinnen ⁄ etc. tın : dinlen- ; krş. dinceł-

diylen- , 05 079 06

direktör / direyhdör / direktör : bkz. tırahdor

dirgen ⟋ etc. tire- : diren; demirden yapılmış, üç ve beş dişli, ot vy. sap kaldırmaya mahsus alet

direyhlem- ⟋ etc. tirek : dikil-; yüksel-; sertleş-; kalkalevi göge d.- "alev alev yan-"

direm ⟋ a. : dirhem; gram; bkz. ayr. girem

digbenser ⟋ fr. dispenseire : dispenser

dig ⟋ etc. tag : dış , 03 019

digare : bkz. digari

digari ⟋ etc. taggaru : dışara , 01 111 01 / 04 000 01 / 03 063 01 / 05 052 01 / 09 028 02

dişare , 02 009 01 / 04 000 01 / 09 000 01

dişere , 14 062 02

dişeri , 03 063 01 / 06 019 01 / 09 000 01

dişarlıhli : yabancı; Erzurumlu vy. Doğu Anadoludan olmayan

dişeri : bkz. digari

divana / davana : bkz. divane

divane ⟋ f. : divane; kaçık

davana / divana , 03 019

deli d. ol- "çok sev-"

diy- : bkz. de-

diya : bkz. deyha

diyarbadiyar ⟋ a.f. : diyar diyar , 05 019

diye ⟋ etc. ti- : diye

deye , 02 019 01 / 04 000 01 / 03 009 03

deye , 02 001 01 / 02 019 01 / 04 013 01

deyi , 03 009 02

deyin , 04 056 01 / 08 041 01

diye , 03 009 03 / 03 063 01 / 04 000 01

diyi , 01 038 02

diyin , 01 055 01 / 05 079 04 / 06 019 01 /
06 040 01 / 09 000 01 / 10 055 01

diyanet ⁄ a. : diyanet; din; müslümanlık

din d. "müslümanlık" , 01 066

diyari ki : bkz. de-

diyi : bkz. diye

diyil- ⁄ etc. ti- : denil- , 04 056 01

diyin : bkz. deyin

diyin : bkz. diye

diyiş : söz; şiir

diylo- : bkz. dinne-

diylen- : bkz. dinnen-

diyne- : bkz. dinne-

diynne- : bkz. dinne-

diyo : bkz. de-

dizleme ⁄ etc. tiz : uzun konçlu çorap

dizliyh (g) : uzun paçalı kadın donu

dodah ⁄ etc. tut- : dudak , 01 000 02 / 10 017 01

dodugudu : doğrusu: dediğudi; bkz. dediğudi

doğ- ⁄ etc. tog- : doğ-; doğur- , 01 000 01

doggus : bkz. dokuz

doğra- : bkz. doğra-

doğram : bkz. doğram

doğre : bkz. doğri

doğri ⁄ etc. togru : doğru , 01 000 02

doğre , 03 009 02 / 04 013 01

dorği , 03 000 01 / 07 000 01 / 09 028 02 /
09 046 01

dörü , 02 022 01

doğrut- : doğrult- , 01 111 01

doğut- , 01 066

doğuz : bkz. dokuz

dohdor : bkz. tohdor

dohdur : bkz. tohdor

dohsan / etc. tokuz-on : doksan , 02 000 01 / 13 011 01

dohu- : bkz. tohu-

dohus / etc. tokuz : dokuz , 03 053 01 / 04030 01 / 07 015 03/
08 041 01 / 09 049 01 / 14 062 02

doguz , 01 035 01 / 01 111 01 / 07 022 01 /
09 000 01 / 13 002 01 / 14 013 03 /14 043 02

doğuz , 07 015 05

dokuz , 03 053 01

dokuz : bkz. bkz. doguz

dolaçek / dola + çek : başörtüsü

dolan- / etc. tolu- : dolaş-; gezin-; işle- , 02 022 02 /
03 079 04 / 07 024 01 / 09 011 01 / 12 017

eli d.-"alış-verişten beş-on kuruş geliri ol-"

dolandır- : dolandır-; dolaştır-; gezdir-; idare et-

dolandur- , 05 079 04 / 06 008 03

canını d.- "güç halle yaşayabil-"

dolandur- : bkz. dolandır-

dolaşık : dolaşık; dolaşmış; örük

aşağ d. +i "örük"

d. iş "karışık iş; anlaşılması güç şey"

dolder- : bkz. doldur-

doldur- ⟨ etc. tol- : doldur- , 01 000 02

dolder- , 02 000 02

dolğut- : bkz. doğrut-

dolub ⟨ etc. tolguk : bkz. dona

dolub- ⟨ etc. tol- : üzüntüden gözleri yaşar-; ağlamak üzre ol-

domruh ⟨etc.tomur-: kalıpçı; hapishane

domureuh ⟨ etc. tomur- : tomureuk

domurlan- ⟨ etc. tomur- : kaber kaber ol-

donağaç ⟨ don + ağaç : kaskatı , 08 029 01

donub- ⟨ don- : hareketsiz ve ifadesiz kal-

don- : bkz. dön-

dongun : bkz. donuz

donub- : bkz. dolub-

donuz ⟨ etc. tongus : domuz

dongus , 02 000 01 / 08 040 01

donğus , 03 019

d. dami "bostan kulübesi"

donuzluh : değirmende çarkın bulunduğu yer

doğra- ⟨ etc. togra- : doğra- , 07 000 01 / 09 052 01

doğra- , 01 066

doğram : parça; kısım; kırpık

doğram , 01 066

d. d. et- "parçala-"

doğri : bkz. doğru

döri : bkz. doğru

dos ⟨ ?. : dost , 01 035 01 / 05 052 / 14 013 01

dosdoğri : dosdoğru , 01 066

dostluk (ğ) : dostluk; kan verme dolayısiyle akrabalık , 02 019 01 / 04 056 01

d. +a gabul et- "kanını vermeyi kabul et-"

dosiya ⟨ fr. dossier : dosya

döğ- : bkz. döy-

döğer ⟨ etc. töğ- : döver; döven , 05 052

döğer-biçer : biçer-döver , 09 049 01

döğün- : dövün-

döğüş : dövüş

d. et- "dövüş-"

dölüm / dölüm : bkz. dönüm

dönbeleyh (ğ) : dümbelek

dön- ⟨ etc. tün- : dön- , 03 000 01

don- , 01 000 02 / 02 001 01

döndür- ⟨ etc. töngdür- : döndür-; dönder- , 01 121 01 02 001 01

döne ⟨ dön- : defa; sefer; krş. dönüm

bu d. "bu sefer; bunun üzerine" , 06 019

dönüm : bkz. dönüm

dönüm : sefer ; bkz. ayr. döne

bu d. "bunun üzerine" , 03 038 01

dönüm : dönüm

dölüm , 14 043 01

dölüm , 09 049 01

dönüm , 14 043 01

dünya : bkz. dünya

döşeme ⟨ etc. töşe- : döşeme; hazırlık; giriş , 05 063 01

döşrüyh (g) ⁄ devşir- : döşürük; düzen; tertip

d. et- "herşeyi yerli yerine koy-"

döşrüyhli : düzeni, tertibi seven ve yerine getiren (daha çok kız ve kadınlar için kullanılır)

döşşeyh (g) ⁄ etc. töşek : döşek; yatak , 09 005 02

döş : bkz. döyüş

döşür- ⁄ devşir- ⁄ deşşür- ⁄ dirşür- ⁄ tir- : devşir-; topla-

ağzını d. - "sözünü geri al-"

onda bir öşür - aşşan döşür

dilenə d. -e "binbir güçlükle"

söz d. -en makine "ses alma aiheazı"

döv- : bkz. döğ-

döver : döven , 03 009 02 ; bkz. ayr. gen

düver , 03 019

dövlet : bkz. devlet

döy- : bkz. töyh-

döy- ⁄ etc. töğ- : döv-; vur-; çal- , 01 111 01 / 03 009 01 / 04 096 01 / 08 000 02 / 10 050 01

düğ- , 01 121 01 / 04 056 01 / 05 079 04 / 06 008 08 007 01

döv- , 03 009 01 / 03 009 02

döyg- , 01 121 01

kapıyı d.- "kapıya vur-" 01 111 01 / 10 050 01

d. -e d. -e "döverek" , 01 121 01

dibek d.- "dibekte dövmeyi döv-" , 06 008 02

dibini d.- "bkz. dib"

vura d. -e "döverek" , 01 066

döyg- : bkz. döy-

döymeç ⟋ döyme + eg : pestil, cevizsiçi vb. den yapılan yemek; 'gendime'den yapılan bir yemek

döyuş- : bkz. döyüş-

döyüş : dövüş

d. et- "dövüş-" , 01 035 01

döş , 03 019

döyuş , 03 019

döyüş- ⟋ etc. tögüş- : dövüş- , 04 056 01

döyuş- , 08 047 01

dözet- ⟋ etc. bilget- : düzelt-

bezedip d.- "düzle-" , 07 014

drasdə-zdrasdə ⟋ rus. : merhaba

ducci : bkz. dutçi

duhul ⟋ a. : askerlik görevi için askerlik şubesine teslim olma , 04 056 01

dum- : bat-; suya dal-

dump : bkz. tump

dur- ⟋ etc. tur- : dur- , 14 052 05

dür- , 09 049 01

durahsa- : durukse-; durur gibi yap-

durna ⟋ etc. turna : turna

durula- ⟋ etc. turu : temiz suyla çalkala-; yıka-

durumsa- ⟋ etc. turum : durukse-; durur gibi yap-

dut- ⟋ etc. tut- : tut-

tut- , 02 001 01 / 05 079 04

tut gap ... gap- "götür-" , 05 079 05

dutam : tutam; parmaklar arasında tutulacak kadar bir d. "biraz" , 01 066

dutah ⟨ etc. tutyak : tutak; elcek; sabanın tutacak yeri

dutar ⟨ etc. tut- : tutar; elverişlilik; huy; nöbet; sınır kri-
si

d. +i dut- "huyu tut-"

dutcu : Tuzcu , 01 111 01 ; krş. dus

ducci , 01 056

dutmag ⟨ tutmag : tutmag; bir yemek çeşidi

dutsah ⟨ etc. tutsak : tutsak; esir , 05 079 04

dutug- : tutuğ-; alev al-

duva ⟨ a. : dua , 03 000 01

duyun : bkz. düğün

duz ⟨ etc. tuz : tuz , 11 013 02

dus : bkz. düz

duzah ⟨ etc. tuzak : tuzak , 09 011 01

düdü ⟨ etc. töğ- : dövdü

düydi , 04 056 01

düge : düve; ilk defa doğuracak inek; kısır inek

düye , 10 050 01

dügen : bkz. düğün

düğun : bkz. düğün

düğüm ⟨ etc. bügün : düğüm

kor d. "kördüğüm; sıkı sıkıya sarılmış"

düğün : düğün , 02 022 02 / 03 056 01 / 04 013 01
04 056 01

duyun , 03 009 02

dügen , 02 019 01

düğun , 03 009 03

düm , 03 019

düyun , 02 019 01

düyün , 02 019 01 / 02 022 02 / 04 030 01 / 09 038

d. etmegi "düğün münasebetiyle verilen yemek"

toy d. et- / dutul- "düğün yap-"

düğürçi : bkz. düvürci

düğürciyh : bulgurun kalbur altı kalıntısı

dükan : bkz. tükan

düllüyh : kalın çavdar vy. buğday eşeklerinden yapılmış düdük

d. makarna "çubuk makarna"

dümüyh (ş) : ileriye doğru atılan yumruk

dün : bkz. düğün

dünegin : bkz. dünneyin

dünehen : bkz. düneyin

düneyin / tünegin : dün; geçen gün , 05 079 06

dünegin , 01 066

dünehen , 05 019

d. +den ötüri "dünden beri"

d. +den buyanni "dünden beri"

düngürci : bkz. dilvürci

dünüzügüni : dün , 08 040 01

dünya / a. : dünya; dünya ahvali , 04 013 01

dönya , 03 000 01

dünye , 09 049 01

düyna , 03 015

düz d. "çok; bol bol; geniş" , 04 013 01 / 09 049

düzü d. +yi dolaş- "çok gezin-" , 01 065

dünyalıh : dünyalık; hayattayken insan için lüzumlu olan servet

dünyaluh , 05 079 06

dünyaluh : bkz. dünyalıh

dünye : bkz. dünya

dür- : bkz. dur-

dür- ∠ etc. tür- : dür-; sar-; katla-

dürüm : dürülmüş tandır ekmeği; içine et, peynir vb. konulan pide, sandviç

çoban d. +i "büyük 'dürüm'"

dürüs ∠ f. : dürüst

düş- ∠ etc. tüş- : düş-; sayıkla- , 05 063 01

düşert- : düşür- , 05 052 01

düşürt- , 05 079 04

düştür- , 02 022 02

düşgün : düşkün; yoksul; bakıma muhtaç

fiherenin düşgüni beyaz geyer gış güni

düşgünne- : ihtiyarla-; gerile- , 03 009 03

düşüyh (g) : düşük; tandırda küle düşmüş ekmek

düşür- : bkz. düşert-

düşürt- : bkz. düşert-

düvver : bkz. döver

düvürci ∠ etc. tünşür : dünürcü , 05 079 04 / 09 005 02

düşürçi , 01 066

dünşürci , 04 056 01 / 13 000 01

d. değl "hikâyelerde geçen bir taş; dünürcülerin geldiklerini belirtmek üzere üzerine otururlarmış taş mı, kapı önlerinde bulunurdu

diiy- ∠ etc. tüg- : düğümle- ; bkz. ayr. düyle-

mendil uçi d.- "kura çekmek vy birşey hatırlamak için mendil ucuna düğüm at-"

diiydi : bkz. düdi

diiye : bkz. düge

diiyle- ∠ etc. tüg- : düğümle-

diiyme ∠ etc. tügme : düğme

diiyna : bkz. dünya

diiyun : bkz. düğün

diiyün : bkz. düğün

diiyün ∠ a. : düyun

düz ∠ etc. tüz : düz; doğru; kır; bayır

dun , 06 008 02

d. dön- "doğru istikametinde dön-"

d. get- "doğru git-"

d. +de gal- "açıkta kal-"

d. yol "doğru yol" , 04 056 01

düğ + : bkz. dünya

düz- ∠ etc. tüz- : dir-; düz-; düzelt- , 01 035 01 / 08 041 13 011 01 / 13 020 01 / 14 013 03

düzel- ∠ etc.tüzül+düzel-; doğrul-; dik ol- , 03 000 01

düzen ∠ etc. tüzün : düzen; tertip; nizam

d. +e bin- "yoluna gir-"

düzenne : bkz. düzenni

düzenni : düzenli; gerçek; doğru; sahi; tertipli

dizenne , 03 009 02

d. gonuş- "kendisini sakmadan doğru konuş-"

d. kote "doğru dürüst 'kote'"

d. iş "düzenli iş"

düzet- : düzel-, düzelt- , 03 000 01

düziye : bkz. düzine

düzine :düzine

düzine : sarı , 09 000 01

düziye , 01 066

E

e / ê / e : bkz. evet

ei : hey

ebdes : bkz. abdes

ebe / etc. aba : ebe; anneanne vy. babaanne , 05 092

ebir : bkz. öbür

ebru / f. : kaş; hâre

emri , 01 066 / 03 019

eceyip : bkz. eceyib

ecce : bkz. eyce

eceba / a. : aceba , 01 000 01 / 13 020 01

aceba , 04 000 01

ecebe , 01 066

ecebe : bkz. eceba

ecelbaba : sıraız, yaramaz çocuk

eccle / a. : accle

ecem / a. : acem

acem , 02 000 02

ecep / a. : acep , 01 000 02 , 06 019

eceyip / a. : acayip

ecayip , 01 066

e. +e gal- "hayret et-"

ecibe : bkz. tecübe

eciyh : fıtık; fıtık yaraları; kasık

ecil / a. : acil

eciz / a. : aciz; güçsüz

ecuse ⟨ a. : ecûze; çok kavgacı ve terbiyesiz kadın vy. çocuk

ecüş :

heciş , 10 055 01

e. necüş / neciş

eçen / eçin : bkz. üçün

ed- : bkz. et-

edana : bkz. adana

edeb ⟨ a. : adab; edeb

edele ⟨ a. : adale

edelet ⟨ a. : adalet

edese ⟨ a. : adese

edet ⟨ a. : adet; âdet , 05 009 05

edilleş- : bkz. idelleş-

edo : dalkavuk; taraf tutan kimse

edref : bkz. etraf

edrese ⟨ fr. adresse : adres

ee : bkz. ey

eet : bkz. evet

ef ⟨ a. : af

efedersen , 02 000 02

efedersenis , 04 000 01

efedersen , 01 066

efedersis , 01 066

efe ⟨ etc. aba : efe; baba

e. -ugil "baban ve yakınları"

efedersen : bkz. ef

efedersiz : bkz. ef

Efel : bkz. evvel

efende : bkz. efendi

efendem : bkz. efendi

efendi ⁄ yun. : efendi; efendim; beyim

efende , 02 022 02

efende , 03 009 02 / 04 000 01

e. dadaş "bey kardeşim" , 04 000 01

e. +m , 02 019 01 / 02 022 02 / 03 009 02 /
03 038 01 / 04 056 01 / 03 038 01

efennim , 13 020 01

evendim , 07 022 02 / 09 028 01 / 10 056 01
13 020 01 / 14 013 03

e. +m ne olacak , 03 009 02

e. +m sone söylem , 02 022 02

e. +m sen söyle , 03 038 01

e. +m söyleym , 03 038 01

e. +ne söylem , 07 022 02

efendim : bkz. efendi

efennim : bkz. efendi

eferim ⁄ f. : aferin; çok yaşa (alay yollu da kullanılır)

eferim , 14 052 02

eferün : bkz. eferim

effeylo ⁄ a. : affet- , bkz. ayr. ef

efganisdan : Afganistan

evganisdan

evhanisdan

efgar ⁄ a. : sakallı

e. bas- "cana sakal-"

efiyet ⟨ a. : afiyet; sıhhat

efsene ⟨ f. : efsane; inanılmayacak şey; masal

efsun / : bkz. avsun

egah ⟨ f. : agah

egayit ⟨ a. : akait; iman

e. +i düzgün ol- "imanlı ol-"

egbal ⟨ a. : ikbal

ey geldi egbalım, köti geldi vay sebep "iyiliğe karşı nankörlük etmeyi adet haline getir-miş kimseler hk. söylenir"

eğdam ⟨ a. : idam , 13 002 01

iğdam , 10 000 01

egebinde ⟨ a. : akabinde; sonunda

egelliyet ⟨ a. : akalliyet; yabancı etnik unsur

eger ⟨ f. : eger , 01 000 02 / 03 000 01 / 03 009 03

egere , 04 056 01 / 05 052

eyer , 03 063 01 / 14 043 02

e. ke , 03 009 03

egere : bkz. eger

egibet ⟨ a. : akıbet

ukubet , 07 015

egide ⟨ a. : inanç

e. +si bozuk "inançsız"

egide ⟨ a. : bir cins bonbon şekeri ki, 'katlama' şey içmekte kullanılır

egiyh (ğ) ⟨ etc. eğ- : eğik

egil- ⟨ etc. egil- : eğil- , 07 000 01

egil- : bkz. egir-

eğir- ⟋ eto. eğir- : iğir-; buk-; döndür-; çevir- , 03 063 01

eğil- , 03 063 01

eğir- , 03 063 01

eyir- , 03 063 01

herkiş gendi farfarigini eğirir "herkes kendi işinin peşinde; kimseden kimseye fayda yok"

eğiş : eğiş; şiş; tandırı kavgıtırmakta ve tandırdan güveçleri ve düşen ekmekleri çıkarmakta kullanılan bir ucu yuvarlak bir mirek gibi yassıltılmış, diğer ucu kazma şekline konulmuş şiş

eğneğ : bkz. eyhneyh

ehale ⟋ a. : ihale

ehali ⟋ a. : ahali; yerli halk , 15 011 01

ehanet ⟋ a. : ihanet

eharet : bkz. haharet

ehbab ⟋ a. : ahbap; arkadaş; tanıdık , 02 000 01 / 03 009 05

ehdac : muhtaç , 05 052 ; krş. mühdaş

ehdas ⟋ a. : ihdas , 02 001 01

ehdet- ⟋ a. : ahdet-; aklına koy-; yerine getir- 02 029 01 / 02 025 01

ehdibar ⟋ a. : itibar

ehdibaren ⟋ a. : itibaren

ehdida ⟋ a. : ihtida

ehdidar ⟋ a. : iktidar

ehdikar ⟋ a. : inzikar

ehdilaf ⟋ a. : ihtilâf

ehdilal ⟋ a. : ihtilâl , 08 041 01

ehdimal ∠ a. : ihtimal; olabilir ki; muhakkaktır ki

ehdimam ∠ a. : ihtimam

ehdiras ∠ a. : ıtıraz

ehdişam ∠ a. : ihtişam; eğlence , 03 009 03 / 13 000 01

ehdiyaç (c) ∠ a. : ihtiyaç , 01 000 02

ehdiyaçlı : ihtiyaçlı; yoksul

ehdiyar ∠ a. : ihtiyar , 01 000 02 / 03 056 01

ehdiyat ∠ a. : ihtiyat

ehdisa ∠ a. : ihtisa

ehel ∠ a. : ehil; hava ve heveston geçmiş kimse

e. adam "yaşı geçkin ve olgun kimse"

ehenk ∠ f. : ahenk; eğlence

ehenke ∠ f. : aheste; yavaş yavaş

ehiret : bkz. ahiret

ehkam ∠ a. : ahkam

ehlah (ğ) ∠ a. : ahlak , 01 000 02 / 02 009 01 /
08 007 01 / 09 050 01

ehlah , 03 009 01

ehlağe sardır- "iyi anlaş-; iyi geçin-" , 03 009

ehlahsas : ahlaksaz; huysuz , 01 000 02 / 03 009 01

ehlal ∠ a. : ihlal

ehlidil : halden anlayan kimse

ehlieyal : ayle; aş; bkz. eyr. eyal

ehmal ∠ a. : ihmal

ehmet ∠ a. : Ahmet , 02 001 / 04 056 01

ahmed , 02 022 02 / 04 000 01

ehmet , 05 052 01
ahmed , 05 052 01 / 09 046 01

ehna ∠ a. : ihna

ehraba ∠ a. : akraba , 11 013 02 / 14 013 03

anhaba , 02 022 02 / 04 000 01 / 13 020 01

ehraba , 08 029 01

ehrac : bkz. ehraç

ehram ∠ a. : ihram , 05 079 06

ehran ∠ a. : akran

ehrar ∠ a. : ikrar

ehraş (ç) : ihrac

ehrep ∠ a. : akrep

ehs ∠ a. : akis

ehsan ∠ a. : ihsan ; ihsan , 03 038 01

ehsi ∠ a. : aksi

ehsine ∠ : bkz. eysine

ehşap ∠ a. : ahşap

ehval ∠ a. : ahval

ehvenler ∠ a. : miristler

ehya ∠ a : ihya

ei : bkz. ey

ejdad ∠ a. : ecdat

ejde : bkz. işde

ejdeha ∠ f. : ejderha , 08 040 01

ejnebi ∠ a. : ecnebi; yabanci; yabanci memleket (ler)

eykmeyh ∠ etc. etmek ∠ ötmek : ekmek , 02 000 02 / 09 000 03
10 050 01 / 12 017 01

ekmek , 02 000 02

ekmeg , 03 009 01 / 13 011 01

egmeg , 02 000 02

eyhmey , 01 121 01

eyhmeg , 08 040 01

epmeyh , 02 019

eymeg , 01 016 / 01 066 / 01 121 01 / 05 079 04
07 015

eymeyh , 05 079 06 / 08 029 01

eymek , 05 079 04

etmeg , 01 000 02 / 08 000 01 / 04 056 01 /
05 024 01 / 06 008 03 / 07 000 01 / 07 015-3
07 017 01

etmeyh , 05 028 01 / 05 052 01 / 14 062 02

etmek , 03 019 / 07 014

etmey , 05 079 05

eyhnor : bkz. eyhseri

eyhsere : bkz. eyhseri

eyhseri ⁄ a. : ekseri; ekseriya

eyhser , 01 066

eyhsere , 02 019 01

ekseriyet "ekseriyetle" , 02 002 01

eyseri , 01 015

eke ⁄ etc. eke : iri; büyük

eke : bkz. iki

ekenah : bkz. ekeneyh

ekeneyh ⁄ etc. ek- : ekilebilen arsa; tarlalar

ekenah , 03 009 02

eki : bkz. iki

ekispires ⁄ fr. ⁄ ing. express : yolcu treni

ekistira / fr. extra : fevkalade

ekiz / etc. ekiz : ikiz

ekmeg / ekmek : bkz. eyhmeyh

ekseriyet : bkz. eyhseri

el / etc. elig : el

el , 02 022 02

ayl , 06 008 01

e. hamuri "adale ağrılarında ağrıyan kısma sarılmak üzre hazırlanan yağlı hamur" , 05 052

e. mahsele "ziraat; çiftçilik",06 008 01

e. ulağı "uşak; hizmetkâr" , 01 035 01

e. -i elma- "fırsat bulama-" , 01 066

e. -inden gelme- "yapama-; başarama-" , 01 066

el / etc. el / il : memleket; yabancı memleket; yabancı kimse

ela / a. : âlâ , 01 000 02

ela , 08 007 01

nêla "ne âlâ"

pekala "pek âlâ"

neala "ne âlâ" , 01 000 02

ela / etc. ala : elâ

ala , 05 019

elage : bkz. elege

elamet / a. : alâmet

bir e. bige "çok iri birşey"

heseo binmiş elamete
yoli gider giyamete

elan / a. : ilân , 02 000 02 / 10 000 01

ilan , 02 001 01

e. etdir- "çevreye haber sal-"

elanet : ilân

e. ver- "çevreye haber sal-"

elayiş / f. : alâyiş ; göstериş

elbir : elbirliği

e. et- , 13 002 01

elbise / a. : elbise; giyisi

elbuse , 03 009 03

elbuse : bkz. elbise

elbüm / lat. album : albüm

elceyh : elcek; sebanda 'majgal'ın tuttuğu elcek; tırpanın sapındaki elcek halkası vb.

elçe : bkz. elçi

elçeley : bkz. elçiliyh

elçelih : bkz. elçiliyh

elçi / etc. elçi : elçi; dünürcü , 03 019

elçe , 02 019 01

elçe , 02 019 01

elçi , 04 013 01

elçiliyh : elçilik; dünürcülük

elçeley , 03 009 02

elçelih , 02 019 01

elçiluh , 04 056 01

e. yap- "elçilik et-; dünürcü git-" , 04 056 01

elçiluh : bkz. elçiliyh

eldurvan / el düğen : eldiven

ele / o ile : öyle , 02 000 01 / 02 022 02 / 02 025 01 / 03 063 01 / 03 009 02 / 04 013 01 /05 067 01

ele , 02 000 01

ele , 01 000 02

eyle , 05 052 01 / 08 029 01

oyle , 07 014

öle , 01 000 02 / 08 029 01

e. bele "göyle böyle" , 03 009 02

e. bir biçim "öyle bir" , 01 000 02

e. ki "öyle ki" , 05 079 05 / 08 029 01

e. tam "tam" , 01 066

elece : öylece , 01 123 01 / 03 009 01 / 04 000 01

elecesine : öylece , 07 000 01

eleceyp : bkz. elele ceyip

eleddevam ∠ a. : halen

elege ∠ a. : alâka

elege , 01 066

elegeder ∠ a.f. : alâkadar

eleh : bkz. eley

elelecayip ∠ a. : alelacayip

elecayp , 07 015 03

elelem ∠ t. el + a. : el-âlem; herkes

elelayen : bkz. eleliyin

eleliyin : o tarafa

elelayen , 04 000 01

elelumum ∠ a. : alelumum

elelusul ∠ a. : alelusûl; şöyle bir

elem ∠ a. : alem; herkes; eğlence , 04 056 01

elem , 02 022 02

iggi e. +i "içkili eğlence" , 01 066

elecdülillah ∠ a. : elhamdülillâh

elimet ∠ a. : âlâmet; büyük ve acaip şey

bir e. ol- "maskaralaş-"

elen : bkz. helen

elenen ∠ a. : alenen

elere : bkz. ireli

elerin ∠ fr. alarme : alarm

e. vur- "alarm veril-" , 01 038 02

elet ∠ a. : alet; cins; tür , 07 022 02

eley ∠ a. : aleyh

eleh , 01 000

e. +inde at- "arkasında konuş-"

eleyise : öyle ise

eleykümüsselam : bkz. eleykümüsselam

eleykümüsselam ∠ a. : aleykümüsselam , 01 000 02

eleykümüsselam , 01 000 02 / 13 011 01 / 13 020 01

aleykümselam , 07 017 01

elinkori : bkz. elimin-kori

elle- : elle-; dokun-; rahatsız et- , 03 063 01

elle : bkz. elli

ellerji ∠ fr. allergie : alerji

elleş- : eğlen- , 04 025

elli ∠ etc. elig : elli

elle , 03 009 01

elli , 02 022 02

ortalığı e. altüst ver- "çok gürültü patırdı et-"

elliyh (g) ⁄ ote. ellig : memleket; illik; misafire karşı davranış

ellik , 01 055 01

e. +i ey el- "misafire karşı iyi davranma alışkanlık ve adetinde ol-"

ellinin-kori : eser sösü

ellin-kori , 05 000 01

elin-kori , 05 079 05

ellin-kori : bkz. ellinin-kori

elm ⁄ a. : ilim; bilgi; dinîbilgi, ilminâl

elma : bkz. alma

elo ! ⁄ fr. allô ! : alo !

elpençe : aşağıdaki değimde geçer:

e. diyan dur- "hürmet et-; hürmetle ellerini bağlayıp dur-" , 06 008

ema ⁄ a. : âmâ; kör

emade ⁄ f. : emede; hazır

emane ⁄ a. : imâme; sarık; tespihlerin püskül takılan uç kısımları

emanet ⁄ a. : emanet; can; ruh; gizlice alınıp verilmesi gereken şey

amanet , 05 019

emanet , 01 000

e. dolandır- "ödünç alıp gezdir-"

e. +i dolandır- "geçinip git-"

e. +i ver- / al- "söylenmesi gerekmeyen şeyi verip al-"

emaret ⁄ a. : mücevher (ler) , 01 000 02

amaret , 09 052 01

ambele : bkz. ahan

amber ∠ a. : amber; güzel koku

amece : bkz. emice

amel ∠ a. : amel; bir kimsenin dünyadaki hal ve hareketi; ishal; sürgün

amel ∠ a. : amel; istek; dilek; amaç

ameliyo ∠ a. : amele , 03 009 01 / 05 079 05

ameliyet ∠ a. : ameliyet

amenet : bkz. emanet

amenna ! ∠ a. : amenna!

amerika ∠ Amerige : Amerika , 08 041 01

ami ∠ a. : amca , 04 000 01 / 07 014 / 13 011 01

ammi , 03 009 03 / 14 013 01

hemi , 04 023

amice ∠ a. : amca , 05 079 05 / 08 007 01

amuca , 02 000 02

amca , 03 009 01

amece , 05 038 01

amin ∠ a. : amin

amiyn , 08 007 01

amin : bkz. yemin

amiyn : bkz. amin

amliyh (g) ∠ am : ilaç

amliyet ∠ a. : emniyet

amme ∠ a. : amme

e. suparasi "amme cüzü"

ammi : bkz. ami

ampül ⟋ fr. ampoule : ampül

emr ⟋ a. : emir , 03 009 03 / 02 022 02 / 02 001 01
04 013 01 / 04 030 01 / 02 019 01

emr , 02 019 01 / 03 009 03

emri : bkz. ebru

emrihah : ölüm

e. vagi ol- "vefat et-"

emsal ⟋ a. : emsal

emsel , 03 009 03

emsel : bkz. emsal

emvar ⟋ a. : emval , 14 062 08

en- : bkz. yen-

enasır ⟋ a. : anasır; soy-sop

e. +i bozuh "küfür sözü"

encümen ⟋ f. : encümen; Vilâyet Daimî Encümeni

ancumen , 14 062 02
beledi e. +i "belediye encümeni"

endir- / endür- : bkz. yendir-

eneyh (k) ⟋ etc. engek : sabanın demir geçirilen ve toprağa gömülen kısmı; erkeklik organı

eneke ⟋ en + eke : aşık oyuncusunun oyunu bununla oynadığa için en son kaybedeceği aşık; çukuruna ağır olması için, bazan delerek, kurşun, karasakız vb. akıtılır vy. demir, bakır vb. tel sarılır; bu aşık en iyi konan aşıktır

enele : bkz. ahan

enene ⟋ a. : anane

engere : Ankara , 08 040 01 / 09 050 01

engez : alet; içki sofrası; rahatlık

e. +i gur- "içki sofrasına oturmuş ol-"

engezle- : döv-; vur-

enicəyh : hemen; anında; o an

eniyh (g) ∠ etc. enik : inik; kedi, köpek vb. yavrusu

eniyhle- ∠ etc. enikle- : inikle-; yavrula-; doğur-

enıyhle- , 05 079 04

goruna köpeg e.- "küfür sözü"

enisahat ∠ hemen o saat : derhal , 05 079 04 ; bkz. ayr. hema

enisahatda ∠ hemen o saatte : derhal; anında

enişde : eniştə; damat; kız tarafının köylüleri için kız verilen kimse

ensiz ∠ a. : ansız

ensizden : ansızın , 02 022 02

ensizliyin : ansızın , 01 066

enteri ∠ a. : enteri , 06 019 01

enüsti ∠ fr. institut : enstitü

e. meyhdebi "sanat okulu"

epey : epey , 02 001 01 / 05 009 01 / 07 014

epeyceme (n) : epeyce , 06 008 03 / 07 000 01

epeycemen , 01 066

epeycemen , 09 011

epseyh : bkz. eyhseyh

er ∠ etc. er : koca , 05 000 01 / 05 019

e. +e get- "kocaya var-"

(oy gasam) e. bulamiyasan "kargış sözü"

er- ∠ etc. er- : er-

yer- , 05 079 04

ahli e.- "anla-" , 01 066

sarri e.- "anla-" , 05 079 04

er ∠ etc. ir : erken

erden : erkenden

erkenniyin : erkence; erkenden

erazi : bkz. ereziye

erbab ∠ a. : erbap; usta

erbabidesdan : destan bilen ve anlatan , 07 014

ere : cirit sopasını yerden almakta kullanılan ucu halkalı değnek

ereti ∠ a. : eğreti; geçici olarak; ödünç olarak; sağlam olmayarak

e. dutdur- "teğelle-"

e. +ye al- "inşaat hk.: zemine al-"

ereziye ∠ a. : arazi , 09 049 01

erraziye , 05 009 02 / 14 062 02

erazi , 13 002 03 / 14 063 03

ereziye , 09 049 01

ergen ∠ er- : yetişkin;henüz evlenmemiş

ergi : bkz. eyri

ergişi ∠ er + kişi : erkek; koca , 01 066 / 01 111 01

erhadaş : bkz. arhadaş

erhan ∠ a. : akran

erhet : bkz. ahiret

eriyh ∠ etc. erük : erik; erkeklik organı

erik , 04 013 01

eruh , 04 045 01

erük , 07 022 02

erik : bkz. eriyh

erin- / etc. erin- : üşen-

çağrılan yere erinme = çağrılmıyan yere görünme (yerinme).

erig- / etc. erüg- : erişe-; ulaş-; şakalaş-; birine takıl-

eli e.- "eli ulaş-; gücü yet-"

erişde / f. : ince şeritler halinde kesilip kurutulmuş hamur

e. pilavı "kavrulmuş erişteden pirinçle yapılan pilav; çoklukla dut hoşafıyla yenir"

erk / etc. erk : manevi güç

e. ki geç- "sözü; emri geç-"

erkağ : bkz. erkeyh

erkaniherb / a. : kurmay

erkeyn binbaşi , 09 000 01

erkeyh / etc. erkek : erkek; er; koca , 01 000 02 / 03 009 01 03 063 01 / 02 019 01 /

erkağ , 03 009 01 / 03 009 03

erkek , 03 000 01 / 03 009 03

erkeyhliyh (ğ) : erkeklik; yiğitlik , 04 000 01

erkeyhluğ , 04 000 01

erkeyhluğ : bkz. erkeyhliyh

erkeyn : bkz. erkaniherb

ermene : bkz. ermeni

ermeni : ermeni

ermene , 02 022 02

ermene , 02 000 01 / 06 008 01

ermene , 03 038 01

e. dağası "küfür əsəd"

erniyh ∠ etc. englik ; allak

orusbunun gəsəndiği erniginen kirgəna

erniyhli ; 'erniyh' sürünmüş; allıklı

erso ∠ a. ; orsa

erşiala ∠ a. ; arşıâlâ

ertesi ; ertesi

örtesi gün "ertesi gün" , 05 052 01 / 05 079 05

ertuh ; bkz. artıh

eruh ; bkz. eriyh

erük ; bkz. eriyh

ersah ∠ a. ; ersak

arsah , 02 000 02

erzingan ; Erzincan , 01 121 01 / 02 000 02 / 12 017 14 013 05

esirgen , 14 013 03

erzurum ; bkz. erzürüm

erzürum ; bkz. erzürüm

erzürüm ; Erzurum , 01 111 01 / 03 000 01 / 04 013 05 067 01 / 06 019 01 / 08 029 01

erzurum , 04 000 01 / 04 030 01 / 03 009 02

erzurum , 02 032 02

erzürum , 09 024 01

ezürüm , 04 023

esa ∠ a. ; asa; değnek; baston

esab ∠ a. ; eshap; peygamberi görenler

esas ∠ a. ; esas; esasen

esas , 09 028 01

esayiş ⟨ f. : ağayiş

esbap : bkz. asbap

esdəbol : bkz. isdəmbol

esdəfirullah ⟨ a. : estağfurullah; afəderainiz (yanlış söylenilen bir sözü düzeltmek için kullanılır) , 01 038 02 / 13 002 03

esdə- : bkz. isdə-

esəbi ⟨ a. : asabi; çabuk ve kolay sinirlenen

esələt ⟨ a. : asalet; asillik

ə. +i bozuk "küfür sözü"

əsəmə ⟨ a. : əsasəl

ə. +əi çhurmə- "kimsə tarafından bilinmə-"

əsər : bkz. yəssir

əsərət ⟨ a. : əsarət; əairlik

əsəs ⟨ : bkz. əsas

əgər ⟨ a. : askər , 01 111 01

əgər , 03 038 01 / 03 009 02 / 02 001 01 / 02 019 01 / 05 079 05 / 03 000 01 / 02 000 01

askər , 02 001 01

əkər , 04 025

əgər , 04 013 01

əgər , 13 002 01

ə. ləgər "askərlər" , 01 066

əgərliyh (ğ) : askərlik , 02 022 01

əgəriih , 03 038 01

əgərluh , 02 022 02 / 04 013 01 / 14 062 02

əgərliyh , 02 022 02

əgərluh , 04 066 01

esgerluh : bkz. esgerliyh

esgete : bkz. esgeteyh

esgeteyh ⁄ ekeik etek : kadın , 01 111 01 / 09 052 01 / 13 011

esgete , 01 000

eyaigeteyh , 01 083

esgi ⁄ etc. eski : eski , 01 000 02 / 03 009 03 / 04 013 01
02 000 02 / 02 001 01 / 04 030 01

eysi , 01 035 01

eyse , 06 008 03

esgide "eskiden" , 11 031 01

eskeke "eski" , 06 008 03

e. ♦yise purçamas - yengiyise yamamz

esgigeteyh : bkz. eysigeteyh

esgiyh : bkz. eysiyh

esgil- : bkz. eysil-

esgine : bkz. eysine

esgiyh : bkz. eysiyh

esir / esir : bkz. asır

esir : bkz. yesasir

esir- ⁄ etc. esir- : sinirlen-; huyu tut-

esire ⁄ a. : kesre; esre

eskeke : bkz. esgi

esm : bkz. isim

esma : bkz. hesma

eslah ⁄ a. : silahlar; eslah , 13 002 01

esri ⁄ a. : asri; modern; alafranga

aseve / amre , 09 050

esseh / a. : sehi; hakiki , 09 052 01

esseg / esseh , 01 066 / 05 052

essehden : sahiden

asseahden , 05 079 04

essog / esseh : bkz. esseh

essene : doğru; asaaalu , 09 052 01

essin : bkz. et-

essiz / eşsiz : eşsiz; benzeri olmayan

eş- / etc. eş- : eş-; kar- , 02 000 01

eş- , 01 055 01

eş- : bkz. iş-

eşde : bkz. işde

eşdir- : eştir-; kazdır- , 10 055 01

eşdür- , 02 000 01

eşdür- : bkz. eşdir-

eşeyh : 'kotan'ın eski

eşger : bkz. eşger

eşgere / f. : aşikâr; aşikâre; açık açık; yüksek sesle

eşgeri , 05 052

e. söyle- , 01 066

eşgeri : bkz. eşgere

eşget- : aşket-; şiddetle vur-

eşhet- , 01 066

bir sille e.- "tokat at-"

eşğın : dağlarda yetişen yenilebilir ekşi lezzetli bir bitki

eşhan , 01 066

eşşi ⟋ etc. ekşig : ekşi , 05 052 01

eyşi , 01 066

e. yolli "ekşimsi; ekşice" , 05 052 01

eşşin ⟋ etc. eşkin : eşkin

eşhal ⟋ a. : eşkâl; kılık-kıyafet; dış görünüş, 04 000ex

eşhet- : bkz. eşşet-

eşhın : bkz. eşşın

eşhına : bkz. ellah

eşhiya ⟋ a. : şakî; yolkesici , 04 000 01

eşiyh (ş) ⟋ etc. eşik : eşik; kapaönü; sokak

eşiy , 10 055 01

e. +dekini beşiyhdekini gordadan geçir- "çoluğu çocuğu kılıçtan geçir-"

eşikar ⟋ f. : eşikâr

eşit- ⟋ etc. eşit- : işit- , 01 000 02 / 02 000 02 / 04 013 ex 07 000 01 / 11 013 02 / 14 052 02

eşiya : bkz. eşya

eşiyo : bkz. eşya

eşşeyh (ş) ⟋ etc. eşşek : eşek , 01 123 01

e. sarti "yukarıdan aydınlanmaya mahsus pencere; bkz. ayr. şahşavi"

eşya ⟋ a. : eşya , 04 030 01

eşiya , 09 052 01

eşiye , 07 015 03

e. +mat şat- "şeyin ver-" , 04 030 01

etotil : et yemeklerine katılan kokulu bir bitki

et- (ed-) ⟋ etc. et- : et-; yap-; hazırla-

etdise "ettiyse" , 05 079 04

esasla "etafa" , 05 052 / 07 014

av-guş e.- "avlan-; ava çık-" , 10 017 01

cephane e.- "cephane hazırla-" , 05 079 04

çorba e.- "çorba yap-/hazırla-" , 05 079 04

elde e.- "ele geçir-" , 10 017 01

gazyağı e.- "gazyağı hazırla-" , 06 019 01

göynüni e.- "kandır-; razı et-" , 10 017 01

sığır e.- "sığır besle-" , 07 022 02

vadini e.- "sözünü yerine getir-" , 09 052 01

yurd edip yuva edeme- "servet sahibi olup çoluk çocuk sahibi olamamış ol-"

ne ederse etsin "ne yaparsa yapsın" , 01 000 02

...+dan e.- "...+dan mahrum bırak-"

etdar ∠ a. : aktar; dükkânında iğne,iplik, baharat, sarf kâğıt, tütün, kuru yiyecek maddeleri vb. satan kimse

etdir- ∠ etc. etdür- : ettir- , 01 000 02

etdik- , 07 000 01 / 07 015 05

etdise : bkz. et-

etdür- : bkz. etdir-

eteyh ∠ etc. etek : etek; evret yerleri

etfal ∠ a. : çoluk çocuk

etfen ∠ a. : atfen

etidal ∠ a. : itidal; soğukkanlılık

etlgat ∠ a. : itikat; iman; inanç

e. +i düzgün "imanlı"

etimat ∠ a. : itimat

etina ∠ a. : itina

etiraf ∠ a. : itiraf

etiraf ∠ a. : bkz. etraf

etmeğ : bkz. eyhmeyh

etmeyh : bkz. eyhmeyh

etmek : bkz. eyhmeyh

etraf ∠ a. : etraf; çevre; çevredekiler , 03 063 01

edraf , 03 019

etiraf , 05 028 01 / 05 079 04 / 06 019 01

etvayi :

e. çarşı , 12 017 01

ev ∠ etc. eb : ev; mutfak , 04 013 01 / 03 009 01 / 07 000 04 036 01 / 03 009 01 / 05 067 01 / 01 121 01

ev , 09 000 03 / 02 000 01 / 03 063 01 / 13 000 01

ev , 02 019 01

ev , 02 019 01 / 05 079 04

ev , 02 019 01 / 05 079 04 / 03 000 01

ev , 03 019 / 05 052

e. +ün yüzü "mutfağın orta yeri"

e. +ini al- "evini; karmanı, çoluk-çocuğunu getir- ve yerleştir-" , 14 013 03

ev- ∠ etc. ev : iv-; acele et-

eval : bkz. evvel

evat : bkz. evet

evdet ∠ a. : avdet , 05 052

evdir- : ivdir-; acele ettir-

evdür- , 03 000 01

evdür- : bkz. evdir-

evol : bkz. evvel

evelden : bkz. evvel

eveli : bkz. evvel

eveliyh : sepanak gibi pirinçle vy. yumurtayla pişirilebilen, ve lor dolmasının yapımında kullanılan koyu yeşil yapraklı bir bitki

evelimi : bkz. evvel

evelisinde : bkz. evvel

evelke : bkz. evvel

evelsi : bkz. evvel

evendim : bkz. efendim

evev- : evlendir- , 03 056 01 /04 013 01 / 05 079 09 052 01

ever- , 05 079 04 / 02 025 01

Ever- , 02 025 01

evet / etc. evet : evet; peki

ë , 03 000 01

e , 01 000 02

ë , 03 009 01

eet , 04 050 01 / 14 013 03

evat , 02 019 01

evat , 02 019 01

evet , 02 019 01 / 02 022 01 / 02 025 01

evetî / etc. ev- : ivedi; acele

evganisdan : bkz. efganisdan

evgaf / a. : evkaf

evhanisdan : bkz. efganisdan

evlam- : bkz. evlen-

evle : öğle; öğle namazı

evle , 05 028 01

e. vahdında " öğlede "

evleyh : terle vy. bahçenin sulanacak en uzak dilimi; belli bir alan ölçüsüne bağlı değildir

evlen- / etc. evlen- : evlen- , 08 000 02 / 09 005 02

evlen- , 02 019 01

evlen- , 05 079 04

evlenmiyin :'evle' vakti ; öğle; öğlede

evrul- / etc. evrul- : alta üstüne gel-; yıkıl-; ters dön-

erenlerim evrilesen
çerh ola çevrilesen
yarım içinden çıha
biminden devrilesen

evsene : becerikesiz

evşan : büyükler için çiş etme

e. et- "erkekler için dizleri yere koyarak çiş et-"

evür- / etc. evür- : evir-; ters yüz et-; alt-üst et-

evvel / a. : evvel; evvelce , 01 000 02 / 04 056 01

Ğvel , 14 052 08

eval , 03 000 01

evel , 01 111 01 / 03 057 01 / 04 000 01 / 09 046 13 011 01

evel , 02 022 02

evelden "eskiden" , 13 000 01

eveli "eskiden" , 05 079 05 / 14 013 03

eveli "eskiden" , 02 025 01

evelimi "eskiden" , 06 019 01

evvelinden "daha önce" , 01 000 02

evelsinde "önceden" , 01 066

evvelsinde "öncesinde" , 08 040 01

evelke "eski" , 02 019 01

evelsi "evvelki" , 01 066

evel-ahar "evinde sonunda"

aman gocasını sen deme peder
evel-ahır sene kötülüg eder
saggın eylig edip kemliyh gasarını
kemlig et elinden geldigi geder

evvelinden : bkz. evvel

ey :(cümlebaşı edatı) eveş; sonra; iyi , 04 013 05 063 01 / 13 002 05

e , 01 066

ee , 02 022 02

ei , 02 022 02

ey ∠ etc. edgü : iyi

eye , 03 009 03 / 03 038 01

eyi , 02 025 01 / 03 009 03 / 08 007 01

e. kötü , 03 009 03

pek e. , 02 001 01 / 02 019 01

ey- ∠ etc. eş- : iş-; bük-

eyal ∠ a. : eş; zevce; kadın; ayal

eyan ∠ a. : ayan; âyan

e. beyan "şöyle böyle; zor seçilir durumda"

eyce : iyice , 02 019 01 / 02 022 02 / 09 011 01 09 028 02

ecce , 05 079 04

e. ey , 09 011 01

eyceme (n) : iyice , 14 013 03

eycene : iyice

eyc : bkz. ey

eyan : sabanın toprağı yaran kısmı

eyer ⁄ a. : ayar

e. et- "ayarla-"

eyer : bkz. eğer

eyerle- : ayarla-; ayar et-

eyet ⁄ a. : ayet

eyetikerime ⁄ a. : ayet

eyi : bkz. ey

eyimse- : iyiye al-; iyimse-

eyisi : iyisi; en iyisi (cümlebaşı edatı)

e. mi "iyisi" (cümle başı edatı olarak) , 01 066

(en) eyisini "en iyisi" , 14 013 0

eyisini : bkz. eyisi

eyir- : bkz. eğir-

eyl : bkz. el

eyle : bkz. ele

eyle- : eyle-; durdur-; bekle- ; 01 121 01 / 03 009 02 / 05 000 01 /10 055 01

eylen- : dur-; kal-; otur-; ikamet et-; dinlen- 05 009 02 / 09 005 02

eylen- : iyileş- ; 01 000 02 / 09 052 01

eyleş- : ikamet et-; otur-

eyleş- : iyileş-

eylet- : iyileştir- , 05 052 01

eyliyh (g) : iyilik

eylul : eylül

eyse : kavak ağacı (?)

toxtumun eymeleri
begenmem deymeleri
yarim yoleyh yapdirmis
ben olim diymeleri

eymeyh : bkz. eyhmeyh

eyn- : bkz. yen-

eyniyh / etc. englik : allak : bkz. ayr. erniyh

ornebunun gazanci eynigimmen kirsema

eyol- : iyi ol-; iyiles-

eyre : bkz. eyri

eyri / etc. egri : eğri

eyre , 04 000 01

ergi , 01 056

eyse / eyai : bkz. eagi

eyneri : bkz. eyhneri

eynigeteyh : bkz. eagateyh

eyaiyh (g) / etc. eksük : eksik

engig , 10 052 01

engug , 03 019

e. olma- "daima bulun-"

eyaiyhliyh (g) : eksiklik

eyetlhlük , 05 079 04

eyail- / etc. eksi- : eksil-

eyaine / a. : aksine

ehaine , 07 01A

eagine , 05 000 01

eysiihlik : bkz. eysiyhliyh

eygi : bkz. eggi

eyyam < a. : vakit; zaman

eyze : bkz. eze

eyzos < ing. exhaust : egzoz

esa < a. : asa; üye

ase , 09 049 01

esa , 09 011 01

esa < a. : esas; uzunluk; esliyet

esab < a. : esap; Asap , 01 123 01 / 07 014

asap , 04 000 01

eseb , 13 011 01

eze < etc. eze : teyze , 04 000 01 / 07 014 / 09 005 02 05 052 01

eyze , 04 056 01

e. oğli "teyze oğlu; arkadaş" , 04 000 01

eseb : bkz. esab

eselbeycan : eserbeycan (bkz.)

esem < a. : asam

imemi e. "iman-ı azam"

esen < a. : esen

eserbeycan : Aserbeycan

eselbeycan , 08 000 02

eseyet : bkz. esliyet

esos : bkz. esiz

esgese < f.a. : eskese

esgi : düzüntü; artıntı , 04 000 01

esheta ⟨ a. : absülüta; alış-veriş; ticaret malı

esim ⟨ a. : asim

esinti : esinti; üşüntü; sakınca

e. ol- "üşüntü korusu teşkil et-"

dreş e. +si "içler acısı"

esirgen : bkz. ersingen

esiyet ⟨ a. : esiyet

ezeyet , 05 009 03

esiz ⟨ a. : esiz; sevgili; daha çok

esen , 04 056 01

ben canımdan esiz severem yari
bilmem ki o da ben gibi sever mi ele

eslet- ⟨ a. : aslet-

esmet- ⟨ a. : asmet-

esrail : bkz. esrayil

esrayil ⟨ a. : Azrail

esrail , 10 000 01

esürün : bkz. ersürün

esza ⟨ a. : esza; ilaç; kibriştin yakılmak için sürüldüğü kısım; ayna arkasındaki sır

eszahane ⟨ a.f. : eczahane , 01 000 02 / 09 052 01

f

fagat : bkz. fahet

fahat ⟨ a. : fakat , 01 000 02 / 02 000 02 / 05 052 01 10 000 01

fagat , 02 000 02

fagat , 13 011 01

fagat , 08 047 01

fogat , 08 047 01

faget , 04 030 01

feget , 14 062 02

fehet , 05 052

fahar : bkz. fahir

fahir ⟨ a. : fakir; yoksul , 14 015 01 / 15 000 01 / 13 020 01

fahar , 14 063 02

fekar , 03 009 01 / 09 031 01 / 09 052 01

fanir , 03 019

foggir , 13 002 03

fokir , 13 020 01

fakar : bkz. fahir

falagga ⟨ yun. : faleka

falan : bkz. folan

faliya ⟨ it. fogna : yalnız aşağıdaki deyimde geçer:

f. -ya ver- "meydana çıkar-; açığa vur-"

famile ⟨ it. famiglia : aile; soy-sop , 15 020 01

familiya , 11 015 02

familiya : bkz. familo

familya ⟨ yun. : famila

familye , 08 000 01

ig / dag f. +si "famila / gömlek"

familye : bkz. familya

fanir : bkz. fahir

fanos ⟨ a. ⟨ yun. : fanus; şişe; lâmba boruşu

fantezi ⟨ fr. fantaisie : fantezi; lüks; çok süslü

faqa- ⟨ a. : vaz geç-; cay-

farmasa : Fransa , 06 008 03

farzet- ⟨ a. : farzet- , 05 065 01

fazet- , 08 007 01

faruysa : farsedelim , 08 047 01

fasli ⟨ a. : vakti; vakit için yarısı

gecenin bir f. "gece yarısı" , 09 000 01

fasuliya ⟨ yun. : fasulye , 02 022 01 / 02 025 01
05 028 01

fatoh ⟨ a. : Fatih

fatin (sultan mehemmed) , 05 019

fatohe ⟨ a. : fatiha

fatiho , 10 020 01

fatihe : bkz. fatehe

fatin : bkz. fatoh

fayda ⟨ a. : fayda

fayde , 14 043 01 / 14 043 02

fayde : bkz. fayda

fayih ⟨ a. : faik

fayişe ∠ a. : fahişe

fayiz ∠ a. : feiz

faset- : bkz. farset-

fasla ∠ a. : fasla , 03 009 01

faslan "fasla" , 09 050 01

fasle , 14 [illegible] 01

faslan : bkz. fasla

fasle : bkz. fazla

feğat : bkz. fahat

feğet : bkz. fahat

feğğir : bkz. fahir

fehet : bkz. fehat

fehlifasıhlih ∠ a. : ağüfteliki kötü yolda olma

fekir : bkz. fehir

fel : fitnelik; kurnazlık

usundur dilin gıza
incedir felin gıza
dur beh gardaşın gelsin
gardaşın bulur gıza

felan ∠ a. : felan , 03 063 01 / 05 052 01

felan , 04 050 01

feleket ∠ a. : felaket; korkunç , 05 052 01

feleman : orospu

feliyh : yalnız aşağıdaki kullanılışıyla karşılaşıl-
dı.

f. f. ara- "dip köşe ara-"

fesi ∠ a. : hilekâr; düzenbaz

fend ∠ f. : ustalık; kurnazlık; güreşte oyun

feriyb- : telâşa, heyecana kapıl-; acele et-

fer ∠ f. : güç; kuvvet; takat

f. +i düş- / gelme- / kesil- "takatten düş-"

ferde ∠ f. : perde

fereset ∠ a. : feraset; anlayış , 04 000 02

ferget- ∠ a. : ferket-; seç- , 01 000 02

feriyh ∠ f. : piliç; genç kız

aggahdan gelirem yüklüm eriyhdir
ergigin dallari deliyh deliydir
bir emin gasi var tese ferihdir

feriyh- : kümes hayvanları için kümesten soğu-; krş. eyr. periyb-

feriyhdir- : kaçırt-; krş. periyhdir-

fersek : cadı , 05 079 04

fesekli ∠ a. : bir çeşit 'bişi'

feset- ∠ a. : fesmet-; kaldır-

fesl ∠ a. : fasl

fetet- ∠ a. : fetmet-

fetir ∠ a. : fatir; yağlı lokum; pide; tandırda kurutulmuş top ekmeği

fevgale ∠ a. : fevkalâde; bkz. eyr. fevgalade

fevgalade ∠ a. : fevkalâde

fevgala , 09 049 01

fevhalade , 01 000 01

fevgani ∠ a. : fevkani; yüksek

fevhalade : bkz. fevgalade

faggale- : fışkırda-; oilveli gül-

faggalet- : kaynat-

figgalde- : fıkırde-; cilveli gül-; kayna

  semaveran figgalder
  ietihanner giggalder
  gindiki neman gizlari
  el deymeden figgalder

figgalti : fıkırtı; cilveli gülüş

fihera : bkz. ihere

fir : aşağıdaki tabirlerde geçer

  f. dolan- "etrafta gezin-; çevresini dolaş-"

  f. dolayi "her taraf

  f. +i fişi yen- "hiddeti geç-"

firanse / fr. française : fransa; Fransa , 04 056

firfirlyh (g) : topaç

  f. egir- "topaç çevir-"

firildah : fırıldak; çark; hile; düzen

  f. egir- "hile yap-; düzen çevir-"

firun / yun. : fırın

  furun , 05 052 01 / 07 017 01

firuz : delice (kimse)

firlan- : dön-; dönüp dolaş- , 01 121 01 / 03 038 01

firsent / a. : fırsat , 03 038 01 / 08 007 01

  firsemt , 10 000 01

  fursemt , 08 007 01

firt : yudum; bkz. ayr. kav

firtah : sümük

firtahli : sümüğü daima akan kimse

  (hurmi) f. "çocuk; beğenilmeyen delikanlı"

  fihere fihere firtığan ail gene ol fihere

fırın : bkz. fırın

fıstan / isp. fustan : fistan

fıstıh (ğ) : sıçrama

f. +e gah- "sıçra-; sıçramaya başla-"

fıstıhla- : sıçra-; alın-

fış : bkz. fır

fışğıl / yun. : fışkı; at gübresi; genel anlamda hayvanların altına yaymak vy. tandıra alevlendirmek için kurutulmuş tezek tozu; bkz. eyr. saçma

f. yo- "küfür sözü; herze yo-"

f. +sanı gohula- "hayrını görme-; bozup at-"

fışğılıh : evlerde veya ahırlarda 'fışkı' nın depolandığı mahal

fiteyh (ğ) / f. : mani söyleyerek fala bakmada kızların kendilerine göre tayin ettikleri bir işaret; yüzük, anahtar vb. Bir kovanın içine bunlar konur, kova eski hesaba göre 7 temmuzdan bir hafta önce bir gül ağacı altına gömülür. 7 temmuz sabahı çiçekler toplanarak kovanın üstüne konur. Anası babası sağ olan ve ilk evlat bulunan bir kız ilk olarak şunu söyler:

fiteyh fiteyh fil olur
içi doli gül olur
fiteğe gelen gızlar (gızın)
dilegi (z) gebul olur

sonra kovayı açar, başka manilerle 'fiteyh'leri çıkarır (OLCAY, S. Kız.Âğa.).

f. at- "göz kararı bölüşülen herhangi birşeyin parçalarının sahiplerini tayin etmek üzere hisse sahiplerinin seçtikleri işaretleri (genellikle ağaç parçaları) bir hakem aracı-

luğiyle verdikleri, bu işaretlerin kimlere a-
it olduğunu bilmeyen bir diğer şahıs tarafın-
dan parçalar üzerine konulmuş işlemi"

fiğan ⁄ f. : feryat; inleme

fiğare : bkz. fihere

fihere : bkz. fihere

fihere ⁄ a. : fukara , 01 125 01 / 05 052 01

fihara , 03 019

fiğere , 09 028 01 / 12 017 01

fihare , 05 079 06

fikara , 10 052 01

fuğare , 11 01? 02

fuqqare , 14 062 08

fuhare , 14 062 08 / 14 063 02

fikara : bkz. fihere

fikir ⁄ a. : fikir; düşünce; hatır

f. et- "akıl et-"

f. +ine düş- "hatırla-; öğrenimi çok-"

dağlara gar düşdi gel
fiyhrime yar düşdi gel
ey günümün doğları
köti güne düşdüm gel

filan : filan

filan , 03 019

filankes : falan kimse , 02 019 01

filen : bkz. filan

filibit ⁄ fr. phlébite : flebit; ayaklarda olan bir hastalık

filiyh : iyi cins tiftik

filitre ⁄ fr. filtre : filtre ; makinalarda bulunan süzgeç

filkete ⁄ it. forchetta : çengelli iğne

fine-fes : kalıplanmış fes

dar f. ges- "süslenip püslenip kıvrılarak gez-; kalıkanz kıyafetsiz gez-"

firğa ⁄ a. : fırka , 13 002 Ol

firge , 07 014

firge : bkz. firğa

firget ⁄ a. : fırkat; ayrılık

firgetli : üzücü; üzüntü verici bir şekilde

çok f. gonuş- , 01 065

firsant : bkz. farsant

fisge ⁄ yun. : hafif dokunma; küçük sivilce; küçük petrol lâmbası , 03 019

fistofina : bkz. fistofino

fistofino ⁄ it. festone : bir çeşit nakış işi; fisto

fistofina , 03 000 Ol

su dibinde bunlar
fistofina yaldızlar
cuma can sen ağam oğlu miyadia ke
seni seviyirdi gızlar

figeg : bkz. figeng

figeng ⁄ f. : figek; nazar; nişan; krş.ayr. ficeyh

figeg , 04 056 Ol

figne ⁄ f. : vişne , 07 022 Ol

figne : bkz. eşna

fikol- : ödeş-; uyuş-

fikdez : oynak; cilveli (kadın vy. kız)

fites ⁄ fr. vitesse : vites; motorlu araçların hız düzeneği

f. +e geçir- "arabayı hareket ettir-"

fitlag- ⁄ fit- : ödeg-; uyug-

fitne ⁄ a. : fitne; fitnec i

f. fücur "çok fitnec i"

fitnelah : bkz. fitneliyh

fitneliyh : karıştırma; kötülük

fitnelah , 03 000 01

fiyet ⁄ a. : fiyat

f. et- "iyi fiyata satıl-"

fiyetli : pahalı , 05 052 / 09 049 01

fiyong ⁄ it. fiasco ? : fiyasco; fiyonga; bkz. eyr. gül

fiyah : feryat

f. et- / f. +i gopar- "feryat et-"

folta ⁄ it. volta : volta; gezinme

f. vur- / at- "gayesiz gezinip dur-"

fortmen ⁄ fr. porte-mine : kalem çantası

fotdos : dişilik organı

fotur ⁄ fr. fourre : fötr şapka; kenarlı şapka

f. +una dolandır- "iyi giyinen kimseler için söylenen küfür sözü"

foturaf ⁄ fr. photographe : fotoğraf , 08 000 02

fugare / fugzare : bkz. fihare

fuhare : bkz. fihare

furgant : bkz. firsant

futur ⁄ a. : endişe

f. getir- "endişe et-"

fkotr : bkz. fitne

G

gab ⟨ ete. kap : kap; mahfaza; tencere vb.

g. bezi "bulaşık yıkamakta kullanılan bez parçası"

g. yıka- "bulaşık yıka-"

sahlanmış g. bezi gibi "çok utangaç ve becerikmez"

gab : büyükbaş hayvanları yemliğe bağlamak için ağaçtan u şeklinde bükülerek yapılmış ve açık tarafına deriden bağ vy. sincir, 'kem' vb. geçirilmiş boyunluk , 01 111 01

gaba ⟨ ete. kapa : kaba; çok büyük , 04 000 01

gabah (ğ) ⟨ ete. kabak (g) : kabak

gabah (g) ⟨ ete. kapak : yalnız aşağıdaki deyimde geçer:

g. +ına dayen- "yanına giderek rahatsız et-"

gabal ⟨ a. : kabâle; götürü iş , 13 002 03

g +a al- / ver- "götürü olarak al- / ver-"

gabalah : çokluklu yünden dokunmuş, iki yanında uzun atkıları olan kışlık başlık

gabalçalah : 'gabal' usulüyle tarla, çayır vb. biçme

g. et- , 13 002 03

gaban ⟨ ete. kaban (?) : kayalık sırt; taşlık ve balkanlık yamaç , 02 001 01 / 04 000 01 / 13 011 01

gabat ⟨ a. : bkz. gebahat

gabahet : bkz. gebahat

gabah : kabuk; sünnet derisi , 01 000 02

gabul : bkz. gebul

gabil ⟨ a. : imkân , 05 079 04

döndermenin g. +i yok "caydırmaya imkan yok"

gabl : bkz. gelb

gabla- : kapla-; yüz geçir-

yorgan g.- "yorgana yüz geçir-" , 01 066

gabrisdan : bkz. gerbisdan

gabul : bkz. gebul

gaç + : bkz. gaş

gaç - : bkz. gaş-

gaçagaç ∠ kaça kaç : kaçakaç; muhacirlik , 03 000 01

gaçah (Z) : kaçak; kaçış , 01 121 01 / 05 052 01
03 041 01

g. +i ver- "kaç-" , 05 052 01

gaçahla- : kovala- , 02 001 01

gaçever- : kaç- , 07 000 01

gada ∠ etc. kadaş (?) : kardeş; arkadaş

gada ∠ a. : kasa; başa gelecek felâket

g. (belam ben) alin "sana gelecek kötülük bana
gelsin anlamına dua sözü"

gada- : tamir etmek gayesiyle iki parçayı birbiri
üzerine getirip dik-; çivi ile tuttur-; per-
çinle-; yama-

gadağa : piriz; engel

gadah : 'gada-' işleni

gadah var- "tamir et-; yama-"

g. mahi "kundura çivisi; alay amaç olarak erkek-
lik organı"

gadahlı : 'gada-' işleni görmüş; ahmet derisinin
başlığa yapışık olma hali

gadan : bkz. gadar

gadan- : takılıp kal-; karşı al-; dayan-

gaga ⟋ etc. kak : kuru yemiş (daha çok çocuk dilincedir)

gagala : dolu tanesi; yuvarlak cisim; topakmeğil

g. yağ- "dolu yağ-"

g. göz "yuvarlak ve fırlak göz"

gaggala- : tavuklar için öt-; kahkaha ile gül-

gaggılda- : tavuklar için öt-; kahkaha ile gül-

gaggılti : tavuklar için ötme; taşkın kahkaha

gağne ⟋ etc. kangı : kaçın , 03 063 01

gah ⟋ etc. kak : elma, erik vb. kurusu

gah- : kalk- , 05 052 01 / 05 079 04 / 07 014 10 056 01

kalh- , 02 019 01

gahaş ⟋ etc. kak (?) : kurutulmuş et

gahındır- : kalkındır-

gahınş (o) : kalkınç

bage g. +o "yüz-karası" , 03 009 03

gahırdak : kakırdak; koyun kuyruğunu erittikten sonra içerisinden çıkan kavrulmuş parçacıklar

gahve : bkz. gehve

gal : bkz. gedor

gala ⟋ a. : kale; özellikle Hasankaleesi , 03 000 01 08 013 01 / 04 030 01 / 09 005 02

gale , 04 013 01

gele , 01 066

gala- ⟋ etc. kala- : odun; tezek vb. ni düzgünce üst üste yığ-

tandırı g.- "tandırı yakılmak üzere hazırla-"

galaba ⟋ a. : kalabalık ve sıkıntılı , 08 049 01

g. bir adam "sıkıntılı; ne yapmak istediği belli

olmayan bir adam; ağzı kalabalık kimse

yoğurt goydum dolaba
bügün beğum galaba
ahan gahdım gidirem
gasa degil halebe

galabalıh ∠ galaba : kalabalık, 03 063 01

galabaluh , 05 052 01

galabaluh : bkz. galabalıh

galağan : geniş yaprakli bir bitki

G. yarpağı "bu bitkinin yaprakları çok iri kulaklar için benzetme olarak kullanılır"

galah ∠ etc. kala- : yığın; özellikle tezek yığını

galb : bkz. gelb

galdırvar ∠ kal tavar : koyun nöbetinin barınabileceği yer; sundurma

galdır- : kaldır- , 14 013 05

galdur- , 05 079 04

nem g.- "ün yap-" , 14 013 03

galdırrım : kaldırım; parke taş döşenmiş yol; cadde 04 000 01

galdur- : bkz. galdır-

gale : bkz. gala

galhabes : kalkanes (?) , 08 000 02

galhan ∠ etc. kalkan : kalkan

galıbigi ∠ kalıp işi : kalıba dökülerek yapılmış tezek

galınnagdır- ∠ etc. kalın : kalınlaştır-

galınnagdur- , 14 052 05

galınnagdur- : bkz. galınnagdır-

galiçe ∠ galiçya : bir cins topuklu potin, ayakkabı

altınmarı bosdırın galiçe potinni gelin
o gerdanan düsdirin galiçe potinni gelin
ipeyh nendil degilsen galiçe potinni gelin
yan cebinde gezdirin galiçe potinni gelin

galif : dernc-çatma yapılmış kulübe
bonden g. +l "bostan kulübesi; sebze tarlalarının kenarında yapılan bekçi ve gececleme kulübesi"

galiscr ⁄ fr. carrosserie : kamyonların yük taşınan sandık kısmı; bkz. ayr. dedüliyh

galpah : kalpak

galtah : kaltak; eğer; iffetsiz kadın

gamanian : bkz. gamander

gamander ⁄ rus. : komuta , 01 035 01 / 04 023
gamandan (⁄ fr. commandant) , 02 001 01

gamçi ⁄ etc. kamça : kamçı; karbaç , 03 019

gamet ⁄ a. : boy; kamet , 03 019

gamiyon ⁄ fr. camion : kamyon; bkz. ayr. makine

gan ⁄ etc. kan : kan
burnundan g. at- , 04 030 01

gan- ⁄ etc. kan- : kan-; inanıp aldan- , 05 038 01

gana- ⁄ etc. kana- : kana- , 07 014

ganal ⁄ fr. canal : kanal; suyolu
genel , 01 035 01

ganayahli ⁄ kan ayakla : kadın; kaşçocuk

ganbur ⁄ yun. : kanbur

ganca ⁄ it. gancio : kanca

gancah ⁄ etc. : kancık; ağüfte; oynak kadın

ganeuh , 05 019

gandara ∠ a. kantara : değirmen oluğunun üstbaşa

gandar- ∠ etc. kantur- : kandır-; aldat-

gandur- , 07 014

gandirif : çifti boyunduruğa bağlayan ağaç parçası

gangaren ∠ fr. gangrène : gangren

gangiren , 09 000 05

gandur- : bkz. gandar-

gangiren : bkz. gangiren

ganart- : kanır-

ganni : kanla , 01 000 02

g. masanni

gançeheri : Kançehri; masallarda geçen bir şehir adı

gantar ∠ a. : kantar , 09 046 01

g. +a yatır- "kantara teslim et-"

gap : kap , 02 019 01

gap- ∠ etc. kap- : kap-; yakala-; zarar-; birisine durup durur-ken kızdıracak bir lâf söyle- , 04 000 01 07 014

gapağan : zarlı (hayvan: köpek, at vb.)

gapah ∠ etc. kapgak ; kapak : kapak

g. ag- "erkek hayvan için çiftleşmiş ol-; kurban-lık alınırken kapak açmış olması şart koşu-lur"

gapaska ∠ ma. : kapuska; "lahana pancarı"da denir

gapuş- ∠ etc. kapuş- : kapış-; güreşmeye başla- , 04 000 01

gapi ∠ etc. kapuk : kapı; sokak; kapı önü

gappi , 01 035 01

g. dişari et- "kov-"

gapi : bkz. gapi

garacoğlan : Karacaoğlan; 'hotirceyh'in küçüğü

gara ∠ etc. kara : kara; siyah; aşağıdaki kargış eğalerinde de görülür

başan g. gele

(sani) g. gan çusasan

yamn g. duta

garaçoban : Karaçoban

geraçoban , 14 062 08

garadüzen : metodsuz olarak

garafil : bkz. geremfil

garagoçak : karakoçak , 02 002 01

garagol : karakol , 02 000 02

garagura ∠ etc. kara kura : kâbûs

g. bas- "kâbûs gör-"

garal- ∠ etc. karar- : karar-

garalti : kararti; gölge

geraltin gaha "kargış eğesi"

garanmah ∠ etc. keranggu : karanlık , 01 000 01 / 09 000 03

garanmuh , 03 019 / 05 052 01 / 05 079 04

geranmahle- : kerar-

garanmuhla- , 05 052 01

dünya g.- "güsüne birşey gösükme-"

garanmuh : bkz. garanmah

geranmuhle- : bkz. garanmahle-

gareyasi : Karayaşa

gareyani , 11 031 01

gereyani , 14 062 08

gerdag ∠ etc. karanday : kardeş , 01 000 02 / 04 036 01

kardeş , 02 000 02

g. +in "kardeşim; hocam, beğim, efendim"

gardilob ∠ fr. garde-robe : gardrob; elbise dolabı

garer : bkz. gerar

garepder- : bkz. gerşdır-

gereyani : bkz. gerayanı

gergig ∠ etc. kargıg : kargış; beddua

g. et- "beddua et-"

gargı : karga , 07 014

gerih ∠ etc. kerek : göz açıcı; kara bakmaktan gözlerin kısarak iyi görememesi

gerih : sınır çizgisi

tarlayı g. et- "tarlanın çevresine ark yap-"

garın ∠ etc. kıran : karın; içkembe

g. kebabı "tandırda yapılan içkembe kebabı"

gerıg ∠ etc. kerig : kara

gerıgdır- : karıgtır-

garegder- , 02 000 01

gerugdur- , 07 024 01

gerıgahlah : karıgaklık

garuguhluh , 02 022 02

gari ∠ etc. kara : karı; eş; refika; sevee , 07 014

geriple- : bkz. geriple-

garlangeg :

g. ugakları "işsiz aşsız kimseler"

garlangus ⁄ karlıgaç (etc.) : karlanga; karlangaç dedikleri dan ürüdü

garnagal ⁄ etc. karna : karagaklak; gürültü patırdı , 04 056

garnagaragah ⁄ etc. kar- ve karag- : karnakaragak

garnagaraŋ , 09 049 01

garnagaraŋ : bkz. garnagaragah

garpaz ⁄ ?. : karpuz

garpuz , 05 052 01

garpus : bkz. garpaz

gars : kars , 04 000 01

garsiye "Kars'a" , 14 013 03

garsiye : bkz. gars

garşaliyin : karşıdan; karşı taraftan , 06 008 03

garşı ⁄ etc. karşu / karşı : karşı; karşıdaki

gaşi , 07 014

ş. adam "karşısındaki adam" , 01 000 02

ş. beri "karşı" , 07 014

karşılah "karşılık" , 09 011 01

gartar : bkz. geder

gartden : bkz. geder

garten : bkz. geder

gartın : bkz. geder

ğartın : bkz. geder

gartin : bkz. geder

gartmah ⁄ etc. kart : kabuk; başta olan köpek , 09 052 01

gartmah , 09 052 01

gatmah , 01 066

g. dut- "kabuk bağla-; baş için kepeklen-"

gartnah : bkz. gartmah

gartten : bkz. geder

Gartten : bkz. geder

Garttın : bkz. geder

garışdur- : bkz. garışdır-

garuguhluh : bkz. garışıklık

garyola ∠ it. carriola : karyola

karalya , 09 046 01

gasaba ∠ a. : kasaba

gasavat : bkz. gesevet

gasbet- ∠ a. : el-; kimseye faydalanma hakkı tanıma-

gasdet- : bkz. gesdet-

gasos ∠ a. : kasıt , 05 019

gasget ∠ fr. casquette : kasket; şapka

gasarga ∠ etc. kasarku : kasırga

gassab ∠ a. : kasap

gasnah ∠ etc. kasag : kasık

gag ∠ etc. kag : kaş

köş , 11 015 02

gag ∠ etc. kag : kaş; kemer; kilit tası

tandır ocağının g. +i

gag- (g) ∠ etc. kag- : kaş-

gagah ∠ etc. kagak / kagak : kaşık , 02 019 01

gagah , 05 079 04

kagah , 03 009 03

bir g. suyunu iç- "misafir ol-" , 05 079 04

gagi : bkz. gargi

gagliğ / kag göğ : kaggöğ; kadınların yabancı erkeklerden örtünmesi ve bunlarla oturup konuşmamanın geleneği

gagun : bkz. gagah

gat / etc. kat : kat; kıyafet; giyim

g. gey- "elbise giyin-"

don g. +ına gez- "don-gömlek gezin-"

gat- / etc. kat- : kat-; ilâve et-; ekle-

eşyasını g.- "eşyasını ver-" , 04 030 01

önüne g.- "sür-; kov-; önü sıra götür-" , 05 028

yola g.- "uğurla-; yolcu et-" , 14 013 03

gatali : bkz. geder

gatbagat / gatbegat / t.f. kat + : kat kat; her katını ayrı ayrı

gatden : bkz. geder

gate : bkz. gebi

gatel : bkz. getil

gatelegdür- : bkz. getilegdir-

gaten : bkz. geder

gateyen : bkz. getiyen

gatah / etc. katık : katık; yoğurt , 04 056 01

gatuh , 07 017 01

g. mayala- / gur- "yoğurt mayala-"

gatar / etc. katar : katır; iri ve davranışı dengesiz kimse , 01 000 02

gatur , 07 015 03

gatir : yalnız aşağıdaki tabirde karşılaşıldı:

g. ayağına g. bak- "rahat ve halinden memnun ol-"

gatlan- : katlan-; tahammül et-

gözlerin yaşa gatlan
iş düşdi başa gatlan
her zaman bahar olmaz
bir dem de gışa gatlan

gatmah : bkz. gartmah

gatten : bkz. çeder

gatuh : bkz. gatıh

gatur : bkz. gatır

gavat < a. : pezevenk; muhabbet tellâlı demek olup küfür sözü olarak kullanılır

gav < etc. kav : kav; çanak-çömlek yapılan killi toprak; sakız; çakmak fitili; kabuk , 13 000 01

g. +dan longer "toprak toncere"

g. çeyne- "sakız çiğne-"

gaval < etc. kav : kaval

gavel , 05 052

govel , 03 019

gavalteh : kabarık; havalı; sıkı bağlanmış olan

gavanoz < yun : <u>kavanoz</u>

gavol : bkz. gaval

gavga < t. : kavga

yavga (et-) , 05 079 04

gavır gavır : makinalı tüfek sesi taklidi

g. g. et- , 13 011 01

gavucuh < fr. caoutchouc : kauçuk; lastik

gavl + : bkz. gevil

gavre- ∠ etc. kavra- : kavra-; sakıca tut-; anla-; olvering-
lilik kasan- , 08 047 01

gavur ∠ a. : gâvur , 07 014

gavurğa ∠ etc. kavur- : kavrulmuş buğday vb.

gavurma ∠ etc. kavur- : kavrulmuş et; eski Erzurumluların en
önemli kış hazırlıklarındandı

gavuştur- ∠ etc. kavuş- : kavuştur-; yetiştir-; getir- ,
09 000 03

gavut : kavrulmuş tahıl unu; hagalla, dövmeci vb.
yemekleri yapılır; boğucu bir yiyecektir

ağzı g. +li "peşeme konuşan kimse"

gavül : bkz. gevl

gay- ∠ etc. kay- : kay-; meylet- , 03 009 03

gay- : soba, tandır, ocak vb. yakılmak üzere ha-
zırla-

gaya ∠ etc. kaya : kaya; emin yer

arbasını gayiya garşi ver- "güvenilir kimseye gü-
ven-" , 09 052 01

gayd : bkz. geyd

gayep : bkz. gayb

gayet : bkz. geyet

gayb ∠ a. / : gaip; kayıp

gayep (bilece) , 04 000 01

gayık ∠ etc. kayçak : kayık; kayık şeklinde

g. sahan / tabah , 01 066

gayır- ∠ etc. kadgur- : kayır-; bak- , 03 009 01

geyur- , 02 000 02

geyil ∠ a. : kail
geyim ∠ : kaim

gaymagam ⟨ a. : kaymakam , 02 000 02 / 03 009 01

gaymahem , 05 052 01

gaymahem : bkz. gaymagam

gayne ⟨ a. : kaime; lira

gayna- ⟨ etc. kayn- : kayne- , 01 000 02

gaynana ⟨ kayın ana : kaynana; kayınvalide

gaynat- : kaynat- , 01 000 02 / 07 017 01

gaynata ⟨ kayın ata : kaynata; kayın-baba

g. ⁺man gızı "karım; eşim; bizim hanım"

gaysi : bkz. geysi

gaytan : kaytan; kemer; bağ

g. bıyık "ince uzun bıyık"

liverimin gaytanı
sen geldin yarım hanı
seni seven çoğ olur
candan sevdiğim hanı

gayır- : bkz. geyir-

gaza : bkz. geza

gazağı : bkz. kazyağı

gazan ⟨ etc. kazgan : kazan; su dibinde girdapların oyduğu çukur yerler; bkz. ayr. tandır

kazan , 03 009 03

gazan- ⟨ etc. kazgan- : kazan- , 02 022 01 / 09 028 01 / 12 017 01 / 14 062 02

gazarma ⟨ rus. : kışla , 06 019 01

gazayağı : kazayağı; turşusu ve yumurta ile kavurma yapılan bir bitki; kırlarda yetişir

geze : bkz. geza

gazekı : 'zıgva'nın üstüne giyilen kolsuz yelek; el

tezgahında örülmüş özel bir kumaştan yapılırdı. Günümüzde herhangibir lâcivert kumaştan yapılmaktadır

gezin- ⟨ etc. kasın- : kazıl- , 13 020 01

gıcırma : bkz. gıcırma

gıcırt- ⟨ etc. kaz- : kazıt-; oydur-; açtır-

mühür g.- "mühür yaptır-" , 01 000 02 / 05 079 04

gıcı ⟨ a. : gazi; özellikle Atatürk

gızma : kazma; kazma içinde kullanılan alet , 04 056 01

gıcıonni ⟨ rus. ⟨ : devletleştirilmiş

gızıyağı : bkz. kazıyağı

gıcıntı ⟨ etc. kazguk : kazık

gdeye ⟨ rus. : nerede (bölge ağızlarında kullanılır bir kelime değildir; ancak metinlerimizde geçtiği için buraya alınmıştır)

gdeye nauçitse pa ruske "rusçayı nerede öğrendin?"

gıcbahat ⟨ a. : kabahat; ıcurma

gıcbat , 11 013 02 / 03 019 / 05 052

gıcbehet , 07 015 03

gıcbe : bkz. kimi

gıcber- : öl-; gıcber- (küfür ve kargış sözlerinde kullanılır)

gıcbereceyh "gıcbereseice"

gıcbereıcen "gıcber"

gıcbul : bkz. gebul

gıcbir ⟨ a. : kabir; mezar

g. ezabi ver- / çeyhdir- "çok sıkıntı ver-"

gebl + : bkz. gelb

gebre ∠ lat. capra : at tımarı için yapılmış kıl keseo

gebrisdan : bkz. gerbisdan

gebul ∠ a. : kabul

gabul , 02 019 01 / 05 052 / 08 040 01 / 09 049

gabul , 02 019 01 / 03 006 01 / 03 063 01 /
04 056 01

gebul , 14 013 01

gebze ∠ a. : kabza; sap; dipçik

geç + : bkz. geş

geç - : bkz. geş-

geçe ∠ etc. keçe : taraf; öte taraf , 03 000 01 / 09 000 04

keçe , 14 013 03

iki geçeliyin "iki taraflı",09 000 04

dêller dörtdür erzûrûmün gapısı
girdi gevah gapısından içeri
ehali düzülmiş iki geçeli
sinîler elde îsdi peçeyhli

geçe : bkz. geçi

geçeliyin : bkz. geçe

geçi ∠ etç. eçkü / keçi : keçi; dağkeçisi

geçe , 02 022 02

av g. +ai "dağkeçisi" , 02 022 02

geçim : geçim , 02 025 01

keçim , 09 028 01

geçin- : geçin- , 08 000 02

keçin- , 09 028 01

geçirme : geçirme

keçenne , 09 028 01

geçir- ∠ otç. kaç- : geçir-; geçiktir-; söndür- , 03 063 01

geçür- , 04 000 01 / 07 017 01

göçür- , 04 000 01

göz g.- "göz at-" , 04 000 01

sobayi g.- "sobayı söndür-" , 01 066

geçir- : bkz. geçir-

get- : bkz. get-

gedayaf ∠ a. : kadayıf

gedder : bkz. geder

geddere ∠ a. : kılıç

geddere : şapka; serpuş; fes (?)

geddin : bkz. geder

geddir : bkz. geder

gedeh ∠ a. : kadeh , 01 000 01

gedeyh (g) : dişi memeli yavrusu; melek , 03 018

gedem ∠ a. : kadem; ayak; uğur

ğeden : bkz. geder

geden : bkz. geder

gedeni : bkz. geder

geder ∠ a. : kader

yani g. "görecek; alın yazısı" , 09 055 02

geder ∠ a. : kadar

gedan , 07 014

geder , 02 022 02 / 05 052 01 / 11 013 02 /
13 000 01 / 14 013 01

ğeder , 04 000 01 / 14 062 04

gaden , 03 019 / 04 023

gader , 04 052 / 13 002 01 / 13 008 01

ğader , 05 079 06 / 08 007 01 / 10 000 01 /
13 011 01

gal (o g. got- "o kadar git-") , 04 023

ğartar (bo ğ. "bu kadar") , 04 052

gartden , 01 155 01 / 07 015 01

ğarten , 14 013 03

ğarten , 01 055 01 / 07 017 01

gartan , 05 079 04

ğartan , 05 079 04 / 14 013 03

ğartin , 01 055 01

gartten , 03 055 01

ğartten , 03 056 01

ğarttin , 01 035 01

gatali , 14 013 03

ğatden , 09 000 01 / 09 000 04

ğaten , 10 055 01

batten , 01 111 01

geddër , 04 023 / 08 007 01

geddin , 04 052

geddir , 09 005 02

geden , 03 009 01 / 06 008 01 / 07 000 01
09 000 01 / 09 046 01 / 10 000 01 / 10 055 01
10 052 01 / 13 002 01 / 14 013 03

ğeden , 14 013 03

gedeni , 14 013 03

geder , 02 022 02

geder , 07 022 01

Geder , 04 030 01 / 05 079 05 / 08 000 01 /
08 007 01 / 09 031 01 / 09 050 01

gedin , 08 029 01 / 10 052 01

gertden , 01 111 01

gertin , 06 019

Gertten , 06 019 01

getden , 14 013 05 / 14 062 03

Getden , 01 111 01 / 09 000 01

getder , 14 062 05

Getem , 09 000 05

geter , 08 029 01 / 14 013 01

Geter , 09 000 05

Geter , 08 041 01

getten , 09 011 01

hader , 02 001 01 / 02 022 01

hertin , 05 079 04

hetter , 02 001 01

heder , 04 000 01

hertin , 01 038 02

kedder , 14 013 01

kedin , 01 066

naggertin , 05 079 04

oÿeltene "o kader" , 07 024 01

oggeder "o kader" , 10 050 01

gederce "kader" , 03 038 01

geder , bkz. geder

ğeder : bkz. geder

ğederee : bkz. geder

ğedife ∠ a. : kadife

ğedim ∠ a. : kadim; eski; antik

ğedin : bkz. geder

ğedir : bkz. gadir

ğedir ∠ a. / : gadir / kadir

ğefes ∠ f. : kafes

ğafil ∠ a. : gafil

ğefile ∠ a. : kafile , 09 000 05

ğeflet ∠ a. : gaflet; uyku ağırlığı

dön gel ağam dön gel dayanamiram
uyhi geflet basmiş uyanamiram
ağam öldüğüne hey inanamiram

ğehbe ∠ f. : kahpe; orospu; yolsuz kadin

ğehir ∠ a. : kahir

g. ekm- "kahret-; beddua et-"

ğehriman ∠ f. : kahraman , 05 052

ğehriyar : kahir

g. et- "kahret-"

ğehve ∠ a. : kahve; kahvehane , 01 000 02 / 01 121 01

ğahve , 02 000 01

ğayfe , 01 066

ğeyfe , 01 055 01

g. +ci "kahveci; kahve işleten kimse" , 01 000 02

ğej (c) ∠ etç. koç : geç , 09 011 01 / 11 016 02

g. vahit "gecenin geç saatlerinde" , 01 066

g. +den g. "zamanın geçirilmiştən sonra"

gelb ⟨ a. : kalb; gönül; akıl; düşünce

gəbl , 05 052

gəlb , 04 000 01 .

gəbl , 05 079 04 / 07 000 01

hülüal g. +inən "gönüldən" , 05 079 04

g. +inən də- "içindən geçir-" , 07 000 01

g. +inə gir- "aklına gəl-" , 01 066

gelberi ⟨ gel beri : tandırın külünü çəkmək için yapılmış uzun saplı, alt ucunda yatay küreği bulunan alət

gele : bkz. gəla

gelem ⟨ a. : kalem

gelen : gələcək

g. ay "gələcək ay" , 05 079 05

gelet ⟨ a. : gələt; yanlış

geleyan ⟨ a. : gəleyan; coşkunluk

geliba ⟨ a. : gəliba

gelip ⟨ a. : gəlip

gelle ⟨ a. : kumbara; 'zağva' nın arkasındaki oturup kalkmayı kolaylaştıran torbalı kısım

gem ⟨ otc. kəmi : döven , 06 008 01 / 08 047 01 / 05 079

gem ⟨ yun. : gəm

gubuğu g. +ə at- "vazgeç-; hırsla bir işi bırak-"

gem ⟨ a. : gəm; tasa; üzüntü

gəmə ⟨ erm. kəm : kama , 10 050 01

gemer ⟨ a. : kəmər; ay; cins at

g. tay "Köroğlunun atı"

genet ⁄ a. : kanet

geniyh : kemik

genig , 05 079 04

g. +giliyh "askerlikte mutfak eri olarak çalış-", 01 121 01

g. +i male- "esas çek iste-" , 12 017 01

beban g. +ine sıçın "kibir sözü" , 05 079 04

geno : Geno (Ermeni ismi)

genig : bkz. geniyh

genso ⁄ a. : ganse

gen ⁄ etc. king : geniş

yen

g. geçin- "rahat yaşa-"

genber : Kenber (Arzu ile Kenber hikâyesinin kahramanı)

gende : bkz. gendi

gendese : bkz. gendi

gendi ⁄ etc. kendi : kenti , 01 000 02 / 03 063 01 / 04 030 01 04 056 01 / 07 022 02

gende , 03 000 01 / 05 009 01 / 03 056 01 / 04 000 01 / 06 008 01 / 14 062 05

gendi + , 02 012 02 / 07 024 01

genni , 08 000 02 / 13 020 01

kende , 02 022 02 / 04 000 01

kendi , 02 001 01 / 02 022 01 / 02 024 02

kendi + , 02 019 01

g. +ler , 03 009 01

g. +lerenes , 06 008 01

g. +be , 04 000 01

g. #si , 01 000 02 / 03 063 01

g. +sin , 07 022 02

kendiyi "kendi" , 02 001 01

gendil ∠ a. : kandil

kor g. "zifil gibi sarhoş"

gendille- : durup uzun uzun bekle-

gendime ∠ f. : yakılmış, suda başlanmış, kurutulup tag dibekte vy 'ding' de dövülmüş buğday; bkz. eyr. döyme; yarma

gene ∠ etc. yana : yine , 04 001 01 / 02 022 02 / 04 000 01 / 07 014

genem , 14 015 05

gine , 01 000 02 / 03 009 03 / 03 038 01 / 03 063 04 030 01 / 04 056 01 / 09 000 03

yena , 11 015 02

yene , 01 000 02

geneet : bkz. genehet

genehet ∠ a. : kanaat , 09 028 01

geneet , 01 066

g. et- , 09 028 01 "inan-; iktisat et-; yetin-"

g. getir- "inan-" , 01 066

g. +den böyuyh nesine yeñdur

genel : bkz. ganal

genem : bkz. gene

genepe ∠ fr. canapé : kanepe; geniş koltuk

geni ∠ a. : kani

g. ol- "kani ol-; kanaat getir-"

geni ∠ a. : gani

allah g. g. rehmet eylesin / eyliye

genig ∠ etc. king : genig , 04 000 01

geyig , 05 008 01

genni : bkz. gendi

geng : bkz. geg

ger ∠ etc. ker- : 'tegi' nin tepesindeki ipliğin geçirildiği çengel

geraçoban : bkz. garagoban

goral : bkz. gerer

gerer ∠ a. : karar

gerer , 01 066

geral , 10 000 01

gerel

gerbeci : tenteli araba sürücüsü (?)

gerbiadan ∠ a.f. : kabristan , 01 066

gebriedan , 03 019

gebriedan , 06 008

gevriedan , 05 028 01

gerefil : bkz. gerenfil

gerel : bkz. gerar

gerenfil ∠ a. : karenfil

gerefil , 03 000 01

gerofil , 03 000 01

geren : karen

gereyezi : bkz. gerayezi

gerğ ∠ a. : gark

gergef / f. : gergef; örgü; kanavada yapılan eliği, nakış

g. işle- "nakış yap-; belîğa uzun süre kal-"

gergi : kağıdın 'iadeiilüğ'ünün altında 'mazi' istihsalinde uzatılmış ağaç; dişleri tepeyen yastıkların sağlam bir şekilde ve birbirlerine aynı uzaklıkta kalmasını sağlar

gereb : bkz. garib

geri / etc. kiri : geri , 02 022 02

gerü , 02 001 01

yeri , 01 000 03

garib / a. : garip; yabancı; kimsesiz , 01 000 02 / 07 014 / 13 002 03

gerep , 03 038 01

geriple- : gariple-; yabancıla-; geç-

gariyle- , 07 014

akşam namazı g. -yecah ki bişeye benziye , 07 014

gerisingeri : geri geri; tekrar geriye , 09 000 01

gertden : bkz. geder

gertin : bkz. geder

gertten : bkz. geder

geri : bkz. geri

geriye : kariye (?)

geseb / a. : gasb

gesd / a. : kasıt

gesd , 04 000 01

g. et- "kasdet-"

geselen : kastan

geses ∠ a. : kısas

gesevet ∠ a. : kasvet; kasavet; sıkıntı

gasavat , 03 019

ges g. bas- "çok çok sıkıl-"

gesir ∠ a. : kasır

gesl ∠ a. : gasl; büyü yıkama

gesr ∠ a. : kasr

gesaen ∠ a. : kasen

yemin g. et- "lüzumundan fazla yemin et-"

gesvet ∠ a. : kasvet

geş ∠ etç. keş : geş , 09 000 03 (ünlüyle başlayan ek ve kelimelere ulandığında 'gene' şeklini alır)

geş , 04 030 01 / 13 011 01

geş , 01 000 01

geşe , 08 000 02

geş- (e) ∠ etç. keş- : geç- , 03 009 01 / 07 014 / 14 013 03

geç- , 02 003 01

geçen "geçen" , 08 000 01

geçeği : kaşağı

geçevi / geççevi , 01 065

g. +yi adamın annesini daya- "ters ters ve olur olmaz cevaplar ver-"

geçen : bkz. geş-

geçevi : bkz. geçeği

geçkin : geçkin; ihtiyar sözü dinlenir kimse

geçmer : kaşmer; sevimli çocuk; maskara

geççevi : bkz. geçeği

get- : bkz. getir-

get- / etc. kit- : git- , 01 000 02

cot- , 14 062 05

ged- , 02 000 01 / 05 058 01

gid- / old- , 14 062 05

yed- , 02 019 01

getbeget / t. get ve f. be : gittikçe, günden güne

getden : bkz. geder

getdon : bkz. geder

getder : bkz. geder

geten : bkz. geder

geter : bkz. geder

geter- : bkz. getir-

geter : bkz. geder

geti / a. : kat'i

gate , 05 005 05

geti- : bkz. getir-

getil / a. : kaatil

gatel , 04 000 01

getilegdir- : kat'ileştir-

gatelegdir- , 02 002 01

getir- /etc.kelime: getir- , 05 000 01 / 04 013 01 / 10 000 01

get- , 13 002 05

geter- , 06 009 03 / 03 063 01 / 06 008 03

geti- , 05 067 01 / 09 000 03

getur- , 02 025 01 / 04 056 01

getir- , 02 019 01 / 02 025 01 / 04 013 01 /
04 056 01 / 05 052 01 / 05 079 04 /
07 014 01

getitdir- : getirt-

getitdür- , 04 030 01 / 05 079 04 / 07 015 03

getiyen / a. : katiyyen , 01 111 01 / 06 008

getyen , 02 000 01

getliam / a. : katliam

getmer : katmer; bir çeşit yufkalardan bükülerek yapılan börek

getre / a. : katra; damla; hiç

g. degen / g. +si yok "hiç kalmadı; hiç yok"

getten : bkz. geder

getur- : bkz. getir-

getür- : bkz. getir-

getürtdür- : bkz. getirt-

gevaah : 02 019 01

gevel : bkz. gaval

geven : bir çeşit dikenli bitki; soba, tandır vb. tutuşturmakta çıra yerine kullanılır

gevi / a. : kavl; verilmiş söz

gavi , 02 019 01

gavil , 05 019

gevrigerel / a. : kavlükarar; konuşup kararlaştırma; kararа bağlama , 01 066

gevligerer , 06 008

g. et- "görüşüp karar ver-; anlaş-"

gevriadan : bkz. gerbiadan

gevim / a. : kavim; kabile; aile

g. gardaş "kasaba akraba"

gey- / etş. ked- : giy- , 01 000 02 / 04 000 01 / 08 047 01

giy- , 04 000 02 / 02 025 01

geyd ∠ a. : kayıt , 04 050 01

gayd , 02 002 01 / 02 019 01 / 02 022 02

geyit "kayat; kapı, pencere vb. için çerçeve yapmak üzere biçilmiş kereste" , 01 066

geyde ∠ a. : kaide; kural; uydurma yol

eline g. et- "belle-; aynı şeyi tekrar et-"

geye ∠ a. : gaye; amaç , 01 035 01

geyet ∠ a. : gayet

gayet , 02 000 02

geyfe : bkz. gelve

geygi ∠ etç. kadgü : giyim; giyinme; giyim eşyası

geygü , 05 079 04

geyin-guşam : giyim-kuşam; giyinme tarzı

geyisi : kayısı , 07 022 02

geysi , 02 022 01

geyiş : bkz. genişş

geyit : bkz. geyd

geyiz ∠ a. : gayz; hınç

geyle ∠ a. : gaile; dertt

geyreyh : bkz. böyreyh

geyri ∠ a. : gayri; başka; ne olursa olsun , 09 020 01 14 062 03

geyseke : kayma vy. erikten yapılan kompesto; tatlı

geyseri : Kayseri , 04 023 / 08 029 01

geyvalti : kahvaltı

geyye ∠ a. : gayya; cehennemde bir kuyunun adı

g. güyusi , 01 066

gəsa ⟨ a. : gəsa

gəsa ⟨ a. : kəsa; ilçe , 05 028 01 / 09 000 03

gəsa , 02 022 01 / 04 013 01

gəsə , 07 015 03

gəsə , 06 008

gəsəra ⟨ a.f. : kəsəra; yanlışlıkla

gəsə : bkz. gəsa

gəsəb ⟨ a. : gəsəp

g. +e gəl- "çok kız-, öfkelen-"

gəsəyh ⟨ etc. kasik : gəsək; otlak; mer'a

gəsəl ⟨ a. : gəsəl; nakamla okunan dini şiir

gəsəl ⟨ a. : gəsəl; ceylan

gəzəl ⟨ a. : gəzəl, sararmış yapraklar

gərmənı gülün həzəli
ağaçlar töker gəzəli
balam nənni yavrum nənni
gərayağnan güzəli

gəzəl : bkz. gəzil

gəzəngəvi : kudret helvası

gəzəte ⟨ it. gazetta : gazete

gəzi ⟨ f. : bir nevi ipekli (vy. pamuklu) kumaş

gı / gı : bkz. kı

gıb : bkz. garh

gıbəl : kıyafet; şekil; dış görünüş

gıbiyh (g) : gıdık; ölçü

gıblə : bkz. gible

gıbrıə : Kıbrıs

gıbrıə , 06 029 01

gabrıs : bkz. gıbrıs

gadr : bkz. galdır

gacıt- : bakkından gel-

gag : kaş; eyak; bacak

gadi gaği : oğlak çağırma sözü

gadıyh (g) : gadık; oğlak yavrusu , 05 052 01

gadık , 05 079

gadık : bkz. gadıyh

gaf : hamaratlık

g. +i dut- "birdenbire çalışma isteği gel-"

gıgal : koyun terisi

gıgi : 03 01y

devar g. +i "koyun pisliği" , 01 066

gığılcım : kıvılcım

gıgi : bkz. gıgal

gıjjıyh : kaymak

g. vur- / çal- "kay-"

gıl / etc. kıl : kıl

g. payı "am kala"

gılab / a. : gılâf; kılıf; elbise; dış görünüş

gıl- / etç. kıl- : kıl- , 01 000 02 / 05 000 01 / 07 017 01 / 09 056 01

gılabud : bir çeşit telli saz , 05 056 05

gılabudum / a.f. : kılaptım

çıhdı bir cenaze kime damışah
can havlinden damarları yumuşah
gılabudun geyinmiş göğsünde uşah
burahmamış o sultana yetişdim (Sümmani)

gəlbə : bkz. gəblə

gəldır : güveç kapağı

gəldır : aşağıdaki deyimlerde görülür

g. gəcıp / g. mıvıh "değersiz kimseler; irili ufaklı çocuklar" , 03 000 01

gəldır- : kaldır- , 07 017 01

gəlev : bilene ; bkz. eyr. bilev

gilev , 06 008

gəlevi : beleyitaşı; bkz. eyr. bilevi

gəlevlə- : bilə-; bkz. eyr. bilevlə-

gəlıh ∠ etç. kalık : kalık; şekil; şekilde , 02 000 02 / 03 019

gəluh , 02 000 02

bu g. "işte böyle"

nə g. dərsən "nasıl dersen"

gəliyh (g) : küçük ekmek

duzlı g. "tuzlu lokum"

fıhərə g. +i "küçük yüz"

gəlış ∠ etç. kalış : kalış; kotanın gövdesini oka bağlayan demir vy. ağaç kol

gəlt : bkz. gəltıh

gəltıh ∠ etç. kaltak : baş; uç; taraf

gəlt

baş g. "yatağın başucu"

ayah g. "yatağın ayakucu"

gəluh : bkz. gəluh

gəmi : turşusu kurulan bir bitki

gən ∠ etç. kan : kan

gına ⟨ a. : gına; bıkkınlık

gına ⟨ a. : kına

g. yak- "kına sürün-; çok sevin-"

gına- ⟨ etç. kına- : kına-; ayıpla-

gınaçel- : bıkıncaya dek yap-

gınıyh (g) : karışık; dolaşmış

gındıl : yuvarlak; toparlak

gındılle- : yuvarla-

gındılları- : yuvarlan-; düş-

gındıllıyh (g) : bir sopa ve ucundaki tekerlekten meydana getirilmiş çocuk oyuncağı; yusyuvarlak; şişman

g. sür- / çevür- / dönder- "sözkonusu oyuncakla oynamak"

gınnap ⟨ a. : kınnap

gıpırde- : kıpırde-

gıpran- , 05 052

gıpran- : bkz. gıpırde-

gır : zor

g. gel- "zor gel-"

gır- ⟨ etç. kır- : kır-; kitle halinde öldür-

gıregos : Krakos; gâvur

gıreh : kırak; kenar; kıyı

gırehdan : taşralı

gırehli : taşralı

gırenata : klarinet; bkz. ayr. gilernet

gıranta ⟨ it. quıranta : orta yaşlı, süsüne düşkün erkek

gıraş (c) : kıraç , 09 049 01

garav / etc. karagu : karağı

garavat / fr. cravate : kravat; boyunbağı

garavli : yepyeni; gıcır gıcır (para için söylenir)

garb : bkz. garh

garbag : karbağ , 05 054

garbon : kerasokasdan yapılan yeka; bel ağrılarını alır, 05 052

garciyh (g) : dizlerin arka tarafı

garcingos : bir çocuk oyunu

garcon : karmakarışık ve değersiz ot; dolaşık saç

garconna- : karıştır-; buruştur-

garel- : bkz. garil-

gargergar : makinalı tüfek sesi taklidi

gargat : hasis; cimri; asi; sert

g. adam "cimri adam"

g. ceviz "koley kırılmayan ceviz"

garh / etç. kark : kark , 02 000 02 / 03 009 01 / 04 000 01 07 023

gıb (beş / bir) , 10 000 01 / 13 008 01

gırb (beş / bir) , 14 062 03

gırt (gün / kilo / tone / dohuz) , 10 055 01 11 015 02 / 13 020 01 / 14 062 05 / 05 052

gib (beş / bir) , 04 023 / 14 063 02

kırh , 09 011 01

kark , 03 009 03

kırt (sekiz / tone) , 13 000 01 / 14 062 05

g. +lar "evliyalar; kırklar"

g. +kara garış- "evliyalara katıl-; uzun süre gö-

silme-"

garb- / etç. karb- : kırk- , 03 063 01

garbah : kırıklık

garh : kırık; melez , 04 030 01

rasi g. "zampara"

garhlan- : erkekler için kavga etmek birisine meğer olmayan cinsi sevgi göster-; aşkın-

garil- / etç. karil- : kırıl-; kitle halinde öldürül-

garel- , 05 056 01 / 04 013 01

garul- , 02 022 02

giril- , 07 015 02 / 09 000 04

karel- , 07 014 01

garika : 14 062 02

garlan- : zorlan

garma : kırım; kitle halinde öldürme

ermeni g. +si "I. Dünya Harbi yıllarında Ermenilerin bölgede girişmiş oldukları katliam hareketine verilen ad"

garo / etç. kar : saçları kırlaşmış orta yaşlı erkek

garman : bkz. kırman

gargeher : Kırşehir , 02 019 01

gargeher , 02 022 02

gart : bkz. garh

gartbene : kırk tane; bkz. garh

garul- : bkz. garil-

gaskar- / etç.kas-: kaskır-; sıkıştır-

gasgaş / etç. kasgaç : kaşkaç

gasgavrah : kaşkavruk; sumaka , 05 065 01

qarbag : karakuş

qasır ∠ etç. kasır : kasır; doğurmayan kadın; doğurmamış büyük ve küçükbaş hayvanlar

g. gecesi "gelinin getirilmesinden bir gece önce güveğinin yakınlarıyla düzenlediği eğlence"

qasm ∠ a. : kasım , 03 063 01

qasmen ∠ a. : kısmen; bir kısım

qasmet ∠ a. : kısmet

qasqa ∠ etç. kasga : kısa , 03 063 01 / 14 062 02

g. gaburgadan vurul- "bir anda deli gibi aşık ol-"

qassa ∠ a. : kassa

g. +dan hisse qap- "kasadan hisse al-"

qş ∠ etç. kış : kış

qş ∠ kıç : kıç; ayak; bacak; bkz. ayr. qş

qşqın : kışkın , 02 022 02 / 03 009 01

kışkın , 02 002 01

qşla ∠ kışlağ : kışla

qşlah ∠ etç. kışlag : sürülerin kışı geçirdiği yer; bkz. ayr. kom

qşlık ∠ etç. kışlık : kış hazırlığı

qt ∠ a. : kat , 11 013 02

qtlık : katlık; katlık yılları; I. ve özellikle II. Dünya Harpleri yılları

qvır-svır : avır-zavır

qvle : bkz. qible

qvrehla- ∠ kavrak : kuvvetini topla-; güçlenip kuvvetlen- 03 063 01

qy ∠ etç. kıdıg : kıyı, kenar; yakın , 01 038 01 / 05 079 05 14 013 01 ; bkz. ayr. qyı

gay- ⟋ etç. kad- (?) : kay- , 05 079 04 / 09 052 01

gaya : kayarak; çok güzel ve değerli olan için kullanılır: kayak; yakışıklı

kaya , 02 000 01

bir g. bahsolmazdı "ekadar güzeldi ki bakamazdınız"

gayandır- ⟋ kaya : yamacından yöresinden koparıp çal-

gayi ⟋ etç. kadığ : kayı; bkz. ayr. gay

gayıet ⟋ a. : bkz. giymet

gaz ⟋ etç. kız : kız; kadın;(çağırma sözü olarak ta kullanılır) kardeşim; bacım

kız , 05 009 05

g. oğul "kızım"

g. ana "annecığım"

ev g. +l "herhangi bir mesleği olmayan kız"

gaz- : kız-; öfkelen- , 05 052 01

gazah / gusah : bkz. hiseyh

gazambuh ⟋ etç. kaslamuk : kazamık

g. ol- "kazamığa yakalan-"

gazeh : bkz. hiseyh

gazği ⟋ kaz- : çiş; ucu sivri demir , 05 013 04

gazil ⟋ etç. kızıl : kızıl; altın para

gezel kelese , 06 008 01

gazilca : kızılca; yağda yumurta ile kavrularak yemeği yapılan bir bitki

gazilcık : kızılcık; kızılcık ağacı

gazılcuh , 07 015 02

gazılcuh : bkz. gazılcık

gazılgurt ⟋ kızıl kurt : kargış sözü

gib : bkz. garh

gibde ⟨ a. : gıpta

gibe / gibi : bkz. kimi

gıblo ⟨ a. : kıble

gılbe , 14 013 03

gıvle , 14 013 04

gid- : bkz. get-

gıda ⟨ a. : gıda

gidiş : gidiş; gitme

(oğul) g. +in ola gelişin olmiya "kargış sözü"

gidişat : davranış; hal ve hareket

g. +i ey olma- "kötu terbiye almış ol-"

gilarnet ⟨ fr. clarinette : klarnet; bkz. ayr. gıramsta

gilev : bkz. gılev

gine : bkz. gene

gırdep ⟨ f. : gırdap

gıredi ⟨ fr. crédit : kredi

gırem ⟨ fr. gramme : gram ; bkz. ayr. direm

girem ⟨ fr. crème : krem

girli- : bkz. garıl-

gişi ⟨ etç. kişi : kişi; çalışan kimse; erkek , 02 022 01
03 063 01 / 04 013 01

giy- : bkz. gey-

giyafet ⟨ a. : kıyafet

gılık g. "giyim-kuşam"

giyamet ⟨ a. : kıyamet , 09 053 01

g. +de edeme- "hiçbir zaman yapma-"

giyma : kıyma; yumurtalı kıyma yemeği

gaymalıh (ğ) : kaymaklık; şaka yollu küfür sözü olarak erkeklik organı

ne mi yiyecahsan; ğ. +ını ye! , 01 056

gıymet ⁄ a. : kaymet; değer

gaymet , 04 000 01 / 14 062 02

gıslen : bkz. gıslin

gıslin ⁄ etş. kis : gizlice

gıslen , 02 000 01

ğ. +den "gizlice; arkasından giderek"

ğo- : bkz. ğoy-

gobatı : bkz. gubat

gobbus : kargıdan atılan yemruk; boks

ğ. at- / vur- / oyna-

gobdon : rusların atlarına verdikleri yem , 13 011

goboy ⁄ ing. cowboy : kovboy

ğ. filimi

goca : koca; büyük; koca , 07 014

govca , 08 040 01

gocabaşı : paşa pançalarının vişnekızı renginderi kökü; burpusu ve pançası yapılır

gocal- : kocal-; yaşlan-; ihtiyarla- , 03 000 01

gocalur : 09 046 01

ğ. +i herg et-

gocag : bkz. gociyh

gociyh (ğ) : 'gedeyh' den bir yaş büyük manda yavrusu; dizkapağı; deriden yapılmış içi kürklü yelek vy. ceket

gocag , 07 015 01

goç : bkz. goş

goçah : koçak; yiğit , 08 029 01

god : tahıl ölçüsü (2 gaz tenekesi dolusu ve 20 kg. buğdayın hacmi) , 04 000 01 / 09 050 01

g. baş "iri başlı (çocuk)"

goda : boyunduruğun ortasında kayışı bağlamağa mahsus iki yanlı çıkıntı , 05 057 04

godah : sapa; krş. hotiyh

goşa / etç. kova : kova; kovan

petoyh g. +si "arı kovanı" , 04 056 01

goğan : kovan , 03 063 01 / 08 029

gogon / gogun : tomurcuk; gonca

goh- / etç. kok- : kok-; fena kok-

gohe : bkz. gohi

gohi : koku , 02 000 02 /09 011 01

gohe , 03 000 01

gol / etç. kol : kol , 01 000 02 / 03 000 01 / 04 013 01

g. boyin "kolkola" , 03 019

g. bud et- "parçala-" , bkz. ayr. yan bud et-

golen / etç. kolan : kolan; kervan

güç uçma- golan yarıme- "çok sarp ve insan ayağından uzak yer ol-"

golenpara / f. : kulaçpara

golay : kolay , 02 022 02

golculuh : bekçilik; köy bekçiliği; kaçakçı takipçiliği , 02 019

gollа- : kolla-; gözetle- , 05 079

golliyh (g) : kısa; kılçık; bodur

g. gaşıh "sapı kısa vy. kırılmış kaşık"

g. gayıh - duvara yapışık (kulak)

gollo : erkeklik organı , 01 066

golordi : kolordu

gororlı , 14 062 03

goltuh ⁄ koltak : koltuk , 02 019 01

g. +a yor- "gelinle güveyiyi kol kola misafirlerin arasından geçirme merasimi"

golut : kısa, bodur nesne

gomanya ⁄ it. comenia : kumanya

gombosdi ⁄ it. composta : kompostо

anam ölе g. "hey yavrum hey, senin de hiçbir şeyden haberin yok anlamına alay sözü"

gomonis ⁄ fr. communiste : komünist

gompartuman ⁄ fr. compartiment : kompartiman

gonçe / gongi : bkz. gongi

gon- ⁄ etç. kon- : kon-; konul- ; hakkını olarak elde et- 03 009 03

gonah ⁄ kon- : konak; ev; misafir kalınan yer , 01 000 02 05 026 04

gunah , 07 022 01

g. et- "misafir et-" , 05 026 04

g. sahabi "ev sahibi" , 07 022 01

gond : batıl ve uzatmaların uçları

gondoktor ⁄ fr. conducteur : kondüktör; tren bilet kontrolcüsü

gondol : bkz. gundul

gondura ⁄ yun. : kundura; ayakkabı

gonog- : bkz. gonuş-

gonuş- / gonig- : bkz. gonuş-

gonge : bkz. gongi

gongi ∠ etç. kongu / koşun : konşu , 05 028 01 / 09 011 01
09 028 01 / 14 062 02 / 14 062 03

gongi , 02 000 02 / 02 019 01 / 03 009 03

gonge , 07 015 01 / 14 062 02

gonum g. "komşular" , 01 066

gonşuluh (ğ) : komşuluk; ödünç ötoberi alıp verme
03 000 01

g. et- "komşuluk et-; ödünç olarak birşey al-"

gonun ∠ etç. konum : bkz. gonşi

gonuş- : konuş- , 02 019 01 / 03 009 03 / 03 038 01
14 062 02

goneş- , 02 001 01 / 03 038 01

gonuş- , 13 011 01

gonış- , 03 036 01

gonuşuh (ğ) : konuşma; görüşme; tanışıklık , 01 038 02
02 001 01 / 13 002 01

gonya : konya , 03 009 02 / 05 079 03

gop- ∠ etç. kop- : kop- , 04 000 01

goparт- : kopar- , 01 066

gopça ∠ yun. (?): kopça; düğme , 09 000 01

gopuş : kopuş; başlangıç durumu , 02 001 01

gor ∠ f. : mezar , 03 013 04 / 05 079 04

(bir) ayağı g. +dan sallan- "ölümü yakın ol-"

g. +dan ölüleri çihart- "olmayacak lüzumsuz şeyleri ortaya getir- vy. söskonusu et-"

g. +una uğ- "ölmüş birisi için küfür sözü"

g. +undan evine get- "uzun müre ağır hastalık çekmiş birisi için öl-"

goran : büyük taş; büyükbaş hayvan eşiği

gorbagor ⟨ f. : ölmüş birisi için küfür sözü

g. et- "ölmüş birisi için sövüp saymak"

gorda : kısa kılıç; hançer; eğri ve uzun kılıç

g. +dan geçir- "kılıçtan geçir-" , 09 000 01

gorb- ⟨ etc. korb- : bkz. gorb-

gorbana ⟨ f. : mezarlık; türbe

gorbanda.n gorbanadan
bizdomun çihdi tarbanadan "korktuğun iş başına geldi"

gorhd : korku , 04 000 01

gorhuli : korkulu; korkulacak , 01 121 01

gorhunçluh (ğ) : korku; korkulu , 05 052 01

gorneş ⟨ fr. corniche : korniş; gorde rayı

gorordi : bkz. golordi

gorb- ⟨ etç. kork- : kork- , 01 121 01 / 03 038 01 / 05 052 01 07 000 01

gorh- , 02 000 01 / 05 079 04 / 08 029 01

gosar : bkz. gosor

gosor : kosor; ikgar bucağı

gosor : becerikmiş kimse , 05 079

gosur , 05 079 04

goş (ç) ⟨ etç. koş: koş , 02 001 01

goç , 04 056 01

göş : bkz. govuş

goş- : koş- , 02 001 01 / 09 046 01 / 13 020 01

goşa ⟨ etç. koşa : yanyana; çift; birlikte

g. gel- "birlikte gel-"

g. pınarlar "koşa pınarlar"

eğsiru g. bedem ağna- "ağzı çok küçük ol-"

goşur : kellik; başta görülen yaralar

gov- ⟨ etç. kov- : kov- , 05 079 04 ; bkz. ayr. guvale-

gova ⟨ etç. kova : kova; oyuk

govaş (c) : bkz. güveş

govca : bkz. goca

govar- : bkz. goyur-

govir- : bkz. goyur-

govuş : koğuş

göş , 03 019

goy- ⟨ etç. kod- : koy-; bırak-

go- , 09 021 01

goyar- : bkz. goyur-

goyiu : bkz. goyun

goyu- : bkz. goyur-

goyun ⟨ etç. koyan : koyun , 03 063 01

goyin , 11 091 01

g. gösi "papatya"

goyur- ⟨ koyu var- : koyuver-; bırak- , 05 052 01 / 05 079 04
09 011 01

govir- , 03 019

goyar- , 05 079 05 / 09 000 01

goyu- , 05 079 04

goyvar- , 04 013 01

govar- , 04 023

gəyvər- : bkz. goyur-

göbəyh (ğ) : göbek; orta yer , 04 056 01 / 13 011 01

ğ. +inden at- "yerig-" , 13 011 01

göçür- : bkz. geçir-

göğür- ∠ etç. kögür- : göçür-; yerini değiştir-

göğər- ∠ etç. kögər- : güver-; yeşer-; koyu yeşil bir renk al- , 05 052

göğərçilə ∠ f. : güherçile , 09 000 03

göğərçin ∠ moğ. kögerein : güvercin , 03 019 / 10 052 01

göğərtə ∠ it. coverta : güverte , 08 041 01

gökdə ∠ etç. kögün : göğüs , 01 066

güng + , 09 052 01

göys + , 07 000 01

göməç (o) ∠ etç. kömeç : güneç / göneç

gümrüyh (ğ) ∠ yun. : gümrük

göndər- ∠ etç. köndgər- : göndər- , 02 019 01 / 04 000 01

oündər- , 14 062 02

güne : yalnız aşağıdaki örnekte görülmüştür:

herkəş bir g. dəli "herkesin ayrı ayrı bir deliliği var" , 01 066

gönil ∠ etç. köngül : gönül , 02 019 01

göyil , 08 040 01

göyn + , 02 019 01 / 03 009 03 / 07 014 / 10 017 01

göyül , 08 041 01

göyün , 03 019

güyün , 07 000 01

allah g. +ine rəhəm sal- "Allah gönlünü yumuşat-"

g. +len- "kuş-; daral-; alın-"

gönüsüz "gönülsüz; istekesiz" , 14 062 02

gönüsüz : bkz. gönül

gör- ∠ etç. kör- : gör-; besle-; bak-; ilgilen-

atı g.- "atın bakımını yap-" , 01 066

görek- : bkz. görüyh-

göres- ∠ etç. körüşse- : görecegi gel- ; görmek iste-

görik- : bkz. görüyh-

görset- ∠ körüşse- (?) : göster- , 02 000 02 / 05 079 04 / 08 040 01 / 14 015 03

cömder- , 14 062 05

çöz- , 14 062 05

görüyh- (k) : gözük-; görün-

görek- , 07 015 03

görik- , 14 015 05

görüm : görün; görünce

görüş-güme : görüştürme; gerdeğe verme , 09 052 01

gösder- : bkz. görset-

göz+ : bkz. göküs

göt ∠ etç. köt : göt; arka

köt , 09 052 01

göt- : bkz. götür-

göter- : bkz. götür-

götür- : bkz. götür-

götür- ∠ etç. kötür- : götür- , 06 015 01 / 14 062 02

göt- , 05 052 01 / 08 007 01 / 09 050 01

göter- , 05 052 01

götör- , 14 013 01

göv : bkz. göy

göviye : bkz. güvegi

göy (g) ∠ etç. kök : gök; mavi , 04 023

göv , 03 019

g. öegürüyh "boğmaca"

g. yere gapan- "dünyanın altı üstüne gel-" , 08 040 01

göya ∠ f. : güya; sözde; sanki , 04 000 01 / 13 011 01

göygeçeman : zehirli olduğu sanılan irice yeşil kurtenkolo

göyilli : bkz. gönül

göyn + : bkz. gönül

göys + : bkz. göküz

göyülle : bkz. gönül

göyün : bkz. gönül

gös ∠ etç. köz : göz; bölme

g. gulah ol- "herhangi bir şekilde zarar görmemek için dikkatle izle-; ne yapıldığından haberi olmağa çalış-"

iki g. dam "iki odalı ev"

gözə : kaynak; çeşme; pınar; menge , 05 052

gözəl ∠ etç. közə- : güzel

güzər ∠ etç. közə- : güzer; iri delikli kalbur

gözər : bkz. küzer

gözlə- : bekle-

guban : bkz. gurban

gubat : kaba; görünüşü hoş olmayan

gobenbi , 01 056

g. gaç- "kaba kaç-"

gubban : bkz. gurban

guburnat ⟨ rus. : vali , 07 014

guc- / gucula- ⟨ etç. kuç- : kucakla-

gucur : bodur; oüce

g. gal- "oüce kal-"

guddüs ⟨ a. : kuddüs , 01 123 01

gudiyh (g) : köpek yavrusu

guduk , 05 079

gudret ⟨ a. : kudret; güç , 04 000 01

guduret , 03 038 01 / 14 062 02

gudu : bkz. dedigudi

guduk : bkz. gudiyh

gudul : topraktan vy. ağaç kütüğünden yapılmış küçük güveç; tuz, baharat vb. muhafazaya yarar , 05 079

guduret : bkz. gudret

gudüm ⟨ a. : kadem; uğur

g. +li "uğurlu; uğur getiren"

g. +siz "uğursuz; kötülük getiren"

g. +i bas- "uğursuzluğuna uğra-"

guggulugu : horus seni taklidi; gösteriş

g. de- "horus için öt-; eşya için alay yollu gösterişli ol-"

gugul : bir cins tuzlu lokum

gugulus : bkz. gugus

gugus : çömelmiş

gugulus , 07 015 02

g. dur- / otur- "çömel-; çömelmiş ol-"

gul ⁄ etç. kul : kul; insan; mümin kimse , 08 007 01

g. köle ol- "birisinin her istediğini yerine getir-"

gulah ⁄ etç. kulgak : kulak; elcek; kulp; çıkıntı , 03 038 01

g. ver- "dinle-; söz tut-"

g. +li sehan "kulplu sahan"

gullan- : kullan- , 02 001 01 / 04 000 01

gullep ⁄ a. : manteşe; iri manteşe

gulleple- : geçir-

gulluh : kulluk , 01 111 01

gullut : yutma; mideye indirme

g. getdi "işte yutuldu"

gultar- ⁄ etç. kurtgar- : kurter-; bitir-; tamamla-; kurtul-

gultur- , 01 055 01 / 01 058 01

gurtal- , 01 121 01 / 02 025 01 / 05 067 01
06 008 01

gurter- , 02 000 02 / 04 000 01

gurtul- , 01 035 01 / 09 000 03

gultur- : bkz. gultar-

gulube ⁄ yun. : kulübe , 08 041 01

buluğa , 03 000 01

gulun ⁄ etç. kulun : yeni doğmuş tay

gulunna- : kulunla-; at için doğur-

bulunna- , 09 052 01

gulunç (o) ⁄ : kulunç; sert ağrısı

içerde gelip g. olana geddin
dışarı çıhar gülünç olur daha ey , 01 066

gulüb ⟨ ing. club : kulüp; Kulüp sigarası

g. iç- "Kulüp sigarası kullan-"

şeher g. +i "Şehir Kulübü"

gum ⟨ etç. kum : kum , 03 000 01 / 03 009 01 / 03 038 01 05 079 05

g. mim , 05 079 05

guna : kuna; çekevli erkeğin karılarından herbiri

g. davası gör- "kumalar için kavga et-"

g. üstüne get- "evli olr erkekle evlen-"

üstüne g. gel- "kocası yeniden evlen-"

gumandan ⟨ fr. commandant : kumandan; komutan , bkz. ayr. gomender

gumandar , 07 000 01 / 08 000 01 / 13 011 01 / 14 013 05 / 14 062 02

gumandar : bkz. gumandan

gumbe : takla

kumen

g. dön- / at- "takla at-"

gumbuz : yukarıdan aşağıya doğru vurulan yumruk

gunah : bkz. gonah

gundah ⟨ yun. : kundak

g. +i yere vur- "oey-; yapmaktan vaz geç-"

g. çocuğu "bebek; henüz birkaç aylık çocuk"

gundul : yuvarlak; toparlak; gişman

gondol , 01 066

gunbara ⟨ f. : kumbara

gura ⟨ a. : kur'a

gura : hileci

gurbal ⟨ a. : garbâl; kalbur; elek

gurban ⟨ a. : kurban; yavrum, kardeşim, arkadaş anlamına çağırma sözü , 02 001 01 / 07 014 / 13 011

goban , 02 001 01

gubban , 01 011 01

yâv g. , 02 001 01

aba g. , 01 000

(bütün bu çağırma sözlerinde "kurbanın olayım" anlamı vardır.)

gurbet ⟨ a. : gurbet , 01 000 02

kurbet , 14 013 01

gurd ⟨ etç. kurt : kurt , 09 011 01

gurdele ⟨ it. cordella : kordele

gurgurgun : bkz. gurğuğun

gurğuğum : bkz. gurğuğun

gurğuğun : kurşun; tüfek, tabanca vb. mermisi

gurgurgun , 04 023

gurğuğum, 03 038 01

gurguğun, 08 047 01

gurşun , 02 001 01

gurugun , 07 015 03 / 13 011 01

kurgun , 02 001 01

guri ⟨ etç. kurug : kuru; yavan , 03 000 01 / 07 022 02

gure , 04 013 01

gurlyh (g) : 1/8 gaz tenekesi hacminde olan tahıl ölçeği; bkz. eyr. çinik; katilik; şinik

gurnuğli puarı : bir çeşme adı , 09 000 03

gurs ⟨ fr. cours : kurs , 02 022 01

gursah (ğ) : kursak; mığde; akıl

öğüdi ver alana - gursağında galana "öğütten anlamayana öğüt veren neyleesin"

gurş ∠ a. : kümes hayvanlarının katım; teşlık

gurşah ∠ etç. kurşag : kuşak , 13 000 01

gurşun : bkz. gurğuşun

gurtal- : bkz. gultar-

gurtar- : bkz. gulter-

gurtcul : kurtçul; kurda saldırmayı seven

g. it "kurt köpeği"

gurtul- : bkz. gultar-

gurumsah / gurumşah : 06 008 01

guruşun : bkz. gurğuşun

gurut ∠ etç. kurut : kurut; lorun vy. yoğurdun yumurta büyüklüğünde topaklar haline getirilerek kurutulmuşlara; kışlık erzak olarak hazırlanır

gara g. "kavun büyüklüğünde yapılmış ve ateş kargısında kurutulmuş kurut"

gurut- ∠ etç. kurut- : kurut-; sonunu getir-; bitir-; tüket- 03 063 01

gusl ∠ a. : gusül

g. et- "yıkan-"

g. hana " evlerdeki hamam yeri"

guş ∠ etç. kuş : kuş; becerıksız kimse; askerde acemi er

g. guşluğıyman uşma- "çok sarpa yer ol-", 09 011

g. epnegi "yemeği yapılan bir bitki"

guşan- ∠ etç. koş- : kuşan- , 01 000 02

guşhana : kuşane; küçük tencere

guşluh (ğ) ∠ etç. kuşluk : kuşluk; sabahın geç saatleri; bu saatlerde kılınan ertelenmiş sabah namazı; sabah kahvaltısı

ğ. semani , 04 056 01

ğ. (eymeği) ye- "kahvaltı et-" , 01 066

ğ. gıl- "ertelenmiş sabah namazını kıl-"

geba ğ. "sabahın ilerlemiş saatleri"

gutni ∠ a. : ipekli kumaş

atın üstünde oyer
bilmem ağam ne geyer
altında beyaz köynoyh
üstünde gutni yeleyh

guvala- : kov-; kovala- , 02 022 02

guvet : bkz. guvvet

guvvet ∠ a. : kuvvet , 01 000 02 / 05 038 01 / 03 063 01 08 029 01 / 13 011 01

guvet , 02 001 01 / 03 038 01 / 07 000 01

guyla- ∠ kuyula- : kuyula-; gön-; defnet- , 01 121 01 10 000 01 / 10 055 01 / 10 056 01

guymah (ğ) ∠ etç. kuyma : kaymağa veya peynire un katılarak kaynatılıp yapılan bir yemek

gaymah ğ. +i
peynir ğ. +i

guzeyh : 09 011 01

guzgun ∠ etç. kuzgun; kuzgun; egerin kuyruk altından geçen kayışı

guzi ∠ etç. kuza : kuzu; koyun, keçi yavrusu , 11 031 01

guzla- ∠ guzula- : doğur- (küçükbaş hayvanlar için); yalan uydur-; atıp tut-

guzuluh : kuzuluk; otlağa giden kuzu sürüsü

guzziyh (g) : kambur; deve hörgücü

g. +in üsdüne bir g. "kusurun üstüne bir kusur daha"

güclüh (c) : quvat a/s, l> Oll Ol

güçlm ∠ yun. : güğüm; bakır su kabı , Ol 000 Ol / 03 000 Ol

ol g. +ü , 02 019 Ol

gava güğümi tandıra/atmanın zamanı begim

güj (c) ∠ etç. küç : güç; çetin; kuvvet; takat

g. bi halli "çok güçlük çekerek" , 05 079 04

g. +i gat- "gücü yetiş-" , 09 043 Ol

güjle- : şiddetli ve hışırtılı bir ses çıkar-

güjülti : şiddetli ve hışırtılı ses; gürültü

güllember : Gülamber

güleg (c) : güleç

G. yüz "güleç yüz"
G. adam "gulur yüzlü adam"

güleg ∠ etç. küreg- : güreş , 04 030 Ol / 05 079 04 / 03 019

g. dut- "güreş-" , 04 030 Ol

gületeci "güreşçi" , 04 056 Ol

güleş- ∠ etç. küreş- : güreş- , 09 028 02

gületeci : bkz. güleş

güllüzar : Gülizar , Ol 066

gülşen ∠ f. : bakımlı bahçe; gül bahçesi

güldüse- : güldüse-

güldüsen- , 10 050 Ol

güldüsem- : bkz. güldüse-

güldüş (nc) : güldüş

gülüş : gülüş; gülme tarzı

gümən / f. : umut; güç; takat

g. et- "سعي-; kurtuluşu ara-" , 07 015 05

g. +i qalma- / g. +ini kes- "takati kalma-; artık umutlanma-; ümidini kes-"

g. +ni gal- "benile kal-" , 05 019

gümbülə- : gün gün et-; gümbürde-

gümp : güm diye ses çıkar-

g. et- , 01 111 01

gün / etş. kün- : gün; güneş; gün ışığı; yabancılar

g. geşdi zenun geldi, g. +nerde bir g. , 01 000 02

g. kes- "gün tesbit et-" , 09 043 01

ele g. +e qarşi "yabancılar önünde" , 01 066

ertesi g. +i "ertesi gün" , 02 022 02 / 04 056 01

o g. +i "o gun" , 05 079 05 / 07 000 01 / 13 011

o g. +si , 14 013 05

o g. +neri "o günlerde" , 12 017 01

gələ gəlməyə qarşi
gələnin dibi çarşi
sən zülüf daldasında
bən yandım güne qarşi

günbegün : günden güne; gittikçe

günder- : bkz. gönder-

günebəhan : ayçiçeği ; bkz. ayr. günəşçiçeği

günəşçiçəgi : ayçiçeği

günibirligine : günübirlik; yalnız bir gün için

günis : bkz. günüz

günüz / etş. künduz : gündüz , 01 121 01 / 05 052 01 / 09 052

günüz , 07 014

g. gösleynen "gece olmadan; yarın sabah"

günüzün : gündüz vakti; gündüz

gürbe ∠ yun. : gübre , 09 046 01 / 14 063 02

gürüle- : gürle-

güveğe : bkz. güvegi

güvegi ∠ etç. küdegü : güvegi

güveğe , 03 009 03

güvek , 05 079 04

güvüy , 05 079 04

güvek : bkz. güvegi

güveç (ç) ∠ etç. küdeg : güveç; toprak tencere

güvaş (ç) , ç ölü

göyün : bkz. gömül

güzel : güzel; güzel kimse , 01 000 02 / 02 022 01 04 000 01

gözel , 01 121 01 / 09 052 01

güzelceme : güzelce , 08 007 01

güzelcemen : güzelce , 10 000 01

güzen : bkz. güzün

güzün ∠ etç. kış : güzün; sonbaharda , 02 022 02 / 09 046 01

güzen , 14 013 03

ahır g. "sonbaharın son günlerinde" , 02 022 02

son g. "sonbaharın son günlerinde" , 14 013 03

hafdeyım ∠ ing. half-time : haftaym; oyun arası; alay yollu: yavaş gel; biraz dinlenelim gibi anlamlarda gençler arasında yaygınlık kazanmaktadır

hafif : bkz. hefif

hafiye ∠ a. : hafiye , 03 038 01

hafiz ∠ a. : hafız , 01 066

hagg + : bkz. hah

haggaten : bkz. hegigeten

haggi ∠ a. : Hakkı , 09 028 02

hagoo : çiftlikerlede bıraktığı iz , 08 049 01

hah ∠ a. : hak ; konu , 03 019 / 09 050 01

hagg + , 02 019 01 / 04 000 01 / 08 007 01
13 000 01

hegg + , 12 017 01

heh , 12 017 01

hahan : bkz. aha

haharet ∠ a. : hakaret; kötülük , 04 050 01

aharet , 03 038 01 / 09 050 01 / 13 002 03

aharet , 13 011 01

akaret , 12 017 01

aharet , 13 002 03

hegeret , 14 01 03

hahderlah : bir hak karşılığı çalışma , 03 026 01

hahagate : bkz. hegigeti

hahigaten : bkz. hegigeten

hahirlyh : balgam

hahn : bkz. aha

haho : ihtiyar ve adaletsiz kimse

haj (c) ⟨ a. : hac , 10 017 01

hac + , 02 019 01

hag , 11 01> 02

hec + , 02 019 01

h. et- "hac farizesini yerine getir-" , 02 019 01

hal : dövülmüş harmanı toplayıp 'tığ' haline getirmek, ve'tığ' savrulduktan sonra yayılan samanı toplamakta kullanılan, tahtadan yapılmış öküzle çekilen kürüme aleti

hal ⟨ a. : hal; durum; vaziyet

o h. "o halde; öylece; o derece" , 01 111 01

bir h. +da "öyle bir durumda" , 00 029 01

-dığı h. +da "-dığa gibi" , 13 002 03

o h. +il "öylece; o şekilde" , 01 121 01
02 000 02 / 05 052 01

h. +dan h. +a düş- "başına gelmedik iş kalma-"

kemend atdım dala ben
düşdüm haldan hala ben
çörçöpden yuva yapdım
uçurmadım bala ben

hala : bkz. hele

hala ⟨ a. : hala; bkz. ayr. bibi

halal : bkz. helal

halala- : köpekleri saldırt-; saldır-; hücum et-; bkz. ayr. kuşkula-

halbır ⟨ a. : kalbur , 10 017 01 ; bkz. ayr. gurbal

halbür , 05 079 06

halbısı ⟨ hal bu ise : halbuysa

halbısı ki , 13 011 01

halbusa , 05 052 01

halbuyasam , 05 019

halbukim : halbuki , 01 066

halbusa : bkz. halbuai

halbuyasam : bkz. halbuai

halbür : bkz. halbur

halda : bkz. mal

haldeg : haldeg; dertortağ

halo : bkz. helo

halol : bkz. helil

halğ : bkz. halh

halğa ∠ a. : halka; çember

h. +ya al- "çevir-; kuşat-" , 05 026 01

halğalan- : halkalan-; ışıklan- (göz için)

gözleri h.- "çok sevin-" , 01 121 01

halh ∠ a. : halk; ahali; kalabalık , 02 019 01
02 022 02 / 07 014

halğ + , 02 022 02 / 03 009 01

halğ + , 02 [illegible]

halk + , 02 001 01

halğ + , 13 011 01

halğ + , 13 011 01

halğ + , 01 000 02

halhal ∠ a. : bilezik

hali : hala

hali ∠ a. : boş; issiz

haliden haliye "baştan başa"

halig ⟨ a. : halik; yaratıcı; Allah

eyliği yap at denize
balık bilmese halık bilir

halile : haliyle; öylece , 03 063 01 / 09 011 01
1) 002 01

halk : bkz. halh

hallal : bkz. helal

halli : bkz. hal

halsız : halsiz; yorgun; bitkin; zayıf

halt : bkz. helt

halta ⟨ a. : halta; boyunluk; tasma; ucu halkalı ip

halta : bkz. herite

haluh ⟨ a. : Halûk

halva ⟨ a. : helva

h. +ci gözeli "Helvacı Güzeli hikâyesinin ve kahramanının adı"

hama : bkz. ama

hamı ⟨ f. : hemen; derhal , 01 111 01 / 01 123 01
03 019 / 04 023 / 05 052 01 / 07 014 /
10 000 01 / 13 011 01

eni (e. sabahda) "hemen o" , 05 079 04

heman (⟨ f.) , 02 000 02 / 02 002 01 /
10 050 01

heme , 09 052 01

hemen , 02 001 01

h. +dan "hemen; derhal"

hamdan : bkz. hama

hamam ⟨ a. : hamam

hemam , 01 000 02 / 08 041 01

h. yapdır- "hamam yaptır-; hamamda yıkat-",08 041

h. +landır- "hamamda yıkat-" , 01 000 02

homan : bkz. hama

homadan / hamandan : bkz. hama

hamayil ∠ a. : hamail; içine muska konularak boyuna asılan silindir biçimindeki kutu

hambul : saban demiri (?)

hamur ∠ a. : hamur , 01 000 03

hamur , 02 000 02

h. bişir- "tandırda ekmek pişir-"

h. tahtası "hamurun üzerinde açıldığı masa"

h. teşti "hamurun içinde yoğrulduğu derince leğen"

h. teyhnesi "hamur yoğurmaya mahsus tekne"

hamile ∠ a. : hamile; lohusa

h. yat- "lohusa yat-" , 09 000 01

hamla : bkz. hamle

hamle ∠ a. : hamle; atılış; hücum

hamla , 05 038 01

hammal ∠ a. : hamal

hamur : bkz. hamur

hamut : koşum hayvanlarının boynuna geçirilen ve araba kollarına tesbit edilen deri kaplı koşum takımı

han / hân : bkz. ahe

han : bkz. ha

han ∠ f. : han; şark tipi otel; bir bahçe etrafını çevirən dükkanlardan meydana gelmiş çarşı

h. evleri "malikâne" , 13 002 01

hane ⟨ f. : hane; ev; aile , 03 009 01 / 14 062 02

hene , 02 000 02 / 14 062 02

hançal : bkz. henger

hane : bkz. hanı

hane : bkz. hani

hanedan / hanedan ⟨ f. : köklü aile; malikâne

haneharap : bkz. haniharab

hangemez : bkz. hangi

hangeni : bkz. hangi

hanşi : hangi

hange , 03 009 01 /03 009 03 / 04 000 01

hanım "hanımsı" , 02 022 02

hengi , 11 015 02

h. +mez , 04 000 01

h. +ni , 03 009 01 / 03 009 03

hanı : bkz. hani

hanım : hanım; hanımefendi , 03 009 01 / 03 009 03

henim , 11 015 02

h. beci "çağırma sözü olarak: hanımefendi"

hani ⟨ etç. kanıtı : hani , 02 022 02

ani , 14 015 01

hane , 02 000 02 / 02 022 02 / 03 009 02 / 03 063 04 015 01

hanı , 02 022 02

hanihorab : harap; bakımsız

hanehorab , 08 041 01

hansi : bkz. hangi

hapan ⟨ a. : hapan

hepen , 05 079 05

hapşırık : eksırık; krş. pashırıb

har :

h. klnl yığ- 05 079 04

harabe : bkz. herebe

harabat ∠ a. : harabat; harabeler; vıraneler

haraç : bkz. haraş

harel : bkz. herel

haram : bkz. heram

harami : bkz. herami

haraş (e) ∠ a. : haraç , 13 020 01

haraş ye- "rüşvet al-" , 04 000 01

h. ver- "rüşvet ver-" , 13 020 01

haravet : bkz. rehevet

harb : bkz. herb

harcırah ∠ a.f. : karcırah; yollak

harcırahsı , 14 062 02

harcırahsı : bkz. harcırah

harda : bkz. yuharı

harh (ğ) ∠ etç. arık : ark , 05 019 / 14 062 02

harhar :

h. ↔i al- 13 011 01

harıalan- ∠ a. : kıskan-

harıalı ∠ a. : haris; kıskanç

mal h. ↔sı "servetten gözü doymayan kimse"

harılma : duvar yapımında dikilmesine konulan direkler üzerine atılan usatma ağaç

harmut : karılmış; karışık; daha çok sıcak suya soğuk su karıştırarak alıştırılmış anlamına gelir

harmutla- : sıcak suya soğuk su karıştırarak alıştır-; karıştır-; harman et-

harmutlama : farsça-türkçe vy. kürtçe-türkçe mülemmalara verilen ad

harşlıh (ğ) : harç; harçlık; para; yemek malzemesi

harşluh , 02 000 02 / 07 022 02

haşluh , 05 052 01 / 05 079 04

h. marşluh "çorba malzemesi vb." , 07 022 02

yol harşluğe "yol harçlığı" , 02 000 02

harşluh : bkz. harşlıh

harta : bkz. herite

hartî : mışlah; palto

hartîn : bkz. çoder

hes ⁄ a. : has; iyi; lezzetli; un ve ekmek için birinci kalite; en iyi; en güzel

h. balıh , 09 011 01

h. eyhmeyh "fransızca" , 01 066

hesda : bkz. hesde

hesret : bkz. heseret

hesûl : deri için şaplanmış ve yumuşatılmış; böyle bir deriden yapılmış çarık

h. çarıh "yumuşak; iyi çarık" , 02 025 01

hesûlî ⁄ a. : hesûlî; sözün kısası

hesîlî , 13 011 01

hesûlla- : yoğur-; yoğurarak yumuşat-; bir yolu çok gidip gel-; çok gezin-

yollari h.- "boşu boşuna gezinip dur-"

haarta : sulandırılmış şekerli nişastanın kızdırılmış tereyağında pişirilmesi şeklinde yapılmış pelte; tatlı olarak yenir

haaret : bkz. henret

haastäna : bkz. headehana

haastlan- ∠ a. : kıskan-

haş : bkz. haj

haş (ç) : haç

h. +ına putuna aiş- "küfür sözü"

haşo / haşo : dinsiz; imansız anlamına küfür sözü

haşa ∠ a. : efendimiz; düşeltirin anlamına özür sözü

h. burdan , 03 038 01 / 04 013 01

h. mizir , 01 111 01

h. burdan h. eşidən gulahlardan h. bu məjlisdən digari , ol 006

h. husurdan , 01 003

h. hizirizden , 13 011 01

haşal : tembel vy. hamlamış binek hayvanı , 09 011

hagal : bkz. hagıl

haşadhizir : bkz. haşa

haşaş ∠ a. : haşhaş

hagol : bkz. hagıl

haşşadeyh : suyunu dört ayrı istikamete akıtan yayla, dağ , 03 009

hagıl : hagıl; undan; öğütülmüş yarmadan; 'kavut'-tan yapılan bir yemek; yağla ve pekmezle yenir; yoğurtlanan bir miktar kaymaklanmış süt de ilâve edilir

haşal , 02 000 01

haşel , 0x 000 01

şavut h. +i

kotan h. +i "tarlada kotancılara ikram edilen haşal; un, yağ ve şitten mamüldür"

maşar h. "mısır unundan yapılan haşal", 02 000 01

haşluh : bkz. harşlah

hater : bkz. hatir

hatun / etç. katun : hatun; hanım , 06 019 01 / 10 036 01

mama h. "terzan"

nene h. "Nene Hatun" , 06 019 01

h. +cık "Hatuncuk"

hatir / a. : hatır , 14 013 03

hater , 03 000 01

hetir , 01 111 01 / 03 052

h. +le- , 14 013 03

h. +ini sev- "hürmet et-" , 03 000 01

h. gönül diyneme- "müsamaha etme-"

hatter : bkz. şeder

hauv ! : o! ne diyorsun! anlamına ünlem , 02 001 01

hav / a. : tüy; ince tüy; deri

ilan h. +i "yalan derisi"

havacive : karasakız, tereyağı vb. ile yapılan melhem 09 000 03

havale / a. : havale; ruhi bunalım; hava değişimi

h. izne , 02 002 01

havar / habar (?) : kavga; dövüş; imdat; feryat; hiddet, 06 019

h. et- "imdat iste-" , 1> 011 01

h. +a get- "kovga çakarmaya git-" , 01 066

havas / a. : heves , 03 009 02

havaslan- : heves et-; imren-

hevesten- , 14 064 02

havli / yun. : avlu; hol; sofa; aralık , 03 019 09 052 01 / 1> 000 01

kirtden evliya - goyma havliya - ya samiyi çalar - ya maziyi "güvenilmeyen kimseler hk. söylenir"

havli (u) : havlu

yüz h. +si , 01 066

hamam h. +si , 01 066

havsal / havsul : kömür tozu , 09 028

hay : gayret; çaba

h. et- "gayret et-" , 03 019

devranın misafirler - hayedin bisinkiler "ev sahiplerinin kalabalık, iştahlı ve misafirlerini düşünmeden yemek yedikleri sofralar hk. alay sözü olarak söylenir"

hay ! : bkz. hey !

haya : bkz. heya

hayde : bkz. haydi

haydenen : bkz. haydi

haydeyin : bkz. haydi

heydın : bkz. haydi

haydının : bkz. haydi

haydi : hadi

dahêyde , 01 121 01
hâde , 06 008 01

hade , 03 009 03

hayde , 02 000 02

haydeman , 01 121 01 / 08 029 01

haydeyin , 01 121 01

haydın , 01 035 01 / 05 052 01 / 05 079 05

haydının , 01 066

haydi , 01 000 02

haydin , 05 052 01

haydin : bkz. haydi

hayer : bkz. heyir

hayhar- : haykır-

hayıf ⁄ a. : üç; inbikam; eh; acı

h. +ını al- "acısını çıkar-" , 01 035 01

h. +ını çıhar- "acısını çıkar-" , 01 066

hayıflan- : kaybedilen bir fırsat için üzül-

hayın ⁄ a. : hain; kötü

h. +nih düşün- "kötülük hazırla-"

hayır : bkz. heyir

hayir : bkz. heyir

hayla- : haykır-; bağırıp çağır- , 05 052 01

h.- mayla- , 05 052 01

hayn ! : hey hey! , 05 000 01

hayve : ayva

hayvo , 01 000 02

hayvah : bkz. heyvah

hayvan ⁄ a. : hayvan; binek ve koşum hayvanı , 04 000 01

hayvan arhasıynan "hayvan sırtında" , 15 002 01

hayvancılık : büyük ve küçükbaş hayvan yetiştirme
03 063 01

hayvancıluh , 02 022 01 / 14 064 02

hayvenıcıluh : bkz. hayvancılık

hayvo : bkz. hayva

hazet- / a. : hoşlan-

ilan yarpızdan hasetmez, o da gider gelir burnunun dibinde biter "biribirinden hoşlanmayan kimseler hk. söylenir"

hazın : bkz. hezin

hazırlan- / a. : hazırlan-; kalkış-; teşebbüs et-
02 001 01

hazıylan- , 07 015 03

hazıylan- : bkz. hazırlan-

hə : evet; değil mi , 03 000 01 / 04 000 01 /
09 049 01

hə̃ , 03 000 01 / 04 013 01 / 04 000 01

hee , 02 022 02

h. mi "değil mi" , 09 049 01

h. tav "evet, ne diyorsun!" , 03 000 01

ya h. ya yoh "ya evet ya hayır" , 01 066

he : ne; ne var?

he , 03 000 01 / 04 013 01

hea "öyle mi?" , 03 000 01

hẽe "öyle mi?" , 04 013 01

hie "ne var?" , 04 050 01

he : bkz. hə

hea : bkz. hə

heb / a. : hap

həbə : bkz. həlbət

həbər ⟨ a. : həbər , 04 000 01 / 04 056 01 / 05 058 01 05 052 01 / 06 008 / 14 015 03

həbər , 02 022 02 / 04 000 01 / 02 042 02

həbərsiz , 02 022 02

h. +sizdən "ansızın; birdənbirə"

həbərdar : həberi olan; həbərçi , 07 000 01

həbərsizdən : bkz. həbər

həbəş ⟨ a. : Habeş; kara adam; əski təş (?)

həbət : bkz. həlbət

həbil / həbul : Habil , 03 003

həbirə / həbirə : durmadan

həc : bkz. həj

həcc : bkz. hədicə

həcər ⟨ a. : Hacər

həcil ⟨ a. : həcil; utanma , 03 000 01 / 07 014

h. et- "məhcup et-; küçük düşür-" , 03 000 01

həş : bkz. həş

həcış : bkz. əcüş

həd ⟨ a. : hədd

həd ⟨ a. : hət , 07 015 03 / 08 041 01

hət , 01 006

tirən h. +i , 01 003

hədiyə ⟨ a. : hədiyə , 01 000 02 / 14 013 01 ; Hədiyə

hədəmə ⟨ hə dəmə : başlıq parası , 09 043 01

hədəmə ⟨ a. : hədəmə

hədər : bkz. gədər

hədər ⟨ a. : hədər; zayi olma

hogigeti : hakikati; doğrusu , 09 049 01

hahıgate , 04 000 01

hogigi ∠ a. : hakiki; gerçekten

heggi , 10 052 01

hegige , 14 [illegible]

heh : bkz. heh

heyhmet ∠ a. : hikmet; Hikmet; acaiplik; gariplik
10 055 01 / 13 020 01

heyhmetihuda : Allahtan , 01 066

heka : bkz. hekat

hekat ∠ a. : hikâye , 01 000 01

heça , 06 008

hekeye , 05 067 01

hekeye , 02 019 01 / 05 052

hekoye : bkz. hekat

hel : yaldız

h. çeyh- "yaldızla süsle-"

hela ∠ a. : helâ; bkz. ayr. ayeh-yeli

helakol- ∠ a. : helâk ol-; çok yorul-

heleyh (k) , 03 019

helal ∠ a. : helâl; zevce; zevc

hellal , 14 013 01

helas ∠ a. : halas

helayih ∠ a. : halayık

helbet ∠ a. : elbet , 02 000 01 / 02 001 01 / 05 000 01

hebe , 03 019

hebet , 01 111 01 / 05 079 04

hele ⟋ f. / a. : hele; hâlâ , 02 000 01 / 02 001 13 020 01

hala , 02 002 01

halo , 02 015 01

helo , 02 019 01

helebi ⟋ a. : kumaş ölçmeye mahsus arşın

helebici : tezgâhdar

heleyh (k) : bkz. helekol-

helel ⟋ a. : halel

h. getir- "boz-; tahrif et-"

helen ⟋ a. : halen , 04 000 01

elen , 07 014

heleöt ⟋ hele höt : hadi oradan; yalleh! , 01 000 01

heletinezir ⟋ a. : tanrı huzurunda

helfe ⟋ a. : kalfa

helg : bkz. hulh

helget- ⟋ a. : halk et-; yarat- , 08 007 01

helife ⟋ a. : halife

helil ⟋ a. : Halil , 04 056 01

helel , 04 056 01

hell + , 04 056 01

helim ⟋ a. : halim

helimle- : iyice piş-

helke : sac vy. bakır kova; bkm. ayr. bedire

hell + : bkz. helil

helli ⟋ hel : yalnızla

h. bardah / sahan / aynayı

bizim bardah helli melli
eteyhleri sarma telli
gurma sıçan aldi feli
geldi de garai bardağı

hello : aklına eseni yapan; deliğmen

deli h. , 01 056

helt ∠ a. : halt; münasebetsiz söz vy. davranış

halt , 05 019

h. garışdır- / ye- "kabahat işle-"

helvet ∠ a. : helvet

hem ∠ f. : hem; eş

h. ol- "yarış-; yarış sonunda hiç olmazsa berabere kal-"

heman : bkz. hemam

hemamlandır- : bkz. haman

heman : bkz. hama

hemayil ∠ a. : pul gibi ince ince yapılmış üzerinde padişah tuğrası bulunan altın; muska

hemd ∠ a. : hamd

heme : bkz. hama

hemeceiyh (g) : oyuncak bebek

güge h. "taş bebek; genç ve çok güzel kız"

hemençe : çoban çantası; omuzdan asılan çanta
05 079

hemi : bkz. emi

hemi : bkz. he

hemin ∠ f. : hemin

h. kelam "söze başlarken (?)" , 13 020 01

hençer ∠ f. : hançer , 01 000 02

hençal , 03 019

hendeyh ⁄ a. : hendek

henəyh (g) : şaka , 06 008

h. et- "şaka yap-"

gördün h. görmedin gerçeyh "hırsız, eli-doğru olmayan kimseler hakkında söylenir"

hengəmə ⁄ f. : nəmgâmə; ptırma, gürültü; karışıklık

hengi : bkz. hangi

henim : bkz. hanım

henis ⁄ f. : henüz

hepə : bkz. hepsi

hepeyh : bkz. hepeng

hepən : bkz. hapan

hepənəməs : bkz. hepimiz

hepeng ⁄ erm. : tandır bacası; kepenk; örtü , 09 000 03 14 062 02

hepimiz : hepimiz , 14 062 08

hepənəməs , 14 062 08

hepisi : bkz. hepsi

hepsə : bkz. hepsi

hepsi : hepsi

hepə , 14 062 08

hepisi , 04 056 01

hepsə , 03 009 03

her ⁄ f. : her

hir , 14 062 08

herbə "her bir" , 07 000 01

herbiçə "her birşey; her türlü şey" , 05 009 01

herbiremiz , 02 000 02

herbiri "herkes" , 01 066

her hepese "hepsi" , 07 022 01

her daim "daima; herzaman" , 01 066

herimiz "herbirimiz" , 07 000 01 / 09 049 01

heriai "herbiri" , 01 056

her ne türli "her ne / nekadar" , 01 083

her ne tevür "her ne / nekadar" , 01 066

her oyun "her defasında" , 05 000 01

hir sana "her sene" , 14 062 08

hergbe : bkz. herebe

heral : bkz. herhal

herem ∠ a. : haram

herem , 03 009 05

heremi ∠ a. : harami

heremi , 03 019

horangi : herhangi

herb ∠ a. : harb , 01 038 02 / 01 111 01 / 02 001 01
02 022 02 / 05 038 01 / 04 013 01 / 10 017

herb , 02 001 01 / 02 022 02

herbe : bkz. her

heroimero ∠ a. : herçumerç; karma karışık; alt-üst

herobe ∠ a. : harabe

heraba , 03 019

heraba , 04 023

herabe , 15 011 01

heref : bkz. herif

hereyh (g) : yeni dikilmişfidanların ve fasulye gibi tırmanıcı bitkilerin yanlarına dikilen destek sopası; sırık

hereke ⟨ a. : hareke

hereket ⟨ a. : hareket; deprem , 08 029 01

hereklen- : tavını bul-; yemek için pişmiş ol-

yemeyh h.-

herekle- : kolay temizlenebilmesi için toprak kapların yağının ateşe tutularak yakılması işlemi

herel ⟨ a. : harar; büyük, kalden dokunmuş kalın çuval

heral , 03 019

herer , 01 066

itinen h. +e gir- "düşük seviyeli kimselerle uğraş-"

hereret ⟨ a. : hararet; samimiyet; muhabbet

heren : omuzluk; çiğindirik , 06 008

herf ⟨ a. : harf

h. +ine hata getirme- "çok iyi koru-"

herfene : herkesin kendisine düşen yemek vb. hazırlayarak getirdiği müşterek yenilen yemek; genel olarak hayvanların güzel gittiği mevsimlerde damlarda 'başa' vy. kırlarda; kötü havalarda ise evlerde düzenlenir.

perfene , 01 066

hergil : anbar; zahire yığılan depo

herhal : herhalde , 04 000 01 / 08 029 01 / 09 049

heral , 12 017 01

herhalde , 02 002 01 / 02 022 01

herhalde : bkz. herhal

heri-heri-hesabını : birdirbir oyunu

herisi : herbiri , 07 000 01

herita : bkz. herite

herite ⟨ yun. : harita , 10 052 01

halta , 05 079 04

harta , 03 079 04

herita , 07 014

heryh (g) : sürülmüş tarla; tarla sürme; sürüldükten sonra nedense bırakılmış tarla , 03 056 01 04 056 01

h. ayağı "bir yıl önce ekilmiş olan 'heryh'"

h. et- "tarla sür-" , 01 066 / 03 056 / 04 056

ya h. et, ya torg et "ya işi gerektiği gibi yap; ya da bırak gerektiği gibi yapabilen yapsın"

ekersen hergi - geyersen kürki "nedas görmüş tarla verimli olur anlamına atalar sözü"

herif ⟨ a. : adam; koca; kocam; beğim

heref , 03 000 01

bizim h. "kocam; eşim; beğim"

herise : keşkek; yarma ve kuşbaşı etle yapılan yemek

herüse

herkes : herkes , 03 019 / 04 056 01

herkiş , 03 000 01

herkiş : bkz. herkes

herle / helle : yağda kavrulmuş una yavaş yavaş kaynatılmış su katılarak yapılan çorba; boğaz ağrılarına iyi geldiği sanılır / h. çorbası

herro : iki çıkar yoldan biri anlamına gelen aşağıdaki deyimde geçer

ya h. ya merro "ya hürriyet ya ölüm"

hers ∠ a. : hırs; kıskançlık; azar; kızma , 04 000 01

h. +i çih- "kız-" , 04 000 01

h. et- "darıl-" , 01 006

herslen- : kız-; azarla- , 05 079 05

hertin : bkz. geder

herise : bkz. herise

hesar ∠ a. : hisar; kale

hesbihel ∠ a. : hasbıhal; sohbet

hesdehena : bkz. hesdehena

hesde ∠ f. : hasta , 13 002 03 / 14 013 03 / 06 008

hasda , 02 000 02 / 10 000 01

hasde , 13 008 01

hesdehena ∠ f. : hastahane , 04 056 01

hesdehena , 04 056 01

hastâna , 02 002 01

hesdehena , 07 024 01

hesdele- : hastalan- , 13 002 03

hesdeliyh (g) : hastalık

hasdelig , 13 008 01

hesteluh , 07 014

heserleg , 11 031 01

h. +in bene geşain "şaka yolu, hastayım diyene geçmiş olsun anlamında kullanılır"

hesenet ∠ a. : hasenat; iyilik

heseret ∠ a. : hüsar; zarar-ziyan

hasaret , 07 022 01

hasarleg : bkz. hasdeliyh

hasdli : bkz. hasıli

hasda ∠ a. : hasım; düşman

hasir ∠ a. : hasır , 13 000 01 / 14 00[illegible] 01

hasiyet ∠ a. : hasiyet; hususiyyet; fayda

hasna ∠ a. : hasene; güzel

asna , 10 017 01

hasnaliyh : güzellik

hasret ∠ a. : hasret; özlem

hasret , 05 000 01

h. gal- "arzuladığı birşeyi uzun zamandanberi göre-"

h. get- "birini vy. birşeyi görmeden öl-"

hasteluh : bkz. hasdeliyh

hasud ∠ a. : hased; kıskanç

haş (ş) ∠ f. : hış , 0[illegible] 019 01 / 02 022 02 / 05 019 / 04 000 01 / 04 019 01 / 08 029 01 / 09 049 01 13 000 01

haş , 02 019 01 / 04 000 01 / 05 052

haşaşine (∠ hiç hiçine) "boş yere" , 01 066

haşaşine poh yoluna get- "bkz. poh"

hasere ∠ a. : hasere; haşarat; ekinlere zarar veren böcekler

h. sar- "ekinler için böcekler-"

hat : bkz. had

hata ∠ a. : hata; kusur; zarar-ziyan

tuyuna bir h. getirme- "gözü gibi bak-"

hetda ∠ a. : hatta; ayrıca; üstelik

hetta , 03 009 01

hetib ∠ a. : hatip; güzel konuşan

h. adam "konuşması dinlenir kimse" , 01 087

hetil ∠ a. : hatıl; direr inşaatında belli aralıklarla taşların arasına uzatılan direkler

hetilceyh : bkz. hetirceyh

hetim ∠ a. : hatim

h. et- "çok iyi öğrenmiş ol-; hatmet-"

h. yendir- "Kur'an baştan başa oku-"

hetir : bkz. hatir

hetirceyh ∠ hatilcik : tandırın üzerine konulan X vy. T şeklindeki ızgara , 05 079

hetilceyh , 05 052

hetta : bkz. hetda

hevadis ∠ a. : havadis; haber

h. getir- "haber ulaştır-" , 01 066

hevdag ∠ a. : deve

hoveyh ∠ f. : hevenk

hoveslen- : bkz. havaslan-

hevl ∠ a. : yalnız aşağıdaki deyimde geçer:

can h. +i "canını kurtarma"

can h. +iyhen "canını kurtarma isteğiyle"

can h. +ine düş- "canını kurtarmak için çırpın-"

hey : bkz. heyvah

heya ∠ f. : taşak

heya ∠ a. : hayâ; utanma; utanç

haya , 01 125 01

h. et- "utan-" , 01 123 01

heyal ∠ a. : heyal , 01 000 02 / 09 000 03

h. pilavi ye- "olmayacak şeyler düşün-"

hatir h. -a gel- "hatırlan-; düşünül-" , 09 000 03

heyalla- : heyal et-; tasarla-; düşün-; dalgınlıkla yanlış bir davranışta bulun-; yanıl-

heyat ∠ a. : heyat

heybe ∠ a. : heybe , 0a 000 01 / 04 056 01

hegbe , 03 000 01

heybet ∠ a. : heybet

heybete düş- "heyret ve korku hissine kapıl-"

heyer : bkz. heyir

heyır : bkz. heyir

heyir ∠ a. : hayır , 01 000 02 / 03 019 / 04 013 01

hayer, 0a 030 02 / 05 009 02

hayır , 01 000 02 / 02 019 01 / 03 063 01

heyir , 03 056 01

heyer , 02 001 01

heyır , 06 008

heyr , 04 013 01

heyir ∠ a. : hayır; iyilik , 04 000 01

h. heber "hayırlı bir heber var mı?"

h. ola "hayrola; nasıl oldu ki geldin?"

h. heyrat "yardım; iyilik"

h. sahabi "iyilik yapan vy. yapacak kimse"

h. -ine harca- / ver- "hayır içiniyilikte bulun-"

heyirch ∠ a.f. : hayırhah; herkesin iyiliğini isteyen

heyirleş- : alış-verişte "heyırlı olsun" diyerek alıcı ve satıcının satış işlemini tamamlaması işlemi , 03 079 05

heyli ⟨ ?. : heyli

heyr : bkz. heyir

heyran ⟨ a. : hayran

heyrat ⟨ a. : bkz. heyir

heyrasanet ⟨ a. / : hayır-hasanet; fayda , 04 056 01

heyret ⟨ a. h : hayret

heyse :

h. +yi tiyh- "diret-" , 03 038 01

heyaiyet ⟨ a. : hayaiyet

heyvah ! : eyvah! , 01 000 02

hayvah , 06 003

h. hey , 14 ول 01

heyven : bkz. hayvan

hayye ⟨ a. : hayye; yılan

hezer ⟨ a. : hazar; barış

hezerteri : anason

heziyh : burulmuş koç

hezin ⟨ a. : hazın

hesin ⟨ a. : hasin

hasın , 07 014 01

hezine ⟨ a. : bkz. hesne

hesiran : hasiran

hezirot ⟨ a. : hasret , 08 029 01

hesne ⟨ a. : hazine; su deposu

hesine , 13 011 01

hearet : hayret , ◌ 019

hı ⁄ f. . : bkz. kd

hıbar : duvar yapımında büyük taşların istenildiği gibi yerleştirilmesini sağlamak için aralarına konulan küçük taşlar; holik

hır h. "çoluk-çocuk; değersiz kimseler"

hıdırellez ⁄ a. / : hıdrellez; bkz.ayr. ruzihızır

hıfzet- ⁄ a. : ezberle-; özellikle Kur'anı ezberle-

hıllıyh : çoban kürkü; kepenek , 06 008

hılungu : 14 043 01

hımbıl : hımbıl; tembel kimse

hıniyh : gömük; burnundan konuşan; bkz.ayr. hıniyh

hınc + ⁄otç.kanşı : hınç

h. al- "hıncını çıkar-"

h. et- "çok yor-; döve döve ez-, sağını solunu kır-"

h. ol- "çok yorul-; bitap düş-"

h. +i hamır et- "pestilini çıkar-"

hıngılde- : bkz. hıngılde-

hıngır-hıngır : hıngır-hıngır , 05 019

hıntse : yoğurttan yağ yapmakta kullanılan çoklukla topraktan yapılmış küçük yayık

hıniyh : burnundan konuşan; yassı burunlu

hır : gürültü-patırdı

h. çıhart- "dövüşe; kavgaya yol aç-"

hıra : hıbrıl; hindiba

h. çiçegi "bu bitkilerin çiçeği ki, kaynatılarak içildiğinde öksürüğe iyi gelir"

hırka ⁄ a. : hırka; koluz yünden dokunmuş yelek

harhandaliyh (g) : koyu yeşil renkli; kalın saplı, yaprakları enli bir ot

harhandalliyh

harhandiriyh

harhış : bkz. harhıa

harhıa : harsız , 04 000 01 / 10 000 01 / 15 002 03

harhış , 10 000 01

h. +lama "gizli olarak"

gara h. "bayağı harsız" , 04 000 01

harhızlıh : harsızlık

harsızlıh , 04 000 01

harıltı : gürültü-patırdı; hırıltı

h. et- "harıltı et-; arkada atıp tut-"

harıt : eski elbise

harça : taşlık dik bayır

harda : boncuk-cıncık

hardala- : karıp dök-; darmadağın et-

harlı : akıllı; uslu; eli-doğru

harp : basılmadan sertleşmiş üzerinde gezilebilir kar

harp : köpekleri kurda karşı korumak için boyunlarına takılan dikenli kolye

harsızlıh : bkz. harhızlıh

hart : susuz tarla; ne idiği belirsiz kimse

hartbış : işe yaramaz eşya; hurda; alet-edavat

hartışlı : bıçak için testere ağzı gibi girintili çıkıntılı olma

hartlah : bkz. hartlıyh

hartleyh (g) : bkz. hartliyh

hartliyh (g) : gartlak

hartlah , 01 035 01

hartleyh , 01 066 / 07 014

hartliç , 06 008

hirtleyh , 01 085

h. +leg-"biribirlerini boğazla-; çekiş-"

hasım : hasım , 02 022 02

haşarah : haçkırık

haşhaşan : 08 029 01

haşıla- : çağla-; hışır hışır ses çıkar-

haşım / a. : kıskançlık; hırs; sinirli olma hali

pisiyh değil bu bir haşım
mevlaya gelmişdir işim
şindi gelirse ergişim

pisigis bağlasaz nola
belo de gonşuluğ ola

haşır : hışır hışır; çok dikenli; çok sıcak; her bir parçası bir yana fırlalar olma

haşırım : çok sıcak; kaynar

h. su "kaynar su"

haya : bkz. gaya

hayar : bkz. alyar

hasan : zayıf; fakir; biçare; cimri; sonradan görme; aklalmaz; tembel

hem h. hem zartazan "mertliği üzerine atıp tutan cimri kimse; hem suçlu hem güçlü"

h. +ın zartasani "ayna anlamda"

h. +mh "cimrilik"

hızek : bkz. hizeyh

hızama / hırızma : ayıların burnuna takılan halka

hızmeker : bkz. hizmeker

hızmet : bkz. hizmet

hiddetli/ a. : hiddetli; kızgın; öfkeli

iddetli , 01 055 01

hie : bkz. he

hijret / a. : hicret; göç

ijret , 14 013 09

h. ol- "göç-" , 14 013 09

hilaf / a. : hilâf; yanlış; yalan

h.(+ım) olmasın "yanılmıyorsam"

hilgat / a. : hilkat

hille / a. : hile; hilekâr , 04 056 01

h. adam "hileci kimse" , 04 056 01

h. hurda "hile" , 04 056 01

hillebaz : hilekâr , 09 011 01

hilleliyh : hilekârlık

hilleluh et- / yap- , 04 056 01

hilleluh : bkz. hilleliyh

hin / a. : temel; esr

hinçe- : sunmak-

hindeleyh : yersiz yurtsuz; ortada; kimsesiz

h. dolan- / gez- "yersiz yurtsuz gezinip dur-"

hingel / hangal : manto; etli; pasburmalı manto

hingilde- / hıngılde- : inle-; hastalık başlangıcı belirtiler göster-

ingilde- , 07 014

hingiltî : inilti

ingiltî , 05 079 04

hir : bkz. her

hirizma : buruna takılan halka; burunluk; krş. hazma / harizma

hirtloyh : bkz. hartliyh

his : is , 01 000 02

h. +li "işli" , 01 000 02

h. +le- "işle-; kirlet-" , 01 066

hirsonyh (g) : kaldan dokunmuş kilim

hişirtiyh : çok küçük taneli dolu

hitabet ∠ a. : hitabet

hitam ∠ a. : hitam; son , 07 014

hiyanet ∠ a. : hıyanet; kalleşlik

hiyar ∠ a. : hıyar; erkeklik organı

hıyar , 05 000 01

hizan ∠ a. : izan; anlayış; zekâ

h. +ni "kavrayışı kuvvetli"

h. +sız "aptal"

hizoyh (g) : kazak , 14 013 02

gazah , 06 047 01 / 09 050 01

gazeh , 09 050 01

hizek mazek , 02 001 01

hizmeccil ∠ a. : hizmetçi

hizmetker ∠ a.f. : hizmetkâr , 13 000 01

hizmet ∠ a. : hizmet , 02 001 01

hizmet , 05 038 01

h. et- / h. -ini gör- "hizmet et-"

hõ ! : öküzleri harekete getirmek için kullanılan ünlem

h. de- "gayret et-; gayrete getir-"

hole haydi ho de ! "hadi bakalım biraz gayret!."

hobbiyh (g) : hoplama

h. at- "keyifli keyifli gezin-"

hobbula- : hopla-; sıçra-; atla-

hoc : uç (?) 11 013 02

hoca ∠ f. : hoca; köy imamı , 02 019 01 / 08 007 01

hoca , 12 017 01

hodah : sığırtmaç çocuk; koşan sürerken öküzlerin boynuna binen çocuk; köylerde zenginlerin yanında çalışan, onların hayvanlarını otlatan, çeşitli işlerini gören erkek çocuk

hodbin ∠ f. : hodbin; bencil

hoddos : hotoz

hodung (ç) : otlu, zaman zaman yayla, dağ , 03 019

hogga ∠ a. / : hokka; okka , 04 000 01 / 09 000 a

ogga , 07 014

hogsul : dokuma-çatma malzemeden yapılmış bostan kulübesi , 10 052 ; bkz. ayr. galif

holla : çelik-çomak oyununda çomak

h. - çelliyh (g) "çelik-çomak oyunu"

hollıyhle- : fırlat-; at-; geliş-güzel savur-

holta : olta

hõn : tırpanın bir vuruşta biçtiği ekin , 09 031

honça : hamur tahtası , 01 015

hop-hop : eğlence; keyif

hopur : sürülmüş tarla

hor ∠ f. : hor; kötü

(göstme) h. görür- "hoşlanma-"

horata : dedikoğu

söz h. et- "çekiştir-"

horavël :'hodah' ların 'koten' sürerken koro halinde söyledikleri türkülere verilen ad

horla- : horla-; sevmediğini açığa vur-

hoyla- , 07 000 01

horum : ot bağını meydana getiren tomarlardan her biri , 01 000 03

ağzını bir h. ot dutma- "boşboğazlık et-"

dünya yansa bir h. oti yanma- "şartlar ne olursa olsun neşesini yitirme-"

horumci : 'horum' yapan kimse; ekseriyet deri önlük bağlar vy. önü deri kaplı şalvar giyerler

horumla- : horum yap-; büyükbaş hayvanlar için iyi otla-

horuz ∠ f. : horoz; dikkafalı; aptal fakat dövüşkon kimse; alay sözü olarak erkek

hoş ∠ f. : hoş , 01 000 01 / 03 063 01

hoşav ∠ f. : hoşaf , 04 056 01

hotdenle- : birşeyi fırlatmadan önce eliyle tart-; fırlat-; at-

hovun : iki yanı yüksek kayalıklarla kuşatılmış derin vadi

hoşirlyh (g) : çocuklarda görülen sulu ekzema

hotlyh : mapa

hotula- / hotulda- : çekiştir-; çekemediğini açığa vur-

hovarda : hovarda; çapkın

huvarda , l2 017 01

h. it oğli it "kendini bilmez köpek anlamında küfür sözü"

hovla- : gir-; içeriye dal-

hoyla- : bkz. horla-

hoyla- : bağır-; seslen-; çağır- , 05 052

hoyrat ∠ yun. : çirkin; kaba görünüşlü

hoyrat : bir türkü makamı

hozalah : henüz olmamış dut meyvesi; krş. gözelah

hösan : sürülmeden nadasa bırakılmış tarla; uzun zaman ekilmemiş tarla , 05 079 / 09 046 01

ekersen h. olursen hüsran "sürülmeden nadasa bırakılmış tarlaya ekmek doğru değildir; insanın zarar etmesine yol açabilir anlamına atalar sözü"

höğbel : bostan tarlalarındaki bekçi kulübesi

höğeş : dört yaşındaki koç

höyhmet- ∠ a. : hükmet- , 10 053 01

hökmet : bkz. hökümet

hökümet : bkz. hökümet

hökumet : bkz. hökümet

hökumet : bkz. hökümet

höküm ∠ a. : hüküm

h. geç- "cezası kesinleş-"

hükümet : bkz. hökümet

hökümdar ∠ a.f. : hükümdar

hökümet ⁄ a. : hükümet , 02 000 02 / 02 001 01 / 03 009 10 017 01 / 09 028 01

hökmet , 11 013 02

hökömet , 11 014 02

hökumat , 01 123 01 / 10 056 01 / 13 002 03 14 062 08

hökumet , 10 056 01

hökümat , 08 000 01 / 10 052 01 / 13 002 01

hükümat , 04 000 01

hükümet , 04 013 01 / 04 056 01

hölhöl : bir cins kuş

höllüyh : kundak çocuğunun altına koymak üzere hazırlanmış çok ince kum

h. kumun "çok ince; pudra gibi"

(üşağ.) h. +le- "çocuğu 'höllüyh' toprağıyla kundakla-"

hönker ⁄ f. : hünkar; padişah

hörhös : kertme; çentikli ayak , 09 011 01

hörmet ⁄ a. : hürmet , 08 007 01

dini haggo h. +ine "Allah rızası için"

höseran ⁄ a. : hüsran; büyük üzüntü , 01 066

höt ! : hadi oradan ! anlamına ünlem

höyüyh : kazıldıkça içerisinden eski kalıntı eserler çıkabilen küçük tepe

hudeyi ⁄ f. : yabani; kırlarda karşılaşılan

h. meyva "aşısız ağaçların meyvesi" , 02 001 01

hudut ⁄ a. : hudut , 04 000 01

hüdut , 03 038 01

hüdüt , 01 121 01 / 08 041 01 / 14 043 02 /14 062

hüdüdüm "hududu" , 04 013 01

hul : yoğrulmuş hamur içerisindeki unlu topaklar; yumru

huleyh : bostan kulübesi; çok küçük ve harap ev; kulübe , 05 052 01

huleze ∠ a. : hûlâsa; sözün kısası

huliyh (g) : bostan vy. yayla kulübesi; krş. huleyh

hulus ∠ a. : hulûs; bağlılık; sebat; ihlâsı

hülüs , 05 079 04

h. +i gebilmen "gönülden; içten gelerek"

hulusi ∠ a. : hulûsi , 02 022 02

humar ∠ a. : humar

h. gözli "hafif şaşı bakışlı" , 01 066

humar ∠ a. : kumar

humbara ∠ f. : humbara; top gülleşi

meğer bizim atdığımız h. +lar bizim piyedeyi telef edirmiş... , 09 028

hur : bkz. hür

hurde ∠ f. : hurde; sehtekârlık; bkz. ayr. hillo

hurç (o) ∠ a. : hurç; hümes hayvanlarının taşlığı

h. ol- "peştili çık-"

huverde : bkz. hoverde

huy : kulübe; bostan kulübesi

huyo : demir kürek

huylan- : sinirlen-; alın- , 01 000 01

hücceten ∠ a. : fücceten; ansızın; birdenbire

hücum ∠ a. : bkz. hücüm

hücüm ∠ a. : hücum , 03 038 01

hücum , 04 000 01

h. ver- "hucum et-" , 05 038 01

hüdut : bkz. hudut

hüdüdüsi : bkz. hudut

hüdüt : bkz. hudut

hüjra ∠ etg. ug : üzre

hüjre ∠ a. : hücre; duvara gömme kapakcık dolap

hükümet : bkz. hökümet

hülümet : bkz. hökümet

hülle ∠ a. : cennette giyilecek elbise

hülür-külür : bkz. külür

hülya ∠ a. : hulya; kurumbu

hünkürlüyh (g) : cömertlik; mertlik , 14 013 01

hür ∠ a. : hür , 05 000 01

hur , 03 000 01

hüşgü : fışkı; gübre; bkz.ayr. fışhi , 05 079

hüsune ∠ a. : husune; ışık

hüsür ∠ a. : husur; bkz.ayr. haşa , 05 052

ihsaür , 01 111 06

İ

ibdâl ∠ a. : ibtinâ; zarar

i. et- "birşey üzerinde baktırırcasına zarar et-

iberet ∠ a. : iberet

ibi : bkz. bibi

ibrahan : bkz. irbaham

ibrence : İbranice (?)

ibret ∠ a. : ibret; çok çirkin

ibrih / ibrih : bkz. irbah

ibrişim : bkz. irbişim

icariye ∠ a. : icare

i. dut- "kirala-"

i. ver- "kiraya ver-"

icat ∠ a. : icat; lüzumsuz iş

i. çıkart- "lüzumsuz iş aç-"

i. ∻la- "yap-; bul-; icat et-"

iceran : irin; cerahat

iç : bkz. iç

iç- : bkz. iç-

içen : bkz. üçün

içende : bkz. içinde

içene : bkz. içine

içere : bkz. içeri

içerde : bkz. içeride

içeri ∠ etç. içgeri : içeri , 01 000 02 / 04 000 01

içere , 02 000 02 / 04 056 01

i. ver- "gerdege koy-" , 04 056 01

içeriden : içeriden

içerden , 01 000 02

içerisi : içi; içerisi , 01 000 02 / 04 056 01

içerse , 08 041 01

içersi , 01 000 02 / 02 022 02 / 05 009 03 / 05 063 01 / 12 017 01

içerüsi , 02 022 02

içerse / içersi : bkz. içerisi

içerüsi : bkz. içerisi

için : bkz. üçün

içinde : içinde , 02 000 01 / 04 013 01

içende , 02 000 01

içündе , 02 000 02

içine : içine; arasına

içene , 05 058 01

içir- / etç. içür- : içir-

üçür- , 05 079 04

içün : bkz. üçün

içünde : bkz. içinde

idara / idare / adara / a. : idare; geçim ; kanaat; iktisat , 01 000 02 / 02 001 01 / 05 063 01

adara , 05 063 01

idari , 08 040 01

i. et- "geçin-" , 01 000 02 / 02 001 01

i. eyli get- "iktisat et-" , 01 000

i. ol- "geçin-" , 05 063 01

idari : bkz. idara

idda ∠ a. : iddia

iddetli : bkz. hiddetli

ide : iğde; igde ağacı

idelleş- ∠ a. : dalaş-; ağız kavgası et- , 09 052 01

edilleş- , 04 023

idrar ∠ a. : idrar; sıdık

ifal ∠ a. : iğfal

ifdar ∠ a. : iftar

ifdihar ∠ a. : iftihar

ifşat ∠ a. : ifşaat

igaz ∠ a. : ikaz ; uyarma , 07 014

igdam : bkz. ağdam

igerme : bkz. igirmi

igin + : bkz. igirmi

igirmi ∠ etc. yigirmi : yirmi , 01 035 01 / 01 111 01
01 123 01 / 04 056 01 / 09 028 01

igerme , 06 008 01 / 14 062 08

igin (bir/beş) , 01 125 01

igirme , 02 001 01 / 04 013 01 / 04 056 01
09 000 03 / 12 017 / 13 002 01 / 14 043 01

iyin (beş) , 13 011 01

iyirme , 09 011 01

iyirmi , 01 000 01

yigirmi , 01 022 02

yin (beş) , 03 063 01

yirme , 03 009 03

yirmi , 02 022 02 / 03 009 01 / 04 000 01

igit ∠ etc. yigit : yiğit , 03 000 01 / 07 017 01

içitbaşi "baş yiğit"

ihdar / a. : ihtar

ihla- : ikna-

ihlamur / yun : ıhlamur

ihrar / a. : ikrar

irhal , 03 019

ijber / a. : icbar; zorlama

ijmar : işmar; işaret

işmar , 01 066

i. et- "işaret ver-"

i. vi boşa çet- "işaretine karşılık alama-"

ijra / a. : icra; hakkını alma cesaret

allah i. etsin "Allah cesaretini versin"

ijrat / a. : icraat; davranış; hal ve hareket

ijriat , 08 007 01

ijret : bkz. hijret

ijriat : bkz. ijrat

iyhdifa / a. : iktifa; yetinme

iyhlim / a. : iklim

ike : bkz. iki

iki / etg. ikki / iki : iki , 01 035 01 / 02 025 01 / 03 063 04 000 01 / 04 056 01

eke , 02 002 01 / 04 000 01

eki , 13 011 01

ike , 02 000 02 / 02 001 01 / 02 002 01 / 02 019 02 022 02 / 03 000 01 / 03 009 01

içi , 07 017 01

ikki , 05 079 04

iyi , 04 056 01

ki (on k.) , 02 002 01

i. cenni "hamile"

ikki : bkz. iki

il- / etç. il- : il-; iliştir-; bağla-; teyelle tuttur-

ilan : bkz. elan

ilan / etç. yılan : yılan

ilave / a. : ilave , 03 063 01

ildırım / etç. yaltur- : yıldırım

ildiz / ıldız / etç. yuldus : yıldız , 04 023

ilen : ile , 03 019

ilerde : bkz. irelde

ilerile- : bkz. irelle-

ileriki : bkz. irelki

ileru : doğrusu: ireli; bkz. ireli

ilet- : getir-

ilgan- : bkz. irgalan-

ılhı / ırhı / etç. yılkı : otlatılmak üzere yaylaya götürülen at sürüsü; bkz.ayr. yos

ılıt- / etç. yılıt- : ılıt-

ilit- , 03 063 01

yumurta i.- "yağda vy. rafadan yumurta hazırla-"

ilice / etç. yılıç : ılıca; kaplıca; Ilıca

ilinçah / ılınçah : bkz. salınçah

ilinti : kolay sökülebilir dikiş; teyel

iliştir- : iliştir-; teyelle tuttur-

iliştir : kevgir; süzgeç

ilit- : bkz. ilıt-

ilitme : rafadan; çok pişmemiş yağda yumurta

ilkin : önce , 04 050 01

ilkokul / yd. ilkokul : ilkokul

illac : bkz. illaç

illah / a. : illâ , 09 011 01

illo , 01 060

illaç (c) / a. : ilaç; ecza; ağık oyununda onokeyi atmadan önce diğer bir ağıkla tokuşturma, kı uğur getirdiğine inanılar , 01 000 02 04 000 01 / 09 000 03

illac , 01 000 02

i. et- "ilaç yap-; tedavi et-"

ille : bkz. illah

ilmeyh : ilmek; kolay açılabilen düğüm

ilmiyh , 01 065

ilmihaber / a. : ilmihaber

ilmiyh : bkz. ilmeyh

imkan / a. : imkân

imkem , 05 01y

imtahan : bkz. imtihan

in- : bkz. yon-

inayet / a. : inayet , 08 007 01

inceağrı / inceağği : verem

inciyh (ğ) : incik; incinme

incuh , 05 019

inciyh (ğ) : diz ekleminin arka kısmı

incirah : hıçkırık , 05 019

incirop / incilop : ilkbaharda kırlarda ve tarlalarda yetişen otsu bir bitki; kahverengi bir kabukla kaplı fındık büyüklüğündeki beyaz kökü yenilir

indi : bkz. şindi

indür- : bkz. yendir-

ine ⟨ etç. yigne : iğne , 15 000 01

iyne , 01 121 01

i. vur- "iğne yap-"

i. +den iplige "bütün teferruatiyle"

ineyh ⟨ etç. ingek : inek , 02 022 01 / 03 056 01

inye "ineği" , 02 000 01

ingeles : bkz. ingilis

ingalap : bkz. inhilap

inglide- : bkz. hingilde-

ingilis : bkz. ingilis

ingilig : bkz. ingiliz

ingiliz ⟨ it. inglese : ingiliz

ingeles , 05 041 01

ingilis , 06 019 01 / 08 000 02

ingilig (⟨ ing. english) , 08 000 01

ingilti : bkz. hingilti

inhilap / inhilap ⟨ a. : inkilap

ingalap , 02 001 01

inhilap , 04 000 01

inkem : bkz. imkan

innah : ağız tavanının arkaya doğru şişmesi şeklinde görülen bir çocuk hastalığı; parmakla ağız tavanı bastırılarak tedavi edilir

inşaat ⟨ a. : inşaat

imtehan ⟨ a. : imtihan , 14 013 03

imtehan , 14 013 03

imtihan ⟨ a. : imtikam , 04 000 01

imtile- : imtina et- (?) , 03 019

imtileme : yalnız aşağıdaki deyimde karşılaşıldı:

nereimeyhden i. "çok alıngan" , 01 066

inyo : bkz. ineyh

ip ⟨ etç. yap : ip; iplik; ölüm cezası , 03 063 01
02 022 02 / 05 079 05

i. +den geri alır i. +e verir ol- "çok güçlü ol-; sözü her yerde geçerli ol-" , 05 079 05

ipliyh : iplik , 03 063 01

ipliy , 03 063 01

ineden i. +e sor- "teferruatiyle herşeyi sorup öğren-" , 15 000 01

ipti ⟨ a. : iptida

iptida ⟨ a. : iptida; önce; ilkönce

ipti , 02 022 02

iraqyi : bkz. rahi

ireh ⟨ etç. yırak : ırak; uzak , 02 001 01 / 03 000 01
10 050 01 / 14 013 03

yırah , 01 066

i. +dan "uzaktan; uzaktan uzağa" , 05 052

iremazan / iramasan : bkz. remezan

irapor : bkz. rapor

iras : bkz. ras

irbaham : İbrahim

ibreham , 09 000 04

irbe ⁄ a. : ibre; göstergə

irbih / irbih ⁄ a.: : ibrik; kuçuk çocukların erkeklik organı , 06 008

irbih , 01 066

ibrah , 06 019

ibrih , 05 019

irbigim ⁄ f. : ibrişim; iplik

ibrişim

irde- ⁄etç. irde- : birşeyi birine çok gör-; kıskan-

irdele- : herhangi bir meseleyi kurcala-

irdeleş- : itiş-

irede ⁄ a. : irade

irehmetlük : bkz. rehmetliyh

irelde ⁄ etç. ilgerü : ileride; gelecekte , 02 022 02 / 05 019 / 07 000 01 / 08 029 01 / 13 020

irele- : bkz. irelle-

ireli ⁄ etç. ilgerü : ileri , 05 063 01 / 09 005 02 / 10 052 13 008 01 / 14 013 02

elere , 02 022 02

ileru , 07 000 01

irele , 02 000 02 / 08 000 01 / 08 029 01 09 049 01 / 09 050 01

ireli , 04 056 01

ireri , 05 052

ireline "ileriye" , 14 013 02

ireliye "ileriye" , 08 029 01

irelene "ilerisi; sonrası; gelecegi" , 09 050 01

gıg i. yağ- "kar ilkbahara doğru yağ-" , 10 052

ireline : bkz. ireli

ireliye : bkz. ireli

irelke : ilerideki; geçenlerde; geçenlerdeki

ilerke , 04 013 01

irelle- : ilerile- , 03 009 03 / 06 008 03

irele- , 07 015 03

irellet- : ilerilet-; daha mükemmil bir duruma koy- 05 052

irelü : doğrusu: ireli; bkz. ireli

iren- : iğren-

ireri : bkz. ireli

ireşberliyh : bkz. reşberliyh

ireşberluh : bkz. reşberliyh

iregit : bkz. regit

irğala- / etş. irğa- : rahatsız et-

irğalan- : selân-; kapıda-

ben bir gavah yol üstünde biterem
gelen geçennere kölge ederem
irğalanma gaveh seni budaram
budar budar odun eder yaharam

ilgan- , 01 066

irğat / yun. : argat

irhal : bkz. ihrar

irhdag / a. : arkdag

irhi : bkz. ilhi

irma : bkz. rica

irliyh : irlik; büyüklük , 01 000 02

irilüh , 02 000 01

irilüh : bkz. irilüyh

irin ∠ etç. iring : irin, cerahet

iyren , 07 015 02

gan i. "kan revan"

irkil- ∠ etç. irkin- : irkil-; birdenbire ürk-; kork-; tiksin-

irmah : ırmak

irs : bkz. rıs

is ∠ a. : ins; insan

i. misen cis misen "ine misin cine misin?"

isal ∠ a. : ishal; sürgün; bkz.ayr. tırah

isbanah ∠ lat. spinacia: ıspanak

isbarta : ısparta; ısparta halısı , 05 009 02

isbirt ∠ it. spirito : ispirto

i. ocağı "ispirto ocağı"

isdan ∠ a. : bkz. isdila

isdah : bkz. isdeyh

isdambol : İstambul , 01 000 02 / 05 079 05

esdabol , 14 045 01

isdambul , 01 000 02 / 05 052 01

isdanbol , 04 000 01

isdambul : bkz. isdambol

isdanbol : bkz. isdambol

isdasiyon ∠ fr. station : istasyon , 08 029 01

isde- ∠ etç. iste- ∠ is : iste-

isdi-

esde- , 06 008 03

ledeyh (g) : istek

ledah , 03 009 03

lell- : bkz. lede-

lelille ∠ a. : istilâ , 01 035 01

ledaa , 13 002 01

lelirahat ∠ a. : istirahat , 01 000 02

ledol ∠ rus. : sehpa; masa yüksekliğinde küçük yüzeyli çay sehpası

lse ∠ *i- : ise , 04 056 01

se "öyle ise" , 04 056 01

lsebet ∠ a. : isabet

lsgambil : iskambil

lsgan ∠ a. : iskân

lsgarpin ∠ it. scarpino : iskarpin

lsgele ∠ it. scala : iskele

lsgembe : bkz. lsgemliye

lsgemi : bkz. lsgemliye

lsgemli : bkz. lsgemliye

lsgemliye ∠ yun. : iskemle , 14 062 02

lsgembe , 01 066

lsgemi , 05 079 04

lsgemli , 02 019 01

lsim ∠ a. : isim; ad

sma , 05 078 01 / 02 000 02 / 04 000 01

lsm , 02 019 01 / 05 063 01

lsirğan ∠ etg. isargan : isargan

sargan , 05 079 04

lsirğl : pehriz

ısıtma : bkz. ısıtma

ıslah / a. : ıslah

ısm : bkz. isim

ısot / ısısot : sivri biber

ıspahan : İsfahan , 01 066

ısrar / a. : ısrar , 04 000 01

ısrel , 03 019

ısrel : bkz. ısrar

ıstırham / a. : istirham , 05 052

ısınan- / etç. ısın- : ısın-; hoşlan- , 05 052 01

ısıt- : ısıt-

ısıtı- , 03 053 01

ısıtma / etç. ısıt- : sıtma; ısıtma

ısıtma , 07 000 01 / 03 019

ısıtma , 01 056

ısı / etç. ısığ : ısı; sıcak; hemen

1. yatta soyuh gahasan "Sıtım dileği taşıyan kar-
gış sözü"

ısılıyh (g) : sıcaktan vücutta meydana gelen kırmızı dö-
küntüler; daha çok çocuklarda görülür

ısısıot : bkz. ısot

ısıt- : bkz. ısıt-

ısıtma : bkz. ısıtma

ısız : ısız

ısız : işsiz

ıstıgbal : bkz. istihbal

ıstihbal / a. : istikbal; yol; gelecek

ıstıgbal , 07 014

istikan ⟋ rus. : çay bardağı; bardak , 06 008 03

altın ola sevdiğim
dəmi da vala sevdiğim
bir istikan suyunan
düşdi yola sevdiğim

iş ⟋ etş. iş / aş : iş , 03 009 01

əş , 02 002 01 .

işş + , 09 049 01

i. o diyin "kolaysa" , 01 066

iş- (ş) ⟋ etş. iç- : iş- , 09 000 03

iç- , 07 015 03

şi- , 05 079 05

işəla : inşallah , 03 019

işbortacı ⟋ it. sporta : işportacı

işd + : bkz. işdə

işdə ⟋ etş. uş : işdə

əjdə , 14 062 08

əşdə , 02 002 01 / 02 019 01

işd + , 07 015 03 / 09 011 01 / 13 002 01

işdə , 02 019 01

işdi , 01 038 02 / 01 125 01 / 05 079 04 /
05 011 01 / 10 052 01 / 14 015 03

işt + , 09 022 02

işdi : bkz. işdə

işdima ⟋ a. : iştima

işdirayh (k) ⟋ a. : iştirak , 03 038 01

işeyh (ş) ⟋ işə- : çiş; sidik; idrar (daha çok heyvanlar için kullanılır)

i. +i gəl- "şişi gəl-

iggal / iğğal ⟋ a. : iggal

iggal , 05 038 01 / 08 029 01

ighal , 07 015 03

iggence ⟋ f. : iğkence; cendere , 04 030 01

iggi ⟋ etç. iğki : iğki , 01 000 01 / 05 052

iggü , 05 079 04

iggil : 'sami' nin bağları; bkz. ayr. sambağı

iggil : şüphe

iggillen- : şüphelen-; alın-

iggü : bkz. iggi

ighal : bkz. iğğal

ighan : iğhan , 02 000 02

igah / igih : ağık , 07 014

igih , 05 019

igahlan- : ağıklan-; sabah ol- , 06 019 01

orbalah i.- "sabah açıl-"

igle- ⟋ etç. igle- : iğle-; girip çık-; yap- , 03 009 03

bir kapıdan i.- "aynı evde otur-"

igleyh (ğ) : iğlek; imâlathane

iglen- ⟋ içelen- : içlen-; alın-; daral-

igliyh ⟋ iç / iğ (?) : içe giyilen fanila; yakasız gömlek; pamuklu mintan

igmar : bkz. ijmar

igğ- : bkz. iğ

iggi : işçi

igt - : bkz. iğde

igtey ⟋ rus. : ne (kullanılır bir kelime değildir; yalnız metinlerimizde geçtiği için buraya alındı)

it ⟋ etç. it : it; köpek ('it' kelimesi bölgemiz ağızlarında, yazı diline oranla, 'köpeyh' kelimesinden daha yaygın olarak kullanılmaktadır.)

i. köpeyh "değersiz, bayağı kimseler"

çoban i. +i "çobun köpeği"

it- ⟋ etç. yit- : yit-; kaybol-

i. -ip bat- "unutul-; esâsı edilme-"

it- ⟋ etç. it- : it-; ittikle-

itef ⟋ a. : ithaf

itale ⟋ a. : itâle; asap; üzüntü

i. et- / ver- "üz-; asap ver-"

itat ⟋ a. : itaat; uyma; uysallık

itdi-bitdi : saklambaç oyunu

i. oyna- "saklambaç oyunu oyna-; birisinden kaç-"

itdirsegi : arpacık; göskapağında meydana gelen sivilce

itele- : ittikle-; it- , 09 052 01

itiyh (g) : kayıp; yitik

itgin : yitmiş olan

itim : yitmiş olma; ölüm

ölüm i. dünyasi "ölümlü dünya"

itiyhle- : it-; itekle-

itir- : yitir- , 06 019 01 / 08 007 01

ütür- , 05 079 06

i.- batır- "kaybet-; çalıp götür-"

itliyh (g) : itlik; kötülük

itluh , 04 056 01

i. düğün- "kötülük hazırla-" , 01 065

it oğli i. , 04 056 01

itluh : bkz. itliyh

itüzümi : küçük küçük, koyu kırmızı renkte dut gibi kümelenmiş meyve veren otsu bir bitki; bu bitkinin meyvesi; böğürtlen

iv : yiv; kat

i. set "yiv-set" , 01 111 01

köynəyh i. +i "gömleğin kat yerleri"

i. eş- "saçı ortadan yv. yandan ayır-"

iveti : bkz. eveti

iyade ∠ a. : imdə

i. +li - teyütli (meyhdub) , 01 066

iydir : iğdır , 09 050 01

iyer : eyer

i. vur- "eyerle-" , 01 035 01

iyerli : eyerli; eğerli dağ

iyi : bkz. iki

iyin : bkz. igirmi

iyirmi : bkz. igirmi

iyne : bkz. ine

iyren : bkz. irin

izgara ∠ yun. : izkara

izbe ∠ rus. : izbe; ıssız yer

izdaham ∠ a. : izdiham; kalabalık , 07 014

izdirap ∠ a. : ıstırap

J

javun : bkz. cevün

K

kabe ⟨ a. : kâbe

kobe , 04 023

kabus ⟨ a. : kâbus

kadın : bkz. gadın

kafder : ihtiyar kadın; moruk

kağart (d) ⟨ f. : kağıt; oyun kağıdı; evrak; muska
01 121 01 / 13 002 03

kağıt , 04 056 01

k. bezi "patiska"

k. et- "büyü yap- / yaptır-" , 13 002 03

k. oyna- "iskambil oyna-"

kağıt : bkz. kağart

kah ⟨ f. : gâh

kahan : bkz. kehan

kak- ⟨ etç. kak- : batır-; sapla-; sanç-; sok-

kakala- : rahatsız et-; vurup döv-

kakart (d) : gaga; çengel

kakıl- ⟨ etç. kakal- : saplan-; gittiği yerde uzun süre kal-

kakaç : aslak çamaşır için soğuktan kaskata kesilmiş olma

kakaçlan- : kışın dışarıya asılan çamaşır için don-

kakoç (o) : bkz. çekiç

kakuç (o) : bkz. çekiç

kakule : ilâç olarak kullanılan kerebiber türünden bir baharat

kal : olgunlaşmamış; çiğ; pişmemiş

kalnır : kambur ; bkz. ayr. gunbur

kalk- : bkz. gak-

kalın ∠ etç. kalıng : oğlanın kız tarafına verdiği para ve eşya vb.

kalış (c) : ırak

kalifer ∠ fr. calorifère : kalorifer; merkezi teshin; radyatör

kaliyh (g) : eski ayakkabı

k. +ini çeyh- "başını alıp git-"

kaliyhman : aradığı zaman yerinde bulunmayan kimse

kalloş ∠ fr. galoche ? rus. : mest üzerine giyilen ayakkabı; lastik çoson

kalpah : kalpak; ibik

kam ∠ f. : kân

kamçır : rüşvet; zorla alınan para vb.

kamil ∠ a. : kâmil , 01 000 02

kan : direk; tandırbaşının tahta eğiği

kannaevel : bkz. kannievvel

kannievvel ∠ a. : kânnievvel

kannaevel , 09 000 01

kanni : ceviz içi

kapıcına : zamanından önce doğurmuş hayvan , 05 052

kapiyh (g) ∠ rus. : değersiz para

urus paramiyman bir k. etme- "son derece değersiz ol-"

kar ∠ f. : kâr

kar , 0 01

kar- : bkz. gar-

karamuh : bir hastalık (?)

kardeş : bkz. gardaş

kargın ∠ etç. kar- : coşkun su; ilkbaharda karların erimesi sonucu dağlardan inen seller

dağların argınıyam
sulârın kargınıyam
ayaplamayın dostar
bu yarın vurğuniyam

karıh ∠ etç. karak : göz ağrısı

k. ol- "kara bakmaktan gözleri ağrı-"

karılya : bkz. garyola

karmancorman : bkz. garmancorman

karson ∠ fr. garçon : garson

kargalın : bkz. gargıl

kartil / kartul : bkz. kartol

kartol ∠ rus. : patates , 01 123 01 / 03 019 / 04 000 01

kartil / kartul , 05 052

kasa ∠ it. cassa : kasa; kapı, pencere vb. çerçevesi

k. kimin "çok sağlam; çok iyi kapanan"

kasatura ∠ it. cacciatore : kasatura; süngü , 03 038 01

kasbar ∠ erm. : çok cimri; kasandığını yemeyen kimse

kasgavar : tandır dibine konulan düz taş

kasgır : çoban köpeği

kaş (c) : boylu boyunca uzanmış büyük kısmı toprağa gömülü kaya

kaşan : bkz. leğen

kaşan- : iğe-

kaşba : atların anlındaki akıtma

kaşıh : bkz. gaşıh

kaşıyh (ğ) : topuk; topuk kemiği

katap : bkz. katip

katiliyh (ğ) ⟨ rus. : sefer tası; 1/6 teneke hacminde tahıl ölçeği ve ölçüsü; bkz. ayr. giniyh; guriyh

katip ⟨ a. : katip; sekreter

katap , ll 013 02

kav : boş kibir

kavlıh : kibirlilik; burnu büyüklük

başda k. sora pişmanmıh

kavuh ⟨ etç. kavuk : kavak; yumak kukası

kaybama : yaramaz şey; uğursuzluk getiren nesne

kayin ⟨ a. : kahin

kayinat ⟨ a. : kâinat

kaypah : bkz. şaypah

kaysah : ince kabuk; çok sulu çamurun kurumasın sonucu meydana gelen yer yer çatlamış sathı

k. bağla- / dut- "kabuklan-"

kaysahlan- : kabuk vy. kaymak bağla-

kaz ⟨ fr. gaz : gazyağı; petrol lambası , 09 046 01 05 079 04

kazyağı , 01 000

gazağı , 01 111 01

gazyağı , 03 009 02

kazan : bkz. gazan

kazyağı : bkz. kaz

kazino ⟨ it. casino : gazino

kazoz ⟨ fr. gazeuse : gazoz

ke : bkz. ki

keba : bkz. kabe

keçe ⟨ etg. keçe : keçe; tandırın üzerine örtülen çokluklа keçeden yapılmış örtü; eğer örtüsü

tandıra goydum paçayı
üstüne örtdüm keçeyi
tez getirin yarmağayı
pisigis bağlasam nola
bele de gonşuluğ ola

keçe : bkz. gece

keçenme : bkz. geçinme

keçim : bkz. geçim

keçin- : bkz. geçin-

keddər : bkz. qeder

kedin : bkz. geder

kef ⟨ a. : keyif , 15 000 01

keyf , 01 000 01

bal k. "nasıllık"

kefce : bkz. kepce

kefci : keyifçi; tiryaki

k. +si ol- "birşeye fena tutul-"

aiçan gelir tahla mahla
ne nohut yer ne de pahla
gehveci gutiyi sahla
kefci olmiş bizim aiçan

kefeze : bkz. kepeze

kefin ⟨ a. : kefin

k. parasi et- "vendiği parayı helâl etmediğini belirtmek konusunda söylenen karşış sözü"

k. +i yırt- "ağır bir hastalığa atlat-"

kefiye ⟨ a. : yünden dokunmuş geniş ve kalın atkı

keflen- : keyiflen-; sevin-; neşelen-

kefniyh (ç) : şekil; biçim

kefnisle- : hastalan- , Oy OOO Ol

kefşet- : bkz. keşvet-

kehan / kehan ⟨ erm. : çapalama; yabancı otları ve faz-
la kökleri ayıklama

k. et- "çapala-; yabancı unsurları vy. beğenmediği neane ve kimseleri at-, dışarı çıkar-"

kehge : simid; bkz. ayr. galiyh

kehle ⟨ a. : bit , lŷ OO2 Ol

kehriz ⟨ f. : kârız; evlerde yıkanma yeri; kanalizasyon; lağım; çeşmeye vy. çeşmelere su verilmeden önce depolandığı dağıtım merkezi

keyhliyh ⟨ etç. keklik : keklik

kekleyk , O2 O22 O2

keklik , Oz Oly Ol / Oz Ozz Oz

çeyhliyh , O9 Oll Ol

torbada k. "elde edilmesi kolay"

kekeş (ç) : kokeme

kekire : kırlarda yetişen bir sebze

kekleyk : bkn. keyhliyh

keklik : bkz. keyhliyh

kekoti : kekik

keleb : iplik çilesi , O3 O63 Ol

keleccş / kelecuş : değirmiş 'lavaş' ekmek üzerine bol yağ ve soğanla hazırlanmış 'suharış' dökküldükten sonra 'kurut' ezilerek üzerine ilâve edilen

kış yemeklerinden biri

keleyh : hile; aldatma; oyun , 07 01A

k. et- "hile yap-"

keleyh : tulum

keleyh : hem kavun, karpuz vb.

kelemen-kegür : karlarda yetişen ilkbahar sebzelerinden biri

keleş : yakışıklı delikanlı; boynuzları uzun ve yukarıya doğru biçimli bir şekilde kavrık olan besili ve yakışıklı sığır

Kelle / f. : kelle; baş; başak; yüksek tepe , 02 001 01 13 011 01

kelloz : kel kafalı kimse

kelmeygahadet / a. : kelimeişahadet , 01 111 01

kelpeten ≠ kelpetin / a. : kerpeten

kem : bkz. kim

kem : çoklukla ot bağlamak için ottan bükülerek yapılan halat; düğme , 05 079 06 / 09 052 01 13 000 01

boynuna k. tahıp gezdir- "bir çeşit teşhir cezasını ver-"

kem / f. : kötü

k. heber "kötü haber"

k. +lig et- "kötülük et-"

kemen : bkz. kimi

kemender / çemender : eşek (?) , 13 000 01

babam gayet zenginidi bizim o peder
tarlada bağliyidi yüzlü kemender
otdan yasdıh çuldan minder
çölşükde bulduğum yorğan nicolmuş

kemiş : bkz. geniyh

ken ∠ f. : kin

kenar ∠ f. : kenar; kıyı

çenar , 07 024 01

kenç : 'heb' yaparken süt ölçmek için üzerine çentikler açılan çubuk

kendar ∠ f. : kindar; kinci

kendə : bkz. gendi

kendi : bkz. gendi

kendir : kenevir; urganın inceesi

kendiyi : bkz. gendi

kenkil ∠ f. : kêkül

k. koş- "kêkül yap-; kâkülünü düzelt-"

kepçe ∠ f. : kepçe; takke , 02 000 01

kefçe , 05 019

k. dutan "karım; hanımım; eşim"

k. dutan gendinden yana "herkes eline geçen fırsatı değerlendiriyor anlamına atalar sözü"

kepeneyh (g) : kepenek; kelebek; koyunlarda görülen kelebek hastalığı

kepər- : ıslatılmış hububat dibekte dövülürken ince kabuğu çık-

kepəze ∠ f. : kepaze; utanmaz; rezil; utandırma

kefəze , 05 019

kər : eşek

ker : bkz. kar

kerameddən : bkz. zəremeddin

kəran ∠ f. : usatma; iri, usun tahta

k. gıran "güçlü kuvvetli kimse"

el yağlır keran gırar "birlikte büyük güçlükler yenilebilir anlamında atalar sözü"

kordige : melez; karışık; arpa, buğday, mısır vb, karıştırıp öğütmek suretiyle yapılan un

k. un

k. etmeyh / eyhmeyh "unu karışık ekmek"

kore ∠ a. : kere; defa

keren , 05 079 04 / 13 011 01 / 14 013 02

koremeddin ∠ a. : Keramettin

koremedden , 02 019 01

koremet ∠ a. : keramet; ermişlik

keren : bkz. kore

korgah ∠ f. : kasnak üzerinde yapılan işleme, nakış bkz. ayr. gergef

kerin : kadar , bkz. ayr. geder

o k. , 09 052 01

korindi : tırpan

korixa : kaplumbağa , bkz. ayr. tebağa

kerme : basılmış koyun gübresi; kesilerek tezek gibi kullanılır

k. kes- "ağılın yüzündeki 'kerme'yi özel küreğiyle kalıplur halinde kesip çıkar-

k. dut- "çok kirli ol-; kir için tabakalaşmış ol-"

kerman : kirmen (?)

korsen : hamur yoğurmaya mahsus, büyük, yuvarlak çanağımsından yapılmış tekne

kerti : bayat , 05 052 01

kerti- / kertilen- : bayatla-

kertme : kertme; çentikli ayak

çertme , 09 011 01

kertmiše : 14 062 02

kervan ⟨ f. : kervan

kevran , 14 015 04

meyhdub k. +i "posta"

kes- ⟨ etç. kes- : kes-; bir örgü işinin belli bir kısmını vy. bütününü bitir-

oturan göt hali keser "bir işte sebatla çalışmayı tavsiye eden atalar sözü"

kesdene ⟨ yun. : kestane

kesdir- : kestir-; sunnet ettir-; kırve ol-

kesdir- , 07 000 01 / 07 015 03

kesdür- : bkz. kesdir-

kese : kestirme; kısa; kısa yol , 08 029 01

k. yol , 01 056

k. get- "kısa anlat-" , 08 029 01

k. +den get- "kısa yolden git-"

keseyh : kesek; sürülmüş tarlada nemli toprağın kuruduktan sonra meydana getirdiği gayrimuntazam topak

kesiyh : kesik; sert; yara izi

kesiy , 10 050 01

kesük , 03 000 01

k. viraj , 04 000 01

yara k. +i , 10 050 01

kesim : sözleşme

k. kes- "sözleş-"

k. nikah "evlenen kız için oğlan tarafıyla yapılan ödeme anlaşması"

kesme : ince şeritler halinde kırpılmış hamur

k. aşı / çorbası "bu hamurlardan yapılan çorba"

kesmiyh (g) : harman savrulduktan sonra samanla tahıl arasında yığılan çer-çöp ve tahıl karışımı

k. ele- "'kesmiyh'i eleyerek içindeki tahılı ve çer-çöpü birbirinden ayır-"

kesik : bkz. kesiyh

keş : kurutulmuş yoğurt

keş : patika yol

keşkeyh (g) : 'dövme' ve parça etle yapılan bir yemek

keşiyh (g) : iki parmak enlinde örülmüş kuşak, kolan

keşiş : irin

keşiş / f. : keşiş; ermeni papazı

yayli ehli k. çih- "anlaşılmadık birşey zuhur et-"

keşv : bkz. kevş

kete : bir kısım çöreklere verilen ad

aşma k.

paşa k. +si

şeker k. +si

daş k. +si

işli k.

k. +den mi kesmeden mi? "yeni bir giyim eşyasını edinmiş kimseden bahşiş almak için söylenir" , bkz. ayr. bezirliyh

day doy day day dayın gelsin
kete çöreyh payın gelsin "küçük çocukları tay durdurmak için söylenir"

kevəyh (g) : yumuşak; gevrək

k. daşl "oyma işlərinə əlverişli yumuşaq daş"

kevel : çoban kepenəyi; qoyun postundan yapılmış kürk

kevgir ∠ f. : kevgir; süzgəc

kevlyh (g) : boynuzlu qoyun

kevran : bkz. kervan

kevş ∠ a. : keşif; keşif heyəti , 01 035 01 / 09 049 14 043 02 / 04 023

kəşv , 00 [illegible] 01

key ∠ f. : qonaq

keyəso : at kolanı

keyf : bkz. kef

keyvani ≠ f. : ev hanımı; evin böyük qadını; əvvəllər erməni qonşu qadın; erməni əkinəkçi; ağır qadın

kəzəp ∠ f. : kəzəb

k. suyi "kəzəb" , 01 000 02

kəcəh : gecik

k. əl- "həşlənmə-"

kədənən : sirəsiz doğuran heyvan , 03 052

kəh : çocuq dilində: piə

k. ol- "kirlən-; pisləŋ-"

kəlkəl : küçük təstil

kəlkəl : məsir , 05 079

kəməl : zərərli bir böcək; münasibətsiz kimsə

kəmərt- : dolaşdır-; burğdur-

kəməlyh : dolaşmış; dolaşıq (iplik, saç vb. için)

kandır : bir kenarında deliği olan yuvarlak düzgün sathlı pişirilmiş tuğla; kazdırılarak sıcak su torbası yerine kullanılır

kapiyh : ufak; ufak parça; azacık; damlacık

k. verme- "en ufak bir parça olsun verme-"

bir k. "azcık"

karcama / karcana / karcara : şamdan

kardan : burulmuş manda

kardavuş : tanaları karıştırmaya yarayan sırık; bkz. eyr. kösevi

kardo : bulgurdan yapılan bir yemek

karış- : karış-; katlan-; birbirlerini kır-

otoyhleri k.- "bir yerde fazla oturama-"

karel- : bkz. garil-

karh : bkz. garh

kariyh / kiriyh : buğday hakkında, yumuşak, beyaz, özlü, yuvarlak (top)

k. buğda

kark : bkz. garh

karman / garman : kirmen

k. dön- / k. dut- "sancıları-; acıdan kıvrılıp açıl-; koyuşturup dur-

karnan : çokluklu mutfakların üzerine yapılan dam örtüsü; bkz. garlanguş

karni / f. : kene

karnav / garnav : kösnümüş dişi kedi

k. + a gel- "kediler için kösnü-"

karoki / fr. croquis : kroki; arazi planı

kroge , 07 015 01

krokî , 14 043 02

kürekî , 14 043 02

karp : havanın biraz ısınmasiyle satıhtan erimeye başlamış, fakat yeni bir soğukla buzlaşmış kar; ayakla üzerinde yürünüğünde yalnız ayakların bastığı kısımlar çöker, ve çökerken 'karp' diye seseçıkarır

kart : bkz. gırtı

kartıbiyoz : neidüğü belirsiz züğürt kimse

k. tahmi "bayağı kimseler"

kartıyh / kirtiyh (g) : küçük parça; azcık; damlacık; kıkırdak;yüzücü kaburga; böğür

k. (sabın) "küçük sabun parçası"

k. +i bat- "böğrü bat-"

bi k. "küçücük; bir damlacık"

burun / gulah k. +i "burun ve kulağın kıkırdaklı kısımları"

kas kas : saldırtmak için köpeklere verilen emir

k. k. +le- "köpekleri saldırt-; tahrik et-"

kaskas : cimri; kırk paraya kırk takla atan kimse

kasdiyh (g) : sığır'a ismaritti

kışkırt- : kışkırt-; tahrik et-

kışkırla- : köpekleri saldırt-; birini tahrik et-

kışo : tavukları kovmak için kullanılan ünlem

yatan tavuğa k. deme- "etliye sütliye karışma-"

01 111 01

kıt : azarma; ısırım

k. et- "ısırıp kopar-"

bir k. iki fırt / yeddi fırt "kıtlama çay"

kıtaltı : kıtırdı

kıtım-yudum : kıtlama çay

kıtırıyh (g) : kupkuru; 'gobdon' gibi

kıtla- : zayıf-; zayıflayıp kopar-; acı konuş- , 06 008

kıtlama : zayıflama

k. çay "kırıklanış kesme şeker parçaları ağızda e-
tkilenerek içilen çay; çay içme şekli"

kıtmır : cimri; pinti; çok tamahkâr kimse

kıtti : leblebi

kıyındır- : bkz. giyindir-

kız : bkz. gız

kızambuh : nor renkli yemişleri olan bir çalı , 06 000

kızırıyh (g) : yanmış; kömürleşmiş

k. dut- "kızarıp bozar-"

k. ol- "yanıp kavrul-"

ki : bkz. iki

ki / f. : ki (bağlama ve cümlebeşi edatı)

gi / gı / hı / hu (Şenkaya-Olur-Oltu Türkmenleri
ağızlarında kalın ünlülü kelimeler üzerine)

ke , 02 022 02

kin , 09 019 01 / 09 028 01

ku , 02 019 01

şu , 02 000 02

amma k. , 02 001 01 / 05 053 01

bile k. , 05 065 01

demek k. , 02 001 01

eyer k. , 02 019 01

gel k. , 02 000 01 / 03 063 01

heşa k. , 02 000 01

ne k. , 02 019 01

ne k. , 05 000 01 / 10 000 01

o k. , 01 000 02 / 02 022 02 / 05 079 05

oldu k. , 05 ç,o vl

olur k. , 01 000 02 / 02 022 02

yane k. , 02 000 01

kibe : bkz. kimi

kibi : bkz. kind

kibin : bkz. kimi

kilake : soda taşı; sabun yapmakta kullanılan bir taş

kilar ∠ f. : kilar; erzak deposu

kildan : kadınların hamama giderken tarak, kese vb. içerisine koydukları bakır kapaklı kap

kile ∠ a. : tahıl ölçeği

kilen : bkz. killin

killin ∠ f. : killin , 05 05) 01

killen , 07 01) 01

kilo ∠ yun. : kilo , 05 05) 01 / 04 030 01

kilometire : kilometre

çilometire , 09 011 01

kim ∠ etg. kim : kim

çim , 01 12) 01

kem , 07 000 01

kimen : bkz. kimi

kimi ∠ etg. kibi : gibi, 05 019

gebe , 02 000 02 / 02 001 01

gibe , 02 000 02 / 02 001 01 / 02 022 02 / 03 038 04 000 01

gibi , 02 022 02 / 05 028 01

kibe , 03 038 01 / 07 000 01 / 09 011 01

kibi , 01 000 01 / 01 000 02 / 01 111 01 / 03 063 10 050 01 / 14 013 01

kibin , 01 000 02 / 09 028 02

kimen , 06 008 03 / 07 000 01 / 08 000 02

kimin , 01 066 / 04 023 / 05 052

kimi : bazen; kimi , 02 022 02

kimsen , 02 022 02

kimin : bkz. kimi

kimse : kimse

kimse , 03 019 / 04 023 / 14 063 02

kimyakar ⟨ a.f. : kimyager , 01 000 02

kin : bkz. ki

kıp ⟨ etg. kip : sıkı; bitişik; dar; boşluksuz, kalıp gibi oturan

k. dut- "bitişik ve sımsıkı tut-"

k. ıkeşdir- "sıkıştır-"

kipert- / kipelt- : sıkıştır-

kipi : kayışın kaynamasi için boyunburuğun ortasına geçirilen ağaç parçası

kireş (o) ⟨ f. : kireç , 03 019

kiriyh : bkz. kiriyh

kirla : bkz. kizir

kirkit : kirkit , 03 063 01

kirli-paçavra : kolera

kirman : güzün sulu çayırlık yerlerde yetişen köp- pe çimen; bunu yiyen koyunların 'kepeneyh' hastalığına yakalandığı sanılır

kirmitlə- : yüz ver-; şımart-

kirnəh : demiri takılmamış kağnı tekerleği

kirpid ⁄ a. : kibrit; kükürt , 15 011 01

kirpiyh ⁄ etç. kirpik : kirpik

kirş (c) : kabuk; elbise

kirşən ⁄ etç. kirşən : yüze sürülen aklık; kirşən ; bkz. ayr. eyniyh

kirva : kirve; sünnet babası; eskiden ermeni komşu erkeği , 04 000 01

kisme : bkz. kimse

kişe ⁄ fr. guichet : gişe

kişi : bkz. şişi

kişin : bkz. şışın

kişniş ⁄ t. : çekirdeksiz kuru üzüm

kitab ⁄ a. : kitap; Kur'an

k. +a rasisan , 05 079 04

kitlə- ⁄ yun. : kilitlə- , 09 000 01 / 09 052 01

kitleyh ⁄ kitlə- : kilit

(kilit) k. vur- "kilitlə-; anahtarla kapa-"

kitli : kilitli , 10 055 01

kizir / kiriz : kâhya

kobal : çoban değneği

kobuh : çayırlarda yetişen, dikenli çiçekleri o- lan bir bitkinin meyvesi

köç : bkz. şeş

koçira : aşçı kadın

kodiyh : ağaçtan oyulmuş sarımsak havanı; su damlalarının oyduğu çukurcuk

kofi / kofiyh ⁄ a. : dinge; fes üzerine vele sarılarak yapılan bir baş tuvaleti

kokor : ödü; sosyal münasebetleri sayıf vy olmayan kimse

kokoş (o) : sap; süpürge vb. için sap; çok yıpranmış süpürge

k. süpürge "aşınmış süpürge"

lahana k. +i "lâhana sapı"

kor k. ol- "eli ayağı felç ol- ⁄ tutma-"

guşburni k. +i 'sinir haline getirilerek kurutulmuş kuşburnu emsali"

kokurdan : çökmüş çukurları; kuyu; derin çukur

koloniya ⁄ it. colonia : kolonya

kom : özel çiftlik; üstü kapalı ağıl; kışlak
05 056 01 / 14 013 03

komeseer : bkz. komsiyon

komeseyen : bkz. komsiyon

komla- : birken hayvan sürüsü için bir araya toplan-

komsiyon ⁄ fr. commission : komisyon , 14 043 01 / 14 063 01

komeseer , 09 043 01

komeseyen , 05 049 01

komurlu : bkz. kömürlü

konciyh : yolak ucu; önde bulunan oep

kontirol : bkz. kontorol

kontorol ⁄ fr. contrôle : kontrol; muayene; yoklama

kontarol , 05 011 01

kop : kağnı 'üstdüşeme'sinin ön ve arkasındaki enli tahtalar ve bunların dışa taşan uçları

koperatif ⟨ fr. coopératif : kooperatif; ortaklık

kor : bkz. kor

kor : kör; kapalı; çıkmaz , 01 000 01 / 04 000 01 ll 011 01

kor , 05 079 04

k. duman "göz göz görmiyecek derecede toz; sis; duman vb."

korah : kar üzerinde açılmış dar yol; patika

kör , 02 022 02 / 07 000 01

k. olaydım "acıma sözü"

k. araba "kağnı arabası"

korkazan : çağlayan

korla- : kötüle-; kapat-; sökdüğü dikip kapat-; kapı pencere vb. hiç açılmıyacakmış gibi kapat-

korlan- : körel-

korpa : bkz. körpe

korsaçan : köstebek

kort : usun süre terkedilmiş bir arazide tarla açma; böyle bir arazide yeni açılmış tarla

korud : alta aylık keçi yavrusu , 05 079 06

koruh : yerine göre hudut gösteren taş yığınları

koruh- : cesareti kırıl-

korsevil : kağnının kollarının birleştiği kasımdaki çakmaklı çivi; saban okunun ucuna takılan ağaç parçası

kos : yara kabuğa

kostüm / fr. costume : tayör; ceketle etek

kosalan- : yara için kabuk bağla- , 01 000 02

koşe : bkz. köşe

kotah : yürekli; cesur

kotan : 8 - 10 hayvanla çekilen büyük saban; saban demiri , 01 000 03 / 03 056 01 / 14 062

k. ayı "herklerin yapıldığı hazıran, temmuz ayları"

gerra k. "12 çift öküzle çekilen büyük 'kotan'"

kotes : hapisane

kotkot : tekmeye

kov : bkz. köv

kov : bks. köv

koy : bkz. köv

koy : bka. köv

koyah : dere ceryanı gömülüp giden dar vadi

koz : kuzu ağılı

k. demi "kuzu ağılı"

koza-lebbiyh (g) : oyun aleti olarak 'lebbiyh' denilen düz taşların ve 'koza' denilen büyükbaş hayvan tırnağının kullanıldığı bir oyun

kozat : bir ağırlık ölçüsü (2 1/2 okka)

koziyh (g) : bkz. kuziyh

köç : bkz. köçe

köçiyh (g) : kaşık

köçür- : göçür-; kız evlendir-

köyh (k) / etç. kök : kök

k. +ini al- "sonunu getir-; hayvanlar için otlak-

ta demir-"

köyhle- : kökle-; sapına, dibine kadar geçir-
piçağı k.- "bıçağı kabzasına kadar sapla-"

köle : köle , 01 000 02
çöle , 14 062 02
gul k. ol- "bir dediğini iki etme-"
k. +z olacah oğlum , 15 062 04

kölge / etç. kölige : gölge

kölmeyh : bkz. köymeyh

kölpe : bkz. körpe

köme / kümə : meyveli ağaçlık; ilkin vy. dut şırasına ipe dizilmiş kuru yemişler daldırılıp çıkartılarak yapılır

könleyh : bkz. köymeyh

könör : bkz. kömür

kömür / etç. kömür : kömlür , 03 009 01
könör , 03 038 01
komur , 03 009 02

können : yabani soğan

könye : bkz. kunnye

köpri / köprü : bkz. körpi

kör : bkz. kor

körpo / etç. körpe : körpe; küçük çocuk , 06 008 01
korpe , 02 001 01
kölpe , 01 066

körpe : bkz. körpi

körpi / etç. köprig : köprü , 04 023 / 07 015 03 / 10 000 01
10 055 01

köprü , 03 038 01

körpe , 04 000 01 / 07 000 01

körpü + , 05 052 01 / 08 029 01 / 13 011 01

çörpre , 14 062 02

körpre : bkz. körpi

körtlyh- : kürleş-; pamuklaş-; kabiliyyetini geliştirmem-

köseği : bkz. köseyi

köseyi ∠ etç. köseğü : tandır kurutmakta kullanılan sopa; tam kömürleşmemiş odun

saçını süpürge, goluni k. et- "çocuklarını yetiştirmek için her şeyini feda et-"

köş (ç) ∠ etç. köç : göç; göç etme; göç konvam

k. k. ol- "ara sıra göçüp dur-; göçmek üzre hazırlık yap-"

köş köş oldi köşler yola düzüldi
uyhi basdi ela gözler süzüldi
o semandan elin yardan üzüldi
daglar daglar nerden agar yolunuz

köş- (ç) ∠ etç. köç- : göç-; koçaya var-; öl- , 03 019 06 008 03 / 10 052 01

köşe ∠ ş. : köşe

koşe , 11 013 02

köşeyh (g) : deve yavrusu

köt : bkz. göt

kötçyh (g) : kötek; dayak

k. at- / k. çeyh- "döv-"

k. ye- "dayak ye-"

kötçyhle- : döv-; dayak at-

kötü : kötü

k. +ye gel- "elverişsiz bir durumda kal-"
04 01 01

kötüyh (g) : lahana

köv / f. : köy (Yukarı Karasu ve Yukarı Aras ağızlarına, ve Çoruh boyu ağızlarının Türkmen gurubunda)

kov , 03 009 01

kov , 04 013 01 / 11 013 02

kay , 04 056 01

koy , 02 025 01 / 11 013 02 / 12 017 01 /14 043

köy (Çoruhboyu ağızlarının Oltu gurubu)

k. +çülüyh "çiftçilik"

k. +lüce "köycek"

k. +lüyh "köy; köy ahvali"

kövlüyh (g) : bkz. köv

köy : bkz. köv

köylüyh (g) : bkz. köv

köynəyh (g) / etç. könglek : gömlek

kölmeyh , 01 066

könaleyh , 14 062 02

boy k. +i "kadınların giydikleri kombinezon"
bkz.ayr. diggölta

köz / etç. köe : köz; ateş

k. tavası "sobadan ateşi çekmeye yarayan kürek"

közle- : köze gömerek pişir-

kartol k.- "közde patates pişir-"

közleme : köze gömülerek pişirilmiş patates vb.

kroge : bkz. karoki

kroisi : bkz. karoki

ku : bkz. ki

kubden : harman toplamakta kullanılan tahta alet

kuburluh : tabanca kılıfı

kucucuk : bkz. küçüyh

kucuh : bkz. küçüyh

kuciig : bkz. küçüyh

kuçiyh (g) : küçük köpek; bkz. ayr. gudiyh

kuçula- : köpekleri çağır-; yergi sözü olarak arkadaşlarını çağır-

kuda ⟨ rus. : nerede (bölgemiz ağızlarında işlekliği olan bir kelime değildir, ancak metinlerimizde geçtiği için buraya alındı); bkz. voda

kuka ⟨ yun. : âşık yumağı

kula gaçır- , 13 000 01

kukul : turşuluk salgam , 1 07 014

kula : kula

kula : bkz. kuka

kulluh : küçük tepe

kuman : bkz. gumba

kunug (c) : 'dürüm'ün eşanlamlısı , 06 008

kumpaniya ⟨ it. compagna : kumpanya , 05 079 05

kunar : şamfıstığı

kunduh : mapa

kunga : takla; bkz. ayr. gumba

k. dön- "takla at-"

kunkul : kâkül; perçem; tepeden sarkan saç vy. tüy;

güzel ve sevimli çocuk

k. +li tuyun "tepeli tavuk" , 01 066

kura : kısa kulaklı koyun

kurbet : bkz. gurbet

kurdeşen : alerji döküntüleri

kuriyh ⁄ etç. kurıh : süt tuyu

kuruk , 05 078

kureş (c) : çürük; ezilmiş

kureş : taş yığını; toprağa gömülü büyük taş

kurşun : bkz. gurğuşun

kuruk : bkz. kuriyh

kurun / kürün : tuştan oyularak vy ağaçtan yapılmış yalak; sarnıç; su vy yağ depo etmekte kullanılır

kutulbi : bkz. kutuliti

kuvi : bkz. küfi

küçi ⁄ etç. küç : dokuma tezgâhının ağırlık vasifesi güren bir parçası , 03 063 01

küçüyh ⁄ etç. kiçik : küçük

kucucuk , 05 079 04

kucuh , 05 079 04

kucüg , 05 067 01

küd : küt; götürüm; bkz. eyr. kütürüm

küderi : güderi

küfde ⁄ f. : köfte

kür k. "çok yorgun, bitkin; yığılıp kalmış"

küfi ⁄ a. : sûfi

kuvi yazı , 10 055 01

kükürt : kibrit

kâl / etç. kal : kul

k. tökan "karım; eşim; hanımım"

kündeki k. +li çöreyh "alışılmış olan şey"

kâleyh / etç. kâling : ağaçtan yapılmış kova; kayık kireği
01 121 01 / 08 029 01

su / süt k. +i

kâlhan / : hamamların su ısıtılan ocak kısmı

kâlhancı : 'kâlhan'ın bekçisi

kâlleh / f. : kulâh

aln k. +i "masallarda geçen ve giyen kimsenin başkaları tarafından görülmediğine inanılan sihirli kulâh"

kulli / külliyen / a. : tamamiyle , 05 079 04

kâllıyh : köylerde kanalizasyona bağlı olmayan ve tandır küllerinin ürtü maddesi olarak dökülduğu apteahane

kâllınk / f. : bkz. varyos

kâlûr / kâlûl : bezelyeye benzer taneleri olan bir bitki; taneyken yemeği yapılır; kurutulup hayvan yemi olarak ta kullanılır

kâlûr k. +e möhdaç ol- "birbirine muhtaç ol-"

k. pancarı "'kâlûr' bitkisinden yapılan yemek"

kâlve : tandırın hava deliği

kâvle , 01 056

kâmbetle- / f. : çocuklar için küsüp yüzükoyu sırtını dikerek yat-

kânde : her gün; her zaman , 05 079 04

kândeki : her günkü; günlük

kindiye : her gün için; günlük

kinge : süprüntü

kinh ∠ a. : öz; kök; içyüz , 08 007 01

kiniye ∠ a. : kimye , 06 008 03

könye , 14 062 02

kimye , 02 022 02

künt ∠ f. : hamur topağı; pasa , 01 000 03

kinye : bkz. kiniye

kip ∠ otç. kip : kip; büyük toprak kap

k. +e binen "ağaçkoducu koca karı"

bizin k. +i "bizim sapı"

lambanın k. +i "petrol lâmbasının gazyağı deposu"

kir : bkz. kirde

kirci ∠ a. : sandalye

kirmeçe : kirek

kiroki : bkz. karoki

kirtiyh (g) : rüzgârın oyuk yerlere yığdığı kar

kirt- : kirekle at-

baca k.- "damın karlarını at-"

kirin : bkz. kurun

kisegan : küsmeyi alışkanlık haline getirmiş (kimse)

kisgi (ü) : kusku; muhtıraç; destek

k. +ler asıl- "çok tembel ol-"

kisgile- : destekler vererek kapa-

gapiyi bocayi k.- , 01 111 01

kisi (ü) ∠ otç. kis- : küsme; daralma

kisili : küskün; dargın

kiçke : burçak

kît : inneli; çolak; kötürüm; nakat

kîtîyh (ê) : kitük; iplik makarası

kîtûltî : kütürdü

kutultî , 04 023 / 07 014

kîtûrûm : kötürüm

kivle : bkz. kilve

kûze / f. : küse; ağaç testi

kuzer : gözer; küze; boduç

gözer , 01 083

L

laahıl : bkz. layahıl

lahori : Hint şalı; lâhurî

lale ⁄ f. : lale

lale ⁄ f. : lâle; gelincik

lalın ⁄ a. : nalın

lan : bağ haline getirilmeden önce, biçildikleri yerde, soldurulmak üzere sıralar halinde bekletilen ve zaman zaman aktarılan yem bitkileri, ot vb.

lastiyh ⁄ fr. élastique : lâstik; kauçuk; mestin üstüne giyilen lâstik ayakkabı; çarık yerine giyilen lâstik vy. plâstik ayakkabı

lastmestiyh ⁄ mest - lastiyh : mest ve lâstikten mürekkebi ayak giyimi

lasga ⁄ it. lasciare : leşka; gevşek; otoritesiz

lavaş ⁄ f. : ince tandır ekmeği

lavaşa ⁄ yavaş : yavaşa; nallama sırasında kıpırdanmaması için hayvanın alt dudağını sıkmaya mahsus alet

layahıl ⁄ a. : akılsız; kendini yitirmiş; baygın

laahıl , üy übr ol

1. düş- "bitkin bir vaziyette ol-"

laylon ⁄ Ayl on : naylon; plâstik; plastik eşya

lazım ⁄ a. : lâzım; gerek; -malı / -meli (bölgemiz ağızlarında fiillerin gereklilik kipi genellikle, fiilin -ma 'lı isim şekli + iyelik eki + lazım kelimesi şeklinde yapılır.)
02 019 01

lasut ⁄ las obu : masir , 05 079 / 07 022 02

lecivard ⁄ f. : lâcivert

legeyh (g) ⁄ f. : tülbenttten yapılmış beyaz baş örtüsü
05 079 04

bir dag atdım çegile
çegilin çiçegine
ipeg olsam sarılsam
gızların leçegine

legan ⁄ f. : legen

legençe ⁄ f. : küçük leğen

legeyit ⁄ a. : lakayt

leggar :

l. gal- 05 079 04

leh : yorgun

l. düş- "bitkin olarak kendisini bırak-"

lehle- : sıcaktan vy. yorgunluktan gevşe-; kendinden geç-; tüyünü kıpırdatacak hali olma-

lehd ⁄ a. : lahit

lehevlevele ⁄ a. : lâhavle

lehevlevele guvvete ille billehil eliyyül esim

lehze ⁄ a. : lahza

lekin ⁄ a. : lâkin

lele ⁄ f. : lâle

lelettayin ⁄ a. : lâlettayin

nelettayın , 07 014

lênen : lenin , 08 041 01

lenger ⁄ f. : genellikle bakırdan yapılan büyük sahan

pilav l. +i "pilav koymaya mahsus sahan"
gavdan l. "toprak sahan" , 15 000 01

lepbez ∠ lep-lez : düzleşmiş kaygan bir satha olan

lepbiyh (g) : yassı düz taş

i. oyna- "sırta binmeceğine, 'lebbiyh' lerle oynanılan oyunu oyna-"

lera : bkz. lira

lerduvan ∠ f. : merdiven

leşber : bkz. reşber

leşberlih / leşberluh : bkz. reşberliyh

leşen - kaşan : sürükleye sürükleye; zorla; çar-çabuk

leşger ∠ f. : asker; askerler; bkz.ayr. eşger

eşger i. "ordu vb."

letefet ∠ a. : letafet; Letafet

letif ∠ a. : lâtif

letife ∠ a. : lâtife; Lâtife

letre ∠ yun. : litre

levğ ∠ a. : lağav

levğiyet ∠ a. : karıştırma;bozma; münasebetsizlik etme

i. +e ver- "gürültü patırdı çıkar-; konuyu değiştirmek için araya ilgisiz şeyler sokuştur-"

levha ∠ a. : levha; tabela , 05 079 05

i. +yi vur- "tabela as-"

leyden : 'kem'yapmakta kullanılan ucu kemikten ve sapı ağaçtan yapılmış döndürme kolu şeklinde bir alet

leylek ∠ f. : leylek

leylek ∠ a. : leylâk

leylinehar ∠ a. : gece gündüz; aralıksız

lez : pürüzsüz; kaygan

lezet ⟨ a. : lezzet; tat

lezlen- : pürüzleri düzlenmiş; kayganlaşmış ol-; kayganlaş-

lğ ⟨ etg. liyd : bataklık; çamur; akarsuların getirdiği çamur tabakası

lılıh : az pişmiş et veya yumurta

lıng : dik

l. +a gah- "birden bire gayrete gel-"

libas ⟨ a. : elbise; giyisi

ligab ⟨ a. : nikab; örtü; peçe

luğab , 05 079 04

lilliyh (ğ) : rafadan yumurta

lira ⟨ it. lira : lira , 09 000 01 / 09 049 01 / 14 043 01

lera , 02 019 01

liran + , 14 062 03

liver ⟨ ing. revolver : revolver; tabanca

lüver , 05 052

liver , 05 019

lizem ⟨ a. : nisam

l. intizam "düzgünlük"

lobiya : taze fasulye; fasulye , 05 052 01
07 022 01

loda : saman yığını; yığın

lodala- : saman vb. yığ-; taşacak şekilde doldur-

loğ : toprak damlara ve basmalıklara bastırmakta kullanılan silindir biçimindeki taş

l. dağı "'loğ' un eşanlamlısı"

loğla- : 'loğ'tağarın üzerinde gezdirerek bastır-

logarta ∠ it. locanta : lokunta , 04 000 01

logat : bkz. löget

loh : topaç; bkz. ayr. farfarıyh

loh : boyunduruğu bağlamakta kullanılan kayış

1. gayışı "'loh' un eşanlamlısı"

lohla- : boyunduruğun düğümünü bağla-

lohomotif ∠ fr. locomotive : lokomotif

lohum ∠ a. : lokum; tuzlu bir hamur işi; bkz.ayr. şugul

lor ∠ f. : çokelek; çökelek peyniri

lort ∠ ing. lord : zengin , 05 079 04

logdura ∠ it. lustra : lostra

löbecci : bkz. löbet

löbet ∠ a. : nöbet

löbecci "nöbetçi"

löget ∠ a. : lugat; kelime, tabir vb.

loget , 08 007 01

lögün : 'pöhrenyh' leri, 'lüle' leri yapıştırmakta kullanılan macun; camcı macunu

lögünne- : yapıştırma maçununu sıva-

löyh : eti makbul olmayan bir tatlısu balığı

lök : hırs , 04 023

deli gönül l. olmaz

lökis ∠ fr. luxe : lüks; lüks lambası , 05 052

löles : çelimsiz; zayıf; fakir

luğab : bkz. ligab

lulaburgas : bkz. lüleburgas

lumune : bkz. mümüne

lüle ∠ f. : lüle; çeşme ağzı; boru; namlu

lülle , 13 011 01

tüfeg l. +si "tüfek namlusu" , 13 011 01

lüleburgas : lüleburgaz

lulaburgas , 02 002 01

lülle : bkz. lüle

lülüyh : demlik, ibrik vb. emsali

lütfen ∠ a. : lütfen , 03 056 01

liver : bkz. liver

mabal : bkz. mebal

mableh ⟨ a. : kaşık; çay kaşığı

mâcir : bkz. mahacir

macirlah : bkz. mahacirliyh

maç : bkz. maj

madem ⟨ a. : madem , 09 049 01

m. ki "madem ki" , 01 066

madvur : bademciklerin şişmesi şeklinde görülen hastalık; bademcik iltihabı

madder ⟨ a. (?) : bir tüfek çeşidi

osmanne m. +e , 07 000 01

mâde ⟨ a. : madn; başka; fazla; gayri , 14 062 02

madelet ⟨ a. : mudelet

maf : bkz. mef

mafa ⟨ a. : mahfe; mahaffe; hacca vy. başka yere giderken içerisine binmek için hayvanın iki yanına sarkıtılan sandıklardan meydana getirilmiş taşıt; fayton

mafaza : bkz. mahafaza

mafiz ⟨ a. : muhafız , 05 028 01

mafil ⟨ a. : mahfil; camilerdeki balkonumsu kısım

mafiş ⟨ a. : bir çeşit 'bişi'

mafiyet ⟨ a. : fayda; munfiyet , 14 062 05

mağaza : bkz. mağazin

mağazin ⟨ fr. magasin : magazen; fenni kovanlardaki balmak

mağen , 03 063 01

maydanoz ⟨ yun. : maydanoz

mağdur ⟨ a. : mağdur; bakımsız; çaresiz; yoksul
02 001 01 / 03 019

maggah : bkz. muhaggah

maggas : bkz. mahas

mahacer : bkz. mahacir

mahacirlih : bkz. mahacirliyh

mahacir ⟨ a. : muhacir , 02 022 02 / 04 013 01 / 06 019
09 000 01 / 10 056 01 / 13 011 01

mühcir , 14 062 01

mehacer , 02 000 01 / 08 041 01

mehacur , 02 000 02

muhacir , 04 [illegible] 01 / 09 028 01 / [illegible] 02

mehecir , 06 008 01

mahacirliyh : muhacirlik; I.Dünya Harbi yıllarındaki düşman önünden çekilis

macirlih , 13 002 03

mahacirlih , 08 000 02

mahecirluh , 04 016 01

mahacurluh , 02 000 02

mahacirluh : bkz. mahacirliyh

mahacur : bkz. mahacir

mahacurluh : bkz. mahacirliyh

mahafaza ⟨ a. : muhafaza , 09 000 03

mafaza , 03 [illegible] 01

mahalli ⟨ a. : mahalli

mahalle , 04 000 01

mahana ⟨ f. : bahane , 05 079

n. +ynan "bahanesiyle" , 03 019

ikiye biri mahana - kötüye eri mahana "herşeye bir kusur bulanlar hk. söylenir"

mehendis : bkz. mühendis

mehanmet : bkz. muhammet

mehara ∠ a. : mekare

maharna ∠ it. maccheroniee : makarna

mahas ∠ a. : mekas

maggas , 13 000 01

mehasib ∠ a. : muhasip

mahat ∠ a. : makat; sedir; divan , 05 008

mahatab ∠ a. : muhatap

mahayet : bkz. nayet

mahbus : bkz. mebbus

mehede ∠ a. : muahede

maheyet : bkz. nayet

mahgeme ∠ a. : mahkeme , 03 009 01

mehkeme , 01 066

mahkeme , 01 035 01 / 04 030 01

mahkeme : bkz. mahgeme

mahkum ∠ a. : mahkûm

mahçun , 14 062 02

mahmat ∠ a. : mahmut , 01 000 02 / 14 062 02

mehmud , 01 000 02

mahmud : bkz. mahmat

mahrama ∠ a. : büyük mendil; el yüz kurulamakta ve ötebe-ri taşımakta kullanılırdı

marhama , 01 066

mahsed ⟨ a. : maksat

mahsul ⟨ a. : mahsûl

mal m. yap- / et- "yağ, peynir vb. süt mamülleri yap-, kış için hazırla-"

mahsulat ⟨ a. : mahsûl , 09 049 01

mahsus ⟨ a. : mahsus; bilhassa

mahsun : bkz. mehsun

maj / maç : kotanın baston şeklindeki elceğiz; kotanı bastırmaya yarar

majgal : arazi sürülürken kotanın'maj' ını tutan kimse

makona : bkz. makine

makonas ⟨ fr. machiniste : makinist

makine ⟨ it. macchina : makine; kamyon , 03 063 01

makona , 03 038 01

mal ⟨ a. : mal; büyükbaş hayvan sürüsü; sağar

m. davar "büyük ve küçükbaş süt ve et hayvanlarının bütünü" , 03 009 01 / 02 001 01
03 056 01

m. delğasında "sürüyü otlatırken" , 03 009 03

m. mül "mal ve hayvan" , 04 015 01

maladcy ⟨ rus. : çocuk , 01 111 01 (kullanılır bir kelime değildir; ancak metinlerimizde geçtiği için buraya alınmıştır.)

malafat : erkeklik organı , 01 035

malakan : malakan; rus işgali arasında sürülüp bölgeye yerleştirilmiş bir grup insan; eksantriyet sarışın ve açık renk gözlü olurlardı; bugün Rusya'ya dönmüşlerdir; başta değirmencilik olmak üzere tarımla uğraşırlardı

malama : sevrulmak üzre 'tığ' haline getirilmeğe hazır dövülmüş herman

malamat : dile düşme; rezil rüsva olma

m. et- "dillere düşür-"

m. ol- "dillere düş-"

malcılık : sığır yetiştirme; sığır besiciliği
03 009 01 / 05 063 01

malğata : gürültü patırdı; şamata

m. et- "gürültü patırdı çıkar-"

malık : çarık dikmekte kullanılan ve boyunduruk kayışını tesbit etmeye yarayan ağaç iğne, çivi; şimşir ağacından yapılanı makbuldür

malım : bkz. melum

malımat : bkz. melumat

malifoture ⁄ it. manifattura : manifatura; bez, çit, kumaş vb.

malinkiy ⁄ rus. : küçük (kullanılır bir kelime değildir; ancak metinlerimizde geçtiği için buraya alınmıştır)

mallah ⁄ a. : muallâk

malıebi ⁄ a. : muhallebi

mallem : bkz. mellim

malum : bkz. melum

malumat : bkz. melumat

mamele ⁄ a. : muamele , 05 052 / 07 015 03 / 13 011 01

mamr : bkz. memur

mamleket : bkz. memleket

maraz ⁄ a. : mahrum

man : bkz. men

manat ⁄ rus. : manat; rus parası , 02 000 02

menzilah ⟨ a. : mancınık; manivela; kaldıraç

manelî : bkz. mena

manfahat : bkz. menfat

manfat : bkz. menfat

mangilda- ⟨ etş. bang : kapalı yerler için boş olmaları nedeniyle ses yankı yap-; bomboş ol-

manbos ⟨ it. maltese : maltız; taşınabilir kömür ocağı

mapıs ⟨ a. : mahpus , 01 035 01

mapus , 04 056 01 / 05 052

mapıshana : hapishane

mapushana , 04 056 01 / 05 019

mapus : bkz. mapıs

mapushana : bkz. mapıshana

mar ⟨ f. (?) : yılan (?)

m. kini eyni- , köpür- , 05 079 04

maraba ⟨ a. : ortakçı

maraba : bkz. merheba

marabaci : ortakçı

maral : meral; güsel; alımlı , 09 052 01

m. m. "tatlı tatlı" , 03 000 01

maran : kağnı tekerleği; çay takımlarını koymaya mahsus yuvalı çekmece

m. tahmi "çekmecesiyle birlikte çay takımı"

maranci : kağnı arabası yapan usta; marangoz

maraza ⟨ a. : maraza; itişip çekişme

m. çıkart- "kavga çıkar-"

marba ⟨ it. marca : marka; imalât mengei

marbana : bkz. mahrana

martaban : martaval; saçma sapan söz; yalan; uydurma

marten ∠ Martini : tüfek

masara ∠ a. : muhasara

m. tedariki gör- "herşeyden bol bol alıp depo et-"

masat ∠ a. : Masat

m. palıdi "dilzgün ve biçimli yakacak polit; erkeklik organı" , 01 056

masdar ∠ a. : mastar; erkeklik organı

masebe : bkz. mesebe

maskara ∠ a. : Maskara; soytarı

masura : masura; küçük boy salatalık; turşuluk salatalık

massa / masta : övendire; bkz. ayr. modul

meş : bkz. muyiş

meşarbis ∠ fr. marchandise : marşandiz tireni

meşrepa ∠ a. : meşrebe

met ∠ a. : mat; şaşırma

m. +a gal- "şaşır-; alıklaş-"

matariz ∠ a. : metris; tabya

erzurumun etrafı da matariz
matarisden bumba guruşun atarız
üç gardaşlı bir ordiya yeteriz

matheb ∠ a. : matkap

matla- : şaş-; hayrete düş-

mavin ∠ a. : muavin; şoför yamağı

mavuser : bkz. mavser

mavser ∠ Mauser : mavzer; tüfek

mavuser , 02 000 01

maya ⁄ f. : maya

maya : bir türkü makamı

mayana : bkz. mayene

mayen ⁄ a. : muayyen; belli

mayene ⁄ a. : muayene , 02 002 01 / 09 011 01 / 14 062
mayana , 02 002 01 / 09 011

mayet ⁄ a. : maiyet; arkadaş; yoldaş; yardımcı
mahcyet , 01 000 02
mahcyet , 01 000 01

mayıl ⁄ a. : meil; tutulma

verdım getdim odasına
mayıl oldum odasına
çoh yavraldım anasına
gız gıdan alma kanni
ben kölen olim vanni

mayınna- : din-; ağrı ve sancı için asal-

ilkkgar m.- "rüzgar yumuşa-"
dişi m.- "diş ağrısı din-; ara ver-"

mayış : bkz. mayiş

mayiş ⁄ a. : maaş; aylık
mag , 01 066
mayış , 05 052

mayla- : bkz. hayla-

maymah : yürüme çağına gelen çocukları içerisine koyarak yürümesini sağladıkları tekerlekli araba; volkar

mazallah ⁄ a. : mazallah

mazerat ⁄ a. : mazarrat; kötülük; zarar

mazbata ⁄ a. : mazbata; tutanak

mazmanta , 03 019

mazes ∠ a. : kazasız

mazi : kağnı dingili ve benzerleri , 03 063 01

mazi ∠ a. : mazi; geçmiş

geçmişe mazi deller "eski bir alacağı sözkonusu eden kimse için 'hava alıram' anlamına a-lay sözü"

mazmanta : bkz. mazbata

mazuh : bkz. azıh

mebal ∠ a. : vebal , 01 035 01 / 14 062 02

mebal , 05 052

m. +ız günahız , 14 062 02

mebbus ∠ a. : mahbus; alındı , 01 066

mahbus , 04 000 01

mehbus , 01 065

mecalsiz ∠ a. : mecalsiz

meciliye ∠ a. : meciliye

mejedeye , 02 000 01

mecig / mecüg : bkz. ecüg

meçul ∠ a. : mechul; bilinmiyor

medde ∠ a. : madde

bir ulu n. et- "abart-; daima mesele et-"

medder : dermansız; kuvvetsiz; güçsüz; bıkkın

n. gal- "çaresiz kal-"

meddeten ∠ a. : maddeten

medeyh (g) : ilk yavrusunu doğurmuş manda; dişi manda

medeyhliyh : 'mahır' ın eşanlamlısı

mederese ∠ a. : medrese

nediyh (g) : bir bitkinin yenilir havuca benzer küçük beyaz kökü; küçük çocukların erkeklik organı

neeliem : bkz. nellim

nef ∠ a. : nahiv , 01 111 01 / 14 015 05

nef , 05 058 01

nehv , 08 029 01

nefat : bkz. befat

nefdun ∠ a. : neftun; düşkün; tiryaki

nefegget ∠ a. : muvaffak (?) , 04 056 01

nefte : bkz. nevta

negam ∠ a. : makam , 07 014

negan ∠ a. : bkz. neren

negen ∠ ?. : neğer , 03 019 / 04 023 / 05 079 04 / 06 019 01 / 08 040 01

neger , 01 066

neyem , 05 05. 01 / 07 014 / 13 011 01 / 14 062

neyer , 04 000 01

negersem , 01 093

n. +se , 04 000 01 / 05 052 01 / 08 011 01 08 040 01 / 13 011 01

negenge : bkz. negen

neger / negersem : bkz. negen

neğfiret ∠ a. : mağfiret

neğlub ∠ a. : mağlup

neğrib ∠ a. : mağrip

n. +den negrige geder "bütün dünyayı" , 01 066

neğrur ∠ a. : mağrur

nehbere ∠ a. : makber; türbe

mehbul ∠ a. : maktul

mehbup ∠ a. : mahbup

mehbus : bkz. mebbus

mehcub ∠ a. : mahcup

mehdul ∠ a. : maktul

mehdum ∠ a. : mahdum

m. bey "yavrum; evladım anlamına çağırma sözü"

mehebbet ∠ a. : muhabbet; sevgi, saygı

mühübbet

mehebere ∠ a. : muhabere

mehecir : bkz. muhacir

mehel ∠ a. : mehal; yer; mevki

mehel ∠ a. : mehil, muhlet

meyil

m. ver- "mühlet ver-"

mehelle : bkz. mahle

mehellebi : bkz. mallebi

mehemmed ∠ a. : Muhammet , 01 000 02 / 03 000 01

memed , 04 023

memmed , 04 056 01 / 09 052 01 / 13 011 01

memmet , 03 000 01

mühemmet, 09 028 01

mehenc ∠ f. : mahenk; ayırma ölçüsü

m. dagi "mahenk"

meherebe ∠ a. : muharebe

müherebe , 05 079 05

meheret ∠ a. : maharet

mehorrem ⟨ a. : Muharrem

mehfeze ⟨ a. : mifreze , 11 013 02

mehleme : bkz. mahgeme

mehle ⟨ a. : mahalle , 04 023 / 07 024 01

mehelle , 01 083

ayvan yapdığım geyit
teli saydım igirmi
mehlesde üç igit var
biri benim degil mi , 09 005 05

mehluh ⟨ a. : mahlûk , 05 052

mehmander ⟨ f. : mihmandar; rehber

mehnet : bkz. minnet

mehrab ⟨ a. : mihrap

mehriban ⟨ f. : mihr-bân; sevgili

mehrum ⟨ a. : merhum

m. ol- "öl-"

mehrum ⟨ a. : mahrum , 08 000 01 / 08 007 01 / 09 011 01

dede m. +i "bir şansızlık sonucu hakkını ale-
meyen"

mehsen ⟨ a. : mahsen , 06 019 01

mehsen , 01 083

mehsis ⟨ a. : mahsus; özel olarak; şakadan; şakacıktan

m. selam söyle- "bilhassa selamını ilet-"

mehv : bkz. mef

mehsen : bkz. mehsen

mehsum ⟨ a. : mahsum

mahsunnen- : mahsunlaş- , 05 052 01

meyhdep ⟨ a. : mektep; okul , 03 009 01 / 04 030 01

meyhdip : bkz. meyhdüb

meyhdub : bkz. meyhdüb

meyhdüb ⟨ a. : mektup

meyhdip , 01 066

meyhdub , 01 000 02 / 08 000 02

meyhdüp , 01 000 03

mekdup , 02 025 01

meytip , 05 079 04

meytüp , 07 014

mejbur ⟨ a. : mecbur; mecburi; mecburi olarak; muhakkak
02 019 01 / 03 038 01 / 13 002 01

mejbür, 07 009 01 / 05 052

mejburi ⟨ a. : mecburi

mecbure , 02 001 01

mejburiyet ⟨ a. : mecburiyet , 04 000 01

mejbür : bkz. mejbur

mejedeye : bkz. mecidiye

mejlis ⟨ a. : meclis; Büyük Millet Meclisi; krş. meclis

mejma ⟨ a. : mecmua

mejnun ⟨ a. : Mecnun

mejra ⟨ a. : mecra

mejsup ⟨ a. : mecsup

mekdup : bkz. meyhdüb

mekenizma ⟨ yun. : tüfek mekanizması

mekir : taklitçi; girgin; hortlak

kağart beni mêhreli - oğlan bizim mehleli
al, ben oni alamam - oğlan mekir çehreli
gara mekir - garni tekir "alay sözü"

melemet / a. : ayıplanmaya yolaçan sevda

melayke / a. : melâike

melenez : becerikasiz; tembel

melenciyh : kiraz

meles : iyi cins ipekli kumaş

m. çemagır "bu kumaştan yapılmış iç çemagırı"

atan üstünde eyer
bilmem ağam ne geyer
altına meles köynevh
üstüne gutni yeleyh

melhem : bkz. merhem

mellim / a. : muallim

mallem , 03 000 01

meellem , 07 015 02

melmeket / a. : memleket; doğulan ve yaşanılan yer , 02 001 01 / 04 023 / 05 079 06 / 08 041 01 09 028 01 / 10 000 01 / 11 031 01 / 13 002 14 062 01

memleket , 02 022 02

memleket , 02 001 01 / 02 022 01 / 04 000 01

melum / a. : malum

malum , 14 013 01

malum , 04 000 01

m. ya "bilindiği üzre"

melumat / a. : malumat; bilgi; haber , 13 002 03

malumat , 14 013 01

malumat , 02 000 02

mallmat , 07 000 01

mallmat : bkz. malumat

member ⟨ a. : mimber

meme : meme

m. peynirl "koyun sütünden yapılan yağlı peynir"

memeliyh : sutieŋ memelik

memer : bkz. memur

memet : bkz. mehemmed

memur / memir : bkz. memur

memleket : bkz. melmeket

memmed : bkz. mehemmed

memnun ⟨ a. : memnun , 11 013 02

memmin , 11 013 02

memmin : bkz. memnun

memur ⟨ a. : memur

memur , 03 063 01

memer , 14 062 02

memur , 03 009 01 / 14 062 03

memir , 07 014

memur , 11 013 02

memur , 03 000 01

memir , 05 079 05 / 07 000 01

memir : bkz. memur

memet- ⟨ a. : memet-

memet- , 03 019

mena ⟨ a. : mene

mene , 01 033

mendeyh : zehirli bir bitki

mendis : bkz. mühendis

menemçe ⁄ f. : menekçe

menevçe , 01 066

burdan tiflis görünür
tepesi düm görünür
mor menevçesin için
sevdiyim gız görünür , 09 005 03

menen ⁄ a. : manen

meneviyet ⁄ a. : maneviyat

menevre ⁄ fr. manoeuvre : manevra

menevşe : bkz. menemçe

menfat ⁄ a. : menfaat

manfahat , 02 000 01

manfat , 03 000 01

menfeet , 01 046 01

menfeet : bkz. menfat

meni : bkz. ben

meni : mani; makamla söylenen dörtlük , 03 000 01
09 005 02

meni demişim atmış
gülo zencefil gatmış
o yaran buyuhları
mezerde zemzem suyuna batmış , 03 000 01

mengur ⁄ a. : meşhur , 09 011 01 / 10 000 01

meghur , 04 000 01

megur , 01 083

m. sözdür "bir etalar sözünü söylemeden önce, bunu işaret etmek üzere söylenir"

meram ⁄ a. : meram; istek

megam , 05 052

merasem : bkz. meresim

merasim : bkz. meresim

meraş (ç) ∠ a. : miraç

merat ∠ a. : meret; şey; nesne; bkz. ayr. ander

meret , 01 003

merdene ∠ a. : merdane,09 046 01

merdene ∠ f. : merdene; yiğitçe

mere ∠ a. : mera; otlak , 01 035 01

merafet : bkz. merifet

mereyh (ğ) : samanlık; ot ve saman konulan bina vy bölme; alay sözü olarak mığde

mereyh yandiyisa siçannara da galmadi ya "sarar her iki taraf için de oldu"

o nasi mereyh ki bi horum oti almiya "deydiğumu söyleyen obur kimselere bir yiyeceği zararla yedirmek için söylenen şaka sözü"

mereldi : inilti; sızıltı

merem : bkz. meram

meresem : bkz. meresim

meresim ∠ a. : merasim

meresem , 05 009 05

merasim , 09 046 01

meresem , 03 009 03

meret : bkz. merat

merfet : bkz. merifet

merheba ∠ a. : merhaba

maraba , 13 011 01

merhem ∠ a. : mahrem

merhem ∠ a. : melhem , 01 066

melhem , 01 063

merhemet ∠ a. : merhamet , 09 046 01

merifet ∠ a. : merifet

merfet , 06 008

merefet , 05 079 04

m. (iş o diyim) "kolaysa"

meromma- ∠ erm. : birşeyi lüzumundan fazla yıka-; elleri uzun süre ovala-

merteyh ∠ erm. : tavan uzatmaları ucuna konan kısa örtü ağaçları

merteyhle- : biribiri peşine rakı kadehlerini başına dik-,iç-

merus ∠ a. : marus

merzo : oklava , 07 014

mes ∠ a. : mest

m. ver- "abdest alırken ayakları yıkamak yerine ayak giyisileri üzerine ıslak elleri gezdir-; üstünkörü yıka-"

mesele : bkz. mesele

mesaref : bkz. mesarif

mesarif ∠ a. : masraf , 01 121 01 / 09 046 01

mesaref , 08 047 01

mesiraf , 01 066

mesayi ∠ a. : mesai

mesceyh : mestleri üzerine birşey giymeksizin; yıkanmayak; aceleyle

m. geçir- "acele koş-"

mesep ∠ a. : mezhep

arab itmiş mesep garışmış "karma karışık; kimin ne yaptığı belli değil anlamına deyim"

mesebe ∠ a. : mesabe

mesebe ∠ a. : muhasebe

masebe , 01 083

meseře ∠ a. : mesafe

mesel ∠ a. : masal; bilmece; fıkra; ders alınacak hikâye

mesele ∠ a. : meselâ; söz gelişi , 03 063 01

mesala , 02 002 01

mesiraf : bkz. mesurif

mesleyh ∠ a. : meslek

mesneyh , 01 083

mesneyh : bkz. mesleyh

mesnese ∠ a. : müessese

devlet m. +si , 14 063 03

mesul ∠ a. : mesuliyet; masul , 03 009 01

mesuliyet ∠ a. : mesuliyet , 02 019 01

mesut ∠ a. : mesut; masut , 01 056

masum ∠ a. : masum , 03 019

meşe ∠ f. : meşe; orman , 03 019

meşegget ∠ a. : meşakkat , 05 052 01

meşeliyh (g) : meşelik; orman koru

meşelüg , 05 052 01 / 05 079 04

meşelüg : bkz. meşeliyh

meşgele ∠ a. : meşgale

meşhur : bkz. menşur

megin ∠ f. : megin

meğrib / a. : meğrak; bkz. meğrib

meğuh / a. : mağuk

metazore / yun. : metazori , 12 000 02 / 02 000 02

meten / a. : metem; yas

metenet / a. : metanet; sabır; tahammül

metet- / a. : methet-; öv-

metire : bkz. metiro

metiro / yun. : metre , 14 013 03

metire , 01 121 01 / 05 028 01 / 10 000 01

metralyoz / fr. mitrailleuse : mitralyöz , 08 041 01 / 13 011

metruh / a. : metruk

metruke / a. : Ermenistana göçen ermenilerin terk etdikleri arazi, emlâk vb.

mevcut / a. : mevcut , 01 038 02 / 03 009 05 / 05 079

mevgi / a. : mevki; yer; mahal

mevguf / a. : mevkuf; tutuklu

mevlek : 05 000 01

şerafli eybdim evlek
dedandi gora mevlek
dedim bir murad alim
goymadi mizin kimi igitler , 03 000 01

mevlud : bkz. mevlüd

mevlüd / a. : mevlit; Mevlit

mevlud , 02 000 01

mevsum : bkz. mevsim

mevsim / a. : mevsim

mevsum , 09 046 01

mevta / a. : mevta; ölü; ceset

mafte , 05 052

mevze ∠ a. : bkz. mevzû

mevzii ∠ a. : mevzu

mevzû ∠ a. : mevzi , 02 000 01 / 07 000 01 / 07 015 03 1, 011 01

mevze , 03 038 01 / 08 029 01

meyan ∠ f. : ara

bu m. +da "bu arada" , 04 000 01

meyanaci : arabulucu; aracı

meydep : bkz. meyhdeb

meyem : bkz. megem

meyemse : bkz. megem

meyerse : bkz. megem

meyhoş ∠ f. : meyhoş

meyil ∠ a. : eğilim; meyil

m. ver- "bir tarafa doğru eğil-; gönlünü kaptır-"

meyil : bkz. menel

meyit ∠ a. : meyyit; ölü; cenet

meyma : bkz. meyva

meymun ∠ a. : maymun

meytip : bkz. meyhdüb

meytüp : bkz. meyhdüb

meyva ∠ f. : meyve , 02 025 01 / 05 052 01 / 05 079 05 07 022 01

meyma , 03 019

meyve , 02 002 01

meyvecilih : meyvecilik

meyvaçiluh , 07 024 01

meyvaçaluh : bkz. meyvacaluh

meyve : bkz. meyva

meyyal ∠ a. : eğilimli; istekli

mayyus ∠ a. : meyus; kederli; uğgun

mezbehe ∠ a. : mezbaha

mezer ∠ a. : mezar; ain , 02 019 01 / 03 000 01
13 020 01

mezeret ∠ a. : maşeret

mezerliyh (g) : mezarlık , 01 123 01 / 13 020 01
mezerlüg , 05 079 04

mezerliyh : bkz. mezerliyh

mezet ∠ a. : mezat; satış
haraş m. sat- "çarçabuk, değerini düşünmeden sat-"

mezin ∠ a. : müezzin , 10 017 01

mezlis ∠ a. : meclis; eş-dost toplantısı; krş. mejlis

mecil : mişik; minyon

mecir ∠ ere. : mucur; kömür ve çakıl karantası

madara : bkz. mudara

mağilde- : tekneler için mele-

mah ∠ f. : mıh; çivi
pabış m. +i "kunduracı çivisi"

mahdar ∠ a. : muhtar , 01 055 01 / 09 000 01 / 09 011 01
09 049 01
mahdar , 04 013 01
mahday , 07 000 01

mahla : tam pişmemiş yağda yumurta yemeği

mahlama : mısır unundan yapılan bir yemek
mahlama , 05 054

mallıhcı : dalkavuk; bkz.ayr. omo

mıllı / mıllıyh : avuç içerisinde belli olmiyacak şekilde tutulabilecek herhangi küçük birşey; kura çekmesde kullanılır

m. dut- "ya şunda ya bunda yap-"

mıllo : yalnız aşağıdaki deyimde karşılaşıldı:

yalançiya m.! "hadi oradan! atma!"

mumbıliyh : sevgi ifade eden bir söz , 03 000 01

mumbiliyh , 03 000 01

munasebet : bkz. münasebet

mıdıl : ufak-tefek; küçük; küçük yapılı

munṭıha / a. : mıntıka

mantıka , 02 022 02

mantıka : bkz. munṭıha

muracat : bkz. müracat

murat (d) / a. : murat; murat , 09 000 01 / 09 000 03

mirat , 03 019

murat , 03 000 01

m. al- "muradına er-"

m. dagi "kız istemeye gelenlerin oturdukları taş; yalnız masal ve hikâyelerde geçmektedir."

murğdıad : hıristiyan hacısı; Kudüs'ü ziyaret etmiş kimse; hacı olmasına rağmen kötü davranışları olan kimse

hem hacı h. m. "onun hacılıkla alâkası yok anlamına bir deyim"

murgabi : cimri; imanı zayıf; gâvur

murıh : üst dudağı yarık kimse; bkz. ayr. curıh

musafir : bkz. misafir

mesvir : bkz. misafir

mesdaa : bkz. masdafa

mesdafa / a. : Mustafa , 03 000 01 / 04 056 01 / 05 052 13 002 01 / 14 015 05 / 14 002 02

masdaa , 09 000 01

masdek "mastik" , 05 000 01

masdafa : 05 079 05

masdafende , 07 000 01

masdek : bkz. masdafa

maser : bkz. masir

masir : masir; bkz. ayr. lazut

meer , 02 000 01

maser / a. : büyük; geniş başlı, çokluklа dövme demirden yapılmış çivi

maşlb : soytarı; ne söylediği ne yaptığı belli olmayan kimse

matarıf : zengin fakat çok cimri kimse

mazgan- : uyukla-; kestir-

maşğl : maş-maş; huysuz; gımarık

mazla- / mazlan- : sızlan-

mazlde- : sızlan-; ağla-

mflon / fr. monflon : muflon; pardesü astarı

mhdar / a. : miktar

miyhdar , 01 085

ne m. "ne kadar"

mihnet : bkz. minnet

miyhdar : bkz. mihdar

milis / fr. milice : milis; orduya katılan gönüllü , 07 014

millet ⟨ a. : millet; halk , 01 121 01 / 01 000 02 02 001 01

gar mi yaşdi iliçenin düşüne
ohaah millet uydi elin sözüne
kimse bahmaz erzürümün yüzüne

milvan ⟨ f. : gömlek; frenk gömleği; mintan

mim : bkz. gum

mimis : küçük sivilce

minasip : bkz. münesip

minder ⟨ a. : minder; yastık

minkir-nekir / minkir-neneonkir ⟨ a. : Minkir - Nekir; sorgu sual melekleri

minnet ⟨ a. : mihnet , 15 000 01

mehnet , 01 066

mihnet , 09 046 01

mirat : bkz. murat

mirav : su yollarn ustasn; sucu

mire : aşğın sik tarafndaki oyuk kısım

mirze ⟨ f. : Mirza , 15 020 01

misade : bkz. müsede

misafer : bkz. misafir

misafır : bkz. misafir

misafir ⟨ a. : misafir

misafir , 12 017 01

misavir , 12 017 01

misafer , 04 000 01

misafır , 14 013 03

misdefa : bkz. medefa

misal ∠ a. : misâl; bkz.ayr. temsil

miagal ∠ a. : kuyumcuların kullandığı 5 gr.lık ağırlık ölçüsü

misl ∠ a. : misil; vakit

geceenin bir m. +inde "gece yarısı" , 05 026 04

mişevre : bkz. müşevre

mitil : yüzlenmemiş yorgan, yatak vb.

m. ayra- "yorganın içini köpüle-"

m. töyh- "yorgan vy. yatak içi hazırla-"

mittey : bağla; tutkun (?) , 05 079 04

ele babasına m. ki "babasına öyle bağla ki (?)"

miyad ∠ a. : miat

mizber ∠ a. : mihrâb , 09 046 01

modul : modul; tıvandire çivisi

modulla- : modulla-; tembel kimseleri teşvik et-, hareketa geçir-

mohlis ∠ a. : muhlis

morbed : 8 - 10 yaşlarında hizmetçi kız; dadı

mosgva ∠ rus. : Moskova , 08 041 01

motor ∠ fr. moteur : motör; motosiklet; motorlu herhangi bir ziraat aleti

m. +a vur- "motörlü bir ziraat aletinden geçir-"

m. vur- "motörlü bir ziraat aletiyle işle-"

mozayh ∠ fr. mosaïque : mozaik; çimento ve mermer kırıntısı karışımı

moziyh (ğ) : iki yaşını bitirmiş tosun

mosuk , 05 079

m. kosig "dana sürüsü vb." , 01 111 01

mozuk : bkz. moziyh

möbeya ∠ a. : mubayaa

möbrem ∠ a. : mübrem

möcbir ∠ a. : mücbir

möcerim ∠ a. : mücrim

möcib ∠ a. : mucip

möcit ∠ a. : mucit

möcize ∠ a. : mucize

möfetdiş ∠ a. : müfettiş , 14 062 02

mögber ∠ a. : mugber

mögedderat ∠ a. : mukadderat

mögeddesat ∠ a. : mukaddesat

mögevele ∠ a. : mukavele

möggem ∠ a. : muhkem; kuvvetli; yüksek sesle , 05 065 01 07 000 01 / 07 015 02 / 09 000 05 / 09 052

möccem , 05 008

möhgem , 01 056

m. dur- "istifini bozmadan güçlü bir şekilde dur-"

m. +le- "sağlamlaştır-" , 05 063 01

m. +len- "sağlamlaş-; kendisini topla-", 07 000 01

möm m. , 09 000 03

mögim ∠ a. : mukim; mukim

möhdeş (c) ∠ a. : muhtaç; bkz.ayr. ehdac

möhdeber ∠ a. : muteber; Muteber

möhdemel ∠ a. : muhtemel

möhderem ∠ a. : muhterem , 08 007 01

möhderis ∠ a. : muhteris

möhdeşem ∠ a. : muhteşem

möhdeva ∠ a. : muhteva

möhendis ∠ a. : mühendis

mahendis , 14 062 02

mendis , 01 035 01

möhgem : bkz. möggem

möhim ∠ a. : mühim

möhimat ∠ a. : mühimat; cephane; erzak vb.

mühlet ∠ a. : mühlet , 01 000 02 / 05 054

möhör ∠ a. : mühür , 01 000 02 / 03 019 / 06 008 09 011 01 / 10 017 01

möhür , 01 000 02 / 05 079 04

m. +le- "mühürle-; işaretini koy-"

m. +ci "mühürcü"

m. gamat- "mühür yaptır-"

möhör kimde süleyman o "başta kim bulunursa idare etmek hakkına o sahiptir anlamına efsaneler sözü"

möhre ∠ f. : mihre; umumiyetle camdan yapılmış havan elceğine benzer eskiden ütü yerine kullanılan bir alet

möhreli : ütülü; kata açılmamış; kalıba boşaltılmamış

kağart beai möhreli
oğlan bizim mehleli
al, ben oni alamam
oğlan mekir çehreli

möhrib ∠ a. : muhrip

möhübbet : bkz. mehebbet

möhür : bkz. möhör

mölhem ∠ a. : mülhem

mömasil ∠ a. : mümasil

mömin ∠ a. : mumin , 08 007 01

mömtaz ∠ a. : mümtaz , Mümtaz

mömbit ∠ a. : mümbit

mönasəbət ∠ a. : münasəbət

mönhəl ∠ a. : münhəl

möydəla ∠ a. : müptəla

mürasiat ∠ a. : müracəat , 14 054 08

müracaat , 01 035 01

müracaat , 11 013 02 / 14 043 01

müracaat , 01 035 01

mördüllüyh : Mördüllük (köy ismi) , 02 022 02

m. ayrıntı sar- "rahatı özgürlüğünü kı-"

mürəffəh ∠ a. : müreffeh

mörəkkəb ∠ a. : mürekkep

mörid ∠ a. : mürit

mörşid ∠ a. : mürşit; Mürşit

mürur ∠ a. : mürur

m. zamana öğre- "süresi geç-"

mös : bkz. mö[illegible]əm

möskirat ∠ a. : müskirat

mösrif ∠ a. : müsrif

möşdəri ∠ a. : müşteri

möşgil ∠ a. : müşkül

mögir ∠ a. : müg'ir

möşriyh ∠ a. : müşrik

mütecavis ∠ a. : mütecavis

mütedil ∠ a. : mutedil

mütemet ∠ a. : mutemet

mütis ∠ a. : mütiş

müsiq (e) ∠ a. : musiç

müzmin ∠ a. : müzmin

muazzam ∠ a. : muazzam

muazzem , 02 000 02

muazzem : bkz. muazzam

muç : bkz. murç

mudara ∠ a. : zayıf; tembel; becerikesiz; çelimsiz
03 063 01

mudara , 14 062 02

m. +lag- "zayıfla-; kötüye git-" , 03 063 01

mudavah : kötü; berbat

mugellit ∠ a. : mukallit; komik; şakacı , 01 000 01

muhacir : bkz. mahacir

muhade ∠ a. : muahede; antlaşma

muhaggah ∠ a. : muhakkak , 01 000 02 / 09 000 03

haggah , 01 000 02

muhanet ∠ a. : muhanet; vefasız , 09 005 02

muhemmet , 01 066

mehanet , 03 019

m. +e möhdac ol- "değersiz kimselere el aç-"

muhat ∠ a. : emin; güvenilir; dikkatli

m. ol- "göz-kulak ol-; ne olup bittiğine dikkat et-; bir tarafa uzaklaşmamına neni ol-"

muhbir ∠ a. : muhbir; casus; jurnalci

muhdar : bkz. mıhdar

muhdıy : bkz. mıhdar

muhennet : bkz. muhannet

muhet : bkz. muhit

muhit / a. : muhit , 04 030 01

muhet , 04 000 01

mühid , 15 008 01

yerimizin m. +i "muhitimiz" , 13 008 01

muhlama : bkz. mıhlama

mujik / rus. : yalnız aşağıdaki şekilde kullanılan bu kelime yaygın değildir; ancak metinlerimizde geçtiği için buraya alınmıştır; bu kelimenin asıl anlamı'köylü'dür.

gura m. "osmanlı askeri" , 02 000 01

mumbar : bumbar; dolma yapılan ince boğarsak

mumbaliyh : bkz. mımbaliyh

mumla- : mumla-; belli bir noktada dengeli ve süratli dön- (topaç vb. için)

munasep : bkz. münasip

munasebi / a. : münasebi

munsur / a. : musır

muracaat : bkz. müracaat

murad : bkz. murat

murg (o) : kılıklı; keski

mug , 01 066

murdar / f. : pis; sevimsiz

murdar , 01 085

m. get- "eti yenilen hayvanların kesilmeden önce

öldüklerini ifade eden fiil"

müsd + : bkz. müsdafa

müsluman : bkz. müslüman

mütbah ∠ a. : mutfak; bkz. ayr. ev

mütlah ∠ a. : mutlaka , 02 022 02

müsafer : bkz. müsevver

müsellid ∠ a. : eiltpi; tenekeci

müsevver ∠ a. : müsevver

müsafer , 05 052

müddeyin ∠ a. : müddeiumumi , 03 015 03

müflis ∠ a. : müsrif , 04 028

müqebele ∠ a. : mukabele

müqebil ∠ a. : mukabil

müqeddem ∠ a. : mukaddem

müqevemet ∠ a. : mukavemet

müqevim ∠ a. : mukavim

müqevve ∠ a. : mukavva

müqeyir ∠ a. : muşayir

müktedir ∠ a. : muktedir

mühommed : bkz. mehemmed

müherebe : bkz. meherebe

müflis ∠ a. : müflis; iflas

n. topini at- "iflas et-" , 05 079 04

müşid : bkz. muhit

müjadele ∠ a. : müsadele , 08 040 01

münesebet ∠ a. : münasebet

manasebet , 07 015 03

mînasep : bkz. mînesip

mînecat ∠ a. : mînacat; Allaha yalvarma

mînesip ∠ a. : mînasip

mînasip , 01 066

mûnasep , 02 019 01

mînasep , 02 019 01 / 03 009 03

n. gel- , 03 009 03

mîntezem ∠ a. : muntezam , 03 009 03

mîntegem , 04 056 01

mîntenim , 13 011 01

mîntezim : bkz. mîntezem

mîrecat : bkz. mûracat

mîrgûle- : uyukla-; oturduğu yerde uyuklarken başı ö-nüne düşüp düşüp kalk-; şekerleme yap-; kes-tir-

mîsede ∠ a. : mûsamade , 05 052

mîsade , 12 017 01

mîselle ∠ a. : musalla

n. dagi "musalla taşı" , 01 066

mîsemere ∠ a. : mûsamere; öğrencilerin düşenlediklе-ri sahne oyunları

mîslûman ∠ a.f. : Mîslûman , 02 000 01 / 03 038 01

muslumen , 02 000 01

mîstehdem ∠ a. : mîstahdem

mîsîllîyh : bkz. mîsirlîyh

mîsîrli : bkz. mîsirlîyh

mîsirlîyh : yemlik; yemlik hayvanı (?) , 03 019

mîsîllîyh , 01 083

mişmirli , 14 013 03

mişmirmiyh , 01 066

m. +ini tanı- "yola gel-; haddini bil-"

mişehede ∠ a. : müşahede

mişevere : bkz. müşevre

müşevre ∠ a. : müşavere; danışma

müşevre , 05 052

müşevere , 01 066

m. et- "görüş-; tartış-"

m. +yi gur- "bir işi yapmayı kararlaştır-"

aralında durdular
müşevreyi gurdular
on beş gişi bir oldi
kenarını vurdular

mütahet : bkz. mütahit

mütahit ∠ a. : müteahhit

mütahet , 03 009 01

mütayit , 05 079 05

mütala ∠ a. : mütalaa

mütayit : bkz. mütahit

müteeddid ∠ a. : müteaddit

müteessip ∠ a. : mutaassıp , 01 046 01

mütegabil ∠ a. : mütekabil

müteyeggiz ∠ a. : müteyakkız

müvefkah ∠ a. : muvaffak , 04 056 01

müze : üstü örtülü ağıl

müzede ∠ a. : müzayede , 05 052

müsefer ∠ a. : musafir; müsafir

müzekere / a. : müzakere

müzige / lat. musica : musika; bando

müzige , Ol 083

müzip / a. : mumiy

müzlim / a. : muzlim; zavalla; gadre uğramış

alma müzlimin ahını - çiğer ehesde ehesde "zavalla kimseleri incitme, sonra acısa yavaş yavaş çakar anlamında atalar sözü"

müzige : bkz. müzige

müzige / a. : ihtiyaç

müzir : bkz. hoşa; hüzür

N

na : bkz. ne

naap- : bkz. yap-

naceh : küçük balta

oldi olacah - girildi naceh "ok yaydan çıktı bir kere"

naçar / f. : naçar; çaresiz

n. beçar "çarnaçar" , 10 050 01

naçarlıh (ğ) : çaresizlik; sıkıntı; yoksulluk

naçarluh , 05 079 04

naçarluh : bkz. naçarlıh

nafaqa / a. : nafaka; geçim; geçimlik

nağat : ana ark üzerinde suyun suyun tarlalara çevrildiği kısımlara verilen ad

nağsartun : bkz. geder

nahaye : bkz. nahiye

nahayeti : bkz. nayet

naher : bkz. nahır

naheye : bkz. nahiye

nahılhan / a.f. : naklihane; göç

n. et- , 09 011 01

nahır / erm. : büyükbaş hayvan sürüsü

naher , 06 008 01

n. guvan "ـ aralık gün dönümü"

nahırcı : büyükbaş hayvanları otlatan çoban

nahış / a. : nakış; desen

nahiye ⟋ a. : nahiye

nahaye , 03 009 02

naheye , 10 052 01 / 13 020 01

nahya , 03 063 01

nahşet- : nakşet-; ezberle-

nahya : bkz. nahiye

nalet ⟋ a. : lânet

nelet , 01 066

n. canan kor şeytan "hay Allah kahretsin!"

n. çiha (içine) "lânet olsun!"

n. halkası "lânet halkası; çok güç durum"

nam ⟋ f. : nam; ad; şöhret ; bkz. eyr. ad

nem , 14 062 02

n. saldır- "şöhret yap-; şöhreti yayıl-"

nama : bkz. neme

namehrem ⟋ f.a. : namahrem

n. +den gaş- "kadınların yabancılara karşı örtünmesi fiili"

namıh ⟋ a. : Namık

namuh , 02 000 02

namli : namlu; harman savrulduğunda 'tığ' boyunca yanda yığılan tahıl , 09 000 04

namlu , 03 038 01

namlu : doğrusu:namlı; bkz. namlı

namuh : bkz. namıh

namuslı : namuslu; doğru; iyi , 01 000 02

nan ⟋ f. : ekmek , 07 014

n. heggi üçün "yemin sözü"

billəhma n. +a möhdəc ol- "çok yoksul düş-"

nanəher : iriyarı kız; çok bilmiş kız

nanca : ne kadar

nancilah : ne kadar

nanikor : nankör; iyilik bilmeyen , 03 019

nənnadim : ne anlatayım

nase : bkz. nasi

nasel : bkz. nasi

nasen : bkz. nasi

nasi : bkz. nasi

nasil : bkz. nasi

nassi / nasi / nə asil : nasıl

nase , 02 001 01 / 02 002 01 / 03 000 01 / 03 063 04 013 01 /

nasel , 03 009 02

nasen , 03 000 01

nasi , 03 063 01 / 04 000 01 / 13 011 01 / 14 062

nasil , 02 025 01 / 03 009 01 / 03 056 01 04 000 01

nasil , 04 013 01

nassi , 01 066

ya n. ! "kolay mı!"

nasil : bkz. nasi

nasihet : bkz. nesihet

nassi : bkz. nasi

nat : tırpansapı

natur / a. : kadınlar hamamında yıkayıcı kadın; bkz. ayr. tellεyh

navi- : bkz. ne / neyol-

navol- : bkz. ne / neyol-

navul- : bkz. ne / neyol-

nay : bkz. ne

naya : bkz. ne / neye

nayet ∠ a. : nihayet; ardı arkası

nahayeti "nihayet" , 05 052 01

nayeti , 10 055 01

nehate "nihayete" , 07 000 01

nohayeti "nihayet" , 01 000 02

nəheyet , 03 058 01

noyata "nihayete" , 07 000 01

niheyete "nihayet" , 09 050 01

nayeti : bkz. nayet

nayil ∠ a. : anil; Nail , 09 005 02

ne ... ne ... : ne ... ne ... , 02 000 01 / 02 022 02

ne ∠ etç. ne : ne

ne / ney , 05 000 01 / 08 029 01 / 09 052 01 02 019 01 / 13 008 01 / 10 060 01 / 05 079 09 052 01 / 02 019 01 / 05 000 01 / 05 009 14 013 01 / 14 062 02

ne / ney , 02 000 01 / 02 001 01 / 04 000 01 / 09 048 01 / 09 046 01 / 06 008 01 / 08 007 08 000 02

nee "neye" , 04 000 01

negne "neyini" , 09 028 01

neyen "neyine" , 08 000 02

neyin nesi "ne oldu?" , 01 000 01

neyen gereyh "nene lâzım" , 05 079 04

neşla "ne âlâ" , 09 052 01

ne bilem "ne bileyim" , 05 000 01

ne olur ke , 04 000 01

ne olur ne olmaz , 03 009 02

ne hal "nasıl" , 01 066

ne ke lazım "her ne lâzımsa" , 02 019 01

ne qader "ne kadar" , 13 008 01

ne elemde "nasıl" , 10 050 01

ne zeman "ne zaman" , 05 079 04

ne yerde "nerede", 05 079 04

nedir "nedir" , 09 052 01

nedir , 01 000 02

nedir , 02 000 02 / 02 022 01 / 05 052 01
03 000 01 / 07 015 05 / 14 062 02

neder , 03 000 01 / 03 038 01

neem "ne bileyim" , 09 052 01

ner (/ ne eder) "ne yapar?" , 01 083

nevlin nağader "ne bileyim ne kadar" , 13 011 01

neyd- "bkz. ne / neyet-"

neye "niçin"; neden; ne diye" , 04 000 01
04 01, 01
niye , 01 121 01 / 03 000 01 / 04 056 01
08 007 01

neyet- "ne et-; net-; ne yap-; nap-"
neyd-
neyid-

neyise "neyse"

neyese , 02 019 01 / 03 009 03

neyse , 04 000 01

neyol- "neol-; nol-"

nevl- , 03 019

nevol- , 05 079 04

nevul- , 05 079 04 / 05 079 06

nece ∠ etç. neçe : nice , 03 019

necebet ∠ a. : necabet

neceset ∠ a. : necaset; pislik

neçova ∠ rus. : hiçbir şey , 08 041 01 (kullanılır bir kelime değildir; ancak metinlerimizde geçtiği için buraya alınmıştır.)

nedeyh ∠ ne edeyh : ne edelim; ne yapalım , 05 052

nedemet ∠ a. : nedamet

nedim ∠ ne edim : ne edeyim; ne yapayım , 08 000 02

nedime ∠ ne edim a : ne yapayım; istemiyorum , 01 066

nee : bkz. ne

neem : bkz. ne

nefeset ∠ a. : nefaset

negne : bkz. ne

neheta : bkz. nayet

nehayeti : bkz. nayet

nehayet : bkz. nayet

nehl ∠ a. : nakil

nehset- ∠ a. : nakset-

nejmeddin ∠ a. : Necmettin , 01 066 / 11 013 02 14 013 01

nekis : bügür ve belde görülen ağrı

nelet : bkz. nalet

nelettayın : bkz. lelettayin

nem : bkz. nam

nemaz ∠ f. : namaz , 01 000 02

neme ∠ f. : name; mektup

nama , 05 009

nemet ∠ a. : nimet; nimet , 01 000 01 / 05 019

nene : nine , 09 000 01 / 09 052 01

nene , 02 000 02

ner : bkz. ne

nerceiven : bkz. nevaivan

nerde : bkz. nere

nerden : bkz. nere

nerduvan ∠ f. : merdiven; bkz. ayr. lerduvan

nere : nere; nereye; nereai

nerde , 01 000 02

nerden , 08 007 01

nerede , 02 001 01

neri , 09 052 01

nere , 09 052 01

nire , 02 019 01

nereye , 02 000 02

neyrden , 02 000 01

nergile ∠ f. : nergile

nergiz ∠ f. : nergis; sularda yetişen bir bitki ve bunun çiçeği

nesehet ∠ a. : nasihat; fayda

neset , 01 056

nasihet , 14 052 03

nesel / a. : nesil

neset : bkz. nesehet

nesib / a. : nasip; kısmet

gelin ate binmiş ya nesib "bir kere bu işe bağlandık; başımızın sonu ne olacak"

netece / : bkz. netice

netekim / etç. netek : nitekim

netice / a. : netice; sonuç; sonuç olarak; nihayet; sonunda , 02 022 02 / 04 000 01 / 12 017 01

netece , 02 001 01

netîceli : tam; başarılı

bir işi n. yap- , 04 056 01

neveiven / f. : genç; taze

nereiven , 03 019

nevlim : bkz. ne

neveriyh (g) : iki yaşlı dişi manda

nevol- : bkz. ne / neyol-

nevr : yüz rengi; bet benis

n. -i döv- "kötüleşmeye yüz tut-"

nevul- : bkz. ne / neyol-

ney : bkz. ne

neyata : bkz. nayet

neyd- : bkz. ne / neyet-

neye : bkz. ne / neye

neyese : bkz. ne / neyise

neyet- : bkz. ne / neyet-

neyid- : bkz. ne / neyet-

neyise : bkz. ne / neyise

neyol- : bkz. ne / neyol-

neyse : bkz. ne / neyise

nezefet ⟨ a. : nezafet; Nezafet

nezeh ⟨ a. : nezih; Nezih

nezehet ⟨ a. : nezahat; Nezahat

nezeket ⟨ a. : nezaket; Nezaket

nezenin ⟨ f. : nazenin

nezeret ⟨ a. : nezaret

nezer ⟨ a. : nazar

nezeri ⟨ a. : nazari

neziyh (g) ⟨ f. : nazik

nifs : bkz. nifs

nihas ⟨ a. : cimri; hasis

nicol- ⟨ nice ol- : ne ol-; nereye gitmiş ol- , 13 000 Ol

niçin ⟨ etç. neçikin : niçin , 05 079 04 / 13 020 Ol

nifret ⟨ a. : nefret , 05 052

nifs ⟨ a. : vakit; yarı

nifs , 06 008

gecenin bir n. +inde "gece yarısında"

nigalay ⟨ rus. : Nikola , 09 028 Ol (metinlerimizde geçtiği için buraya alınmıştır.)

nihayete : bkz. nayet

nina ⟨ rus. : yok , 07 017 Ol (metinlerimizde geçtiği için buraya alınmıştır.)

nişanci ⟨ f. : nişancı , 02 022 Ol

nişanni : nişanlı

nigarne , 03 000 01 / 03 009 03

nigaran "nigaranlar" , 13 020 01

nigaran : bkz. nigarani

nigesde ∠ f. : nigasta

niyani :ne yana; ne tarafa; nereye

niyas ∠ i. : niyaz; yalvarma; yakarma

n. +a dur- , 01 066

niye : bkz. ne/neye

niza ∠ a. : kavga; dövüş

n. çihart- "kavga çıkar-"

nizamiye ∠ a. : nizamiye

nohda ∠ a. : nokta

nuhda , 14 062 02 / 09 000 01

nohsan ∠ a. : noksan

nuhsan , 13 008 01

nohsaniyet ∠ a. : noksanlık , 09 028 01

nohusa ∠ yun. : lohusa

nohsa , 09 000 01

n. yat- "lohusa ol-"

nohsa : bkz. nusha

nohsa : bkz. nohusa

nöyhde ∠ a. : nikte

nöyhdedan ∠ a.f. : nikteci; şakacı

nökar ∠ f. : nüger; hizmetkar; esireri

nökset- ∠ a. : nikset-

nömayiş ∠ f. : nümayiş

nufus : bkz. nüfüs

mihde : bkz. nohde

mihra : ur

mihsa : bkz. musha

mihsan : bkz. nohsan

mihuset ∠ a. : uğursuz

mimara : bkz. numro

mmro ∠ fr. numéro : mumara , 14 062 02

mumara , 14 062 02

nimara , 01 083

musha ∠ a. : müsha; mueka

nohsa , 01 066

muhsa , 03 019

n. et- "bîyü yap-; bîyü yaptır-"

miğün ∠ ne üçün : niçin , 03 019

mifüs ∠ a. : mifus; fert

mufus , 02 000 02 / 02 022 02

mifüs , 02 009 01

n. +a "fert başına; adam başına" , 02 000 02

mifüz ∠ a. : müfuz

mifüz : bkz. mifüs

migü : yarım okka ağırlığında eski bir ölçü

mimara : bkz. numro

mimine ∠ f. : mumune

lumune , 14 062 05

n. bezdanesi , 14 062 05

mimibet ∠ : musibet

mizlil ∠ a. : mizul // n. yemir- "felç ol-"

o ∠ etç. ol : o (3.t.ş.zamiri); kocam; beğim; efendim

oa "ana" , 03 019

n , 04 056 01

o hal "bkz. mal"

onda ∠ o anda , 03 019

öyünü ∠ o günü , 03 019

oa : bkz. o

obir / obür : bkz. öbür

ocah ∠ etç. oçak : ocak

o. +ına düş- "yalvarıp/yakar-; rica et-; rica min net et-"

o. +i bat- "büyük bir felâkete uğra-" , 01 000 02

o. +i tüt- "ailesi devam et-"

o. +i yan- "büyük bir felâkete uğra-"

o. umudi "tek erkek evlat"

oda : bkz. voda

odun ∠ etç. otung : odun; kereste; tahta; ağaç

o. derah

o. gagih

o. kimeyh

o. modun , 09 011 01

og : bkz. ög

oğ + : bkz. on +

oğaltene : bkz. geçer

ogga : bkz. hogga

oggeder : bkz. geder

oggul : bkz. ohul

oğl + : bkz. oğul

oğra- / etç. ogra- : uğre- , 07 020 01

orğa- , 05 052

urğa- , 13 000 01

oğraş- / etç. ograş- : uğraş- , 02 001 01 / 14 013 03

orğaş- , 07 000 01

oğrat- / etç. ograt- : uğrat-

urğad- , 01 066

oğrun / etç. ogru : gizlice

o. gapı "evin arkasındaki bahçeye açılan kapı"

oğul / etç. ogul : oğul; erkek evlat; çocuk

oğl + , 02 022 01 / 05 079 04 / 13 000 01

ol + , 03 040 01

öl + , 03 010 / 05 052

o. uşak "yoluk çocuk" , 13 000 01

oğurlı / etç. ogur : bkz. uğurlı

oğuz / etç. oguz : oğuz; bilgisiz; becerikesiz; kötü; cahil; ahmak; saf; kolay kandırılabilir

uğus , 09 050 01

o. adam "saf ve babacan adam"

o. mezarı "eskiden kalma büyük mezar; hemen hemen hepsi ziyaret yeri haline getirilmiştir"

o. zemanı "cahillik devri" , 09 050 01

eski zaman o. +ları "geçmişin güçlü kuvvetli fakat bilgisiz insanları"

oh ! : oh ! sevinç ve hoşnutluk ünlemi

oh ∠ etç. ok : ok

yayda da var ~ ohda da var
oni atan pohda da var "her iki tarafta da kabahatin bulunduğunu işaret eden atalar sözü"

ohan : ona (çok seyrek olarak bütün bölgede karşılaşılmaktadır.)

ohcioğli : kuzu postundan yapılmış kürk

ohuci : bkz. ohuci

ohi- : bkz. ohu-

ohlavi : oklava , 05 019

öhö : büyükbaş hayvanlar için dur komutu; insanlar için alay yollu "yavaş gel!" demektir.

o. eylə! , 05 106 01

ohu- ∠ etç. oka- : oku- , 09 049 01

ohi- , 09 052 01 / 10 017 01

ohuci ∠ okuyucu : davet ve toplantılara çağrılma haberini ulaştıran kimselere denir

ohuci , 05 019

o. haggi "bu kimselere verilen bahşiş vy. hediye"

ohul ∠ yd. okul : okul

ogul , 08 047 01

oksuz : bkz. öküz

oküz : bkz. öküz

ol ÷ : bkz. ogul

ol- : bkz. öl-

ol- : ol- , 04 000 01

ul- , 09 052 01

ola ! : ulan ! (şaşma, kızma, hayret ifade eden ünlem)

01 000 02 / 02 000 01 / 04 000 01

olan , 01 000 02

un , 02 052

ula , 01 000 01 / 04 056 01 / 05 052 01 / 07 015 10 017 01 / 03 019

ulan , 01 000 01 / 01 000 02 / 04 000 01 / 04 056

vola , 01 038 02

volan , 05 052 / 05 079 06 / 05 106 01

o. baba , 02 000 01

o. oğul , 01 083

olanca : bütün; hep , 09 046 01 / 09 045 01

olg- : bkz. öğ-

olti : oltu , 02 022 01 / 07 000 01 / 07 015 03

ulti , 04 056 01

on + : bkz. on

onbaşi : bkz. onbaşi

ono : dalkavuk

onoluh (ğ) : dalkavukluk

o. et- "dalkavukluk et-"

on ∠ etç. on : sayıda on

om (bir) , 10 056 01

un , 04 056 01 / 07 000 01 / 14 013 03 / 07 014 14 043 01 / 14 062 02 / 14 062 03

on + ∠ etç. an + : On + (3.t.ç. zamirinin çekim kökü)

an + , 09 000 01

oğ + , 03 009 01

oy + , 04 013 01

un + , 01 111 / 01 121 / 04 013 / 04 056 / 03 087

06 008 / 07 000 01 / 07 015 / 07 017

andan "ondan" , 09 000 01 / 09 011 01

öğlere "onlara" , 03 009 01

oya "ona" , 04 016 01

onsora "ondan sonra" , 05 067 01

onnan "ondan" , 01 123 01 / 01 111 01 /08 007 01
04 056 01

on- ⁄ etç. ong : un-; um-

onnanın avcı, ille balıkcı "avcılık ve balıkçılığa yeren etalar sözü"

onbaşe : bkz. onbaşı

onbaşi : onbaşı , 02 022 01

onbaşi , 01 038 02

onbaşe , 03 026 01

unbaşe , 07 000 01

once : okadar; öylesine; öyle

oncah : okadarcık

oncucah : o kadarcık

onculah : o kadarcık

onde : bkz. o

ondele ⁄ fr. ondulé : ondüle; saçlara yapılan kıvrım

o. et- "saçları kıvır-"

ondeleci : kadın berberi

onnan : bkz. on +

onsora : bkz. on +

onüyhle- : bkz. onüyhle-

ooh ! : oh ! , 07 000 01

operatör ⁄ fr. opérateur : operatör; cerrah , 07 024 01

oparlo ⟋ fr. haut-parleur : hoparlör

or + : bkz. ora

ora : ora , 02 000 02 / 02 019 01 / 02 022 02 03 009 01 / 04 000 01 / 04 013 01 / 08 029

or + , 01 000 02 / 02 000 02 / 02 001 01 / 02 019 02 022 02 / 03 009 01 / 04 013 01

ur + , 07 000 01

orya "oraya"

ormanama : saçma sapan konuşma; koro halinde söylenen bir türkü çeşidi

ordu ⟋ etç. ordu : ordu

orduy , 02 009 01

orduy : bkz. ordi

orğa- : bkz. oğra-

orğaş- : bkz. oğraş-

orgun : uğrun; gizli

orman : orman

ormanisi "ormanı" , 08 040 01

o. morman , 09 011 01

ormanman : bkz. orman

orospi ⟋ f. : oruspu; kadınlar arasında vy. kadınlar hk. kullanılan küfür sözü , 05 079 04

o. +nun gasandığı ayrığınen kirgana "kazancını gereksiz zevklerine harcayan kimseler için söylenir"

orospuluk (s) : oruşuluk

orusbuluh , 03 009 01

ortah ⟋ etç. ortak : ortak; kuma

ortahci : ortakçı; bkz.ayr. maraba

ortalah : etraf; çevre , 02 000 02 / 02 022 02

ortancal : ortanca

ortü : bkz. örti

oruha : nasır

orusbuluh : bkz. oresbuluh

oruş (o)/ f. : oruç

oxya : bkz. ora

oşşor / orm. : rüşvet; kayırma

o. geş- "kayır-; davranışlarına göz yum-"

o. ye- / yud- "rüşvet al-"

osmanne : bkz. osmanni

osmanni : Osmanlı; kadın için erkekçe davranışları olan , 04 013 01

osmanne , 02 000 01 / 02 000 02

ossahat / o saat : derhal; anında

ossur- / etç. osur- : osur-

osuruh : osuruk

oşd ! : hoşt ! köpek kovma ünlemi; hadi oradan; ne söylediğini bilmiyorsun anlamına küfür sözü

otar- / etç. otşar- : etlat- , 13 020 01 / 07 014

it o.- "işsiz güçsüz gezip dolaş-"

otdur- : bkz. otutdur-

otdus / etç. ottus : sayıda otuz , 01 055 01 / 01 125 01 / 03 000 01 / 11 013 02 / 13 011 01

otdüs , 04 013 01

otus , 13 002 03

utdus , 14 062 03

otdüz : bkz. otdus

otel ⟨ fr. hôtel : otel

utel , 05 019

oter- : bkz. otur-

otır- : bkz. otur-

otimafil : bkz. otomofil

otla- ⟨ etç. otla- : otla-; sağından solundan kopar-; kırp-; ye-

ot o.- "otla-" , 02 000 02

yemeğin üstünden o.- "yemek sofraya getirilmeden önce üzerinden bir miktar ye-"

otluh : otluk; ot mevsimi; ot yığını

o. gibi "çok fazla" , 13 011 01

otobos ⟨ fr. autobus : otobüs , 05 019

otomofel : bkz. otomofil

otomofil ⟨ fr. automobile : otomobil

otimafil , 01 111 01

otomofel , 08 000 02

otur- ⟨ etç. oltur- : otur- , 02 001 01 / 03 009 01 / 03 063 13 020 01

oter- , 02 019 01

otır- , 01 111 01 / 10 052 01

otır- , 05 052 01

oturabei : kullanılmış ev eşyası alıp satan kimse

oturahli : oturaklı; ağır başlı; hürmet telkin eden

otutdur- : oturt-

otdur- , 01 035 01

otuttir- , 03 063 01

otuttir- : bkz. otutdur-

otus : bkz. otdus

ova : ova

uva , 05 019

ovala- ⟨ etq. uv- : uvala- ; krş. ufala-

ovet : iki tarafı sırt, ortası düzlük yayla

oy ! : of! ; oy! , 05 038 01

oy + : bkz. on +

oyle : bkz. öle

oyluh : uyluk

oyna- ⟨ etç. oyna- : oyna-

gözi oyna- "kaçış sözü olarak kullanılır"
04 000 01

it oynamış yonca tarlası "karma karışık"

oynah : eklem; güvenilmez kimse

oynaş : sevgili; mahbup

o. sev- "kadın için kocasını aldat-"

oysam : oysa; halbuki

oyun : övün; kere; kez; defa

bir o. "bir defasında" , 04 013 01 / 05 079 04
06 019 01

her o. "her defasında" , 05 000 01

o. tayın tanıma- "varlı vakitsiz yiyip iç-"

Ö

öbür ∠ e bir : öbür

ebir , 05 052

obir , 14 063 01

obür , 03 000 01 / 03 009 03 / 04 056 01

öbürsi "öbürü; daha sonraki"

öburəl : bkz. öbür

ödüş ∠ etş. ötüng : ödünç

ödünc al-

öf ! : öf ! (bıkkınlık bildiren ünlem)

ög ∠ etç. öng : ön , 01 035 01 / 01 111 01 / 01 123 01
04 013 01 / 05 079 04 / 06 008 01 / 06 019
07 017 01 / 07 015 02 / 08 007 01 / 10 055
09 000 04 / 13 011 01

og , 04 013 01 / 10 017 01

ön , 01 000 02 / 02 019 01 / 03 063 01 / 04 030
04 000 01 / 07 000 01 / 09 000 01 / 09 011
13 002 03

öy , 03 000 01 / 03 019 / 05 079 04 / 06 019
07 024 01 / 09 050 01 / 09 052 01 / 10 055
13 011 01

ö. +i sıra , 07 015 02 / 13 002 03 / 10 055 01

ö. +i sora , 05 079 04

ö. +ce , 02 019 01 / 03 063 01

ö. +də , 03 000 01 / 07 024 01 / 09 052 01

ö. +dən , 05 079 04

öğüne "önce" , 07 017 01

ö. +ündə ölüm "yalvarma sözü"

ögde : bkz. ög

ögeş (ç) : bir yaşlı erkek davar , 03 019 ; bkz. ayr. höğeş

ögey ∠ etç. ögey : üvey

öğren- : bkz. örgen-

öğüd ∠ etç. öğüt : öğüt

ö. +i var alana - gursağında galana "öğütten anlamayana öğüt veren naylasın"

öğün- ∠ etç. öğün- : kendini öv-; övün-

öğür ∠ etç. öğür : inek vb. için gebe kalma

ö. +ünü al- "sığır için gebe kal-"

öğür- : öğür-; kusacak gibi ol-; geğir-

öğüz : bkz. öküz

öğütle- : öğüt ver-; tavsiyede bulun-; bir kapta birisini doldur-

öhde ∠ a. : uhde

öj (e) ∠ etç. öç : üç

ökös : bkz. öküz

öküz ∠ etç. öküz : öküz , 02 022 01 / 02 025 01 / 04 013 01 05 009 01

okuz , 02 001 01

okuz , 02 001 01 / 14 062 08

öğüz , 01 000 01

ökös , 02 000 01

öl- ∠ etç. öl- : öl- , 01 000 02 / 03 000 01 / 04 013 01 07 014 01

ol- , 05 079 04

ölçeyh : ölçek; 1/4 geod'luk tahıl ölçüsü

öle : bkz. ele

ölez ∠ etç. ülez : ateş; alev, ısık vb. için çok sayıf olma; sönecekmiş gibi bir halde bulunma

ölke : ülke

ölüm : ölüm

üedüne ö. et- "ölürcesine sev-"

ölümeí ∠ ölüntell : ölünecek

ö. bir güne geder "hayat boyunca"

ömür ∠ a. : ömür

ö. sökon "karım; eşim; hanımım"

ö. törpüsi "kendisinden eziyet görülen yakın kimse: eş, çocuklar vb."

ön : bkz. ög

önçeyh : önlük

önne- : önle-

önnüyh (g) : önlük

önvan ∠ a. : unvan

öre : örek; bina , 05 079 05

örene : meyilli; yamaç

örgen- ∠ etç. ögren- : öğren- , 01 035 01 / 09 028 02 / 14 013

öğren- , 03 009 02

öyren- , 01 046 01 / 04 000 01 / 05 079 06

örgençeliyh (g) : ilk yapılan; öğrenmek için yapılan; acemi işi

öyrençeliyh , 01 066

örget- ∠ etç. ögret- : öğret-

öyret- , 02 019 01

örgi : örgü , 03 038 01

örtəsəl : bkz. ortəsi

örtü / etç. örtüg : örtü; yatak , 05 079 04

ortü , 02 000 02 / 02 019 01

ö. ser- / yağ- "yatak yap-"

örtüyh (ğ) / etç. örtük : örtülü

örtün- : örtün-; ihrem, çarşaf vb.ne bürün-

örüyh (ğ) / etç. örük : saç örgüsü

ö. et- "saçı vy. atın kuyruğunu ör-"

öşgür- : öksür-

öysür- , 07 000 01

öş- : ölç- , 04 013 01 / 10 055 01

olş- , 03 009 01

öşü- : bkz. üşü-

öte : öte; eski , 05 009 03 / 05 038 01
04 000 01

ö. başdan "diğer taraftan; sabah karanlığında"

ö. +den gelme bir söz var , 03 009 03

ötəyin / öte gün : evvelki gün

ötüre : ötre

ötüri : ötürü

öv : bkz. ev

övendere : üvendire , 05 106 01

öy : bkz. öğ

öyren- : bkz. örgen

öyrenşeliyh : bkz. örgenşeliyh

öysür- : bkz. öşgür-

öyüni : bkz. o

özvayib : bizzat kendi

P

pabuç (o) ∠ f. : pabuç

p. çırtma "en az dört kişiyle oynanan bir çocuk oyunu"

pablot / padlot ∠ rus. : iş; çalışma , 01 121 01 (metinlerimizde geçtiği için buraya alınmıştır.)

pac : bahşiş

paça-yarpağı : iltihaplı yaraları temizlemek için üzerlerine konularak sarılan bir bitki

paçah : kepekle hazırlanmış hayvan yemi

paçaq (ç) : poğaça; bir çeşit topurlak ekmek , 06 008

pagaglan- : kıtılaş-; kuruyup kal- , 09 000 03

pahıl : kıskanç

pahıllan- : kıskan-

pahır ∠ etş. bakır : bakır; bakır mutfak eşyası , 01 111 01 09 005 02

p. çahır , 01 111 01

pahıt : bir bitki , 07 022 02

pahla ∠ a. : bakla

pala , 15 002 01

pahlava : baklava

payh ∠ f. : pak; temiz

payhla- : temizle-; gizlice öldür- , 09 046 01

payhlıh (ğ) : temizlik

p. et- "temizlik yap-"

pala : bkz. pahla

palantöken : Palandöken

palatöken , 14 062 03

palasga : palaska

palatöken : bkz. palantöken

palas : kan yavrusu; bkz. ayr. balliyh

palas / f. p : eski kilim, keçe vb.

paldum / f. : paldır

palıt : pelit; meşe

p. meydanı "yakacak odun satılan pazar yeri"

p. ocağı "odun yakılan küçük ocak" , 03 019

pambıh : pamuk

pambuh , 05 052 01

pancar : yemeğl vy. turşusu yapılan her türlü kır yeşilliği ve bunlardan yapılmış yemekler

pang : bkz. panga

panga / it. banca : banka , 09 049 01

pang , 14 043 01

pank , 14 043 01

panka , 01 083

pank / panka : bkz. panga

pankanot / ing. bank-note : banknot; kâğıt para

panesmen / fr. paneement : pansuman

pantif / fr. pantoufle : pantufi

pantol / fr. pantalon : pantolon , 01 111 01

pantul , 05 052 01

pantol / fr. pendule : saat pandülü

pantul : bkz. pantol

papah : kalpak

para / f. : para , 02 025 01 / 04 013 01 / 13 020 01

pare , 11 013 02 / 14 043 02

pera , 11 013 02

pere , 11 013 02

para : bkz. pare

parah : yazın koyunların sağılmak üzere getirildikleri köy kenarındaki yer , 05 052

pardizo / fr. pardeesus : pardesü

pare : bkz. para

pare / f. : pare; parça , 02 001 01

pera , 14 062 02

parha : büyük bakraç; kazan

parhaş (c) : bakraç

bahraç , 04 013 01

parhaş , 01 111 01 / 05 019 / 08 029 01 / 09 000

pari : bkz. bari

parimal : bkz. payimal

parlın : bkz. bari

parpi : ilaç; dava

parpale- : şiddetle ezarla-

pasdih : 1 1/2 vy. 2 parmak kalınlığında ve bakla- va dilimi şeklinde kesilmiş pestil

pasen : Paslılar

p. örtügi "tepeden penceresi olan bir çeşit dam örtüsü"

partal : elbise

part : birkaç başlık ot; yerine göre meselâ 30

bağ bir 'part' yapar; koyun vy. sağır iğnebesi , 14 002 05

p. +ıman tükür- / söy- "bolca tükür-/ söv-"

pasenner : Pasinler ; bkz. ayr. pasin

pasınner , 14 013 03

pasınner : bkz. pasenner

paşa : paşa, general; köklü ailelerden gelen kadın ve erkeklere verilen unvan; çağırma sözü olarak: bey; efendim

patatis : bkz. patates

patates : patates , 02 025 01 / 09 043 01; bkz.ayr. kartol; kompir

patatis , 02 022 01

patdiyh (ğ) : patik

patlîti : patırdı , 04 000 01

patis ⁄ fr. batiste : patiska

patlat- : patlat- , 02 000 01

patos ⁄ fr. batteuse : batöz

pavruka ⁄ lat. fabrica : fabrika , 09 050 01

pay : pay; hisse

p. biğ- "kargılaştır-; mukayese et-"

payhır- : bağırıp çağır-; coş-; üzerine atıl-

payıtaht ⁄ f. : payitaht , 02 000 02

payimal ⁄ f. : pâymâl; çiğnenmiş; ayak altında kalmış

parimal , 07 000 01

payton ⁄ fr. phaéton : fayton

paytun , 05 052 01

paytun : bkz. payton

pazoka ∠ ing. bazooka : bazuka

pazut ∠ pazı ot : pazı

pazvant ∠ f. : bileklik

pazvant ∠ f. : bekçi

peçeyh / peçe : peçe; örtü

peder ∠ f. : baba , 02 000 02

peg : evler arasındaki boş arsa; üstü açık ağıl

pey , 09 000 05

p. evi "böyle bir arsada yapılmış derme çatma gecekondu tipi ev"

pehleleş- : elemse çekiş-; mücadele et-

pehlivan : bkz. pehluvan

pehluvan : bkz. pehlivan

pehlivan ∠ f. : pehlivan , 04 030 01

pehliven , 04 056 01

pehluvan , 04 000 01

pej (o) ∠ rus. : duvar içerisine yapılmış soba

pejmürde ∠ f. : kayefetsiz; bakımsız , 09 011 01

pekey : pekiyi , 02 001 01 / 04 056 01

pekeye, 02 019 01

pekeye : bkz. pekey

pelevkret- : biçilmemiş kumaşa kabaca prova et-

pelicine : eğik; yamuk olarak , 06 008

peliş (o) : eğri; yamuk

pempe ∠ f. : pembe

pend ∠ f. : nasihat; öğüt

per ∠ f. : değirmen çarkının kanatlı kısmı; diş kökü

İnsan bir buğdadır felayh değirman
Üğünür üğünür per sesi gelir

pera : bkz. para

pere : bkz. para

perekende ∠ f. : perakende; parça parça; kısım kısım

perfene : bkz. herfene

periyh- : ürk-; yıl-

periyhdır- : ürküt-; yıldır-; yara vb.ni azdır-

periqa : bkz. periqan

periqan ∠ f. : perişan; darma dağınık

periqa , ll ol> 02

perix ∠ f. : perhiz

perize / peliše ∠ f. : paluze; nişasta, su ve şekerle yapılan bir tatlı

peryh ∠ etç. berk : berk; katı; sağlam; kabız

perkit- ∠ etç. berkit- : kuvvetle çarparak birleştir-

perli : pezevenk

perşembe ∠ f. : perşembe , 02 019 01

peruse ∠ f. : firuze; Firuze

pervene ∠ f. : pervane; kelebek

peseqle- : emanla-; bağla-

peş ∠ f. : piş; ard; arka , 02 022 02 / 04 000 01

pegdamal : bkz. pegdambal

pegdambal ∠ f. : pegtimal; önlük; başörtüsü (05 052)

pegdamal , 01 063

pegtembal , 05 052

pegtimbal , 01 066

pegeyh (e) ∠ f. : peşkeş; hediye , 04 009 03

peşgek , 01 000 02

peşgir ⟨ f. : peşete; havlu

peşgun : ağaçtan yapılmış, üzeri kabartmalarla süslü büyük sofra

peşri : entari

peştembal / peştimbal : bkz. peşdambal

peteyh (ş) / : petek; arı; arıcılık; arı kovanı , 03 058 04 056 01 / 05 052 01 / 09 011 01

p. geçeni "arı kovanı" , 04 056 01

p. kimin "kütük gibi; besili"

p. kini malım olsun, arısı başdatdan gelir

peteyhliyh : arılık , 03 063 01

petrosgred ⟨ rus. : Petrosgrad , 08 000 02

pey : bkz. peş

peyede : bkz. piyade

peyğamber ⟨ f. : peygamber , 02 019 01

peynir ⟨ f. : peynir

peynır , 02 001 01

peysimet : peksimet

peyvend / peyvendi ⟨ f. : pratik ve kolay öğrenme

işin p. -ini al- "bir işin sırrını öğrenmiş ol-"

peze : çöpçatan kadın

pezliyh (ä) : pencere

phüy ! : vay vay vay!,ll 031 01

pili-parti : giyim eşyası; ufak tefek ev eşyası

pireh- : bkz. bireh-

parti : bkz. pili-parti

pişgir- : bkz. pişkir-

pışhır- : hapşır-; akasır-

pışgır- , 01 066

p. -ah "hapşırma"

pığ ! : aldatma ve olumsuzluk ünlemi; bkz. ayr. viyh

pışhi : başka

bahçı , 01 083

pıtırah : diken; dikenli tel

evün ğni pıtırah
o yar gelsin oturah
bir o desin bir ue ben
bu sevdadan gurtulah

payade : bkz. piyade

piciyh (ğ) : çorap

piçah ∠ etç. biçek : bıçak , 01 000 02 / 01 111 01 / 04 013 01 05 008 / 10 000 01

biçah , 05 063 01

piçahla- : bıçakla- , 04 056 01

pid (e) : piç

pijle- : yergi sözü olarak: doğur-; uydur-

pilaga ∠ it. placca : plaka

pileyh (ğ) ∠ fr. plaque : gramofon plâğı

pin ∠ erm. : kümes , 09 005 02

pinavun : bulgur, yarma vb. kışlık erzak

pineyh (ğ) : kümeste tavukların üzerine sıralandığı uzatmalar; bkz. ayr. ter

pineyhle- : tüne-; bir yerde oturup boşu boşuna vakit geçir-; bkz. ayr. tarlan-

pingel ∠ erm. : folluk , 13 000 01

pinti : pis; el yüz yıkama alışkanlığı olmayan kimse

pirinc : bkz. pirinç

piripayh (k) : tertemiz

p. et- "tertemiz yap-; sorunu al-" , 03 000 01

pirinç : pirinç , 04 056 01

pirinc , 02 000 02 / 03 000 01

pir : filiz

pirifani ⁄ f. : çok intiyar

pirlen- : filiz ver-; yapraklanmaya başla-

guşburni pirlenir mi
dibi süpürlenir mi
köv içinde yar seven
mendilin kirlenir mi

pirpirim : semizotu

p. tohumi "sevilmeyen kelebalık biz ailenin ferdi"

pirpirin : 'pirifani'nin eşanlamlısı

pisbor : hayvanların hastalık vb. durumlarından anlayan görmüş geçirmiş bilgili çoban

pisiyh (g) : kedi , 01 035 01 / 05 052 / 08 040 01

pisiyhlet ⁄ fr. bisiklette : bisiklet; 'cansız at' da denildiği olur; bkz. ayr. velosipet

pis-pis : kedileri çağırma ve bebekleri uyutma ünlemi

pispişle- : kediyi çağır-; bebeği uyutmağa çalış-

piyade ⁄ f. : piyade; yaya

payede , 05 038 01

piyade , 05 009 02

piyanko ⁄ it. piango : piyango

piyesse ⁄ it. piazza : piyasa

p. et- "iyi fiyatla satıl-"

pocciyh (g) : kuyruk; kuyruk sokumu; sabanın elceği; bir oynarken dizinin sonunda kalan kimse

p. +i çeyh- "bir oynarken dizinin sonunda bulun-; en arkadan git-"

pocciyhli : çok bilmiş kimse

poç : kuyruk sokumu

poh ⁄ etç. bok : bok

p. yoluna çet- "lüzumsuz yere kendisini ortaya atıp herese-"

pohli : boklu , 04 056 01 / 10 000 01

pohle , 07 000 01

göbi p. "ne idüğü belirsiz" , 07 000 01 / 10 000

pohiyan / pohiyen ⁄ poh yiyen : küfür sözü

pokkazarma ⁄ rus. : kuşla , 02 001 01

polatika ⁄ it. politica : politika; hileli davranış, konuşma

polas ⁄ fr. police ⁄ polis

popol : çocuk dilinde ayakkabı

poriyh (g) : sabun yapımında kullanılan sedefli bitki ve taşlara verilen ad

poriyh (g) : büyük at fiçisı

porpaz : kılıf

p. dut- "küflen-"

porselen ⁄ fr. porcelaine : porselen; bkz. ayr. çüçe

porsa- : pörsü-

portakal : portakal , 04 056 01

portla- : dışarı fırla-

gözü p.- "gözü çık-"

portlah : dışarıya fırlamış; çıkıntılı

p. göz "yapı itibariyle dışarıya fırlamış gibi görünen gözler hk. söylenir"

pos ⁄ f. : post (ünlüyle başlayan ek vy. kelimelere ulandığında 'posd' şeklini alır)

posdet- : adamakıllı döv-; leşini ser- , 09 052 Ol

posda ⁄ it. pósta : posta , 02 025 Ol

poşa : kalbur, elek vb.ni satan çingene kadın

p. gızı "çingene kızı"

poşalıh (ğ) : çingenelik

p. et- "çok gez-; sağda solda vakit geçir-"

potdiyh (g) : kuyruksuz; bodur (tavuklar için kullanılır)

potga : bir çeşit başlık , 07 Ola

potin ⁄ fr. bottine : fotin , 07 000 Ol

potimiyot ⁄ fr. peau de suède : podösdet

poture ⁄ fr. poudre : pudra

pöhreng ⁄ erm. : künk; topraktan yapılıp pişirilmiş su borusu

prah- : bkz. bırah-

puar : bkz. pungar

puc : yalnız aşağıdaki kargış sözünde geçer:

iki gözün puc olsun, gelsin avucuna düssün

puç : kıç; göt; arka

p. üsdü otur- "kıç üstü yere vur-"

puç-puç : dana çağırma ünlemi

puğaça : poğaça , Ol 000 03

puğar / puhar : bkz. pungar

pulluh :

p. bir sırt , 07 015 03

pulul / pulur : biçilmiş ekinin bağ haline getirilmeden önceki durumu

punpul : püskül

pümpül , 01 065

punçah : puskul , 03 02a

pundi : elverişli durum

p. -una getir- "uygun bir zemininm yakala-"

p. -uni bul- "kolayını bul-"

punğar : pınar; çeşme , 01 111 01 / 03 038 01 04 013 01 / 06 008 03 / 07 000 01

puar , 09 000 03

puğar , 13 011 01

puher , 05 079 04

purut : çanak; çömlek vb.

p. hana "çömlekçi atölyesi"

purutçi : çömlekçi

pus ∠ etg. sis : sis

pusar- ∠etg.pusan-: sis çök-; hava kapan-

puse ∠ f. : buse; öpücük

pusi ∠ etg. pusuğ : pusu , 05 079 04

puş ∠ f. : zayi; heba

altınım tuş, emeğim puş oldi "herşeyimi harcadım, sonunda elime hiçbir şey geçmedi"

puşda : tomruklara biçilmek üzre şekil verilirken çıkarılan kapak tahtası

puşi ∠ f. : başörtüsü

tamam ⁄ a. : tamam , 01 000 02 / 02 022 01 / 09 000 01
tamam , 07 015 03

tamamen ⁄ a. : tamamen , 03 063 01

tambeh ⁄ a. : tambih , 02 001 01

tamcat ⁄ a. : temcit

tamdet ⁄ a. : temdit

temel ⁄ yun. : temel
temeliai "temeli" , 08 040 01

temeliai : bkz. temel

temiz ⁄ a. : temiz

temin ⁄ a. : te'min , 01 000 02

temirat ⁄ a. : temir

temiz ⁄ a. : temyiz

temkem ⁄ a. : temkin

temre : bir çeşit cerâ hastalığı; bkz.eyr. demir-evi

temsel ⁄ a. : temsil; ders alınacak hikâye; oyun
temsil , 01 000 01
t. diyeyh / diyah "meselâ; söz gelişi"

temyiyet ⁄ a. : ceusanı verme; bakkından gelme
03 092

ten : bkz. tam

ten : memeli hayvanların dişilik organı

ten ⁄ esm. : nem; rutubet

tenbelit ⁄ f. : yük dengi; araba, kızak, anbar vb.nin iyice dolu olmazı hali

tanbûngi : hamamböceği

temel- : dolaş-; karış- (saç ve iplik bk.)

tenciyh (g) : iplik, saç vb. için dolaşmış, dolaşık

tencíyh , 01 066

t. et- "dolaştır-"

tel t. "çok dolaşmış"

tenciyhle- : dolaştır-

tene ⁄ f. : tane

dene , 01 000 01

teneffi : içi astarlanmış, bir kaç direkle kurulan büyük, güzel çadır

t. çadır "sayfiye çadırı"

teneke : teneke; gaz tenekesi; gaz tenekesi hacminde ölçü , 03 009 02

tenmen- : nemlen-; rutubet al-

tentürriyet ⁄ fr. teinture d'iode : tentürdiyot , 05 052 01

tenzifat ⁄ a. : belediyenin aldığı bir vergi

tenzim ⁄ a. : tanzim

tep- ⁄ etç. tep- : tekmele-

önüne geçirsen gapir - arkasına geçirsen tepir "bir kimsenin çok kötü huylu olduğunu belirtmek için söylenir"

tepe : tepe

tebbe , 05 052

tepeleme : taşacak şekilde; boş yer bırakmaksızın

teper : güzel huy

tepir : ağaçtan oyularak yapılmış, lenger, tepsi

t. et- "pirinç, yarma vb. tanelileri tepsi içerisinde ayıklamak maksadıyla zıplat-"

tepirle- : bkz. tepir / tepir et-

teprem- : bkz. terpen-

teraf : bkz. teref

terbiye / a. : terbiye , 02 000 01

terbug / f. : sahan kapağı; bkz. syr. serpog

tercih / a. : tercih

taref / a. : taraf; yan; yakın kimseler , 02 000 02 03 009 03 / 03 019 / 08 040 01 / 09 000 01 12 017 01

taraf , 04 000 01

taref , 02 001 01 / 02 019 01 / 02 022 02 02 025 01 / 03 038 01 / 04 013 01 / 04 030

t. ol- "taraf tut-" , 04 030 01

iki t. +li "karşılıklı" , 04 000 01

tereyh (g) : saf; gaipka siperliği; kayalıklar üzerindeki dar düz yerler

terey , 04 013 01

tereke / a. : tarrâka; gürültü

t. qop- "büyük bir gürültü meydana gel-", 10 055

terende : merdiven

teren : aşağılık adam anlamına sövgü sözü

terennüd / a. : tereddüt , 07 015 03

terezi / f. : terazi , 05 079 05

terhes / a. : terhis

terke , 05 028 01

terif / a. : terif; eşkâl , 03 019

taref , 04 000 01

teriqat / teriqet / a. : tarikat

terle : bkz. terhes

terkal : bkz. teyhrel

teşekkür / a. : teşekkür ederim , 0> 0>8 ol

teşkilat / a. : teşkilât , 02 000 02 / 0< 019 01

teşmil / a. : teşmil

teşrifat / a.f. : teşrifat

teşrifatçı / a.f. : teşrifatçı

teşrifatçılık / a.f. : teşrifatçılık

teşrifatçılık yapmak : teşrifatçılık yapmak

teşrifatçılık yapmak : teşrifatçılık yapmak

teşrifatçılık yapmak : teşrifatçılık yapmak

tevcah ⟨ a. : tevcih

tevellit : bkz. tevellüd

tevellüd ⟨ a. tevel : tevellüt; doğum yılı, tarihi

tevellit , 02 025 01

teviyh (ğ) : elle çekilen yük kızağı; sersem

tevir : bkz. tevür

tevirneme : tür; çeşit

tevlüke : bkz. tehleke

tevrüz : bkz. tğruz

tevsiye ⟨ a. : tesviye , 03 009 01

tevsiye ⟨ a. : tavsiye

tevür ⟨ a. : tavır; şekil; tür , 05 052

tevir , 01 066

bir t. "değişik şekilde; başka türlü"

birer t. "anlatılamayacak kadar çok" , 14 062 02

ne t. "ne şekilde"

türli t. "çok çeşitli"

tevze ⟨ a. : tevazu

tğy : bkz. tah

teyare ⟨ a. : tayyare; uçak

uçak t. "keşif uçağı" , 01 111 01

teyib ⟨ ing. tape : ses kayıt cihazı; 'söz döğüren makine' , 03 009 02 / 14 063 02

t. +e al- / dut- "sesini kaydet-" , 14 063 02

teyin ⟨ otç. teging : sincap , 05 079

teykmil : bkz. teyhmil

tez ⟨ f. : çabuk, tez

tez- : haber vermeksizin kaçıp git-

tezkir- / etç. tez- : elinden kaçır-; yıldırıp kaçır-

taze / f. : taze; yeni; şimdi; genç , 05 052 / 06 008 09 000 03 / 13 002 01 / 13 020 01

taze , 01 000 02

t. yağ "terayağı" , 09 000 03

t. +den "yeniden; tekrar"

ince gaz taze gelin "çok genç kadın"

tezeden : bkz. taze

tezeyh (g) / etç. tezek : kurutulmuş sığır teresi

yaban t. +i "hayvanların kırlarda bıraktıkları kurumuş teresleri"

tezele- : yenile-; yeniden aynı işi yap-

tezene : kiraz kabuğundan yapılmış mızrap; mızrap vuruş şekli, tarzı

teziye / a. : taziye

t. evi "ölü sahiplerinin taziye kabul ettikleri ev"

tezmin / a. : tazmin

tabliği / tabarği : ağaç dallarından yapılmış kaba süpürge

tığ / f. : tığ; dövülmüş ve rüzgâr doğrultusuna dik ve usun bir şekilde yığılmış harman; kancalı örgü şişi; matkap, rende vb. nin keskisi vy. delici uçu

t. savur- "harmanı savur-"

tığla- : tığla-; burnunun doğrultusuna doludizgin git-

tıka- : tıka-

tıkaç (c) : tıkaç

tıkallat- : hafifçe tıkırdat-

tahın- : nefes borusuna birşey kaçmaktan müteveL-
lit hıçkırık tut-

tahla- : tıkırdа-; taklat-

taho : sövgü sözü

tahtah : tekuruya

tanaş : bkz. danaş

tancı- : bkz. tencı-

tancıyh : bkz. tencıyh

tandırma- : bkz. dındır-

tantan : eli ağır; yavaş ve gönülsüz iş yapan

taphi ⁄ a. : tapkı

tarabızan : Trabzon , 01 121 01 / 08 029 01

tarabuzan , 05 079 05

tarabuzan : bkz. tarabızan

tarefiyh (g) ⁄ fr. trafic : trafik polisi vy. görevlileri

tarahdor ⁄ fr. tracteur : traktör , 01 066

diraktör , 14 062 02

direyhdör , 09 050 01

direkdör , 14 062 02

traktor , 09 046 01

tarahom ⁄ yun. : trahom

tarasformator ⁄ fr. transformateur : transformatör

targas : kapı sürgüsü

targasla- : kapıyı sürgüle-

tarhıg : kapı vy. pencere kafesi

tarıh : ishal; sürgün

t. at- "birisi hakkında lekeleyici sözler söyle-"

t. ol- / t. ↔a düş- "ishale yakalan-"

tırıhlı : kifürbas

ağzı t. "küfürbaz"

tırmalan ⁄ f. : temizlik konusunda titiz; çatkınlıdım

tırmakip : kazma

tırta ol- : akşi-

tırtır : tırtıl

tışeon : kanatsızlardan siyah renkli bir böcek; karafatma

tışşaoğan : arpacık soğanı

tışhır- : tıksır-

tışıh : soluk benizli zayıf kimse

tışıla- : tısla-

tışsiyh (g) : iyi yanmamış odun veya tezeğin çakırdığı pis koku

t. goh- "'tışsiyh' kokusu yay-"

tıtdıh : dişilik organı

ticaret ⁄ a. : ticaret

tifah : bkz. tahaf

tiggat ⁄ a. : dikkat; dikkatli

tiyh (k) : dik; tepe

tiyh- (k) ⁄ etç. tik- : dik-

tikan ⁄ etç. tiken : diken

tikanlı : dikenli

tike : irice doğranmış et parçası

t. t. et- "parça parça et-"

bir t. et "bir parça et"

tikel- : kalk-; doğrul-; kafa tut-; bkz.ayr. tikil-

tikil- / etç. tikil- : dikil-; dik ol-; ayağa kalk-

tikel- , 02 000 02 / 04 000 01

tikkil- , 05 079 04

tikine : dikine; dik dik; kabadayıca; akıl

tilifon / fr. téléphone : telefon , 05 079 05 / 07 000 01
08 029 01 / 13 011 01

tilki / etç. tilkü : tilki; niğenli görmeye giden delikanlı yakalandığında kendisine verilen bir çeşit ceza

timtiyh (k) : dimdik

tipile- : esip savur-; kızıp bağırıp çağır-

tiraki / a. : tiryaki; oruçlu kimselerin bazen gösterdikleri sinirlilik hali

t. ol- "müptelâ ol-; oruçluyken sinirlilik göster"

tirekilen- : oruçlu kimse için sinirlilik göster-

tirem / fr. train : tren

tirige : deriden yapılmış ince şerit, kayten

tirkiş / etç. tirkiş : Hınıs ilçesinde bir yola verilen ad:

t. yolı , 14 043 02

tisgin- : tiksin-; ani olarak kork-

titire- / etç. titre- : titre-; çok ilgi göster- , 01 000 02

tiyatora / it. teatro : ber; gece kulübü; sau

t. gazi "konsomatris"

tiyeze : teyze (daha çok çağırma sözü olarak yaşlı ve orta yaşlı kadınlar için kullanılır. Annenin kız kardeşine 'eze' denir.) bkn. ayr. eze

tobbuh / etç. topık : topuk

tapuh , 07 015 01

tobbuz : topuz

toğa : erkek oğlak

toggat : bkz. tohat

toh ⟨ etç. tok : tok

tohalaş- : tokalaş- , 14 062 02

tohaş (c) : tokaç; tokat; sağlam, sıhhatli , 05 052 01
t. gibi bir qız "çok sıhhatli ve sağlam yapılı genç kız"

tohat : TOKAT , 07 014
toggat , 02 000 02

tohdor ⟨ fr. docteur ⟨ lat. doctor : doktor; hekim , 05 079 04
dohdor , 09 000 03
dohdur , 05 052 01
tohdur , 07 024 01

tohdur : bkz. tohdor

tohem : bkz. tohum

tohım : bkz. tohum

tohın- : bkz. tohun-

tohli ⟨ etç. tokh : 6-12 aylık koç; bir yaşlı koyun , 06 008

tohli-bagi : yenilebilir bir yabani sebze

tohom : bkz. tohum

tohu- ⟨ etç. toki- : doku- , 05 063 01
dohu- , 07 014 01
tohiram hali - çiğnir yuhari "ilerileme göstermeyen işler hakkında söylenir"

tohum ⟨ f. : tohum , 02 000 02 / 02 025 01 / 03 063 01
tohem , 02 000 01
tohım , 11 013 02

tohum , 14 062 02

tuhum , 07 014

tohum- / etç. tokan- : dokun- , 03 065 01 / 05 079 04 / 10 000 01

tohun- , 03 019

tolah : yayık

tomarı : tamamiyle; toptan; toplu , 03 026 04

t. para "toplu para"

tomates : domates , 04 043 01

tomatis , 01 066

tomaslan : karafatma; bkz. ayrıca. doğuzlan; tısdan

top / etç. top : top; altın vy. gümüş topların ipe dizilmesiyle yapılmış takı

(seni) t. hışmına gelesen "kargış sözü"

topdan : toptan; peşin , 04 013 01

tophana : tophane; birinci kalite yuvarlak ekmek

topla- : topla-

torla- t.- , 09 052 01

topliluk : bkz. toplulub

toplulub : topluluk; toplantı

topliluk , 04 019 01

toprah : bkz. torpah

tor / etç. tor : kum eleği; balıkçı ağı; acemi

torci : 'tor'la balıkçılık yapan kimse

torah : çökelek

tora : donanım; çift çubuk

toraman : tombul; şişko

torbala- : torbala-; at vb. için torbasını tak-

toriyh (ğ) : güldürücü; mukallit kimse

torla- : bkz. topla-

torlak (ğ) : acemi

torpah ⁄ etç. toprak : toprak , 01 121 01 / 09 000 04 / 09 005 14 063 02

toprah , 03 056 01

tort : tortu; eritilmiş tereyağının ayrılan çökün-tüsü; bu çöküntü araba 'mazı'sını yağlamak-ta kullanılır

torus : büyük tomrukları sürükleyerek taşımak için beşlerine açılan delik

torpah başşan (ola) "kargış sözü"

tosiya : eskiden gençlerin bağladığı uçları püskül-lü kuşak; makbul sayılan bir pirinç türü

toşla- : kafasıyla vur-; çarp-

toşanağı ⁄ toz anığı : tavan ve yüksek yerlerin toşlarını al-makta kullanılan uçuna bez sarılmış sopa; u-zun boylu kimse

totaş : âmir; patron

toteyh : bkz. totuh

totuh : hayvan ayağı (daha çok koyun,sığır vb.için)

toteyh , 04 000 01

toy ⁄ etç. toy : eti yenilen irice bir kuş; becerikasız, a-cemi kimse; tecrübesiz

toy ⁄ etç. toy : düğün; bkz.ayr. düğün

t. +i dutul- "düğünü yapıl-"

toydan sora mağara - hoş geldin bayram ağa "geç-ti Korkun pazarı sür eşeği Niğde'ye anlamın-da atalar sözü"

toz ⁄ etç. toz : toz

toz ∠ etç. tüz : töz (yalnız 'gulab tozi'"kulak tözü" sözünde görülür.)

tozah : toz gibi ince (kar hk. söylenir)

t. gar , 02 022 02

tozur- : toz çıkar-; belli ol-

yar uşduği gün tozur "en büyük acı en çok sevilen kimseden ayrılınca duyulur duyulur, ama sonra unutulur gider anlamına atalar sözü"

tozut- ∠ etç. tozıt- : tozut-; aklını kaçır-

töbe ∠ a. : tövbe; afedersiniz , 06 008

t. esdafurullah "afedersiniz, düzeltirim"

töyh (g) : bkz. töy

töyb- (k) ∠ etç. tök- : dök-

döy- , 06 019 01

töyhnüyh (g) : surat için asık

üsi t. "suratı asık; asık suratlı"

tökel- : bkz. tökül-

tökül- ∠ etç. tökül- : dökül-

tökel- , 06 019 01

töre ∠ etç. töre : töre; âdet; anlâk; usul

yol t. "adabımuaşeret"

töre- : türe-; ortaya çık-

töredi : piç; başıbeş çocuk, kimse

töreli : töreli; doğru dürüst

t. gonuş- "yalan katmaksızın adabına uygun şekilde maksadını anlat-"

töy / töyh (g) : ağızın kabarık olan yanak tarafı

traktor : bkz. tırahdor

tu ! : tu! yazıklar olsun! anlamına ünlem

tualet ⁄ fr. toilette : tuvalet; abdest bozma , 01 038 01

tuc : bkz. tuş

tuccar : bkz. tüccar

tuğli ⁄ etç. tuğlığ : tuğla

t. ezmäil , 10 000 01

tuhe / tuah ⁄ erm. : kuluçke

t. anasl "civciv çıkarmış kümes hayvanı; tembel; oturduğu yerden kalkmak istemeyen kimse"

t. yat- "kuluçkaya yat-"

tuht : yün tartmakta kullanılan üç yumurta ağırlığına eşit bir ölçü

tuhum : bkz. tohum

talla- : fırlat-; at-

tuluh (ğ) : tuluk; hayvanların sıdık torbası; tulum 01 000 02 / 09 052 01

tumen ⁄ f. : don; külot

geçirtdih gaçırtdıh tumenına sıçırtdıh "çocuklar arasındaki kavgalarda kaçan taraf için kaçırtan tarafın tutturuğu tekerleme"

tumbul / tunbul : tombul

tump : tarlaların topraktan yüksekçe sınırları , 01 000 01

dumb , 01 000 01

tures ⁄ fr. touriste : turist; başıboş gezen serseri; yabancı

tureet , 07 015 01

tureet : bkz. tures

turunş : bkz. turuş

turuş (nc) ⁄ f. : turunç; genç kız memesi

turunç , 05 079 06

tus : renk (yalnız 'tuy tus' "hayvanın ve insanın tüyü ve rengi" sözünde geçer.)

tus- : saklan- , 03 019

tusiyi "saklanıyor" , 03 019

tuş (ac) : tunç

tuşiyh (g) : yumuşak ve tombul , 04 023

tut ∠ f. : dut; küçük çocukların erkeklik organı , 02 025 01

tüt , 07 022 01 / 07 022 02

tüt , 04 013 01

tüyt , 02 022 01

tut- : bkz. dut-

tutah : bkz. dutah

tutğal : tutkal

tutmaş (o) ∠ etç. tutmaç : tutmaç; tutmaç (köyü) , 04 056 01
bkz.eyr. dutmaş

tutsah : bkz. dutsah

tutiya ∠ a. : tutya; çinko madeni; mor renkli bir kır çiçeği

tuturuh : ağaç kırıntıları; yonga

tuy ∠ etç. tü / tüg : tüy; kıl , 01 123 01 / 03 038 01
09 005 02 / 10 000 01

tüccar ∠ a. : tüccar

tuccar , 09 050 01

tüfeyh (g) ∠ etç. tüvek : tüfek , 01 111 01 / 02 022 02
04 056 01

tüfenyh (g) , 01 111 01 / 03 038 01

tüveyh (g) , 07 000 01

tüvenyh (g) , 05 079 05 / 14 062 02

tüfenyh (g) : bkz. tüfeyh

tükan ∠ a. : dükkân , 07 014 / 09 052 01

dükan(∠.) , 14 01 01

tükancı : esnaf; dükkân işleten , 14 013 01

tükuruh (ğ) : bkz. tükürüyh

tükürüyh (g) : tükrük

tükuruh (ğ) , 07 000 01

türh : bkz. türyh

türyh (k) ∠ etç. türk : Türk

türh , 08 041 01

türyhce : Türkçe , 05 038 01

türtce , 01 058 02 / 13 017 01

türke : bkz. türki

türki : türkü , 03 053 01

türke , 03 009 02

türli ∠ etç. türlüg : türlü; çeşitli; bkz.ayr. tevür

türlüm , 01 083

türlüm : bkz. türli

türtce : bkz. türyhce

tüs : bkz. tus

tüsmi ∠ etç. tütsüg : tütsü

tüt : bkz. tut

tütün ∠ etç. tütün : tütün; duman , 01 111 01 / 09 052 01

t. +süz galdır- "çok rahat ettir-; bir dediğini iki ettirme-" , 09 052 01

t. +üm-ergi "sopalarla oynamaz bir çocuk oyunu"

tübünmüyh (g) : daha çok kadınların evde giydikleri iç elbisesi; dahili kıyafet; dışarıya ve misafirlere karşı giyilen elbiseye 'gerlik / gerilik" denir

tüveyh (g) : bkz. tüfeyh

tüveryh (g) : bkz. tüfeyh

tüyt : bkz. tut

Ü

ü : bkz. o

ü ! : ü!; çağırma; hayret, acı ifade eden ünlem, 09 052 01

üa : bkz. ola

üban- /etç. üban- : boş vakit geçir-; oyalan-

üc : bkz. üç

üc : bkz. üş

üçüm üçüm : bir üçtan; parça parça; kısım kısım

üç : bkz. üş

üçeri : havai; hiçbir şeyde karar kılmayan kimse

üçür- / etç. üçür- : üçür-; yık- , 04 000 01

üğür- , 04 050 01

üfah (ğ) : üfek; küçük; kırıntı , 01 000 02 / 02 000 02 / 02 022 02 / 06 008 / 07 015 03

etmeg ü. +i , 07 015 03

insan ü. +i "büyümekte olan küçük çocuk"

ür ü. "eşya; öte-beri"

üfahlan- : küçül-; azal- , 04 050 01

üfala- : avala-; oğuştur- , 01 111 01

üğreh (ğ) / etç. öğreg : üğrek; çarpılma

ü. +a gel- "cinler tarafından çarpıl-"

üğün- : bayıl-; nefesi daral-; nefes alama-

üğür / etç. ögür : üğür

ü. +ünü bağla- "kasnetini kapa-"

üğürlü : üğürlü

öğürlü "Üğürlü (köyü)" , 05 009 02

uğuz : bkz. oğuz

uherden : bkz. yuheri

uheri : bkz. yuheri

uj (a) ⟨ etç. uç : uç

uc + , 03 000 01

bir u. +dan "bir taraftan; bir bagtan"

ukubet : bkz. egibet

ul- : bkz. ol-

ula : bkz. ola

ulah ⟨ etç. ulag : habereci; hizmetçi; takma sag; bkz.ayr. el

ulam ⟨ etç. ulam : ücretsiz, ve bazan zare ile görülen is; angaryа

ulan : bkz. ola

ulaş- ⟨ etç. ulas- : ulas-; devrine yetiş- , 04 015 01
06 008 03 / 06 008 01

ulaşdır- : ulaştır-; yetiştir- , 02 019 01

uli ⟨ etç. ulug : ulu; ceb, ata , 06 008

ulti : bkz. elti

ulusgar : bkz. ülüsgar

umme : bkz. ummi

ummi ⟨ a. : umumi

umme , 03 000 01

harb u. , 03 000 01

umud : ümit; umut , 03 000 01

u. üz- "umudu kalma-"

ocag u. +i "bir ailenin tek erkek çocugu"

umumhena ⟨ a.f. : genelev

umus : omuz , 01 111 01 / 06 019 01 / 07 015 03

09 000 01 / 09 000 03 / 03 019 / 05 052

u. başı , 09 000 01

un : bkz. on

un ∠ etç. un : un

u. den "tahıl; kaşlık yiyecek" , 09 052 01

un + : bkz. on +

unbaşe : bkz. onbaşı

unca : bkz. yonca

unmuh : değirmenlerde değirmenci hakkının konulduğu kiler

ur ∠ etç. urı : bkz. ufak

ur + : bkz. ora

urba ∠ it. robe : elbise; entari , 03 019

urğa- : bkz. oğra-

urğad- : bkz. oğrat-

urğan : urgan; yük bağlamaya mahsus halat

urisiya : bkz. urusya

urufağ : parça parça; karıntı; öte-beri

urum : rum , 01 035 01 / 02 000 01

u. tohumi "küfür sözü"

u. +um oğlı / doğurduğı "küfür sözü" , 01 035 01

urup ∠ a. : kilo ('god') nın 1/4 ü , 05 079

urus : rus

rus , 02 000 02 / 02 001 01 / 04 050 01 / 08 029

urusca : Rusça , 02 000 01

urusluh (ğ) : Rusluk; Rus istilâsı sırası , 01 111 01

urusya : Rusya , 04 056 01

urisiya , 01 121 01

urva : öz; asıl; çorbaya son katılan kısım

uvra , 05 079 04

us : bkz. üş

usaq (nə) : usanç

usd : bkz. üsd

usda ⟨ f. : usta; üstad

usta 02 022 01

usl + : bkz. usul

usmul : usul; yavaş; yavaşcacık; sessizce
05 058 01

usul , 07 014

usulcaman : usulcacık

usulliyin : yavaşça

usmus : uçmuş

usta : bkz. usda

usul / usl + : us

usli geş- / get- "kendinden geç-; eşlıktan vb. gözleri kamaş-, bayıl-"

usul ⟨ a. : usul , 03 009 03

usul : bkz. usmul

uş : bkz. üş

uş : ne âlâ, ne iyi; bkz.ayr. heş

uş- ⟨ etç. uç- : uç- , 09 011 01

üş- , 04 056 01

uşah (ğ) ⟨ etç. uşak : çocuk; çağırma sözü olarak: arkadaşlar
02 022 01 / 02 022 02 / 05 000 01

üşah , 06 019 01 / 13 011 01

u. +a gal- "hamile ol-"

u. +ların anası "karım; hanımım; eşim"

u. +ların babası "kocam; beyim"

oğul u. "çoluk çocuk"

ur u. "çoluk çocuk"

uşaklık (ğ) : çocukluk

u. et- "çocukluk et-; beceriksizlik göster-"

uşaklık (ğ) : rahim; dölyatağı

uşaklı : kundakta veya daha bakıma muhtaç küçük çocuk veya çocukların anası olma; küçük yaşlı çocukları olan kadın

uşgur : bkz. uşhur

uşhur ⟨ etç. iç kur : uçkur; şalvar bağı; kemer; bir nevi kayış; ince kuşak

uşgur , 06 008 / 07 014

u. aş- "abdest boz-"

herama u. çöz- "zina et-"

uşut : 10 055 01

utaş (nç) ⟨ etç. utanç : utanç

utdus : bkz. otdus

utel : bkz. otel

uüy ! : uy; ah! ay! , 03 000 01

uva : bkz. ova

uvra : bkz. urva

uy- ⟨ etç. uy- : uy-; birlikte yoldan çık- , 07 024 01

uygar "uyar" , 05 079 04

uyald- : uyandır- (yalnız uyku hk.)

uyhudan u.-

uyar- ⟨ etç. udgar- : uyandır-; uyar-

bu tepe pulli tepe
su gelir sepe sepe
dediler yar uyumiş
uyardım öpe öpe

uygar : bkz. uy-

uyğun : uygun

uyhi : uyku

yuhi , Ol â25 Ol / 05 052 Ol / 13 002 03 / 06 a8

uyhuluh (ğ) : uykuluk

u. +a ver- / vur- "uyur gibi yap-" , 1< Ol? Ol

uymaca : saf; önüne gelene inanan, uyan (kimse)

u. ahıl "başkalarının fikriyle iş gören"

uzabma : arpşın çözgüsü , 03 063 Ol

Ü

üc + : bkz. üç

ücübe ∠ a. : ecibe; yüzüne bakılamayacak ölçüde çirkin

ecibe "aynı anlamda" , 01 066

ücüret : bkz. ücret

üç : bkz. yüyh

üç + : bkz. üç

üçün ∠ etç. uçun : için ,

çin , 05 052

çün (onun / zaman ç.) , 09 005 02 / 13 008 01

eçen , 14 062 02

eçin , 08 007 01

içen , 04 000 01

için , 02 019 01 / 04 030 01

içün , 07 022 02

üçür- : bkz. uçur-

üçür- : bkz. içir-

üfüle- : üfle-

üfür- : üfle-

üğüt- ∠ etç. ügit- : öğüt- , 07 000 01

üyüş- , 01 000 05

ükele ∠ a. : ukalâ , 03 019

üj + : bkz. üç

üjra ∠ uçra : ucra

üjret ∠ a. : ücret , 01 000 02 / 14 013 01

ücüret , 05 052

üyhle- : bkz. yüyhle-

ülüzgar ⁄ f. : rüzgâr , 01 123 01

uluzgar , 01 000 02

ün- : bkz. yen-

ündür- : bkz. yendir-

üniversite ⁄ fr. université : üniversite

ü. meyhanesi "üniversite; fakülte"

ür- ⁄ etç. ür- : havla-

üreyh (g) ⁄ etç. yürek (g) : yürek , 01 035 01 / 05 079 04

yürey , 04 000 01

ü. +i çatla- "çok kork-" , 04 000 01

ü. +i azzala- "çok açı-" , 01 035 01

ü. +inin yağı eri- "çok heyecanlan-; üzül-" ,
05 079 04

ürüya : bkz. rüya

üryh- (k) ⁄ etç. ürk- : ürk-

üryan ⁄ a. : çırılçıplak

anadan ü. "çırılçıplak"

üs : bkz. üsd

üsd (t) ⁄ etç. üst : üst; yukarı; elbise, giyim , 01 000 01
03 000 01 / 04 013 01 /05 079 06

usd , 02 000 02

üs , 01 038 02 / 01 121 01 / 03 063 01 / 09 011
13 011 01 / 14 013 03 / 05 019

ü. +üne "ayrıca" , 02 000 02

ü. bağ "kılık kıyafet"

ü. yanı "arka kalanı"

üsdele- : tekrarla-

üsdeliyh (g) : üstelik; ayrıca

üsdübeş (e) ∠ a. : üstübeç

üsdülüyh (g) : kağnı arabasının tekerlekleri, kazık ve 'tar'ları dışında kalan kolları ve örtü tahtalarından ibaret kısmı; karosri; kamyonun yük konulan kısmı

araba ü. +i , 09 000 03

üsdün ∠ etç. üstün : üstün

üsdünkori : baştan-savma

üsdünköri , 03 019

üsera ∠ a. : esirler; esir , 08 041 01

eser ü. "esirler" , 01 066

ü. eser "esirler" , 08 041 01

üsgeyh (g) ∠ etç. yüksek : yüksek , 05 052 / 05 067 01 / 09 046 01

yuyhsek , 04 000 01

yüyhseyh (g) , 09 000 03 / 09 049 01

yüsgeyh (g) , 03 009 02 / 07 015 03

ü. get- "yüksek tahsil yap-" , 09 049 01

üsgeyhlet- : yükselt- , 08 007 01

üsgel- : yüksel-

yüsgel- , 03 063 01

üsgelt- : yükselt- , 14 062 02

üsgiyh (g) ∠ etç. yüksük : yüksük

üskif , 01 066

üskif : bkz. üsgiyh

üskire : dövme bakırdan yapılmış ayaklı kâse; çorba tası

üst : bkz. üst

üş / etç. üç : sayıda üç , 03 019

uc + (cuz) , 02 000 02 / 11 013 02

uç (u. +e oğlan) , 03 000 01

us + (sene) , 11 013 02

uş + (dört/ sene) , 02 019 01 / 11 013 02

üc + (cüz) , 01 111 01 / 02 001 01 / 02 022 01 03 056 01 / 04 000 01 / 04 013 01 / 07 014

üç + (+e / +inen / +üncü) , 03 038 01 / 03 063 11 031 01

üj + (+ünce / numaralı) , 14 013 03 / 14 062 02

ü. +ler, beşler, garhlar "evliyalar"

üş- : bkz. uş-

üşah : bkz. uşah

üşü- / etç. üşü-/üşü- : üşü-; soğuk al- , 09 000 03

öşü- , 07 017 01

üşüş : papatya

ütüyh (g) : çok üşüyen kimse

ü. ol- "üşüme hastalığına yakalan-"

ütür- : bkz. itir-

üvez : sıvrılmak; tatarcık

üvez : mor-siyah renkli bir meyve; 'tıg-üvez' de denir

üyüt- : bkz. üşüt-

üz : bkz. yüz

üz / etç. yüz : yüz; çehre; taraf; geçe , 01 111 01 01 123 01 / 05 052 01 / 08 007 01 / 10 050 13 011 01 / 14 013 03

yüz , 02 000 02 / 03 009 01 / 03 009 03 /
04 013 01 / 05 052

ü. göz "yüzü; senli benli" , 05 052 01

ü. sür- , 01 123 01

... ü. +i gözme- " ... +a hasret kal-",02 000 02

ü. +inde gözleri gal- "çok zayıfla-" , 05 079 04

ü. +ini satın al- "bitmek vy. otlatmak üzere ki-
rala-" , 14 013 03

ü. +ini tüyh- "surat as-" , 01 066

ü. +ini ... +a ver- "yüzünü ... istikametine çe-
vir-, dön-" , 14 013 03

bu ü. +de / +e "bu tarafta / tarafa" , 03 009 01
04 013 01

haşa ü. +inden "sizden ayıp olmasın," , 13 011

ne ü. +inen gel- , 03 009 03

ü. +üm sizden gara "size karşı çok mahcubum"

suyun o ü. +i "derenin öte tarafı" , 01 085

üz- / etç. yüz- : yüz-

üzerliyh (g) : evlerde duvarlara asılan küçük hasır gö-
rünüşünde bir süs

üzgeyh (g) : yüzme; kulaç

ü. vur- "yüz-; kulaç at-"

üzgeş (c) : yüzgeç; yüzme

üzey : yüzey; üzer

yüzey , 04 000 01

üzgi : üzümbü , 04 000 01

üzle- : yüzle-; yüz geçir-

yorğan ü- "yorgana yüz geçir-"

üzüguyli : yüzükoyu , 01 000 01 / 10 000 01

yüzigulli , 09 022 02 / 07 015 03

yüziguyli , 07 015 03

yüzügulli , 02 022 02

üzüyh (g) ∠ etç. yüzük : yüzük , 05 079 04 / 09 005 02

üzüyh (g) , 01 066

üzül-∠ etç. üzül- : yüzül-; kabuğu vy. derisi kalk-; üzül-

elma atdım üzüldi
kervan yola düzüldi
canım çıhsın nazlı yar
ağır topal yazıldı

üzür ∠ a. : özür; kusur

üzürli : özürlü; namaz kılabilmek için engeli olan; kusurlu; arızalı

üzüyh (g) : bkz. üzüyh (g)

vaar : bkz. var

vağd : bkz. vad

vagıf ⟨ a. : vâkıf

vagıp

v. ol- "öğren-; anla-"

vagi ⟨ a. : vaki

emrihak v. ol- "öl-; vefat et-" , 08 007 01

vağon ⟨ ing. wagon : vagon

vah : bkz. vahit

vahat : bkz. vahit

vahıf ⟨ a. : vakıf

vahıt ⟨ a. : vakit; zaman , 01 000 01 / 02 022 02 06 008

vah , 09 052 01 / 10 050 01 / 11 031 01 / 13 020

vahat , 02 000 02

vahdına devin "zamanı gelinceye dek" , 09 052 01

vahdına hazır ol- "ölümüne hazırlan-", 10 050 01

vahıtsız "vakitsiz; geresiz; sırası gelmeden; hemen" , 01 000 01

ne vah "ne vakit; ne zaman" , 13 011 01

o vah "o vakit; o zaman" , 11 031 01 / 13 020 01

vahdın birinde "bir vakitler" , 01 066

vahvet- : vekfet-

vala : bkz. vallah

vala ⟨ f. : bir çeşit ipekli kumaş ve bundan yapılan başörtüsü; ipekli yazma , 05 019

valez ∠ fr. valise : valiz; bavul

vali ∠ a. : vali , 09 011 01

valla : bkz. vallah

vallah ∠ a. : vallahi

vala , 03 063 01 / 09 049 01

vallā , 03 000 01 / 03 063 01 / 14 062 08

vallah , 04 001 01 / 09 000 01

vallaha , 03 056 01 / 04 000 01

vallahe , 03 038 01

v. billa(ha) , 04 000 01

vallaha / vallahe : bkz. vallah

vank (yh / g) ∠ erm. : kilise; birçok köylerin eski isimleri bu kelime ile sonuçlanır

vantirator ∠ fr. ventilateur : vantilatör

vaporöz ∠ rus. : ağızlığı üzerinde olan bir rus sigarası , 03 038 01

vapur ∠ fr. vapeur : vapur , 05 052 01

bapir , 08 000 01

var ∠ etç. bar : var , 02 062 01 / 03 079 04

vasr , 01 000 01

var- ∠ etç. bar- : var-; ulaş- , 04 000 01

varel ∠ fr. baril : varil

varis ∠ a. : bkz. varis

varidat ∠ a. : gelir

varidatli : çok gelirli; müreffeh

varis ∠ a. : varis; mirasçı

varıs , 14 063 01

v. +li "mirasçısı çok olan mal" , 14 063 01

varle : bkz. varli

varli : varlı; varlıklı; zengin

varle , 02 019 01

v. vahatsız "zamanı belirsiz; canı istediği zaman; düzensiz"

varvan : hanım, kadın (?) , 03 000 01

varyos ∠ yun. : büyük ve ağır yemek

v. ~ kilüng , 10 055 01

vay ! : vay ! , 03 000 01

bayh bayh bayh , 01 111 01

vayit : bkz. öz

veyit : bkz. ved

vayiz ∠ a. : vaız

vez , 07 000 01

v. et- "vaız ver-"

veyiz ∠ a. : vaiz

veseyet : bkz. vesiyet

ved ∠ a. : vaad

vagd , 09 092

vayit , 14 013 01

vedet- "vaad et-"

vayitli ol- "vadetmiş bulun-" , 14 013 01

vede ∠ a. : vade

v. +si yet- "vadesi yet-; öl-"

vedire : bkz. bedire

vefa ∠ a. : vefa

befa "vefa" , 05 079 04

v. +sız "çabuk unutan; ölümlü" , 05 079 04

vefat ∠ a. : vefat , 02 000 02

befat , 06 008 01 / 06 008 03 / 13 002 03

befat , 09 052 01

mefat , 03 019

vehdet ∠ a. : vahdet; Vahdettin

vehemet ∠ a. : vahamet

vehim ∠ a. : vahim

vehşi ∠ a. : vahşî

vekel : bkz. vekil

vekeleloh (ğ) : bkz. vekilliyh

vekelet ∠ a. : vekâlet; bakanlık

vekil ∠ a. : vekil

vekel , 02 019 01

vekilliyh (ğ) : vekillik

vekeleloh (ğ) , 14 062 02

velakin ∠ a. : ve lâkin , 04 056 01

amma v. , 01 066

velhasilikelem ∠ a. : kısaca; hülâsa , 01 111 01

velvele ∠ a. : gürültü patırdı

ortalığı v. +ye ver- "heyecanlı haberler yay-"

ver- ∠ etç. ber- : ver-

veran ∠ f. : viran; yıkılmış

verane ∠ f. : virane; yıkılmış; harap; harabe

verep : yamaç; meyil

vereset ∠ a. : varaset

verət : dokuma tezgahının kağnı arabası 'ması'na benzeyen parçaları , 05 063 01

verev : köşeden köşeye; eğik; eğri

vergili : sözlü; evlenmek üzre birisine sözü verilmiş kız

vesaed : bkz. vesayit

vesaireler : ve saire , 02 019 01

vesayet : bkz. vesayit

vesayit ∠ a. : vesait; vasıta

vesaed , 01 000 02

vesayet , 01 000 02 / 11 013 02

vesiyet , 02 025 01

vesi ∠ a. : vasi , 01 000 02

olmağ isderisen allaha asi
ya mütevelli ol ya vesi

vesiğe ∠ a. : vesika

vesiyet : bkz. vesayit

vesiyet ∠ a. : vasiyet

vesselam ∠ a. : işte bu kadar; sözün kısası bu 04 056 01

vesupanellah ∠ a. : tesuphanallah

vesvese ∠ a. : endişe

v. ol- "endişe et-" , 01 066

vesveseli "kuşkulu" , 05 079 05

vetan ∠ a. : vatan , 09 000 01

vetendaş : vatandaş , 07 000 01

vez : bkz. vayiz

vezeyh (ğ) : uçkur; uçkurluk

vezeyet : bkz. veziyet

vezife ∠ a. : vazife , 01 000 02

veziyet ∠ a. : vaziyet; durum

vazeyet , 01 000 02 / 02 022 02

vazeyet , 04 050 01

vezeyet , 05 056 01

v. al- "saygılı bir durum takın-"

vığ : bkz. viyh

vığılda- : yeni doğan çocuk için ilk sesi çıkar-

vığır vığır : çok kalabalık ve karışık (bu sözle birlikte parmaklar biribirlerine yaklaştırılıp uzaklaştırılarak anlam pekiştirilir.)

vığla- : kundaktaki çocuk için ağla-

vıyh : bkz. viyh

vış : bkz. viyh

vızılyh (ğ) : çok ufak sivrisinek

vi : bkz. viyh

vijdan ∠ a. : vicdan , 10 000 01 / 14 043 02

vijdanı-hakim : hâkimin kanaati , 14 043 02

vijdanni : vicdanlı , 10 000 01

viyh ! : hayret, şaşma, üzüntü vb.ni ifade eden ünlem (bu ve aşağıdaki örnekler çokluklu kadınlar tarafından kullanılır)

bıyh / bïy / bış / pïğ (aman / tü tü tü) / vığ / vıyh / vış / vi / viş / viy / vüy / vuyh !

v. anam!

yani ne olir v.!

vileyet ∠ a. : vilâyet

viro : durmaksızın

viş! : bkz. viyh!

viş (ma) ∠ ing. wimoh : vinç

viy : bkz. viyh !

vişiyh (g) : küçük sivrisinek

vizite ⟨ it. visita : vizita; muayene ücreti

voda ⟨ rus. : su (yaygın kullanılışı yoktur; ancak metinlerimizde geçtiği için buraya alınmıştır)

oda , 01 111 01

v. kuda? "su nerede?; nerede su bulunur?" , 01 111 01

vola / volan : bkz. ola

volespet ⟨ fr. vélocipède : bisiklet

vugat ⟨ a. : vukuat; hadise

vur- (-ur/-ar) ⟨ etç. ur- : vur-; çal-

birbirine v.- "dövüş-" , 14 062 08

davul-zurna v.- "davul-zurna çal-" , 02 022 02

makiniye v.- "makinadan geçir-" , 03 063 01

motora v.- "motörlü bir makinadan geçir-" , 09 050 01

turşi v.- "turşu kur-"

yola v.- "uğurla-; teşyi et-"

vurğun : vurgun

vurğun ⟨ fr. fourgon : furgon; geniş hacimli araba , 09 046 01

vüy ! : bkz. viyh !

vuyh ! : bkz. viyh !

vüzere / vüzera ⟨ a. : vezirler; vezir

vüzürya , 05 052

vezir v. "vezirler"

vüzürya : bkz. vüzera

ya ∠ etç. ya : ya; evet; peki; demek öyle

a , 02 019 01

ye , 03 000 01

ya kemeri ya hendeği doldur- "ya zengin olup refah içinde yaşa-, ya da ölüp git-" , 05 079 05

ya ∠ rus. : ben (kullanılır bir kelime değildir; ancak metinlerimizde geçtiği için buraya alınmıştır.)

ya bal pleno, e rasie, tam gaverit. "esir oldum. ve ruşyada, orada konuşulur" , 03 041 01

yaba : ağaçtan yapılmış birkaç dişli kürek; 'tağ' savurmakta kullanılan alet

yaban : yabani; karlarda bulunan

y. tezeği "hayvanların otlatılırken karlara bıraktıkları tersleri"

yabani : yaban; yaban

y. geçisi "dağ keçisi" , 09 011 01

yabluk ∠ rus. : elma (kullanılır bir kelime değildir; ancak metinlerimizde geçtiği için buraya alınmıştır.)

yad ∠ etç. yat : yabancı

y. +i yabançısi ol- " bir yerde ilk defa bulun-"

yades ∠ f. : lâdes

yadırğa- : yadırga-

yaş : yaş; yele , 09 052 01

yağ- ∠ etç. yag- : yağ-; yağmur yağ-

hava yağ- "yağmur yağ-" , 03 009 01

yağal- ⟨ etç. yağıl- : (alış-verişte) aldan-

yağdan / yağdanmah : yağdanlık; mendil

yağışah (ğ) : yağışlı hava

yağlah (ğ) : geniş, büyük mendil

yağli bağla- : börek yap-

yağli-gara : bir çeşit yara merhemi

yağmur ⟨ etç. yagmur : yağmur , 06 019 01 / 08 029 01 / 11 015 15 011 01

yah- ⟨ etç. yak- : yak-; türkü bestele-

yaha ⟨ etç. yaka : yaka; kenar

y. dut- "ısrar et-; sıkıştır-"

bir y. +ya çıh- "bir sonuca ulaş-" , 02 019 01

yahar- : yalvar-

yahen : bkz. yahın

yahıl : bkz. ahıl

yahın ⟨ etç. yakın : yakın , 02 025 01 / 04 000 01

yahen , 02 002 01 / 02 022 02

yahin , 02 022 01

yahun , 02 002 01 / 02 022 02

y. ol- "yakınlık göster-; yanaş-; istekli ol-"

yahınnaş- : yaklaş- , 09 000 01

yahışıh (ğ) : lâyık; uygun

y. al- "uygun ol-"

y. +inda anmat- "uygun bir şekilde söyle-"

yahin : bkz. yahın

yahlaş- : yaklaş- , 04 000 01

yarhaş- , 01 035 01 / 07 000 01

yahşe : bkz. yahşi

yahşi / yakışık : iyi; çok güzel (Azeri Türkçesinden alınma bu kelime Farsça, bazan da Rusça sanıldığı için Acem ve Rus taklidi yapılırken kullanılır.) , 01 111 01

yahşe , 08 041 01

yahun : bkz. yahın

yal / etç. yal : at yelesi , 03 019 / 06 008

yal : kedi, köpek vb.ne verilen mama

yalağı : dağlar ve tepeler üzerindeki düzlük yerler

yalağuz : bkz. yalanız

yalahoi : dalkavuk

yalan / etç. yalgan : yalan

y. palan "uydurma sözler"

y. yere yohdan "gereksizce" , 04 013 01

yalangguz : bkz. yalanız

yalanız / etç. yalngız : yalnız , 01 121 01 / 02 001 01 07 015 03 / 09 011 01 / 11 013 02 / 12 017 13 008 01

yalağuz , 11 013 02 / 03 019

yalangguz , 01 123 01

yalanuz , 05 079 06

yalauz , 09 052 01 / 10 000 01 / 14 043 01

yalavuz , 02 014

yalazuh , 03 000 01

yalguz , 01 066

yalnız , 01 000 02

yalnuz , 04 056 01

yalanız : bkz. yalanız

yalanz : bkz. yalanız

yalavuz : bkz. yalanız

yalazuh : bkz. yalanız

yalçen : bkz. yalçın

yalçın : yalçın; sarp

yalçen , 04 000 01

yaldat- / etç. alda- : aldat-

yallat- , 01 066

yalgus : bkz. yalanız

yalhi / etç. yalgu : başıboş; yalın kat

yalın / etç. yalıng : yalın

y. gat "ince ve tek katlı" , 03 063 01

yallat- : bkz. yaldat-

yallaz / yallez : metelikaiz; züğürt kimse

yalnız : bkz. yalanız

yalnuz : bkz. yalanız

yamah / etç. yamag : yamak, yardımcı; soğan kavurmak için bakırdan yapılmış tek kulplu küçük kap

yamahçılıh : çıraklık

yaman / etç. yaman : çok; yaman

yamaş (c) : yamaç

y. +ına geç- "yamına geç-; ademeklili dön-"

yamçi : keçeden yapılmış yağmurluk

yan / etç. yan / yang / yanga : yan; taraf

yane "yana" , 02 000 01 / 06 008 03 / 07 022 01
09 000 03 / 14 013 03

yani "yana" , 01 111 01 / 01 121 01 / 08 007 01

11 013 02

yaniya "yana" , 01 111 01

yanne "yana" , 07 000 01

yanni "yana" , 01 111 01 / 04 013 01 / 08 040 01
13 011 01

yanniya "yana" , 07 015 01

bu y. " bu yana; bu tarafa"

o y. " o yana; o tarafa; öteye"

o y. bu y. "o yana bu yana; o tarafa bu tarafa"

o yandan "öteden" , 02 000 01

üs yane "üst tarafı" , 09 011 01

yanına yöresine bak- "etrafına bakın-" , 01 000 a

yan-begi "yan tarafa; yan üstü" , 01 000 01 /
01 123 01

yan-bud et- "iki büklüm yap-; kalkaman hale getir-; kesilen hayvanı parçalayıp yığ-; bkz.
ayr. gel-bud et-

yani-gara (vura) "kargış sözü"

yanın gara duta "kargış sözü"

yan-üsdi / yannamasına "yatay olarak"

yana : bkz. gene

yana : bkz. yani

yan-begi : bkz. yan

yandan : bkz. yan

yane : bkz. yan

yane : bkz. yani

yangun : yangın

yani : bkz. yan

yanı ⁄ a. : yanı , 03 063 01

anni (ne olur a.) , 09 046 01

yana , 03 038 01

yane (ayne) , 03 063 01

yane , 02 002 01 / 02 019 01 / 03 009 01
04 000 01 / 04 013 01 / 06 008 01

yeni , 03 038 01

yaniya : bkz. yan

yanne : bkz. yan

yanmış : bkz. yanlış; başkası , 10 050 01

y. (biri) , 10 050 01

yanni : bkz. yan

yanniya : bkz. yan

yanmıla- : taklit et-

yao : bkz. yavu

yap- ⁄ etç. yap- : yap-; et-

nnap- "ne yap-" , 02 001 01 .

çamaşır y.- "çamaşır yıka-" , 07 015 03

elçiluh y.- "elçilik et-" , 04 056 01

güleş y.- "güreş tut-" , 04 030 01

milleluh y.-"milo at-" , 04 030 01

tehrip y.- "tahribet-" , 07 015 03

yayla y.- "yaylaya çık-" , 04 056 01

yapdır- ⁄ etç. yaptur- : yaptır- , 02 019 01 / 04 056 01

yapdur- , 04 056 01 / 05 067 01 / 14 062 02

yapdur- : bkz. yapdır-

yapıl- ⁄ etç. yapul- : yapıl-; ol- , 01 035 01

iyne y.- "iğne ol-" , 05 052 01

yapıncа : keçeden yapılmış bir çeşit pelerin; dört direkli çadır

yapıncah (ğ) : keçe yağmurluk; bkz. eyr. yapıncа

yapış- ∠ etç. yapuş- : yapış-; sıkıca tut-/tutun- , 02 022 02

yapışdır- : yapıştır-; birleştir-

yapışdur- , 05 052 01

yapuşdur- , 05 079 04

yapışdur- : bkz. yapışdır-

yapışlan- : yapış-; yapıştırıl- , 07 014

yapı ∠ etç. yapış : yapı; bina; ev , 07 022 01

yapuşdur- : bkz. yapışdır-

yar- ∠ etç. yar- : yar-; bir yere girerek barınaklık yap- 10 000 01

yar ∠ etç. yar : yar; uçurum

gendini y. -dan at- "büyük bir tehlikeye gir-"

yara : yara

y. ver- "yara ağ-" , 01 000 02

yara- ∠ etç. yara-: yarala- , 01 035 01

yarala- : yarala- , 01 000

yaramaz : yaramaz; kötü , 02 011 01

yaran : bkz. yorğan

yardem : bkz. yardım

yardım : yardım

yardem , 02 000 02 / 02 001 01

yarebbi : bkz. rebbi

yare : bkz. yari

yaren : bkz. yarın

yaren ∠ f. : arkadaşlar; arkadaş; dost; ahbap

yaranmigen : yaranlikla; şakadan , 13 Oll Ol

yaranmiyh (g) : ahbaplık; şaka

y. et- "sohbet et-"

yapah ⁄ etç. yap : yapağı

yarhaş- : bkz. yahlaş-

yarıntı : yarıntı; kazıntı , 07 Ol4

yarı : yarım; yarı

yare , 04 000 Ol

yara , 03 009 Ol

y. buçuh "yarım yamalak" , 03 009 Ol / 04 000 Ol

yarın ⁄ etç. yarın : yarın , 04 056 Ol

yaren , 02 002 Ol

yarma ⁄ etç. yarma : yarma; fazla derin olmayan uçurum
07 000 Ol

yarmaça : çam ağacından yapılmış sopa; odun parçası

tandıra goydum paçayi
üstüne örtdüm keçeyi
gız getirin yarmaçayı
pisigin bağlasaz nola
bele de gonşuluğ ola

yarmah (ğ) : büyük kaya yarıntısı

yarpah (ğ) ⁄ etç. yapurgak : yaprak

y. dolmani "yaprak sarması"

yarpız ⁄ etç. yarpuz : çay kenarlarında ve ortalarında, kumluk, çakıllık yerlerde yetişen güzel kokulu mor çiçekler açan bir bitki; toplanıp kurutularak yemeklere konur

ilan yarpızdan hazetmez; o da gider gelir burnunun dibinde biter "bu atalarsözündeki 'yarpız' D.İ.T. de de belirtildiği üzre yalan

yemekle maruf bir hayvanın adıdır"

yasah : bkz. yassah

yasdıh ⟨ etç. yastuk : yastık; kağnı mazısının yuvaları; bunlar sürtünmeden azalarak yanmasın ve kolay kayasın diye 'tort' veya 'sabun' la yağlanır

yasduh , 05 079 04

yasduh : bkz. yasdıh

yassah : yassak

yassah , 04 000 01

yassi ⟨ etç. yası : yassı

yassi ⟨ yatam : yatsı; yatsı vakti , 04 056 01 / 05 052 05 079 05

yaş ⟨ etç. yaş : yaş; zalak; taze; yaşanılan süre, yaş (bu anlamda kullanıldığında genellikle bütün şahıslar için iyelik eki III. teklik şahıs ekiyle kullanılır.

yaş tut "taze dut"

yaş meyva "taze meyve"

on yaşında "on yaşımda / yaşında"

yaşıt : akran; emsal

yaşle : bkz. yaşli

yaşli ⟨ etç. yaşlıg : yaşlı , 04 013 01

yaşle , 04 013 01

yaşmah : yaşmak; ocak, dolap vb. önlerindeki oymalı perdeler; taş vy. tahta levhalardan oyularak yapılır

yataholıh (ğ) : yataklık; hırsızları barındırma

yataholuh , 04 000 01

yataholuh : bkz. yatahçılıh

yatahlıh (ğ) : yatakların yığıldığı dolap, bkz.'yüyhlüyh' karyola

yatır- ⁄ etç. yattur- : yatır- , 06 019 01
yatgur-
yatur- , 02 000 02 / 04 013 01 / 04 056 01
05 052 01 / 07 000 01 / 07 015 02

yatur- : bkz. yatır-

yau : bkz. yavu

yauv : bkz. yavu

yavan ⁄ etç. yavgan : yavan; katıksız; yağsız

y. yağıh / yağlı y. arama- "önüne ne gelirse yi-yip kalk-; yemek seçme-"

yavanıh çeyh- : bir süre katıksız ekmek ye-; ilk sağın hayvanı doğurunceye kadar katıksız ekmek ye-

yavaşliyin : yavaşça

yavga : bkz. gavğa

yavrel- ⁄ etç. yalvar- : yalvar- , 01 123 01 / 14 062 01

y. yahar "yalvara yakara" , 14 062 01

yavri : yavru

yavru , 03 038 01

yavru : bkz. yavri

yavşan-oti : güzel kokulu bir ot; pelin

yavu ⁄ a. : yahu; , 02 001 01 / 08 000 02 / 09 000 03 14 013 01 / 14 062 02

yao , 01 123 01

yau , 01 000 01 / 02 001 01 / 03 019

yau , 02 001 01

yauv , 02 000 02

yavunş (c) : muhtaç; düşkün

yavuşan / etç. yapışan / yavşan : yavşan otu; güzel kokulu bir ot

yaya / yayan : yaya; yaya olarak , 02 022 01 / 15 011 01 03 019

yayel- : bkz. yayal-

yayha- : bkz. yoha-

yayık : yağ çıkarmakta kullanılan tavandan iplerle asılı uzun kapalı kap; yayılmış

yayıl- / etç. yayıl- : yayıl-

yayel- , 02 000 02

yaylım : otlak; sürünün yayıldığı yer

dağın y. +i "dağın otlak kısmı"

yayvan : yayvan; ağır ağır yürüyene; ağır ağır yürünen bir oyunu

yaz- / etç. yaz- : yaz-; açıp yay-; muntazam aralıklarla yarıklar aç-; yayla-

meyhtup y.- , 03 040 01

hamuri y.- "hamuru yay-" , 01 066

kebap y.- "kebap yapılacak et parçasını eninə uzununa bıçakla çiz-"

dağ y.- "yayla yayla-" , 03 000 01

yazbaşı : ilkbahar

yazdır- : yazdır-

yasdur- , 03 000 01

yazdırp- : bkz. yazdır-

yazık (ğ) / etç. yazuk : yazık; üzüntü

y. +i dut- "acı-; üzül-"

yazıkla- / etç. yazukla- : acı-

yazıl- : acı-; esef et-; üzül-

yazıl- : yazıl- , 02 022 02

yazul- , 05 052 / 05 079 05

yazılış : yazılış; yazılma; nüfusa kayıt , 02 022 02

yazı : yazı; alın yazısı

y. göder "alın yazısı" , 09 005 02

yazı ∠ etç. yazı : yayla; kır; dağ

y. yabanda gal- "sahipsiz kal-; bakacak kimsesi olma-"

yazlık : yazlık; kapısı doğrudan doğruya dışarıya açılan oda

yazluh , 01 038 02

yazluh : bkz. yazlık

yazma : başörtüsü; beyaz zemin üzerine siyah desenli çerçeveler basılarak yapılan başörtüsü

yazul- : bkz. yazıl-

ye : bkz. ya

ye- / yi- : ye-

yed- ∠ etç. yet- : yedeğinde götür-

yed- : bkz. get-

yedde : bkz. yeddi

yeddi ∠ etç. yetti / yeti : sayıda yedi , 01 035 01 / 01 111 01 121 01 / 01 123 01 / 04 013 01 /09 052 13 002 01

yedde , 08 041 01 / 09 000 01 / 14 062 08

yede , 02 001 01 / 02 022 02 / 03 009 01 / 05 038

yedi , 02 000 04 / 02 025 01

y. ceddine tübe et- "büyük pişmanlık getir-"

y. +den yetmişe gedər "eli ayağı tutan herkese" , 02 000 02 / 13 002 01

yede : bkz. yeddi

yede : bkz. de-

yedeyh (ğ) < etç. yetgek : yedek; dizgin , 04 000 01

yeder- : bkz. yedir-

yedi : bkz. yeddi

yedir- : yedir- , 02 000 02

yeder- , 02 000 01

yedur- , 04 056 01

yedür- , 02 000 02 / 05 079 04

yedur- : bkz. yedir-

yedür- : bkz. yedir-

yege : eğe

yegele- : eğele-

yegen < etç. yegen : yeğen

yegene < f. : yegâne

yegin : eline, ayağına çabuk; çabuk; eceleci

y. y. get- "hızlı yürü-"

y. ahmâl(lî) "ahmak"

y. suvarî "ulak"

avradın yeginı - güldürür beginı "eline çabuk o-lan kadın kocasının yüzünü ak çıkarır."

yegin at yeminı - tenbel at gırbacını "çalışkan kimse daima emeğinin karşılığını görür."

yeğreyh (ğ) < etç. yigrek : bol; bereketli; daha iyi

yeha- < yayka- : yıka- , 01 035 01 / 02 000 02 / 06 019 01

yayha- , 05 079 05

yiha- , 05 052 01

yehan- < yaykan- : yıkan-

yeyhan- , 01 038 01

yıhan- , 09 005 02

yehene : 09 052 01

yeyhne ağır y. Daha yeyhle- , 09 052 01

yeyhden ⟋ f. +den : birdenbire; hiç yokten

yeyhsan ⟋ f. : bütün , 02 000 02

yeke ⟋ etç. eke : iri , 04 023

yekelt- : büyüt-; yücelt-

yekin- : çaba göster- , 09 028 02

yelati : bisiklet

yelfırıg : dengesiz; aklına eseni yapan; çabuk kızıp çabuk yumuşayan kimse

yelim ⟋ etç. yelim : hafif

yelpirıyh (g) ⟋ etç. yelpir- : hafifmeşrep; hoppa

yelinceyh (g) ⟋ etç. yeling : hafif; kolay kaldırılabilir

yelkan ⟋ etç. yelkin : köylülerin harman savurmak için bekledikleri rüzgârın çıkacağını gösteren ufuktaki küçük bulut

yelöni ⟋ yel öni : kalburdan geçirilen tahılın rüzgâr istikametinin karşı tarafında yığılan cılız kısmı

yelten- : teşebbüs et-; kalkış-

yel-yepeleyh (k) : acele; çar çabuk; koşa koşa

yemah (ğ) : bkz. yemeyh

yemeyh (g) : yemek , 02 022 02

yemah (ğ) , 03 009 03

yemek , 03 009 03

yimeyh , 04 056 01 / 07 017 01

yemeyhhana : yemekhane , 02 000 02

yemek : bkz. yemeyh

yemin ∠ a. : yemin

emin , 13 002 03

yemiş ∠ etç. yemiş : yemiş; taze incir

yemliyh (g) : yemlik; tarlalarda yetişen ve yaprakları yenilen bir kır bitkisi

yemlük , 02 000 02

yemliyh (g) : hayvanların yemlerini yedikleri teknemsi yer; bkz.eyr. 'müsirlüyh'

yemlük : bkz. yemliyh

yen : bkz. gen

yen- ∠ etç. in- : in- , 01 000 02 / 01 111 01 / 02 022 02 / 03 009 02 / 03 000 02

an- , 02 000 02 / 02 001 01 / 02 002 01 / 02 019 03 039 01 / 04 000 01 / 04 013 01 / 06 008 10 050 01 / 14 063 05

eyn- , 05 052 01

in- , 01 035 01 / 01 038 02 / 04 000 01 / 05 052 05 079 05 / 07 000 01 / 07 015 05

un- , 04 000 01

yin- , 04 056 01 / 05 052 01 / 07 000 01 / 07 015

yen- ∠ etç. yeng- : yen-; kazan-; üstün gel- , 02 022 01 04 000 01

yeng- , 02 001 01

yenk- , 03 019

yencileyh (g) ∠ 'yelinceyn' : nalın

yincil , 06 008

yüncüleyh , 05 052

yendir- : indir-; kazgânlığı geç- , 09 000 01

ender- , 03 009 03

endür- , 02 000 02 / 02 022 02

indür- , 04 000 01 / 05 052 01

öndür- , 05 052 01 / 05 079 05 / 05 106 01

yendür- , 02 002 01

yendür- : bkz. yendir-

yene : bkz. gene

yene : bkz. yeni

yeng- : bkz. yen-

yengi : bkz. yeni

yengeş (e/ş) ⟨ etç. yengeç : yengeç

yengüllüyh (ğ) ⟨ etç. yengil : hafiflik

güzeller bezenmiş toya gideller
sizlere emanet yar oynamasın
ben bülürem reca minnet edeller
yengüllüyh edip de tez oynamasın

yeni : bkz. yani

yeni ⟨ etç. yengi : yeni; henüz; şimdi , 09 049 01

yene , 02 001 01 / 02 002 01 / 02 019 01 /
03 038 01 / 04 000 01

yengi , 01 056

y. y. "yeni yeni; şu sıralarda" , 02 019 01

y. yetmeler "geçler" , 09 049 01

y. yıl "ocak ayı"

y. -den "tekrar; baştan" , 01 083

eskiyise parçamız - yengiyise yamamız "yakınlar için; yabancı değil, herşeyimizi biliyor anlamına atalar sözü"

yeniş : iniş , 09 011 01 / 03 000 01 / 07 015 02 08 007 01 / 09 000 03

yeniş , 04 013 01

yiniş , 04 056 01

yimiş , 07 024 01

y. +e "inişe" , 03 000 01 / 04 056 01 / 04 013 07 015 02 / 07 024 01 / 08 007 01 / 09 000

y. +i "inişe" , 05 079 05 / 14 013 02

yenk- : bkz. yen-

yeniş- : bkz. yeniş

yer ∠ etg. yer / yir : yer; sıra; memleket

y. oynaması "deprem"

y. +de "sırada; esnada" , 05 079 04

y. +inen "yerde sürünerek" , 02 022 02

y. +ini köküni gasut- "mahvet-" , 05 079 04

y. +le y. +in "hemen oracıkta" , 05 079 04

yer- : bkz. er-

yerbeyer ∠ t.f. : yerli yerinde , 02 000 02

yerde-gezen : yılan , 05 005 02

(y.) gıybetimizi edenlerin boğuzuna aha "kargış eğesü"

(y.) evlerden irah "Allah göstermesin"

yerden-yıgma : cuce; bodur

yere-bahan : sinsi

yer-basan : "yol-basan"ın eşanlamlısı

yeri : bkz. geri

yeri- : gezin- , 09 052 01

yerildur- : yetiştir- , 02 025 01

yerîyhle(n)- : aşer- ; bkz. ayr. aş / aş yeri-

yerîl- : birik-; toplan-; dol-

yerîn- : gezin- , 09 052 01

yerîn- : imren-; gıpta et-

yerîş : kavga; dövüş

y. (+e) get- "kavga etmeye git-"

yerîş- : yetiş-; olgunlaş-

yerîşdîr- : yetiştir-

yerîşdur- , 02 022 01

yerîşdur- : bkz. yerîşdîr-

yerîşgin : ergin; olgunlaşmış; olgun

yeryepereyh (g) : çarçabuk

yesir : bkz. yesîr

yesîr / a. : esir , 01 055 01 / 01 121 01 / 04 013 01

esser , 08 041 01

esîr , 03 038 01

yesir , 09 000 01 / 14 013 05 / 03 019

yessir , 08 041 01 / 15 002 03

yessîr , 07 017 01

y. +e ver- "esir ver-"

y. +im ol- "kulum köle olayım"

yessir : bkz. yessîr

yet- / etç. yet- : yetiş-; yet-; çat- , 02 022 01 / 14 062

yeteş- : bkz. yetiş-

yeteştir- : bkz. yetişdîr-

yetiyh (g) / etç. yetik : vâkıf; agâh; haberdar

y. ol- "anla-" // y. +ine ver- "farkına var-"

yetiş- ∠ etç. yetiş- : yetiş-; var-; hücum et-; ulaş-

yeteş- , 02 001 01 / 02 019 01

yetiş- , 01 035 01

üstüne y.- "ulaş-"

yetişdir- : yetiştir-

yeteştir- , 02 001 01

yetuşdur- , 04 030 01

yetişgin : yetişkin; gelişmiş

yetmeş : bkz. yetmiş

yetmiş ∠ etç. yetmiş : sayıda yetmiş

yetmeş , 03 000 01

yetuşdur- : bkz. yetiştir-

yetüş- : bkz. yetiş-

yevmiye ∠ a. : yevmiye; her gün; her gün için verilen ücret , 07 014

yey ∠ etç. yeğ : yeğ; daha iyi

yeyel- : bkz. yiyil-

yeyhan- : bkz. yehan-

yığıl- ∠ etç. yıgıl- : yığıl-; toplan-

yıgınah / yıjnah : toplantı

yıhan- : bkz. yehan-

yıkım : yıkım; aşırı masraf, yük

yıldız-köki : yerelması

yılğınnıh : yılgınlık; yılma

yılhi ∠ etç. yılkı : at sürüsü

yırah : bkz. ırah

yırtıl- ∠ etç. yırtıl- : yırtıl-; çok şiddetli bağır-, ağla-

bkz.eyr. cırıl-

yi- : bkz. ye-

yigirmi : bkz. igirmi

yiha- : bkz. yeha-

yim : bkz. igirmi

yimeyh : bkz. yemeyh

yin- : bkz. yen-

yinci : bkz. yenileyh

yiniş / yiniş : bkz. yeniş

yireyh (g) ∠ etç. yeg (?) : daha yürekli, cesaretli , 13 Oli

yirmi : bkz. igirmi

yiyeme- : yiyeme- , 09 000 01

yiyibbiçi ∠ yiyip biçen : boğaz tokluğuna ekin biçen yoksul kimseler, 14 062 03

yiyil- : yenil-; yenilebil-

yeyel- , 02 019 01

yoğun ∠ etç. yogun : tembel; kalın; kaba

y. adam "tembel adam"

yoh ∠ etç. yoh : yok

y. +sa "yoksa"

y. +sam "yoksa"

y. +usa "yoksa; aksi halde"

y. y. +usa(m) "aksi halde"

yoklama : yoklama; lohusalara gönderilen yiyecek, yemek vb.; son kontrol

y. macuni "boyacıların asıl boya tabakasını çekmeden önce boyanacak nesneye çektikleri son macun tabakası"

yoksa(m) : bkz. yoh

yol ⟋ etç. yol : yol; usul; defa; evlenenlerin tarafların birbirlerine verdikleri hediyeler

y. töre "adet; usul"

y. yolah "çare"

y. +a get- / götür- "iyi geçin-"

y. +a vur- "uğurla-; tegyi et-"

y. +uni siyh- "küfür sözü" , 01 035 01

bir y. "bir defasında; bir defa"

(halına) y. +una goy- "gereken düzeni ver-"

yolah ⟋ etç. yolak : yol; töre; keçi izi; keçi yolu , 02 022 03 019 / 06 008

yolbaman : yol inşaatlarında kullanılan buharla silindir

yolçuluh (ğ) : yolculuk; seyyar satıcılık , 07 022 01

yoldaş : yoldaş; koca

can y. +i "arkadaş"

yolduzer ⟋ ing. bulldozer : buldozör

yolli : yollu; benzeri; hoppa kadın

eggi y. "eksimsi; eksice" , 05 052 01

yonca ⟋ etç. yorınçga / yorınça / yorunçga / yonçka : yonca

unca munca "yonca monca" , 11 013 02

yonce , 11 013 02

yonce : bkz. yonca

yor- ⟋ etç. yor- : yor-

yor- ⟋ etç. yor- : yorumla-

yorah : ayakkabı yanması

yordam : usul (yalnız kullanılmaz)

yol y. "usul; adabımuaşeret"

yorgan : yorgan , 02 000 02 / 03 000 01 / 13 000 01

yaran , 05 079 04

yozgat : Yozgat , 02 019 01

yoz : yoz; başıboş, serseri; yaylada otlatılan büyükbaş hayvan; at sürüsü

y. malı "yayla hayvanı"

yöre ∠ etç. yöre : yöre; değirmen taşının çevresi; burada bırakılan kalın un

yörəyh (g) ∠ etç. yörgek : beşik bağı; çocuğun düşmemesi için beşiğin üzerinden ve altından geçirilen kuşak

yöriyh (g) : yörük; bkz. ayr. yüriyh

yös : bkz. yüz

yu- ∠ etç. yu- : yıka- , 03 069 01

yubutbaymat ∠ rus. : Rusça sövgü sözü (metinlerimizde geçtiği için buraya alınmıştır.) , 03 038 01

muyburtbaymart , 02 000 01

yubutbaymart , 03 038 01

yud- ∠ yut- : yut-; üt- , 05 079 04

yudul- : yutul-; ütül-

yudus- : ütül-; kaybet- (oyunda)

yufga ∠/etç. yupka / yufka : yufka; saç ekmeği; hafif

yuğur- ∠ etç. yoğur- : yuğur-

yuğurlan- : yoğrul-

yuha ∠ etç. yuka : yufka; derin olmayan; ince; narin; hassas

yuhardan : bkz. yuhari

yuhare : bkz. yuhari

yuhari ∠ etç. yokaru : yukarı

harda (şu h.) "yukarıda" , 10 056 01

uhardan "yukarıdan" , 14 013 03

uhari "yukarı" , 05 028 01 / 05 052

yuhardan "yukarıdan" , 02 000 01

yuhare "yukarı" , 02 019 01 / 03 000 01

yuherke "yukarı" , 11 013 02

yuherke : bkz. yuhari

yuhi : bkz. uyhi

yuyhsek : bkz. üsgeyh

yuk : bkz. yüyh

yukle- : bkz. yüyhle-

yumruh (ğ) : bkz. yurmuh

yumuhluh : kışın durgun ve sıcak olan hava

yun < etç. yung / yüng : yün , 03 063 01

yun- < etç. yun- : yıkan-; abdest al-

y.- yehan- "iyice yıkan-"

yund < etç. yund : at; beygir , 03 019

yunti : yıkantı suyu , 05 052

yura < rus. : Rusça harp nağrısı; Allah Allah! (metinlerimizde geçtiği için buraya alınmıştır.)

yurmuh (ğ) : yumruk

yumruh (ğ) , 01 000 02

yurtdaş : yurttaş

yusuf : Yusuf

yüsüf , 02 022 01

yusufcuk : uçan ince yapılı bir böcek

yusufel : bkz. yusufeli

yusufelə : Yusufeli , 02 000 02

yusufel , 02 000 02

yutkun- : yutkun-

yuyul- : yıkan-

y.- yehan- "yunup yıkan-"

yüyh (k) / etq. yük : yük; yatak ve yorganların bükülerek yağıldığı dolap; bkz.ayr. yüyhlüyh

üç , 13 002 03

yük , 11 013 02

pisiyh geldi ürkə ürkə
sıxıxradi çıhdi yükə
az galdi ki yağı töke

pisigiz bağlasam nola
bele de gongulüğ ola

yüyhlə- : yüklə- , 08 007 01 / 14 013 03

üyhlə- , 01 038 02

yuklə- , 11 013 02

yüklə- , 02 000 02 / 03 000 01

yüyhlən- : yüklən-

yüklən- , 04 013 01

yüyhlü : yüklü; gəbə; hamilə

yüyhlüyh (g) : yüklük; yataqların bükülərək yağıldığı dolap; bkz. ayr. yüyh

yüyhsəyh (g) : bkz. üəgəyh

yüyhsəl : Yüksəl , 02 022 01

yüklə- : bkz. yüyhlə-

yüklən- : bkz. yüyhlən-

yüncüləyh : bkz. yəncüləyh

yüngül : hafif

yürey : bkz. üreyh

yürüyh (g) : çabuk; hızlı giden

yörüyh (g) , 01 066

Ölümün atı yörüg olur "ölüm haberi çabuk ulaşır"

yürü / yürüş : bkz. yürüyş

yürüyş : yürüyüş; yürüme; yaya olarak , 07 015 03

yürü , 02 001 01

yürüş , 01 063

yüşgeyh (g) : bkz. üşgeyh

yüşgel- : bkz. üşgel-

yüsuf : bkz. yusuf

yüysüyh (g) ∠ etç. yüksük : yüksük

yüz : bkz. üz

yüz ∠ etç. yüz : sayıda yüz , 04 013 01 / 04 030 01 /14 062

üz (üç ü.) , 02 022 02 / 03 038 01 / 13 020 01

üz (beş ü.) , 07 000 01

yöz (y. sovaze) , 07 000 01

yüzbaşe : yüzbaşı , 02 001 01 / 04 000 01

yüzen ∠ yüz on : yüz on , 07 079 04

yüzey : bkz. üzey

yüzgörümlüyh (g) : güveyin yakınları tarafından geline verilen hediye

yüzigullü / yüziguylü / yüzügullü : bkz. üziguylü

yüzülmere : helâ; ayakyolu , 09 000 01

Z

zabah : bkz. sabah

zabet (d) ⟨ a. : zabit; subay , 03 038 01

z. çehreli "sivri ve asık suratlı"

zabit ⟨ a. : sabit

z. gelem(i) "sabit kalem"

zaç : hayır anlamına ünlem (dilin 'tg' boğumlanmasını ters yönde geliştirmesiyle elde edilen ses grubu) , 06 008 01

zafar : bkz. sefer

zafdet- : bkz. zapdet-

zafdiye : bkz. zapdiye

zağ ⟨ a. : zayi; ziyan

zay , 01 066

z. ol- "zayi ol-"

zağar : küçük köpek , 09 011 01

fanıih z. +i "çok küçük köpek"

koço zağarı "biraz irice 'zağar'"

zağbal : erimemiş, gömeçli, mumlu bal , 05 052

zagon ⟨ rus. : kanun; yasa; ahlak , 13 011 01

z. +i guvvetli ol- "sağlam bir ahlak ve nizam anlayışı ol-"

zaguda : hemiş olmamış zeytin

zaher ⟨ a. : zâhir; ihtimal ki

zahra ⟨ a. : zahire , 01 111 01 / 11 013 02 / 14 062 3

zehire , 10 050 01

zehre , 03 019

zakar ∠ a. : huni; gazyağı kuniai

zalam ∠ a. : zalim; zalim kimse , 01 000 02

zam ∠ a. : zam

zam : hayvanlarx yanlı,e bağlamakta kullanılan bağın uçundaki bükülmüş ağaç; bkz.ayr. gab

zaman : bkz. saman

zamazingo : mekanizma; dalkavuk

zaman : bkz. zaman

zamet- : zammet-; zam yap-

zamk ∠ a. : zamk

zamka : bir cins fenni ara kovanı (?) , 03 063 01

zan- : bkz. zam-

zanat : bkz. zanahet

zanbarti : mızmız; sızlanmayı alışkanlık haline getirmiş kimse

zangoç ∠ ermı. : zangoç; sövgü sözü olarak kullanılır

zanet- ∠ a. : bkz. zannet-

zanka ∠ rus. : kızak şeklinde atla çekilen faytan

zankal : deriden yapılmış tuzluk

zannet- ∠ a. : zannet- , 04 000 01 / 07 000 01

zanet- , 05 052 01

zennet- , 01 000 01

zap : küp , 05 079

zapbiyh (g) : ökçeleri nalçalı yarım çizme; bot

zapdet- ∠ a. : zaptet-

zafdet- , 02 019

zapdiye ∠ a. : zaptiye

zafdiye , 02 000 01

zapuska ⟨ rus. : izin belgesi , 01 121 01

zarlan- ⟨ f. : inle-; dert yan-

zarta ⟨ a. : palavra; boş övünme

zartazen : bkz. bazen

zarzavat ⟨ f.a. : zerzevat

zarzavatci : sebze yetiştiren ve satan

zatan : bkz. zati

zate : bkz. zati

zaten : bkz. zati

zati ⟨ a. : zaten , 01 123 01 / 02 002 01

zate , 14 062 03

zaten , 14 062 03

zatan , 01 035 01 / 05 079 06

zate , 02 000 01 / 02 022 02 / 03 000 01 / 08 029

zaten , 04 000 01

zeten , 01 000 02

zatin , 01 066

zatin : bkz. zati

zavalli : bkz. zevalli

zavot ⟨ rus. : fabrika , 03 033 01

z. inegi "çok süt veren bir cins inek"

zavrah ⟨ a. : kulpu ve kapağı olanı ve daha çok yağ koymak için kullanılan bakır kazan

zay ⟨ a. : zayi ; bkz. ayr. zağ

z. vey ol- "heba ol-; ziyan olup git-"

zayat ⟨ a. : zayiat , 05 052

zayif ⟨ a. : zayıf , 05 065 01

zayif , 09 011 01

zayif : bkz. zayıf

zayil ⟨ a. : zail

zebahdan : bkz. sebebden

zebun ⟨ f. : zayıf; perişan

zebze : bkz. sebze

zedegan ⟨ f. : zadegân; âsil; köklü aileden

zefer ⟨ a. : zafer

zefiyet ⟨ a. : zafiyet

zegereyh (g) : keten tohumu

(delına) s. lapası çeyh- , 01 066

zeği : bir köyden diğer köydeki tanıdığına bir süre kalmak üzre giden kadın misafir , 04 023

zeh ⟨ f. : ayrıt; kenar çizgisi

zehen ⟨ a. : zihin

zeyin , 01 083

zehnin ütürme "korkma; şaşırma!" , 05 079 06

zeher ⟨ f. : zehir , 02 000 02

zehire : bkz. zehra

zehlen- ⟨ a. : eğlen-; alay et-; dalga geç-

zehmeri ⟨ a. : zemheri; karakış; 15 aralıkta başlayıp 60 gün kadar süren kış günleri

zemeri , 01 065

zemheri , 07 014

zehmet ⟨ a. : zahmet; eziyet

zehn + : bkz. zehen

zehre ⟨ a. : Zehra

zehre : bkz. zehra

zekir ⟨ a. : yüzük

zelve : 'semi'nin eşanlamlısı

zeman ⟨ a. : zaman; vakit; çağ , 01 000 02 / 04 056 05 052 01 / 08 007 01 / 14 013 03

zaman , 02 022 01 / 02 022 02 / 03 009 03 05 065 01 / 04 030 01

bir z. , 03 009 03

her z. için "daima" , 04 056 01

zemboreyh (g) ⟨ f. : zemberek; testere , 09 000 03

zemeri / zemheri : bkz. zehmeri

zemînniyh (g) ⟨ f. : zeminlik; sığınak; bodrum, 07 000 01

zemmet- ⟨ a. : çekiştir-; arkasında anlatıp ayıpla-

zenaat : bkz. sanaat

zenceFil ⟨ a. : zencefil , 07 000 01

zencir ⟨ f. : zincir

zencirli : zincirli; deli

zengin : zengin , 02 019 01

zengin , 03 009 01 / 05 079 06

zengün : bkz. zengin

zenne ⟨ f. : kadın , 03 019

z. gülgi "kadın kıyafeti" , 09 052 01

zenmet- : bkz. zamnet-

zerel ⟨ a. : zarar

zaral , 03 019

zerdeli ⟨ f. : zerdali; kayısı

zereFet ⟨ a. : zaraFet

zererli ⟨ a. : zararlı

zerif ⟨ a. : zarif; Zarif

zerdanggum ⟨ f.a. : zehir zıkkım

z. et- "tadını kaçır-"

z. ol- "tadı kaç-"

zerur ⟨ a. : mecbur

z. gal- "mecbur ol-; güç durumda kal-"

zerurluh (ğ) : zaruret

z. ile geçin- / z. +a düş- "yoksul düş-"

zerüret ⟨ a. : zaruret

zerüri ⟨ a. : zarurî

zerzembe : bodrum

zerzember : tağlık vadi (?) , 09 0ll 0l

zeten : bkz. zaten

zetürre ⟨ a. : zatürree

zeval ⟨ a. : zeval; yıkım; son , ll 0l3 02

allah devlete millete zeval vermesin

her kemalın bir zevali vardır

zevalli ⟨ a. : zavallı

zavallı , 0l 0ş5 0l

zevk ⟨ a. : zevk; eğlence

z. +ine bak- , 0l 000 0l

zey gez- : daha çok kadınlar için: çok gez-; hiç evinde bulunma-

zeyin : bkz. zehen

zeytun ⟨ a. : zeytin

zıbar- : şaber-; şaşırıp yak-

zıbbıla- : zıpla-

zıbbır : zıpır

zıbın : entari

zıbun / zubun , 01 083

zıbırtla- : zırvala-

zıfağ : bkz. zifaf

zığ / a. : ağaç dallarından örülerek yapılmış ve 'mayıs'la savanmış arı kovanı

zığva : arkası körüklü dadaş pantalonu , 01 111 07 014

zığva , 01 111 01

zilğat : hızlı; çabuk; azar

z. +i ye- "azarlan-"

z. +i ver- "süratle kaçıp uzaklaş-"

zingazih : ağzına kadar (dolu)

zingilda- : sarsıl-

zinzin : ağla anlaşılmaz (hamamca)

zıp : çabukluk ifade eden bir zarf , 05 000 01

zır / f. : son; en sondaki; en alttaki

z. +inci "sonuncu"

zırbah : büyükbaş hayvanların ahırda birikmiş sulu ters ve pislikleri

zırla- : zırla-; ağla-; boy at-; uza-

zırtal : deli; sözünü bilmez kimse

zırtlak : sulu; suyu bol

zırto : budala; ahmak

zırva : saçma, manasız; kâğıt yapı , 07 014

zırnık / f. : en ufak parça

z. verme- "en ufak bir parça olsun verme-"

zırta : iliklenebilir kapı tokmağı , 13 000 01

z. dut- "tamamiyle" , 09 052 01

zırzala- : 'zırza' ile kilitle-; 'zırza'yı halkanın (düğme) tak-

zıvıh : bkz. gıldır

zibil ⟨ a. : süprüntü; çör-çöp

zir z. "değersiz şeyler, kimseler"

zibilci : çöpçü

zif (ft/fd) ⟨ a. : zift , 10 000 ol

ziflen- : ziftlen-; zıkkımlan-

zifaf ⟨ a. : zifaf

zifağ , 05 079 04

z. ol- "gerdeğe gir-"

zığva : bkz. zırğva

zilif ⟨ f. : zalim , 07 017 ol

zilliyet ⟨ a. : zilyet

zinet ⟨ a. : ziynet

zir : bkz. zibil

zıratçı : bkz. zıraatçı

zirayi ⟨ a. : zirai

zıraat : bkz. zıraat

zıraatçe : bkz. zıraatçi

zıraat ⟨ a. : zıraat , 02 019 01 / 03 009 01 / 09 046 14 062 02

zıraat , 02 019 01

zıraatçi : zıraatçı; çiftçi; ziraat memuru

zıratçı , 11 015 04

zıraatçe , 02 019 01

zıraatçılıh (g) : zıraatçılık; çiftçilik

zıraatçuluh (ğ) , 14 062 02

zireetculuh (ğ) : bkz. zireetciliyh

zivane ⁄ f. : zıvana

ziyan ⁄ f. : ziyan; zarar

ziyeret ⁄ a. : ziyaret

ziyede ⁄ a. : ziyade

z. olsun "ev sahibinin ısrarına karşılık misafirin artık yiyemiyeceğini, doymuş olduğunu bildirmek üzere söylediği nezaket sözü"

ziyefet ⁄ a. : ziyafet

soğ : ünsel çarıklık derinin eşit aralıklarla dikilmesi

soğ , 01 000 01

beyin s. +i "ense kökü"

s. çihar- "çarıklık deri dil-; azap ver-"

zogal : kızılcık

zohla- : zonkla-

zopa : bkz. soppa

zoppa : sopa , 01 038 02 / 05 079 06

zopa , 05 052

zor ⁄ f. : zor

z. hal "güçlükle" , 02 022 02

z. köteyh "zorla; cebirle; döve döve"

z. (+i) zoruna "zorla"

zorakiyan ⁄ f.rum. : zorla , 01 038 02

zorlat- : zorla-

zoylat- , 07 015 01

zorobir : olduğu gibi; hemen , 05 038 01

zort : kuvvet; güç; keyif

z. +i bozuğ ol- "keyfi yerinde olma-

gazlı z. "yol inşaatlarında kullanılan dozer vb. makinalar"

zoylat- : bkz. zorlat-

zöhd ∠ a. : zühd

zöhdi ∠ a. : zühdü

zöhür ∠ a. : zuhur

zöhre ∠ a. : zühre

zubum : bkz. zıbın

zuggum ∠ a. : zakkum; zakkum

zuhum , 14 062 02

z. +un kökü / başı "kargış sözü"

z. çiha "kargış sözü"

ne z. eder etsin , 14 062 02

zuhud : bkz. zügürt

zuhum : bkz. zuggum

zulbara : birlikte yapma; imece

zulumkarlıh ∠ a. : zülumkarlık; zalimlik , 09 052 01

zurnaçi ∠ f. : zurnacı , 04 022 04

zügürd : zügürt , 03 009

zuhud , 03 019

z. düş- , 03 000 01

zügürtlüyh (g) : yoksulluk

zülce : bkz. zülcelel

zülcelel ∠ a. : zülcelâl

cenabi zülce hazretleri , 03 026 04

zülmet ∠ a. : zulmet

zülüm ∠ a. : zulüm

SESBİLGİSİ DİZİNİ

62 İncelemeniz sırasında bazı ses olayları çeşitli nedenlerle birden fazla yerde söz konusu edildiği gibi, örneklerimiz de genellikle, değişen seslere göre değil, ses değişmelerinin tabiyatına göre verilmiştir. Bu nedenle aşağıda Bölgemiz ağızlarında tesbit edebildiğimiz ses değişmelerini alfabe sırası içerisinde verip, söz konusu edildikleri paragraf numaralarını yanlarında gösteriyoruz.

ø- / e- : 222082-11.
ø- / ı- : 222082-11.
ø- / i- : 222082-12.
ø- / h- : 232102-11.
ø- / m- : 232102-42.E.3.
ø- / o- : 222082-11.
ø- / u- : 222082-11.
ø- / ü- : 222082-11.
ø- / y- : 232101-12.

-ø- / -a- : 222082-23.-25.
-ø- / -b- : 232102-34.
-ø- / -ğ- : 232102-2.
-ø- / -ğ- : 232102-41.
-ø- / -g- : 232102-41.
-ø- / -h- : 232102-2.,-42.
-ø- / -ı- : 222082-21. - -27.
-ø- / -i- : 222101 - 422
-ø- / -i- : 222081-24.; 222082-21. - 25.
-ø- / -iy- : 232013
-ø- / -u- : 232102 - 34.
-ø- / -ü- : 232102 - 34. - -35.
-ø- / -o- : 222082 - 23.
-ø- / -y- : 222082-21. - -25.

-ǵ- / -ú- : 222082-21. - -24., -26.

-ǵ- / -v- : 232102-2.

-ǵ- / -y- : 222081-21.; 232102-2., -42.

-ǵ- / -ye- : 232013

-ǵ / -e : 222082-3.

-ǵ / -i : 222082-3.

-ǵ / -ini : 232013

-ǵ / -n : 232102-33.

-ǵ / -na : 232013

-ǵ / -n : 232102-33.

-ǵ / -x : 232102 - 32.

-ǵ / -aa : 232013

-ǵ / -y : 232102-31.

-ǵ / -ye : 232013

a, ą, ą, á : 221-1.

a / ą : 221-11., -42.

ą- / ę- : 222051-11., -12., -21.; 222071-11. - -13., -21. - -23., -31., -41., -5.; 222072-11., -211. - -216., -31.

ąǵi- / ąe- : 222063-1.

-ę- / -ǵ- : 222081-23., -25

-ǵ- / -ą- : 221-13.

-ę- / -ą́- : 22201-44.

-ą́- / -a- : 22201-411., -412.

-ǵ- / -ę- : 221-13.

-ą- / -a- : 222051-11., -12., -21.; 222071-11. - -13., -21. - -23., -31., -41., -5.; 222072-11., -211. - -216., -31.

-ą- / -ę- : 222051 - 12.,-2., -31., -32.

-ą- / -i- : 222073-3.

-ą- / -i- : 22202-21.; 222051-12.,-2., -31.,-32. 222072-11.

-ą- / -ǵ- : 222051-12.; 222042-2.

-ą- / -u- : 222042-1., -2.

-ąą- / -ą́- / -ą- : 22201-411., -412.

-ąą- / -ą- : 222061-201.; 222081-21., -22.

-aa- / -ahe- , -ayi- , -ehe- : 222061-101.
-ada- / -aa- : 22206j-1.
-ae- / -e- : 222061-202.; 222081-21., -22.
-aĕa- / -ā- : 22201-43.
-agi- / -ai- : 22206j-1.
-aha- / -a- : 22201-412.
-aha- / -e- : 232011-2.
-aha- / -aa- : 22206j-1., -2.
-ai- / -e- : 222061-203.; 222081-21., -22.; 232011-2.
-ai- / -ahe- , -eyi- , -ayi- , -eyi- : 222061-102.
-ana- / -ē- , -ē- : 232011-4.
-ana- / -aa- , -oe- : 22206j-1.
-ao- /-avo- : 222061-104.
-au- / -avu- : 222061-105.
-aü- / -avu- : 222061-105.
-avu- / -aĕu- : 232122-5.
-aya- / -a- : 232011-2.
-ăyo- / -a- : 22201-412.
-ayo- / -a- : 232011-2.
-ayi- / -ă- : 221-12.

-a / -ø : 222081-32.
-ā / -a : 22201-411., 412.
-aa / -a : 222081-31

b : 231-71.
b / m : 232031-2.
b- / p- : 232022-17.
b- / v- : 232041-43.
b-b- / b-v- : 232122-23.
b-m- / m-m- : 232121-17.

-b- / -bb- : 232131-33.
-b- / -f- : 232041-31.E.; 232041-15.; 232022-26.
-b- / -p- : 232022-26.
-b- / -v- : 232041-16.
-b-m / -m-m : 232121-24.

-br- / -rb- : 23211-2.
-bs- / -sb- : 23211-7.
-bz- / -zb- : 23211-7.
-b / -f : 232041-15.

c, ć, č : 231-41.
c / j : 231-43.
c / g : 1133; 23207-12.
c-/ g- : 232022-13.
c- / j- : 232041-43.B.
c-d- / c-c- : 232121-16.

-c- / -ç- : 232022-24.
-c- / -j- : 232041-31.B.; 232041-13.
-cs- / -cz- : 232041-16.; 232121-155.; 232131-1.
-c / -j : 232041-13.

ç, ć, č : 231-42.
ç / k : 1133; 23207-12.
ç / g : 231-43.
ç- / c- : 232021-13.
ç- / g- : 232041-43.B.
-ç- / -c- : 232021-23.
-ç- / -cc- : 232131-2., -38.
-ç- / -j- : 232021-42.
-ç- / -g- : 232041-31.B.; 232041-14.
-çç- / -cc- : 232021-53.
-ç / -j : 232021-32.; 232041-14.B.2.
-ç / -g : 232041-14.

d : 231-51.
d / b : 232082-1.
d- / t- : 232022-14.
d- / j- : 232041-43.B.
-d- / -f- : 232101-12.B., 21.
-d- / -dd- : 232131-32.
-d- / -t- : 232022-22.
-d / -g : 232101-21.

-dd / -d : 232101-25.

ö, ö , ö, ö, ö, ö : 221-4.
ö / ö : 221-431.
ö- / ö- : 222071-15.,-17., -24., -25., -31., -32., -42.; 222072-12., -31.
ö- / ö- / ï- : 222051-11.,-13.,-14.,-2., -31., -32.; 222073-3.
ö- (ï-) / ö- : 222052-12.
ö- / ö- : 222042-3.8.1.
-ö- / -ö- : 222081-25.; 232011-1.
-ö- / -ö- : 1132; 22202-232.; 222052-11., -12., -21., -22.; 222071-15., -17., -24., -25., -31., -32., -42.; 222072-12., -31.
-ö- / -ö- : 221-13.
-ö- / -ö- : 221-12.
-ö- / -ö- : 22201-44.
-ö- / -ö- : 22201-412.
-ö- / -öö- : 222063-3.
-ö- / -ö- : 221-44.
-ö- / -ö- : 22201-421., -422.
-ö- / -ö- / -ï- : 222051-11.; -13., -14., -2., -31., -32.; 222073-3.
-ö- / -ö- : 222042-1., -3.
-ö- / -ï- : 222042-1.
-ö- / -ï- : 222042-2.; 222051-31.; 222073-1.

-öä- / -ö- : 222051-204.; 222081-21., -22.
-öä- / -ö- : 222061-204.; 222081-21., -22.
-öö- / -ö- : 222051-201.; 222081-21., -22.
-öö- / -ö- : 22201-43.
-öö- / -öö- : 222063-1.
-öü- / -ö- : 22201-43.
-öü- / -öö- : 222063-1.
-öv- / -ö- / -ö- : 22201-412.
-övö- / -öö- : 222063-1.
-öyhö- / -öö- : 222063-1.

-ey- / -e- : 232011-2.
-e / -ë : 222081-32.
-e / -a : 222032-12., -23.; 222071-16.; 222072-14.
-e / -i : 222051-11., -13., -14., -2., -31., -32.; 222073-3.
-ee / -e : 222081-31.

f : 231-62.
f- / h- : 232082-1.; 232122-3.
f- / p- : 232042-12.
f- / v- : 232021-15.E.
fotbol / fetfet : 232121-4.

-f- / -b- : 232021-26.E.2.
-f- / -v- : 232021-26.E.1., -42.E.
-ff- / -f- : 232132
-f-a / -f-a : 232121-24.
-fr- / -ff- : 23211-9.

ë : 231-11.
ëu-be / bi-ëa : 23211-9.E.3.

ë : 231-23.
-ë- / -ë- : 232101-12.E.; -232.
-ër- / -rë- / -rë- : 23211-3.
-ëv- / -vë- : 232111-9.E.1.

ë : 231-21.
ë- / h- : 232041-41.; 232022-11.
ë- / h- : 232022-11.
-ë- / -ë- : 232041-21., -31.
-ë- / -h- : 232022-21.

6 : 231-51.
6 / c : 1151; 231-41.; 23207-11.
6 / v : 232081-1.
6- / d- : 23206-3.
6- / h- : 232022-12.
6-d- / d-d- : 232121-17.

g-v- / g-g- : 23212l-16.

-g- / -ɸ- : 232101-12.E.
-g- / -k- : 232022-21.
-g- / -y- : 2320l1-12.E.2., -21.E.; 23206-11.
-g / -ɢ / -ɢ : 23205

ĝ : 231-33.
-ĝ- / -g- : 232042-21.

h : 231-13.
h / f : 232081-1.
h / v : 232081-1.
h / y : 232091
h- / ɸ- : 232101-11.

-h- / -ɸ- : 232101-11., -231.
-h- / -ĝ- : 232042-22.E.
-h- / -y- : 232021-21.E.
-hg- / -gg- : 232121-155.; 232131-1.
-hh- / -h- : 232132
-hk- / -gg- : 232042-3.
-hr- / -rh- : 23211-4.
-h / -ɸ : 232101-24.

ĥ : 231-12.
ĥ- / ĝ- : 232021-11.E.1.
ĥ-g- / ĥ-ĥ- : 232121-16.
-ĥ- / -ĝĝ-/-ĝĝ- : 232131-2., -31.
-ĥĥ- / -hh- : 232042-3.
-ĥr- / -rĥ- : 23211-4.
-ĥe- / -eĝ- : 23211-6.
-ĥs- / -sĥ- : 23211-8.
-ĥz- / -zĥ- : 23211-9.E.1.

i, ɪ : 221-5.
ɪ / e : 221-433.
ɪ- / i- : 222031-11.-12., -21.; 222071-13.; 222072-11., -211., -212., -214. -216

ı- / ø- : 222081-1.

-ı- / -ø- : 222081-25.

-ı- / -e- : 222051-12.; 222052-15.; 222072-212.

-ı- / -ę- : 1152

-ı- / -ı- : 22201-421., -422.

-ı- / -i- : 22202-22., -5212., -5213.; 222051-11. -12., -21.; 222071-13.; 222072-11., -211., -212., -214., -216.

-ı- / -u- : 1152; 22202-253., -41., -42.; 222042 -1., -2., -3.E.1., -3.E.2.; 222073-2

-ıę- / -ı- : 232011-4.

-ı / -ę : 1152

-ı / -ı : 22202-31.

ı, ı, ı, ı, ı, ı : 221-7.

ı / ę : 221-452., -453.

ı- / e- : 222052-11., -12.

ı- / ě- : 222042-3.E.1.

ı- / u- : 222042-3.E.1.

-ı- / -ø- : 222081-23., -24., -25.; 232011-1.; 232151-1.E.

-ı- / -e- : 222052-23., -31., -33.; 222071-15., -17.; 222073-3.

-ı- / -ę-/-e- : 222-4.; 222052-13., - -15., -21. - -23., -31. - -33.; 222073-3.

-ı- / -ı- : 22202-232.; 222052-11., -24.; 222071-141., -142., -15., -17., -24. -42.; 222072-15.

-ı- / -ı- : 22201-421.,-422.

-ı- / -o- : 11521

-ı- / -u- : 11521; 222042-1.

-ı- / -ı- : 1152; 22202-253., -41., -42.; 222042-1. - -3., -3.E.1., -3.E.2.; 222073-1.

-ıe- / -ě- / -e- / -ı- : 222061-205.; 222081-21.-22

-ıe- / -ehe- / -iye- / -iye- : 222061-105.

-ie- / -ı- : 222061-206.; 222081-21., -22.

-ihe- / -e- / -e- : 232011-2.

-ıı- / -ı- : 222061-207.; 222081-21., -22.

-ii- / -gy- / -iyi- : 22206l-106.
-iii- / -i- : 232011-2.
-iyi- / -g- : 232011-4.
-iyi- / -ïo- : 222063-1.

-i / -g : 222001-32.
-i / -g / -o : 222-4.; 22205l-34.; 22207l-3.
-ii / -I / -i : 22201-412.
-ii / -i : 222001-31.
-it / -g : 232012

j : 231-43.
j- / o- : 232042-11.
-j- / -o- : 232042-22., -22.E.
-j- / -jj- : 232131-2.

k : 231-22.
k / ë : 231-11.
k / ê : 231-21.
k / h : 231-12.
k- / ë- / ê- : 232021-11.
k- / h- : 232021-11.E.2.; 232041-41.
-k- / -ë-, -ê-, -é- : 232021-21.
-k- / -g- , -h- : 232041-21., -31.
-k- / -ëë- / -êê- : 232131-31.
-k- / -h- / -é- : 232041-11.
-k- / -y-/-g- : 232021-41.
-k- / -y- : 23206-11.
-kh- / -hh- : 23206-3.; 232121-155.; 232131-1.
-kk- / -ëë- / -éé- : 232021-51.
-kh- / -h- : 232132
-kh- / -hh- : 232121-155.; 232131-1.; 23206-3.

-k / -h / -é : 232041-11.
-k / -k' : 23205
-kk / -h : 232101-25.

k : 231-32.
k / b : 232082-1.
k / g : 1151; 231-42; 23207-11.
k- / g- : 232021-12.
-k- / -g- : 232021-22.
-k- / -$\widetilde{gg}$- : 232042-3.
-k- / -gg- : 232042-3.; 232151-31.
-k- / -$\widehat{yi}$- : 232041-12.
-k- / -y- : 232021-41.; 232041-12.E.2.; 232041-31.E.; 23206-11.
-ko- / -to- : 232121-23.
-kg- / -to- : 23206-3.
-kk- / -gg- : 232021-52.
-kk- / -k- : 232132
-kn- / -nk- : 23211-9.

-k / -k' , -g' : 23205
-k / -$\widehat{yh}$: 232041-12.
-k / -y : 232021-31.

$\widehat{yh}$: 231-34.
$\widehat{yh}$ / h : 232091
$\widehat{yh}$ / y : 232091

-$\widehat{yhs}$- (-ks-) / -gg- : 23211-6.
-$\widehat{yhg}$- (-kg-) / -gg- : 23211-8.

l : 231-56.
l / n : 232051-1.
l / r : 23207-22.
l / y : 23207-23.
l- / r- : 232042-12.E.
l-n- / n-l- : 23211-9.E.2.
l-n- / n-n- : 232121-24.

-l- / -s- : 232101-235.
-l- / -ll- : 232151-36.
-lo- / -s- : 232041-14.E.1.
-ld- / -ll- : 232121-156.; 232151-1.

-lg- / -gl- : 23211-9.E.1.
-ll- / -l- : 232101-26.; 232132
-ln- / -nn- : 232042-22.E.; 23212l-11.E.; 232131-1.
-ln- / -nn- : 232121-22.
-l-r- / -l-l- : 232121-16.
-l-r- / -r-l- : 23211-9.E.2.
-l-r / -r-r : 232121-17
-lv- / -vl- : 23211-9.E.1.

-l / -g : 232101-24.
-ll / -l : 232101-25.

m : 231-74.
m / n : 232082-1.
most-las- / las-most- : 23211-9.E.3.
m-l- / m-r- : 232121-24.
m-r / m-m : 232121-16.
mn- / nn- / nk- : 232122-3.

-m- / -nn- : 232131-35.
-m-b- / -m-p- : 232122-23.
-mb- / -nn- : 232121-156.; 232131-1.
-mb- / -nb- : 232122-2.
-md- / -nd- : 232121-23.
-mh- / -hm- : 23211-9.E.1.
-ml- / -ln- : 23211-5.
-nl- / -nn- : 232121-22.
-nn- / -n- : 232132
-n-m / -m-m : 23211-9.E.2.
-n-p- / -m-p- : 232122-23.

-m / -g : 232101-24.
-mm / -m : 232101-25.

n : 231-55.
n / l : 232032-1.
n / m : 232081-1.
n / v : 232081-1.
n / y : 232032-2.

n- / l- : 232041-42.
n-d- / n-d- : 232122-23.
n-l- / l-l- : 232121-17.
n-n / l-n : 222122-22.
nO- / nO- : 252121-3.

-n- / -p- : 232101-12.E.
-ŋ- / -ng- : 232092
-n- / -nn- : 232131-39.
-n- / -y- : 23206-2.
-nb- / -mb- : 232121-21.
-ŋg (-nc-) / -g : 232041-14.E.1.
-nd- / -nn- : 252121-156.; 232131-1.
-nf- / -mf- : 232121-23.
-ng / -yh : 232041-12.E.1.
-nk- / -ng- / -nk- : 232092
-nn- / -n- : 232011-4.
-nl- / -nn- : 232121-11.; 232131-1.
-nn- / -nn- : 232121-153.; 232131-1.
-nn- / -n- : 232101-26.; 232132
-n-n- / -n-l- : 222122-22.

-n / -m : 232101-22., 24.
-nn / -n : 232101-25.

n͡g : 231-24

ng / ng : 231-24.
n͡g / v : 232081-1.
-n͡g- / -g- : 232092
-n͡g- / -n͡g- / -ng- : 232092
-n͡g- / -v- : 23206-3.
-n͡g- / -y- : 232092

o, o̤ : 221-2
o- / a- : 222041-2
o- / u- : 1132; 222051-11. - -14.; -2., -31., -32.; 222073-3.
ona / oa : 222083-1.

-o- / -a- : 22204l-2.
-o- / -å- : 221-14.
-o- / -i- : 22204l-12.
-o- / -í- : 22205l-2l.; 22204l-2.
-o- / -ő- : 22201-44.
-o- / -oo- : 22206ȝ-ȝ.
-o- / -ö- : 22205l-12.; 22207l-23.
-o- / -u- : 1132; 22205l-11. - -14., -2., -3l., -32.; 22207ȝ-ȝ.
-oğ- / -ő- : 22201-4ȝ.
-oğa- / -ő- : 22201-4ȝ.
-omı- / -omu- : 232122-ȝ.
-oo- / -o- : 22206l-2ȝ.; 22208l-2l., -22.
-ova- / -oğa : 232122-ȝ.
-oyu- / -o- / -u- : 2ȝ2011-2.

-o / -ȍ : 22208l-ȝ2.
-o / -ø : 22204l-2.
-o / -ø : 22207l-12.
-o / -i : 22205l-ȝ2.
-o / -u : 22205l-ȝ2.

ȍ : 221-ȝ.
ö / ő : 221-44.
ö / ǫ : 221-22.
ö- / ø- : 22204l-12.
ö- / u- : 22205l-11., -18., -3l.; 22207ȝ-ȝ.
övø- / ögø- : 232122-ȝ.
-ö- / -ø- : 22204l-12., -2.
-ö- / -ǫ- : 22205l-14.
-ő- / -i- : 22205l-2.
-ö- / -o- : 22205ȝ-11.,-12., -2l.; 22207l-15.
-ö- / -u- : 22205l-ȝ1.
-ö- / -u- : 22205l-11., -12., -ll.; 22207ȝ-ȝ.
-őü- / -ő- / -ö- : 22201-412.
-övı- / -öy- : 232122-ȝ.
-övü- / -ögü- / -öyü- : 232122-ȝ.
-öy / -övı : 232121-ȝ.

-ðyi- / -ngü- : 22201-412.

p : 231-72.
p- / b- : 232021-15.
-p- / -b- : 232021-26.
-p- / -bb- : 232131-33.
-p- / -f- : 232041-15.
-p- / -pp- : 232131-2.
-pl- / -lp- : 23211-5.
-pp- / -bb- : 232021-55.
-pr- / -pp- : 23211-1.
-ps- / -sb- : 23211-7.
-p / -f : 232041-15.

r : 231-57.
r / l : 23207-21.
r / n : 232082-1.
r / y : 11323; 23207-23.
r-r / r-l / l-r : 232122-21.
-r- / -ð- : 232101-12.E.; -236.
-r- / -y- : 23207-13.
-rg- (-rc-) / -g- : 232041-14.E.1.
-rh- / -hr- : 23211-9.E.1.
-r-h- / -h-r- : 23211-9.E.2.
-rl- / -ll- : 232121-154., -12.; 232131-1.
-r-l- / -l-r- : 23211-9.E.2.
-rr- / -r- : 232132
-r / -ð : 232101-24.
-r / -y : 23207-13.

s : 231-54.
s / ŝ : 23207-23.
s- / c- : 232021-13.E.2.; 232042-12.E.
s- / z- : 232021-13.E.3.
-s- / -ss- : 232131-34.
-s- / -z- : 232021-24.
-sf- / -fs- : 23211-9.E.1.

-ss- / -s- : 232101-26.
-server- / -f- : 232012
-ster / -rset : 2321-9.E.3.
-ss / -s : 232101-25.

g : 231-44.
g- / e- : 232021-13.E.1.
g- / g- : 232042-12.E.
-g- / -c- : 232042-22.
-g- / -gg- : 232131-34.
-ge- / -cc- : 232121-151.; 232131-1.
-gg- / -cc- : 232042-3.
-gf- / -fg- : 2321-9.E.1.
-gh- / -hg- / -hg- : 2321-9.E.1.
-gs- / -ss- : 232121-13.; 232131-1.
-g / -j : 232021-22.E.

t : 231-52.
t- / d- : 232021-14.
-t- / -f- : 232101-21.
-t- / -d- : 232021-25.
-t- / -dd- : 232042-3.; 232131-32.
-t- / -td- : 232131-32.
-t- / -yh- : 2326-2.
-te- / -cc-. : 232121-151.; 232131-1.
-ts- / -ss- : 232041-16.; 232121-152.; 232131-1.
-tt- / -dd- : 232021-54.
-tt- / -t- : 232132
-tii / -f : 232012
-t / -f : 232101-21.

u : 221-6.
u / ę / ę : 221-455.
u- / e- : 222052-12.; 222073-3.
u- / o- : 222052-11., - -15.; -21. - -23., -31., -32.; 222073-3.
u- / ó- : 222052-11., -21., - 33.

-u- / -ø- : 222081-25.

-u- / -a- : 22204i-12.; 222052-21.

-u- / -e- : 22204i-12.; 222052-12.; 222073-3.

-u- / -ë- : 1132

-u- / -i- : 221-52.; 22204i-11., -12., -2.;
222073-1.

-u- / -í- : 1132; 22202-5212.,-5213.; 22202-22.;
222031-12.; 22204i-11., -12., -2.;
222071-11., -12.; 222072-214.

-u- / -o- : 222052-11. - -15., -21. - -23., -31.
-32.; 222073-3.

-u- / -ọ- : 221-22.

-u- / -ö- : 222031-12., -21., -22.; 222052-11.,
-21., -33.; 222071-21.; 222072-211.,
-212.

-u- / -ú- : 22201-421., -422.

-u- / -ü- : 222031-12., -22.; 222071-11., -12.,
-22., -31., -5.; 222072-211., -212.

-ua- / -a- : 222061-208.; 222081-21., -22., -31.

-ua- / -aa- / -a- / -a- : 22201-412.

-ua- / -uva- : 222061-107.

-ugu- / -ï- : 232011-4.

-ugu- / -ü- : 22201-43.

-uha- / -a- : 232011-2.

-ui- / -uyi- : 222061-108.

-uii- / -u- : 222061-209.; 222081-21., -22.

-um / -on : 232122-3.

-una- / -ua- : 222063-1.

-uu- / -ugu- / -uhu- : 222061-109.

-uyu- / -u- : 232011-2.

-uyu- / -ou- : 222063-1.

-u / -ø : 222081-32.

-u / -ę : 1132

-u / -i : 22202-31.

ü : 221-8.

ü / ę / ę : 221-433.

ü / ê : 221-44.

ü- / ö- : 222052-11., -12., -14., -15., -21., -23., -33.

-ü- / -öf : 222081-23., -25.

-ü- / -e- : 22204l-2.; 222052-21.

-ü- / -ö- : 1132

-ü- / -i- : 22202-22.; 222041-11., -2.; 222073-1., -2.

-ü- / -o- : 222052-22.; 222052-21., -23., -31., -32.; 222073-3.

-ü- / -ü- : 222052-13., -14., -15.

-ü- / -u- : 22202-232., -234.; 222052-11., -22., -24.; 222071-15., -24.; 222072-13.

-üe- / -o- : 222061-210.; 222081-21., 22.

-üe- / -e- : 222061-211.; 222081-21., -22.

-üe- / -üe- : 222061-110.

-üǔ- / -ü- : 22201-43.

-üi- / -e- : 222061-212.; 222081-21., -22.

-üm- / -ün- : 232122-3.

-üngü- / -üvü- : 232121-3.

-ü / -ö : 1132

-ü / -i : 22202-31.

-ü / -o : 222052-23.; 222052-34.

v : 231-61.

v / s/š/y : 232082-1.

v / m : 232031-2.

v- / b- : 232042-12.

v- / f- : 232022-16.

v- / h- : 232082-1.

v-b- / b-b- : 232121-17.

veba / baba : 232121-4.

-v- / -p- : 232101-234.

-v- / -b- : 222042-22., -22.5.

-v- / -f- : 232022-25.

-v- / -g- : 232042-21.

-v- / -g- /-ğ- : 23206-2.

v-f- / b-f- : 232122-23.

-v-a- / -ä-a- /: 232122-23.
-vi- / -iv- : 23211-9.
-vu- / -yu- : 232122-3.
-völ- / -ø- : 232012
-vv- / -v- : 232132.

v̊ : 231-73.

y : 231-58.
y / h : 232091
y / v : 232081-1.
y- / ø- : 232101-12.
-y- / -ø- : 232101-12., -233.
-y- / -ä- : 232042-21.
-y- / -yy- : 232131-37.
-yi- / -iy- : 23211-9.
-yy- / -y- : 232132
-y / -ø : 232101-24.

z : 231-53.
z- / s- : 232022-15.
-z- / -s- : 232022-23.
-z- / -sz- : 232131-34.
-zc- / -cc- : 232121-151.; 232131-1.
-zs- / -ss- : 232121-14.; 232131-1.
-zz- / -z- : 232132
-z / -s : 232022-31.

genitaivist plaint

Şekilbilgisi Dizini

63 Bölgemiz ağızlarında görülen işlek -veya az-çok işlek olduğu hissedilen- yapım ve çekim eklerinin yer aldığı aşağıdaki 'Şekilbilgisi Dizini'nde,

1. Ekler son seslerinden başlamak üzere alfabe sırasına konulmuştur.

2. Ses karşılığı olmayan ekler (ø) işaretiyle temsil edilmiş, ve bu işarete, alfabe sırasında (A)'dan önceki yer verilmiştir.

3. Ses karşılığı bulunan ekler, yersiz göndermelerden kaçınmak ve, vazife vekuruluşlarıyla aynılık gösterenleri biraraya getirmek gayesiyle, Genel Türkçenin yapısı ve Bölgemiz ağızlarının ortak özellikleri göz önünde bulundurularak temsilci şekillerine indirilmiştir. Bu temsilci şekillerin elde edilmesi için,

31. Ek sonu ve ek içindeki ünlüler:

a / ę / e / o / ö = a (o)
ı / ę / i / u / ü = ı (i) ünlüleriyle ve

32. Ek sonu ünsüzleri:

g̃ / ġ / g / ķ / k / ğ / ğ / h / y͡h = h
c / ç / nç / j / ş = ş
d = d ; t = t ; z = z ; s = s ; n = n ;
l = l ; r = r ; y = y ; b / p = p ; m = m
ünsüzleriyle temsil edilmişlerdir.

41. Ek başındaki (+) işareti, bu ekin isim cinsinden kelime kök veya gövdelerine,

42. Ek başındaki (-) işareti, bu ekin fiil cinsinden kelime kök veya gövdelerine getirildiğini, ve,

43. Ek sonundaki (+) işareti, bu ekin isim cin-

sinden kelimeler yaptığını, ve üzerine ek almadan kullanılmadığını.

44. Ek sonundaki (-) işareti, bu ekin fiil cinsinden kelimeler yaptığını, ve üzerine ek almadan kullanılmadığını belirtmektedir.

45. Eklerle birlikte belli kurallara bağlı olarak bulunabilen veya bulunup bulunmamakta kararsızlık gösteren sesler, heceler veya kelimeler ( ) içerisinde gösterilmiştir.

46. (°) işareti, gerektiğinde bulunduğu yere dar ünlülerden birisinin girmekte olduğunu,

47. (*) işareti ise, işaret ettiği ek, kök veya gövdenin yalnız başına gözükmeyip ancak, örneklerden yalınlama sonucu elde edildiğini göstermektedir.

5. Bundan böyle, eklerin kurallı olarak geçirebildikleri sesbilgisi değişmeleri, incelememizde yer almaları nedeniyle, ayrıca belirtilmemiştir.

+ø : (İsmin yalın hali) 32131
+ø : (İsmin belirtisiz ilgi hali) 321321
+ø : (İsmin belirtisiz yükleme hali) 321331
+ø : (Ek-Zamir, Emir t.2.ş.) 32233; 322411
+ø : (Ek-Zamir, Şart 3.ş.) 32232
+ø : (Ek-Zamir, Ek-Fiil menşeli, 3.ş.) 32232
+ø : (Ek-Fiil, Geniş Z. 3.ş.) 32191; 32231
+ø+ : (Teklik eki) 32111
+ø+ : (Belirtilmemiş iyelik) 32121
-ø : (Yapım eki) 312-30.
-ø- : (Olumluluk eki) 32211
-(y)a + ø : (İstek, 3.ş.) 322413
-(y)acak + ø : (Gelecek Z., 3.ş.) 322416

-mali + ø : (Gereklilik, 3.g.) 322419
-^{D}r + ø : (Geniş Z., 3.g.) 322417
-ar + ø : (Geniş Z., 3.g.) 322417
-(i)r + ø : (Şimdiki Z., 3.g.) 322415
-mış + ø : (Öğrenilen Geçmiş Z., 3.g.) 322414
-(y)mış + ø : (Bk-Fiil, Rivayet, 3.g.) 32195
-maz + ø : (Olumsuz Geniş Z., 3.g.) 322417

+(y/n)a : (Yaklaşma hali) 32134
-(y)a : (Zarf-Fiil) 32223-18.
-*(y)a+ : (İstek kip eki) 32222
-a : (Yapım eki) 312-18.
+a- : (Yapım eki) 313-03.
+(n)ca : (İsmin Eşitlik hali, Bkz. ayr.: +ca (s / ma / sına / mın) 32138-1.
+ca : (Yapım eki) 311-11.; 3214
-dıkça : (Zarf-Fiil) 32223-02.
-asıca : (Yapım eki) 312-27.; 3214
-(y)ınca : (Zarf-Fiil) 222053-4.; 32223-15.
-(n)da : (İsmin bulunma hali) 32135
-ılda- : (Yapım eki) 313-05.
-(y)anla : (Zarf-Fiil) 32223-14.
-dığında : (Zarf-Fiil) 32223-05.
-ğa : (Yapım Eki) 312-09.
+lığa (ver-) : (Birleşik Fiil) 32134-71.
+(y)la : (İsmin Bağlama hali) 32137-71.
+la- : (Yapım eki) 313-01.
-ma : (Yapım eki) 312-02.; 3214
-ma- : (Olumsuzluk eki) 32212
-(y)ama- : (Olumsuz ikdider tabanı) 32212-3.
+(n)ama : (İsmin Eşitlik hali) 32138-3.
-(y)ana (ğeder) : (Zarf-Fiil) 32134-72.; 32223-13.
+hana : (Yapım eki) 311-26.
+kana : (Zarf-Fiil) 32223-21.
-dığına : (Zarf-Fiil) 32134-73.; 32223-04.
+(n)esına : (İsmin Eşitlik hali) 32138-4.

-*sa+ : (Şart kipi eki) 32221
-sa : (Dilek-Şart, 3.ş.) 322413
+(y)ıaahsa : (Ek-Fiil, Şart, ç.l.ş.) 32194
+(y)ısa : (Ek-Fiil, Şart, 3.ş.) 32194
+°mse- : (Yapım eki) 313-08.
+(y)ıaamsa : (Ek-Fiil, Şart, t.l.ş.) 32194
+(y)ıaansa : (Ek-Fiil, Şart, t.2.ş.) 32194
+(y)ıaassa : (Ek-Fiil, Şart, ç.2.ş.) 32194
+(y)ımıssa : (Ek-Fiil, Şart, ç.2.ş.) 32194
-(y)asıya : (Yapım eki) 312-28.; 3214

-*d+ : (Görülen Geçmiş Z. kip eki) 32221; 322412

+°h : (Ek-zamir, ç.l.ş.) 32232
-°h : (Yapım eki) 312-05.; 3214
+°h- : (Yapım eki) 313-07.
-°h- : (Yapım eki) 314-074.
-ah : (Yapım eki) 312-06.; 3214
-(y)ah : (İstek, ç.l.ş.) 322418
+cah : (Yapım eki) 311-07.; 3214
-(y)acah : (Yapım eki) 22202-621.; 312-25.; 3214
-(y)aeah (sırası) : (Zarf-Fiil) 32223-09.
-(y)acah+ : (Gelecek Z. kipi eki) 32222
-(y)anaeah : (Zarf-Fiil) 32223-16.
+cucah : (Yapım Eki) 311-10.; 3214
+cilah : (Yapım eki) 311-09.; 3214
-mah : (Yapım eki) 312-01.
-anah : (Yapım eki) 312-20.
-(y)arah : (Zarf-Fiil) 32223-17.
-°mtırah : (Yapım eki) 22202-633.; 311-19.; 3214
-sah : (Dilek-Şart, ç.l.ş.) 322415
+(y)ıaah : (Ek-Fiil, Şart, ç.l.ş.) 32194
+ıh : (Ek-Zamir, ç.l.ş.) 22202-61121., -61122.
+(y)ıh : (Ek-Fiil, Geniş Z., ç.l.ş.) 32191
+cih : (Yapım eki) 311-06.; 3214
-dıh : (Görülen Geçmiş Z., ç.l.ş.) 322412

-dıh : (Yapım eki) 312-24.; 3214
-madıh : (Zarf-Fiil) 32223-10.
+(y)ıdıh : (Ek-Fiil, Hikâye, ç.l.ş.) 32192
+lıh : (Yapım eki) 311-01.; 3214
-°rıh : (Geniş Z., ç.l.ş.) 322417
-erih : (Geniş Z., ç.l.ş.) 322417
-(i)rih : (Şimdiki Z., ç.l.ş.) 322415
-mışsın : (Öğrenilen Geçmiş Z., ç.l.ş.) 322414
+(y)ımışsın : (Ek-Fiil, Rivayet, ç.l.ş.) 32193
-(y)acaksın : (Gelecek Z., ç.l.ş.) 322416
-maliyim : (Gereklilik, ç.l.ş.) 322419
-mazsın : (Olumsuz Geniş Z., ç.l.ş.) 322417

+(y/n)ı : (Belirtili Yükleme Hali eki) 321332
+i : (Ek-Zamir, 3.ş.) 32232
+(s)i+ : (İyelik, 3.ş.) 321223
-i : (Yapım eki) 312-17
+ei : (Yapım eki) 222041-2.E.2.; 311-02.; 3214
-aci : (Yapım eki) 312-15.; 3214
+°nci : (Yapım eki) 311-13.; 3214
-di : (Görülen Geçmiş Z., 3.ş.) 322412
+(y)idi : (Ek-Fiil, Hikâye, 3.ş.) 32192
-ği : (Yapım eki) 312-08.
-dığı (kimin / nere / yerde) : (Zarf-Fiil) 32223-06., -07., -08.
-hi : (Yapım eki) 312-08.
+ki : (Yapım eki) 22202-632.; 311-05.; 3214
+li : (Yapım eki) 311-03.; 3214
+li +li : (Yapım eki) 311-20.; 3214
+li : (İsmin Seslenme hali) 32139
-mali+ : (Gereklilik kipi eki) 32221; 32222
+mi : (Yapım eki) 311-18.; 3214
-esi : (Yapım eki) 312-26.; 3214
+°mgi : (Yapım eki) 311-17.; 3214
-ti : (Yapım eki) 312-19.
+lti : (Yapım eki) 311-23.

+l- : (Yapım eki) 313-02.
+âl- : (Yapım eki) 313-02.
-ıl- : (Yapım eki) 314-03.
+cıl : (Yapım eki) 311-22.; 3214
+gil : (Yapım eki) 22202-614.; 311-24.

+^{o}m : (Ek-zamir, t.l.ş.) 32252
+^{o}m+ : (İyelik, t.l.ş.) 3212211
+^{o}m : (Yapım eki) 311-16.; 3214
-^{o}m : (Yapım eki) 312-04.
+(y)am : (Ek-zamir, t.l.ş.) 11322; 222053-11.; 32231
+(y)am : (Ek-Fiil, Geniş Z., t.l.ş.)22202-21.; 32191
+(y)am : (İstek, t.l.ş.) 222053-22.; 32231-E.; 322418
-(y)acam : (Gelecek Z., t.l.ş.) 232011-3.
-(y)acağım : (Gelecek Z., t.l.ş.) 322416
-mam : (Olumsuz Geniş Z., t.l.ş.) 32212-1.E.; 322417
-^{o}ram : (Geniş Z. t.l.ş.) 322417
-arım : (Geniş Z. t.l.ş.) 322417
-ıram : (Şimdiki Z., t.l.ş.) 322415
-sam : (Dilek-Şart, t.l.ş.) 322413
+(y)ısam : (Ek-Fiil, Şart, t.l.ş.) 32194
-mışam : (Öğrenilen Geçmiş Z., t.l.ş.) 322414
+(y)ımışam : (Ek-Fiil, Rivayet, t.l.ş.) 32193
-malıyım : (Gereklilik, t.l.ş.) 322419
-(y)im : (İstek, t.l.ş.) Bkz.:(i)m
-(i)m : (İstek, t.l.ş.) 22202-613.; 222053-21.; 32231-E.; 322418
+(y)ım : (Ek-Zamir, t.l.ş.) 222053-12.; 32231
+(y)ım : (Ek-Fiil, Geniş Z., t.l.ş.) 32191
-(y)im : (İstek kipi, t.l.ş.) 232011-3.; 32231-E.; 322418
-dım : (Görülen Geçmiş Z., t.l.ş.) 322412
+(y)ıdım : (Ek-Fiil, Hikâye, t.l.ş.) 32192
-^{o}rım : (Geniş Z., t.l.ş.) 322417
-arım : (Geniş Z., t.l.ş.) 322417

-(y)irim : (Şimdiki Z., t.l.ş.) 322415
-mişim : (Öğrenilen Geçmiş Z., 322414, t.l.ş.)322414
+(y)imişim : (Ek-Fiil, Rivayet, t.l.ş.) 32195
-(y)eceyim : (Gelecek Z., t.l.ş.) 322416
-maliyim (: (Gereklilik, t.l.ş.) 322419

+°n : (Ek-Zamir, t.2.ş.) 322322
+°n : (Yapım eki) 311-16.
+°n+ : (İyelik, t.2.ş.) 3212221
-°n : (Yapım eki) 312-07.; 3214
-°n- : (Yapım eki) 314-01.; 314-03.
+(°)n : (Tekilik 2.ş. iyelik ve yükleme hali) 321332-22
+(n)°n : (Belirtili İlgi hali) 321322
+(a)n : (Tekilik 2.ş. iyelik ve yaklaşma hali) 222053-5.; 32134-42.
-an : (Yapım eki) 312-21.; 3214
+(n)dan : (İsmin Ayrılma hali) 32136
-(y)arağdan : (Zarf-Fiil) 32136-42.; 32223-17.
-dığından : (Zarf-Fiil) 32136-43.
-masından : (Zarf-Fiil) 32136-44.
+isdan : (Yapım eki) 311-27.
-madan : (Zarf-Fiil) 312-293.; 32136-44.
-mazdan (öyde / evvel) : (Zarf-Fiil) 32223-12.
-ğan : (Yapım eki) 312-11.; 3214
-(y)ağan : (Yapım eki) 312-14.; 3214
-han : (Yapım eki) 312-11.; 3214
+kan : (Zarf-Fiil) 22202-631.; 32223-20.
+lan- : (Yapım eki) 314-01.
-lan- : (Yapım eki) 314-02.
+(n)caman : (İsmin Eşitlik hali) 32138-3.
+(y)nan : (İsmin Bağlama hali) 32137
-maziyinan : (Zarf-Fiil) 32223-01.
+(y)inman : (İsmin Bağlama hali) 232131-39
+san : (Ek-zamir, t.2.ş.) 222053-11.; 32231
+san : (Ek-Fiil, Genig Z., t.2.ş.) 32191
-san : (Dilek-Şart, t.2.ş.) 322413

-(y)asan : (İstek, t.2.ş.) 322418
-(y)acaksan : (Gelecek Z., t.2.ş.) 322416
+(y)ısan : (Ek-Fiil, Şart, t.2.ş.) 32194
-malısan : (Gereklilik, t.2.ş.) 322419
-^{O}rsan : (Geniş Z., t.2.ş.) 322417
-arsan : (Geniş Z., t.2.ş.) 322417
-(i)rsen : (Şimdiki Z., t.2.ş.) 322415
-masan : (Olumsuz Geniş Z., t.2.ş.) 322417
-mışsan : (Öğrenilen Geçmiş Z., t.2.ş.) 322414
+(y)ımışsan : (Ek-Fiil, Rivayet, t.2.ş.) 32193
+ın : (İsmin Bağlama hali) 32137-72.
+(y)ın : (Ek-Zamir, Emir, ç.2.ş.) 32253; 322411
-dın : (Görülen Geçmiş Z., t.2.ş.) 322412
+(y)ıdın : (Ek-Fiil, Hikâye, t.2.ş.) 32192
-ğın : (Yapım eki) >l-ğ.
-(y)ağın : (İstek, ç.l.ş.) 322418
-ğın : (Yapım eki) 312-10.; 3214
+sın : (Ek-Zamir, t.2.ş.) 222053-12.; 32231
+ın : (Ek-Fiil, Geniş Z., t.2.ş.) 32191
+sın : (Ek-Zamir, Emir 3.ş.) 32253; 322411
-(y)asın : (İstek, t.2.ş.) 322418
-(y)acaksın : (Gelecek Z., t.2.ş.) 322416
-malısın : (Gereklilik, t.2.ş.) 322419
-^{O}rsın : (Geniş Z., t.2.ş.) 322417
-arsın : (Geniş Z., t.2.ş.) 322417
-(i)rsin : (Şimdiki Z., t.2.ş.) 322415
-masın : (Olumsuz Geniş Z., t.2.ş.) 322417
+(y)ımışsın : (Ek-Fiil, Rivayet, t.2.ş.) 32193
-mışsın : (Öğrenilen Geçmiş Z., t.2.ş.) 322414
+lıyın : (Yapım eki) <<20<-614.; <<2053-4.; 311-21.
-dıklıyın : (Zarf-Fiil) 32223-9.

+O : (Yapım eki) 311-28.
+kO : (Yapım eki) 311-25.

-(y)ıp : (Zarf-Fiil) 32223-19

-°r+ : (Geniş Z. kip eki) 32222
-°r : (Yapım eki) 312-22.; 3214
-°r -maz : (Zarf-Fiil) 32223-22.
-er+ : (Geniş Z.kip eki) 32222
-er : (Yapım eki) 312-22.; 3214
+er- : (Yapım eki) 313-04.
-er- : (Yapım eki) 314-05.
+ler+ : (Çokluk eki) 32112
-(°)ller : (Geniş Zaman kip eki ç.ş.ş.) 22121-12.
-(ı)llar : (Şimdik Z. kip eki, ç.ş.ş.) 22121-12.
+(ş)ar : (Yapım eki) 311-14.; 3214
-(i)r+ : (Şimdiki Z. kip eki: -ir / -ır / -ur / -ür / -yir / -yır / -eyr / -ıyr / -iyr / -yur -yür şekilleriyle de karşılaşılır.) 221-72. --75.; 22201-43.; 22202-6121.; 22204-2.E.1.; 222053-6.; 32011-3.; 32222
-ir- : (Yapım eki) 314-05.
-dir- : (Yapım eki) 314-07.
+dır : (Bildirme kuvvetlendirme eki) 32191
+ğır- : (Yapım eki) 313-06.

-°ş : (Yapım eki) 312-03.; 3214
-°ş / -°nş (-°nc+) : (Yapım eki) 312-16.; 3214;
-°ş- : (Yapım eki) 314-04.
+daş : (Yapım eki) 311-12.; 3214
-ğaş (-ğac+) : (Yapım eki) 312-13.
-ğış (-ğıc+) : (Yapım eki) 312-12.
-miş+ : (Öğrenilen Geçmiş Z. kip eki) 22202-611.; 22204-2.E.2.; 32222
-miş : (Yapım eki) 312-23.; 3214
-mış -(y)ali : (Zarf-Fiil) 32223-23.
-mamış : (Zarf-Fiil) 32223-11.
+oş (+oc+) : (Yapım eki) 311-29.

-°t- : (Yapım eki) 314-06.

+^{O}z : (Ek-Zamir, ç.2.ş.) 32232
+^{O}z : (Yapım eki) 311-15.; 3214
+^{O}s+ : (İyelik, ç.2.ş.) 3212222
-dıhcaa : (Zarf-Fiil) 32223-02.
+(n)cea : (İsmin eşitlik hali) 32133-2.
+cığaz : (Yapım eki) 311-08.; 222053-3.
-maz : (Yapım eki) 312-29.; 3214
-maz+ : (Olumsuz Geniş Z. kip eki, - t.l.ş. dışında) 32212-1.E.
-eaz : (Dilek-Şart, ç.2.ş.) 322413
+(y)ıeaa : (Ek-Fiil, Şart, ç.2.ş.) 32194
-dız : (Görülen Geçmiş Z., ç.2.ş.) 322412
+(y)ıdız : (Ek-Fiil, Hikâye, ç.2.ş.) 32192
+^{O}mız+ : (İyelik, ç.1.ş.) 3212212
+^{O}nız+ : (İyelik, ç.2.ş.) 3212222-E.2.
-^{O}rız : (Geniş Z., ç.1.ş.) 322417
-ırız : (Geniş Z., ç.1.ş.) 322417
+sız : (Ek-Zamir, ç.2.ş.) 32231
+sız : (Ek-Fiil, Geniş Z., ç.2.ş.) 32191
+sız : (Yapım eki) 311-04.; 3214
-(y)aeız : (İstek, ç.2.ş.) 322418
-(y)acehsız : (Gelecek Z., ç.2.ş.) 322416
-malısız : (Gereklilik, ç.2.ş.) 322419
-^{O}rsız : (Geniş Z., ç.2.ş.) 322417
-ırsız : (Geniş Z., ç.2.ş.) 322417
-(ı)rsız : (Şimdiki Z., ç.2.ş.) 322415
-mazsız : (Olumsuz Geniş Z., ç.2.ş.) 322417
-mışsız : (Öğrenilen Geçmiş Z., ç.2.ş.) 322414
+(y)ımışsız : (Ek-Fiil, Rivayet, ç.2.ş.) 32193
-mayız : (Olumsuz Geniş Z., ç.1.ş.) 322417
+iyiz : (İyelik, ç.2.ş.) 3212222-E.3.
-mazız : (Olumsuz Geniş Z., ç.1.ş.) 322417

Efrasiyap GEMALMAZ

Türk Dili Asistanı
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ

E R Z U R U M

E R Z U R U M İ L İ A G I Z L A R I

(İnceleme - Metinler - Sözlük ve Dizinler)

Bu çalışma

Prof. Dr. Selâhattin OLCAY

tarafından yönetilmiştir.

E R Z U R U M - 1 9 7 3

İ Ç İ N D E K İ L E R

32

CİLT: I (İNCELEME)

Ø	Ö N S Ö Z	1
01	BİR DİLBİLİM TERİMİ OLARAK "AGIZ"	1
02	AGIZBİLİM ARAŞTIRMALARININ GEREKLİLİGİ	2
03	AGIZLARI OLUŞTURAN AMİLLER VE BUNLARIN ARAŞTIRMAYA ETKİLERİ	8
031	COGRAFYA VE DİL İLİŞKİSİ	9
0311	AGIZLARIN FİZİKÎ COGRAFYA İLE İLGİSİ VEYA FİZİKİ COGRAFYANIN AGIZLARIN OLUŞMASINA ETKİSİ	9
03111	YÜZEY ŞEKİLLERİ	9
03112	İKLİM	10
0312	AGIZLARIN SİYASİ COGRAFYA İLE İLGİSİ VEYA SİYASİ COGRAFYANIN AGIZLARIN OLUŞMASINA ETKİSİ	10
032	TARİH VE DİL İLİŞKİSİ	12
04	TÜRKÇENİN LEHÇE, ŞİVE VE AGIZLARI ÜZERİNE YAPILAN ARAŞTIRMALARIN GENEL DURUMU	13
041	ANADOLU AGIZLARI	14
05	AGIZBİLİM ARAŞTIRMALARINDA TUTULACAK YOL	16
051	KONU İLE İLGİLİ MALZEMENİN DERLENMESİ	16
052	DERLENEN MALZEMENİN SINIFLANDIRILIP DEĞERLENDİRİLMESİ	17
06	ATIFLAR (References)	17
061	YAZILI BELGELERE YAPILACAK ATIFLAR	18
062	SÖZLÜ BELGELERE YAPILACAK ATIFLAR	18
07	YARDIMLARINI GÖRDÜKLERİMİZE GÖNÜLBORCU	19
08	EKSİK VE YANLIŞLARIMIZ İÇİN BAGIŞ	19
1	G İ R İ Ş	21
101	ARAŞTIRMAMIZIN KAPSAMI	21
102	ARAŞTIRMADA TUTTUGUMUZ YOL	21
1021	BELGELERİMİZ	22
10211	SORUŞTURMALARIMIZ	22
10212	DERLEMELERİMİZ	22

102121	DOGRUDAN DOGRUYA BANDA YAPTIGIMIZ KAYITLAR	23
102122	YERİNDE DOGRUDAN DOGRUYA DUYARAK YAZIYA GEÇİRDİKLERİMİZ	24
1022	DEGERLENDİRME	24
10221	BELGELERİN İNCELENMESİ	24
10222	YAZIYA GEÇİRME	25
10223	SORUNLARIN KOTLANMASI VE FİŞLEME	26
102231	DERLEME KOTLARI	27
102232	DEGERLENDİRME KOTLARI	27
102233	FİŞLEME	28
10224	FİŞLERİN SIRALANMASI	28
1023	DEGERLENDİRME	29
103	BU ARAŞTIRMANIN TÜRÜ	29
11	BÖLGEMİZ HALKINA VE AGIZLARINA GENEL BAKIŞ	31
1111	ERZURUM İLİNİN FİZİK COGRAFYASI	31
11111	YÜZEY ŞEKİLLERİ	31
11112	İKLİM	31
11113	TABİYAT YAPISI	33
11114	İKTİSADÎ YAPI	33
1112	BÖLGEMİZİN NÜFUS VE MEDENİYET SEVİYESİ	36
11121	NÜFUS VE DAGILIMI	36
11122	GİDENLER VE GELENLER	37
11123	EĞİTİM - ÖĞRETİM ve BASIN - YAYIN	39
11124	GELENEK VE GÖRENEKLER	41
1121	BÖLGEMİZİN TARİHÇESİ	42
11211	BAŞLANGIÇTAN SELÇUKLULARA	42
11212	SELÇUKLULARDAN OSMANLILARA	43
11213	OSMANLILARDAN GÜNÜMÜZE	48
113	BÖLGEMİZ AGIZLARININ SINIFLANDIRILMASI VE AGIZ GURUPLARININ GENEL ÖZELLİKLERİ	54
1131	YUKARI KARASU - YUKARI ARAS AGIZLARI	56
1132	ÇORUHBOYU AGIZLARI	57
12	BÖLGEMİZ AGIZLARI ÜZERİNE YAPILMIŞ ARAŞTIRMA VE DERLEMELERİN GENEL DURUMU, TARİHİ ve BİBLİYOGRAFYASI	61
121	GENEL DURUM	61

122	ARAŞTIRMA VE DERLEMELERİN TARİHİ	62
13	İŞARETLER, KISALTMALAR ve DERLEME KOTLARI	78
131	İŞARETLER VE KISALTMALAR	78
132	DERLEME KOTLARI (HARİTA ANAHTARI)	80
2	S E S B İ L G İ S İ	109
21	ÇEVRİYAZI İŞARETLERİ VE SESLERİN AÇIKLIK SIRASI	109
211	AYIRT İŞARETLERİ	109
212	ÜNLÜLERİN İŞARETLERİ	110
213	ÜNSÜZLERİN İŞARETLERİ	111
214	SESLERİN BİRİBİRLERİNE GÖRE AÇIKLIK (APERTURE) SIRASI VE HECE KURULUŞU	112
22	Ü N L Ü L E R	115
221	ÜNLÜLERİN BOGUMLANMA VE OLUŞMALARI	117
	ÜNLÜLERİN DEGİŞME VE GELİŞMELERİ	126
222	GENEL KURALLAR	126
22201	ÜNLÜLERDE UZUNLUK VE KISALLIK	127
22202	ÜNLÜ UYUMLARI (EKLEMEDE)	132
22203	ÜNLÜLERDE İNCELİK - KALINLIK	148
222031	İnceleşme olayları	149
222032	Kalınlaşma olayları	154
22204	ÜNLÜLERDE DÜZLÜK - YUVARLAKLIK	158
222041	Düzleşme olayları	158
222042	Yuvarlaklaşma olayları	160
22205	ÜNLÜLERDE DARLIK - GENİŞLİK	163
222051	Daralma olayları	163
222052	Genişleme olayları	165
222053	Ek ünlülerinde darlık - genişlik	170
22206	İKİLİ VE İKİZ ÜNLÜLER VE BUNLARIN GİDERİLMESİ	172
222061	İkili ve İkiz ünlülerin giderilmesi	172
222062	Korunan ikili ve ikiz ünlüler	175
222063	Oluşan ikili ve ikiz ünlüler	175
22207	ÜNLÜLERDE BENZEŞME VE AYKIRILAŞMA	177
222071	Kalınlık - İncelik benzeşmesi	177

222072	Kalınlık - İncelik aykırılaşması	186
222073	Düzlük-Yuvarlaklık ve Darlık-Genişlik benzeşme ve aykırılaşmaları	191
22208	ÜNLÜLERDE DÜŞME VE TÜREME	193
222081	Ünlü düşmesi olayları	193
222082	Ünlü türemesi olayları	196
22209	ALINMA KELİMELERİN ÜNLÜLERİ	201
23	Ü N S Ü Z L E R	202
231	ÜNSÜZLERİN BOGUMLANMA VE OLUŞMALARI	202
	ÜNSÜZLERİN DEGİŞME VE GELİŞMELERİ	215
232	GENEL KURALLAR	215
23201	HECE OLAYLARI	217
232011	Hece kaynaşması	217
232012	Hece yutumu	219
232013	Hece türemesi	220
23202	ÜNSÜZLERDE TONLULUK - TONSUZLUK	221
232021	Tonlulaşma	221
232022	Tonsuzlaşma	233
23203	ÜNSÜZLERDE GENİZLİ OLMA VE GENİZLİLİĞİNİ YİTİRME	239
232031	Genizli olmayan ünsüzlerin genizlileşmesi	239
232032	Genizli ünsüzlerin diğer ünsüzlere dönüşmesi	240
23204	ÜNSÜZLERDE SIZICILIK - PATLAYICILIK	241
232041	Sızıcılaşma	241
232042	Patlayıcılaşma	248
23205	ÜNSÜZLERDE SOLUKLULAŞMA	251
23206	ÜNSÜZLERDE DAMAKLI OLMA VE DAMAKLILIGINI YİTİRME	252
23207	ÖNDAMAK - DİŞETİ - DİŞ ÜNSÜZLERİ ARASINDA DEGİŞME	254
23208	ÜNSÜZLERDE DUDAKLI OLMA VE DUDAKLILIGINI YİTİRME	258
232081	Dudaklı olmayan ünsüzlerin dudaklılaşması	258
232082	Dudaklı ünsüzlerin diğer ünsüzlere dönüşmesi	258
23209	DİGER ÜNSÜZ DEGİŞMELERİ	260

232091	Yarı ünlüler (h / y)	260
232092	Bileşik boğumlanmalı ünsüzler (ng / ng' / nr / nç (ntş) / ç (tş) / c (dj) / yh)	260
23210	ÜNSÜZLERDE DÜŞME VE TÜREME	263
232101	Ünsüz düşmesi olayları	263
232102	Ünsüz türemesi olayları	268
23211	ÜNSÜZ YERDEGİŞTİRMELERİ	273
23212	ÜNSÜZLERDE BENZEŞME VE AYKIRILAŞMA	276
232121	Ünsüzlerde benzeşme	276
232122	Ünsüzlerde aykırılaşma	281
23213	ÜNSÜZLERDE İKİZLEŞME VE İKİZ ÜNSÜZLERİN TEKLEŞMESİ	285
232131	Ünsüzlerde ikizleşme	285
232132	İkiz ünsüzlerin tekleşmesi	289
23214	ALINMA KELİMELERİN ÜNSÜZLERİ	290
24	V U R G U	292
3	Ş E K İ L B İ L G İ S İ	294
31	KELİME TÜRETME	296
311	İSİMDEN İSİM TÜRETEN EKLER	297
312	FİİLDEN İSİM TÜRETEN EKLER	317
313	İSİMDEN FİİL TÜRETEN EKLER	333
314	FİİLDEN FİİL TÜRETEN EKLER	336
32	ÇEKİMLER VE, VAZİFELİ KELİME VE KELİME GÜRUPLARI	344
321	İSİM ÇEKİMLERİ	345
3211	İSİM TABANLARI (TEKLİK ve ÇOKLUK)	345
32111	Teklik (eki: +ø+)	345
32112	Çokluk (eki: +lar+)	345
3212	İSİMLERİN İYELİGE GÖRE ÇEKİMİ	350
32121	Belirtilmemiş iyelik (eki: +ø+)	350
32122	Belirtilmiş iyelik	350
3212211	Teklik 1. şahıs (eki: +^{o}m+)	350
3212212	Çokluk 1. şahıs (eki: +^{o}mız+)	351

3212221	Teklik 2. şahıs (eki: +°n+)	352
3212222	Çokluk 2. şahıs (eki: +°z+)	353
321223	Teklik ve Çokluk 3. şahıs (eki: +(s)i+)	354
321224	İyelik eklerinin kullanılışı	356
3213	İSİMLERİN HALE GÖRE ÇEKİMİ	358
32131	Yalın hali (eki: +ø)	358
32132	İlgi hali	359
321321	Belirtisiz ilgi hali (eki: +ø)	359
321322	Belirtili ilgi hali (eki: +(n)°n)	360
32133	Yükleme hali	362
321331	Belirtisiz yükleme hali (eki: +ø)	362
321332	Belirtili yükleme hali (eki: +(y/n)i)	363
32134	Yaklaşma hali (eki: +(y/n)a)	365
32135 / 6	Bulunma ve Ayrılma halleri (ekleri: +(n)da / +(n)dan)	371
32137	Bağlama hali (eki: +(y)ınan)	374
32138	Eşitlik hali (eki: +ca(z/ma/sına/man)	378
32139	Seslenme hali (eki: +li)	380
3214	SIFATLAR	381
32141	Niteleme sıfatları ve dereceleme	381
32142	Belirtme sıfatları	382
321421	İşaret sıfatları	383
321422	Soru sıfatları	383
321423	Belirsizlik sıfatları	383
3215	Sayı sıfatları	384
32151	Asıl sayı sıfatları	384
32152	Sıra sayı sıfatları	384
32153	Üleştirme sayı sıfatları	384
32154	Kesir sayı sıfatları	384
32155	Topluluk sayı sıfatları	385
3216	ZARFLAR	386
32161	Yer zarfları	386
32162	Zaman zarfları	387
32163	Nitelik zarfları	389
32164	Nicelik zarfları	390

3217	EDATLAR	391
3218	ZAMİRLER	405
32181	Şahıs, iyelik ve işaret zamirleri	405
32182	Soru zamirleri	407
32183	Dönüşlülük zamiri	407
32184	Belirsizlik zamirleri	408
3219	EK-FİİL (veya Bildirme ekleri)	409
32191	Geniş zaman	410
32192	Hikâye	417
32193	Rivâyet	425
32194	Şart	433
322	FİİL ÇEKİMLERİ	441
3221	FİİL TABANLARI (OLUMLULUK ve OLUMSUZLUK)	441
32211	Olumluluk (eki: -ø-)	441
32212	Olumsuzluk (eki: -ma-)	441
3222	FİİL KİPLERİ	443
32221	AD-FİİLLER	443
32222	SIFAT-FİİLLER	443
32223	ZARF-FİİLLER	444
3223	EK-ZAMİRLER	449
32231	Şahıs zamirlerinden türemiş (Ek-fiil menşeli) ek-zamirler	449
32232	İyelik eklerinden türemiş ek-zamirler	449
32233	Emir kipinde şahıs bildirme ekleri	450
3224	FİİLİN ŞEKİL - ZAMAN VE ŞAHISLARA GÖRE ÇEKİMİ	451
32241	BASİT KİPLER	451
322411	Emir kipi	451
322412	Görülen geçmiş zaman	453
322413	Dilek-şart kipi	455
322414	Öğrenilen geçmiş zaman	456
322415	Şimdiki zaman	460
322416	Gelecek zaman	467
322417	Geniş zaman	479
322418	İstek kipi	482
322419	Gereklilik kipi	482

32242	BİRLEŞİK KİPLER	486
322421	Hikâye	486
322422	Rivâyet	486
322423	Şart	486
3225	BİRLEŞİK FİİLLER	487
32251	İsim veya İsim-Fiil + Yardımcı Fiil	487
32252	Zarf-Fiil + Yardımcı Fiil	487
33	SÖZDİZİMİ ÜZERİNE NOTLAR	488
331	Kelime gruplarında kelimelerin sırası	488
34	[illegible]	492
Ø / 1 / 2 / 3	N O T L A R	495

(BİRİNCİ CİLDİN SONU)

CİLT: II (METİNLER)

4	Ö R N E K M E T İ N L E R	534
	Örnek metinlerin listesi	536
401	DOSYA: 01 - ERZURUM MRKZ. İLÇESİ'nden	540
402	DOSYA: 02 - OLUR İLÇESİ'nden	573
403	DOSYA: 03 - ŞENKAYA İLÇESİ'nden	592
404	DOSYA: 04 - OLTU İLÇESİ'nden	612
405	DOSYA: 05 - İSPİR İLÇESİ'nden	626
406	DOSYA: 06 - NARMAN İLÇESİ'nden	641
407	DOSYA: 07 - TORTUM İLÇESİ'nden	657
408	DOSYA: 08 - HORASAN İLÇESİ'nden	677
409	DOSYA: 09 - PASİNLER İLÇESİ'nden	707
410	DOSYA: 10 - AŞKALE İLÇESİ'nden	752
411	DOSYA: 11 - KARAYAZI İLÇESİ'nden	766
412	DOSYA: 12 - TEKMAN İLÇESİ'nden	771
413	DOSYA: 13 - ÇAT İLÇESİ'nden	774

414 DOSYA: 14 - HINIS İLÇESİ'nden 796

(İKİNCİ CİLDİN SONU)

CİLT: III (BİBLİYOGRAFYA - SÖZLÜK ve DİZİNLER)

5 BİBLİYOGRAFYA 823
6 SÖZLÜK ve DİZİNLER 838
61 SÖZLÜK 838
62 SESBİLGİSİ DİZİNİ 1342
63 ŞEKİLBİLGİSİ DİZİNİ 1360

(ÜÇÜNCÜ CİLDİN SONU)

+ +
+

T A B L O L A R

TABLO: 1	ERZURUM İLİ AĞIZLARI	59
TABLO: 2	AYIRT İŞARETLERİ	109
TABLO: 3	ÜNLÜLERİN İŞARETLERİ	110
TABLO: 4	ÜNSÜZLERİN İŞARETLERİ	111
TABLO: 5	BÖLGEMİZ AĞIZLARINDA SESLERİN AKALARIN-DAKİ NİSBİ AYIRIMA DEĞERİNE GÖRE DU-RUŞLARI	113
TABLO: 6	BÜLGEMİZ AĞIZLARINDA KARŞILAŞILAN ÜNLÜ-LER	125
TABLO: 7	KELİME YAPISINDA ÜNLÜLERİN YERLERİ	126
TABLO: 8	BENZEŞTİRME OLAYLARI	178
TABLO: 9	AYKIRILAŞMA OLAYLARI	187
TABLO: 10	BÖLGEMİZ AĞIZLARINDA KARŞILAŞILAN ÜNSÜZ-LER	214
TABLO: 11	KELİME YAPISINDA ÜNSÜZLERİN YERLERİ	216
TABLO: 12	ESKİ HARFLERİN SES DEĞERLERİ	290

H A R İ T A L A R

Harita: 1	[illegible] BAŞKA ALFABELİ VEYA YAZILIYA GEÇİRİLMİŞ METİNLERİ BULUNAN YERLEŞMELER	22 - 23
Harita: 2	BİR ÖRNEĞİN HARİTAYA İŞLENİŞ TARZI (Örn.: "köy")	30 - 31
Harita: 3	YUKARI KARASU - YUKARI ARAS VE ÇORUHBOYU ANA AĞIZ GURUPLARI	55 - 56
Harita: 4	ERZURUM İLİ AĞIZLARI (AİT GURUPLAR)	60 - 61
Harita: 5	DAR ÜNLÜYLE SONUÇLANAN BİR EK ÜZERİNE EK ALDIĞINDA DURUM (Örn.: "koy - du + lar")	136 - 137
Harita: 6	DAR ÜNLÜLÜ KAPALI BİR EKİN BÖLGEMİZ AĞIZLARINDAKİ DURUMU (Örn.: "-dık")	137 - 138
Harita: 7	BÖLGEMİZ AĞIZLARINDA FİİLİK 1. ŞAHIS EK-ZAMİR (Örn.: "-°yorum")	170 - 171
Harita: 8	(-rl- / -ll-) BENZEŞMESİ (Örn.: "-°rlar")	277 - 278
Harita: 9	ÖRNEK BÖLGELERİ DEKLANE OLDUKLARI YERLEŞİMLER	539 - 540

Ö N S Ö Z

Ø Türk ağızbilimine küçük te olsa bir katkıda bulunmak üzere hazırladığımız bu, "[illegible] AĞIZLARI" başlıklı araştırmamıza girmeden önce alışılagelenden uzun bir "Önsöz" yazmamız gerektiğini düşündük. Bu önsöz, daha çok araştırmamızın gerekçesini ortaya koyacak ve tuttuğumuz yolu aydınlatacaktır.

BİR DİLBİLİM TERİMİ OLARAK "AĞIZ":

Ol Bir dilbilim terimi olarak "ağız (fr. parler / alm. Mundart / ing. language / it. parlata)" genel anlamda, "bir dilin (langue), veya lehçesinin (dialecte) sınırları içinde, belli bölge veya topluluklara özgü sözlü anlatım yollarının bütünü" diye tanımlanabilir 1/. Sözgelişi, Türkçenin Anadolu lehçesinin Aydın, Konya, Kastamonu, Erzurum, Kars ağızları gibi. Farklı ağızları konuşanlar arasında kayda değer anlaşma güçlüğü olmaz 2/. Konuşmasını izlediğimiz bir kimseye, "falan yerli misiniz?" dediğimiz zaman, bunda, muhakkak ki, vatan duygusundan daha fazla, orada yaşayanlarla olan bir lehçe veya ağız beraberliği fikri hakimdir 3/. Burada, "falan yerli olmak", birbirine yakın etnik topluluklar arasında da olduğu gibi, anlaşmayı engellemez, veya önemli anlaşma güçlükleri doğurmaz; ancak, diğer bir dilinki gibi, ayrıca öğrenilmeyi gerektirmeyen, [illegible] sesbilgisi, şekilbilgisi ve sözdizimi vb. ile ilgili, [illegible] yazınca, kolay, yere veya etnik topluluğa özgü

bir kuruluş ve kullanılış ayrılığını işaret eder. Bir dil içerisinde, bu ayrılık asla temel yapıya inemez; aksi halde ayrı diller söz konusu edilmiş olur.

AĞIZBİLİM ARAŞTIRMALARININ GEREKLİLİĞİ:

02 Dilbilimin, bir dil içerisinde, biribirlerine göre durumları ve yakınlıkları ne olursa olsun, lehçe, şive ve ağızları (langue, dialecte, parler, patois, idiome) 4/ araştıran ve bunların ayrıntılarını saptayan dalına "Lehçebilim (fr. dialectologie 5/)" denir. Bunun böyle olduğunu kabul etmekle beraber, bu araştırmamıza ve benzeri çalışmalara, ozel olarak, daha sınırlı olan "Ağızbilim araştırması" adının verilmesinin doğru olacağı görüşündeyiz.

Tarihi, yaratılış ve Babil kulesi efsanesiyle başlatılan dilbilimin 6/ gelişmesi içerisinde, diyebiliriz ki, lehçe ve -daha dar anlamda- ağızların araştırılmasının önemi, ancak 18. yüzyılın sonlarında dilbilginleri tarafından kesinlikle kabul edilebilmiştir 7/. Gerçekten, sözgelişi, Fransız dili "dialecte" sözünü 1550 yılından beri tanımasına rağmen, "dialectologie" terimi, Fransızcada, bugünkü anlamıyla ilk olarak 1881 yılında söz konusu bilime ad olarak kullanılmaya başlamıştır 8/.

Türkçe için ağızların konu edilişini, büyük Türk dilcisi Kaşgarlı Mahmud (Divanü Lûgat-it-Türk, 1072-1074)'a kadar götürmek mümkünse de, o gün de dahil, çağımıza kadar geçen devre pek aydınlık sayılmaz. Bugün, halk arasında da, kişiye kadar indirilerek "konuşma tarzı" anlamında kullanılan, özellik-

le "alm. Hundert" sözüyle yapı benzerliği gösteren "a_ız" sözünün bu anlamını ne zaman ve hangi Türk toplumları için kazandığı da kesin olarak bilinememektedir.

Bildiğimize göre, dünyamızda, 18. yüzyılın sonlarına kadar yapılan dilbilim araştırmaları, çoğunlukla, edebi dillerin oluşmasına ve dilin evrimi sorunları üzerine yönelmiştir. Çünkü, Antikitenin dilbilim açısından bu konularda getirmiş olduğu teoriler bilginleri doyuracak nitelikte değildi. Bu nedenledir ki, yüzyıllar boyunca, büyük emekler bu sorunları çözmek için harcandı 9/.

Günümüzün ileri toplumları, birkaç yüzyıldan beri, gerek kendi, gerek geri kalmış toplumların dilleri üzerine yapmış oldukları gün geçtikçe daha da gelişen araştırmalarıyla lehçebilimi oldukça ileri bir duruma getirmişlerdir. Çalışmalarının birikimini daha çok Roman lehçebilimi (Dialectologie Romane) üzerinde toplamış olan Prof. Sever Pop, 1950 yılında yayınlamış olduğu "La Dialectologie, Aperçu historique et méthodes d'enquêtes linguistiques" adlı iki ciltlik eserinde, o tarihe kadar yapılmış lehçebilim çalışmalarını eleştirmiş, ve modern dilbilim soruşturmalarının metotlarını ortaya koymuştur 10/. Burada, sözü geçen eserin, birinci kısmını kapsayan Roman Lehçebilimi konusunda oldukça geniş, buna karşılık ikinci kısmında yer alan Roman dilleri dışında Roman diğer dillerin lehçebilimleri konusunda dar tutulduğunu, hele böyle iddialı bir başlık taşıyan bu eserde dünya dilleri arasında önemli bir yeri olan Türkçenin lehçebilimine hiç yer verilmemiş olduğunu belirtelim.

Ünlü Fransız dilbilgini Antoine MEILLET 11/, çok yerinde bir görüşle, Lehçebilimsiz, ve özellikle tam ve iyi düzenlenmiş bir dil coğrafyası (géographie linguistique) yapılmaksızın dil tarihi yapılamıyacağını belirtmiştir 12/.

Geçmişte olduğu gibi bugün de, bilginlerin, yazarların ve özellikle eğitim sorunlarını yüklenmiş yönetim kuruluşlarının, ulus dili olmak mutluluğuna erişmiş edebi dilleri yaşatmak ve yaymak yolunda girişmiş oldukları yoğun uğraşılara karşılık, ağızlar her dilde, dilin bağlı olduğu evrimleri geçirerek yaşamalarını sürdürmektedirler; ve artık bilim önünde "şekilsiz ve kaba jargonlar, sokakların ve kapıcının söyleyişleri" olmaktan kurtarılmışlardır 13/. Gerçekten, dilbilgini için her türlü dil araştırmasında başlıca görevi yüklenmişler; yerine göre, eski dilin, dil akrabalıklarının canlı tanıkları; yaşayan ve yarınki dilin yaşlısıdır onlar 14/.

Bize genellikle yalnız konuşulma geleneğiyle ulaşmış, toplumların bu manevi hazinesini unutulmaktan kurtarmak için günümüze kadar gerçekleştirilmiş olan sayısız çalışmalar, bu alandaki derlenip toplanacak malzemenin ölçüsüz bolluğu nedeniyle, ön araştırma olma niteliğinden öteye gidememektedir.

Bugün bütün bilim dalları için konularıyla ilgili çeşitli malzeme toplanıp, sınıflandırılıp incelenmek üzere arşivlerde, müzelerde, laboratuvarlarda yerlerini alırken, değer dilinin tarihi yazımından en önemli malzemeyi sağlayan, fakat, insanın daha kolay benimsediği maddi dünyasından çok, onun manevi yönünü kuran ve düşünce dünyasıyle ilgili olan dile

ve onun yapıcısı ağızlara yönelmiş araştırmalar gereken önemi görememektedir. Böylece, diyebiliriz ki, 20. yüzyılın aydınlığında, ağızlarına medeni bir dil özelliğini kazandırma olanağından yoksun birçok küçük toplulukların bu değerlerini karanlıktan kurtarma yolunda çok az uğraşılmaktadır.

Ağızların incelenmesi, günden güne daha karmaşıklaşan ve, bir ülkenin ünlü yazarlarının kullanmış olduğu, gerçekte, çekirdeğinde herhangi bir bölgeye özgü bir ağızın bulunduğu edebi dillerinkinden daha daha öğretici görülmektedir 15/.

Bir dilin evrim tarihini yazacak olan dilbilgini için ağız araştırıcılarının derleyip değerlendirdiği malzeme kadar değerli bir başka kaynak düşünülemez. Çünkü, dilbilginimin, dilin tarihini düzenlemekte yararlanacağı eski metinler, hiçbir zaman devirlerinde konuşulan dili olduğu gibi yazıya geçirmiş değillerdir, ve bu metinlerin incelenmesinin çok özel bir eleştiri ve açısız bucaksız bir çalışma gerektirdiği unutulmamalıdır.

Gerçekten, günümüzün dilbilgini, ağız araştırıcılarının karşısına koyduğu yeni ve sayısız olaylar içinde batıp gider, ve, konuşma dilinin olaylarının artık düzenli bir sıra içerisinde değil de, bir tür mayalanma içerisinde kendilerini ortaya koydukları bir dil haritasının incelenmesini bazen çok zorlu bir çaba olarak görür; ve ağızlarda, sağlıca biribiri ardından da işlek yönleri kurar, ve dilbilim olaylarını birlikte düzenlemekte ve yorumlamakta çok büyük emek gerektirir. Dil bilimlerinin dilbilgini için kazandığı önem, coğrafya bil-

gini için fiziki haritaların önemiyle eşdeğerdir 16/.

Yerli ağızların yüzyıllar boyunca geçirdikleri gelişmelerin son durumunu gösteren dil haritaları bütün uzlaşmalardan bağımsız olan dilin olaylarının karmaşıklığını yansıtır. Geliştirilmiş bir plâna ve tüm önyargılardan bağımsız bir metoda göre hazırlanacak olan dil haritaları, hangi dil için olursa olsun dil olaylarının kaderini ve onların tarihini, kelimelerin ses yapısı yönünden yakınlaşmalarıyla aralarında doğan çatışmaları, kültürel, ekonomik ve sosyal merkezlerin etkisiyle uğradıkları değişiklikleri; geçmişin tanıkları yerli ağızların eski terimleri saklama şekillerine karşılık, çağdaş uygarlığın ilerlemesinin onlara zorla bellettiği değişimlere kelimelerin uyum şekillerini gösterebilirler.

Kendisiyle birlikte diğer dillerin anlatım, saptanma ve aktarım yolu olan dilin gelişim ve oluşumunun temelinde bulunan ağızlar incelenmeleri sırasında bütün bilimlerle sıkı bir işbirliğini gerektirirler.

Geçen yüzyılın Fransız yazarlarından Charles NODIER 17/, dilbilim üzerine yazdığı eserinin 18/ ağızlar (patois) la ilgili bölümünde 19/, ağızların, daha sağ, ve insan türünün ihtiyaçlarının gelişen düzenine uygun olarak oluşmuş olduğunu belirterek, bunların suni yollarla işlenmiş yazı dillerinden daha zengin olduğunu ileriye sürmekte, kelimelerin aslının doğrudan doğruya bunlarda bulunacağına, ve bunlar olmaksızın kelimelerin aslına varılamıyacağına işaret etmekte, ve, "kullanılmanın sünger boya ve özleştirlerinin salim kazağısı bir kökenin ilk işaretini

ondan (ağızdan) silmemiştir; o, kelimeyi, kelimenin oluştuğu şekilde saklar; çünkü, bir bilgin arsızının veya bir matbaacı beyinsizinin sorumsuz davranışı, budalaca bir değişmeye uğratmakla, onun saygıdeğer kimliğini bozmaya asla kalkmamıştır. O, bir moda gibi geçici değildir; bir gelenek gibi ölümsüzdür. Ağız tabii dildir; canlı ve yalın dildir. Yapma dil, hayaldir, kukladır. 20/" demektedir. Yazar daha sonra, ağızları "karmakarışık ve mantıksız jargonlar" olarak görenlere, bunların"LOCKE'un ara ürekçesi ve VOLTAIRE'in ara lâfincesi kadar düzenli bir dilbilgileri, bağdaşık bir terim düzenleri, kararlı bir sözdizimleri" olduğunu hatırlatır 21/, ağızların incelenmesinin, çeşitli yönlerini göstererek, Fransız dili için kaçınılmazlığına değinir, ve daha ileri giderek "bundan çok daha mutlak bir sonuç çıkarıyorum; buna, istenirse, ters bir görüş te denilebilir; benim için fark etmez; bu şudur: dilinin ağızlarını özenle araştırıp taramamış bir kimse onu henüz yarım biliyor demektir." düşüncesine ulaşır 22/. Bu görüş, bugün, birçok ağız araştırıcısı ve dilbilginince doğruluğu tartışılmaz bir mütearife (axiome) olarak alınmıştır 23/.

Çoğunlukla ağızbilim araştırmaları çok kolay bir işmiş gibi görülür; sıradan bir soruşturma hazırlamak, taşınabilir bir ses kaydedici cihaz da alarak köy köy gezmek, yaşlı köylülerle sohbet ederek kırlarda bayırlarda şöyle birkaç gün geçirmek, sonra da edinilen bilgi ve derlenilen malzemeyle güzel bir ağızbilim çalışması çıkarmak işten bile değilmiş sanılır. Gerçekten, ağız araştırmacısı basit bir sözlük çalışması yapmakla yetinecekse bu böyledir. Yok, incelediği ağızın veya ağız top-

luluklarının yayılma alanlarını, oluşumlarını, dilin içinde biribirlerine göre durumlarını araştırmaya kalktığında tek başına işin içinden çıkamıyacaktır.

Yukarıda, kısaca, ağızbilim araştırmalarının dilbilim açısından gerekliliğini ve güçlüklerini gördük. Bu konuda boşa harcanacak en ufak bir emek kırıntısının ne ölçüde büyük bir kayıp olduğunu söylemek yersizdir. Bu nedenle, bir dilin ağızları üzerine yapılacak çalışmaların herşeyden önce bir merkezden, üniversiteler arası bir merkezden yönetilmesi, ve araştırma konularının önceden saptanmış sağlam bir düzene göre, belli plânlara uygun olarak yapılması şartıyla, değişik basamaklardaki araştırıcılara yetenekleri göz önünde bulundurularak dağıtılması ve alınan sonuçların yine bu merkezde toplanıp değerlendirilmesi görüşündeyiz.

AĞIZLARI OLUŞTURAN AMİLLER VE BUNLARIN ARAŞTIRMAYA ETKİLERİ:

05 Ağız tanımını yaparken, kapsamları ne olursa olsun, dil ve lehçe kavramları yanında belli bir bölge (yer, mekân) ve belli bir topluluğun (cemiyet) söz konusu edildiğini görmüştük (krş.: 01). Belli bir topluluğun ise ancak zaman içinde oluşacağı açıktır. Bu nedenle, ağızların oluşumunda "yer" ve "zaman"ın rôllerine değinmemiz, bu iki önemli oluşturucunun etkilerini ayrı ayrı gözden geçirmemiz, daha sonra da, bunlar üzerine temellenmiş bir metod kurmamız gereklidir. O halde, burada "coğrafya ve dil" ile "tarih ve dil" ilişkilerine bir göz atalım.

COĞRAFYA VE DİL İLİŞKİSİ:

51 Ağızbilim araştırmalarının fiziki ve siyasi coğrafya ile ilgisi, ağızlara bazan vermekte olduğumuz coğrafya adlarından da anlaşılmaktadır. Sözgelişi, araştırmamızın başlığı olan "Erzurum İli Ağızları" sözüyle, Erzurum ilinin yönetim sınırları içerisinde kalan yerleşmelerdeki toplulukların ağızlarının tümü anlaşılmış olduğuna göre, bu çalışmamızın siyasi coğrafya ile ilgisi 24/, veya daha sonra yapacağımız ikinci derecede bir bölümlemede kullanacağımız "Yukarı Karasu - Yukarı Aras ağızları" veya "Çoruh boyu ağızları" sözleriyle de fiziki coğrafya ile ilgisi 25/ açıkça görülmektedir.

AĞIZLARIN FİZİKİ COĞRAFYA İLE İLGİSİ VEYA FİZİKİ COĞRAFYANIN AĞIZLARIN OLUŞMASINA ETKİSİ:

52 Gerçekten, ağızların oluşmalarında, ve gelişimlerindeki canlılıklarını sürdürmelerinde coğrafya şartlarının önemi büyüktür. Bu şartlar arasında, en başta, yüzey şekilleri ve iklim sayılabilir.

YÜZEY ŞEKİLLERİ:

53 Yüzey şekillerinin, dil üzerinde, doğrudan doğruya ve ani bir etkisi görülmese bile, bunların, insan topluluklarının sosyal hayatı üzerindeki etkenliğinin kaçınılmazlığı nedeniyle, dili de etkilemekten geri kalmadıkları görülür. Sözgelişi, yerleşmeler arasında, toprakların engebeli ve dağlık oluşu, ayırıcı bir etken olmasına karşılık, ulaşım olanakları kolay olan bir ova, birleştirici bir etken olarak ortaya çıkar, ve böyle

bir çevrede, yerleşmeler arasında pek büyük ağız ayrılıkları görülmez 26/.

İKLİM:

03112 İklimin ise dil üzerindeki etkenliği yalnız fizyolojik olarak kalmaz, "dilin tınlaması, rengi, tonu, yani morfolojik yapısı üzerinde kendini göstermesi bakımından" daha da önemlidir. İklimin etkisi, önce, toplumların geleneklerinde ve toplum fertleri arasındaki ilişkilerde görülür; sonra bu etki o toplumun dilinde de belirgin bir durum alır 27/. Sözgelişi, sıcak ülkelerde konuşulan dillerde, genellikle bol bol ünlülerle, ünlü yığılmalarıyla, uzun ünlülerle karşılaşılmasına karşılık, soğuk ülkelerde, ünsüz yığılmalarıyla, kısa ünlülerle, büzüşmelerle (contraction), hece yutulmalarıyla (haplologie) karşılaşılır 28/. Ayrıca, iklime bağlı iş alanlarının varlığı, ağızda belirli konulardaki kelime ve deyimlerin artması üzerinde etkendir. Sözgelişi, hayvancılık yapılan bir bölgede, hayvancılık, meyvecilik yapılan bir bölgede meyvecilik terimleri daha incelikli olarak karşımıza çıkar (krş.: 03123).

AĞIZLARIN SİYASİ COĞRAFYA İLE İLGİSİ VEYA SİYASİ COĞRAFYANIN AĞIZLARIN OLUŞMASINA ETKİSİ:

03212 Diller, ve bu dillerin lehçeleri ve ağızları üzerinde siyasi coğrafyanın etkileri, fiziki coğrafyanınkilerin yanında daha ani ve belirgin olarak görülür. Bunda siyasi coğrafyanın aşağıda açıklanan üstünlükleri baskın gelir:

03121 Siyasi coğrafyanın konusu kapsamına giren yerleşme, genellikle, daha başlangıçta fiziki coğrafyanın etkisi altında gerçekleşmiş bulunabilir. Bu siyasi açıdan zamanı ilgilendiren bir sorun olduğu için "Tarih ve Dil İlişkisi" başlığı altında söz konusu edilecektir (bkz.: 032).

03122 Bir merkezileşme zorunluluğunun gerçekleştirdiği çeşitli basamaklardaki yönetim kuruluşları, bölgeleri içerisindeki dil, lehçe ve ağızları da bu merkezileşme çevresinde birleşmeye sürüklerler. Bu sürükleyiş, bir yandan eğitim-öğretim ve basın-yayın organlarıyla (yani, yazı, ve aydın dilinin diksiyonu ile) toplumlar üzerine zorlarken, diğer yandan, toplumları kuran fertlerin şartlanması sonucu, onları kendi üzerine çeker. Böylece yönetim kuruluşlarının suni olarak yaratmış oldukları, bir karşılıklı istekler düzeni içinde dil de yeni yapısını almak üzere büyük adımlar atabilir.

03123 Ayrıca, siyasi coğrafyanın etkisi altında olan endüstrileşme, ve bunun için gerekli hammadde kaynaklarının tasarrufu, bu konulardaki kelime ve deyimlerin artması veya duruma göre, azalması üzerinde etkendir. Sözgelişi, Türkiye'de afyon ekiminin yasaklanması kanunlaştıktan birkaç nesil sonra, bununla ilgili daha önce yapılmış veya alınmış kelime ve deyimler halkın ağzında zamanla kısırlaşarak yok olacaktır. Buna karşılık herhangi bir bölgeye giren yeni bir endüstri kolu, söz-gelişi, bir şeker fabrikası, o bölgeye kendi kelime ve deyimlerini taşıyacak, ve gerektiğinde, yenilerinin türetilmesinde etken olacaktır.

Bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere, bir bölgede ağızbilim araştırmaları yapılacağında, bu çalışmanın eşzamanlı (synchronique) 29/ karşılaştırmalarının sağlamlığı, ve sınırların doğru saptanması için bu bölgenin cografi yapısı üzerine gereken bilginin edinilmesi, soruşturmaların hazırlanmasında birinci derecede yararlı olacaktır.

TARİH VE DİL İLİŞKİSİ:

052 Böylece dil, lehçe ve ağızların araştırılmasında yerin önemini belirttikten sonra zamanın önemine geçmiş bulunuyoruz. Ağız tanımını yaparken "belli bir topluluk" tan söz etmiş, ve bunun ancak zaman içinde oluşabileceğini söylemiştik. Tabii bir dil hiç yoktan türeyemiyeceğine göre, bunun en küçük parçası olan ağız da hiç yoktan türeyemez. Kesinlikle söyleyebiliriz ki, dış etkenler onu öldürememişse, büyük ağırlığını bağlı bulunduğu anadilden veya bunun belli bir lehçesinden getirmiştir. Her dil bir ulusun malıdır. Her ulus yaşıyorsa diliyle yaşıyordur. Ulusların ölümü yendikleri ve yenebilecekleri tek güvenilir silahları dilleridir. Dilleri yüzündendir ki, yüzyıllar boyunca çeşitli baskılarla eritilmeye çalışılmış uluslar, bir gün ayağa kalkmışlar ve insanlık önünde yaşadıklarını göstermişlerdir.

Bir dilin dalları olan, şivelerine, lehçelerine, ağızlarına gelince, bunlar, insanın yaratma gücü, ve burada anlatmaya çalıştığımız dış etkenler altında oluşur. Bu, bazan yüzlerce, binlerce yıl süren oluşma, ulusun yapısıyla ve kuruluşuyla zamanlar, o yayıldıkça, o da mekanda yayılır. Zaman ve

mekân içerisindeki bu yayılma, bazan kökten kopmalarla sonuçlanıp bir ulusu tüketir; bazan da bu kopmalar kökten ve öldürücü olmadığı için diğer bir ulus boylar, soylar vb. etnik topluluklara, devletler, beylikler vb. siyasi topluluklara bölünerek hayatını sürdürür. Bu bölünerek hayatını sürdüren ulusların dilleri de, bölünmeyi doğuran şartların nicelik ve niteliğiyle orantılı olarak bölünür ve başkalaşmaya uğrar. Bu bölünmeyi doğuran şartlar, daha önce söz konusu edilen coğrafi şartların yanında, yeni bir yönetim birliği (devlet, beylik vb.) kurma, yeni bir ülkeye yerleşme, göçler, bir başka topluluğun yönetimi altına girme, kültür alış-verişi (yeni bir dini, siyasi rejimi vb. benimseme), ilerileme, gerileme gibi tarihi ve sosyo-kültürel şartlar da olabilir. Böylece, bölünme sonucu doğan yeni topluluklarla birlikte ortaya çıkacak başkalaşmanın derecesine göre, bir anadil, dillere, şivelere, lehçelere, ağızlara ayrılır 30/.

Tarih ve dil ilişkisi üzerine yaptığımız bu kısa açıklamadan da anlaşılacağı üzere, bir bölgede yapılmış ağızbilim soruşturmalarını değerlendirirken, bunların, bölge ve durum dışı (diachronique) 31/ bağlarını kurmakta, ve oluşmalarını açıklamakta, söz konusu bölgenin iskân tarihini göz önünde bulundurmak gerekir.

TÜRKÇENİN LEHÇE, ŞİVE VE AĞIZLARI ÜZERİNE YAPILAN ARAŞTIRMALARIN GENEL DÜRÜMÜ:

Bugüne kadar Türkçenin lehçe, şive ve ağızlarını ilgilendiren çeşitli çalışmalar yapılmıştır 32/ ve yapılagelmekte-

dir. Bunlar amaçlarına göre üç ana dalda toplanabilir

0401 Türkçenin lehçe, şive ve ağızlarının sınıflandırılmalariyle ilgili çalışmalar,

0402 Türkçenin lehçe, şive ve ağızlarından birini veya birkaçını tek tek alarak araştıran çalışmalar,

0403 Türkçenin lehçe, şive ve ağızlarında, dilbilim sorunlarından birini, birkaçını veya bütününü karşılaştırmalı olarak inceleyen çalışmalar.

Her üç daldaki araştırmaların bolluğuna ve aralarında çok başarılılarının bulunmasına karşılık, Türk ulusunun dağınıklığı, sözlü ve yazılı kaynakların bütünüyle biraraya getirilememesi, araştırma programlarının usulüne uygun olarak düzenlenip genellik kazanmamış olması vb. nedenlerle şimdilik doldurulamamış boşluklar araştırıcılarını beklemektedir.

ANADOLU AGIZLARI:

041 Araştırma konumuzun da içinde bulunduğu Batı Türkçesinin Anadolu lehçesinin ağızları üzerine yapılan çalışmalara 33/ gelince, bunları da amaçlarına göre üç ana dalda toplayabiliriz:

04101 Halk edebiyatı araştırıcılarının da katıldıkları derleme çalışmaları,

04102 Ağızlardan birini veya birkaçını tek tek alarak araştıran çalışmalar,

04103 Ağızlarda dilbilim sorunlarından birini, birkaçını veya bütününü karşılaştırmalı olarak inceleyen çalışmalar.

Ulaşım olanaklarının en güç olduğu devirlerde, Anadolunun kuş uçmaz kervan geçmez köşelerine giderek, gün geçtikçe

değerleri daha da artan paha biçilmez ağız ve halk edebiyatı malzemesini bilim esaslarına uygun şekilde derlemekle modern Anadolu ağızbilimnin temellerini atmış hocamız Prof.Dr. Ahmet CAFEROĞLU'nun bu konudaki derleme ve incelemeleri, yine hocalarımızdan Prof.Dr. Zeynep KORKMAZ ve Prof.Dr. Selâhattin OLCAY'ın çağdaş bilimin gerektirdiği normlara uygun araştırmaları yanında, Anadolu ağızları üzerine yapılmış çeşitli niteliklerdeki sayıları yüzleri aşan birçok çalışmalar olmasına rağmen, çeşitli nedenlerle araştırma konularının gelişigüzel seçilmesi, en azından bütün Anadoluyu kapsıyacak araştırma program ve planlarının yapılmamış olması, ağızlar üzerine tek tek yapılan araştırmaların yol ve işaret birliğinden uzak oluşları, bu alanda da günümüze kadar doldurulamamış boşlukların oluşmasına yol açmış; günümüzün modern lehçebiliminin amaç edindiği, dil araştırıcılarının başlıca kaynaklarından olan ağız sözlükleri (lexiques dialectales) ve dil haritaları (cartes linguistiques) 24/ henüz yapılamamıştır.

Bugün, Ataturk üniversitesi Edebiyat Fakültesinde, Prof.Dr. Selâhattin OLCAY'ın başkanlığında, gün geçtikçe bir okul olarak oluşmakta olan, Türk Dili ve Halk Edebiyatı doktorları, doktora öğrencileri, ve Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğrencilerinden kurulu bir ekip, başta Doğu Anadolu olmak üzere, bütün Türkiyeye uygulanacak, bir ağızbilim ve halk edebiyatı araştırmasının, çağdaş bilimin gerektirdiği program, plân ve metotlarının hazırlıkları içindedirler.

AGIZBİLİM ARAŞTIRMALARINDA TUTULACAK YOL:

05 Kesin bir sonuca ulaşsın veya ulaşmasın, her araştırma iki ana işlemin tamamlanmasını gerektirir:

0501 Konu ile ilgili malzemenin derlenmesi,

0502 Derlenen malzemenin sınıflandırılıp değerlendirilmesi.

KONU İLE İLGİLİ MALZEMENİN DERLENMESİ:

051 Her sosyo-kültürel olay (phénomène) gibi birçok karmaşık unsurların oluşturduğu ağızların derlenecek malzemesi şu iki soruya cevaplandırıcı nitelikte olmalıdır:

0510l Ağızların, dilbilim açısından, ortak ve ayrı özellikleri nelerdir?

0510[illegible] Bu özelliklerin sosyal tabakalardaki yaygınlıkları ve coğrafi yayılma alanları ne durumdadır?

Bu soruların cevaplarının saptanması için yapılacak iş: araştırma bölgesinin coğrafyası ve tarihi (bkz.: 05; 051; 052) üzerine gereken önbilgileri edinmek, ve bu bilgilere dayanarak, ilgili toplumu duruma uygun soruşturmalar (enquêtes) 55/ açmaktır. Şüphesiz, yapılacak araştırmanın kazanacağı incelik bu soruşturmalarda gösterilecek titizliğe bağlıdır.

Görüşümüze göre bu konuda tutulacak yol iki basamaklı olmalıdır:

05111 İlk soruşturma ve buna dayanarak metinler derleme (bkz. 10211) (Sorular geneldir. Derlenecek metinlerin akışı konuşturulan kimselerin isteğine bırakılmıştır.)

05112 Asıl soruşturma ve buna dayanarak metinler derleme (Sorular bölgeye, bazan yere özeldir. Derlenecek metinler araştırıcının boşlukları doldurmak üzere gerekli gördüğü noktalara yönelmiştir.)

DERLENEN MALZEMENİN SINIFLANDIRILIP DEĞERLENDİRİLMESİ:

052 Ağızbilim araştırmaları yapılırken bir anadilin bir bütün olduğu unutulmamalı, ve çalışmanın asıl amacının herşeyden önce bunun yapısını aydınlatmaya, sorunlarını çözmeye yöneltilmiş olduğu daima göz önünde bulundurulmalıdır. Bu nedenle:

0521 Malzemenin sınıflandırılıp değerlendirilmesinde güdülecek yol anadilin yapısının öngördüğü bir sıraya göre düzenlenmiş olmalıdır 36/ (krş.: 1022).

0522 Seslerin (phonèmes) yazıya geçirilmesinde kullanılacak çevriyazı (transcription) işaretleri kolay anlaşılır olmalı ve araştırıcıların bütününce kabul edilmiş bulunmalıdır 37/ (krş.: 10[illegible]).

0523 Yapılacak dil haritalarında, derlenecek malzemenin arşivlenmesinde, ve bunlara yapılacak atıflarda (bkz:: 06) kullanılmak üzere kolay anlaşılır bir kotlama sistemi düzenlenmelidir 38/ (krş.: 1022[illegible]).

0524 Yapılan çalışma, gerek kontrolü için, gerek diğer çalışmalarla karşılaştırılmak veya yeni çalışmalar elde etmek için, bugün artık insan hayatının bir parçası durumuna geçmiş elektronik beyinlere kolayca yüklenmeye (charge) hazır duruma konulmalıdır 39/

ATIFLAR (References):

06 Dilbilim araştırmalarında özel bir yeri olan atıflar iki bölümde toplanır: 1) Bilgi ve bilgi karşılaştırma atıfları; 2) Konunun belgelerine yapılan atıfları

Bilgi ve bilgi karşılaştırma atıfları yapılabilecek her türlü çalışma için geneldir 40/. Konunun belgelerine yapılacak atıflar ise özel bir durum taşır. Dilbilim araştırmaları açısından bunları ikiye ayırabiliriz: 1) Yazılı belgelere yapı-

lacak atıflar, 2) Sözlü belgelere yapılacak atıflar.

YAZILI BELGELERE YAPILACAK ATIFLAR:

061 Şu nokta unutulmamalıdır ki, yazılı belgeler üzerine yapılan çalışmalarda amaç doğrudan doğruya incelenen metne yöneltilmiştir. Her metin, varsa değişik nüshalariyle birlikte tektir; araştırıcı tarafından değişikliğe uğratılma olanakları dışındadır; doğruluğu kolay tartışılmaz; ve ne görüyorsak odur. Bu nedenle atıflar ilgili metnin, ve varsa değişik nüshalarının, bölüm, sayfa ve satırlarına yapılmalıdır.

SÖZLÜ BELGELERE YAPILACAK ATIFLAR:

062 Sözlü belgeler üzerine yapılan çalışmalarda amaç incelenmekte olan yaşayan bir lehçeye, ağıza veya ağızlara yöneltilmiştir. Belgeler esnektir: bölgeye, yere, zamana, soruşturmalara, soruşturmanın uygulanışına, soruşturmayı uygulayana ve soruşturmanın uygulandığı kimselere göre değişir. Araştırılan, belli bir durumdaki genellik ve bu genelliğin coğrafi dağılışıdır. Bir gün yazılı belgelerle aynı niteliği kazanacak olan malzeme: işlenmiş, soruşturma formları, kayıt malzemesi: band, plâk, film, yerinde yazıya geçirilmiş metin ve fişler vb. durumlarına uygun olarak, mutlaka arşivlenmeli; malzemenin her zaman ne duyuyorsak o olduğu söylenemez; yazıya geçirilen metinler yalnız üzerinde düşünme kolaylığı içindir; asılları kadar değerli olmadıkları gibi, hiçbir şekilde yazılı belgelerin değerine de ulaşamazlar. Bu nedenlerle, atıflar, çalışmanın girişinde yapılan ortak açıklamalara uygun olarak, söz konusu dilbilim olaylarının genellik ölçüsüne, ilgili topluma ve coğrafi yayılma alanına yapılmalıdır.

YARDIMLARINI GÖRDÜKLERİMİZE GÖNÜL BORCU:

07 Daha üniversite öğrenciliğim sırasında bana lehçebilim zevkini aşılayan, ve daha sonra bu çalışmamı yönetmek ve değerlendirmek külfetini yüklenen hocam Prof.Dr. Selâhattin OLCAY'a; Strasbourg Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ndeki Türkçe okutmanlığım sırasında, beni bir baba sevgisiyle bağrına basan, çalışmamın yürümesi için bana ön bilgileri veren ve bütün arzusuna rağmen sonucu göremeden hayata veda eden hocam Prof.Dr. René GIRAUD'ya; dil coğrafyası ve metotları üzerine beni aydınlatan, haritalarımın düzenlenmesiyle yakından ilgilenen ve başkanı bulunduğu Alsace Dialektolojisi Enstitüsü'nün olanaklarından yararlanmamı sağlayan Prof.Dr. E. BEYER'e; derlemelerim ve çalışmalarım sırasında çeşitli yardımlarını esirgemeyen arkadaşlarımdan Dr. Bilge SEYİDOGLU'ya; Dr. Fatma ÖZGÜDEK'e; Dr. Hüseyin AYAN'a; Dr. Zeki Cemil ARDA'ya, Dr. Ahmet Bican ERCİLASUN'a, Dr. Saim SAKAOGLU'ya, As. Ruhi ESENGÜN'e; As. Ensar ARSLAN'a; öğrencilerimden Sami EMİRMAHMUDOGLU'ya, Adnan TİBET'e; İbrahim YILMAZ'a, Halil BALKAN'a, Gülden BASKIN'a; soruştuma ve derlemelerim sırasında büyük sevgi ve yakınlıklarını gördüğüm hemşehrilerime, sıcak kanlı Erzurum İli halkına gönül borcumu burada dile getiririm.

EKSİK VE YANLIŞLARIMIZ İÇİN BAĞIŞ:

08 Olanaklarımız ölçüsünde gerçekleştirmeye çalıştığımız bu araştırmamızın eksiksiz (bkz.: 1; 11 vd.) ve yanlışsız olabileceği görüşünde değiliz. Eksik ve yanlışlarımız konusunda

aydınlatılmayı bekler, bunların iyi niyetimize bağışlanmasını dileriz.

Efrasiyap GEMALMAZ

Erzurum, 1972

G İ R İ Ş

1 Araştırma konumuz "Erzurum ili ağızları" dır; kapsamı aşağıda açıklandığı gibidir:

ARAŞTIRMAMIZIN KAPSAMI:

101 Araştırmamız, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde, yönetim sisteminin gerektirdiği bir bölümleme (il kuruluşu) ile ayrılmış, büyük bir kısmı Doğu Anadolu'nun Erzurum-Kars bölümünde yer alan, kısmen Yukarı-Fırat bölümüne, özellikle Doğu Karadeniz bölümünün iç kesimine taşan, Kuzeyde Artvin ve Rize, Batıda Gümüşhane ve Erzincan, Güneyde Bingöl, Doğuda Ağrı ve Kars illerinin kuşattığı 5066 km^2 lik 1/ bir yörenin, 1965 - 1971 yılları arasında yaptığımız soruşturma ve derlemelere dayanarak, yerli halkının 2/ ağızlarını incelemekle elde ettiğimiz bilgileri, bizi bu bilgilere götüren yolu ve değerlendirilmiş malzemenin gerekli kısmını kapsar.

ARAŞTIRMADA TUTTUĞUMUZ YOL:

102 Değişik niteliklerde binin üzerinde yerleşmeyi içine alan araştırma bölgemiz bu tür bir arştırma için çok geniş sayılırdı. Bölgenin her noktasına teker teker ulaşmak ve gerektiği gibi sağlam malzeme derlemek kolayca anlaşılacağı üzere tek araştırıcının işi değildir. Kaldı ki, bütün araştırma masraflarımızı da kendimizin karşılaması gerekiyordu; elemanı olduğumuz

Üniversite de dahil, hiçbir kuruluşun yardımını alamamıştık. Dil milletin ayrılmaz ve onu yapan bir parçası olduğuna göre, bu ve benzeri kültür araştırmalarının güçlüklerine katlanılması gerekliydi.

BELGELERİMİZ:

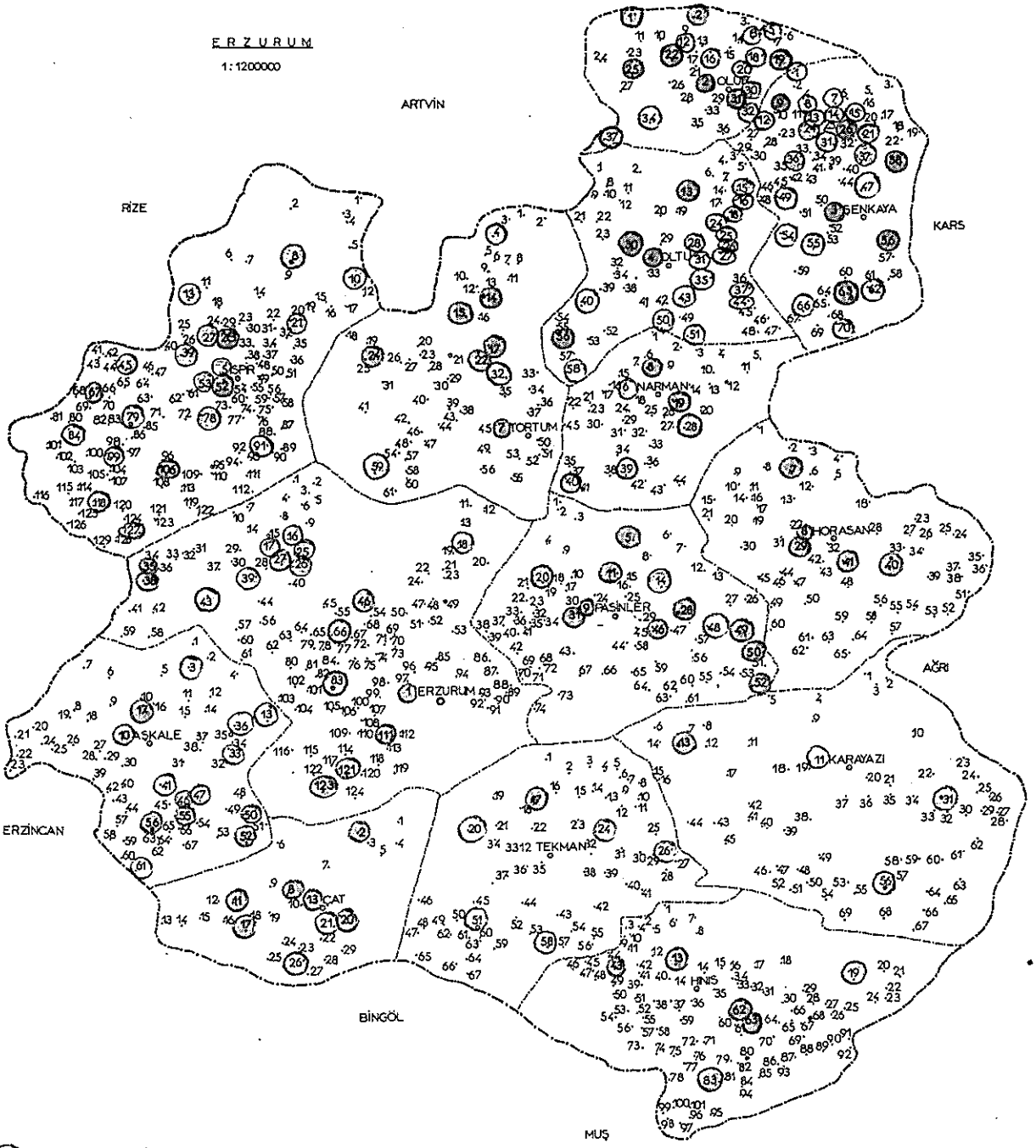
1021 Belgelerimiz iki bölümde toplanır: 1) Soruşturmalarımız, 2) Derlemelerimiz

SORUŞTURMALARIMIZ:

10211 Bir yandan bölgenin coğrafyasını ve tarihini araştırmamıza gerekli yönleriyle incelerken, diğer yandan "Ön-Soruşturma 3/"larımızı düzenledik. Bu ön-soruşturma ile, başta bölgeyi sosyo-kültürel açıdan tanımaya çalıştık. Başvurduğumuz kimseler bizi iyi karşıladı. Bu ön-soruşturmanın uygulanabilir olması bizi sevindirdi. Bunu bölgenin bütününe uygulamakta yarar vardı; yukarıda sözkonusu ettiğimiz nedenler yüzünden uygulamayı yerleşmelerin ancak %11 kadarına yapabildik, ve uygulama yaptığımız yerleşmelerden aynı zamanda derlemelerimizi de yaptık.

DERLEMELERİMİZ:

10212 Ön-soruşturmalardan elde ettiğimiz sonuçlara dayanarak yaptığımız derlemelerimizde iki yol tutuk: 1) Tesbiti gereken malzemeyi doğrudan doğruya banda kaydettik (toplam: 30 band x 2 kanal x 1 1/2 saat = 90 saat); 2) yerinde duyarak doğrudan doğruya yazıya geçirdik (çekimler, yere özgü kelimeler, deyimler vb.).

(-) Tarafımızdan derleme yapılmış, soruşturma uygulanmış ve metinleri yazıya geçirilmiş yerleşme

(-) Tarafımızdan derleme yapılmış, soruşturma uygulanmış, fakat metinleri yazıya geçirilmemiş yerleşme

(-) Bu çalışmaya ek olarak kendisinden örnek metin verilmiş yerleşme

(-) Öğrencilerimiz veya başkaları tarafından derleme yapılmış ve metinleri çevriyazılı olarak çeşitli çalışmalarda örnek olarak verilmiş yerleşme

Harita : 1

ELİMİZDE BANDA KAYITLI VEYA YAZIYA GEÇİRİLMİŞ DERLEME METİNLERİ BULUNAN YERLEŞMELERİ GÖSTERİR HARİTA

DOGRUDAN DOGRUYA BANDA YAPTIGIMIZ KAYITLAR:

102121 Banda yaptığımız kayıtlarda konuşturduğumuz kimseyi, olduğu kadar etkimiz dışında bulundurmak için dolaylı (indirect) yol uygulamaya çalıştık. Bunun için konuşturacağımız kimseyi daha önce amacımızı anlatarak bilgilendirdiğimiz bir hemşehrisi aracılığiyle konuşturduk. Böylece kendi havalarına giren hemşehriler bir dereceye kadar bizim varlığımızı ve seslerinin alındığını unutup daha tabii konuşuyorlardı. Bu arada gerekmedikçe soru sormadık. Gerektiğinde sorulacak soruları ise, yine konuşmacıların hemşehrilerine sordurduk. Kendimiz daha anlaşılır ve sıcak olmak için çevremizle bildiğimiz ölçüde Erzurum yerli ağzı ile konuştuk.

Bütün bu titizliğimize karşılık, yine de konuşmacıların zaman zaman tabii havalarından çıktıklarını, şehirliliğe, aydın diline özendiklerini gördük. Bundan doğacak aksaklıkları gidermek için, aralarındaki konuşmaları, kahve köşesinde, köy odasında, herhangi bir evin yazlığında vb. yerlerde sesalma cihazımızı gizlice açık bırakarak tesbite çalıştık 4/.

Derlemelerimizi genellikle okur-yazar olmayan ve bulunduğu yerden hemen hemen hiç ayrılmamış, veya zorlayıcı nedenlerle (askerlik, seferberlik vb.) kısa süreler için ayrılmış çoğunlukla erkeklerden ve olduğu ölçüde kadınlardan yaptık. Esasen, bölgenin gelenek ve görenekleri kadınlarla konuşmamızı engelliyordu. Bulduğumuz aracılarsa kadınları konuşturmakta çoğunlukla başarısızlığa uğruyorlardı. Bununla beraber az da olsa kadınlardan derlediğimiz metinler, bize bunlarla erkekler arasında yapılacak bir ayırımın gereksizliğini gösterecek nitelik-

tedir. Üstelik, bölgemiz kadınlarının genellikle çekingen olmaları ve alçak sesle konuşmaları ses alma ve dinleme bakımından da elverişsizlik gösteriyordu. Bundan başka, dışarıdan evlenme geleneği çoğunlukla, uğradığımız yerleşmelerde aradığımız nitelikte yerli kadın konuşmacı bulmamızı güçleştiriyordu. (bkz.: 11124).

YERİNDE DOGRUDAN DOGRUYA DUYARAK YAZIYA GEÇİRDİKLERİMİZ:

10222 Banda kayıt yapamadığımız durumlarda duyduğumuz bölgeye özgü kelime ve deyimleri, kullanılışlarıyla birlikte hemen oracıkta çevriyazı işaretlerimizi kullanarak fişlere işledik; gerekli kayıt ve kotları koyduk. Ayrıca önceden tesbit etmiş olduğumuz bazı fiil ve isimleri de bölgeyi yakından tanıyan, ve bizzat orada doğmuş büyümüş olan kimselere çektirerek aynı esaslara göre sınıflandırdık.

DEGERLENDİRME:

1022 1966 yılı Ağustosunda, daha önce yer yer sözünü ettiğimiz belgelerimizin önemli kısmı elimizin altında dört bölümde toplanmış bulunuyordu: 1) Daha önce yapılmış -bizi ilgilendiren- dil ve ağız çalışmaları, 2) Uygulanmış "ön-soruşturma" formlarımız (157 form), 3) Banda tesbit edilmiş kayıtlarımız (30 band x 3 saat = 90 saat), 4) Yerinde duyarak hazırladığımız fişler.

BELGELERİN İNCELENMESİ:

10221 Uygulanmış ön-soruşturmalarımızı, daha derlemelerimiz

sırasında göz önünde bulundurarak değerlendirmeye başlamıştık. Bize şimdilik ilk iş olarak bir yandan daha önce yapılmış dil ve ağızbilim araştırmalarını derinliğine doğru incelerken, öte yandan da banda tesbit etmiş olduğumuz metinlerimizi yazıya geçirmek kalıyordu.

90 saatlik derlemenin bütününü yazıya geçirmek hem olanaksız, hem de gereksizdi. Bu nedenle araştırmamız açısından yazıya geçirilmeğe değer metinleri tesbit etmek için bantları dikkatlice dinledik; bu dinleme sırasında hem yazıya geçireceğimiz metinleri tesbit ettik, hem de yazıya geçirilmesini gereksiz bulduğumuz metinlerdeki, anlam ve yapılarıyla ilgi çekici gördüğümüz söz ve deyimleri, yerinde duyarak fişlediklerimizdekilerde olduğu gibi fişlere aldık. Sonradan bu fişler diğerleriyle birleştirilmiştir.

YAZIYA GEÇİRME:

10222 Konuşmaları yazıya geçirmede "Uluslararası Çevriyazı Alfabesi 5/" veya Türk şiveleri için "Fundamenta" da teklif edilmiş olan çevriyazı işaretleri 6/ yerine, hem açıklamaları ve örnekleri, hem de yazımakinası olanaklarına yatkınlığı yönünden, -şimdilik 7/ (bkz.: 0522)- daha uygun bulduğumuz, TDK. yayınlarından "Türk Diyelekleri Çevriyazı Sistemi 8/" adlı eserden yararlanmayı yerinde gördük, ve bunda teklif edilen işaretlerin bögemiz ağızlarına uygun olanlarını hemen hemen olduğu gibi aldık. Bizim tesbit ettiğimiz, bu eserde sözü edilmeyen seslerin işaretlerini yine bu eserin düzenine uygun olarak türettik (bkz.: 21).

Denemeli sesbilgisinin de doğruladığı gibi, bir sesin (phonème) belli bir durumdaki boğumlanması değil ayrı ayrı kimseler arasında, aynı bir kimsede bile farklılıklar gösterebilmektedir[9]. Kaldı ki, kendini herhangi bir dil kuralına uyup uymamakta oldukça bağımsız gören konuşmacılarımız karşımıza bazan az çok kulakla ayırt edilebilecek farklılıklarla çıkmaktadırlar. Ayrıca, işitmek konusunda da kusursuz olduğumuzu ileri sürmek olanaksız olduğu gibi, her tefrik edilen ses için de yeni bir işaret kullanmak olanaksızdır. Bu nedenlerle, çevriyazı işaretlerimizi seçerken, her işaretin: 1) Bögemiz ağızlarında kendisine özgü boğumlanmasıyla bir tür teşkil etmesini, yani temel bir ses olmasını; 2) Fonolojik bir değer taşımasını, yani anlam olaylarında rolü olmasını; 3) diyalektolojik bir değer taşımasını, yani ağızlar arasında ayırıcı olmasını göz önünde bulundurduk.

SORUNLARIN KOTLANMASI VE FİŞLEME:

10223 Daha önce de belirttiğimiz gibi, yaşayan ağızların araştırılmasında işlenecek belgelerin istenildiği ölçüde artırılma olanağı vardır (bkz.: 062). Bu nedenle kapalı sistemlere bağlanamazlar. Dilbilim olaylarına gelince, önceden hangileriyle karşılaşacağımızı kesinlikle bilemediğimize göre bunlara da kapalı sistemler uygulamak doğru olmaz. Aslında amacımız, konumuz "Erzurum ili ağızları" veya bir başkası olsa da, Türk lehçebilimine birşeyler katabilmektir (bkz.: 052). Bu ise yapılan araştırmaların geliştirilebilme ve benzerleriyle bağlanabilme olanağının bulunmasını gerektirir. Bu görüşten gide-

rek iki açık kot sistemi seçtik: 1) Derleme kotları; 2) Değerlendirme kotları.

DERLEME KOTLARI:

102231 Soruşturmalarımıza ve sözlü belgelerimize uyguladığımız numaralama sistemine "derleme kotları" diyoruz 10/. Araştırma bölgesi yerleşmelerinin Kuzeyden Güneye ve Batıdan Doğuya numaralanmalarıyla elde edilmişlerdir (bkz.: 132). İlk iki rakam ilçeyi, bunları izleyen üç rakam ilçeye bağlı yerleşmeyi belirtir. Bazan bu beş rakamı iki rakam daha izleyebilir ki, bu sözkonusu yerleşmeden yapılan derlemenin sıra numarasını gösterir. Sözgelişi: 13 002 01 gibi bir derleme kodu aşağıdaki şekilde okunur:

13 = ÇAL İLÇESİ

002 = TAŞAGIL KÖYÜ

01 = 1. KONUŞMACI

DEĞERLENDİRME KOTLARI:

102232 Araştırmamızda dilbilim sorunlarını değerlendirmek ve işlemek üzere uyguladığımız numaralama sistemine "değerlendirme kotları" diyoruz. Bu numaralar genel dilbilim sorunları ve Türkçenin yapısı göz önünde bulundurularak birleşikten yalına gidecek biçimde elde edilmişlerdir (bkz.: İÇİNDEKİLER ve 0521). Türk dilbilgisi için yeni olmayan bu numaralama sistemi "Fundamenta"dan alınarak küçük değişiklikler ve gereken genişletmelerle araştırmamıza uyguladık 11/. Sözgelişi: 20201 gibi bir değerlendirme kodu aşağıdaki şekilde okunur:

2 = SESBİLGİSİ

23 = ÜNSÜZLER

232 = ÜNSÜZLERİN DEGİŞME VE GELİŞMELERİ

23202 = TONLULAŞMA VE TONSUZLAŞMA

232021 = TONLULAŞMA

FİŞLEME:

102233 Ağızbilim için sözlü belgelerden çekilecek malzemenin fişlenmesi ayrı bir önem taşır. Her fiş üzerinde taşıdığı örneğin, dilbilim açısından sorunlarını ve bu örneğin coğrafya yerini işaret etmek zorundadır. Bunun için aşağıda örneği görülen fiş biçimini seçtik (bkz.: Şekil: 1).

04 056-01-23	bin-	-duh
	binduh atlarę b. -i- / -u- -k- / -h -dik / -duh	222022 222032 222041 222076 232021 232041 322121 322412
	Ezm.	

(Şekil: 1)
Fiş Örneği

FİŞLERİN SIRALANMASI:

10224 Elimizde otomatik kart seçici ve değerlendiricileri

olmadığı için "delikli kart (carte perforée)" yerine uyguladığımız yukarıda örneği görülen fişleri önce normal alfabe sırasına koyduk. Bunu yaparken aynı örnek için, fişlerin sol kenarında dik olarak basılmış olan derleme kot numaralarının da küçükten büyüğe doğru sıraya girmesine dikkat ettik. Böylece, varsa, bir örneğin Kuzeyden Güneye ve Batıdan Doğuya doğru yayılışı fişlerde görülebilir bir durum almış oldu.

DEĞERLENDİRME:

1023 Fişlerin, elde etmiş olduğumuz bu sırasını bozmadan, taşıdıkları örnekleri sağ kenarında yatık olarak yazılmış olan değerlendirme kot numaralarına göre döküm cetvellerine aldık. Bu cetvellerden yararlanarak araştırmamızı ve haritalarımızı tamamlamaya çalıştık. Doğrusu, olanaklarımız elverseydi, tesbit etmiş olduğumuz malzemeyi daha geniş çapta bir soruşturma şekline koyarak çoğaltıp bölgemiz yerleşmelerinin bütününe uygular, böylece bölgeyi bir kere daha tarayıp boşluklarımızı doldurarak daha kesin sonuçlara gidebilir ve ağız haritalarımızın sayısını ve güvenilirliğini artırabilirdik.

BU ARAŞTIRMANIN TÜRÜ:

103 Bu araştırma yapısı yönünden tasvirci (descriptive), karşılaştırmaları yönünden eşzamanlı (syncronique) dır. Açık sistemler uygulanması nedeniyle daima geliştirilebilir ve kendi türünden araştırmalarla birleştirilebilir durumdadır.

BÖLGEMİZ HALKINA VE AGIZLARINA GENEL BAKIŞ:

11 Önsözümüzde nedenlerini kısaca açıkladığımız üzere (bkz.: 05), bölgemizin coğrafyasına, bu coğrafya üzerinde oluşmuş topluma ve bu toplumu oluşturan tarihine bir göz atıp, bunlara dayanarak bölgemiz ağızlarını bölümleyip görmeye çalışacağız.12/.

ERZURUM İLİNİN FİZİK COGRAFYASI:

YUZEY ŞEKİLLERİ:

11111 Yüzey şekilleri bakımından genellikle dağlık ve yüksek bir alan olarak karşımıza çıkan Erzurum ili toprakları, üzerinde yükseltisi 3000 m. yi aşan ve belirli doğrultular boyunca uzanan dağların bulunduğu, çoklukla 2000 m. yi geçen yaylalardan kurulmuştur. Yayla düzlükleri arasında Erzurum, Pasinler gibi çukur ovalar bulunur. Yaylalar genellikle uçlara doğru darlaşarak boğaz biçimini alan vadilerle orta derecede yarılmıştır. İspir'in kuzey doğusunda Çoruh vadisi ve Oltu çayının aşağı çığırı dışında, Erzurum ilinde, yükseltisi 1000 m. nin altına düşen yerler yoktur. Buna karşılık başlıca yerleşmelerin yükseltisi 1500 m.nin üzerindedir. Dorukları 4000 m.ye yaklaşan ve böylece Kuzey Anadolu dağlarının kıyı sırasındaki en yüksek kesimi olan Rize Dağları, Erzurum ili topraklarını Kuzey-Batı, Kuzey yönünde, kısmi de olsa doğal bir sınırla, Rize ili topraklarından ayırır. Bunun güneyinde Çoruh ırmağı ve bunun kolları Tortum Çayı ve Oltu Suyu ile yarılmış bir alan yeralır. Bu kesimde, doruklarında yükseltisi 3000 m.ye yaklaşan ve geçen Kuzey Anadolu Dağlarının iç sırası yükselir. Bu

dağların gerisinde ise geniş yaylalar ve dar bir sırtla birbirinden ayrılmış Erzurum ve Pasinler ovaları bulunur. Bu ovalar, Kuzeyde Dumlu ve Kargapazarı dağlarıyla Tortum Çayı ve Oltu Suyu havzalarından ayrılırlar. Bu ovaların güneyinde Karasu - Aras dağları, bu dağların güneyinde ise Bingöl ve Hamurpet dağlarına kadar uzanan yaylalar yer alır.

Erzurum ili topraklarının güney kesiminin sularını, aşağı yukarı Doğu-Batı doğrultusunda ve ters yönlerde akan Karasu ve Aras ırmağı toplar, ve her ikisinin de kaynağı, yani yukarı kesimleri il topraklarındadır. İlin Kuzey kesiminin sularına gelince, bunları Çoruh ırmağı toplar. İspir'den geçen Çoruh Irmağı, il sınırları dışında, Artvin ili topraklarında, Oltu Suyunu da almış bulunan Tortum Çayı ile birleşir.

İKLİM:

11112 Erzurum bölgesinde genellikle uzun ve sürekli olan kışlar çok soğuk, kısa süren yazlar ise kurak görünüşlü ve sıcak geçer. Yağışın çoğu kar şeklindedir, ve kar uzun süre yerde kalır; dağlarda yer yer yaz ortalarına kadar karla karşılaşmak olağandır. Genellikle sert olan iklim, ancak, Erzurum Ovasıyla, Çoruh vadisinin İspir aşağısındaki kısmının tabanında biraz yumuşar. Kısa bir ilkbahardan sonra geçilen yaz oldukça kısa ve gündüzleri sıcak, geceleri serindir. Kışa doğru havalar erken soğur.

Erzurum bölgesinde rüzgârlar genellikle Kuzey-Doğu, Kuzey-Batı yönlüdür, ve kışın olduğu gibi, yaz aylarında da hafifleyerek suretiyle devam ederler.

TABİAT YAPISI:

11113 Erzurum ilinin tabii bitki örtüsünde otsu görünüş hâkimdir. Düzlüklerde, yerine göre step (yazın kuruyan otlu sahalar) veya tabii çayır (yaz ortalarına kadar yeşil kalabilen otlu sahalar) görülür. Orman genellikle 1900 - 2000 m.nin üstünde başlar ve 2500 m.ye kadar çıkar. Tabii bitki örtüsü ormanların baltalanması, otlukların kötü kullanılması yüzünden büyük ölçüde bozulmuştur. Başlıca ağaç toplulukları Oltu, Şenkaya ve Olur ilçelerinde Sarıçam ve meşelerdir, İspirden Yusufeliye geçiş alanında ladin ağacı da ortaya çıkar. İlin Batı ve Güney kesimleri hemen bütünüyle ağaçsızdır; yalnız Aşkale - Tercan arasında bozuk meşe baltalıklarına rastlanır.

Erzurum ilinde, yukarıda açıklanan tabiat şartlarının elverdiği ölçüde, başta kurt, tilki, ayı, dağkeçisi, keklik olmak üzere çeşitli yabani hayvanlar yaşamakta ve akarsularda yer yer sazan ve alabalık bulunmaktadır. Bütün bu yabani hayvanlar da, düzensiz avlanma sonucunda gün geçtikçe azalmaktadır.

Erzurum ilinde linyit yatakları yaygındır. Erzurum'un Batısında Külkürtlü, Şenkaya ilçesinde Balkaya kömür yatakları sayılmağa değer. Oltu yöresinde bir çeşit Oltu taşı denilen kara kehribar elde edilerek işlenir. İlin başka yerlerinde bakır krom, manganez ve amyanta rastlanır, fakat bunlarla ilgili endüstri kolları henüz yoktur.

İKTİSADİ YAPI:

11114 Komşu illerde olduğu gibi Erzurum'da da geçim tarım

ve hayvancılığa dayanır. Toprağın faydalanma bakımından bölünmüş oranları şöyledir: ekili-dikili alanlar %9, nadas %5, çayır ve otlaklar %50, orman toprakları %6, ürün vermeyen yerler %30. Ekili-dikili yerlerin bağ-bahçe kesimi 4500 hektarı geçmez; bunun en büyük kısmı sebze bahçeleri, geri kalanları bağ ve meyve bahçeleridir. Bağlar Tortum, Oltu, Olur, Şenkaya ve kısmen Narman ilçelerinde, sebzelikler ise bunlarla beraber İspir ve Aşkale ilçelerinde görülür. Bunun dışında tarım topraklarının en büyük kısmı tahıl ekimine ayrılır (175 bin hektar). En çok buğday, sonra arpa ekilir ve yörede daha başarılı sonuç verir. Üçüncü sırayı çavdar alır. Yulaf az, darı çok ekilir; baklagiller ve kuru sebze ekimi tahıla göre çok geride kalır. En çok patates, sonra sırasiyle soğan, fasulye, mercimek, ayrıca burçak ve daha az olarak fig ekilir. sanayi bitkilerinden şeker pancarı dışında bir miktar tohumluk keten de ekilir. Erzurum ilinde başta lahana olmak üzere şalgam, havuç vb. kış sebzeleri diğerlerine göre daha çok yetiştirilir.

1,5 milyon kadar koyun, bunun yarısına yakın da sığır; daha az olarak kılkeçisi, manda, at, eşek vb. yetiştirildiği Erzurum ilinde koyunların yarısı güneydeki dört ilçede, özellikle Hınıs ve Karayazı ilçelerinde toplanmıştır. Koyunların çoğu mor karaman soyundandır. Yerli soydan olan sığırların ildeki dağılışı daha düzenlidir. Erzurum Et Kombinası ve Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi kaliteli hayvan yetiştirilmesinde faydalı olmaktadır. Oldukça ileri bir durumda arıcılık ve düzensiz olarak tavukçuluk yapılmaktadır.

Geçen yüzyılın ortalarına kadar oldukça canlı olan el sanatları sonradan yok olma derecesine gelmiştir. Şimdi bunların bir kısmı, kuyumculuk, bakırcılık, dokumacılık gibi, canlandırılmaya çalışılmaktadır. Başlıca fabrikalar Erzurum'da toplanmıştır. Büyük bir şehrin çeşitli ihtiyaçlarını karşılayan sanatlar (giyim, kundura, ev eşyası vb.) dışında bölge açısından önem taşıyan fabrikalar arasında Et Kombinası, Şeker Fabrikası, Çimento Fabrikası, Askeri Silâh Bakım ve Tamir Fabrikası (İş Ocağı) sayılabilir. Ayrıca, Tortum'da derin bir vadinin heyelânla tıkanması sonucunda oluşmuş Tortum gölünün gidegeni üzerindeki 50 m.lik düşüş hidroelektirik bakımından değerlendirilmektedir.

Araştırma bölgemizin merkezi olan, içinden Karasu (Fırat) nun geçtiği Erzurum ovasının doğu kenarı yakınında, Eğerlidağ (2974 m.) eteğinde 1830-1980 m. yükseltide ve eğilimli bir düzeyde kurulmuş olan Erzurum şehri, aynı zamanda bölgedeki ulaşımın da merkezidir. Demiryolu ile Erzincan üzerinden ülkemizin Batı ucuna ve Güney kıyısına, Sarıkamış üzerinden Kars'a bağlandığı gibi, düzgün karayollarıyla Erzincan'a (192 km.), Trabzonda (245 km.) ve Rize'ye (257 km.), Tortum ve Oltuya, Kars (227 km.) üzerinden S.S.C.B. sınırına (305 km.), Tahir geçidi ve Ağrı (189 km.) üzerinden İran sınırına (320 km.), Hınıs üzerinden Muş'a (451 km.) bağlıdır.

Cumhuriyetten önce erişilmesi güç bir yöre olan Erzurum çevresi önce 1939 da buraya varan demiryoluyla memleketin başka bölgelerine bağlanmış, 1950'den sonra gelişen karayollarının yapımıyla bu durum daha da düzelmiştir. Erzurum bugün Kars

ve Ağrı illerinin bütününü, bazı komşu illerin bir kısmını içine alan XII. Karayolları bölge merkezidir. Bu yollar içinde 2000 km.ye yakın iyi ve orta nitelikte yol bulunur. Bu yolların başlıcaları üzerinde sürekli kar mücadelesi yapılır. Hava ulaşımına gelince, önceleri yalnız yaz aylarında yapılan uçak seferleri 1966 dan beri bütün yıl yapılmaktadır. Komşu illerle ayrıca otobüs seferleri vardır.

Erzurum ilinin dışarıyla bağlantısı gelişmiş olmasına karşılık, iç ulaşımda yaya olarak bile ulaşılması güç yerleşmelerin sayısı azımsanmıyacak bir durum gösterir.

Dışarıdan daha çok işlenmiş maddeler alan Erzurum ili, dışarıya tahıl, baklagiller, canlı hayvan ve hayvani yağlar, yapağı ve keçi kılı, bal, av derisi vb. ni satar.

BÖLGEMİZİN NÜFUSU VE MEDENİYET SEVİYESİ:

NÜFUS VE DAGILIMI:

1112l Yukarıda çeşitli özellikleri sıralanan araştırma bölgemizin 14 ilçesi (01 Erzurum, 02 Olur, 03 Şenkaya; 04 Oltu, 05 İspir, 06 Narman, 07 Tortum; 08 Horasan, 09 Pasinler, 10 Aşkale, 11 Karayazı, 12 Tekman, 13 Çat, 14 Hınıs) ve bu ilçelere bağlı muhtarlık teşkilatı bulunan 1047 köyü vardır. İl nüfusu 1927 sayımında, aşağı yukarı şimdiki sınırları içerisinde 240 000 i bulmazken 1965 te 628 000 e varmış, ve bugün 700 bine (1970 Yılı kesin olmayan nüfus sayımı sonuçlarına göre nüf. 685 595) ulaşmak üzeredir. Km^2 ye düşen ortalama nüfus 25 (Türkiye 41) kişidir. İl sınırları içerisinde nüfusu 3000 i geçen 11 yerleşme bulunup, bunların yalnız 6 sı ilçe merkezi,

1 i 100.000 den fazla nüfuslu il merkezi, 4 ü idare merkezi olmayan yerleşmedir. Bu yerleşmelerde yaşayan şehir nüfusu, il nüfusunun %24.4 ü, kır nüfusu %74.5 olup, kır nüfusu yoğunluğu Km^2 ye 18.6 kişidir.

GİDENLER VE GELENLER:

11122 Erzurum ve yöresi, başta önemli yol kavuşakları üzerinde bulunması nedeniyle, geçmişte olduğu gibi (bkz.: 112), bugün de yerleşme vegöçler yönünden oldukça canlıdır. Soruşturmalarımız sırasında edindiğimiz bilgiye göre, hızlı nüfus artışının doğurduğu geçim sorunları nedeniyle endüstrileşme yolunda adım atma olanakları daha çok olan büyük merkezlere doğru akın, bölgemizde, Erzurum şehri üzerine yönelmiştir. Bizim tesbit edebildiklerimiz arasında, Erzurum şehrine başta Doğu Karadeniz bölgesinden olmak üzere çoğunluğunu Trabzonluların teşkil ettiği, çeşitli ticaret ve sanayi (terzilik, fırıncılık, otelcilik, şoförlük, nakliyecilik, toptancılık vb.) kollarında çalışan bir kitlenin yerleşmesi görülür. Köylere gelince, öteden beri geniş topraklar üzerinde az nüfusla çalışıp geçimini sağlayan teknik bilgiden yoksun yerli kitleler, artan nüfus karşısında ortaya çıkan geçim sıkıntısı nedeniyle, çeşitli iş kollarında, amele, usta vb. olarak çalışmak üzere büyük şehirlere doğru (Erzurum, ve "aşşağılar" dedikleri, başta İstanbul, Ankara, İzmir, Adana vb.. Son sıralarda Orta Avrupa ülkelerine gidenler de vardır.) yola çıktıklarında, topraklarını ellerinden çıkarmaları veya kiralamaları üzerine, karşılarında daha küçük toprak parçaları üzerinde, daha çok

teknik bilgiyle çalışmak yeteneğine sahip, çoğunluğunu yine, başta Rize köylüleri olmak üzere Doğu Karadenizlilerin teşkil ettiği, çoğunluğu hayvancılık yapan bir kitleyi alıcı veya kiracı olarak bulmuşlardır. Bu nedenle başta Erzurum merkezine bağlı Ovacık bucağı (on kadar köyün bütün halkı) olmak üzere İspir, Tortum, Narman ilçelerinde Rize köylüleri toplu veya dağınık yerleşmeler meydana getirmişlerdir. Ayrıca Hanıs ilçesinin, başta Ovaçevirme olmak üzere 30 kadar köyüne Tortum, Oltu, Narman, Ovacık, Gümüşhane ve Bayburtlularla, Revan muhacirleri iskân edilmişlerdir. Yine merkez ilçesine bağlı on kadar köye de Revan, Yugoslav, Ahıska muhacirleri yerleştirilmişlerdir. Bütün bunlara ek olarak Aşkale, Pasinler ve diğer güney ilçelerine dağınık olarak yerleşmiş Revan, Kars, Ardahan "93 muhacirleri" ni de sayarsak bölgemiz yerleşik halkının kolay kolay etnik ve dilbilim açısından coğrafi sınırlar içerisine alınamıyacağı görülür.

Bu yerleşme amacıyla yapılmış ve yapılmakta olan göçlerin yanında ayrıca mevsimlik göçlerle de karşılaşılır. Bunlar, daha çok, ilkbahar ve yaz aylarında bölgeye gelerek, köylerde sulu tarlaları kiralayıp sebze zıraatı yapan Artvinliler ile, köy köy gezip meyve ve öteberi satan, halkın "çerçi" veya "tortumcu / tortımlı" dediği gezginci satıcılar, ve yine halkın "gümüşhanalı" dediği, tek atlı arabalarıyla daha çok şehir ve kasabalarda toprak vb. taşıyan arabacılar vb.dir.

Ayrıca, büyük bir çoğunluğu ile geçici olarak bölgeye gelmiş bulunan devlet personeli, eğitim ve öğretim konusu ele alınırken söz konusu edileceklerdir.

Bütün bu eski ve yeni yerleşmelerin, veya geçici olarak bölgeye gelip gidenlerin, bölge ağızları üzerindeki etkilerini kesinlikle ortaya koymak şüphesiz ki, bugün olanaklarımızın dışına çıkan daha incelikli soruşturmaları gerektirmektedir.

EĞİTİM-ÖĞRETİM ve BASIN-YAYIN:

11123 Yerli ağızların değişmesindeki en önemli etkenler arasında eğitim ve öğretimle basın ve yayının önemini daha önce belirtmiştik (bkz.: 05122). Aydın dilini toplum tabakalarına götüren bu iki yol araştırma bölgemizde bugün için henüz fazla etken görülmemektedir. Bununla beraber, doğrudan doğruya ve zorlayıcı oluşu, kendilerine başvurduğumuz okuyup yazma bilmeyen şehirlilikten uzak kimselerde bile hissedilmektedir.

Türkler tarafından alınmasından bu yana geçen aşağı yukarı dokuz yüzyıl içerisinde, bölgeye yapılan değişik zamanlardaki yerleşmeler yanında, bölgeyi elde tutabilmek için gönderilen yönetim görevlilerinin de çeşitli sosyal etkilerinin olduğu açıktır. Ancak bunların ağızlar üzerinde yapmış oldukları etkilerin belirgin izlerine bugün için sahip değiliz. Osmanlı Türkçesinin kelime hazinesi bölgemiz ağızlarında tutulmuştur. Eski yazının, özellikle ünlüler açısından, esnekliği alınma kelimelere bölgemiz ağızlarında aydın konuşmasından değişik okunuşlar ve giderek söylenişler kazandırmıştır (bkz.: 22201; 22207; 01202).

Yeni Türk alfabesinin oldukça fonetik oluşu, bölgeye gönderilen yönetim görevlilerinin eskiye göre daha eğitim gör-

müş ve bilgili oluşu, eğitim ve öğretim olanaklarının gelişmeş bulunması bugün bölgemiz ağızlarını oldukça hızlı bir şekilde yazı diline doğru çekmektedir.

1060 yerleşmesi bulunan araştırma bölgemizin 400 kadar köyünde henüz okul yoktur, ve okulu olmayan bu köylerin nüfus toplamı 80.000 kadardır. Çeşitli okuldan yararlanamama etkenlerini de hesaba katarsak nüfusun %20 si okuldan yoksun demektir. Yine de okulun etkisi yeni yetişenler üzerinde dil yönünden önemli sayılır.

Eğitim-Öğretim etkenleri arasında askerliğin de önemi büyüktür. Bölge erkeklerinin bir süre için bulundukları yerden ayrılıp belli bir eğitim görmüş olmalarını sağlamaktadır.

Erzurum ili 1961 yılından beri bir bölge radyo verici istasyonuna sahiptir. Transistorun bulunuşu (1948, ve günlük hayata girişi 1955) ve günlük hayata intikal edişi radyo alıcılarını boyca küçültmüş, besleme ve bakım masraflarını azaltmış, ve herşeyden önce ucuzlatmıştır. Bugün bölgemizin en ucra yerleşmelerinde bile bunlardan en az birkaç tane bulmak mümkündür. Görüşümüzce, ağızların değişmesinde en büyük etken bu olmaktadır.

Basına gelince, Erzurum gazeteyi 100 yıldan beri tanır (ilk mahalli gazete "Envar-ı Şarkiye" dir.). Bugün ise, ilçelerinde bile gazeteler yayınlanmaktadır. Ancak bu gazetelerin okuyucusu yaptığımız soruşturmalara göre hiç denecek kadar azdır. Esasen İstanbul ve Ankara gazeteleri de köylere kadar önemli ölçüde girmiş sayılmaz. Köy kitaplıkları da yok denecek

kadar azdır. Halk için basılmış "yeni harfli" kitapları okuyanlar da yine okul görmüş kimselerdir, ve bunların sayısı bugün için çok sayılmaz.

GELENEK VE GÖRENEKLER:

11124 Ağızların en iyi koruyucuları gelenek ve göreneklerdir. Hele bir konuşma geleneği vardır ki, aynı yerliler birbirlerini buna zorlarlar. Araştırmalarımız sırasında konuştur-duğumuz kimseler aydın konuşmasına özendiklerinde ilk tepki "ola, dilin şirma!" diyen çevrelerindeki yakınlarından, arkadaşlarından gelmekteydi.

Etnik toplulukların, dolayısiyle ağızların, başlangıçta araştırıcıları yanıltacak şekilde farklılaşmalarına yolaçmakla birlikte zamanla bunların biribirleri içerisinde erimelerinde en önemli etkenlerden biri de, diyebiliriz ki, bölgemizde de çok yaygın görülen dışardan evlenme geleneğidir. Gelinler bazan biribirinden oldukça uzak köylerden de getirilmektedir. Bugün il merkezindeki yerli düğünlerinde bile bu geleneğe uyularak gelin faytonlardan teşkil edilen alaylarla gezdirilmektedir.

Halk arasında çeşitli vesilelerle söylenegelmekte olan halk edebiyatı ürünleri de ağızların korunmasında ve nesillere intikalinde bölgemiz için önemli bir yer tutar.

Diğer gelenek ve görenekleri, araştırmamız yönünden doğrudan doğruya bir etkileri görülmediği için burada sıralamıyoruz.

BÖLGEMİZİN TARİHÇESİ:

1121 Bölgemizin tarihi üç ana devreye ayrılır: 1) Başlangıçtan Selçuklulara kadar olan devre, 2) Selçuklulardan Osmanlılara kadar olan devre, 3) Osmanlılardan günümüze kadar olan devre.13/.

BAŞLANGIÇTAN SELÇUKLULARA:

11211 Bugün olduğu gibi geçmişte de Erzurum şehrinin bulunduğu ova birçok yolların kesiştiği bir düğüm noktası olması, ve savunma olanaklarının kolaylığı nedeniyle, askerlik, ticaret, sanat ve kültür merkezlerinin kurulduğu bir alan olmuştur.

Gerçekten bugünkü Erzurum, başlangıçtan beri kendi ovasının tek önemli yerleşme noktası olmamıştır. Söz gelişi, Erzurum'un 18 km. kadar kuzey-batısında, ovanın kuzey kenarına yakın bir yerde, şimdi adı Kahramanlar olarak değiştirilmiş olan Karaz köyü yakınında, Karaz höyüğünde yapılan kazılar, burada hitit asıllı sayılan bir takım yapı kalıntılarını ortaya çıkarmıştır. Burada yunan ve roma devri izleri bulunmamış olmakla beraber, Orta-Çağda önemli bir şehir olan ve Selçuklular tarafından yıktırılmış bulunan Arzen (Erzen) şehrinin burada bulunmuş olması, hattâ adının da hitit devrine çıkan Azzi'den türemiş ve böylece şimdiki Erzurum'a ad vermiş olması mümkündür. Bununla beraber ovanın başlıca kale-şehri şimdiki Erzurum'un yerinde kurulmuştu. Bureya Roma istilâsından önce Ermeniler Karin veya Karnoi Kalak derlerdi. IV.yy.-da Roma devletine katılan ve 415 tarihinde kalesi yapılarak imparator Theodosius II nin adıyla Theodosiupolis denildiyse de Karin veya Karana adı yine kaldı ve hattâ yöreye Karantis denildi. Sonradan araplar tarafından şehre verilen Kelikala veya kısaca Kali adının Karnoi Kalak'tan türemiş olduğu söylenir. Bugünkü Erzurum adı ise, Arzen'in Selçuklular tarafından yıkılmasından sonra, oradan kurtulan halkın Theodosiupo-

lis'e sığınmaları üzerine buraya verilen Erzen adından çıkmıştır. Ancak bu Erzen'in güney-doğu Anadolu'da Siirt'in batısındaki Erzeh'den ayrılması için, yani Anadoluda olduğunu belirtmek üzere Erzen el Rum / Arz-ı Rum adı ile anılması uygun görüldü. Bu ad da sonradan Erzurum (Erzrum) oldu.

Bizanslılar 415-422 yılları arasında bu bölgede Erzen'in güney-batısında, doğudan gelen İran saldırılarına karşı koyabilecek güçte bir şehir kurdular. Bu yukarıda da sözünü ettiğimiz Theodosiupolis şehri tahkim edilerek gerçekten birçok İran saldırılarının geri çevrilmesinde hizmet gördü.

Halife Osman zamanında (651) Anadolunun doğusuna giren bir islâm ordusu Bizans imparatoruna bağlı olan ermeni beylerini islâm devletine haraca bağladı. İmparator Konstantinos, Ermenileri yeniden Bizansa bağlamak için bir sefer düzenleyip Theodosiupolis'e geldiyse de (653) başarısız olarak geri döndü; Ermeni beyleri islâmların tarafına geçtiler; Arapa ordusu Bizanslıları yenerek Karin (Theodosiupolis) i kuşatıp aldı. Bundan sonra şehir daha bir süre Araplar, Bizanslılar ve Ermeniler arasında el değiştirip durdu.

X. yy.ın başlarında müslümanların elinde bulunan Kalikala daha sonra tekrar Bizanslıların eline geçti. X.yy.da bu şehirde Bagrat soyundan bazı ermeni asilzadelerinin hüküm sürdükleri görülür. XI.yy. Bizans tarihçisi Kedrenos, şehrin kalabalık ve zengin olduğunu, burada ermeni, suriyeli tüccarların ikamet ettiğini yazar. Urfalı Mathaios da şehrin ihtişam ve servetini uzun uzadiya anlatır. İslâm tarihçileri Kalikala ile Erzurum'u aynı şehir sanmışlardır. Bu iki şehrin aynı ovada biribirine çok yakın olarak kurulmuş olması onları yanıltmıştır.

SELÇUKLULARDAN OSMANLILARA:

1121 2 XI. yy. başlarında bölgede bulunan Ermeni ve Gürcü krallıklarıyla Bizans İmparatorluğunun arası açılmış; bunlar üzerine ordusuyla yürüyen Bizans imparatoru Basil II. (976 - 1025) birçok katliamlar yapıp yağmalarda bulunmuş; şehir, ka-

saba ve köyleri yakmış, binlerce insanı sürgün ve esir ederek etrafa korku ve dehşet saçmıştı. İmparatorun bu davranışı bölge halkının Bizans'a karşı olan nefretini iyice körüklemiş, yeni isyanların ve mücadelelerin başlamasına yolaçmıştı.

XI.yy. ortalarına doğru Selçuklu Türklerinin istilâsı sırasında bölge halkına karşı gösterilen adaletli davranış Bizansa karşı isyan içinde olan bu insanların gönüllerini kazanmış, ve Türkler bir kurtarıcı olarak karşılanmışlardır.

Kafkasya ve Doğu Anadoluda Bizans'a ait birçok şehir, kasaba ve köyleri ellerine geçiren Selçuklularla Bizans ve Bizans'a bağlı Ermeni ve Gürcü krallıkları arasındaki mücadele çok çetin oldu. Bir kısım hudut şehirleri defalarca el değiştirdi.

1047 yılında, Ani'de bulunan Bizans ordusunun yaptığı baskınlar sonunda Selçukluların öncüsü Divin emirliğinin bozguna uğraması Selçuk hükümdarı Tuğrul Beyi harekete geçirdi.

Bizanslı vak'anüvistlere göre, 1048 de, ermeni tarihcilerine göre de 1049 da Türkler Erzen-i Rum şehrini zapt ve tahrib ettiler. Tamamen yıkılan Erzen'e bundan böyle Kara Erzen veya Kara Ars / Karaz adı verildi.

Savaştan sağ kurtulan Erzen halkının sığındığı yakındaki Theodosiupolis şehri böylece Erzurum adını alır. Bu şehir, surlarının dayanıklı, burçlarının yüksek olması yüzünden XI. yy.ın ortasında, hattâ ikinci yarısında birçok anadolu şehirlerinin Türklerin eline geçmesine karşılık, Bizans hakimiyeti altında kaldı. 1054 te Anadolu seferine çıkan Tuğrul Bey, Pasin'i geçtikten sonra Erzurum ovasına hâkim bir tepeye çıktı; Erzurum şehrinin istihkâmlarını gözden geçirdi; saldırıdan vazgeçip Malazgirt'i kuşatmağa gitti. Sultan Alparslan ve Sultan Melikşah zamanlarında da herhangi bir Türk kumandanı Erzurum'u kuşatmaya kalkmadı. 1071 yılında yapılan Malazgirt savaşında büyük yararlıkları görülen kumandanlardan Emir Ahmet Doğu Anadolunun yeniden zaptedilmesiyle görevlendirildi. Gürcü ve Ermenilere karşı mücadele eden Emir Ahmet, 1080 yı-

lında Gürcistan Kralı Giorgi II yi yenerek Kür, Çoruh, Oltu, Kars ve Erzurum'u aldı. Ancak bu tarihten sonradır ki, Türkler Erzurum ve yöresine yerleştiler, ve Kars, Erzurum ve Oltu arasındaki şehirleri birer birer ele geçirmeğe başladılar. Merkezi Erzurum olan ve Emir Saltuk'un dedesi ve Saltukoğullarının kurucusu sayılan, Ebu'l Kasım 1080 yılından sonra bu yörede bir beylik kurmağa çalıştı. Yeni kurulan Türk ve müslüman Saltukoğulları Beğliği başlangıçta merkezi olan Erzurum'dan başka, Tortum, Oltu, İspir, Tercan, Pasinler ve Kars bölgelerini de içine alıyordu (1080-1201). Bu beyliğin altıncı emîri Nasreddin Muhammed zamanında Gürcüler Erzurum üzerine başarısızlıkla sonuçlanan bir saldırıya geçtiler.

Anadolu Selçuklu hükümdarı Rükneddin Süleyman Şah II, 1201 de Saltuk hanedanı beyliğine son vererek Erzurum ve yöresini kardeşi Muizzüddin Tuğrul Şah'a verdi. Tuğrul Şah 1225 yılına kadar bu yörede hüküm sürdü. Ölünce yerine oğlu Rükneddin Cihan Şah geçti. Beş yıl sonra Celâleddin Harizmşah ile birlik olmak üzere yeni bir savaşında amcasının oğlu Sultan Alâeddin Keykubad'a karşı savaştı. Savaştığı yenilince Sultan Alâeddin, Erzurum'u bütün yöresiyle Anadolu Selçuklu Sultanlığının topraklarına kattı. Buraya en seçkin adamlarından biri olan Mubarezeddin Cavlı Çaşnigir'i subaşı olarak gönderdi ve şehri yeniden imar ettirdi.

Türk fethinden moğol saldırılarına kadar geçen (1080 - 1242) 162 yıl içinde şehir her türlü saldırıya karşı korundu. Tiflis'ten, Tebriz'den, Trabzona, Orta ve Güney Anadolu'ya giden ticaret yolları üzerinde kurulması yüzünden bir alış-veriş merkezi olan Erzurum XII ve XIII. yy.larda çok zenginleşti. Tarihci Yakuti'ye göre Erzurum, o çağlarda adaşı Erzen-i Diyarbekir'den daha büyük, bağımsız bir hükümdarın yönetimi altında, geniş bucakları ile bolluk ve zenginlik içindeydi. Hükümdarı âdildi. Şehirde hıristiyanlar da yaşardı. Yine aynı yazarın işaret ettiği üzre, şehirde, içki içmek, ve fisk ve günah sayılacak gibi hareketler yaygındı; ve hiç kimse bu fenalıklara engel olmuyordu. Sonra anlaşılacağı üzere o devirde Erzurum şeh-

rinde kalabalık ve karışık bir toplum yaşamaktaydı. Ayrıca, 1255 te Mengü Kağan yanından dönerken Erzincan yoluyla İç Anadoluya geçen rahip Guillaume de Rubroeli eserinde, Erzurum'un Türkiye Sultanlığına bağlı güzel bir şehir olduğunu yazar.

1242 yılında Erzurum Moğolların eline geçti. Bütün askerler ve subaşı, moğollar tarafından öldürüldü. Şehir yağma edilip yıkıldıktan sonra halkın çoğu da kılıçtan geçirildi. 1243 yılında Anadolu Selçuklu Sultanlığını, Moğol egemenliği altına alan antlaşmanın imzalanmasından sonra Erzurum şehri yeniden iskân edildi (1255). Anadolu Sultanlığının yıkılışına kadar Erzurum, sultanlığın bir vilâyeti olarak kaldı. 1297-1298 yıllarında, Anadolu devletinin saltanat naibi olan, Mucireddin Emirşah ile maiyeti bu şehirden ağır vergiler topladı. 1308 de Selçuklu soyunun saltanattan düşmesi sonucu, Erzurum, İlhanlı (Moğol) Valileri tarafından yönetilen ana vilâyetine bağlı kaldı. XIV.yy.ın başlarında Erzurum'un yıllık vergisi 322 bin dinardı. 1337 de şehri ziyaret eden İbni Batuta, Erzurum'un geniş olduğunu, fakat iki türkmen boyunun çatışması yüzünden büyük bir kesiminin harap bir durumda bulunduğunu yazar. Bu iki türkmen boyu Akkoyunlular ile Karakoyunlulardır.

İlhanlı imparatorluğunun yıkılmasından doğan büyük karışıklık sırasında, Erzurum ve yöresi Sutay Noyan'ın oğlu Emîr Togay'ın eline geçti, sonra oğlu Hasan, Erzurum doğusunda Pasin bölgesinde, kendi adı ile anılan kaleyi (Hasankale) yaptırdı. Bir süre sonra Emîr Çoban'ın torunu Şeyh Hasan Erzurum'a gelerek Togaylıları kovdu (1340). Şehre hâkim olunca burada bir ay kalarak Hasankaleyi, mescidi ve Hasan'ın mezarını ortadan kaldırdı.

1353 e kadar bütün Azerbaycan ve Arran kıtaları ile Çobanlıların (Moğol) elinde kalan Erzurum, aynı yıl Celâyirlilerden (moğol) Sultan Uveys'in Tebrizi almasiyle elden çıktı. 1360 ta Sivas ve Orta Anadolu sultanı Muhammet bin Eratna adına, Erzurum'da kesilen bir paradan, bu yılda Erzurum'un Eratna (uygur) hükümeti yönetiminde olduğu anlaşılıyor. Eratna devleti Erzurum'da fazla tutunamadı, bir süre sonra şehir Karakoyun-

luların eline geçti. 1377 de bir boyun başkanı olan Bayram Hoca bu şehir ve yöresine hâkim oldu. 1379 da Erzurum'da Eratna devletinin valisi olan ve Erzincan emîri bulunan Taharten'e bağlı bulunan Orduşah, hükümdar Alâeddin Ali bin Muhammet bin Eratnâyı tanımadı.

1385 yılına doğru Erzurum ve yöresi Karakoyunlu Kara Mehmed'in eline geçti. Timur 1387 de Erzurum'a yürüdü. Karakoyunlu türkmenlerini dağıttıktan sonra bir gün içinde Erzurum'u ele geçirip yağma etti (1 temmuz 1389). Bu arada Timur tarafından Gürcülere karşı yapılan çetin savaşlar sonunda Tortum ve çevresindeki kaleler de alınarak Erzurum'a bağlandı.

Timur, 1402 de Ankara savaşına giderken de, dönerken de yine Erzurum'a uğradı. Bu sırada Erzurum'u Taharten'e verdi. Onun ölümü üzerine Yusuf Ali adlı bir türkmeni buraya emîr tayin etti.

1421 de Şahruh birinci Azerbaycan seferine çıktı, Karakoyunlularla savaştıktan sonra Horasan'a döndü. Kara Yusufun oğlu İsfahan Bey Erzurum'u almak istedi, başaramıyınca Avnik'e gitti. Bu olaydan sonra, İskender Bey Erzurum'u ele geçirince, Duharlu türkmen boyunun başında bulunan Pîr Ahmed Beyi buraya vali olarak gönderdi. 1434 te Şahruh, Karakoyunlulara karşı üçüncü seferine çıktığı zaman, Diyarbekir hükümdarı ve Akkoyunlu aşireti reyisi Kara Yülük Osman Beyi yardıma çağırdı. Kara Yülük Osman Bey Erzurum'u kuşattı. Pir Ahmed Bey bütün gücüyle kaleyi savundu. Akkoyunluların kullandığı mancınıklar surların burçlarından birini yıktığından, Kara Yülük Osman Bey Erzurum'u aldı. Oğlu Şeyh Hasan Beyi burada vali olarak bıraktı. Bu olaydan bir sure sonra, Karakoyunlu hükümdarı İskender Bey, Azerbaycan'a gelen Şahruh'a karşı koyamayınca kaçıp Osmanlı topraklarına geçti. Şahruh'un oğlu Mehmed Cûki, İskender Beyin ardından yürüdü. Çoban köprüsünü geçerek Kara Erzen'den çıkıp İskender Beyin yolunu kesti. O'nun bütün yalvarmalarına karşılık yol vermedi. Bunun üzerine aralarında şiddetli bir savaş başladı. İskender Bey üstün geldi. Kara Yülük oğlu Ali Bey çekilmekte olan Karakoyunlulara saldırarak

bir kısım esirlerini kurtardı. Kara Yülük yaralı olarak Erzurum'a getirildiyse de bir ay sonra burada öldü. Karakoyunlu Beyi Erzurum'u kolaylıkla aldı. Karakoyunlular kalan Akkoyunluları kovaladılar. Bir süre sonra Çağatay ordusunun gelmesi üzerine İskender Bey Erzurum'u bırakıp Osmanlı ülkesine sığındı. Çağatay hükümdarı Şahruh memleketine dönünce İskender Bey Osmanlı ülkesinden geri geldi. 1346 da Erzurum ve havalisini zaptetti. Ölümünden sonra yerine kardeşi Cihan Şah geçti. 1454 ve 1456 da Diyarbekir hükümdarı Akkoyunlu beyi olan Uzun Hasan, Erzurum ve havalisine akınlar yaptı. 1458 ve 1466 yıllarında Gürcistan'a giderken buradan geçti. Cihan Şah'ın ölümünden sonra 1468 de Uzun Hasan Erzurum'u Karakoyunluların elinden aldı. Saltanat davası güden Şah İsmail 1499 da Erzurum'a geldi; oradan Erzincan'a geçti. 1502 de Sultan Elvend II'yi ikinci defa bozguna uğrattıktan sonra Erzurum'u ele geçirdi. F.Kırzıoğlu'nun belirttiğine göre halkını kırdı, çok az sayıda sağ kalanlar, ya Çoruh boyundaki at-işlemez balkanlık derelere savuşup Ortodoks Kıpçaklı "Atabeklerin" yurduna, veya başında genç ve dinç şehzâde Yavuz Selim'in sancakbeyi olarak bulunduğu Trabzan sancağına sığındılar.

Akkoyunlu devletinin yıkılmasıyla Safevi devletinin kuruluşunu meydana getiren olaylar sırasında, yarı bağımsız bir takım beylikler kurulmuştu. Bunlardan birisi Bayburt, Erzurum ve Kars'ı içerisine alan Avşarlı valiliği (beyliği), diğeri de Çıldır'da (Gürcü) Atabeyliği idi. Bu beyliğin hükümdarı olan Mirza Çabuk daha sonra Ardahan, Göle, Tortum, Oltu ve İspir'i ele geçirmiştir.

OSMANLILARDAN GÜNÜMÜZE:

1121ɜ Yavuz Sultan Selim, İran hükümdarı Safevi Şah İsmail'e karşı sefere çıkmağa karar verdiği tarihlerde, Erzurum ve Kars Avşarlılardan Sevündük hanın idaresi altında bulunuyordu.

Çaldıran seferine çıkan Yavuz Sultan Selim 3 ağustos 1514 te Erzurum yakınlarında Kân Çayırı'nda bir gün konakladı. Dönerken yine buradan geçti. Bu arada Erzurum, bazı tarihçile-

re göre 1514 te, bazılarına göre 1515 te ilk olarak Osmanlı topraklarına katılmış oluyordu. Arkadaşımız Tarihçi Dr. Dündar Aydın'ın son yaptığı araştırmalar bu tarihin 1518-1519 yılları olduğunu doğrulamaktadır.

Kanunî Sultan Süleyman ilk İran seferine giderken Erzurum'a uğradı (1534). Şehiri bu sırada harap bulduğu için imarına emir verdi. Bu seferden dönerken, İran sınırında, Erzurum'un bir beylerbeylik merkezi haline getirilip idare edilmesi için beylerbeyi tayin etti(1535). Kırzıoğlu'nun yaptığı araştırmalara dayanarak verdiği bilgiye göre, Kanunî Sultan Süleyman sadece Erzurum'u beylerbeylik yapmakla kalmamış, buranın iskânı için Tebriz'den dönerken, buranın Akkoyunlulardan kalma ve sünniliğe bağlı şehir halkından gönüllü olanları topluca gönderip Erzurum'a yerleştirtmiştir.

1543 te Gürcüler üzerine sefere çıkan Erzurum valisi İsfendiyar oğullarından Musa Paşa şehit olunca, yerine geçen Temerrüd Ali Paşa Gürcüleri bozguna uğrattı. 1548 de ikinci defa sefere çıkan Kanunî yine Erzuruma uğradı. Erzurum beylerbeyi Mehmed Paşa, Gürcistana sefer yaparak birçok kaleyi aldı. 1552 de Osmanlılar ile Safevi (İran) savaşları kızıştı. Bu sırada Erzurum valisi İskender Paşa, İran akınlarına karşılık Gürcistan'a girdi. Şah Tahmasb'ın oraya gönderdiği Kaçarlı ümerasını yendi. Ahlat'ta bulunan Şah Tahmasb en seçkin emirlerini Osmanlı topraklarına saldırttı. Bunlar Osmanlı kuvvetlerini yenerek, Erzurum'a kaçırdılar. İskender Paşa civardaki sancak beylerini ve beylerbeylerini yardıma çağırdı, kendisi de Erzurum dışında savaş yapmayı tasarladı. Bir süre sonra İran ordusu gelmiş ve harp başlamıştı. Biri sünnî ve diğeri şiî olan bu iki ordu kıyasıya dövüştü. Sonunda İran ordusu üstün geldi. Osmanlılar sur içine çekildiler. Bu savaşta Maraş valisi Köse İsa Paşa, Biga sancakbeyi Mehmed Bey, İskender Paşanın kardeşi Ramazan Bey, Malatya sancakbeyi Hayrettin Bey gibi sayısız Osmanlı beyi öldü. Kanunî Sultan Süleyman, savaş sonrası İskender Bey'i cezalandırmadı; ona Diyarbekir valiliğini verdi. 1554 te III.İran seferine çıkan Kanunî Sultan Süleyman haziran

sonunda Erzurum'a uğradı. Beylerbeyi Ayaş Paşayı da alarak Nahçivan'a ilerledi. Burayı yakıp tekrar Erzurum'a ve oradan da İstanbul'a döndü. 1559 da şehzade Bayezid'in kaçmasına gözyuman Erzurum beylerbeyi Ayas Paşa idam edildi. 1577 de başalayıp 12 yıl süren İran savaşları sırasında Erzurum, Osmanlı ordusunun toplandığı, erzak ve mühimmatını yığdığı başlıca ikmal ve hareket üssü olarak kaldı. Serdar Lala Mustafa Paşa, Erzurum'u beylerbeylerin eyalet kuvvetleri ile gelip kalacakları bir toplanma merkezi yaptı. Osmanlı ordusu İranlılara karşı kazandığı Çıldır zaferinden sonra kışlamak üzre Erzurum'a döndü(1578). Bu sırada Çıldır ve Kars beylerbeylikleri kuruldu. Erzurum beylerbeyliğinin bir kısım sancakları bu beylerbeyliklere bağlandı. Tortum, Oltu, Kiçinkert sancakları bunlar arasında idi. Bilâhere Tortum ve Oltu tekrar Erzurum'a bağlanmıştır.

Lala Mustafa Paşa Erzurum'da iki kış kaldı. Kendisinden sonra serdarlığa getirilen Sinan, Ferhad ve Özdemir oğlu Osman Paşalar da Erzurum'u karargâh olarak kullandılar. 1590 da İstanbul antlaşması yapılınca, sınırlar Erzurum serhaddinden daha öteye ulaştı. İran Şahı Abbas I, Osmanlılara geçen toprakları geri almaya kalkışınca Erzurum yeniden önem kazandı. Abbas I Revan'dan sonra Karsı da alarak Erzurum'u tehdit etmeye başladı. Erzurum korkulu günler geçirdi(1603). Bu iki kaleden gelen 500 muhafız Erzurum'a sığındılar. Bu devir Osmanlı İran savaşları 29 Eylül 1619 antlaşmasına kadar sürdü.

XVI.yy.sonları ve XVII.yy. başlarında bir sehat kalesi olan Erzurumda çok sayıda yeniçeri bulunuyordu. Bunlar kalede diledikleri gibi hareket eder ve kale halkına diledikleri ni yaptırırlardı. 1592 de Erzurumluların artan şikâyetleri karşısında sadraazam Ferhat Paşa buradaki nöbetçi yeniçerilerin İstanbul'daki ortalarına dönmelerini emretti. Bunu duyan Erzurumlular bir an önce bunları şehirden atmak için harekete geçtiler. Bu yüzden iki taraf arasında çıkan kavgada birkaç yeniçeri öldü. Haber İstanbul'a ulaşınca isyan çıktı. Ferhat Paşa azledildi (1592). Böylece Abaza isyanı ve ardından bütün Doğu Anadoluya yayılan Celâlî isyanları patlak verdi. Erzurum için

bu çekişmeli devre Abaza'nın ve taraflarının yola getirilmesine, yani 1628 yılına kadar sürdü.

XVII.yy. tapu defterlerine göre, Paşa sancağı: Erzurum, Şarkî Karahisar, Kiği, Hınıs, Yukarıpasin, Malazgirt, Tekman, Kızuçan, İspir, Tortum, Namervan, Micinkert gibi sancaklardan meydana geliyordu. Beylerbeyinin hassı, imparatorluk eyaletleri içinde en yükseklerinden biriydi.

Geliri bol ve aynı zamanda hudut kalesi olan Erzurum XVII.yy.da önemini korudu. 1633-1635 arası yine Osmanlı İran savaşları başladı, ve sürdü. XVIII.yy.ın ilk yarısında yine İran savaşları nedeniyle Erzurum önemini sürdürmeye devam etti, ve bu savaşlar sırasında Ruslar ilk defa Güney Kafkasya'da Osmanlıların karşısında görüldü.

XIX.yy.ın başlarında Erzurum ve yöresi için İran tehlikesi bitmiş, fakat Rus tehlikesi başlamış bulunuyordu. 1828 - 1829 savaşında Ruslar ilk defa Erzurum'a girdi. 8 temmuz 1829 da Erzurum kalesi Rusların eline geçti. General Paskeviç, kaleyi Bayburt'a doğru yapacağı harekât için üs haline getirdi. Ancak, Edirne antlaşması imzalanınca (14 eylül 1829) bu isteğinden vazgeçip Erzurum'u boşalttı. Bu saldırı sırasında Ermeniler ilk defa Ruslarla işbirliği yaptılar. Hattâ bir Ermeni kafilesi Ruslarla birlikte Rusyaya gitti. Kırım savaşı sırasında (1855) Kars'ın düşmesi üzerine Erzurum yine korkulu günler geçirdi. Fakat Paris antlaşması (1856) ile şehir kurtarıldı. 1867-1874 yılları arasında Erzurum kalesi doğudan gelecek saldırılara karşı güçlendirildi. 1877-1878 Osmanlı - Rus savaşında Gazi Ahmet Muhtar Paşa Erzurum önünde, Deveboynunda dayanmayı denedikten sonra 25 000 kişiye inen ordusuyla Erzurum kalesine çekildi. Ordu ile birlikte, birçok halk da buraya ve buradan daha batıya göç etmeye başladı. Erzurum halkı kale önündeki savaşlara kahramanca katıldı.

Kars'ın düşmesinden sonra, İstanbul'un "Anadolunun kilidi" dediği Erzurum'un savunmasına çok önem verilmişti. Fakat Ayastafanos antlaşması üzerine Erzurum'daki kuvvetlere Bayburt ve yöresine çekilmeleri emri verildi. Bu emir ile Er-

zurum kışlamak üzere Rus ordusuna bırakıldı. Berlin antlaşması (13 temmuz 1878) ile Osmanlı devleti Kars, Ardahan ve Batum'u Rusya'ya bıraktı. Erzurum bu antlaşmaya göre düşmanın ilk saldıracağı bir kale durumuna düştü. Aynı zamanda büyük devletler kendi çıkarları uğruna bölgede Osmanlı devletine bazı ıslahat yaptırmak istediler. Bu tarihten sonra Ermeniler imparatorluğun çeşitli yerlerinde emperyalist siyasetçilere uyarak Erzurum ve yörelerini kaplayan bir ermeni yurdu kurmak için çalışmağa başladılar. İlk olarak Erzurum'da 1882 de gizli "Silâhlar" derneğini kurdular. 1890 da Erzurum ermeni komitelerinin en önemli bir çalışma merkezi oldu. Memleketin bu kadar önemli ve nazik bir bölgesinde bulunan Erzurum, II. Meşrutiyetin ilânında (1908) önemli işler gördü. 1906 da Erzurumlular yeni konulan şahsî vergiler ve hayvanat resmî yüzünden Abdülhamit hükümetine karşı direndiler. Bu olay Abdülhamit yönetiminin istenmediği gerekçesini bütün yurda yaydı.

Birinci Dünya Savaşında Erzurum daha başlangıçta Rus ordularının başlıca hedefi oldu. Sarıkamış yenilgisinden sonra Ruslar Erzurum'a girdiler (16 şubat 1916). Kalenin düşmesi doğu cephesinde Türkler için çok büyük yıkım oldu. Halk Rus ve Ermeni katliamından kurtulmak için Anadolu içlerine doğru çekilmeye başladı(Bu olaya Erzurum ili halkı "seferberlik" der.). Brest-Litovsk antlaşmasından sonra Türk ordusu, kalan Ermeni kuvvetlerini sürerek şehri geri aldı(mart 1917). Savaşı fırsat bilen ermeni komitecisi Antranik, halkı yok etmek için katliam hareketlerine girişti. Savaştan çok zarar gören, yanıp yıkılan ve halkı dağılan şehir hemen hemen yıkık ve ıssız bir köy durumuna düştü. Mondros mütarekesinden sonra doğu Türk illerinde Erzurum'u da içine alan bir Ermeni yurdu kurmak için yapılan çalışmalar, Erzurumluları, haklarını ve vatandaşlarını kurtarmak için birleşme ve teşkilatlanma zorunda bıraktı. Başlangıçta Erzurum'da, İstanbul'daki "Vilâyat-ı Şarkiye Müdafaa-yı Hukuk-ı Milliye Cemiyeti" nin şubesi olarak, bir cemiyet kuruldu (mart 1919). Bu cemiyet, Sevr antlaşmasına karşılık, başta Kâzım Karabekir Paşa olmak üzere silâhlarını bırakmayan ordu [illegible] doğu illerini [illegible]

üzere bir kongre hazırladı. Altı doğu ilinden temsilciler çağırdı. Mustafa Kemal Paşa da idi. Ordu müfettişi sıfatıyla 3 temmuz 1919 da Erzurum'a gelerek kongreye katıldı. Kongre 23 temmuz 1919 da toplandı. Milli bir devletin kurulması konusunda ilk sözleşme burada yapıldı. Vatanın kurtarılması için kesin kararlar alındı.

Erzurum sık sık deprem felâketlerine de uğramıştır. Tarih belgeleri 1418 den bu yana 28 büyük deprem kaydederler; bunlardan sonuncusu, araştırma gezilerimizin ilk yılına rastlayan 1966 Varto depremidir. Hınıs-Varto yöresinde büyük zarara ve can kayıplarına yol açmıştır.

BÖLGEMİZ AĞIZLARININ SINIFLANDIRILMASI VE AĞIZ GURUPLARININ GENEL ÖZELLİKLERİ:

113 Yukarıda ana hatlarıyla coğrafyasını ve tarihçesini vermeye çalıştığımız araştırma bölgemiz, görüldüğü gibi, her iki açıdan da bütün teşkil edebilecek niteliklerden az çok uzaktır; tabiat şartlarının ağırlığı, bir kilit noktası oluşu, yol kavuşakları üzerinde bulunuşu ve bunlara bağlı olmak üzere ortaya çıkan nüfus hareketleri ve yer değiştirmeler, bölgemiz insanlarının geçmişleriyle ilgili bilgilerini az çok koparmış, efsaneleştirmiş ve, derinlik ve yayılışlarını kolay kolay ortaya koyamayacağımız kültür tabakalaşmalarına yol açmıştır (ve açmaktadır). Bunun sonucu olarak zengin bir folklor, halk edebiyatı, ve birçok yöleriyle biribiri içerisinde erimiş, bununla beraber bazı yönleriyle de biribirlerinden ayrılabilen araştırmamızın konusunu teşkil edecek ağızlar oluşmuştur.

İçerisinde yer yer, Eski Türkçenin, Eski Anadolu Türkçesinin, Kıpçak Türkçesinin ve günümüzün gelişmiş Türkiye Türkçesi aydın konuşmasının özelliklerini bulduğumuz bölgemiz ağızları, daha çok Türkçenin Türkmen - Azeri - Terekeme ağız izlerini göstermektedirler. Bunların örnekleri araştırmamızın diğer bölümlerinde görüleceğine göre, burada çalışmamıza esas olan bölgemiz ağızlarının, ana-bölüm, bölüm ve alt-bölümler halinde sınıflandırılmasını yapacak, ve bu sınıflandırmaya esas olan, ağız guruplarının genel özelliklerini verecek; ve ağızların coğrafya dağılışlarını göstermeye çalışacağız.

Soruşturma ve derlemelerimize dayanarak diyebiliriz

ki, morfonolojik açıdan Erzurum ili ağızları: 1) Yukarı Karasu - Yukarı Aras, ve 2) Çoruhboyu ağızları olarak iki ana bölüme ayrılır.

Birincisi Doğu Anadolu ağızlarının, ikincisi Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz ağızlarının ortak özelliklerini taşıyan bu iki ana ağız bölümünü bölgemiz için biribirinden ayıran başlıca özellikler şunlardır:

1) Bazı dar ünlülü kapalı eklerin bu ünlülerinin Yukarı Karasu - Yukarı Aras ağızlarında, Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında ve Azerbaycan Türkçesinin yaygın ağızlarında olduğu gibi 14/, düzlük-yuvarlaklık uyumuna girmelerine karşılık (artıh, başlıh, geldiyh / geldıh, güzelliyh / güzellıh, benim), Çoruhboyu ağızlarında, Eski Anadolu (Selçuklu) Türkçesinde olduğu gibi 15/, söz konusu uyumdan kaçarak yuvarlak ünlülü kalma eğilimi göstermeleri (artuh, başluh, geldük / geldüh, güzellük / güzelluh, benim)(bkz.: 22202 ve Harita: 3).

2) 1.tekllik şahıs bildirme ekinin ünlüsü, Yukarı Karasu - Yukarı Aras ağızlarının bütününde, Azerbaycan Türkçesinde olduğu gibi 16/, geniş olmasına karşılık (bülirem / bilirem), Çoruhboyu ağızlarının önemli bir kısmında, Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında olduğu gibi, dardır (büleyirim / büleyirim / büliyirim) (bkz.: 22205; 32191 ve Harita: 8).

3) Şindiki zaman eki, Yukarı Karasu - Yukarı Aras ağızlarının bütününde (-(y)ir) olmasına karşılık (diyirem, bülirem), Çoruhboyu ağızlarının önemli bir kısmında (-(y)eyr / -(y)eyir) şeklindedir (diyeyrim / diyeyirim, büleyrim / büleyirim

yirim) (bkz.: 32243 ve Harita: 8).

YUKARI KARASU - YUKARI ARAS AĞIZLARI:

1131 Yukarı Karasu - Yukarı Aras ağızları: 1) Yukarı Karasu, ve 2) Yukarı Aras ağızları olarak iki bölüme ayrılır.

Bu iki bölümü biribirinden ayıran başlıca özellik şudur: Damak ünsüzleriyle sonuçlanan eklerin ünlülerinin Yukarı Karasu ağızlarında kalınlık-incelik uyumuna girmesine karşılık (geldiyh, geleyh, güzelliyh), Yukarı Aras ağızlarında yalnız kalın şekillerinin kullanılış yaygınlığı göstermesi (geldıh, gelah, gözellıh) (bkz.: 22202 ve Harita: 6).

11311 Yukarı Karasu ağızları: 1) Erzurum-Aşkale (Güney kesim), ve 2) Ovacık-Narman (Kuzey kesim) ağız grupları olarak iki alt bölüme ayrılır.

Ovacık-Narman ağız grubu, yer yer Çoruhboyu ağızları özellikleri göstermelerinden başka, normal c/ç yerine dişlerarası ć/ć ünsüzlerini bulundurmakla ve bazan g/k ünsüzlerini č/č; ć/ć ünsüzlerine dönüştürmeleri ile (čeldiyh / ćeldüyh / ćelduh, ćep, çilar), Erzurum-Aşkale ağız gurubundan ayrılır (geldiyh, cep, kilar) (bkz.: 23207).

11312 Yukarı Aras ağızları: 1) Pasinler-Horasan (Kuzey kesim), ve 2) Hınıs-Tekman-Karayazı (Güney kesim) ağız grupları olarak iki alt bölüme ayrılır.

Düz-dar-ince ünlüyle sonuçlanan kelimelere getirilen kapalı ekl[illegible] ünlüleri, Hınıs-Tekman-Karayazı ağız gurubunda bu düz-dar-ince ünlüyle uyuma girdiğinden düz-ince olur (suci-

lığ, ḡoydiler), rasinler-horasan gurubunda ise söz konusu düz-dar-ince ünlüyü bir önceki hecenin ünlüsüyle kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumlarına sokar, kendileri de genişseler yalnız kalınlık-incelik, darsalar hem kalınlık-incelik, hem de düzlük-yuvarlaklık uyumlarına girerler (suculuḫ, ḡoydular) (bkz.: 22202).

ÇORUHBOYU AĞIZLARI:

1132 Çoruhboyu ağızları: 1) Oltu, 2) Tortum, ve 3) İspir ağızları olarak üç bölüme ayrılır.

Bu üç bölümü biribirinden ayıran başlıca özellikler şunlardır:

1) Sarık ünsüzleriyle sonuçlanan eklerin Oltu ve Tortum ağızlarında yalnız kalın ünlülü şekillerinin bulunmasına karşılık (gelduḫ, gelaḫ, gözelluḫ), İspir ağızlarında kalınlık-incelik uyumuna uygun olarak hem kalın hem de ince ünlülü şekillerinin bulunması (geldük, gelek, güzellük) (bkz.: 22202 ve Harita: 6).

2) Oltu ve Tortum ağızlarında düz-dar-ince ünlüyle sonuçlanan kelimelere getirilen kapalı eklerin ünlüleri bu düz-dar-ince ünlüyle uyuma girdiğinden düz-ince olur (ḡoydiler), İspir ağızlarında söz konusu eklerin ünlüleri bu düz-dar-ince ünlüyü etkilemeksizin bir önceki hecenin ünlüsüyle kalınlık-incelik uyumuna girer (ḡoydilar, suciluḫ, elçilük).(bkz.:22202 ve Harita: 7).

3) Oltu ve İspir ağızları da dahil bölgemizin diğer bütün ağızlarında başta ve ilk hecede o ünlüsü bulunduran ba-

zı kelimelerin (on, bomba), bu ünlüleri Tortum ağızlarında u olur (un, bumba) (bkz.22205).

4) Başta Oltu ağızları olmak üzere Tortum ağızlarında da, özellikle kelimelerin ilk heceleri dışındaki hecelerin dar ünlüleri kuralsız olarak bazan kapalı e ünlüsüne dönüşürler (aldeler, böyede). İspir ağızlarında bu olay görülmez (aldılar, böyüdi / böyidi) (bkz.: 221).

11321 Oltu ağızları: 1) Oltu-Şenkaya-Olur yerli, 2) Şenkaya-Olur Türkmen, ve 3) Oltu-Yusufeli ağız grupları olarak üç alt bölüme ayrılır.

Oltu-Yusufeli ağız gurubu, bazı eklerin yapısında bulunan kalın-dar-yuvarlak ünlüleri genişletme yolunda gelişme göstermesiyle (geldoh), (bkz.: 22205 ve Harita 6).

Şenkaya-Olur Türkmen ağız gurubu ise, sırası geldikçe ele alınacak olan bazı ünlüleri kalınlaştırma (bkz.:22203), uyum dışı ekleri uyuma sokma (bkz.: 22202) ve kelime sonlarında yalnız düz dar ince ünlüleri değil diğer bütün dar ünlüleri bulundurma eğilimiyle Oltu-Olur-Şenkaya yerli ağız gurubundan ve bölgemiz diğer ağızlarından ayrılır.

11322 Tortum ağızları: 1) Tortum yerli, ve 2) Tortum-Yusufeli ağız grupları olarak iki alt bölüme ayrılır.

Tortum-Yusufeli ağız gurubu, Oltu-Yusufeli ağız gurubunda olduğu gibi, bazı eklerin yapısında bulunan kalın-dar-yuvarlak ünlüleri genişletme yolunda gelişme göstermesiyle (geldoh) ve I.teklik şahıs bildirme ekini Oltu ağızlarının bütününde ve İspir ağızlarının Hunut gurubunda olduğu gibi, dar

ünlülü olarak getirmesiyle (bülęrim), Tortum yerli ağız gurubundan ayrılır. Tortum yerli ağız gurubu ise, söz konusu eki, Yukarı Karasu - Yukarı Aras ağızlarında ve İspir ağızlarının Barhal, Norgâh ve Çörmeli ağız guruplarında olduğu gibi, geniş ünlülü olarak getirir (bülirem / bilirem) (bkz.: 22205).

11323 İspir ağızları: 1) Hunut, 2) Norgâh, 3) Barhal, ve 4) Çörmeli ağız grupları olarak dört alt bölüme ayrılır.

Bunlardan Hunut gurubu, I.teklik şahıs bildirme ekini dar ünlülü olarak getirmesiyle diğerlerinden ayrılır (bülęrim; diğerlerinde: bülirem, büliyem) (bkz.: 22205; 32191 ve Harita: 8). Barhal gurubu bazı r ünsüzlerini y'ye (büliyem, muhday) (bkz.: 23207), ve Çörmeli gurubu ise bazı c/ç ünsüzlerini g/k'ye (gęb, gevüz) (bkz.: 23207) dönüştürmektedirler. Bugün seyrek olarak karşılaşılan bu ağız guruplarının diğer özellikleri Norgâh ağız gurubuyla birleşir.

TABLO: I

ERZURUM İLİ AĞIZLARI

(1) Aşağıda gösterilen ağız guruplarının yayılma alanları için bkz.: Harita: 4 , 2) Parantez içerisinde gösterilen örnekler aktif soruşturma ile elde edilmişlerdir, ve bunlar geldik, biliyorum, on, cep, koydular kelimelerinin her ağız gurubundaki söylenişlerini göstermektedir.)

1 Yukarı Karasu - Yukarı Aras ağızları
  11 Yukarı Karasu ağızları
    111 Erzurum-Aşkale ağız gurubu
      (geldiyh, bülirem, on, cęb, ḡoydular)
    112 Ovacık-Narman ağız gurubu
      (celdiyh, bülirem, on, cęb, ḡoydular)
  12 Yukarı Aras ağızları
    121 Pasinler-Horasan ağız gurubu

(geldıḫ, bülirem, on, ceb, ḡoydular)

122 Hınıs-Tekman-Karayazı ağız gurubu
(geldıḫ, bülirem, on, ceb, ḡoydiler)

2 Çoruhboyu ağızları

21 Oltu ağızları

211 Oltu-Şenkaya-Olur yerli ağız gurubu
(gelduḫ, bülerim, on, ceb, ḡoydiler)

212 Şenkaya-Olur Türkmen ağız gurubu
(gelduḫ, bülirim, on, ceb, ḡoydiler)

213 Oltu-Yusufeli ağız gurubu
(geldoḫ, bülerim, on, ceb, ḡoydiler)

22 Tortum ağızları

221 Tortum yerli ağız gurubu
(gelduḫ, bülirem, un, ceb, ḡoydiler)

222 Tortum-Yusufeli ağız gurubu
(geldoḫ, bülerim, un, ceb, ḡoydiler)

23 İspir ağızları

231 Hunut ağız gurubu
(geldük', bülerim, on, ceb, ḡoydilar)

232 Barhal ağız gurubu
(geldük', büliyem, on, ceb, ḡoydilay)

233 Norgâh ağız gurubu
(geldük', bülirem, on, ceb, ḡoydilar)

234 Çörmeli ağız gurubu
(geldük', bülirem, on, geb, ḡoydilar)

1133 Bu bölümlemede, daha önce de açıkladığımız üzere dağların ayırıcı, akarsuların birleştirici özelliği açıkça görülmekte ve bölgenin kuzey kesiminde dağların sert kıvrımlar ve derin yarıklar göstermeleri, buralarda küçük alanlara yayılmış birçok ağız gurupları ortaya koymasına karşılık, güneyde, yayla ve ovaların genişlemesi, Kars ve Erzincan doğrultusunda uzanarak İç Anadolu ağızlarına ulaşan daha geniş, fakat daha o-

turmuş bir ağız topluluğu karşımıza çıkarmaktadır (bkz.: Ö111). Burada şunu da belirtelim ki, Erzurum ili ağızları, ilin idarî sınırlarıyla, ancak Rize ağızlarından ayrıla bilmekte, bunun dışında kalan, Artvin, Kars, Ağrı, Muş, Bingöl, Erzincan, Gümüşhane illeri ağızlarıyla çevresinde geçiş bölgeleri ortaya koymaktadırlar.

BÖLGEMİZ AĞIZLARI ÜZERİNE YAPILMIŞ ARAŞTIRMA VE DERLEMELERİN GENEL DURUMU, TARİHİ,VE BİBLİYOGRAFYA:

GENEL DURUM:

121 Daha önce de belirttiğimiz üzere gerek yapılmış, gerek yapılmakta dan derleme ve incelemelerle Anadolu ağızları üzerindeki çalışmaların oldukça ilerlemiş olduğunu söyleyebiliriz.(bkz.: 041). Ne var ki, bu alanda yapılan birçok yayın arasında 17/ bilimin gerektirdiği niteliğe ulaşmış olanları sayılıdır. Bunların bir kısmında ses değerlerini gerektiği şekilde ayırt edecek çevriyazıya yer verilmemiş, ve hemen hemen bütününde, aralarında ilgiyi kuracak bir yol birliğine de gidilmemiştir.

Erzurum ili ağızları üzerine yapılan derleme ve incelemelere gelince, bu konuda tesbit ettiğimiz 40 kadar çalışma arasında en güvenilir olanı, yalnız Erzurum şehri yerli halkının ağız özelliklerini konu edinmiş olan, hocamız Prof.Dr. S. OLCAY'ın "Erzurum Ağzı" 18/ adlı eseridir. Bu eserin "Giriş" bölümünde kendisinden önce bu konuda yapılmış diğer önemli derleme ve incelemelerin eleştirisi gerektiği şekilde yapılmıştır 19/. Ancak, bu eserden de geniş ölçüde yararlanarak, konuyu

bir kere de burada ele almakta yarar görmekteyiz. Aşağıda, aynı zamanda, bölgemiz ağızları üzerine yapılmış derleme ve incelemelerin tarihini de aydınlatacak olan bir sıra içerisinde, yani, yazılış veya yayın tarihleri esas olmak üzere, eleştirmeye değer görülen bu konudaki eserler teker teker ele alınacak ve bibliyografya künyeleri verildikten sonra gerekli açıklamalar yapılacaktır.

ARAŞTIRMA VE DERLEMELERİN TARİHİ:

122 Aşağıda ilk sırayı alan eserle bölgemiz ağızları üzerine yapılan çalışmaların başlangıcını günümüzden 100 yıl öncesine kadar götürebilmekteyiz. Ne var ki, bu ve bundan sonraki sırayı alan çalışmaların büyük bir çoğunluğu Erzurum şehir halkının konuşmasını esas almış, ilçe ağızları yakın zamana kadar dikkati çekmemiştir.

1. /Abdî-i Karahisarî (?)/, Lehçe-i Erzurum , İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi (Türkçe yazmalar) TY 520 , Necip Âsım YAZIKSIZ bağışı, 8 yaprak mürekkeple tâlik elyazması.

Yazarı, yukarıda da işaret edildiği üzere, kesin olarak bilinmeyen bu eser, F. KIRZIOGLU'nun ifadesine göre günümüzden 86 - 100 yıl önce yazılmış olmalıdır. Eserin ne önsözü, ne de sonunda "ketebesi" veya yazar adı vardır. Yazmanın, yazarının kaleminden çıktığı ve başkasının istinsahı olmadığı anlaşılmaktadır. Muhtemelen bir okuyucu veya kütüphanenin "Hâfız-ı kütübü" rahmetli Sabri Efendi tarafından : "Erzurum Lehçesi - Lûgat. Nâzımı: Abdî-i Karahisarî" diye bir "derkenar" yazılmışsa da, bu bilginin kaynağı belirtilmemiştir. Eserde, yazarın, Erzurum ağzını, iklim ve yaşayışını garipsemesi, bize

Erzurum ve Doğu Anadolu'ya uzakça bir bölgede yetişmiş olduğunu göstermektedir. Erzurum ağzından alınma sözlerin çoklukla harekelenmiş olduğu bu eser, Aruz ölçüleri ve Divan nazım şekilleriyle altı takım halinde manzum olarak yazılmış bir sözlüktür ve 148 beyittir 20/. Bugün de bölgemiz ağızlarında canlılıklarını yitirmemiş olan 386 kadar sözün açıklandığı bu eser Erzurum yerli ağzıyla ilgili bazı çalışmalara da konu teşkil etmesi nedeniyle araştırmamız yönünden önemlidir.21/. Eserin aslı tarafımızdan görülememiştir.

2. FOY, Karl , Azerbajğanische Studien mit einer Charakteristik des Südtürkischen , MSOS VI.c. 1903, 126-193. s.; VII. c., 1904, 197-257.s.

K. ERİMER'in kaydettiğine göre işaret edilen sayfalar arasında konumuzla ilgili malzeme vardır 22/. Eserler tarafımızdan görülememiştir.

3. BALHASANOGLU /Necip Âsım YAZIKSIZ/ , Dialecte turc d'Erzerum , KSz. V/1 c., 1904, 126 - 130. s.

Erzurum ağzını konu aldığı bilinen ilk inceleme çalışmasıdır. Yazar bu incelemesini kendisinin de belirttiği gibi, bir Erzurumlunun da yardımıyla, yukarıda sözü geçen "Lehçe-i Erzurum" adlı yazmadan yararlanarak hazırlamıştır. Göremediklerimiz arasında olan bu eser hakkındaki bilgiyi hocamız Prof. Dr. S. OLCAY'dan aynen aktarıyoruz: "Balhasanoğlu'nun bu incelemesi, anlattığına göre, tâlik yazı ile yazılmış, iki sahifesi tahrip edilmiş, içinde Erzurum'da kullanılan 200 den fazla sözcük bulunan küçük bir yazma esere dayanmaktadır. Bu yazma eserin yazarı belli değilmiş, fakat yer yer kullandığı alaylı dili onun ilk tahsilini başkentte (İstanbul) yaptığı anlaşılıyormuş. Balhasanoglu, yazmanın tahrip edilmiş olan sahifelerini bir Erzurumlunun yardımı ile düzelttikten sonra burada geçen 200 den fazla sözcüğe, Erzurum halkı ağzında nasıl bir değişmeye uğradıklarını türkoloji alimlerine göstermek gayesi ile

bir kaç arapça ve farsça sözcüğü de katarak, bunların transkripsiyonlarını yapmış ve anlamlarını vermiştir. Bu arada, Erzurum ağzının Türkmen-Azerî karışımı olduğunu, daha önce Kilis (KSz. XII/1902) ve Besni (KSz. IV/1903) ağızlarında tesbit ettiği gramer özelliklerinin bu ağızda da mevcut bulunduğunu, bu bakımdan Erzurum ağzının farklı özelliklerini göstereceğini yazmaktadır. Erzurum ağzına ait farklı özellikler olarak ta şunları kaydetmektedir: (ķ) sesi sözcüklerin başında (ġ), sonlarında ise (h) olur: ķalmaķ - ġalmah. Şahıs zamirleri: ben, sen, o. Bunların yaklaşma halleri: bege, sege, ogo, ya da behen, sehen, ohan. Geçmiş zaman çekimi Azerî şivesinde olduğu gibi yapılır: gelmişem, gelmişsen, gelmiş, gelmişek, gelmişsez, gelmişler."

"Canlı Türk şive ve ağızları ile ilgili inceleme ve araştırmaların henüz pek gelişmemiş olduğu, hele Doğu Anadolu ağızları üzerine hiç bir yayının bulunmadığı bir devre rastlaması dolayısiyle Balhasanoğlu'nun bu incelemesinde bir takım yanlışların bulunabileceği normal olarak karşılanabilirse de, bu yanlışların bilhassa Azerî şivesine ait incelemelerde Erzurum ağzı bahis konusu olduğu zaman aynen tekrarlandıkları görüldüğünden, düzeltilmeleri gerekmektedir."

"Balhasanoğlu'nun elinde bulunan yazmada tesbit ettiği 200 den fazla sözcüğün transkripsiyonunu Erzurum ağzına göre yaptığı ve bu işte yardımcısı Erzurumludan yararlandığı kabul olunabilir. Önce bu sözcüklerin trankripsiyonları üzerinde duralım. Doğru olarak koyduğu kurala göre, (ķ) ünsüzü sözcüklerin ön seslerinde (ġ), son seslerinde ise her zaman (h) olur. Meselâ, kendisinin verdiği örnekte olduğu gibi: ķalmaķ - ġalmah. Ancak, diğer sözcüklerin transkripsiyonlarında bu hadiseyi nazara almamıştır: buhağ, buhartmaķ, daldalamaķ... vb. Öte yandan, transkripsiyonda Erzurum ağzının başka özellikleri de göz önünde bulundurulmamıştır. Bilhassa son seslerin düz-dar-ince ünlüleri belirtilmediği gibi (annı qaşqa, bacı, çor-tutı, kırındı ... vb.) iç seslerde de (i) yerine (ı) kullanılmıştır(bulık, çıgıd, istıkan, kalık, kırtık vb.). (k) ünsüzü iç seste de (h) olur ki, bu da belirtilmemiştir (çalkama, kaz lokması

yb.). Bu yazının kendisinden sonraki incelemelere geçen asıl yanıltıcı tarafı, şahıs zamirlerinin teklik 3.ş. yaklaşma halleri ile geçmiş zaman çokluk 1. ve 2. şahıs ekleridir. ben,sen, o şahıs zamirlerinin yaklaşma halleri bege, sege, ogo, behen, sehen, ohan şekillerinde verilmiştir. Erzurum ağzında bu şahıs zamirlerinin yaklaşma halleri bene, sene, ona dır. Bege, sege, behen, sehen şekillerine daha çok doğuya gidildiğinde rastlanır. Teklik 3.ş. ogo yerine gene buralarda oğa/ova şekli kullanılır. Fakat ohan şeklini bugüne kadar ne duydum ne de sorduğum kişiler bunun varlığını teyid ettiler. Geçmiş zaman çokluk 1. ve 2. şahıs eklerine gelince: Balhasanoğlu bunları -ek ve -sez şekillerinde veriyor (gelmiş-ek, gelmiş-sez). Bu ekler Erzurum ağzında dar ünlülü olrak -ıh/-ih, üh ve -sız/-siz, -suz, -süz şekillerindedirler. Araştırdığım Doğu Anadolu ağızlarında bu eklerin geniş ünlülü şekillerine rastlayamadım." 23/

Erzurum ili ağızlarını bütünüyle araştırmış olarak yukarıdaki görüşlere aynen katılırız.

4. HEFFENİNG, W. , Türkische Volkslieder , Isl. XIII. c., 1923 , 236-267.s.

Göremediğimiz bu yazı hakkındaki bilgiyi de Prof.Dr. S. OLCAY'dan aynen aktarıyoruz: Yazar bu yazısına "Çanakkale türküsüne ait varyantlardan bazılarını Erzurumlu Mustafa Onbaşıdan aldığını kaydetmiştir. Bu varyantlar yazılı olarak alındığı için ağız özelliği taşımadığı gibi, yazar bu mesele ile esasen meşgul de olmamıştır." 24/

5. RASÄNEN, M. , Eine Sammlung von mäni-lieder aus Anatolien , JSFOu. XLI. c. 1926

(I. Kunos, Török mani-dalok , Nyr. LVI , 1927 , 91-92. s.)

Göremediğimiz bu yazı hakkındaki bilgiyi de Prof.Dr. S. OLCAY'dan aynen aktarıyoruz: yazar bu yazısında "Vezirhan (Bilecik) da karşılaştığı ortalama kırk yaşlarında Ayşe adlı bir kişiden 61, Hüseyin adlı başka bir kişiden de 16 mani der-

derlemiş ve transkripsiyonlu olarak yayınlamıştır. Yazarın da kaydettiği gibi, Ayşe, hayatının büyük bir kısmını İstanbul, Selânik, hatta Mısır gibi yerlerde geçirdiği için daha çok İstanbul ağzı ile konuşmuştur. Tortum'un Vaktanos köyünden Hüseyin'in ise, sarilalum, dusti, akti, geliyur, varamayirum, dişledum vb. örneklere göre, tam bir Karadeniz ağzı mensubu olduğu, sonradan Vaktanos'a yerleştiği anlaşılmaktadır. Bu itibarla, M. Räsänen'in bu derlemelerinde Erzurum ağzı ile ilgili bir malzeme yoktur." 25/.

6. FINDIKOGLU, Z. Fahri , Lehçe-i Erzurum , HBM. İ. O., 1928

Göremediğimiz bu yazı hakkındaki bilgiyi F. KIRZIOGLU'ndan aynen aktarıyoruz: "Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, 1928'de İstanbul'da basılan Erzurum Şairleri kitabında (s.14-15, Not: 10) ve yine o yılda çıkan Halkbilgisi Mecmuası'ndaki (s.164 - 165) Lehçe-i Erzurum adlı yazısında, o zaman "Dârülfünun Kütüphanesi Yazmaları" arasında "986" numarada bulunan bu eserden bahseylemiştir. Z. Fahri Fındıkoğlu, anılan Lehçe-i Erzurum makaleciğinde, 14 mısra ile 11 sözün anlamını örnek vermiş; o tarihlerde, yukarıda anılan kurşunkalemle "Abdî-i Karahisarî" adı yazmanın başına henüz eklenmediğinden, eserin "müellifi meçhul" bulunduğunu belirtmiştir." 26/.

7. İNAN, Abdülkadir , Birinci ilmi seyahate dair rapor , Halkbilgisi derneği ilim encümeni yay. İstanbul 1930.

Göremediğimiz bu eser hakkındaki bilgiyi Prof.Dr. S. OLCAY'dan aynen aktarıyoruz: "Halk Bilgisi Derneği kararı ile Doğu Anadolu'ya gönderilmiş olan Abdülkadir (İnan), Trabzon, Rize, Gümüşhane, Erzurum ve Erzincan illerinde yaptığı folklor araştırmalarını" bu eserde "yayınladı. Bu eserde, Erzurum'da derlenmiş ve anlamları açıklanmış olan sözcükler ile Erzurumlu Fevzi Efendi'den derlenmiş bir "Çoban Türküsü" ve Muallim Dilâver Bey'den derlenmiş bir "Yalan Türküsü" yer almaktadır. Ne var ki, sözcüklerin ve türkülerin yayımı Erzurum ağzı özel-

likleri ile yapılmamıştır." 27/

8. T.D.K. , Türkiyede halk ağzından söz derleme dergisi , TDK. yay. , I. c. İstanbul 1939, II. c. İstanbul 1941, III. c. İstanbul 1947, IV. c. İstanbul 1949, V. c. Ankara 1957 , VI. c. Ankara 1952

Türk Dil Kurumu'nun 1932-1934 yılları arasında Türkiyede yaptırmış olduğu söz derlemelerinin sözlüğü durumunda olan bu eserde Erzurum ili ağızlarından da derlenmiş sözler bulunmaktadır. Ancak, (k̲-)ların (g̲-), (-k̲ / -k̲-)ların (-h̲ / -h̲-) olması vb.; kelime sonlarındaki düz-dar-ince ünlü bulundurma kuralı ve daha birçok ağız özelliklerini taşıyan kurallar ihmal edilmişlerdir. Eserin, I-III. ciltleri halk ağızlarına göre yapılmış sözlük, IV. cildi bu sözlüğe yapılmış ekleme, V. cildi daha önceki dört cildin yazı diline göre sıralanmış endeksi, VI. cilt ise folklor sözlerini vermektedir. Bu eser genişletilmiş olarak 1963 yılından bu yana "Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü" adı altında yeni baskısını yapmaktadır.

9. CAFEROGLU, Prof.Dr. Ahmet , Doğu illerimiz a-toplamalar I , Kars, Erzurum, Çoruh ilbaylıkları ağızları , TDK. yay. İstanbul 1942 , 181 - 216. s. ve sözlük

Erzurum ili ağızları için önemli olan bu eser hakkındaki bilgiyi Prof.Dr. S. OLCAY'dan aynen aktarıyoruz: "Erzurum ve yöresi ağızları ilk defa 1942 yılında yerinde ve gerçeğe en yakın olarak metinlerle tesbit edildi. Batı Anadolu ağızlarından derlediği metinleri Anadolu Dialektolojisi Üzerine Malzeme I. (İstanbul 1940) adlı eserinde yayınlayan ve bu çalışmalarını son yıllara kadar sürdürerek hemen hemen bütün Anadolu ağızlarını metinleri ile ortaya koyan Prof.Dr.A. Caferoğlu, Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar I. Kars, Erzurum Çoruh İlbaylıkları Ağızları (İstanbul 1942) adlı eserinin Er-

zurum Vilâyeti Ağzı, VIII. Bölüm'ünde bu bölge ağızları ile ilgili 34 sahifelik metin verdi. Ayrıca, bu ağızların en belirgin özelliklerini /(k > ç, g > c, gy değişmeleri; teklik 3.ş. iyelik ekinin düz-dar-ince oluşu: bacı-si; sonlarında düz-dar ünlüler bulunan sözcüklerin bu ünlülerinin düz dar ince oluşları: dolu > doli (s.XX) ve (ỹh) değerinde söylenen k (h) ünsüzünün varlığı (s.XXI)/ gösterdi. Bu sırada Erzurum ağzının yerli öz Kars ahalisi ağzına olan yakınlığına da işaret ederek bu iki il ağızlarını, bazı farklara rağmen, bir grupba addetmeğe mütemayyil bulunduğunu kaydetti."

"Burada, Prof.Dr. A. Caferoğlu'nun Erzurum ağzı ile ilgili bir sesbilgisi hadisesi hakkındaki notu ve derlediği metinlerden bazıları üzerinde durmak istiyorum. Erzurum vilâyeti içindeki ağızlardan birinde gerçekten k > ç ve g > c değişmeleri vardır. Meselâ, kesecek çəseceh, kim > çim, zeki > zeçi, geldi > celdi, süpürge > süpürce vb. gibi. Ancak, (g) lerin (c) ile (gy) arasında söylendiği bir ağzı ben şahsen tesbit edemedim. Erzurum vilâyeti ağzından derlenen metinlere gelince, kimlerden derlendikleri bildirilmeyen "Hayvan Çağırma Nidaları" bir yana bırakılırsa, eserde bu il ağzının Erzurum şehri halkından 2 kişiden 10, Pasin ilçesinden 2 kişiden 7, Tortum ilçesinden 1 kişiden 1 ve şehir yakınlarında Sivişli köyünden 2 kişiden 3 parça metin ile temsil edildiği görülür. Böylece Erzurum vilâyeti ağzı, merkez ilçesi ile Pasin ve Tortum ilçelerinden pek az sayılacak derleme ile ortaya konulmuş olmaktadır. Prof.Dr. A. Caferoğlu'nun da belirttikleri gibi, bu haliyle Erzurum vilâyeti ağızlarımız yeniden derlenecek metinlerle tamamlanmağa muhtaç durumdadırlar."

"Erzurum'dan oldukları kaydedilen ve kendilerinden 10 parça metin derlenen Şükrü Alguş ile Mevlut Ehsânî'nin ne dereceye kadar yerli şehir halkı ağzını temsil edebildiklerini anlamak üzere bunlardan derlenen metinlere bir göz gezdirmemiz gerekiyor. Şükrü Alguş, Aşıh Kerem (s.191) adlı manzumede gide gide gitdih (gede gede getdih), bıyıhları bülendi (bıyıhları bülendi), atları çekim (atları çekim), dèyeller (diyirler);

Erzürüm Hakkında Bir Aşığın Destanı'nda (s.204) dalayor (dalir), salayor (salir), gohayor (gohir); Aşıh Keremin Pasın Köylerini Dolaşması'nda (s.205) adam mı (adam mi), sag olasın (sağ olasan); Deliganli Destanisi'nde (s.205) havalandı (havalandi), daşini (daşını), attiğim (attığım), aşdı gapıyı (aşdi gapiyi), soymiye (soymiya), buldilar (buldular), aldim (aldım), yanina (yanına); Ağıt'ta (s.207) dağudup (dağıdıp), umarım (umaram), görmiyesin (görmiyesen); Fare Türküsü Sümmani'dan da (s.207) atasina (atasına); Yanıh Kerem'de (s.208) isterim (isderem), yanağı (yanağı), olsin (olsun); Goşma'da (s.209) körpüsü (körpüsi), Goşma'da (s.210) çekmenem (çekmem), severiz (severih) vb. gibi Erzurum şehri yerli ağzında şekil ve sesleri bakımlarından bulunmayan ekler kullanılmaktadır. Bunları, her zaman rastlanan yazı dili etkisine ya da manzum parçaların klişeleşmiş diline bağlamak mümkün ise de, aynı parçalarda kendisinin k,g ç,c ağız etkisinde, belki de bu ağza mensup olduğu görülmektedir: öldücen (öldügen), cün (gün), çöşe (köşe) çibi (kibi), döçüle (dökülle), çöve (köve), çimin (kimin), cendi cendine (kendi kendine), cideyim (gideyim), celse, celen (gel-), cirse (gir-). Erzürüm (s.194) başlıklı manzumeyi söyleyen ve Erzurum'un Ali Paşa mahallesinden olduğu kaydedilmiş bulunan Mevlut Ehsânî ise, daha çok Yusufeli-Çoruh ağızlarına yakın, karışık bir ağza sahiptir: açildi (açıldı), çiman (çimen), ciridı (cırıdı), düzü (düzi), erzurumun (erzürümün), bağrı (bağri), sözü (sözi), eyleriz (eylerih), olmayız (olmazıh), şairiz (şayirıh), atarız (atarıh), gatarız, çatarız (gatarıh, çatarıh), könül (gönül), seviyor (sevir)." 28/.

Bu eser tarafımızdan görülmüştür. Yukarıda parantez içerisinde Erzurum yerli ağzındaki şekilleri verilen sözlerin birçoğunu araştırma bölgemizin diğer ağızlarında görmek mümkündür (krş.: 113 vd.).

10. ÖGEL, Prof.Dr. Bahaeddin , Erzurum ağzında nisbet cümleleri , Erzurum Halkevi Kültür Der. 1/10 , 1940

Erzurum ağzını ilk defa şekilbilgisi ve cümlebilgisi bakımından işleyen çalışmadır. B. ÖGEL bu yazısında Erzurum ağzında tesbit etmiş olduğu belli başlı nisbet cümlelerini açıklamıştır 29/.

11. ÖGEL, Prof.Dr. Bahaeddin , Erzurum ağzında söz yapılışı , Erzurum Halkevi Kültür Der.III / 10 , 1946

Bu yazıda, umumiyetle başka şivelerde de görülen yapım ekleri ele alınmış ve Erzurum ağzında bunlarla yapılmış kelimelerden örnekler verilmiştir 30/.

12. ÖGEL, Prof.Dr. Bahaeddin , Riddles from Erzurum , Journal of Amerikan Folklore , October - December 1950

Göremediğimiz, Erzurum bilmeceleri üzerine yazılmış bu yazı K.ERİMER'in bibliyografyasında 31/ yer almış olmasına rağmen, bu konuda yazılmış incelediğimiz diğer kaynaklarda da zikredilmemiştir. Önemi konusunda birşey söyliyemiyoruz.32/.

13. ÖZTELLİ, Cahit , Zile manileri , TFA I/22 , 1951 , 349 - 351. s.

K.ERİMER'in bibliyografyasından hareket ederek baş vurduğumuz bu yazı, Erzurum ve yöresi ağızlarıyla ilgili olmayıp, yalnız içerisinde 'Erzurum' sözü geçen aşağıdaki maniyi vermektedir:33/ :

ay doğar sini gibi - yâr gelür selvi gibi
yârin kokusun aldım - Erzurum gülü gibi

14. ÖNDER, A. Rıza , Hınıs'tan kelime ve deyimler , TFA III/58, 1953 , 921 - 926. s.

Araştırma bölgemizin diğer ağızlarında da karşılaşılan 153 kadar söz çevriyazı işaretleri kullanılmaksızın alınmış ve bunların anlamları açıklanmıştır.

15. AKALIN, Lütfullah Sami , Erzurum bilmeceleri , İstanbul 1954 , 112 s. (Erzurum Lisesi Folklor Kolu yay. No: 1)

Erzurum Lisesinde okurken öğrencisi olduğumuz L. S. AKALAN'ın bu çalışmasında şüphesiz ki dil ikinci plânda kalmaktadır. Basit bir çevriyazı ile vermiş olduğu bilmecelerin metnine dayanarak Erzurum ağzının ses ve şekilbilgisini işleyen paragraflar çok yetersizdir. Sözgelişi, metinlerde yer almış olmalarına rağmen, birçok dilbilgisi olayları, fiil kip ve zamanları üzerinde hiç durulmamıştır. Esere eklenen sözlük, yalnız metinlerin anlaşılması için bile yetersizdir. Bunlara rağmen bu eser Erzurum ağzı üzerine yapılmış önemli çalışmalar arasında zikredilmeye değer 34/.

16. KIRZIOGLU, Z. Fahrettin , "Lehçe-i Erzurum" yazmasındaki Halk Sözleri , TDAYB 1962 , 195 - 244. s.

Erzurum ağzı üzerine yapılmış çalışmaların değerlilerinden olan bu eserde, F. KIRZIOGLU, daha önce sözünü etmiş olduğumuz "Lehçe-i Erzurum" yazmasında (bkz.: 122 - 1.) geçen 386 kadar sözü bugünkü alfabe sırasına koyarak, metindeki anlamlarını hemen yanlarına getirerek ve kendi açıklama ve eklemelerini de ( ) arasında belirterek vermiştir. Eserin baş tarafında "Lehçe-i Erzurum" yazmasını tanıtır mahiyette bir önsöz, ve son tarafında, üç açıklama ve bir ekleme vardır. Açıklamalardan ilkinde, Balhasannoğlu'nun "Dialecte turc d'Erzerum" (bkz.: 122 - 3.) adlı yazısı, ikincisinde, A. Caferoğlu'nun "Doğu illerimiz ağızlarından toplamalar I" adlı eserinin "Erzurum Vilâyeti Ağzı" ve "Sözlük" (bkz.: 122 - 9.) bölümleri, ve üçüncüsünde Erzurum şehir halkının menşei üzerinde (bkz.: 112-13) üzerinde durulmuş; Ekleme'de ise "Lehçeyi Erzurum" yazmasının muhtemel yazarı Abdî-i Karahisarî hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır. F. KIRZIOGLU'nun bu çalışmasında kullanmış olduğu çevriyazı işaretleri yetersiz olup, "Türkiye halk ağzından söz derleme dergisi (bkz.: 122 - 8.)" nde görülen çev-

riyazı kusurları aynen görülmektedir.

17. BULUT, Sabahattin , Erzurum folklöründe gelenekler - göreneklер , Yakutiye mec. Yıl: 5 Sayı: 4 , 12 mart 1963 , Erzurum 22 - 23.; 38 - 39. s.

Bu yazıda, gelenek ve göreneklerden söz edilirken Erzurum ili ağızlarında yaşayan bazı mahalli kelimelerin anlamları açıklanmıştır. Mahalli kelimelerin yazılışında çevriyazıya uyulmamıştır.

18. YAKUTİYE , Halkın dilindeki bazı tabirler , Yakutiye mec. Yıl: 5 , Sayı: 4 , 12 mart 1963, Erzurum , 27. s.

Erzurum yerli halkının ağzında görülen birkaç kargış sözünün açıklamasının yapıldığı bu yazı da çevriyazısızdır.

19. GEMALMAZ, Efrasiyap , Erzurum ağzından bir konuşma üzerinde sesbilgisi yönünden araştırma , Erzurum, 1963 Yayınlanmamış öğrenci tezi , 102 s.

Erzurum ağzı üzerine yapmış olduğumuz bu ilk çalışmada 15 daktilo sayfası tutarındaki bir halk hikayesi metni üzerinde küçük bir inceleme yapılmış ve bütün metnin ek ve kelime dizinleri verilmiştir. Çevriyazılı olarak verilen metnin işlenmesinde tutulan yol bir ağızbilim çalışmasında tutulması gereken yoldan çok bir metin neşrinde tutulan yola daha yakındır.

20. T.D.K. , Türkiye'de halk ağzından derleme sözlüğü , TDK. yay. I. c. Ankara 1963 ; II. c. Ankara 1965 ; III. c. Ankara 1968 : IV. c. Ankara 1969 ; V. c. Ankara 1972

1932 - 1934 yılları arasında yaptırdığı söz derlemelerini değerlendirerek 1939 - 1952 yılları arasında altı cilt halinde yayınlayan Türk Dil Kurumu, 1952 - 1959 yılları arasında ikinci ve birinciye göre daha aktif yeni bir derleme dönemi açmıştır. Bu dönemde elde ettiği malzemeyi birinci derleme döneminden elde ettiği malzemeyle birleştirerek 1963 yılından bu yana "Derleme Sözlüğü" başlığı altında ciltler halinde yayınlamaktadır. Bu eserin bugüne kadar beş cildi yayınlanmış ve eser bugün için (F) harfinin sonuna ulaşmış durumdadır. Son edindiğimiz bilgiye göre (g) harfini havi cilt 1972 yılı içinde yayınlanacaktır. Erzurum ili ağızları için "derleme dergisinde" görülen yanlışlıklar bu sözü geçen "Derleme Sözlüğü"nde de görülmektedir (bkz.: 122 - 8.).

21. ŞENOL, Kılıçarslan , Erzurum ve Kars halk dilinden sözler , TFA VIII / 178 , 1964 , 3409 - 3411. s.

Alfabe sırası içerisinde bölgemiz ağızlarında çok yaygın kullanılışları olan 163 kadar sözün anlamlarının açıklandığı bu yazıda çevriyazıya uyulmamıştır.

22. KARDEŞ, Mehmet , Tortumda halk türküleri , Yakutiye mec. Yıl: 6 , Sayı: 5 , Erzurum , 12 mart 1964 , 37 - 39. s.

Mehmet KARDEŞ, bu yazısında çevriyazı kullanmaya çalışmıştır. Ancak matbaa imkânsızlıkları nedeniyle bazı ayırt işaretleri konulamamıştır. Yazıda ayrıca Tortum ağzının sesbilgisi üzerine bazı açıklamalar da yer almaktadır.

23. IŞIKLI, Suat , Türkü ve derlemelerimiz , Yakutiye mec. Yıl: 6 , Sayı: 5 , Erzurum , 12 mart 1964 , 40 - 42. s.

Lâtin harfli imlâmızın imkânları ölçüsünde ağız özelliklerinin de belirtildiği bu eserde mahalli kelimelerin örnekleriyle de karşılaşılmaktadır.

24. BULUT, Sabahattin , Erzurum folklorunda gelenekler - görenekler , Yakutiye mec. Yıl: 6 , Sayı: 5 , Erzurum , 12 mart 1964 , 43 - 45.s

S. BULUT'un bu yazısında daha önce sözünü ettiğimiz aynı başlıklı diğer yazısının özellikleri görülmektedir (bkz.: 122 - 17.).

25. BULUT, Sabahattin , Oduncu - müzikli orta oyunu - , Yakutiye mec. Yıl: 6 , Sayı: 5 , Erzurum , 12 mart 1964 , 32 - 36. s.

Nereden derlendiği kaydedilmeyen bu ortaoyunun-da da Erzurum çevresi ağızlarının özelliklerini görmek mümkün olmakla beraber yer yer yazı dilinin etkisi ile de karşılaşılmaktadır. Oyunun sonunda, metinde geçen mahalli kelimeleri kapsayan küçük bir de sözlük verilmiştir. Bu orta oyunu bu haliyle Erzurum ve çevresi ağızlarının ses özelliklerini yansıtmaktan çok, şekil ve sözdizimi özelliklerini çok iyi yansıtmaktadır.

26. Derlemeler : Maniler - Bilmeceler , Yakutiye mec. Yıl: 7 , Sayı: 6 , Erzurum , Ekim 1965 43 - 45. s.

Erzurum Halk Oyunları ve Halk Türküleri Derneği kendi çapında söz ve folklor malzemesi de derleyip arşivlemektedir. Bazı ilkokulların öğrencilerine derlettiği mani ve bilmeceleri bu yazıda yayınlamıştır. Ancak çevriyazı işaretleri kullanılmadığı gibi, malzemenin dili de yazı diline uydurulmuştur.

27. BULUT, Sabahattin , Erzurum halk hekimliği ve tedavi şekilleri , Yakutiye mec. Yıl: 7 , Sayı: 6 , Erzurum , Ekim 1965 , 46-48. s.

Mahalli, birkaç hastalık, ilaç ve tedavi yolarının adlarını ve bunlarla ilgili sözleri kapsayan yazıda çevriyazıya yer verilmemiştir.

28. OLCAY, Prof. Dr. Selâhattin , Erzurum ağzı , İnceleme - Derleme - Sözlük , Atatürk Üniversitesi yay. , Ankara 1966 , 130 s.

Hocamız Prof.Dr. Selâhattin OLCAY'ın bu eseri Erzurum ağzı üzerine yapılmış en önemli çalışmadır. Erzurum il merkezi yerli halkının konuşma özelliklerini inceleyen eser modern ağızbilim normlarına uymaktadır. Sunmakta olduğumuz çalışmamızda bu eserin rehberliği yer yer görülecektir.

29. BİLEN, Ahmet , Oltu ağzı üzerinde derleme ve inceleme , Yayınlanmamış öğrenci tezi , Erzurum 1966 , 8 + 71 s.

Atatürk Üniversitesinde 1963 yılında bizim çalışmamızla başlayan (bkz.: 122 - 19.) öğrenci tezi şeklindeki ağız incelemeleri bu tarihten sonra artan bir gelişme göstermiştir. Hocamız Prof.Dr. Selâhattin OLCAY'ın, arkadaşlarımızın ve kendimizin yönettiği bu çalışmalarda öğrencilerin imkânları ölcüsünde modern ağızbilim çalışmalarının normlarına uyulmaya çalışılmıştır. Bu çalışmaların hemen hepsinde, banda derlenerek yazıya geçirilmiş bir miktar metin, ve ses ve şekil bilgileri bölümlerini kapsayan inceleme, ve küçük bir sözlük bulunmaktadır. Yukarıda bibliyografya künyesini verdiğimiz öğrencimiz A. BİLEN'in çalışması da bunlardan birisidir. Aynı niteliktekı çalışmalar sözkonusu edildiğinde buraya atıf yapılacaktır.

30. TEMİZ, Murat , Erzurum sanatkârları tarafından kullanılan alet ve eşyalarla ilgili kelimeler , Yayınlanmamış öğrenci tezi , Erzurum 1966 , 68 s.
(bkz.: 122 - 29.)

31. GENÇ, Hayati , Erzurum'da faytoncuların kullandıkları eşya adları ve deyimleri , Yayınlanmamış öğrenci tezi , Erzurum 1966 , 30 s.

(bkz.: 122 - 29.)

32. BUDAK, Aydın , Erzurum ağzında k,g ç,c değişmesi , Yayınlanmamış öğrenci tezi , Erzurum 1967 , 124 s.

(bkz.: 122 - 29.)

33. [illegible] (SEYİDOĞLU) , Bilge , Erzurum mani-leri , TDED XVI , 1968 , 23 - 34. s.

Bu yazısında değerli arkadaşımız Dr. Bilge SEYİDOGLU her ne kadar "Maniler tesbit edilirken üzerlerinde düzeltme yapılmadan, olduğu gibi kayda geçirilmelerine dikkat edildi." demekteyse de biraz aşağıda vermekte olduğu manilerin metinleri bunu doğrulayamamaktadır. Folklor açısından değerli olan bu yazı ağızbilim açısından herhangi bir şey getirmiş sayılmaz.

34. YALÇIN, Alp Ölmez , Şenkaya Türkmenleri ağzı , Yayınlanmamış öğrenci tezi , Erzurum 1968 , 199 s.

(bkz.: 122 - 29.)

35. [illegible], Hadik , Aşkale ve çevre köylerinde bir dil araştırması , Yayınlanmamış öğrenci tezi , Erzurum 1970 , 7 + 86 s.

(bkz.: 122 - 29.)

36. BELEKOGLU, Nabi , Erzurum türküleri , Adana 1971 , 224 s. (Yayınlanmış öğrenci tezi)

Konuşu itibariyle ağızbilim açısından birşeyler vermesi gereken bu çalışma, ne yazık ki daha anlaşılır olma gayesiyle birçok türkünün asıl metinlerini de bozmuştur. Bu bozulmaya sebep ya araştırıcının kendisidir, ya da başvurduğu kişilerin bu konudaki yetersizlikleridir.

37. SEYİDOGLU, Dr. Bilge , Erzurum halk masalları üzerinde araştırmalar, metinler ve açıklamalar , Yayınlanmamış doktora tezi , Erzurum , 1971 , 2. cilt.

Değerli bir halk edebiyatı çalışması olan bu eserden ihtiyat kaydiyle dil yönünden de faydalanılabilir. Eserin 2. cildi olduğunu tahmin ettiğimiz örnek masalları kapsayan kısmı ağızbilim açısından oldukça zengin bir malzeme getirmektedir. Metinler çevriyazılı olarak verilmiş olmalarına rağmen, bu konuda gereken titizlik gösterilmemiştir.

38. BÖLEN, İhsan , Tortum yerli ağzı , Yayınlanmamış öğrenci tezi , Erzurum 1971 , 5+76 s.

(bkz.: 122 - 29.)

39. ALPER, Feridun , Narman yerli ağzı , Yayınlanmamış öğrenci tezi , Erzurum 1971 , 12+75 s.

(bkz.: 122 -29.)

40. DEMİR, Salim , Ispir ilçesinin Norgâh bucağı ağzı , Yayınlanmamış öğrenci tezi , Erzurum 1971 , 3+3+66 s.

(bkz.: 122 - 29.)

41. ÖCAL, Tümay , Şenkaya ilçesinin Kömürlü bucağı ağzı , Yayınlanmamış öğrenci tezi , Erzurum 1972 , 7 + 53 s.

(Bkz.: 122 - 29.).

İŞARETLER, KISALTMALAR VE DERLEME KOTLARI:

İŞARETLER VE KISALTMALAR:

131 Çalışmamızın İnceleme ve Dizinler bölümlerinde kullandığımız işaretler ve kısaltmalar aşağıya alınmıştır. Metinlerin yazımında kullanılan işaretler Metinler bölümünün önünde verilmiştir. Eser kısaltmaları ise Dizinler bölümünde yer alan bibliyoğrafyada ilgili eserlerin yanında verilmiştir.

+	:	İsim cinsinden kelimelere gelen eklerin önüne, ve eksiz kullanılmayan isim cinsinden şekillerin sonuna konulmuştur.
-	:	Fiil cinsinden kelimelerin sonuna ve fiil cinsinden kelimelere gelen eklerin önüne konulmuştur.
*	:	Yazılı ve sözlü kaynaklarda karşılaşılmayan fakat muhtemek mevcudiyeti olan örneklerin ön-üst köşelerine konulmuştur.
o	:	Gerektiğinde, kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumlarına uygun olarak getirilebilecek dar ünlüleri işaret eder.
( )	:	Belli bir kurala göre getirilen veya değişen sesleri içine alır.
/	:	Bir örneğin değişik söylenişlerini veya değişik anlamlarını ayırmakta kullanılmıştır.
~	:	Aynı çevrelerde aynı yaygınlıkta kullanılan değişik söylenişli örnekler arasına konulmuştur.
< >	:	Gelişme işaretleri.
≮ ≯	:	Kararsız gelişme işaretleri.
=	:	Alınma veya analiz edilmiş kelimelerin asıl şekilleriyle Türkiye Türkçesi aydın konuşmasındaki şekilleri veya karşılıkları arasına

konulmuştur.

a. : Arapça
a.e.g. : adı geçen eser
al. : Almanca
am. : Amerikanca
ayr. : ayrıca
bçy. : birçok yerde
bkz. : bakınız
c. / cc. : cilt / ciltler
DN. : Notlar kısmındaki not numarası
e : eski
erm. : Ermenice
f. : Farsça
fr. : Fransızca
ing. : İngilizce
isp. : İspanyolca
it. : İtalyanca
krş. : karşılaştırınız
lat. : Lâtince
örn. : örnek / örnekler
p. / pp. : paragraf / paragraflar
rus. : Rusça
s. / ss. : sayfa / sayfalar
tç. : Türkçe
yd. : Türkiye Türkçesi yazı dili
yun. : Yunanca

DERLEME KOTLARI (HARİTA ANAHTARI):

132 Aşağıda verdiğimiz Erzurum iline ait "derleme kotları"nın ilk rakam gurubu ilçeyi, son rakam gurubu yerleşme (köy, bucak, çiftlik vb.) yi gösterir (bkz.ayr.: 102231). Sol başta görülen işaretlerin anlamları şöyledir:

* : Derleme ve soruşturma ile ilgili işlem görmemiş yerleşme

\- : Tarafımızdan derleme yapılmış, soruşturma uygulanmış ve metinleri yazıya geçirilmiş yerleşme

\- : Tarafımızdan derleme yapılmış, soruşturma uygulanmış, fakat metinleri yazıya geçirilmemiş yerleşme

\- : Bu çalışmaya ek olarak kendisinden örnek metin verilmiş yerleşme

\- : Öğrencilerimiz veya başkaları tarafından derleme yapılmış ve metinleri çevriyazılı olarak çeşitli çalışmalarda örnek olarak verilmiş yerleşme

- 01 000 Erzurum
- 01 001 Başkent
- 01 002 Ahırcık
- 01 003 Bingöze (Sitebank)
- 01 004 Başovacık
- 01 005 Kabaktepe
- 01 006 Kuzuluk (Arapkent)
- 01 007 Ağzıaçık
- 01 008 Çatak
- 01 009 Sırlı
- 01 010 Akdağ
- 01 011 Güzelyayla
- 01 012 Şenyurt (Zağgi)
- 01 013 Karagöbek
- 01 014 Toprakkale
- 01 015 Ovacık
- 01 016 Çamlıca (Görtinkar)

- 01 017 Aynalıkale
- 01 018 Yeşildere (Gireköşek)
- 01 019 Söğütyaka (Kelevürt) - Güngörmez
- 01 020 Köşk[illegible] (Kıravuz)
- 01 021 Kırkgöze (Çipek)
- 01 022 Akdağ[illegible]
- 01 023 Gökçeyamaç (Tafta)
- 01 024 Alacasırt (Kamber)
- 01 025 Kuzgun[illegible] (Evrenos)
- 01 026 Bizdinkas (Eşkinkaya)
- 01 027 Ağcakent[illegible]
- 01 028 Bizekent (Kızılk)
- 01 029 Karakale (Kozçem)
- 01 030 Kazıkale (Yenkimi)
- 01 031 Başkurtdere (Konuk)
- 01 032 Güllüce (Pazaki)
- 01 033 Sığırzindan
- 01 034 Söğütlü[illegible] (Kirişçi)
- 01 035 Taşpınar (Kotanış)
- 01 036 Çavuşoğlu (Ceyindir)
- 01 037 Kapulu[illegible] (Karahor)
- 01 038 Geyik
- 01 039 Çakırıklı (Çiğrıklı)
- 01 040 Kimalı[illegible] (Yeni)
- 01 041 Akyazı (Geneşeler)
- 01 042 Aşağıcanören[illegible]
- 01 043 Yukarıcanören[illegible]
- 01 044 Eğerli (Hinzik)
- 01 045 Kavaklıdere (Tosik)
- 01 046 Arıbahçe (Iğdasor)
- 01 047 Muratgeldi (Dinarkom)
- 01 048 Gülpınar (Hedemelek)
- 01 049 Dumlu (Hinis)
- 01 050 Yeşilyayla (Arzutu)
- 01 051 Yolgeçti (Sitavuk)
- 01 052 Güzelova (Tufanç)

- 01 053 Kösemehmet
- 01 054 Aktoprak (Haçkevank)
- 01 055 Uzunyayla (Ortuzu)
- 01 056 Sorgünlu (Ziravang)
- 01 057 Ekipolat (Serçeme)
- 01 058 Halilkaya
- 01 059 Çavdarlı (Zırnık)
- 01 060 Yoncalık
- 01 061 Gelinkaya (Zuvans)
- 01 062 Emreçik
- 01 063 Ocak (Erinkar)
- 01 064 Dağdagül (Erçik)
- 01 065 Kumluyazı (Norşen)
- 01 066 Yazıpınar (Terkini)
- 01 067 Altuntepe (Konk)
- 01 068 Yerlisu (Erginis)
- 01 069 Umudum
- 01 070 Değirmenler (Kiriç)
- 01 071 Yeşilova (Kircingoz)
- 01 072 Altınbulak (Tivnik)
- 01 073 Ortadüzü (Kevahor)
- 01 074 Mülk
- 01 075 Çıyırca (Badişen)
- 01 076 Baypınarı (Öznü)
- 01 077 Düztoprak (Pezgeriç)
- 01 078 Özbilen (İsavang)
- 01 079 Sarıyayla (Salasor)
- 01 080 Paşayurdu (Poççik)
- 01 081 Kuşçu
- 01 082 Kayapa
- 01 083 Ilıca
- 01 084 Kahramanlar (karaz)
- 01 085 Çayırtepe (Müdürge)
- 01 086 Uzunahmet
- 01 087 Hancığaz
- 01 088 Alibezirgan

- 01 089 Sağırlı
- 01 090 Güllü
- 01 091 Çeperli
- 01 092 Yıkılgan
- 01 093 Toparlak
- 01 094 Nenehatun (Sivişli)
- 01 095 Soğucak (Soğukçermik)
- 01 096 Şihköyü
- 01 097 Dadaş (Kân)
- 01 098 Çiftlik
- 01 099 Gez
- 01 100 Dilimli (Arşuni)
- 01 102 Çiğdemli (Titkir)
- 01 103 Alaça
- 01 104 Tebrizcik
- 01 105 Ağvren (Ağveren)
- 01 106 Ömertepe (Pulur)
- 01 107 Yarımca
- 01 108 Tınazlı (Mördülüg)
- 01 109 Söğütlü
- 01 110 Adaçay Süngeriç)
- 01 111 Tepeköy
- 01 112 Tuzcu
- 01 113 Börekli (Mahanda)
- 01 114 Sakalıkesik
- 01 115 Aşağıyanice (Zerdige)
- 01 116 Yukarıyenice (Yk, Zerdige)
- 01 117 Özbek
- 01 118 Tekederesi
- 01 119 Konaklı (Kargiri)
- 01 120 Taşlıgüney (Hanege)
- 01 121 Kümbet
- 01 122 Dereboğaz (Haydari)
- 01 123 Güzelyurt (Tambura)
- 01 124 Yağmurcuk

02 OLUR

02 000 Olur - Taşgeçit (Kesmanlı)
- 02 001 Kekikli (Salaçor)
- 02 002 Oğuzkent (Horket) - Karakoçlar (Pulur)
- 02 003 Beyendik (Pırdanos)
- 02 004 Soğukgöze (Kapk)
- 02 005 Altunkaya Mehenk)
- 02 006 Filizli (Keleşot)
- 02 007 Aşağı - Yukarı Çayırlı (Aş.-Yk/Kızılköy)
- 02 008 Ürümlü (Cülekar)
- 02 009 Güngöründü (Könk)
- 02 010 Atlı (Ori)
- 02 011 Şalpazarı (Malakis)
- 02 012 Süngübayırı (Ineset) - Bozdoğan (Mohoş)
- 02 013 Sarıbaşak (Haynis)
- 02 014 Ekinlik (Oğdadap)
- 02 015 Uzunharman (Haydos)
- 02 016 Ilıkkaynak (Arkunis)
- 02 017 Olgun (Akurtis)
- 02 018 Aşağıkaracasu (Aş. Peneskirt)
- 02 019 Yukarıkaracasu (Yk. Peneskirt)
- 02 020 Boğazgören (Örek)
- 02 021 Yaylabaşı (Kemis)
- 02 022 Eylek (Ortiz)
- 02 023 Keçili (Niyakom)
- 02 024 Yıldızkaya (Kivi)
- 02 025 Beşkaya (Parisor)
- 02 026 Akbayir (Kah)
- 02 027 Çataksu (Tavusker)
- 02 028 Yolgözler (Tepular)
- 02 029 Köprübaşı
- 02 030 Kaban
- 02 031 Olurdere
- 02 032 Çoşkunlar (Eğrikilise)
- 02 033 Yeşilbağlar (Norpet)
- 02 034 Taşlıkök (Hükkâm)

- 02 035 Ormanağzı (Karnavas)
- 02 036 Kaladibi
- 02 037 Karakoçlar (Hosor)

- 03 ŞENKAYA
- 03 000 Şenkaya (Örtülü)
- 03 001 Beykaynak (Pertuvan)
- 03 002 İnceçay (Pancirot)
- 03 003 Köşk
- 03 004 Yaymeşe (Tecerek)
- 03 005 Değirmenlidere (Avunder)
- 03 006 Atyolu (Kod)
- 03 007 Dokuzelma (Şemkas)
- 03 008 Kömürlü (Göllet)
- 03 009 Uğurlu (Hanimkom)
- 03 010 Balkaya
- 03 011 Kömürlü
- 03 012 Susuz
- 03 013 Evbakan (Soğmun)
- 03 014 Gülveren (Iğnos)
- 03 015 Kayalısu (Caksor)
- 03 016 Camlialan (Armuşen)
- 03 017 Aydoğdu (Mışık)
- 03 018 Yürekli (Zadgerek)
- 03 019 Beşpınarlar (Vağaver)
- 03 020 Sarıkayalar (Mışıkkışla)
- 03 021 Ildır (Nazirvans)
- 03 022 Esence (Pagir)
- 03 023 Deliktaş
- 03 024 Yanıkkaval (Kâmhis)
- 03 025 Özyurt (Barik)
- 03 026 Nişantaşı (Kevenk)
- 03 027 Toklu
- 03 028 Alıcık
- 03 029 Karataş
- 03 030 Sağlıcak (Kantek)

- 03 031 İğdeli
- 03 032 Yeşildemet (Iğnaki)
- 03 033 Söğütler (Libi)
- 03 034 Hoşköy
- 03 035 Paşalı (Berdik)
- 03 036 Penek
- 03 037 Ormanlı (Ersinek)
- 03 038 Köroğlu (Digaskor)
- 03 039 Akşar (Kosor)
- 03 040 Tahtaköy
- 03 041 Kosor
- 03 042 Gözalan (Hekesor)
- 03 043 Yünören (Kerkilik)
- 03 044 Isındıran (Ekrek)
- 03 045 Yukarı Bakraçlı (Yk. Merinis)
- 03 046 Aşağı Bakraçlı (Aş. Merinis)
- 03 047 Doğanköy (Eğitkom)
- 03 048 Sarıyar (Cakos)
- 03 049 Turnalı (Kızıl kotik)
- 03 050 İkizpınar (Kalkos)
- 03 051 Teketaş (Katres)
- 03 052 Tütenocak (Ehriz)
- 03 053 Yeşilkaya (Mitinder)
- 03 054 Zümrüt (Pertüs)
- 03 055 Gezenek (Posik)
- 03 056 Kürkçü
- 03 057 Aktaş (Vartanut)
- 03 058 Kaynak (Cermik)
- 03 059 Kireçli (Akkilise)
- 03 060 Çatalelma (Nüsüng)
- 03 061 Şenpınarlar (Zakim)
- 03 062 Güreşkan
- 03 063 Bardız (Gaziler)
- 03 064 Bereketli (Dölgâh)
- 03 065 Esenyurt (Norşen)
- 03 066 Oyuktaş (Üsküḥat)

- 03 067 Dörtyol (Zadrakom)
- 03 068 İçmesu (Aşağı Hamas)
- 03 069 Tazeköy
- 03 070 Gözebaşı (Yukarı Hamas)
- 04 [illegible] OLTU
- 04 000 Oltu
- 04 001 Elmadüzü (Kenepus)
- 04 002 Sülünkaya (Keçek)
- 04 003 Tekeli (Düzkom)
- 04 004 İriağaç (Pernek)
- 04 005 Dağdibi (Havcala)
- 04 006 Güllüce (İzinsor)
- 04 007 Tuzla (Şuğut)
- 04 008 Kayaaltı (Anzav)
- 04 009 Arıtaş (Isasor)
- 04 010 Çanakpınar (Kilgir)
- 04 011 Güryaprak (Pirekis)
- 04 012 Derebaşı (Örük)
- 04 013 Dutlu (Lisbek)
- 04 014 Yolboyu (Dölgah)
- 04 015 Asağıkumlu (Aş. Sımırdın)
- 04 016 Yukarı kumlu (Yk. Sımırdın)
- 04 017 Kalaboğazı
- 04 018 Bahçelikışla
- 04 019 Güzelsu (Sıhçek)
- 04 020 Gökçedere (Sıhsor)
- 04 021 Alatarla (Hovak)
- 04 022 Esenyamaç (İncikotik)
- 04 023 İnci
- 04 024 Vişneli (Sırdasor)
- 04 025 Çengelli (Havdos)
- 04 026 Yukarı Çamlı (Yk. Terpenk)
- 04 027 Aşağı Çamlı (Aş. Terpenk)
- 04 028 Topkaynak (Böcekli)
- 04 029 Şendurak (Tamrut)

- 04 030 Subatık (Cucurus)
- 04 031 Bahçecik
- 04 032 Erdoğmuş (Pestesor)
- 04 033 Sarısaz&Zerdenis)
- 04 034 İgdeli
- 04 035 Obayayla (Tecerek)
- 04 036 Konukçever (Dagir)
- 04 037 İpekçeyir
- 04 038 Ballıca (Kozahor)
- 04 039 Orucuk
- 04 040 Camlıbel (Ardos)
- 04 041 Kemerkaya (Pakih)
- 04 042 Duralar (Sütkâns)
- 04 043 Toprakkale
- 04 044 Çayüstü (Urut)
- 04 045 Dokuzdeğirmen (Canık)
- 04 046 Süleymanlı
- 04 047 Çatak
- 04 048 Nüğürcük
- 04 049 Ünlükaya (Narmankala)
- 04 050 Ayyıldız (Pitkir)
- 04 051 Çatalsöğüt (Sorik) - Damarlıtaş (Kompuk)
- 04 052 Başaklı (Kiğik)
- 04 053 Yarbaşı (Sananis)
- 04 054 İnanmış (Islamkotik)
- 04 056 Başbağlar (Miletur)
- 04 056 Tutmaç
- 04 057 Özdere (Şamhı)
- 04 058 Demirtaş Manege)

05 İSPİR

- 05 000 İspir
- 05 001 Üzümbağı (İsasor)
- 05 002 Sırakonak (Hoduçur)
- 05 003 Karakale (Mohurgut)
- 05 004 Aşağı Munurma

- 05 005 Geçitağzı (Kudreşen)
- 05 006 Çatalkaya (Çinaçor)
- 05 007 Yıldıztepe (Hotar)
- 05 008 Çamlıkaya (Hunut)
- 05 009 Taşlıca (Labükar)
- 05 010 Danzut Fısırık)
- 05 011 Başköy (Tapsor)
- 05 012 Devedağı (Fısırık mezre)
- 05 013 Moryayla (Mudur)
- 05 014 Aksu (Salaçor)
- 05 015 Şenköy (Fısırık Semehrek)
- 05 016 Ardıçlı (Zakos)
- 05 017 Araköy (Fısırık kale)
- 05 018 Ortaköy (Hirans)
- 05 019 Demirbilek (Mumans)
- 05 020 Göçgöl
- 05 021 Meydanlı(Çağans)
- 05 022 Yedigöl
- 05 023 Yeşilyurt (Ahpurik)
- 05 024 Düzköy (Çanker)
- 05 025 Ulutaş (Vank)
- 05 026 Çayırözü (Çapans)
- 05 027 Aşağı Fındıklı (Aş. Tarpuni)
- 05 028 Yukarı Fındıklı (Yk. Tarpuni)
- 05 029 Yedigöze (Kerap)
- 05 030 Bahçeli (Çirkini)
- 05 031 Numanpaşa (Hişen)
- 05 032 Tepecik (Kürdikâns)
- 05 033 Öztoprak (Muhşen)
- 05 034 Tekpınar (Dizans)
- 05 035 Duruköy (Kompur)
- 05 036 Irmakköy (Koçkisor)
- 05 037 Değirmenli (Kalkonş)
- 05 038 Güllübağ (Varkor)
- 05 039 Üzlüce (Mahizer)
- 05 040 İyidere (Karakafur)

- 05 040 İyidere (Karakafur)
- 05 041 Büyükdere (Büyük Koçuktur)
- 05 042 Anbaralan (Küçükkoçuktur)
- 05 043 Çaydere (Vakşen)
- 05 044 Kumaşkaya (Alikağans)
- 05 045 Yiğitbağı (Sidons)
- 05 046 Başçeşme (Dişans)
- 05 047 Akgüney (Pokisor)
- 05 048 Çiçekli (Sigonus)
- 05 049 Halilpaşa (Abcirens)
- 05 050 Armutlu (Koblat)
- 05 051 Koç (Kenasor)
- 05 052 Gaziler (Kızılimaret)
- 05 053 Yukarı Özbağ - Aşağı Özbağ (Yk. - Aş. Kan)
- 05 054 Kavaklı (Kanis)
- 05 055 Kümetaş (Karons)
- 05 056 Pınarlı (Akindos)
- 05 057 Aktaş (Hapuşkens)
- 05 059 Bostancı (Zirens)
- 05 060 Demirkaya (Kaçikons)
- 05 061 Bademli (Mişonot)
- 05 062 Kirazlı (Mitens)
- 05 063 Maden (Yukarı Semehrenk)
- 05 064 Soğuksu (Vahnas)
- 05 065 Kuymaklı (Abrans)
- 05 066 Esenyurt (Hırdanus)
- 05 067 Cevizlidere (Çöpürgens)
- 05 068 Karataş (Engücek)
- 05 070 Şehitlik (Ekiger)
- 05 071 Çamlımağara (Kilens)
- 05 072 Ulubel (Dişasor)
- 05 073 Köprüköy (Hortik)
- 05 074 Kırans
- 05 075 Çingesen
- 05 076 Başpınar (Sitank)
- 05 077 Cankurtaran (Kayser)

- 05 114 Hacılar (Decehrek)
- 05 115 Köşeyolu (Hantıs)
- 05 116 Yaylaözü (Hozahpur)
- 05 117 Bayındır
- 05 118 Ayçukuru (Kizkasor)
- 05 119 Bozan
- 05 120 Yeşiltepe (Persor)
- 05 121 Değirmendere
- 05 122 Atürküten
- 05 123 Cibali
- 05 124 Karaseydi
- 05 125 Yaylalı (Cilasor)
- 05 126 Konakyeri (Kösur)
- 05 127 Yunus
- 05 128 Kızılhasan
- 05 129 Mescitli (Vartinik)
- 06 Narman
- 06 000 Narman
- 06 001 Alabalık
- 06 002 Koçkaya (Arıstı)
- 06 003 Tuztaşı (Kihtik)
- 06 004 Güvenlik (Kornes)
- 06 005 Pınaryolu (Kürdikân)
- 06 006 Kuruçalı (Vaşkisor)
- 06 007 Dağyolu (Soğutmak)
- 06 008 Samikale
- 06 009 Araköy (Şosa)
- 06 010 Serinsu (Kâmhis)
- 06 011 Taşkurun (Mihkâr)
- 06 012 Kışlaköy (Lafsor)
- 06 013 Kilimli (Kızılkilise)
- 06 014 Mahmutçavuş (Kiğani)
- 06 015 Gökdağ (Pertivan)
- 06 016 Beyler (Aha)
- 06 017 Karadağ (Minasor)

- 06 018 Kamışözü (Sıkdaçor)
- 06 019 Şekerli
- 06 020 Sütpınar (Koçkans)
- 06 021 Sapanlı
- 06 022 Çarıklı (Kutumar)
- 06 023 Değirmensuyu (Simserkis)
- 06 024 Sülüklü (Aksor)
- 06 025 Yoldere (Vakilhans)
- 06 026 Alacayar (Karşim)
- 06 027 Koyunören (Kezesor)
- 06 028 Otlutepe (Verintap)
- 06 029 Aşağıyayla (Aş. Hiçov)
- 06 030 Savaşçılar (Todan)
- 06 031 Yukariyayla (Yukarı Hiçov)
- 06 032 Yanıktaş (Ekrek)
- 06 033 Göllü (Horhor)
- 06 034 Ergazi (Iğnavut)
- 06 035 Çaylıca (Körmeri)
- 06 036 Merçimekli (Cansor)
- 06 037 Civilikaya
- 06 038 Başkale
- 06 039 Telli
- 06 040 Hamidiye
- 06 041 Buğakale
- 06 042 Dazlak
- 06 043 Toygarlı (Koşa)
- 06 044 Çimenli (Pırtanos)
- 07 TORTUM
- 07 000 Tortum
- 07 001 Çağlıyan (Tev)
- 07 002 Çevizli (Matba)
- 07 003 Balıklı (Zınık)
- 07 004 Ulubağ (Mars)
- 07 005 Çamlıyamaç (Üsvank)
- 07 006 Gölbaşı (Üsk)
- 07 007 Altunçanak (Isköy)

- 07 008 Kirazlı (Otha)
- 07 009 Çaybaşı (Cala)
- 07 010 Dikyar (Üngüzek)
- 07 011 Sapanca (Eskisor)
- 07 012 Cömertler (Avşen)
- 07 013 Erikli (Osel)
- 07 014 Azort - Uzundere
- 07 015 Bağbaşı (Haho)
- 07 016 Pehlivanlı (Vink)
- 07 017 Suyatağı (Aburnes)
- 07 018 Çataldere (Korker)
- 07 019 Yukarıkatıklı (Yk. Ödük) - Dikmen (Sürbehan)
- 07 020 Derinpınar (Ahpirik)
- 07 021 Kisha - Uncular
- 07 022 Derekapı (Kisha kapı)
- 07 023 Cihanlı (Metinor)
- 07 024 Aşağıkatıklı (Aş. Ödük)
- 07 025 Uzunkavak (Yerimkig)
- 07 026 Yazyurdu (Ahcirik)
- 07 027 Kaleboynu (Çağırnes)
- 07 028 Vişneli (Ekik)
- 07 029 Meydanlar (Haşotvank)
- 07 030 Doruklu (Sohturat)
- 07 031 Gökdere
- 07 032 Aksu (Ahpisor)
- 07 033 Çardak (Cinaçor)
- 07 034 İncedere (Pisingoz)
- 07 035 Demirciler (Ekrek)
- 07 036 Yukarı sivri (Yk. Liskov)
- 07 037 Aşağı sivri (Aş. Liskov)
- 07 038 Kemerkaya (Rabat)
- 07 039 Esendurak (Sağırom)
- 07 040 Çakıllı (Varçin)
- 07 041 Konak
- 07 042 Karlı Norşen)
- 07 043 Çiftlik

- 07 045 Tatlısu (Mogoçor)
- 07 046 Ballı (Mogos)
- 07 047 Yellitepe (Kasirik)
- 07 048 Kapıkaya (Keğik)
- 07 049 Taşbaşı (Kazens)
- 07 050 Kireçli (Ağasor)
- 07 051 Yamankaya (Yk. Hinzorik)
- 07 052 Taşoluk (Aş. Hinzorik)
- 07 053 Aktaş (Pether)
- 07 054 Tipili (Vaktanos)
- 07 055 Yumaklı (Barköy)
- 07 056 Akbaba (Şipek)
- 07 057 Ziyaret (Hosbirik)
- 07 058 Yağcılar (Karimros)
- 07 059 Peynirli (Koğans)
- 07 060 Kırmalı (Dankar)
- 07 061 Kazandere (Zinavur)

08 HORASAN

- 08 000 Horasan
- 08 001 Çamlıkale (Aş. Sıçankale)
- 08 002 Dönertaş (Hoşap)
- 08 003 Yukarıhorum
- 08 004 Bulgurlu (Hadik)
- 08 005 Hızırilyas
- 08 006 Yukarıbademözü (Yk. Ahalik)
- 08 007 Kuşburnu (Samamer)
- 08 008 Gerek
- 08 009 Kızlerkale
- 08 010 Muratbağı (Maslahat)
- 08 011 Çayırdüzü (İlimli)
- 08 012 Aşağıbademözü (Aş. Ahalik)
- 08 013 Akçataş (Zanzak)
- 08 014 Bahçe (Sitavuk)
- 08 015 Karabıyık
- 08 016 Yatıksırt (Alakilise)
- 08 017 Mollamelik

- 08 018 Tavşancık
- 08 019 Kalender
- 08 020 Yörükatlı (Bedrevans)
- 08 021 Küçükkonak
- 08 022 Değirmenler (Ardos)
- 08 023 Danişmand (Pirak)
- 08 024 Teknecik
- 08 025 Arpaçayır
- 08 026 Kırklar (Giresun)
- 08 027 Karacaören (Karacaveran)
- 08 028 Aliçeyrek
- 08 029 Dalbaşı (Zars)
- 08 030 Kırkdikme (Haran) - Yıldıran (Geçik)
- 08 031 Azap
- 08 032 Aşağıtahirhoca
- 08 033 Kemerli (Dodu)
- 08 034 Şeyhyusuf
- 08 035 Iğırbığır
- 08 036 Kaynarca
- 08 037 Mollaahmet
- 08 038 Hasanbey
- 08 039 Hacıhalil
- 08 040 Aras - Velibaba
- 08 041 Yukarıtahirhoca
- 08 042 Kırık
- 08 043 Gündeğer (Çiçeyrek)
- 08 044 Çamurlu
- 08 045 Kırkgözeler
- 08 046 Döllek
- 08 047 Yüzören (Yüzveren)
- 08 048 Yarbuğaz (Endek)
- 08 049 Kükürtlü (Todaveren)
- 08 050 Ardi
- 08 051 Eğertaşı
- 08 052 Ağıllı (Ağullu)
- 08 053 İncesu (Porik)

- 08 054 Yaylacık (Aş. Maydarkomu)
- 08 055 Haydarlı (Haydarkomu)
- 08 056 Yeşilöz (Kalbulas)
- 08 057 Yazılıtaş
- 08 058 Sekman
- 08 059 Alagöz
- 08 060 Harçlı
- 08 061 Akçatoprak (Hosraveran)
- 08 062 Kadıcelal
- 08 063 Kepenek
- 08 064 Pirhasan
- 08 065 Saçlık

- 09 PASİNLER
- 09 000 Hasankale
- 09 001 Başören
- 09 002 Hanahmet
- 09 003 Çalıyazı
- 09 004 Pelitli (Malikom)
- 09 005 Yeniköy
- 09 006 Örentaş (Karasürbahan)
- 09 007 Ortaklar (Pazaçur)
- 09 008 Kızılören
- 09 009 Kotandüzü
- 09 010 Yukarıkalbulas
- 09 011 Timar - Demirdöven (Sürbahan)
- 09 012 Aşağıçakmak
- 09 013 Yapağılı (Hobbik)
- 09 014 Esendere (Badicivan)
- 09 015 Taşlıgüney (Sanasor)
- 09 016 Ardiçlı (Miyadin)
- 09 017 Büyükdere (Kurnuç)
- 09 018 Kurbançayırı (Hins)
- 09 019 Yiğitpınarı (Deliler)
- 09 020 Acı
- 09 021 Pusudere

- 09 022 Baldızı
- 09 023 Porsuk
- 09 024 Kavuşturan (Aha)
- 09 025 Üğümlü
- 09 026 Buğdaylı (Mindivan)
- 09 027 Emre
- 09 028 Çobandede
- 09 029 Epsemce
- 09 030 Serçeboğazı
- 09 031 Aşıtlar (Tizgi)
- 09 032 Taşkaynak (Keyvank)
- 09 033 Kevenklik (Hayhurt)
- 09 034 Övenler (Müceldi)
- 09 035 Çöğender
- 09 036 Gölçiğez
- 09 037 Saksı (Pertek)
- 09 038 Küçüktuy
- 09 039 Büyüktuy
- 09 040 Ovaköy (Ezirnik)
- 09 041 Yiğittaşı (Sosköy)
- 09 042 Koruçuk
- 09 043 Alvar
- 09 044 Altınbaşak (Kındığı)
- 09 045 Yukarıdanişmend - Tepecik
- 09 046 Çakırtaş (Yekabad)
- 09 047 Eğirmez (Sülügü)
- 09 048 Yağan
- 09 049 Ağcasar (Işkı)
- 09 050 Yukarıkızılça
- 09 051 Dumankaya (Yağaver)
- 09 052 Güzelhisar (Aynik)
- 09 053 Karataşlar (Taymuş)
- 09 054 Gölçayır (Ekrek)
- 09 055 Alaca
- 09 056 Pekeriç
- 09 057 Kıyıkonak (Kırdabaz)
- 09 058 Sunak (Pulur)

- 09 059 Uzunerk /Tortan)
- 09 060 Kayabaşı (Kerinkar)
- 09 061 Marifet
- 09 063 Yavuzlu (Pisyanlıkomu)
- 09 064 Taşlıyurt (Ağzehir)
- 09 065 Yatiktepe (Ketvan)
- 09 066 Otlukkapı (Hertev)
- 09 067 Bulkasım
- 09 068 Yukarıçakmak
- 09 069 Ağcalar
- 09 070 Karavelet
- 09 071 Gerdekkaya
- 09 072 Çiçekli (Ortuzu)
- 09 073 Taşağıl (Hamidinkomu)
- 09 074 Çamlıca
- [illegible]

10 [illegible] AŞKALE

- 10 000 Aşkale
- 10 001 Mezraa
- 10 002 Gölören (Gölveren)
- 10 003 Koşapınar
- 10 004 Başçakmak (Meymansur)
- 10 005 Ballıtaş (Karor)
- 10 006 Musadanişmend
- 10 007 Kapıkale (Dencik)
- 10 008 Bozburun (Güllabikomu)
- 10 009 Taşağıl
- 10 010 Çatören (Çatveren)
- 10 011 Küçükgeçit (Yk. Kağdariç)
- 10 012 Gökçebük (Şegav)
- 10 013 Atlıkonak (Evreni)
- 10 014 Çay (Egemensur)
- 10 015 Büyükgeçit (Aş. Kağdariç)
- 10 016 Karahasan
- 10 017 Demirkıran (Danzut)
- 10 018 Pırnakaban

- 10 019 Saptıran
- 10 020 Şazlı (Liç)
- 10 021 Altıntaş
- 10 022 Üzler (Soğik)
- 10 023 Kurtmahmut
- 10 024 Ballı (Sos)
- 10 025 Gülkaynak (Balimpartek)
- 10 026 Güneyçam (Bacavurt)
- 10 027 Topalçavuş
- 10 028 Yayımlı (Çirpit)
- 10 029 Ocaklı (Perhor)
- 10 030 Sarıbaba
- 10 031 Güllüdere (Pırtın)
- 10 032 Düzyurt
- 10 033 Ortabahçe (Çinis)
- 10 034 Karabıyıkhanları
- 10 035 Kandilli
- 10 036 Tazgül
- 10 037 Karabıyık
- 10 038 Merduban
- 10 039 Taşlıçayır
- 10 040 Hacıhamza
- 10 041 Yeniköy
- 10 042 Kükürtlü
- 10 043 Çatalbayır
- 10 044 Eyyüpoğlu
- 10 045 Hatuncuk
- 10 046 Hacımahmut
- 10 047 Dereköy
- 10 048 Dağırsak
- 10 049 Yaylayolu (Kilisecik)
- 10 050 Kavurmaçukuru
- 10 051 Tepsicik
- 10 052 Dağyurdu (Şahbazınyurdu)
- 10 053 Turaç (Kızılşorak)
- 10 054 Gölören (Gölveren)

10 055 Küçükova (Karakilise)
10 056 Çiftlik (Gölveren)
10 057 Hacıbekir
10 058 Koçbaba (Kabundurak)
10 059 Ağören (Ağveren)
10 060 Tokça (Saz)
10 061 Ovacık
10 062 Yayla
10 063 Tozluca
10 064 Haydarhacı
10 065 Tosunlu (Kandalkomu)
10 066 Çatören (Çatveren)
10 067 Haydarhacı
10 068
11 KARAYAZI
11 000 Karayazı - Bayraktar
11 001 Çayırbaylı (Delikli)
11 002 Anıtlı (Avbaz)
11 003 Yukarıcihanbey
11 004 Turnagöl
11 005 Çatalören (Çatalveren)
11 006 Yılanlı
11 007 Duatepe (Pisikli)
11 008 Sarıtaş (Kurtkalmaz)
11 009 Yücelik (Zorova)
11 010 Sarıçiçek (Gülo)
11 011 Payveren
11 012 Çullu
11 013 Söylemez
11 014 Eyyüpler
11 015 Yukarıkızılkale
11 016 Aşağıkızılkale
11 017 Yukarıçikılgan
11 018 Karağğal
11 019 Bezirhane
11 020 Köyceğiz (Küfri)
11 021 Taşan

- 11 022 Karakaya
- 11 023 Güllü (Geri)
- 11 024 Sukonak (Kürdikan)
- 11 025 Çelikli (Memitan)
- 11 026 Dörtpınar (Kari)
- 11 027 Çalışkan (Osinası)
- 11 028 Abdurrahman
- 11 029 Kırıkpınar (Delialo)
- 11 030 Mollabekir
- 11 031 Elmalıdere
- 11 032 Akpınar (Kanisipi)
- 11 033 Hasanova
- 11 034 Kalmaz (Uğurdalı) - Çakmaközü (Corova)
- 11 035 Kal (Duruçal)
- 11 036 Özengili (Espres)
- 11 037 Çapi
- 11 038 Salyamaç (Bayro)
- 11 039 Kazbel
- 11 040 Çavuş
- 11 041 Elmadağı (Kişo)
- 11 042 Karakale
- 11 043 Yukarısöylemez
- 11 044 Aşağısöylemez
- 11 045 Akarsu (Nado)
- 11 046 Kapanlı
- 11 047 Yahya
- 11 048 Yolgören (Kiskanlı)
- 11 049 Kösehasan
- 11 050 Sancaktar
- 11 051 Çatılı (Zeyno)
- 11 052 Dündar
- 11 053 Şakir
- 11 054 Hacıbayram
- 11 055 Kurupunar (Süleyman Hatto)
- 11 056 Göksu (Koçan)
- 11 057 Ağaçlı (Kami)

- 11 058 Tosunlu (Gevheri)
- 11 059 Karabey (Raşan)
- 11 060 Yalındal (Velekor)
- 11 061 Yiğityolu (Mendihal)
- 11 062 Selanli (Kanciyap)
- 11 063 Aydınsu (Kaprik)
- 11 064 Alikülle k
- 11 065 Ulucanlar (Alucar)
- 11 066 Sulutaş (Keşişan)
- 11 067 Kopal
- 11 068 Değirmenkaya (Karagiviç)
- 11 069 Erenler (Çukreş)

- 12 TEKMAN
- 12 000 Tekman
- 12 001 Hüseyinağa
- 12 002 Ağcakoca
- 12 003 Yukarıhanbeyi
- 12 004 Yoncalı
- 12 005 Yukarıtepecik
- 12 006 Aşağıtepecik
- 12 007 Mollamehmet
- 12 008 Gürgür
- 12 009 Yerköy (Modo)
- 12 010 Çatak
- 12 011 Susuz
- 12 012 Köle (Yeşilören)
- 12 013 Beyköyü
- 12 014 Aşağıhanbeyi
- 12 015 İncesu
- 12 016 Deliler
- 12 017 Taşkesen
- 12 018 Katranlı
- 12 019 Geçit (Madrak)
- 12 020 Yarımca (Keleres)
- 12 021 Aydınlı (Rezi)

- 12 059 Çukuryayla (Aş. Bastok)
- 12 060 Kayaboğaz (Şekan)
- 12 061 Gökoğlan
- 12 062 Karlıca (Kaçelen)
- 12 063 Başdere (Yk. Bastok)
- 12 064 Hamzalar (Hınıshamza)
- 12 065 Yiğitli (Meman)
- 12 066 Yuvalı (Girsorik)
- 12 067 Çimenözü (Kığıhamza)

13 ÇAT

- 13 000 Çat - Kızılca - Oyuklu
- 13 001 Başköy
- 13 002 Taşağıl
- 13 003 Tuysuz
- 13 004 Çukurçayır (Küçük Lezgi)
- 13 005 Karaşeyh
- 13 006 Yaylasuyu (Zazalar)
- 13 007 Çat
- 13 008 Yarmak
- 13 009 Sarıkaya
- 13 010 Tuzluca (Çöğender)
- 13 011 Yavi
- 13 012 Değirmenli (Kızılhasan)
- 13 013 Soğukpınar (Karakilise)
- 13 014 Mağara
- 13 015 Muratçayırı (Karinkes)
- 13 016 Gökçeşeyh
- 13 017 Bardakçı
- 13 018 Göbekören (Göbekveren)
- 13 019 Bozyazı (Haraba)
- 13 020 Ağaköy
- 13 021 Şeyhhasan
- 13 022 Gölköy
- 13 023 Köseler
- 13 024 Parmaksız

- 13 025 Kaplıca (Hölenk)
- 13 026 Babaderesi
- 13 027 Işkınlı (Karir)
- 13 028 Çirişli
- 13 029 Tuzlataşı (Şorak)
- 14 [illegible]
- 14 [illegible] HINIS
- 14 000 Hınıs
- 14 002 Tanır (Mirseyit)
- 14 003 Sıldız
- 14 004 Dervişali
- 14 005 Ketenci
- 14 006 Akören (Ağveren)
- 14 007 Akbayır (Pornak)
- 14 008 Çakmak
- 14 009 Şalgam
- 14 010 Kazancı
- 14 011 Başköy
- 14 012 Ortaköy
- 14 013 Parmaksız
- 14 015 Söğütlü
- 14 016 Çamurlu
- 14 017 Ovakozlu
- 14 018 Erence (Hirt)
- 14 019 Binpınar (Karkarut)
- 14 020 Gündüz
- 14 021 Kırımkaya
- 14 022 Sariveli
- 14 023 Karaçoban - Doğanbey (Erdem)
- 14 024 Güvendik
- 14 025 Köşk
- 14 026 Budaklı (Lekbudak)
- 14 027 Burnaz
- 14 028 Ovayoncalı
- 14 029 Dedeören (Dedeveren)
- 14 030 Burhan

- 14 031 Yeniköy
- 14 032 Karabudak
- 14 033 Gürçayır (Kasparkomu)
- 14 034 Toprakkale
- 14 035 Güllüçimen (Peyik)
- 14 036 Sarlı
- 14 037 Kolhisar - Mısrık
- 14 038 Alagöz
- 14 039 Altınpınar (Macaran)
- 14 040 Tapu
- 14 041 Alaca (Kızılan)
- 14 042 Acar (Şihbir)
- 14 043 Taşbulak (Koşan)
- 14 044 Saltepe (Derik)
- 14 045 Hayran
- 14 046 Meydan - Aşağıgüzeldere
- 14 047 Kalecik
- 14 048 Uyanık (Şeytankomu)
- 14 049 Dikili (Karakilise)
- 14 050 Suvaran
- 14 051 Yamanlar (Mamaş)
- 14 052 Mezraa
- 14 053 Sultanlı
- 14 054 Mutluca (Şehirharabe)
- 14 055 Karamolla
- 14 056 Aycılar (Kındor)
- 14 057 Pınar (Kurdu)
- 14 058 Derince (Fehrik)
- 14 059 Karaağaç
- 14 060 Yelüstü (Aros)
- 14 061 Yelpiz
- 14 062 Ovaçevirme
- 14 063 Bellitaş (Harami)
- 14 064 Şehebettin
- 14 065 Maruf
- 14 066 Karmış
- 14 067 Duman

- 14 068 Karaçoban
- 14 069 Ağçemelik
- 14 070 Göller (Kâkik)
- 14 071 Çatak (Ağmasi)
- 14 072 Mollakulaç
- 14 073 Alikırı
- 14 074 Alınteri (Kürtkozlu)
- 14 075 Akgöze (Kânisipi)
- 14 076 Beyyurdu
- 14 077 Toraman
- 14 078 Sevik
- 14 079 Tellitepe (Tendürek)
- 14 080 Halilçavuş
- 14 081 Demirci
- 14 082 Erbeyli (Tirkiş)
- 14 083 Akgelin
- 14 084 Çilligöl
- 14 085 Uluçayır (Arabo)
- 14 086 Kızılahmet
- 14 087 Yeşilyazı (Hasse)
- 14 088 Molladavut
- 14 089 Çalagöl (Mişgan)
- 14 090 Akkavak (Caçko)
- 14 091 Bozyar (Tapu)
- 14 092 Kuşluca (Zernak)
- 14 093 Kongur
- 14 094 Dağçayırı (Kavar)
- 14 095 Tipideresi (Firfirik)
- 14 096 Esenli(Bayro)
- 14 097 Mollacelil
- 14 098 Arapdere (Şeytan)
- 14 099 Şahverdi
- 14 100 Divanhüseyin
- 14 101 Ünlüce (Magalisor)

S E S B İ L G İ S İ

S E S B İ L G İ S İ

2 İncelememizin 'sesbilgisi (phonétique)' anabölümüne çevriyazı işaretlerimizi toplu olarak vermekle başlayacağız (bkz.: 21); bu işaretlerin karşıladıkları seslerin boğumlanma özelliklerini, oluşum ve gelişmelerini ise ünlüler (bkz.: 22) ve ünsüzler (bkz.: 23) bölümlerinde ele alacağız.

ÇEVRİYAZI İŞARETLERİ VE SESLERİN AÇIKLIK DERECESİ:

21 Gerek bölgemiz ağızlarından yaptığımız derlemeleri gerek gerek incelememizde verdiğimiz örnekleri yazıya geçirmede aşağıdaki çevriyazı işaretlerini kullandık. Bu işaretlerin, varsa, 'uluslararası çevriyazı alfabesi 1/'ndeki ve 'Philologie Turcique Fundamenta 2/'daki karşılıklarını da gösterdik. Türk şiveleri için önerilen diğer çevriyazı alfabelerindeki karşılıklarını ise, işaretlerimizi seçmede kaynak edindiğimiz 'Türk Diyalektleri Çevriyazı Sistemi 3/' adlı eserde gördüğü ölçüde yer almaları nedeniyle ayrıca buraya almadık (bkz.: 10...).

Çevriyazı işaretlerimizi vermekte alfabe sırası olarak, başta genel ayırt işaretlerimizi verdikten sonra, temel seslerimizin birbirlerine göre açıklık (aperture) larını esas almayı uygun gördük (bkz.: 214).

AYIRT İŞARETLERİ:

211 Temel seslerimizin normal durumlarından sapma inceliklerini belirtmekte kullandığımız ayırt işaretleri aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir:

TABLO: 2

AYIRT İŞARETLERİ

İşaretin adı	İşaretin değeri	Karşılığı
		U.A. Fund.

..ˉ..	Ünlülerde normalden üzun olma	..ː..	..ˉ..
..˘..	Ünlülerde normalden kısa olma	..˘..	..˘..
..°..	Ünlülerde yuvarlaklaşma	..°..	..°..
..~..	Ünlülerde genzelleşma	..~..	..~..
..ˇ..	Ünlülerde normalden açık olma	..ˇ..	.....
..ˆ..	Ünlülerde normalden kapalı olma	..ˆ..	.....
..ˆˆ..	Ünlülerde çok kapalı alma	.....	.....
..ˀ..	Ünlülerde öne kaymış boğumlanma	..ˀ..	.....
..ˁ..	Ünlülerde arkaya kaymış boğumlanma	..ˁ..	.....
..˘..	Ünsüzlerde zayıflık ve kısalık	..˘..	.....
..ˊ..	Ünsüzlerde öne kaymış boğumlanma	.....	.....
..ˋ..	Ünsüzlerde arkaya kaymış boğumlanma	.....	.....
..°..	Ünsüzlerde çift dudaklılık	..ʷ..	.....
..ʾ..	Ünsüzlerde tıslıtılı olma	..ˢ..	..ᶜ..
..‿..	Birlikte boğumlanma	..‿..	.....
..ˈ..	Vurgulu hece işareti	..ˈ..	.....
..‿..	Ulama işareti	.....	.....

ÜNLÜLERİN İŞARETLERİ:

212 Bölgemiz ağızlarında karşılaştığımız temel ünlülerle, bunların az-çok kurallı gelişmeler gösteren çeşitleri aşağıdaki tabloya alınmıştır. Derlemelerimizde seyrek olarak karşılaşılan veya kurallı gelişmeler göstermeyen diğer ünlüler tablo dışı bırakılmış, bunların tefsiri için taşımakta oldukları ayırt işaretlerinin değerleri yeterli görülmüştür.

TABLO: 2

ÜNLÜLERİN İŞARETLERİ

A.s.	İşaretimiz	İşaretimizin değeri	Karşılığı U.A.	Karşılığı Fund.
11	a	Bölgemiz için normal a	a	ɑ
12	a̯	Kapalı a (a/ı)	ɑ	ë
13	e̯	Açık e (e/a)	æ	å
21	e	Bölgemiz için normal e	ɛ	ä
22	o	Bölgemiz için normal o	o	o
23	ö	Bölgemiz için normal ö	œ	ö
24	e̯	Kapalı e (e/i)	e	e
25	e̯̯	Çok kapalı e (e̯/i)	ẹ	ė
26	i̯	Açık i (i/e)	ẹ	ė
31	i	Bölgemiz için normal i	i	i
32	u	Bölgemiz için normal u	u	u
33	ü	Bölgemiz için normal ü	y	ü
34	ı	Bölgemiz için normal ı	ɯ	ï
35	i̊	Yuvarlak ı (ı/u)	ʉ	ɑ
36	i̯̯	Kapalı i	i̯	

ÜNSÜZLERİN İŞARETLERİ:

213 Ünlülerin işaretlerini verirken göz önünde bulundurduğumuz hususlar ünsüzlerin işaretlerinde de gözetilmiştir. Seyrek karşılaşılan veya kurallı gelişmeler göstermeyen ünsüz çeşitleri tablo dışı bırakılmış; bununla beraber incelememiz sırasında gerektikçe sözkonusu edilmişlerdir.

TABLO: 4

ÜNSÜZLERİN İŞARETLERİ

A.s.	İşaretimiz	İşaretimizin değeri	Karşılığı U.A.	Karşılığı Fund.
41	y	Normal y	j	y
42	h	Normal h	h	h
43	v̊	Çift dudaklı v	w	w
51	l	Bölgemiz için normal l	l	l
52	r	Bölgemiz için normal r	r	r

61	n	Bölgemiz için normal n	n	n
62	n͡g	Artdamaklı n	ŋ	ŋ
63	n͡ǵ	Öndamaklı n	ɲ	ñ
64	m	Normal m	m	m
71	ğ	Bölgemiz için normal ad. ğ	ɣ	ɣ
72	ğ́	Bölgemiz için normal öd. ğ	j	ɣ́
73	j	Normal j	ʒ	ž
74	z	Normal z	z	z
75	v	Normal v	v	ʋ
76	h	Tonsuz artdamak sızıcısı	x	χ
77	y͡h	Tonsuz öndamak sızıcısı	ç	χ́
78	ş	Normal ş	ʃ	š
79	s	Normal s	s	s
81	g̅	Tonlu artdamak patlayıcısı	G	ɠ
82	ġ	Bölgemiz için ortadamaklı g	ɡ	ġ
83	g	Bölgemiz için öndamaklı g	ɟ	g
84	c	Normal c	dʒ	ʒ
85	c̀	Öndamaklı c		ǯ
86	c	Dişlerarası c		
87	d	Normal d	d	d
88	b	Normal b	b	b
91	ķ	Normal artdamaklı k	k	q
92	k	Normal öndamaklı k	c	k
93	ç	Normal ç	tʃ	c
94	ç̀	Öndamaklı ç		č
95	ḉ	Dişlerarası ç		
96	t	Normal t	t	t
97	p	Normal p	p	p

SESLERİN BİRİBİRLERİNE GÖRE AÇIKLIK (APERTURE) SIRASI VE HECE KURULUŞU:

214 Yukarıda bölgemiz ağızlarının yazıya geçirilmesinde kullandığımız çevriyazı işaretlerini verirken alfabe sırasına esas aldığımız seslerin biribirlerine göre nisbi açıklık dereceleri, ileride görüleceği üzere bazı sesbilgisi olaylarını açıklamamızda bize yardımcı olacaktır (bkz.: 22206/8;

23211). Kaldı ki, bu durum bütün diller için, dilin ses birimi olan hecenin 4/ yapısında temel görevi de yüklenmiştir. Bu nedenlerle araştırmamızın 'sesbilgisi' anabölümünü ünlüler ve ünsüzler diye iki altbölüme ayırmadan önce ünlülerimizle ünsüzlerimiz arasındaki itibari sınırı ortaya koymak üzere aşağıdaki tabloyu verdikten sonra bölgemiz ağızlarının hece kuruluşu üzerine de birkaç açıklama yapmayı yerinde gördük.

TABLO: 5

BÖLGEMİZ AGIZLARINDA SESLERİN ARALARINDAKİ NİSBİ AÇIKLIK DERECESİNE GÖRE DURUMLARI

Y \ X	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	a	ą	ę						
2	e	o	ö	ę	ę	į			
3	i	u	ü	ı	i̊	į			
4	y	h	v̊						
5	l	r							
6	n	n͡g	n͡ǵ	m					
7	ğ	ğ́	j	z	v	h̬	y͡h	ş	s
8	ḡ	ǵ	g	c	c̀	ć	d	b	
9	ḳ	k	ç	ç̀	ḉ	t	p	(en kapalı)	

Hece Kuruluşu:

1. Bölgemiz ağızları hece kuruluşu yönünden Türkçenin genel kuralına uyar 5/. Yani, bütün heceler tek dorukludur, ve alınma kelimelerdeki aykırı durumlar da bu kurala göre giderilmiştir.

2. Hecelerin açıklık bakımından kapalı seslerle başlayıp nisbeten açık seslerle sonuçlanma e-

gilimi yüksektir. Çoklukla, kelime ve hece başlarında katı-patlayıcı; kelime ve hece sonlarında akıcı-sızıcı/patlayıcı ve katı-sızıcı ünsüzler görülür (bkz.: 23204).

3. Kelime içerisinde duruma özel bir etken olmadıkça, hecelerin karşılaşan ünsüzleri de -esasen bölgemiz ağızları ünlü karşılaşmalarından hoşlanmaz (bkz.: 22206)- yine aynı yapıdaki heceleri gerçekleştirme yolunda göçüşebilmektedirler (bkz.: 23211).

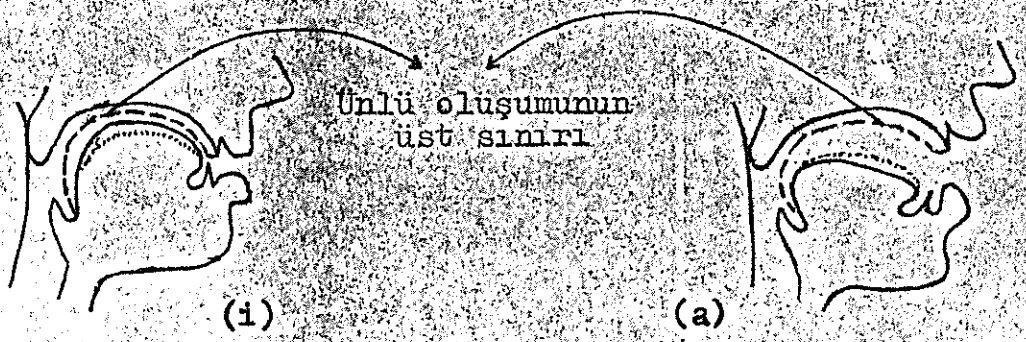
Ü N L Ü L E R :

22 Türkiye Türkçesi aydın konuşmasına bakarak 6/ araştırma bölgemiz ağızlarındaki ünlülerin en belirgin ortak özelliği nisbeten ve genellikle çene açısı ve dil yüksekliğinin, en açık durumda daha küçük, en kapalı durumda daha büyük olması nedeniyle en geniş ünlü olan (a) nın daha kapalı, en dar ünlüler olan (i) ve (ü) nün ise daha geniş olarak boğumlanmasıdır (bkz.: Şekil: 3, 4). Yine bu nedenledir ki, geniş ve güçlü bir boğumlanmayı gerektiren damaklı (palatale) (a) nın bölgemiz ağızlarında seyrek görülmesine, ve (a,ı) çeşitlerinin azlığına karşılık (e,i) çeşitlerinde bir bolluk görülür (bkz.: 221).

Dil yüksekliği ve çene açısı bakımından yuvarlak ünlüler için de değişik bir durum sözkonusu değildir. Ne var ki, dudakların durumu yuvarlaklaştırmada bölgemiz ağızlarında Türkiye Türkçesi aydın konuşmasına bakarak daha zayıf kaldığından, bunlar, özellikle birinci hece dışında ve vurgusuz hecelerde düzleşmeye doğru bir eğilim güderler (bkz.: 22204).

Biz, bu dudaklılıktan kaçma durumunda, başka nedenler yanında bölgemizin oldukça sert sayılan ikliminin de rolü olduğu kanısındayız (bkz.: 11112). Gerçekten, bölgemizin kuzeyinde, Çoruh ve kolları üzerindeki yerleşmelerde oturanların ağızlarındaki yuvarlak ünlüler, güneyindeki yüksek yaylalarda oturanlarınkine oranla daha çok görülmekte ve daha belirgin olarak boğumlanmaktadır. Her mevsimde oldukça kuru olan hava nedeniyle bölgemiz insanlarının dudakları genellikle kuru ve çatlaktır. Bu durum, dudakların yuvarlak ünlülerde olduğu kadar, düz ünlülerde de gereği gibi boğumlamaya katılmasını önlemiştir. Bunun en belirgin olarak ortaya çıktığı durumu dar-yuvarlak ünlülerin boğumlanması sırasında görmekteyiz (bkz.: Şekil: 5).

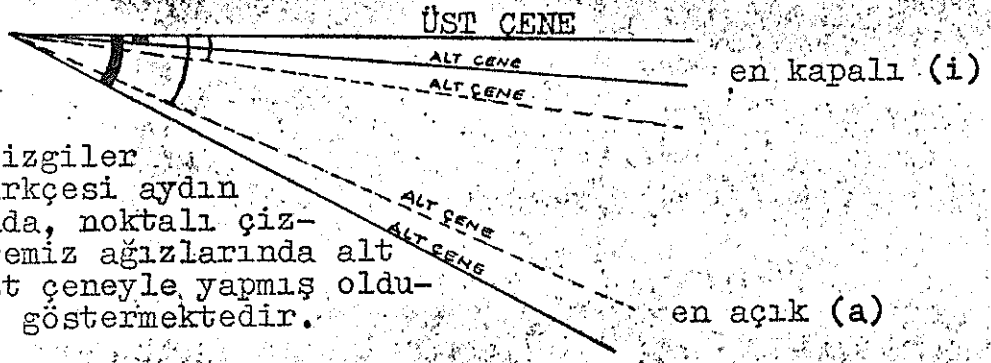
Bütün ağızlarda etken olan seslerin biribirleri üzerindeki etkileri şüphesiz ki bölgemiz ağızları için de sözkonusudur. Bu etkiler, ve ünlülerin boğumlanma şekilleriyle doğrudan ilgili olmayan süre ve benzeri durumlar ilgili yerlerinde ele alınacaklardır (bkz.: 222, 232 ve d.).

(Şekil: 3)

ÜNLÜ BOGUMLAMADA
DİLİN EN YÜKSEK VE EN ALÇAK DURUMLARI

Not: Dilin üst damağa göre durumunu gösteren düz çizgiler Türkiye Türkçesi aydın konuşmasındaki, noktalı çizgiler ise bölgemiz ağızlarındaki dil yüksekliğini işaret etmektedir.

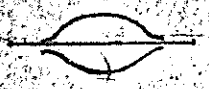
Not: Düz çizgiler Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında, noktalı çizgiler bölgemiz ağızlarında alt çenenin üst çeneyle yapmış olduğu açıları göstermektedir.

(Şekil: 4)

ÜNLÜ BOGUMLAMADA
ÇENE AÇISININ EN KAPALI VE EN AÇIK DURUMLARI

ü [tü] / ü [ti]

(Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında)

(Bölgemiz ağızlarında)

(Şekil: 5)

DAR-YUVARLAK BİR ÜNLÜNÜN BOGUMLANMASINDA
DUDAKLARIN DURUMU

ÜNLÜLERİN BOĞUMLANMA VE [illegible]LARI:

221 Erzurum İli ağızlarında [illegible]ye Türkçesi aydın konuşmasında bulunan (a,o,ı,u,e,ö,i,ü) temel ünlüleri, yukarıda açıklanan dil ve dudak durumları[illegible] bağlı olarak (bkz.: 22) azçok değişmiş şekilleriyle görül[illegible]. Bu dil ve dudak durumlarının bütün araştırma bölgemiz [illegible], yok denecek kadar ayrıntılarla genelliği nedeniyle, [illegible]ye Türkçesi yazı dili için Türkiye Türkçesi aydın ko[illegible]n normal temel ünlülerinikkarşılamak üzere alınmış yuk[illegible]eri işaretleri biz de bölgemiz ağızları için normal temel [illegible] işaretleri olarak aldık (bkz.: 212). Aşağıda bunlarla ve [illegible]ların çeşitleriyle ilgili boğumlanma ve oluşma şekillerini [illegible]konusu edeceğiz.

1. (a) ünlüsü ve çeşitleri (a̱, a̲, å):

11. a : Bölgemiz [illegible]larının bütününde bolca örnekleri bulunan [illegible] (a) ünlüsü. Türkiye Türkçesi aydın konuş[illegible]deki (a) dan çene açısının daha dar oluşuyla [illegible]ması bu ünlüyü açık (e̱) ünlüsüne yaklaştır[illegible], ve aşağıda birkaç örneğini verdiğimiz birden fazla söylenişli kelimelerin bölgemiz ağ[illegible]da oluşmasına yol açmaktadır:

asger / e̱sger; [illegible]aba / e̱braba (akraba); gadar / ge̱der ([illegible]ar); artıh / artuh / e̱rtuh (artık).

12. a̲ : Daha çok [illegible] ağızlarında seyrek olarak karşılaşılan bu kapalı (a) ünlüsü dudakların yayvanlığı nedeniyle bulanık (a/ı) arası bir ses olarak duyulur. Fonolojik bir vazifesi olmadığı gibi diyalektolojik kesin bir ayırıcılığı da yoktur. Bu nedenle ancak derlemelerimizin çevriyazısında görülmekte, ayrıca incelememizde özel bir yer almamaktadır:

ağlanam (ağlan[illegible]) , 14.062 02 - 46
evlanana (evlan[illegible]) , 02 019 01 - 38

evat (evet) , 02 019 01 - 62
eval (evvel) , 03 000 01 - 15
fağat (fakat) , 08 047 01 - 15

13. a : Bölgemizde çok seyrek karşılaşılan bir ünlü olup (a/e) arası bir boğumlanma gösterir. (a/e) değişimleriyle ortaya çıkan ünlü aykırılaşmalarında ve inceleşme olaylarında ara durum olarak görülmektedir:

töyhmah (dökmek) , 14 013 03 - 190
düzmah (dizmek) , 14 013 03 - 193
yahillar (yakıyorlar) , 15 011 01 - 103
aldilar (aldılar) , 05 052 01 - 144

Bu (a) ünlüsünün daha açık ve duru şekli olan ve Türkiye Türkçesi aydın konuşmasındaki alınma kelimelerde görülen 'ince a (á) /' (e) ve çeşitlerine, seyrek olarakta (a) ya dönüşmüş olarak görülür:

herb / herb / harb (harb), bçy.
lale (lâla) , 07 000 01 - 181
lazım (lâzım) , bçy.
logat (lügat) , 08 007 01 - 7
tiggat (dikkat) , 05 054 01 - 28

14. å : Çok seyrek karşılaşılan bir ünlüdür. Esasen bölgemiz ağızlarının dudaklı ünlülerden kaçma eğiliminde olmaları nedeniyle yalnız haykırmalarda (o) ve (a) ünlülerinden dönuşmüş olarak görülür:

çåh (çok) , 05 028 01 - 19
tåpuhdan (topuktan) , 07 014 01 - 10
åndan (ondan) , 09 000 01 - 111
vålå (ulan) , 09 049 01 - 50
båş (baş) , 09 052 01 - 60

2. (o) ünlüsü ve çeşitleri (o):

21. o : Bölgemiz ağızlarının hepsinde görülen

normal (o) ünlüsüdür. Dil yüksekliği ve çene açısı bakımından Türkiye Türkçesi aydın konuşmasındaki gibidir. Dudaklar daha geniş ve gevşek bir yuvarlaklık gösterir.

22. o̱ : Çok seyrek karşılaşılan (o/u) arası bir ünlü olup, (u/ɑ) ve özellikle Şenkaya-Olur Türkmen ağızlarında ilk heçedeki (ö) ünlülerinden oluşmuş örnekleri görülmektedir:

bo̱ (bu) , 08 007 01 - 125 / 14 062 02 - 9
yaho̱ (yahu) , 01 111 01 - 107
ço̱h (çok) , 13 002 02
o̱nnar (onlar) , 07 015 03 - 83
do̱ndü (döndü) , 02 001 01 - 40
o̱rtüsü (örtüsü) , 02 019 01 - 51
şo̱z (söz) , 02 019 01 - 19

3. (ö) ünlüsü: (o) ünlüsü için sözkonusu edilen hususlara uyar.

4. (e) ünlüsü ve çeşitleri (e̬ , e̱ , e̲ , e̊ , e̱̊):

41. e : Bölgemiz ağızlarının bütününde görülen normal (e) ünlüsüdür. Dil yüksekliği ve çene açısı bakımından Türkiye Türkçesi aydın konuşmasındaki gibidir. Boğumlanması sırasında dudaklar tarafsızdır. Çeşitlerinin bölgemizde en bol görülen ünlüler olması, diğer ünlülerde kendisi arasında köprüler kurulmasına yol açmış, ve başta (a) ünlüsü ve çeşitleri olmak üzere diğer ünlüler başka nedenlerin de etkisiyle bu ünlüye dönüşme yolunda gelişme göstermişlerdir.

42. e̬ : normal (e) ünlüsünden çene açısının nisbeten genişlemiş olmasıyla ayrılan bu ünlü, bu sırada ortaya çıkan gerileme ile (a) bölgesine yaklaşır. Bununla beraber bölgemiz ağızlarında çok seyrek görülen (a̬/e̬) ünlülerinden daha belirgindir. Örnekleri (a) nın inceleşmesiyle veya (e)nin

genişlemesiyle oluşmuşlardır:

ẹhmet (Ahmet) , 05 052 01 - 229
ġẹrẹp (garip) , 03 038 01 - 8
fazlẹ (fazla) , 14 043 01 - 20
bẹn (ben) , 03 000 01 - 121
ċẹvuz (ceviz) , 02 019 01 - 47
ẹve (eve) , 02 019 01 - 34
ẹyzesini (teyzesini) , 04 056 01 - 86
ẹderse (ederse) , 02 019 01 - 41

43. ẹ , ệ 8/: İncelediğimiz ağızlarda görülen en yaygın ara-ünlülerdir. Aralarındaki nisbi genişlik farkı birlikte ele alınmalarına engel değildir. Dialektal ve fonolojik vazifeleriyle bölgemiz ağızlarında önemli bir yer edinmişlerdir. Oluşumları üç gurupta toplanabilir: 1) e 7 ẹ , 2) i 7 ẹ , 3) ı,i,u,ü 7 ẹ,ệ .

431. e 7 ẹ : Daha çok bölgemizin Çoruhboyu ağızlarında görülen ve Çoruh ırmağının aşağı çığırına doğru inildikçe örnekleri çoğalan bir gelişmedir. Çoklukla kelime başında ve ilk hecelerde görülür (bkz.: 2220):

ẹv (ev) , 02 019 01 - 65 / 05 079 04 -bçy.
ẹlli (elli) , 02 022 02 - 12
ẹkinẹn (ekinin) , 02 001 01 - 74
ẹyl (el) , 06 008 01 - 27
ẹmrẹt- (emret-) , 03 009 03 - 21
ẹruḫ (erik) , 02 025 01 - 22
ẹsir (esir) , 03 038 01 - 18, 39
ẹvet (evet) 02 019 01 - bçy.
gẹber- (geber-) , 04 000 01 - 21
gẹtür- (getir-) , 02 000 02 - 38

432. i 7 ẹ : Bölgemiz ağızlarının bütününde Eski ve Orta Türkçede bazı kelimelerin ilk hecelerindeki (i = ɘ) ünlüleri, Anadolu ağızlarının bir-

çogunda oldugu gibi (ę) ünlüsüne dönüşme eğilimi gösterirler (bkz.: 22205):

ęl (el : ايل), ęr (er : ایر), ęt- (et- : ایت-),
dę-(de- : دې-), yę-(ye- : يې-), yęr (yer: يير).

433. ı,i,u,ü / ę, ę : Genellikle Oltu ve Tortum ağızlarında ve Yukarı Aras ağızlarının güney kesiminde, bazan ve yer yer, kelimelerin özellikle ilk heceleri dışında bütün dar ünlüler(ę) ünlüsüne dönüşmeye yatkındır:

bahęlmazdę (bakılmazdı) , 02 000 01 - 58
bizęmdęr (bizimdir) , 03 038 01 - 44, 46
camęş (camus) , 05 079 04 - 79
böyędę (büyüdü) , 02 002 01 - 7
getürdęm (getirdim) , 02 001 - 01 - 71
çaleşdęrdęler (çalıştırdılar),02 000 01 -55
cevęz (ceviz) , 07 022 01 - 18

Bu olay giderek sözkonusu ağızlarda dar ünlülü eklerin genişlemesine yol açmış ve tek şekiller meydana getirerek ünlü uyumlarını da bozmuştur (bkz.: 22202):

atmęş (atmış) , 04 000 01 - 112
ayrębmęş (ayrılmış) , 04 000 01 - 112
bırahmayen (bırakmayın) , 03 000 01 - 20
bülem (oiley im) , 03 000 01 - 133
bülerem (biliyorum) , 14 062 02 - 42
demersin (demiyorsun) , 09 052 01 - 104
doğrandeler (doğrandılar), 07 000 01 - 73
çaleşen (çalışın) , 02 001 01 - 26
halene (halini) , 04 000 01 - 162

44. ê , ę̂ : Seyerk olarak bazı yuvarlaklaştırıcı ünsüzlerin yanlarında görülürler ve (e/ö,ü) arası bir boğumlanma gösterirler:

bên bülmem (ben bilmem) , 03 000 01 - 78
bêle (böyle) , 01 000 02 - 63 / bçy.

ê̊rmene (ermeni) , 03 038 01 - 9, 11
e'zilê̊rsez (ezilirsiniz) , 02 001 01 - 22

5. (ı) ünlüsü ve çeşitleri (î̊):

51. ı : Bölgemiz ağızları için normal (ı) ünlüsüdür. Dil yüksekliği ve çene açısı bakımından Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında olduğu gibidir 9/. Yalnız boğumlanması sırasında dudaklar gereken yayvanlığı göstermekte gevşek davrandıklarından (î̊) nın oluşması kolaylaşmış, ve özellikle Yukarı Karasu ve Yukarı Aras ağızlarında yaygın görülen (u / ı) dönüşümünde etken olmuştur (bkz.: 222042). Şunu da belirtelim ki, bölgemiz ağızlarında kelime başında ve sonunda (ı) ve çeşitleri bulunmaz (bkz.: 2220- 3.).

52. ı : Dudakların çok zayıf bir yuvarlaklaşma ile (ı) nın boğumlanmasına katılması sonucu oluşmuş (ı/u) arası bir ünlüdür. Çoklukla dudak ünsüzlerinin yanında veya yapısında diğer bir yuvarlak ünlü bulunduran kelimelerde düzleşme eğilimi gösteren (u) ünlüsü bu (ı) ya dönüşür (bkz.: 222042):

bî̊rali (buralı) , 01 111 01 - 8
cî̊mhur (cumhur) , 03 000 01 - 133
olmî̊ş (olmuş) , 06 008 01 - 20
tabî̊r (tabur) , 09 000 01 - 28
yağmî̊r (yağmur) , 11 013 02 - 75
çocî̊ğ (çocuk) , 11 013 02 - 61

6. (u) ünlüsü: Bölgemiz ağızları için normal (u) ünlüsüdür. Dil yüksekliği ve çene açısı bakımından Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında olduğu gibidir 10/. Ancak dudaklar daha geniş ve gevşek bir yuvarlaklık gösterir. Bu durum (u) ünlüsünün düzleşmesini kolaylaştırmış, bazan da genişlemesine yol açmıştır. Tek heceli birkaç kelime dışında kelime sonlarında kurallı olarak hemen he-

men hiç karşılaşılmayan (u) ünlüsü, bu durumdaye-rini düz-dar-ince ünlülere bırakmıştır (bkz.:222-3; 222042).

7. (i) ünlüsü ve çeşitleri (i̲ , i̲ , i̲ , i̲ , i̲):

71. i : Bölgemiz ağızlarının hepsinde görülen normal (i) ünlüsüdür. Türkiye Türkçesi aydın konuşmasındaki normal (i) den biraz geride ve geniş olarak boğumlanır. Bu durum (i) ünlüsünün bölgemiz ağızlarında kapalı (e) ünlüsüne, boğumlanmasının yaklaşması sonucu, dönüşmesini kolaylaştırmıştır (bkz.: 222 - 4).

72. i̲ : Çok seyrek karşılaşılan (i/ı) arası bir ünlüdür. Genellikle bazı ünsüzlerin inceltici etkisiyle (ı) ünlüsünün (i) ye dönüşmesi sırasında ara durum olarak ortaya çıkar:

issi / issi (sıcak); sicah (sıcak); çihmiş (çıkmış).

Ayrıca Yukarı Karasu ve Yukarı Aras ağızlarında kalın sıradan fiiller üzerine getirilen Şimdiki Zaman kip ekinin ünlüsü bu tür bir (i) ünlüsüdür:

alir (alıyor), başlillar (başlıyorlar), ohiram (okuyorum).

73. i̲ : Seyrek görülen bir ünlüdür. Türkiye Türkçesi aydın konuşmasındaki (i) ünlüsüne en yakın boğumlanan bölgemiz ağızlarındaki (i) bu (i) ünlüsüdür. Daha çok inceltici ünsüzlerden önce gelen (i) ünlüleri bu şekilde boğumlanır. Neşeli konuşmacılarda daha çok görülür:

izine getdi (izinli olarak ayrıldı.); inege bah (inege bak!).

74. i̲ : Normal (i) ünlüsünden ayrıntısı çene açısının nisbeten geniş olmasıdır. Bu sırada ge-

nişleme ile kapalı (e) ünlüsüne yakın bir boğumlanma elde edildiği gibi genişleme sonucu ortaya çıkan gerileme de boğumlanmayı (ı) bölgesine yaklaştırır. Bu unlünün örnekleri (i) ünlüsü ve çeşitlerinin kapalı (e) ünlüsüne geçişlerinde ara durum olarak görülür:

edersin (edersin) , 09 052 01 - 127
getirir (getiriyor) , 03 063 01 - 44
gelir (gelir), verir (verir), getirir (getirir), tiyhleşir (dikleşir).

75. i : Darlaşması nedeniyle boğumlanma bölgesini de öne doğru kaydıran bu ünlü (i) ünlüsüne yakın bir durum gösterir. Çoklukla Yukarı Karasu ve Yukarı Aras ağızlarında ince sıradan fiiller üzerine getirilen Şimdiki Zaman kip ekinin ünlüsü bu tür bir (i) ünlüsüdür:

gelir (geliyor), görir (görüyor), diyir (diyor).

8. (ü) unlusu: Bölgemiz ağızları için normal (ü) ünlüsüdür. Türkiye Türkçesi aydın konuşmasındaki normal (ü) ünlüsünden biraz geride ve geniş olarak boğumlanır. Dudaklar daha geniş ve gevşek bir yuvarlaklık gösterir. (ü) ünlüsü kurallı olarak kelime sonlarında hemen hemen hiç görülmez. (u) ünlüsü gibi, bu da kelime sonlarındaki yerini dizdar-ince ünlüye bırakmıştır (bkz.: 222 - 3; 22202).

TABLO: 6

BÖLGEMİZ AĞIZLARINDA KARŞILAŞILAN ÜNLÜLER

| | | |

ÜNLÜLERİN DEGİŞME VE GELİŞMELERİ:

GENEL KURALLAR:

222 Bölgemiz ağızlarında genellikle,

1. Kelime başında (ı) ünlüsü bulunmaz; diğer (a, o, u, e, i, ö, ü) ünlüleri ve bunların çeşitleri bulunabilir.

2. Kelime içinde bütün ünlüler (a, ı, o, u, e, i, ö, ü) ve bunların çeşitleri bulunabilir.

3. Kelime sonunda, geniş ünlülerden çoğunlukla (a, e), seyrek olarak ta (o) 11/; dar ünlülerden, tek heceli birkaç kelimede (u) 12/, birden fazla heceli kelimelerde (i) 13/ ve bunların çeşitleri bulunabilir.

TABLO: 7

KELİME YAPISINDA ÜNLÜLERİN YERLERİ

K E L İ M E	BAŞINDA	a	e	o	ö	i	i	u	ü	7
	ORTASINDA	a	e	o	ö	ı	i	u	ü	8
	SONUNDA	a	e	o	-	i	i	i u	i	4

4. Kelimelerin ilk heceleri dışında bulunan (i) ünlüsü (-i- / -ı-, -i-, -u-, -ü-) kuzeye doğru çıkıldıkça (-i-, -e̯-, -e̯-) ünlülerine dönüşür, ve bu özellik Çoruhboyu ağızlarıyla Yukarı-Karasu ve Yukarı-Aras ağızlarını bir ölçüde biribirlerinden ayırır (bkz.: 222052).

5. Türkçe kelime kök ve kökenleri daha başlangıçta sesbilgisi bakımından bütün Anadolu ağızlarını da içine alan Batı Türkçesinin gerektirdiği yapıyı almış bulunduklarından bütünü denilebilecek bir çoğunlukla ünlülerini önemli değişiklik-

lere uğratmamışlar; ünlü değişmelerinin konusu daha çok -başta Arapça asıllılar olmak üzere- alınma kelimeler olmuştur.

6. Ünlü değişmeleri büyük bir çoğunlukla -Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında ve bölgemiz ağızlarında ortak kullanılışlı kelimelerin % 87.5'nde- başta (a) ünlüsü olmak üzere kalın ünlülerin ince şekilleriyle görülmesi yönünde gelişmiştir (bkz.: 222031).

7. Başta Arapçadan alınmış olanlar olmak üzere, özellikle başka dillerden alınma kelimelerin kalın ünlüleri başta ve ilk hecede olduklarında daha zayıf ve kolaylıkla incelebilir 14/; sonda ve son hecede olduklarında, dar değilseler, daha güçlü ve yukarıda belirtilen inceleşme eğilimine karşı koyabilir bir durum gösterirler (bkz.: 22203; 222072).

ÜNLÜLERDE UZUNLUK VE KISALLIK:

222201 Araştırma bölgemizde bazı özel durumlar dışında ünlülerde asli sayılabilecek uzunluk veya kısalıkla karşılaşmadık 15/.

1. Genel eğilime karşılık bütün ünlüleri normalinden biraz fazla uzatan kimselerle hemen hemen bütün bölgede karşılaşmak olağan olmakla, bu olay çoklukla Tortum ilçesinin dere boyu köylerinde, ve Narman ilçesi köylerinde dağınık olarak görülür. Konuşmacının bir eğilimi niteliğinde olan bu tür uzatmaları, fonolojik değer taşımamaları nedeniyle metinlerimizin çevriyazısında bütün ünlülere konulabilecek herhangi bir işaretle de göstermedik. Buna koşut olarak, bazı konuşmacılar da, özel durumlarda çabuk konuşmak nedeniyle bazı ünlüleri kısaltmaktadırlar.

2. Bölgemiz ağızları kelimelerin yapısında, a-

ralarında süre ayrımı olan ünlülerden hoşlanmaz; uzunlarını kısaltır, kısalarını ise ya düşürür ya da şartlı olarak saklar.

3. Bölgemiz ağızları için ünlüler arasındaki süre farkının fonolojik ayırıcılık taşımaması nedeniyle, yapısında asli uzun ünlüler bulunduran alınma kelimeler de bu ünlülerini normal uzunluğa getirmişlerdir 16/.

4. Şimdi, yukarıda genel eğilimini belirttiğimiz bu, ünlülerin süreleriyle ilgili olayları guruplandırarak görelim: 1) Aslında uzun olup normal uzunluğa getirilmiş ünlüler, 2) Aslında normal uzunlukta olup kısalmaya uğramış ünlüler, 3) Sesbilgisi nedenlerine bağlı olarak uzamış ünlüler, 4) Belirli nedenlere bağlanmayan veya hissi nedenlerle uzatılmış ünlüler.

Aslında uzun olup Normal uzunluğa getirilmiş ünlüler:

411. Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında yabancı dillerden, özellikle Arapça ve Farsçadan alınma kelimelerin az-çok bu dillerdeki durumlarına uygun olarak bir kısım ünlüleri uzun söylenir 17/. Bölgemiz ağızları sözkonusu bu uzun ünlüleri diğer ünlülerle eş bir uzunluğa getirmişlerdir:

dayima (a. دائما), dünya (a. دنيا), lazım (a. لازم), mırat (a. مراد), mesela (a. مثلا), reca (a. رجاء), padişah (f. پادشاه) vb.

412. Herhangi bir ünsüzün düşmesi, bir ünlü karşılaşması veya bir ikili veya ikiz ünlünün tekleşmesi durumlarında ortaya çıkan uzun ünlüler ise ya normal uzunluğa dönüştürülmüşler veya bu dönüşmeyi tamamlama yolundadırlar 18/:

alacam ∠ alacām ∠ alacâm ∠ alacağam (alacağım), bön ∠ bōn ∠ böün ∠ böyün ∠ bögün ∠ bu gün (bugün), döşür- ∠ *döşür- (devşir-),

hẹkat ∠ hẹkāt (a. حكايت), maggah (a. محقق), masara ∠ māsara ∠ mahasara (a. محاصره), mefeze ∠ mēēfeze (a. شكايت), şikat ∠ şikāt ∠ şikāāt / şikeyet (a. محافظه); nedecagam /nēdecegem ∠ nēdeceğam / nēdecegem ∠ ne edecegem (naapacağım), nicolmiş ∠ nīce olmuş (nereye gitmiş); menfet / menfat (a. منفعت), mellim ∠ mēēllim (a. معلم), memele ∠ mēēmele (a. معامله), meyene ∠ mayene (a. معاينه), tebi ∠ tabi ∠ tabī (a. طبيعى).

Aslında normal uzunlukta olup kısalmaya uğramış ünlüler:

421. Başta (ı/i) olmak üzere normal uzunluktaki ünlülerin akıcı ünsüzlerden önce veya sonra geldiklerinde, özellikle çabuk konuşan kimselerin ağzında kısalmaya uğradıkları görülür:

bĭrah baḫĭm oni (bırak bakayım onu!),
böyĭnki gün (şimdi, bugün), böyügana (büyükanne), neyĕdĭrsen (ne ediyorsun, ne yapıyorsun?).
bŭrahursez (bırakıyorsunuz), 02 000 01 - 8
getĭdim ∠ getĭrdim (getirdim),05 067 01 - 6

422. Kelime içerisinde herhangi bir ünsüzün,başta (y) olmak üzere akıcı ünsüzlerden biriyle karşılaşması durumunda arada türeyen veya kelimenin aslında olup ta Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında düşmüş bulunan (i) ünlüsü kısadır:

aḫĭret (a. آخرت), bedĭre (rus. вокзал), eşĭya (a. اشياء), metĭre (fr. mètre);
akasĭya (fr. acacia), ğamĭyon (fr. camion).

Sesbilgisi nedenlerine bağlı olarak uzamış ünlüler:

43. Başta Şenkaya-Olur Türkmen ağızları olmak üzere daha çok Çoruhboyu ağızlarında ünsüz düşmelerinin, ünlü karşılaşmalarının veya ikili ve ikiz ünlülerin tekleşmesi sonucu ortaya çıkan ba-

zı uzun ünlülü kelimelerle yer yer karşılaşılmaktadır 19/:

çocūn (çocuğun) , 03 057 04 - 15
dēl (değil) , 03 015 03 - 49
dōri (doğru) , 02 022 01 - 15
dūn (düğün) , 03 017 04 - 13
ōlum (oğlum) , 03 015 03 - 62
çıḫartdūmuz (çıkardığımız) , 04 013 01 - 57
dā (daha) , 02 000 01 - 18
pāç / pağaç (poğaça), 03 032 04 - 26
nēdecağam (ne edeceğim); mēmele / meēmele (a. عمل).

Ayrıca ve özellikle Şimdiki Zaman kip ekinde:

bilemi̯rim (bilemiyorum) , 03 056 01 - 13
bölēruğ (böluyoruz) , 07 015 03-96
dēermişler (diyorlarmış) , 14 013 03 - 199
dēr̂sin (diyorsan) , 14 062 08 - 46

Belirli nedenlere bağlanamayan veya hissi nedenlerle uzatılmış ünlüler:

44. Bölgemiz ağızlarının hemen hepsinde herhangi bir sesbilgisi nedenine bağlıyamıyacağımız bazı ünlü uzamalarıyla da karşılaşılmaktadır. Bu uzamaların bir kısmında uzayan ünlü boğumlanma süresince rengini korumakta, diğer kısmında ise daralma yönünde bir gelişme ile sözkonusu ünlünün rengi yarı-ünlü niyeliğindeki (y) ünsüzüne dönüşerek kaybolmaktadır. Her iki durumla ilgili birkaç örnek aşağıya alınmıştır. Bunların bir kısmını hissi sebeplere bağlamak mümkünse de, bu durum kurallaştırılamamaktadır:

bilmeẋrēm (bilmiyorum) , 07 017 01 - 5
bozmişlēr (bozmuşlar) , 14 062 05 - 20
cẹbēn (cebine) , 08 007 01 - 112
helbēt (elbet) , 02 000 01 - 78

bōziyar (Bozyar) , 02 022 02 - 74
çāmır (çamur) , 08 029 01 - 18
çōḫ (çok) , 02 022 02 - 103
tūt (dut) , 07 022 01 - 18

emiyn (a. امين) , 08 007 01 - 74
erkeyn (a. ارڤان) , 09 000 01 - 30
di͡ÿnne (dinle) , 08 007 01 - 17
dö͡ygiller (dövüyorlar) , 01 121 01 - 21
tü͡ÿt (dut) , 02 022 01 - 8
e͡yl (el) , 06 008 01 - 27
e͡yzesini (teyzesini) , 04 056 01 - 86

döyüşduḫ (dövuştük) , 08 047 01 - 25
ēfel (a. اول) , 14 062 08 - 12
ēverdim (evlendirdim) , 02 025 01 - 8

ÜNLÜ UYUMLARI (EKLEMEDE):

22202 Genel Türkçenin ekleme sırasında öngördüğü kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumları 20/, araştırma bölgemizde yer-yer ve oldukça kurallaştırılabilir şekillerde, fakat genel anlamda bozulmuş olarak karşımıza çıkarlar.

1. Bölgemiz ağızları arasında ünlü uyumlarının en gelişkin görüldüğü ağızlar, tarihi boyunca daima bir idari merkez olma durumunu sürdürmüş olan Erzurum Şehri halkının da ağzını içine alan Yukarı Karasu ağızlarıdır. Ancak bu hiçbir zaman bu ağızların yayılmış olduğu kesimde uyum dışı durumlarla karşılaşılmadığı anlamına gelmez. Bölgemizde oturanların çeşitli nedenlerle (bkz.: 11 ve d.) biribirleriyle ve bölge dışıyla olan ilişkilerin sonucu hemen her sosyal sınıfta ve her kesimde ünlü uyumları bakımından karışıklıklar, değişik nitelikteki öbeklenmeler görülmektedir.

Eklemede (y) ve damak ünsüzleri:

2. Eklemeyi ünlü uyumları bakımından incelemeye başlamadan önce, bu konuda bölgemiz ağızlarının bütünü için (y) ünsüzünün, ve Yukarı Aras ağızları ile Oltu ve Tortum ağızları için damak ünsüzlerinin göstermiş oldukları özel etkileri görmemiz gerekmektedir:

(y) ünsüzü ve geniş ünlüyle başlayan ekler:

21. (y) ünsüzü, kurallı olarak, bölgemiz ağızlarının bütününde, sonsesinde ünlü bulunduran birden fazla heceli kelimelere geniş ünlülerle başlayan bir ek getirildiğinde araya girdiği zaman, sözkonusu kelimelerin kendisinden önce gelen bu ünlülerinin düz-dar-ince olmasını gerektirir:

ağiya (ağaya), köliye (köleye); başliyacah (başlayacak), başliya (başlaya), ohiyacah

(okuyacak), oḫiyan (okuyan), oḫumiya (okumaya), oḫiyasiya (okuyuncaya kadar).

Ekleme: 1.: Ek-fiilin Geniş Zamanının Teklik 1. şahıs eki (+(y)am / +(y)em) yine sonseste geniş ünlü bulunduran kelimeler için bu kuralın dışında kalır:

ağayam (ağayım), köleyem (köleyim)

Ekleme 2.: Şenkaya-Olur Türkmen ağızlarında dar-ünlüyle başlayan eklerden önce geldiğinde de bazan sözkonusu düz-geniş ünlüyü, düz-dar-ince duruma geçirdiği görülür:

paleyi (palayı) , 03 015 03 - 82

Ekleme 3.: Sonseste çok seyrek karşılaşılan geniş yuvarlak ünlüler de -belki de örneklerinin azlığı nedeniyle- bu kuralın dışında kalmışlardır:

cemoya (Cemo'ya), paltoya (paltoya), sakoya (paltoya).

22. (y) ünsüzü, kurallı olarak sonsesinde düz-dar-ince ünlü bulunduran kelimelere ünlüyle başlayan bir ek getirilmdiğinde araya girdiği zaman, kendisinden önce gelmiş olan sözkonusu düz-dar-ince ünlünün uyuma girmesini engeller ve onu olduğu gibi saklar:

ḡuziya (kuzuya), ḡuziyi (kuzuyu), kövliye (köylüye), kövliyi (köylüyü), baciya (bacıya), baciyi (bacıyı).

Damak ünsüzleri ve izledikleri ünlüler:

23. Önde ve arkada olmak üzere biribirinden oldukça belirgin bir şekilde ayrılmış iki ayrı bölgede boğumlanabilen damak ünsüzleriyle sonuçlanan eklerin bu unsuzlerinden önce gelen ünlüler, bölgemizin,

231. Yukarı Karasu ağızlarında, kendi hecelerin-

den önce gelen hecenin ünlüsüyle -bu ünlü herhangi özel bir kuaral bağlı olarak kendisinkinden önce gelen hecenin ünlüsüyle uyumsuzsa (bkz.: 22202 - 61) bu kez bir önceki hecenin ünlüsüyle- genişseler yalnız kalınlık-incelik; darsalar hem kalınlık-incelik, hem de -uyum komşu heceler arasında gerçekleşebiliyorsa- düzlük-yuvarlaklık uyumlarına girerler. -Uyum sırasında hece atlamak gerektiğinde, sözkonusu ünlüler, kalınlık-incelik bakımından kendilerininkinden bir önceki, düzlük-yuvarlaklık bakımından kendilerininkinden önceki hecelerin ünlülerine uyarlar- :

alaḫ (alalım), geleyḫ (gelelim)
aldıḫ (aldık), geldiyḫ (geldik)
oḫuduḫ (okuduk), gördüyḫ (gördük)
aliyrıḫ (alıyoruz), geliriyḫ (geliyoruz)
oḫiyrıḫ (okuyoruz), göririyḫ (görüyoruz)

232. Yukarı Aras ağızlarında, genellikle kalın olmaları nedeniyle, sözkonusu eklerin kalın ünlülü olarak kalınlaşmasına yol açmışlardır. Bu durum ise ince ünlülü heceler bakımından kalınlık-incelik uyumunu bozmuştur. Dar ünlüler için sözkonusu olan düzlük-yuvarlaklık uyumu ise Yukarı Karasu ağızlarında olduğu gibidir (bkz.: 22202 - 231):

alaḫ (alalım), gelaḫ (gelelim)
aldıḫ (aldık), geldıḫ (geldik)
oḫuduḫ (okuduk), gördu ḫ (gördük)
aliyrıḫ (alıyoruz), gelirıḫ (geliyoruz)
oḫiyrıḫ (okuyoruz), göriyrıḫ (görüyoruz)

233. İspir ağızlarında, dar veya geniş olsunlar, kalınlık-incelik uyumuna Yukarı Karasu ağızlarında olduğu gibi (bkz.: 22202 - 231) girmektedirler. Ancak, dar oldukları takdirde -Çoruhboyu ağızlarının genel özelliklerinden olan dar ünlü-

lü kapalı eklerin ünlülerini yuvarlaklaştırma eğilimi (bkz.: 22202 - 42) gereğince- yuvarlak olduklarından, düz ünlülü heceler bakımından düzlük-yuvarlaklık uyumunu bozmuş olurlar:

alaḫ (alalım), gelek'(gelelim)
alduḫ (aldık), geldük' (geldik)
oḫuduḫ (okuduk), gördük' (gördük)
aliruḫ (alıyoruz), geliruk' (geliyoruz)
oḫiruḫ (okuyoruz), göriruk' (görüyoruz)

234. Oltu ve Tortum ağızlarında, genellikle, geniş olduklarından, kalın-düz; ve dar olduklarında, kalın-yuvarlak (bkz.: 22202-43) olmaları nedeniyle, tam kalıplaşma gösterip; kalınlık-incelik olsun, düzlük-yuvarlaklık olsun, her iki ünlü uyumuna karşı direnmektedirler:

alaḫ (alalım), gelaḫ (gelelim)
alduḫ (aldık), gelduḫ (geldik)
oḫuduḫ (okuduk), gördüḫ (gördük)
aliruḫ (alıyoruz), geliruḫ (geliyoruz)
oḫiruḫ (okuyoruz), göriruḫ (görüyoruz)

Ünlüleri bakımından eklerin ünlü uyumları karşısındaki durumları:

235. Bölgemiz ağızlarındaki işlek yapım ve çekim eklerinin ünlü uyumları karşısındaki durumlarını şu dört ana guruba ayırarak kurallaştırabiliriz: 1) Dar ünlüyle sonuçlanan ekler, 2) Dar ünlülü kapalı ekler, 3) Geniş ünlülü ekler, 4) Kendilerine özgü özel kurallı ekler 21/:

Dar ünlüyle sonuçlanan ekler:

236. Dar ünlülerle sonuçlanan ekler, bölgemiz ağızlarının bütününde, üzerlerine başka bir ek almadıklarında daima düz-dar-ince ünlülü şekilleriyle görülürler (bkz.: 222 - 3). Bu durum hem kalınlık-incelik, hem de düzlük-yuvarlaklık u-

yumlarını genel anlamda bozmuştur:

ağayi (ağayı), ğardaşi (kardeşi), köleyi (köleyi), evi (evi), baciyi (bacıyı), ğızi (kızı), cemoyi (Cemo'yu), ğuziyi (kuzuyu), güli (gülü)

Ekleme : Çoruhboyu ağızlarında seyrek olarak bu kuralın dışına çıkan örneklerle karşılaşılır. Ancak bu örneklere dayanarak ünlü uyumları lehinde önemli herhangi bir adım atıldığını ileri sürmek yersizdir (bkz.: d.n.: 2 - 13):

avcu (avcı) , 04 000 01 - 10
bozuğluğu (bozukluğu) , 03 009 03 - 51
dondü (döndü) , 02 001 01 - 40
esgerö (askeri) , 02 000 01 - 86
etmeğunu (ekmeğini) , 04 056 01 - 22

32. Kendilerinden sonra ek aldıklarında, genellikle (bkz.: Harita: 5),

321. Bölgemizin Yukarı Karasu ve, Yukarı Aras ağızlarının kuzey kesiminde kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık bakımından eklendikleri kelimenin son hecesinin ünlüsüyle uyuma girerler:

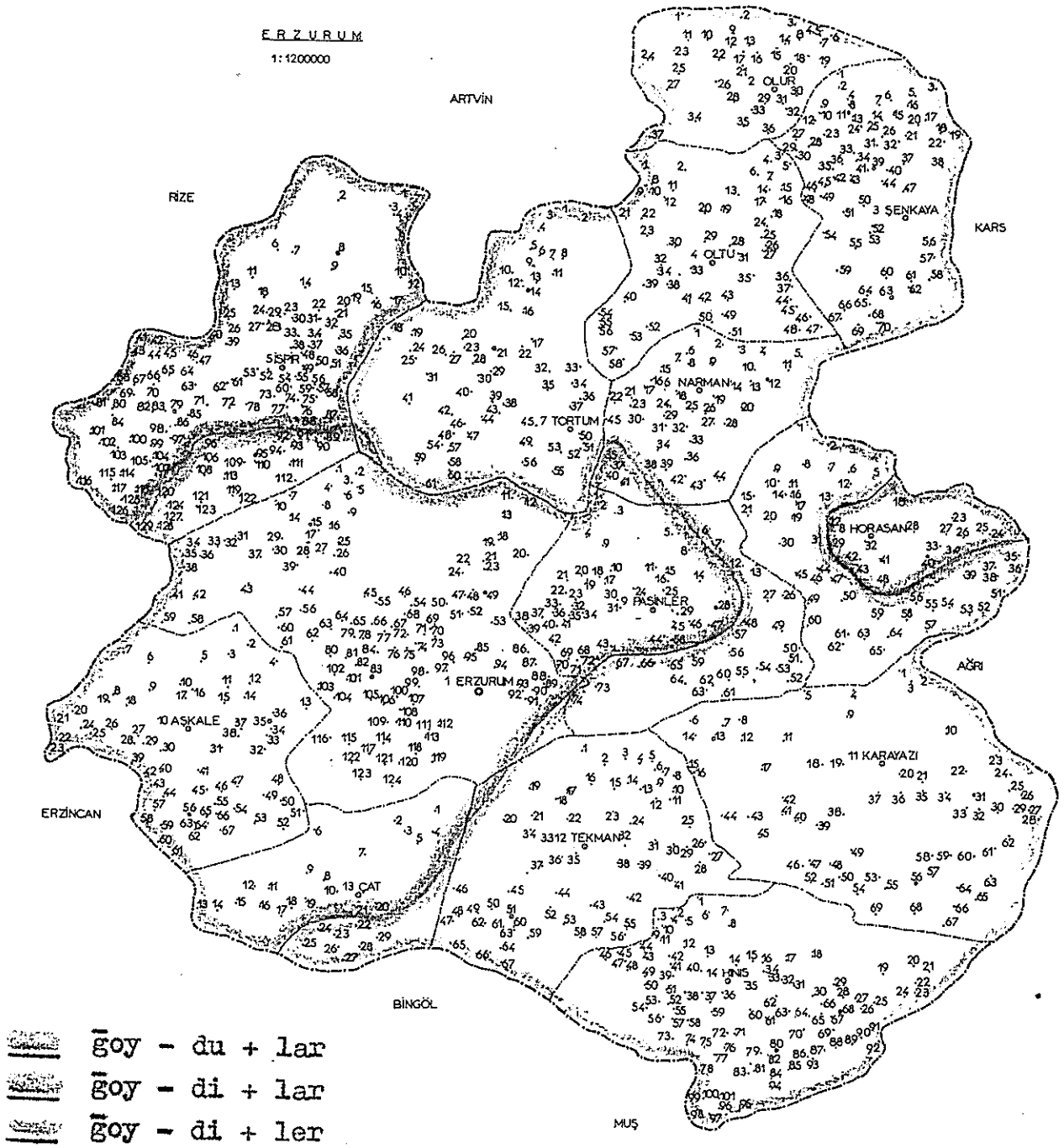
aldılar (aldılar), başladılar (başladılar), oğudular (okudular), geldiler (geldiler), gördüler (gördüler), dediler (dediler).

322. Bölgemizin geri kalan kesimlerinde her iki uyumun da dışında düz-dar-ince olarak kalma eğilimi gösterirler:

aldilar / aldiler (aldılar), başladilar / başladiler (başladılar), oğidilar / oğudilar / oğidiler (okudular), geldiler (geldiler), gördiler (gördüler), dediler (dediler).

Dar ünlülü kapalı ekler:

4. Dar ünlülü kapalı ekler, genellikle, bölge-

ḡoy - du + lar

ḡoy - di + lar

ḡoy - di + ler

Harita : 5

DAR ÜNLÜYLE SONUÇLANAN BİR EK ÜZERİNE EK ALDIĞINDA DURUM

(Örn.: "koy - du + lar")

miz ağızlarının bütününde, eklendikleri kelimenin son hecesinin ünlüsüyle kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumlarına girerler (bkz.: Harita: 6); Ancak, Yukarı Aras ağızlarında düzlük-yuvarlaklık uyumu tam olmakla beraber, kalınlık-incelik uyumu sonu (-ḫ / -ḳ / -k) ünsüzüyle biten birkaç işlek ekte kalın şekiller lehinde bozulma göstermektedir (bkz.: 22202 - 232):

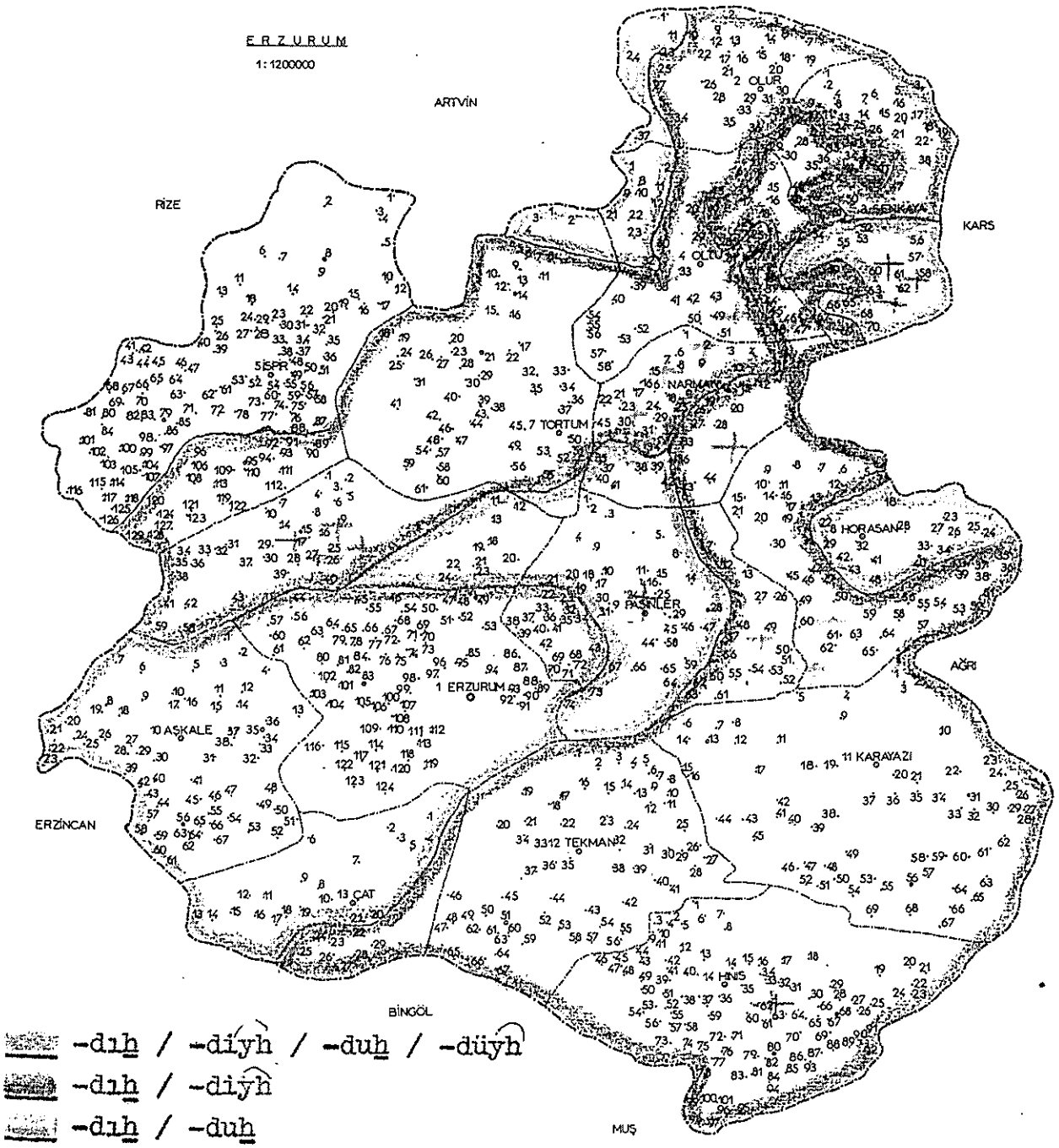
beyhlirıḫ (bekliyoruz) , 08 000 02 - 47
bitirdıḫ (bitirdik) , 09 000 01 - 48
bülduḫ (bildik) , 09 000 01 - 108
şeylıḫnan (şeylikle) , 14 013 03 - 75
yesirlıḫnan (esirlikle) , 14 013 03 - 181

Ekleme : Yukarı Aras ağızlarının güney kesiminde seyrek olarak düzlük-yuvarlaklık uyumunun düzleşme lehinde bozulduğu aşağıdaki örneklerden anlaşılmaktadır:

üzini (yüzünü) , 08 007 01 - 26
boğılirdim (boguluyordum) , 08 040 01 - 146
kütüğin (kütüğünün) , 08 040 01 - 55
doldırir (dolduruyor) , 09 052 01 - 211
ğoyılır (koyuluyor) , 09 052 01 - 208
olip (olup) , 09 052 01 - 56
memurdır (memurdur) , 11 013 02 - 89
olır (olur) , 11 013 02 - 43
otım (otum) , 11 013 02 - 44
yoḫdır (yoktur) , 11 013 02 - 45 / 14 062 08-41.

Çoruhboyu ağızlarından İspir ağızlarında kalınlık-incelik uyumu tamdır. Fakat düzlük-yuvarlaklık uyumu dar ünlülü kapalı eklerin yuvarlak ünlülü şekilleri lehinde bozulma eğilimindedir (22202 - 233):

alduğı (aldığı) , 05 079 04 - 40
azacuḫ / azcuḫ (azcık) , 05 079 - bçy.

-dıh / -diyh / -duh / -düyh

-dıh / -diyh

-dıh / -duh

-duh / -dük'

-duh

-doh

Harita : 6

DAR ÜNLÜLÜ KAPALI BİR EKİN
BÖLGEMİZ AGIZLARINDAKİ DURUMU

(Örn.: "-dık")

bindürdi (bindirdi) , 05 052 01 - 184
bitürdük'(bitirdik) , 05 052 01 - 20
dibüni (dibini) , 05 052 01 - 60
eysühlük' (eksiklik) , 05 079 04 - 188
gelür (gelir) , 05 079 04 - 34

42. Oltu ve Tortum ağızlarında, bir yandan kuralsız olarak (e/ä) ünlülerinin zaman zaman açık ve kapalı eklerin dar ünlülerinin yerini alması (bkz.: 221 - 433.), diğer yandan bu eklerin yuvarlak ünlülülerinin, bütün Çoruhboyu ağızlarında olduğu gibi, baskın gelmesi, ve yukarıda ünlü uyumları üzerindeki etkileri açıklanan (y) ve (ğ/ğ) ünsüzleriyle, bunlara ek olarak kararsız kalınlaştırıcı veya inceltici etkiler gösteren diğer ünsüzlerin de olaya karışması, başta düzlük-yuvarlaklık uyumu olmak üzere yerine göre kalınlık-incelik uyumunu da alt-üst etmiştir:

atsun (atsın) , 02 000 01 - 6
bahelmazdağ (bakılmazdı) , 02 000 01 - 58
basğun (baskın) , 07 015 03 - 110
benüm (benim) , 04 000 01 - 108
birikün (birikip) , 02 001 01 - 17
birüyhtürdüler (biriktirdiler) , 02 000 02 - .
bizüm (bizim) , 02 022 02 - 60
bunnardur (bunlardır) , 02 022 02 - 6
canumeze (canımızı) , 02 000 02 - 19
canımuz (canımız) , 07 000 01 - 84
cumanun (cumanın) , 02 019 01 - 17
çaluşdureram (çalıştırıyorum), 07 017 01 -
çıhsun (çıksın) , 07 015 03 - 82
çermigun (kaplıcanın) , 02 022 02 - 58
çohlarune (çoklarını) , 04 000 01 - 156
gelur (gelir) , 02 022 02 - 98
gelür (gelir) , 02 001 01 - 66 / bçy.
emrünün (emrinin) , 02 022 02 - 69

Geniş ünlülü ekler:

5. Batı Türkçesinin genel kuralına göre geniş ünlülü eklerin yalnız düz sıradan olanları bölgemiz ağızlarında görülür. Bu tür ekler yalnız kalınlık-incelik uyumuna girebilirler (bkz.: Harita 5).

51. Geniş ünlülü bir ek, ince sıradan veya herhangi özel bir ekleme kuralına bağlı olmıyarak, son hecesinde ince ünlü bulunduran kelimelere getirildiğinde, ünlülerde kalınlık-incelik uyumu gereğince bölgemiz ağızlarının bütününde ince-düz geniş ünlülüdür:

köleler (köleler), devler (devler), ergişiler (erkekler), cinner (cinler), köylüler (köylüler), güller (güller).

52. Kalın sıradan veya son açık veya kapalı hecesinde kalın ünlü bulunduran kelimelere getirildiğinde, yine aynı uyum gereğince bölgemiz ağızlarının hemen hemen bütününde kalın-düz-geniş ünlülüdür:

ağalar (ağalar), ğardaşlar (kardeşler), ğızlar (kızlar), ķorlar (körler), ğullar (kullar).

521. Ancak bazan, kalın sıradan veya sondan bir önceki hecesinde kalın ünlü bulunduran fakat her iki halde de düz-dar-ince ünlüyle sonuçlanan kelimelere getirildiğinde, bölgemizin,

5211. Yukarı Karasu ve Yukarı Aras ağızlarının kuzey kesiminde kalın-düz-geniş ünlülüdür, ve sözkonusu düz-dar-ince ünlünün kendisinden önce gelen hecenin ünlüsüyle kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumuna girmesine yolaçar:

bacılar (bacılar), ğuzular (kuzular)

5212. Çoruh boyu ağızlarından özellikle İspir ağızlarında sözkonusu düz-dar-ince ünlüyü gerek kalınlık-incelik, gerek düzlük yuvarlaklık bakımlarından etkilemeksizin, kalın-düz-geniş ünlülüdür:

baçılar (bacılar), ḡuzılar (kuzular)

5213. Yine Çoruhboyu ağızlarından özellikle Oltu ve Tortum ağızlarında ve Yukarı Aras ağızlarının güney kesiminde sözkonusu düz-dar-ince ünlüyle kalınlık-incelik uyumuna girdiğinden ince-düz-geniş ünlülüdür:

baciler (bacılar), ḡuziler (kuzular)

53. Yine kalın sıradan veya sondan bir önceki hecesinde kalın ünlü bulunduran, fakat her iki halde de son kapalı hecesinin ünlüsü kurallı olarak düz-dar-ince olan kelimelere getirildiğinde, bölgemizin,

531. Yukarı Karasu ağızları ile Yukarı Aras ağızlarının kuzey kesiminde, ve İspir ağızlarında bu ince ünlülü son heceden bir önceki hecenin ünlüsüyle kalınlık-incelik uyumuna girdiğinden kalın-düz-geniş ünlülüdür:

alıllar (alıyorlar), başlıllar (başlıyorlar) oḫumişlar (okumuşlar)

532. Oltu ve Tortum ağızlarında ve Yukarı Aras ağızlarının güney kesiminde bu ince ünlülü son hecenin ünlüsüyle kalınlık-incelik uyumuna girdiğinden ince-düz-geniş ünlülüdür:

aliller (alıyorlar), başliller (başlıyorlar) oḫumişler (okumuşlar).

Ekleme: Yukarı Aras ağızlarının güney kesiminde, Oltu ve Tortum ağızlarında, ekler için yukarıda verdiğimiz genel kurallara bağlıyamıyacağımız daha

birçok uyumsuzluk olayı görülmektedir. Ancak örneklerin azlığı ve kararsızlığı nedeniyle bunlar özel kurallara da bağlanamamaktadır:

bazilari de (bazıları da) , 14 062 08 - 30
dẹdilar kẹ (dediler ki) , 02 000 02 - 15
döyụşduḫ (dövüştük) , 08 047 01 - 25
eraẓilarimiz (arazimiz) , 14 062 03 - 27
fitnelıḫler (fitnelikler) , 03 000 01 - 100
ğarilar de (kadınlar da) , 04 056 01 - 101
onnardan de (onlardan da) , 03 063 01 - 7
ortülarẹ (yatakları) , 02 000 02 - 77

Kendilerine özgü özel kurallı ekler:

6. Yukarıda bölgemiz ağızlarındaki eklerin ünlü uyumları karşısındaki genel kurallarını verirken yer yer özel bir ekleme kuralına bağlı olan eklerden söz etmiştik (bkz.: 22202 - 51., 53). Gerçekten bazı ekler ya bölgemizin bütününde, ya da herhangi bir kesiminde ses bakımından kalıplaşmış veya belli ölçülerde şekil değiştirir durumlar göstermektedirler. Bu nedenledir ki, aşağıda bu ekleri ayrıca incelememiz kaçınılmazlık kazanmıştır. Bunları aşağıda görüleceği üzere guruplandırıp inceleyelim: 1) Özel kurala bağlı dar ünlülü ekler, 2) Özel kurala bağlı geniş ünlülü ekler, 3) Sesbilgisi bakımından Türkiye Türkçesi aydın konuşmasındaki durumlarından ayrılıklar gösteren ekler.

Özel Kurallara bağlı dar ünlülü ekler:

61. Özel kurallara bağlı dar ünlülü ekler, bölgemiz ağızlarının büyük bir çoğunluğunda, genellikle, ünlülerinin ince-düz-dar olmalarıyla gerek kalınlık-incelik, gerek düzlük-yuvarlaklık uyumlarından kaçan eklerdir. Bunlar: Öğrenilen Geçmiş Zaman kip eki (-miş), Şimdiki Zaman kip

eki (-ir) ve İstek kipi Teklik 1. şahıs eki (-im) dir.

Öğrenilen Geçmiş Zaman kip eki (-miş):

611. Öğrenilen geçmiş zaman eki bölgemiz ağızlarında genellikle ince-düz-dar ünlülü olmasına rağmen,

6111. Yukarı Karasu ve Yukarı Aras ağızlarında kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumlarına girme eğilimindedir 22/:

bûalmiş (bunalmış) , 01 111 01 - 80
doğmiş (doğmuş) , 01 000 01 - 79

fakat,

boşumuş (boşmuş) , 10 055 01 - 52
devrülümüş (devrilmiş) , 01 111 01 - 100

6112. Ancak bölgemizin Çoruhboyu ağızlarında seyrek örnekleri bir yana, her iki ünlü uyumundan da kaçar ve ince-düz-dar unlulu kalma eğilimi gösterir:

bozmişler (bozmuşlar) , 14 062 05 - 20
bulmiş (bulmuş) , 05 052 01 - 29
coşmeş (coşmuş) , 04 000 01 - 66
çevrüşmiş (çevrilmiş) , 01 058 02 - 21
çıhmameş (çıkmamış) , 04 000 01 - 155
çıhmeşdur (çıkmıştır) , 02 002 01 - 26
düşmişler (düşmüşler) , 03 009 01 - 46

61121. Oltu ve Tortum ağızlarında üzerine getirilen eklerin ünlüsü -bu kesimde kalın-yuvarlak-dar ünlülü olan Çokluk 1. şahıs eki (-uh) dışında (bkz.: 22202 - 2.)- bu ekin ünlüsüyle kalınlık-incelik uyumuna girer:

çalışmişem (çalışmışım) , 04 056 01 - 58
bozmişler (bozmuşlar) , 14 062 05 - 20
olunmameşdeer (olunmamıştır) , 02 001 01-55

61122. İspir ağızlarında bu ek üzerine getirilen ekin ünlüsü bu ekten önce gelen hecenin ünlüsüyle yalnız kalınlık-incelik uyumuna girer:

bulmişuḫ (bulmuşuz) , 05 079 04 - 193
gętmişük' (gitmişiz) , 05 028 01 - 43
ḡoymişlar (koymuşlar) , 05 028 01 - 63
yaḫalamişlar (yakalamışlar) , 05 028 01 - 60

Şimdiki Zaman kip eki (-ir):

6121. Şimdiki Zaman kip eki (-ir / -°yor) in ünlüsü bütün araştırma bölgemizde -yazı diline olan özenti bir yana bırakılacak olursa- ince-düz-dardır. Ancak, bölgemizin Çoruhboyu ağızlarından İspir ağızlarının Hunut gurubunda, ve Oltu ağızlarında, bu ünlünün, yine ince-düz-dar sayabileceğimiz kapalı (ę/ę̂) ve açık (į) ünlüleriyle karşılandığı görülmektedir. Ünlüyle sonuçlanan fiillere getirildiğinde sözkonusu ünlü, değilse, ince-düz-dar duruma geçerek bu ekin ünlüsünü teşkil eder:

bülirem (biliyorum) , 01 121 01 - 75
bülirę̂m (biliyorum) , 14 013 03 - 225
bülerįm (biliyorum) , 06 019 01 - 41
çalışįram (çalışıyorum) , 08 000 02 - 47
dögirsiz (dövüyorsunuz) , 04 056 01 - 79

6122. Bölgemizin Yukarı Karasu, Yukarı Aras ve İspir ağızlarında bu eki izleyen ekin ünlüsü bu ekten önce gelen hecenin ünlüsüyle yalnız kalınlık-incelik uyumuna girer. Çokluk I. şahıs eki kendi kuralına tabi olduğu için bu kuralın dışında kalır (bkz.: 22202 - 2.):

buḡalįrlar (bunalıyorlar) , 05 079 04 - 85
çalışįram (çalışıyorum) , 08 000 02 - 47

6123. Oltu ve Tortum ağızlarında, şimdiki zaman ekini izleyen eklerin ünlüleri bu ekin ünlüsüy-

le kalınlık-incelik ve gerektiğinde düzlük-yuvarlaklık uyumlarına girerek ince-düz ünlülü şekilleriyle eklenirler. Yine Çokluk 1. şahıs eki kendi kuralına tabi olduğu için bu kuralın dışında kalır (bkz.: 22202 - 2.):

durersen (duruyorsun) , 04 000 01 - 103
yaperem (yapıyorum) , 07 024 01 - 39

İstek kipi Teklik 1. şahıs eki (-im):

613. Bölgemiz ağızlarındaki şimdiki Zaman ekinin son durumu (-ir) nda olduğu gibi bir büzülme sonucunda oluşmuş olan İstek kipi Teklik 1. şahıs eki (-(y)im / -(y)ayım) nin ünlüsü bölgemiz ağızlarından,

6131. Yukarı Karasu, Yukarı Aras, Oltu ve Tortum ağızlarında her iki ünlü uyumundan da kaçar ve daima ince-düz-dardır:

bülem (bileyim) , 04 013 01 - 55
olim (olayım) , 09 052 01 - 26

6132. İspir ağızlarında ise ünlü ile sonuçlana fiillere getirildiğinde yalnız kalınlık-incelik uyumuna; ünsüzle sonuçlanan fiillere getirildiğinde hem kalınlık-incelik hem de düzlük-yuvarlaklık uyumlarına girer:

bülüm (bileyim) , 05 079 04 - 6
sorum (sorayım) , 05 079 04 - 6

Ekleme: Yine bu ağızlarda bazan darlık-genişlik uyumuna da girdiği olur:

edem (edeyim) , 05 079 04 - 329
everem (evlendireyim) , 05 079 04 - 329

Aynı durumdaki diğer ekler:

614. Aile ve ev ifade eden (+gil) eki ile zaman ismi yapan (+liyin) eki bölgemiz ağızlarının bütününde daima düz-dar-ince ünlülü olarak görü-

lürler:

ahşamniyin (akşamleyin), anamgil (annemler)

Özel kurallara bağlı geniş ünlülü ekler:

62. Özel kurallara bağlı geniş ünlülü eklerimizin diğer bir özelliği de birden fazla heceli olmalarıdır. Bölgemiz ağızlarında bu tür eklerin birinci heceleri dışındaki ünlüleri bazı durumlarda ünlü uyumlarına karşı direnmektedirler. Bunlar: Gelecek Zaman kip eki (-(y)acağ) ve küçültme ekleri (+cığaz / +cılağ) ve benzerleridir. Aşağıda bunların en önemlisi olan Gelecek Zaman kip eki (-(y)acağ) ni görelim; seyrek olarak kullanılan diğerleri derlemelerimize göre bu ekle aynı ses düzenini taşımaktadırlar.

Gelecek Zaman kip eki (-(y)acağ):

621. Gelecek Zaman kip eki (-(y)acağ)ın ünlüleri bölgemizin Yukarı Karasu ağızlarında ve İspir ağızlarında kalınlık-incelik uyumuna girer:

döneceg' (dönecek) , 01 000 02 - 8
diyecesin (diyeceksin) , 05 052 01 - 142
diyecegim (diyeceğim) , 09 011 01 - 54
geleceem (geleceğim) , 10 000 01 - 80
atacasan (atacaksın) , 05 079 04 - 293

622. Yukarı Aras ağızlarında ve Oltu ve Tortum ağızlarında ekin ilk ünlüsü üzerine geldiği hecenin ünlüsüyle kalınlık-incelik uyumuna girer, ikinci ünlüsü ise değişmez; kalın olarak kalır:

bilecağsın (bileceksin) , 06 008 01 - 29
deyecağsen (diyeceksin) , 04 000 01 - 125
diyecağ (diyecek) , 03 009 03 - 58
edecağ (edecek) , 02 002 01 - 13
geçecağ (geçecek) , 02 022 02 - 28

623. Yalnız, Yukarı Aras ağızlarında ve Tortum

ağızlarında ince ünlülü heceler üzerine getirildiğinde, kalın ünlülü olan Teklik ve Çokluk 1.şahıs eklerinden önce ekin ikinci ünlüsü de kalınlık-incelik uyumuna girer ve ince olur:

bileceğam (bileceğim) , 04 013 01 -70
böleceyuḫ (böleceğiz) , 04 056 01 - 47

Aydın konuşmasındaki durumlarından ayrılmış ekler:

63. Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında tek şekilleriyle ünlü uyumu gözetilmeksizin kullanılan bazı eklerin bölgemiz ağızlarında uyumlu şekilleriyle de karşılaşıldığı olur:

Ek-fiilin Zarf-fiil eki (±ken):

631. Ek-fiilin Zarf-fiil eki (±ken) bölgemiz ağızlarında kuralsız olarak kalınlık-incelik uyumuna girme eğilimi gösterir:

dururkan (dururken) , 07 022 01 - 8
ayrılırkan (ayrılırken) , 13 020 01 - 20
sürürken (surerken) , 01 000 01 - 18

fakat:

alarken (alırken) , 01 000 03 - 8

Bağlama edatı (ki) ve eşdeyişlisi aitlik eki (+ki):

632. Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında ve bölgemiz ağızlarında daima ince-düz-dar ünlülü olan bağlama edatı (ki) ve bunun eşdeyişlisi aitlik eki (+ki) bölgemizin Oltu ağızlarından Şenkaya - Olur Türkmen ağızlarında kural dışına çıkarak bazan kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumlarına girer (krş.: 22202 - 31.):

baḫdı ḫı (baktıki) , 03 024 02 - 15, 80
baḫ ḡı (bak ki) , 03 015 03 - 6
ḡarşılıyor ḳu (karşılıyor ki),02 019 01 -69
ḡoydu ḫu (koydu ki) , 03 024 02 - 14
onunḫu (onunki) , Dşş.

Benzerlik sıfatı yapan ek (-^{o}mtırağ):

633. Benzerlik sıfatı yapan (-^{o}mtırağ) ekinin de yine kuralsız olarak uyuma girdiğini, veya ince sıraya geçerek kalın ünlülü kelimelere de ince ünlülü olarak geldiğini, böylece yeniden uyum dışı olduğunu görmekteyiz:

eşgimtireg'/ eşgimtırağ (ekşimtırak)
yeşilimtireg'/ yeşilimtırağ (yeşilimtırak)
sarımtireg'/ sarımtırağ (sarımtırak)

ÜNLÜLERDE İNCELİK - KALINLIK:

22205 Eklemedeki inceleşme ve kalınlaşma olaylarını ünlü uyumlarını (bkz.: 22202) anlatırken gördük. Birden fazla heceli kök veya kök niteliğinde olan kelimelerdeki incelik kalınlık açısından ünlü benzeşme ve aykırılaşmaları olaylarını ise ünlülerde benzeşme ve aykırılaşma konusunu işlerken göreceğiz (bkz.: 22207). Bu başlık altında, yukarıda sözkonusu edilen olayların dışında kalan, sıra değiştirmiş, veya ünlülerinden bir veya birkaçını inceltmiş veya kalınlaştırmış kök ve kökenlerin durumlarını göreceğiz. Bunlar genellikle karşımıza bölgemiz ağızlarının genel eğilimleri altında, eski yazının tesiri ve ünlü-ünsüz ilişkileri şekillerinde çıkmaktadırlar 23/.

Soruşturmalarımız sırasında tesbit ettiğimiz üzere bölgemiz halkının orta ve daha yukarı yaşlarda olanlarının büyük bir çoğunluğu geleneğe uyarak okumayı yalnız 'Kur'an okumak' anlamına almış ve 'Kur'an yazısını' -Eski-Yazı değil- okuyacak bir eğitim görmüştür. Esasen 'tutulan' köy imamlarının en önemli vazifelerinden birisi de 'çocukları okutmak'tır. Böylece yazılı metin olarak -muhtemelen yüzyıllar boyunca- yalnız Kur'anı bilen ve biraz daha ileri giderek halk için hazırlanmış başta 'Mevlid 24/' olmak üzere çeşitli dini manzum ve mensur eserleri okuyan bölgemiz halkı, mektup ve benzeri ihtiyaçlarını yazmakta da Osmanlı Türkçesinin kendileri için karışık gelen imlâ kurallarını bellemektense daha kolay buldukları bu yazıyı kullanmışlardır.

Bu yazının en önemli özelliği, ünlülerin büyük bir çoğunluğunun 'hareke' işaretleriyle gösterilmesi, ayrıca harflerle belirtilmemesidir. Kendileri gibi eğiticileri (imamlar) de kısa süreli, sıradan ve sathi bir eğitim görmüş olan bölgemiz halkı derinliğini ve doğrusunu araştırmadan, aslında uzun ünlüleri işaret eden (ا , و , ى) harflerini kalın ünlüler olarak değerlendirmiş, ve buna koşut olarak hareke işaretleri (ـَ , ـُ) yi de ince ünlülerle (e; i; ö/ü) karşılamıştır. Böylece Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında az-çok Arapçadaki durumlarına uygun olarak yerine göre kalın okunan bu işaretler

bölgemiz ağızlarında genel olarak tek bir şekilde ve ince okunmak zorunda kalmışlardır. Bunun sonucu olarak ta Arapçadan alınma kelimelerin Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında kalın boğumlanan ünlülerinin kalınlık-incelik uyumunun da etkisi karışınca (bkz.: 22202) 25/, bölgemiz ağızlarında inceleşmeleri tabii görülmektedir ve örnekleri sayılamayacak kadar çoktur.

Yukarıda açıklanan durum yaygınlaşarak Arapçadan başka dillerden alınma kelimelerin de ince ünlüleri yanında bazan kalın ünlülerini inceltmelerinde etken olmuştur.

Ancak, inceleşme olayları için işaret etmiş olduğumuz bu sebep yalnız başına kesinlik gösterememekte, kendisiyle birlikte tesbit edebildiğimiz kadarıyla, bölgemiz ağızlarının genel eğilimleri içerisinde bazı ünlü-ünsüz olaylarını da gerektirmektedir.

Ayrıca, ileride örnekleriyle görüleceği gibi, yine bölgemiz ağızlarının genel eğilimleri içerisinde diğer bir gurup ünlü-ünsüz olayı sadece inceleşmeye karşı koymuş olmayıp kalınlaşma olaylarına da yol açmıştır.

Bütün bu noktaları göz önünde bulundurarak bölgemiz ağızlarındaki kalınlaşma ve inceleşme olaylarını guruplandırarak örnekleriyle görelim.

İnceleşme olayları:

222031 Bölgemiz ağızlarındaki inceleşme olayları iki gurupta toplanır: 1) Kalın sıradan ince sıraya geçme olayları, 2) Kalın ünlülerin bütünüyle değil de yalnız bir veya birkaçının incelmesi olayları.

Kalın sıradan ince sıraya geçme olayları:

1. Alınma kelimelerin başında ve ilk hecelerinde kalın ünlülerin zayıf ve kolaylıkla incelebilir olması (bkz.: 222 - 7.), ses yapısında dişdişeti ünsüzlerinden birini, veya birkaçını ya bitişik -düşmesi kolay olan dar-düz ünlülerle ayrılmış olanlar bitişik sayılır.-, ya da ayrı sı-

radan ünsüzlü (bkz.: 231) bir aralıkla bulunduran Türkiye Türkçesi aydın konuşmasındaki kalın ünlülü kelimelerin bölgemiz ağızlarının büyük bir çoğunluğunda ince sırada olduğu görülmektedir. Örneklerimiz tek heceliler, ve iki ve daha çok heceliler olmak üzere iki gurupta toplanır.

Tek heceliler (Örneklerinin hepsi Arapça asıllıdır):

11. Bunların kalın sıradan örnekleriyle bölgemiz ağızlarında hemen hemen hiç karşılaşılmaz. Karşılaştığımız istisna teşkil edebilecek birkaç örneği ilgili kelimelerin ikinci söylenişleri olarak yanlarında verdik:

şert / şart (a. شرط), şev̊ḫ / şav̊ḫ (a. شوق), ehd (a. عهد), ḥed (a. حدّ), ḥemd (a. حمد), ved (a. وعد), ġesb (a. غصب), ġesl (a. غسل), ġesr (a. قصر), ġesd (a. قصد), ḫelt (a. خلط), ġelb (a. قلب), lev̊ğ (a. لغو), ġerb (a. غرب), ġerğ (a. غرق), herf (a. حرف), herb (a. حرب), hers (a. حرص), ırz / rız (a. عرض), ġeyb (a. غيب), ġeyz (a. غيظ), ef (a. عفّ), mef / mehv (a. محو)

Ekleme: Bazı Türkçe kelimelerin de bölgemiz ağızlarında ince sıradan oluşlarını bu kurala bağlamak mümkün görülmektedir:

diş (dış ∠ etç. taş), çiḫ- (çık- ∠ etç. taşık-)

İki ve daha çok heceliler:

12. Bunları ayrıca iki gurup altında ele almak gerekmektedir: 1) Kurallı ve genellikle tek söylenişliler, 2) Kurallı veya kuralsız birden fazla söylenişli olanlar.

121. Kurallı ve genellikle tek söylenişli olalar oldukça yaygın olup örneklerinin çoğunu yine Arapçadan alınma kelimeler teşkil etmektedir:

ehşeb (a.اخشاب), edeb (a.آداب/ ادب), değğe / dağğa (a.دقيقه), ġibde (a.غبطه), löġet/löğet (a.لغت), ṣiḥhet (a.صحت), teġet (a.ملاقت), zebit (a.ضابط), ezem (a.اعظم), ġezeb (a.غضب), hezim (a.هضم), lehze (a.لحظه), mefeze (a. محفظه), bezi (a.بعض), nüfüz / nufuz (a.نفوذ), eseb (a.اعصاب), ḫesim (a.خصيم), şeḫis (a. شخص), zenehet (a.صنعات), hele (a. حالا), ḫelfe (a.خليفه), mehel (a. محل), çeġül (a. شاغول), ehrebe / erḫaba / arḫaba (a. اقرباء), erse (a.حرصه), fiḫere (a.فقراء), cümür /cümbür / cumur (a.جمهور), ġeher (a.قهر), zöhör (a.ظهور), ġeyye (a. غيا), ve B.

ḫizeg (kızak), müzüge (lat. musica = mızıka), ḫesde (f.خسته), issi (etç. isig), çevüş (etç. çavuş), pileyh (fr. plaque = plâk), çölpe (çolpa), çegil (çakıl), ilice (ılıca), empül (fr. ampoule = ampul), ġirem (fr.crème= krem), ḫirtleyh / ḫırtliyh (gırtlak), seġger (sakar), şire (f.شيره= şıra)

1221. Diş-Dişeti ünsüzlerinin dar ünlülerle bağlanması nedeniyle kurallı olup birden fazla söylenişli olanlar:

ḫetir / ḫatır (a.خاطر), ḫetil (a. هائل), itir / itır (a.عطر), ḫesir / ḫasır (a.حصير), ḫeyir / ḫayır (a.خير); issin- / issın- (ısın-), issit- / issıt- (ısıt-), issiz /issız (ıssız), siş- / sış- (sıç-), sireḫm / sırım (sırım), ilit- / ilıt- (ılıt-), ve b.

1222. Diş-Dişeti ünsüzlerinin geniş ünlülerle bağlanması nedeniyle kuralsız olup ikinci söyleniş-leri kurallı olanlar. Bunların oluşumu inceleşme kuralının baskınlığını göstermektedir:

ġeder (a. قدر), telḫin (a.تلقين), teref (a.

طرف), heser / hesar (a. خسار), ġeses (a. قصاص), mesel (a. مثل), müselle (a. مصلى), rühset / ruhsat (a.رخصات), seyife / sayıfa (a. صحيفه), ġenet / ġenehet / ġenat (a.خناعت), ġerez / ġaraz (a.غرض), ġerel / ġeral(a. قرار), eyer / eyar (a. عيار); dişeri (etç. taşġaru= dışarı), cenderme / candarma (fr.gendarme),

Ekleme: Aşağıdaki örnekler yetersiz olmakla beraber artdamak ünsüzlerinin kendilerinden sonraki, dudak ünsüzlerinin kendilerinden önceki ünlüler üzerinde inceltici bir etki güttüklerini gösterir gibidir:

ġem (a. غم), heb (a. حب), ġehġehe (a.قهقهه), müġevve (a. مغوى), ġeme (erm. kam= kama),

Kalın ünlülerin bütünüyle değil de yalnız bir veya birkaçının inceleşmesi olayları:

21. İki diş-dişeti ünsüzü arasında kalan geniş-kalın, veya dar-yuvarlak-kalın ünlülerin incelme eğilimine karşı direnmeleri, iki veya daha çok heceli kelimelerin bazan yalnız bir veya birkaç ünlüsünün incelmesiyle kalmasına yol açmıştır:

ecuze (a.عجوزه), dişari (etç. taşġaru = dışarı), ġerbisdan (a.f.قرسدان), elemdar (a.f. علمدار), elehdar (a.f.علمدار), nelettayın/ lalattayın)(a.لاعلى التعيين), dibizot (İt. deposito = depozitо), elelusul (a.على الاصول), mesarir (a.مصارف), möġeddesat (a.مقدسات), elayiş (a.الايش), develosiyon (fr. dévaluation = devalüasyon), melul (a.معلول), ezrayil (a. عزائيل), heziran (haziran), tehzirat (a. تقصيرات), temirat (a.تعميرات), ġeleyan (a. غليان), itriyat (a.عطريات), tenzifat (a. تنظيفات)

22. Kalın-geniş ünlülerin kelime sonunda özellik-

le diş-dişeti ve dudak ünsüzlerinden sonra incelmeye karşı direnmeleri (bkz.: 222 - 7.) inceleşme eğiliminin sonuca ulaşmasını engellemiştir:

ezḫeta (a.اخذواعطاء = aḫzüiṭa), ezǧeza (f.ازقها), bilhessa (a.بالخاصه), emenna (a.آمنا), hülya (yun. ḫulyā), berheva (f.a. برهوا), möhdeva (a. محتوى), ehibba (a.احبا), ǧeliba (a.غالبا), eleyimisema (a.f.علائم سماء), eẏhsema (fr. eczéma = ekzema)

23. Dudak ünsüzlerinin kendilerinden sonra gelen ünlüleri kalınlaştırma ve kalın ünlüleri koruma eyilimi inceleşme yönündeki eğilimi engelleyebilir:

hevadis / havadis (a.حوادث), eleddevam (a. على الدوام), taḫdirevan (a.f.تحت روان), tehribat (a.تخريبات), edebimaşeret (a.آداب معاشرت), hemayil (a. حمائل), emade (f.آماده), beynemaz : beynamaz (f.بينماز), telimat (a.تعليمات), ǧehriman (f. قهرمان), ve b.

24. Gırtlak ve artdamak ünsüzleriyle diş-dişeti ünsüzleri arasında bulunan kalın ünlüler aşağıdaki örneklerde görüldüğü üzere inceleşmeye karşı koymuşlardır:

müteyeggız (a.متيقظ), süyiǧas (a.f.سوى قصد), efǧanisdan / eẏḫanisdan (afkanistan), emeriǧan (İng. american = amerikan), heriǧulede (a.خارق العاده), eǧayit (a.عقائد), seḫavet / seḫevet (a.سخاوت), ehali (a.اهالى), heḳaret / aḫaret (hakaret)a.حقارت)

25. Kelime sonlarında diş-dişeti ünsüzleriyle artdamak ve dudak ünsüzleri arasında kalan kalın ünlülerin de inceleşmeye karşı koydukları görülmektedir:

elemdülillah (a.الحمدلله), eleykümüsselam (a.

(علیکم السلام), getliyam (a.f. قتل عام).

26. Özellikle Farsça'dan alınma kelimelerin kalın ünlülü bazı eklerinin olduğu gibi korunması inceleşme yönündeki benzeşmeyi engellemiştir:

zedegan (f.زادگان), eşikar (f.آشکار), riyekar (a.f.ریاکار), gerbisdan (a.f.قبرستان).

Ekleme: Özellikle Yukarı Aras ağızlarının güney kesiminde ve bazan Oltu ağızlarında kelime sonlarında ve son hecelerinde kuralsız inceleşme olaylarıyla karşılaşılır:

fazlę (fazla) , 14 043 01 - 20
ağir (agır) , 14 013 03 - 7
ahen (aha), 02 001 01 - 70

Kalınlaşma olayları:

222032 Bölgemiz ağızlarının çoğunluğu için, özellikle kalın ve ince ünlüleri uyum gözetmeksizin yapısında bulunduran alınma veya Türkçe asıllı kelimelerin ince ünlülerini kalınlaştırma olanağı oldukça azdır. Bununla beraber, inceleşme olaylarını incelerken de belirttiğimiz inceleşmeyi engelleyen veya buna karşı koyan nedenlerin yol açtıkları kalınlaşma olayları yanında, gerek kalınlık-incelik benzeşmesi gerek aykırılaşması konularını işlerken de göreceğimiz, örnekleri az da olsa yine belli bazı kurallara bağlı olarak bazı kalınlaşma olaylarıyla da karşılaşmak olağandır. Bölgemiz ağızlarındaki kalınlaşma olaylarını, inceleşme olaylarında olduğu gibi, yine iki gurupta ele alacağız: 1) İnce sıradan kalın sıraya geçme olayları, 2) İnce ünlülerin bütünüyle değil de yalnız bir veya birkaçının kalınlaşması olayları.

İnce sıradan kalın sıraya geçme olayları:

11. İki diş-dişeti ünsüzü arasındaki ince ünlülerin kalınlaşması sonucu (krş.: 222031 - 1., 21.) aşağıdaki yabancı ve Türkçe asıllı kelimeler ince sıradan kalın sıraya geçmişlerdir:

cız- (çiz-), cızma (çizme), sar- (ser-), tüy (tüy), rol (fr. rôle = rol), yun (yün), övün (övün), fotur (fr. feutre = fötr), cılıt (cirit), çığna- (çiğne-)

12. Belirli bir kurala bağlıyamadığımız aşağıdaki sıra değiştirme olaylarında, artdamak ünsüzleriyle diş-dişeti, dudak-diş ünsüzlerinin sızıcı ve özellikle akıcılarının kalınlaştırıcı etkide bulundukları hissedilmektedir:

kor / kör / kor (kör), korlan- / korlan-(körlen-), havas (a. هوس), sıvış- (siviş-), bıliya (fr. bille), çığna- (çiğne-), cığara (isp cigarro = sigara), bura (bre), balçıka (Belçika)

İnce ünlülerin bütünüyle değilde yalnız bir veya birkaçının kalınlaşması olayları:

21. Diş-Dişeti ünsüzleri arasında kalan özellikle geniş ünlülerin kalınlaşma eğilimi göstermesi aşağıdaki örneklerde yalnız bu tür ünlülerin kalınlaşmasıyla kalmıştır:

akümlator (fr. accumulateur = akümülatör), asbirator (fr. aspirateur = aspiratör), diyhdator (fr. dictateur = diktatör), cenarator (fr. générateur = jeneratör), vantirator (fr. ventilateur = vantilatör), metralyoz (fr. mitrailleuse = mitralyöz), atoliya (fr. atelier = atölye), galisor (fr. carrosserie = karoseri), melul (a. ملول)

22. Dudak ünsüzleri özellikle diş-dişeti ve damak ünsüzlerinin de yardımını aldıklarında ünlüler üzerinde kalınlaştırıcı etki gösterirler. aşağıdaki örneklerde yalnız bu durumda olan ünlülerin kalınlaşmış olduğu görülmektedir:

teğavut (a. تعاون), koparatif (fr. coopératif)

g̃omonis (fr. communiste = komünist)

23. Diş-Dişeti ünsüzlerinin kelime sonlarında kendilerinden sonra gelen kalın ünlüleri korumaları ve ince ünlüleri kalınlaştırma eğilimi göstermeleri bize aşağıdaki örnekleri vermiştir:

dig̃golta (fr. décolleté = dekolte), pardizo (fr. pardessus = pardesü), atoliya (atölye), batdaniya (a. بطاطس), fasuliya (yun. phasiolos = fasulye)

24. Bölgemiz ağızlarında tamamiyle ince diş ünsüzlerinin bulunmayışı (bkz.: 23) bu ünsüzlerin kalın ünlülerle kurdukları heceler üzerine gelen eklerin ünlülerinin de kalınlaşmasına yol açmıştır:

mecalsız (a. مجال +sız = mecâlsiz), halsız (a. حال +sız = hâlsiz), duḫuluni (a. دخول +uni = duhûlünü), ehalıdıllar (a. اهالى +dıllar = ahâlîdirler), alının (a. علی +nın = Ali'nin)

Ekleme 1.: Şenkaya-Olur Türkmen ağızlarında, Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında ve bölgemiz ağızlarının çoğunluğunda ince ünlülü olan bazı kelimelerin bu ünlülerinin özellikle son hecede kalınlaştıkları görülmektedir:

aḫrat (ahiret), 03 032 04 - 9
amanat (amanet), 03 026 04 - 7
boyle (< bu ile = böyle), 02 001 01 - 27
buleˆm (bileyim), 03 038 01 - 15
cẹvˆuz (ceviz), 02 019 01 - 33, 47
diyemeyız (diyemeyiz), 02 019 01 - 7
dodusu̇ˆ (dedisi), 03 009 01 - 54
doˆn- (dön-), 02 001 01 - 40, 48
duyun (düğün), 03 009 02 - 23
duz (düz), 06 008 02 - 15
düg̃un (düğün), 03 009 02 - 23

evˇal (evvelce) , 03 000 01 - 15
evˆat (evet) , 02 019 01 - 62, 71
evlanˆ- (evlen-) , 02 019 01 - 38
ğam / gn. ġem (gam), 03 032 04 - 136
ğasavat / gn. ġesevet (kasvet),03 032 04-137
ğayfa / gn. ġehve (kahve), 03 024 04 - 100
ğovaç / gn. güveş (güveç), 03 015 03 - 43
ğula (kule) , 03 026 04 - 152
ğulluh˘ (güllük) , 03 057 04 - 18
h˘abar / gn. h˘eber (haber), 03 019
kˇuççik' (küçük) , 03 015 03 - 5
mayana (muayene) , 03 032 04 - 36
obur (öbür) , 03 026 04 - 199
ortüsü (örtüsü) , 02 019 01 - 36
sesladi (sesledi) , 02 001 01 - 15
soˆz (söz) , 03 019
zuh˘ud (züğürt) , 03 057 04 - 7

fakat seyrek te olsa ters durum da görülür:

ceze (ceza) , 03 015 03 - 30
dehe (daha) , 03 056 04 - 14
dişeri (dışarı) , 03 015 04 - 9
emme (ama) , 03 015 04 - 16
ğiril- (kırıl-) , 07 015 02
terle (tarla) , 03 015 03 - 42
sehet (saat) , 03 015 03 - 58

Ekleme 2.: Buna karşılık Yukarı Aras ağızlarının güney kesiminde de kelimelerin ilk hecelerinde kalınlaşma az-çok yaygındır:

bız (biz) , 11 013 02 - 62
bızim (bizim) , 11 013 02 - 17
bˆutˆun (bütün) , 11 013 02 - 94
çˆakˆuci (çekici) , 12 017 01 - 35
cızeller (cizerler) , 14 013 03 - 14

ÜNLÜLERDE DÜZLÜK - YUVARLAKLIK:

22204 Eklemedeki düzleşme ve yuvarlaklaşma olaylarını ünlü uyumlarını (bkz.: 22202) anlatırken gördük. Bu başlık altında daha çok ekleme dışında kalan ve birden fazla heceli kelime kök ve kökenlerini ilgilendiren düzleşme ve yuvarlaklaşma olaylarını ele alacağız. Bu olaylar bazan benzeşme bazan aykırılaşma şekillerinde görülürlerse de biz bunlarla ilgili bir kural veya genel eğilim tesbit edemedik. Ancak, görebildiğimiz kadarıyla bu olayları ünlü-ünsüz ilişkilerine ve bölgemizde konuşulan ağız guruplarının bu konudaki eğilimlerine bağlamaya çalıştık.

Düzleşme olayları:

222041 Yuvarlak ünlülerin düzleşmesi olayları 26/ araştırma bölgemizde kuzey-batıdan güney doğuya inildikçe kesin bir sınır vermeksizin tedrici olarak artar. Öyle ki, Hınıs, Tekman Karayazı ve Çat ilçelerinin yerleşmelerinde özellikle kelimelerin ilk heceleri dışında dar-yuvarlak ünlülerin dudaklılığının iyice zayıfladığı, ve bazan düzleştiği görülür. Belli sesbilgisi ilişkileriyle değil de bölgemiz ağızlarının eğilimi olarak ortaya çıkan bu olayın örneklerini guruplandırarak görelim.

Benzeştirme gibi görülen örnekler:

I. Bunlar ilerileyici ve gerileyici benzeştirmeye uğramış gibi görülen örnekler olarak iki gurupta toplanırlar:

II. İlerileyici benzeştirmeye uğramış gibi görülen örnekler:

aşıra (a. عاشوراء = aşure), ḫatın (etç. ḳatun = hatun), maḥsıl (a. محصول), masıra (yun. masuri = masura), heniz (f. هنوز), barıt (f. بارود), tarĭmar (f. تاروما), perize / pelize (f. پالوده), pabış (f. پاپوشی), sabın (a. صابون), ḡanbır (yun. kempuris = kambur), ḫalbır (a.

غربال/ قالبور), çapıt (etç. çapgut), ğarpız (f. هربز), yarpız (etç. yarpuz), mapıs (a. محبوس), camış (a. جاموس), armıt (etç. armut), hamır (a. خمير), ihlamır (a. اخلامور), yağmır (etç. yağmur), çammr (çamur), bıyıl (< bu yıl), eninde (< ön + ünde),

L2. Gerileyici benzeştirmeye uğramış gibi görülen örnekler:

tahaf (a. تحف), fırsat (a. فرصت), hırdavat (f. خردوات), mıhdar (a. مختار), mırat (a. مراد), fihere (a. فقراء), yafıdi (a. يهودی = yahudi), bırali (buralı), dalda (dulda), billıhmacıh (< bir lokmacık), bıyıl (< bu yıl), eninde (< ön + ünde), bele (bu ile = böyle), evle (öğle); ayrıca: mehemmed (a. محمد), meherebe (a. محاربه), meherrem (a. محرم), mehekeme / mahakeme (a. محاكما) ve b. kelimeler de bu guruba girer.

Aykırılaşma gibi görülen örnekler:

<. Aykırılaşma gibi görülen örneklerle seyrek karşılaşılır. Bu nedenle örneklerini ayrıca guruplandırmadan veriyoruz:

oğıci (okuyucu), ögid (öğüt), ögin- (övün-), möşgil (a. مشكل), büzgili (büzgülü), çocıh (çocuk), ğoşıci (koşucu), dönder- (döndür-), potisiyet (fr. peau de suède = podösüed), ötiri (ötürü), olır (olur), orısbi (f. اوروسپی = oruspu), ğoyın (koyun), ğoyılaş- (koyulaş-), ğuyımci (kuyumcu), böyeli (büyülü), durahsa- (duruksa-), arazoz (fr. arroseuse = arozöz), tiyatora (lat. theatrum = tiyatro), şöfer (fr. chauffeur = şoför), dibizot (it. deposito = depozito), miflon (it. muflone = muflon), anor (onur) ve b.

Ekleme 1.: Bölgemiz ağızlarında Şimdiki Zaman kip eki, (-yor / -yorır) Şimdiki zaman kip ekinin ünlüsünün daralıp düzleşme safhalarından geçmesiyle oluşmuştur. Bunun izleri metinlerimizde görülmektedir:

gelmeyur (gelmiyor) , 03 000 01 - 11
çeküyür (çekiyor) , 02 000 02 - 39
seviyirdi (seviyordu), 03 000 01 - 53
atiyirdi (atıyordu) , 08 040 01 - 65
gideyr (gidiyor) , 04 000 01 - 56
görüneyr (görünüyor) , 03 008 01 - 7
gidêr (gidiyor) , 07 015 02 - 15
böyêr (büyüyor) , 03 009 01 - 26
kesir (kesiyor) , 04 056 01 - 68

Ekleme 2.: Genellikle Çoruhboyu ağızlarında ünlülerini düz-dar-ince bulunduran soru edatı (mı), Öğrenilen Geçmiş Zaman kip eki (-mış), ve meslek eki (+cı) nın durumları ünlü uyumlarını ilgilendirmeleri nedeniyle daha önce ele alınmıştır (bkz. 22202).

Yuvarlaklaşma olayları:

222042 Bölgemiz ağızlarında genellikle yuvarlak ünlülerin boğumlanmaları sırasında dudakların gevşek davranmaları (bkz.: 22) düzleşme olaylarının yukarıda görüldüğü gibi az da olsa artmasına yol açmıştır. Bununla beraber seyrek görülen ve çoğunlukla dar ünlülere yönelmiş yuvarlaklaşma olaylarıyla da karşılaşılmaktadır. Aşağıda bunları da guruplandırarak görelim.

1. Türkiye Türkçesi aydın konuşmasına bakarak aşağıdaki örneklerde dudak ünsüzlerinin diş-dişeti ünsüzlerinin de yardımıyla yapısında bulundukları kelimelerin yuvarlak ünlülerini korumuş veya düz ünlülerini yuvarlaklaştırmış oldukları görülür:

püsgüv̊üt (fr. biscuit = bisküvi), cev̊üz (a. جوز), çev̊ür- (çevir-), çev̊rül- (çevril-), çev̊üg' (f.چابوك(?)), derv̊üş (f.درويش), dev̊ür- (devir-), dev̊rül- (devril-), ev̊ür- (evir-), kev̊gür (f.كفگير), sev̊ün- (sevin-), sev̊üş- (seviş-), buḥart- (bırak-), bül- (bil-) püşman (f.پشيمان), püsgüv̊üt (fr. biscuit = bisküvi), müzüġe (lat. musica = mızıka), baḥcuv̊an (f.باغوان), elduv̊an (eldiven), suv̊a (sıva), pehlüv̊an (f.پهلوان), ünüversite (fr. université = üniversite), apartuman (fr. appartement = apartman), bumbarduman (fr. bombardement = bonbardman), ḡompartuman (fr. compartiman = kompartman), mev̊süm (a.موسم), zuḡḡum (a.زقوم = zıkkım), ġev̊üm (a.قوم), tumar (ı.تيمار); dov̊let (a.دولت), cuv̊ap / cuğap (a.جواب)

2. Damak ünsüzleri diş-dişeti ve dudak ünsüzleriyle birlikte komşuları olan dar yuvarlak ünlüleri koruma veya düzlerini yuvarlaklaştırma eğilimi gösterirler:

yangun (yangın), zuğğum (a.زقوم), aḥur (f. آخور), zev̊ḥünen (zevk + ilen), ağuli (ağılı) kev̊gür (f.كفگير), buḥart- (bırak-), zöhör (a.ظهور), müzüġe (lat. musica = mızıka), böcüg' (etç. bögüçük = böcek), çev̊üg' (f. چابوك), südüy̆h (etç. südük = sidik)

3. Diş-Dişeti ünsüzleri arasında kalan özellikle dar ünlülerin yuvarlaklarının korunmuş düzlerininse yuvarlaklaştırılmış olduğu örneklerle de karşılaşılır:

cöton (fr. jeton = jeton), içün / üçün (etç. uçun), şüşe (f.شيشه), düzdür- (dizdir-), zeytun (a.زيتون), dibizot (it. deposito = depozito), düzüne (it. dozzina = düzine), dü-

zül- (dizil-), hesud (a. حسود), südüg' (etç. südük), enüsdi (fr. institut = enstitü), devrüş (f. دورویش), çevrül- (çevril-), devrül- (devril-)

Ekleme:1.: Özellikle bölgemizin İspir ağızlarında yaygın olarak diğer Çoruhboyu ağızlarında daha seyrekçe bazı kelimelerin başında ve ilk hecelerinde Yukarı Karasu ve Yukarı Aras ağızlarının aksine kuralsız bazı yuvarlaklaşmalarla da karşılaşıldığı olur:

buyuh (bıyık) , 03 000 01 - 41
bündür- (bindir-) , 05 052 01 - 12
bürleşdir-(birleştir-) , 08 040 01 - 8
bütür- (bitir-) , 05 052 01 - 12
fursant (fırsat) , 08 007 01 - 37
büşür- (pişir-) , 05 079 04 - 62
üçür- (içir-) , 05 079 04 - 54
ütur- (yitir-) , 05 079 06 - 203
göçür- (geçir-) , 05 079 04 - 54
önüyhle- (önikle-) , 05 079 04 - 528
örtesi (ertesi) , 05 052 01 - 8
övimize (evimize) , 03 024 04 - 104

Bunların bir kısmını bu ağızlarda yaygın olan yuvarlak ünlülü eklerin geri benzeştirmelerine bağlamak mümkündür (Bu ekler için bkz.: 22202).

Ekleme 2.: Yine Çoruhboyu ağızlarında yuvarlak ünlülü eklere analoji ile bazı kelimelerin ilk heceleri dışında aykırı yuvarlak ünlülerle de karşılaşılır:

demür (etç. temür), yessür (a. اسير), artuh (artık), çaruh (çarık), degül / devül / deyül (değil), aşuh (a. عاشق), çamaşur (f. چاقشور), aydun (aydın), fırun (yun. phurnos = fırın),

ÜNLÜLERDE DARLIK - GENİŞLİK:

22205 Bölgemiz ağızlarında Türkiye Türkçesi aydın konuşmasına bakarak genişleme olayları daralma olaylarından daha çok yer almaktadır. Bazı ünlü-ünsüz ilişkileri ve eski imlânın etkisiyle açıklamaya çalışacağımız bu olayları kelime kök ve gövdelerindeki ve eklerdeki durumlarına göre bölümleyerek görelim.

Daralma olayları:

222051 Daralma olaylarını: 1) Kelime başında ve ilk hecesinde, 2) Kelime ortasında ve, 3) Kelime sonunda ve son hecesinde olmak üzere üç gurupta ele alabiliriz.

Kelime başında ve ilk hecesinde daralma olayları:

11. Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında geniş ünlüyle başlayan aşağıdaki kelimelerin, damak, dişeti-öndamak, diş-dişeti, diş-dudak ünsüzleriyle kapanan ilk hecelerinin bu ünlüleri bölgemiz ağızlarında genellikle dardır:

uğuz (oğuz), ügüt- (övüt-), eşḫiya (a.اشياء), eşgin (eşkin), üzür (a.عذر), ereti / eyreti (eyreti), ufala- (ovala-), umuz (omuz), uyluḫ (oyluk), iyer (eger)

12. Damak ünsüzleriyle başlayıp, ikinci sırayı alan ünsüzleri diş-dişeti, diş-dudak ünsüzlerinden biri olan aşağıdaki kelimelerin Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında geniş olan ilk hecelerinin ünlüleri bölgemiz ağızlarında genellikle dardır:

ḡurdele (it. cordella = kordela), ḡuvala- (kovala-), ḫeyir (a.خير), ḫeyli (f.خيلى), heyran (a.حيران), gej (geç), geş- (geç-), kütürüm (kötürüm), küfde (f.كوفته)

13. Diş-dişeti ünsüzleriyle başlayıp, ikinci su-

rayı alan ünsüzü artdamak, diş-dişeti veya diş-dudak ünsüzlerinden biri olan aşağıdaki kelimelerin Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında geniş olan ilk hecelerinin ünlüleri bölgemiz ağızlarında genellikle dardır:

şehet (a. شهيد), şeret (a. شريط), diğgolta (fr. décolleté = dekolte), dibizot (it. deposito = depozito), tayeze (etç. tayı-eze = teyze), nifret (a. نفرت), yuğur- (yoğur-), diya (deyha)

14. Dudak ünsüzleriyle başlayıp, ikinci sırayı alan ünsüzü artdamak, dişeti-öndamak, diş-dişeti veya dudak ünsüzlerinden biri olan aşağıdaki kelimelerin Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında geniş olan ilk hecelerinin ünlüleri bölgemiz ağızlarında genellikle dardır:

buğa (boğa), buynuz (boynuz), bumba (it. bomba = bomba), pumpa (lat. pompa = pompa), meşe (f. میشه), meşin (f. میشین), meşg' (a. مشق), bele (böyle / bu ile)

Kelime Ortasında daralma olayları:

2. Aşağıdaki örneklerde diş-dişeti ünsüzlerini izleyen vurgusuz orta hecelerin aslında geniş olan ünlülerinin bölgemiz ağızlarında daralmış oldukları görülür:

pardizo (fr. pardessus = pardösü), mıntıḫa (a. منطقه), foturaf (fr. photographe = fotograf), ğalisor (fr. carrosserie = karoseri), filipit (fr. phébite = flebit), icariye (a. اجاره), gehriman (f. قهرمان), dibizot (it. deposito = depozito), çerçive (f. چارچوب = çerçeve), dediğudi (dedi-kodu)

Kelime sonunda ve son hecesinde daralma olayları:

1. Sonu öndamak, diş-dişeti ünsüzleriyle biten

aşağıdaki kelimelerin, öndamak, diş-dişeti, diş-dudak ünsüzleriyle başlıyan son hecelerinin geniş ünlüleri bölgemiz ağızlarında dardır:

böcüg' (etç. bögüçük = böcek), ḫırtlig'(gırtlak), herkiş (f.هرکسی), mayiş (a.معاش), ḫoruz (f.خروس), abdis (f.آبدست), patatis (patates), tomatis (domates), rotgen (al. röntgen = röntgen), antin (fr. antenne = anten), patin (fr. patin = paten), zatin (a. ذاتاً), kefin (a.کفن), şartil (al. schalter = şalter), carcur (fr. chargeur = şarjör), toḫdur (fr. docteur = doktor), şöfür (fr. chauffeur) paytun (fr. phaéton = fayton), atiş (f.آتش)

52. Aşağıdaki kelimelerin diş-dişeti, diş-dudak ünsüzleriyle başlayan son açık hecelerinin geniş ünlüleri de bölgemiz ağızlarında genellikle dar boğumlanır:

yeniği (inişe), ǧombosdi (it. composta =kompostо), isgemli(ye) (yun. skamni = iskemle), oḫlavi (oklava), ayaği (ayağa), diyi (diye), ayu (aha o)

Ekleme: Geniş ünlüyle başlayan ekleri geniş-düz ünlülerle sonuçlanan kelimelere bağlayan (y) ünsüzünün kelime sonlarındaki ünlüler üzerindeki daraltıcı etkisinden daha önce söz etmiştik (bkz. 22202 - 2.).

Genişleme olayları:

222052 Genişleme olaylarını da yine : 1) Kelime başında ve ilk hecesinde, 2) Kelime ortasında ve, 3) Kelime sonunda ve son hecesinde olmak üzere üç gurupta toplayabiliriz.

Kelime başında ve ilk hecesinde genişleme olayları:

11. Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında dar ünlülerle başlayan aşağıdaki kelimelerin, artdamak sızıcı ve öndamak patlayıcı ünsüzleriyle kapanan

ilk hecelerinin başlangıç ünlüsü genişlemiştir. Örneklerin çoklukla eski yazıda (ا) ile başlamış olması imlânın etkisinin bir işareti olarak alınabilir:

êhdas (a. احداث), êhanet (a. اخطار), êhdidar (a. اقتدار), êhna (a. اقناع), ehrâm (a. اهرام), ehya (a. احياء), ehmal (a. اهمال); egil- (etç. egil- = iğil-), ekiz (etç. ekiz = ikiz), oğra- (etç. oğra- = uğra-), ögey (etç. ögey = üvey), öhde (a. عهده), ve b.

12. Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında dar ünlüyle başlayan aşağıdaki kelimelerin, dişeti-öndamak, diş-dişeti, diş-dudak ünsüzleriyle kapanan ilk hecelerinin başlangıç ünlüsü bölgemiz ağızlarında genellikle geniştir. Yine bunlardan Arapçadan alınma olanlar (اع) veya sadece (ع) ile başlamaktadır:

eçin (etç. uçun), eşit- (etç. eşid-), etigat (a. اعتقاد), etimat (a. اعتماد), elan (a. علان), elave (a. علاوه), elm (a. علم), eybal (a. اقبال), edgü (etç. edgü = iyi), ey- (etç. eg- = iğ-), ev- (etç. ev- = iv-), eveti (iveti), ov-(etç. uv- = ov-), oyluh (uyluk), ölke (ülke), önvan (a. عنوان),

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi bölgemiz ağızları belirtilen şartlar altında alınma kelimelerin önses ünlülerini genişletmiş, eski Türkçe kelimelerin ise önsesteki geniş ünlülerini korumuşlardır.

13. İlk heceleri dudak ünsüzleriyle başlayıp, dudak, diş-dişeti, damak ünsüzlerinden biriyle sonuçlanan birden çok heceli kelimelerin ilk hecelerinin dar ünlüleri bölgemiz ağızlarında genellikle geniştir:

bevefa (f.a. بیوفا), beçare (f. بیچاره), bezar belet (fr. billet = bilet), beyhut (f. بیهوده), beheber (f. بی خبر), behuzur (f.a. بی حضور), böyi (etç. bügü = büyü), böyüg' (etç. bedük = büyük), böhdan (a. بهتان), fotfot (ing. football = futbol), metralyoz (fr. mitrailleuse = mitralyöz), merac (a. معراج), meheng' (a. محدث), mehnet (a. محنت), mömin (a. مؤمن), mötemed (a. معتمد), mörur (a. مرور), möracat (a. مراجعات), möhör (f. مهر), möhdeber (a. معتبر), mögedderat (a. مقدرات), möggem (a. محکم), peruze (f. پیروزه), potura (fr. poudre = pudra), ve b.

14. İlk heceleri diş ünsüzleriyle başlayıp, diş-dişeti, dudak ve damak ünsüzleriyle biten genellikle birden çok heceli kelimelerin ilk hecelerinin dar ünlüleri bölgemiz ağızlarında geniştir:

cecim (cicim), cehet (cihet), çeyne- (çiyne-), letre (yun. litra = litre), nece (nice), netekim (nitekim), reca (a. رجاء), recat nemet (a. نعمت), nene (nine), seher (a. سحر), yen- (in-), yeha- (yıka-), zencir (f. زنجیر), zehen (a. ذهن), dodah (etç. tut-) = dudak), roğan (f. روغن), dölbent (f. دلبند), dömbeleg' (f. دنبلك), nömayiş (f. نمایش), nöyhde (a. نکته), löküs (fr. lux / luxe = lüks), töre (etç. töre = töre), zöhdi (a. زهدی), zöhre (a. زهره), ve b.

15. İlk heceleri art ve öndamak ünsüzleriyle başlayıp, öndamak, diş-dişeti ve dudak ünsüzleriyle biten kelimelerin bu hecelerinin dar ünlüleri bölgemiz ağızlarında genellikle geniştir:

get- (git-), gey- (giy-), heş (f. هیچ), hesar (a. حصار), hekat (a. حکایت), hers (a. حرص), ken (f. کین), geses (a. قصاص), heyh-

met (a. حکمت), gondura (yun. kothornos = kundura), golanpara (a.f. غلام پاره), gögerçin (mo. kügercin = güvercin), gözel (etç. köze-; = güzel), göya (f. گویا), gömrügh (yun. kumerki = gümrük), höküm (a. حکم), hönkar (f. خنکار), hörmet (a. حرمت), hösran (a. حسران) könye (a. کنیه), köfe (f. کوفه), ve b.

Kelime ortasında genişleme olayları:

21. Türkiye Türkçesi aydın konuşmasına bakarak damak ünsüzleriyle diş-dişeti ünsüzleri arasında kalan orta hecelerin dar ünlüleri bölgemiz ağızlarının hemen hepsinde genişleme eğilimi gösterir:

tahoniya (yun. = takunya), gondoghdor (fr. conducteur = kondüktor), durahsa- (duruksa-) senehe (a. ساعه), pazoka (amer. bazooka = bazuka), abloka (it. bloccatto = abluka), böyönki (bugünkü), makenes (fr. machiniste = makinist), teşkelat (a. تشکیلات), acorli (fr. ajour + li = ajurlu), düşert- (düşürt-)

22. Çoğunlukla yavaş konuşan kimselerde diş ünsüzleri arasında kalan orta hecelerin dar ünlüleri az-çok genişlemiştir. Çabuk konuşanlarda ise bu ünlüler ya darlıklarını korumuşlar, veya düşmüşlerdir:

patenaş (fr. patinage = patinaj), sardonya (lat. sardonia = sardunya), aretmetigh (fr. arithmétique = aritmetik), payetah (f. پایتخت)

23. Diş-Dişeti ve dudak ünsüzleri arasında kalan orta hecelerin geniş ünlüleri korunmuş, dar ünlüleri ise az-çok genişlemiştir:

otobos (fr. autobus = otübüs), talemgah (a. f. تعلیمگاه), gomonis (fr. communiste = komünist), bilomum (a. بالعموم), arafa (a. عرفه), bahdavar (f. خودآور), eleykömüsselam (a.)

Kelime sonunda ve son hecesinde genişleme olayları:

31. Sonu bir diş-dişeti ünsüziyle biten kelimelerin son hecesinin ilk ünsüzü de bir diş-öndamak diş-dişeti, diş-dudak ünsüzlerinden biriyse, aşağıdaki örneklerde görüldüğü gibi, bu kelimelerin son hecelerinin dar ünlüleri bölgemiz ağızlarında geniş olma eğilimi gösterir:

valęz (fr. valise = valiz), artęs (fr. artiste = artist), polęs (fr. police = polis), kantęn (fr. cantine = kantin), tehsęn (a.تحسين) nesęl (a.نسل), varęl (fr. baril = varil), tefsęr (a.تفسير); ğamandar (rus.командир= kumandan), ğalsiyon (fr. calcium = kalsiyum), marol (marul), karikator (fr. caricature = karikatür), billor (a. بلور), anor (onur)

32. Son hecede diş-dişeti ünsüzleriyle dudak ünsüzleri arasında bulunan dar ünlülerin de genişleme eğilimi gösterdikleri olur:

dinamet (fr. dynamite = dinamit), teyhbęr (a. تكبير), tertęp (a.ترتيب), alęm (a.عالم), talęm (a. تعليم), otobos (fr. autobüs = otobüs) sıtadiyom (lat. stadium = stadyum)

33. Son hecede artdamak sızıcıları ve öndamak patlayıcılarıyla diş-dişeti ünsüzleri arasında kalan dar ünlülerin de bölgemiz ağızlarında genişlemiş oldukları görülmektedir:

şahat (a.شاهد), cahal (a.جاهل), sahab (a.صاحب), cehęz (a.جهاز), zehęn (a.ذهن), şeher (f.شهر), zeher (f.زهر), tembęh (a. تنبيه), möhör (f. مهر), zöhör (a.ظهور), tebęr (a.تأخير), ve b.

34. Aşağıdaki kelimelerin diş-dişeti ve dudak ünsüzleriyle başalayan son açık hecelerinin dar ünlülerinin de genişlemiş oldukları görülür:

tevzę (a. توزيع), şasę (fr. châssis = şasi), elçę (elçi), eseme (a. اساسى), pardizo (fr. pardessus = pardösü)

Ek ünlülerinde darlık - genişlik:

222053 Türkçe ekleme durumlarında herhangi bir darlık-genişlik uyumuna yer vermemiştir. Bölgemiz ağızları için de böyle bir uyum genel anlamda sözkonusu değildir. Ancak Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında dar ünlülü olan bazı eklerin ünlüleri bölgemiz ağızlarından bazılarında genişlemiş, geniş ünlülü olan bazılarınınki ise darlaşmıştır. Bunlarla ilgili tesbitlerimizi aşağıda veriyoruz.

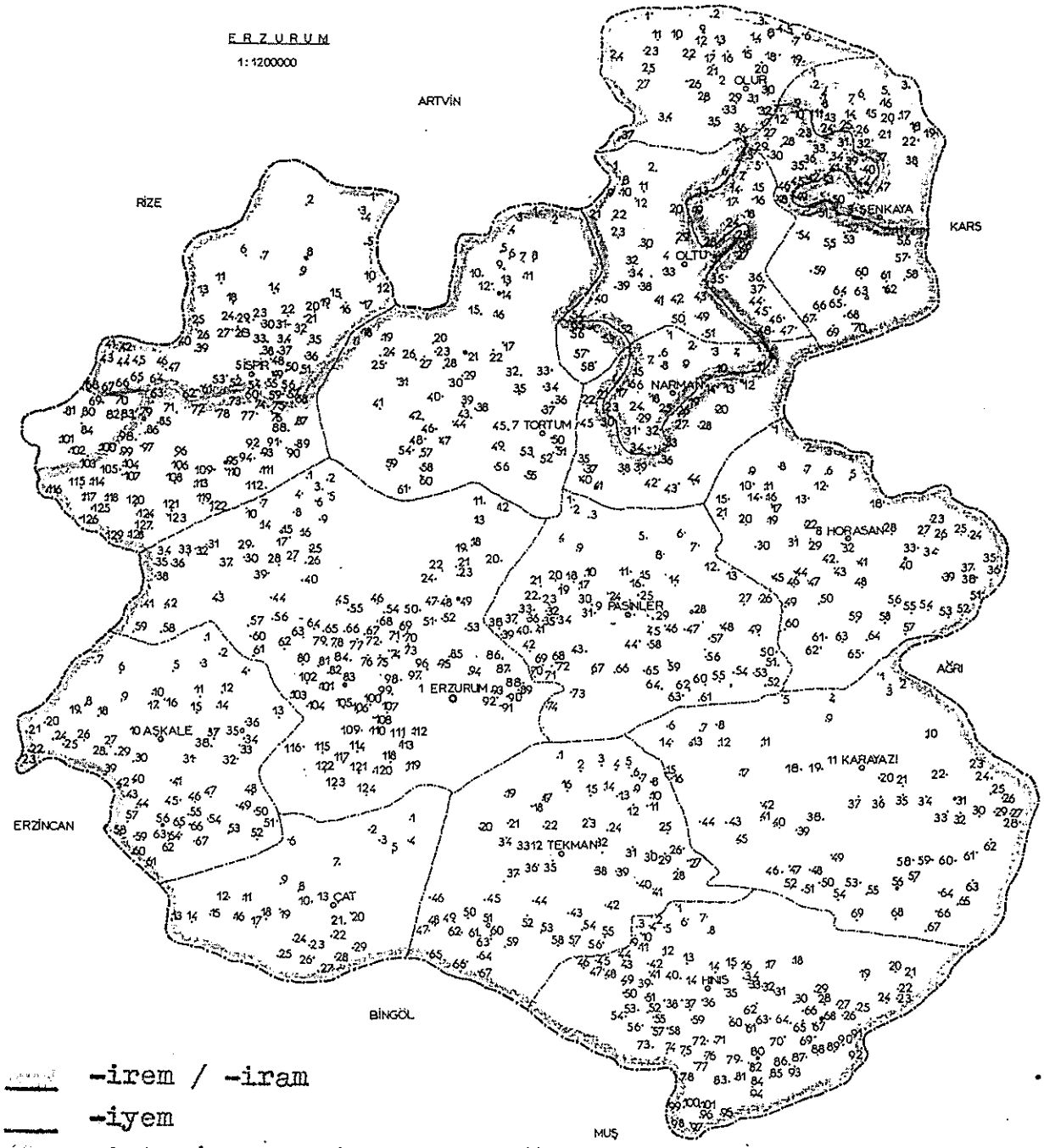
1. Şahıs zamirlerinin ekleşmesiyle oluşmuş ek-zamirlerden teklik 1. ve 2. şahısların ünlüleri, bölgemizin, (bkz. Harita : 7),

11. Yukarı Karasu ve Yukarı Aras ağızlarıyla, Tortum ağızlarında ve İspir ağızlarının Norgah gurubunda geniştir:

ḡardaşam (kardeşim), benem (benim), baciyam (bacıyım), kövliyem (köylüyüm); alıram (alırım), oḫiyacağam (okuyacağım), diyirem (diyorum); ḡardassan (kardeşsin), sensen (sensin), bacısan (bacısın), kövlüsen (köylüsün) alırsan (alırsın), oḫiyacaḫsan (okuyacaksın) diyirsen (diyorsun)

12. Oltu ağızlarıyla İspir ağızlarının Hunut gurubunda dardır:

ḡardaşım / ḡardaşim (kardeşim), benim (benim), baciyım / baciyim (bacıyım), kövliyim (köylüyüm); alırım (alırım), oḫiyacağım (okuyacağım), diyirim (diyorum); ḡardassın (kardeşsin), sensin (sensin), bacısın (bacısın), kövlüsün (köylüsün), alırsın (alırsın), oḫiyacaḫsın (okuyacaksın), diyirsin (diyorsun)

—— -irem / -iram

—— -iyem

—— -irim (-iyrim / -eyrem / -ēṛem / -eṛem)

Harita : 7

BÖLGEMİZ AGIZLARINDA
TEKLİK 1. ŞAHIS EK-ZAMİR
(Örn.: "-^{o}yorum")

2. İstek Teklik 1. şahıs ekinin ünlüsü,

21. Yukarı Karasu ve Yukarı Aras ağızlarında ve Çoruhboyu ağızlarından Oltu ve Tortum ağızlarında dardır:

alim, başlim, ohim, gelim, görim, diyim

22. İspir ağızlarında ise genellikle Yukarı Karasu ağızlarında olduğu gibidir. Ancak, ünsüzle sonuçlanan fiillere getirildiğinde, geniş ünlülü olabileceği gibi, bazan kalınlık-incelik uyumu yanında düzlük-yuvarlaklık ve darlık-genişlik uyumlarına da girer:

alam, başlim, ohim, gelem, görüm, diyim

3. Küçültme eki (+cağız), bölgemiz ağızlarında (+cığaz) şeklindedir. Bunda da dar ünlünün geniş geniş ünlünün ise dar şekilde olduğu görülür:

adamcığaz (adamcağız), 13 020 01 - 7

4. Yapım eklerinden (+layın) eki (+liyin), (-(y)ınca) eki (-(y)anca) şekillerinde görülürler. Bunlarda da dar ünlülerde genişlik, geniş ünlülerde darlık görülmektedir:

geceliyin (geceleyin), 08 029 01 - 68
gelmiyence (gelmeyince), 09 052 01 - 114
fırlananca (fırlanınca), 03 038 01 - 110

5. İyelik eki Teklik 2. şahıs Yaklaşma Haline geçmek için ek alma yerine ünlüsünü genişletmektedir:

adan (adına), 01 111 01 - 142
ehiretlüğen (ahiretliğine), 05 079 06 - 179

6. Şimdiki Zaman kip eki (-iyor) un ünlüsü bölgemiz ağızlarında daralmış ve düzleşmiştir (bkz. 222041 - E.: 1.).

İKİLİ VE İKİZ ÜNLÜLER VE BUNLARIN GİDERİLMESİ:

206 Aynı nefes baskısı altında boğumlanan iki değişik ünlüye ikili ünlü, iki eş ünlüye ise ikiz ünlü demeyi yerinde görüyoruz. Türkçenin ikili ve ikiz ünlüleri sevmemesi gerçeğini 28/, eski yazı ağızları, alınma kelimelerin de bu tür ünlülerini girerek, yani ya aralarına akıcı-yarı-ünlü bir ünsüz sokup bölmekle veya bunlardan birisini düşürmekle en iyi şekilde ortaya çıkmaktadır. Fakat, bu kuralın da, diğerleri gibi, çok az da olsa geçerli olmadığı durumlar yok değildir.

İkili ünlülerin ve İkiz ünlülerin giderilmesi:

2061 Çoğunluğu Arapçadan alınma olan aşağıdaki guruplandırılmış örneklerin ses yapılarındaki (ع) ve (ʾ) ler Türkçeye geçerken harekelerine göre ünlü niteliği kazanmış ve böylece ikili ve ikiz ünlülerin oluşmasına yol açmıştır. Ancak bölge-ağızlarında yukarıda da belirtildiği üzere bu durum çeşitli ses olaylarıyla giderilmeye çalışılmıştır. Diğer dillerden alınma az sayıdaki kelimeler ise bunlara örneklenmiştir 29/.

1. İkili ve ikiz ünlüler arasına akıcı (yarı - ünlü) (h, y, v̊ / ğ) ünsüzlerinden biri girer:

101. -aa- > -aha-,-ehe-, -ayi-

sahadet (a.سعادت), sahat (a.ساعت), taham (a.طعام), tahassup (a.تعصب); şefehet (a. شفاعت), zenehet (a.ضعات), genehet (a. قناعت), mayiş (a.معاش)

102. -aai- > -ahê-, -ayi-, -eyi-, -eyi-

maheyet (a.معيت), ezrayil (a.عزرائيل), cayiz (a.جائز), fayiz (a.فائز), gayile (a.غائله), hayiz (a.حائز), hemayil (a.حمائل), kayinat (a.كائنات), melayike (a.ملائكه), mesayi (a.مساعي), egayit (a.عقائد), nayil (a.نائل), nayime (a. ناعمه), sayir (a.سائر), şayir (a.شاعر), vayiz (a.وعظ/واعظ), zayil (a.زائل), zirayi (a.زراعي), gayil (a.قائل), gayim (a. قائم);

fayıḫ (a. فائق), ğayıp (a.غائب), ḫayın (a. خائن), mozayıḫ (fr. mosaïque = mozaik); meyişet (a.معیشت), reğeyip (a.غائب,)

Ekleme: (ai) ikili ünlüsü (ayi / eyi) şekillerinde giderildikten sonra (i) ünlüsü vurgusuz orta hecelerde düşer:

ayle (a.عائله), dayre (a. دائره), ğayme (a.قائمه) melayke (a.ملائکه), ğeyle (a.غائله), ğeyb (a. غائب), ğeyde (a.قاعده)

103. -au- / -aü- > -aẘu-

ğaẘucuḫ (fr. caoutchouc = kaucuk), teğaẘut (a. تقاعد)

104. eao- > -aẘo-

ḳaḳaẘo (fr. cacao = kakao)

105. -ia-> -ehe- , -iya- , -iye-

tebehet (a.طبیعت), iyade (a.اعاده), iyaşe (a.اعاشه), miyad (a. میعاد), tabiyat (a.طبیعت) iyede (a. اعاده), tebiyet (a. تابعیت)

106. -ii- > -iyi- , -eyẹ-

şiyir / şeyẹr (a. شعر)

107. -ua- > -uẘa-

duẘa (a.دعاء), ḳuẘatır (fr. goitre = guatr), suẘal (a.سؤال)

108. -ui- > -üyi-

süyigas (a.f.سؤقصد), süyiniyet (a.f. سؤنیت)

109. -uu- > -uğu- , -uḫu-

şuğur / çuḫur (?) (a. شعور)

110. -üe- > -iye-

potisiyet (fr. peau de suède = podösüet)

2. İkiz ünlülerden biri, ikili ünlülerden ise nisbeten kapalı olanı düşer:

201. -aa- > -a- ; -ee- > -e-

ahcağaş (akça-ağaç), cemat (a. جماعت), ijrat (a. اجراآت), ifşat (a. افشاآت), inşat (a. انشاآت), itat (a. اطاعت), malesef (a. مع الاسف), marif (a. معارف), mazallah (a. معاذ الله), möracat (a. مراجعت) saadet (a. سعادت), taruz (a. تعرض), teba (a. تبعه), vad / ved (a. وعد), zanat (a. صنعت), zirat (a. زراعات); ğenet (a. قناعت), melesef (a. مع الاسف), merif (a. معارف), müsede (a. مساعده), şecet (a. شجاعت), tehüt (a. تعهد)

202. -ae- > -a-

berat (a. برائت)

203. -ai- > -a-

mayet (a. معيت)

204. -ea- > -a- , -e-

inardi (iğne-ardı), mütayit / mütahit (a. متعاهد), reya (a. رعايا)

205. -ia- > -ā- > -a- / -i-

idda (a. ادعاء), zayat (a. ضايعات); riyet (a. رعايت)

206. -ie- > -i-

zetüre (a. ذات الرئه)

207. -ii- > -i-

tebi / tabe (a. طبيعي)

208. -ua- > -a-

mejma (a. مجموعه), mallim (a. معلم), mamele (a. معامله), mammer (a. معمر), maraza (a. معارضه) mavin (a. معاون), mayene (a. معاينه), mazez (a. معزز), vuğat (a. وقوعات)

209. -uii- > -u-

sustimal (a.f.سوءاستعمال)

210. -üa- > -o-

develosiyon (fr. dévaluation = devalüasyon)

211. -üe- > -e-

mezin (a.مؤذن)

212. -üi- > -e-

ezheta (a.اخذ و اعطاء)

213. -oo- > -o-

koparatif (fr. coopératif = kooperatif)

Korunan ikili ve ikiz ünlüler:

222062 Seyrek te olsa aşağıdaki durumlarda bazan ikili ve ikiz ünlülerin korunmuş oldukları da görülür:

1. İkili veya ikiz ünlülerinden birini düşürmekle tek heceye inecek kelimelerin, bu ünlüleri arasına ayırıcı bir ünsüz girmediği durumlarda, bu ünlüleri korunmuş olur:

maaş (a.معاش), maaf (a.معاف), şe̊e̊r (a.شعر)

2. Herhangi bir kurala bağlanmaksızın daha çok Yukarı Karasu ağızlarında aşağıdaki kelimelerin de ikili ve ikiz ünlülerinin korunmakta olduğu görülmektedir:

bereet (a.برائت), cemeet,(a.جماعت), geneet (a.قناعت), miteeddid (a.متعدد), şereet (a.شریعت)

Oluşan ikili ve ikiz ünlüler:

222063 Yine seyrek te olsa aşağıdaki durumlarda bazan ikili ve ikiz ünlülerin oluşmuş oldukları görülür:

1. Birden çok heceli kelimelerin ve bazı eklerin yapısındaki daha çok akıcı ve katı-sızıcı ünsüzlerin düşmesi sonucu ikili veya ikiz ünlüler

oluşmuş olabilir:

baa / been (bana), 08 040 / 08 000
bua (buna) , 03 015 03 - 35
oa (ona) , 03 057 04 - 7
bual- (bunal-) , bçy.
bour (buγur) , 09 028 02 - 8
deermişler (diyorlarmış), 14 013 03 - 199
doe (deyha) , 01 000 01 - 49
baadur (bahadır) , 10 055 01 - 5
daa (daha) , bçy.
aor (ağır) , 07 015 03 - 105
dai (dağ + ı), 03 026 04 - 42
deel (değil) , 02 001 01 - 39
geçmee (geçmeğe) , 04 000 01 - 64
geleceem (geleceğim) , 10 000 01 - 68
eet (evet) , bçy.
daaş (dadaş) , bçy.
çeeldi (çekildi), 08 040 01 - 37

2. Ünlüyle sonuçlanan bir kelimeye ünlüyle başlayan diğer bir kelime ulandığında yine bir ikili veya ikiz ünlü oluşmuş olabilir:

ao (aha o) , bçy.
aorda (aha orada) , bçy.
naala (ne ala) , bçy.

3. Kuvvetlendirme ve tasdik ifade eden bazı kelimelerin de ünlülerinin ikizleştirildiği olur:

beeli (f.بلی = evet) , 13 011 01 - 167
çooγ (çok) , 02 022 02 - 32

ÜNLÜLERDE BENZEŞME VE AYKIRILAŞMA:

22207 Kelime kök ve gövdelerinin ünlüleriyle bunlar üzerine getirilen eklerin ünlüleri arasındaki benzeşme veya aykırı olma durumlarını ünlü uyumları adı altında ele almıştık (bkz.: 22202). Aşağıda birden çok heceli kelime kök veya kök niteliği kazanmış gövdelerinin yapısında bulunan ünlülerin biribirleriyle olan benzeşme ve aykırılaşma ilişkilerini göreceğiz.

Kalınlık-İncelik benzeşmesi (Birden çok heceli kök kelimelerde Kalınlık-İncelik uyumu):

222071 Kalınlık-incelik bakımından birden çok heceli kelimelerin sonlarındaki dar ünlülerin bütün araştırma bölgemizde genellikle ince oluşları veya incelme yönünde gelişme göstermeleri, ve bazı ünsüzlerin ünlüler üzerindeki kalınlaştırıcı veya inceltici etkileri, ve kelime başında düz-dar-kalın ünlünün bulunmaması gibi durumlar bir yana bırakılacak olursa, alınma kelimeleri de etkisi altında bulunduran bir kalınlık incelik benzeşmesinin varlığı göze çarpar 30/.

Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında, başka dillerden alınma birçok kelimenin bir kısmı ünlülerinin ince yeya kalın olması bakımından ünlü benzeşmesi dışında kalmış, diğer kısmı ise ya ünlü uyumuna uygun düşmüş veya uydurulmuştur 31/. Ayrıca, çok az sayıda da olsa, değişik nedenler altında oluşmuş birkaç uyum dışı Türkçe asıllı kelimeyle de Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında karşılaşılmaktadır 32/. Bu yabancı ve Türkçe asıllı kelimelerden bölgemiz ağızlarında bulunanlar üzerinde sayılama (statistique) yoluyla yaptığımız incelemede, kalınlık-incelik bakımından uyuma girme oranının %82, uyum dışına çıkmanın ise %18 nisbetinde olduğunu yaklaşık olarak tesbit ettik. Bu durum bölge ağızlarının aydın konuşmasına oranla oldukça yüksek bir seviyede, özellikle kelime kök ve gövdelerinde ünlü benzeşmesinden hoşlandığını göstermektedir.

Diğer taraftan, bölgemiz ağızlarında, yukarıda sözkonusu edilen kelimelerin %87,5' nin kalın ünlülerinden bir veya birkaçı incelmiştir. Bu oldukça yüksek ölçüdeki ünlüleri in-

celtme eğilimine koşut olarak, kalınlık-incelik bakımından uyuma giren kelimelerin %90,5'i, uyum dışına çıkan kelimelerin %92'si bu durumlarını kalın ünlülerinin ince olmasıyla kazanmışlardır.

Aşağıdaki tabloda, bölgemiz ağızlarındaki kalınlık - incelik bakımından ünlü benzeştirmesi şekilleri ve bunların karşılaşılma nisbeti gösterilmeye çalışılmıştır (bkz.: Tablo: 8).

TABLO: 8

BENZEŞTİRME OLAYLARI

BENZEŞTİRMENİN ŞEKLİ	Örnek kelime sayısı (+)	(-)	oranı % (+)	(-)
İlerleyici Benzeştirme (tek ünlü)	38	38	50	50
İlerleyici Benz.(birden çok ünlü)	3	8	27	73
Gerileyici Benzeştirme (tek ünlü)	12	331	4	96
Gerileyici Benz.(birden çok ünlü)	1	68	1	99
Orta Ünlüyü Benzeştirme	3	92	4	96
Yan Ünlüleri Benzeştirme	3	16	15	85
Karmaşık Benzeştirme	Ø	7	Ø	100
TOPLAM	60	560	10	90
GENEL TOPLAM	620		100	

Not: (+) : İnce ünlülerin kalınlaşması yoluyla
(-) : Kalın ünlülerin inceleşmesi yoluyla

İlerleyici Benzeştirme:

11. Arapçadan alınma kelimelerin ilk hecelerinin ünlüleri (´ , ˆ) ile gösterilen normal uzunluktaki ünlülerden biriyse -bu ünlüler çoklukla bölgemiz ağızlarında (e; i; ü, ö) olarak okunur (bkz.: 22205)- bu kelimelerin Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında kalın sıradan boğumlanan diğer ünlülerinin bölgemiz ağızlarında ilerleyici

benzeşmeye uğrayabildikleri görülmektedir. Ancak aşağıdaki örneklerde de görüleceği üzere bu tür kelimelerin sözkonusu benzeşmeyi göstermeyen ikinci söylenişleri de en az birincileri kadar bölgemiz ağızlarında yaygındır:

defe / dafa (a.دفعه), elen / elan (a.الآن), ezen / ezan (a.اذان), fene / fena (a. فناء), levhe / levha (a.لوحه), mezer / mezar (a.مزار), merem / meram (a.مرام), mezed /mezat (a.مزاد), refeh / refah (a.رفاه), reket /rekat (a.ركعت), şecet / şecat (a.شجاعت), şefehet / şefahat (a. شفاعت), şeren / şeran (a.شرعاً), teyhrel / teyhral / terkal (a. تكرار), telleg (a.دلاك), refige (a.رفيقه), vesige (a.وثيقه); meyhdüp / meyhdib / meytub (a.مكتوب), mevlüd (a.مولود) mevzü (a.موضوع), resül / resulullah (a.رسول), bizzet / bizzat (a.بالذات), ille / illahım (a. الا), ibdide / ipdida (a.ابتداء), misel /misal (a.مثال), rigget (a.رقت), tigget (a.دقت), düyün (a.ديون), lüzüm (a.لزوم), lütüf (a.لطف), nüzül (a.نزول), sücüd (a.سجود), meşegget (a. مشقت), seyyehet (a.مسافة), mezbehe (a.مذبحه), refeget (a.رفاقت)

12. Diğer dillerden alınma kelimelerin de ilk hecelerinin ünlüsü ince sıradan olursa bazan diğer ünlülerinin de ince sıraya getirildiği görülür:

izbe (rus.изба = izbe), reyhlem (fr. réclame = reklâm), vizite (it. visita = vizita), nişesde (fr.نشاسته), piyese (it. piazza = piyasa), bedire (rus.ведро), lire / lira (it. lira = lira), erzürüm / erzurum (erzurum)

13. Birleşik kelimeleri kuran ilk kelime veya öneklerin ilk hecesinin ünlüsü ince sıradan ise bazan diğer ünlüleri de ince sıradan olur:

birez (< bir az = biraz), girdeb (f. گرداب), biteref (f.a. بیعطراف), bilvesite (a. بالواسطه)

14. Sondan bir önceki heceye kadar kalın ünlü ile giden kelimelerin bu sondan bir önceki hecesinin ünlüsü (a) ise,

141. Kelimenin son hecesinde (i) ünlüsü ile karşılaşıyorsa, bu (i) ünlüsünü izleyen ünsüz, kendilerinden önce gelen ünlüleri kalınlaştırma etkisi güden (ḫ, n, p) ünsüzlerinden biriyse, bu karşılaşmanın bir düşme ile değil de, bir (y) ünsüzü türemesiyle giderilmesi durumunda sözkonusu (i) ünlüsü ilerleyici benzeştirmeye uğrayarak kalınlaşır:

acayıp / eceyip / ecayıp (a. عجائب), fayıḫ (a. فائق = Faik), ğayıp (a. غائب), ḫayın (a. خائن) mozayıḫ (fr. mosaïque = mozaik)

142. Kelimenin son hecesi (yi + ünsüz) ise, ve bu ünsüz genellikle (n) ise, (i) ünlüsü ilerleyici benzeştirmeye uğrayarak kalınlaşır:

tayın (a. تعین), tayın (a. تعیین), kayın (a. خائن)

143. Bölgemiz ağızlarında ince (l) ve (r) ünsüzlerinin sevilmeyişi, hiç değilse bu ünsüzlerin diğer ağızlarda görülen inceltici etkisini kaldırmıştır. Bu nedenle kalın ünlülü heceleri izleyen hecelerde bulunduklarında bunların ünlülerinin ilerileyici benzeştirme ile kalınlaşmalarını engellememektedirler:

alaf (a. اعلاف), alav (f. آلاو), cahal (a. جاهل), ğusul (a. غسل), haldaş (a. حال), halsız (a. حال), ğala (a. غلا), lalın (a. تعلیق), usulsuz (a. اصول), zalım (a. ظالم), ğamandar (rus. командир = kumandan), carcor (fr. chargeur = şarjör), tayor (fr. tailleur = tayör),

tırahdor (fr. tracteur = traktör), tırasformotor (fr. transformateur = transformatör), antıranor (fr. entraîneur = antrenör), gompırasor (fr. compresseur = kompresör), tohdor (fr. docteur = doktor), motor (fr.moteur = motör), batoz (fr. bateuse = batöz)

16. Alındıkları dillerde veya Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında sonu (e) ünlüsüyle biten, fakat diğer ünlüleri kalın olan kelimelerin sonundaki bu (e) ünlüsü ilerileciyi benzeşmeye uğrayarak kalınlaşır:

ahca (akçe ∠ akça), ataşa (fr. attaché = ataşe), avara (f.آواره), bahca (f. باغچه), haraba / hereba / herebe (a.خرابه), ğala (a. قلعه), ğushana (kuş + f. خانه), dabahana (a. f.دباغخانه), zahra (a.ظهره), arafa (a.عرفه), şosa (fr. chaussé = şose), mahana (f. بهانه)

17. Sızıcı damak ünsüzleri de ilerileyici benzeştirmeyi kalın ünlüler lehinde kolaylaştırmaktadırlar:

cahal (a.جاهل), sahab (a.صاحب), şahad (a. شاهد), vahıt (a.وقت)

Ekleme 1.: Aşağıdaki örnekleri hem ilerileyici benzeştirme ile, hem de bu kelimelerin Arapçadaki çokluk şekillerinin teklik şekilleri yerine kullanılmış olmalarıyla izah etmek mümkündür:

afat (a.آفات/آفت = afet), avrat (a.عورات/ عورت = avret)

Ekleme 2.: Aşağıdaki örnekte ise ilerileyici benzeştirmeye örneksemenin yardımı olmuş olsa gerek:

ğangıran (fr. gangrène = kangren: 'kan kıran' kuruluşuna örnekseme ile)

Gerileyici Benzeştirme:

21. Daha önce de açıklandığı üzere (bkz.:22203), Arapçadan alınma kelimelerin (ˊ ˌ ˈ) işaretli normal uzunluktaki ünlülerinin bölgemiz ağızlarında büyük bir çoğunlukla (e; i; ö / ü) gibi ince sıradan ünlülerle karşılanması ve bu işaretlerden birini taşıyan ünsüzün buna göre seslendirilmesi (بَ = be; بِ = bi; بُ =bö / bü vbg.), ünlüleri yalnız bu işaretlerle gösterilmiş olan kelimelerin ince sıradan söylenmelerini gerektirmiş, ve Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında görülen bu tür kelimelere has kalınlık - incelik aykırılaşmasını bölgemiz ağızları için -belki de bu kelimelerin asıllarına daha uygun olarak- gidermiştir. Aşağıda, Türkiye Türkçesi aydın konuşmasına bakarak gerileyici benzeştirme şeklinde görülen bu kuralla ilgili yüzlerce örnekten sadece birkaçını vermekle yetiniyoruz:

ecep (a. عجب), ecem (a. عجم), ehd (a. عهد), ġeflet (a.غفلت), ġezel (a. غزل), ḫeber (a. خبر), ġeder (a. قدر), merifet (a.معرفت), möcize (a.معجزه), nesip (a.نصيب), rehmet (a. رحمت), senem (a.صنم), söhbet (a.صحبت), şöbe (a.شعبه), telebe (a. طلبه), öhde (a.عهده), vezife (a.وظيفه), zülüm (a.ظلم)

22. Diger dillerden alınma kelimelere bakarak Arapça kelimelerin bölgemiz ağızlarındaki bolluğu, ve daha önce de açıklandığı üzere bölgemiz ağızlarının alınma kelimelerin uzun ünlülerini de Türkçe kelimelerin ünlüleri gibi normal uzunluğa getirme eğilimi (bkz.: 22201), yukarıda açıkladığımız kuralın da öngördüğü etki ile, önce Arapçadan alınma kelimelerin uzun ünlülerinin kısalmasına yol açmış, daha sonrada Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında kalın sıradan boğumla-

nen bu ünlülerin ince sıradan boğumlanmasını sağlamıştır. Aşağıda, Türkiye Türkçesi aydın konuşmasına bakarak gerileyici benzeştirme şeklinde görülen ve yukarıdaki kurala göre yayılma alanı daha dar olan bu kuralla ilgili yüzlerce örnek arasından yine sadece birkaçını vermekle yetineceğiz:

eciz (a.عاجز), elem (a. عالم), elim (a.عالم), beriz (a. بارز), ġefil (a.غافل), ḫefiye (a. خافيه), helen (a.حالا), ḫesiyet (a.خاصيت), ġefile (a.غافله), sekine (a.ساكنه), süre(a. سوره), teleḫ (a.طالع), zeten (a.ذاتاً)

23. Bölgemiz ağızlarında, bol miktarda Arapça asıllı alınma kelimeyi kapsayan yukarıda verdiğimiz iki kuralın etkisi giderek diğre dillerden alınma kelimeleri de kendi alanı içerisine almış, ve ilk heceleri dışında ince ünlü bulunduran kelimelerin bu ünlülerinin gerileyici benzeştirmesiyle ilk heçelerinin ünlüleri de incelmiştir:

edrese (fr. adresse = adres), eferim (f.آفرين), ehesde (f.آهسته), çere (f.چاره), ġezete (it. gazetta = gazete), şöfer (fr. chauffeur = şoför), tehsi (fr. taxi = taksi), teze (f. تازه),

24. İlerleyici benzeştirmeden bahsederken sözkonusu ettiğimiz gibi bölgemiz ağızlarında ünlüler üzerinde inceltici etki gösteren (l,r) ünsüzleri yoktur (bkz.: 222071 - 15.). Bu nedenle yapısında (l) ve (r) ünsüzleri ile kalın ünlülerden (a) ünlüsünü bulunduran bazı kelimelerin diğer ünlüleri ile, sonu (a) ünlüsüyle biten, fakat diğer ünlüleri ince sıradan olan birkaç kelimenin bu ince ünlüleri gerileyici benzeştirmeye örnek teşkil edebilecek şekilde ya asli kalınlıklarını korumuşlar yahut kalınlaşmışlardır:

alma (etç. alma / almıla = elma), almas (a. الماس), halva (a. حلوا), mutala (a. مطالعه), supanallah (a. سبحان الله), talaş (a. تلاش), halal (a. حلال), mudara (f. مدارا), musha (a. نسخه), baba (a. وباء), badava (a.f. بادِ هوا)

Ekleme: Aşağıdaki birkaç örnekte kalınlaşma olaylarında vazife alan veya kalın ünlüleri koruyan ünsüz ve ünsüz kuruluşlarının (bkz.: 222032) korumuş oldukları kalın ünlülerin gerileyici benzeştirmesine uğrayarak kalınlaşmış ünlüler görülmektedir:

asbap (a. اثواب), ayvan (f. ایوان), bayaz (a. بیاض), davam / devam (a. دوام), fısdan (fistan), mıhnatıs (a. مقناطیس), rahvan (f. روان), sınama / sinama (fr. cinéma = sinema), zarzavat (f.a. سبزوات)

Orta ünlüyü benzeştirme:

31. Daha önce de belirttiğimiz üzere yapısında en az bir ince ünlüsü olan alınma kelimeler için diğer ünlülerini de bununla kalınlık-incelik benzeşmesine sokarak ünlüler arası uyumu sağlama bölgemiz ağızlarında kuraldır (bkz.: 222071 - 11., 21.). Böylece en az üç heceli bir alınma kelimenin ilk ve son hecelerinin ünlüleri bölgemiz ağızları için ince sıradan sayılan hareke işaretleriyle gösterilmiş ünlülerden biriyse ortadaki hecenin ünlüsü kalın okunabilen bir harfle dahi işaret edilmiş olsa ilerleyici ve gerileyici benzeştirmelerin etkisi altında ince olur. Bu kurala uyan yüzlerce örnekten birkaçını aşağıya alıyoruz:

bereber / barabar (f. برابر), ceneze (a. جنازه), ceseret (a. جسارت), enteri (entari), isebet (a. اصابت), feleket (a. فلاکت), fereset (a. فراست), merhemet (a. رحمت), müsede (a. مساعده), müşevre

(a.مشاوره), nezeret (a.نظارت), piyede (f.پیاده), selemet (a.سلامت), seccede (a. سجاده), siyeset (a.سیاست), sühület (a.سهولت), ticeret (a.تجارت) ziyeret (a.زیارت)

32. Aşağıdaki birkaç kelime ise Türkiye Türkçesi aydın konuşmasına bakarak orta hecelerindeki ince ünlüleri yan hecelerdeki kalın ünlülerle benzeştirmişlerdir:

antıraman (fr. entraînement = antrenman), datdaravalli (tahterevalli), macara (a.ماجرا)

Yan ünlüleri benzeştirme:

41. Bölgemiz ağızlarının, büyük bir çoğunlukla, en az bir ince ünlüsü olan alınma kelimelerin diğer ünlülerini de incelterek uyuma soktuklarını nedenleriyle birlikte daha önce belirtmiştik (bkz.: 222071 - 11., 21.). Aşağıda, Türkiye Türkçesi aydın konuşmasına bakarak, bölgemiz ağızlarında orta hecelerin ince ünlüleriyle benzeşen yan hecelerle ilgili örneklerden birkaçını veriyoruz:

emeliyet (a.عملیات), degge (a.دقیقه), hegiget (a.حقیقت), herite (a.حریصه), meneviyet (a. معنویات), menevre (fr. manoeuvre = manevra), nesihet / nesehet (a.نصیحت), senehe (a.سلفه), tebele (it. tabella = tabela), telehe (a. طالعه), teriget (a.طریقت)

42. Aşağıdaki birkaç kelime ise Türkiye Türkçesi aydın konuşmasına bakarak yan hecelerindeki ince ünlüleri orta hecelerindeki kalın ünlülerle benzeştirmişlerdir:

barabar (f.برابر : Bu kelime araştırma bölgemizde dağınık olarak "bereber / birabar / bireber / bilabar vbg. şekillerinde de görülmektedir.), sıparış (f.سپارش), samavar (rus.самовар = semaver : Bölgemiz ağızla-

rındaki söylenişi Rusça söylenişine daha yakındır.), amanat / emanet (a.امانت)

Karmaşık benzeştirme:

5. Bölgemiz ağızları birden fazla heceli kelimelerde ince ve kalın ünlülerin heceden heceye nöbetleşe gelmelerinden hoşlanmaz. Alınma kelimelerden böyle olanlarının kalın ünlülerini de inceleriyle benzeştirerek gereken uyumu sağlarlar:

ecizene (a.عاجزانه), elelecele (a.علی العجاله), eleleceyip / eleceyp (a.علی العجائب), elelede (a.علی العاده), elemşümül (a.عالم شمول), geriğetür (fr. caricature = karikatür), şedetneme (a.f.شهادتنامه)

Kalınlık - İncelik aykırılaşması (Birden çok heceli kök kelimelerde Kalınlık-İncelik uyumsuzluğu):

222072 Genel olarak Türkçenin hemen hemen bütün şivelerinde türlü ünlü ve ünsüz uyumlarını geliştirmesi aykırılaşmayı sevmeyen bir dil olduğunu göstermektedir. Bütün ses düzeniyle almış olduğu yeni kelimeleri de etkileyerek bir yandan uyumlarına sokmaya çalışırken, öte yandan az da olsa, yer yer kendi kelime ve eklerinin uyum dışına çıktığı, veya herhangi bir şive veya ağızda uyuma soktuğu yabancı kelimenin diğer bir şive veya ağızda uyum dışı gelişmeler gösterdiği gerçeği de ortadadır.33/

Kalınlık-incelik açısından bölgemiz ağızlarındaki kelime kök ve kökleşmiş gövdelerinde görülen aykırılaşma olaylarına gelince, elimizdeki örneklerin azlığı bizi oluşumlarına kurallar araştırmaktan çok, yalnız karşılaştıklarımızı öbekleştirerek ortaya koymaya itmiştir.

Aşağıdaki tabloda, bölgemiz ağızlarındaki kalınlık - incelik bakımından ünlü aykırılaşması şekilleri ve bunların karşılaşılma nisbeti gösterilmeye çalışılmıştır (bkz.: Tablo: 9).

TABLO: 9

AYKIRILAŞMA OLAYLARI

AYKIRILAŞMANIN ŞEKLİ	Örnek kelime sayısı (+)	(-)	oranı % (+)	(-)
İlerleyici Aykırılaşma (tek ünlü)	7	10	40	60
İlerleyici Ayk. (birden çok ünlü)	1	1	50	50
Gerileyici Aykırılaşma (tek ünlü)	2	109	1	99
Gerileyici Ayk. (birden çok ünlü)	1	11	10	90
Orta ünlünün aykırılaşması	-	3	-	100
Yan ünlülerin aykırılaşması	-	1	-	100
Karmaşık aykırılaşma	-	-	-	-
TOPLAM	11	135	10	90
GENEL TOPLAM	146		100	

Not: (+) : İnce ünlülerin kalınlaşması yoluyla
(-) : Kalın ünlülerin inceleşmesi yoluyla

İlerleyici Aykırılaşma:

11. Genellikle artdamak veya dudak ünsüzleriyle başlayan ilk hecelerinin ünlüsü kalın olup, diğer hecelerinde diş-dişeti unsuzlerinden birini bulunduran aşağıdaki kelimeler kalınlık-incelik benzeşmesi dışında kalmışlardır:

ğıdiyh / ğıbiyh (gıdık, gıgı), hafiz (a.حافظ) ğamiş / ğameş (kamış), ğınnep (kınnap), mayiş (a.معاش), mantes (maltız), vayiz (a.واعظ) arize (a.عارضه), atmiş (altmış)

Ekleme: Bir aykırılaşma olayı gibi görülen aşağıdaki örnek ise kolayca anlaşılacağı üzere bir örneklemedir:

alatürke / alatürkiye (it. alla turca = alaturka) , 13 011 01 - 35

12. Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında kalınlık-incelik benzeşmesine girip veya yalnız ince şekilleriyle bulunup, bölgemiz ağızlarının büyük bir çoğunluğunda genel olarak kalın ünlülü olmalarıyla uyum dışı kalan ekler, ve söyleyiş yakınlığı dolayısiyle bunlara yapılan örneklemeler aykırılaşma olarak görülür:

degirman (değirmen), gözelceman (güzelce), tekman (Tekman), heman (f.همان), gezirkan (gezerken), tikan (diken), elduvan (eldiven) lerduvan (f.نردبان)

13. (l) ünsüzünün bölgemiz ağızlarında kalın ünlüleri benimsemesi (bkz.: 222071 - 15.) bazan inceleşme yönündeki bir benzeşmeyi engellemiş olabilir:

eylul (eylül), kilar (f.کلار)

14. Sonsesinde (ه = e) bulunduran bazı ince ünlülü kelimelerin bu son sesinin bir dudak ünsüzü yanında kalınlaşması aykırılaşmaya yol açmıştır :

meyva (f. میوه)

15. Kelime başında düz dar kalın ünlünün bulunmaması, artdamak ve dudak ünsüzlerinin kalınlaştırıcı etkisiyle ünlüsünü kalınlaştırmak zorunda kalan kelimelerde aykırılaşmaya yol açar:

irbıh (a.ابریق)

Gerileyici Aykırılaşma:

21. Bölgemiz ağızlarının hemen hepsinde, özellikle alınma kelimelerin kalın ünlüleri kelimelerin ön hecelerinde ne kadar zayıfsa son hecelerinde de o kadar kuvvetlidirler (bkz.: 222 -7.) Gerileyici benzeştirmelerin büyük bir çoğunlukla inceleşme şeklinde gelişmesi (bkz.: 222071 - 2.)

bunu açıkça göstermektedir. Kelimelerin ilk hecelerinde türlü nedenlerle incelmiş olan birçok ünlü bu yüzden ilerleyerek son hecelerin ünlülerini kendilerine benzeştirip inceltememişlerdir. Bu durum aşağıda guruplar halinde örneklerini vereceğimiz geniş çaptaki aykırılaşma olaylarını doğurmuştur:

211. Sonu (a) ile biten kelimeler:

ema (a. اعمی), esa (a. اعسا), eza (a. اعضا), deva (a. دعوی), ġeza (a. قضاء), ġida (a. غذاء), ḫeta (a. خطاء), ḫetda (a. حتی), ḫeya (a. خیاء), hülya (a. هویا), mena (a. معنی), möbaya (a. مبایعة) riza (a. رضاء), seda (a. صدا), sehra (a. صحراء), üjra (etç. uçra = ücra), eceba (a. عجبا), erḫeba (a. اقرباء)

212. Son kapalı hecesinde (a) bulunduran kelimeler:

egah (f. آگاه / آگه), ehbap (a. احباب), eḫlaḫ (a. اخلاق), etdar (a. عطار), eyal (a. عیال), ezap (a. عذاب), piçah (etç. biçek = bıçak), böhran (a. بحران), cenan (f. جانان), çiban (etç. çıpkan = çıban), çilpah (çıplak), ḫelas (a. خلاص), heram (a. حرام), ḫerap (a. خراب), ḫeyal (a. خیال), ḫeyrat (a. حیرات), ḫiyar (a. خیار), iraḫ / yiraḫ (etç. ırak = ırak), islah (a. اصلاح), islaḫ (ıslak), israr (a. اصرار), ġehriman (f. قهرمان), ġerar / ġeral (a. قرار), möhdaş (a. محتاج), seray (f. سرای), sicaḫ (sıcak), siçan (sıçan), şerap (a. شراب), temah (a. طمع) temam (a. تمام), önvan (a. عنوان), vetan (a. وطن) yeḫa- (etç. yayka- = yıka-), ilan (etç. yılan = yılan), zeman (a. زمان), zeral (a. ضرر) ilicaḫ (ılıcak), isirġan (ısırgan), izdirap (a. اضطراب), ġenetkar (a. قناعتکار), remezan (a. رمضان)

212. Sonu (o) ile biten kelimeler (Bölgemiz ağız-

larında kelime sonunda kurallı olarak (ö, u, ü) ünlüleri bulunamaz.):

elo (fr. alo = alo)

214. Kapalı son hecesinde (o) veya (u) bulunduran kelimeler:

efsun (f.افسون), meğlup (a.مغلوب), meğrur (a. مغرور), mehdum (a.مخدوم), mehgum (a,محکوم), mehluh (a.مخلوق), mehrum (a.محروم), mehbul (a. مقبول), mebbuz / mehbuz (a.مقبوض), melum (a. معلوم), miflon (fr. mouflon = muflon)

215. Sonu (ı) ile biten kelimeler (Bölgemiz ağızlarında kelime sonunda (ı) bulunmaz.):

dişari (etç. taşgaru = dışarı), geyvalti (kahvaltı), zevalli (zavallı)

216. Son kapalı hecesinde (ı) bulunduran kelimeler:

helayih (a.خلائق), ihlamir (a.احلام), işih (ışık), meşrih (a.مشرق), isirih (ısırık), gedayif (kadayıf)

Orta ve Yan ünlülerin aykırılaşması:

31. Bölgemiz ağızlarında diş ünsüzlerinin (l, s, z, t ve n), örnekleri az olmakla beraber, kendilerinden önce gelen ünlüler üzerinde kalınlaştırıcı, sonra gelen ünlüler üzerinde inceltici etki göstermeleri, ve art damak ve dudak sızıcı ünsüzlerinin genel kalınlaştırıcı etkileri aşağıdaki örneklerde aykırılaşmaya yol açmış olarak görülür:

aceba (a. عجبا), hulesa (a.خلاصه), zivane (zıvana), atiket (fr. étiquette = etiket), carse (fr. jersey = jerse), alatiriyh (fr. électrique = elektrik),

32. Bölgemiz ağızlarında tek tek kelimeler ola-

rak bilinen aşağıdaki örneklerde Farsçanın tamlama (ـِ)si kalın ünlülü kelimeler arasında da ince okunuşunu koruyarak genel uyuma karşı çıkmıştır:

abiheyat (f.a.آبِ حیات), abiheva (f.a.آبِ وهوا: yukarıdaki örneğe örnekseme ile), cenabiallah (a.f.جنابِ الله)

Düzlük-Yuvarlaklık ve Darlık-Genişlik benzeşmesi ve aykırılaşması (Birden çok heceli kök kelimelerde Düzlük-Yuvarlaklık ve Darlık-Genişlik uyumu ve uyumsuzluğu):

222073 Düzlük-Yuvarlaklık ve özellikle Darlık-Genişlik açısından bölgemiz ağızlarında kurallı benzeşmeler görülmemektedir. Daha çok ünlü-ünsüz münasebetleri sonucu bu tür bazı benzeşmelerin oluştuğunu görmekteyiz. Bunların örnekleri ise Ünlülerde Düzlük-Yuvarlaklık (bkz.: 22204) ve Ünlülerde Darlık Genişlik (bkz.: 22205) konuları işlenirken guruplandırılarak verilmiştir. Bu konuda kurallı bir benzeşmeden söz edilemediği gibi, bir aykırılaşmadan da söz etmek imkânına sahip değiliz. Aşağıda benzeşme ve aykırılaşmaları hatıra getirebilecek örneklerden bazılarını guruplandırarak veriyoruz:

Düzlük-Yuvarlaklık Benzeşmesi örnekleri:

1. armıt (armut), aşıra (aşure), arıpa (avrupa) barıt (barut), camış (camus), çapıt (çaput), hamır (hamur), mapıs (mahpus), hatın (hatun) ihlamır (ıhlamur), ilmiheber (ilmühaber), halbır (kalbur), garpız (karpuz), mahsıl (mahsül), masıra (masura), pansıman (pansuman), mıhdar (muhtar), mahmıt (Mahmut), yağmır (yağmur), püsgüvüt (bisküvi), böcüg'

Düzlük-Yuvarlaklık Aykırılaşması:örnekleri:

2. büzgili (büzgülü), ağulu (ağılı), ahur (ahır)

Darlık- Genişlik Benzeşmesi örnekleri:

3. arafa (arife), cahal (cahil), nene (nine)

çığır- (çağır-), buynuz (boynuz), sahap (sahip), mesel (misal), mehemmet (Muhammet), dodah (dudak), yẹha- (yıka-), gẹyiyh (geyik) gẹçi (keçi), talẹh (talih), hẹkạt (hikâye), rẹca (rica), polẹtika (politika), polẹs (polis), parẹs (Paris), kotẹs (kotis), gondoh-dor (kondüktör), kütürüm (kötürüm)

ÜNLÜLERDE DÜŞME VE TÜREME:

22208 Bölgemiz ağızlarında karşılaşılan ünlü düşmesi ve türemesi olaylarını kelime başında, ortasında ve sonunda olmak üzere guruplandırarak görelim.

Ünlü düşmesi olayları:

222081 Ünlü düşmesi olaylarıyla daha çok kelime içerisinde karşılaşmaktayız. Kelime başında ünlü düşmesi hemen hemen hiç görülmemekte; kelime sonlarında ise kurallı veya kuralsız seyrek örnekler vermektedir 34/.

Kelime başında ünlü düşmesi:

1. Türkiye Türkçesi aydın konuşmasına bakarak, bölgemiz ağızlarında, aşağıdaki birkaç kelimede önsesteki düz-dar ünlünün (s) ünsüzünden önce geldiğinde düştüğü görülmektedir:

sılıh (ıslık), sımarla- (ısmarla-)

Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında da böyle bir örnek görülmektedir: "sıtma" (bkz.:222082). Bu kelime bölgemiz ağızlarında "issıtma" şeklindedir. Önseste ünlü düşmesi esasen Türkçede ve özellikle Anadolu ağızlarında seyrek görülen bir olaydır 35/. Ünlüyle başlayan bir kelime ünlüyle biten bir kelimeden sonra geldiğinde, karşılaşan ünlülerden önses durumundaki ünlülerin düşmesi olayını içseste ünlü düşmesi olarak ayrıca ele alacağız.

Kelime içinde ünlü düşmesi:

2. Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında görülen ve araştırma bölgemiz için de geçerli olan kelime içerisindeki ünlü düşmelerine 36/ ek olarak aşağıdaki durumları da sıralamalıyız:

21. Bölgemiz ağızlarının ünlü karşılaşmalarını sevmemesi nedeniyle, bazan ve daha çok yabancı kelimelerde görülen karşılaşan ünlülerden biri-

nin düştüğü görülür (bkz. 222061 - 2.). Bu düşme işlemi, izlerini bölgemizin Çoruhboyu ağızlarında ve okur-yazar çevrelere yakın olan kişilerin konuşmalarında görebildiğimiz üzere bir uzama ara durumundan geçer:

marif (a.معارف), taruz (a.تعرض), zanat / senet (a.صنعت), zirat (a.زراعات), tehüt (a.تعهد) mezin (a.مؤذن), mütahit / mütayit (a.متعاهد), vuğat (a.وظوعات), zayat (a.ضایعات)

Bu iki ünlüden ikincisi düz-dar-ince olduğu durumlarda, daha önce bu iki ünlüyü ayırmak üzere araya girmiş olan (y) ünsüzü düşen bu ikinci ünlünün yerinde kalır:

melayke (a.ملائکه), neyçün (ne için), neylirsen (ne eyliyorsun), neydirsen (ne ediyorsun), neynen (ne ilen), ŷleyse (öyle ise)

22. Ünlüyle biten bir kelimeye ünlüyle başlayan diğer bir kelime ulandığında karşılaşan ünlülerden biri, çoğunlukla kapalı olanı düşer:

inardi (iğne ardı), ahcağaş (akçaağaç), aşuraşi (aşure aşı), noldi (ne oldu), nicoldi (nice oldu), alosman (âliosman), allahelem (allahu alem), alliyismarladıh (allaha ısmarladık)

23. Yabancı kelimelerin de bölgemiz ağızlarında orta hecelerinin genellikle dar bazan geniş ünlüleri de daralarak düşer 37/:

degge (a.دقیقه), hezne (a.خزینه), gefle (a.قافله), mejdiye (a.مجیدیه), nehye (a.ناصیه), zahra (a.زهره), eşgere (f.اشکره), akümletor (fr. accumulateur = akümülatör), gezteci (it. gazzetta = gazete), tehret (a.طهارت)

24. Çift ünsüzle başlayan yabancı kelimeler 38/ bu çift ünsüzleri arasında düz-dar-ince bir ünlü türetirken orta hece ünlüsü durumuna düşen diğer asli ünlülerini düşürürler:

biryanten (fr. brillantine = briyantin), kirğo (it. crioco = kriko)

25. Ekleme durumlarında, Türkçe kelimelerden bir kısmının da vurgusuz orta hece durumuna giren hecelerinin dar ünlülerinin düştüğü görülür 39/:

buğla- (buğula-), döşrüyhli (< döşürüklü = tertipli, düzenli), dışarlıhlı (dışarılıklı) göresmişem (göresimişim), yarışçı (yarışıcı) ahlım (akılım), burda (burada), çamaşurmuze (çamaşırımızı), tökülruh (dökülürüz), düyünne (düğününü), geçemmez (geçimimiz), gerye (geriye), böyyüni (büğüğünü)

Kelime sonunda ünlü düşmesi:

3. Daha öncede belirttiğimiz gibi kelime sonunda ünlü düşmesi olayları bölgemiz ağızlarında pek görülmez. Ancak, bu konuda elimizdeki birkaç örnegi aşağıda vermekle yetiniyoruz:

31. Alınma kelimelerden çift ünlüyle sonuçlananların bu ünlülerinden kapalı olanı düşer:

mejma (a. مجموعه), teba (a. تبعه), tebi (a. طبعی), zetüre (a. ذات الرئه)

32. Kuralsız olarak aşağıdaki kelimelerin sonlarındaki ünlülerin de düştükleri görülmektedir:

billah (a. باللّٰه), vallah (a. واللّٰه), ey (etç. edgü = iyi), hulus (a. خلوصی = Hulusî), buğ (buğu), fiyonh (it. fianco = fiyonga), cingen (çingene), dibizot (it. deposito = depozito), isbirt (it. spirito = isbirto), ~~galisor (fr. carrosserie = karoseri)~~

Ünlü Türemesi olayları:

222082 Ünlü türemesi olaylarıyla da daha çok kelime içerisinde karşılaşılır. Kelime sonunda ünlü türemesiyle hemen hemen hiç karşılaşılmamakta; kelime başlarında ise ünlü türemesi örnekleri seyrek görülmektedir 40/:

Kelime başında ünlü türemesi:

I. Kelime başında ünlü türemesi diğer Anadolu ağızlarına oranla bölgemiz ağızlarında seyrek olarak görülür 41/. Diğer Türk şivelerinde ve Anadolu ağızlarında kelime başında akıcı özellikle sızıcı ünsüzlerin kurallı bir şekilde bulunmayışı 42/, veya başka dillerden alınma akıcı ve sızıcı ünsüzlerle başlayan kelimelerin önünde genellikle dar ünlülerden birinin türetilmesi 43/ bölgemiz ağızları için kural teşkil etmez.

II. Aşağıda akıcı-sızıcı ünsüzlerden özellikle (r) ile başlayan birkaç örneğin diğer Anadolu ağızlarında olduğu gibi önseslerinde bir ünlü türediği görülmektedir:

urum (a. روم), urus (rus), urup (a. ربح), ürüşan (f. روشن), urba (it. roba = elbise), ülüzgar (f. روزگار); erişde (f. رشته), oruş (f. روزه), orusbi (f. روسپی)

Bü öntüremenin örnekleri bölgemizin İspir ağızlarında ve Şenkaya-Olur Türkmen ağızlarında artmaktadır:

ırza (rıza) , 03 013 04 - 20
urufban (ruhban) , 03 015 03 - 6

Fakat bölgemizin diğer ağızlarında daha yaygın olarak aşağıdaki örneklerle karşılaşılmaktadır:

rız (a. عرص), rızıh (a. رزق), reca (a. رجا) recep (a. رجب), remezan (a. رمضان), rahi (a. عرق), reşber / leşber (f. رشد) ve bg.

12. Türkçenin ses yapısının hece başında iki ünsüzü birlikte boğumlamaya elverişli olmaması 44/ nedeniyle, alınma kelimelerden böyle iki ünsüzle başlayanların önünde, bölgemiz ağızlarında bazan dar-düz ünlülerden (i) ünlüsünün türediği görülür. Örneklerimizin bütünü (s) ünsüzüyle başlayan kelimelerdir:

isdasiyon (fr. station = istasyon), isgele (it. scala = iskele), isdol (rus. стол = masa), istiqan (rus. стакáн = bardak)

Ekleme: Türkiye Türkçesi aydın konuşmasına bakarak, kelime başında ünlü türemesi gibi görülen aşağıdaki örnekleri ise, bilindiği üzere aydın konuşmasındaki ses düşmeleriyle açıklamak gerekir:

igirmi (etç. yigirmi = yirmi), issıtma (etç. isig; isiglig; إسيكلي = sıtmaya yakalandı, DLT I,209s. kelimeleriyle ilgilidir.)

Kelime içinde ünlü türemesi:

2. Bölgemiz ağızlarında en çok karşılaşılan ünlü türemesi olayları bu türdendir.

21. Bazan çift ünsüzle başlayan yabancı kelimelerin bu çift ünsüzü arasında dar ünlülerin genellikle düzlerinden biri türer 45/:

biryantən (fr. brillantine = briyantin), filibit (fr. phlébite = filebit), gıravat (fr. cravate), trahdor / direyhdor (fr.tracteur), buluz (fr. blouse = bluz), gulüp (ing. club = klüp)

22. Bazan da çift ünsüzle sonuçlanan yabancı kelimelerin bu çift ünsüzü arasında genellikle kalınlık-incelik benzeşmesine uygun olarak dar ünlülerden biri türer 46/:

bokus (ing. box = boks), elerim (fr. alarme = alarm), fotur (fr. feutre = fötr), löküs (fr. lux / luxe = lüks), şeyıh (a. شيخ)

Bunlara aydın konuşmasındaki aşğıdaki kelimeleri ve benzerlerini de katabiliriz. Ancak bu sonkilere ünlüyle başlayan bir ek veya kelime ulandığında, aydın konuşmasında olduğu gibi bu türeme ünlülerini düşürürler 47/:

aḫıl - aḫlım (a. عقل), emir - emre (a. امر), cürüm - cürmi (a. جرم), devür - devrün (a. دور), gevüm - gevmüz (a. قوم), zülüf (f. زلف), zülüm - zülme (a. ظلم), filim (ing. film = film)

ö. Kelime içerisinde herhangi bir ünsüzün, başta (y) olmak üzere akıcı ünsüzlerden biriyle karşılaşması durumunda, (y) nin yanında (i), diğerlerinin yanında ise ünlü uyumuna uygun olarak dar ünlülerden biri araya girer, veya kelimenin kendi bünyesinde bulunup ta aydın konuşmasında düşmüş olan ünlü korunur. Bu ünlü türeme ünlüler arasında kısalmaya en elverişli olanıdır 48/:

afiyon (f. افيون), ağasiya (lt. acacia), atoliya (fr. atelier = atölye), bıliya (fr. bille = bilye), dosiya (fr. dossier = dosya), eşiya (a. اشيا), fasuliya (yun. fasoleos)= fasulye), isdasiyon (fr. station = istasyon) ğamiyon (fr. camion = kamyon), radiyon (fr. radio = radyo), tabiya (a. تعبيه), tutiya (a. توتيا), zilliyet (a. ذى البد), telğıraf (fr. telegrapne = telgraf), ğadasdıro (eit. catastro = kadastro), ğuruş (alm. groschen = kuruş), davuşan (etç. tavışkan = tavşan), gevüşeyh (etç. kevşe-k); aḫiret (a. آخرت), bedire (rus. ведро), esire (etç. asra = esre), letire (yun. litra = litre), medğerese

(a. مدرسة), metiro (fr. mètre ∠ lat. metrum ∠ yun. metron = metre), metires (fr. maîtresse = metres), metiris / mataris (f. مدرس), bodurum (yun. ybodrome = bodrum), potura (fr. poudre = pudra), öture (ötre), tiyatora (lat. theatrum ∠ yun. theatron = tiyatro), lağıman (fr. lavement = lavman), alaman (alman) ğontorol (fr. contrôle = kontrol); emice (amca), ilerile- (ilerle-), yalanız (yalnız) tiyeze (etç. tayı-eze = teyze

24. Alınma kelimelerde üç veya daha fazla ünsüzün birlikte bulunması durumunda yine dar ünlülerden birinin türediği görülür:

antıranor (fr. entraîneur = antranör), antıraman (entraînement = antrenman), apartıman / apartuman (fr. appartement = apartman) enüsdi (fr. institut = enstitü), filitre (fr. filtre = filtre), ğadasdıro (eit. catastro = kadastro), losdura (it. lustra = lostra), santıral (fr. centrale = santral), tabildot (fr. table d'hôte = tabldot), ekispires (ing. express = ekspres), ekistıra (lat. extra)= ekstra)

25. Bölgemiz ağızlarında çok karşılaşılan ünsüz ikizleşmesi durumunda yine dar ünlülerden biri türemiş olabilir:

hobbula- (hopla-), sıccıra- (sıçra-), şabbalaḫ (şaplak), zilliyet (a. ذى البد)

26. Türkiye Türkçesi aydın konuşmasına bakarak bölgemiz ağızlarında isimden fiil yapma eki (+la) ses taklidi kelimelere getirildiğinde arada bir dar ünlünün türemesine yol açar:

tısıla- (tısla-), üfüle- (üfle-)

27. Kelime başında ünlü düşmesi sırasında çift

ünsüz meydana geldiğinde, bu çift ünsüzü ayırmak üzre aralarında dar ünlülerden biri türer:

sılıh (ıslık), sımarla- (ısmarla-)

Kelime sonunda ünlü türemesi:

3. Kelime sonunda ünlü türemesi olayı hemen hemen bölgemiz ağızlarında hiç görülmez. Elimizdeki birkaç örneği Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında düşmüş olan veya kullanılmayan teklik 3. şahıs iyelik ekiyle, veya bazı kelimeleri alındıkları dillerdeki yazılışlarıyla açıklamak mümkündür:

ağabegi (ağabey), güvegi (etç. küdegü = güvey); edrese (fr. adresse = adres), metire (fr. mètre = metre); eveli (a. اول = evvel + i); egere (eğer), megere (meğer)

ALINMA KELİMELERİN ÜNLÜLERİ:

22209 Bölgemiz ağızlarında ünlü olayları konusunda söyleyeceklerimizi burada bitirirken daha önce dağınık olarak ve ilgili başlıklar altında sözünü ettiğimiz alınma kelimelerin ünlüleri hakkında aşağıdaki genel açıklamayı yapmayı yerinde gördük. Ünlüler yönünden bölgemiz ağızlarının genel tutumunu göstermesi bakımından almış ve almakta olduğu kelimelerin ünlülerinin incelenmesi ileride alacağı yeni kelimelerin ünlülerinin alacağı durumlara da ışık tutacaktır.

1. Büyük bir çoğunluğu Arapça olan yazılı Osmanlı Türkçesi yoluyla alınma kelimelerin genellikle ünlüleri incelmiştir.

2. Yakın tarihte siyasi ve iktisadi münasebetler sonucu doğrudan doğruya temasa geçilen milletlerin dillerinden alınma kelimeler belli bir ölçüde bu dillerdeki ünlülerini korumuşlardır.

3. Alınma kelimelerin ünlüleri normal uzunluğa getirilmiş, yani ünlülerde uzunluk-kısalık farkı giderilmiştir.

4. İkiz ve ikili ünlüler ünlü düşmesi ve ünsüz türemesi yollarıyla giderilmeye çalışılmıştır.

5. Türkçenin hece anlayışını bozacak nitelikteki ünsüz karşılaşmaları ünlü türemeleriyle giderilmiş, buna karşılık fazla sayıda ünsüzü karşılaştırmamak şartıyla orta hecelerden bazılarının ünlüleri ise düşürülmüştür.

Ü N S Ü Z L E R :

23 Araştırma bölgemizde ünsüzler de, ünlülere koşut olarak boğumlanma bölgelerini Türkiye Türkçesi aydın konuşmasına oranla geriye doğru kaydırmışlardır. Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında karşılaşılan ve bölgemiz ağızlarındakine oranla bir tek artdamak sızıcısına karşılık, biri patlayıcı olmak üzere üç artdamak ünsüzü vardır (bkz.: Tablo: 10). Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında büyük bir çoğunlukla kalın ünlülerle hece kuran ortadamak ünsüzleri, bölgemiz ağızlarında artdamak ünsüzlerine dönüşmelerini gerektirebilecek durumlarda ince ünlülerle de hece kurabilir bir durum gösterirler. Çene açısının darlığına koşut olarak diş-dişeti - artdamak arasındaki dilin hareket bölgesini daraltmış, böylece Türkiye Türkçesi aydın konuşmasındaki ince ünlülerle, diş; kalın ünlülerle dişeti ünsüzü olarak boğumlanan ünsüzlerden diş ünsüzlerinin ortadan kalkmasına veya hiç değilse boğumlanmasına yol açmakla kalmamış, boğumlanma bölgeleri damağın bu kesiminde olan ünsüzlerin birbirleriyle olan değişimlerini de kolaylaştırmıştır (bkz.: 23206; 23207).

Dudaklar yuvarlak ünlülerde olduğu gibi dudak ünsüzlerinde de gevşek davranmakta; özellikle bütün kelime ve hece sonlarındaki patlayıcı ünsüzler için, kapanmaların gevşek, gevşemenin yavaş oluşu bu ünsüzlerin fısıltılılaşmasına ve giderek sızıcılaşmasına yol açmıştır (bkz.: 232041; 232051;23208).

ÜNSÜZLERİN BOĞUMLANMA VE OLUŞMALARI:

231 Erzurum ili ağızlarında Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında bulunan (h, (ġ), (k), ğ, g, k, (ğ), c, ç, j, ş, d, t, z, s, n, l, r, y, v, f, b, p, m) temel ünsüzleri yukarıda açıklanan genel boğumlanma özelliklerine bağlı olarak az-çok değişmiş şekilleriyle görülürler. Türkiye Türkçesi yazı dili için Türkiye Türkçesi aydın konuşmasının normal temel ünsüzlerini karşılamak üzere alınmış yukarıdaki işaretleri, biz de bölgemiz ağızları için normal temel ünsüz işaretleri olarak

aldık. Aşağıda bunlarla ve bunların çeşitleriyle ilgili boğumlanma ve oluşma şekillerini sözkonusu edeceğiz.

1. Artdamak ünsüzleri ve çeşitleri (ḡ, h̲, h):

11. ḡ : Doğu, Güney-doğu ve Orta Anadolu ağızlarının temel ünsüzlerinden olan bu tonlu artdamak patlayıcısı çoğunlukla kalın ünlülerle kurulmuş hecelerde görülür, ve ikizlenmediği durumlarda daima hece başındadır 49/. Aydın konuşmasına bakarak, bölgemiz ağızlarında ünlülerini inceltmemiş kelimelerin başındaki (k = ق) ve (g = ڭ) ünsüzleri büyük bir ekseriyetle; kelime içinde, hece ve ek başındaki bazı (k = ق) ve (g = ڭ) ünsüzleri ise yer yer ve kuralsız olarak bu ünsüzle karşılanır:

ğısğaş (kıskaç), teğavut (a. تفاوت), ğurbet (a. غربت)

12. h̲ : (g) ünsüzünün sızıcısıdır. Hece başlarında nisbeten tonlu, hece sonlarında ise tonsuzdur. Bu ünsüz de Doğu, Güney-doğu ve Orta Anadolu ağızlarının temel seslerindendir 50/. İnce ünlülerle de hece kurar. Kelime başında; hece başında ve sonunda bulunur. Türkiye Türkçesi aydın konuşmasına bakarak, kelime başlarındaki (h) ünsüzlerinin büyük bir çoğunluğu; kelime içinde özellikle hece ve ek sonundaki (k = ق) ve (h = ح / خ / ه) ünsüzleri bu ünsüzle karşılanır. Alınma kelimelerin sonlarındaki (h) ünsüzleri bölgemiz ağızlarında korunmuştur 51/:

h̲ekat (a. حكايت), h̲ecer (a. هاجر = Hacer), noh̲san (a. نقصان), sabah̲ (a. صباح), sarıh̲ (sarık), ğadınnıh̲ (kadınlık)

13. h : Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında görülen normal (h) ünsüzüdür. Bölgemiz ağızlarında daha çok ikili ünlüler arasında türer 52/

sahat (a.ساعت), ġenehet (a.قناعت), zenehet (a.ضنعات), maheyet (a.معيت)

Bilindiği üzere (h) ve (h) ünsüzleri Türkçe için asli değildirler. Kelime başlarında Eski Türkçe'nin (k/k) ünsüzlerinden, bazı alınma kelimelerin başındaki (k/k) ünsüzlerinden, veya öntüreme ile oluşmuş olarak görüldüğü gibi, genellikle alınma kelimelerin başındaki (h / h) ünsüzleri de korunmuştur (bkz.: 232021; 232041; 23212) 53/.

2. Ortadamak ünsüzleri ve çeşitleri (ġ, ķ, ğ, ŋ)

21. ġ : Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında kalın ünlülerle gelen (ġ) ünsüzüyle aşağı-yukarı aynı boğumlanmayı gösterir. Bölgemiz ağızlarında büyük bir genellikle ince ünlülerle hece kurar, ve ikiz olmadığı durumlarda daima hece başında görülür. Çoklukla ünlülerini inceltmiş kelimelerin ve hecelerin başındaki (ġ) ünsüzleri korunmuş ve (ķ) ünsüzleri ise tonlulaşma eğilimine uyarak (ġ) ünsüzüne dönüştürülmüştür 54/.

ġezete (it. gazetta = gazete), ġelem (a.قلم)

22. ķ : Bölgemiz ağızlarında şimdilik seyrek görülen ünsüzlerdendir. İleride Karadeniz ağızlarının ve Türkiye Türkçesi aydın konuşmasının etkisiyle örneklerinin çoğalacağını sanıyoruz. Aydın konuşmasına bakarak bölgemiz yerli ağızlarının hemen hepsinde bu ünsüz genellikle (ḡ, ḫ, g, ğ) ünsüzlerine dönüşmüş olarak karşımıza çıkar. 55/.

Ekleme 1.: Çoruhboyu ağızlarında öndamak patlayıcısı (k) ile başlayan aşağıdaki örnekler Yukarı Karasu ve Yukarı Aras ağızlarında artdamaklı (ķ) ile başlamakta ve genel eğilimin dışında kalmaktadırlar:

kafder / ḳafder (yaşlı kadın), kartol / ḳartol (rus. картóфель = patates), kıh / ḳıh (çocuk dilinde 'pis, kaka'), kom / ḳom (koyun ağılı, küçük köy), kop / ḳop (kör arabanın ön ve arkadaki tahtalarının çıkıntıları) kor / ḳor (kör), kotan / ḳotan (pulluk), kuriy͡h / ḳuriy͡h / kuruh͡ (tay, at yavrusu)

Ekleme: 2.: Aşağıdaki örnekler ise yapılarında bulunan (k) ünsüzlerini genel eğilime uydurmakta kararsızlık göstermektedirler:

antiḳa / antiha͡ / antiğa (it. antica = antika; garip davranışları olan), boḳus (ing. box = boks), çinḳo (it. zinco = çinko), ḳaḳa (pis), ḳaḳala- (başına vur-), ḳaḳıl- (saplan-, takıl-), ḳanten / ğanten / ġentin (fr. cantine = kantin), ḳasa (it. cassa = kasa), ḳıtla- (ısır-), ḳoḳor (öcü), ḳoḳoş (süpürge vs. sapı)

25. ğ : Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında erime ve düşme eğilimi gösteren bu ortadamak tonlu sızıcısı bölgemiz ağızlarında oldukça kuvvetli boğumlanır. Bu nedenle de düştüğü seyrek görülür. Bölgemiz ağızlarında aydın konuşmasındaki (ğ) ünsüzlerinin korunmuş olmasından başka; aydın konuşmasına bakarak, kalın ünlülü kelimelerde iki ünlü arasında kalan (ġ) ve (g) ünsüzleriyle bazan (ḳ) ve (v) ünsüzlerinin, genellikle sızıcı diş ünsüzlerini izleyen (ġ, g) ve bazan (ḳ) ünsüzlerinin; kelime sonundaki ve hece sonundaki bazı (ḳ) ünsüzlerinin ya asıllarındaki gibi veya dönüşümle (ğ) olarak görülmesi dikkati çekmektedir (bkz.: 232021; 232041; 232061) 56/.

24. n͡g : Bölgemizin kuzey-kuzeydoğusunda seyrek olarak karşılaşılan bu ünsüz, Eski Türkçeye ba-

karak bölgemiz ağızlarında (n-g / ğ / g) olarak bölünüp ya ünsüzlerinden birini düşürmüş veya ikili ünsüz durumuna geçmiştir (bkz.: 23101; 23209) 57/.

3. Öndamak Ünsüzleri ve çeşitleri (g, k, ğ, y͡h):

31. g : Bölgemiz ağızlarında, Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında olduğu gibi, daima ince ünlülerle hece kurma eğilimi güden bu öndamak ünsüzü ikiz olduğu durumlar dışında hece sonunda bulunmaz. Aydın konuşmasına bakarak bazı kelimelerin başındaki (k) ünsüzleri, sızıcı, genellikle dişdişeti ünsüzlerinden sonra gelen hece başı (k) ünsüzleri, iki ünlü arasında kalan (ğ) ve (v), bazan (k) ünsüzleri ya (g) ünsüzüne dönüşmüş, veya asli şekilleri olan (g) ünsüzünü korumuşlardır. (n͡g) birleşik ünsüzünün bölünmesiyle ortaya çıkan (ng) ikili ünsüzleri seyrek te olsa bölgemizde yer yer korunmuştur (bkz.: 23213; 23202; 23204) 58/.

32. K : Bölgemiz halkı eski yazının şu iki harfini (ڤ / غ) (ڤ = ḡaf) ve (غ = ḡayın) olarak adlandırmaktadır. Dolayısiyle yazıda ayrı işaretlerle gösterilen bir tek sesle (ḡ) bunları karşılamaktadır. (k) ve (g) ünsüzlerine gelince bunlar yazıda genellikle tek işaretle karşılanmışlardır (k/g = ك). Halbuki söylenişte bu iki ses arasındaki ayrım bölgemiz ağızlarında korunulmaya çalışılmıştır. Yani, Eski Türkçenin ve alınma kelimelerin hece başı (k) ünsüzleri korunmuş, yine alınma kelimelerden (g) ünsüzüyle başlıyanlardan bazılarının bu ilk ünsüzü (k) ünsüzüne dönüştürülmüştür (bkz.: 23202) 59/.

33. ğ : (g) ünsüzünün öndamaklısı olan bu ünsüz iki ünlü arasında kalan (k) ve (g) ünsüzlerinden oluşmuştur. Ancak bölgemiz ağızları iki ünlü ara-

sında kalan (k̇ / ġ) ünsüzlerini sızıcılaştırmakta gösterdiği ileri eğilimi (k / g) ünsüzleri için göstermemektedir. Bu yüzden Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında iki ünlü arasındaki sızıcılaşmış olan (k / g) ünsüzleri bölgemiz ağızlarında daha çok (g) olarak saklanmaktadır (bkz. 231 - 31.) 60/.

34. y͡h : Bölgemiz ağızlarının bütünü kelime ve hece sonlarındaki patlayıcı ünsüzleri fısıltılılaştırma ve giderek bunlardan bazılarını sızıcılaştırma eğilimi güderler. Bu nedene bağlı olarak kelime ve hece sonlarındaki (k) ve (g) ünsüzleri de önce (k') ve (g') ünsüzlerine dönüşüp daha sonra da bölgenin büyük bir çoğunluğunda öndamak sızıcısı (y͡h) ünsüzünün oluşmasına yolaçmışlardır. Bu ünsüzün bölgemiz ağızlarında bazan (y) ve (h) ünsüzlerine bölündüğü ve bunlardan başta (h) olmak üzere birinin düştüğü görülür (bkz.: 23210) 61/.

4. Dişeti-Öndamak Ünsüzleri ve çeşitleri (c, ç, j, ş; c̀, ć, ç̀, ḉ):

41. c : İkizlenmediği durumlar dışında daima kelime ve hece başında bulunan bir ünsüzdür. Bölgemiz ağızlarında kelime ve hece başlarında Eski Türkçenin (ç) ünsüzünden oluşmuş örnekleriyle alınma kelimelerin başındaki örnekleri korunmuş, buna karşılık kelime ve hece sonlarında görülen örnekleri sızıcılaştırılmıştır. Ovacık bucağının bazı yerleşmelerinde, İspir ilçesinin güney, Tortum ilçesinin güney ve Narman ilçesinin dağınık bazı yerleşmelerinde kelime ve hece başındaki (g) ünsüzlerini (c) ve çeşitleri (c̀, ć) olarak boğumlayan kimselerle karşılaşılmaktadır:

ceçi (keçi), celdiciynen (gelmesiyle), cözi çimseyi cörmir çi (gözü kimseyi görmüyor ki)

Ayrıca alınma kelimelerin başında görülen (j) ünsüzününde bölgemiz ağızlarında kurallı olarak (c) ünsüzüne çevrildiğini burada belirtelim (bkz.: 23204) 62/.

42. ç : Bölgemiz ağızlarında, genellikle, kelime içinde hece başında tonlulaşarak, kelime ve hece sonunda sızıcılaşarak başka ünsüzlere dönüşmüş olan bu ünsüzle daha çok kelime başında karşılaşılır. Kelime ve hece başındaki (g) ünsüzlerini (c) ünsüzüne dönüştüren yerleşmelerde kelime başındaki (k) ünsüzlerinin de (ç) ve çeşitleri (ç̀, ḉ) ünsüzlerine dönüştürüldüğü görülür:

çüleyh (/ küleyh = su kovası), çöçeyhliyh (köçeklik), çilim (kilim)

Ekleme: (c) ve (ç) ünsüzlerinin çoklukla bölgemizin Çoruhboyu ağızlarında boğumlanma bölgelerini dişler-arasından öndamaga kadar genişletmiş oldukları görülür. Böylece bu bölge için bu ünsüzlerin biribirlerinden farklı en az ikişer çeşitleri ile karşılaşılır. Bunlar ön-damaklı (c̀, ç̀)ünsüzleri ile dişler-arası (ć, ḉ) ünsüzleri olarak belirtilebilir. Daha çok (g > c) ve (k > ç) değişimlerine yer veren bölgelerde görülen bu ünsüzler, çevre ağızlarının ve aydın konuşmasının etkileriyle kaybolmak üzredirler. Aşagıda bunlarla ilgili birkaç örnek veriyoruz:

ćevap (cevap) , 02 019 01 - 24
c̀ẽvuz (ceviz) , 02 019 01 - 47
c̀ecim (cicim) , 02 019 01 - 36
devletinçeşe (devletinkisi), 14 062 05 - 33
biçerez (biçeriz) , 02 019 01 - 46
çavuşe (çavuşu) , 03 038 01 - 29
çayi (çayı) ,04 056 01 - 8
çekirem (çekiyorum) , 07 017 01 - 22
elçe (elçi) , 02 019 01 - 5, 10

43. j : Kelime ve hece başında kurallı olarak bulunmayan bu katı-sızıcı-tonlu-diş-dişeti ünsüzü bilgemiz ağızlarında, kelime ve hece sonlarında kaymalı (c = d͡j) ve (c = t͡ş) ünsüzlerinin çözülmesi ve bunlardan nisbeten daha kapalı olan patlayıcı (d / t) ünsüzlerinin düşmesi sonucu oluşmuştur:

ajlıh̯ (açlık), ge̯jden ge̯j (geçten geç = çok geç bir vakitte), haj (hac)

(j) ünsüzü ünlüyle başlayan bir hecenin başına geçtiğinde (c) olur:

acıh̯- (acık-), ge̯cih̯- (gecik-), hac‿e̯t- (hac farizesini yerine getir-)

44. ş : (j) ünsüzünden farklı olarak kelime ve hece başlarında bulunur. Eski Türkçenin ve Türkiye Türkçesi aydın konuşmasının kelime ve hece baş ve sonlarındaki (ş) ünsüzleri bölgemiz ağızlarında genellikle korunmuşlardır. Ayrıca kelime ve hece sonlarında kaymalı (ç = t͡ş) ünsüzünün çözülmesi sonucu ve (t) ünsüzünün düşmesiyle oluşmuş örnekleri kurallı ve yaygındır 63/:

üş tene (üç tane), gülüş / gülünş (gülünç), geşler (gençler), he̯ş kimse (hiç kimse)

Bu yolla oluşmuş (ş) ünsüzleri ünlüyle başlayan bir hecenin başına geçtiklerinde (ç) olurlar:

üç‿adam (üç adam), gülünci (gülüncü), gencel- (gençleş-), he̯ç‿olmasa (hiç olmazsa)

5. Diş-Dişeti Ünsüzleri ve çeşitleri (d, t, z, s, n, l, r, y):

51. d : Katı-patlayıcı-tonlu diş ünsüzü (d) genellikle yalnız kelime ve hece başında bulunur. Türkiye Türkçesi aydın konuşmasının kelime ve hece başındaki Eski Türkçenin (t) ünsüzünden oluşmuş (d) ünsüzleri bölgemiz ağızlarında korunmuş-

tur. Ayrıca hece başında tonlulaşma eğilimine uyarak hemen hemen bütün kelime iç ve son hecelerinin başında bulunan (t) ünsüzleri de tonlulaşarak (d) olmuşlardır.(bkz.: 23202).64/.

52. t : Eski Türkçenin ve Türkiye Türkçesi aydın konuşmasının hece ve kelime sonu (t) ünsüzleri bölgemiz ağızlarında korunmuştur. Ayrıca Eski Türkçede (t) ünsüzüyle başlayıp bugün aydın konuşmasında (d) ünsüzüyle başlayan bazı kelimelerle, yine (d) ünsüzüyle başlayan bazı alınma kelimelerin başlarındaki (d) ünsüzleri, ve (i) ünlüsü önündeki bazı hece başı (d) ünsüzleri (t) ünsüzüne dönüşmüş, genellikle (i) ünlüsü önündeki hece başı (t) ünsüzleri ise korunmuştur (bkz.: 23202) 65/.

53. z : Bölgemiz ağızlarında kelime ve hece başındaki tonlulaşma eğilimine uyarak bazı (s) ünsüzlerinin (z) olması dışında herhangi önemli diğer bir olayda yer almamıştır (bkz.: 23202) 66/.

54. s : (z) ünsüzünde olduğu gibi, bu ünsüz de, aydın konuşmasına bakarak bölgemiz ağızlarında genellikle ilgi uyandırıcı olaylara yol açmamıştır. Kelime ve hece sonlarında bazı (z) ünsüzlerinin tonsuzlaşma eğilimine uyarak yarım tonlu durum kazanması, giderek yer yer bazı kelimelerin sonundaki (z) ünsüzlerinin de (s) ünsüzüne dönüşmesine yol açmıştır. Kelime ve hece başındaki (z) ünsüzlerinin de bazan ve yer yer kuralsız olarak (s) ünsüzüne dönüşmesi olağandır (bkz.: 23202) 67/.

55. n : Özellikle diş-dişeti ünsüzlerinin boğumlanma bölgelerini kalın ünlülerle hece kurduklarında geriye, ince ünlülerle hece kurduklarında ileriye doğru kaydırmaları bilinen bir olaydır 68/. Türkiye Türkçesi aydın konuşmasına bakarak

bölgemiz ağızlarında diş-dişeti ünsüzlerinin boğumlanma bölgesi daha çok dişeti ile öndamak arasındaki dar bölgeye sıkışmıştır. Bu nedenle ince ünlülerle hece kurduklarında diş-dişeti ünsüzlerinin boğumlanma bölgesi yeterince ileriye kayamadığı için, kalın ünlüler yararına bu çift boğumlanma bölgesi aşağı-yukarı biribiri üzerine oturmuş olur. Bu da, bu ünsüzlerin bölgemiz ağızlarında, birçok dillerde ve Anadolu ağızları açısından Batı Anadolu ağızlarında olduğu gibi 69/ inceltici etkileri yerine, en azından kalınlaşma olaylarını engellememeleri yönünde bir eğilim gütmelerine yol açmıştır. Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere bölgemiz ağızlarında gerçek anlamda diş ünsüzleri genellikle yoktur. Ancak geleneği bozmamak ve anlaşılır olmak için dişeti ünsüzlerimize çalışmamız boyunca diş-dişeti ünsüzleri demekte bir sakınca görmedik.

Daha önce sözkonusu ettiğimiz (d,t,z,s) ünsüzleri ve aşağıda sözkonusu edeceğimiz (l,r,y) ünsüzleri için olduğu gibi (n) ünsüzü için de durum aynıdır. Özellikle akıcı diş-dişeti ünsüzleri diş bölgesini tamamen bırakmışlardır.

(n) ünsüzünün kendisini izleyen (l) ünsüzünü benzeştirme etkisi bölgemiz ağızlarının bütününde oldukça yaygındır (bkz.: 23212).

56. l : Boğumlanması (n) ünsüzünün bağlı olduğu şartlara uyup, aydın konuşmasının kalın ünlülerle hece kuran (l) ünsüzüyle aynıdır 70/. Bölgemizin Yukarı Karasu ve Yukarı Aras ağızlarında özellikle fiillerin geniş ve şimdiki zaman kip eklerinin (r) ünsüzleri çokluk ekinin (l) ünsüzüyle karşılaştıklarında (l) ünsüzüyle benzeşirler (bkz.: 23212). Ayrıca bölgemiz ağızlarının hemen hepsinde bazı kelimelerde kuralsız olarak

(r) ve (n) ünsüzlerinin (l) ünsüzüne dönüştüğü görülür (bkz.: 23207).

57. r : Boğumlanması (n) ünsüzünün bağlı olduğu şartlara uyup, aydın konuşmasının kalın ünlülerle hece kuran (r) ünsüzüyle aynıdır 71/. Kuralsız olarak bazı (l) ünsüzlerinden oluşmuş (r) ünsüzleriyle de karşılaşılır (bkz.: 23207).

58. y : Boğumlanması Türkiye Türkçesi aydın konuşmasındaki (y) ünsüzüyle aynıdır. 72/. Bölgemiz ağızlarında yarı-ünlü niteliği göstermesi nedeniyle ikili ve ikiz ünlüler arasında, bazan da kelime başında genellikle dar ünlülerin önünde türediği görülür.(bkz.: 23210). Ayrıca damak ünsüzlerinden oluşmuş (yh) birleşik ünsüzünün bölünmesi ve (h) ünsüzünün sonucu da bazan karşılaşıldığı olur. İspir ilçesi Barhar ağzında (r) ünsüzleri (y) ünsüzüne dönüşmekte istidat gösterirler. Ancak bu olayla Aşkale ilçesinin doğu köylerinde ve Tortum ilçesinin güney köylerinde de karşılaşmak olağandır.

6. Diş-Dudak ünsüzleri ve çeşitleri (v, f):

61. v : Türkiye Türkçesi aydın konuşmasına oranla üst kesici dişlerin alt dudağın biraz daha iç alt kısmına dokunmasiyle boğumlanır. Kuralsız olarak (f) ünsüzünden tonlulaşmış örnekleriyle yer yer karşılaşılır (bkz.: 23202) 73/.

62. f : Boğumlanma şekli (v) ünsüzünde olduğu gibidir. Kuralsız olarak daha çok araştırma bölgemizin Çoruhboyu ağızlarında (v) ve (p/b) ünsüzlerinden oluşmuş örnekleriyle karşılaşılır (bkz.: 23202; 23204).

7. Çift dudak Ünsüzleri ve çeşitleri (b, p, v, m):

71. p : Boğumlanması Türkiye Türkçesi aydın ko-

nuşmasındaki (b) ünsüzüyle aynıdır 74/. Bölgemiz ağızlarında bazı kelime başı (b) ünsüzleri (p) ünsüzüne dönüşmüştür. Bunun tersi durumla ise daha seyrek olarak karşılaşılmaktadır.

72. p : Boğumlanması Türkiye Türkçesi aydın konuşmasındaki (p) ünsüzüyle aynıdır 75/. Kelime ve hece sonlarında yarı tonluluk kazanmıştır. Kelime başlarında bazı (b) ünsüzlerinin tonsuzlaşarak (p) oldukları görülür.

73. v̊ : Yuvarlak ünlülerin ve dudak ünsüzlerinin yanında veya yakınındaki (v) ünsüzleri çift-dudaklılaşarak bu ünsüzü oluştururlar. Ayrıca, (ğ / ğ) ünsüzlerinden oluşmuş iki ünlü arasındaki çift-dudak (v̊) ünsüzleriyle de bölgemizde karşılaşılmaktadır.

74. m : Boğumlanması Türkiye Türkçesi aydın konuşmasındaki (m) ünsüzüyle aynıdır 76/. Kelime başında seyrek olarak (b) ünsüzünden oluşmuş örnekleriyle de karşılaşılır.

TABLO : 10

BÖLGEMİZ AĞIZLARINDA KARŞILAŞILAN ÜNSÜZLER

BOĞUMLANMA BÖLGELERİ / DİĞER NİTELİKLER		KATI ÜNSÜZLER				AKICI ÜNSÜZLER					
		PATLAYICI		SIZICI		PATLAYICI	SIZICI				
						GENZEL	YANAK	TİTREYİCİ	Y. ÜNLÜ		
		+	−	+	−	+	+	+	+	−	
ARTDAMAK	1	g̱	ḵ	ǧ	x̱	ŋ̱g̱			n		082
ORTADAMAK	2	ġ	k	ǧ		ŋ̱g					081
ÖNDAMAK	3	g		y͡h							080
DİŞETİ-ÖNDAMAK	4	c	ç	j	ş	n	l	r	y		062
DİŞ-DİŞETİ	5	d	t	z	s						061
DİŞ-DUDAK	6			v	f						060
ÇİFT DUDAK	7	b	p			m			v̊		081
232		021	022	021	022	021	021	021	021	022	232
		042		041		042	041				
		032				031	032				

Not: Sayılar ünsüz değişmeleriyle ilgili bölümleri gösterir. + : Tonlu ünsüz

− : Tonsuz ünsüz

ÜNSÜZLERİN DEGİŞME VE GELİŞMELERİ:

GENEL KURALLAR:

232 Bölgemiz ağızlarında genellikle,

1. Kelime başında (ğ, n͡g, ğ́, n͡ǵ, y͡h, j) ünsüzleri bulunmaz; diğer (g, h̯, h, ǵ, k, g, c, ç, ş, l, y, n, d, t, z, s, v, f, b, p, m) ve seyrek olarak ta (k̯, r, v̊) ünsüzleri bulunabilir.

2. Kelime içinde hece başında (y͡h, j) ünsüzleri bulunmaz; diğer (g, h̯, h, ğ, n͡g, ǵ, k, n͡ǵ, g, c, ş, l, y, n, r, d, t, z, s, f, b, p, m) ve seyrek olarak ta (k̯, ğ, ç, v, v̊) ünsüzleri bulunabilir.

3. Kelime sonunda (g, k̯, h, n͡g, ǵ, n͡ǵ, c, ç) ünsüzleri bulunmaz; diğer (h̯, ğ, ğ́, y͡h, j, ş, l, y, n, r, d, t, z, s, f, m, v̊) ve seyrek olarak ta özellikle İspir ağızlarında (k', g', v, b, p) ünsüzleri bulunabilir.

4. Kelime içinde hece sonunda (k̯, n͡g, n͡ǵ, c, ç) ünsüzleri bulunmaz; diğer (h̯, h, ğ, ğ́, y͡h, j, ş, l, y, n, r, d, t, z, s, f, b, m, v̊) ve seyrek olarak ta (g, ǵ, k, g, v, p) ünsüzleri bulunabilir.

5. Bu dört maddeye dayanarak diyebiliriz ki, kelime başında ve kelime içinde hece başında daha çok katı-patlayıcı-tonlu ünsüzler; kelime sonunda ve kelime içinde hece sonunda daha çok katı-sızıcı-tonsuz, ve akıcı ünsüzlerin patlayıcı ve sızıcıları görülür.(bkz.: Tablo: 11).

TABLO: 11

KELİME YAPISINDA ÜNSÜZLERİN YERLERİ

KELİME	BAŞINDA	– ğ h h (k) – – ġ k – – g – y c ç – ş l n (r) y d t z s v f b p m (v̊)	25
HECE	BAŞINDA	ğ h h (k) ğ (ng) ġ k (ğ) (ng) g – y c ç – ş l n r y d t z s (v) f b p m (v̊)	29
KELİME	SONUNDA	– h (h) ğ – – – ğ – – (yh) y – – j ş l n r y (d) t (z) s (v) f (b) (p) m v̊	22
HECE	SONUNDA	– (ğ) h (h) – ğ – – – ğ – – (yh) y – – j ş l n r y (d) t (z) s (v) f b (p) m v̊	23

Not: Seyrek karşılaşılan ünsüzler ( ) içerisine alınmıştır.

HECE OLAYLARI:

23201 Erzurum ili ağızlarında başta hece kaynaşması olmak üzere hece yutumu ve seyrek olarak ta hece türemesi gibi hece olaylarıyla karşılaşılır. 77/.

Hece Kaynaşması:

232011 Bölgemiz ağızlarındaki hece kaynaşması olayları daha çok orta hece ünlülerinin düşmesi veya iki ünlü arasında kalan yarı ünlü niteliğindeki (y, r, l, h, v) akıcı ünsüzlerinin erimesi sonucu karşılaşan iki ünlüden birinin düşmesi ile oluşurlar (bkz.: 22208, 23210). Bu hece kaynaşması olayları kök kelimelerde, eklerde ve kelime guruplarında olmak üzere üç ana başlık altında toplanabilir.

Kök kelimelerde hece kaynaşması olayları:

1. Orta hece ünlüsünün düşmesiyle hece kaynaşması (bkz.: 222081 - 23.):

   degge (a. دقيقه), hezne (a. خزينه), eggere (f. آشكاره), gezteci (it. gazzetta = gazete)

2. Kelime ortasında ünsüz ve ünlü düşmesiyle hece kaynaşması (bkz.: 23210; 222061):

   keflen- (a. كيف 'den 'keyiflen-'), bonduruh (boyunduruk), birun / biroyun (bir övün = bir kere , 12 017 01 - 15), kitle-, kitleyh (yun. hleis = kilit 'ten 'kilitle-, kilitlek) ohuci (okuyucu), şikat (a. شكايت), hekat (a. حكايت), bura (buraya , 05 009 01 - 50), māyet (a. معيت), mafaza (a. محافظه), maggah (a. محقق), masara (a. محاصره), masebe (a. محاسبه), nayet / neyet (a. نهايت), şedetname (a.f. شهادت)

Eklerde hece kaynaşması olayları:

Bölgemiz ağızlarında bazı eklerin de büzülmeye uğramış olduklarını yukarıda belirtmiştik. Bunlar daha çok birden çok heceli eklerle ek guruplarıdır:

3. Kuralı olarak büzülmeye uğramış olan ekler

şunlardır: 1) Şimdiki Zaman kip eki (-°yor > -°yir > -(i)r), 2) İstek kipi Teklik 1. şahıs eki (-(y)ayım > -(y)im), 3) Daha çok Çoruhboyu ağızlarında seyrek olarak Gelecek Zaman Teklik 1. şahıs eki (-(y)acağam > -(y)acam) (bkz.: 322415/8 / 6) 78/.

bilmeyŭrum (bilmiyorum) , 03 000 01 - 91
bilemiyrim (bilemiyorum) , 03 056 01 - 14
bülemeyerem (bilemiyorum) , 06 008 03 - 15
bilemĭrim (bilemiyorum) , 03 056 01 -13, 14
edĕr (ediyor) , 07 015 03 - 65
bülmir (bilmiyor) , bçy.
edir (ediyor) , bçy.

bilim (bileyim) , 03 000 01 - 39
bülim (bileyim) , bçy.
bülüm (bileyim) , 05 079 04 - 6
boğulam (boğulayım) , 05 079 04 - 410
diyim (diyeyim) , bçy.
dēm (diyeyim) , 03 056 04 - 6

gelecem (geleceğim) , 01 035 01 - 95
yapmiyecēm (yapmayacağım) , 03 015 03 - 30

4. Kuralsız olarak eklerle ilgili aşağıda görülen hece kaynaşması örnekleriyle de karşılaşılır:

demürcem (demirciyim) , 02 022 02 - 4
gecen de (gecenin de) , 08 040 01 - 15
sā (sana) , 03 015 03 - 18
bē (bana) , 03 015 03 - 21
galdırdĭ (kaldırdığı) , 03 015 03 - 43
oldĭ (olduğu) , 03 026 04 - 76
olmadĭni (olmadığını) , 03 026 04 - 113

Kelime guruplarında hece kaynaşması olayları:

Geniş kullanılışa sahip aşağıdaki birleşik kelimelerde ve kelime guruplarında da hece kaynaşmasıyla kar-

şılaşılmaktadır:

5. ḡoyur (koyu ver) , 03 057 04 - 14
ḡovirmiyiler (koyu vermiyorlar), 03 024 04 -
ambęle (ahan böyle) , bçy.
ambaḫ (ahan bak) , bçy.
ano (ahan o) , bçy.
ambu (ahan bu) , bçy.
bida (bir daha) , bçy.
ambıldır (ahan bir yıldır) , 09 049 01 - 59
åvbele (aha böyle) , 07 017 01 - 35
aho (aha o) , 02 025 01 - 18
ayu (aha o) , 01 111 01 - 38 / 03 000 01 -
åvu (aha o) , 05 052 01 - 14
a͡o (aha o) , bçy.
a͡orda (aha orada) , bçy.
anşindi / aşindi (aha şimdi) , bçy.
anęle (ahan öyle) , bçy.
ayęle (aha öyle) , bçy.
abęle (aha böyle) , 05 052 01 - 6
a͡urdan (aha oradan) , 05 052 01 - 7
ağbaz (ak beniz) , 08 040 01 - 37
eleceyp (alelacaip) , 07 015 03 - 68
aleykömselam (aleykümüsselam) , bçy.
bişem (bir şeyim) , bçy.
muddeim (muddeiumumi) , 03 015 03 - 80
bętdiler (bir ettiler = konuştular),07 000

Hece Yutumu:

232012 Bölgemiz ağızlarında bazan çok seyrek olarak benzer hecelerden birinin yutulduğu da görülür:

apantis (fr. appendicite = apandisit), enüsdi (fr. institut = enstitü), liver (ing. revolver = revolver = tabanca), allahasan (allahı seversen), dayęreyhden (dayıyaraktan = dayıyarak , 12 017 01 - 15

Hece Türemesi:

232013 Bölgemiz ağızlarında hece türemesi olaylarının örnekleri yok denecek kadar azdır. Bu konuda nisbeten yaygın hece türemesi olayı olarak karşımıza sonu düz-dar-ince ünlüyle biten birkaç kelimeye getirilen (-ye) hecesi çıkmaktadır. Bunun dışındaki hece türemesi olaylarını bazı eklerin gereksiz kullanılmaları veya üst üste getirilmeleri şeklinde açıklamak mümkündür:

diyer (der), yiyer (yer), icariye (a. اجار/ه)
isgemliye (yun. skamni ≐ iskemle), emeliye
(a. عمل), ereziye / araziye (a. ارض/ی)

evelimi (< evvel + im + i = evvelce), 06
yohsama (< yoksa + m + a = yoksa), gelirsemse (< gelir + se + m + se = gelirsem)

ÜNSÜZLERDE TONLULUK - TONSUZLUK

23202 Bölgemiz ağızlarında Eski Türkçeye ve Türkiye Türkçesi aydın konuşmasına bakarak tonlulaşma olayları tonsuzlaşma olaylarına oranla büyük bir yaygınlık göstermektedir. Tonsuzlaşma olaylarının genellikle kuralsız gelişmeler göstermelerine karşılık tonlulaşma olaylarının kurallı gelişmeler gösterme eğiliminde oldukları ilk bakışta göze çarpmaktadır. Gerek tonlulaşma ve gerek tonsuzlaşma olaylarını kelime yapısındaki yerlerine göre guruplandırarak ele alalım.

TONLULAŞMA (ve korunmuş tonlu ünsüzler):

232021 Tonlulaşma olaylarıyla daha çok kelime ve hece başlarında karşılaşılır. Yine bu yerlerde bulunan asli tonlu ünsüzlerin de korunmuş oldukları görülür. Kelime ve hece sonlarında görülen tonlulaşma olayları ise nisbeten zayıf kalmış ve yarım tonluluktan öteye gidememişlerdir.

Kelime başında tonlulaşma:

I. Eski Türkçede kelime başında, çift-dudak ünsüzlerinden tonlu (b) ünsüzü bir yana 79/, kurallı olarak patlayıcı tonsuz ünsüzler bulunur 80/. Bugün Doğu Türkçesinde de durum aşağı-yukarı böyledir 81/. Batı Türkçesinde ise kelime başında tonlulaşma oldukça yaygınlık gösterir 82/. Bölgemiz ağızları içinse, Eski Türkçeye oranla aşağı-yukarı tam bir aykırılık sözkonusudur; dudak ünsüzlerinde seyrek te olsa tonsuzlaşma örnekleri görülürken 83/, başta damak ünsüzleri olmak üzere diğerlerinde de tonlulaşma yaygınlaşmaktadır 84/.

II. k- g̈- / ġ- :

(k) ünsüzünün tonlulaşması yabancı kelimeleri de içine alan geniş bir kurallılık gösterir. Eski Türkçenin kelime başı (k) ünsüzleriyle alınma kelimelerin başlarındaki (k) ünsüzleri, kalın ünlüler korunduğunda (g̈), inceltildiğinde,

düz ünlüler önünde (ġ) olarak görülür 85/. Başta Arapça olmak üzere başka dillerden alınma kelimelerin başlarındaki (ḡ-) ve (ġ-) (غ / ق) ünsüzleri ise, Türkiye Türkçesi aydın konuşmasına bakarak (k-) ünsüzüne dönüştürülmeyip korunmaya çalışılmıştır:

ḡab (etç. kap = kap), ḡabil (a. قابل), ḡamandar (rus. КОМАНДИР= kumandan), ḡalisor (fr. carrosserie = karoseri), ḡız (etç. kız = kız), ḡısmet (a. قسمت), ḡıravat (fr. cravate = kravat), ḡıranta (it. quaranta = orta yaşlı süsüne düşkün erkek), ḡoyun (etç. koyın = koyun), ḡılab (a. غلاف = elbise); ġenepe (fr. canapé = kanepe), ġendil (a. قنديل) ġerib (a. غريب), ġiredi (fr. crédit = kredi), ġiymet (a. قيمت); ḡalaba (a. غلبه), ḡuruş (alm. groschen / it. grossi = kuruş)

Ekleme 1.: Seyrek karşılaşılan birkaç örnekte yarı tonlu (h) ünsüzünün tam tonlulaşarak (ḡ) olduğu görülür:

ḡadın (sogd. ẖwt'ynh etç. katun = kadın), ḡarpız (f. خربز), ḡafaf (a. خفاف = kavaf), ḡafdan (a. خفتان = kaftan), ḡumbara (f. خمره = kumbara)

Ekleme 2.: Eski Türkçede (h/ẖ) sesleri bulunmadığı gibi bu ünsüzlerle de -alınma birkaç kelime bir yana- kelime başlamaz 86/. Bugün kelime başında karşılaştığımız (h- / ẖ-) ünsüzleri, ya Eski Türkçenin kelime başı (k-) ünsüzlerinden oluşmuş veya öntüremeyle ortaya çıkmıştır. (h) ünsüzüyle başlayan alınma kelimelerde ise genellikle bu ünsüz korunmuş 87/..Bölgemiz ağızlarına gelince bu (h) ünsüzünün nisbeten yarı tonlu değerinde olan (ẖ) ünsüzü kelime başında tercih edilir olmuş ve bazı kelime başı (k) ünsüzleri

de örnekleri seyrek te olsa (h) olmuştur 88/:

hizeyh (kızak), humar (a. خمار); hab (etç. kap (?) = kap), haçan (etç. kaçan = nasıl), hapan (a. خبان), hatın (etç. katun = hatun) hecer (a. هاجر), hesna (a. حسناء), hetil (a. هائل), hışım (a. حشم)

12. k- > g- :

Eski Türkçenin (k) ünsüzü ile başlayan kelimelerinin Güney-Batı lehçelerinde ve buna bağlı olarak Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında (g) ünsüzüyle başlama eğilimi göstermesi yaygın bir olaydır.89/. Çeşitli engelleyicilerin etkisiyle gelişimini tamamlayamayan bu olay bölgemiz ağızları için de geçerlidir. Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında görülen örnekler bölgemiz ağızlarında da görülür 90/. Burada aydın konuşmasına aykırı düşen birkaç örneği vermekle yetineceğiz:

geçi (etç. eçkü / keçi = keçi), gemiyh (kemik), gendi (etç. kendü = kendi), gişi (etç. kişi = kişi)

13. ç- > c-

Eski Türkçede (c) ünsüzünün olmadığını, kullanılan alfabelerde (c ≠ ç) karşıtlığına yer verilmemesi, ve bu ünsüz çiftini belirleyebilecek harflerin yazıda daha çok aralarında tonlu / tonsuz karşıtlığı gözetilenler arasında tonsuz olanlarla kullanılış aynılığı göstermesi ile açıklamağa çalışıyor, ve bugün de ağızların büyük bir çoğunluğunda -önseste tonlulaşmayı kural haline getirmiş olanlarında bile- türkçe kelimelerin (ç) ile başlamakta (c) ye oranla çokluk göstermesi ile bu görüşü kuvvetlendiriyoruz 91/.

Bölgemiz ağızlarında (c) Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında olduğu gibi genellikle alınma kelimelerin başında görülmekle beraber, aşağıdaki Türkçe ve yabancı kelimelerin, aydın konuşmasına bakarak önses ünsüzlerinin dar-düz ünlüler önünde tonlu oldukları görülür:

ceciγh (etç. çekik = perçin çivisi), cız- (çiz-), cızıh (çizik), cızma (çizme), cimciγh (çimdik), culuh (etç. çuluk = hindi), cum- (çum- = suya dal-), ciγhlet (ing. chicklet = çiklet), cılbır (çılbır), cıfıt (ff. جفت), cingen (f. جنگانه), cehez (a. جهاز), culfa (f. جولفه = çulha)

Ekleme 1.: ş- > c- : Aşağıdaki tek örnekte gerileyici benzeştirme ile oluşmuştur:

carcor (fr. chargeur = şarjör)

Ekleme 2.: s- > c- : Bölgemiz ağızları kelime başında tonsuz ünsüzlerden (s-)'yi korur. Aşağıdaki iki örnekte ise dar ünlülerin önünde kelime başında tonlulaşma ve patlayıcılaşma eğilimine uyulmuştur:

cıvıh (sıvı), cigara (isp. cigarro = sigara)

Ekleme 3.: s- > z- : Birkaç alınma kelimede görülen bu tonlulaşma olayı da herhangi bir kurala bağlanamaz 92/:

zebze / sebze (f. سبزه), zabit / sabit (a. ثابت), zöhör (a. سحور), zopa / zobba (sopa), zurna (f. سرنا), zan- / san- (san-), zanka (rus. САНКА = sanka), zanat / senehet (a. صنعت), zabah / sabah (a. صباح)

14. t- > d- :

Eski Türkçede kelime başında (d) bulunmaz.

Bugün Türkiye Türkçesinde ve bölgemiz ağızlarında görülen Türkçe kelimelerin başındaki (d) ünsüzleri Batı Türkçesinin kelime başındaki patlayıcı ünsüzlerin tonlularına karşı gösterdiği olumlu eğilime bağlanır 93/.

Bölgemiz ağızlarında, Türkiye Türkçesi aydın konuşmasına oranla bu tonlulaşma eğilimi daha ileri bir durum göstermektedir. Öyleki, Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında (t) ile başlayan aşağıdaki Türkçe ve yabancı asıllı kelimelerin başlarındaki (t) ünsüzleri (d) ünsüzüne çevrilmiş ve (d) ünsüzleri ise bu durumda korunmuşlardır:

daban (etç. taban = taban), dabança (tabanca), dad (etç. tatığlığ = tatlı), dara- (etç. tara- = tara-), dart- (etç. tart- = tart-), daş (etç. taş = taş), daş- (etç. taş- =taş-) daşı- (etç. taşı- = taşı-), davuşan (etç. tavışkan = tavşan), daya- (etç. taya- = daya-), dırmala- (etç. tırmala- = tırmala-), dırmıḫ (etç. tarmaḳ = tırmık), dırnaḫ (etç. tırnaḳ), durna (etç. turna = turna), dut- (etç. tut- = tut-), duz (etç. tuz = tuz), duzaḫ (etç. tuzaḳ = tuzak); darçın (f. تارچين = tarçın); dabaḫana (a.f. دباغ خانه = tabakhane) def (a. دف = tef), desdere (f. دسته = testere), desdi (f. دستی = testi)

15. p- > b- :

Bilindiği üzere Eski Türkçede kelime başında (p-) ünsüzü bulunmaz 94/. Bölgemiz ağızları kuralsız olarak Eski Türkçenin bazı kelime başı (b-) ünsüzlerini korumuş, bazı alınma kelimelerin başlarındaki (p-) ünsüzlerini de tonlulaştırarak (b-) yapmıştır:

barmaḳ (etç. barmak = parmak), beyḥmez (etç. bekmes = pekmez), biş- (etç. bış- = piş-); baha (f. بها), batlıcan (a. بادنجان = patlıcan) bazar (f. بازار = pazar); başport (it. pasaport = pasapaort), bavusḡa (rus. повозка = araba), beysimet (yun. paksimadi = peksimet), barabelli (lat. para bellum = tabanca)

Ekleme: f- > v- : Birkaç alınma kelimede görülür:

vesupanallah (a. فسبحان الله), vurğun (fr. fourgon = furgon, araba)

Kelime içinde hece başında tonlulaşma:

2. Bölgemiz ağızlarında kelime içinde hece başında tonlulaşma olayları kelime başında tonlulaşma olaylarıyla koşut bir durum gösterir. Gerek kök kelimelerin içinde hece başında bulunan, gerek ekleme sırasında hece başına geçmiş olan ünsüzlerin Batı Türkçesinde tonlulaşma eğilimi gösterdiği bilinmektedir 95/. Bölgemiz ağızlarında bu durum alınma kelimeleri ve birleşik kelimeleri içine alacak kadar ileri bir seviyeye ulaşmıştır.

21. -k- > -ḡ- / -ġ- / -ğ- :

Kelime başında oldugu gibi kelime içinde de bölgemiz ağızları (k) ünsüzlerini sevmemiş. Bunları hece başlarında tonlulaştırmış çok kere sızıcılaştırmıştır da:

aboḡat / aḡubat (fr. avocat = avukat), panḡa (it. banca = banka), faḡat / feġet / feḡat / fahat (a. فقط = fakat), fevgala (a. فوق العاده = fevkalâde), meḡam / meğam / maham (a. مقام), tegavut (a. تقاعد), hegigeten (a.

(حقیقة), inğilap (a.انقلاب), müzüğe (lat. musica = mızıka), müğevve (a.مقوی), teğet (a. طاقت); balğon / balhon (fr. balcon = balkon), çığart- / çihart- (çıkar-), loğanta (it. locanta = lokanta), tabağa (a. طبقه), tutğal / tutkal (tutkal).

Ekleme: -h- > -y- : Bölgemiz ağızlarında oldukça sık karşılaşılan bir tonlulaşma olayıdır. Fakat tonsuz şekiller de en az tonlular kadar yaygındır:

ayu (aha o), ayele (aha ele), allayismarladıh (Allahaısmarladık), dayiliye / daheliye (a.داخلیه), teyütli (a.تحدیث), meyil / mehel (a.مهل), mütayit / mütahet (a.متعاهد), ruyi / ruhe (a.روی), seyife / sahefe (a. صحیفه), ğeyfe / ğehve (a.قهوه).

22. -k- -g- :

Kelime içerisinde ve hece başlarında görülen en yaygın tonlulaşma olayıdır; (+ki ve +ken) gibi birkaç ek dışında ek başlarındaki (k) ünsüzleri bölgemiz ağızlarında (g) olmuştur:

esger (a.عسکر), esgine (a.عکسی), esgi (eski), bilegim (bileğim), basgül (fr.bascule) biğgi (biçki), püsgüvüt (fr. biscuit = bisküvi), bitgin (bitkin), dögüşgen (dövüşken) yerişgin (erişkin), göşgün (göçkün = gezici), mesgen (a.مسکن), şegirt (a.شاگرد)

23. -ç- -c- :

Bu da kelime içinde ve hece başlarında görülen yaygın tonlulaşma olaylarındandır. Alınma kelimelerde iç hecelerin başlarındaki (ç) ünsüzleri tonlulaştırıldığı gibi, (c) ünsüzleri de korunmuşlardır:

~~aşci / acci (aşçı), ahcağaş (akçaağaç), bch-~~

ca (f. پاچه), citci (ciltçi), çifci (çiftçi), dileyhce (dilekçe), dipciyh (dipçik), bohcaci (bohçeci); hercimerş (f. هرج و مرج)

Ekleme: -ş- > -c- : Seyrek karşılaşılan bir tonlulaşma olayıdır:

ficeyh (f. فشنك = fişek)

24. -s- > -z- :

Seyrek karşılaşılan bir tonlulaşma olayıdır. Tonsuz şekillerinin kullanılışı daha yaygındır:

izdirap (a. اضطراب), pardizo (fr. pardessus = pardesü), şahzi / şahsi (a. شخصی), şehzen / şehsen (a. شخصاً), sahzi / sahsi (saksı), tehzi / tehsi (fr. taxi = taksi; özel araba), tehzim / tehsim (a. تقسيم), tehzirat / tahsirat (a. تقصيرات), tehzit / tehsit (a. تفتيش)

25. -t- > -d- :

Batı Türkçesinde iki ünlü arasında kalan ünsüzlerden tonsuzlarının tonlulaşması olayı yaygındır 96/. Bölgemiz ağızları da bu kuralın dışına çıkmamıştır. Fakat Türkiye Türkçesi aydın konuşmasının Lâtin harflerinin alınmasından sonra geliştirmiş olduğu karşılaşan ünsüzler arasındaki tonluluk-tonsuzluk ünsüz uyumuna özellikle tonsuz ünsüzlerden sonra gelen hece başı tonlu (-d-)/(د) ünsüzlerini uydurmamakla bölgemiz ağızları diğer Anadolu ağızlarının yanında yer almışlardır. Türkiye Türkçesi aydın konuşmasına aykırı düşen bu durum yalnız hece ve ek başlarındaki (د = d) ünsüzlerinin korunmasiyle kalmamış bazı hece başı (t) ünsüzlerinin de tonlulaşarak (d) olmasına yol açmıştır:

aşdır- (açtır-), cızığdır- (çiziştir-), gösderi (gösteri), otdan (ottan), atdi (attı), dreyhde (yürekte), ırhdaş (ırktaş), esdi

(esti); abdes (f.آبدست), masdar (a. مصدر), isde- (iste- / iz+de-); ehesde (f. آهسته), etdar (a. عطار= aktar), defder (a. دفتر), desdan (f.دستان), desde (f.دسته), desdur (f. دستور), esdafurullah (a. استغفرالله), fısdan (isp. fustan = fistan), hafda (f.هفته), işdima (a. اجتماء), ifdar (a. افطار), ipdida (a. ابتداء), ipdal (a. ابطال), eşde (işte), küfde (f. کوفته), mefdun (a. مفتون), meyhdep (a. مکتب), meyhdup (a. مکتب), möhdaş (a. محتاج), möhdeber (a. معتبر), sehde (f. ساقه), seyhde (a. سکته), sifdah (a. استفتاح), tahda (f. تخته), üsdün (üstün), yudul- (yutul-), dahdilo (fr. dactylo = daktilo), enüsdi (fr. institut = enstitü), isdasiyon (fr. station = istasyon) gadasdıro (eit. catastro = kadastro), gombosdi (it. composta = komposto), lasdiyh (fr. élastique = lastik), losdura (it. lustra = lostura), tırahdor (fr. tracteur = traktör)

26. -p- > -b- :

(d) ünsüzünde olduğu gibi, kelime içinde hece başında bulunan (b) ünsüzlerinin de bölgemiz ağızlarında yaygın bir şekilde korunduğu ve alınma birçok kelimenin de içselerindeki hece başı (p) ünsüzlerinin tonlulaştırılarak (b) ünsüzüne dönüştürüldüğü görülmektedir:

gehbe (f.عجبه), reşber / leşber (f. رجبر), tesbit (a.تثبيت); tesbi (tepsi), asbirin (al. Aspirin = aspirin), dibizot (it. deposito = depozito), disbanser (fr. dispensaire = dispanser), isbanah (lat. spinacia = ispanak), isbirt (it. spirito = ispirto), işborta (it. sporta = işporta), gombosdi (it. composta = komposto),

Ekleme 1.: -f- > -v- : Birkaç alınma kelimede görülen iç seste hece başında tonlulaşma olayıdır:

asvat (fr. asphalte = asfaltlanmış yol),
vahv_et- (a. وقف ve 'et-' = vakfet-)
evendim (efendim)

Ekleme 2.: -f- ∼ -b- : Türkiye Türkçesi aydın konuşmasından farklı olarak aşağıdaki örnekte bölgemiz ağızları hece başında (-b-) ünsüzünü korumuşlardır:

mutbaḫ (a. مطبخ = mutfak)

Kelime sonunda tonlulaşma:

3. Bölgemiz ağızlarında kelime sonlarında akıcı ünsüzlerin patlayıcı ve sızıcıtonlularıyla, katı ünsüzlerden sadece ve seyrek olarak (d) (örn.: ad = at), (g) (örn.: dag = dag, bag = bag, yag = yag vb.), (j), (z) tonlu ünsüzleri bulunna bildiklerine göre, seyrek karşılaşılan kelime sonlarındaki tonlulaşma olayları da bunlara bağlı kalmıştır.

31. -k > -y :

Birtek kelimede (y͡h) ünsüzünün çözülmesi sonucu örneği görülmektedir:

göy (etç. kök = gök)

32. -ç > -j :

Tek heceli olup sonsesinde asli veya (c) ünsüzünden olma (ç) ünsüzü bulunduran kelimelerin bu ünsüzleri bölgemiz ağızlarında bazan (j) olarak sızıcılaşır ve tonlulaşır:

aj (etç. aç = aç), gej (etç. keç = geç), güj (etç. küç = güç), öj (etç. öç = öç), pij (piç), saj (etç. şaç = saç), taj (a. تاج)

uj (etç. uç = uç), saj (a. زاج)

Bu kelimeler üzerlerine ünlüyle başlayan ekler aldıklarında bu (j) ünsüzleri sözkonusu ünlünün hecesine girer ve (c) olur.

Ekleme: -ş > -j : Çok seyrek olarak Yukarı Aras ağızlarında karşılaşılan bir tonlulaşma olayıdır:

beş (beş) , 06 008 01 - 68 / 08 040 01 - 37

Kelime içinde hece sonunda tonlulaşma:

4. Kelime sonunda oldugu gibi kelime içinde hece sonunda da tonlulaşma olaylarıyla seyrek karşılaşılır.

41. -k- > -y- // -k- > -y- / -ğ- :

Hece sonlarındaki (y͡h) birleşik ünsüzünün çözülmesi sonucu ortaya çıkan bir tonlulaşma olayıdır:

eymey͡h / etmey͡h / ey͡hmey͡h (eknek), eysi (eski), eysiy͡h / ey͡hsiy͡h (eksik), eysil- (eksil-), eysi (eski-), eyşi (ekşi), iysir (a. اكسير), yüysüy͡h (yüksük); eysine / aḫsine (a. عكس), eybal / eğbal (a. اقبال)

42. -ç- > -j- :

Üzerlerine ünsüzle başlayan ekler getirildiğinde kelime sonlarındaki (ç/c) ünsüzlerinden oluşmuş (j) korunurlar. Bu olay da içseste hece sonunda tonlulaşma olayı olarak görülür:

pijle- (piçle-), üjra / hüjra (etç. uçra = ücra) vb.

Ekleme: -f- > -v- : Seyrek karşılaşılan içseste hece sonunda tonlulaşma olayıdır:

evganisdan (afkanistan), avsun (f. افسون)

Kelime içinde karşılaşan patlayıcı çift tonsuz ünsüz-

lerin patlayıcı çift tonlu ünsüz olması:

5. Gerek eklemeyle, gerek benzeşmeyle, gerek ikizleşmeyle ortaya çıkan patlayıcı çift ünsüzler bölgemiz ağızlarında tonludurlar. Ancak hece sonunda bulunan ünsüz, bu durumda hece başında bulunana nazaran ton bakımından biraz zayıf kalır. Kuralın kesin olması nedeniyle bu fark geri yazımızda ayrı bir işaretle belirtilmemiştir.

51. -kk- > -ğğ- / -gg- :

Bu tonlulaşma olayının örnekleri sayılamayacak kadar çoktur:

bıggınnıh (bıkkınlık), baggal (a. بقّال = bakkal), diğğolta (fr. décolleté = dekolte), hogga (a. اوقيه / اوقه = okka), maggah (a. محقّق = muhakkak), şıggılda- (şıkırda-), zuğğum (a. زقّوم); değğe (a. دقيقه), tigget (a. دقّت), heğğet (a. حقيقة), seğğer (sakar)

52. -kk- > -gg- :

Bu tonlulaşma olayının da örnekleri oldukça yaygındır:

seggiz (sekiz), sigge (a. سكّه), tegge (a. تكّيه / takke), möggem (a. محكم = muhkem)

53. -çç- > -cc- :

Bu tonlulaşma olayının ancak birkaç örneği ile karşılaştık:

acci (aşçı), hizmecci (hizmetçi), sıccıra- (sıçra-)

54. -tt- > -dd- :

Bu da oldukça yaygın örnekleri bulunan bir tonlulaşma olayıdır:

eşiddir- (işittir-), hoddos (hotoz), iddifah (a. انتفاخ), odduz / otduz (etç. otuz),

paddiyh (patik), siddin (a. سنين), tüddür- / tütdür- (tüttür-), yurddaş (yurttaş)

55. -pp- > -bb- :

Örnekleri oldukça yaygın tonlulaşma olaylarındandır:

cübbe (a. جبة), debboy (fr. dépôt = depo), hobbula- (hoplą-), sabban (sapan), şabbıldat- (şaplat-), şabbalaḫ (şaplak), şıbbılda- (şıpırda-), tobbuḫ (topuk), tobbuz (topuz), zıbbır (zıpır), zıbbıla- (zıpla-); mebbuz / meḫbuz (a. مقبوض)

TONSUZLAŞMA (ve korunmuş tonsuz ünsüzler):

232022 Bölgemiz ağızları kelime ve hece sonlarında nisbeten tonsuz ünsüzlerden hoşlanır. Kelime ve hece başlarında ise Tonsuzlaşma olayları pek kurallı gelişmeler göstermez 97/.

Kelime başında tonsuzlaşma:

1. Kelime başında tonsuzlaşma olayları daha çok Türkiye Türkçesi aydın konuşmasına bakarak Eski Türkçenin kelime başı tonsuz ünsüzlerinin korunması veya bu konuşmaya ve cevre ağızlarına özenti şeklinde görülmektedir.

11. ḡ- > ķ- :

Bölgemiz ağızları her ne kadar kelime başlarındaki (ķ) ünsüzlerini tonlulaştırarak (ḡ / ġ) yapmışsa da, az da olsa bazı kelimelerin başında bu ünsüzü bulundurmaktan da uzak kalmamıştır (bkz.: 231 - 22). Ayrıca aydın konuşmasına ve Karadeniz ağızlarına özentiyle aşağıda verdiğimiz birkaç kelimenin önses ünsüzleri bazan tonsuz olarak boğumlanmaktadır:

kazi / ḡazi (a. غازى), kaz / kazyağı / ḡaz (fb. gaz = gaz), kuvatır (fr. goitre = guatr), ķarson (fr. garçon = garson), kazino

(fr. casino = gazino), kazos (fr. gazeuse = gazoz)

12. g- ≷ k- :

Kararlı olmamakla beraber Eski Türkçede bazı kelimelerin başlarındaki (k) ünsüzleri bölgemiz ağızlarında korunmaya çalışılmış, ve alınma kelimelerin başlarındaki bazı (g) ünsüzleri de tonsuzlaştırılarak (k) sesine dönüştürülmüştür:

kibi / kimi / kibin / gibi (etç. kibi = gibi), köş / göş (etç. köç = göç), köşmen (göçmen), köçür- / göçür- (göçür-), kögüz / göküz (etç. kögüz = göğüs), kölge / gölge (etç. kölige = gölge), kor / kor (kör), küzer (gözer), küderi / güderi (güderi), kah (f.), kişe / gişe (fr. guichet = gişe)

Bu olay özellikle Revan muhacirleri ağzında daha yaygındır:

keçim (geçim), 09 028 01 - 13
keçin- (geçin-) , 09 028 01 - 17
keçe (geçe / taraf), 14 013 03 - 123

13. c- > ç- :

Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında görülen örnekleri bölgemiz ağızlarında da görülür 98/:

çamaşır (f.)، çavdar (cavdar), çif (f.)، çeliyh (f.)

Ayrıca çok seyrek olarak aşağıdaki örneklerle de karşılaşılır:

çaket / çakit / çeket (fr. jaquette = ceket), çep (a.)، çepe (a.)

14. d- > t- :

Kuralsız olarak Eski Türkçede bazı kelimelerin başlarındaki (t) ünsüzlerinin bölgemiz ağızlarında korunmuş oldukları görülür. Bu arada yine kuralsız olarak bazı alınma kelimelerin de başlarındaki (d) ünsüzleri tonsuzlaşarak (t) olmuşlardır:

tepren- / terpen- (etç. tepren- = depren-), tiyh- (etç. tik- = dik-), tikan (etç. tiken = diken), tohu- (etç. tokı- = doku-), tohun- (etç. tokın- = dokun-), töyh- (etç. tök- = dök-); tut (f. توت), tomatis (Meksika dilinden 'tomatto' = domates); teccal (a. دجال), tiggget (a. دقت), tükan (a. دكان), tohdor (fr. docteur = doktor)

15. z- > s- :

Birkaç alınma kelime dışında örneğiyle karşılaşmadık:

saj (a. ساج), sati (a. ذاتاً)

16. v- > f- :

Birkaç alınma kelime dışında örneğiyle karşılaşmadık:

fişne (f. وشنه), fites (fr. vitesse = vites), folta (it. volta = volta)

17. b- > p- :

Kesin kurallılık göstermemekle beraber oldukça yaygın bir tonsuzlaşma olayıdır:

pağır (etç. bakır = bakır), pağla (a. بقلا), pağlava (baklava), parhaş (bakraç), panga/ panka (it. banca = banka), pankınot (ing. bank-note = banknot), peryh (etç. berk = berk), perkit- (berkit-), pışhi (bıçkı), piçah (etç. biçek = bıçak), pisiyhlet (fr. bicyclette = bisiklet), püsgüvüt (fr. bis-

cuit = bisküvi), potin (fr. bottine = poten) puse (fr. بوسه), pusi (etç. pusuġ = pusu)

Kelime içinde hece başında tonsuzlaşma:

2. Kelime içinde hece başında tonsuzlaşma olayları belli birkaç ekle kuralsız olarak belli birkaç sesi kapsar.99/.

21. -ġ- > -ķ- / -g- > -k- :

Bu tonsuzlaşma olayları Türkiye Türkçesi aydın konuşmasına özentiyle oluşmuştur, ve yalnız birkaç örneği vardır:

piyanķo / piyanḡo (it. piango = piyango), panķa / panḡa (it. banca = banka), panķınot (ing. bank-note = banknot), tanķo (isp. tango = tango); süpürke / süpürge (süpürge) ,

05 079 06 - 111

22. -d- > -t- :

Bu tonsuzlaşma olayı kurallı olarak ses taklitlerinden isim yapan (+ılti / +ilti) ekinde görülür. Ayrıca birkaç kelimede dar ünlülerin önünde de böyle bir tonsuzlaşma ile karşılaşılır:

ķıtılti (kıtırdı), şıḡḡılti (şıkırdı), taḡḡılti (takırdı); ęveti (etç. 'iv-' den 'ivedi), maşantis (fr. marchandise = marşandiz), potisiyet (fr. peau de suède = podösüet), potura (fr. poudre = pudra), apantis (fr. appendicite = apandisit)

23. -z- > -s- :

Yalnız birkaç alınma kelimede görülür:

eysos / eyhsos (ing. exhaust = egzoz), eysema / eyhsema (fr. eczéma = eksema), mesep (a. مذهب),

24. -c- > -ç- :

Çaruhboyu ağızlarından daha çok Oltu ve Tortum ağızlarında görülen bu olay bir tonsuzlaşma olayından çok Eski Türkçedeki şeklin korunması olayı şeklinde alınmalıdır. Gerçekten bu kesimde isimlerden fail ismi yapan (+ci) meslek eki (+çi) tonsuz ünsüzlü şeklini koruma eğilimindedir:

elçi (elçi), ğabalçılıh (ortakcılık), küryhçi (kürkçü), sınehceçi (Sınıkçı), zurnaçe (zurnacı), yolçuluh (yolculuk),

25. -v- > -f- :

Yalnız birkaç kelimede görülür:

ġeyfe / ġehve (a. قهوه), ğafaf (a. خفاف), ufah (etç.'uv-'dan = ufak), ēfel (a. اول)

14 062 08 - 17

26. -b- > -p- / -f- :

Yalnız birkaç kelimede iki ünlü arasında veya bir akıcı ünsüz bir ünlü arasında görülür:

ķarpit (fr. carbite = karbit), kirpit (a. كربت), pempe (f. پمپه), mapus (a. محبوس), maşrapa (a. مشربه); fotfot (ing.football = futbol), otomofil (fr. automobile = otomobil)

Kelime ve hece sonunda tonsuzlaşma:

3. Bölgemiz ağızları kelime ve hece sonlarında çoklukla ve kurallı olarak katı ünsüzlerin fısıltılı veya sızıcı tonsuzlarından hoşlanır. Bu durum Türkçenin genel eğilimine uygun düştüğü için bölgemiz ağızlarındaki örnekler Türkiye Türkçesi aydın konuşmasındakilerle pek farklılık göstermezler 100/. Bu nedenle aşağıda farklı görülebilecek örnekleri almakla yetineceğiz.

31. -z > -s ?

(z) ünsüzü kelime ve hece sonlarında özellikle tonsuz bir ünsüzden önce geldiğinde ton benzeşmesine uğrayarak tonsuzlaşır:

eysos (ing. exhaust = egzoz), kazos (fr. gazeuse = gazoz), gavanos (yun. koukos (?) = kavanoz), manteş (it. maltese = maltız), maşantis (fr. marchandise = marşandiz), mağdanos (yun. makedonesi = maydanoz); as pilav (az pilav), demessen (demezsin), evsüssüs (evsizsiniz)

ÜNSÜZLERDE GENİZLİ OLMA VE GENİZLİLİĞİNİ YİTİRME:

23203 Erzurum ili ağızlarında genizli ünsüzlerle genizli olmayan ünsüzler arasındaki değişmeler örnekleri az olmakla beraber az-çok kurallı gelişmeler gösterirler. Bunları aşağıda görüleceği üzere bazı benzeşme ve aykırılaşma olaylarına bağlamak mümkündür.

Genizli olmayan ünsüzlerin genizlileşmesi:

232031 Bölgemiz ağızlarında genizlileşen ünsüzler başta (l) olmak üzere dudak ünsüzlerinden (b) ve (v) ünsüzleridir.

1. l > n :

Son sesinde (n) ünsüzünü bulunduran kelimelere (l) ünsüzüyle başlayan bir ek ulandığında (l) ünsüzü ilerileyici benzeşmeye uğrayarak genizlileşir ve (n) olur 101/ (bkz.: 232121):

onnar (onlar), ḡannar (kanlar), ḡanni (kanlı), ḡadınnıḫ (kadınlık), cannan- (canlan-)

Ayrıca aşağıdaki birkaç kelimede yine (l) ünsüzleri yapılarında genizli ünsüz bulunduran kelimelerin bu ünsüzleriyle benzeşerek (n) olmuştur:

nimon (yun. lemoni = limon), manteş (it. maltese = maltız)

Fakat aşağıdaki tek kelimede ise böyle bir oluşturucu görülememektedir:

noḫusa (yun. leḫusa = loğusa)

2. b / v > m :

Bazan genizli ünsüzlerin etkisiyle bazan da belli bir sebep olmaksızın (b) ve (v) ünsüzlerinin genizlileşerek (m) oldukları görülür:

bommoş (bomboş), mumbar (bumbar), kimin / kimi (etç. kipi = gibi), mahana (f. مهانه)
~~nefat (a. وفات), mabal (a. وبال)~~

Genizli ünsüzlerin diğer ünsüzlere dönüşmesi:

232032 Bölgemiz ağızlarında (n) ve (n͡g) genizli ünsüzlerinin bazan (l) ve (y) akıcı ünsüzlerine dönüştüğü görülür.

1. n > l :

Yapısında birden fazla genizli ünsüz bulunduran aşağıdaki kelimelerde, kelime veya hece başında bulunan genizli (n) ünsüzleri (l) olmuşlardır:

lalın (a.نعلين), laylon (Nylon = naylon), lerduvan (f.نردبان), lizam (a.نظام), lumune (f.نمونه), emliyet (a.امنيت), mancılıh (a.منجنيق), dölüm (dönüm)

Fakat aşağıdaki örneklerde ise böyle bir oluşturucu görülmemektedir:

liğap (a.نقاب), löbet (a.نوبت)

2. n > y :

Eski Türkçenin (n͡g) ünsüzü ayrıştığında ortaya çıkan (ny) ünsüzlerinden (n) ünsüzünün düşmesi halinde Türkiye Türkçesi aydın konuşmasına bakarak bir (n > y) değişmesiyle karşılaşmış oluruz:

diyne- (etç. tıng͡la- = dinle-), göynim (etç. 'kön͡gül'den 'gönlüm') vb.

ÜNSÜZLERDE SIZICILIK - PATLAYICILIK:

23204 Bölgemiz ağızları genellikle kelime ve hece başlarında patlayıcı, ve yine kelime ve hece sonlarında sızıcı ünsüzlerden hoşlanırlar. Bu durum özellikle kelime ve hece sonlarında geniş bir sızıcılaşmaya yolşaçmıştır. Ayrıca kelime içerisinde Hece başlarında da oldukça kurallı sızıcılaşma olayları görülmektedir. Patlayıcılaşma olaylarına gelince bunlar daha çok kelime ve hece başı patlayıcı ünsüzlerinin körunması şeklinde tezahhur etmektedir. Kelime ve hece sonunda patlayıcılaşma olayı ise hemen hemen hiç görülmemektedir.

SIZICILAŞMA (ve korunmuş sızıcı ünsüzler):

232041 Erzurum ili ağızlarındaki sızıcılaşma olaylarını şu şekilde guruplandırabiliriz: 1. Kelime ve hece sonunda sızıcılaşma, 2. Sızıcı, özellikle akıcı bir ünsüzle bir ünlü arasında hece başında sızıcılaşma, 3. İki ünlü arasında hece başında sızıcılaşma, 4. Kelime başında sızıcılaşma.

Kelime ve hece sonunda sızıcılaşma:

I. Bölgemiz ağızlarında en yaygın sızıcılaşma şekli kelime ve hece sonunda sızıcılaşmadır. Sızıcılaşan ünsüzlerin başında patlayıcı damak ünsüzleri gelir. İkinci sırayı kaymalı ve birleşik ünsüzler (c, ç, ñğ) alır. Son sırayı ise özellikle bölgemizin kuzeyine doğru örneklerini artıran çift dudak ünsüzlerinin sızıcılaşması tutar.

II. -k̲ / -k̲- > -h̲ / -h̲- / -ğ / -ğ-

Kelime ve hece sonlarında herhangi bir şekilde ikiz olmadığı takdirde (k) ünsüzü mutlaka sızıcılaşır ve bu sızıcılaşmış şeklini, özellikle kelime sonlarında tonlulaşarak, ünlüyle başlayan bir kelimeye veya eke ulandığında da hece başına gecmesine ragmen sürdürür:

accılıh̲ / accılığ̲ et- (aşçılık / atçılık),
~~ohlah̲ / ohlağı~~ (a.ق), ~~piçah̲ / piçağım~~

(bıçak), bonduruh / bonduruğa (boyunduruk), hah / hahımi / haggımi (a.حق), ğah- / ğahir (kalk-), mozayıh / mozayığı (fr.mosaique = mozaik), oh / ohi (ok), romorh / romorhi (fr. remorque = römork), şahatlıh / şahatlığa (şahitlik), duzah / duzağı (tuzak), yarpah / yarpağ açir (yaprak), yıh- / yıha yıha (yık-), yoh / yoğusam / yohsam (yok), zevh / zevhe dal- (a.دوق); ağrıhli (ağrıklı = ağrılı), pahla (a.بقلاء), pahraş (bakraç), dahdilo (fr. dactilo = daktilo), tehrir (a.تقرير), tehzi (fr. taxi = taksi); ağ (ak), harğ / harh (ark), ġerğ / ġerh (a.غرق) boyağ / boyah (boya)

12. -k / -k- > -y͡h / -y͡h-

(k) ünsüzü gibi bu ünsüz de herhangi bir şekilde ikiz olmadığı takdirde kelime ve hece sonunda, özellikle İspir ağızları dışında kalan ağızlarda, mutlaka sızıcılaşır. Ancak (k) ünsüzünden farklı olarak, ünlüyle başlayan bir kelimeye veya eke ulandığında yeniden patlayıcılığını kazanır ve tek heceli kelimelerin sonunda tonsuz kalır, birden çok heceli kelimelerin sonunda ise tonlulaşır. Ancak bu son durum kesinlik göstermez:

böreyh / böregi (börek), desdeyh / desdegi (f.دستك), pisiyhlet (fr. bicyclette = bisiklet), tiyh / tiki (dik), tiyh- (dik-), töyh- / tökir (dök-), eyh- / ekecah (ek-), alatiriyh / alatirigi (fr. électrique = elektirik), göyh / göy / gögi / göyi (gök), iyh / ilkin (ilk), heyhmet (a.حكمت), köyh / köki (kök), lasdiyh / lasdiği (fr.élastique = lastik), beyhmez (pekmez), teyh / teki (tek), tetiyh / tetigi (tetik)

Ekleme 1.: Alınma kelimelerin son seslerinde bulunan (-ng = نگ) ünsüz gurubu bölgemiz ağızlarında (n) ünsüzünün düşmesi ve (g) ünsüzünün sızıcılaşmasıyla (-y͡h) şekline girmiştir. Ancak bu kelimelere ünlüyle başlayan ekler getirildiğinde (-ng) ünsüz gurubunun tekrar yerini aldığı görülür 102/:

ceyh / ceng et- (f. جنگ), eheyh / ehengi (f. آهنگ), fîreyh (f. فرنگ), heveyh / hevengi (f. آونگ), mitiyh / mitinge (ing. meeting = miting), şesloh / şesloğ (fr. chaise longue = şezlong)

Ekleme 2.: Bazı kelime ve hecelerin sonundaki (k / ḳ / g) ünsüzleri de kuralsız olarak sızıcılaşıp (y / y͡h) olabilirler:

eymeyh (ekmek), eysiyh (eksik), eyşi (ekşi), yuysuyh (yuksuk); eysema (fr. **éczéma** = egzema), eysos (ing. exhaust = egzoz)

13. -c / -c- > -j / -j-

Kelime ve hece sonlarındaki (c) ünsüzleri bölgemiz ağızlarında kurallı olarak sızıcılaşıp (j) olur. Ancak bunlardan kelime sonlarındakiler ünlüyle başlayan eklerin hecelerine girdiklerinde tekrar (c) olurlar:

aj / acıḫ- (aç), gej / geciḫ- (gecik-); haj (a. حج), saj / saci (saç); ejdat (a. اجداد), ejnebi (a. اجنبی), hijret (a. هجرت), hüjra (ücra), mejma (a. مجمعه), sejde (a. سجده), tejrübe (a. تجربه), üjret (a. اجرت), vijdan (a. وجدان)

14. -ç / -ç- > -ş / -ş-

Yine kelime ve hece sonlarındaki (ç) ünsüzleri de kurallı olarak sızıcılaşıp (ş) olurlar 103/. Lâkin kelime sonundaki bu şekilde oluşmuş

(ş) ünsüzleri ünlüyle başlayan bir eke veya bir kelimeye ulandıklarında hece başına geçer ve patlayıcılıklarını yeniden kazanırlar. Bu durumda, çoklukla, tek heceli kelimelerin sonunda tonsuz kalır, birden çok heceli kelimelerin sonunda ise tonlulaşırlar:

ağaş / ağaca (ağaç), åvuş / åvuci (avuç), burş / burci (a. برج), ḫarş / ḫarci (a. خرج), heş / heç(h)eçine (f. هیچ), illaş / illac̆et- (a. علاج), suş / suc̆işle- (suç), süzgeş / süzgeci (süzgeç), üş / üç adam / üc-cüz (üç); pışḫi (bıçkı), bişgi (biçki), işgi (içki), ḫaşlıḫ (a. خرج);

Ekleme 1.: Alınma ve Türkçe kelimelerin sonlarında bulunan (-nç = نج / نچ ; -rç = رچ ; -lç) ünsüz grupları bölgemiz ağızlarında akıcı ünsüzlerinin düşmesi ve (ç) ünsüzünün sızıcılaşmasiyle (-ş) şekline girmiştir. Ancak bu kelimelere ünlüyle başlayan ekler getirildiğinde bu ünsüz grupları (-nc / -rc / -lç) şekillerini alırlar:

diş / dincel- (dinç), geş / genc̆adam (genç) ödüş / ödünc̆al- (ödünç), saş- / sancir (sanç-), tuş / tunc̆ol- (tunç), turuş / turunci (turunç), usaş / usanci (usanç), viş / vincinen (ing. winch = vinç); boşli / borci (borç), ḫaşlıḫ / ḫarca- (a. خرچ); öşdi / ölçir (ölçtü / ölçüyor)

Ekleme 2.: Türkçe kelimelerin sonlarında çok görülen (ç) ünsüzü bazan yalnız sızıcılaşmakla kalmaz aynı zamanda tonlulaşarak (j) ünsüzüne de dönüşebilir. Bunların örnekleri daha önce verilmiştir (bkz.: 232021 - 32.; 232041 - 13.).

15. -b/p / -b/p- > -f / -f- :

Alınma kelimelerde görülen bu sızıcılaşma

olayı Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında da görülmektedir 104/. Ancak bölgemiz ağızlarında aydın konuşmasıyla ortak olarak görülen kelime sonundaki bu tür sızıcılaşma örnekleri yanında bölgemizin kuzeyine doğru çıkıldıkça kelime içinde görülen örneklerle de karşılaşılmaktadır:

mutaf (f.موپتاب), tenef (a.طناب); aflike (fr. appliqué = aplike işi), kefce (f.كفچه = kepçe), şafḡa (şapka), zafdiye (a.ضبطيه), rafdiye (a.ربطيه), sülf (a.صلب)

16. Çok az sayıdaki son seste sızıcılaşma olayları ise benzeşmeyle birlikte gelişmiştir:

ezza (a.اجزاء), yassi (yatsı / yatası), bövreyh (böbrek), pavruḳa (it. fabbrica = fabrika)

Sızıcı, özellikle akıcı bir unsüzle bir ünlü arasında hece başında sızıcılaşma:

2. Bölgemiz ağızlarında özellikle art ve orta damak ünsüzleri bir sızıcı ünsüzle bir ünlü arasında hece başında sızıcılaşırlar.

21. -ġ- > -ğ- / -ḳ- > -ğ- ; -ḳ- > -ḫ- :

Bu sızıcılaşma olayı oldukça kesinlik göstermekle beraber seyrek olarak bazan yalnız tonlulaşma safhasında kaldığı da görülür. (ḳ) ünsüzü bu durumda hiçbir zaman tonsuz patlayıcı olarak kalamaz. Ya tonlu patlayıcı duruma geçmiştir, ya da tonlu veya tonsuz sızıcıdır:

balğam / balḡam (balgam), bozğun / bozḡun (bozgun), ḡarğa / ḡarḡa (karga), yorğan / yorḡan (yorgan); aḫışğan / aḫışḫan / aḫışḡan (akışkan), mevġi / mevḫi / mevġi (a. موقع), tutġal / tutḫal / tutġal (tutkal);

Ekleme: Aşağıdaki birkaç örnekte sızıcı ünsüzle-

rin bulunması gereken yerde patlayıcı ünsüzler görülmektedir:

mathap (a.مثقاب), votha (rus.ВОДКА= votka), yuthun (yutkun-), tıphi (tıpkı)

İki ünlü arasında hece başında sızıcılaşma:

3. Bölgemiz ağızlarında özellikle yine art ve orta damak patlayıcı ünsüzleri iki ünlü arasında büyük bir sızıcılaşma eğilimi gösterirler.

31. -ġ- > -ğ- // -ḳ- > -ḫ- / -h- :

Bu sızıcılaşma olayı da oldukça kesindir. (ḳ) ünsüzünün sızıcılaşırken tonsuz (ḫ) şekle geçmesi tonlu (ğ) şekle geçmesine nazaran daha yaygındır:

tebliğat (a.تبليغات), vağon (ing. wagon = vagon); loḫanta / loğanta (it. locanda = lokanta), aḫıtma (akıtma), paḫır (bakır), toḫu- (doku-), faḫat / fağat / fağat (a.فقط), maḫarna (it. maccheroni = makarna), mıntıḫa (a.منطقه), oḫul (okul), taḫım (takım), vaḫıt (a.وقت), yeḫa- (yıka-)

Ekleme: İki ünlü arasındaçok seyrek karşılaşılan aşağıdaki sızıcılaşma örnekleri de dikkati çekmektedir:

otomafil (fr. automobile = otomobil), pişaḫ / piçaḫ (bıçak), geşen // geçen (geçen), mejidiye / mecidiye (mecidiyye), biyün (bugün), böyün (bugün), döyir (döküyor), etmey için (etmek için)

Kelime başında sızıcılaşma:

4. Kelime başında patlayıcı ünsüzlerin sızıcılaşmalarıyla bölgemiz ağızlarında çok seyrek olarak karşılaşılır. Burada da yine art ve orta damak ünsüzleri ilk sırayı alırlar 105/.

41. k- / ġ- > h- :

Art ve Orta damak ünsüzlerinin sızıcılaşma eğilimi az da olsa kelimelerin önseslerinde de hissedilmektedir. Aşağıdaki örneklerde Türkiye Türkçesi aydın konuşmasından farklı olarak bazı kelimelerin önseslerindeki sızıcı art ve orta damak ünsüzleri korunmuş, bazı kelimelerin de patlayıcı art ve orta damak ünsüzleri sızıcılaştırılmıştır. Ancak katı veya akıcı sızıcı ünlü ünsüzlerin art-orta ve ön damakta boğumlananlarının kurallı olarak hece başında bulunmadıklarını burada belirtelim:

ḫefle (a. خلفه = kalfa), ḫizeyḫ (kızak), ḫumar (a. قمار = kumar), ḫartuş (fr. cartouche = kartuş), ḫalbır (a. غربال = kalbur), ḫepeyḫ / ḫepenyḫ (erm. gapank = kepenk), ḫirtleyḫ / ḫirtliyḫ (gırtlak)

42. n- > l- :

Bu sızıcılaşma olayının örnekleri daha önce verilmiş olduğu için buraya almadık (bkz.: 232032 - 1.)

43. b- > v- :

Eski Türkçenin kelime başı (b) ünsüzlerinin sızıcılaşarak (v) olması Batı Türkçesinin özelliği olduğu gibi 106/ buna dahil olan bölgemiz ağızlarının da özelliğidir:

var (etç. bar = var), veṛ- (etç. biṛ- = ver)

Ekleme: Çoruhboyu ağızlarında karşılaştığımız aşağıdaki kelime başı sızıcılaşma örneklerini de veriyoruz. Ancak bunlar kurallılık göstermemektedirler:

javuz / cevüz (ceviz), 02 001 01 - 55
şünkü / çünki (çünkü), 02 000 01 - 74
yedü / dedi (dedi), 14 062 02 - 38

PATLAYICILAŞMA (ve korunmuş patlayıcı ünsüzler):

3202 Erzurum ili ağızlarındaki patlayıcılaşma olaylarını şu şekilde guruplandırabiliriz: 1. Kelime başında patlayıcılaşma, 2. İki ünlü arasında hece başında patlayıcılaşma, 3. İkiz ünsüzler ve hece sonunda patlayıcılaşma.

Kelime başında patlayıcılaşma:

1. Bölgemiz ağızlarında en kurallı patlayıcılaşma olaylarından biri alınma kelimelerin başlarında görülen (j) ünsüzünün (c) ünsüzüne dönüşmesi olayıdır. Bunun dışında seyrek olarak (ş, s, l, v, f) ünsüzlerinin de kelime başında bazan ve kuralsız olarak patlayıcılaşıp (ç, c, n, t, p) ünsüzlerine dönüşmüş oldukları görülür.

11. j- > c- :

Bölgemiz ağızlarında kurallı olarak kelime başında (j) ünsüzü bulunmaz. Bu sebeple alınma kelimelerin başlarındaki (j) ünsüzleri patlayıcılaştırılarak (c) ünsüzüne dönüştürülmüştür:

candarma / cenderme (fr. gendarme = jandarma), cant (fr. jante = jant), capon (fr. japon = japon), carcor (fr. chargeur = şarjör), carse (fr. jersey = jerse), celatin (fr. gélatine = jelatin), cenerator (fr. générateur = jeneratör), cet (ing. jet = jet), cilet (Gilette = jilet), cip (amr. jeep = jip), cöton (fr. jeton = jeton), curnal (fr. journal = jurnal)

12. f- / v- > p- / b- :

Alınma kelimelerin başlarındaki bazı (f- / v-) ünsüzleri patlayıcılaşarak (p- / b-) olmuşlardır. Ancak bu kesin bir kural değildir:

pavruka (it. fabbrica = fabrika), paytun (fr. phaéton = fayton), peruze (f. [illegible]),

baba (a. وباء = veba), befat (a. وفات = vefat)

Ekleme: Aşağıda örnekleri görülen önseste patlayıcılaşma olayları ise yaygın değildir:

çegük (a. شاقول = şakul), cıvıh (sıvık), cigara (isp. cigarro = sigara), nimon (yun. lemoni = limon), nohusa (yun. lehusa = loğusa)

İki ünlü arasında hece başında patlayıcılaşma:

2. Bölgemiz ağızları art ve orta damak ünsüzleri dışında, iki ünlü arasında kalan ünsüzlerin patlayıcı olanlarını korumaya yatkındırlar. Bu arada çok seyrek olarak bazı alınma kelimelerin de iki ünlü arasında kalan sızıcı ünsüzlerini patlayıcılaştırdıkları da görülmektedir.

21 -ğ- / -y- / -v- ≷ -g- :

Bölgemiz ağızları Türkiye Türkçesi aydın konuşmasının aksine Türkçe ve alınma kelimelerin iki ünlü arasında kalan öndamak ünsüzlerini sızıcılaştırmayıp patlayıcı olarak korumakta ısrarlıdırlar. Dolayısiyle bugün aydın konuşmasında sızıcılaşarak (-ğ-, -y-, -v-) şekline girmiş öndamak ünsüzleri (-g-, -k-) bölgemiz ağızlarında (-g-) olarak patlayıcılıklarını korumaya devam etmektedirler 107/:

sögürt (etç. sögüt = söğüt), yegen (etç. yegen = yeğen), çig et (etç. yig et = çiy et), ögün- (etç. ögün- = övün-), ögey (etç. ögey = üvey), eger (f. اگر), legen (f. لگن), meger (f. مگر), ciger (f. جگر), diğer (f. دگر), segirt- (etç. sekirt- = seğirt-), degir / deydi (etç. teg- = dey-; deyiyor / deydi), gögercin (moğ. kügercin = güvercin), gögerte (it. coverta = güverte), gügüm (yun. kukumion = gügüm), düğürçi (etç. tüngür =

dünür), geldigim / gelecegem (geldiğim / geleceğim)

22. -j- > -c- / -ş- > -c- / -v- > -b- :

İki ünlü arasında hece başında görülen bu patlayıcılaşma olayları ise sadece aşağıdaki örneklerde görülmektedir:

acan (fr. agent = ajan), acorli (fr. ajour = ajur), ficeyh (f.فشنگ), abogat (fr. avocat = avukat)/ agubat.

Ekleme: Özellikle akıcı veya sızıcı diş ünsüzlerinden sonra gelen hece başı ünsüzlerinden bazılarının da patlayıcılaştığı görülür:

aşgana (aşhane), carcur (fr. chargeur = şarjör), esbap (a.اثواب); (-nl- > -nn-) benzeşme olayının örnekleri de bunlar arasında sayılabilir: avsunna- (avsunla-), bıggınnıh (bıkkınlık), dinnet- (dinlet-), yannış (yanlış); bazan da bu durumdaki patlayıcı ünsüzlerin korunmuş olduğu da görülür: mutbah (a. مطبخ)

İkiz ünsüzler ve hece sonunda patlayıcılaşma:

3. Kelime içerisinde hece başı ünsüzlerinden patlayıcı olanlardan önce gelen ünsüz sözkonusu ünsüzle benzeştiğinde, veya sözkonusu hece başı ünsüzü ikizlendiğinde, benzeşen veya türeyen ünsüz hece sonunda olmasına rağmen patlayıcıdır:

mebbuz (a.مقبوض = makbuz), acci (aşçı), möggem (a.محكم = muhkem), fıggılti (fıkırdı), yeddi (yedi), seggiz (sekiz)

SOLUKLULAŞMA :

23205 Kelime ve hece başlarında patlayıcı ünsüzlerin boğumlanması sırasında, kapanmaların en az Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında olduğu kadar kuvvetli olması, bölgemiz ağızlarında önsesler için soluklulaşmayı sözkonusu olmaktan çıkarmıştır. Ancak kelime ve hece sonlarında patlayıcı ünsüzlerin boğumlanması sırasında, kapanmaların bölgemiz ağızlarının bütünü için -biraz direnme gösteren çift-dudak ünsüzleri dışında- zayıf oluşu bunların soluklulaşmasını ve giderek sızıcılaşmasını kolaylaştırmıştır (bkz.: 23204 - 1.).

Patlayıcı ünsüzlerle sızıcı ünsüzler arasında geçiş teşkil eden soluklulaşma safhası özellikle İspir ağızlarında kelime ve hece sonlarındaki öndamak ünsüzlerinde görülür. Araştırma bölgemizin bu kesiminde diğer kesimlerden farklı olarak öndamak ünsüzleri sızıcılaşıp (y͡h) birleşik ünsüzüne dönüşmemiş, soluklu (k' / g') ara durumunda kalmakta ısrar etmişlerdir. Buna koşut olarak (k, g) ünsüzlerini (ç, c) ünsülerine çevirenlerin ağızlarında (bkz.: 231 - 4.) sonseslerde bu ünsüzlerin soluklukları (ç', c') ünsüzleriyle de karşılaşılmaktadır:

geldük' / celdüç' (geldik), gelinnük' / celinnüç' (gelinlik), deg' / dec' (değ)

Bölgemizin diğer kesimlerinde ise bu kelimeler aşağıda görüleceği şekilde söylenir:

geldiy͡h / gelduh (geldik), gelinniy͡h / gelinnuh (gelinlik), dey (değ)

Bugün öğretim ve yayın organlarının etkisiyle özellikle aydın çevre ile ilişkisi olan kimselerin ağızlarında damak ünsüzlerinin sızıcılaşması az-çok duraklamış ve yeniden bir soluklulaşma safhasıyla geriye dönüş başlamıştır:

geldik' (geldik), aldık' (aldık), gelinlik' (gelinlik), başluk' (başlık)

Diğer katı patlayıcı ünsüzler için soluklulaşma Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında olduğu kadar olup, bölgemiz ağızları açısından önemli sayılmaz.

ÜNSÜZLERDE DAMAKLI OLMA VE DAMAKLILIGINI YİTİRME:

25206 Bölgemiz ağızlarında gerek damaklı ünsüzler arasında, gerek damaklı ünsüzlerle diğer ünsüzler arasındaki seyrek görülen değişmeler kuralsız ve kararsızdırlar. Bunlara ait örnekleri aşağıda guruplandırarak veriyoruz.

Damak ünsüzleri arasında değişmeler:

1. Damak ünsüzlerinin hece kurdukları ünlülere bağlı olarak art ve ön damak arasında boğumlanma bölgesi değiştirmelerinden (bkz.: 251 - 1.,2., 3.), tonlu-tonsuz, patlayıcı-sızıcı, soluklu olma durumlarından (bkz.: 25202, 25204, 25205) daha önce bahsetmiştik. Bu kurallı değişmelerden başka aşağıda örneklerini vereceğimiz kuralsız ve kararsız değişmelerle de karşılaşıldığı olur:

11. -ḳ- / -k- / -g- > -y- :

Kelime içinde hece sonunda görülen bu olay (ḳ, k, g) ünsüzlerinin sızıcılaşarak tonsuz birleşik ünsüz (y͡h) olmasını müteakip ayrışarak (h) ünsüzünün düşmesiyle ortaya çıkar. Çok seyrek olarak ta iki ünlü arasında (g) ünsüzünün sızıcılaşlaşmasiyle oluşmuş olabilir:

eysine / ey͡hsine (a. عکسی = aksi), ẹybal / ẹğbal / ẹy͡hbal (a. اقبال = ikbal), eysi / ey͡hsi (eski), eyşi / ey͡hşi (ekşi); meyem (f. مگر), gözbayici (gözbağıcı),

Damaklılaşma:

2. Aşağıdaki örneklerde bazı dudak ve diş ünsüzlerinin damaklılaşabildikleri görülmektedir:

cuğap / cuvap / cevap (a. جواب), gögerte (it. coverta = güverte), lağıman (fr. lavement = lavman); eymeyh (etç. etmek = ekmek) aynedeyém / annadayım / annadim (anlatayım)

Damak ünsüzlerinin diğer ünsüzlere dönüşmesi:

3. Aşağıdaki örneklerde ise bazı patlayıcı damak ünsüzlerinin diş ve dudak ünsüzlerine dönüşmüş oldukları görülmektedir; ve esasen bunlar birer benzeşme örneğidir:

ḡırt ̑tene (kırk tane), ḡırt ̑dört (kırk dört) türtce / tütce (türkçe), kürtci (kürkçü), didon (fr. guidon = gidon); ḡıb ̑bir (kırk bir), mebbuz / maḫbus (a. مقبوض = makbuz), düv̊ür (etç. tüngür = dünür)

ÖNDAMAK - DİŞETİ - DİŞ ÜNSÜZLERİ ARASINDA DEGİŞME :

23207 Ünsüzlerimizin büyük bir çoğunluğunun boğumlandığı öndamak ve dişler arasındaki dar bölgenin, bölgemiz ağızları açısından karşımıza koyduğu değişmeler, bölgemizde yer yer görülenler ve veya bölgemizin bütününe has olanlar olmak üzere iki gurupta toplanır.

Yer yer görülen değişmeler:

1. Bölgemiz ağızlarında yer yer görülen öndamak - dişeti ünsüz değişmeleri (g/k > c/ç), (c/ç > g/c) ve (r > y) şekillerinde görülmektedirler.

11. g/k > c/ç :

Kelime başında, ortasında ve sonundaki (g/k) ünsüzlerini (c/ç) ünsüzlerine çeviren yerleşmeler, çoğunlukla Trabzon ve Rize çevrelerinden gelenlerin yerleşmiş bulundukları Narman ilçesinin bazı köyleri, Tortum ilçesinin güney köyleri, ve Erzurum Merkez ilçesinin Ovacık bucağının birçok köyleri olmak üzere kesin sınırlarını çizemediğimiz bir saha üzerine dağılmışlardır. Toplumca kusur sayılan bu ünsüz dönüşmesi daha çok kadınlar arasında yaygın olup, günümüzde yeni yetişenler arasında kaybolmak üzeredir. Dr. Fahrettin Kırzıoğlu, bu ünsüz dönüşmesini yapanların Kanuni Sultan Süleyman tarafından 1535'te Tebrizden getirilen Akkoyunlu Türkmenleri olduğunu işaret etmekte ve bugün de, 1501-1502'de Tebrizden Yavuz Sultan Selim'e sığınıp Trabzon-Rize arasında yerleştirilen Akkoyunlular gibi halen Tebriz'de bulunan türkmenlerin de ağızlarında bu değişime yer verdiklerini ileri sürerek iddiasını doğrulamaktadır 108/. Aşağıda bu değişmeyle ilgili birkaç örnek veriyoruz:

çecenin (gecenin) , 07 024 01 - 12

celduğ (geldik), 07 017 01 - 30
cere (geri), celdem (geldim), 14 062 05
dêvletinçese (devletinkisi) , 14 062 05
sahapsız çu (sahipsiz ki), 02 000 02 - 75
cösdermedi / çösmedi (göstermedi), 14 062

12. c/ç > g/k :

Yine, Tortum ilçesinin köylerinde çok seyrek olarak karşılaştığımız, ve İspir ilçesinin Çörmeli deresi civarının Bayburt'a yakın köylerinde yaygın halde gördüğümüz, yukarıdaki olayın tersi diyebileceğimiz, özellikle kelime ve hece başlarında (c/ç) ünsüzlerinin ince ünlülerle hece kurduklarında (g/k) ünsüzlerine dönüşmeleri dikkati çekmektedir:

geb (cep), gevüz (ceviz), geferiye (Caferiye Camii), kepek (çepik = sepet), gegim (cicim), körmeli (Çörmeli)

13. -r / -r- > -y / -y- :

İspir ilçesinin güney-batı köylerinde halkın "Barhal" dediği ağız gurubunda görülen bu değişmeyle dağınık ve çok seyrek olarak Aşkale ilçesinin kuzey köylerinde de karşılaşmak olağandır. Ayrıca Tortum ilçesi ağızlarında da kararsız örnekleri vardır. Diyebiliriz ki, özellikle şimdiki zaman kip ekinin ünsüzü (r) daha çok Çoruhboyu ağızlarında dağınık ve seyrek olarak (y) ünsüzüne dönüşür:

çadıylay (çadırlar), muḫday (muhtar), gözliyem (gözlüyorum), isdiyi (istiyor), isdiyem (istiyorum), diyiyem demiyem diyiyem diyiyem (diyorum demiyorum diyorum diyorum)

Bütün bu söyleyiş tarzları günümüzde kusurlu kabul edilmekte ve çevrenin diğer ağızlarını konuşanlar için alay konusu olmaktadır. Yukarı-

da vermiş olduğumuz son örnek, (r) ünsüzünü (y) ünsüzüne çeviren kimselerden birisine Erzurum yerli ağzını konuşan bir kimse tarafından sorulan "niye gardaş diyiyem diyirsen de diyirem demirsen?" alaylı sorusuna bu kimsenin verdiği cevaptır. Bu da gösteriyor ki, Erzurum yerli ağzı çevre ağızları erimeye zorlamaktadır. Tabii kendisinin de Türkiye Türkçesi aydın konuşmasının baskısı altında olduğu unutulmamalıdır.

Bölgemizin bütününe has değişmeler:

2. Bölgemiz ağızlarında öndamak - dişeti - diş ünsüzleri arasında görülen değişmelerin bir kısmı kurallı, diğer kısmı ise kuralsızdır. Kurallı olanların örnekleri sonseste sızıcılaşma, benzeşme vb. gruplarda toplanmaktadır. İlgili yerlerinde ele alınmış kuralı değişmeler şunlardır: (~~c~~ > (-dj) > -j / -ç > (-tş) > -ş) Sonseste sızıcılaşma olayları (bkz.: 232041 - 13., 14), (-k > -yh > -y) Sonseste Sızıcılaşma olayları (bkz.: 232041 - 12.); daha çok ekleme sırasında görülen (-nl- > -nn-) ve (-rl- > -ll-) Benzeşme olayları (bkz.: 23212). Ayrıca (n) ünsüzünün genizli olması nedeniyle (l > n) ve (n > l) değişmeleri genizli ünsüzlerle ilgili bahiste ele alınmıştır (bkz.: 23203). Aşağıda, yukarıda sıraladığımız değişmelerin dışında kalan (r > l), (l > r), (l > y) ve (s > ş) değişmelerini ele alacağız.

21. r > l :

Bu değişme özellikle yapısında birden fazla (r) ünsüzü bulunduran kelimelerde meydana gelmektedir. Seyrek olarak kuralsız örnekleriyle de karşılaşılır:

filkete (it. forchetta = firkete), gardilop (fr. garde-robe = gardrob), galisor (fr.

carrosserie = karosri), ğaral- (karar-), ğeral / ğerel (a. قرار = karar), leşber (f. رنجبر), çelmiyh (çermik), bilader (f. برادر), isrel (a. اصرار), cılıt (cirit), gultar- (kurtar-), güleş (güreş), ülüzgar (f. روزگار), şartil (alm. Schalter = şalter), teyhrel / terkal (a. تكرار = tekrar), tırtıl (tırtır), zeral (a. ضرر), beli / belin / belli (beri), ezelbeycan (Azerbaycan),

22. l ≳ r :

Yukarıdaki duruma göre daha seyrek görülen bir değişmedir; ve örneklerinden alınma olanlar Türkiye Türkçesi aydın konuşmasından farklı olarak alındıkları dildeki şekillerini korumalarından böyle görülmektedirler:

kehribar (f. كهربا = kehlibar), merhem (a. مرهم = melhem), perize (f. پالوده = palûze), şartil (alm. Schalter = şalter), emvar (a. امرال = emvâl); azar- / azal- (azal-)

25. r / l > y ; s > ş :

Çok seyrek görülen değişmelerdir.

seferbeyliyh (seferberlik), yades (f. يادست = lâdes), eşger / esger (a. عسكر), camış (a. جاموس = camus)

ÜNSÜZLERDE DUDAKLI OLMA VE DUDAKLILIĞINI YİTİRME :

23208 Dudak ünsüzlerinin birbirleriyle olan tonlulaşma - tonsuzlaşma, sızıcılaşma - patlayıcılaşma gibi değişmelerini daha önce ilgili yerlerinde ele almıştık (bkz.: 23202 ; 23204). Aşağıda dudak ünsüzleriyle diğer ünlüler arasında görülen dar çevreli birkaç değişme olayını göreceğiz.

Dudaklı olmayan ünsüzlerin dudaklılaşması:

232081 Bölgemiz ağızlarında dudaklılaşan ünsüzler başta (n) olmak üzere öndamak ünsüzlerinden (g / y / h) ünsüzleridir. Örneklerden anlaşıldığına göre bu dudaklılaşma olaylarının etkeni yuvarlak ünlüler veya yine dudak ünsüzlerinin kendileridir:

1. n > m // ng/g/n/y > v // h > v/f :

Bazıları kararsız olan bu değişmelerin örneklerini sıralıyoruz:

eferim / eferin (f. آفرین), geremfil / gerenfil (a. قرنفل), modul (nodul), tembeh (a. تنبیه), ambah / ahan bah (aha(n) bak), ambıldır / ahan bir yıldır (aha(n) bir yıldır) ambu / ahan bu (aha(n) bu)

düvür (etç. tüngür = dünür), evle (öğle), köv / köy (f. کرد); yalavuz / yalanguz /yalınız (etç. yalnguz)

avbele / aha bele (aha böyle), avu / aha o (aha o); Şenkaya-Olur Türkmen ağızlarında urufban (a. روحبان = ruhban), yafıdi (a. یهودی = yahudi)

Dudaklı ünsüzlerin diğer ünsüzlere dönüşmesi:

232082 Bölgemiz ağızlarında diğer ünsüzlere dönüşen dudaklı ünsüzler daha çok (m > n) kararsız dönüşmesi, (v > g/y/ğ) eski şekillerin korunması, benzeşmeyib. şekiller altında görülmektedir.

1. m > n // v > g/y/ğ // d/ş > b // r > n

Yine bazıları kararsız olan bu değişme veya değişme gibi görülen olayların da örneklerini sıralıyoruz:

donuz / domuz (etç. tonguz = domuz), ğanbur / ğambur (yun. kempuris = kambur), genber / gember (Kamber); nüsübet (a. مصيبت = musibet), nusha (a. نسخه = muska), mönbit / mömbit (a. منبت = münbit), şindi / şimdi (şimdi)

cuğap / cuvap / cevap (a. جواب), gögerte (it. coverta = güverte), lağıman (fr. lavement = lavman); ögey (etç. ögey = üvey), gögercin (moğ. kügercin = güvercin), ögün- (etç. ögün- = övün-), goğa (etç. kova = kova); mebbuz (a. مقبوض), megem (f. مكر); hücceten (a. فجأة), Şenkaya-Olur Türkmen ağızlarında : hücüt (a. وجود)

DİĞER ÜNSÜZ DEĞİŞMELERİ :

23209 Buraya kadar verdiğimiz ünsüz değişmeleri dışında kalan aşağıdaki birkaç değişme ve gelişmeyi daha önce de yer yer sözkonusu etmemize rağmen bir kere de derli-toplu ele almamız gerekmektedir. Bu olayların ilki yarı ünlü niteliğindeki (h/y) ünsüzlerini, diğeri de birleşik veya karmaşık boğumlanmalı (n͡g / n͡ǵ / n͡r / y͡h / c (d͡j) / ç (t͡ş) / n͡ç) ünsüzlerini konu edinmektedir. Özellikle bu sonkilerin oluşturdukları ünsüz değişmeleri ayrışma ve düşme olaylarına bağlanabilmektedir.

Yarı ünlüler (h/y) :

232091 Yerine göre türemeleri ve düşmeleri kolay olan (y/h) ünsüzleri bölgemiz ağızlarında bazan biribirlerinin yerlerinede geçmektedirler. Ancak şu hususu belirtelim ki, türeme olanlar dışında, bu ünsüzlerden aslî olanı umumiyetle (h) ünsüzüdür. Olayın yayılma alanına gelince, kesin olmamakla beraber, (h > y) değişmesi daha çok Yukarı-Karasu ve Yukarı-Aras ağızlarında, (y ≳ h) değişmesi ise Çoruhboyu ağızlarında görülmekte, ve bu ağızlarda (h) ünsüzünü izleyen dar ünlüler nisbeten genişlemektedir. Ayrıca hece sonlarındaki (y͡h ⁄ k) ünsüzünün ayrışması ve (h) ünsüzünün düşmesiyle de bir (y) ünsüzü oluşmakta, fakat bu (y) ünsüzünün (h) ünsüzüne dönüşmüş şekli hemen hemen hiç görülmemektedir:

> ayu / aha◡o / ano (aha(n)◡o), ayęle / aha◡ęle / anęle (aha(n) öyle), allayismalladıḫ / allaheşmarladıḫ (allaha ısmarladık), dayiliye / daheliye (a. داخليه), tayütli / tahötlę (a. تهتلى), meyil / mehęl (a. ميل), müteyit / mütahęt (a. متهد) ruyi / ruhę (a. روى), seyife / sahęfe (a. صحيفه), geyfe / gehve (a. قهوه), sayiden / saheden (a. صحيح); göy / göyh / gögi (etç. kök = gök), iysir (a. اكسير), eyşi / eyhşi (ekşi); eysühkük'/ eysiyhliyh (eksiklik) 05 079 04 - 188.

Birleşik boğumlanmalı ünsüzler (n͡g / n͡ǵ / n͡r / n͡ç (nt͡ş) / ç (t͡ş) / c (d͡j) / y͡h) :

232092 Türkçede birleşik boğumlanmalı ünsüzlerden yalnız (ç/c) ünsüzleri kelime başında görülebilmektedir. Fakat hepsiyle kelime içinde ve sonunda karşılaşılmaktadır. Özellikle kelime ve hece sonlarında sızıcı ünsüzlerden hoşlanan bölgemiz ağızları bu ünsüzleri ayrıştırma, ve bileşenlerinden nisbeten daha kapalı olanlarını yani patlayıcılarını kelime ve hece sonlarında düşürme yoluna gitmiştir. Böylece birleşik boğumlanmalı ünsüzlerden (patlayıcı + sızıcı) kuruluşuna sahip olan (ç = t͡ş), (c = d͡j) ve (nç = nt͡ş) ünsüzleri kelime ve hece sonlarında bulundukları müddetçe (ş) ünsüzüne dönüşmüşlerdir (bkz. 232041 - 13., 14.). Yine birleşik boğumlanmalı ünsüzlerden, (1 tonlu + 1 tonsuz) akıcı yarı-ünlü kuruluşuna sahip (y͡h ⟨ k /g) ünsüzü bazan hece sonlarında ayrışabilmekte ve (h) ünsüzünü (y) ünsüzüne göre tonsuz olduğu yani nisbeten açıklığı az olduğu için terkedebilmektedir (bkz.: 232041 - 12). (1 patlayıcı + 1 sızıcı) tonlu akıcı ünsüzden kurulmuş (n͡r) birleşik boğumlanmalı ünsüzü yalnız (sonra) kelimesinin yapısında ayrışmakta ve yine nisbeten kapalı olan (n) ünsüzü (r) ünsüzüne göre daha çok düşme göstermekte ve kelime bölgemiz ağızlarında (so-ra/ sona / sonra) şekilerinde kararsız kalmaktadır. (n͡g / n͡g) ünsüzlerine gelince, bunlar Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında olduğu gibi, bölgemizin Yukarı-Karasu ve Yukarı-Aras ağızlarında ayrışmış ve (g) ünsüzünün düşmesiyle (n) ünsüzüne dönüşmüşlerdir 109/. Fakat Çoruhboyu ağızlarında, özellikle Oltu ağızlarının kuzey ve kuzeydoğu kesimlerinde, seyrek görülen örneklerinde ayrışmanın tamamlanmış olmasına rağmen (g) ünsüzü düşmekte tereddüt geçirmektedir:

> an͡gır- (etç. an͡gıra- = anır-), bun͡gal- (etç. bun͡g + al- = bunal-), don͡guz (etç. tonguz = domuz), çenge (f. چنه 'den bu kelimelere örnekseme ile 'çene'), düngür (etç. tüngür = dünür), yalan͡guz (etç. yalnguz = yalnız)

gibi bütün araştırma bölgemizde karşılaşılan örnekler yanında Çoruhboyu ağızlarına özel olarak aşağıdaki örnekleri de sıralıyoruz:

ağna- (etç. a͡ŋgla- = anla-), yanğıl- (etç. ya͡ŋgıl- = yanıl-), göynim (etç. kö͡ŋgül = gönül + üm), yenkdim (etç. ye͡ŋg- = yendim) sonğa / sorğa (etç. so͡ŋg + ra = sonra), yalğuz (etç. yalŋ͡guz = yalnız)

ÜNSÜZLERDE DÜŞME VE TÜREME :

23210 Erzurum ili ağızlarında oldukça kurallı ünsüz düşmesi ve türemesi olaylarıyla karşılaşılır. Aşağıda önce ünsüz düşmesi sonra da ünsüz türemesi olaylarını ele alıp bunların şartlarını göstermeğe çalışacağız.

ÜNSÜZ DÜŞMESİ OLAYLARI :

23210l Bölgemiz ağızlarında ünsüz düşmesi olaylarıyla gerek kelime ve hece başında, gerek kelime ve hece sonunda çeşitli şekillerde karşılaşmak mümkündür.

Kelime ve hece başında ünsüz düşmesi:

1. Kelime başında, ve ünlü karşılaşmasına yol açmamak şartıyla hece başında akıcı ve yarı ünlü niteliğindeki (h) ve (y) ünsüzleri kendilerini izleyen ünlünün bünyesinde eriyerek düşmüş olabilirler.

11. h- / -h- > ø- / -ø- :

(h) ünsüzü kelime başında geniş ünlülerin önünde, kelime içinde herhangi bir ünsüzden sonra yine daha çok geniş ünlüler önünde düşebilir:

afağan / afagan (a.خفقان), aḫaret (a.حقارت), oparlo (fr. haut-parleur = hoparlör), oşt (hoşt); cepe (a.جبهه), cümür (a. جمهور), direm (a.درهم), diya (deyha!), elemdülillah (a. الحمد لله), esap (a.الحساب), fes_et- (a. فسخ), fet_et- (a. فتح), haşaş (a.خشخاش), heyirah (a.f.خیرخواه), herangi (herhangi), itam (a.اتهام), meremet (a.مرحمت), menşur (a. منشور), metiye (a.مدحیه), mesep (a. مذهب), periz (f. پرهیز), sülol-(a. صلح = sulh ol-: anlaş-), şüpe (a.شبهه), teçezat (a.تجهیزات), teşis (a.تشخیص), velasıl (a.والحاصل), zemeri (a. زمهریر)

12. y- / -y- > ø- / -ø- :

(y) ünsüzü kelime başında ince-dar ünlülerin önünde düşer. Kelime içinde hece başında ise seyrek olarak ünlü karşılaşmasına meydan vermemek şartıyla düşebilir:

ilan (etç. yılan), ildırım (etç. yıltır- ım = yıldırım), igit (etç. yigit = yiğit), it- (etç. yit- = yit-), üreyh (etç. yürek = yürek), üz (etç. yüz = yüz), yüz- (etç. yüz- = yüz-), üz-göz (yüz-göz), üzüyh (etç. yüzük), üsgeyh (etç. yüksek), üsgel- (yüksel-) ildiz (etç. yıldız = yıldız); abed (rus. обéд = yemek), gazağı (gazyağı), taziḫ (a. تضييق), temiz (a. تميز), tiraki (a. تریاکی)

Ekleme: Bölgemiz ağızlarında az-çok kurallı olarak kelime ve hece başında düşebilen ünsüzler yukarıda verilmiştir. Bunlara ek olarak, kararsız olmakla beraber, aşağıdaki örneklerde (g/n/r/d) ünsüzlerinin hece başlarında düştükleri görülebilmektedir:

dünür / düvür / düngür (etç. tüngür)= dünür) çene / çenge (f. چانه = çene), sora / sona / sonra / sorna (etç. song + ra = sonra), punar / pungar / puar / puğar (etç. mıngar = pınar), günüz (etç. küntüz = gündüz), daaş (dadaş), aor (ağır)

Kelime ve hece sonunda ünsüz düşmesi:

2. Kelime ve hece sonu ünsüzlerinin gösterdikleri sızıcılaşma eğilimi (bkz.: 234041) ve bölgemiz ağızlarınca, hece başında oldugu gibi hece sonunda da, birden fazla ünsüzün pek sevilmemesi kelime ve hece somunda ikili ünsüzlerden birinin özellikle nisbeten kapalı olanının düşmesine yol açmıştır.

21. -t(d) / -t(d)- > -ø / -ø- :

Bölgemiz ağızlarında (t/d) ünsüzünün (s/f/h /n) ünsüzlerinden sonra düştüğü görülür. Ancak kelime sonundaki düşmelerde, kelimeye ünlüyle başlayan bir ek veya kelime ulandığında, (t/d) ünsüzünü düşürmüş olan kelime tek heceliyse bu ünsüz (d) olarak tekrar yerini alır; birden çok heceliyse (t/d) ünsüzü çok seyrek olarak tekrar türeyebilir:

artes / artese (fr. artiste = artist), dürüs / dürüsdü (f.درست), dos / dosdi (f.دوست), gomonis / gomonise (fr. communiste = komünist), makenes / makenese (fr. machiniste = makinist), ras gel- (f.راست), serbes / serbesem / serbesdem (f.سربست), suyigas / suyigasi / suyigasdi (a.سؤقصد), turis / turisi (fr. touriste = turist), üs / üsdi (üst), çif / çifdi (f.جفت), zif / zifdi (a. زفت), tah / tahdi (f. تخت), vah / vahıt / vahdi (a.وقت), yon- / yontir (etç. yon- = yont-)

Ekleme: Kelime ve hece sonlarında (c/ç) ünsüzlerinin sızıcılaşması ve (ş/j) olmalarını da bu kurala bağlamak gerekir. (c = d͡j) ve (ç = t͡ş) birleşik boğumlanmalarına sahip bu ünsüzlerrin yapılarındaki (t/d) ünsüzlerinin düştüğü düşünülmelidir (bkz.: 232041; 232092).

22. -n / -n- > -ø / -ø- :

Kelime ve hece sonlarında genellikle sızıcı veya sızıcılaşabilir bir ünsüzden önce gelen (n) ünsüzleri de düşerler. Ancak son hecesinin sonunda bu ünsüzu düşüren kelimelere ünlüyle başlayan bir ek veya kelime ulandığında, sözkonusu sızıcı,veya sızıcılaşabilir ünsüzler patlayıcılaşarak önlerindeki hecenin başına geçtiklerinde (n) ünsüzü tekrar yerini alır (bkz.:232092):

diş / dincel- (dinç), geş / genc adam (genç)

reyh / rengi (f.رنگ), şesloh (fr. chaise longue = şezlong), leşber (f. رجیستر), tırasformotor (fr. transformateur = transformatör), viş / vincinen (ing. winch = vinç), düvür / dünür / düngür (etç. tüngür = dünür), sora / sona (etç. song + ra = sonra), tari / tanri (etç. tengri = tanrı); antıraman (fr. entraînement = antrenman), rotgen (alm. Roentgen = röntgen)

23. Kelime ve hece sonlarındaki sızıcı veya sızıcılaşmış ünsüzlerden bir veya birkaçının, genellikle ünsüzle başlayan bir hece önünde, yapısına katıldığı hecenin ünlüsünde erimesiyle oluşmuş olan ünsüz düşmesi olaylarıyla da sık sık karşılaşılır. Bölgemiz ağızlarında bu şekilde eriyen ünsüzler (h/ğ/y/v/l/r) akıcı-sızıcı, açıklık bakımından ünlülerle komsu ünsüzlerdir.

231. -h- > -ø- :

eymeyh / eyhmeyh (ekmek), eyşi / eyhşi (ekşi), mapıs / mapus (a.محبوس), mafil (a.محفل) meçul (a.مجهول), alatiriyh (fr. électrique = elektirik)

232. -ğ- > -ø- :

foturaf (fr. photographe = fotoğraf), esdafurullah (a.استغفرالله = estağfurullah), çreti (iğreti), ide (iğde), ifal (a.اغفال = iğfal) ine (iğne), iren- (iğren-) 110/.

233. -y- > -ø- :

bęle (/ böyle), halile (/ haliyle), bişę (birşey), buğda (buğday), eleh (a. علیه)

234. -v- > -ø- :

(v) ünsüzü, Eski Yazının etkisiyle olsa gerek, düşmeden önce kendisinden önce gelen ünlü- / -u yuvarlak değilse yuvarlaklaştırır:

yuha (yufka ∠ etç. yupka), döşür (devşir-), çögen (f. چوگان = çevgen), löbet (a. نوبت), töbe (a. نوبه), arıpa (Avrupa), goboy (kovboy), düdi (dövdü)

Ekleme: Dudak ünsüzlerinden (b) nin düşmesi seyrek görülür:

dolamaşli (∠ dolammaşli ∠ dolambaçlı)

235. -l- > -ø- :

dadaş (∠ dal + daş = dadaş), atmış (altmış) asvat (fr. asphalte = asfalt), at tarafdan (alt taraftan), boşat- (boşalt-), doğrut- (doğrult-), düzet- (düzelt-), hebet (a. البت), ge buriya (gel buraya), citci / cicci (ciltçi), iyh (ilk), nasi (nasıl)

236. -r- > -ø- :

asdutdur- (astırttır-), biğaş (birkaç), bişe (birşey), boşli (borçlu), ejdeha (f. اژدها), ezürüm (Erzurum), eşmiler (∠ eşmiller ∠ eşmirler = eşmiyorlar), ever misen (∠ ever mirsen = evlendirmiyorsun), faz şt (a. غرض), getidim (∠ getirdim = getirdim), şaşıtmiş (∠ şaşırtmiş = şaşırmış), zuhut / zügüt (züğürt)

24. Kelime sonundaki bazı akıcı ünsüzlerin de seyrek olarak kendinden önce gelen ünlülerde eridiği ve düştüğü görülür:

memefi (a. مع مافيه), abdula (a. عبدالله), buğda (buğday), oparlo (fr. haut-parleur = hoparlör), bi (bir), nasi (nasıl ∠ ne asıl), zati / sati (a. دائماً), barabşlli (lat. parabellum = tabanca), anise (∠ annirsen = anlıyorsun), ştmedile / ştmediler (etmediler)

25. Arapçadan alınma sonu ikiz ünsüzlü kelime-

ler bölgemiz ağızlarında bu ünsüzlerinden birini düşürürler. Ünlüyle başlayan bir ek aldıklarında veya ünlüyle başlayan bir kelimeye ulandıklarında bu düşmüş olan ünsüz yerine gelip gelmemekte kararsızlık gösterir 111/:

his / hiss et- (a. حس), hah / hah et- / hagg et- (a. حق), hal / hall et- (a. حل), ret / redd et- (a. رد), zam / zam et- / zamm et- (a. ضم), zan / zan et- / zann et- (a. ظن), zıt / zıdd ol- (a. ضد)

26. Ekleme sırasında biribirine benzeşen iki ünsüzden birinin bazan düştüğü seyrek te olsa görülür:

almısan (< almıssan = almışsın), vurmasan / vurmassan (vurmazsan), diyiler / diyiller (diyorlar), duymusuz / duymussuz (duymuşsunuz), ḡoyunar / ḡoyunnar (koyunlar)

ÜNSÜZ TÜREMESİ OLAYLARI:

232102 Ünsüz türemesi olaylarına gelince, bölgemiz ağızlarında, bunlar şu guruplarla çıkarlar karşımıza: 1) Kelime başında ünsüz türemesi, 2) İkili ve ikiz ünlüler arasında ünsüz türemesi, 3) Kelime ve hece sonunda ünsüz türemesi, 4) Aydın konuşmasına bakarak olduğu gibi veya dönüştürülerek korunmuş ünsüzler.

Kelime başında ünsüz türemesi:

1. Yarı ünlü niteliğindeki (h) ve (y) ünsüzleri bazı kelimelerin başında düşebildikleri gibi (bkz.: 232101 - 1.), ünlüyle başlayan bazı kelimelerin önlerinde de türemiş olabilirler.

11. ø- > h- :

Örneklerinin çoğu geniş ünlülerle başlayan kelimelerdir:

harb (etç. arık = ark), havli (yun. aule =

avlu), hayva (ayva), hebet (a.البت), heyvah (eyvah!), his (is), hizan (a.اذعان), hoğğa (a.وقيه), hüjra (etç. uç + ra = ücra), heveyh (f.آونگ)

12. ø- > y- :

Eski Türkçenin birçok kelime başı (y) ünsüzü bölgemiz ağızlarınca korunmuştur. Aşağıdaki birkaç örnekte ise bir (y) öntüremesiyle karşılaşıyoruz:

yallat- / yaldat- (etç. alda- = aldat-), yeke (etçe eke), yessir (a.اسير), çok seyrek olarak: yer- (etç. er- = er- , 05 079)

İkili ve ikiz ünlüler arasında ünsüz türemesi:

2. Yarı ünlü niteliği taşıyan akıcı ünsüzlerden (h, y, v, ğ) seslerinin ikili ve ikiz ünlüler arasında türeyerek ünlü karşılaşmasını engellediğini daha önce örnekleriyle görmüştük. Bu nedenle burada yeniden ele almıyoruz (bkz.: 222061).

Kelime ve hece sonunda ünsüz türemesi:

3. Bölgemiz ağızlarında seyrek te olsa kelime ve hece sonlarında bazı akıcı ünsüzlerin türediği veya aydın konuşmasında düşmüş olan bu tür ünsüzlerin korunmuş olduğu görülür:

31 -ø > -y :

Bütün araştırma bölgemizde tek örneğiyle karşılaştık. Ayrıca bir örnek te Revan muhacirlerinin ağzında tesbit edebildik:

debboy (fr. dépôt = depo); burayı day , orayıday (burası da, orası da) 09 028 01 -

32. -ø > -r :

Bir ünlü ile bir diş-dişeti-öndamak ünsüzü

arasında türemiş veya korunmuştur:

çigirt (çiğit, çekirdek), gurşah (etç. kurşak = kuşak), kağırt (f. غذ = ḳağıt), sögürt (etç. sögüt = söğüt), küzer (f. کوزه = ağaç testi)

33. -ø > -m / -n :

Bölgemiz ağızlarında özellikle edat ve zarf olarak kullanılan isim cinsinden kelimelerin sonlarında görülen bu yaygın (m/n) türemesinin iyelik ekleri teklik 1. ve 2. şahıslarla ilgisi olduğunu sanıyoruz; bu bakımdan aşağıdaki ilk örnek dikkati çekicidir:

ben bilem ; sen bilen (ben bile; sen bile); birezim (biraz), çünküm (çünkü), belkim ((belki), defem (defa), epeyim (epeyce), halbukim (halbuki), halbuysam (halbuysa), keşgem (kâşki), megem / megerim / megersem (meğer), parlım (bari), sankim (sanki), türlüm (türlü), yohsam (yoksa); belen / bellin (beri), diyin (diye), dehan (deyha), en fazlan (en fazla), kibin / kimin (gibi), geddin (kadar), neğarten (ne kadar) / neğartem (ne kadar), ahan / hahan (aha), radiyon (radyo), boran (bora)

34. -ø- > -m/n- / -b- :

Bölgemiz ağızlarında kelime içerisinde bazan (m) ünsüzünden sonra bir (b) ünsüzü, bazan da (b) ünsüzünden önce bir (m) ünsüzü türeyerek kelime içinde bir (mb) yahut (m) ünsüzünün aykırılaşmasıyla bir (nb) ünsüz gurubu meydana geldiği olur 112/:

dombal- / donbal- (etç. tomal- = domal-), dolambaş / dolanbaş (dolamaç), ğızambuḫ / ğızanbuḫ (kızamık), pambuḫ (pamuk), peş-

dambal / peşdanbal (f. پشتمال), mumbiliyh (bobilik, bübülük = gül goncası; sevimli şey), gāplumbağa / gāplunbağa (kaplu bağa = kaplumbağa)

Ekleme: (ebe) kelimesiyle yapılmış aşağıdaki iki birleşik kelimede kelime içerisinde türemiş olan (m) ünsüzü iyelik eki olsa gerektir:

ebemgūrşağı (ebekuşağı), ebemgömeci (ebegümeci)

35. -ø- > -n- :

Bazı kelimelerin sondan bir önceki hecelerinin sonunda ya daha önce mevcut olup ta düşmüş olan, ya da bu tür kelimelere örnekseme ile bir (n) ünsüzünün türediği görülür:

fişeyh / fişengi (f. فشنگ), tüfeyh / tüfengi (etç. tüvek = tüfek), gılış / gılınci (kılıç), meheyh / mehengi (a. محلك), fırsat / fırsandi (a. فرصت), menşur (a. منشور), ortancıl (ortaca), bellinsiz (bellisiz)

Olduğu gibi veya dönüştürülerek korunmuş ünsüzler:

4. Türkiye Türkçesi aydın konuşmasına bakarak bölgemiz ağızlarında bazı ünsüzlerin bölgemiz ağızlarında ya olduğu gibi ya da dönüştürülerek saklanmış oldukları görülür. Bunlara ait örnekleri aşağıya topluyoruz:

41. -ø- ≳ -ḡ- / -g-

Eski Türkçenin (ng) ünsüzü bölgemiz ağızlarında bölünmesini tamamlamış, fakat bazı kelimeler için bölgemizin bütününde, bazıları içinse yalnız Çoruhboyu ağızlarında (g) ünsüzünün düşmesi tamamlanmamıştır (bkz.: 232092). Ayrıca, çok seyrek olarak diğer ek ve hece başı ve sonu (g/g) ünsüzlerinin de korunmuş oldu-

ğu görülür:

ağrıḫlı (< etç. ağrığlığ = ağrılı), boyaḫ (etç. boyağ = boya), dirgen (etç. tire- gen = diren)

42. -ø- ≥ -h- / -y- :

Arapça ve Farsçadan alınma kelimelerin, aydın konuşmasında kendinden önce gelen dar ünlünün uzatılmasıyla değerlendirilen (ع : ت harfinden önce gelen ع) ve (ى : خ ve ه harflerinden önce gelen ى) harfleri, uzun ünlülerden hoşlanmayan (bkz.: 22201) bölgemiz ağızlarında, ya değerlendirilmemiş veya sırasiyle (h) ve (y) ünsüzlerine dönüştürülerek korunmuştur (bkz.22205). Örneklerini çoğaltabileceğimiz bu olayın nedenleri arasında bölgemiz ağızlarında hece sonlarında sızıcı ünsüzlerin sevilmesini de gösterebiliriz (bkz.: 232041):

ẹhdibar (a. اعتبار), möhdeber (a. معتبر), ehdiras (a. اعتراض), ehdiyat (a. اعتياد), metah (a. متاع), taleh (a. طالع), temah (a. طمع); beyḫut (f. بيخود), beyḫuda (f. بيهوده)

Ekleme:1.: (buhart-) kelimesinde türeme gibi görülen (t) ünsüzü aslında ettirgenlik eki (-t-) olsa gerektir. (ayır-t-) örneğinde olduğu gibi.

Ekleme 2.: (fanilya) kelimesinde, kelimeninaslında olan (l) ünsüzü (y) ünsüzüne dönüştürülerek saklanmıştır: (fanilya < yun. phanella).

Ekleme 3.: Şekilbilgisi vazifesi yapan (m-) öntüremesi Şekilbilgisi anabölümünde ele alınmıştır (bkz.: 311 - 30.).

ardahani mardahani (Ardahan'ı)
ayaḫi mayaḫi (ayağı)
azuḫ mazuḫ (azık)

ÜNSÜZ YERDEGİŞTİRMELERİ :

23211 Erzurum ili ağızlarında ünsüz göçüşmesi olayları kararlı olmamakla beraber, genellikle çocuk dilinde ve diğer Anadolu ağızlarından bazılarında yaygın olarak görüldüğü gibi, seslerin biribirlerine göre nisbî açıklık derecesine bağlıdır (bkz.: 22) ve açıklığı büyük olan ses küçük olanın önüne geçme eğilimi güder 113/:

1. -pr- ≷ -rp- :

çarpaşıh / çapraşıh (çapraşık), körpi / köpri (köprü), terpet- / tepret- (depret-), torpah / toprah (toprak), yarpah / yaprah (yaprak), kirpit / kiprit (kibrit), kirpiyh / kipriyh (kirpik)

2. -br- ≷ -rb- :

börbeyh / böbreyh (böbrek), gerbisdan / gebrisdan (kabristan), gürbe / gübre (gübre), irbet / ibret (ibret), irbıh / ibrıh (ibrik), irbişim / ibrişim (ibrişim),

3. -ğr- ≷ -rg- / -rğ- :

arği / ağri (ağrı), dorğa- / doğra- (doğra-) dorği / doğri (doğru), ergi / eyri (eğri), örgen- / öyren- (öğren-), urğa- / oğra- (uğra-), urgaş- / oğraş- (uğraş-),

4. -hr- / -hr- (-hr-) ≷ -rh- / -rh- :

börhan / böhran (buhran), erham / ehram (ihram), merhem / mehrem (mahrem), erheba/ ehreba (akraba), erhan / ehran (akran), erhep / ehrep (akrep), erhet / ehret (ahiret) parhaş / pahraş (bakraç),

5. -pl- ≷ -lp- ; -ml- ≷ -lm- :

çilpah / çiplah (çıplak), çölpüyh / çöplüyh (çöplük); çölmeyh / çömleyh (çömlek), köl-

meyh / kömleyh (gömlek), melmeket / memleket (memleket)

6. -yhs- (-ks-) ≷ -sg- ; -hs- (-ks-) ≷ -sg- :

esgeteyh (eksik etek), esgiyh / eysiyh (eksik), esgil- / eysil- (eksil-), esgine / eysine (aksine), gösgi / göysi (göksü), ösgür- / öysür- (öksür-), tisgin- / tiyhsin- (tiksin-), üsgeyh / yüyhseyh (yüksek), üsgel- / yüysel- (yüksel-); asğır- / aḫsır- (aksır-), yosğul / yoḫsul (yoksul)

7. -bs- / -bz- / -ps- ≷ -sb- :

tesbi / tepsi (tepsi), misber / mibzer (mibzer),

8. -yhş- (-kş-) ≷ -şg- ; -hş- (-kş-) ≷ -şh- :

eşgi / eyşi (ekşi); aḫşam / aşḫam (akşam)

9. -kr- ≷ -rk- ; -f/v/yr- ≷ -ry/v/f- :

terkal / tekral (tekrar), sufra / surfa (sofra), arvat / avrat (avrat), dervüş / devrüş (derviş), derya / deyra (derya)

Ekleme 1.: Aşağıdaki birkaç örneğin bu kurala aykırı gelişme göstermiş oldukları görülür. Bununla beraber, bunlarda göçüşen ünsüzler açıklık bakımından biribirlerine yakındırlar:

levğiyat / lağviyat (a. لغو), ezheta (a. اخذ و اعطاء), kehren / kerhen (a. كرها), şağlam (şalgam), yavral- (yalvar-), kefşet- (keşfet-), zehmeri (a. زمهرير), pıhçı / pışhi (bıçkı), pehriz (f. پرهيز), baḫşa / başḫa (başka), nifsi / nısfi (nısfı)

Ekleme 2.: Yok denecek kadar az uzak yerdeğiştirme örnekleriyle de karşılaşılır:

ireli / ileri (ileri), irelle- / ilerile-

(ilerle-), şartil (alm. Schalter = şalter), nelet (a. لعنت = lânet), buhart- (bırak-), buhartdır- (bıraktır-), ğelenfir (a. قرنفل yun. kariofillon), Şenkaya-Olur Türkmen ağızlarında: inkem / imkan (a. امكان)

Ekleme 3.: Çok seyrek karşılaşılan birkaç hece-göçüşmesi örneğini de buraya alalım:

lasmesdiyh (mest-lastik), bülüğa (kulübe), görset- (göster-)

ÜNSÜZLERDE BENZEŞME VE AYKIRILAŞMA :

23212 Ünsüzlerde benzeşme ve aykırılaşma başlığı altında kelime veya kelime guruplarını meydana getiren seslerden ünsüzlerin biribirleriyle olan görünür renk (boğumlanma tarzı) ve ton (tonluluk-tonsuzluk) ilişkileriyle, dudak ünsüzleriyle yuvarlak ünlülerin ve dudaklı olmayan ünsüzlerle düz ünlülerin ilişkilerini ele alacağız.

ÜNSÜZLERDE BENZEŞME:

232121 Erzurum ili ağızlarında renk benzeşmelerinin yol açtığı tesadüfi ton benzeşmeleri dışında herhangi bir ton benzeşmesi görülmez. Renk benzeşmeleri ise oldukça yaygın ve birçoğu kurallıdır. Bunların bir kısmı tam, diğer kısmı ise yarım benzeşme şekillerinde görülmektedir. Ayrıca çok az sayıda örnekleri bulunan ünlü-ünsüz ve hece benzeşmeleri de dikkati çekmektedir.

Ünsüzlerin renk bakımından tam benzeşmesi:

1. Bölgemiz ağızlarında oldukça yaygın renk benzeşmeleriyle karşılaşılmaktadır. Bunların önemli bir kısmı ekleme sırasında ortaya çıkan gerileyici benzeştirme türündendir. Yaygın olan birisi dışında ilerleyici benzeşmelerin çoğu uzak benzeşme şeklinde olmaktadır. Aşağıda örnekleriyle beraber bu benzeşmeleri veriyoruz:

11. -nl- > -nn- :

Akıcı ünsüzlerden (-n-) -bazan (-m-)- ünsüzünü izleyen hece başındaki yine akıcı (-l-) ünsüzü ilerleyici benzeşmeye uğrayarak daima (-n-) olur. Bölgemiz ağızlarının bütünü için, (l) ve (n) ünsüzleri, özellikle hece başında fonolojik karşıtlık göstermemeleri nedeniyle bu kural kesindir (bkz.ayr.: 232031):

anna- (anla-), çobannıḫ (çobanlık), ḡannan- (kanlan-), kefinni (kefenli), onnar (onlar) yannış (yanlış)

Ekleme: (-ln- > -nn-) gerileyici benzeştirmesine bütün araştırma bölgemizde bir tek kelimede rastladık:

alın / anni/ annım (alın / anlı / anlım)

12. -rl- > -ll- :

Gerlileyici türden olan bu benzeştirme kurallı olarak, son sesinde (r) bulunduran şimdiki zaman ve geniş zaman 3. şahıs kip eklerinden ve bildirme kuvvetlendirme ekinden sonra getirilen çokluk ekinin önses ünsüzünün etkisi olarak ortaya çıkar. Çoruhboyu ağızları bu kurala girmekte kararsızlık gösterirler. Kural Yukarı-Karasu ve Yukarı Aras ağızlarında kesindir:

alillar (alıyorlar), alıllar (alırlar), almışdıllar (almıştırlar); alirlar (alıyorlar), geliyirler (geliyorlar), eydürler (iyidirler)

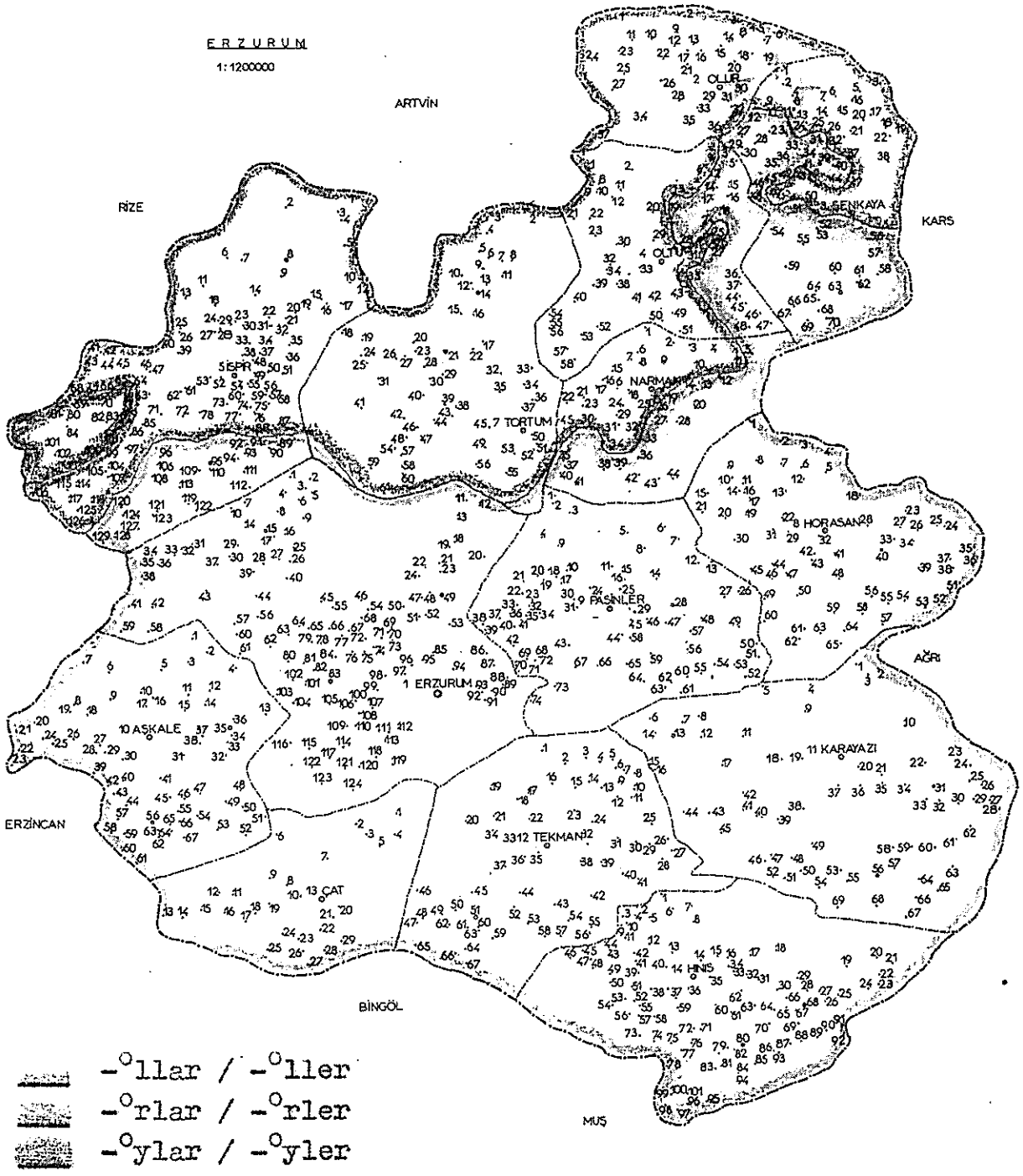
Bu benzeştirmenin az-çok kesinlik gösterdiği alan haritada sarı kuşakla çevrilmiştir (bkz. Harita : 8).

Ekleme: Aşağıdaki birleşik kelimede de böyle bir benzeşmeyle karşılaştık, fakat başka örneğini bulamadık:114/:

billoḫma / billıḫma (/ bir lokma = küçücük)

13. -şs- > -ss- :

Yaygın fakat kararsız gerileyici benzeştirme türlerindendir. Sonsesinde (ş) bulunduran kelimelere (s) ünsüzüyle başlayan ekler getirildiğinde görülür. Özellikle öğrenilen geçmiş zaman kip eki üzerine teklik ve çokluk ikinci şahıs eklerinden biri getirildiğinde benzeşmeden sonra (s) ünsüzlerinden birinin düştüğü de gö-

Harita : 8

(-rl- / -ll-) BENZEŞMESİ

(Örn.: "-°rlar")

rülen olaylar arasındadır:

essiz (eşsiz), issiz (işsiz), ussuz (uşsuz ∠ uçsuz), gessiz (geşsiz ∠ genşsiz ∠ genç-siz = gençsiniz); düssün (düşsün), assın (∠ aşsın ∠ açsın); etmissin / etmisin (et-mişsin), geşmissen / geşmisen (geçmişsin), demissis / demisiz (demişsiniz)

14. -zs- > -ss- :

Yaygın ve oldukça kararlı gerileyici ben-zeştirme türlerindendir. Sonsesinde (z) bulun-duran kelimelere (s) ünsüzüyle başlayan ekler getirildiğinde görülür. Özellikle olumsuz geniş zaman kip eki üzerine getirilen teklik ve çokluk 2. şahıs eklerinin ve ek-fiil şart ekinin önses-lerindeki (s) ünsüzleri benzeşmeyi tamamladıktan sonra meydana gelen ikiz ünsüzlerden birinin ba-zan düştüğü de görülür:

bissiz (bizsiz), assız (azsınız), gössüz (gözsüz); gelmessen / gelmesen (gelmezsin / gelmezsen); yatmassız / yatmasız (yatmazsı-nız), yatmassaz / yatmasaz (yatmazsanız), almassam / almasam (almazsam)

15. Yukarıda verdiğimiz bu yaygın benzeşmeler-den başka daha özel gelişmeler gösteren aşağıda-ki gerileyici, ilerleyici ve uzak benzeşmelerle-de karşılaşılır:

151. -tc- / -şc- / -zc- > -cc- :

Özellikle diş ünsüzleriyle biten kelimele-re (c) ünsüzüyle başlayan eklerin getirilmesi sonucu oluşur. Örnekleri kararlıdır:

hizmecci (hizmetçi), sücci (sütçü); acci (aşçı), daçci (taşçı); ducci (tuzcu), accığ

152. -ts- > -ss- :

(t) ünsüzüyle biten kelimelere (s) ünsüzüyle başlayan ekler getirildiğinde ortaya çıkar ve örnekleri kararlıdır:

tüssi (tütsü), essiz (etsiz), esse (etse), gessem (gitsem), yassi (yatsı ∠ yatısı ∠ yâtası = yatsı)

153. -nm- > -mm- :

(n) ünsüzüyle biten kelimelere (m) ünsüzüyle başlayan ekler getirildiğinde görülür:

yamma (yanma), bem mi (ben mi), bağlammah (bağlanmak)

154. -rl- > -ll- :

(r) ile biten kelimelere (l) ile başlayan ekler getirildiğinde görülür:

ğerelle- (kararla-), herelle- (çuvala yerleştir-, doldur-)

155. -hg- > -gg- / -kt- > -tt- / -cz- > -zz- / -kb- > -bb- :

Kelime veya kelime gurupları içerisinde görülen çok seyrek örnekli gerileyici yakın benzeşmelerdir:

möggem (muhkem); ğırt tene (kırk tane) ğıt dört (kırk dört); ezza (ecza); mebbuz (makbuz)

156. -ld- > -ll- / -nd- > -nn- / -mb- > -mm- :

Bunlar da bir iki örnekten öteye gidemeyen ilerleyici benzeşmelerdir:

cıvılla- (cıvılda-), yallat- (aldat-), efennim (efendim); bommoş (bomboş)

Uzak benzeşmeler:

16. g-v- > g-g- / ḫ-z- > ḫ-ḫ- / c-d- > c-c- /

m-r > m-m / -l-r- > -l-l- :

Seyrek karşılaşılan ilerleyici uzak benzeşme örnekleri:

gögercin (güvercin), gögerte (güverte), ğığılcım (kıvılcım), ğoğa (kova), ğoğan (kovan); hırhız (hırsız); cimciyh (çimdik); megem (meğer); gelilem (gelirem)

17. g-d- > d-d- / b-m- > m-m- / v-b- > b-b- / -l-r > -r-r / n-l- > l-l-

Seyrek karşılaşılan gerileyici uzak benzeşme örnekleri:

didon (gidon); mumbar (bumbar); baba (veba), esbap (esvap); vantirator (vantilatör); lalın (nalin), laylon (naylon)

Ünsüzlerin renk bakımından yarım benzeşmesi:

2. Bazı ünsüz benzeşmeleri benzeşen ünsüzlerin ortak yönlerinden bir veya birkaçını taşıyan diğer bir ünsüz üzerinde karar kılmış olabilir. Az olmakla beraber Erzurum ili ağızlarında bunların da örneklerini bulmak mümkündür.

21. -nb- > -mb- 115/ :

Gerek kelime içinde gerek kelime gurupları arasında görülen en yaygın yarım benzeşme budur:

om bir (on bir), em birinci (en birinci), bem bu (ben bu), ambele (ahan böyle), ambu (ahan bu), cambaz / canbaz (canbaz), mimber / minber (minber), ğambur / ğanbur (kambur)

22. -ml- > -mn- / -lm- > -nm- :

Seyrek karşılaşılan kararsız yarım benzeşme örnekleri vardır:

annamni (anlamlı), cehennemniyh (cehennem-

niyh (cehennemlik), dügümne- (düğümle-), kimniyh (kimlik), lazımnıh (lâzımlık); beynenminel (beynelmilel); doğumni (doğumlu), gemnen (gem ilen), tohummuh (tohumluk) islamnar (islâmlar)

23. -kc- > -tc- / -nf- > -mf- / -md- > -nd- :

Seyrek görülen fakat kararlı örnekleri olan gerileyici yakın yarım benzeşme örnekleri:

kürtci / kürcci (kürkçü), türtce / tücce (türkçe); geremfil (karanfil); şindi / şimdi (şimdi)

24. l-m- > n-m- / m-l- > m-n- / -f-n > -f-m / -b-n > -m-n

Seyrek görülen uzak yarım benzeşme örnekleri:

nimon (limon); mantęs (maltız); eferim (aferin); kimin (kibin = gibi)

Ünlü - Unsüz benzeşmeleri:

3. Bölgemiz ağızlarında böyle bir benzeşme söz konusu olmamakla beraber aşağıdaki birkaç örnekte yuvarlak ünlülerin dudak ünsüzlerini çektikleri görülür:

düvür (etç. tüngür = dünür), modul (nodul), köv / köy (f. کوی = köy)

Hece benzeşmesi:

4. Aşağıdaki iki örneğe de hece benzeşmesi gözüyle bakabiliriz:

fotfot (ing. football = futbol), baba (a. وبا = veba)

ÜNSÜZLERDE AYKIRILAŞMA:

Bölgemiz ağızlarında görülen en önemli aykırılaşma

ton (tonluluk-tonsuzluk) aykırılaşmasıdır. Tam renk aykırılaşması örneklerine rastlanmadığı gibi yarım renk aykırılaşması örnekleri de az sayıda görulur. Yine çok az sayıda ünlü-ünsüz aykırılaşmalarıyla da karşılaşılır.

Ton aykırılaşması:

1. Bölgemiz ağızlarında, hemen hemen büyük bir genellikle, kelime içerisinde, hece başlarındaki ünsüzlerin tonlulaşma (bkz.: 232021) ve hece sonlarındaki ünsüzlerin tonsuzlaşma (bkz.: 232022) eğilimi gütmeleri nedenleriyle ünsüzler karşılaştıklarında tonlulaşma yönünde gelişen bir benzeşme isteği olmasına rağmen bu olay tamamlanamamakta ve nisbi de olsa bir tonluluk - tonsuzluk aykırılaşması ortaya koymaktadırlar 116/.

Bu olayın örneklerini guruplandırarak görelim.

11. Türkçe ve alınma kelimelerin kök yahut kök niteliğindeki gövdelerinde tonsuz ünsüzlerden sonra gelen özellikle patlayıcı ünsüzler tonlulaştırılmıştır veya asli tonlu ünsüzler bu durumda korunmuştur:

işde (işte), enişde (enişte), isde- (etç. iz + de- = iste-), gäsder- (göster-), möhdaş (a. محتاج = muhtaç), baḫdiyar / baḫdavar (f. بختيار = bahtıyar), ehdimal (a. احتمال = ihtimal), taḫda (f. تخته = tahta), anaḫdar (yun. anoiktirion = ahahtar), ipdida (a. ابتداء = iptida), ḫesde (f. خسته = hasta), bosdan (f. بوستان = bostan), posda (it. posta = posta), fısdıḫ (yun. pistaki = fıstık) tefdiş (a. تفتيش = teftiş), müşderi (a. مشتری = müşteri), esgi (eski), tisgin (diksin-)

1.. Bölgemiz ağızlarında patlayıcı ünsüzlerle başlayan eklerin bu unsüzlerinin çoklukla yal-

nız tonlu şekilleri kullanılır. Bu ekler tonsuz ünsüzlerle sonuçlanan kelimelere getirildiklerinde yine bir ton aykırılaşması doğmuş olur:

ğatdi (kattı), getdi (gitti), ğaşdıh (kaştık), kesdiz (kestiniz), böyüyhdür (büyüktür), öşdürdüyh (ölçtürdük), küsdürmiş (küstürmüş), ayahda (ayakta), lafda (lafta), hisden (isten), ğuşci (kuşçu), yatdıhcaz (yattıkça), türtce (türkçe)

Ekleme: Bazan özellikle Çoruhboyu ağızlarında tonlu ünsüzlerden sonra tonsuz ünsüzlü eklerinde getirildiği olur:

elçe (elçi), ğabalçılıh (götürü işçilik), tığğılti (tıkırdı)

13. İkiz katı patlayıcı ünsüzlerden önceki tonsuzlaşma eğilimi güder, sonraki tonlulaşmıştır (bkz.: 232131). Genelliği nedeniyle bu olay çevriyazıda ayrıca işaretlenmemiştir.

Ünsüzlerde renk bakımından yarım aykırılaşma:

2. Bölgemiz ağızlarında görülen renk aykırılaşmasının örneklerinin çoğu uzak aykırılaşma kapsamındadır ve daha çok akıcı (r) ve (l) ünsüzlerini konu edinmişlerdir. Yakın aykırılaşmanın tek örneği aslında kararsız olan (-mb-≷ -nb-) aykırılaşmasıdır:

ğanbur / ğambur (kambur), genber / gember (Kamber), mönbit / mümbit (mümbit) vb.

21. r-r > r-l / l-r :

İçerisinde birden fazla (r) ünsüzü bulunduran kelimelerin bu ünsüzleri aykırılaşma eğilimindedirler:

geral / gerel (karar), ğaral- (karar-), teyhrel / terkal (tekrar), tırtıl (tırtır)

zeral (zarar); galisor (karosri), leşber (rençber), ülüzgar (rüzgâr)

Ekleme: Tek kelimede aykırılaşma (-r-r- -r-y-) şeklinde görülür:

seferbeyliyh (seferberlik)

22. -n-n- > -n-l- / n-m > l-m :

mancılıh (mancınık); lizam (nizam)

23. b-b- > b-v- / -m-b- > -m-f- / -m-p- > -n-p- / v-f- > b-f- / -v-m- > -ğ-m- / n-d- > m-d- :

böv̂reyh (böbrek), otomafil (otomobil), enpül (ampul), befat / mefat (vefat), lağıman (lavman), modul (nodul)

Ünlü - Ünsüz aykırılaşmaları:

3. Bölgemiz ağızlarında kurallı bir ünlü-ünsüz aykırılaşması görülmez. Ancak aşağıdaki örneklerde, daha çok aydın konuşmasına bakarak yuvarlak ünlülerin yanında dudak ünsüzlerinin oluşmamakta direndiklerini görmekteyiz:

hücceten (fücceten), galsiyon (kalsiyum), nüsibet (musibet), nusha (muska), mönbit (mümbit), domuz (domuz), döğüş / döyüş (dövüş), düge (düve), gögercin (güvercin), gögerte (güverte), ögün- (övün-), ügüt- (övüt) ögey (üvey), öyün / oyun (övün), goğa (gova), goğan (govan), şağul (şavul), söy- (söv-), tayuh (tavuk)

ÜNSÜZLERDE İKİZLEŞME VE İKİZ ÜNSÜZLERİN TEKLEŞMESİ :

23213 Erzurum ili ağızlarında bazan aslında tek olan ünsüzlerin ikizlendiği bazan da aslında ikiz olan ünsüzlerin tekleştiği örnekleriyle sık sık karşılaşılır. Tesbitimize göre bu örneklerin bir kısmı kararlı bir kısmı ise kararsızdır. Bir kurala bağlıyamadığımız kararlı veya kararsız olma durumunu hiç olmazsa örneklerimizde işaret edebilmek için bunların varsa diğer söylenişlerini de yanlarında gösterdik. Yalnız şu hususu belirtelim ki, aslında ikiz olmayan ünsüzlerin ikizleşmesi daha çok Yukarı-Karasu ve Yukarı Aras ağızlarında görülür. Çoruhboyu ağızları ise aslında ikizi olan ünsüzleri daha iyi korumuşlardır.

ÜNSÜZLERDE İKİZLEŞME:

232131 Bölgemiz ağızlarında ikizleşme olayları üç şekilde oluşmaktadır: 1) Tam benzeşme sonucu ikizleşen ünsüzler, 2) Tabiat taklidi kelimelerin eklemede ikizleşen ünsüzleri, 3) Bir ünsüzün yanında renk bakımından kendisiyle aynılık gösteren diğer bir ünsüzün türemesi.

Tam benzeşme sonucu ikizleşen ünsüzler :

1. Daha önce de görüldüğü gibi tam benzeşme sonucu bölgemiz ağızlarında görülen ikiz ünsüzler yaygınlık sırasına göre (-nn- / -ll- / -ss- / -cc- / -mm- / -gg- / -zz- / -bb-) ünsüz çiftleridir (bkz.: 232121 - 1.):

annım (anlım); yallat- (aldat-); yassi (yassı); ducci (tuzcu); memmet (mehmet); möggem (muhkem); ezza (ecza); mabbuz (makbuz)

Ekleme: Bazan orta hece ünlülerinin düşmesi sonucu da benzer unsüzler ikiz ünsüz teşkil edebilir(bkz.: 222081 - 2.):

degge (a.دقيقة = dakika)

Tabiat taklidi kelimelerin eklemede ikizleşen ünsüzleri:

2. Bölgemiz ağızlarında tabiat taklidi kelimelerin sonlarında görülen ünsüzlerden (-h / -p' / -ç' / -j) bu kelimelere ünlüyle başlayan ekler getirildiğinde ikizleşir ve (-gg- / -bb- / -cc- / -jj-) olurlar:

fıh : fıggılti / fıggırti / fıhılti (fıkırdı), şaggılda- / şaggılla- / şaggıla- / şahılda- (şakla-), şıh : şıggılda- / şıhıla- / şıhılda- (şıkırda-), taggılda- / taggıla- / tahılda- (takırda-); hop' : hobbula- (hopla-), şap' : şabbılti (şapırtı), şabbalah (şaplak), zıp' : zıbbıla- (zıpla-); baç' : bacciyh (öpücük), sıç' : sıccıra- / şışra- (sıçra-); gıj : gıjjiyh (kayma)

Bir ünsüzün yanında renk bakımından kendisiyle aynılık gösteren diğer bir ünsüzün türemesi:

3. Bölgemiz ağızlarında bazan ilk hecesi ünlüyle sonuçlanan iki heceli kelimelerin veya daha çok heceli kelimelerin ilk iki hecesinin ilki ünlüyle sonuçlanan kelimelerin ikinci hecelerinin başındaki bazı ünsüzlerin ilk hecelerin sonunda da türediği veya tekrarlandığı görülür. Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında bazan duyuş veya obartma vurgularıyla ortaya çıkan bu olay bölgemiz ağızlarındaki birçok kelime için tabiî ve kararlıdır 117/. Aşağıda görüleceği üzere Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında tekleştirilmiş olan, bazı Türkçe ve alınma kelimelerin de bu tür ikiz ünlüleri, bu tabiilik sonucu bölgemiz ağızlarında genellikle korunmuştur. Tesbit edebildiğimiz bu şekilde oluşmuş ikiz ünsüzler şunlardır: (-gg- / -gg- / -gg- / -dd- / -bb- / -zz- / -ss- / -şş- / -mm- / -ll- / -yy- / -cc-):

31. -gg- / -gg- / -gg- (/ -h- / -k- / -k-) :

diggolta (fr. décolleté = dekolte), doggуz / doḫuz (etç. tokuz = dokuz), falagga (a. فلقه ∠ yun. phalanges = falaka), baggan / baḫan (bakan), feggir / faḫir (a. فقير = fakir), fuggara / fiḫere (a. فقرا = fukara), saggal / saḫal (etç. sakal = sakal), saggat / saḫat (a. سقط = sakat), saggın (etç. sakın- = sakın), saggız / saḫız (etç. sakız = sakız), seggeer (sakar), seggiz (etç. sekiz / sekkiz = sekiz), tikkil- (dikil- 05 079 04 -158)

32. -dd- / -td- :

ḫoddoz (hotoz), otduz (etç. ottuz = otuz), patdiyh (patik), yeddi (etç. yetti / yeti = yedi), yeddiemin (a.f. يد امين = yed-i emin) geddin / geddir (a. قدر = kadar)

33. -bb- :

debboy (fr. dépôt = depo), sabbaḫ / sabaḫ (a. صباح = sabah), sabban (sapan), tobbuḫ (etç. topık = topuk), tobbuz (topuz), zıbbır (zıpır), zobba (sopa)

34. -zz- / -ss- / -şş- :

büzzüyh / büzüyh (büzük), cezzim (a. جزم = cezim), cüzzam (a. جذام = çüzâm), gazzıḫ (etç. ḳazguḳ = kazık), üzzüyh / üzüyh (etç. yüzük = yüzük); cessim (a. جسيم = cesim), gassap (a. قصاب = kasap), gasıḫ (etç. ḳasıg = kasık), gessem (a. قسم = kasem), issi (etç. isig = sıcak), issit (etç. isit- = ısıt-), yessir (a. اسير = esir), gıssa (etç. kısga = kısa), ossur- (etç. osur- = osur-), ussuldan / ussulliyin (etç. us; = yavaşça), ussul (a. اصول = usul), yassaḫ (yasak); ossırada / ossahat (o sırada / o saat = anın-

da); aşşağı (etç. aşak = aşağı), aşşıh (aşık), daşşah (etç. taşak = taşak), döşşeyh (etç. töşek = döşek), eşşeyh (etç. eşgek = eşek)

35. -mm- :

amma / ama (a. اما = ama), emmare (a. امارہ = emare), emmi / emi (a. عم = amca), hammal (a. حمال = hamal)

36. -ll- :

çelliyh (çelik), hille (a. حیلہ = hile), illaş (a. علاج = ilâç), küllah (f. کلاہ = külah), lüllüyh (f. لولہ = muslık), şellele (a. شلالہ = şelâle), zilliyet (a. ذیالید = zilyed)

Ekleme: Birkaç kelimede ikinci heceden sonra da görülür:

bahallan- (f. بہا = pahalan-), sevgülli (sevgili)

37. -yy- :

meyyus (a. مایوس = meyus), seyyehet (a. سیاحت = seyahat), seyyis (a. سایس = seyis), seyyit (a. سید = seyit)

38. -cc- :

kucciyh / küçüyh (küçük), pocciyh (kuyruk)

39. -nn- :

Bölgemizin özellikle Çoruhboyu ağızlarında başta Narman ve İspir ağızları olmak üzere bağlama hali ekinin ilk ünsüzü (n)'nin ikizleştiği görülür:

ahmedinnen / ahmedinen (Ahmet'ilen = Ahmetle), benimnnen / bennen (benimle), gariyinnan / gariyınan (kadınla), teleginnen / teleginen (kanatla)

İKİZ ÜNSÜZLERİN TEKLEŞMESİ :

232132 Çeşitli şekillerde oluşan ikizleşme olaylarının bölgemiz ağızlarındaki yaygınlığına rağmen yine bir kısmı kararsız olan tekleşme olaylarıyla da bölgemiz ağızlarında karşılaşmak olağandır. Bu tekleşme olaylarının konusu daha çok Arapçadan alınma kelimelerin 'şeddeli' ünsüzleri olmuştur. Karşılaştığımız tekleşen ünsüz çiftleri şunlardır : (-kk- / -kk- / -vv- / -ff- / -zz- / -rr- / -yy- / -hh- / -mm- / -ll- / -nn- / -tt-). Bunlar sırasiyle bölgemiz ağızlarında şu ünsüzlere dönüşmüşlerdir: (-k- / -h- / -v- / -f- / -z- / -r- / -y- / -h-/ -y- / -m- / -l- / -n- / -t-). Aşağıda bunların örneklerini veriyoruz:

tükan (a.دكان ; Farsça 'dükân' okunur = dükkan); haḫ : haḫımi / haggımi (a. حق = hakkımı); ğuvet / ğuvvet (a.قوت = kuvvet), evvel / evvel (a.اول = evvel); ef : efędersen / effędersen (a.عف = affedersiniz); lezet / lezzet (a.لذت = lezzet), mazez (a.معزز = muazzez), mezin (a.مؤذن = müezzin); mazarat (a.مضرت = mazarrat), saraf (a.صراف = sarraf) taruz (a.تعرض = taarruz), kere / keren (a. كره = kerre); mayen (a.معين = muayyen), teyere (a.طياره = tayyare), tayor (fr. tailleur = tayyör); dabaḫana (a.f.دباغخانه = tabakhane), mütahit / mütayit (a.متعاهد = müteahhit), tehüt / teyüt (a. تعهد = taahhüt); möhimat (a.مهمات = mühimmat), zam : zamet- (a. ضم = zammet-), zan : zanet- (a. ظن = zannet-); alahelem (a. الله = Allahualem), alayismalladıḫ (a. الله = Allahaısmarladık); ana- / anna- (anla-); bataniya / baddaniya (a.بطانيه = battaniye)

ALINMA KELİMELERİN ÜNSÜZLERİ :

23214 Bölgemiz ağızlarında ünsüz olayları konusunda diyeceklerimizi burada bitirirken daha önce dağınık olarak ve ilgili başlıklar altında sözünü ettiğimiz alınma kelimelerin ünsüzleri hakkında aşağıdaki genel açıklamayı yapmayı yerinde gördük. Ünsüzler açısından bölgemiz ağızlarının genel tutumunu göstermesi bakımından almış ve almakta olduğu kelimelerin ünsüzlerinin incelenmesi ileride alacağı yeni kelimelerin ünsüzlerinin alacağı durumlara da ışık tutacaktır.

1. Alınma kelimelerin kelime ve hece başlarındaki tonlu-patlayıcı ünsüzler oldukça korunmuş, tonsuz-sızıcı ünsüzlerde bazan tonlu patlayıcı duruma getirilmişlerdir.

2. Yine alınma kelimelerin kelime ve hece sonlarındaki tonsuz-sızıcı ünsüzler oldukça korunmuş, tonlu-patlayıcı ünsüzler de bazan tonsuz - sızıcı duruma getirilmişlerdir.

3. Yine alınma kelimelerin karşılaşan ünsüzleri açıklar öne kapalılar sona gelmek üzere bazan göçüşmeye zorlanmışlardır.

4. Bu kelimelerde yine karşılaşan ünsüzler başta olmak üzere bölgemiz ağızlarının öngördüğü üzere ünsüz benzeşmesi oldukça geliştirilmiştir.

5. Arapça ve Farsça'dan alınma kelimelerin ünsüzleri genellikle aşağıda görüldüğü şekilde değerlendirilmiştir: (bkz.: Tablo : 12).

TABLO : 12

ESKİ HARFLERİN SES DEGERLERİ

Harf	Adı	Kelime ve Hece Başında	Kelime ve Hece Sonunda
ا	elif	e / a	e / a

ب	ba	b-	-p
پ	pa	p-	-p
ت	ta	t- / d-	-t
ث	sa	s-	-s
ج	cim	c-	-j
چ	çim	ç-	-ş
ح ه	ha	h- / ḫ-	-h / -ḫ
خ	ḫa	ḫ-	-ḫ
د	dal	d-	-t
ذ	zal	z-	-z
ر	ra	r-	-r
ز	za	z-	-z / -s
ژ	ja / ca	c-	-j
س	sin	s-	-s
ش	şin	ş-	-ş
ص	sat	s-	-s
ض	dat	d- / z-	-t / -s
ط	dı	d- / t-	-t
ظ	zı	z-	-z / -s
ع	ayın	e / a	e / a
غ	ḡayın	ḡ- / ġ-	-ğ
ف	fa	f-	-f
ڤ	ḡaf	ḡ- / ġ-	-ḫ
ك	kef	k- / g-	-y͡h / -y
ل	lam	l-	-l
م	mim	m-	-m
ن	nun	n-	-n
و	vav	v-	-v
ه	güzel he	h-	-h
لا	lamelifle	la-	-la
ى	ya	y-	-y

Not: Tabloda benzeşme, aykırılaşma ve diğer ünsüz değişmeleri gözönünde bulundurulmamıştır.

V U R G U :

Bölgemiz ağızları gerek kelime, gerek cümle vurgula-
ve tonlaması bakımından Türkiye Türkçesi aydın konuşmasın-
pek ayrılmış sayılmazlar. 118/. Bu sebeplede çevriyazı-
da vurgu işaretini hemen hemen hiç kullanmadık. Bölgemiz a-
larında vurgunun Türkiye Türkçesi aydın konuşmasından ayrı-
en önemli genel özelliği, diyebiliriz ki, vurgulama sıra-
da ses organlarının aydın konuşmasındaki kadar sertlik ve
ginlik kazanmamasıdır. Tonlamaya gelince genel özellikleri
kiye Türkçesi aydın konuşmasıyla aynı kalmak üzere fertler
asında önemsiz değişmeler gösterebilmektedir.

Kelime vurgusu:

1. Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında olduğu gibi bölgemiz ağızlarında da kelime vurgusu, cins isimlerde, sıfatlarda, zamirlerde ve edatlarda ister basit, ister yapım ve çekim ekleriyle genişletirilmiş olsunlar genellikle son hece üzerindedir. Bu kelimeler iki heceden fazla iseler ilk hece üzerinde de hafif bir vurgu hissedilir:

ğa'pi (kapı), ğa'paḫ; 'ğapi'yi (kapıyı),
ğapaḫ'lı (kapaklı)

Alınma kelimelerin aydın konuşmasında korunmuş olan son hece dışındaki vurguları da bölgemiz ağızlarında son heceye getirilmişlerdir:

'madali'ya (madalya), 'patis'ḫa (patiska),
'selamıneley'küm (selâmünaleyküm)

Özel isimlerde vurgu ilk heceye çekildiği gibi, cins isimlerden özel isim olarak kullanılanlarda da vurgu ilk hecededir:

'erzürüm (Erzurum), 'ğala (Hasankalesi),
ğa'la (kale)

Zarflarda vurgu ya ilk hecededir veya zarf yapan ekten önce gelen hecededir:

'erkenniyin (erkenden), 'şindiliyh (şimdilik), be'leliyin (bu tarafa doğru)

Ünlemlerde ve çağırma sözlerinde de vurgu ilk heceye gelir:

'dahaydi (hadi bakalım); 'olan 'ğari (ulan kadın = karıcığım)

Cümle vurğusu:

2. Fertlere has bazı değişikliklere rağmen cümle vurgusu da Türkiye Türkçesi aydın konuşmasından pek ayrılmaz. Cümle vurgusu cümle içerisinde önemli görülen kavramı ifade eden kelimenin vurgusu üzerine getirilir:

'ğapı'nın 'kitlegi'ni ğır"miş. (Kapının kilidini kırmış.); 'ğapı"nın 'kitlegi'ni ğır'miş.(Başka bir yerinkini değil, sadece kapının kilidini kırmış.); 'ğapı'nın 'kitlegi"ni ğır'miş. (Kapının başka bir yerini değil, sadece kilidini kırmış.)

Yine Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında olduğu gibi önemli görülen kavramı ifade eden kelime cümlenin yüklemine yaklaştırılır; bu kelime yüklemin kendisiyse ikinci dereceden önemli görülen kavramı ifade eden kelimenin önüne alınır:

ğır"miş 'ğapı'nın 'kitlegi'ni. (Kırmış kapının kilidini); 'kitlegi"ni ğır'miş 'ğapı'nın. (Kilidini kırmış kapının.);

ŞEKİL BİLGİSİ

ŞEKİLBİLGİSİ

3 Genel anlamda değişik bölümleri bulunan ve bunlara göre değişik tarifleri yapılabilen 'şekilbilgisi (morphologie)' 1/, bizim bu çalışmamızda, yapım (= mevcut kavramları işaret eden ses şekillerinden yeni kavramları işaret eden ses şekilleri yapma) ve çekim (= kavramları işaret eden ses şekilleri arasında ilişki kurma) unsurlarını, yani 'anlam unsurları (monèmes autonomes 2/)'na göre sayıları az, fakat kullanılış alanları daha geniş olan 'vazife unsurları (monèmes fonctionnels 3/)'nı kapsamaktadır.4/.

Bu tarife göre, genel olarak diyebiliriz ki, şekilbilgisi (morphologie 5/) açısından bölgemiz ağızları kendi aralarında sağlam bir bütünlük gösterdikleri gibi, Türkiye Türkçesi aydın konuşması ile de oldukça yakınlık gösterirler. Ancak şekil-sesbilgisi (morphonologie 6/) açısından bazı durumlarda hem kendi aralarında biribirlerinden, hem de Türkiye Türkçesi aydın konuşmasından ayrılırlar.

Elimizdeki malzemeye 'şekilbilgisi (morphologie)' ve 'şekil-sesbilgisi (morphonologie)' açılarından baktığımızda aşağıdaki grupları görürüz:

1. Ekler (bitişen vazife unsurları)

1. Bölgemiz ağızlarının bütününde Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında görülen şekilleriyle tam uygunluk gösteren ekler.

2. Sesbilgisi ana-bölümünde de yeri geldikçe ana hatlarıyla gösterdiğimiz üzere, almış oldukları ses yapılarıyla, bölgemiz ağızlarında, yer yer ve değişik ölçülerde kalıplaşmış şekiller ortaya koyan, veya bölgemiz ağızlarının bütününde Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında görülen şekillerinden az çok farklılaşmış ekler.

3. Bölgemiz ağızlarındaki kullanılışlarında, Türkiye Türkçesi aydın konuşmasındaki kullanılışlarına göre vazife ve sıra farkı gösteren ekler.

4. Bölgemiz ağızlarında karşılaşılan , fakat Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında görülmeyen ekler.

2. Vazifeli kelime ve kelime grupları (edat, zamir vb.. ayrık vazife unsurları)

1. Bölgemiz ağızlarının bütününde Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında görülen şekilleriyle tam uygunluk gösteren vazifeli kelime veya kelime grupları.

2. Bölgemiz ağızlarındaki kullanılışlarında, Türkiye Türkçesi aydın konuşmasındaki kullanılışlarına göre vazife ve sıra farkı gösteren vazifeli kelime veya kelime grupları.

3. Bölgemiz ağızlarında karşılaşılan, fakat Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında görülmeyen vazifeli kelime veya kelime grupları.

Şekilbilgisi ana-bölümümüzün bundan sonraki kısmında 'vazife unsurları (monèmes fonctionnels)', sıraları geldikçe, yukarıda sıraladığımız durumlardan hangilerine girdikleri de belirtilerek teker teker ele alınacaklardır.

KELİME TÜRETME:

31 Mevcut kavramları işaret eden ses şekillerinden vazife unsurları aracılığiyle yeni kavramları işaret eden ses şekilleri yapmaya 'kelime türetme (formation de mots)' diyoruz. Bilindiği gibi Türkçede kelime türetme iki yolla yapılmaktadır:

1. Mevcut kelime kök veya gövdelerine vazife ve kullanılışları belli ekleri getirmekle.
2. Mevcut kelime kök veya gövdelerini belli kurallara bağlı olarak birleştirmekle.

Şüphesiz, her iki yolla da türetilmiş kelimeler bölgemiz ağızlarında bulunmakla beraber, bu başlık altında, biz, daha yaygın olan eklemeyle kelime türetmeyi ele alıp, seyrek karşılaşılan ikinci yolu, gerektikçe kelimelerin görevlerini anlatırken vermeye çalışacağız.

Türkçenin temel kurallarından birisine göre, kelime türetmede kullanılan yapım ekleri vazifelerine ve eklenme şartlarına göre dört guruba ayrılır ve bu gruplar arasındaki sınır kesindir.

1. İsimden isim türeten ekler
2. Fiilden isim türeten ekler
3. İsimden fiil türeten ekler
4. Fiilden fiil türeten ekler

Tarihi boyunca Türkçenin çeşitli lehçe, şive ve ağızlarında bu dört gurupta vazife alan çok sayıda ek bulunmuştur. Ancak bu ekler, devir devir, yer yer işleklik kazanmış, işleklliklerini yitirmiş, hatta ölmüş olabildikleri gibi, bazan öl-

müş oldukları halde taşlaşmış olarak şu veya bu kelimenin yapısında görülebilmektedirler de. Şekilbilgisi açısından ağızbilim araştırmaları için önemli olan şüphesiz ki belli bir işlekliğe sahip canlı eklerdir. Yani ağızları işlenmekte olan toplumun belli kurallar içerisinde yeni kavramları işaret edenkelimeler türetmekte veya kavramlar arasında münasebet kurmakta kullanmakta olduğu eklerdir. Bu nedenle aşağıda, bölgemiz ağızlarındaki sözlerden bilim aracılığıyla tesbit edilebilecek eklere yer verilmemiştir.

İSİMDEN İSİM TÜRETEN EKLER:

311 Bölgemiz ağızlarında isimden isim türeten ekler aşağıda kural ve yayılma alanları ile verilmiştir:

01. +lıḫ (+leḫ , +leḫ , +leŷh , +lek' , +lıḫ , +lık , +liḫ , +liŷh , +lik' , +loḫ , +luḫ , +luk' , +luk , +lüg' , +lüŷh , +lük' ; +leg+ , +leğ+ , +ley+ , +lığ+ , +lig+ , +liy+ , +loğ+ , +luğ+) Z/.

011. Bölgemiz ağızlarının bütününde ekin önsesi (l) (n) ile karşılaştığında benzeşmeye uğrar ve (n) olur (bkz.: 23212 - 11.):

çobannıḫ (çobanlık) , 06 008 03 - 17

sorḫunnuḫ (sorgunluk) , 01 038 01 - 6

bahçivannuḫ (bahçivanlık) , 05 079 05 - 59

şenniŷh (şenlik) , 13 011 01 - 30

Ekleme: Aynı olay seyrek olarak (m) ünsüzüyle de görülür (bkz.: 23212 - 22.):

toḫomnuḫ (tohumluk) , 14 062 02 - 27

012. Ekin sonsesi (h/yh) bir ünlü ile karşılaştığında,

0121. Artdamaklı işe (ğ), öndamaklı ise (g) olur:

macirlığa (muhacirliğe) , 13 002 03 - 10

ğabalçılığ et- (götürü al-) ,13 002 03 -24

0122. Öndamaklı ise (g) olur:

çifcilige (çiftçiliğe) , 03 063 01 - 67

beslemelig et- (uşaklık et-),01 035 01-100

Ekleme: bazan (y) olduğu da görülür:

elçeleye (elçiliğe) , 03 009 02 - 20

derinmiyi (derinliği) , 10 000 01 - 14

013. Ekin sonses ünsüzü öndamaklı ise İspir ağızlarında çoklukla fısıltılı tonsuz (k') ünsüzüdür:(bkz.: 23205):

fiharelük'(fukaralık) , 05 079 06 - 3

irehmetlük'(rahmetli) , 05 079 05 - 240

Ekleme: Bu durumla çok seyrek olarak diğer Çoruh-boyu ağızlarında da karşılaşılır:

yemlük' (yemlik) , 02 000 02 - 26

köylik' (köylük) , 03 024 04 - 17

ellik' (illik) , 01 035 01 - 89

014. Ekin ünlüsü (bkz.: 22202 - 221),

0141. Yukarı Karasu ağızlarında her iki ünlü uyumuna girer:

ajlıh (açlık) , 01 000 02 - 40

otluh (otluk) , 13 011 01 - 102

gemiyhciliyh (kemikçilik), 01 121 01 - 137

köylük' (köylük), 01 111 01 - 12

mezerligin (mezarlığın) , 01 123 01 - 20

0142. Yukarı Aras ağızlarında çoklukla kalınlık - incelik uyumundan kaçıp kalın olarak gelir:

leşberlıh (rençperlik) , 06 008 01 - 64

köv̊luh (köylük) , 09 048 01 - 5

0143. Çoruhboyu ağızlarından

01431. İspir ağızlarında düzlük - yuvarlaklık uyumundan kaçıp yuvarlak olarak gelir:

haşluğuz (harçlığınız) , 05 052 01 - 224

dünyalugun (dünyalığını) , 05 079 06 - 179

meşelüg' (meşelik) , 05 052 01 - 50

ehiretlügen (ahiretliğine), 05 079 06 - 179

irehmetlük' (rahmetli) , 05 079 05 - 240

01432. Tortum ağızlarında hem kalınlık - incelik, hem de düzlük - yuvarlaklık uyumlarından kaçıp kalın - yuvarlak olarak gelir:

meyvaçıluh (meyvecilik) , 07 024 01 - 16

reşberluh (rençperlik) , 07 024 01 - 16

kömürluh (kömürlük) , 07 000 01 - 74

01433. Oltu ağızlarında,

014331. Tortum ağızlarında olduğu gibi kalın-yuvarlak olarak gelir:

avciluh (avcılık) , 02 019 01 - 38

esgerluh (askerlik) , 04 056 01 - 33, 103

ajluğun (açlığın) , 03 000 01 - 98

014332. Özellikle Türkmen ağızlarında, her türlü uyumun dışında kalıp (e) olarak gelir:

köteleğımeze (kötülüğümüzü),03 000 01 - 82

başleğene (başlığını) , 03 009 03 - 28

elçeleye (elçiliğe) , 03 009 02 - 20

015. Bu ekin bölgemiz için hiçbir kurala bağlanmayan ve seyrek karşılaşılan aşağıdaki örnekleriyle de karşılaşılır:

arıcılık' (arıcılık) , 02 019 01 - 49

seferbeyluk' (seferberlik), 02 001 01 - 13

topliluḳda (toplulukta), 02 019 01 - 18

köv̊lik' (köylük) , 03 024 04 - 17

faḫirliḫ (fakirlik) , 13 020 01 - 71

rahmetleḫ (rahmetlik) , 02 000 01 - 68

rahmetleḫ (rahmetlik) , 02 000 01 - 35

şaḫetlek' (şahitlik) , 04 000 01 - 85

vekẹleloğẹ (vekilliği) , 14 062 02 - 9

Yukarıda örnekleriyle görüldüğü gibi (+lıḫ) eki sesbilgisi açısından bölgemiz ağızlarında, Türkiye Türkçesi aydın konuşmasındaki eşi olan (+lık) ekinden çeşitli şekillerde farklılaşmıştır. Anlambilim bakımından ise vazifesinde herhangi bir değişiklik görülmemektedir 8/.

02. +ci (+ce , +ci , +cu , +çe , +çi ; +ce+ , +ci+ , +cu+ , +çi+ , +çu+) 9/.

021. Bölgemiz ağızlarının bütününde ekin önsesi genel olarak herhangi bir tonluluk - tonsuzluk uyumu gözetmeksizin tonlu (c) dir: (bkz.:23202 - 23):

çifci (çiftçi) , 03 069 01 - 67.

dutci (tuzcu) , 01 111 01 - 102

gületci (güreşçi) , 04 056 01 - 26

vesayẹtcẹ (arabacı) , 01 000 02 - 108

ziratci (ziraatçı) , 11 013 02 - 34

zireetculuğẹ (ziraatçılığı),14 062 02 - 23

Ekleme 1.: Daha çok Çoruhboyu ağızlarında seyrek te olsa bu önses ünsüzünün tonsuz şekliyle de karşılaşılır:

elçe (elçi) , 02 019 01 - 8, 12

elçi (elçi) , 04 015 01 - 27 / 04 056 01

zurnaçe (zurnacı) , 02 022 02 - 90

ğabalçılığ (götürü işçilik),13 002 03 - 24

kürkçi (kürkçü) , 03 056 01 - 7

meyvaçıluh (meyvecilik) , 07 024 01 - 16

sınehceçi (kırıkçı) , 07 015 01 - 22

Ekleme 2.: Bu önses ünsüzünün kendisinden önce gelen diş ünsüzlerini kendisine benzeştirdiği de seyrek görülen olaylardandır:(bkz.: 23212):

acci (aşçı / atçı) , 12 017 01 - 64

ducci (tuzcu / dutçu) , 01 018 01

gülecci (güreşçi) , 10 003 01

hizmecci (hizmetçi) , 09 048 01

022. Bölgemiz ağızlarının bütününde bu ekin ünlüsü üzerine ek almadığı takdirde düz-dar-incedir (bkz.: 22202 - 31):

düvürci (dümürcü) , 09 005 02 - 6

ğatırçe (katırcı) , 04 056 01 - 111

kürkçi (kürkçü) , 03 056 01 - 7

Ekleme : Bu kurala uymayan tek bir örnekle karşılaştık:

avcu (avcı) , 04 000 01 - 10

0221. Üzerine ek aldığı takdirde Yukarı Karasu ve Yukarı Aras ağızlarında kendisininkinden önce gelen hecenin ünlüsüyle uyuma girer:

arıcılığ (arıcılık) , 03 063 01 - 68, 70

malcılığ (sığırcılık) , 03 063 01 - 64

suculuğ (suculuk) , 10 013 01

0222. Çoruhboyu ağızlarında herhangi kurallı bir durum göstermeksizin,

02221. Bazan Yukarı Karasu ve Yukarı Aras ağızlarında olduğu gibi, kendisininkinden önce gelen hecenin ünlüsüyle uyuma girer:

avcıluğ (avcılık) , 02 019 01 - 37..

yolçuluğ (yolculuk) , 07 022 01 - 16

02222. Bazan düz-dar-ince ünlüsünü koruyarak uyumsuz kalır:

avciluği (avcılığı) , 02 022 01 - 10

nişancimedi (nışancım idi), 02 022 01 - 17

02223. Bazan da kendisinden sonra gelen ekin ünlüsüyle uyuma girer:

yatahculuğ (yatakçılık) , 04 000 01 - 84

zirêêteuluğê (ziraatçılığı), 14 062 02 -23

Yukarıda örnekleriyle görüldüğü gibi (+ci) eki sesbilgisi açısından bölgemiz ağızlarında, Türkiye Türkçesi aydın konuşmasındaki eşi olan (+cı) ekinden çeşitli şekillerde farklılaşmıştır. Anlambilim bakımından ise vazifesinde herhangi bir değişiklik görülmemektedir 10/.

03. +li (+lê , +li , +lu , +lü ; +le+ , +lı+ , +li+ , +lu+ , +lü+) 11/.

031. Bölgemiz ağızlarının bütününde ekin önsesi (l) (n) ile karşılaştığında benzeşmeye uğrar ve (n) olur (bkz.: 23212 - 11.):

canni (canlı) , 02 022 02 - 39

deleğanne (delikanlı) , 02 000 01 - 49

düzenni (düzenli) , 03 009 02 - 19

tırabızanni (trabzonlu) , 08 029 01 - 78

vijdanni (vicdanlı) , 10 000 01 - 117

Ekleme: Aynı olay seyrek olarak (m) ünsüzüyle de görülür (bkz.: 23212 - 22.):

doğumni (doğumlu) , 10 000 01 - 5 /
11 013 02 - 54

032. Bölgemiz ağızlarının bütününde bu ekin ünlüsü üzerine ek almadığı takdirde düz-dar-incedir (bkz.: 22202 - 31):

çamırli (çamurlu) , 08 041 01 - 82

çaruhlę (çarıklı) , 07 015 03 - 68

ğorhuli (korkulu) , 01 121 01 - 118

varlę (varlıklı) , 02 019 01 - 28

suli (sulu) , 03 063 01 - 35

Ekleme: Şenkaya - Olur Türkmen ağızlarında bu kurala uymayan örneklerle karşılaşılabilir:

gömüllü (gönüllü) , 02 019 01 - 35

komurlu (kömürlü) , 03 009 02 - 5

uğurlu (ugurlu) , 03 009 02 - 5

0321. Üzerine ek aldığı takdirde genellikle bölgemiz ağızlarının bütününde kendisinden önce gelen hecenin ünlüsüyle uyuma girer:

sahlıda (saklanmış) , 06 019 01 - 111

köylüce (köy halkı birlikte), 09 049 01 - 33

0322. Seyrek olarak bu kuralın bozulduğu da görülür:

deliğannisi (delikanlısı) , 01 000 02 - 54

sulide (suluda) , 07 022 02 - 7

033. Bu ekin seyrek olarak bazı sesbilgisi olaylarına yol açtığı da görülür:

kitli (kilitli) , 10 055 01 - 23

sulli (sulu) , 11 013 02 - 43

Yukarıda örnekleriyle görüldüğü gibi (+li) eki sesbilgisi açısından bölgemiz ağızlarında, Türkiye Türkçesi aydın konuşmasındaki eşi olan (+lı) ekinden çeşitli şekillerde farklılaşmıştır. Anlambilim bakımından ise vazifesinde herhangi bir değişiklik görülmemektedir 12/.

04. +sız (+sız , +siz , +suz , +süz ; +sız+..) 13/.

041. Bölgemiz ağızlarının bütününde bu ekin ünsüzleri herhangi bir değişikliğe uğramadıkları gibi, ünlüsü de genellikle kalınlık - incelik ve düzlük - yuvarlaklık uyumlarına girer:

bẹfasız (vefasız) , 05 079 04 - 379

ḥabersız (habersiz) , 02 022 02 - 41

vaḥıtsız (vakitsiz) , 01 000 01 - 59

ensizden (ansızın) , 02 022 02 - 41

rütübetsiz (rutubetsiz) , 03 063 01 - 72

tütünsüz (dumansız) , 09 052 01 - 127

Ekleme: Bu kurala uymayan tek bir örnekle karşılaştık:

sanatsiz (senetsiz) , 11 013 02 - 103

042. Bu ekin seyrek olarak bazı sesbilgisi olaylarına yol açtığı da görülür:

kẹfsizle- (keyifsizlen-) , 09 000 01 - 13

gönüsüz (gönülsüz) , 14 062 02 - 94

rahassız (rahatsız) , 01 066 01

süssüz (sütsüz) , 14 013 01 - 240

Yukarıda örnekleriyle görüldüğü gibi (+sız) eki ses-bilgisi açısından bölgemiz ağızlarında, Türkiye Türkçesi aydın konuşmasındaki eşi olan (+sız) ekiyle aynıdır. Anlambilim bakımından ise vazifesinde de herhangi bir değişiklik görülmemektedir 14/.

05. +ki (+kę ,+ki , +ku , +hu , +ki+ , ...) 15/

051. Bölgemiz ağızlarının bütününde genellikle ses bakımından tek şekilli (+ki) görülen bir ektir:

aşşahki (aşağıdaki) , 08 040 01 - 16

çĭnimdeki (çanağımdaki) , 14 013 01 - 300

yuharki (yukarıdaki) , 11 013 02 - 38

aşahkę (aşagıdaki) , 02 000 01 - 76

eskękę (eski) , 06 008 03 - 7

ęvelkę (evvelki) , 02 019 01 - 43

ilerkę (ilerideki) , 04 013 01 - 18

bizęmkęler (bizimkiler) , 03 038 01 - 32

devletinçęsę (devletinki) , 14 062 05 - 31

05a. Şenkaya - Olur Türkmen ağızlarında bu ekin ünlüsünün kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumlarına girdiği, hatta ünsüzünün de bu değişen ünlüye tabi olarak ön ve art damaklı olduğu ve bazan sızıcılaştığı seyrek te olsa görülmektedir:

onunhu (onunki) , 03 008 01

çocūnku (çocuğunki) , 02 018 01

adamınhı (adamınki) , 03 013 01

Yukarıda örnekleriyle görüldüğü gibi (+ki) eki sesbilgisi açısından bölgemiz ağızlarında, Türkiye Türkçesi aydın konuşmasındaki eşi olan (+ki) ekiyle genellikle aynıdır. Anlambilim bakımından ise vazifesinde herhangi bir değişiklik görülmemektedir. Ancak Türkiye Türkçesi aydın konuşmasındaki durumundan farklı olarak, yön ve yer bildiren isimlerin bazılarına 'bulunma hali eki'nin aracılığı olmaksızın gelmekte, bazanda 'ilgi hali eki' almış isimler üzerine geldiğinde kendisinden sonra 'iyelik eki: 3.t.ş.' almaktadır: 16/:

aşahkę (aşağıdaki) , 02 000 01 - 76

aşşahki (aşağıdaki) , 08 040 01 - 16

yuharki (yukarıdaki) , 11 013 02 - 38

ilerkę (ilerideki) , 04 013 01 - 18

devletinçesę (devletinki) , 14 062 05 - 31

seninkisi (seninki) , 01 066 01

06. +cıh (+ceh , +ceyh , +cıh , +ciyh , +cuh , +cüyh ; +cığ+ , +cig+ ...) 17/.

061. Bölgemiz halkınca vazifesi bilinen fakat az kullanılan bu ekin elimizdeki örneklerinin azlığı nedeniyle ses yapısı üzerine kesin birşey söyliyemiyoruz. Ancak, örneklerimize dayanarak diyebiliriz ki, bu ekin ünlüsü ve sonses ünsüzü daha önce görmüş olduğumuz (+lıh) ekiyle (bkz.: 311 - 01.), ve önses ünsüzü de, yine daha önce görmüş olduğumuz (+ci) ekiyle (bkz.: 311 - 02.) gelişme benzerliği göstermektedir. Örneklerimizden birkaçını aşağıya sıralıyoruz:

azcıh (azcık) , 04 000 01 - 95

billıhmacıh (bir lokmacık), 01 111 01 - 56

hatıncıh (hatuncuk) , 10 056 01 - 25

azcuh (azcık) , 05 079 06 - 71

azacuh (azcık) , 04 000 01 - 101

accıh (azcık) , 01 083 01

Yukarıda örnekleriyle görüldüğü gibi (+cıh) eki sesbilgisi açısından bölgemiz ağızlarında, Türkiye Türkçesi aydın konuşmasındaki eşi olan (+cık) ekinden çeşitli şekillerde farklılaşmıştır. Anlambilim bakımından vazifesinde herhangi bir değişiklik görülmemekle beraber pek kullanılmamaktadır. Bu ekin vazifesini bölgemiz ağızlarında "küçüyh, ufah vb." bazı isim cinsinden kelimeler görmektedir 18/.

07. +cah (+cah , +ceyh , +çah ,+çeyh ; +cağ+ , +ceg+ , ...) 19/.

071. Bölgemiz halkınca vazifesi bilinen fakat az kullanılan eklerden birisi de budur. Elimizdeki örneklerinin azlığına rağmen tesbit ettiğimiz kadarıyla bölgemiz ağızlarının bütününde kalınlık - incelik uyumuna uygun olarak eklenir:

böyüceyh (büyükçe) , 01 083 01

elceyh (elcek) , 01 066 01

golçah (kolçak) , 05 062 01

hetirceyh (hatılcek) , 05 052 01

oyunçah (oyuncak) , 01 066 01

çabuhcah (çabucak) , 01 083 01

evceyh (ev halkı birlikte) , 09 046 01 -47

Yukarıda örnekleriyle görüldüğü gibi (+cah) eki sesbilgisi açısından bölgemiz ağızlarında, Türkiye Türkçesi aydın konuşmasındaki eşi olan (+cak) ekinden biraz farklılaşmıştır. Anlambilim bakımından vazifesinde herhangi bir değişiklik görülmeyen bu ek bölgemiz ağızları için ışık sayılmaz 20/.

08. +cığaz (+cığaz , +cuğaz) 21/.

081. Bölgemiz ağızlarının bütününde ses bakımından tek şekilli (+cığaz/+cuğaz) görülen bir ektir:

adamcığaz (adamcağız) , 13 020 01 - 7

hancığaz (Hancegiz köyü) , 01 083 01

buncuğaz (bu kadarcık) , bçy.

oncuğaz (o kadarcık) , bçy.

Gölcığaz (Gölceğiz köyü) , 09 036

Yukarıda örnekleriyle görülen bu (+cığaz) küçültme eki Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında kaybolmak üzere olan (+cığaz) ekinin bölgemiz ağızlarındaki eşidir. Kalıplaşarak tek şekliyle kullanılan bu ek küçültme anlamı yanında acıma ve ilgi de ifade eder. İşaret sıfatlarına 'zamir (-n-) si' ile eklenerek "kadarcık" anlamını katar 22/.

09. +cılağ (+cılağ , +culağ)

091. Bölgemiz ağızlarının bütününde ses bakımından tek şekilli (+cılağ/+culağ) görülen bir ektir:

azıcılağ (azcık) , bçy.

bunculağ (bu kadarcık) , bçy.

onculağ (o kadarcık) , bçy.

(+cığaz) eki için söylediklerimiz bu ek için de geçerlidir (bkz.: 311 - 081). 23/.

10. +cucağ (+cucağ)

101. Bu da bölgemiz ağızlarında görülen tek şekilli (+cucağ) eklerdendir:

buncucağ (bu kadarcık) , bçy.

oncucah (o kadarcık) , bçy.

şuncucah (şu kadarcık) , bçy.

(+cığaz) eki için söylediklerimiz bu ek için de gerlidir (bkz.: 311 - 081) 24/.

11. +ca (+ca , +ce ; +ci+) 25/.

111. Bölgemiz ağızlarının bütününde bu ekin ünsüzü herhangi bir değişikliğe uğramadığı gibi ünlüsü de kalınlık - incelik uyumuna girer:

alamanca (Almanca) , 01 066 01

türkçe (türkçe) , 02 058 01 - 98

türkce (Türkçe) , 01 058 02 - 45
13 017 01 - 9

urusca (Rusça) , 02 000 01 - 7

arabıca (Arapça) , 06 008 03 - 32

farısıca (Farsça) , 06 008 03 - 32

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi (+ca) eki sesbilgisi açısından bölgemiz ağızlarında Türkiye Türkçesi aydın konuşmasından farklı olarak ünsüz uyumu dışında kalmaktadır. Anlambilim bakımından ise vazifesi aynıdır. 26/.

12. +daş (+daş , +deş ; +daş+ , ...) 27/.

121. Bölgemiz ağızlarının bütününde bu ekin ünsüzü herhangi bir değişikliğe uğramaz. Ünlüsü ise kararlı olmamakla beraber kalınlık - incelik uyumuna girme eğilimlimedir:

arhadaş (arkadaş) , 12 017 01 - 24

gardaş (kardeş) , 04 056 01 - 39

yurtdaş (yurttaş) , 01 066 01

kövdeş (ayni köylü) , 01 083 01

Bu ek te ünsüz uyumu dışında kalmaktadır. Anlambilim

bakımından vazifesinde bir değişiklik yoktur 28/.

13. +°nci (+°nci , +°ncı+ ...) 29/.

131. Bölgemiz ağızlarının bütününde geçici ünlüsü kalınlık - incelik ve düzlük - yuvarlaklık uyumlarına girer bu ekin sonses ünlüsü üzerine ek almadığı takdirde daima düz-dar-incedir. Üzerine ek aldığı takdirde bu da her iki ünlü uyumuna girmektedir:

birençe (birinci) , 02 000 01 - 57

birinçe (birinci) , 02 019 01 - 52

doğğuzunci (dokuzuncu) , 13 002 01 - 10

dohuzunce (dokuzuncu) , 07 000 01 - 126

ğaçıncı (kaçıncı) , 03 063 01 - 70

sekzinçe (sekizinci) , 03 038 01 - 13

üjünçe (üçüncü) , 14 013 03 - 160

biriçe (birinci) , 01 111 01 - 149

zırıncı (sonuncu) , 01 066 01

Yukarıda örnekleriyle görüldüğü gibi (+°nci) eki sesbilgisi açısından bölgemiz ağızlarında Türkiye Türkçesi aydın konuşmasındaki eşi olan (+°ncı) ekinden pek farklılaşmış sayılmaz. Anlambilim bakımından vazifesinde de herhangi bir değişiklik yoktur 30/.

14. +ar (+ar , +er , +şar , +şer ; +ar+ , ...) 31/.

141. Bu ek her bakımdan Türkiye Türkçesi aydın konuşmasındaki eşi olan (+ar) ekiyle aynıdır 32/. Çok seyrek olarak eklendiği sayı kelimesi ikizlenmediği takdirde bu ekin tekrarlandığı görülür:

altışarar (altışar tane) , 01 066 01

15. $+^{O}Z$ ($+^{O}z$; $+^{O}z+$) 33/.

151. Bu ek te her bakımdan Türkiye Türkçesi aydın konuşmasışdaki eşi olan ($+^{O}z$) ekiyle aynıdır:

ekizlerim olmişdi (ikiz doğurmuştum) ,

16. $+^{O}n$ / $+^{O}m$ ($+^{O}n$ / $+^{O}m$)

161. Çarpımlarda çarpılan sayıya getirilen bu ekin 'iyelik eki 2. vy. l. t.ş.' menşeli olduğu görüşündeyiz. Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında eşi olmayan bir ektir; "kere, defa" kelimelerinin vazifesini yapmaktadır:

üç ikin (üç kere iki) , 01 043 01

beş onum da elli (beş kere on elli) ,

17. $+^{O}msi$ ($+^{O}msi$)

171. Bu ek te her bakımdan Türkiye Türkçesi aydın konuşmasındaki eşi olan ($+^{O}msi$) ekiyle aynıdır 34/. Kullanılışça yaygın değildir. Vazifesini bölgemiz ağızlarında daha çok 'eşitlik eki: +ca' ile "yolli" kelimesi yapmaktadır:

eyşimsi = eyşice = eyşi yolli (ekşimsi)

18. +sı (+sı) 35/.

181. Bu ek te her bakımdan Türkiye Türkçesi aydın konuşmasındaki eşi olan (+sı) ekiyle aynıdır; Kullanılışça yaygın değildir. Vazifesini bölgemiz ağızlarında daha çok 'eşitlik eki: +ca' ile "kimi(n), gibi vb." kelimeler yapmaktadır:

çocuḫsi = çocuḫca = çocuḫ kimin (çocuksu)

19. $+^{O}$mtıraḫ / $+^{O}$mtireyḫ ($+^{O}$mtıraḫ / $+^{O}$mtireyḫ) 36/.

191. Bu ek te her bakımdan Türkiye Türkçesi aydın konuşmasındaki eşi olan (+^{o}mtırak) ekiyle aynıdır 37/. Kullanılışı yaygın olmayan bu ekin yazı dili aracılığıyla geçtiği görüşündeyiz. İnce ünlülü şekilleriyle karşılaşılmasına rağmen ünlü uyumuna girip girmemesi konusunda bir kural sahibi olamadık:

eyşimtırah / eyşimtireyh (ekşimtırak)

ğırmızımtırah / ğırmızımtireyh (kırmızımsı)

20. +li ... +li (+li ... +li) 38/.

201. Bu ek ses yapısı bakımından daha önce görmüş olduğumuz (+li) ekiyle aynı kurallara bağlanır (bkz.: 311 - 03.). Kullanılışı oldukça yaygındır. Anlambilim bakımından vazifesinde değişiklik olmamıştır:

ğadınni erkeyhli (kadınlar ve erkekler) ,

oğlanni ğızli (oğlanlar ve kızlar) ,

21. +liyin (+liyin) 39/.

211. Ünlü uyumu dışında kalan ve daima düz-dar-ince ünlülü olarak eklenen bu ekin önsesi (l), diğer (l) önsesli eklerde olduğu gibi, (n) ile karşılaştığında benzeşmeye uğrar ve (n) olur (bkz.: 311 - 03.):

sabahliyin (sabahleyin) , 01 066 01

evleliyin (öğle vakti) , 01 066 01

ahşamniyin / ahşamliyin (akşamleyin)

Yukarıda örnekleriyle görüldüğü gibi (+liyin) eki ses-bilgisi açısından bölgemiz ağızlarında, Türkiye Türkçesi aydın konuşmasındaki eşi olan (+layın , +leyin) ekinden çeşitli şekillerde farklılaşmıştır. Anlambilim bakımından vazifesinde bir değişiklik olmamakla beraber kullanılışça yaygın eklerden de-

ğildir. Bu ekin yerine daha çok 'bağlama hali' ekinin kullanıldığı görülmektedir (bkz.: 3212 - 7.):

sabağınan (sabahleyin) , bçy.

evleyinen (öğle vakti) , bçy.

ahşamınan (akşamleyin) , bçy.

22. +cıl (+cıl , +cil , +cul , +cül ; +cıl+,..) 40/.

221. Bölgemiz ağızlarının bütününde bu ekin ünsüzleri herhangi bir değişikliğe uğramadıkları gibi, ünlüsü de kalınlık - incelik ve düzlük - yuvarlaklık uyumlarına girer:

ortancıl (ortanca) , 03 026 04 - 75

ölümcül (ölmek üzere) , 01 066 01

ğurtcul (it) (kurt köpeği) , (S.O.)

Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında da örnekleri görülen bu ek öteden beri işlek olmadığı için anlam ve vazifesi hakkında kesin birşey söyliyemiyoruz; ancak yukarıdaki son örnekten ve ağızlardaki "otcul" , "etcil" gibi örneklerinden bunun 'düşkünlük' ifade ettiği sezilmektedir. 41/.

23. +ılti (+ılti , +ilti , +ulti , +ülti ; +ıltı+ ...) 42/.

231. Tabiat taklidi seslere ünlü uyumlarına uygun olarak eklenen bu ek bölgemiz ağızlarında çok yaygındır:

buvulti (gürültü) , 07 015 03 - 133

ingilti (inilti) , 05 079 04 - 405

232. Bu ek damak ünsüzleriyle biten tabiat taklidi seslere getirildiğinde, ya bu ses sızıcı olarak kalır veya patlayıcı olarak ikizleşir:

ğahılti = ğaggılti (gıdaklama, gülme, kahkaha)

şahılti = şaggılti (şakırtı) , bçy.

tahıltı = taggılti (takırtı) , bçy.

Elimizdeki örneklere dayanarak, kesin olmamakla beraber diyebiliriz ki, ilk sıradaki şekiller daha çok Çoruhboyu ağızlarında, ikinci sıradaki şekiller ise Yukarı Karasu ve Yukarı Aras ağızlarında görülmektedir.

24. +gil (+gil ; +gil+) 43/.

241. Bölgemiz ağızlarının bütününde ses bakımından tek şekilli (+gil) görülen bir ektir. İyelik eklerini almış akrabalık kelimelerine ve iyeliksiz özel isimlere getirilerek topluluk ismi yapar:

ablangil (ablaların) , 09 005 02 - 13

anamgil (annemler) , 09 000 01 - 68

efemgil (babamlar) , 09 028 02 - 16

mamo beggil (Mehmet Beyler) , 09 000 01 -64

pehlüvangiller (Pehlivan oğulları),04 056 01

25. +ko (+ko ; +ko+)

251. Bölgemiz ağızlarında karşılaşılan bir sevgi ve küçültme ekidir. Bu da tek şekilli eklerden birisidir. Kendi üzerine 'İyelik eki 1.t.ş.' alarak '+cığım' ek gurubunun anlamını verir. Ayrıca 'çağırma eki' (+li) yi de alır:

ağako (ağacığım) , (bkz. BULUT, Oduncu,s.33)

backo (bacıcığım) , 05 079 04 - 525

bacokom (bacıcığım) , 05 079 04 - 530

anakoli (hey, anneciğim!) , 01 066 01

babakoli (babacığım!) , 01 066 01

Yukarıda sıraladığımız bu isimden isim yapan eklere bölgemiz ağızlarında yaygın kulanılışları olan aşağıda vereceğimiz yabancı menşeli ek veya ekleşmiş kelimeleri ve normal şekiller dışında kalan bazı kuruluşları da eklemek gerekir.

26. +hana / f.

261. Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında olduğu gibi bölgemiz ağızlarında da yer ismi yapan bir ekleşmiş kelimedir:

buzhana (soğuk hava deposu)

divanhana (padişahların divan toplantısıyaptıkları mahal)

27. +isdan / f.

271. Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında olduğu gibi bölgemiz ağızlarında da yer ismi yapan bir etir:

ecemisdan (İran) , 13 020 01 - 41

eşşegisdan (akılsız kimselerin toplu halde bulundukları yer)

28. +o

281. Bütün araştırma bölgemizde görülmekle beraber en yaygın olarak Yukarı Aras ağızlarının Hınıs-Tekman-Karayazı ağız gurubunda karşılaşılan bu ek, Türkçenin öngördüğü normal eklenişe sahip değildir. Şöyleki: özel isimlere ve akrabalık kelimelerine getirilen bu ek, bu tür kelimelerin içsesteki ilk ünsüzüne kadar olan kısmı alınıp geriye kalan kısmı atıldıktan sonra bu atılan kısmın yerine getirilir:

abo (Abdullah / Abdurrahman)

ibo (ibrahim)

mamo (mammer / muammer), 09 000 01 - 64

teyfo (tevfik) , 14 013 03 - 209 , 213

ano (anneciğim) , bçy.

babo (babacığım) , bçy.

Yukarıda örnekleriyle görüldüğü gibi bu ek şahıs isimlerinden ve yakın akrabalık isimlerinden sevgi, samimiyyet ve küçültme bildiren isimler yapmaktadır. Bölgemiz ağızlarında karşılaşılan çoğu yerici anlamlar taşıyan (o) sonsesli bazı kelimelerin bu şekilde yapılmış özel isimlerin genelleşmesi sonucu oluştuğu düşünülebilir:

omo (dalkavuk : Ömer isminde böyle birisinin adından çıkmış olabilir.)

eşo (Eşref isminde bir delinin adından: salyası akan; deli kimse)

29. +oş (+oş ; +oc+)

291. Yukarıdaki ekin yaygın olmayan diğer şeklidir. Kural olmamak şartiyle daha çok kadın isimleri için kullanılır:

Fadoş (Fatma) , bçy.

30. Her ne kadar Türkçenin yapılışında önek yoksa da, kelimelerin önlerine getirilen ve bunlarla gerek ünlüleri, gerek ünsüzleriyle uyuma giren bazı pekiştirme unsurlarını da vazifeleri yönünden buraya almayı uygun gördük. Bunlar Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında da görüldüğü gibi, (m) den başka seslerle başlayan kelimelerden ünlüyle başlayanlara doğrudan doğruya, ünsüzle başayanlara bu ünsüz atıldıktan sonra getirilen (m+)öneki ile, bir de kelimelerin varsa sonses ünsüzü atılan ilk hecelerinin yakıştırma ile sonlarına getirilen (m,p,r,s) ünsüzleriyle elde edilmiş hecelerinin sözkonusu kelimelerin başına eklenmesidir. 44/

FİİLDEN İSİM TÜRETEN EKLER:

312 Bölgemiz ağızlarında fiilden isim türeten ekler aşağıda kural ve yayılma alanları ile verilmiştir:

01. -mah̆ (-mah̆ , -meyh̆ ; -mağ+ , -meğ+, -meg+, -mey+) 45/.

011. Bu ekin ünlüsü bölgemizin Yukarı Karasu, İspir ve Tortum ağızlarında kalınlık - incelik uyumuna girer:

almah̆ (almak) , bçy.

oh̆umah̆ (okumak) , bçy.

demeyh̆ (demek) , bçy.

gelmeyh̆ (gelmek) , bçy.

012. Yukarı Aras ve Oltu ağızlarında bazan kalınlık-incelik uyumundan kaçtığı ve kalın olarak eklendiği görülür:

domah̆ (demek) , 02 000 01 - 65 / 03 000 01-78
03 033 01 - 26 / 06 008 03 - 15 /
14 062 03 - 18

düzmah̆ (dizmek) , 14 013 03 - 193

sevmah̆ (sevmek) , 03 000 01 - 74

söylemah̆ (söylemek) , 04 056 01 - 52

töyhmah̆ (dökmek) , 190 , 14 013 03 - 190

dimağ̆ (demek) , 03 038 01 - 62 , 107

geçilmağ̆ (geçilebilecek) , 10 055 01 - 15

013. Bu ekin sonsesi (h̆/yh̆) bir ünlü ile karşılaştığında,

0131. Artdamaklı ise (ğ) olur:

atılmağ̆ (atılmak) , 03 063 01 - 83

pırahdırmağ̆ (bıraktırmak), 01 035 01 - 48

013.2. Öndamaklı ise (g) olur:

gệtmeg◡ (gitmek) , 09 000 03 - 15

görmeg◡ (görmek) , 07 015 03 - 62

014. Bu ekin bölgemiz için hiçbir kurala bağlanmayan ve seyrek karşılaşılan aşağıdaki örnekleriyle de karşılaşılır:

gülmeğ◡ (gülmek) , 04 013 01 - 56

etmey◡ için (etmek için) , 09 000 03 - 14

Yukarıda örnekleriyle görüldüğü gibi (-mah) eki sesbilgisi açısından bölgemiz ağızlarında, Türkiye Türkçesi aydın konuşmasındaki eşi olan (-mak) ekinden çeşitli şekillerde farklılaşmıştır. Anlambilim bakımından ise vazifesinde herhangi bir değişiklik görülmemekle beraber aşağıdaki örnekteki kullanılışı dikkati çekmektedir:

geçilmağ◡ ol- (geçilebilecek duruma gel-),
10 055 01 - 15

02. -ma (-ma , -me ; -may+...) 50/.

021. Bu ek her bakımdan Türkiye Türkçesi aydın konuşmasındaki eşi olan (-ma) ekiyle aynıdır 51/.

022. Geniş ünlüyle başlayan bir ek aldığında araya giren (y) ünsüzü, bu ekin sonsesi olan geniş ünlünün düz-dar-ince olmasına yol açar:

almiya (almaya) , 04 056 01 - 2

görmiye (görmeye) , 03 000 01 - 48

sevînmiye (sevinmeye) , 06 019 01 - 29

yapdırmiya (yaptırmaya) , 04 056 01 - 19

023. Çok seyrek olarak Çoruhboyu ağızlarında bu kurala uymadığı görülür:

daşẹmaya (taşımaya) , 02 000 02 - 43

ğayırmaya (kayırmaya) , 03 009 01 - 21

03. -°ş (-°ş ; -°ş+) 52/.

031. Bu ek te her bakımdan Türkiye Türkçesi aydın konuşmasındaki eşi olan (-°ş) ekiyle aynıdır 53/.

tanış (tanıdık) , 08 029 01 - 16

yazılış (kayıt) , 02 022 02 - 54

yeniş (iniş) , 08 007 01 - 40

032. Çok seyrek olarak Çoruhboyu ağızlarında ünlüsünün düzlük-yuvarlaklık uyumundan kaçtığı görülür:

yenüş (iniş) , 04 013 01 - 9

yinüş (iniş) , 07 024 01 - 28

04. -°m (-°m ; -°m+) 54/.

041. Bu ek te her bakımdan Türkiye Türkçesi aydın konuşmasındaki eşi olan (-°m) ekiyle aynıdır 55/.

bahım (bakım) , 03 063 01 - 94
13 002 03 - 12

durum (durum) , 02 025 01 - 9

dölüm (dönüm) , 09 049 01 - 7

biçim (biçim) , 01 000 02 - 70

Ekleme: Bu ekin elimezde geniş-yuvarlak ünlülü bir örneği vardır; onu aşağıda veriyoruz:

dönöm (dönüm) , 14 043 01 - 9

05. -°h (-°h ; -°h , -°yh ; -°ğ+ , -°g+) 56/.

051. Bu ekin ünlüsü ve sonses ünsüzü daha önce görmüş olduğumuz (+lıh) ekiyle (bkz.: 311 - 01.) gelişme benzerliği göstermektedir. Bu nedenle herhangi bir açıklama yapmaksızın örneklerimizi sıralıyoruz:

boyah (boya) , 01 000 01 - 49

ğatıh (katık) , 01 000 02 - 36

ğırıh (kırık) , 04 030 01 - 11

tanışıh (tanışma) , 13 000 01 - 29

bulanuh (bulanık) , 07 022 01 - 6

ğaruşuhluh (karışıklık) , 02 022 02 - 70

ğatuh (katık) , 07 000 02 / 07 017 01 - 30

boyağ (boya) , 03 063 01 - 10 , 34

başbozuğ (başıbozuk) , 13 002 01 - 39

kesiyh (kesik) , 04 000 01 - 43

kesük, (kesik) , 03 000 01 - 55

kesiyi (kesiği) , 10 050 01 - 8

06. -ah (-ah , -eyh ; -ağ+ , -eg+) 57/.

061. Bu ekin ünlüsü ve sonses ünsüzü daha önce görmüş olduğumuz (-mah) ekiyle (bkz.: 312 - 01.) gelişme benzerliği göstermektedir. Bu nedenle herhangi bir açıklama yapmaksızın örneklerimizi sıralıyoruz:

ğaçahla- (kovala-) , 02 001 01 - 35

yatahculuh (yataklık) , 04 000 01 - 84

ğaçağı (kaçağı) , 05 052 01 - 233

isdağe (isteği) , 03 009 03 - 18

07. -^{o}n (-^{o}n ; -^{o}n+) 58/.

071. Bu ek her bakımdan Türkiye Türkçesi aydın konuşmasındaki eşi olan (-^{o}n) ekiyle aynıdır:

sağın (süt vermekte olan hayvan) ,
04 056 01 - 84

yığın (yığın) , 02 022 02 - 49
03 063 01 - 65

biçin (biçme işlemi vy. mevsimi) ,
03 009 02 - 14 / 09 050 01 - 82

072. Çok seyrek olarak Çoruhboyu ağızlarında ünlüsünün düzlük-yuvarlaklık uyumundan kaçtığı görülür:

satun (satın) , 05 079 05 - 37

08 -ğı (-gi , -ḫi , -gi ; -ğı+ , ...) 59/.

081. Bu ekin önsesi kalın ünlülü kelimeler üzerine getirildiğinde (ğ/h), ince ünlülü kelimeler üzerine getirildiğinde (g) dir. Ünlüsü ise kendisinden sonra ek almadığı durumlarda düz-dar -ince, ek aldığı durumlarda kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumlarına girmektedir:

çalğe (çalgı) , 05 009 05 - 29

işgi (içki) , 01 000 01 - 50

taḫi (takı) , 01 085 01

bülgülüdür (bilgilidir) , 06 008 05 - 56

örgülereẹ (örgüleri) , 05 038 01 - 31 , 32

sorgıda (sorguda) , 06 008 05 - 48

082. Çok seyrek olarak İspir ağızlarında bu kuralın dışına çıkıp dar-yuvarlak ünlülü de olur:

geẹygüyi (giyimi) , 05 079 04 - 198

işgü içir (içki içiyor) , 05 079 04 - 2

083. Bazan da hiçbir kurala bağlı olmaksızın üzerine ek aldığı halde uyumlardan kaçar:

görgili (görgülü) , 01 000 02 - 27

Yukarıda örnekleriyle görüldüğü gibi (-ğı) eki sesbilgisi açısından bölgeniz ağızlarında, Türkiye Türkçesi aydın konuşmasındaki eşi olan (-ğı/-ḳı) ekinden çeşitli şekillerde

farklılaşmıştır. Anlambilim bakımından vazifesinde herhangi bir değişiklik görülmemektedir 60/.

09. -ḡa (-ḡa , -ğa , -ge , -ke ; -ḡa+ , ...)

091. Bu ekin önsesi kalın ünlülü kelimeler üzerine getirildiğinde (ḡ/ğ), ince ünlülü kelimeler üzerine getirildiğinde (g) dir. Ünlüsü kalınlık-incelik uyumuna girer:

dalğa (dalga) , 01 066 01

ḡavurğa (kavurga) , bçy.

supurge (süpürge) , 02 000 02 - 26

Ekleme: Aşağıdaki örnek kurallı değildir:

süpürke (süpürge) , 05 079 06 - 84

Seyrek kullanılan bu ek gerek ses yapısında, gerek kullanılışta Türkiye Türkçesindeki eşi olan (-ga) ekinden pek farklılık göstermez 61/.

10. -ḡın (-ḡın , -ğın , -hın , -gin , -ğun , -ğun , -gün , -hun ; -ḡın+ , ...) 62/.

101. Yaygın kullanılışı olan bu ekin önsesi kalın ünlülü kelimeler üzerine getirildiğinde (ḡ/ğ/h), ince ünlülü kelimeler üzerine getirildiğinde (g) dir. Ünlüsü kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumlarına girer:

azğın (azgın) , bçy.

ḡırğın (kırılmış) , bçy.

yathın (yatkın) , bçy.

girgin (girişken) , bçy.

yorğun (yorgun) , bçy.

coşhun (coşkun) , bçy.

sürgün (sürgün, sürülmüş) , bçy.

102. Çoruhboyu ağızlarında ünlüsünün düzlük-yuvarlaklık uyumundan kaçtığı görülür:

basgun (baskın) , 07 015 03 - 4 , 73

kesgün (keskin) , 05 052 01

Yukarıda örnekleriyle görüldüğü gibi (-gın) eki ses-bilgisi açısından bölgemiz ağızlarında, Türkiye Türkçesi aydın konuşmasındaki eşi olan (-gın/-kın) ekinden çeşitli şekillerde farklılaşmıştır. Anlambilim bakımından vazifesinde herhangi bir değişiklik görülmemektedir 63/.

11. -gan (-gan , -ğan , -han , -gen ; -gan+ , ...) 64/.

111. Yaygın kullanılışı olan bu ekin önsesi kalın ünlülü kelimelere bu ek getirildiğinde (g/ğ/h), ince ünlülü kelimelere getirildiğinde (g) dir. Ünlüsü kalınlık-incelik uyumuna girer:

çalışgan (çalışkan) , 13 002 01 - 77

gonuşğan (konuşkan) , bçy.

dögüşgen (kavgacı) , bçy.

unuthan (unutkan) , bçy.

Bu ek to gerek ses yapısında, gerek kullanılışta Türkiye Türkçesindeki eşi olan (-gan/-kan) ekinden pek farklılık göstermez 65/.

12. -gış (-gış , -gış , -giş , -guş , -ğuş , -güş ; -gıc+ ...) 66/.

121. Örnekleriyle seyrek karşılaşılan bu ekin önsesi kalın ünlülü kelimeler için (g/ğ), ince ünlülü kelimeler için (g); sonsesi ünlüyle başlayan bir ek veya kelimeye ulandığında (c) olur; Ünlüsü kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumlarına girer:

dalğış / dalgış (dalgıç) , bçy.

dalğıcı (dalgıcı) , 01 066 01

13. -ğaş (-ğaş , -ğaş ,-haş , -geş ; -ğac+ ,..) 67/.

131. Yine örneklerini seyrek gördüğümüz eklerden biri olan bu ekin önsesi kalın ünlülü kelimeler üzerine getirildiğinde (g/ğ/h), ince ünlülü kelimeler üzerine getirildiğinde (g) dir. Sonsesi ünlüyle başlayan bir ek veya kelimeye ulandığında (ç) olur. Ünlüsü kalınlık-incelik uyumuna girer:

ğısğaş / ğısğaş / ğıshaş (kıskaç) , bçy.

süzgeş (süzgeç) , bçy.

yüzgeş / üzgeş (yüzgeç) , bçy.

üzgeci (yüzgeçi) , 01 083 01

14. -ağan (-ağan , -egen ;-ağan+ , ...) 68/.

141. Bölgemiz ağızlarında orta işleklikte bir ektir. Kalınlık incelik uyumuna uygun olarak eklenir:

çalağan (atmaca) , bçy.

gezegen (çok gezen) , bçy.

söylegen (çok konuşan) , bçy.

15. -ıcı (-ıcı , -ici , -ucı , -üci ; -ıcı+ ..) 69/.

151. Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında da olduğu gibi bölgemiz ağızlarında da çok işlek bir ektir. İlk ünlüsü kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumlarına girer. Son ünlüsü üzerine ek-al-

madığı takdirde daima düz-dar-ince'dir. Ek aldığında her iki ünlü uyumuna da girer:

bileçe (bilici) , 04 000 01 - 106

yetuşdurıcı (yetiştiren) , 04 050 01 - 7

16. -^{o}ş / -^{o}nş (-^{o}ş , -^{o}nş ; -^{o}nc+) 70/.

161. Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında (-^{o}ç / -^{o}nç) şeklinde görülen bu ek bölgemiz ağızlarında yukarıda gösterilen şekilleriyle çok yaygındır. Aslı (-ç) olan ve fiillerin (-^{o}n-) li dönüşlülük tabanları üzerine getirilen bu ek bölgemiz ağızlarının kelime sonunda birden fazla ünsüzü sevmemesi nedeniyle (-^{o}ş ∠ -^{o}n-ç 'ç = t + ş') olmuştur. Bu durum, bu ekin diğer bir fiilden isim yapan ekle (-^{o}ş ; bkz.: 312 - 03.) karışmasına yol açmışsa da kullanılışta doğan anlam farkı ünları ayırmaya yetmektedir. Diğer taraftan bu ekle yapılmış kelime üzerine ünlüyle başlayan bir ek aldığında veya diğer bir kelimeye ulandığında ekin asıl ünsüzleri yeniden biraraya gelmektedir:

ireş (iğrenç) , bçy.

ğışhaş (kıskanç) , bçy.

ğorhuş (korkunç) , bçy.

gülüş (gülünç) , bçy.

sevüş (sevinç) , bçy.

usaş (usanç) , bçy.

sevünci (sevinci) , bçy.

17. -i (-i ; -ı+ , -i+ , -u+ , -ü+) 71/.

171. Bu tek şekilli ek (-i) üzerine ek aldığı takdirde kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumlarına girer:

ğorḫi (korku) , 04 000 01 - 101

ğorḫuli (korkulu) , 01 121 01 - 118

örtüsini (örtüsünü) , 05 079 04 - 188

ǫrtüsü (örtüsü) , 02 019 01 - 31

yapeyi (yapıyı) , 14 043 02 - 8

18. -a (-a , -e) 72/.

181. İşlek bir ek değildir. Aşağıda birkaç örneğini veriyoruz:

geçe (taraf) , 03 000 01 - 122 , 123

kese (kestirme) , 08 029 01 - 30

19. -ti (-ti ; -tı+ , ...) 73/.

191. İşlek eklerden birisidir. Tek şekilli olan bu ekin ünlüsü üzerine ek aldığı takdirde kalınlık-incelik ve düzluk-yuvarlaklık uyumlarına girer:

aḫıntı (akıntı) , bçy.

sıḫıntę (sıkıntı) , 04 000 01 - 63

ğuruntı (kuruntu) , bçy.

tökünti (döküntü) , bçy.

ğızambuḫ töküntüsi (kızamık döküntüsü) , 01 066 01

20. -anaḫ (-anaḫ , -eneyḫ ;-anaǵ+ , -eneg+) 74/.

201. İşlek olmayan eklerden biridir. Oltu ağızlarında ünlü uyumundan kaçan örnekleriyle de karşılaşılır:

değeneğ (değnek) , 04 056 01 - 105

ekenağımız (tarlalarımız) , 03 009 02 - 15

21. -an (-an , -en) 75/.

211. Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında olduğu gibi bölgemiz ağızlarında da ünlü uyumuna uygun olarak eklenen bu ek geniş bir işlekliğe sahiptir:

alınan (alınmış olan) , 03 063 01 - 34

diyilen (denilen) , 04 056 01 - 66

212. Ünlüyle sonuçlanan kelimelere (-yan/-yen) şeklinde getirilir, ve kelime sonundaki ünlü düz -dar-ince olur:

almiyan (almayan) , 03 063 01 - 84

dinniyen (dinleyen) , 08 007 01 - 18

213. Tekrarlanarak veya üzerlerine hal ekleri alarak bu ekle yapılmış isimlerin zarflaştığı da görülür:

çeken çeken et- (sürükle-) , 09 000 01 - 90

artıh gücü çatana (gücüne göre),09 046 01

ğırılana deyin (kırılıncaya kadar),09 052

başliyende (başlayınca) , 09 000 01 - 74

edilende (edildiğinde) , 07 015 01 - 27

olanca (bütün) , 09 046 01 - 18

gelmiyence (gelmedikçe) , 09 052 01 - 114

bölünde (bölündüğünde) , 05 079 04 -12

214. Bu ekin bazan diğer sıfat-fiil ekleri yerine kullanıldığının örnekleriyle de karşılaşılır:

gelen ay (gelecek ay) , 05 079 05 - 42

gezen vaqdi (gezdiği vakit) , 8.0.43

gelene (gelinceye) , 10 055 01 - 18

Yukarıda örnekleriyle görüldüğü gibi sesbilgisi bakı-

mından bölgemiz ağızlarında herhangi bir değişiklik geçirmemiş olan bu ek Türkiye Türkçesi aydın konuşmasından farklı olarak bazı değişik anlamlar kazanmıştır.

22. -^{o}r (-^{o}r , -ar , -er) 76/.

221. Türkiye Türkçesi aydın konuşmasındaki eşi olan (-^{o}r) ekinden farklı bir durum göstermez:

oḡur - yazar (okur-yazar) , 01 000 01 - 13

döger - biçer (biçer-döver) , 09 049 01 -122

23. -mış (-mış , -miş , -muş , -müş) 77/.

231. Bu ekin ünlüsü bölgemiz ağızlarının bütününde genellikle duz-dar-incedir. Ancak Yukarı Karasu ve Yukarı Aras ağızlarında kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumlarına girme eğilimi göstermektedir:

geçmiş (geçmiş) , bçy.

almiş (almış) , 01 000 02 - 126

bu͡almiş (bunalmış) , 01 111 01 - 80

doḡmiş (doğmuş) , 01 000 01 - 80

boşumuş (bşmuş) , 10 055 01 - 52

24. -dıḫ (-dıḫ ,-di͡yh , -duḫ , -dü͡yh ; -dığ+ , -dig+ ...) 78/.

241. Bu ekin sonsesi (ḫ/͡yh) bir ünlüyle karşılaştığında,

2411. artdamaklı ise (ğ) olur:

dedıği (dediği) , 03 038 01 - 114

olduğe (olduğu) , 03 038 01 - 25

2412. öndamaklı ise (g) olur:

dedüge (dediği) , 06 079 04 - 229

geydigi (giydiği) , 01 000 02 - 21

Ekleme: Bazan (y) olduğu da görülür:

indiyi (indiği) , 01 035 01 - 23

2413. Bu ekin sonses ünsüzü İspir ağızlarında öndamaklı ise çoklukla fısıltılı tonsuz (k') ünsüzüdür:

bildük'(bildik) , 05 079 04 - 125

242. Bu ekin ünlüsüne gelince,

2421. Yukarı Karasu ağızlarında her iki ünlü uyumuna girer:

damlatdığı (damlattığı) , 01 000 02 - 95

geydigi (giydigi) , 01 000 02 - 21

2422. Yukarı Aras ağızlarında çoklukla kalınlık-incelik uyumundan kaçıp kalın olarak gelir:

girdığe (girdigi) , 09 000 01 - 19

bülduğe (bildiği) , 06 008 03 - 19

2423. Çoruhboyu ağızlarından,

24231. İspir ağızlarında düzlük-yuvarlaklık uyumundan kaçıp yuvarlak olarak gelir:

dedügi (dediği) , 05 079 04 - 229

sildügüm (sildiğim) , 05 079 04 -149

alduği (aldığı) , 05 079 04 - 140

24232. Tortum ağızlarında hem kalınlık-incelik, hem de düzlük-yuvarlaklık uyumlarından kaçıp kalın - yuvarlak olarak gelir:

geşduğum (geçtiğim) , 07 024 01 - 26
yapduğımız (yaptığımız) , 07 015 03 - 109

24233. Oltu ağızlarında,

242331. Tortum ağızlarında olduğu gibi kalın-yuvarlak

olarak gelir:

bilduğum (bildiğim) , 02 025 01 - 17

bülmeduğum (bilmediğim) , 04 013 01 - 70

deduğım (dediğim) , 02 022 02 - 78

eşitduğum (eşittiğim) , 04 013 01 - 61

gördüğum (gördüğüm) , 06 008 02 - 1

242332. Bazan da herhangi bir uyum gözetmeksisin(e) olarak gelir:

dedeyim (dediğim) , 03 063 01 - 29

giddegumuz (gittigimiz) , 02 000 02 - 5

25. -acah (-acah , -eceyh ; -acağ+ , -eceg+) 29/.

251. Bu ekin ünlüleri bölgemizin Yukarı Karasu ve İspir ağızlarında kalınlık-incelik uyumuna girer:

söyliyeceg (söyleyecek) , 01 000 01 - 1

gedeceg (gidecek) , 05 028 01 - 86

252. Yukarı Aras ve Oltu - Tortum ağızlarında ekin ilk ünlüsü üzerine geldiği hecenin ünlüsüyle kalınlık-incelik uyumuna girer, ikinci ünlüsü ise değişmez; kalın olarak kalır:

geçecah (geçecek) , 02 022 02 - 28
04 000 01 - 75

diyecah (diyecek) , 03 009 03 - 58
06 008 02 - 13

edecah (edecek) , 09 011 01 - 28

253. Türkiye Türkçesi aydın konuşmasından farklı olarak bölgemiz ağızlarında bu eki taşıyan kelime isim tamlamasına ithal edildiğinde iyelik ekinin çoklukla tamlanan üzerine getirildiği görülür:

geçecah yeri (geçeceği yer), 02 022 02 - 26

büleceg işim (bileceğim iş), 01 066 01

26. -asi (-asi , -esi ; -ası+ ...) 80/.

261. Seyrek kullanılan eklerden biridir. Kalınlık-incelik uyumuna girer:

ander ğalasi (kahrolacak!) , 01 066 01

yıhılasi dünya (fani dünya) , 01 066 01

27. -asıca (-asıca ,-esice)

271. Yukarıdaki ekin 'eşitlik hali' ekiyle birleşmiş şekli olan bu ek te aynı anlamda kullanılır:

geberesice (gebermeğe lâyık) , bçy.

yere giresice (aynı anlamda) , bçy.

28. -asiya (-asiya , -esiye) 81/.

281. (-ıncaya kadar) anlamında zarf-fiil yapan bu ek bölgemiz ağızlarında sıfat-fiil olarak ta kullanılır:

yetesiye para (yetecek kadar para) , bçy.

doyasiya yemeyh (doyuncaya kadar yemek),bçy.

29. -maz (-maz , -mez ; -maz+ , -mez+ , -ma+ , -me+) 82/.

291. Bu ek te kalınlık-incelik uyumuna uygun olarak eklenir:

düşmez ğahmaz bir allah (Allahtan başka herşey geçicidir) , 01 066 01

292. Ek-fiilin ekleşmiş şart eklerinden önce geldiğinde (-maz) ekinin sonsesiyle karşılaşan(±sa) ekinin önsesi benzeşirler ve çoğu kez biri diğer:

ğırılmasa (kırılmazsa) , 03 009 03 - 58

oḫutmasa (okutmazsan) , 11 013 02 - 79

heç olmasa (hiç olmazasa) , 04 000 01 - 49

v̊uramasa (vuramazsa) , 01 000 02 - 92

demese (demezse) , 02 019 01 - 21

293. Üzerine 'ayrılma hali' eki alarak (-madan) ekiyle yapılmış zarf-fiillerin anlamını karşılar:

gelmezden (gelmeden önce) , bçy.

almazdan evel (almadan önce) , bçy.

30. -ø (-ø ; -ø+) 83/.

301. Fiillerin 'emir' tabanlarını yapan bu ek Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında olduğu gibi bölgemiz ağızlarında da fiilleri isimletirir bir görev yüklenmektedir:

bele gel gẹtinen olmaz (böyle gelip gitmekle olmaz) , 01 066 01

aş ğapatdan dolabın ğapağı düşdi (açıp kapamaktan dolabın kapağı düştü) , bçy.

Yukarıda 21.- 30. maddeler arasında yer almış olan ekler bölgemiz ağızlarında olduğu gibi Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında da geçici ve kalıcı isimler yapmakta çok işlektirler. Bu ekler aynı zamanda üzerlerine 'bildirme' ekleri alarak ileride görüleceği üzere fiillerin çeşitli zaman ve şekillerini yapmaktadırlar (bkz.: 3224).

İSİMDEN FİİL TÜRETEN EKLER:

013 Bölgemiz ağızlarında isimden fiil türeten ekler aşağıda kural ve yayılma alanları ile verilmiştir:

01. +la- (+la- , +le-) 84/.

011. Bu ek te bölgemiz ağızlarının bütününde kalınlık-incelik uyumuna giren ekler arasındadır:

hayla- (haykır-) , 05 052 01 - 64

kefsizle- (hastalan-) , 09 000 01 - 13

Ekleme: Ancak bölgemizin Oltu ağızlarında görülen aşağıdaki birkaç örnekte bu kuralın kalın ünlülü şekil lehine bozulmuş olduğu görülmektedir:

evlan- (evlen-) , 02 019 01 - 33

sesla- (çağır-) , 02 001 01 - 15

012. Yine bölgemiz ağızlarının bütününde bu ekin önsesi (l) (n) ile karşılaştığında benzeşmeye uğrar ve (n) olur (bkz.: 23212 - 11.):

düşgünne- (ihtiyarla-) , 03 009 03 - 54

02. +l- (+l- , +al- , +el-) 85/.

021. Bu ekin de ünlülü şekilleri bölgemiz ağızlarının bütününde kalınlık-incelik uyumuna girmektedir. Ünlüsüz şekil içinse böyle bir durum esasen sözkonusu değildir:

bûal- (bunal-) , 01 121 01 - 41

bungal- (bunal-) , 08 040 01 - 145

düzel- (yoluna gir-) , 03 000 01 - 26

gocal- (koca-) , 03 000 01 - 19

gıssal- (kısal-) , bçy.

üsgel- (yuksel-) , bçy.

esgil- (eksil-) , bçy.

03. +a- (+a- , +e-) 86/.

031. Bölgemiz halkınca vazifesi bilinen, fakat işlek olmayan bu ek te kalınlık incelik uyumuna uygun olarak bazı isimlere getirilmiştir:

boşa- (boşa-) , bçy.

harca- (harca-) , 03 000 01 - 90

04. +ar- (+ar- , +er-) 87/.

041. Bu ek te işlek olmayan ekler arasındadır; kalınlık incelik uyumuna uygun olarak bazı kelimelere getirildiği görülmektedir:

azar- (azal-) , 05 079 05 - 144 , 188

ever- (evlendir-) , bçy.

otar- (otlat-) , 15 020 01 - 28

suvar- (sula-) , 05 028 01 - 95

05. +ılda- (+ılda- , +ilde , +ulda- ,+ülde-) 88/.

051. Tabiat taklidi seslere ünlü uyumlarına uygun olarak getirilen bu ek bölgemiz ağızlarındaki eklerin yaygın olanları arasındadır:

patılda- (patırda-) , bçy.

hingilde- (inle-) , bçy.

gürülde- (gürle-) , bçy.

052. Bu ek damak ünsüzleriyle biten tabiat taklidi seslere getirildiğinde, bölgemizin Çoruhboyu ağızlarında bu ses sızıcı olarak kalır; Yukarı Karasu ve Yukarı Aras ağızlarında ise patlayıcı olarak ikizleşir:

ğahılda- = ğağğılda- (gıdakla-; kıkırda-),

şahılda- = şağğılda- (şakırda-) , bçy.

06. +ğır- (+ğır- , +ğır- , +h͡ır- , +gir- , +kir- , +ğur- , +ğur- , +h͡ur- , +gür- , +kür-) 89/.

061. Kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumlarına uygun olarak ses taklitlerine getirilen bu ek orta işleklіktedir:

anğır- (anır-) , bçy.

fışğır- / fışhır- (fışkır-) , bçy.

payh͡ır- (pavkır-) , bçy.

çemkir- (yüze karşı bağırıp çağır-) , bçy.

püsgür- (püskür-) , bçy.

07. +°h͡- (+°h͡- , +°y͡h-) 90/.

071. İşlek olmayan eklerdendir. Kalınlık incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumlarına uygun olarak eklenir:

darıh͡- (darıl-) , bçy.

doluh͡- (ağlamak üzere ol-) , bçy.

bireyh- (birik-) , 06 008 01 - 57

geciyh- (gecik-) , bçy.

Ekleme: Bazan Çoruhboyu ağızlarında ve Yukarı Aras ağızlarında uyum dışı şekilleriyle de karşılaşılır:

geçük- = geçıh͡- = geçuh͡-(gecik-) , bçy.

08. +°msa (+°msa- , +°mse-) 91/.

081. Kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumlarına uygun olarak getirilen bir ektir:

azımsa- (az bul-) , bçy.

kötümse- (kötü bul-) , bçy.

FİİLDEN FİİL TÜRETEN EKLER:

314 Bölgemiz ağızlarında fiilden fiil türeten ekler aşağıda kural ve yayılma alanları ile verilmiştir:

01. -^{o}n- (-^{o}n-) 92/.

011. İşlek eklerdendir. Ünlülü şekilleri bütün bölgemizde kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumlarına girerler:

dayan- (dayan-) , 04 000 01 - 147

ğazın- (kazıl-) , 13 020 01 - 26

susan- (susa-) , 05 052 01 - 99

yeyhan- (yıkan-) , 09 005 02 - 50

geyin- (giyin-) , 01 000 02 - 59

Ekleme: Aşağıdaki örnekte ekin ünlüsü kendisinden önce gelen ünsüzle uyuma girmiştir:

sevün- (sevin-) , 02 001 01 - 29

012. Kurallı olarak doğrudan doğruya fiil köklerine veya isimden yapılmış fiillere getirilen bu ek bölgemiz ağızlarında çok seyrek olarak kural dışı örnekler de vermektedir:

deyişilin- (değiş-) , 07 015 03 - 87

013. Bu ekin isimden fiil türeten (+la-) ekiyle (bkz.: 313 - 01.) birleşmesi sonucunda, bölgemiz ağızlarında da yaygın kullanılışı olan bir isimden fiil türetme eki (+lan- / +la-n-) oluşmuştur:

acelan- (acılaş-) , 02 000 02 - 53

koslan- (kabuk bağla-) 01 000 02 - 85 ,113

delilen- (delir-) , 09 052 01 - 210

ufahlan- (küçül-) , 04 030 01 - 21

02. -lan- (-lan- , -len-) 93/.

021. Seyrek karşılaşılan bir ektir. Daha çok sonsesinde (r) bulunduran iki heceli fiil kök veya gövdelerine getirildiği görülür. Vazifesi (-^{o}n-) ekininkiyle aynıdır. İsimlerden fiil türeten (+lan- / +la-n-) ekinin (bkz.: 314 - 013.) örnekseme ile fiillere getirilmesi şeklinde oluştuğu görüşündeyiz:

ayırlan- (ayrıl-) , 14 062 03 - 28

götürlen- (götürül-) , bçy.

süpürlen- (süprül-) , bçy.

yuğurlan- (yoğrul-) , bçy.

03. -ıl- (-ıl- , -il- , -ul- , -ül-) 94/.

031. Çok işlek eklerden olan bu ek ünlüyle veya (l) ünsüzüyle sonuçlanan fiil kök veya gövdelerine getirilmez. Bu durumda olan fiil kök ve gövdeleri için bu ekin görevini yukarıda sözünü ettiğimiz (-^{o}n-) eki (bkz.: 314 - 01.) üzerine almıştır:

boyan- (boyan-) , bçy.

alın- (alın-) , bçy.

032. Bu ekin ünlüsü bölgemiz ağızlarının hemen hemen bütününde kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumlarına girer:

açıl- (açıl-) , 01 035 01 - 6

veril- (veril-) , 01 000 01 - 97

tökül- (dökül-) , 03 038 01 - 40

Ekleme 1.: Çoruhboyu ağızlarında bazan uyum dışı ve yalnız yuvarlak ünlülü şekilleriyle karşılaşılır:

ğırul- (kırıl-) , 02 022 02 - 81

sarul- (sarıl-) , 07 015 03 - 10

veṙul- (veril-) , 07 015 03 - 86

yazul- (yazıl-) , 05 079 05 - 33

Ekleme 2.: Oltu ağızlarında bazan da hiçbir uyum gözetmeyen kapalı (e) li şekilde görülür:

açel- (acıl-) , 02 000 02 - 36

tökel- (dökül-) , 06 019 01 - 53

Ekleme 3.: Ekleme 2. de belirtilen durumun giderek (i) li ve (e) li şekillere dönüştüğü de olur:

giril- (kırıl-) , 07 015 02 - 14

ayril- (ayrıl-) , 05 058 01 - 235

yayel- (yayıl-) , 02 000 02 - 16

033. Bu ekin ünlüsü dudak ünsüzleriyle uyuma girip yuvarlaklaşabilir:

çevrül- ∠ çevürül- (çevril-),08 041 01-90

devrül- ∠ devürül- (devril-), bçy.

034. 'de- , ye-' gibi ünlüyle sonuçlanan tek heceli fiil kökleri bu eki (-^{o}n-) ekinin aracılığı olmaksızın (-yil-) şeklinde alırlar:

diyil- (denil-) , bçy.

yiyil- (yenil-) , bçy.

yeyel- (yenil-) , 02 019 01 - 49

04. -^{o}ş- (-^{o}ş-) 95/.

041. Bu da çok işlek eklerdendir. Ünlüsü bölgemiz ağızlarının hemen hemen bütününde kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumlarına girer:

gapış- (kapış-) , 04 000 01 - 137

görüş- (görüş-) , 08 041 01 - 56

Ekleme: Çoruhboyu ağızlarında bazan uyum dışı ve yalnız yuvarlak ünlülü şekilleriyle karşılaşılır:

yapuş- (yapış-) , 05 079 04 - 298

yetüş- (yetiş-) , 01 035 01 - 123

yetuş- (yetiş-) , 04 030 01 - 4

döyuş- (dövüş-) , 08 047 01 - 25

042. Bu ekin ünlüsünün bazan dudak ünsüzleriyle uyuma girip yuvarlaklaştığı da olur:

çevrüş- (çevril-) , 01 038 02 - 21

05. -ır- (-ır- , -ir- , -ur- , -ür- , -ar- , -er-) 96/.

051. İşlek olan bu ek ünlüyle biten fiillere eklenmez. Bu ekin ünlüsü bölgemizin Yukarı Karasu ve Yukarı Aras ağızlarında kalınlık-incelik ve darsa düzlük-yuvarlaklık uyumlarına girer:

artır- (artır-) , bçy.

itir- (yitir-) , 06 019 01 - 120

götür- (götür-) , bçy.

052. Çoruhboyu ağızlarında düzlük-yuvarlaklık uyumundan kaçan bu ekin yalnız yuvarlak ünlülü şekilleri görülür:

artur- (artır-) , 05 079 04 - 145

şaşur- (şaşır-) , 07 024 01 - 23

yatur- (yatır-) , 02 000 02 - 82

geçür- (geçir-) , 01 038 02 - 11

Ekleme: Bu ağızlarda bu olay o kadar kuvvetlidir ki bazan düzlük-yuvarlaklık uyumunun gerileyici yönde gelişmesine yol açar:

büşür- (pişir-) , 05 079 04 - 62

bütür- (bitir-) , 05 052 01 - 204

üçür- (içir-) , 05 079 04 - 54

ütür- (yitir-) , 05 079 06 - 203

göçür- (geçir-) , 04 000 01 - 131

053. Bu ekin geniş ünlülü şekilleriyle seyrek karşılaşılır. Bunların birçoğu Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında görülen örneklerdir 97/.

düşert- (düşür-) , 05 052 01 - 76

Ğopart- (kopar-) , bçy.

çihart- (çıkar-) , bçy.

06. -^{o}t- (-^{o}t-) 98/.

061. Bu ek te işlek eklerdendir. Ancak her fiile değil de, birden fazla heceli ünlüyle biten fiillere ve bazı ünsüzlerle (l,r, vb.) biten tek veya çok heceli fiillere getirilir. Ünlülü şekillerinin ünlüleri kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumlarına girerler:

annat- (anlat-) , 03 038 01 - 19

surüt- (sürüt-) , 02 001 01 - 60

ğylet- (iyileştir-) , 05 052 01 - 181

üsğeyhlet- (yükselt-) , 03 007 01 - 55

düşürt- (düşür-) , 05 079 04 - 370

süpürt- (süpür-) , 13 002 01 - 17

062. Bazı eklerin sonsesi durumundaki (l ve r) seslerinden sonra geldiğinde bu seslerin düşmesine yol açar:

boşat- (boşalt-) , 01 000 01 - 19

doğrut- (doğrult-) , 01 111 01 - 100

düzet- (düzelt-) , 03 000 01 - 33

asdutdur- (astırttır-) , 05 079 04 - 103

getütdür- (getirtdir-) , 04 030 01 - 39

063. Bu ekten sonra ünlüyle başlayan bir ek geldiğinde, sonses durumunda olan ek ünsüzü bu ünlü tarafından kapılır ve tonlulaşır:

annadem (anlatayım) , 02 001 01 - 3 , 6

ağnadim (anlatayım) , 04 010 01 - 27

beyhleduruh (bekletiriz) , 04 000 01 - 92

düşürdir (düşürüyor) , 05 079 04 - 370

guruduruh (kuruturuz) , 03 063 01 - 30

fakat:

annatim (anlatayım) , 10 050 01 - 9

07. -dır- (-dır- , -dir- , -dur- , -dür-) 99/

071. Ünlüyle sonuçlanan tek heceli fiillerle ünsüzle sonuçlanan bütün fiil kök ve gövdelerine getirilen bu ek çok işlektir. Bu ekin ünlüsü bilgemizin Yukarı Karasu ve Yukarı Aras ağızlarında kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumlarına girer:

nemamlandır- (yıkat-) , 01 000 02 - 50

çeyhdir- (çektir-) , 10 055 01 - 8

verdir- (verdir-) , 03 063 01 - 95

Ekleme: Bu ağızlarda bazan düz ünlülü şekillerin yuvarlak ünlülülere baskın geldiği de görülmektedir:

doldır- (doldur-) , 09 005 02 - 25

072. Çoruhboyu ağızlarında, Eski Anadolu Türkçesinde olduğu gibi, bu ekin ünlüsü daha çok yuvarlak olarak karşımıza çıkar:

aldur- (aldır-) , 07 015 02 - 9

yapdur- (yaptır-) , 04 056 01 - 34 , 38

eşdür- (eştir-) , 02 000 01 - 10

yedür- (yedir-) , 05 079 04 - 38

Ekleme 1.: Bu olay bu ağızlarda bazan düzlük-yuvarlaklık uyumunun gerileyici yönde gelişmesine yol açmıştır:

büldür- (bildir-) , 06 008 03 - 34

bündür- (bindir-) , 05 052 01 - 205

ündür- (indir-) , 05 106 01 - 21

Ekleme 2.: Bazan kalınlık-incelik uyumunun kalın ünlülü şekiller lehinde bozulduğu da olur:

yedur- (yedir-) , 04 056 01 - 22

yerişdur- (yetiştir-) , 02 025 01 - 22

getur- (getir-) , 02 025 01 - 20
04 056 01 - 21

073. Ölüdü ağızlarında bazan hiçbir uyum gözetmeyen kapalı (e) li şekliyle görülür:

dolder- (doldur-) , 02 000 02 - 27

sıhuşder- (sıkıştır-) , 04 000 01 - 157

ender- (indir-) , 03 009 03 - 35

geter- (getir-) , 03 063 01 - 71

çaleşder- (çalıştır-) , 02 000 01 - 35

074. Genel olarak yalnız tonlu şekli (d) önsesli olan bu ekin -'getir- ∠ keltür-' örneği dışında- çok seyrek olarak tonsuz (t) önsesli şekilleriyle de karşılaşılır:

yeteşter- (yetiştir-) , 02 001 01 - 54

biriytür- (biriktir-) , 02 000 02 - 50

Yukarıda verdiğimiz bu çok işlek eklerin yanında bölgemiz ağızlarında daha az ve sınırlı kullanılan birçok ek daha vardır. Ancak bunların vazifeleri bölgemiz halkınca ayırt edilemediği için buraya alınmalarına bir gerek görmüyoruz. Bu eklerle ilgili sesbilgisi ve şekilbilgisi olayları bu çalışmanın diğer bölümlerinde gerektiği ölçüde ele alınmaktadır. Bu seyrek kullanılışlı eklerden bazıları Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında tamamen kaybolmuşlardır. Eski Anadolu Türkçesinin bölgemiz ağızlarındaki izlerinden olan ve bugün Azerbaycan Türkçesinde de görülen fiilden fiil türeten (-^{o}h̯-, -^{o}y͡h-) ekiyle yapılmış birkaç örneği buraya alarak kelime türetme konusunu bitiriyoruz:

doluh̯- (ağlamaklı ol-) , bçy.

görüy͡h- (gözük-) , bçy.

ÇEKİMLER VE, VAZİFELİ KELİME VE KELİME GURUPLARI:

32 Mevcut nesne, hareket ve oluş kavramlarını işaret eden ses şekillerinden türetme vazifesi yüklenmiş unsurlar aracılığıyla yeni nesne, hareket ve oluş kavramlarını işaret eden ses şekilleri elde etme yollarını, ve bu yollardan ilki olan eklemeyle kelime türetmeyi 'Kelime Türetme' başlığı altında gördük(bkz.: 31). Aşağıda ise, nesne, hareket ve oluş kavramları ve dolayısiyle bunların işaretleri olan kelimeler arasında ilişki kurma yollarını göreceğiz.

Bilindiği gibi, kelimeler arasında ilişki kurma iki yolla yapılabilmektedir:

1. Kelimelere vazife ve kullanılışları belli çekim eklerini getirmekle.
2. Kelimeleri vazife ve kullanılışlarının gerektirdiği şekilde sıralamakla.

Türkçe için birbirinden ayrı olarak düşünülemiyecek olan bu iki yoldan birincisiyle kurulan ilişkiler sırasında, bölgemiz ağızlarında bazı sesbilgisi olaylarıyla karşılaşılmakta, çok seyrek olarak ta Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında kullanılanlarından şekilce veya görevce farklı ekler görülmektedir. Kelimeler arasında ilişki kuran ekleri ilgilendiren bu olayları 'isim' ve 'fiil' çekimleri başlıkları altında ele alacağımız gibi, bazan belli bir nesneyi veya, hareket veya oluşu da işaret eden 'vazifeli kelime ve kelime gurupları'nı da yine burada ele alacağız.

İSİM ÇEKİMLERİ:

321 İsim çekimi sözüyle, isimlerle fiiller ve isimlerle isimler arasında anlam ilişkisini kurmak üzere isim tabanlarına getirilen eklerin düzenini anlıyoruz, ve vazifeleri bu tanıma uygun düşen eklere de isim çekim ekleri diyoruz.

İSİM TABANLARI (TEKLİK VE ÇOKLUK):

3211 Kelimelerin çekime girmek üzere aldıkları şekle kelime tabanı diyoruz. Herhangi bir isim kök veya gövdesi belli bir varlığı, herhangi bir fiil kök veya gövdesi de belli bir hareket veya oluşu genel ve mücerret olarak işaret eder. Bir isim belli bir türdeki bir veya birden çok varlığı işaret ettiği gibi, bir fiil de belli türdeki olumlu veya olumsuz hareket veya oluşu işaret eder. Kelimeler vazife aldıklarında genel ve mücerret olmaktan kurtulmak zorundadırlar. Bu nedenle isimler teklik ve çokluk şekillerine, fiiller de olumluluk ve olumsuzluk şekillerine girerek tabanlaşırlar. Böylece anlamları da müşahhaslık kazanmış olur. Burada bölgemiz ağızlarındaki isim çekimlerini sözkonusu edeceğimize göre, isim tabanlarını yani isimlerin teklik ve çokluk şekillerini görelim/

T e k l i k (eki: +ø+):

32111 Genel Türkçenin öngördüğü gibi bölgemiz ağızlarının bütününde 'teklik eki' (+ø+)dır 100/.

Ç o k l u k (eki: +lar+ , +ler+) 101/.

32112 Bölgemiz ağızlarının bütününde 'çokluk eki' (+lar+ , +ler+) dir. Eklenmesiyle ilgili kurallar aşağıda sıralanmıştır:

01. Bölgemiz ağızlarının bütününde çokluk ekinin önsesi (l) (n) ile karşılaştığında benzeşmeye uğrar ve (n) olur (bkz.: 23212 - 11.):

cinner (cinler) , bçy.

onnar (onlar) , bçy.

bunnar (bunlar) , bçy.

Ekleme 1.: Aynı olay seyrek olarak (m) ünsüzüyle de görülür (bkz.: 23212 - 22.):

islamnar (islâmlar) , 08 040 01 - 29

Ekleme 2.: Çok seyrek olarak İspir ağızlarında çokluk ekinin önsesi (l) (t) ile karşılaştığında da benzeşmeye uğrar ve (d) olur:

atdar (atlar) , bçy.

cellatdar (cellatlar) , 05 000 01 - 29 , 32

evlatdar (evlatlar) , 05 099 01 - 15 , 10

otdar (otlar) , bçy.

02. Çokluk ekinin sonsesi bölgemiz ağızlarının bütününde (r) olmakla beraber özellikle Barhal ağızlarında (y) ünsüzüne dönüştüğü ve bazan da düşmüş olduğu seyrek te olsa görülür:

cinney (cinler) , 05 084

onnay (onlar) , 05 084

bunnay (bunlar) , 05 084

etmedile (etmediler) , 08 040 01 - 128

goymuşlā (koymuşlar) , 05 009 01 - 40

03. Çokluk eki (+lar) nin ünlüsü,

031. İnce sıradan veya, herhangi özel bir kurala bağlı olmayarak son hecesinde ince ünlü bulunduran kelimelere geldiğinde, ünlülerde kalın-

lık-incelik uyumu gereğince, bölgemiz ağızlarının bütününde, ince-düz-geniştir (+ler+, +ner+):

köleler (köleler) , bçy.

dęvler (devler) , bçy.

ergişiler (erkekler) , bçy.

cinner (cinler) , bçy.

kövlüler (köylüler) , bçy.
güller (güller) , bçy.
bizler (bizler) , bçy.

032. Kalın sıradan, veya son açık veya kapalı hecesinde kalın ünlü bulunduran kelimelere geldiğinde, yine uyum gereğince, bölgemiz ağızlarının bütününde, kalın-düz-geniştir (+lar+, +nar+):

ağalar (ağalar), bçy.
ḡardaşlar (kardeşler) , bçy.

ḡızlar (kızlar) , bçy.

ḡullar (kullar) , bçy.

bunnar (bunlar) , bçy.

033. Ancak, bazan; kalın sıradan, veya sondan bir önceki hecesinde kalın ünlü bulunduran, fakat her iki halde de düz-dar-ince ünlüyle sonuçlanan kelimelere geldiğinde, bölgemizin,

0331. Yukarı Karasu ve,Yukarı Aras ağızlarının kuzey kesiminde, kalın-düz-geniştir, ve sözkonusu düz-dar-ince ünlünün kendisinden önce gelen hecenin ünlüsüyle kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumuna girmesine yol açar (+(°)lar+):

bacılar (bacılar) , bçy.
ḡuzular (kuzular) , bçy.

0332. İspir ağızlarında, sözkonusu düz-dar-ince ünlüyü, gerek kalınlık-incelik, gerek düzlük-yu-

varlaklık yönlerinden etkilemeksizin, kalın-düz -geniştir (+(i)lar+):

bacilar (bacılar) , bçy.
ğuzilar (kuzular) , bçy.

0333. Yukarı Aras ağızlarının güney kesiminde ve, Oltu ve Tortum ağızlarında ise, sözkonusu düz - dar-ince ünlüyle kalınlık incelik uyumuna girerek, ince-düz-geniş olur (+(i)ler+):

baciler (bacılar) , bçy.
ğuziler (kuzular) , bçy.

034. Yine kalın sıradan, veya sondan bir onceki hecesinde kalın ünlü bulunduran, fakat her iki halde de son kapalı hecesinin ünlüsü kurallı olarak düz-dar-ince olan kelimelere geldiğinde, bölgemizin,

0341. Yukarı Karasu ve, Yukarı Aras ağızlarının kuzey kesimiyle, İspir ağızlarında, bu heceden önce gelen hecenin ünlüsüyle kalınlık incelik uyumuna girerek kalın-düz-geniş olur (+(-ı-)lar+):

alıllar (alıyorlar) , bçy.
başlıllar (başlıyorlar) , bçy.
oḫıllar (okuyorlar) , bçy.
almışlar (almışlar) , bçy.
başlamışlar (başlamışlar) , bçy.
oḫumışlar (okumuşlar) , bçy.

0342. Yukarı Aras ağızlarının güney kesimiyle, Oltu ve Tortum ağızlarında, bu hecenin ünlüsiyle uyuma girer ve ince-düz-geniş olur (+(-ı-)ler+):

alıller (alıyorlar) , bçy.
başlıller (başlıyorlar) , bçy.
oḫıller (okuyorlar) , bçy.
almışler (almışlar) , bçy.
başlamışler (başlamışlar) , bçy.
oḫumışler (okumuşlar) , bçy.

041. Kurallı olarak isim kök ve gövdelerine doğrudan doğruya getirilen çokluk eki (+lar+) şahıs işaret zamirlerinin tabanları üzerine gelir 102/:

bizler (bizler) , bçy.
bunnar (bunlar) , bçy.

042. Soru ve dönüşlülük zamirlerine ise aynen isimlere getirildiği gibi getirilir:

kimler (kimler) , bçy.
neler (neler) , bçy.
gendiler(i) (kendileri) , bçy.

043. Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında soru edatı üzerine getirilemeyen bu ekin bölgemiz ağızlarından özellikle Çoruhboyu ağızlarında normal kullanılışının dışına çıkılarak soru edatı (mi) üzerine getirildiği seyrek te olsa görülür:

gördę̂ meler (gördüler mi) , 04 000 01 - 95
götürdü miler (götürdüler mi),04 013 01-24
sögel miler (söverler mi) , 07 017 01 - 21

044. Bölgemiz ağızlarında seyrek karşılaşılan ve Türkiye Türkçesi aydın konuşmasından geçmiş olduğunu sandığımız diğer normale aykırı bir kullanılış ta bu ekin iyelik teklik 1. ve 2. şahıs ekleri almış akrabalık isimleri üzerine getirilerek topluluk isimleri yapmasıdır. Şunu da belirtelim ki, bu tür isimler bölgemiz ağızlarında kurallı olarak (+^{o}mgil / +^{o}ngil) ekleriyle yapılmaktadır (bkz.: 311 - 24.):

babannar / babangil (babanlar)
ezemler / ezemgil (teyzemler)

045. Bu ekin fiillerin çokluk 3. şahıslarıyla ilgili kullanılışları 'fiil çekimleri' bahsinde ele alınacaktır (bkz.: 322 vd.).

İSİMLERİN İYELİGE GÖRE ÇEKİMİ:

3212 Varlıklar arasındaki iyelik ilişkisi dilde iyelik çekimini doğurmuştur. Ancak ifadede iyelik belirtilmiş olabildiği gibi belirtilmemiş te olabilir. Belirtilmemiş iyelik hiçbir zaman iye yokluğu anlamına gelmez. Bu görüşten hareket ederek isimlerin iyeliğe göre çekiminde kullanılan vazife unsurlarını -yani Türkçe için iyelik eklerini- ilkönce ikiye ayırmak gerekmektedir:

1. Belirtilmemiş iyelik
2. Belirtilmiş iyelik

BELİRTİLMEMİŞ İYELİK:

32121 Genel Türkçenin öngördüğü gibi bölgemiz ağızlarının bütününde 'belirtilmemiş iyelik eki' (+ø+) dır 103/.

BELİRTİLMİŞ İYELİK:

32122 Belirtilmiş iyelik bilindiği üzere üç durumda karşımıza çıkar:

1. Teklik/Çokluk 1.Şahıs (konuşan vy. konuşanların iyeliği)
2. Teklik/Çokluk 2.Şahıs (dinleyen vy. dinleyenlerin iyeliği)
3. Teklik/Çokluk 3.Şahıs (hakkında konuşulan vy. konuşulanların iyeliği)

Genel olarak bölgemiz ağızlarında belirtilmiş iyelik ekleri teklik 1., 2. ve çokluk 1. şahıslar için Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında olduğu gibidir. Teklik ve çokluk 3. şahıslarda, çokluk 2. şahıs için ise aşağıda görüleceği üzere bazı değişikliklerle karşılaşılır. Bütün iyelik ekleri düz-dar -ince ünlüyle sonuçlanan kelimelere getirildiklerinde, sözkonusu ünlünün kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumlarına girmesine yolaçma eğilimi gösterirler 104/.

T e k l i k 1. Ş a h ı s (eki: +^{o}m+) 105/:

3212211 Bütün bölgemiz ağızlarında, yukarıda da işaret edil-

diği gibi iyelik teklik 1. şahıs eki, Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında olduğu gibidir, ve eklenme kuralı da aynıdır:

ağam , kölem , ergişim , cemom

bacım , ḡuzum , kövlüm

ḡardaşım , devim , ḡızım , cinim

ḳorum , ḡulum , gulum , közüm

Ekleme 1.: Ancak, çok seyrek olarak Çoruhboyu ağızlarında kelimelerin düz ünlülü son kapalı heceleri üzerine yuvarlak ünlülü olarak geldiği görülür:

ḡardaşum , ḡızum , cinüm , devüm

amucalarum (amcalarım) , 02 000 02 - 7

ayağum (ayağım) , 07 024 01 - 27

gelinüm (gelinim) , 04 056 01 - 13

Ekleme 2.: Oltu ağızlarında herhangi bir uyum gözetmeksizin bazan ünlüsü düz-dar-ince yani kapalı (e) olur:

asgerlığem (askerliğim) , 03 038 01 - 9

bacem (bacım) , 02 000 02 - 74 , 75

Ekleme 3.: nemen hemen bölgemizin bütün ağızlarında 'ev' kelimesine ünlü ünsüz benzeşmesi uyarınca yuvarlak ünlülü olarak getirilir:

evüm (evim) , bçy.

Ç o k l u k 1. Ş a h ı s (eki: +^{o}mız+) 106/:

3212212 Bütün bölgemiz ağızlarında, yukarıda da işaret edildiği gibi iyelik çokluk 1. şahıs eki, Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında olduğu gibidir, ve ekleme kuralı da aynıdır:

ağamız , kölemiz , ergişimiz , cemomuz

bacımız , ḡuzumuz , kövlümüz

ḡardaşımız , devimiz , ḡızımız , cinimiz

korumuz , ğulumuz , gülümüz , közümüz

Ekleme 1.: Ancak, çok seyrek olarak Çoruhboyu ağızlarında kelimelerin düz ünlülü son kapalı heceleri üzerine bazan birinci, bazan ikinci, bazan her iki ünlüsü herhangi bir kural gözetmeksizin yuvarlak olarak gelir:

ğardaşumız / ğardaşımuz / ğardaşumuz
ğızumız / ğızımuz / ğızumuz
cinümiz / cinimüz / cinümüz

ayağlarumız (ayaklarımız) , 07 015 03 - 67
canımuz (canımız) , 07 000 01 - 84
canumez (canımız) , 02 000 02 - 19

Ekleme 2.: Yine Çoruhboyu ağızlarında, çok daha seyrek olarak aşağıdaki kuralsız şekillerle karşılaşılmaktadır:

kendimız (kendimiz) , 02 022 01 - 8
yapdığımız (yaptığımız) , 07 015 03 - 109
canumez (canımız) , 02 000 02 - 19
hayvanemez (hayvanlarımız) , 02 002 01 - 18
yatacağemez (yatacağımız) , 02 000 02 - 89
yiyecağamez (yiyeceğimiz) , 02 000 02 - 89
yağacağamez (yakacağımız) , 02 000 02 - 89
zamanımez (zamanımız) , 02 022 02 - 91
suyumüzi (suyumuzu) , 05 079 04 - 70

herimiz (her birimiz) , 07 000 01 - 68
09 049 01 - 7
hepenemez (hepimiz) , 14 062 08- 10
keçenmeyimiz (geçimimiz) , 09 028 01 - 26

erazilarimiz (arazimiz) , 14 062 03 - 27

T e k l i k 2. Ş a h ı s (eki: +°n+) 107/:

3212221 Bütün bölgemiz ağızlarında, yukarıda da işaret edildiği gibi iyelik teklik 2. şahıs eki, Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında olduğu gibidir, ve eklenme kuralı da aynıdır:

aġan , kölen , ergişin , cemon
bacın , ḡuzun , köv̊lün
ḡardaşın , dęvin , ḡızın , cinin
ḳorun , ḡulun , gülün , közün

Ekleme 1.: Ancak, teklik 1. şahısta da olduğu gibi, çok seyrek olarak Çoruhboyu ağızlarında kelimelerin düz ünlülü son kapalı, veya düz-dar-ince ünlülü son açık heceleri üzerine geldiğinde kendisinden önce gelen ünlünün yuvarlaklaştığı görülür:

ḡardaşun , ḡızun , cinün , dęv̊ün
bacun , ergişün

ḡapun (kapın) , 07 017 01 - 35
gendün (kendin) , 02 022 02 - 22

Ekleme 2.: Oltu ağızlarında bazan ünlüsü düz-dar-ince, yani kapalı (ę) olur:

fęreseten (anlayışın) , 04 000 01 - 136
kendęn (kendin) , 02 022 02 - 20
yüreyęn (yüreğin) , 04 000 01 - 148

İyelik teklik 2. şahsın ilgi, yükleme ve yaklaşma halleriyle ilgili özel şekilleri isimlerin hale göre çekimleri anlatılırken verilecektir (bkz.: 52152/3/4).

Ç o k l u k 2. Ş a h ı s (eki: +°z+) 108/:

52122222 Bütün bölgemiz ağızlarında iyelik çokluk 2. şahıs eki, Türkiye Türkçesi aydın konuşmasındakinden farklı olarak, (+°z+) dir. Ünlüsü kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumlarına girer:

ağaz , kölez , ergişiz , cemoz
bacız , ḡuzuz , köv̊lüz
ḡardaşız , dęviz , ḡızız , ciniz
ḳoruz , ḡuluz , gülüz , közüz

Ekleme 1.: Oltu ağızlarında bazan ünlüsü düz-dar

-ince, yani kapalı (e) olur:

ḡuv̊vetez̊ (kuvvetiniz) , 03 038 01 - 20 , 22
zekatez̊ (zekâtınız) , 03 000 01 - 79

Ekleme 2.: Çok seyrek olarak, Şenkaya-Olur türkmen ağızlarında ve dağınık olarak bütün araştırma bölgemizde, Türkiye Türkçesi aydın konuşmasının etkisiyle yerleşmiş (+°nız+) şekliyle de karşılaşılmaktadır:

babanız (babanız) , 02 019 01 - 21
ḡızınız (kızınız) , 04 030 01 - 30
işşiniz (işiniz) , 09 049 01 - 22
yukṷnüz (yükünüz) , 11 013 02 - 11
ḡızınaz (kızınız) , 02 019 01 - 9

Ekleme 3.: Yine Şenkaya-Olur türkmen ağızlarında çok seyrek olarak bu ekin (+°yiz+) şekline girmiş olduğu görülür:

başiyiz (başınız) , 03 026 04 - 44

T e k l i k ve Ç o k l u k 3. Şahıs (eki: +(s)i+):

3212231 Bütün araştırma bölgemizde, iyelik teklik ve çokluk 3. şahıs ekinin ünlüsü,

1. üzerine ek almadığı durumlarda, daima, düzdar-incedir. Ünsüzle sonuçlanan isimlere (+i+ , +e+), ünlüyle sonuçlanan isimlere (+si+ , +se+) şekilleriyle eklenir 109/:

ḡardaşi , devi , ḡızi , cini , ḳori , ḡuli güli , közi

aġasi , kölesi , bacısi , ergişisi , cemosi ḡuzusi , kövlüsi

ḡoḫuse (kokusu) , 02 000 02 - 43
güne (günü) , 07 000 01 - 180
onbaşeşe (onbaşısı) , 03 038 01 - 29
ikeşe (ikisi) , 03 009 03 -83

Ekleme 1.: Oltu ağızlarında, özellikle Şenkaya-Olur türkmen ağızlarında seyrek olarak yuvarlak ünlülü şekilleriyle karşılaşılır:

bozuḫluğu (bozukluğu) , 03 009 03 - 43
esgerö (askeri) , 02 000 01 - 86
ḡayurmasu (kayırması) , 02 000 02 - 82
ḡumu (kumu) , 05 079 05 - 90
ḡumü (kumu) , 03 009 01 - 34
o̱rtüsü (örtüsü) , 02 019 01 - 36
şoforu (şofö̱rü) , 05 052 01 - 135
yaturmasu (yatırması) , 02 000 02 - 82

Ekleme 2.: Oltu ağızlarından özellikle Şenkaya-Olur türkmen ağızlarında ve Yukarı Aras ağızlarının güney kesiminde yine seyrek olarak düz-dar kalın ünlülü şekilleri görülür:

ḡurşağı (kurşağı) , 13 000 01 - 10
nişansı (nışanlısı) , 13 020 01 - 10
mağarası (mağarası) , 02 022 02 - 33
yataḫı (yatağı) , 02 019 01 - 32
halḫı (halkı) , 02 019 01 - 61
ayaḫı (ayağı) , 03 009 03 - 72

Ekleme 3.: Yine çok seyrek olarak Revan muhacirlerinde ünlüyle sonuçlanan kelimelere (+si+) yerine (+yi+) şeklinde eklendiği görülür:

arḫayin (arkasının) , 14 013 03 - 68
burayı (burası) , 09 028 01 - 26
orayı (orası) , 09 028 01 - 26

2. Üzerine ek aldığında kendisininkinden önce gelen hecenin ünlüsüyle kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumlarına girer:

adını (adını) , 04 030 01 - 8
altına (altına) , 04 030 01 - 15
boğuzundan (boğazından) , 01 035 01 - 33
boğuzuna (boğazına) , 05 079 04 - 544

Ekleme 1.: Ancak, bölgemizin Çoruhboyu ağızlarından özellikle Oltu ağızlarında bazan düz ünlülü isimler üzerine yuvarlak-kalın ünlülü olarak geldiği görülür:

altuna (altına),07 000 01 - 59
altunda (altında) , 02 000 01 - 39
başunda (başında) , 14 062 02 - 81
dağuna (dağına) , 07 000 01 - 128
etmeğunu (ekmeğini) , 04 056 01 - 22
emrunin (emrinin) , 02 022 02 - 85
emruynan (emriyle) , 02 001 01 - 6
çoḫlaruneˍ (çoklarını) , 04 000 01 - 156

Ekleme 2.: Çoruhboyu ağızlarında bazan düz ünlülü, özellikle İspir ağızlarında ince ünlülü kaldığı da olur:

burnını (burnunu) , 03 000 01 - 77
burnini (burnunu) , 05 079 04 - 140

İ y e l i k E k l e r i n i n K u l l a n ı l ı ş ı

321224 İyelik ekleri bölgemiz ağızları için kullanılışta Türkiye Türkçesi aydın konuşmasından ayrı bir durum göstermezler. Ancak önemli olmamakla birlikte aşağıda birisi eklemeyle, diğeri vazifeyle ilgili iki durumu belirtmeden geçemiyeceğiz:

1. Çok seyrek olarak, iyelik ekleri, başta teklik 3. şahıs olmak üzere üst üste gelmektedirler:

gendisim (kendim) , 07 022 02 - 7
ḡolayisi (kolayı) , 05 026 04 - 129
sabağısi (sabanı) , 09 000 01 - 97
ḫarcıraḫısi (harcıralı) , 14 062 02 - 57
herisi (herbiri) , 07 000 01 - 152
hüdüdüsi (hududu) , 04 013 01 - 83
onısi (onu) , 04 030 01 - 41
evelisi (evveli) , 08 040 01 - 137
temelisi (temeli) , 08 040 01 - 155

2. İyelik eki teklik 3. şahıs Türkiye Türkçesi aydın konuşmasındaki kullanılışlarından farklı olarak bölgemiz ağızlarında zaman isimlerine belirtme eki olarak getirilmektedir:

o gecesę (o gece) , 02 000 02 - 15
o günę (o gün) , 07 000 01 - 73
o günsi (o gün) , 14 013 03 - 169
o güni (o gün) , 13 011 01 - 148
o senesi (o sene) , 04 056 01 - 63
dünkügüni (dün) , 08 040 01 - 9
ertesi guni (ertesi gun) , 04 056 01 - 101
nehayeti (nihayet) , bçy.
eveli (önce) , bçy.

Ekleme 1.: İyelik eklerinin bir kısmı Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında olduğu gibi bölgemiz ağızlarında da fiillerin görülen geçmiş zaman ve şart kiplerinde şahıs bildirme eki olarak kullanılmaktadır. Bunlar 'fiil çekimleri' başlığı altında ele alınmışlardır (bkz.: 3221 vd.).

Ekleme 2.: İyelik eki teklik 1. ve 2. şahıslar çarpımlarda çarpılan sayıya getirilmektedir. Bu durum 'isimden isim türeten ekler' bahsinde ele alınmıştır (bkz.: 311 - 16.).

Ekleme 3.: İyelik eki teklik 3. şahıs ekinin katılmasıyla yapılmış (+(s)ına ; +casına) isimlerden zarf türetme ekleri 'zarflar' bahsinde ele alınmıştır (bkz.: 3216).

İSİMLERİN HALE GÖRE ÇEKİMİ:

3213 Varlıkların birbirleriyle olan hareket ve oluş ilişkileri dilde bu ilişkileri kurabilecek vazife unsurlarının oluşmasına yol açmıştır. Bu unsurlar dilin yapısına göre ekler (bitişen vazife unsurları) şeklinde olabileceği gibi kelimeler (ayrık vazife unsurları) şeklinde veya bunların bir birleşimi şeklinde de görülebilirler. Türkçede de birçok dilde olduğu gibi bu ilişkileri kurabilecek hem ekler hem de kelimeler mevcuttur. Bu ilişkileri kurmak üzere isimlere getirilen eklere 'isimlerin hale göre çekim ekleri' diyoruz. Secilecek bir sıra üzerine isimlere bu eklerin getirilmesine de 'isimlerin hale göre çekimi' adını veriyoruz.

Genel olarak bölgemiz ağızlarında isimlerin hal çekimleri için kullanılan ekler Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında görülen eklerdir. Bu ekleri aşağıda teker teker ele alıp ekleniş ve kullanılışlarıyla ilgili durumlarını görelim.

Y a l ı n H a l i (eki: +ø) 110/.

32131 Genel Türkçenin öngördüğü gibi bölgemiz ağızlarının bütününde 'ismin yalın hali eki' (+ø) dır. Belirtilmemiş iyelik ekleri üzerine olduğu gibi belirtilmiş iyelik ekleri üzerine de doğrudan doğruya getirilir. Yani görünüşte iyelik eki almış veya almamış teklik ve çokluk durumunda bulunan isimler aynı zamanda yalın halde bulunur. Bölgemiz ağızlarında ismin yalın hali genel anlamda vazifesi bakımından Türkiye Türkçesi aydın konuşmasındaki kullanılışına uygunluk gösterir. Ancak genel kullanılışı dışında seyrek karşılaşılan aşağıdaki kullanılışları dikkati çekmektedir:

1. Yükleme hali yerine belirtili nesneyi işaret etmekte:

cepe geçebülürse (cepheyi geçebilirse) ,
08 041 01 - 45

sıra elde bırahma (sırayı elden bırakma) ,
12 017 01 - 21

2. Yaklaşma hali yerine daha çok "nere" soru kelimesiyle:

nere / nire (nereye) , bçy.
aşşağı (aşağıya) , bçy.
yuḫarı (yukarıya) , bçy.
bura (buraya) , 13 009 01 - 50

3. Bulunma hali yerine :

herhal / heral (herhalde) , bçy.

4. Ayrılma hali yerine :

ney oraya segirdursun (neden oraya koşuyorsun) , 08 007 01 - 14

5. İyelik 3. şahıs vazifesini de yüklenmiş olarak:

nere (neresi) , 02 000 01 - 21
ğapısi nere (kapısı neresi?) , 09 052 01 -
unḫepen körpüsünde (un kapanı köprüsünde), 05 079 05 - 21

6. Ek-fiilin şartının teklik 3. şahsının vazifesini yüklenmiş olarak:

heş deyel (hiç değilse) , 03 009 01 - 33

İ l g i H a l i III/:

32132 Bilindiği üzere Türkçede belirtisiz ve belirtili olmak üzere iki çeşit ilgi hali vardır.

B e l i r t i s i z İ l g i H a l i (eki: +ø):

321321 Genel Türkçenin öngördüğü gibi bölgemiz ağızlarının bütününde belirtisiz isim tamlamaları yapmakta kullanılan 'ismin belirtisiz ilgi hali eki' (+ø) dır. Bu ek Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında olduğu gibi belirtilmiş iyelik ekleri üzerine getirilmez. Ancak Eski Anadolu Türkçesinin izlerinden birisi olarak manzum metinlerde karşılaşıldığı olur. Yine bilindiği üzere belirtisiz ilgi hali bazan belirtilisi yerine de kullanılır:

bahça ğapısını kitlemedim (Bahçenin kapısını kilitlemedim.) , 01 066 01

B e l i r t i l i İ l g i H a l i (eki: +(n)°n):

321322 Belirtili ilgi hali eki belirtilmemiş iyelikli isimlere Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında olduğu gibi getirilir. Belirtilmiş iyelikli isimlere gelince, bunlardan teklik 2. şahsta kurallı diğerlerinde kuralsız bazı ekleme değişiklikleriyle karşılaşılır. Bütün bu durumları aşağıda görmeye çalışalım.

1. Belirtilmemiş iyelikli isimlere getirildiğinde genel olarak bölgemiz ağızlarının bütününde ünlüsü kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumlarına girer. Ünsüzle sonuçlanan isimlere (+°n), ünlüyle sonuçlanan isimlere (+nın , ...) şekillerinde getirilir; Ayrıca sonu düz-dar-ince ünlüyle biten isimlerin bu ünlüsünün uyumlara girmesine yolaçar:

   ḡardaşın , ḡızın , devin , cinin , ḡulun , korun , gülün , közün

   ağanın , kölenin , ergişinin , cemonun

   bacının , ḡuzunun , kövlünün

   Ekleme 1.: Ancak bazan Çoruhboyu ağızlarında düz ünlülü isim kök ve gövdelerine yuvarlak ünlülü olarak geldiği görülür:

   allahun (Allahın) , 02 001 01 - 5
   cumanun (cumanın) , 02 019 01 - 18
   çermiḡun (kaplıcanın) , 02 022 02 - 58
   dağun (dağın) , 02 000 02 - 12
   yarmalarun (yarmaların) , 07 000 01 - 85
   evlerün (evlerin) , 02 000 01 - 75

   Ekleme 2.: Yine Çoruhboyu ağızlarından Oltu ağızlarında ünlüsünün herhangi bir uyum gözetmeksizin düz-yarı dar-ince (e) olduğu örneklerle de karşılaşılır:

   aten (atın) , 04 000 01 - 53

atlaren (atların) , 02 000 02 - 30
ğızen (kızın) , 03 009 03 - 7
hayvanen (hayvanın) , 04 000 01 - 78
ruslaren (rusların) , 02 001 01 - 11 , 46

2. Belirtilmiş iyelikli isimlere de genel olarak Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında olduğu gibi getirilmekteyse de,

21. Bazan ve kurallı denebilecek kadar yaygın bir şekilde teklik 2. şahıs iyelik eki hem kendi görevini, hem de ilgi hali ekinin görevini yüklenmiş olabilir:

ağan tarlası (senin ağanın tarlası)
bacın uşağı (senin kızkardeşinin çocuğu)
ğuzun ayağı (senin kuzunun ayağı)
erğişin (piçağı (kocanın bıçağı)

Ekleme 1.: Daha seyrek olarak aynı olaya özellikle manzum eserlerde teklik 1. şahıs için de şahit olmaktayız:

emim ğızı (amcamın kızı) , 01 066 01

Ekleme 2.: Bu durum teklik 3. şahıs için de geçerli olmaktadır:

başe ğakınce (başının kakıncı), 03 009 03[44]
ğardaşı ğarısı (onun kardeşinin karısı)

3. Şahıs zamirlerine Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında olduğu gibi getirilir. Ancak Çoruh-boyu ağızlarında ek ünlüsünün durumu, ekin belirtilmemiş iyelikli isimlere getirildiğinde görülen durumlarla koşuttur:

benüm (benim) , 04 000 01 - 108
07 000 01 - 21
bizüm (bizim) , 02 001 01 - 10
02 022 02 - 60
bizem (bizim) , 03 009 01 - 6

senün (senin) , 02 001 01 - 71
senen (senin) , 03 000 01 - 103
04 000 01 - 86

4. Oltu ağızlarında ve Yukarı Aras ağızlarının güney kesiminde, bölgemiz ağızları için hiçbir kurala bağlanamayan aşağıdaki düzensiz şekillerle de karşılaşılır:

çam kütügin dibinde (çam kütüğünün dibinde)
08 040 01 - 55
yusufelen (Yusufeli'nin) , 02 000 02 - 47
neyin (nenin) , 01 000 01 - 33
arhayin (arkasının) , 07 000 01 - 94
14 013 03 - 68
gecen de (gecenin de) , 08 040 01 - 30
kövinen (köyün) , 11 013 02 - 37
baltaynın (baltanın) , 04 056 01 - 74
çermiğun (kaplıcanın) , 02 022 02 - 58
buynuzlenin (Boynuzlunun) , 03 000 01 - 22
emrunin (emrinin) , 02 022 02 - 85
seneyn (senin), 04 000 01 - 155
gelinimun (gelinimin) , 04 056 01 - 46
bızim (bizim) , 11 013 02 - 107
seniyin (senin) , 03 013 04 - 118

Y ü k l e m e H a l i 112/:

321333 Bilindiği üzere Türkçede belirtisiz ve belirtili olmak üzere iki çeşit yükleme hali vardır.

B e l i r t i s i z Y ü k l e m e H a l i (+ø):

321331 Genel Türkçenin öngördüğü gibi bölgemiz ağızlarının bütününde geçişli fiillerin belirtisiz nesnesini işaret eden 'ismin belirtisiz yükleme hali eki' (+ø) dır. Bu ek Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında da olduğu gibi belirtilmiş iyelik ekleri üzerine getirilmez.

su sat- (su sat-) , 01 000 02 - 10 , 11
yalan söyle- (yalan söyle-),04 056 01 - 52

B e l i r t i l i Y ü k l e m e H a l i (+(y/n)i):

321332 Belirtili yükleme hali eki belirtilmemiş iyelikli isimlere ve belirtilmiş iyelikli isimlerden teklik 2. şahıs dışında kalanlara, ünlüsü düz-dar-ince olmak şartiyle aynen Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında olduğu gibi getirilir.

1. Bütün bölgemiz ağızlarında, belirtilmemiş iyelikli isimler için yükleme hali eki düzlük-yuvarlaklık ve kalınlık incelik uyumları dışında kalmak şartıyla ünlüyle sonuçlandıklarında (+yi), ünsüzle sonuçlandıklarında (+i)dir. Ünlüyle sonuçlanan kelimelere getirildiğinde bu sonses ünlüsü üzerinde herhangi bir etkide bulunmaz:

ḡardaşi , ḡızi , ḡuli , ḳori
devi , cini , güli , közi
ağayi , köleyi , cemoyi
baciyi , ergişiyi , ḡuziyi , kövlüyi

2. Belirtilmiş iyelikli isimlerin,

21. Teklik ve çokluk 1. ve çokluk 2. şahısları üzerine, aynen, yukarıda örnekleriyle görülen yalın isimlere getirildiği gibi getirilir:

ḡardaşımi , ḡardaşımızi , ḡardaşızi
bacımi , bacımızi , bacızi
kövlümi , kövlümüzi , kövlüzi

22. Teklik 2. şahsı hem kendi vazifesini hem de yükleme hali ekinin vazifesini birlikte yapar:

ağan dillir (senin ağanı aldatıyor)
bacın dögir (kızkardeşini dövüyor)
ḡuzun kesmiş (kuzunu kesmiş)
ergişin isdir (kocanı çağırıyor)

23. Teklik ve çokluk 3. şahsı üzerine herhangi bir uyum gözetmeksizin (+ni) şeklinde gelir ve

kendisinden önce gelen iyelik eki ünlüsünün kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumlarına girmesine yolaçar:

ağasını , bacısını , ḡuzusunu , kövlüsüni
ḡardaşını, ḡızını , ḡuluni

Ekleme 1.: Çoruhboyu ağızlarında bazan iyelik eki ünlüsünün, uyum dışı kaldığı veya düz olacağı yerde yuvarlak, yuvarlak olacağı yerde düz olduğu görülür:

burnini (burnunu) , 05 079 04 - 140
örtüsini (örtüsünü) , 05 079 04 - 188

çoḫlarunę̂ (çoklarını) , 04 000 01 - 156
haḡḡunę̂ (hakkını) , 02 019 01 - 17
harbunę̂ (harbini) , 02 022 02 - 58
sozlarunę̂ (sözlerini) , 02 001 01 - 49
ufağunę̂ (ufağını) , 07 015 03 - 68
dibüni (dibini) , 05 052 01 - 60

burnını (burnunu) , 03 000 01 - 77

Ekleme 2.: Özellikle Oltu ağızlarında ise iyelik ekinin ünlüsü düz-dar-ince (ę̂) ve bazan geniş (e) olarak kalma eğilimindedir:

ḡafasęnę̂ (kafasını) , 04 000 01 - 22
gördụḫlaręnę̂ (gördüklerini),02 019 01 - 25
halkęnę̂ (halkını) , 02 001 01 - 15
ḫaşalęnę̂ (haşılını) , 02 000 01 - 85
yağęnę̂ (yağını) ,04 000 01 - 31
yapęldığęnę̂ (yapıldığını) , 02 001 01 - 67

aynenę̂ (aynını) , 02 025 01 - 15
ḡaydenę̂ (kaydını) , 02 019 01 - 17
haḡḡenę̂ (hakkını) , 04 000 01 - 162
halenę̂ (halini) , 04 000 01 - 52
ḫetlerenę̂ (hatlarını) , 08 041 01 - 19

Ekleme 3.: Yine Oltu ağızlarında ve özellikle Şenkaya-Olur türkmen ağızlarında bazan sözkonusu yükleme hali ekinin ünlüsünün iyelik eki ünlüsüyle düzlük-yuvarlaklık uyumuna girerek yuvarlaklaşmış olduğu görülür:

düğunnü (düğününü) , 03 009 03 - 32 , 45
etmeğunu (ekmeğini) , 04 056 01 - 22
sozunü (sözünü) , 04 013 01 - 49

2. Yükleme hali eki, bölgemiz ağızlarında, zamirler üzerine aynen Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında olduğu gibi getirilir. Ancak ekin ünlüsü kurallı olarak düz-dar-ince (i/e) dir:

beni , bizi , seni , sizi , oni , onnari
buni , bunnari
kimi , kimleri , neyi , neleri

4. Oltu ağızlarında ve Yukarı Aras ağızlarının güney kesiminde, Yükleme halinin bölgemiz ağızları için hiçbir kurala bağlanamayan aşağıdaki düzensiz şekilleriyle de karşılaşılır:

ardahan mardahanę (Ardahanı mardahanı) , 02 001 01 - 39
ḡarnę (karnını) , 02 000 02 - 17
hepę (hepsini) , 14 062 08 - 56
evini (evini) , 14 013 03 - 98
zevali (zevalını) , 11 015 02 - 49
negne (neyini) , 09 028 01 - 24
kendiyi (kendisini) , 02 001 01 - 62
ipliyin (ipliğini) , 03 063 01 - 11
şişḡanın (çalısını) , 04 056 01 - 77
menfatn (menfaatini) , 03 000 01 - 134

Y a k l a ş m a H a l i (eki: +(y/n)a):113/:

32134 Yaklaşma hali eki belirtilmemiş iyelikli isimlere ve ve belirtilmiş iyelikli isimlerden teklik 2. şahıs dışında kalanlara aynen Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında olduğu gi-

bi getirilir. Aşağıda örnekleriyle birlikte yaklaşma hali ekinin eklenmesiyle ilgili sesbilgisi ve anlambilgisi olaylarını görelim:

1. Sonsesinde ünsüz bulunduran belirtilmemiş iyelikli isimlere Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında olduğu gibi uygulanır:(+a , +e):

ğardaşa , ğıza , ğula , eve
cine , gule , köze

2. Sonsesinde düz-dar-ince veya yuvarlak-geniş-kalın ünlü bulunduran belirtilmemiş iyelikli isimlere bu ünlü üzerinde ünlü uyumları yönünden herhangi bir değişiklik yapmaksızın, bu ünlününkünden önce gelen hecenin ünlüsüyle kalınlık-incelik uyumuna girerek eklenir:

baciya , ğuziya , kövliye
cemoya

Ekleme: Ancak çok seyrek olarak Oltu ağızlarında ve Yukarı Aras ağızlarının güney kesiminde sözkonusu düz-dar-ince ünlüyle kalınlık incelik uyumuna girerek ince ünlülü şekliyle eklenmiş olduğu görülür:

ağılliye (bilen birisine) , 12 024 01
ğarşiye (karşıya) , 04 016 01
oltiye (Oltu'ya) , 07 000 01 - 28
yolçiye (yolcuya) , 02 008 01

3. Sonsesinde düz-geniş ünlü bulunduran isimlerin bu ünlüleri yaklaşma hali ekinin getirilmesiyle düz-dar-ince ünlüye dönüşür ve ekleme sonsesinde düz-dar-ince ünlü bulunduran kelimeler için yukarıda verilen kurala göre yapılır:

ağiya , köliye

Ekleme: Ancak çok seyrek olarak yine Oltu ağızlarında ve Yukarı Aras ağızlarının güney kesiminde yaklaşma hali ekinin ünlüsü sözkonusu düz-

dar-ince ünlüyle kalınlık incelik uyumuna girerek ince ünlülü şekliyle eklenmiş olabilir:

buriye (buraya) 07 015 03 - 18
ğılmeye (kılmaya) , 07 017 01 - 22
ğurtarmeye (kurtulmaya) , 04 000 01 - 156
ḫesdaḫaniye (hastahaneye) , 07 024 01 - 30
liriye (liraya) , 09 049 01 - 54
şosiye (şoseye) , 07 015 03 - 23

Ekleme 2.: Yine bu ağızlarda bazan bu sonses ünlüsü kalınsa yalnız daralmış veya dar-yuvarlak olmuş ta olabilir:

balçıkıya (Belçika'ya) , 04 056 01 - 12
burıya (buraya) , 03 000 01 - 94
mosğıvıya (Moskova'ya) , 08 041 01 - 48
orıya (oraya) , 08 029 01 - 11

halğuya (halkaya) , 05 028 01 - 38
ordıya (orduya) , 02 019 01 - 64

Ekleme 3.: Bazan da Çoruhboyu ağızlarının bütününde ve yaygın bir şekilde kelime sonlarındaki geniş ünlülerin bu daralma kuralına uymayıp geniş olarak kaldıkları görülmektedir:

buraya (buraya) , 02 019 01 - 56
05 052 01 - 83
ḫocaya (hocaya) , 02 019 01 - 24
pangaya (bankaya) , 09 049 01 - 32

ğahveye (kahveye) , 02 000 01 - 38
ğaleye (kaleye) , 04 013 01 - 76
ğılbeye (kıbleye) , 14 013 03 - 73
kismeye (kimseye) , 14 063 02 - 8

4. Belirtilmiş iyelikli isimlerin,

41. Teklik ve çokluk 1. ve çokluk 2. şahısları üzerine, aynen, yukarıda örnekleriyle görülen yalın isimlere getirildiği gibi getirilir:

ğardaşıma , ğardaşımıza , ğardaşıza

bacıma , bacımıza , bacıza
kövlüme , kövlümüze , kövlüze

42. Teklik 2. şahsı için, bölgemiz ağızlarında, hem iyelik ve hem de yaklaşma halini ifade eden tek bir ek kullanılır: (+(a)n , +(e)n). Bu ek sonsesinde ünsüz bulunduran kelimelere (+an/+en) şeklinde, sonsesinde geniş ünlü bulunduran kelimelere (+n), dar ünlü bulunduran kelimelere bu ünlüyü düz-geniş şekle koyduktan sonra yine (+n) olarak eklenir:

ğardaşan , ğızan , ğulan , even , cinen , gülen , közen

ağan , kölen

bacan , ğuzan , ergişen , kövlen

Ekleme: Sonsesinde yuvarlak-geniş-kalın ünlü bulunduran kelimeler için belli bir kural tesbit edemedik; bazan bu yuvarlak ünlünün düzleştigi, bazan oldugu gibi üzerine (+n) ekini aldığı, bazan da Türkiye Türkçesi aydın konuşmasına uygun olarak (+na) ekinin kullanıldığı görülmektedir:

cemona (Cemo'na) , bçy.
oman (omona) , bçy.
pardizan / pardizon / pardizona (pardesüne).

43. Teklik ve çokluk 3. şahsı üzerine kalınlık-incelik uyumuna uygun olarak ve kendisinden önce gelen iyelik ekinin de ünlüsünü hem kalınlık-incelik, hem de düzlük yuvarlaklık uyumlarına sokarak (+na , +ne) şekillerinde eklenir:

ağasına , ğuzusuna
kölesine , kövlüsüne

Ekleme: Çok seyrek olarak Çoruhboyu ağızlarında iyelik ekinin ünlüsünün düzlük-yuvarlaklık uyumundan kaçtığı ve ekleme sırasında yuvarlaklaştığı görülür:

altuna (altına) , 07 000 01 - 59
dağuna (dağına) , 07 000 01 - 128
milletüne (milletine) , 02 001 01 - 26

5. Yaklaşma hali eki, bölgemiz ağızlarında, zamirler üzerine aynen Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında olduğu gibi getirilir. Ancak teklik 1. ve 2. şahıslarda Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında görülen sıra değiştirme görülmez:

bene , bize , sene , size , ona , onnara
buna,bunnara ,
kime , kimlere , neye , nelere

Ekleme: Çok seyrek olarak yaklaşma halindeki teklik 1. ve 2. şahısların aşağıda gösterilen şekilleriyle de karşılaşılır:

behen , sehen (bana , sana) , bçy.
bêen (bana) , 08 000 01 - 63
sêen (sana) , 04 013 01 - 27
bâa (bana) , 08 040 01 - 64
nêe (neye) , 04 000 01 - 109
bana (bana) , 03 000 01 - 135
04 000 01 - 8
sana (sana) , 14 013 03 - 87

6. Çoruhboyu ağızlarından özellikle Oltu ağızlarında ve Yukarı Aras ağızlarının güney kesiminde bölgemiz ağızları açısından toplu olarak herhangi bir kurala sokulamayan aşağıdaki seyrek görülen örneklerle de karşılaşılır:

ğedeha (kadehe) , 01 000 01 - 66
germüceğa (Germiceğe) , 03 009 01 - 7
tüta (dut ağacına) , 04 013 01 - 80
tereya (rafa) , 04 013 01 - 68

hüdude (hudude) , 058058 01 - 122
köye (köye) , 11 013 02 - 18
12 017 01 - 7
Garilere (kadınlara) , 04 056 01 - 99

oya (ona) , 04 013 01 - 55
one (ona) , 02 000 01 - 38

lirana (liraya) , 14 062 03 - 11
ireline (ileriye) , 14 013 02 - 29

anorona (onuruna) , 01 035 01 - 166

usdune (üstüne) , 02 000 02 - 82
üsdune (üstüne) , 03 000 01 - 29

7. Yaklaşma hali yukarıda verdiğimiz sesbilgisiyle ilgili durumları yanında, Türkiye Türkçesi aydın konuşmasına bakarak, şekil ve anlambilgisi bakımından da değişik birkaç kullanılış ve vazife kazanmıştır:

71. İsimden isim tureten (+lıḫ) eki ve (ver-) fiiliyle (+lığa ver-) = (+imiş gibi yap- / +^{O}r gibi yap-) anlamına birleşik fiil yapar:

uyḫuluġa ver- (uyur gibi yap-),12 017 01-13

72. Fiilden isim türeten (-(y)an) eki ve çok kere (geder/deyin vb.) edatlarla (+(y)ana (geder/deyin vb.)) = (-(y)ıncaya kadar) anlamına edat gurubu yapar ve zarf olarak kullanılır:

ḡıvraḫliyana ġeder (toplayıncaya kadar) , 03 063 01 - 96
ḡırılana deyin (kırılıncaya kadar) , 09 052 01 - 96
güci çatana (gücü yetişen kimseye göre), 09 046 01 - 76

73 Fiilden isim türeten (-dıḫ) eki ve iyelik eki tekilik 3. şahısla (-dığına) = (-dığı için / kadar) anlamına edat gurubu yapar ve zarf olarak kullanılır:

aldığına (olduğu kadar) , 01 123 01 - 32
deydığına (degdiği için) , 09 000 01 - 95
olduğuna (olduğu için) , 01 121 01 - 117

B u l u n m a v e A y r ı l m a H a l l e r i
(ekleri: +(n)da , +(n)dan) 114/:

32135/6 Vazifeleri bakımından Türkiye Türkçesi aydın konuşmasındaki bulunma ve ayrılma hallerinden farklı olmayan, ve bölgemiz ağızlarının bütününde ekleme kuralları açısından tam bir benzerlik gösteren bulunma ve ayrılma hallerini birlikte incelemenin yerinde olacağı görüşündeyiz. Gerçekten, her iki ekin de daima tonlu (d) ünsüzüyle başlaması ve ünlülerinin düz-geniş olması ortak özellikleridir.

1. Belirtilmemiş iyelikli isimlerden,

11. Sonseste bir ünsüz veya bir geniş ünlü bulunduranlara eklendiklerinde, bulunma ve ayrılma halleri ekleri, sözkonusu isimlerin son hecelerinin ünlüleriyle Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında olduğu gibi, kalınlık-incelik uyumuna girerler:

ğardaşda , ğızdan , ğulda , ķordan
evde , cinden , gülde , közden

ağada , köleden , cemoda

Ekleme: Özellikle Yukarı Aras ağızlarının güney kesiminde bazan,daha çok ince ünlülü şekli görülmekle beraber kalın ünlülü şeklinin de kalınlık-incelik uyumuna aykırı olarak getirildiği görülmektedir:

buralarde (buralarda) , 03 000 01 - 14
burde (burada) , 04 013 01 - 6
çobannıķde (çobanlıkla) , 06 008 02 - 15
radyolarde (radyolarda) , 08 047 01 - 29
sınorlarde (sınırlarda) , 06 008 02 - 19
yaşde (yaşta) , 14 043 01 - 25

atmişda (altmışta) , 05 056 01 - 11
yüzda (yüzde) , 14 062 05 - 27

alaraķden (alarak) , 07 000 01 - 42
cevůzden (cevizden) , 02 019 01 - 33

ğafedan (kafadan) , 09 049 01 - 69
şehisdan (şahıstan) , 07 024 01 - 26

12. Sonseste düz-dar-ince ünlü bulunduranlara eklendiklerinde,

121. Yukarı Karasu ve Yukarı Aras ağızlarında, sözkonusu düz-dar-ince ünlüyü, kendisininkinden önce gelen hecenin ünlüsüyle kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumlarına sokar, ve kendileri de kalınlık-incelik uyumuna uygun olarak gelirler:

bacıda , ğuzudan , ergişide , kövlüden

122. Ispir ağızlarında, sözkonusu ünlüyü ünlü uyumları açısından etkilemeksizin bir onceki hecenin ünlüsüyle kalınlık-incelik uyumuna girerler:

bacida , ğuzidan , ergişide , kövliden

123. Tortum ve Oltu ağızlarıyla, bazan Yukarı Aras ağızlarının güney kesiminde, sonu düz-dar-ince ünlüyle biten bu kelimelerin bu ünlüsüyle kalınlık-incelik uyumuna girer ve ince şekilleriyle gelirler. Bu durum giderek yukarıda örnekleriyle gösterildiği gibi son kapalı hecesinde veya son sesinde kalın ünlü bulunduran kelimelere de ince ünlülü şekilleriyle eklenmelerine yol açmıştır (bkz.: 32135/6 - 11., Ekleme):

bacide , ğuziden, ergişide , kövliden

2. Belirtilmiş iyelikli isimlerin,

21. Teklik ve çokluk 1. ve 2. şahısları üzerine aynen Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında olduğu gibi, belirtilmemiş iyelikli isimlere getirildiği şekilde getirilir:

ğardaşımda , ğardaşımızdan , ğardaşında , ğardaşızdan
bacımda , bacımızda , bacından , bacızdan

kövlümde , kövlümüzden , kövlünde ,
kövlüzden

22. Teklik ve çokluk 3. şahsı üzerine kalınlık-incelik uyumuna uygun olarak ve kendisinden önce gelen iyelik ekinin de ünlüsünü hem kalınlık-incelik, hem de düzlük-yuvarlaklık uyumlarına sokarak (+nda , +ndan , +nde , +nden) şekillerinde eklenirler:

ağasında , ğuzusundan
kölesinde , kövlüsünden

Ekleme: çok seyrek olarak Çoruhboyu ağızlarında iyelik ekinin ünlüsünün düzlük-yuvarlaklık uyumundan kaçtığı ve ekleme sırasında yuvarlaklaştığı görülür:

altunda (altında) , 02 000 01 - 39
başunda (başında) , 14 062 02 - 81
halunda (halinde) , 07 015 03 - 27
içünde (içinde) , 02 000 02 - 83
seviyesünde (seviyesinde) , 01 038 02 - 71
içerüsünde (içerisinde) , 02 022 02 - 71

3. Bulunma ve ayrılma halleri ekleri, bölgemiz ağızlarında, zamirler üzerine aynen Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında olduğu gibi getirilirler:

bende , bizden , sende , sizden
onda , onnardan ,
bundan , bunnardan
kimlerden , kimde , neden , nelerde

4. Bulunma ve ayrılma halleri yukarıda verdiğimiz sesbilgisiyle ilgili durumları yanında, Türkiye Türkçesi aydın konuşmasına bakarak, şekil ve anlambilgisi bakımından da değişik birkaç kullanılış ve vazife ile karşımıza çıkarlar:

41. Yukarı Aras ağızlarının güney kesiminde ba-

zan bulunma hali eki, Eski Türkçede olduğu gibi, ayrılma hali eki yerine de kullanılır, ve bazan da iyelik eki teklik 3. şahıstan sonra araya çekim tabanı ünsüzü (n) yi getirmeksizin eklenir:

elde (elden) , 12 017 01 - 21
esgide (eskiden) , 11 031 01 - 11
haşda (hacdan) , 11 013 02 - 84
orda (oradan) 02 000 02 - 37
yerlerde (yerlerden) , 09 050 01 - 75
günnerde (günlerden) , 01 000 02 - 128
bizde (bizden) , 14 043 01 - 8
derebegede (derebeğinden) , 14 043 01 - 7

42. Fiilden zarf-fiil yapan (-(y)araḫ) eki üzerine getirilen ayrılma hali eki (+dan) bu zarf-fiili kuvvetlendirir:

alarahden (alarak) , 07 000 01 - 42
dayereyhden (dayıyarak) , 12 017 01 - 13
diyereyhden (diyerek) , bçy.
gezereyhden (gezerek) , 12 017 01 - 6

43. Fiilden isim yapan (-dıḫ) eki ve iyelik eki teklik 3. şahısla ayrılma hali ekinin teşkil ettiği gurup (-dığından) = (-dığı için) anlamına zarf yapar:

kesmeduğundan (kesmediği için),07 000 01-99
sevündüğünden (sevindiği için),01 024 01-80

44. Fiilden olumsuz sıfat-fiil yapan (-maz) eki üzerine getirilen ayrılma hali eki (-dan) olumsuz zarf-fiil yapar:

görmezden (görmeksizin) , 07 024 01 - 26

B a ğ l a m a H a l i (eki: +(y)ınan):115/:

32137 Bölgemiz ağızlarında bağlama hali eki olarak kullanılan (+(y)ınan) eki Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında görül-

memekle beraber Eski Anadolu Türkçesinde (+lan , +len ⁄ ilen) ve bugün Doğu Anadolu ağızlarının birçoğunda ve Azerbaycan Türkçesinin bazı ağızlarında (+(ı)nan, +(i)nen ⁄ +ılan, +ilen) şekillerinde yaygın olarak kullanılmaktadır. Bölgemiz ağızlarındaki vazifesi Türkiye Türkçesi aydın konuşmasındaki (ile) edatı ve bunun ekleşmiş şekli (+(y)la, +(y)le) ile aynı olan bu eke ait kuralları aşağıda sıralıyoruz:

1. Bağlama hali eki, bölgemiz ağızlarının bütününde, belirtilmemiş veya belirtilmiş iyelikli isimlere ve zamirlere ekleneceği zaman, ünlü uyumlarına uygun olarak, bunlardan,

11. Sonseste ünsüz bulunduranlara (+ınan, +unan, +ınnan, +unnan, +nan ; +inen, +ünen, +innen, +ünnen, +nen) şekillerinde, ve,

12. Sonseste ünlü bulunduranlara (+yınan, +yunan, +yınnan, +yunnan, +ynan ; +yinen, +yünen, +yinnen, +yünnen, +ynen) şekillerinde getirilir.

Ekleme: Oltu ağızlarında ve Yukarı Aras ağızlarının güney kesiminde, ünlü uyumlarından kaçan aşağıdaki birkaç örnekle karşılaşıldı:

semernan (senetle) , 11 013 02 - 96
balinan (bal ile) , 03 000 01 - 37
urusnen (Rus ile) , 01 111 01 - 16
11 013 01 - 8
ğızağlarınen (kızaklarla) , 09 050 01 - 42
öküzinen (öküzle) , 02 025 01 - 20
üçinen (üçle) , 11 013 01 - 8

2. Sonseste (n) ünsüzünü bulunduran kelimelere getirilme durumu dışında, bağlama hali ekinin ilk asıl ünsüzü (n),

21. İspir, ve bazan Ovacık ve Narman ağızlarında ikizleşir, ilk asıl ünlüsü (ı,i,u,ü) korunur:

ağayınnan, cemoyunnan, ğardaşınnan, ğızınnan, ğulunnan,

köleyinnen, ergişiyinnen, devinnen, gülünnen, közünnen

ğardaşımınnan, ğardaşımızınnan, ğardaşızınnan

bizinnen, sizinnen, onnarınnan

22. Diğer ağızlarda aynen kalır; fakat ilk asıl ünlüsü (ı,i,u,ü) düşme eğilimi gösterir:

ağayınan / ağaynan, cemoyunan / cemoynan, ğardaşınan / ğardaşnan, ğızınan / ğıznan, ğulunan / ğulnan,
köleyinen / köleynen, ergişiyinen / ergişiynen, devinen / devnen, gülünen / gülnen, közünen / köznen

ğardaşımınan / ğardaşımnan, ğardaşımızınan / ğardaşımızınan, ğardaşızınan / ğardaşıznan

bizinen / biznen, sizinen / siznen, onnarınan / onnarnan

3. Sonseste (n) ünsüzünü bulunduran kelimelere getirildiğinde, her iki gurupta da, bağlama hali ekinin ilk asıl ünlüsü (ı,i,u,ü) düşer, ve bu kelimelerin sonses ünsüzü (n) ile ekin önses ünsüzü durumuna geçen (n) ünsüzü karşılaşırlar:

cinnen
bennen , sennen

4. Yine her iki gurupta da sonseste düz-dar-ince ünlü bulunduran kelimelerin bu ünlüsünün bu şekliyle korunduğu, ve bazan bağlama hali ekinin dar ünlüsünün de bu ünlüyle uyuma girerek düz-dar-ince olduğu görülür:

baciyınnan / baciyınan / baciynan
ğuziyınnan / ğuziyınan / ğuziynan
kövliyinnen / kövliyinen / kövliynen
ğuzusiyınnan / ğuzusiyınan / ğuzusiynan

ğorğiyınan (korkuyla) , 09 011 01 - 114
yığılduğiyinnan (yığılmasıyla),05 079 04[443]

5. Bağlama hali eki zamirlere getirildiğinde,

51. Teklik 1., 2., 3. şahıslarda ilgi halini gerektirmez:

bennen , sennen , onnan , bunnan

52. Çokluk 1., 2., 3. şahıslarda ise ilgi hali ekini alıp almamakta kararsızlık gösterir:

bizinen / biznen / bizimnen
sizinen / siznen / sizinnen
onnarınan / onnarnan / onnarınnan

6. Oltu ağızlarında ve Yukarı Aras ağızlarının güney kesiminde çok seyrek te olsa yukarıdaki kurallara uymayan örneklerle karşılaşmak mümkündür:

arğasıynan (arkasıyla) , 02 000 02 - 11
ayağıynan (ayağıyla) , 02 001 01 - 58
sızıynan (sızıyla) , 14 062 03 - 21
emruynan (emriyle) , 02 001 01 - 5
sızıltiynen (sızlayarak) , 09 000 01 - 34
dövletüynen (devletiyle) , 02 001 01 - 16

7. onunan (onunla) , 02 001 01 - 36

7. Bu çok işlek bağlama ekinin yanında bölgemiz ağızlarında,

71. Türkiye Türkçesi aydın konuşmasının etkisi altında yaygınlaşan (ile) edatı ve bunun ekleşmiş şekli (+(y)la, +(y)le) yer yer karşımıza çıkmaktadır:

ağlığla (açlıkla) , 01 000 02 - 42
cezveyile (cezveyle) , 03 063 01 - 95
doğumağla (dokumakla) , 07 014 01 - 17
emrêyla (emriyle) , 02 019 01 - 8
~~senedla (senetle) , 11 013 02 - 103~~

halile (haliyle) , 03 063 01 - 39
09 011 01 - 87
13 002 01 - 44

72. Ayrıca daha çok zaman isimleri üzerine getirilen aşağıda örneklerini verdiğimiz arkaik şekiller seyrek olarak görülmektedir:

baharın (ilkbaharda) , bçy.
bugünneren (bugünlerde) , 04 013 01 - 45
düneyin (dün) , 05 097 06 - 57
geceliyin (gece) , 08 029 01 - 68
yarennigen (şakayla) , 13 011 01 -
biznin (bizimle) , 14 013 03 - 173
sabağınan (sabahleyin) , 02 022 02 - 49

8. Bağlama hali eki fiillerden yapılmış belirtilmemiş veya belirtilmiş iyelikli isimlere getirilerek aşağıda örnekleri görülen Türkiye Türkçesi aydın konuşmasındaki kullanılışından az-çok farklı zarflar yapmaktadır:

ağlamaynan (ağlayarak) , 09 000 01 - 34
söylemeynen (söyleyerek) , 03 009 02 - 7
söyletmeynen (söyleterek) , 14 013 01 - 11
yapmayınan (yapmakla) , 03 038 01 - 124
vurmasiynan (vurur vurmaz) , 01 066 01 -
yığılduğiyinnan (yığılmasıyla),05 079 04-443
gördügiyyinnen (görmesiyle),05 079 04 -444

E ş i t l i k H a l i (eki: +ca(z, ma, sına, man)) 116/:

52138 Eşitlik hali eki, bölgemiz ağızlarının bütününde, gerek vazifesi gerek eklenme şekli bakımından herhangi bir değişiklik göstermez. Belirtilmemiş veya belirtilmiş iyelikli isimlere, ünsüzü daima tonlu (c) kalmak şartıyla, Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında olduğu gibi kalınlık incelik uyumuna uygun olarak getirilir. Aynı zamanda yapım eki vazifesi de gören bu ekin çekim eki vazifesini bölgemiz ağızlarında daha çok

genişletilmiş şekilleri yerine getirmektedir. Aşağıda eşitlik hali ekiyle ilgili örnekleri guruplandırarak veriyoruz:

1. +ca, +ce, +nca, +nce

urusca, arabıca, farısıca, türyce (bkz.:311 - 11.).

barabarca (beraber) , 09 000 04 - 27
cehetce (her c. = her bakımdan),08 047 01 -
ecce (iyice) , 05 079 04 - 522
eyce (iyice) , bçy.
elece (öylece) , bçy.
familece (ailece) , 13 020 01 - 25
gederce (kadar) , 03 038 01 - 107
köylüce (köy halkı birlikte), 09 049 01 -33
önce / önçe (önce) , 03 063 01 - 7
02 019 01 - 30
serbesce (serbest olarak) , 04 000 01 - 78
saatlarca (satlerce) , 04 000 01 - 70

ahlınca / ahli sıra (sanıyor ki), bçy.

ahlımca (bana kalırsa) , bçy.

bence (bence) , bçy.

onca (o-kadar) , bçy.

2. +caz, +cez, +ncaz, +ncez (Eşitlik hali ekinin bu şekliyle ancak belirtilmiş iyelikli isimlere ve bazı sıfat-fiillere getirildiğini tesbit etmiş bulunuyoruz):

ağırıncaz (ağırlığınca) , 05 079 04 - 176
halıncaz (halince) , 01 066 01
keyfimcez (keyfime göre) , 01 083 01

3. +cama(n), +ceme(n) (Eşitlik hali eki bu şekliyle yalnız belirtilmemiş iyelikli isimler üzerine gelebilir.):

epeyceme (epeyce) , 06 008 03 - 17
07 000 01 - 69

eycemen (iyice) , 01 066 01

güzelcemen (güzelce) , bçy.
hahcaman (eşit haklarla) , bçy.

4. +casına, +cesine (Eşitlik hali eki bu şekliyle de yalnız belirtilmemiş iyelikli isimler üzerine getirilir.):

almacasına (almak şartıyla) , 01 066 01
elecesine (öylece) , 07 000 01 - 116

5. Eşitlik hali eki bazı sıfat-fiillere getirilerek onları zarflaştırır:

atanca (atınca) , 03 038 01 - 109
fırlananca (dönünce) , 03 038 01 - 110
gelmiyence (gelmeyince) , 09 052 01 - 114

gętdiyhcez (gittikçe) , 14 013 04 - 90
tanımiyancaz (tanımayınca) , 10 000 01 -
varmayıncaz (varmadıkça) , 04 000 01 - 121

üsgeltdüyhce (yükselttikçe) , 14 062 02 -35
getürdühcez (getirdikçe) , 02 001 01 - 41

S e s l e n m e H a l i (eki: +li)

32139 Bölgemiz ağızlarında bugün kaybolmak üzere bulunan bir de seslenme hali eki vardır. Bu ek (baba, ana) gibi yakın akrabalık kelimelerine bunları çağırmak için getirilir:

anali (anneciğim) , 05 052 01 - 78
anakoli (anneciğim) , bçy.
babali / babakoli (babacığım) , bçy.
bacikoli (bacıcığım) , 01 066 01

SIFATLAR:

3214 Bilindiği üzere sıfatlar varlıkların durumlarını, yani niteliklerini veya belirtilerini işaret etmek üzere varlıkları işaret eden kelimelerle (isimlerle) birlikte kullanılan kelimelerdir. Bu nedenle, vazifelerine göre sıfatlar, niteleme ve belirtme sıfatları olarak iki gurupta toplanırlar.

Bölgemiz ağızlarında, gerek niteleme gerek belirtme sıfatları kuruluş ve kullanılış bakımından Türkiye Türkçesi aydın konuşmasındaki niteleme ve belirtme sıfatlarından farklı bir durum göstermezler 117/. Esasen kök veya köken durumunda sıfatlar diğer isimlerden kendilerini ayırabilecek herhangi bir özellik taşımazlar. Çünkü yalnız başlarına bunlar birer kavram adından başka birşey değildirler. Gerçekten sıfat olarak kullanılan kelimelerin büyük bir çoğunluğu ad, zarf vb. olarakta kullanılırlar.

Bu çalışmamızda yapım ekleriyle türetilmiş sıfatlar, 'kelime türetme' bahsinde 'isimden -isim türeten ekler' ve 'fiilden isim türeten ekler' başlıkları altında ele alınmışlardır (Bu konudaki önemli ekler için bkz.: 311 - 01. +lıḫ, -02. +cı, -03. +li, -04. +sız, +05. +ki, -06. +cıḫ, -07. +caḫ, -08. +cağaz, -09. +cılaḫ, -10. +cucaḫ, -11. +ca, -12. +daş, -13. +^{o}nci, -14. +ar, -15. +^{o}z, -16. +^{o}n/+^{o}m, -17. +^{o}msi, +18. +si, -19. +^{o}mtıraḫ, -20. +li +li, -22. +cıl; 312 - 02. -ma, -03. -^{o}ş, -05. -^{o}ḫ, -06. -aḫ, -07. -^{o}n, -10. -ğın, -11. -ğan, -14. -ağan, -15. -ıcı, -16. -^{o}ş/-^{o}nş, -21. -an, -22. -^{o}r, -23. -mış -24. -dıḫ, -25. -acaḫ, -26. -asi, --27. -asıca, -29. -maz).

N i t e l e m e S ı f a t l a r ı ve D e r e c e l e m e:

32141 Sıfat olarak kullanılan kelimeler bu vazifeleriyle ilgili herhangi bir çekim eki taşımazlar. Bugün, Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında olduğu gibi bölgemiz ağızlarında da Eski Türkçede ve bazı Türk lehçelerinde görülen dereceleme eki (+rak) 118/ kaybolmuştur. Niteleme sıfatlarının derecelenmesi, Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında olduğu gibi ((+dan) daha) ve en-üstünlük için (en, çoḫ, fazla, pek, dehşetli vb.)

nicelik zarflarının (bkz.: 32164) kullanılmasıyla yapılır. Tek değişiklik, bu kuruluşlara giren belgisiz sayı sıfatlarının, çok seyrek olarak, kullanılışta gösterdikleri sıra farkıdır:

(çoḫ) bir daha e̯y adam / daha bir e̯y adam / daha e̯y bir adam (daha iyi bir adam), bçy.

bir en e̯y adam / en bir e̯y adam / en e̯y bir adam (en iyi adamlardan biri) , bçy.

üç en e̯y adam / en üç e̯y adam / en e̯y üç adam (en iyilerinden üç adam) , bçy.

çoḫ bir e̯y adam / çoğ e̯y bir adam (çok iyi-bir adam) , bçy.

Ayrıca bir çeşit dereceleme olan pekiştirmeyi de burada ele almak gerekir. Pekiştirme, bilindiği üzere, niteleme unsuru olan kelimenin ilk hecesinin Ural-Altay dillerine has belli kurallara göre ses değişikliklerine uğratılarak tekrarlanmasıyla yapılır 119/. Bölgemiz ağızlarında da bu böyledir (bkz.: 311 - 30.):

çıl-cıbıl (çırıl-çıplak)
dıl-dıbız (dazlak)
şır-şığğo (çok pejmürde)
yam-yassi (çok ezilmiş)

Burada sayılamayacak kadar çok olan niteleme sıfatlarının, Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında görülmeyen, yani bölgemiz ağızlarına has örneklerinden tesbit edilebilenleri, ve Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında bulunup ta bölgemiz ağızlarında sesbilgisi bakımından değişiklik geçirmiş olanları -bunlar 'sesbilgisi' bölümünde de ele alınmışlardır.- araştırmamızın sözlüğüne geçirilmişlerdir (bkz.: 53).

B e l i r t m e S ı f a t l a r ı :

32142 Belirtme sıfatları bilindiği üzere, işaret sıfatları, soru sıfatları, belirsizlik sıfatları ve sayı sıfatları olmak üzere dört gurupta toplanır. Bütün belirtme sıfatları, bölgemiz ağızlarında, Türkiye Türkçesi aydın konuşmasındakilerle

şekil ve kullanılış bakımından tamamiyle aynıdırlar. Bu nedenle aşağıda gerekmedikçe açıklama yapmaksızın sadece örnekler vermekle yetineceğiz.

İ ş a r e t S ı f a t l a r ı :

321421 İşaret sıfatları kullanılışta aldıkları duruma göre (bu, şu, o; öbür, öbürsi) kelimeleriyle, zamanda ve mekânda bulunma ifade eden isimlere getirilen (+ki) isimden isim yapma ekiyle türetilmiş kelimeler(bkz.: 311 - 05) dir:

bu adam (bu adam), şu ğari (şu kadın), o uşah (o çocuk) , bçy.
öbür adam (diğer adam), öbürsi gün (öbür gün)
sabahki adam (sabahleyin gördüğümüz adam)
tırhışdaki çengel (kapı kafesinin kancası)
sendeki kağırtlar (sendeki evrak) , bçy.

S o r u S ı f a t l a r ı :

321422 Soru sıfatları yine kullanılışta aldıkları duruma göre(hangi, nasıl, ne, nerdeki vb.) kelimelerdir:

hangi adam (hangi adam), nasıl uşah (nasıl /hangi çocuk), ne vah (ne vakit), nerdeki iş (neredeki iş), bçy.

ğaş gün (kaç gün), ğaç uşah (kaç çocuk)

B e l i r s i z l i k S ı f a t l a r ı :

321423 Belirsizlik sıfatları da yine kullanılışta aldıkları duruma göre (bir, herangi, herangi bir, bütün, başha, bazi, her, kimi, çoği, heş (bir), felan / felanca, az, çoh, birçoh, herbir, heşbir, birgaş, bir tahım, diger, teyhmil, umum, cümle vb.) kelimelerdir:

herangi adam (herhangi bir adam)
bi zamannar (bir zamanlar, vaktiyle)
(bir) başha (bir) gari (başka bir kadın)
kimi vahıt (bazan)
~~umum hocalar (bütün ilim adamları)~~

SAYI SIFATLARI:

3215 Belirtme sıfatları arasında sayı sıfatları yapılarında göstermiş oldukları düzenlilik nedeniyle özel bir yer tutarlar. Bunları gurupler halinde görelim.

A s ı l S a y ı S ı f a t l a r ı :

32151 Asıl sayı sıfatları bölgemiz ağızlarındaki söyleniş-leriyle şöyledir:

bir / bi , iki (seyrek olarak: ikki) , üş (üç_adam, üc_cüz) , dört (dörd_adam) , beş, alti , yedi / yeddi , sekiz / seggiz , dokuz / doggguz , on (om_bir /_beş) , igirmi / yigirmi (igirmi/igim/im/yim_bir/beş) , otduz , ğırh (ğıb_bir /_beş ; ğıt_dogguz/dört/tene) , elli , atmiş (atmis_seggiz) , yetmiş , seyhsen / seysen , dohşan , yüz (üc_cüz ; beş_üz) , bin (bim_bir /_beş) , (bir) miliyon , (bir) miliyar

S ı r a S a y ı S ı f a t l a r ı :

32152 Sıra sayı sıfatları, asıl sayı sıfatlarına (+°ncı) yapım ekinin getirilmesiyle elde edilirler (bkz.: 311 - 13).

Ü l e ş t i r m e S a y ı S ı f a t l a r ı :

32153 Üleştirme sayı sıfatları sayı adlarına (+ar / +şar) yapım ekinin getirilmesiyle elde edilirler (bkz.: 311 - 14).

K e s i r S a y ı S ı f a t l a r ı :

32154 Kesir sayı sıfatları sayı adlarına (+da) bulunma hali ekinin getirilmesiyle elde edilirler (bkz.: 32135). Bölgemiz ağızlarında bunların ifade etmiş oldukları durumu ifade edebilecek başka kuruluşların bulunması nedeniyle kullanılışları yaygın değildir:

dörtde bir hisse / (bir) çeyreyh hisse / dört hissede bir hisse / yarısının yarısı

(çeyrek bir) hisse / üç sene bir buçuk (dörte bir)hisse), bçy.

T o p l u l u k S a y ı S ı f a t l a r ı :

32155 Topluluk sayı sıfatları sayı adlarına, belirtecekleri topluluğun türüne göre (+°z , +lıḫ , +li) isimden isim türetme eklerinin ve (+larca , +larınan) çokluk tabanlar üzerine getirilmiş eşitlik ve bağlama hali eklerinin getirilmesiyle elde edilirler. Ancak hal ekleriyle elde edilen topluluk sayı sıfatları, yapım ekleriyle elde edilenler gibi kesin değerleri değil, yaklaşık değerleri gösterirler, ve daha çok(on, yüz, bin vb.) gibi sayılar üzerinen getirilirler bu çekim ekleri:

ikiz (ikiz), dördüz (dördüz), beşiz (beşiz)

onnuḫ / onni (onluk, onlu)
onikiliyh / onikili (duzine)

onbeşerli (onbeşer onbeşer ayrılmış)
altışarlıḫ (altışar altışar ayrılmış)

yüzlerce (yüzden fazla, yüzlerce)
miliyonnarca (milyonlarca)

yüzlerinen (yüzlerce)
binnerinen (binlerce)
milyarlarınan (milyarlarca)

Z A R F L A R :

3216 Bilindiği üzere, zarflar, hareket veya oluşların şartlarını, nitelik ve niceliklerini işaret etmek üzere hareket veya oluşları işaret eden kelimelerle (fiiller ve sıfatlar) birlikte kullanılan kelimelerdir. Hareket ve oluş yere, zamana bağlı olduğu gibi bir niteliğe ve niceliğe de sahiptir. Bu nedenle zarflar: yer zarfları, zaman zarfları, nitelik zarfları ve nicelik zarfları olmak üzere dört gurupta toplanabilirler.

Bölgemiz ağızlarında, zarflar da, kuruluş ve kullanılışları bakımından, Türkiye Türkçesi aydın konuşmasındakilerden farklı bir durum göstermezler 120/. Sıfatlar için olduğu gibi, zarflar için de, kök veya köken durumunda iseler, kendilerini diğer isimlerden ayırabilecek herhangi bir özellik sözkonusu değildir. Sıfatların büyük bir kısmı duruma göre zarf olarak ta kullanılırlar.

Bu çalışmamızda yapım ekleriyle türetilmiş zarflar 'kelime türetme' bahsinde 'isimden isim türeten ekler' (bkz.: 311) ve 'fiilden isim türeten ekler' (bkz.: 312) başlıkları altında ele alınmış oldukları gibi, sıfatlardan farklı olarak, çekim ekleriyle kurulmuş zarflar 'isim çekimleri' (bkz.: 321224 - 2., 32134/5/6/7/8), ayrıca bir hareketi diğer bir hareketle belirledikleri için aynı zamanda fiil niteliği taşıyan fiilden yapılmış zarflar 'zarf-fiiller' (bkz.: 3223) başlıkları altında çalışmamızın 'çekimler ve, vazifeli kelime ve kelime grupları' bahsi içerisinde ele alınmışlardır.

Y e r Z a r f l a r ı :

32161 Fiilin işaret etmiş olduğu hareketin başladığı, sürdüğü veya sonuçlandığı yeri belirtmeleri nedeniyle ismin ayrılma, bulunma, yaklaşma ve bağlama hallerine (bkz.: 32134/5/6/7) konulmuş yer ismi durumundaki kelimelerle, fiilin anlamını yer kavramıyla tamamlamak üzere kullanılan diğer açıklayıcı kelime ve kelime grupları yer zarflarını teşkil eder. Yer zarfları olarak, bölgemiz ağızlarında, Türkiye Türkçesi aydın konuşma-

sında görülen örnekler yanında aşağıda verdiğimiz değişik örneklerle de karşılaşılmaktadır:

harğınan ah- (ark boyunca akıp git-)
yolunnan get- (yol boyunca git-)

eleliyin (o tarafa doğru)
beleliyin (bu tarafa doğru)
ğarşiliyin (karşı taraftan)
iki geçeliyin (iki taraflı)

belesine (bu tarafa doğru)
elesine (o tarafa doğru)
pelicine (köşeden köşeye)
yannamasına (yana doğru)

arha-üsdi (sırt-üstü)
üziğulli (yüzü-koyu)
yanbegi (yanı üzerine)

öyde / öyden (önde)
arhada / arhadan (arkada)

o yanni bu yanni (o tarafa bu tarafa)

yerli yerin (aracıkta)

gerisin geri (ters istikamette)

yer-be-yer (oracıkta)

Z a m a n Z a r f l a r ı :

32162 Fiilin işaret etmiş olduğu hareketin başladığı, sürdüğü veya sonuçlandığı zamanı belirtmeleri nedeniyle ismin yalın, ayrılma, bulunma, yaklaşma, ve bağlama hallerine (bkz.: 32131/4/5/6/7) konulmuş zaman ismi durumundaki kelimelerle, fiilin anlamını zaman kavramıyla tamamlamak üzere kullanılan diğer açıklayıcı kelime ve kelime gurupları zaman zarflarını teşkil eder. Zaman zarfları olarak, bölgemiz ağızlarında, Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında görülen örnekler yanında aşağıda vereceğimiz değişik örneklerle de karşılaşılmaktadır:

ahşam (akşamleyin / dün)

sabaḫ (sabahleyin / yarın)

aḫşamınan (akşam vakti)
sabağınan (sabah vakti)
ĕvleyinen (öğle vakti)

baharın (ilk baharda)
bıldır bugünnerin (geçen yıl bu günlerde)
ḡar yağacaḫ sıraların (kar yağacağı zaman)
ilkin (önce)

geĕceliyin (geceleyin)

aḫşamdan (akşam)
sabaḫdan (sabahleyin / yarın)

aḫşamda sabaḫda (bugün-yarın)

aḫşama (akşam üzeri)

aylarınan (aylarca)
günnerinen (günlerce)

sabağısi (ertesi sabah)
o sıra (o vakit)
daha (henüz)
hele (henüz, şimdilik)
öğde / öyde (ilk önce)
dünegin (dün)
yĕni (henüz, şimdi)
ahan (işte, şimdi)

eniceyh / enisahat / oasahat (derhal, anında)
bayaḫ / bayahdan (biraz önce)
taḫ (ta)
bir ayaḫ (kısa bir süre için)
ĕveti (çok acele olarak)
bu döne / bu sef (bu defa)
bir (biraz)
hama(n) / dereĕep / bir soluḫ (derhal)
deĕĕesine (anında)

... +dan bu yanni (...+dan başlamak üzre)

düneginden bu yanni (dünden beri)
salıdan bu yanni (salı gününden beri)

... +(s)i sıra (hemen arkasından)
arḫasi sıra (ikinci olarak)
peşi sıra (arkasından)
öni sıra (hemen arkasından)

N i t e l i k Z a r f l a r ı :

32163 Gerektiğinde fiilin işaret etmiş olduğu hareketin niteliğini de belirtmekte kullanılan bütün niteleme sıfatları aynı zamanda nitelik zarflarıdır (bkz.:32141). Bunlardan başka aynı vazifeyi yapmaları nedeniyle, isimlerin eşitlik ve bazan ayrılma ve bağlama hallerine (bkz.: 32138/6/7) konulmuş nitelik bildirebilecek kelimeler ve bu amaç için kullanılan kelime grupları nitelik zarflarını teşkil eder. Nitelik zarfları olarak, bölgemiz ağızlarında, Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında görülen örnekler yanında aşağıda vereceğimiz değişik örneklerle de karşılaşılmaktadır:

eyce / eyceme / eycemen (iyice)
güzelce / güzelceme / güzelcemen (güzelce)
ussulca / ussulcama / ussulcaman (yavaşça)
temizce / temizceme / temizcemen (temizce)

ağırıncaz (ağırlığınca)
aḫlımcaz (kendi fikrime göre)

hefifden (hafifçe, fısıltıyla)
ussuldan (yavaşça)

gizlin (gizlice)
hızlın (hızlıca)

sıraliyin (sırası üzerine)

aḫliyinan (aklınca)

haḫcasına (haksızlık etmeksizin)
elesine (baştan savma)

daha (ayrıca, fazla olarak)

hebersizden (haber vermeksizin)
onca (o-kadar)
bir ... pir (adamakıllı)
bir ujdan (bir taraftan)
yohdan (sebepsiz yere)
heş yohdan (sırasız olarak)
yalan yere yohdan (uydurma)
yoh yere (sebepsiz olarak)
azdan az (azcık)
heçheçine (gereksiz yere)
neyse (ki) (nihayet)
hele şükür (nihayet)
der-demez (elbette)
deme- / bahma- (önemsemeksizin)
yaz demedim gış demedim çalışdım. (aralıksız durmadan çalıştım.)
böyüge küçüge bahmamiş hepsini gırmiş. (büyük küçük demeksizin herkesi öldürmüş.)
arnadan arneya (gıyapta)

N i c e l i k Z a r f l a r ı :

32164 Niceliк zarfları, hareket veya oluşu işaret eden fiil veya sıfatı ve kendisi gibi diğer bir zarfı, hareket veya oluşun niceliğine göre dereceleyen kelimeler veya kelime gruplarıdır (bkz.ayr.: 32141):

çoh / çoğ ey / çoh güzel (çok)
az / çoğ az / pek az (az, pek az)
dehşetli (fazlasıyla)
fena (fazlasıyla)
peyh (yeteri kadar)
eyce ey (adamaakıllı)
ağırıncaz (ağırlığı kadar)
daha (fazladan)

E D A T L A R :

3217 Edatlar, tek başlarına ele alındıklarında, bu durumlarıyla, ne bir varlığı, ne de bir oluş veya hareketi işaret eden kelimelerdir. Bunların dildeki mevcudiyetleri yalnız vazifeleri içindir. Bir bakıma, varlıkları ve oluş veya hareketleri işaret eden kelimeler (isim, zamir; fiil, sıfat, zarf) arasında ilgi kurmaları nedeniyle, bazılarının vazifeleri isimlerin hale göre çekimlerinde kullanılan eklerinkilere benzer. Ancak bunlar ayrı birer kelime -veya bazan kelime gurubu- durumunda olup, bir kısmı hal ekleri aracılığıyla ilgili oldukları kelimelerden sonra getirilir, diğer kısmı bağlama vazifesi görüp, ya bağlayacakları kelime veya kelime grupları arasında, ya cümle başında, veya bunların sonunda yer alırlar. Ayrıca, yalnız başlarına birşey ifade etmeyen, ve ancak kullanılışla anlam kazanan ünlemleri de edatlar arasında saymak gerekir.

Bölgemiz ağızlarında, edatlar, kuruluş ve kullanılış bakımından Türkiye Türkçesi aydın konuşmasındakilerden pek farklı bir durum göstermezler 121/. Aşağıda, bölgemiz ağızlarında karşılaşılan önemli edatları kullanılış ve vazifeleriyle veriyoruz. Ancak, edatların kullanılış ve vazifelerine, anlam inceliklerinin sağladığı geçişmeler nedeniyle, kesin sınırlar çizmek imkânsız olduğu için tasnifte kullanmış olduğumuz başlıkların maksadı bir dereceye kadar karşılamakta oldukların hatırlatırız.

Çağırma ve seslenme edatları:

O11. hey, yahu : uzaktan çağırmak ve konuşmaya dikkati çekmek için kullanılırlar:

hey, bene bak!
yahu, ben ne diyirem, sen ne annirsan!

O12. ola, ola baba/oğul/uşak : yine konuşmaya dikkati çekmekte kullanılırlar:

ola nere gidirsiz?

ola baba ne diyirsiz, ölah mi?
ola uşah haydinin gidah tesilim olağın.

013. ğız, ğız ana/baci/hanım/uşah : bu da konuşmaya dikkati çekmek üzere hanımlar için kullanılır:

ğız ne diyirsen?
ğız ana ambu beni döğir!
ğız hanım sene bişe diyim....
ğız uşah gelin bacanın otlarını yolah.

014. bey, beg emi/emice/dayi : yaşını başını almış erkeklere hitap edilirken kullanılır:

beg emi, belkim bülürsen, ano adam kim?

015. hanım, hanım abla/baci/yenge : yaşını başını almış kadınlara hitap edilirken kullanılır:

hanım yenge, işim bitdi, gidirem.

016. emi, emice, dayi, dede, ehdiyar : büyükleri çağırmakta ve onlardan birşey sormak veya istemek için konuşmaya başlamakta kullanılır:

emi emi, anoni ğaça satirsan?
ehdiyar, ahan sene para, genden bişe al.

017. yenge, tiyeze, nene : yaşlı ve hürmet edilen kadınlara karşı kullanılır:

beni mi çağırdın tiyeze?

018. can, daaş, paşa : isimlerin sonuna getirilerek çağırma ve konuşmaya dikkati çekmekte kullanılırlar. can: sevgi ve yakınlık, daaş: hürmet, paşa asalet ve hürmet ifadesi taşır:

ana can (anneciğim), Ali can (Ali'ciğim), abo daaş (abdurrahman aga), Ali paşa (Ali bey), Ayşe paşa (Ayşe hanım)

019. ğurban (/kurban olayım), ayahlaran (/ayaklarına düştüm), öğünde ölim, eze oğli vb. yal-

varma ve rica ifade eden çağırma ve seslenme edatlarıyla, kocanın karısına, kadının kocasına, bunların çocuklarına ve çocukların bunlara karşı kullanmış oldukları daha birçok çağırma ve seslenme edatı vardır. Bunlar sıraları geldikçe çalışmamızın sözlüğünde yer almış oldukları için ve kullanılışta diğerlerinden farklı bir durumları da olmadığı için buraya almıyoruz.

Sorma Edatları:

021 mi : sona getirilen soru edatı. Genel anlamda kullanılışı Türkiye Türkçesi aydın konuşmasındaki gibidir. Üzerine geldiği kelimeyi sorulan durumuna getirir /22/. Üzerine ek almadığı durumlarda ünlüsü daima düz-dar-ince olan bu edat, üzerine ek aldığı takdirde kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumlarına girer. Ancak, bilindiği üzere, üzerine yalnız bildirme (ek-fiil) eklerini alabilen bu edat, bu durumuyla geniş zaman teklik ve çokluk 2. şahıslarla, çokluk 3. şahısta çokluk ekinden önce geldiği takdirde uyumlara girebilir. Bunların dışında kalan şahıslarda eklerin ünlüyle başlaması nedeniyle araya giren (y) ünsüzü -ek-fiil ünlüsü düşse bile kalacağından- soru edatının ünlüsünün uyumlara girmesini engeller:

susuz miyıh (susuz muyuz)
susuz miydız (susuzmuydunuz)

Ekleme: Çok seyrek olarak, Oltu ağızlarında ve Yukarı Aras ağızlarının güney kesiminde yukarıdaki kurala aykırı düşen örneklerle karşılaşıldığı olur:

oldu mı (oldu mu) , 03 063 01 - 76
yapdırabülür müyuh (yaptırabilir miyiz) , 04 056 01 - 34
sevgeder müydeler (sevkederler miydi), 04

bülür misin (bilir misin) , 08 007 01 - 72

0211. Türkiye Türkçesi aydın konuşmasındaki uygulanışından farklı olarak, bazan ve özellikle Çoruhboyu ağızlarında çokluk 3. şahısta çokluk ekinden önce gelir:

sögel miler (söverler mi) , 07 017 01 - 21
gördę meler (gördüler mi) , 04 000 01 -117
götürdü miler (götürdüler mi),04 013 01-24

Ekleme 1.: Yine özellikle Çoruhboyu ağızlarında, ek-fiilin çokluk 3. şahıslarında kip eki ile çokluk eki arasına girmekte kararsızlık gösterir ve çoklukla ek-fiile ait olan kip ekinden önce gelir:

çaluşdęrur męydęler (çalıştırırlar mıydı)
sayar mıydęlar (sayarlar mıydı)
sevǵeder müydęler (sevkederler miydi)

Ekleme 2.: Çok seyrek olarak Yukarı Aras ağızlarının güney kesiminde, kurallı olarak bildirme kuvvetlendirme eki (+dır) dan önce gelen soru edatı (mi) sonra da gelebilir:

bindir mi (bin midir) , 11 013 02 - 108

0212. Bölgemiz ağızlarında soru edatı (mi) soru vazifesi dışında, yaygın bir şekilde görülen geçmiş zamanla birlikte kullanılarak (-ınca) eki ile yapılmış zarf-fiilleri de karşılar:

erzürüme getdim mi oni da görürem (Erzurum'a gidince onu da görürüm).
aḫlan geldi mi dediǵimi yap (aklına gelince söylediğimi yap).
ögen biri çıḫdi mi piçağa sarılacaḫsan (karşına birisi çıkınca bıçağa sarılırsın).
yani köyümüze geldiz mi bize de bir orğayın (köyümüze gelince bize de uğramayı ih-

mal etmeyiniz).

022 ne : öne getirilen soru edatı. Kullanılışı Türkiye Türkçesi aydın konuşmasındaki gibidir. Kendisi ve türemişleri söz içerisinde sorulacak unsurun yerine geçerek onu sorma vazifesi görür. Yani üzerine isim çekim eklerini, isimleri ve bazı edatları alarak soru ifade eden zamir, sıfat ve zarf vazifeleri gördüğü gibi, türemişleriyle birlikte bildirme (ek-fiil) eklerini alarak soru cümleleri de yapar. Bölgemiz ağızlarında çok kullanılan çekimli ve diğer şekilleri şunlardır:

ne, neyin, neyi, neye/niye (neye, neden, niçin), nede/neyde, neden (niçin), neyden (neden), neyinen, nece (ne kadar, nasıl), neyce (hangi dilden), ne üçün/niçün, ne kimin (ne şekilde), nasıl (ne asıl), ne türli, ne tevür (ne şekilde), ne hal (ne halde), ne vah (ne vakit), ne biçim, ne çeşit, ne o? (ne var?), nedir? (ne oluyor, ne var?) vb.

023 kim : öne getirilen soru edatı. Kullanılışı Türkiye Türkçesi aydın konuşmasındaki gibidir. (ne) için söylediklerimizi bu edat için de tekrarlıyoruz. Bölgemiz ağızlarında kullanılan çekimli ve diğer şekilleri aşağıdadır:

kim, kimin, kimi, kime, kimde, kimden, kiminen, kimce (kime göre), kim üçün / kimin üçün (kimin için), kim o?/ kimdir o? (kapıyı vuran için sorulan soru).

024. hani, ecep (acep, acaba), he mi (değil mi), essah mi (sahi mi) vb. soru edatlarının kullanılışları da Türkiye Türkçesi aydın konuşmasındaki emsallerinden farklı değildir. Ayrıca diğer kullanılışları yanında soru edatı olarak ta kullanılan, ya, he, he ya, vallah, he vallah (sahi mi

anlamına daha çok Yukarı Aras ağızlarının güney kesiminde kullanılır.) edatlarını da burada saymak gerekir.

Cevap Edatları (Olumluluk ve tasdik):

051. he, he ya; ya, ele ya, ya ne; ey, ey güzel/ḫas/diyirsen/buyurdun; temam; beli; evet; olur, güzel; hay hay, peke, helbet/hebet, he vallah kelime ve kelime gurupları bölgemiz ağızlarında sık sık karşılaşılan olumluluk ve tasdik bildirici cevap edatlarıdır.

Cevap Edatları (Olumsuzluk ve red):

0321. degil : sona getirilen olumsuzluk edatı; kullanılışı Türkiye Türkçesi aydın konuşmasındaki gibidir. İsim cinsinden kelime ve kelime gurupları üzerine gelerek onların belirtikleri varlık veya oluş olmadıklarını işaret eder. Kendi üzerine yalnız bildirme (ek-fiil) eklerini alır ve olumsuz oluş cümleleri yapar 123/. Bu edatın karşıt anlamlısı ø dır. Yine Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında olduğu gibi kuvvetlendirme ve karşılaştırma edatı olarak ta kullanılır. Bölgemiz ağızlarında değişik söylenişleri vardır (bkz. 53 - degil).

0322. "yoḫ, ḫeyir, ele degil; yalan, yannış, olmaz, daha neler, di buyur, seyret, baḫ hele, ne diyir, dee, ḫelt yeme" kelime ve kelime gurupları bölgemiz ağızlarında sık karşılaşılan diğer olumsuzluk ve red bildiren cevap edatlarıdır.

Gösterme Edatları:

04. aha, ahan, ahana, ahandır; diya, diyan, diyana; ambaḫ, ambağ ahan/diya/işdi şindi, işdi (bkz.: 53 - aha, diya, işdi) bölgemiz ağızlarında çok kullanılan gösterme edatlarıdır.

ahan gelirem (işte geliyorum)
diya gidir (işte şurada, gidiyor.)
işdi bele (işte böyle)

Katılma Edatları:

051. da : sona getirilen bağlama ve kuvvetlendirme edatıdır. Üzerine geldiği kelime veya kelime gurubunu aynı kategorideki kelime veya kelime guruplarına katar. Bölgemiz ağızlarındaki kullanılışı Türkiye Türkçesi aydın konuşmasındaki gibidir; kalınlık-incelik uyumuna uygun olarak eklenir 124/. Ancak çok seyrek olarak Oltu ağızlarında ve Yukarı Aras ağızlarının güney kesiminde kalın ünlülü gelmesi gereken yerlerde de ince ünlülü şekliyle geldiği görülür:

burda de (burada da) , 11 031 01 - 12
düyun de (düğün de) , 02 019 01 - 27
garilar de (kadınlar da) , 04 056 01 - 101
o de fazle (o da fazla) , 14 043 01 - 19
onnardan de (onlardan da) , 03 063 01 -
yapim de (yapayım da) , 03 063 01 - 7

052. daha : öne getirilen bağlama ve kuvvetlendirme edatıdır. İlâveten, fazla olarak gibi katılma anlamları taşır. Bölgemiz ağızlarında kuralsız ve gereksiz olarak sık sık cümle başlarında yer almış olduğu görülür:

dâa durirsan (hâlâ duruyor musun?)
da yemirem (artık yemiyorum.)
daha biz çocuh (çocuk olduğumuz için)

053. bile(m) : sona getirilen bağlama ve kuvvetlendirme edatıdır. Kullanılışı (da) edatıyla aynıdır:

ambu ne, uşah bile eder (bunu çocuk bile yapar.)

054. "bir ... bir de (bir), ayrıca, üsde" kelime

ve kelime gurupları bölgemiz ağızlarında sık sık görülen katılma edatlarıdır:

bir ehdiyar ğari bir de bir beş uşah; isə dambol senin neyen (bir ihtiyar kadın ve beş çocukla İstanbul senin neyine!)

Ekleme: Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında çok kullanılan katılma edatı (ve) bölgemiz ağızlarında hemen hemen hiç kullanılmaz.

Bağlama Edatı:

06. ki : Bölgemiz ağızlarında çok kullanılan bağlama ve kuvvetlendirme edatıdır. Kuvvetlendirme vazifesi bağlama vazifesinin bir sonucu olduğu için bu edatı tek başına bağlama edatı olarak almayı yerinde gördük. Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında da görülen bu edat bölgemiz ağızlarında daha yaygın bir kullanılaşa sahiptir 125/:

bahdi ki gelmir (gelmediğini görünce)
gêtdim ki yatir (gittiğimde yatıyordu)
annarsan ki dögüş isdir (dövüşmek istediğini anlayınca)
ben ki sene ki diyirem ki orya gêtme peki sen niye gidirsen ki o da seni döysün (ben sana oraya gitme dediğim halde, sen gidiyorsun ve o da seni dövüyor.)

Ekleme: Genel olarak bölgemiz ağızlarının bütününde düz-dar-ince ünlülü olarak kullanılan bu edatın Şenkaya-Olur Türkmen ağızlarında bazan kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumlarına girdiği, bazan da kuralsız olarak yuvarlak ünlülü olarak getirildiği görülür:

ğarşılıyor ku (karşılıyor ki),02 019
sahapsız çu (sahipsiz ki),02 000 02-7

Karşı durum Edatları:

07. ama/amma, amma ve lâkin, yalanız, ancaḫ, faḫat, yoḫ, yoḫ eger, halbuysa(m) (ki), eger, eger şayet/yoḫ, eger... eger..., ya, olsa ki, her ne ġeder, gerçi öne getirilen, rağmen, ḡarşılıḫ, değil ise sona getirilen kelime veya kelime gurupları bölgemiz ağızlarında karşı durumları ifade etmek için kullanılan edatlardır:

söylemeyi söyledi amma ve lâkin annamadıḫ (söyledi fakat anlamadik)

yapsaḫ yapacayıḫ, ancaḫ zor iş (yapmasına yapacağız fakat zor iş)

eger dutdi dutdi, dutmadi neydıḫ. (tutuysa tuttu, tutmadıysa ne yapalım).

getdigine ḡarşılıḫ bişe de alamadi (gitmesine rağmen birşey alamadı.)

düzetmaḫ degil, eyce bozdi (düzeltecek yerde iyice bozdu.)

Memnunluk Edatları:

08. bir o ki, neyise ki, allahdan (ki/olacah), (ne) ey ki kelime veya kelime gurupları bölgemiz ağızlarında memnunluk ifade etmekte kullanılan edatlardır:

bir o ki dedin, şindi annadım (ne iyi ettin ki söyledin, şimdi durumu daha iyi anladım.)

neyse ki soba yandi, üşümeden ḡurtulduḫ (ne iyi olduki soba tutuştu, artık üşümeyiz.)

allahdan (ki/olacaḫ) paramız varıdi, verdıḫ ḡultardıḫ (Ne iyi ki paramız vardı da verip canımızı kurtardık.)

ey ki geldin, söyle baḫim dünegin kiminenidin (Ne iyi oldu ki geldin söyle bakayım dün kiminle idin.)

Sebep Edatları:

09. çünki, madem (ki), bari/parlım, o ki öne, üçün, ötüri, üzere, diye/diyin, dolayi sona getirilen sebep edatlarıdır:

parlım geldin sene bişe diyim (madem ki geldin, sana birşey söyliyeyim.)
oki gidirsen benden selam söyle (gittiğine göre benim de selâmımı götür.)
çoḫ büldügü üçün yaşatmadılar (çok bildiği için öldürdüler.)
küsdügünden ötüri gelmedi (küstüğü için gelmedi.)
ḫele erkendir diyin yola çıḫmadıḫ (henüz erkendir diye yola çıkmadık.)

Netice Edatları:

10. "meger(e), megem, keşge(m), gel gelelim, demeyḫ, ele ki, meger allahım ede" öne getirilen netice edatlarıdır:

megem arḫayi dolanmışlar (meğer arkadan geçerek gelmişler.)
demeseydıḫ eyidi, gel gelelim bir oyun demiş bulunduḫ (söylemeseydik iyiydi, ama söylemiş bulunduk.)
aḫlım kesmir, demeyḫ ben daha çocuḫ (aklım kesmediğine göre o vakitler küçüktüm.)
çoḫ ki sevir, ele ki yavralir getmesin (çok sevdiği için gitmesin diye yalvarıyor.)
ḫele bir ağzına alsın, meger allahım ede gebertmiyim (ḫele sözünü etsin gebertirim onu.)

Açıklama ve Örnek Verme Edatları:

11. "mesela, sözün gelişi/gelişati, (temsil) diyaḫ, farzedaḫ, farziysa" öne getirilen açıklama ve örnek verme edatlarıdır:

temsil diyaḫ ġurbetde ḫesdeledin even dönemedin (farzedelim ki yabancı bir yerde hasta oldun ve evine dönemedin,)
sözün gelişi üç adam var, herisine ne veririḫ: üşde bir hisse (meselâ üç adam var, bunların her birine üçte bir pay vermemiz gerekir.)

Benzerlik Edatları:

12. sanki, haçan ki, o ki, nasıl ki, dersen (ki) göre, kimin öne getirilen ve benzerlik ifadesi taşıyan edatlardır:

haçan ki bağırıram semerin torpaḫları tökilir (öyle haykırıyorum ki damın toprakları dökuluyor.)
dersen (ki) ölir mi ne (ölüyor galiba.)
göre bize nesehet etdi (güya bize nasihat verdi.)
göya ki annamir (sanki anlamıyor.)
uşaḫ kimin ağlir (çocuk gibi ağlıyor.)

Şarta ve dereceye Bağlama Edatları:

13. teyḫ, illah (da), hele, ise, yoġusa(m), yoḫ yoġusa, yoḫsam, heç olmasa, heş değilse, heş yoḫdan öne getirilen ve şarta ve dereceye bağlama ifade eden edatlardır:

teyḫ sen he de, gerisi ġolay (sen yeter ki evet de, ötesini bize bırak.)
illah (da) birez duz olacaḫ sepecaḫsan (hele biraz tuz bulup serpersen,)
gelirse giderem, yoḫ yoġusa heş getmem (gelirse giderim gelmezse hiç gitmem.)

İhtimal Edatları:

14. belki, olur ki, ola ki, olmiya (ki), ehdimal (ki), ehdimaldır (ki), bir ehdimal, allahe-

lem öne getirilen ihtimâl bildiren edatlardır:

ola ki gelmiye, millet soḫağa tökülür (olsa ki gelmese ev halkı aramak üzre sokağa çıkar.)

paşa, olmiya sen tehsildar olasan (arkadaş, belki de sen tahsildarsındır.)

bir ehdimal o da çarşiya yenmişdir (belki de çarşıya gitmiştir.)

allahelem heş gelmez (belki de artık hiç gelmez.)

Eşitlik Edatları:

15. göre, galırsa, da sona getirilen ve eşitlik eki vazifesi yapan edatlardır:

bene göre hava ḫoş (bence bir önemi yok.)

evden uşaḫlara galırsa getmiyaḫ (karım ve çocuklarım gitmeye taraftar değil.)

Yönelme ve ulaşma Edatları:

16. doğri, terafa, o yanni, bu yanni, geder, deyin, taḫ (ki) yönelme ve ulaşma bildiren edatlardır:

eve geder (eve kadar)

sabbağa deyin (sabaha kadar)

taḫ (ki) ben gidene (ben gidinceye kadar)

yola doğri getmiş (yolun bulunduğu tarafa gitmiş.)

o yanni bu yanni edir (o tarafa bu tarafa götürüyor.)

Sıra Edatları:

17. evel, sora, üsd, alt sıra bildiren edatlardır:

benden evel (benden önce)

üş gün evel (üç gün önce)

senden sora (senden sonra)

bizim evden üsd bir bahça var (bizim evin yukarısında bir bahçe var.)

Denkleştirme ve Karşılaştırma Edatları:

19. ya... yahut/ya da; ya... ya..., hem... hem.. ne... ne..., ...da ...da bölgemiz ağızlarında kullanılan denkleştirme ve karşılaştırma edatlarıdır; Bu edatların kullanılışı Turkiye Türkçesi aydın konuşmasındakilerden farklı bir durum göstermezler. Aydın konuşması için yanlış sayılan 126/ (ya da) kullanılışı bölgemiz ağızlarında (yahut) şekline oranla daha çok kullanılır:

. Ğarpız ya da üzüm al gel (karpuz yahut üzüm alıp gel.)

Ünlem Edatları:

20. Bölgemiz ağızlarında his ve heyecanları ifade etmekte kullanılan ünlemler sayılamayacak kadar çoktur. Bunların bir kısmı aynı zamanda belli varlık, oluş ve hareketleri işaret ederse de, diğer kısmı böyle bir özelliğe sahip değildir. Aşağıda bölgemiz ağızlarında yaygın olarak görülen bazı ünlemleri veriyoruz.

aman, aman yandım/yetişin/oy/vuy/allah/durun/ğoymayın vb.
amandır (aman gibi kullanılır.)
ah, ah vah/anam ah
ay oğul/babam/balam(acem taklitlerinde)
avu, ne çoh! (o, bu ne kadar çok)
baba, baba duta/çıha
çor, çor duta/davun
davun, davun duta/çiha
ey, ey oğul/baba/ana
e, e needah, oldi bi kere!
bura ana/baba/ğardaş/baci

eh, eh, bu işdde bitdi!
di, di ğah/dur/gidah/buyurun (teşvik bildirir)
hay, hay/huy/vah (hay)/haygidi/allah
hey, hey vah (hey)/gidi (hey), hey gidi dünya, kimsiye ğalmasan!
haydi, di haydi, haydi bahah/bahim (teşvik bildirir)
haŭ, haŭ, ne olacah! (o, beni ırgalamaz!)
o, o, ne diyirsiz! (şaşma bildirir)
oh, oh, çoğ ey olmiş (sevinç bildirir)
oh oh oh (yukarıdakiyle aynı)
oy, oy yandım/ocağım delindi/ocağım batdi
oy oy oy (sevinç bildirir), oy oy oy, ne ey etdiz de geldiz; yol mi yağaldi, siz mi yağaldız!
tav, tav, talaşımıdi! (bana vız gelir!)
teh teh teh (sevinç bildirir)
tu!, tu tu tu (pişmanlık ve üzüntü bildirir)
tüh, tüh tüh tüh (yukardakiyle aynı)
ola / olla (hayret bildirir)
vay, vay anam vay, vay babam vay,
vay vay yay!/ bayh bayh bayh!
uy!, uy, seni geberesen!
ŭuy!, ŭuy, anahdarlari içerde unutdum!
viyh, viyh, sen miyidin! (şaşama bildirir)
viş, viş anam ne olirsız!(şaşma bildirir)
ya, ya, ne demeg ola! (şaşma bildirir)
hahn, hahn, ey dedin! (tasdik bildirir)

Z A M İ R L E R :

3218 Zamirler, gerektiğinde varlıkları işaret eden kelimelerin (isimler) yerlerine kullanılabilen kelimelerdir.127/. Bunlar, işaret ettikleri varlıklar belirtilmiş olmadığı müddetçe kendi başlarına anlam taşıyamazlar. Yani bunlar da edatlar gibi dilde ancak vazifeleri için mevcut olan kelimelerdir. Zamirlerin isimlerin yerlerine geçebilen kelimeler olması bilindiği üzere bunların da isimler gibi çekilmelerini gerektirmiştir. Bu çalışmamızda zamirlerin çekimleri yakınlıkları dolayısiyle isim çekimleri başlığı altında ele alınmışlardır (bkz.: 3211/2/3). Burada, esasen Türkiye Türkçesi aydın konuşmasındakilerden farklı bir durum göstermeyen bölgemiz ağızlarındaki zamirleri çekimsiz ve varsa özel çekimli şekilleriyle vermekle yetineceğiz.

Şahıs, İyelik ve İşaret Zamirleri:

32181 Bilindiği üzere, Türkçede Teklik ve Çokluk 1., 2. ve 3. şahısları işaret etmek üzere kullanılan şahıs zamirlerinden 3. şahısları işaret edenler aynı zamanda işaret zamiri de olup 3. şahısların mekândaki biribirlerine göre nisbi uzaklıkları göz önünde bulundurularak yakın, orta ve uzak olmak üzere üç durumda düşünülmüştür. İyelik zamirleri ise bu ve diğer zamirlerin, ve isimlerin ilgi ve bulunma haline konulmuş şekilleri üzerine (+ki) isimden-isim yapma ekinin getirilmesiyle elde edilmektedirler. Bu nedenle, aşağıda daha önce isimden-isim yapma eklerinden bahsederken sözünü ettiğimiz (+ki) ekiyle yapılmış iyelik zamirlerine (bkz.: 311 - 05) ayrıca yer vermiyeceğimiz gibi, şahıs ve işaret zamirlerini de ayrım yapmaksızın birlikte ele alacağız. Yalnız, şahıs ve işaret zamirlerine geçmeden önçe iyelik zamirleri hakkında şu açıklamayı yapıp birkaç örnek verelim: İyelik zamiri haline konulmuş zamir ve isimler, bölgemiz ağızlarında, üzerlerine çekim eklerini aldıklarında -bu ek hal ekiyse (zamir n) si ile bağlanmış olacaktır,- ünlü uyumları yönünden kararsızlık gösterirler. Ancak Şenkaya-Olur Türkmen ağızlarında seyrek karşılaşılan örnekler dışında

(+ki) ekinin ünsüzü daima tonsuz-öndamaklı (k) olarak kalır:

onunkinden / onunkundan (onunkinden)
köylününkine / köylününküne (köylününkine)

bununkunda (bununkinde) , 02 018 03
onunhuna (onunkine) , 05 015 01
guzununkundan (kuzununkinden) , 03 032 02

Şahıs ve işaret zamirleri:

Teklik 1. şahıs: ben (Yaklaşma halinde: bene / behen / been; Bağlama halinde: bennen / beninen / benimnen; Bazı edatlarla: ben üçün / benim çün / benim üçün; benim kimin / beni kimin / ben kimin; benim geder / ben geder vb.)

Çokluk 1. şahıs: biz (Bağlama halinde: biznen / biziznen / bizimnen / biziminnen; Bazı edatlarla: biz üçün / bizim üçün / bizim çün; bizim kimin / bizi kimin / biz kimin; bizim geder / biz geder vb.)

Teklik 2. şahıs: sen (Yaklaşma halinde: sene / sehen / seen; Bağlama halinde: sennen / seninen / seninnen; Bazı edatlarla: sen üçün / senin çün / senin üçün; senin kimin / seni kimin / sen kimin; senin geder / sen geder vb.)

Çokluk 2. şahıs: siz (Bağlama halinde: siznen / sizinen / sizinnen / sizininnen; Bazı edatlarla: siz üçün / sizin üçün / sizin çün; sizin kimin / sizi kimin / siz kimin; sizin geder / siz geder vb.)

Teklik 3. şahıs: bu, şu, o (Yükleme halinde: buni; Bağlama halinde: bunnan / bununan / bununnan; Bazı edatlarla: bunun üçün / bunun çün; bunun kimin; bunun geder / bu geder vb.)

Çokluk 3. şahıs: bunhar, şunhar, onhar (Yükleme halinde: bunnari; Bağlama halinde: bunnarınan / bunnarınnan; Bazı edatlarla: bunnar üçün / bunnar çün; bunnar kimin; bunnar geder / bunnarın geder)

Soru Zamirleri :

32182 İnsanlar için (kim), diğerleri için (ne) kelimeleri ve bunların çekimli şekilleri Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında olduğu gibi bölgemiz ağızlarında da soru zamiri olarak kullanılırlar. Ayrıca yine Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında da olduğu gibi (hangi) ve (kaç) soru sıfatları ve bunların iyelikli ve hal çekimli şekilleri kullanılışta soru zamiri olabilirler.

kim demiş (kim söylemiş?)
ne isdir (ne istiyor?)
neyin mesi (ne oldu?)
neyin nesi kimin fesi (kimdir bu adam?)
ne üçün (niçin?)
kim üçün / kimin üçün (kim için)
kime söylirsen (kime anlatıyorsun)
neden / neyden yapılmiş (neden yapılmış?)

hangisını isdir (hangisini istiyor?)
ğaça verdi (kaç liraya verdi?)
ğaşdan aldın (kaç liradan aldın?)
ğaçını isdirsen (kaçını istiyorsun?)

Dönüşlülük Zamiri :

32183 Dönüşlülük zamiri (gendi = kendi) nin Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında doğru kabul edilen kullanılışları dışında kalan ve bölgemiz ağızlarında karşılaşılan örnekleri aşağıda sıralanmıştır. Bunlar daha çok bu zamirin iyeliksiz kullanılışı ve-ya tekrarı gerektiği yerde tekrarlanmaması şeklinde görülen örneklerdir:

gendimiz getmemiz lazım (kendimizin gitmemiz lâzım.)
gendi gendine (kendi kendisine)
gendine (kendisine)
gendinden (kendisinden)
sen genden bah (sen kendine bak!)
gendiliginden (kendi kendisine, bizzat)

gendiliğimizden (kendimizden)
gendiliğimizden getdiḫ (isteye isteye gittik.)
gendiliğizden yıḫaldız (içinizden yıkıldınız.)

Belirsizlik Zamirleri:

32184 İyelik ekleri almış belirsizlik sıfatları belirsizlik zamiri olarak kullanılırlar (bkz.: 321423). Bunlarla ilgili birkaç örnek vermekle yetiniyoruz:

her-birimiz / herimiz yerimize oturduḫ (hepimiz yerlerimizi aldık.)
herisine beş lira verdim (herbirine beş lira verdim.)
başḫasi bülmez (başka kimse bilmez)
bazımız annir bazımız annamir (bir kısmımız anlıyoruz, diğer kısmımız anlamıyor.)
çoğuz getdiz azız ğaldi (aranızdan birçokları gitmiş, yalnız birkaçınız kalmış.)

EK-FİİL (Veya BİLDİRME EKLERİ) :

3219 Bölgemiz ağızlarında, ek-fiilin kullanılışında görev bakımından diğer Oğuz gurubu şive ve ağızlarına göre herhangi bir ayrılık yoktur. Fakat, ekleme sırasında, bölgeye ve ağızlara özel bazı sesbilgisi olaylarıyla karşılaşılmaktadır. Bu olayların genel olanlarını aşağıya sıralıyoruz:

1. Bölgemiz ağızlarının bütününde, ek-fiilin Geniş Zaman kipi, Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında olduğu gibi ekleşmesini tamamlamıştır 128/.

2. Yine, bölgemiz ağızlarının bütününde, ek-fiilin Hikâye, Rivayet ve Şart kipleri, ek-fiil ünlüsünü (*i-), düşürüp düşürmemekte kararsızlık göstermekte; sonsesinde ünlü bulunduran kelimelere eklendiklerinde, arada bir y ünsüzü türetmekte, ve bu ünlü ince-düz-dar ise, olduğu gibi korumaktadırlar.

3. Ekleme sırasında, ünlü uyumlarının etkisi Yukarı Karasu ve Yukarı Aras ağızlarında az-çok görülmekte; Çoruhboyu ağızlarında ise, geniş zaman dışında, hemen hemen hiç hissedilmemektedir.

4. Bölgemiz ağızlarının bütününde, soru şekli, mi soru edatıyla yapılmakta. Bu edat, çekimli şekillerin önüne veya arkasına gelmekte kararsızlık göstermekte, ve ünlü uyumları bakımından, her iki durumda da ince-düz-dar ünlüyle sonuçlanan kelime muamelesi görmektedir.

5. Olumsuzluk şekli, Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında olduğu gibi, değil edatıyla yapılmakta 129/; bu kelime, Yukarı Karasu ve Yukarı Aras ağızlarında deyil / degil; Oltu ve Tortum ağızlarıyla, İspir ağızlarının Hunut gurubunda degül, İspir ağızlarının Norgâh gurubuyla Narman ağızlarının bir kısmında devül, ve Şenkaya-Olur Türkmen ağızlarında bazan dēl/dēel şekillerini almak-

ta, ve ekleme sırasında diğer kelimeler gibi işlem görüp, ayrıca özel bir durum gerektirmemektedir.

6. Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında olduğu gibi bölgemiz ağızlarında da Ek-Fiilin geniş zamanı fiillerin basit çekimlerinin önemli bir kısmında (bkz.: 3221) ve Hikâye, Rivayet ve Şartı fiillerin birleşik çekimlerinde bildirme ekleri olarak ta kullanılmaktadır. Ek-fiilin bu kullanılışı, özellikle birleşik zamanlar için diğer kelimelerle aynılık gösterdiğinden ileride görüleceği üzere çalışmamızda fiillerin birleşik kiplerinin çekimlerine ayrıca yer verilmiyecek ve bu bahse atıf yapılmakla yetinilecektir.

Bu genel açıklamaları yaptıktan sonra, aşağıda, ek-fiilin, Geniş Zaman, Hikâye, Rivayet ve Şart kiplerini teker teker ele alıp, her bi şahıs için durumlarını görelim:

G e n i ş Z a m a m :

3219 İsim-Fiilin geniş zamanı şahıslara göre şöyledir:

Teklik 1. şahıs: (eki: +(y)am / +(y)ım)

1. Bölgemizin Yukarı Karasu, Yukarı Aras ve Tortum ağızlarında, ve İspir ağızlarının Norgâh gurubunda, ünlüsü geniş ve düzdür. Sonsesinde herhangi bir ünsüz veya geniş ünlü bulunduran kelimelere eklendiğinde kalınlık-incelik uyumuna girer. Sonseste bulunan geniş ünlüleri araya giren y ünsüzü etkilemez, yani genel kural gereğince (bkz.: 222 02) düz-dar-ince duruma sokmaz:

gardaşam (kardeşim), benem (benim)
ağayam (ağayım) , köleyem (köleyim)

2. Sonsesinde düz-dar-ince ünlü bulunduran kelimelere geldiğinde, sözkonusu ünlüyü etkilemeksizin, bir önceki hecenin ünlüsüyle kalınlık-in-

celik uyumuna girer:

baciyam (kız kardeşim), ḡuziyam (kuzuyum)
köv̊liyem (köylüyüm)

5. Oltu ağızlarında ve Ispir ağızlarının Hunut gurubunda, ünlüsü dardır. Sonsesinde, herhangi bir ünsüz veya geniş ünlü bulunduran kelimelere eklendiğinde kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumlarına girer:

ḡardaşım (kardeşim), benim (benim)
ağayım (ağayım), köleyim (köleyim)
ḡulum (kulum), gülüm (gülüm)

4. Sonsesinde düz-dar-ince ünlü bulunduran kelimelere eklendiğinde, Oltu ağızlarında sözkonusu ünlüyle kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumlarına girdiğinden ünlüsü düz-dar-ince olur:

baciyim (kız kardeşim), ḡuziyim (kuzuyum)
köyliyim (köylüyüm)

5. Ispir ağızlarının Hunut gurubunda sözkonusu ünlüyü etkilemeksizin bir önceki hecenin ünlüsü ile uyuma girer:

baciyım (kız kardeşim), ḡuziyım (kuzuyum)
köv̊liyim (köylüyüm)

Çokluk 1. şahıs: (eki: +(y)ıh̬ / +(y)iy͡h)

1. Bögemizin Yukarı Karasu ağızlarında, sonsesinde herhangi bir ünsüz veya geniş ünlü bulunduran kelimelere eklendiğinde mutlaka; düz-dar-ince ünlü bulunduran kelimelere eklendiğinde bazan, bu ünlüyü de ünlü uyumları bakımından etkileyerek, hem kalınlık-incelik hem de düzlük-yuvarlaklık uyumlarına girer:

ḡardaşıh (kardeşiz), biziy͡h (biziz)
ağayıh̬ (ağayız), köleyiy͡h (köleyiz)

baciyıḫ / bacıyıḫ (kız kardeşiz)
ḡuziyıḫ / ḡuzuyuḫ (kuzuyuz)
köv̊liyiy͡h / köv̊lüyüy͡h (köylüyüz)

ḡuluḫ (kuluz), közüy͡h (közüz)

2. Sonsesinde düz-dar-ince ünlü bulunduran kelimelere eklendiğinde, sözkonusu ünlüyü bazan da hiç etkilemeksizin bir önceki hecenin ünlüsüyle yalnız kalınlık-incelik uyumuna girer; ünlüsü bu durumda daima dar ve düzdür:

baciyıḫ (kız kardeşiz)
ḡuziyıḫ (kuzuyuz)
köv̊liyiy͡h (köylüyüz)

3. Yukarı Aras ağızlarında, sonsesinde herhangi bir ünsüz veya geniş ünlü bulunduran kelimelere eklendiğinde yalnız düzlük-yuvarlaklık uyumuna girer; ünlüsü kalın ve dardır:

bızıḫ (biziz), köleyıḫ (köleyiz)
güluḫ (gülüz), közuḫ (közüz)

4. Sonsesinde düz-dar-ince ünlü bulunduran kelimelere eklendiğinde, sözkonusu unlüyü etkilemeksizin kalın-düz-dar unlulü olarak eklenir:

baciyıḫ (kız kardeşiz)
ḡuziyıḫ (kuzuyuz)
köv̊liyıḫ (köylüyüz)

5. Oltu ve Tortum ağızlarında, sonsesinde herhangi bir ünsüz veya geniş ünlü bulunduran kelimelere eklendiğinde hiçbir uyum gözetmez; ünlüsü kalın-dar-yuvarlaktır:

ḡardaşuḫ (kardeşiz), bizuḫ (biziz)
ağayuḫ (ağayız), köleyuḫ (köleyiz)

6. Sonsesinde düz-dar-ince ünlü bulunduran kelimelere eklendiğinde, sözkonusu ünlüyü etkilemeksizin, yine kalın-yuvarlak-dar ünlülü olarak

eklenir:

baciyuh (kız kardeşiz)
ğuziyuh (kuzuyuz)
köv̊liyuh (köylüyüz)

Ekleme: Çok seyrek olarak Şenkaya-Olur Türkmen ağızlarında (+(y)iz) şekliyle karşılaşılır:

elçeyez (elçiyiz) , Oz Oly Ol - 10

7. İspir ağızlarında sonsesinde herhangi bir ünsüz veya geniş ünlü bulunduran kelimelere eklendiğinde, ünlüsü yalnız kalınlık incelik uyumuna girer, fakat daima dar-yuvarlaktır:

ğardaşuh (kardeşiz), bizük' (biziz)
ağayuh (ağayız), köleyük' (köleyiz)

8. Sonsesinde düz-dar-ince ünlü bulunduran kelimelere eklendiğinde, sözkonusu ünlüyü etkilemeksizin, bir önceki hecenin ünlüsüyle kalınlık-incelik uyumuna girer, ve ünlüsü yine dar-yuvarlaktır:

baciyuh (kız kardeşiz)
ğuziyuh (kuzuyuz)
köv̊liyük' (köylüyüz)

Teklik 2. şahıs: (eki: +san / +sın)

1. Bölgemizin Yukarı Karasu, Yukarı Aras, Tortum ağızlarında ve İspir ağızlarının Norgâh grubunda ünlüsü geniş ve düzdür. Sonsesinde herhangi bir ünsüz veya geniş ünlü bulunduran kelimelere eklendiğinde kalınlık-incelik uyumuna girer:

ğardassan (kardeşsin), sensen (sensin)
ağasan (ağasın), kölesen (kölesin

2. Sonsesinde düz-dar-ince ünlü bulunduran kelimelere geldiğinde, sözkonusu ünlünün hem kalınlık-incelik hem de düzlük-yuvarlaklık uyumla-

rına girmesine yolaçar ve kendisi de kalınlık-incelik uyumuna girer:

bacısan (kız kardeşsin), ḡuzusan (kuzusun)
köv̊lüsen (köylüsün)

3. Oltu ağızlarında ve İspir ağızlarının Hunut gurubunda ünlüsü dardır. Sonsesinde herhangi bir ünsüz veya geniş ünlü bulunduran kelimelere eklendiğinde kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumlarına girer:

ḡardassın (kardeşsin), sensin (sensin)
ağasın (ağasın), kölesin (kölesin)
ḡulsun (kulsun), gülsün (gülsün)

4. Sonsesinde düz-dar-ince ünlü bulunduran kelimelere eklendiğinde, Oltu ağızlarında sözkonusu ünlüyle kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumlarına girer ve ünlüsü düz-dar-ince olur:

bacisin (kızkardeşsin)
ḡuzisin (kuzusun)
köv̊lisin (köylüsün)

5. İspir ağızlarında Hunut gurubunda sözkonusu ünlüyü etkilemeksizin bir önceki hecenin ünlüsü ile uyuma girer:

bacısın (kız kardeşsin)
ḡuzisun (kuzusun)
köv̊lisün (köylüsün)

Çokluk 2. şahıs: (eki: +sız / +siz)

1. Bütün bölgemiz ağızlarında ünlüsü dardır. Sonsesinde herhangi bir ünsüz veya geniş ünlü bulunduran kelimelere eklendiğinde kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumlarına girer:

ḡardassız (kardeşsiniz), sissiz (sizsiniz)
ağasız (ağasınız), kölesiz (kölesiniz)
ḡulsuz (kulsunuz), gülsüz (gülsünüz)

2. Sonsesinde düz-dar-ince ünlü bulunduran kelimelere geldiğinde Yukarı Aras, Yukarı Karasu, Tortum ağızlarında sözkonusu ünlünün hem kalınlık-incelik hem de düzlük-yuvarlaklık uyumlarına girmesine yolaçar ve kendisi de kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumlarına girer:

bacısız (kız kardeşsiniz)
ḡuzusuz (kuzusunuz)
köv̊lüsüz (köylüsünüz)

3. Oltu ağızlarında sözkonusu ünlüyle kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumlarına girdiğinden ünlüsü düz-dar-ince olur:

bacisiz (kız kardeşsiniz)
ḡuzisiz (kuzusunuz)
köv̊lisiz (köylüsünüz)

4. İspir ağızlarında sözkonusu ünlüyü etkilemeksizin bir önceki hecenin ünlüsüyle uyuma girer:

bacısız (kız kardeşsiniz)
ḡuzisuz (kuzusunuz)
köv̊lisüz (köylüsünüz)

Teklik ve Çokluk 3. şahıs: (eki: +ø / +lar+ø)

1. Bütün bölgemiz ağızlarında ek-fiilin geniş zaman teklik ve çokluk 3. şahıs eki (+ø) dır. Çokluk durumu belirtilmek istendiğinde çokluk eki (+lar) kullanılır. Ancak özne çokluk halinde olduğu için burada kullanılan çokluk ekinin vazifesi dikkati çekmek ve ifadeyi kuvvetlendirmektir:

onnar çoğ eyler (onlar çok iyiler.)

2. Çokluk ekiyle birlikte bildirme kuvvetlendirme eki (+dır) kullanıldığında ekleme sırası kararsızlık gösterir:

eydiller / eylerdir (iyilerdir)

Bildirme Kuvvetlendirme:(eki: +dır)

1. Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında olduğu gibi bölgemiz ağızlarında da, daha çok bildirme geniş zaman teklik ve çokluk 3. şahıslara getirilen (+dır / etç. turur) bildirme kuvvetlendirme eki bölgemizin,

11. Yukarı Karasu ve Yukarı Aras ağızlarında, sonsesinde herhangi bir ünsüz veya geniş ünlü bulunduran kelimelere eklendiğinde kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumlarına girer:

gardaşdır (kardeştir), guldur (kuldur)
devdir (devdir), guldur (guldür)
ağadır (ağadır), köledir (köledir)

12. Sonsesinde düz-dar-ince ünlü bulunduran kelimelere eklendiginde sözkonusu ünlüyle birlikte kendi ünlüsü de bir önceki hecenin ünlüsüyle kalınlık-incelik ve gerektiğinde düzlük-yuvarlaklık uyumlarına girerler:

bacıdır (kız kardeştir)
guzudur (kuzudur)
köylüdür (köylüdür)

13. Çoruhboyu ağızlarında ünlüsü yuvarlaktır. Sonsesinde herhangi bir ünsüz veya geniş ünlü bulunduran kelimelere eklendiğinde kalınlık-incelik uyumuna girer:

gardaşdur (kardeştir), devdür (devdir)
ağadur (agadır), köledür (köledir)

14. Sonsesinde düz-dar-ince ünlü bulunduran kelimelerin bu ünlüsünü etkilemeksizin uyumunu bir önceki hecenin ünlüsüyle kurar:

bacidur (kız kardeştir)
ergişidür (erkektir)

Ekleme: Oltu ağızlarında bazan her iki durumda da, kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumları dışına çıkarak (+dur / +dêr) şekillerinde kullanıldığı olur:

atdur (attır) , 04 000 01 - 114
aydur (aydır) , 04 056 01 - 15
çıḫmeşdur (çıkmıştır) , 02 002 01 -26
delmişdur (delmiştir) , 03 000 01 - 102
êledur (öyledir) , 04 000 01 - 161
fenadur (fenadır) , 04 000 01 - 161
gelmeşdur (gelmiştir) , 04 000 01 - 164

asgerdêr (askerdir) , 02 019 01 - 7
beslemeşdêr (beslemiştir) , 02 001 01 - 22

H i k â y e :

§ 2192 Ek-fiilin hikâyesi şahıslara göre şöyledir:

Teklik 1. şahıs: (eki: +(y)ıdım)

1. Yukarı Karasu ve Yukarı Aras ağızlarında, sonsesinde herhangi bir ünsüz veya geniş ünlü bulunduran kelimelere eklendiğinde kalınlık-incelik ve gerektiğinde düzlük-yuvarlaklık uyumlarına girme eğilimi gösterir (+(y)ıdım/+(y)idim/ +(y)udum/+(y)üdüm):

ḡardaşıdım / ḡardaşdım / ḡardaşidim
ḡuludum / ḡuldum / ḡulidim
gülüdüm / güldüm / gülidim
ağayıdım / ağaydım / ağayidim
köleyidim / köleydim / köleyidim

2. Sonsesinde düz-dar-ince ünlü bulunduran kelimelere eklendiğinde, sözkonusu düz-dar-ince ünlüyle uyumlu olabildiği gibi, bazan bir önceki hecenin ünlüsüyle yalnız kalınlık-incelik uyumuna da girebilir. Her iki durumda da ünlüleri düz-dar olarak kalır (+yıdım / +yidim):

baciyıdım / baciyidim / baciydım
ğuziyıdım / ğuziyidim / ğuziydım
köv̊liyidim / köv̊liydim

3. Çoruhboyu ağızlarında eklendiği kelimenin sonsesi ne olursa olsun her iki ünlü uyumundan da kaçar, ve daima düz-dar-ince ünlülü olarak eklenir (+(y)idim):

ğardaşidim, ğulidim, gülidim, ağayidim
baciyidim, ğuziyidim, köv̊liyidim

Ekleme: Ancak, fiilerin hikâye birleşik kiplerinin çekiminde, bölgemizin bütün ağızlarında ekfiil ünlüsü hemen hemen tamamiyle düştüğü gibi ünlü uyumlarının etkisi de ileri bir durum gösterir:

başlardım, oḫurdum, oḫirdım, görmüşdüm

Ekleme 2.: Bununla beraber Oltu ağızlarında bazan kalınlık-incelik ve düzluk-yuvarlaklık uyumları dışına çıkarak (+dum / +dệm) şekillerinde eklendiği görülür:

bıraḫệyrdum (bırakıyordum) , 02 000 01 - 7
buraḫệyrdum (bırakıyordum) , 02 000 01 - 48
geçệrdüm (geçerdim) , 02 000 01 - 47

ağnerdệm (anlardım) , 02 000 01 - 8
ğorḫệyrdệm (korkuyordum) , 02 000 01 - 55

Ekleme 3.: Bölgemizde görülen geçmiş zamanın hikâyesi Şenkaya-Olur Türkmen ağızları dışında hemen hemen hiç kullanılmamaktadır. Bu durum yalnız teklik 1. şahıs için değil bütün şahıslar için aynıdır.

Çokluk 1. şahıs: (eki: +(y)ıdıḫ / +(y)idiyḫ)

1. Yukarı Karasu ağızlarında, sonsesinde herhangi bir ünsüz veya geniş ünlü bulunduran kelimelere eklendiğinde, kalınlık-incelik ve gerek-

tiğinde düzlük-yuvarlaklık uyumlarına girme eğilimi gösterir (+(y)ıdıh/+(y)idiyh/+(y)uduh/+üdüyh):

ğardaşıdıh / ğardaşdıh / ğardaşidiyh
ğuluduh / ğulduh / ğulidiyh
gülüdüyh / güldüyh / gülidiyh
ağayıdıh / ağaydıh / ağayidiyh
köleyidiyh / köleydiyh / köleyidiyh

2. Sonsesinde düz-dar-ince ünlü bulunduran kelimelere eklendiğinde, sözkonusu düz-dar-ince ünlüyle uyuma girebildiği gibi bazan bir önceki hecenin ünlüsüyle yalnız kalınlık-incelik uyumuna da girebilir. Her iki durumda da ünlüleri düz - dar olarak kalır (+yıdıh / +yidiyh):

baciyıdıh / baciydıh / baciyidiyh
ğuziyıdıh / ğuziydıh / ğuziyidiyh
kövliyidiyh / kövliydiyh

3. Yukarı Aras ağızlarında, sonsesinde herhangi bir ünsüz veya geniş ünlü bulunduran kelimelere eklendiğinde, ek-fiil ünlüsü kalınlık-incelik ve gerektiğinde her iki ünlüsü düzlük-yuvarlaklık uyumlarına girebilir; şahıs eki ünlüsü daima kalındır (+(y)ıdıh / +(y)idıh / +(y)uduh / +(y)üduh):

ğardaşıdıh / ğardaşdıh / ğardaşidıh
ğuluduh / ğulduh / ğulidıh
gülüduh / gülduh / gülidıh
ağayıdıh / ağaydıh / ağayidıh
köleyidıh / köleydıh / köleyidıh

4. Sonsesinde düz-dar-ince ünlü bulunduran kelimelere eklendiğinde ek-fiil ünlüsü sözkonusu düz-dar-ince ünlüyle kalınlık-incelik uyumuna girer; daima her iki ünlüsü düzdür ve şahıs eki ünlüsü kalındır (+yidıh):

baciyidıḫ / baciydıḫ
ğuziyidıḫ / ğuziydıḫ
köv̂liyidıḫ / köv̂liydıḫ

5. İspir ağızlarında genellikle eklendiği kelimenin sonsesi ne olursa olsun herhangi bir uyum gözetmeksizin ek-fiil ünlüsü düz-dar-ince, şahıs eki ünlüsü yuvarlak-dar-ince olarak kalır (+(y)idük'):

ğardaşidük', ğulidük', gülidük', ağayidük'
baciyidük', ğuziyidük', köv̂liyidük'

Ekleme: Ancak, fiillerin hikâye birleşik çekiminde ek-fiil ünlüsü düşer ve şahıs ekinin ünlüsü yuvarlak kalmak şartıyla yalnız kalınlık incelik uyumlarına girer:

başlarduḫ, oḫurduḫ, oḫirduḫ, görmişdük'

6. Oltu ve Tortum ağızlarında genellikle eklendiği kelimenin sonsesi ne olursa olsun herhangi bir uyum gözetmeksizin ek-fiil ünlüsü düz-dar-ince, şahıs eki ünlüsü yuvarlak-dar-kalın olarak kalır (+(y)iduḫ):

ğardaşiduḫ, ğuliduḫ, güliduḫ, ağayiduḫ
baciduḫ, ğuziyiduḫ, köyliyiduḫ

Ekleme: Fiillerin hikâye birleşik çekimlerinde ek-fiil ünlüsü düşer ve şahıs ekinin ünlüsü yine yuvarlak-dar-kalın olarak kalır (+duḫ); bazan da çok seyrek olarak (+deḫ) şekline girer:

görmişduḫ / görmeşdeḫ
başlarduḫ / başlardeḫ
oḫurduḫ / oḫurdeḫ

Teklik 2. şahıs: (eki: +(y)ıdın / +(y)idin)

1. Yukarı Karasu ve Yukarı Aras ağızlarında, sonsesinde herhangi bir ünsüz veya geniş ünlü bulunduran kelimelere eklendiğinde, kalınlık-ince-

lik ve gerektiğinde düzlük-yuvarlaklık uyumlarına girme eğilimi gösterir (+(y)ıdın / +(y)idin / +(y)udun / +üdün):

ğardaşıdın / ğardaşdın / ğardaşidin
ğuludun / ğuldun / ğulidin
gülüdün / güldün / gülidin
ağayıdın / ağaydın / ağayidin
köleyidin / köleydin / köleyidin

2. Sonsesinde düz-dar-ince ünlü bulunduran kelimelere eklendiğinde, sözkonusu düz-dar-ince ünlüyle uyuma girebildiği gibi, bazan bir önceki hecenin ünlüsüyle yalnız kalınlık-incelik uyumuna da girebilir. Her iki durumda da ünlüleri düz-dar olarak kalır (+yıdın / +yidin):

baciyıdın / baciyidin / baciydin
ğuziyıdın / ğuziyidin / ğuziydın
köyliyidin / köyliydin

3. Çoruhboyu ağızlarında eklendiği kelimenin sonsesi ne olursa olsun her iki ünlü uyumundan da kaçar, ve daima düz-dar-ince ünlülü olarak eklenir (+(y)idin):

ğardaşidin, ğulidin, gülidin, ağayidin
baciyidin, ğuziyidin, köyliyidin

Ekleme: Ancak fiillerin hikâye birleşik kiplerinin çekiminde, bölgemizin bütün ağızlarında ekfiil ünlüsü hemen hemen tamamiyle düştüğü gibi ünlü uyumlarının etkisi de ileri bir durum gösterir:

başlardın, oğurdun, oğirdın, görmüşdün

Ekleme 2.: Bununla beraber Oltu ağızlarında, birlik 1. şahısta olduğu kadar olmamakla birlikte, bazan kalınlık-incelik ve düzlük yuvarlaklık uyumları dışına çıkarak (+dun / +den) şekillerinde eklendiği görülür:

bıraḫeyrdun (bırakıyordun), geçerdün (geçiyordun), aġnerden (anlardın), ġorḫeyrden (korkuyordun)

Çokluk 2. şahıs: (eki: +(y)ıdız / +(y)idiz)

1. Yukarı Karasu ve Yukarı Aras ağızlarında, sonsesinde herhangi bir ünsüz veya geniş ünlü bulunduran kelimelere eklendiğinde, kalınlık-incelik ve gerektiğinde düzlük-yuvarlaklık uyumlarına girme eğilimi gösterir (+(y)ıdız / +(y)idiz / +(y)uduz / +düdüz):

ġardaşıdız / ġardaşdız / ġardaşidiz
ġuluduz / ġulduz / ġulidiz
gülüdüz / gülduz / gülidiz
aġayıdız / aġaydız / ağayidiz
köleyidiz / köleydiz / köleyidiz

2. Sonsesinde düz-dar-ince ünlü bulunduran kelimelere eklendiğinde, sözkonusu düz-dar-ince ünlüyle uyuma girebildiği gibi, bazan bir önceki hecenin ünlüsüyle yalnız kalınlık incelik uyumuna girebilir. Her iki durumda da ünlüleri düz-dar olarak kalır (+yıdız / +yidiz):

baciyıdız / baciyidiz / baciydız
ġuziyıdız / ġuziyidiz / ġuziydız
köv̊liyidiz / köv̊liydiz

3. Çoruhboyu ağızlarında eklendiği kelimenin sonsesi ne olursa olsun her iki ünlü uyumundan da kaçar, ve daima düz-dar-ince ünlülü olarak eklenir (+(y)idiz):

ġardaşidiz, gülidiz, ġulidiz, ağayidiz
baciyidiz, ġuziyidiz, köyliyidiz

Ekleme: Ancak fiillerin hikâye birleşik kiplerinin çekiminde, bölgemizin bütün ağızlarında ekfiil ünlüsü hemen hemen tamamiyle düştüğü gibi

ünlü uyumlarının etkisi de ileri bir durum gösterir:

başlardız, oğurduz, oğirdız, görmüşdüz

Ekleme 2.: Bununla beraber Oltu ağızlarında, teklik 1. şahısta olduğu kadar olmamakla birlikte, bazan kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumları dışına çıkarak (+duz / +dez) şekillerinde eklendiği görülür:

bıraḫeyrduz (bırakıyordunuz), geçerdüz (geçiyordunuz), aġnerdez (anlardınız), ġorḫeyrdeẋ (korkuyordunuz)
daldırduz meẋ (daldırdınız mı) 07 024 01 - 15

Teklik 3. şahıs: (eki: +(y)idi)

1. Bütün araştırma bölgemizde her iki ünlüsü de ünlü uyumlarından kaçar ve çoklukla düz-dar-ince ünlülü olarak eklenir (+(y)idi):

ġardaşidi, ġulidi, gülidi, ağayidi, köleyidi; baciyidi, ġuziyidi, kövliyidi

Ekleme: İyelik eki 3. şahıs üzerine geldiğinde çok seyrek olarak ek-fiil ünlüsünün iz bırakmaksızın düştüğü görülür:

cepḫanasıdi / cepḫanesiydi , 13 011 01
tüfegidi / tüfegiydi , 13 011 01

Çokluk 3. şahıs: (eki: +(y)ıdılar / +(y)idiler)

1. Yukarı Karasu ve Yukarı Aras ağızlarında, sonsesinde herhangi bir ünsüz veya geniş ünlü bulunduran kelimelere eklendiğinde kalınlık-incelik ve gerektiğinde, dar ünlüleri düzlük-yuvarlaklık uyumlarına girme eğilimi gösterir (+(y)ıdılar / +(y)idiler / +(y)udular / +üdüler):

ġardaşıdılar / ġardaşdılar / ġardaşidiler
ġuludular / ġuldular / ġulidiler

gülüdüler / güldüler / gülidiler
ağayıdılar / agaydılar / agayidiler
köleyidiler / köleydiler / köleyidiler

2. Sonsesinde düz-dar-ince ünlü bulunduran kelimelere eklendiğinde sözkonusu düz-dar-ince ünlüyle uyuma girebildiği gibi, bazan bir önceki hecenin ünlüsüyle yalnız kalınlık-incelik uyumuna da girebilir. Her iki durumda da dar ünlüleri düz olarak kalır (+yıdılar / +yidiler):

baciyıdılar / baciyidiler / baciydılar
ḡuziyıdılar / ḡuziyidiler / ḡuziydılar
köv̂liyidiler / köv̂liydiler

3. Çoruhboyu ağızlarında her iki uyumdan da kaçar ve daima bütün ünlüleri ince-düz olarak eklenir (+(y)idiler):

ḡardaşidiler, ḡulidiler, gülidiler, ağayidiler, baciyidiler, ḡuziyidiler, köyliyidiler

Ekleme: Fiillerin hikâye birleşik kiplerinin çekiminde çokluk 3. şahıs Yukarı Karasu ve Yukarı Aras ağızlarında kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumları gereğince (+dılar / +diler / +dular / +düler) şekillerinde, İspir ağızlarında kalınlık-incelik uyumu gereğince (+dilar / +diler) şekillerinde, Oltu ve Tortum ağızlarında hiçbir uyum gözetmeksizin (+diler) şeklinde getirilir:

başlardılar, oḫurdular, oḫirdılar, görirdiler, görmüşduler

başlardilar, oḫurdilar, oḫirdilar, görirdiler, görmişdiler

başlardiler, oḫurdiler, oḫirdiler, görirdiler, görmişdiler

4. Çokluk 3. şahıs hikâye ekinde çokluk eki hikâye ekinden önce de getirilebilir. Bu durumda fiillerin hikâye birleşik kipleri de dahil bütün kuruluşlar için çokluk ekinden sonra getirilen hikâye ekinin ekleme kuralı herhangi bir ünsüzle sonuçlanan kelimelere getirilen teklik 3. şahıs hikâye ekinin kuralıyla aynıdır:

ğardaşlardi, ğullardi, güllerdi, ağalardi kölelerdi, bacılardi, ğuzulardi, kövlülerdi; başlarlardi, oğurlardi / oğirlardi, görirlerdi, görmüşlerdi / görmişlerdi (Tabii Oltu ve Tortum ağızlarında: oğirlerdi)

R i v a y e t :

Ek-fiilin rivâyeti şahıslara göre şöyledir:

Teklik 1. şahıs: (eki: +(y)ımışam / +(y)imişem/im)

1. Yukarı Karasu ve Yukarı Aras ağızlarında sonsesinde herhangi bir ünsüz veya geniş ünlü bulunduran kelimelere eklendiğinde kalınlık-incelik ve gerektiğinde düzlük-yuvarlaklık eğilimi gösterir (+(y)ımışam / +(y)imişem / +(y)umuşam / +ümüşem):

ğardaşımışam / ğardaşmışam / ğardaşimişem
ğulumuşam / ğulmuşam / ğulimişem
gülümüşem / gülmüşem / gülimişem
ağayımışam / ağaymışam / ağayimişem
köleyimişem / köleymişem / köleyimişem

2. Sonsesinde düz-dar-ince ünlü bulunduran kelimelere eklendiğinde sözkonusu düz-dar-ince ünlüyle uyuma girebildiği gibi, bazan bir önceki hecenin ünlüsüyle yalnız kalınlık incelik uyumuda da girebilir. Her iki durumda da ünlüleri düz olarak kalır (+yımışam / +yimişem):

baciyımışam / baciyimişem / baciymışam

ḡuziyımışam / ḡuziyimişem / ḡuziymışam
kövliyimişem / kövliymişem

3. Çoruhboyu ağızlarında eklendiği kelimenin sonsesi ne olursa olsun her iki ünlü uyumundan da kaçar, ve, şahıs ekinin ünlüsü Tortum ağızlarıyla İspir ağızlarının Norgâh gurubunda geniştir (+(y)imişem):

ḡardaşimişem, ḡulimişem, gülimişem, ağayimişem, baciyimişem, ḡuziyimişem, kövliyimişem

4. Şahıs ekinin ünlüsü Oltu ağızlarıyla, İspir ağızlarının Hunut gurubunda dardır (+(y)imişim):

ḡardaşimişim, ḡulimişim, gülimişim, ağayimişim, baciyimişim, ḡuziyimişim, kövliyimişim

Ekleme: Fiillerin Rivayet birleşik kiplerinin çekiminde ek-fiil ünlüsü düşer, rivayet eki genellikle (+miş+) şeklinde uyum dışı kalır, şahıs ekinin ünlüsü Yukarı Karasu ve Yukarı Aras ağızlarıyla İspir ağızlarının Norgâh gurubunda fiil kök veya gövdesinin son hecesinin ünlüsüyle uyuma girerek (+am / +em), Oltu, Tortum ve İspir ağızlarının Hunut gurubunda herhangi bir uyum gözetmeksizin (+em / +im) şekillerinde eklenir:

başlarmişam, oḫurmişam, oḫirmişam, görirmişem, görmişmişem

başlarmişem / başlarmişim, oḫurmişem / oḫurmişim, görirmişem / görirmişim / görmişmişem / görmişmişim, oḫeyrmişem / oḫeyrmişim

Yokluk 1. şahıs: (eki: +(y)ımışıḫ / +(y)imişiy͡h)

1. Yukarı Karasu ağızlarında sonsesinde herhangi bir ünsüz veya geniş ünlü bulunduran ke-

limelere eklendiğinde kalınlık-incelik ve gerektiğinde düzlük-yuvarlaklık uyumlarına girme eğilimi gösterir (+(y)ımışıh̆ / +(y)imişiy͡h / +(y)umuşuh̆ / +ümüşüy͡h):

ğardaşımışıh̆ / ğardaşmışıh̆ / ğardaşimişiy͡h
ğulumuşuh̆ / ğulmuşuh̆ / ğulimişiy͡h
gülümüşüy͡h / gülmüşüy͡h / gülimişiy͡h
ağayımışıh̆ / ağaymışıh̆ / ağayimişiy͡h
köleyimişiy͡h / köleymişiy͡h / köleyimişiy͡h

2. Sonsesinde düz-dar-ince ünlü bulunduran kelimelere eklendiğinde sözkonusu düz-dar-ince ünlüyle uyuma girer ve ünlüleri düz-dar-ince olur (+yimişiy͡h); bazan da şahıs ekisözkonusu kelimenin sondan bir önceki hecesinin ünlüsüyle kalınlık-incelik uyumuna girer (+yimişıh̆ / +yimişiy͡h):

baciyimişiy͡h / baciyimişıh̆ / baciymişıh̆
ğuziyimişiy͡h / ğuziyimişıh̆ / ğuziymişıh̆
köv̊liyimişiy͡h / köv̊liymişiy͡h

3. Yukarı Aras ağızlarında sonsesinde herhangi bir ünsüz veya geniş ünlü bulunduran kelimelere eklendiğinde, ek-fiilin ve zaman ekinin ünlüleri kalınlık-incelik, ve gerektiğinde şahıs ekinin ünlüsü de dahil her üç ünlü düzlük-yuvarlaklık uyumlarına girebilir; şahıs eki ünlüsü daima kalındır (+(y)ımışıh̆ / +(y)imişıh̆ / +(y)umuşuh̆ / +ümüşuh̆):

ğardaşımışıh̆, ğulumuşuh̆, gülümüşuh̆, ağayımışıh̆, köleyimişıh̆

4. Sonsesinde düz-dar-ince ünlü bulunduran kelimelere eklendiğinde ek-fiil ve zaman ekinin ünlüleri sözkonusu düz-dar-ince ünlüyle uyuma girer. Ekin her üç ünlüsü de düzdür. Bunlaradan yalnız şahıs ekinin ünlüsü kalındır (+yimişıh̆):

baciyimişıh̆, ğuziyimişıh̆, köv̊liyimişıh̆

5. İspir ağızlarında genellikle eklendiği kelimenin sonsesi ne olursa olsun herhangi bir uyum gözetmeksizin ek-fiil ünlüsü ve zaman eki ünlüsü düz-dar-ince, şahıs eki ünlüsü yuvarlak-dar ince olarak kalır (+(y)imişük'):

ḡardaşimişük', ḡulimişük', gülimişük', ağayimişük', köleyimişük', baciyimişük', ḡuziyimişük', köv̊liyimişük'

Ekleme: Ancak, fiillerin rivayet birleşik çekiminde ek-fiil ünlüsü düşer, zaman ekinin ünlüsü düz-dar-ince olarak kalır, fakat şahıs ekinin ünlüsü yuvarlak kalmak şartıyla fiil kök veya gövdesinin son hecesinin ünlüsüyle kalınlık-incelik uyumuna girer:

başlarmişuh̬, oh̬urmişuh̬, oh̬irmişuh̬, görmişmişük'

6. Oltu ve Tortum ağızlarında genellikle eklendiği kelimenin sonsesi ne olursa olsun herhangi bir uyum gözetmeksizin ek-fiilin ve zaman ekinin ünlüleri düz-dar-ince, şahıs ekinin ünlüsü yuvarlak-dar-kalındır (+(y)imişuh):

ḡardaşimişuh̬, ḡulimişuh̬, gülimişuh̬, ağayimişuh̬, köleyimişuh̬, baciyimişuh̬, ḡuziyimişuh̬, köyliyimişuh̬

Ekleme: Fiillerin rivayet çekiminde ek-fiilin ünlüsü düşer, zaman ekinin ünlüsü düz-dar-ince olarak kalır, şahıs eki ise kalın-yuvarlak ünlülü olarak getirilir (+mişuh):

başlarmişuh̬, oh̬urmişuh̬, oh̬irmişuh̬, görmişmişuh̬, demişmişuh̬

Teklik 2. şahıs: (eki: +(y)ımıssan / +(y)imissen/in)

1. Yukarı Karasu ve Yukarı Aras ağızlarında, sonsesinde herhangi bir ünsüz veya geniş ünlü bulunduran kelimelere eklendiğinde kalınlık-in-

celik ve gerektiğinde düzlük-yuvarlaklık uyumlarına girme eğilimi gösterir (+(y)ımısssan / +(y)imissen / +(y)umussan / +(y)ümüssen):

ḡardaşımısssan / ḡardaşmassan / ḡardaşimissen, ḡulumussan / ḡulmussan / ḡulimissen; gülümüssen / gülmüssen / gülimissen
ağayımısssan / ağaymısssan / ağayimissen
köleyimissen / köleymissen

2. Sonsesinde düz-dar-ince ünlü bulunduran kelimelere eklendiğinde sözkonusu düz-dar-ince ünlüyle uyuma girebildiği gibi, bazan bir önceki hecenin ünlüsüyle yalnız kalınlık-incelik uyumuna da girebilir. Her iki durumda da ünlüleri düz olarak kalır (+yımısssan / +yimissen):

baciyımısssan / baciyimissen / baciymısssan
ḡuziyımısssan / ḡuziyimissen / ḡuziymısssan
köv̊liyimissen / köv̊liymissen

3. Çoruhboyu ağızlarında eklendiği kelimenin sonsesi ne olursa olsun her iki ünlü uyumundanda kaçar, ve, şahıs ekinin ünlüsü Tortum ağızlarıyla İspir ağızlarının Norgâh gurubunda geniştir (+(y)imissen):

ḡardaşimissen, ḡulimissen, gülimissen, ağayimissen, baciyimissen, ḡuziyimissen, köv̊liyimissen

4. Şahıs ekinin ünlüsü Oltu ağızlarıyla, İspir ağızlarının Hunut gurubunda dardır (+(y)imissin):

ḡardaşimissin, ḡulimissin, gülimissin, ağayimissin, baciyimissin, ḡuziyimissin, köv̊liyimissin

Ekleme: Fiillerin Rivayet birleşik kiplerinin çekiminde ek-fiil ünlüsü düşer, rivayet eki genellikle (+miş+) şeklinde uyum dışı kalır, şahıs ekinin ünlüsü Yukarı Karasu ve Yukarı Aras ağız-

larıyla İspir ağızlarının Norgâh gurubunda fiil kök veya gövdesinin son hecesinin ünlüsüyle uyuma girerek (+sam / +sen), Oltu, Tortum ağızları ile İspir ağızlarının Hunut gurubunda herhangi bir uyum gözetmeksizin (+sen/ +sın) şekillerinde eklenir:

başlarmissan, oḫurmissan, oḫirmissan, görirmissen, görmişmissen

başlarmissen / başlarmissin, oḫurmissen / oḫurmissin, görirmissen / görirmissin, görmişmissen / görmişmissin, oḫeyrmissen / oḫeyrmissin

Çokluk 2. şahıs: (eki: +(y)ımıssız / +(y)imissiz)

1. Yukarı Karasu ve Yukarı Aras ağızlarında, sonsesinde herhangi bir ünsüz veya geniş ünlü bulunduran kelimelere eklendiğinde, kalınlık-incelik ve gerektiğinde düzlük-yuvarlaklık uyumlarına girme eğilimi gösterir (+(y)ımıssız / +(y)imissiz / +(y)umussuz / +ümüssüz):

ḡardaşımıssız / ḡardaşmıssız / ḡardaşimissiz, ḡulumussuz / ḡulmussuz / ḡulimissiz
gülümüssüz / gülmüssüz / gülimissiz
ağayımıssız / ağaymıssız / ağaymissiz
köleyimimissiz / köleymissiz

2. Sonsesinde düz-dar-ince ünlü bulunduran kelimelere eklendiğinde sözkonusu düz-dar-ince ünlüyle uyuma girebildiği gibi, bazan bir önceki hecenin ünlüsüyle yalnız kalınlık-incelik uyumuna da girebilir. Her iki durumda da ünlüleri düz dar olarak kalır (+yımıssız / +yimissiz):

baciyımıssız / baciyimissiz / baciymıssız
ḡuziyımıssız / ḡuziyimissiz / ḡuziymıssız
köv̊liyimissiz / köv̊liymissiz

3. Çoruhboyu ağızlarında eklendiği kelimenin

sonsesi ne olursa olsun her iki ünlü uyumundan da kaçar, ve daima düz-dar-ince ünlülü olarak eklenir (+(y)imissiz):

ğardaşimissiz, ğulimissiz, gülimissiz, ağayimissiz, baciyimissiz, ğuziyimissiz, köyliyimissiz

Ekleme: Ancak fiillerin rivayet birleşik kiplerinin çekiminde, bölgemizin bütün ağızlarında ek-fiil ünlüsü hemen hemen tamamiyle düşer ve ünlü uyumlarının etkisi daha ileri bir durum gösterir:

başlarmıssız, oğurmussuz, oğirmıssız, görmüşmüssüz / görmüşümüssüz

Ekleme 2.: Oltu ağızlarında bazan uyumsuz şekillerle de karşılaşılır:

başlarmissiz, oğurmissiz, oğirmissiz, görmişmissiz / görmişimissiz

Teklik ve Çokluk 3. şahıs: (eki: +(y)ımış+ø(/+lar) / +(y)imiş+ø(/+ler))

1. Yukarı Karasu ve Yukarı Aras ağızlarında, sonsesinde herhangi bir ünsüz veya geniş ünlü bulunduran kelimelere eklendiğinde kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumlarına girme eğilimi gösterir (+(y)ımış / +(y)imiş / +(y)umuş / +ümüş); çokluk şekli kalınlık-incelik uyumuna uygun olarak (+lar / +ler) ekiyle yapılır (+(y)ımışlar / +(y)imişler / +(y)umuşlar / +ümüşler):

ğardaşımış / ğardaşmış / ğardaşimiş
ğulumuş / ğulmuş / ğulimiş
gülümüş / gülmüş / gülimiş
ağayımış / ağaymış / ağayimiş
köleymiş / köleyimiş

2. Sonsesinde düz-dar-ince ünlü bulunduran kelimelere eklendiğinde, sözkonusu düz-dar-ince

ünlüyle uyuma girebildiği gibi, bazan bir önceki hecenin ünlüsüyle yalnız kalınlık-incelik uyumuna da girebilir. Her iki durumda da ünlüleri düz-dar olarak kalır (+yımış / +yimiş); çokluk şekli yine kalınlık-incelik uyumuna uygun olarak (+lar / +ler) ekiyle yapılır (+yımışlar / +yimişler):

baciyımışlar / baciyimişler / baciymışlar
ğuziyımış / ğuziyimiş / ğuziymiş
köv̊liyimiş / köv̊liymiş

3. Çoruhboyu ağızlarında her iki ünlü uyumundan da kaçar ve ünlüleri daima düz-dar-ince olarak kalır (+(y)imiş). Çokluk şekli (+ler) ekiyle yapılır:

ğardaşimiş, ğulimiş, gülimiş, ağayimiş, baciyimiş, ğuziyimiş, köyliyimiş; köyliyimişler

Ekleme: Fiillerin rivayet birleşik kiplerinin çekiminde ek-fiil ünlüsü düşer, rivayet eki genellikle (+miş+) şeklinde uyum dışı kalır. Çokluk ekinin ünlüsü Yukarı Karasu ve Yukarı Aras ağızlarıyla İspir ağızlarında fiil kök veya gövdesinin son hecesinin ünlüsüyle kalınlık-incelik uyumuna girer, Oltu ve Tortum ağızlarında ince olarak kalır:

başalarmişlar, oğurmişlar, oğirmişlar, görirmişler, görmişmişler

başlarmişler, oğurmişler, oğirmişler, görirmişler, görmişmişler

4. Çokluk 3. şahıs rivayet ekinde çokluk eki rivayet ekinden önce de getirilebilir. Bu durumda fiillerin rivayet birleşik kipleri de dahil bütün kuruluşlar için çokluk ekinden sonra getirilen rivayet ekinin ekleme kuralı herhangi bir

ünsüzle sonuçlanan kelimelere getirilen teklik 3. şahıs rivayet ekinin kuralıyla aynıdır:

ğardaşlarmış, ğullarmış, güllermiş, ağalarmış, kölelermiş, bacılarmış, ğuzularmış, kövlülermiş; başlarlarmış, oğurlarmış, oğhirlarmış, görirlermiş, görmişlermiş / görmüşlermiş (Tabii Oltu ve Tortum ağızlarında: oğhirlermiş)

Ş a r t :

3219⁴ Ek-fiilin şartı şahıslara göre şöyledir:

1. Daha çok Yukarı Karasu ve Yukarı Aras ağızlarında Teklik 3. şahıs dışında, şart eki şahıs ekinden sonra tekrarlanır.

2. Bu olayla Çoruhboyu ağızlarında hemen hemen hiç karşılaşılmaz.

Teklik 1. şahıs: (eki: +(y)ısam(sa) / +(y)isem(se))

1. Yukarı Karasu ve Yukarı Aras ağızlarında, sonsesinde herhangi bir ünsüz veya geniş ünlü bulunduran kelimelere eklendiğinde kalınlık-incelik ve, düşmemişse ek-fiil ünlüsü aynı zamanda kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumlarına girer (+(y)ısam(sa) / +(y)isem(se) / +(y)usam(sa) / +(y)üsem(se)):

ğardaşısamsa / ğardaşsamsa / ğardaşisem
ğulusamsa / ğulsamsa / ğulisem(se)
gülüsem / gülsem / gülisemse
ağayısamsa / ağaysamsa / ağayisemse
köleyisemse / köleysemse / köleyisem

2. Sonsesinde düz-dar-ince ünlü bulunduran kelimelere eklendiğinde sözkonusu düz-dar-ince ünlüyle uyuma girebildiği gibi, bazan bir önceki hecenin ünlüsüyle yalnız kalınlık-incelik uyumuna da girebilir (+yısam(sa) / +yisem(se)):

baciyısamsa / baciysamsa / baciyisemse
ğuziyısamsa / ğuziysamsa / ğuziyisemse
köv̊liyisemse / köv̊liysemse

3. Çoruhboyu ağızlarında eklendiği kelimenin sonsesi ne olursa olsun her iki ünlü uyumundan da kaçar ve unlüleri daima düz-incedir (+(y)isem):

ğardaşisem, ğulisem, gülisem, ağayisem, baciyisem, ğuziyisem, köv̊liyisem

Ekleme: Ancak, fiillerin şart birleşik kiplerinin çekiminde, bölgemizin bütün ağızlarında ek-fiil ünlüsü düşer ve ünlü uyumlarının etkisi ileri bir durum kazanır:

başlarsam(sa), o͡hursam(sa), o͡hirsam(sa), görmüssemse

Ekleme 2.: Bu durum daha ileri giderek bazan darlık genişlik benzeşmesi halini bile alabilir. Ancak bu olayla şart ekinin tekrarlanması durumlarında karşılaşılır:

o͡hursumsa, görmüssumse, ğav̊uşursumsa, dersinse

Çokluk 1. şahıs: (eki: +(y)ısa͡h(sa) / +(y)ise͡yh(se))

1. Yukarı Karasu ağızlarında, sonsesinde herhangi bir ünsüz veya geniş ünlü bulunduran kelimelere eklendiğinde kalınlık-incelik ve gerektiğinde ek-fiil ünlüsü düzlük-yuvarlaklık uyumlarına girme eğilimi gösterir (+(y)ısa͡h(sa) / +(y)ise͡yh(se) / +(y)usa͡h(sa) / +üse͡yh(se)):

ğardaşısa͡hsa / ğardassa͡hsa / ğardaşise͡yhse
ğulusa͡hsa / ğulsa͡hsa / ğulise͡yhse
gülüse͡yhse / gülse͡yhse / gülise͡yhse
ağayısa͡hsa / ağaysa͡hsa / ağayise͡yhse
köleyise͡yhse / köleysi͡yhse / köleyise͡yh

2. Sonsesinde düz-dar-ince ünlü bulunduran kelimelere eklendiğinde sözkonusu düz-dar-ince ünlüyle uyuma girer, ve ünlüleri düz-ince olur (+yiseyh(se)); bazan da şahıs eki sözkonusu kelimelerin sondan bir önceki hecesinin ünlüsüyle kalınlık-incelik uyumuna girer (+yisah(sa) / +yiseyh(se)):

baciyiseyhse / baciyisahsa / baciysahsa
guziyiseyhse / guziyisahsa / guziysahsa
kövliyiseyhse / kövliyseyhse

3. Yukarı Aras ağızlarında, sonsesinde herhangi bir ünsüz veya geniş ünlü bulunduran kelimelere eklendiğinde ek-fiilin ünlüsü kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumlarına girer; kip ekinin ünlüsü daima kalın olarak kalır (+(y)ısah(sa) / +(y)isah(sa) / +(y)usah(sa) / +üsah(sa)):

gardaşısahsa / gardassahsa
gulusahsa / gulsahsa
gülüsahsa / gülsahsa
ağayısahsa / ağaysahsa
köleyisahsa / köleysahsa

4. Sonsesinde düz-dar-ince ünlü bulunduran kelimelere eklendiğinde, ek-fiilin ünlüsü sözkonusu düz-dar-ince ünlüyle uyuma girer ve daima düz-dar-ince olur; kip ekinin ünlüsü kalındır (+yisah(sa)):

baciyisahsa / baciysahsa
guziyisahsa / guziysahsa
kövliyisahsa / kövliysahsa

5. İspir ağızlarında genellikle eklendiği kelimenin sonsesi ne olursa olsun herhangi bir uyum gözetmeksizin düz-ince ünlülü şekliyle getirilir (+(y)isek'):

gardaşisek', gulisek', gülisek', ağayisek'

köleyisek', baciyisek', ğuziyisek', köylüyisek'

6. Oltu ve Tortum ağızlarında genellikle eklendiği kelimenin sonsesi ne olursa olsun herhangi bir uyum gözetmeksizin, ek-fiil ünlüsü düz-dar-ince ve kip eki ünlüsü düz-geniş-kalın olarak getirilir (+(y)isah):

ğardaşisah, ğulisah, gülisah, ağayisah, köleyisah, baciyisah, ğuziyisah, köyliyisah

7. Fiillerin şart birleşik kiplerinin çekiminde, bölgemizin bütün ağızlarında ek-fiil ünlüsü düşer; kip ekinin ünlüsü,Yukarı Karasu ve İspir ağızlarında kalınlık-incelik uyumuna girer (+sah / +seyh/k'); Yukarı Aras ağızlarıyla Oltu ve Tortum ağızlarında yalnız kalın şekliyle görülür (+sah):

başlarsah, ohursah, ohirsahsa, görmişseyhse diyirseyh(se)/k'

başlarsahsa, ohursahsa, ohirsah, görmişsahsa, diyirsahsa

Ekleme: Şart ekinin tekrarı durumunda bazan şahıs ekinden önce gelen ünlünün darlaştığı görülür:

başlarsıhsa, ohursuhsa, ohirsıhsa, görmüssuyhse/görmüssuhsa, diyirsiyhse / diyirsıhsa; ğardaşisıhsa, baciyisıhsa, köleyisıhsa

Teklik 2. şahıs: (eki: +(y)ısan / +(y)isen(se))

1. Yukarı Karasu ve Yukarı Aras ağızlarında, sonsesinde herhangi bir ünsüz veya geniş ünlü bulunduran kelimelere eklendiğinde kalınlık-incelik ve düşmemişse ek-fiil ünlüsü aynı zamanda düzlük-yuvarlaklık uyumlarına girer (+(y)ısan(sa) / +(y)isen(se) / +(y)usan(sa)/ +üsen(se)):

ğardaşısansa / ğardassansa / ğardaşisense
ğulusansa / ğulsansa / ğulisense
gülüsense / gülsense / gülisense
ağayısansa / ağaysansa / ağayisense
köleyisense / köleysense / köleyisen

2. Sonsesinde düz-dar-ince ünlü bulunduran kelimelere eklendiğinde sözkonusu düz-dar-ince ünlüyle uyuma girebildiği gibi, bazan bir önceki hecenin ünlüsüyle yalnız kalınlık-incelik uyumuna da girebilir (+yısan(sa) / +yisen(se)):

baciyisansa / baciysansa / baciyisense
ğuziyisansa / ğuziysansa / ğuziyisense
köv̊liyisense / köv̊liysense / köv̊liyisen

3. Çoruhboyu ağızlarında eklendiği kelimenin sonsesi ne olursa olsun her iki ünlü uyumundan da kaçar, ve düz-ince ünlülü olarak eklenir (+(y)isen):

ğardaşisen, ğulisen, gülisen, ağayisen, baciyisen, ğuziyisen, köyliyisen

Ekleme: Ancak, fiillerin şart birleşik kiplerinin çekiminde, bölgemizin bütün ağızlarında ekfiil ünlüsü düşer ve ünlü uyumlarının etkisi ileri bir durum kazanır:

başlarsan(sa), o͡hursan(sa), o͡hirsan(sa)
görmüssense

Ekleme 2.: Şart ekinin tekrarı durumunda bazan şahıs ekinden önce gelen unlünün darlaştığı görülür:

başlarsınsa, o͡hursunsa, görmüssünse;
ğardaşsınsa, ğulusunsa, ağayısınsa;
baciysınsa, köv̊liyisinse

Çokluk 2. şahıs: (eki: +(y)ısaz(sa) / +(y)isez(se))

1. ~~Yukarı Karasu ve Yukarı Aras ağızlarında,~~

sonsesinde herhangi bir ünsüz veya geniş ünlü bulunduran kelimelere eklendiğinde, kalınlık-incelik ve düşmemişse ek-fiil ünlüsü aynı zamanda düzlük-yuvarlaklık uyumlarına girer (+(y)ısaz(sa) / +(y)isezse / +(y)usaz(sa) / +üsez(se)):

ğardaşısassa / ğardaşsassa / ğardaşisesse
ğulusassa / ğulsassa / ğulisesse
gülüsesse / gülsesse / gülisesse
ağayısassa / ağaysassa / ağayisesse
köleyisesse / köleysesse / köleyisesse

2. Sonsesinde düz-dar-ince ünlü bulunduran kelimelere eklendiğinde sözkonusu düz-dar-ince ünlüyle uyuma girebildiği gibi, bazan bir önceki hecenin ünlüsüyle yalnız kalınlık-incelik uyumuna da girebilir (+yısassa / +(y)ises(se)):

baciyisassa / baciysassa / baciyisesse
ğuziyisassa / ğuziysassa / ğuziyisesse
köyliyisesse / köyliysesse / köyliyisez

3. Çoruhboyu ağızlarında eklendiği kelimenin sonsesi ne olursa olsun her iki ünlü uyumundan da kaçar, ve düz-ince ünlülü olarak eklenir (+(y)isezse):

ğardaşisez, ğulisez, gülisez, ağayisez, baciyisez, ğuziyisez, köyliyisez

Ekleme: Ancak, fiillerin şart birleşik kiplerinin çekiminde, bölgemizin bütün ağızlarında ek-fiil ünlüsü düşer ve ünlü uyumlarının etkisi ileri bir durum gösterir:

başlarsassa / başlarsaz, oğursassa / oğursaz, oğirsassa / oğeyrsaz, görmüssesse / görmüssez

Ekleme 2.: Şart ekinin tekrarı durumunda bazan şahıs ekinden once gelen ünlünün darlaştığı gö-

rülür:

başlarsıssa, oğursussa, görmüssusse;
ğardassıssa, ğulusussa, ağayıssa,
baciyıssıssa, köv̊liyisizse

Teklik ve Çokluk 3. şahıs: (eki: +(y)ısa+ø(/+lar) / +(y)ise+ø(/+ler))

1. Yukarı Karasu ve Yukarı Aras ağızlarında, sonsesinde herhangi bir ünsüz veya geniş ünlü bulunduran kelimelere eklendiğinde, kalınlık-incelik, ve düşmemişse ek-fiil ünlüsü aynı zamanda düzlük-yuvarlaklık uyumlarına girer (+(y)ısa / +(y)ise / +(y)usa / +(y)üse); çokluk şekli kalınlık-incelik uyumuna uygun olarak (+lar / +ler) ekiyle yapılır. Bu durumda çokluk eki kelime üzerine getirilmişse şart ekinden sonra; şart eki kelime üzerine getirilmişse çokluk ekinden sonra bazan tekrarlanır:(+(y)ısalar(sa)/ +(y)iseler(se) / +(y)usalar(sa) / +üseler(se) // +larsa(lar) / +lerse(ler)):

ğardaşısalarsa / ğardaşlarsalar
ğulusalarsa / ğullarsalar
gülüselerse / güllerseler
ağayısalarsa / ağalarsalar
köleyiselerse / kölelerseler

2. Sonsesinde düz-dar-ince ünlü bulunduran kelimelere eklendiğinde, sözkonusu düz-dar-ince ünlüyle uyuma girebildiği gibi, bazan bir önceki hecenin ünlüsüyle yalnız kalınlık-incelik uyumuna da girbilir (+yısa / +yise); çokluk şekli kalınlık incelik uyumuna uygun olarak (+lar / +ler) ekiyle yukarıda açıklandığı gibi yapılır (+yısalar(sa) / +yiseler(se) // +larsa(lar) / +lerse(ler)):

baciyısalarsa / bacılarsa(lar)

ḡuziyısalarsa / ḡuzularsalar
kövliyiselerse / kövlülerseler

3. Çoruhboyu ağızlarında her iki ünlü uyumundan da kaçar, ve ünlüleri daima düz-incedir (+(y)ise) çokluk şekli (+ler) ekiyle yapılır (+(y)iseler):

ḡardaşiseler, ḡuliseler, güliseler, ağayiseler, baciyiseler, ḡuziyiseler, köyliyiseler

Ekleme: Ancak, fiillerin şart birleşik kiplerinin çekiminde, bölgemizin bütün ağızlarında ekfiil ünlüsü düşer ve ünlü uyumları ileri bir durum alır:

başlarsalar(sa), oḫursalar(sa), görürseler, görmisseler(se)
başlarlarsa(lar), oḫurlarsa(lar), görürlerse görmişlerse(ler)

FİİL ÇEKİMLERİ:

322 Fiil çekimi sözüyle, varlıkların hareket vasıflarının şekil ve şahısla tayin edilmesi için, hareket ifade eden kelimelerin (fiiller), bu şekil ve şahısları ifade etmek üzere, almış oldukları eklerin düzenini anlıyoruz, ve vazifeleri bu tarife uygun düşen eklere de fiil çekim ekleri diyoruz.

FİİL TABANLARI (OLUMLULUK VE OLUMSUZLUK):

3221 Türkçenin mantığı, bir hareket veya oluşun ancak bir varlıkla var olabileceği, yani bir varlığın vasfı veya mülkü durumunda bulunabileceği görüşünden hareket ederek, mücerret hareket ve oluşları işaret eden kök veya gövde halindeki fiillerini, ilkönce bu hareket ve oluşların gerçekleşme veya gerçekleşmeme durumlarına göre olumlu veya olumsuz tabanlar haline koyduktan sonra, sırasiyle, bunlardan zaman veya tutum ifade eden isimler yapmakta ve yapmış olduğu bu isimlere iyelik veya bildirme eklerini getirerek çekmektedir. Bu nedenle Türkçede, genellikle, fiillerin kip ekleri isim ve zarf-fiil türeten eklerle, şahıs bildirme ekleri de iyelik ve bildirme (ek-fiil) ekleriyle müştereklik gösterir. Aşağıda, sırasiyle, bölgemiz ağızlarındaki fiil-tabanlarını (olumluluk ve olumsuzluk), kip eklerini (isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiiller) ve şahıs bildirme eklerini (iyelik, bildirme ve emir) toplu halde gördükten sonra fiil çekimlerine geçeceğiz.

O l u m l u l u k (eki: -ø-):

32211 Genel Türkçenin öngördüğü gibi bölgemiz ağızlarının bütününde 'olumluluk eki' (-ø-) dır 130/.

O l u m s u z l u k (eki: -ma-, -me-) 131/:

32212 Bölgemiz ağızlarının bütününde 'olumsuzluk eki' (-ma-, -me-) dir. Eklenmesiyle ilgili kurallar aşağıya sıralanmıştır:

1. Herhangi bir ünsüzle veya dar ünlüyle başlayan eklerden önce kalınlık-incelik uyumuna uy-

gun olarak (-ma-/-me-) şekillerinde getirilir:

almadi, almamiş, almasa, almamali, almasın
demedi, dememiş, demese, dememeli, demesin
almayın, demeyin

Ekleme: Geniş zaman için olumsuzluk eki şekil ve şahıs ekleriyle birlikte aşağıda görüldügü yapıdadır:

Teklik 1. şahıs: (eki: -mam / -mem)
almam, demem
Diğer şahıslar: (eki: -maz+/ -mez+ şahıs eki)
almazsan, almazıh, almazø
demezsen, demezıh, demezø

2. Geniş ünlüyle başlayan eklerden önce herhangi bir uyum gözetmeksizin (-mi-) şeklinde getirilir:

almiyacah, almiya
demiyeceyh/k' / demiyecah, demiye

Ekleme 1.: İstek kipinin Teklik 1.şahsı (-mim / -miyim / -meyeyim / -mayayım) şeklindedir:

almim / almiyim , demim / demiyim

Ekleme 2.: Şimdiki zaman ekiyle (-mir / -miyir / -miyer / -meyir / -miyor) şekillerini alır:

almir / almiyir vd.
demir / demiyir vd.

3. Olumsuz iktidar, bölgemiz ağızlarında bazan (bil-) fiilinin olumsuzluk şekliyle yapılabildiği gibi, çok kere (-ama- / -eme- / -(y)a uma-) ekiyle yapılır ve eklenmesi yukarıda olumsuzluk eki için zikredilen kurallara bağlıdır:

alamadi, diyememiş, alamam, diyemem, alamaz, diyemez; alamiyacah, diyemiyeceyh, ~~alamim, diyemim, alamir, diyemir~~

FİİL KİPLERİ :

3222 Bilindiği üzere varlıksız hareket ve oluş düşünülemiyeceğine göre fiil kök veya gövdelerinin ifade etmiş oldukları mücerret hareket veya oluşları varlıklara bağlamak veya bunlara varlık kazandırmak gerekmektedir. Bu nedenle Türkçede hiçbir fiil kök veya gövdesi, isim kök veya gövdelerinin kullanıldığı şekilde yalın olarak kullanılamaz. Fiil kök veya gövdelerini mutlaka şekillendirmek, yani varlıklaştırmak, ve gerektiğinde varlığa bağlamak kaçınılmazdır. Bu işlem ise onları isimleştirmek (isim-fiil haline koymak), yani vazifelerine göre, bir hareketin veya oluşun, adı sözkonusu ise 'ad-fiil', bir varlığın hareket veya oluş şekli sözkonusuysa 'sıfat-fiil', diğer bir hareket veya oluşun, hareket veya oluş şekli sözkonusuysa 'zarf-fiil' şekillerine koymakla mümkündur.

AD-FİİLLER:

32221 Bir hareketin veya oluşun işareti, adı olan ad-fiillerle ilgili durumlar kelime türetme bahsinde ele alınmış ve Türkiye Türkçesi aydın konuşmasındaki durumlarından farklı bir yanları olmadığına işaret edilmiştir (bkz.: 312). Burada fiil çekimleri yönünden özel durumları olan, görülen geçmiş zaman eki: -*d+, şart eki: -*sa+ ve bölgemiz ağızlarında bu vazifesiyle pek kullanılmayan gereklilik eki: -ma+li 'yı göstermekle yetinip kullanılışlarını fiilin şekil-zaman ve şahıslara göre çekimi bahsine bırakıyoruz (bkz.: 3224).

SIFAT-FİİLLER:

32222 Bir varlığın hareket veya oluş şeklini işaret eden sıfat-fiillerle ilgili durumlar da yine kelime türetme bahsinde ele alınmış, ve bunların da Türkiye Türkçesi aydın konuşmasındaki durumlarından farklı bir yanları olmadığına işaret edilmiştir (bkz.: 312). Burada fiil çekimleri yönünden özel durumları olan, Öğrenilen geçmiş zaman eki: -miş; şimdiki zaman eki: -ir / -yer; gelecek zaman eki: -(y)acaḫ; geniş zaman eki: -^{o}r / -ar; istek eki: -*(y)a+, ve gereklilik eki: -ma+li 'yı

Göstermekte yetinip Vazife ve Kullanılışlarının tüm yönleri bilgisine bırakıyoruz (bkz.: 2224).

ZARF-FİİLLER:

2223 Bir hareket veya oluşu diğer bir hareket veya oluşla belirlemek için kullanılan zarf-fiillerin bir vasıflayıcı olmalarına rağmen kullanılışlarında sıfatlardan, dolayısiyle isimlerden ayrılığı kolayca görülmektedir. Özel durumları nedeniyle yapım ekleri arasında ele alamadığımız fiillerden zarf yapan ekleri buraya alıyoruz. Bunların bir kısmı fiil kök veya gövdelerinden eklerle yapılmıştır. Diğer bir kısmı ise yine fiillerden eklerle yapılmış olmalarına rağmen bu anlamlarını kazanabilmeleri için bazı yardımcı kelime ve kuruluşlara ihtiyaç göstermektedirler.

01. -masıyınan (-masıyınan /-mesiyinen ∠ -ma+sı+yınan). (+sı) yerine diğer iyelik ekleri de duruma göre kullanılır; Çabukluk bildiren zarf-fiiller yapar:

almamınan atdım (alır almaz attım.)
görmesiynen ğapdi (görür görmez yakaladı.)

02. -dıḫca (-dıḫca / -diy͡hce / -dıḫcaz / -diy͡hcez ∠ -dıḫ+ca(z)). Tekerrür bildiren zarf-fiiller yapar:

aldıḫca(z) atdım (alıp alıp attım.)
gördüy͡hcez ğapir (gördükçe yakalıyor.)

03. -dıḫliyin (-dıḫliyin / -diy͡hliyin ∠ -dıḫ+liyin). Çabukluk bildiren zarf-fiiller yapar:

aldıḫliyin atdım (alır almaz attım.)
gördüy͡hliyin ğapdi (görünce yakaladı.)

04. -dığına (-dığına / -diğine ∠ -dıḫ+ı+na). (+ı) yerine diğer iyelik ekleri de duruma göre kullanılır. Sebep ve karşı durum bildiren zarf-fiiller yapar:

çoğ aldığıma birezini atdım (fazla aldığım için birazını attım.)
ey gördüğüne ğapamadi (iyi gördüğü halde yakalayamadı.)
uzağ yoldan geldigine birez ğalsaydi (uzaktan geldiği halde yazık ki çok kalmadı.)
aldığına bağırdi (sesi çıktığı kadar bağırdı.)

05. -dığında (-dığında / -diğinde ∠ -dığ+ı+nda). (+ı) yerine diğer iyelik ekleri de duruma göre kullanılır. Eş-zamanlılık zarf-fiilleri yapar:

tağ aldığımda atdım (ta aldığım zaman attım.)
gördüğünde elini öpdi (görünce elini öptü.)

06. -dığı kimi(n) ∠ -dığ+i kimi(n). (+i) yerine diğer iyelik ekleri de duruma göre kullanılır. Çabukluk bildiren zarf-fiiller yapar:

aldığım kimin atdım (alır almaz attım.)
gördüği kimin ğapdi (görünce yakaladı.)

07. -dığı sıra ∠ -dığ+i sıra. (+i) yerine diğer iyelik ekleri de duruma göre kullanılır. Eş-zamanlılık bildiren zarf-fiiller yapar:

aldığım sıra atdım (aldığım zaman attım.)
gördüği sıra adını sordi (görünce adını sordu.)

08. -dığı yerde ∠ -dığ+i yerde. (+i) yerine diğer iyelik ekleri de duruma göre kullanılır. Eş-zamanlılık bildiren zarf-fiiller yapar:

aldığım yerde atdım (aldığım esnada attım.)
gördüği sıra geri çekildi (görür görmez geriye çekildi.)

09. -acağ sırası (-(y)acağ / -(y)eceğ sırası). Bu şekliyle yalnız 3. şahıs için kullanılır. Eş-zamanlılık bildiren zarf-fiiller yapar:

alacağı sırası parayı verir (alacağı vakit karşılığını öder.)
göreceğ sırası önüni iliyhledi (göreceği vakit ceketini düğmeledi.)

10. -madığ (-madığ / -mediğ ∠ -ma-dığ). Yalnız mechul fiillere getirilir ve olumsuzluk ifadesi taşır:

alınmadığ ğaldi (alınmaksızın kaldı.)
görülmediğ oldi (görülemeyecek bir duruma girdi.)

11. -mamış (-mamış / -memiş ∠ -ma-mış). Olumsuzluk bildiren zarf-fiiller yapan bir ektir:

almamiş gelmem (almaksızın gelmem)
görmemiş oğiyamaz (görmeden okuyamaz)

12. -mazdan öyde / evvel (-mazdan / -mezden öyde / evvel ∠ -maz+dan ö./e.). Olumsuz öncelik bildiren zarf-fiiller yapar:

almazdan öyde toğundum (almadan önce dokundum.)
o görmezden öyde içeri girdim (o görmeden içeriye girdim.)

13. -(y)ana ġeder (-(y)ana / -(y)ene ġeder ∠ -(y)an+a ġeder). Süre bildiren zarf-fiiller yapan bir ektir:

sen alana (ġeder) ben tükedirem (sen alıncaya kadar ben hepsini bitiririm.)
siz görene (geder) o ğaçar gider (siz görünceye kadar o kaçıp gider.)

14. -(y)anda (-(y)anda / -(y)ende). Eş-zamanlılık bildiren zarf-fiiller yapar:

alanda sene de verirem (aldığım zaman sana da veririm.)
görende söylersen (görünce söyleyiver.)

15. -(y)anca (-(y)anca / -(y)ence ∠ -an+ca). Eş-zamanlılık bildiren zarf-fiiller yapan ektir:

alanca bene de ver (aldığında bana da ver.)
görence annadi (gördüğü zaman anladı.)

16. -(y)anacaḫ (-(y)anacaḫ / -(y)eneceyh) Süre bildiren zarf-fiiller yapan bir ektir:

sen alanacaḫ hepisi biter (sen alıncaya kadar hepsi biter.)
o bizi göreneceyh biz çoḫdan işimizi bitiririḫ (o bizi görünceye kadar biz çoktan işimizi bitirmiş oluruz.)

17. -(y)araḫ(dan) (-(y)araḫ(dan) / -(y)ereyh(den) Eş-zamanlılık bildiren zarf-fiiller yapan bir ektir:

oni alaraḫdan dişari çiḫdi (onu alıp dışarıya çıktı.)
ḫoş görereyh(den) söylemir (yani, gördüğü için söylemiyor.)

18. -a (-(y)a -(y)a / -(y)e -(y)e). Tekrarlı kullanılan ve tekerrür bildiren zarf-fiiller yapan bir ektir:

ala ala bitirdim (alıp alıp bitirdim.)
göre göre örgendi (görerek öğrendi.)

19. -(y)ıp (-(y)ıp / -(y)ip). Eş-zamanlılık bildiren zarf-fiil eklerindendir:

alıp getdi (alıp gitti.)
görüp annadi (görüp anladı.)

20. -kan (-kan / -ken). Ek-fiilden zarf-fiil yapan ektir. Pek kurallı olmamakla beraber Türkiye Türkçesi aydın konuşmasından farklı olarak bölgemiz ağızlarında kalınlık incelik uyumuna tabi şekilde ekleşmiştir. İsimler ve isim fiiller üzerine getirilir:

alırken / alırkan (alırken)
görmüşken / görmüşüken (görmüşken)
yoğuken / yohken / yoğukan / yohkan (yakken)

21. -kana (-kana / -kene). Yukarıdaki ekle aynıdır. Daha seyrek kullanılır:

alirkana (alıyorken)
göreceyhkene (görmesi gerekirken)

22. -^{o}r -maz . Çabukluk bildiren zarf-fiiller yapan kuruluştur:

alır almaz atdım (alır almaz attım.)
görür görmez annadi (görür görmez anladı.)

23. -mış -(y)ali . Süre bildiren zarf-fiil kuruluşu yapan eklerdir:

almiş alali (aldığından beri)
görmiş göreli (gördüğünden beri)

24. Başta dilek-şart kipi ve şart birleşik kipi olmak üzere fiillerin çekimli şekilleri ve, bazan tekrarlı kullanılışlarıyala isim-fiiller de zarf-fiil göreviyle kullanılırlar:

aldiyisa bize de verir (alınca bize de verir.)
görse annadır (görünce anlatır.)
aldi mi atar (alınca atar.)
almiş almiş bitirmişem (alıp alıp bitirmişim)
göreceyh göreceyh örgeneceyh (görüp görüp öğrenecek.)
al al bitmir (almakla tükenmiyor.)
nasi alirsa elleri yanir (alır almaz elleri yanıyor.)
nasi gördümüse ele gaşdi (görmemle kaçması bir oldu.)
alsa alsa o alır (yalnız o alabilir.)
görsem görsem ben görürem (benden başkası göremez.)

EK-ZAMİRLER:

3223 Bölgemiz ağızlarında, şekillendirilmiş fiillerin faillerini işaret eden ekler, Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında olduğu gibi, üç gurupta toplanır. Burada yalnız bu gurupları görüp, şahıs eklerinin uğramış oldukları değişimleri, fiillerin kip (şekil) ekleriyle olan sıkı ilgileri nedeniyle, fiil çekimlerini verirken ele alacağız (bkz.:2224).

Şahıs Zamirlerinden Türemiş (Ek-Fiil menşeli) Ek-Zamirler:

32251 Şahıs zamirlerinden türemiş (ek-fiil menşeli) ek-zamirler (bkz.:3219), fiillerin öğrenilen Geçmiş Zaman, Şimdiki Zaman, Gelecek Zaman, Geniş Zaman, Gereklilik kipleri ile İstek kipinin Teklik ve Çokluk 2. ve 3. şahısları için kullanılırlar. Bunlar sırası üzerine şöyledir:

Teklik 1. şahıs: +(y)am / +(y)em // +(y)ım / +(y)im / +(y)um / +(y)üm

Çokluk 1. şahıs: +(y)ıh / +(y)iyh / +(y)uh / +(y)üyh / +(y)ük'

Teklik 2. şahıs: +san / +sen // +sın / +sin / +sun / +sün

Çokluk 2. şahıs: +sız / +siz / +suz / +süz

Teklik 3. şahıs: +ø
Çokluk 3. şahıs: +ø+lar / +ø+ler

Ekleme: İstek kipinin Teklik 1.şahıs eki, kip ekiyle şahıs zamiri menşeli Teklik 1. şahıs ekinin birlikte büzülmesi sonucu oluşmuştur. Bu kip ve şahıs bildirme görevlerinin bir ek üzerinde toplanmasına yolaçmıştır: (-(y)im / -im // -°m / -am / -em / -yim ∠ -(y)ım / -(y)am / -°m ∠ -(y)a+yım) (bkz:: 3224).

İyelik Eklerinden Türemiş Ek-Zamirler:

32252 İyelik eklerinden türemiş ek zamirler (bkz.: 3212),

fiillerin Görülen Geçmiş Zaman ve Şart kipleriyle, İstek kipinin çokluk 1. şahsı için kullanılır. Bunlar sırası üzerine şöyledir:

Teklik 1. şahıs: $+^{o}m$
Çokluk 1. şahıs: $+^{o}\underset{\smile}{h}$ / $+^{o}\overset{\frown}{yh}$ / $+^{o}k'$

Teklik 2. şahıs: $+^{o}n$
Çokluk 2. şahıs: $+^{o}z$

Teklik 3. şahıs: +i // +ø (Şart kipi için)
Çokluk 3. şahıs: +ılar / +iler / +ular / +üler //
+ø+lar / +ø+ler (Şart kipi için)

Emir Kipinde Şahıs Bildirme Ekleri:

32233 Türkçede Emir kipi özel bir yapıya sahiptir. Emir kipinin kip eki (-ø+) dır. Şahıs bildirme ekleri ise iki gurupta toplanır: 1) Doğrudan Emir, 2) Aracılı Emir şahıs ekleri. Doğrudan Emir Teklik ve Çokluk 2. şahıslara, Aracılı Emir ise Teklik ve Çokluk 3. şahıslara yönelmiştir. Emir kipine getirilen şahıs bildirme ekleri sırası üzerine şöyledir:

Teklik 2. şahıs: +ø
Çokluk 2. şahıs: +(y)ın / +(y)in / +(y)um / +(y)ün

Teklik 3. şahıs: +sın / +sin / +sun / +sün
Çokluk 3. şahıs: +sınnar / +sinner / +sunnar /+sünner

FİİLİN ŞEKİL-ZAMAN VE ŞAHISLARA GÖRE ÇEKİMİ:

3224 Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında olduğu gibi bölgemiz ağızlarında da fiillerin şekil ve zamana göre çekimleri ifade ve eklerine göre basit kipler ve birleşik kipler olarak iki gurupta toplanır. Bunlardan emir kipi yalnız Teklik ve Çokluk 2. ve 3. şahıslar için, diğer kipler her üç teklik ve çokluk şahıslar için çekilir.

BASİT KİPLER:

32241 Fiillerin basit kiplerinin almış oldukları şahıs eklerine göre guruplandırılışı şöyledir: 1) Emir kipi (Şahıs ekleri kendisine özeldir.), 2) Görülen Geçmiş Zaman ve Dilek-Şart kipleri (şahıs ekleri iyelik eki menşelidir.), 3) Öğrenilen Geçmiş Zaman, Şimdiki Zaman, Gelecek Zaman, Geniş Zaman, Gereklilik ve İstek kipleri (Şahıs ekleri şahıs zamiri menşelidir.). Aşağıda bütün bu kiplerin bölgemiz ağızlarındaki çekimlerini sırası üzerine kural ve örnekleriyle birlikte veriyoruz:

E m i r K i p i :

322411 Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında olduğu gibi bölgemiz ağızlarında emir kip eki (-ø+) dır; Teklik ve Çokluk 2. ve 3. şahıslar için çekilir; şahıs ekleri kendisine münhasırdır.

Teklik 2. şahıs: Türkiye Türkçesi aydın konuşmasındaki gibi bölgemiz ağızlarında Teklik 2. şahıs Emir eki (+ø) dır. Dar ünlüyle sonuçlanan birden fazla heceli fiil kök veya gövdelerinin bu ünlüsü düz-dar-ince olur:

al , başla , oğu , gel , gör , de

Ekleme 1.: Dilek-Şart kipinin Teklik 2. şahsı (a) ünlemiyle kullanıldığında emir 2. şahıs ifadesi taşır:

alsana (al), başlasana, oğusana, gelsene

Ekleme 2. Emir Teklik 2. şahıs ayrıca zarf-fi-

il olarak da kullanılır:

yavral yahar (yalvarıp yakararak),14 062

Çokluk 2. şahıs: Bütün bölgemiz ağızlarında Çokluk 2. şahıs Emir eki, Türkiye Türkçesi aydın konuşmasındaki genişletilmemiş şekliyle yer alır. Ünsüzle veya geniş ünlüyle sonuçlanan fiillere kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumlarına uygun olarak (-(y)ın / -(y)in / -un / -ün) şekillerinde getirilir. Dar ünlüyle sonuçlanan fi fiillere getirildiğinde yalnız kalınlık incelik uyumuna girer, ve sözkonusu ünlü düz-dar-ince olur (-(i)yın / -(i)yin):

alın, başlayın, oḫiyın, gelin, görün, diyin

Ekleme: Çok seyrek olarak ünlüyle sonuçlanana fiillere getirildiğinde aşağıdaki şekillerle karşılaşıldığı olur:

durman (durmayın) , 07 015 03 - 20
isdeyn (isteyin) , 03 009 03 - 15

Teklik 3. şahıs: Bütün bölgemiz ağızlarında Emir 3. şahıs eki Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında olduğu gibidir. Ancak bölgemizin çoruhboyu ağızlarında bu ekin ünlüsünün bazan uyum gözetmeksizin yuvarlak olduğu görülür:

alsın / alsun , başlasın / başlasun ,
oḫusun , gelsin / gelsün , görsün ,
deṣin / deṣün

Çokluk 3. şahıs: Emir Çokluk 3. şahsa gelince, bu, yukarıdaki teklik şeklinin üzerine (+lar / +ler) eklerinin (+nar / +ner) şekillerinde getirilmesiyle elde edilir (+sınnar / +sinner / +sunnar / +sünner):

alsınnar / alsunnar , başlasınnar / başlasunnar , oḫusunnar , gelsinner / gelsünner,

G ö r ü l e n G e ç m i ş Z a m a n :

322412 Bölgemiz ağızlarının bütününde görülen geçmiş zaman kip eki (-ᵀd+) dir. İyelik eki menşeli şahıs bildirme ekleri alır.

Teklik 1. şahıs: Araştırma bölgemiz ağızlarında genellikle Görülen geçmiş zaman Teklik 1. şahıs eki, ünlü uyumlarına uygun olarak (-dım / -dim / -dum / -düm) dür. Ancak Çoruhboyu ağızlarında ek ünlüsünün bazan uyum gözetmeksizin yuvarlak olduğu görülür:

aldım / aldum , başladım / başladum , oḫudum , geldim / geldüm , gördüm , ḍedim / ḍedüm

Çokluk 1. şahıs: Araştırma bölgemizin,

1. Yukarı Karasu ağızlarında genellikle ünlü uyumlarına uygun olarak (-dıḫ / -diy͡h / -duḫ / -düy͡h) tür:

aldıḫ, başladıḫ, oḫuduḫ, geldiy͡h, gördüy͡h, ḍediy͡h

2. Yukarı Aras ağızlarında genellikle kalınlık-incelik uyumu dışında kalır ve sadece düzlük-yuvarlaklık uyumuna uygun olarak (-dıḫ / -duḫ) şekillerinde eklenir:

aldıḫ, başladıḫ, oḫuduḫ, geldıḫ, gördüḫ, ḍedıḫ

3. İspir ağızlarında genellikle düzlük-yuvarlaklık uyumları dışında kalıp kalınlık-incelik uyumuna uygun olarak (-duḫ / -dük') şekillerinde eklenir:

alduḫ, başladuḫ, oḫuduḫ, geldük', gördük', ḍedük'

4. Oltu ve Tortum ağızlarında genellikle herhangi bir uyum gözetmeksizin yalnız (-duḫ)'tur:

alduḫ, başladuḫ, oḫuduḫ, gelduḫ, gördüḫ, deḏuḫ

Teklik 2. şahıs: Bütün araştırma bölgemiz ağızlarında genellikle Görülen Geçmiş zaman teklik 2. şahıs eki ünlü uyumlarına uygun olarak (-dın / -din / -dun / -dün) dür:

aldın, başladın, oḫudun, geldin, gördün, deḏin

Çokluk 2. şahıs: Bütün araştırma bölgemiz ağızlarında genellikle Görülen Geçmiş zaman çokluk 2. şahıs eki ünlü uyumlarına uygun olarak:(-dız /-diz / -duz / -düz) dür:

aldız, başladız, oḫuduz, geldiz, gördüz, deḏiz

Teklik 3. şahıs: Bütün araştırma bölgemiz ağızlarında Görülen Geçmiş Zaman teklik 3. şahıs eki genellikle herhangi bir uyum gözetmeksizin yalnız (-di) dir:

aldi, başladi, oḫudi, geldi, gördi, deḏi

Çokluk 3. şahıs: Araştırma bölgemizin,

1. Yukarı Karasu ve Yukarı Aras ağızlarında, genellikle ünlü uyumlarına uygun olarak (-dılar / -diler / -dular / -düler) dir:

aldılar, başladılar, oḫudular, geldiler, gördüler, deḏiler

2. İspir ağızlarında, genellikle dar ünlüsü daima düz-dar-ince kalmak ve geniş ünlüsü fiilin son hecesinin ünlüsüyle kalınlık-incelik uyumuna girmek şartıyla (-dilar / -diler) dir:

aldilar, başladilar, oḫudilar, geldiler, gördiler, deḏiler

3. Oltu ve Tortum ağızlarında, genellikle her-

hangi bir uyum gözetmeksizin yalnız (-diler)dir:

aldiler, başladiler, oḫudiler, geldiler, gördiler, deḍiler

D i l e k - Ş a r t K i p i :

22413 Bölgemiz ağızlarının bütününde Dilek-Şart kip eki (-sa / -se) dir. İyelik eki menşeli şahıs bildirme ekleri alır.

Teklik 1. şahıs: Bütün araştırma bölgemiz ağızlarında Dilek-Şart Teklik 1. şahıs eki kalınlık-incelik uyumuna uygun olarak getirilen (-sam / -sem)dir:

alsam, başlasam, oḫusam, gelsem, görsem, deḍsem

Çokluk 1. şahıs: Araştırma bölgemizin,

1. Yukarı Karasu ve İspir ağızlarında kalınlık-incelik uyumuna uygun olarak (-saḫ / -seyh/k') tir:

alsaḫ, başlasaḫ, oḫusaḫ, gelseyh/k', görseyh/k', deḍseyh/k'

2. Yukarı Aras, Oltu ve Tortum ağızlarında, herhangi bir uyum gözetmeksizin (-saḫ) tır:

alsaḫ, başlasaḫ, oḫusaḫ, gelsaḫ, görsaḫ, deḍsaḫ

Teklik 2. şahıs: Bütün araştırma bölgemiz ağızlarında Dilek-Şart Teklik 2. şahıs eki kalınlık-incelik uyumuna uygun olarak getirilen (-san / -sen) dir:

alsan, başlasan, oḫusan, gelsen, görsen, deḍsen

Çokluk 2. şahıs: Bütün araştırma bölgemiz ağızlarında Çokluk 2. şahıs Dilek-Şart eki kalınlık-incelik uyumuna uygun olarak getirilen (-saz / -sez) dir:

alsaz, başlasaz, oḫusaz, gelsez, görsez,

Teklik ve Çokluk 3. şahıs: Bütün araştırma bölgemiz ağızlarında Dilek-Şart Teklik 3. şahıs eki kalınlık-incelik uyumuna uygun olarak getirilen (-sa / -se) dir. Çokluk 3. şahıs ise, yine kalınlık-incelik uyumuna uygun olarak bu ek üzerine (+lar / +ler) ekinin getirilmesiyle yapılır:

alsa, alsalar; başlasa, başlasalar; oḫusa, oḫusalar; gelse, gelseler; görse, görseler; deṣe, deṣeler

Öğrenilen Geçmiş Zaman:

322414 Bölgemiz ağızlarının bütününde Öğrenilen Geçmiş Zaman kip eki (-miş) dir. Yukarı Karasu ve Yukarı Aras ağızlarında ünlü uyumlarına girdiği halde Çoruhboyu ağızlarında uyumsuz olarak düz-dar-ince ünlülü kalır. Çekimde ek-fiil menşeli şahıs bildirme eklerini alır.

Teklik 1. şahıs: Araştırma bölgemizin,

1. Yukarı Karasu ve Yukarı Aras ağızlarında genellikle Öğrenilen Geçmiş Zaman Teklik 1. şahıs eki ünlü uyumlarına uygun olarak (-mışam / -mişem / -muşam / -müşem) dir:

almışam, başlamışam, oḫumuşam, gelmişem, görmüşem, deṣmişem

2. İspir ağızlarında genellikle Öğrenilen Geçmiş Zaman Teklik 1. şahıs eki, dar ünlüsü düz-dar-ince kalmak ve geniş ünlüsü fiilin son hecesinin ünlüsüyle kalınlık-incelik uyumuna girmek şartıyla (-mişam / -mişem) dir:

almişam, başlamişam, oḫumişam, gelmişem, görmişem, deṣmişem

3. Tortum ağızlarında genellikle Öğrenilen Geçmiş Zaman Teklik 1. şahıs eki herhangi bir uyum gözetmeksizin yalnız (-mişem) şeklindedir:

almişem, başlamişem, oḫumişem, gelmişem

4. Oltu ağızlarında genellikle öğrenilen Geçmiş Zaman Teklik 1. şahıs eki herhangi bir uyum gözetmeksizin yalnız (-mişim) şeklindedir:

almişim, başlamişim, oḫumişim, gelmişim, görmişim, demişim

Çokluk 1. şahıs: Öğrenilen Geçmiş Zaman çokluk 1. şahıs eki araştırma bölgemizin,

1. Yukarı Karasu ağızlarında genellikle ünlü uyumlarına uygun olarak (-mışıḫ / -mişiy͡h / -muşuḫ / -müşüy͡h) tür:

almışıḫ, başlamışıḫ, oḫumuşuḫ / oḫumışıḫ, gelmişiy͡h, görmüşüy͡h / görmişiy͡h, demişiy͡h

2. Yukarı Aras ağızlarında genellikle birinci ünlüsü kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumlarına, ve ikinci ünlüsü yalnız düzlük-yuvarlaklık uyumuna girmek şartıyla (-mışıḫ / -mişıḫ / -muşuḫ / -müşuḫ) tur:

almışıḫ, başlamışıḫ, oḫumuşuḫ / oḫumışıḫ, gelmişıḫ, görmüşuḫ / görmişıḫ, demişıḫ

3. İspir ağızlarında genellikle birinci ünlüsü her iki ünlü uyumunun da dışında kalmak ve ikinci ünlüsü fiilin son hecesinin ünlüsüyle yalnız kalınlık-incelik uyumuna girmek şartıyla (-mişuḫ / -mişük') tür:

almişuḫ, başlamişuḫ, oḫumişuḫ, gelmişük', görmişük', demişük'

4. Oltu ve Tortum ağızlarında genellikle herhangi bir uyum gözetmeksizin yalnız (-mişuḫ) şeklindedir:

almişuḫ, başlamişuḫ, oḫumişuḫ, gelmişuḫ, görmişuḫ, demişuḫ

Teklik 2. şahıs: Öğrenilen Geçmiş Zaman Teklik 2. şahıs eki araştırma bölgemizin,

1. Yukarı Karasu ve Yukarı Aras ağızlarında genellikle ünlü uyumlarına uygun olarak (-mıssan / -missen / -mussan / -müssen // -mısan ...):

almıssan / almısan, başlamıssan / başlamısan, oḫumussan / oḫumusan, gelmissen / gelmisen, görmüssen / görmüsen, demissen / demisen

2. İspir ağızlarında genellikle dar ünlüsü düz -dar-ince kalmak ve geniş ünlüsü fiilin son hecesinin ünlüsüyle kalınlık incelik uyumuna girmek şartıyla (-mişsan / -mişsen):

almişsan, başlamişsan, oḫumişsan, gelmişsen, görmişsen, demişsen

3. Tortum ağızlarında genellikle herhangi bir uyum gözetmeksizin yalnız (-mişsen) şeklindedir:

almişsen, başlamişsen, oḫumişsen, gelmişsen görmişsen, demişsen

4. Oltu ağızlarında genellikle herhangi bir uyum gözetmeksizin yalnız (-mişsin) şeklindedir:

almişsin, başlamişsin, oḫumişsin, gelmişsin görmişsin, demişsin

5. Şenkaya-Olur Türkmen ağızlarında yine herhangi bir uyum gözetmeksizin yalnız (-mişin) şeklindedir:

almişin, başlamişin, oḫumişin, gelmişin, görmişin, demişin

Çokluk 2. şahıs: Öğrenilen Geçmiş Zaman Çokluk 2. şahıs eki araştırma bölgemizin,

1. Yukarı Karasu ve Yukarı Aras ağızlarında genellikle ünlü uyumlarına uygun olarak (-mıssız / -missiz / -mussuz / -müssüz) dür:

almıssız / almısız, başlamıssız / başlamısız

oḫumussuz / oḫumusuz, gelmissiz / gelmisiz, görmüssüz / görmüsüz, demissiz / demisiz

2. İspir ağızlarında genellikle birinci ünlüsü her iki ünlü uyumunun da dışında kalmak, ve ikinci ünlüsü fiilin son hecesinin ünlüsüyle yalnız kalınlık-incelik uyumuna girmek şartıyla (-mişsız / -mişsiz) dir:

almişsız, başlamişsız, oḫumişsız, gelmişsiz, görmişsiz, demişsiz

3. Oltu ve Tortum ağızlarında genellikle herhangi bir uyum gözetmeksizin yalnız (-mişsiz / -mişiz) şeklindedir:

almişsiz / almişiz, başlamişsiz / başlamişiz, oḫumişsiz / oḫumişiz, gelmişsiz / gelmişiz, görmişsiz / görmişiz, demişsiz / demişiz

Teklik 3. şahıs: Öğrenilen Geçmiş Zaman Teklik 3 şahıs eki araştırma bölgemizin,

1. Yukarı Karasu ve Yukarı Aras ağızlarında genellikle ünlü uyumlarına uygun olarak (-mış / -miş / -muş / -müş) tur:

almış, başlamış, oḫumuş, gelmiş, görmüş, demiş

2. Çoruhboyu ağızlarında genellikle herhangi bir uyum gözetmeksizin yalnız (-miş) tir:

almiş, başlamiş, oḫumiş, gelmiş, görmiş, demiş

Çokluk 3. şahıs: Öğrenilen Geçmiş Zaman Çokluk 3. şahıs eki araştırma bölgemizin,

1. Yukarı Karasu ve Yukarı Aras ağızlarında genellikle ünlü uyumlarına uygun olarak (-mışlar / -mişler / -muşlar / -müşler) dir:

almışlar, başlamışlar, oḫumuşlar, gelmişler görmüşler, demişler

2. İspir ağızlarında genellikle dar ünlüsü daima düz-ince kalmak ve geniş ünlüsü fiilin son hecesinin ünlüsüyle kalınlık-incelik uyumuna girmek şartıyla (-mişlar / -mişler) şeklindedir:

almişlar, başlamişlar, oḫumişlar, gelmişler görmişler, demişler

3. Oltu ve Tortum ağızlarında genellikle herhangi bir uyum gözetmeksizin yalnız (-mişler) şeklindedir:

almişler, başlamişler, oḫumişler, gelmişler görmişler, demişler

Ş i m d i k i Z a m a n :

322415 Bölgemiz ağızlarında Şimdiki Zaman kip eki (-ir / -yir / -iyir / -eyir / -iyer / -iyor) şekillerinde görülmekte ve çekimde ek-fiil menşeli şahıs bildirme ekleri almaktadır.

Teklik 1. şahıs: Şimdiki Zaman Teklik 1. şahıs eki araştırma bölgemizin,

1. Yukarı Karasu ve Yukarı Aras ağızları ile İspir ağızlarının Norgâh gurubunda genellikle, dar ünlüsü daima düz-ince kalmak ve geniş ünlüsü fiilin son hecesinin ünlüsüyle kalınlık-incelik uyumuna girmek şartıyla (-iram / -irem) şeklindedir. Ünlüyle sonuçlanan birden fazla heceli fiillerin bu ünlüsü düz-dar-ince olur ve ekin ünlüsünü teşkil eder:

aliram, başliram, oḫiram, gelirem, görirem diyirem

2. Tortum ağızlarında genellikle herhangi bir uyum gözetmeksuzin yalnız (-inem) şeklindedir. Ünlüyle sonuçlanan birden fazla heceli fiillerin bu ünlüsü düz-dar-ince olur ve ekin ünlüsünü teş-

kil eder:

alirem, başlirem, ohirem, gelirem, görirem, diyirem

3. Oltu ve İspir ağızlarından Hunut ağızlarında herhangi bir uyum gözetmeksizin (-ẹrim / -ẹ̄rim / -eyrim / -eyirim) şekillerindedir. Ünlüyle sonuçlanan fiillerin bu ünlüsü yine düz-dar-ince olur ve ekin ünlüsünü teşkil eder:

alẹrim / alẹ̄rim / aleyrim / aliyirim
başlẹrim / başlẹ̄rim / başleyrim /başleyirim
oḫẹrim / oḫẹ̄rim / oḫeyrim / oḫeyirim
gelẹrim / gelẹ̄rim / geleyrim / geleyirim
göreṛim / göreṛim / göreyrim / göreyirim
deyirim / deyẹ̄rim / dẹ̄eyrim / deeyirim

4. Şenkaya-Olur Türkmen ağızlarında yine herhangi bir uyum gözetmeksizin (-iyirim) şeklindedir:

aliyirim, başliyirim, oḫiyirim, geliyirim, göriyirim, deyirim

Çokluk 1. şahıs: Şimdiki Zaman Çokluk 1. şahıs eki araştırma bölgemizin,

1. Yukarı Karasu ağızlarında genellikle birinci ünlüsü daima düz-dar-ince kalmak ve ikinci ünlüsü fiilin son kapalı hecesinin ünlüsüyle kalınlık-incelik uyumuna girmek şartıyla (-irıḫ / -iriy͡h) tir. Ünlüyle sonuçlanan fiil kök veya gövdelerinin bu ünlüsü düz-dar-ince olur ve ekin ünlüsünü teşkil eder:

alirıḫ, başlirıḫ, oḫirıḫ, geliriy͡h, göririy͡h, diyiriy͡h

2. Yukarı Aras ağızlarında, herhangi bir uyum gözetmeksizin (-irıḫ) şeklindedir. Ünlüyle sonuçlanan fiillerin bu ünlüsü düz-dar-ince olur

ve ekin ünlüsünü teşkil eder:

alırıh, başlırıh, ohırıh, gelırıh, görırıh diyırıh

3. İspir ağızlarının Norgâh gurubunda genellikle birinci ünlüsü her iki ünlü uyumunun da dışında kalmak ve ikinci ünlüsü fiilin son hecesinin ünlüsüyle yalnız kalınlık-incelik uyumuna girmek şartıyla (-iruh / -irük') şekillerindedir. Ünlü ile sonuçlana fiillerin bu ünlüleri düz-dar-ince olur ve ekin ünlüsünü teşkil eder:

aliruh, başliruh, ohiruh, gelirük', görirük' diyirük'

4. Tortum ağızlarında herhangi bir uyum gözetmeksizin yalnız (-iruh) şeklindedir. Ünlüyle sonuçlanan fiillerin bu ünlüleri düz-dar-ince olur ve ekin ünlüsünü teşkil eder:

aliruh, başliruh, ohiruh, geliruh, göriruh, diyiruh

5. Oltu ağızlarında herhangi bir uyum gözetmeksizin (-eruh / -ēruh / -eyruh) şekillerindedir. Ünlüyle sonuçlanan fiil kök veya gövdelerinin bu ünlüleri düz-dar-ince olur ve ekin ünlüsünü teşkil eder:

aleruh / alēruh / aleyruh
başleruh / başlēruh / başleyruh
oheruh / ohēruh / oheyruh
geleruh / gelēruh / geleyruh
göreruh / görēruh / göreyruh
diyeruh / deyēruh / dēeyruh

6. İspir ağızlarının Hunut gurubunda genellikle birinci ünlüsü her iki ünlü uyumunun da dışında kalmak ve ikinci ünlüsü fiilin son hecesinin ünlüsüyle yalnız kalınlık-incelik uyumuna girmek

şartıyla (-ɐ̂ruh / -ɐ̄ruh / -ɐ̂rük'/ -ɐ̄rük') şekillerindedir. Ünlüyle sonuçlanan fiillerin bu ünlüleri düz-dar-ince olur ve ekin ünlüsünü teşkil eder:

aleruh / alēruh, başleruh/ başlēruh, oheruh / ohēruh, gelerük / gelērük', göreruk'/ görērük', diyirük'/ diyērük'

Teklik 2. şahıs: Şimdiki Zaman Teklik 2. şahıs eki araştırma bölgemizin,

1. Yukarı Karasu ve Yukarı Aras ağızlarıyla İspir ağızlarının Norgâh gurubunda genellikle dar ünlüsü daima düz-incè kalmak ve geniş ünlüsü fiilin son hecesinin ünlüsüyle kalınlık-incelik uyumuna girmek şartıyla (-irsan / -irsen) şeklindedir. Ünlüyle sonuçlanan birden fazla heceli fiillerin bu ünlüleri düz-dar-ince olur ve ekin ünlüsünü teşkil eder:

alirsan, başlirsan, ohirsan, gelirsen, görirsen, diyirsen

2. Tortum ağızlarında genellikle herhangi bir uyum gözetmeksizin yalnız (-irsen) şeklindedir. Ünlüyle sonuçlanan birden fazla heceli fiillerin bu ünlüleri düz-dar-ince olur ve ekin ünlüsünü teşkil eder:

alirsen, başlirsen, ohirsen, gelirsen, görirsen, diyirsen

3. Oltu ağızlarında ve İspir ağızlarının Hunut gurubunda herhangi bir uyum gözetmeksizin yalnız (-ɐ̂rsin / -ɐ̄rsin / -ɐ̂yrsin) şekillerindedir. Ünlüyle sonuçlanan birden fazla heceli fiilerin bu ünlüleri düz-dar-ince olur ve ekin ünlüsünü teşkil eder:

alɐ̂rsin / alɐ̄rsin / alɐ̂yrsin

başlersin / başlērsin / başleyrsin
ohersin / ohērsin / oheyrsin
gelersin / gelērsin / geleyrsin
görersin / görērsin / göreyrsin
diyersin / deyērsin / deeyrsin

Çokluk 2. şahıs: Şimdiki Zaman Çokluk 2. Şahıs eki araştırma bölgemizin,

1. Yukarı Karasu ve Yukarı Aras ağızlarıyla İspir ağızlarının Norgâğ gurubunda genellikle birinci ünlüsü her iki ünlü uyumunun da dışında kalmak ve ikinci ünlüsü fiilin son hecesinin ünlüsüyle yalnız kalınlık-incelik uyumuna girmek şartıyla (-irsız / -irsiz) şekillerindedir. Ünlüyle sonuçlanan fiillerin bu ünlüleri düz-dar-ince olur ve ekin ünlüsünü teşkil eder:

alirsız, başlirsız, ohirsız, gelirsiz, görirsiz, diyirsiz

2. Tortum ağızlarında genellikle her-hangi bir uyum gözetmeksizin yalnız (-irsiz) şeklindedir:

alirsiz, başlirsiz, ohirsiz, gelirsiz, görirsiz, diyirsiz

3. Oltu ağızlarında genellikle herhangi bir uyum gözetmeksizin yalnız (-ersiz / -ērsiz / -eyrsiz) şekillerindedir:

alersiz / alērsiz / aleyrsiz
başlersiz / başlērsiz / başleyrsiz
ohersiz / ohērsiz / oheyrsiz
gelersiz / gelērsiz / geleyrsiz
görersiz / görērsiz / göreyrsiz
diyersiz / deyērsiz / deeyrsiz

4. İspir ağızlarının Hunut gurubunda genellikle birinci ünlüsü her iki ünlü uyumunun da dışında kalmak ve ikinci ünlüsü fiilin son hecesinin ünlüsüyle kalınlık-incelik uyumuna girmek şar-

tıyla (-ẹrsız / -ẹ̄rsız / -ẹyrsız // -ẹrsiz / -ẹ̄rsiz / -ẹyrsiz) şekillerindedir:

alẹrsız / alẹ̄rsız / alẹyrsız
başlẹrsız / başlẹ̄rsız / başlẹyrsız
oḫẹrsız / oḫẹ̄rsız / oḫẹyrsız
gelẹrsiz / gelẹ̄rsiz / gelẹyrsiz
görẹrsiz / görẹ̄rsiz / göreyrsiz
diyẹrsiz / deyẹ̄rsiz / dẹ̄eyrsiz

5. Şenkaya-Olur Türkmen ağızlarında herhangi bir uyum gözetmeksizin yalnız (-iyirsiz) şeklindedir:

aliyirsiz, başliyirsiz, oḫiyirsiz, geliyirsiz, göriyirsiz, deyirsiz

Teklik 3. şahıs: Şimdiki Zaman Teklik 3. şahıs eki araştırma bölgemizin,

1. Yukarı Karasu, Yukarı Aras ve Tortum ağızlarıyla İspir ağızlarının Norgân gurubunda genellikle herhangi bir uyum gözetmeksizin yalnız (-ir) şeklindedir:

alir, başlir, oḫir, gelir, görir, diyir

2. Oltu ağızlarında ve İspir ağızlarının Hunut gurubunda genellikle herhangi bir uyum gözetmeksizin yalnız (-ẹr / -ẹ̄r / -ẹyr) şekillerindedir:

alẹr / alẹ̄r / alẹyr
başlẹr / başlẹ̄r / başlẹyr
oḫẹr / oḫẹ̄r / oḫẹyr
gelẹr / gelẹ̄r / gelẹyr
görẹr / görẹ̄r / göreyr
diyẹr / deyẹ̄r / dẹ̄eyr

3. Şenkaya-Olur Türkmen ağızlarında herhangi bir uyum gözetmeksizin yalnız (-iyi / -iyir) şekillerindedir:

aliyi / aliyir, başliyi / başliyir, oḫiyi /

oḫiyir, geliyi / geliyir, göriyi / göriyir, deyi / deyir

Çokluk 3. Şahıs: Şimdiki Zaman Çokluk 3. şahıs eki araştırma bölgemizin,

1. Yukarı Aarasu ve Yukarı Aras ağızlarında genellikle dar ünlüsü daima düz-ince kalmak ve geniş ünlüsü fiilin son hecesinin ünlüsüyle kalınlık-incelik uyumuna girmek şartıyla (-illar / -iller) şekillerindedir:

alillar, başlillar, oḫillar, geliller, göriller, diyiller

2. İspir ağızlarının Morgâh gurubunda genellikle dar ünlüsü daima düz-ince kalmak ve geniş ünlüsü fiilin son hecesinin ünlüsüyle kalınlık-incelik uyumuna girmek şartıyla (-irlar / -irler) şekillerindedir:

alirler, başlirlar, oḫirlar, gelirler, görirler, diyirler

3. İspir ağızlarının Hunut gurubunda genellikle dar ünlüsü daima düz-ince kalmak ve geniş ünlüsü fiilin son hecesinin ünlüsüyle kalınlık-incelik uyumuna girmek şartiyle (-e̱rlar / -ē̱rlar / e̱yrlar // -e̱rler / -ē̱rler / -e̱yrler) şekillerindedir:

ale̱rlar, başle̱rlar, oḫe̱rlar, gele̱rler, göre̱rler, diye̱rler; alē̱rlar / ale̱yrlar

4. Tortum ağızlarında genellikle herhangi bir uyum gözetmeksizin yalnız (-irler) şeklindedir:

alirler, başlirler, oḫirler, gelirler, görirler, diyirler

5. Oltu ağızlarında genellikle herhangi bir uyum gözetmeksizin yalnız (-e̱ller / -ē̱ller) şekillerindedir:

aleller, başleller, oheller, geleller, göreller, diyeller; aleller

6. Şenkaya-Olur Türkmen ağızlarında herhangi bir uyum gözetmeksizin (-iyirler) şeklindedir:

aliyirler, başliyirler, ohiyirler, geliyirler, göriyirler, deyirler

G e l e c e k Z a m a n :

522416 Bölgemiz ağızlarında Gelecek Zaman kip eki (-(y)acah, -(y)eceyh; -(y)aca, -(y)ece) şekillerinde görülmekte ve çekimde ek-fiil menşeli şahıs bildirme ekleri almaktadır.

Teklik 1. şahıs: Gelecek Zaman Teklik 1. şahıs eki araştırma bölgemizin,

1. Yukarı Karasu ağızlarında genellikle kalınlık-incelik uyumuna uygun olarak (-(y)acağam / -(y)ecegem) şekillerindedir:

alacağam, başliyacağam, ohiyacağam, gelecegem, görecegem, diyecegem

2. İspir ağızlarında genellikle kalınlık-incelik uyumuna uygun olarak (-(y)acam / -(y)ecem) şekillerindedir:

alacam, başliyacam, ohiyacam, gelecem, görecem, diyecem

3. Oltu ağızlarında genellikle ilk ünlüsü fiilin son hecesinin ünlüsüyle kalınlık-incelik uyumuna girmek şartıyla (-(y)acam / -(y)ecam) şekillerindedir:

alacam, başliyacam, ohiyacam, gelecam, görecam, diyecam

4. Yukarı Aras ve Tortum ağızlarında genellikle ilk ünlüsü fiilin son hecesinin ünlüsüyle kalınlık-incelik uyumuna girmek şartıyla (-(y)acağam / -(y)ecağam / -(y)eceğam) şekillerindedir:

alacağam, başliyacağam, oḫiyacağam, gelecağam / geleceğam, görecağam / göreceğam, diyeceğam / diyecağam

5. Şenkaya-Olur Türkmen ağızlarında genellikle ilk ünlüsü fiilin son hecesinin -ek almak üzere değişikliğe uğramış ta olsa- ünlüsüyle kalınlık-incelik uyumuna girmek şartiyle (-aceyim / -eceyim / -(y)eceyim) şekillerindedir:

alaceyim, başliyeceyim, oḫiyeceyim, geleceyim, göreceyim, diyeceyim

Çokluk 1. şahıs: Gelecek Zaman Çokluk 1. şahıs eki araştırma bölgemizin,

1. Yukarı Karasu ağızlarında genellikle kalınlık-incelik uyumuna uygun olarak (-(y)acayıḫ // -(y)eceyiy͡ḫ / -(y)eceyig') şekillerindedir:

alacayıḫ, başliyacayıḫ, oḫiyacayıḫ, geleceyiy͡ḫ / geleceyig', göreceyiy͡ḫ / göreceyig', diyeceyiy͡ḫ / diyeceyig'

2. Yukarı Aras ağızlarında genellikle ilk ünlüsü fiilin son hecesinin ünlüsü/le kalınlık-incelik uyumuna girmek şartiyle (-(y)acayıḫ // -(y)ecayıḫ / -(y)eceyıḫ) şekillerindedir:

alacayıḫ, başliyacayıḫ, oḫiyacayıḫ, gelecayıḫ / geleceyıḫ, görecayıḫ / göreceyıḫ, diyecayıḫ / diyeceyıḫ

3. Ispir ağızlarının Humut gurubunda genellikle kalınlık-incelik uyumuna uygun olarak (-(y)acayuḫ / -(y)eceyük') şekillerindedir:

alacayuḫ, başliyacayuḫ, oḫiyacayuḫ, geleceyük', göreceyük', diyeceyük'

4. Ispir ağızlarının Norgâh gurubunda genellikle kalınlık-incelik uyumuna uygun olarak (-(y)acav̂uh / -(y)ecev̂ük') şekillerindedir:

alacaʊ̊h, başliyacaʊ̊h, oḫiyacaʊ̊h, geleceʊ̊k', göreceʊ̊k', diyeceʊ̊k'

5. Oltu ağızlarında genellikle ilk ünlüsü fiilin son hecesinin ünlüsüyle kalınlık-incelik uyumuna girmek şartiyle (-(y)acayuḫ / -(y)acaʊ̊h / -(y)acayıḫ // -(y)ecayuḫ / -(y)ecaʊ̊h / -(y)ecayıḫ / -(y)eceyuḫ / -(y)eceʊ̊h / -(y)eceyıḫ) şekillerindedir:

alacayuḫ / alacaʊ̊h / alacayıḫ
başliyacayuḫ / başliyacaʊ̊h / başliyacayıḫ
oḫiyacayuḫ / oḫiyacaʊ̊h / oḫiyacayıḫ
gelecayuḫ / gelecaʊ̊h / gelecayıḫ
görecayuḫ / görecaʊ̊h / görecayıḫ
diyecayuḫ / diyecaʊ̊h / diyecayıḫ

6. Tortum ağızlarında genellikle ilk ünlüsü fiilin son hecesinin ünlüsüyle kalınlık-incelik uyumuna girmek şartıyla (-(y)aceyuḫ / -(y)eceyuḫ) şekillerindedir:

alaceyuḫ, başliyaceyuḫ, oḫiyaceyuḫ, geleceyuḫ, göreceyuḫ, diyeceyuḫ

7. Şenkaya-Olur Türkmen ağızlarında genellikle ilk ünlüsü fiilin son hecesinin -ek almak üzere değişikliğe uğramış ta olsa- ünlüsüyle kalınlık incelik uyumuna girmek şartıyla (-aceyih / -eceyih /-(y)eceyih) şekillerindedir:

alaceyih, başliyeceyih, oḫiyeceyih, göreceyih, diyeceyih

Teklik 2. şahıs: Gelecek Zaman Teklik 2. şahıs eki araştırma bölgemizin,

1. Yukarı Karasu ağızlarında kalınlık-incelik uyumuna uygun olarak (-(y)acaḫsan / -(y)eceyḫsen) şekillerindedir:

alacaḫsan, başliyacaḫsan, oḫiyacaḫsan, ge-

leceyhsen, göreceyhsen, diyeceyhsen

2. Yukarı Aras ve Tortum ağızlarında ilk ünlüsü fiilin son hecesinin ünlüsüyle kalınlık-incelik uyumuna girmek şartıyla (-(y)acahsan / -(y)ecehsan) şekillerindedir:

alacahsan, başliyacahsan, ohiyacahsan, gelecahsan, görecahsan, diyecahsan

3. Oltu ağızlarında genellikle ilk ünlüsü fiilin son hecesinin ünlüsüyle kalınlık-incelik uyumuna girmek şartıyla (-(y)acahsın / -(y)ecahsın) şekillerindedir:

alacahsın, başliyacahsın, ohiyacahsın, gelecahsın, görecahsın, diyecahsın

4. İspir ağızlarının Hunut gurubunda genellikle kalınlık-incelik uyumuna uygun olarak (-(y)acasın / -(y)ecesin) şekillerindedir:

alacasın, başliyacasın, ohiyacasın, gelecesin, görecesin, diyecesin

5. İspir ağızlarının Norgâh gurubunda genellikle kalınlık-incelik uyumuna uygun olarak (-(y)acasan / -(y)ecesen) şekillerindedir:

alacasan, başliyacasan, ohiyacasan, gelecesen, görecesen, diyecesen

6. Şenkaya-Olur Türkmen ağızlarında genellikle ilk ünlüsü fiilin son hecesinin -ek almak üzere değişikliğe uğramış ta olsa- ünlüsüyle kalınlık-incelik uyumuna girmek şartiyle (-acahsın / -eceyhsin / -(y)eceyhsin) şekillerindedir:

alacahsın, başliyeceyhsin, ohiyeceyhsin, geleceyhsin, göreceyhsin, diyeceyhsin

Çokluk 2. şahıs: Gelecek Zaman Çokluk 2. şahıs eki araştırma bölgemizin,

1. Yukarı Karasu ağızlarında genellikle kalınlık-incelik uyumuna uygun olarak (-(y)acaḫsız / -(y)eceyḫsiz) şekillerindedir:

alacaḫsız, başliyacaḫsız, ohiyacaḫsız, geleceyḫsiz, göreceyḫsiz, diyeceyḫsiz

2. Yukarı Aras, Oltu ve Tortum ağızlarında genellikle ilk ünlüsü fiilin son hecesinin ünlüsüyle kalınlık-incelik uyumuna girmek şartıyla (-(y)acaḫsız / -(y)ecaḫsız) şekillerindedir:

alacaḫsız, başliyacaḫsız, ohiyacaḫsız, gelecaḫsız, görecaḫsız, diyecaḫsız

3. İspir ağızlarında genellikle kalınlık-incelik uyumuna uygun olarak (-(y)acasız / -(y)ecesiz) şekillerindedir:

alacasız, başliyacasız, ohiyacasız, gelecesiz, görecesiz, diyecesiz

4. Şenkaya-Olur Turkmen ağızlarında genellikle ilk ünlüsü fiilin son hecesinin -ek almak üzere değişikliğe uğramış ta olsa- ünlüsüyle kalınlık-incelik uyumuna girmek şartıyla (-acaḫsız / -eceyḫsiz / -(y)eceyḫsiz) şekillerindedir:

alacaḫsız, başliyeceyḫsiz, ohiyeceyḫsiz, geleceyḫsiz, göreceyḫsiz, diyeceyḫsiz

Teklik ve Çokluk 3. şahıs: Gelecek Zaman 3. şahıs eki araştırma bölgemizin,

1. Yukarı Karasu ve İspir ağızlarında kalınlık-incelik uyumlarına uygun olarak (-(y)acaḫ / -(y)eceyḫ) şekillerindedir. Çokluk bunlara yine kalınlık incelik uyumuna uygun olarak (+lar/+ler) ekinin getirilmesiyle yapılır:

alacaḫ, başliyacaḫ, ohiyacaḫ, geleceyḫ, göreceyḫ, diyeceyḫ; alacaḫlar, diyeceyḫler

2. Yukarı Aras, Oltu ve Tortum ağızlarında ge-

nellikle ilk ünlüsü fiilin son hecesinin ünlüsüyle kalınlık-incelik uyumuna girmek şartiyle (-(y)acaḥ / -(y)ecaḥ) şekillerindedir. Çokluk bunlara (+lar) ekinin getirilmesiyle yapılır:

alacaḥ, başliyacaḥ, ohiyacaḥ, gelecaḥ, göreceḥ, diyecaḥ; alacaḥlar, diyecaḥlar

2. Şenkaya-Olur Türkmen ağızlarında genellikle ilk ünlüsü fiilin son hecesinin -ek almak üzere değişikliğe uğramış ta olsa- ünlüsüyle kalınlık-incelik uyumuna girmek şartıyla (-acaḥ / -eceyh / -(y)eceyh) şekillerindedir. Çokluk bunlara kalınlık-incelik uyumuna uygun olarak (+lar/+ler) ekinin getirilmesiyle yapılır:

alacaḥ, başliyeceyh, ohiyeceyh, geleceyh, göreceyh, diyeceyh; alacaḥlar, diyeceyhler

G e n i ş Z a m a n :

522417 Bölgemiz ağızlarında Geniş Zaman kip eki, Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında olduğu gibi, olumsuzluk için özel bir durum kazanmıştır (-ma-z+). Geniş Zaman kip ekinin ünlüsü gerek olumlu gerek olumsuz durumlarında bölgemiz ağızlarının bütününde kalınlık-incelik uyumuna girerler. Ancak darlık-genişlik bakımından kuralsızlık gösteren olumlu şeklinin ekleri dar ünlülü oldukları takdirde bölgemizin Çoruhboyu ağızlarında kapalı son hecesinde düz ünlü bulunduran fiillere de yuvarlak ünlülü olarak gelme eğilimi gösterir.

Teklik 1. şahıs (Olumlu): Olumlu Geniş Zaman teklik 1. şahıs eki araştırma bölgemizin,

1. Yukarı Karasu, Yukarı Aras, Tortum ağızlarında ve İspir ağızlarının Norgâh gurubunda kalınlık-incelik uyumuna uygun olarak (-aram / -erem / -^{o}ram / -^{o}rem) şekillerindedir:

alıram, başlaram, oḥuram, gelirem, görürem, derem; aluram, gelürem

2. Oltu ağızlarında ve İspir ağızlarının Hunut gurubunda kalınlık-incelik, ve ünlüsü darsa genellikle yuvarlak, bazan da düz olmak şartiyle (-arım / -erim / -^{o}rım / -^{o}rim / -^{o}rum / -^{o}rüm) şekillerindedir:

alurum / alırım, başlarum / başlarım, oḫurum, gelürüm / gelirim, görürüm, d̂erüm / d̂erim

Teklik 1. şahıs (Olumsuz): Olumsuz Geniş Zaman teklik 1. şahıs eki araştırma bölgemizin bütününde kalınlık-incelik uyumuna uygun olarak (-mam /-mem) şekillerindedir:

almam, başlamam, oḫumam, gelmem, görmem, d̂emem

Çokluk 1. şahıs (Olumlu): Olumlu Geniş Zaman Çokluk 1. şahıs eki araştırma bölgemizin,

1. Yukarı Karasu ağızlarında kalınlık-incelik ve ünlüsü darsa düzlük-yuvarlaklık uyumlarına uygun olarak (-arıḫ / -eriy̆h / -^{o}rıḫ / -^{o}ruḫ / -^{o}riy̆h / -^{o}rüy̆h) şekillerindedir:

alırıḫ, başlarıḫ, oḫuruḫ, geliriy̆h, görüriy̆h d̂eriy̆h

2. Yukarı Aras ağızlarında kalınlık-incelik ve ünlüsü darsa düzlük-yuvarlaklık uyumlarına girmek şartıyla (-arıḫ / -erıḫ / -^{o}rıḫ / -^{o}ruḫ) şekillerindedir:

alırıḫ, başlarıḫ, oḫuruḫ, gelirıḫ, görüruḫ d̂erıḫ

3. İspir ağızlarında kalınlık-incelik uyumuna girmek şartıyla (-aruḫ / -erük'/ -^{o}ruḫ / -^{o}rük') şekillerindedir:

aluruḫ, başlaruḫ, oḫuruḫ, gelürük', görürük', d̂erük'

4. Oltu ve Tortum ağızlarında ilk ünlüsü kalınlık-incelik uyumuna girmek şartıyla (-aruh / -eruh / -°ruh) şekillerindedir:

aluruh, başlaruh, oḫuruh, gelüruh, görüruh, deruh / diyeruh

5. Şenkaya-Olur Türkmen ağızlarında şahıs ekinin (+°z) li şekilleriyle karşılaşıldığı gibi ünlüsü de dar-düz-kalın olarak görülür (-arıh/z / erıh/z / -°rıh/z):

alırıh / alırız, başlarıh / başlarız, oḫurmh / oḫurız, gelirıh / gelirız, görirıh/ görirız, diyerıh / diyerız

Çokluk 1. şahıs (Olumsuz): Olumsuz Geniş Zaman Çokluk 1. şahıs eki araştırma bölgemizin ,

1. Yukarı Karasu ağızlarında kalınlık-incelik uyumuna uygun olarak (-mazıh / -meziyh) şekillerindedir:

almazıh, başlamazıh, oḫumazıh, gelmeziyh, görmeziyh, demeziyh

2. Yukarı Aras ağızlarında ilk ünlüsü kalınlık-incelik uyumuna girmek şartıyla (-mazıh / -mezih) şekillerindedir:

almazıh, başlamazıh, oḫumazıh, gelmezıh, görmezıh, demezıh

3. Ispir ağızlarında kalınlık-incelik uyumlarına uygun olarak (-mazuh / -mezük') şekillerindedir:

almazuh, başlamazuh, oḫumazuh, gelmezük', görmezük', demezük'

4. Oltu ve Tortum ağızlarında ilk ünlüsü kalınlık-incelik uyumuna girmek şartıyla (-mazuh / -mezuh) şekillerindedir:

almazuh, başlamazuh, oḫumazuh, gelmezuh, görmezuh, demezuh

5. Şenkaya-Olur Türkmen ağızlarında şahıs ekinin (+^{O}z) li şekilleriyle karşılaşıldığı gibi ünlüsü de düz-dar-kalın olarak görülür (-mazıh/z/ -mayız / -mezih/z / -meyız):

almazıh / almazız / almayız
başlamazıh / başlamazız / başlamayız
oḫumazıh / oḫumazız / oḫumayız
gelmezih / gelmezız / gelmeyız
görmezih / görmezız / görmeyız
demezih / demezız / demeyız

Teklik 2. şahıs (olumlu): Olumlu Geniş Zaman Teklik 2. şahıs eki araştırma bölgemizin,

1. Yukarı Karasu, Yukarı Aras ve Tortum ağızlarıyla İspir ağızlarının Norgâh gurubunda kalınlık-incelik uyumuna uygun olarak (-arsan /-ersen / -^{O}rsan / -^{O}rsen) şekillerindedir:

alırsan, başlarsan, oḫursan, gelirsen, görürsen, dersen

2. Oltu ağızlarında ve İspir ağızlarının Hunut gurubunda kalınlık-incelik ve ünlüsü darsa uyum gözetmeksizin düz veya yuvarlak olarak (-arsın / -ersin / -^{O}rsın / -^{O}rsin / -^{O}rsun / -^{O}rsün) şekillerindedir:

alursun / alursın, başlarsun / başlarsın, oḫursun / oḫursın, gelursün / gelürsin, görürsün / görürsin / dersün / dersin

3. Şenkaya-Olur Türkmen ağızlarında şahıs ekinin ünlüsünün düz-kalın şekilleriyle karşılaşılır (-arsın / -ersın / -^{O}rsın):

alursın, başlarsın, oḫursın, gelürsın, görürsın, dersın

Teklik 2. şahıs (olumsuz): Olumsuz Geniş Zaman Teklik 2. şahıs eki araştırma bölgemizin,

1. Yukarı Karasu, Yukarı Aras ve Tortum ağızları ile İspir ağızlarının Norgâh gurubunda kalınlık-incelik uyumuna uygun olarak (-mazsan / -massan / -masan // -mezsen / -messen / -mesen) şekillerindedir:

almazsan / almassan / almasan
başlamazsan / başlamassan / başlamasan
oḫumazsan / oḫumassan / oḫumasan
gelmezsen / gelmessen / gelmesen
görmezsen / görmessen / görmesen
ḍemezsen / ḍemessen / ḍemesen

2. Oltu ağızlarında ve İspir ağızlarının Hunut gurubunda kalınlık-incelik uyumuna uygun olarak (-mazsın / -massın / -masın / -massun / -masun // -mezsin / -messin / -mesin / -messün / -mesün) şekillerindedir:

almazsın / almasın / almassun / almasun
başlamassın / başlamasın / başlamassun
oḫumassın / oḫumasın / oḫumassun / oḫumasun
gelmessin / gelmesin / gelmessün / gelmesün
görmezsin / görmesin / görmessün / görmesün
ḍemessin / ḍemesin / ḍemesün / ḍemessün

3. Şenkaya-Olur Türkmen ağızlarında şahıs ekinin ünlüsü düz-kalın şekliyle görülür (-mazsıʁ / -massıʁ / -mezsıʁ / -messıʁ / -mesıʁ):

almazsıʁ / almasıʁ, başlamassıʁ / başlamasıʁ, oḫumassıʁ / oḫumasıʁ, gelmessıʁ / gelmesıʁ, görmessıʁ / görmesıʁ, ḍemessıʁ / ḍemesıʁ

Çokluk 2. şahıs (olumlu): Olumlu Geniş Zaman. Çokluk 2. şahıs eki araştırma bölgemizin,

1. Yukarı Karasu, Yukarı Aras ve Tortum ağızla-

rında, ve İspir ağızlarının Norgâh gurubunda kalınlık-incelik, ve darsa düzlük-yuvarlaklık uyumlarına uygun olarak (-arsız / -ersiz / -^{o}rsız / -^{o}rsuz / -^{o}rsiz / -^{o}rsuz) şekillerindedir:

alırsız, başlarsız, oḫursuz, gelirsiz, görürsüz, dẹrsiz

2. Oltu ağızlarında ve İspir ağızlarının Hunut gurubunda kalınlık-incelik uyumuna uygun, fakat çoklukla dar ünlülerin yuvarlakları lehinde düzlük-yuvarlaklık uyumunu bozmuş olarak (-arsız / arsuz/ -ersiz / -ersüz / -^{o}rsız / -^{o}rsuz / -^{o}rsiz / - rsüz) şekillerindedir:

alursuz / alursız, başlarsuz / başlarsız, oḫursuz, gelürsüz / gelürsiz, görürsüz, dẹrsüz / dẹrsiz

3. Şenkaya-Olur Türkmen ağızlarında şahıs ekinin ünlüsü daha çok düz-kalın olarak görülür(-arsız / -ersız / -^{o}rsız):

alursız, başlarsız, oḫursız, gelursız, görürsüz, dẹrsız

Çokluk 2. Şahıs (Olumsuz): Olumsuz Geniş Zaman Çokluk 2. şahıs eki araştırma bölgemizin,

1. Yukarı Karasu, Yukarı Aras ve Tortum ağızlarında, ve İspir ağızlarının Norgâh gurubunda kalınlık-incelik uyumuna uygun olarak (-mazsız / -massız / -masız / -mezsiz / -messiz / -mesiz) şekillerindedir:

almazsız / almassız / almasız
başlamassız / başlamasız
oḫumazsız / oḫumassız / oḫumasız
gelmezsiz / gelmessiz / gelmesiz
görmezsiz / görmessiz / görmesiz
dẹmezsiz / dẹmessiz / dẹmesiz

2. Oltu ağızlarında ve İspir ağızlarının Hunut gurubunda kalınlık-incelik uyumuna uygun, fakat çoklukla şahıs ekinin ünlüsü yuvarlaklaşmış olarak (-mazsız / -massuz / -masuz / -mezsiz / -messüz / -mesüz) şekillerindedir:

almazsız / almassız / almasız / almassuz
başlamassız / başlamasız / başlamassuz
oḫumassız / oḫumasız / oḫumassuz / oḫumasuz
gelmezsiz / gelmesiz / gelmessüz / gelmesüz
görmessiz / görmesiz / görmessüz / görmesüz
d̂emessiz / d̂emesiz / d̂emessüz / d̂emesüz

3. Şenkaya-Olur Türkmen ağızlarında şahıs ekinin ünlüsü düz-kalın şekliyle görülür (-massız / -masız / -messız / -mesız):

almassız / almasız, başlamassız / başlamasız
oḫumassız / oḫumasız, gelmessız / gelmesız,
görmessız / görmesız / d̂emessız / d̂emesız

Teklik ve Çokluk 3. Şahıs (Olumlu): Olumlu Geniş Zaman 3. şahıs eki araştırma bölgemizin,

1. Yukarı Karasu ve Yukarı Aras ağızlarında kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumlarına uygun olarak (-ar / -er / -^{o}r) şekillerindedir. Çokluk bunlara yine kalınlık-incelik uyumuna uygun olarak (+lar/+ler) ekinin getirilmesiyle yapılır:(-allar / -eller / -^{o}llar / -^{o}ller):

alır, başlar, oḫur, gelir, görür d̂er
alıllar, başlallar, oḫullar, görüller, d̂ellerler

2. Çoruhboyu ağızlarında kalınlık-incelik uyumuna uygun olarak ve darsa daha çok uyum gözetmeksizin yuvarlak şekilleriyle (-ar / -er / -^{o}r/ -ur / -ür) görülür. Çokluk bunlara yine kalınlık-incelik uyumuna uygun olarak (+lar/+ler) ekinin getirilmesiyle yapılır (-arlar / -erler ...):

alur, başlar, oḫur, gelür, görür, der
alurlar, başlarlar, oḫurlar, gelürler, görürler, derler

Teklik ve Çokluk 3. şahıs (Olumsuz): Olumsuz Geniş Zaman 3. şahıs eki araştırma bölgemizin bütününde kalınlık-incelik uyumuna uygun olarak (-maz / -mez) şekillerindedir. Çokluk bunlara yine kalınlık-incelik uyumuna uygun olarak (+lar/+ler) ekinin getirilmesiyle yapılır (-mazlar / -mezler):

almaz, başlamaz, oḫumaz, gelmez, görmez, demez; almazlar, başlamazlar, oḫumazlar, gelmezler, görmezler, demezler

İ s t e k K i p i :

322418 Bölgemiz ağızlarında İstek Kipi eki (-(y)a, -(y)e) şekillerinde görülmekte ve çekimde ek-fiil menşeli şahıs bildirme ekleri almaktadır.

Teklik 1. şahıs: İstek Kipi Teklik 1. şahıs eki araştırma bölgemizin,

1. Yukarı Karasu, Yukarı Aras ve Tortum ağızlarında herhangi bir uyum gözetmeksizin ünsüzle sonuçlanan fiiller için (-im); ünlüyle sonuçlanan fiillerden oirden fazla heceli olanlar için, sözkonusu ünlüyü değilse düz-dar-ince yaparak (-m / -yim), tek heceli olanlar için, yine sözkonusu ünlüyü değilse düz-dar-ince yaparak (-yim) şekillerindedir:

alim, başlim / başliyim, ohim / ohiyim, gelim, görim, diyim

Ekleme: Oltu ağızlarında ekin ünlüsü kapalı (e̬) olur:

ale̬m, başle̬m / başliye̬m / oḫe̬m / oḫiye̬m, gele̬m, göre̬m, deye̬m

2. İspir ağızlarında genellikle Yukarı Karasu

ve benzeri ağızlarda olduğu gibi eklenir. Ancak, özellikle ünsüzle sonuçlanan fiillere getirildiğinde bazan kalınlık-incelik uyumu yanında düzlük-yuvarlaklık ve darlık-genişlik uyumlarına girdiği görülür (-am / -em / -um / -üm / -ım / -im):

alam, başlim, oḫim, gelem, görüm, diyim

Çokluk 1. şahıs: İstek Kipi Çokluk 1. şahıs eki araştırma bölgemizin,

1. Yukarı Karasu ve İspir ağızlarında kalınlık-incelik uyumuna uygun olarak (-(y)aḫ / -(y)e͡yh / -(y)ek') şekillerindedir:

alaḫ, başliyaḫ, oḫiyaḫ, gele͡yh / gelek', göre͡yh / görek', diye͡yh / diyek'

2. Yukarı Aras, Oltu ve Tortum ağızlarında herhangi bir uyum gözetmeksizin yalnız (-(y)aḫ) şeklindedir:

alaḫ, başliyaḫ, oḫiyaḫ, gelaḫ, göraḫ, diyaḫ

3. Şenkaya-Olur Türkmen ağızlarında ünsüzle sonuçlanan fiillere kalınlık-incelik uyumuna uygun olarak (-aḫ / -e͡yh); ünlüyle sonuçlanan fiillere herhangi bir uyum gözetmeksizin (-ye͡yh) şekillerinde eklenir:

alaḫ, başliye͡yh, oḫiye͡yh, gele͡yh, göre͡yh, diye͡yh

Ekleme: Bölgemizin daha çok Yukarı Aras ağızlarında bu ekin (-(y)ağın) genişletilmiş şekliyle karşılaşılır:

alağın, başliyağın, oḫiyağın, gelağın, görağın, diyağın

Teklik 2. şahıs: İstek Kipi Teklik 2. şahıs eki araştırma bölgemizin,

1. Yukarı Karasu, Yukarı Aras, Tortum ağızla-

rında ve İspir ağızlarının Norgâh gurubunda kalınlık-incelik uyumuna uygun olarak (-(y)asan / -(y)esen) şekillerindedir:

alasan, başliyasan, ohiyasan, gelesen, göresen, diyesen

2. Oltu ağızlarında ve İspir ağızlarının Hunut gurubunda kalınlık-incelik uyumuna uygun olarak (-(y)asın / -(y)esin) şekillerindedir:

alasın, başliyasın, ohiyasın, gelesin, göresin, diyesin

3. Şenkaya-Olur Türkmen ağızlarında ünsüzle sonuçlanan fiillere kalınlık-incelik uyumuna uygun olarak (-asın / -esin); ünlüyle sonuçlanan fiillere herhangi bir uyum gözetmeksizin (-yesin) şekillerinde eklenir:

alasın, başliyesin, ohiyesin, gelesin, göreğin, diyesin

Çokluk 2. şahıs: İstek Kipi Çokluk 2. şahıs eki araştırma bölgemizin,

1. Ağızlarının büyük çoğunluğunda kalınlık-incelik uyumuna uygun olarak (-(y)asız / -(y)esiz) şekillerindedir:

alasız, başliyasız, ohiyasız, gelesiz, göresiz, diyesiz

2. Ancak, Şenkaya-Olur Türkmen ağızlarında ünsüzle sonuçlanan fiillere kalınlık-incelik uyumuna uygun olarak (-asız / -esiz); ünlüyle sonuçlanan fiillere herhangi bir uyum gözetmeksizin (-(y)esiz) şekillerinde getirilir:

alasız, başliyesiz, ohiyesiz, gelesiz, göresiz, diyesiz

Tekliк ve Çokluk 3. şahıs: İstek Kipi 3. şahıs eki araştırma bölgemizin,

1. Ağızlarının büyük bir çoğunluğunda kalınlık-incelik uyumuna uygun olarak (-(y)a / -(y)e) şekillerindedir. Çokluk bunlara kalınlık-incelik uyumuna uygun olarak (+lar/+ler) ekinin getirilmesiyle yapılır:

ala, başliya, oḫiya, gele, göre, diye; alalar, başliyalar, oḫiyalar, geleler, göreler, diyeler

2. Ancak, Şenkaya-Olur Türkmen ağızlarında ünsüzle sonuçlanan fiillere kalınlık-incelik uyumuna uygun olarak (-a / -e); ünlüyle sonuçlanan fiillere herhangi bir uyum gözetmeksizin (-ye) şekillerinde getirilir:

ala, başliye, oḫiye, gele, göre, diye; alalar, başliyeler, oḫiyeler, geleler, göreler, diyeler

Ekleme: İstek Kipi Teklik ve Çokluk 3. şahıslar bölgemiz ağızlarının bütününde Emir Kipi Teklik ve Çokluk 3. şahıslar olarak ta kullanılır:

ala (alsın), oḫiyalar (okusunlar)

G e r e k l i l i k K i p i :

322419 Bölgemiz ağızlarında Gereklilik Kipi genel olarak (fiil kök veya gövdesi +'-ma/-me'+ iyelik eki + 'lazım / gerek') kuruluşuyla yapılır:

almam lazım tebi (almalıyım)
oḫumasi gerek' hebet (okumalı)
tebi ele demez lazım (tabii öyle demelisiniz)

Ancak soruşturmalarımız sırasında başvurduğumuz kimselerin Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında karşılaşılan (-malı/-meli) ekiyle kurulmuş gereklilik kipini kendi ağız hususiyetlerine göre çektiklerini gördük. Bunları buraya aktarıyoruz:

Teklik 1. şahıs: Gereklilik Kipi Teklik 1. şahıs eki araştırma bölgemizin,

1. Yukarı Karasu ve Yukarı Aras ağızlarında ve İspir ağızlarının Norgâh gurubunda kalınlık-incelik uyumuna uygun olarak (-maliyam /-meliyem) şekillerindedir:

almaliyam, başlamaliyam, oḫumaliyam, gelmeliyem, görmeliyem, demeliyem

2. Tortum ağızlarında yalnız ilk ünlüsü kalınlık-incelik uyumuna girer (-maliyem / -meliyem):

almaliyem, başlamaliyem, oḫumaliyem, gelmeliyem, görmeliyem, demeliyem

3. Oltu ağızlarında ve İspir ağızlarının Hunut gurubunda yine yalnız ilk ünlüsü kalınlık-incelik uyumuna girer (-maliyim / -meliyim):

almaliyim, başlamaliyim, oḫumaliyim, gelmeliyim, görmeliyim, demeliyim

Çokluk 1. şahıs: Gereklilik Kipi Çokluk 1. şahıs eki araştırma bölgemizin,

1. Yukarı Karasu ağızlarında kalınlık-incelik uyumuna uygun olarak (-maliyıḫ / -meliyiy͡h / -meliyig') şekillerindedir:

almaliyıḫ, başlamaliyıḫ, oḫumaliyıḫ, gelmeliyig/y͡h, görmeliyiy͡h/g', demeliyiy͡h/g'

2. Yukarı Aras ağızlarında yalnız ilk ünlüsü kalınlık-incelik uyumuna girer (-maliyıḫ / -meliyıḫ):

almaliyıḫ, başlamaliyıḫ, oḫumaliyıḫ, gelmeliyıḫ, görmeliyıḫ, demeliyıḫ

3. İspir ağızlarında kalınlık-incelik uyumuna uygun olarak (-maliyuḫ / -meliyük'):

almaliyuḫ, başlamaliyuḫ, oḫumaliyuḫ, gelmeliyük', görmeliyük', demeliyük'

4. Oltu ve Tortum ağızlarında yalnız ilk ünlüsü kalınlık-incelik uyumuna girer (-maliyuḫ / me-

liyuh):

almaliyuh, başlamaliyuh, ohumaliyuh, gelmeliyuh, görmeliyuh, demeliyuh

Teklik 2. şahıs: Gereklilik Kipi Teklik 2. şahıs eki araştırma bölgemizin,

1. Yukarı Karasu ve Yukarı Aras ağızlarında kalınlık-incelik uyumuna uygun olarak (-malısan /-melisen) şekillerindedir:

almalısan, başlamalısan, ohumalısan, gelmelisen, görmelisen, demelisen

2. İspir ağızlarının Norgâh gurubunda kalınlık-incelik uyumuna uygun olarak (-malisan /-melisen) şekillerindedir:

almalisan, başlamalisan, ohumalisan, gelmelisen görmelisen, demelisen

3. Tortum ağızlarında yalnız ilk ünlüsü kalınlık-incelik uyumuna girmek şartıyla (-malisen / -melisen) şekillerindedir:

almalisen, başlamalisen, ohumalisen, gelmelisen, görmelisen, demelisen

4. Oltu ağızlarında ve İspir ağızlarının Hunut gurubunda /ime yalnız ilk ünlüsü kalınlık-incelik uyumuna girmek şartıyla (-malisin / -melisin) şekillerindedir:

almalisin, başlamalisin, ohumalisin, gelmelisin, görmelisin, demelisin

Çokluk 2. şahıs: Gereklilik Kipi Çokluk 2. şahıs eki araştırma bölgemizin,

1. Yukarı Karasu ve Yukarı Aras ağızlarında kalınlık-incelik uyumuna uygun olarak (-malısız / -melisiz) şekillerindedir:

almalısız, başlamalısız, ohumalısız, gelme-

lisiz, görmelisiz, demelisiz

2. İspir ağızlarında kalınlık-incelik uyumuna uygun olarak (-malisız / -melisiz) şekillerindedir:

almalisız, başlamalisız, oḫumalisız, gelmelisiz, görmelisiz, demelisiz

3. Oltu ve Tortum ağızlarında yalnız ilk ünlüsü kalınlık-incelik uyumuna girmek şartıyla (-malisiz / -melisiz) şekillerindedir:

almalisız, başlamalisiz, oḫumalisiz, gelmelisiz, görmelisiz, demelisiz

Teklik ve Çokluk 3. şahıs: Gereklilik Kipi Teklik 3. şahıs ekinin ilk ünlüsü bütün araştırma bölgemizde kalınlık-incelik uyumuna girer; son ünlüsü ise düz-dar-incedir. Çokluk, Teklik 3. şahıs üzerine (+lar/+ler) ekinin getirilmesiyle yapılır. Çokluk eki araştırma bölgemizin,

1. Yukarı Karasu ve Yukarı Aras ağızlarında Gereklilik kip eki sonundaki düz-dar-ince ünlüyü kalınlık-incelik uyumuna soktuğu gibi kendisi de kalınlık-incelik uyumuna girer:

almalı, almalılar; başlamalı, başlamalılar; oḫumalı, oḫumalılar; gelmeli, gelmeliler; görmeli, görmeliler; demeli, demeliler

2. İspir ağızlarında kalınlık-incelik uyumuna sözkonusu ünlüyü etkilemeksizin girer:

almali, almalilar; başlamali, başlamalilar; oḫumali, oḫumalilar; gelmeli, gelmeliler; görmeli, görmeliler; demeli, demeliler

3. Oltu ve Tortum ağızlarında Çokluk eki yalnız sözkonusu düz-dar-ince ünlüyle uyuma girer:

almali, almaliler; başlamali, başlamaliler; oḫumali, oḫumaliler; gelmeli, gelmeliler;

BİRLEŞİK KİPLER:

32242 Bilindiği üzere fiillerin birleşik kipleri ek-fiil yardımıyla çekilir. Bölgemiz ağızlarında, fiillerin birleşik -ve çok seyrek karşılaşılan katmerli birleşik- kiplerinde ek-fiilin kullanılışı diğer kelimelerle olan kullanılışıyla benzerlik göstermektedir. Bu nedenle fiillerin birleşik kipleri üzerine eklemeyle ilgili gerekli bilgi ve örnekleri daha önce işlemiş olduğumuz Ek-Fiil bahsinde ele almıştık (bkz.: 3219 vd.). Burada bölgemiz ağızlarında karşılaşılan fiillerin birleşik kiplerini birer örnek vererek göstermekle yetineceğiz.

H i k â y e :

322421 Bölgemiz ağızlarında Hikâye Birleşik Kipinin Görülen Geçmiş Zaman (örn.: aldımidi, daha çok Şenkaya-Olur Türkmen ağızlarında: aldiyidim), Dilek-Şart (örn.: alsaydım), Öğrenilen Geçmiş Zaman (örn.: almışıdım), Şimdiki Zaman (örn.: alırdım), Gelecek Zaman (örn.: alırdım), Geniş Zaman (alacağıdım), İstek (örn.: alaydım), Gereklilik (örn.: almaliyıdım) kipleri kullanılır.

R i v a y e t :

322422 Bölgemiz ağızlarında Rivayet Birleşik Kipinin Dilek-Şart (örn.: alsaymişam), Öğrenilen Geçmiş Zaman (örn.: almişimişam / almışmişam), Şimdiki Zaman (örn.: alırmişam), Gelecek Zaman (örn.: alacağımişam), Geniş Zaman (alırmişam), İstek (örn.: alaymişam), Gereklilik (örn.: almaliyimişam) kipleri kullanılır.

Ş a r t :

322423 Bölgemiz ağızlarında Şart Birleşik Kipinin Görülen Geçmiş Zaman (örn.: aldiyisamsa), Öğrenilen Geçmiş Zaman (örn.: almişisamsa), Şimdiki Zaman (örn.: alirsamsa), Gelecek Zaman (örn.: alacahsamsa), Geniş Zaman (örn.: alırsamsa), Gereklilik (örn.: almaliyisamsa) kipleri kullanılır.

BİRLEŞİK FİİLLER:

3225 Bölgemiz ağızlarında birleşik fiillerin durumu Türkiye Türkçesi aydın konuşmasındaki benzerlerinden pek farklı sayılmaz. Esasen bunların farklı ve önemli olanları çalışmamızın sözlüğünde yer almışlardır. Burada bunlar hakkında aşağıdaki birkaç açıklamayı vermekle yetiniyoruz:

İsim veya İsim-Fiil + Yardımcı Fiil:

32251 Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında olduğu gibi bölgemiz ağızlarında da, ẹt-, ẹyle-, yap-, ḡıl-, buyur-; ol-; bulun-, ẹdil-, ẹylen-, yapıl-, ḡılın-, olun- vb. fiiller isimler üzerine getirilerek birleşik fiiller yaparlar. Bu konuda Türkiye Türkçesi aydın konuşmasından farklı olarak bölgemiz ağızlarında ẹt- ve ẹyle- fiillerinin bazan yap-; yap- fiilinin ise çok seyrek olarak ẹt- ve ẹyle- fiilleri yerinde kullanılışıdır (örn.: çorba ẹt-, ḡavurma ẹt- vb.; ẹy bir adam yap- vb.).

Zarf-Fiil + Yardımcı Fiil:

32252 Özellikle (-(y)a / -(y)e / -(y)i) ekleriyle yapılmış zarf-fiiller üzerine bazı fiilleri getirerek yapılmış birleşik fiiller bölgemiz ağızlarında Türkiye Türkçesi aydın konuşmasına bakarak seyrek kullanılışlı sayılırlar. En yaygın kullanılış (-(y)a bül-) ve olumsuzu (-(y)ama-) bazan da (-(y)a bülme-) iktidari kuruluşuna aittir (örn.: ala büldüm, alamadım, alabülmedim). Sonra sıra ile şu kuruluşlar gelir: (-(y)a ḡal- / dur- / gör- / goy-) ve (-(y)i ver-).

SÖZDİZİMİ ÜZERİNE NOTLAR :

33 Erzurum ili ağızları sözdizimi bakımından Türkiye Türkçesi aydın konuşmasından farklı bir yol izlemezler. Ancak aydın konuşmasında sık kullanılan bazı şekiller Erzurum ili ağızlarında seyrek, seyrek kullanılan bazı şekiller ise daha sık kullanılır. Bunlara aşağıda sıraları geldikçe işaret edilecektir.

Kelime guruplarında kelimelerin sırası:

331 Kelime guruplarında kelimelerin sırası Türkçenin genel kuralına uyar.

Aynı vazifeli kelimeler:

1. Aynı vazifeli kelimelerden anlam üstünlüğü olan kelime önce gelir:

ana-baba (ana-baba), baci-ğardaş (bacı-kardeş), daş-torpaḫ (arazi), emi-yeğen (amca - yeğen), geçe-günüz (gece-gündüz), yaz-ğış (yaz-kış)

Bağlı vazifeli kelimeler:

2. Bağlı vazifeli kelimelerden özellik belirten kelime özelliği belirtilen kelimeden önce gelir. Kelime gurupları için de durum aynıdır. Sıfat tamlamalarında, isim tamlamalarında, aile lâkap ve soyadlarının kullanılışında özel durumlar bir yana kesin kural budur. Aydın konuşmalarında olduğu gibi ünvan gurupları istisna teşkil eder:

bi ḫaraba degirman (bir harap değirmen); baḫça ğapısı (bahçe kapısı / bahçenin kapısı); tikin başi (tepenin üstü); gemalmaz tehsęn begin neyisen? (Tahsin Gemalmaz neyiniz olur?); ehmed ağa (Ahmet ağa), ali bey (Ali Bey), Osman çavuş (Osman Çavuş), nahat binbaşę (Nihat Binbaşı), cemil ḫoca

Cümle:

3. İster hareket (fiil), ister oluş (isim) ifadesi taşısın Türkçenin cümle yapma yolu birdir. O da isim cümlesidir. Bu cümlenin yapısı herhangi bir özel sebep yoksa sondan başa doğru şu sıra üzerinedir:

1) Yüklem (prédicat):
   Oluş ifadeli ise, oluş şekli ve şahıstan kurulmuştur.
   Hareket ifadeli ise, hareketin şekli, zamanı ve şahıstan kurulmuştur.

2) Varsa dolaysız tümleç

3) Varsa dolaylı tümleç

4) Gerekliyse özne (olan veya hareket eden şahıs)

Bölgemiz ağızlarında da cümle budur. Ancak serbest konuşma içerisinde fertler düşüncelerini, duygularını vb. daha iyi ifade edebilmek için Türkçenin müsâdesi ölçüsünde bu sıranın dışına çıkarlar. Konuşma dili için tabii sayılan bu durum, bugün yazı dilinde de geçerlik kazanmıştır.

Yüklem:

31. Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında yüklem olarak kullanılan kelimeler ve bölgemiz ağızlarındaki emsalleri bölgemiz ağızlarının yüklemlerini teşkil eder. Ancak bölgemiz ağızları tasviri fiilleri pek kullanmadığı gibi -(-(y)a bül-) fiili hariç-, eş-zamanlılık veya bir öncelik ifade eden (-ıp) ve (-arak) ekli zarf fillerden de pek hoşlanmaz. Bunları aşağıdaki örneklerde görüldüğü şekilde, bazı zarfları kullanarak, bazan da zarf fiiller yerine çekimli fiiller kullanarak gidermeğe çalışır:

hele alsın bahah (o ala dursun); tez yetiş

(yetişi ver), hama segirtdim (hemen koştum=koşu verdim), az daha gidirdin (gide yazıyordun); geldi girdi bahçiya, oturdi daşın üsdüne. (Gelerek girip bahçeye, taşın üzerine oturdu.). netdi netdi oḳudi yazdi adam oldi. (Ne yapıp yapıp, okuyup yazdı ve adam oldu.); gelmiş gelmiş amburda ḡadanmiş galmişam.(gelip gelip şuraya takılıp kaldım.); meytubunan yazarsan cızarsan annadamassan, en eyisi mi gel gendin gęt. (Mektupta yazıp çizerek anlatamazsın, iyisi kendin git.)

Dolaysız tümleç:

32. Türkiye Türkçesi aydın konuşmasındaki gibidir.

Dolaylı tümleç:

33. Yüklemi yer ve zaman bakımından tayin eden, yüklemin şartlarını koşan bütün kelime ve kelime guruplarını dolaylı tümleç olarak alıyoruz. Bölgemiz ağızları bu bakımdan da aydın konuşmasına uymakla beraber, dolaylı tümleçleri cümleye iletmekte bazan ve çok defa geçmişindeki Farsçanın etkisini 132/ belirtir gibi birçoğu (ki) bağlama edatiyle kurulmuş ikinci dereceden cümleleri kullanır:

nasıl ki düşdüm, baḫırdım. (Düşer düşmez baḫırdım.); bęle ki uzanmiş ya, ayaḡi gahamamiş; demiş elimi dutun. (şöyle uzandığı için ayağa kalkamamış; elimi tütun, demiş.); o ki geleçeyh, ahan ben gidirem (o, geleceğine göre işte ben gidiyorum.); sabahki oldi, dilber senem gęne uyandi sabah namazına. (Sabah olunca Dilber Sanem yine sabah namazı için uyandı.)

Özne:

34. Öznenin kullanılışı da aynen Türkiye Türkçesi aydın konuşmasında olduğu gibidir. Ancak bazan yine (ki) bağlama edatı özneden sonra getirilebilir:

> Ṽolan ḡari, ben ki sene ki diyirem ki nemehreme görünme, sen ki su punḡarının başından ki buyanni gelmirsen ahan ben sene neyedim?) (Hanım, ben sana diyorum: erkeklere görünme; sen çeşme başından hiç ayrılmıyorsun; söyle, ben sana ne yapayım?);
> sen ki içeri girdin o çıḫdi; küsmiş dâa.
> (Sen içeri girince o çıktı; biliyorsun sana darılmış.)

KELİME HAZİNESİ ÜZERİNE NOTLAR :

34 Osmanlı Türkçesi ve onun devamı olan bugünkü Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Erzurum ili ağızlarında da yabancı asıllı birçok alınma kelime vardır. Bölgede Arapların hakimiyeti, Türklerin bölgeye yerleşmesinden oldukça eskilere gitmesi nedeniyle (bkz.: 11211 : 10. yy. başları), bölge halkının ağızlarında sayı ve kullanılış bakımından alınma kelimeler arasında da ilk sırayı tutan Arapça kelimelerin doğrudan doğruya Araplardan alındığı görüşünde değiliz. Bunlar olsa olsa Türklerin İslâmiyeti kabullerinden bu yana daha çok yazılı Selçuklu ve Osmanlı Türkçesi aracılığıyla bölgemiz ağızlarına girip günümüze kadar gelmişlerdir. Bunun böyle olduğunu bölgemiz halkının eski okur-yazarlarının Arapça kelimelere uyguladıkları özel okuma kurallarından da anlayabiliyoruz (bkz.: 22203). Farsça kelimelere gelince, -alınma kelimeler arasında bunlar ikinci sırayı alır-, gerek bölgemiz halkının tarihi boyunca İran'la münasebeti, gerek halkının hiç değilse bir kısmının Tebriz menşeli Türkmenler oluşu (bkz.: 11213) bu kelimelerin bazılarının doğrudan doğruya alınmış olmasıihtimalini kuvvetlendirmektedir. Diğer Anadolu ağızlarınca pek tanınmayan ve Doğu Anadolu ağızlarında yaygın kullanılışları olan aşağıya aldığımız bazı Farsça asıllı kelime ve kuruluşlar bunu teyideder gibidir:

arzuman (arzu, istek), ayvan (yazlık oda), bahdavar (baht-aver), bardan (büyük çuval), bed (çirkin), bêeli / beli (evet), berf (kar) bibi (hala), cindar (büyücü), dasdar (hamur örtüsü), deyh (hile), deret (zenginlik) ğat-be-ğat (kat kat), geṭ-be-geṭ (gittikçe) yer-be-yer (olduğu yerde), gendime (yarma), gezi (kumaş), ğor (mezar), ğor-ba-ğor (mezara yapılan küfür), güman (umut, takat), keran (kalas), keyvani (evin hanımı), künt (hamur topağı), küze (ağaç testi), lenger (büyük yayvan sahan), miltan (gömlek), möhre (ütü), murdar (pis), nan (ekmek), per

(değirmen çarkı), puşi (başörtüsü), puş (heba), serfiraz (başıboş, hürr), şegirt (çırak), şıriyh (gözyaşı), şivan (keder), şor (tuzlu), şum (kötü), tığ (harman yığını), tırındaz (titiz), ürüşan (aydınlık), vala (bir cins ipekli), zır (son), zırınci (sonuncu) vb.

Üçüncü sırayı başta Batı-Dilleri olmak üzere çeşitli dillerden alınma kelimeler tutar. Bu kelimeleren kaynağı bugünde açık olarak görüldüğü üzere son devir Osmanlı Türkçesi; bugünkü Türkiye Türkçesi aydın konuşması, ve yazı dilidir. Arapça asıllı örnekler gibi bunlara ait örnekler de sözlüğümüzde bol bol görülmektedir.

Doğrudan doğruya alınnan kelimeler arasında Rusça kelimeler az olmakla beraber, yakın tarihte alınmış olmaları nedeniyle, ağızların hangi cins kelimeleri ne yolla aldıklarını göstermesi bakımından önemlidir. Örneklerden görüleceği üzere bunlar istilâ ordusunun ve ilk yerleşme gayretlerinin ihtiyaçlarını ifade eden kelimelerdir. Bu kelimeler son istilâ üzerinden yarım asır geçmesine rağmen bölge ağızlarını hala terk etmemişlerdir. Fakat bunlar da birçok yerli kelime gibi artık halkımız ağzından ayrılmak üzeredirler. Örneklerimizden yaygın olan birkaçını aşağıya alıyoruz:

bavusğa (atlı araba), bẹdire (metal kova), boşğa (dik yayık), çayniyh (çaydanlık), ğamandar (kumandan), ğapısğa (lahana yemeği), ğazarma / pokkazarma (kışla / büyük kışla), ğazonni (devletleştirilmiş), istikan (bardak / çay bardağı), isdol (yüksek sehpa), kapiyh (değersiz para), kartol (patates), katiliyh (sefer-tası), manat (değersiz para), pẹj (dıvar içi sobası), put (bir ağırlık ölçüsu), saldat (Rus askeri), samavar (semaver), vaporöz (Rus sigarası), zağon (kanun; irade), zanka (atlı kızak), zapus-

ğa (izin belgesi), zavot (fabrika), zavot inegi (çok süt veren inek)...

Alınmalar arasında son sırayı Ermenice kelimeler almaktadır. Türkler bölgeye geldiklerinde yerli halk olarak karşılarında Ermenileri buldular ve dokuz asır boyunca son bir asır hariç birbirleriyle iyi geçindiler. Bu arada yaşlılardan öğrendiğimize göre Ermenilerle Türkler arasında tek ayrı kalan hususiyyet din oldu; onlar hıristiyan Türkler müslümandı. Evlerinde bile Türkçe konuştukları rivayet edilir. Bunu dil kalıntılarıyla da gösterebiliriz. Bölgemiz ağızlarınca Ermeniceden alınma kelimelerin azlığı bu dilin ya kültürsüzlüğünü, yahut terkedilmek üzere olduğunu hiç olmazsa bölgemiz açısından göstermektedir. Menşeini tesbit edemediğimiz az sayıdaki kelimeyi bile Ermeniceye maletsek yine de önemli bir toplam elde edemiyoruz. Kaldı ki bu kelimelerin tarihi boyunca bölgede konuşulan diğer diller arasında paylaştırılması gerekir. Tesbit edebildiğiniz kadarıyla bölgemiz ağızlarında kullanılan Ermenice kelimeler şunlardır:

ağbun (ahır gübresi), ağciyh (ermeni kızı), ander (şey, nesne), çelmiyh (kaplıca), dığa (ermeni delikanlısı), geme (kama), kasbar (cimri), hepeyh (kepenk), meronna- (çok yıka-), merteyh (atkı tahtası), mıcır (çakıl kırıntısı), pingel (folluk), pöhreyh (toprak boru), ten (nem), zangoş (dinsiz)

Bölgede konuşulan Farsça-Türkçe-Arapça karışımı bir dil olan Kürtçeden önemsiz birkaç alınma kelimeyi de bu arada sayalım[33]:

fetir (top ekmek), pisbor (bilgili çoban)

Son olarak bu konuda şunu belirtelim ki tarihi boyunca çeşitli istilâlara, saldırılara uğrayan bölgemiz ağızlarında Moğolcadan, Uygur Türkçesinden alınarak olduğu gibi yaşatılmış kelimeler bile bulmak mümkündür:

tirkiş yolu (kervan yolu)

N O T L A R

(Aşağıda (-) den önce gelen rakam Araştırmamızın ana bölümünü, sonra gelen rakam bu bölümdeki 'not' sırasını gösterir; Bir not aranırken ilkönce 'Anabölüm" numarasına bakılmalı)

ÖNSÖZ

Ø - 1/ Krş.: lehçe, ağız : ML. (Grand Larousse'dan çeviri) c.I, s.149 ; AGAKAY, Türkçe Sözlük, s.13 ; DİLÂÇAR, Dil, diller ve dilcilik, s.18 ; BANGUOGLU, Sesbilgisi, s.12 ; UÇOK, Genel dilbilim, s.128 / dialecte, parler : MAROUZEAU, Lexique de la terminologie linguistique, s.75, 167 ; MARTINET, Eléments de linguistique générale, 2-3, 5-11 à 15, 5-17 ; Petit Robert, s.476, 1236 ; Larousse Classique, s.346, 870; Petit Larousse, s.320, 752 / Mundart, Sprache : Sprach - Brockhaus, s.451 ; Der Grosse Brockhaus, c.8,s.194 ; GRIMM, Deutsch Wörterbuch, c.6, blm.2685; Das Bertelsmann Lexikon, c.2, s.214 ; MOSER, Deutsche Sprachgeschichte, s.15, 184, 199, 200 / Speech, language : FRANCIS, The Structure of American English, s.13

Ø - 2/ BANGUOGLU, Sesbilgisi, s.12

Ø - 3/ UÇOK, Genel dilbilim, s.128

Ø - 4/ Ayrıntıları ve biribirleriyle olan ilişkileri için bkz.: DİLÂÇAR, Dil, diller ve dilcilik, s.18

Ø - 5/ yun. διάλεκτος (dil, lehçe, ağız) + λόγος (bilim) + fr. -ie (yapım eki) = fr. dialectologie. Bundan böyle bu sözü karşılamak üzere yerine göre 'ağızbilim' veya 'lehçebilim' sözlerini kullanacağız.

Ø - 6/ Petit Robert, s.476 ; DİLÂÇAR, Dil, diller ve dilcilik, s.187-214

Ø - 7/ POP, La dialectologie, c.I, s.XIII

Ø - 8/ Petit Robert, s.476

Ø - 9/ POP, La dialectologie, c.I, s.XIII

Ø - 10/ POP, Sever , La Dialectologie, Aperçu historique et méthodes d'enquêtes linguistiques , Gembloux, J. Duculot 1950 , 2 cilt.

Ø - 11/ Antoine MEILLET (1866-1936), Moulins'li Fransız dilbilgini; birçok önemli karşılaştırmalı dilbilgisi çalışmalarının yapıcısıdır.

Ø - 12/ Bull.de la Soc.de Ling.de Paris, 1929 , c.XXX , S.200

Ø - 13/ MOSER, Deutsche Sprachgeschichte, s. 199-200

Ø - 14/ Das Bertelsmann Lexikon, c.III, s.314

Ø - 15/ POP, La dialectologie, c.I, s.X

Ø - 16/ a.g.e. c.I, s.A

Ø - 17/ Charles NODIER (1780-1844), Besançon'lu Fransız yazarı; dilbilim ve ağızbilimle ilgili çalışmalar da yapmıştır.

Ø - 18/ NODIER, Ch., Notions élémentaires de linguistique ou histoire abrégée de la parole et de l'écriture, pour servir d'introduction à l'alphabet, à la grammaire et au dictionnaire, Bruxelles 1834, J.P.Meline , 280 s.

Ø - 19/ a.g.e. s. 221-256

Ø - 20/ a.g.e. s. 222-223

Ø - 21/ a.g.e. s. 223-224

Ø - 22/ a.g.e. s. 228-229

Ø - 23/ POP, La dialectologie, c.I, s.XI

Ø - 24/ Konunun bütünü için bkz.: MARTINET, Elément de linguistique générale, 5-1 à 5-29 ; 6-1 à 6-32 ; Yönetim sınırları her zaman bir ağız vy. ağız topluluklarının sınırları olamadığı gibi dillerinki de olamaz. Bu tür ayırma işbölümünde kolaylık sağladığı için uygulanır.

Ø - 25/ Bu tür ayırma, etnik toplulukların biribiri içinde bir dereceye kadar erimiş olduğu bölgeler için en uygun olanıdır.

- 26/ ÜÇOK, Genel dilbilim, s. 48-49

- 27/ a.g.e., s.49

- 28/ ÜÇOK, Genel fonetik, s.155

- 29/ ÜÇOK, Genel dilbilim, s.148

- 30/ Bu konuda daha fazla bilgi için bkz.: DİLÂÇAR, Lehçelerin yayılma tarzı ve Türk dil ve lehçelerinin tasnifi meselesi, TDAYB 1954, s.39-58. (Burada ortaya konan teoriler, şive ve lehçeler için olduğu kadar ağızlar için de geçerlidir; yerine göre bir ağız gelişerek bir lehçe, bir şive de doğurabilir.). bkz. ayr.: MARTINET, Elements de linguistique générale, 5-1 à 5-29 ; 6-1 à 6-32.

- 31/ ÜÇOK, Genel dilbilim, s.150

- 32/ Kaynak bilgisi için bkz.: 1) 1953 yılına kadar yapılmış çalışmalar konusunda: BENZING, Dr.J. Einführung in das Studium der Altaischen Philologie und der Turkologie , Wiesbaden 1953 ; 2) DİLÂÇAR, Dil, diller ve dilcilik , Ankara 1968, s.193-196; 201-210 ; 3) Anadolu ve Rumeli ağızları üzerine: ERİMER, Anadolu ve Rumeli ağızları üzerinde bir bibliyografya denemesi , TDAYB 1970 ; 4) Philologiae Turcicae Fundamenta , Wiesbaden 1959, bütün § 12'ler, ve s. 8-10

- 33/ Kaynak bilgisi için bkz.: 1) ERİMER, Anadolu ve Rumeli ağızları üzerinde bir bibliyografya denemesi , TDAYB 1970 ; 2) CAFEROĞLU, Die Anatolischen und Rumelischen Dialekte , Fund. s.259-260 ; 3) OLCAY, Erzurum ağzı , s.12

- 34/ POP, La dialectologie, c.I, s.X

- 35/ Soruşturmalar konusunda geniş bilgi için bkz.: POP, La dialectologie, c.II. s.1133-1175 ve atıfları (Burada soruşturmaların, uygulayıcıların ve uygulananların nitelikleri gemiş bir şekilde ele alınmıştır.).

Ø - 36/ Fund. s.XIX-XXIII (Burada teklif edilen sıra bazı değişiklikler ve eklemelerle araştırmamızda kullanılmıştır. bkz.: İçindekiler).

Ø - 37/ Türk diyelekleri çevriyazı sistemi, TDK yay. İstanbul 1945 (Burada teklif edilen çevriyazı işaretleri bazı değişiklikler ve eklemelerle araştırmamızda kullanılmıştır. bkz.: 21).

Ø - 38/ POP, La dialectologie, c.II, s.1169-1175

Ø - 39/ Türkçeye uygulanması için bkz.: HAZAI, G., Dil çalışmalarının makineleştirilmesi, TDAYB 1966, s.259-265

Ø - 40/ ATAÖV, T., Bilimsel araştırma el kitabı, s. 18-35

GİRİŞ

1 - 1/ Alan bakımından Türkiye'de dördüncü sırayı alır. bkz. ML. c.4 , s.351 'Erzurum ili'.

1 - 2/ Yöreye yakın tarihte gelip yerleşenler, henüz ağız-bilim açısından gerekli kaynaşmayı geçirmemiş olmaları nedeniyle bu araştırmanın dışında bırakılmıştır.

1 - 3/ 1965-1966 yılında uyguladığımız bu 'ön-soruşturma'nın, halk edebiyatı sorularıyla geliştirilmiş yeni örneği, Doğu Anadolu yerleşmelerine uygulanmak üzere "Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Enstitüsü" ne teklif edilmiştir (Proje tarihi: 6 mayıs 1971). Ekte (mavi renkli sayfalar), 1) İlk uyguladığımız 'ön-soruşturma' formu yerine bu son geliştirmiş olduğumuz 'ön-soruşturma' formunu vermeyi bizden sonra çalışacaklar yararına daha uygun gördük. Ancak, bizim ilk uyguladığımız 'ön-soruşturma' da yer almayan kısım ve sorular (/) işareti ile işaretlenmiştir. 2) Ayrıca bazı gramer şekillerinin tesbiti için uyguladığımız 'morfonetik aktif soruşturma' sorularını da veriyoruz. İmkânsızlıklar nedeniyle bunlar için ayrıca form bastırılamamış, ancak '2) Soruşturma' başlığı altında görüleceği gibi, tanzim edilen bir listeden yararlanılarak sorulan soruların cevapları yarım sayfa (20 x 16,5) büyüklüğündeki kareli kağıt fişlere alınmıştır.

1 - 4/ Fransız dili üzerine yapılan çalışmalarda bu yolla derlenmiş konuşmalar çok değişik ve başarılı sonuçlar vermiştir. krş.: Ferreira da SILVA, Cl., Exploitation d'un disque en vue d'une classe de conversation , Le Français dans le Monde No: 32 , Avril - Mai 1965, s. 30-31 ; Plâklar: Le babillage Carolingiens , enre. par Raymond QUENEAU , Réal.sonores: Hugues Desalla , Sonofrance 6.

1) (Ön Soruşturma)

DİL VE HALK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI İÇİN ÖNSORUŞTURMA

Uygulayanın Numarası: :
Soyadı,adı:
Görevi

Yerleşme merkezinin Numarası:
İli :
İlçesi :
Bucağı :
Mahalle veya Köyü:

Uygulama tarihi :

Cevaplandıranların Soyadı, adı :	Yaşı :	İşi :	Notlar :
1.			
2.			
3.			
4.			
5.			

01 Coğrafi konumu:
011 Bağlı olduğu Y.M.nə uzaklığı:
212 Yol durumu :
013 Taşıma olanakları:

02 Nüfusu:
021 Erkek :
0211 Askerlik yapmış:
0212 Askerlik yapmamış:
022 Kadın:
023 Çocuk:

03 Geçim kaynakları:
031 Gurbetçilik varmı?
0311 Ort.miktarı:
0312 Nerelere:
0313 Hangi sebeple:

501

04 Anadil:

041 Türkçe:

0411 Erkek:

0412 Kadın:

0413 Çocuk:

042 Diğer diller (Dilin adı yazılacak):

0421 Erkek:

0422 Kadın:

0423 Çocuk:

05 İkinci dil (Dilin adı yazılacak):

051 Erkek:

052 Kadın:

053 Çocuk:

06 Okuma-Yazma:

061 Yeni türk alfabesi:

0611 Erkek:

0612 Kadın:

0613 Çocuk:

062 Arap alfabesi:

0621 Erkek:

0622 Kadın:

0623 Çocuk:

063 Diğer diller:

0631 Erkek:

0632 Kadın:

0633 Çocuk:

07 İlkokul var mı?

071 Kaç sınıflı?

072 Kaç Öğretmenli?

073 Öğrenci sayısı:

0731 Erkek:

0732 Kız:

074 Öğrenime açılış yılı:

075 Şimdiye kadar verdiği mezun sayısı:

114 Hangi köylere sık sık gider gelirsiniz?

115 Hangi köylerle alış veriş edersiniz?

---

12 Köyünüzün kuruluşu hakkında bilgi:

121 Nezaman?

122 Kimler tarafından?

123 Nasıl?

---

13 Köyünüz halkının menşe'i (nereden, nezaman, ne sebeple geldikleri.)

131 ... hane halkı ..... tarihinde ..... sebebiyle.

132 ... " " ..... " ..... "

133 ... " " ..... " ..... "

---

14 Köyünüz halkının kendilerine verdikleri belli bir ad (kabile, boy, takma ad vs.) var mı?

141 ... hane halkı kendilerine ..... der.

142 ... " " " ..... "

143 ... " " " ..... "

---

21 Köyünüzün bağlı bulunduğu ilçenin köylerini ağızları bakımından sınıflandırınız.

22 Köyünüzün hangi ağız hususiyetleriyle hangi guruba girdiğini belirtiniz.

23 Köyünüz halkının diğer çevre köylerinkilerden farklı olarak kullandığı kelimeler, deyimler ve konuşma özellikleri nelerdir?

---

24 Çevre köylerdekilerin köyünüz halkından farklı olarak kullandığı kelimeler, deyimler ve konuşma özellikleri nelerdir?

---

31 Yer adları: K. KD. D. GD. G. GB. B. KB.

311 Mahalle ve meykiler:

312 Yaylalar:

313 Dağlar ve tepeler:

314 Ovalar:

315 Dereler:

316 Göller:

317 Pınarlar:
318 Kaplıcalar:
319 İçmeler:
31.10 Höyükler:
31.11 Yollar:
31.12 Mevkiler:
31.13 Mer'alar:
31.14 Diğerleri:

---

32 Ev (T.T.Yazı dilinde olmıyanlar)
321 Evin kısımları:
322 Bu kısımlara ait parçaların adları:
323 Ev eşyası:
3231 Avluda bulunan:
3232 Odada " :
3233 Mutfakta " :
3234 Ahırda " :
3235 Bahçede " :

---

33 Canlı tabiat (T.T.Yazı dilinde olmıyanlar)
331 Hayvan adları ve cinsleri:
3311 Ehli hayvanlar:
3312 Yabani Hayvanlar:
332 Bitki adları ve cinsleri:
3321 Ehli bitkiler:
3322 Yabani bitkiler:
333 Hayvan ve bitki hastalıkları:
334 Bu hastalıklar için iyileştirme yolları:

---

34 Cansız tabiat (T.T.Yazı dilinde olmıyanlar)
341 Toprak çeşitleri:
342 Arazi çeşitleri:
343 Rüzgârlar:
344 Yağmur çeşitleri:
345 Kar çeşitleri:
35 İş hayatı:
351 Ziraat aletleri ve kısımları:
352 Zirai çalışmanın safhalarına verilen adlar:

353 El sanatları ve araçlarına verilen adlar:

354 İş hayatıyla ilgili fiil ve deyimler:

---

36 Sosyal hayat ve genel kültür:

361 Akrabalık kelimeleri:

362 Özel isimler:

363 Adet ve merasim adları:

3631 Evlenme ile ilgili:

3632 Doğumla ilgili:

3633 Ölümle ilgili:

3634 Hastalıklarla ilgili:

3635 Bayramlar ve diğer sıyılı günlerle ilgili:

3636 Diğer adet ve merasimler:

364 İnançlar:

365 Hukuki meseleler ve yeminler:

366 Ata sözleri ve deyimler:

367 Yiyecek ve içecekler:

368 Diğerleri:

---

41 Köyünüzde daha önce âşık (halk şairi) yetişmiş midir?

411 Âşıkın

Mahlası	Adı	Doğ.-ölm.tarihleri	Şiirleri
4111			
4112			
4113			

42 Köyünüzde halen âşık (halk şairi) var mıdır?

421 Âşıkın

Mahlası	Adı	Doğum tarihi	Şiirleri
4211			
4212			
4213			

---

431 Köyünüzde (radyoda yayınlanmamış, plaka alınmamış) köy türküleri söyleyen var mı?

432 Köyünüzde her hangi bir müzik aleti çalan var mı?

(Cevaplar'evet'se 421 de olduğu gibi tesbit edilecek)

441 Halk hikayesi anlatan var mı?

442 Halk masalı anlatan var mı?

443 I.Dünya Harbi hatıralarını anlatan var mı?

444 Kurtuluş savaşı hatıralarını anlatan var mı?

445 Herhangi bir tarihi olayı anlatan var mı?

(Not: 431 - 445 sorularının cevaplarından olumluları, aşağıda gösterildiği gibi genişletilsin:

.... Soyadı, Adı : Doğum tarihi: Konusu :

...1

...2

...3

++

51 Bizim sormadığımız, fakat sizce köyünüz hakkında bilinmesi gereken bir husus var mı?

52 Köyünüzü daha iyi bir hayat seviyesine ulaştırmak konusunda ne düşünüyorsunuz?

2) (Soruşturma)

ŞEKİLBİLGİSİ SORUŞTURMASI

1 Köyünüzün bağlı bulunduğu ilçenin köylerini ağızları bakımından sınıflandırınız.

2 Köyünüzün hangi ağız hususiyetleriyle hangi guruba girdiğini belirtiniz.

3 Köyünüz halkının diğer çevre köylerinkilerden farklı olarak kullandığı kelimeler, deyimler ve konuşma özellikleri nelerdir?

4 Çevre köylerdekilerin köyünüz halkından farklı olarak kullandığı kelimeler, deyimler ve konuşma özellikleri nelerdir?

---

71 Aşağıdaki kelimeleri köyünüz halkının söylediği şekilde söyleyin:

geldik biliyorum on cep koydular

---

81 Aşağıdaki isim cinsinden kelimeleri,

811 Teklik ve Çokluk şekline koyunuz.

812 İyelik Teklik ve Çokluk 1., 2., 3. şahıslara göre çekiniz.

813 İsmin Yalın Hali, İlgi Hali, Yükleme Hali, Verme Hali, Bulunma Hali, Ayrılma Hali, Bağlama Hali, ve Eşitlik Haline koyunuz.

814 Ek-fiilin Basit, Hikâye, Rivayet, ve Şart kiplerinin Teklik ve Çokluk 1., 2., 3. sahıslarına göre çekiniz.

(Örnek kelimeler: ağa , kardeş , köle , dęv / ev , baci , gız , ergişi , cin , cemo , ķor / kor , guzi , gul , kövli , gül , - , köz ; ben / biz , sen / siz o / onnar , bu / bunnar ; ne/ney / neler , kim / kimler ǧendi / ǧendileri)

1 - 5/ The Principles of the International Phonetic Association, being a description of the International Phonetic Alphabet and the manner of using it, illustrated by texts in 51 languages, London 1949. (Bu alfabe dilciler için yalnız Türkiye'de değil, dünyada da henüz genellik kazanmamıştır. bkz.: MALMBERG , La Phonétique , s. 6).

1 - 6/ Fund., s. XV

1 - 7/ Birliğe gidilmesi gereken sorunlarımızın en önemlilerinden biri budur(bkz.: 0522).

1 - 8/ T.D.K. , Türk diyelekleri çevriyazı sistemi , İstanbul 1945.

1 - 9/ TANSU, Durgun genel sesbilgisi ve Türkçe , s. 6

1 - 10/ POP , La dialectologie , s. 1170

1 - 11/ krş.: Fund., s. XIX - XXIII

1 - 12/ Aşağıdaki bilgilerin derlenip yazılmasında, 'soruşturmalarımızdan başka, geniş ölçüde yararlanılan eserler şunlardır: 1) Erzurum il yıllığı 1967 ; 2) İsl. A. c.IV 'Erzurum' mad. ; 3) TL. c.4 'Erzurum' mad. ; 4) KONYALI, İ. H., Abideleri vekitabeleriyle Erzurum tarihi, İstanbul 1960 ; 5) KIRZIOGLU, M.F., Kars tarihi, İstanbul 1955 , c. I ; 6) AKGUN, T., Erzurum , İstanbul 1955 ; 7) AYDIN, D., Erzurum Beylerbeyliği ve teşkilâtı - Kuruluş ve genişleme devri (1535-1566) Erzurum 1972 (Yayınlanmamış doktora tezi) ; 8) AYDIN, D., Erzurum şehrinin Osmanlı fethini müteakip yeniden imarı, iskânı ve ilk sakinleri , Atatürk Univ. Ed. Fak. Araşt. Der., c.I , s.1 , Ekim 1970 , s.101-114 ; 9) TÜRKDOĞAN, O., Erzurum ve çevresinde sosyal araştırmalar , Ankara 1965 ; 10) OLGUN, S., Erzurum ağzı, Ankara 1966

1 - 13/ Özellikle bu 'tarihçe' bölümü, değerli tarihçi arkadaşımız Dr. Kemal Arıcan tarafından okunmuş ve gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Kendisine teşekkür ederiz.

1 - 14/ Bkz.: Fund., s.190, §.22 ; s.204, p.3222

1 - 15/ Bkz.: Fund., s.189, p.3222; s.190, p.3215; s.193, p. 3222

1 - 16/ Bkz.: Fund., s.301, p.3219

1 - 17/ Geniş bibliyografya için bkz.: ERİMER, K., Anadolu ve Rumeli ağızları üzerine bir bibliyografya denemesi , TDAYB 1970 , s.211-236

1 - 18/ OKAY, Doç.Dr., Erzurum ağzı, inceleme, derleme, sözlük , Atatürk Üniv. Yayınları No:45 , Ankara 1966, 130 s.

1 - 19/ a.g.e., s.13-19

1 - 20/ KIRZIOGLU, F., 'Lehçe-i Erzurum' yazmasındaki halk sözleri , TDAYB 1962, s.195-196

1 - 21/ Bu çalışmalar bildiğimiz kadarıyla şunlardır: 1) BAL[illegible] , dialecte turc d'Erzerum , Mem. V/1 , 1906, s.185-190 ; 2) FINDIKOĞLU, Z.F. , Lehçe-i Erzurum , HBM. I.c., 1938 ; 3) KIRZIOGLU, Z.F., 'Lehçe-i Erzurum' yazmasındaki halk sözleri , TDAYB 1962, 195-244. s.

1 - 22/ ERİMER, K., Anadolu ve Rumeli ağızları üzerinde bir bibliyografya denemesi , TDAYB 1970 , s. 220 / 148

1 - 23/ OKAY, S., Erzurum ağzı , s. 13-14

1 - 24/ a.g.e., s.14

1 - 25/ a.g.e., s.14-15

1 - 26/ KIRZIOGLU, Z.F., 'Lehçe-i Erzurum' yazmasındaki halk sözleri , TDAYB 1962, s.196-197

1 - 27/ OKAY, S., Erzurum ağzı , s. 15

1 - 28/ a.g.e., s. 15-16

1 - 29/ a.g.e., s. 17

1 - 30/ a.g.e., s. 17

1 - 31/ ERİMER, K, Anadolu ve Rumeli ağızları üzerinde bir

1 - 32/ L.S. AKALIN'ın 'Erzurum bilmeceleri' adlı kitabında, İ. BAŞGÖZ'ün 'Functions of Turkish Riddles' adlı makalesinde, Ş. ELÇİN'in '1000 Temel Eser arasında yayınlanmış olan 'Türk bilmeceleri' adlı kitabında adına rastlanmamıştır.

1 - 33/ ERİMER, K., Anadolu ve Rumeli ağızları üzerinde bir bibliyografya denemesi , TDAYB 1970 , s. 230 / 311

1 - 34/ Tanıtma yazısı için bkz.: BORATAV, P.N., Lutfullah Sami Akalın, Erzurum Bilmeceleri (Devinettes d'Erzurum), - İstanbul 1954. 112 pages. (Erzurum Lisesi Folklor Kolu yayınları, No. I.) , Oriens 10/1, Kitaplar ve mecmualar / Reviewoof books and periodicals Türkiye / Turkey , 1957 , 160-161. s.

SESBİLGİSİ

2 - 1/ The Principles of the International Phonetic Association, Londura 1949.

2 - 2/ Anm., s. IV.

2 - 3/ T.D.K., Türk diyelekleri çevriyazı sistemi, İstanbul, 1945.

2 - 4/ ÇOK, Genel fonetik, s. 104

2 - 5/ BAŞGÖZLÜ, Sesbilgisi, pp. 65; 67.

2 - 6/ a.g.e., s. 57. Buradaki tablo ile krş.

2 - 7/ krş.: a.g.e., p. 58.

2 - 8/ bkz.: a.g.e., p. 30.

2 - 9/ bkz.: a.g.e., s. 37.

2 - 10/ bkz.: a.g.e., s. 37.

2 - 11/ Bölgemiz ağızlarının hemen hepsinde görülen aşağıdaki (o) ünlüsüyle sonuçlanan kelimelerin bir kısmını bazı özel işaretlerin kağıtlara şekli olarak izah etmek mümkündür. Meselâ doğrudan doğruya kulağımızı tıyın sesli/sesiz: dello(?) (bir oyun-maçın biri), dıllo (küçük çocuk, ne yaptığını bilmeyen kimse, serseri), hęllo (< Halil (?): aklına geleni yapmak için koşan deli-dolu kimse), mıllo ('yalançıya mıllo' tabirinde geçer, küfür sözüdür), omo (< ömer / osman (?): dalkavuk), şıllo (boş-boğaz), kşo (tavuk kovalama ünlemi).

2 - 12/ Bu kelimeler: bu (bu), şu (şu), su (su) kelimeleridir. Ayrıca 'ağu (ağı)' kelimesi de iki heceli ve kural dışıdır.

2 - 13/ Başta Oltu gurubu olmak üzere Çoruhboyu ağızlarında bu kurala uymayan aşağıdaki birkaç örnek dikkati çeker: avcu (avcı) 04 000 01 - 7; aşşağu (aşağı) 02 019 01 - 50; bozuğluğu (bozukluğu) 03 009 03 - 51; etmeğunu (etmeğini) 04 056 01 - ..; içgi (içki) 05 079 04

dondu (döndü) 02 001 01 - 40; gerü (geri) 02 001 01 - 24; esgerö (askeri) 02 000 01 - 86; ayu (ayı) 05 052

2 - 14/ krş.: OLCAY, Erzurum ağzı, p.2. : Özellikle düz-dar-kalın ünlüler ön ve son hecede tamamiyle düz-dar-ince ünlüye dönüşürler.

2 - 15/ ÇOK, Genel fonetik, s. 99'da "Fonem süresi" başlığı altında sözkonusu edilen genel hususlar dışında. Bkz.ayr.: BANGUOGLU, Sesbilgisi, pp. 56; 57.

2 - 16/ Bkz.: BANGUOGLU, Sesbilgisi, p. 57., krş.ayr.: OLCAY, Erzurum ağzı, p. 5.

2 - 17/ Bkz.: BANGUOGLU, Sesbilgisi, p. 56., krş.ayr.: OLCAY, Erzurum ağzı, p. 5.

2 - 18/ a.g.e. ler ve ilgili paragrafları.

2 - 19/ Bu kelimelerin uzun ünlülerini, birer uzun ünlüden çok, boğumlanmalarının aynılığı nedeniyle geçiş noktalarının belirginliği zayıflamış, normal uzunluktaki ünlülerle, bu ünlülerin oldukça kısalarının kurdukları ikiz ünlüler olarak görmek daha yerinde olur. Krş. ayr.: OLCAY, Erzurum ağzı, p. 5.

2 - 20/ Türkçede ve Türkiye Türkçesinde ünlü uyumları için bkz.: LEES, R.B., "Turkish Harmony and the Phonological Description of Assimilation," TDAY.Bel., (1956), ss. 279 - 297.; BANGUOGLU, T., "Türkiye Türkçesinde ses uyumu," TDAY.Bel.; (1959), ss. 81 - 93.; BANGUOGLU, Sesbilgisi, pp. 149, 151, 165, 171, 175, 176, 177. Erzurum yerli ağzı için bkz.: OLCAY, Erzurum ağzı, pp. 2, 4, 10. Birçok dilbilgisi eserinin, kök veya kök niteliğinde olan birden fazla heceli alınma veya Türkçe kelimeleri "ünlü uyumları" başlığı altında incelemelerine karşılık, biz, burada, bunların ağızbilim açısından kalıplaşmış ve çoklukla olduğu gibi alınıp verilen şekiller olmaları nedeniyle "ünlü benzeşmeleri ve aykırılaşmaları" başlığı altında verilmesinin daha uygun olacağı görüşündeyiz. Bu görüşledir ki, ge-

nel anlamda yine bir çeşit ünlü bonseşmesi olarak değerlendirilebilecek ünlü uyumlarını, işlekliğini yitirmemiş eklerin bu yönleriyle incelenmesi anlamına alıyoruz.

2 - 21/ Şekilbilgisi anabölümümüzde ayrı ayrı ele alınmış olan her ekin ünlü uyumları karşısındaki durumu ayrıca belirtilmiştir. Bu nedenle burada örneklerimiz örneklerimiz daha sınırlı olarak verilecektir.

2 - 22/ Anlaşılan bu uyuma girme yeri Türk alfabesiyle başlamıştır. Bölgemiz ağızları halen (-miş) ekinin Eski Türkçedeki şeklini koruyor olsalar gerek. Bu konuda bkz.: BANGUOGLU, M., "Türkçede -mış ekinin fonksiyonları," Fuat Köprülü armağanı, (1953), s. 346-347.

1 - 23/ Bkz.: BANGUOGLU, Sesbilgisi, p. 199.; Diğer Anadolu ağızlarındaki inceleşme olayları için bkz.: CAFEROGLU, A., "Anadolu ve Rumeli ağızları ünlü değişmeleri," TDAY.Bel., (1964), ss. 1 - 33.

2 - 24/ Süleyman Çelebi, Vesîletü'n-Necât Mevlid, Hazırlayan: Ahmed ATEŞ, T.D.K. C.II. 25, Ankara, T.T.K. Basımevi, 1954, 8 + 208 s.. Bu eserdeki nüsha faksimile ve fotokopilerine bakmak bir fikir edinmek için yetişir.

2 - 25/ Bkz.: BANGUOGLU, Sesbilgisi, pp. 171; 172.

2 - 26/ Diğer anadolu ağızlarındaki düzleşme ve yuvarlaklaşma olayları için bkz.: CAFEROGLU, A., "Anadolu ve Rumeli ağızları ünlü değişmeleri," TDAY.Bel., (1964), ss. 1 - 33.; Diğer Türk şivelerinde önses ünlülerinin düzleşmesi konusunda bkz.: BASKAKOV, N.A., "Türk dillerinde ön vokallerin düzleşmesi ve Kerait-ğonin Halich-Tuck lehçesinde ö e ve ü i değişmeleri" TDAY.Bel. (1963), ss. 33-37.

2 - 27/ Diğer Anadolu ağızlarındaki daralma ve genişleme olayları için bkz.: CAFEROGLU, A., "Anadolu ve Rumeli ağızları ünlü değişmeleri," TDAY.Bel., (1964), ss. 1 - 33.

2 - 28/ BANGUOGLU, Sesbilgisi, pp. 111, 124, 135, 134, 142, 143, 144.; Ayrıca Anadolu ağızlarındaki ikiz ve ikili ünlüler için bkz.: CAFEROGLU,A., "Anadolu ve Rumeli ağızları ünlü değişmeleri," TDAY.Bel., (1964), p. 66 - 75.

2 - 29/ Krş.: OLCAY, Erzurum ağzı, p. 5.

2 - 30/ Krş.: a.g.e., pp. 2, 4, 10.; ayr.: BANGUOGLU, Sesbilgisi, pp. 149, 151, 165, 171, 175, 176, 177.; Anadolu ağızlarındaki benzeşme olayları için bkz.ayr.: CAFEROGLU, A., "Anadolu ve Rumeli ağızları ünlü değişmeleri," TDAY.Bel., (1964), pp. 32 - 34.

2 - 31/ BANGUOGLU, Sesbilgisi, pp. 171-179.

2 - 32/ BANGUOGLU, Sesbilgisi, pp. 168-170.

2 - 33/ a.g.e., pp. 168 - 170, 175 - 179.; Anadolu ağızlarındaki aykırılaşma olayları için krş.: CAFEROGLU, A., "Anadolu ve Rumeli ağızları ünlü değişmeleri," TDAY. Bel., (1964), p. 66.

2 - 34/ BANGUOGLU, Sesbilgisi, pp. 134, 135. Anadolu ağızlarında ünlü düşmesi şekilleri için bkz.: CAFEROGLU, A., "Anadolu ve Rumeli ağızlarında ünlü değişmeleri," TDAY. Bel., (1964), p. 78.

2 - 35/ BANGUOGLU, Sesbilgisi, p. 121.

2 - 36/ BANGUOGLU, Sesbilgisi, p. 117, 118.- 126.; OLCAY, Erzurum ağzı, pp. 5, 6.

2 - 37/ BANGUOGLU, Sesbilgisi, pp. 117 - 121.

2 - 38/ Krş.: a.g.e., pp. 64-65.

2 - 39/ Krş.: a.g.e., p. 122.

2 - 40/ Bkz.: BANGUOGLU, Sesbilgisi, pp. 127 - 132.; Anadolu ağızlarında ünlü türemesi örnekleri için bkz. ayr.: CAFEROGLU, Aeşb"İAnadolu ve Rumeli ağızlarında ünlü değişmeleri," TDAY.Bell., (1964), pp. 176, 177.

2 - 41/ CAFEROGLU, A., "Anadolu ve Rumeli ağızlarında ünlü

değişmeleri," TDAY.Bel., (1964), p. 76.

2 - 42/ BANGUOGLU, Sesbilgisi, p. 128.;

2 - 43/ BANGUOGLU, Sesbilgisi, p. 128.; KORKMAZ, Nevşehir yöresi ağızları, p. 51.; KAORKMAZ, Güney-Batı Anadolu ağızları, p. 55.. Bu kaynaklarda karşılaşılan örneklerden bazıları bölgemizde aşağıda görüldüğü gibidir: irecep : recep / rejep; ıramazan : remezan; ırakı : rahi; iraf : raf; ireçper : reşber / leşber; irahat : rahat; irahime : rahime; irahmet : rehmet; ilimon : limon; ilazım : lazım; ilamba : lamba; - işē : şey / şe; irāmetlik : rehmetli(yh); ireyiz : reyis; ireşit : reşit; iliyen : leşen; ileş : leş; iradō : radiyo(n); ırşat : reşat; irezil : rezil; ırustem : rusdem; ırnā : nar; ırahat : rahat; ıras gel- : ras gel-; ırmızan : remezan; - ıray : rey / ray; ırazı : razi; İrcā / ırıca : reca / reca vb.

2 - 44/ BANGUOGLU, Sesbilgisi, p. 129.

2 - 45/ a.g.e., p. 129, 66.

2 - 46/ a.g.e., p. 121, 65., 67.

2 - 47/ a.g.e., pp. 65, 67.

2 - 48/ Krş.: OLCAY, Erzurum ağzı, p. 7.

2 - 49/ Boğumlanması için bkz.: OLCAY, Erzurum ağzı, p. 11. (ğ); bkz.ayr.: KORKMAZ, Nevşehir ve yöresi ağızları, p. 59.; Fund., 251, p. 23224.

2 - 50/ Boğumlanması için bkz.: GÇOK, Genel fonetik, s.27; OLCAY, Erzurum ağzı, p.11.; Bkz.ayr.: KORKMAZ, Nevşehir ve yöresi ağızları, p. 59.; Fund. 251, p.23224;

2 - 51/ BANGUOGLU, Sesbilgisi, p. 99

2 - 52/ Boğumlanması için bkz. GÇOK, Genel fonetik, s. 28.

2 - 53/ BANGUOGLU, Sesbilgisi, p. 81

2 - 54/ Boğumlanması için krş.: OLCAY, Erzurum ağzı, p.11(ğ).

2 - 55/ Boğumlanması için bkz.: GÇOK, Genel fonetik, s. 35.

Bkz.ayr.: BANGUOGLU, Sesbilgisi, p. 87, 190; OLCAY, Erzurum ağzı, p. 11.

2 - 56/ BANGUOGLU, Sesbilgisi, p.56.

2 - 57/ ÇAGATAY, S., "Türkçede n g sesine dair," TDAY.Bel., (1954), ss. 15 - 30.; CAFEROGLU, "Anadolu ağızları konson değişmeleri," TDAYBel., (1963), p. 125. Bu ünsüzün boğumlanması için bkz. ayr. UÇOK, Genel fonetik s. 58.

2 - 58/ CAFEROGLU, "Anadolu ağızları konson değişmeleri," TDAY.Bel.,(1963), p. 14.; Bkz.ayr.: Banguoglu, Sesbilgisi, p. 47., 191.

2 - 59/ a.g.e.ler ve ilgili paragrafları.

2 - 60/ Bu ünsüz (ŋ) ünsüzüne göre biraz daha öndamağın gerisinde boğumlanır, ve daha kapalıdır.

2 - 61/ Boğumlanması için bkz.: OLCAY, Erzurum ağzı, p. 11 (h).

2 - 62/ CAFEROGLU, "Anadolu ağızları konson değişmeleri," TDAY.Bel., (1963), p. 97-101.

2 - 63/ a.g.e., p. 104.

2 - 64/ a.g.e., p. 8.

2 - 65/ Bkz.ayr.: OLCAY, Erzurum ağzı, p. 11 (ṭ).

2 - 66/ Keline ve hece sonlarında da bazan (z) ünsüzünün tonsuzlaşarak (s) olduğu görülürse de bu fertler arasında kararsızlık gösterir. (s) ünsüzünden önce geldiğinde tonsuzlaşma daha bir kesinlik kazanır.

2 - 67/ CAFEROGLU, "Anadolu ağızları konson değişmeleri," TDAY.Bel., (1963), p. 92.

2 - 68/ KORKMAZ, Kevşehir ve yöresi ağızları, p. 54.; Gerçekte Köktürk alfabesi böyle bir ayırımı yapmıştır. Ancak Köktürk yazısının bununla yalnız ünlü tasarrufuna gittiğini gittiğini sanıyoruz. Nitekim damak ünsüzlerinden bazılarının yuvarlak ve dar ünlülü şekillerini de ayırmıştır. Bu nedenle Dr.Z. KORKMAZ'ın, sözü geçen eserindeki 185 numaralı dip notundaki görü-

ge kabul ediyoruz. Sözkonusu diş-dişeti ünsüzlerinin, bildiğimiz kadariyle, değişik ikişer boğumlanmalarına ait ayrı işaretler seçmenin gereği yoktur; bu ses çiftleri Türkçe için fonolojik karşıtlık yaratmazlar. Bunları ayırmak için kullanılacak işaretler çevriyazıda fazlalık teşkil edeceklerdir.

2 - 69/ KORKMAZ, Güney-Batı Anadolu ağızları, p. 38. vd.; Nevşehir yöresi ağızları, p. 43. ved.

2 - 70/ Bkz.: DN.: 68, 69.; Bkz.ayr.: BANGUOGLU, Sesbilgisi, p. 192, 193.

2 - 71/ Bkz.: DN.: 70

2 - 72/ CAFEROGLU, "Anadolu ağızlarında konson değişmeleri," TDAY. Bel., (1965), p. 64, 65.

2 - 73/ a.g.e., pp. 567 75, 77.

2 - 74/ a.g.e., pp. 1 - 3; 4.

2 - 75/ a.g.e., pp. 4 - 6.; Bu dudak ünsüzlerinin normal boğumlanmaları için bkz.: BANGUOGLU, Sesbilgisi, p. 45.

2 - 76/ CAFEROGLU, "Anadolu ağızlarında konson değişmeleri," TDY. Bel., (1963), p. 107 - 113.

2 - 77/ BANGUOGLU, Sesbilgisi, pp. 121-123, 123-124. Bu paragraflarda ileri sürülen fikir ve örnekler bölgemiz ağızları için de geçerlidir. Diğer anadolu ağızlarındaki bu tür olaylar için bkz.: KORKMAZ, Güney-Batı Anadolu ağızları, pp. 134, 135; Nevşehir ve yöresi ağızları, pp. 112, 113.

2 - 78/ Bu eklerin büzülmeye uğramasında yapılarındaki akıcı veya akıcılaşabilir yarı-ünsüz, yarı-ünlü niteliğindeki (y, r, ğ) unsuzlerinin düşmesi rol oynamıştır: -(i)r ∠ -(y)ir ∠ -(y)ur ∠ -(i)yur ∠ -(i)yor ∠-iyorır; -(y)im ∠ -(i)yim ∠ -(i)yīm ∠ -(i)yiyim ∠ -(i)yeyim ∠ -(i)yayım ∠ -(°)yayım / - (°)yeyim ; -(i)m ∠ -(i)yim; -(y)acam ∠ -(y)acām ∠ -(y)acaam ∠ -(y)acağam.

2 - 79/ BANGUOGLU, Sesbilgisi, p. 76.

2 - 80/ a.g.e., p. 76.

2 - 81/ BROCKELMANN, C., Osttürkische Grammatik, pp. 3 - 5.

2 - 82/ BANGUOGLU, Sesbilgisi, p. 76.

2 - 83/ Krş.: KORKMAZ, Nevşehir ve yöresi ağızları, p. 71.

2 - 84/ Krş.: OLCAY, Erzurum ağzı, p. 12.

2 - 85/ Krş.: BANGUOGLU, Sesbilgisi, 87.; KORKMAZ, Nevşehir ve yöresi ağızları, p. 75; OLCAY, Erzurum ağzı, p.15. CAFEROGLU, "Anadolu ağızlarında konson değişmeleri," TDAY. Bel., (1963), p. 14-15.

2 - 86/ GABAIN, A. von, AGr., p. 25.

2 - 87/ BANGUOGLU, Sesbilgisi, p. 81.

2 - 88/ Az sayıda kelimenin başında (h) sesi görülür. Bunlardan bazıları ön-türeme ile oluşmuştur, bazıları da asli (h) ünsüzleridir. Ama durum şöyle de (h) ünsüzü lehinde kararsızlık gösterir: haj / haci (hac / hacı), heram / heram (haram), helal (helâl); hayva (ayva)vb.

2 - 89/ BANGUOGLU, Sesbilgisi, p. 86.; KORKMAZ, Nevşehir ve yöresi ağızları, p. 73; Krş.ayr.: OLCAY, Erzurum ağzı, p. 15.

2 - 90/ BANGUOGLU, Sesbilgisi, 86.

2 - 91/ a.g.e., p. 85.; Krş. ayr.: CAFEROGLU, "Anadolu ağızlarında konson değişmeleri," TDAY. Bel., (1963), p. 102.

2 - 92/ BANGUOGLU, Sesbilgisi, 79.; CAFEROGLU, "Anadolu ağızlarında konson değişmeleri," TDAY. Bel., (1963), p. 92.

2 - 93/ BANGUOGLU, Sesbilgisi, p. 83, 84.

2 - 94/ Köktürk, Brahmi yazıları ve Mani metinleri (b/p) ayırımı yapmalarına rağmen (p) ünsüzünü işaret eden harfleri alınma kelimeler dışında çok seyrek olarak Türkçe kelimelerin başında görülebilmektedir. Bkz.: GABAIN, A. von, AGr., p. 25, ve Sözlük.

2 - 95/ BANGUOGLU, Sesbilgisi, pp. 101, 102, 182, 184 - 188.

2 - 96/ a.g.e., p. 90

2 - 97/ a.g.e., p. 91, 206, 207.

2 - 98/ a.g.e., p. 85.

2 - 99/ a.g.e., p. 188.

2 - 100/ a.g.e., p. 96-100.

2 - 101/ Bu değişme seyrek te olsa bazı Türk şivelerinde görülür. Bkz.: Fund., İnd.phon., (nl > nn).

2 - 102/ Krş.: BANGUOGLU, Sesbilgisi, p. 105.

2 - 103/ BANGUOGLU, Sesbilgisi, p. 103.

2 - 104/ a.g.e., p. 97.

2 - 105/ Krş.: BANGUOGLU, Sesbilgisi, p. 81.; Kelimebaşında (k- h-) değişmesi Kıpçak Türkçesinde yaygınlık gösterir. Krş.ayr.: DENY, J., L'Arméno-Coman et les Ephémérides de Kamieniec, s. 19, 55.

2 - 106/ BANGUOGLU, Sesbilgisi, p. 78.

2 - 107/ Krş.: a.g.e., p. 89.

2 - 108/ KIRLIOGLU, "'Lehce-i Erzurum' yazmasındaki halk sözleri," TDAY. Bel., (1962), s. 243, 244.

2 - 109/ ÇAĞATAY, S., "Türkçede n̄ - ġ sesine dair," TDAY. Bel. (1954), ss. 15-30.

2 - 110/ Batı Türkçesinde (ġ/g) ünsüzlerinin düşmesi konusunda bkz.: BANGUOGLU, Sesbilgisi, p. 110, 111.; ayr.: ARAT, R.R., Atebetü'l-Hakayık, ss. 107-114.; BENZING, J., "Γ(ġ) final dans les Langues turques," Jean DENY Armağanı, s. 51-60.

2 - 111/ Krş.: BANGUOGLU, Sesbilgisi, p. 116.

2 - 112/ ECKMANN, J., "Kelime ortasında anorganik b, p,ve m'-nin türemesi," T.D. 10., ss. 215-220.

2 - 113/ Bkz.: BANGUOGLU, Sesbilgisi, pp. 52, 70.; ayr.: ERGIN,

H., "Türk dillerinde metathèse," TDAY.Bel., (1955), ss. 161-180.; CAFEROGLU, "Anadolu ağızlarındaki metathèse gelişmesi," TDAY.Bel., (1955), ss. 1-7.; ünlü-ünsüz göçüşmesi için bkz.: 222082 .

2 - 114/ Bizim tesbit edemediğimiz "billaf (bir lâf), telliyh (terlik), tekelleyh (tekerlek)" örnekleri için bkz.: OLCAY, Erzurum ağzı, p. 17.

2 - 115/ Bu gelişmenin tam benzeşmeyle bitmesine engel Türkçenin (-mm-> -mb-) aykırılaşmasından hoşlanması olsa gerek. Bu aykırılaşmanın örnekleri için bkz.: EREN, H., "Türkçede -mm- -mb- dissimilation'u", TDAY.Bel. (1959), ss. 95 - 103.

2 - 116/ Krş.: BANGUOGLU, Sesbilgisi, pp. 91, 206.; Aydın konuşmasında tonca benzeşme olayı, bölgemiz ağızlarında ters bir şekilde, tonsuzlaşma yönünde gelişmiş ve kurallaşmıştır. Krş.ayr.: OLCAY, Erzurum ağzı, p. 18.

2 - 117/ Krş.: BANGUOGLU, Sesbilgisi, p. 152.; ayr.: KORKMAZ, Nevşehir ve yöresi ağızları, p. 116.

2 - 118/ Bkz.: BANGUOGLU, Sesbilgisi, p. 222 - 243.; Ayr. Krş. KORKMAZ, Nevşehir ve yöresi ağızları, p. 140 - 149.

ŞEKİLBİLGİSİ:

3 - 1/ DİLÂÇAR, A., Dil, diller ve dilcilik, s. 49-50. Bkz. ayr.: GREVISSE, M., Le Bon Usage, ss. 26-27.

3 - 2/ MARTINET, A., Eléments de Linguistique générale, 4-10 ve 11.

3 - 3/ a.g.e., 4-12, 4-20, 4-41, 6-2 ve 4.

3 - 4/ ERGİN, M., Türk dil bilgisi, p. 124.: anlam unsurları = manalı şekiller; vazife unsurları = vazifeli şekiller.

3 - 5/ yun. μορφή (şekil) + λόγος (bilim) + fr. -ie (yapım eki) = fr. morphologie; bkz.: MARTINET, A., Eléments de Linguistique générale, 3-41, 4-2, 4-6.

3 - 6/ yun. μορφή (şekil) + φωνή (ses) + λόγος (bilim) + fr. -ie (yapım eki) = fr. morpho(pho)nologie; bkz.: MARTINET, A., Eléments de Linguistique générale, 3-41.

3 - 7/ Eski Türkçe devresinde uyuma giren bu ek, bir ara Eski Anadolu Türkçesinde yalnız düz ünlülü olarak kullanılmıştır; sonra, tekrar uyuma girmeye başlamıştır. Yoruhboyu ağızlarında yuvarlak ünlülü şekillerinin daha yaygın olarak kullanılışını bu ekin tarihi gelişmesine bağlıyamıyoruz. Bkz.: Ergin, M., Türk dil bilgisi, p. 206.

3 - 8/ ERGİN, M., Türk dil bilgisi, p. 206.

3 - 9/ Ekin ünlüsü Eski Türkçede, Eski Anadolu Türkçesinde ve Osmanlı Türkçesinin ilk devirlerinde düz-dar -belki de ince- dır. Bkz.: ERGİN, Türk dil bilgisi, p. 207.; Fakat biz gerek ünlüsünün düz-dar-ince şekliyle yaygın oluşunu, gerek ünsüzünün daha çok tonlu şekliyle kullanılışını bölgemiz ağızlarının genel eğilimine bağlıyoruz (bkz.: 222-3.; 232-5.).

3 -10/ ERGİN, Türk dil bilgisi, p. 207.

3 - 11/ Bu ek te Eski Türkçede ünlüsü kalınlık-incelik ve

düzlük-yuvarlaklık uyumuna girmek şartıyla (+lığ / +lig / +luğ / +lüg) şekillerindeydi. Daha sonra (-ğ/ -g) ünsüzleri düştü, ve Eski Anadolu Türkçesinde yalnız yuvarlak ünlülü şekilleriyle görüldü. Bkz.: ERGİN, Türk dil bilgisi, p.208. Ekin bölgemiz ağızlarında düz-dar-ince ünlülü olmasını bölgemiz ağızlarının genel eğilimine bağlıyoruz (bkz.: 222-3.).

3 - 12/ ERGİN, Türk dil bilgisi, p. 208.

3 - 13/ Bölgemiz ağızları bu ekin Eski Türkçedeki şeklini korumaktadırlar. Eski Anadolu Türkçesinde yalnız yuvarlak ünlülü şekilleri olan (+suz / +süz) kullanılmıştır. Bkz.: ERGİN, Türk dil bilgisi, p. 209.

3 - 14/ ERGİN, Türk dil bilgisi, p. 209.

3 - 15/ Eski Türkçede (+ki) ekinin ünlüsü kalınlık incelik uyumuna girdiği gibi ünsüzü de duruma göre ön ve art damaklı olurdu. Bugün araştırma bölgemizdeki Şenkaya-Olur Türkmen ağızlarında görülen durum bu ekin eski şekillerini koruma eğiliminden başka birşey değildir. Bkz.: ERGİN, Türk dil bilgisi, p. 210.

3 - 16/ ERGİN, Türk dil bilgisi, p. 210.

3 - 17/ Bu ekin Çoruhboyu ağızlarında bazan düz ünlülerden sonra da yuvarlak ünlülü kullanıldığını Eski Anadolu Türkçesine bağlayabiliriz. Bkz.: ERGİN, Türk dil bilgisi, p. 211.

3 - 18/ Bu ve bundan önceki ekin önses ünsüzlerinin tonlu oluşunu bölgemiz ağızlarının genel eğilimine bağlayacağız. Ekin Eski Türkçede ve Eski Anadolu Türkçesinde önses ünsüzü (ç), Osmanlı Türkçesi ile (c) olmaya başlamıştır. Bkz.: ERGİN, Türk dil Bilgisi, p. 212.

3 - 19/ Bkz. DN. 18

3 - 20/ ERGİN, Türk dil bilgisi, p. 212.

3 - 21/ Eski Anadolu Türkçesinde (+çuğaz / +çügez) şekillerindedir. (c) li şekil sonradan oluşmuştur. Bkz.:

ERGİN, Türk dil bilgisi, p. 213. Bugün Azeri Türkçesinde kullanılan bu ek 'Dede Korkut'ta'da geçmektedir. Bkz.: ERGİN, Dede Korkut kitabı, C.II., p. 79. Krş.ayr.: OLCAY, Erzurum ağzı, p. 47.

3 - 22/ ERGİN, Türk dil bilgisi, p. 213.

3 - 23/ Bkz.: DN.: 21, 22.; Ayr.: OLCAY, Erzurum ağzı, p. 48.

3 - 24/ (+ça+çak) eşitlik ve küçültme eklerinden oluşmuş olsa gerek. Bkz.: Fund. Ind. morph., (+ça) ve (+çak). Bkz.ayr.: OLCAY, Erzurum ağzı, p. 49.

3 - 25/ Ekin ünsüzü genel eğilime uyarak tonludur (bkz.: 252 - 5.). Eski Türkçede tonsuzdu. Tonlu şekil Eski Anadolu Türkçesinden sonra ortaya çıkmıştır. Türkiye Türkçesi aydın konuşmasından farklı olarak bölgemiz ağızlarında kelime sonunda bulunduğunda vurguludur. Bkz.: ERGİN, Türk dil bilgisi, p. 215.

3 - 26/ ERGİN, Türk dil bilgisi, p. 215.

3 - 27/ Bu ek Eski Türkçede (+taş / +teş / +daş / +deş : Eşlik bildiren bir ek) şekillerinde kullanılmıştır. Yapı itibariyle (+taş ∠ +ta-ş) veya (+taş ∠ +ta + iş "eş" ?) şekillerinde düşündülebilir. Bkz.: GABAİN, A. von, AGr., p. 68. Bölgemiz ağızlarında ünsüzü genel eğilime uyarak tonludur (bkz.: 252 - 5.).

3 - 28/ ERGİN, Türk dil bilgisi, p. 216.

3 - 29/ Bu ek Eski Türkçede (+^{o}nç) şeklindeydi. Batı Türkçesinde bir iyelik eki teklik 3. şahıs ilişmesiyle bu ek (+^{o}nçi / +^{o}nci) şekline girmiştir. Genel eğilime uyarak ekin sonsesi bölgemiz ağızlarında duz-dar-incedir (bkz.: 252 - 3.). Bkz.: ERGİN, Türk dil bilgisi, p. 217.

3 - 30/ ERGİN, Türk dil bilgisi, p. 217.

3 - 31/ Bu ek Eski Türkçede (+ar / +er / +rar / +rer ∠ bi/-rer'den yanlış bölünme ile) şekillerinde idi. (+şar / +şer ∠ be/şer'den yanlış bölünme ile) Batı Türkçe-

şekilde oluşmuştur. Bkz. ERGİN, Türk dil bilgisi, p. 218.

3 - 32/ ERGİN, Türk dil bilgisi, p. 218.

3 - 33/ a.g.e., p. 219.

3 - 34/ Ekin yapısı (+°m+sı) şeklinde olsa gerek. Buradaki (-°m+) eki sübjektiflik ifade etmesi bakımından tekllik 1. şahıs iyelik eki olarak düşündlebilir. Hitekim böyle sübjektiflik ifade eden (+°mtırak) ve fiyapma eki (+°mse-) eklerinde de bu (+°m+) görülmektedir (?). Bkz. ERGİN, Türk dil bilgisi, p. 221.

3 - 35/ Eski Türkçedeki (+sığ / +sig) eklerinden oluşmuş olsa gerek. Bkz.: ERGİN, Türk dil bilgisi, 220.

3 - 36/ Bu ek Batı Türkçesinde görülmektedir ve yenidir. Teşekkülü için bkz.: ERGİN, Türk dil bilgisi, p. 222.

3 - 37/ ERGİN, Türk dil bilgisi, p. 222.

3 - 38/ Ekin ünlüsü Eski Türkçede ünlü uyumlarına girer. Eski Anadolu Türkçesinde yalnız yuvarlak ünlülü şekilleri vardır. Sonradan tekrar uyumlara girmiştir. Bölgemiz ağızlarında genel eğiliime uyarak yalnız düz-dar -ince ünlülü şekilleri vardır (bkz.: 222 - 3.). Bkz. ERGİN, Türk dil bilgisi, p. 224.

3 - 39/ Eski Anadolu Türkçesinde yaygın olarak görülen bu ek (+layın / +la-ymen) şeklinde oluşmuş olsa gerek. Bkz. ERGİN, Türk dil bilgisi, p. 225. Bölgemiz ağızlarında (y) ünsüzünün kendinden önce gelen ünluler üzerinde daraltıcı ve inceltici etkisiyle (+liyin) tek şeklini almıştır (bkz.: 22202 - 21.).

3 - 40/ Eski Türkçede (+çıl / +çil) şeklindeydi; bölgemiz ağızlarında genel eğiliime uyarak ünsüzü tonlulaşmıştır (232 - 5). Ayrıca ünlü uyumuna da girmiştir. Bkz.: ERGİN, Türk dil bilgisi, p. 224.; bkz.ayr.: OLCAY, Erzurum ağzı, p. 50.

3 - 41/ ERGİN, Türk dil bilgisi, p. 231.

3 - 42/ Bu ek tabiat taklidi kelimelerin sonunda görülen iş-

lek (+ıl+ / +ır+) ses grupları üzerine (+ti) isimden isim yapma ekinin getirilmesiyle elde edilmiştir. Bkz.: ERGİN, Türk dil bilgisi, p. 241. Bölgemiz ağızlarında genel eğilime rağmen ek başındaki (t) ünsüzü hemen hemen hiç tonlulaşmaz (bkz.: [illegible] - 45.; [illegible] - 22.).

3 - 43/ ERGİN, Türk dil bilgisi, p. 247.

3 - 44/ ERGİN, Türk dil bilgisi, p. 558.

3 - 45/ a.g.e., p. 264.

3 - 50/ a.g.e., p. 265.

3 - 51/ a.g.e., p. 265.

3 - 52/ a.g.e., p. 266.

3 - 53/ a.g.e., p. 266.

3 - 54/ a.g.e., p. 267.

3 - 55/ a.g.e., p. 267.

3 - 56/ Eski Türkçede, Eski Anadolu Türkçesinde, Batı Türkçesinde bu ek (-^{o}k / -^{o}k) şekillerindedir. Sızıcılaşma doğu Anadolu ağızlarında meydana gelmiştir. Bkz.: ERGİN, Türk dil bilgisi, p. 268.

3 - 57/ Bkz.: DN.: 56/.

3 - 58/ ERGİN, Türk dil bilgisi, p. 270.

3 - 59/ Bu ek Eski Türkçede (-ğu / -gu) şeklindeydi. Bölgemiz ağızlarından İspir ağızlarında bu şeklin kalıntıları görülmektedir. Esasen ekin Batı Türkçesinde uyuma girişi yenidir. Bkz.: ERGİN, Türk dil bilgisi, p. 271.

3 - 60/ ERGİN, Türk dil bilgisi, p. 271.

3 - 61/ a.g.e., p. 272.

3 - 62/ Bu ek Eski Anadolu Türkçesinde (-ğun / -gün) şeklindedir. Düzlük-yuvarlaklık uyumuna girişi yakın devreye aittir. Çoruhboyu ağızları eski şekli devam et-

tirme gayreti içindedir. Bkz.: ERGİN, Türk dil bilgisi, p. 273.

3 - 63/ ERGİN, Türk dil bilgisi, p. 273.

3 - 64/ a.g.e., p. 274.

3 - 65/ a.g.e., p. 274.

3 - 66/ Bu ekin de eskiden sadece yuvarlak ünlülü şekilleri vardı (-ġuç / -güç). Bkz.: ERGİN, Türk dil bilgisi, p. 275.

3 - 67/ ERGİN, Türk dil bilgisi, p. 276.

3 - 68/ Bu ekin eski şekli (-ağan / -egen) dir. İnce ünlülü şeklindeki damak ünsüzü bölgemiz ağızlarında henüz sızıcılaşmamıştır. Bkz.: ERGİN, Türk dil bilgisi, p. 277.

3 - 69/ Eski Türkçede (-^{o}ġçı / -^{o}gçi) veya (-ġuçı / -güçi) şekillerinde olan bu ek (ġ/g) ünsüzlerinin düşmesiyle (-uçı / -üçi) şekline girmiştir. Düzlük-yuvarlaklık uyumuna bağlanması yakın zamana aittir. Bkz.: ERGİN, Türk dil bilgisi, p. 278.

3 - 70/ Bu ekin yapısı (-^{o}n-ç) şeklindedir. Eski Türkçeden bu yana kullanılagelmektedir. Bkz.: ERGİN, Türk dil bilgisi, p. 279.

3 - 71/ Bu ekin gelişmesi için bkz.: ERGİN, Türk dil bilgisi, p. 280.

3 - 72/ ERGİN, Türk dil bilgisi, p. 281.

3 - 73/ Bu ek Eski Türkçede ve Eski Anadolu Türkçesinde (-dı / -di) şekillerindeydi. Tonsuzlaşma sonradan meydana gelmiştir. Bkz.: ERGİN, Türk dil bilgisi, p. 282.

3 - 74/ ERGİN, Türk dil bilgisi, p. 286.

3 - 75/ a.g.e., p. 307.

3 - 76/ a.g.e., pp. 308, 309.

3 - 77/ Bkz.: DN.: 2 - 22/.

3 - 28/ Bu ekin Eski Anadolu Türkçesinde ünlüsü yuvarlaktır. Çoruhboyu ağızları bunu devam ettirmektedirler. Bkz. ERGİN, Türk dil bilgisi, p. 574.

3 - 29/ Tarihini Eski Anadolu Türkçesinin sonlarına kadar götürebildiğimiz bu ek (-acak / -ecek /-açak /-eçek) şekillerinde görülebilmektedir. Bkz.: ERGİN, Türk dil bilgisi, p. 575.; Dede Korkut kitabı, C.II., p. 208.

3 - 30/ Bu ekin yapısı için bkz.: ERGİN, Türk dil bilgisi, p. 577.

3 - 31/ Bkz.: OLCAY, Erzurum ağzı, p. 46.

3 - 32/ ERGİN, Türk dil bilgisi, p. 576.

3 - 33/ Normal olarak bir fiil kökü veya bildirme halindeki çekimli bir fiil üzerine isim hal ekleri alamayacağına göre böyle (-ø+) değerli bir monème kabul etmemiz gerekmektedir.

3 - 34/ ERGİN, Türk dil bilgisi, p. 251.

3 - 35/ a.g.e., p. 252, 253.

3 - 36/ a.g.e., p. 254.

3 - 37/ a.g.e., p. 256.

3 - 38/ a.g.e., p. 257.; bkz.ayr.: DN.: 3 - 42/.

3 - 39/ a.g.e., p. 258.

3 - 40/ a.g.e., p. 259.

3 - 41/ a.g.e., p. 262.; bkz.ayr.: DN.: 3 - 34/.

3 - 42/ Bu ekin ünlüsü Eski Anadolu Türkçesinde düz-dar olarak görülmüştür. Bkz.: ERGİN, Türk dil bilgisi, p. 319.

3 - 43/ Baktığımız kaynaklarda böyle bir ekle karşılaşmadık.

3 - 44/ Bu ekin kullanılış ve gelişmesi için bkz.: ERGİN, Türk dil bilgisi, p. 320.

3 - 45/ ERGİN, Türk dil bilgisi, p. 321.

3 - 96/ Ekin ünlüsü dar olduğu takdirde, gerek Eski Türkçede, gerek Eski Anadolu Türkçesinde yuvarlaktır. Çoruhboyu ağızları bu durumu devam ettirmektedirler. Bkz.: ERGİN, Türk dil bilgisi, p. 322.

3 - 97/ a.g.e., 326.

3 - 98/ a.g.e., 323.

3 - 99/ Eski Türkçede bu ek (-tur- / -tür- / -dur- / -dür-), Eski Anadolu Türkçesinde (-dur- / -dür-) şekillerindedir. Çoruhboyu ağızları Eski Anadolu Türkçesindeki şekli yaşatmaktadırlar. Bkzz: ERGİN, Turk dil bilgisi p. 324.

3 - 100/ Bazı dillerde teklik durumu ses değeri olan bir ekle belirtilmiştir, örn.: yun. λόγο +ς (söz + ø) /λόγο+ι (söz + lér); lat. camp + ŭs (ová + ø) / camp + ī (ova + lár); rus. книг + a (kitáp + ø) /книг +и (kitap + lár). Dil yapısı bakımından bu örnekleri Türkçeye ( ) içerisinde görülen şekillerle aktarabiliriz.

3 - 101/ ERGİN, Türk dil bilgisi, p. 349.

3 - 102/ a.g.e., 387.

3 - 103/ 'Tez bitti.' cümlesini alalım. Bu cümleyi işiten 'Hangi tez / Kimin tezi bitti?' sorusunu sorduğunda alacağı cevapla belirtilmemiş iyeliği açığa çıkaracaktır. O halde sözkonusu cümlede gizli de olsa bir iyelik vardır ve bu herhangi bir sesle karşılanmamıştır, yani (+ø+)dır.

3 - 104/ ERGİN, Türk dil bilgisi, p. 350.

3 - 105/ Eski Anadolu Türkçesinde iyelik eki tekli ve çokluk 1. ve 2. şahışların ünlüleri yuvarlaktır. Çoruhboyu ağızlarında da genellikle böyledir. Bkz.: ERGİN, Dede Korkut kitabı, C.II., p. 159.

3 - 106/ Bkz.: DN.: 3 - 105/.

3 - 107/ Bkz.: DN.: 3 - 105/.

3 - 108/ Azeri Türkçesinde olduğu gibidir. Ancak bölgemiz ağızlarında ünlüsü düzlük-yuvarlaklık uyumlarına girerek düz şekilleriyle de görülür. Bkz.: Fund. s.300.

3 - 109/ Azeri Türkçesinde olduğu gibi bölgemiz ağızlarında da Eski Türkçedeki şekillerini korumaktadır. Eski Anadolu Türkçesinde de bu ek (+ı / +i / +sı / +si) şekillerindeydi. Bkz.: ERGİN, Türk dil bilgisi, p.350; ERGİN, Dede Korkut kitabı, p. 159; GABAIN, AGr., p. 193.; Fund. s. 300.

3 - 110/ ERGİN, Türk dil bilgisi, p. 352.

3 - 111/ Belirtili ilgi hali eki eski Türkçede (+ng / +ıng / +ing / +ang / +eng) yuvarlak ünlülerle (+ung / +üng), ve (+nıng / +ning / +nung / +nüng / +nang / +neng) şekillerindeydi. Fakat Eski Anadolu Türkçesinde yalnız yuvarlak ünlülü şekileriyle karşılaşılır. Bölgemiz ağızlarında ek sonundaki (ng) ünsüzü (n) olmuştur. Çoruhboyu ağızlarında ekin ünlüsü Eski Anadolu Türkçesinde olduğu gibi yuvarlaktır. Bkz.: GABAIN, AGr., p. 179.; ERGİN, Türk dil bilgisi, p. 355.; Dede Korkut kitabı, C.II., p. 160.

3 - 112/ Belirtili yükleme hali eki bölgemiz ağızlarında Eski Anadolu Türkçesine uygundur. Bkz.: ERGİN, Türk dil bilgisi, p, 354.; Dede Korkut kitabı, C.II., p. 161.

3 - 113/ ERGİN, Türk dil bilgisi, p. 355.

3 - 114/ a.g.e., pp. 356, 357.

3 - 115/ Azeri Türkçesinde yaygın olarak görüldüğü şekildedir. Bkz.: Fund. s. 299.

3 - 116/ ERGİN, Türk dil bilgisi, p. 359.; Dede Korkut kitabı, C.II., p. 167.

3 - 117/ ERGİN, Türk dil bilgisi, p. 362.; Ayr.: Bölgemizde görülen farklı sıfatlar sözlüğe alınmıştır.

3 - 118/ Bkz.: Fund. Ind. morph., (+rak / +rek).

3 - 119/ Bkz.: Fund. s. 205.

3 - 120/ ERGİN, Türk dil bilgisi, 374.

3 - 121/ a.g.e., p. 598.

3 - 122/ a.g.e., p. 561.

3 - 123/ Eski Türkçede 'tağ' (değil) olumsuzluk edatı ve '-ol' bildirme ekinden türemiştir (tağ ol = değil). Eski Anadolu Türkçesinde (degül) şeklindeydi. Çoruhboyu ağızları bu şekli korumaktadırlar. Bkz.: ERGİN, Türk dili bilgisi, p. 629.

3 - 124/ ERGİN, Türk dil bilgisi, p. 624.

3 - 125/ a.g.e., p. 626.

3 - 126/ a.g.e., p. 608.

3 - 127/ a.g.e., p. 379.

3 - 128/ a.g.e., p. 502.

3 - 129/ Bkz.: DN.: 3 - 123/.

3 - 130/ ERGİN, Türk dil bilgisi, p. 435.: Burada mücerret hareketin olumlu veya olumsuzlugu sözkonusu edilmemiştir. Halbuki bütün fiiller için bu durumlar açıktır.

3 - 131/ ERGİN, Türk dil bilgisi, p. 318.

3 - 132/ KIRZIOGLU, "'Lehçe-i Erzurum' yazmasındaki halk sözleri," TDAY. Bel., (1962), s. 243, 244.

3 - 133/ Bunlardan "fetir" kelimesi (a. فطر) dir. "pisbor" kelimesi ise bizim şimdilik menşeini tesbit edemediğimiz, fakat Farça olması muhtemel bir kelimedir.

Erasiyap GEMALMAZ

Türk Dili Asistanı
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ
E R Z U R U M

E R Z U R U M İ L İ A G I Z L A R I

(İnceleme - Metinler - Sözlük ve Dizinler)

2. cilt

- Doktora Çalışması -

E R Z U R U M - 1 9 7 2

ERZURUM İLİ AGIZLARI

7

M E T İ N L E R

Kütüphanesi
Demb. No: 3334

Ö R N E K M E T İ N L E R

4 Bu bölümde, araştırmamıza esas aldığımız metinlerin örnek teşkil edebilecek nitelikte olanlarından yalnız bir kısmı verilebilmiştir. Daha önce çeşitli vesilelerle (öğrenci tezleri vb.) yazıya geçirilmiş metinleri bulunan ilçelerin yerleşmelerinden daha az ölçüde metin verilmiş, buna karşılık, daha önce yazıya geçirilmiş metinleri, olmayan veya az sayıda olan ilçelerin yerleşmelerinden daha çok metin verilmeye çalışılmıştır.

Aşağıda, daha önce gösterilmiş olan çevri-yazı işaretlerimiz (bkz.: 21) dışında kalan ve yalnız metinlerimiz için özel anlam kazanmış olan işaretlerin değerlerini, ayrıca Örnek Metinlerimizin toplu listesini ve bunların derlenmiş oldukları yerleşmeleri gösterir haritayı veriyoruz.

İ ş a r e t l e r

. : tam bildirme durağı

! : tam ünlem durağı

? : tam soru durağı

, : yarım durak

; : 3/4 durak

: : 3/4 durak (sıralama ve açıklama durağı)

... : normalden uzun bir duraklamanın işareti

/ : asıl konuşmacıdan başkası tarafından söylenmiş

ve metne ithali gereksiz görülmüş bir sözün (soru veya bildirme cümlesi vb.) kayıttaki varlığını gösterir işaret

// : asıl konuşmacının gereksiz görüldüğü için metne ithal edilmemiş konuşma kesiminin kayıttaki varlığını gösterir işaret

/// : gereksiz görüldüğü için metne ithal edilmemiş asıl konuşmacı ile başkası veya başkaları arasında geçen karşılıklı bir konuşmanın kayıttaki varlığını gösterir işaret

/-.....-/ : konuşmacıdan başkasının gerekli görüldüğü için metne ithal edilmiş sözünü gösterir işaret

- ..... - : şiirde mısraların başlangıç ve sonunu gösterir işaret

— ..... - - : şiirde dörtlüklerin başlangıç ve sonunu gösterir işaret

) ..... (: şiir içerisine konuşmacının soktuğu açıklayıcı nitelikteki sözleri gösterir işaret

B. : Arşivimizdeki "Band No:"

K. : Band üzerindeki "Kanal No:"

ÖRNEK : KAYIT: B.16; K.B-1; 0479-0600 = Arşivimizdeki (16) numaralı 'Erzurum' teyp bandının 2. yüzünün (B = 2; A = 1) 1. kanalına 0479-0600 devirleri arasında kaydedilmiş demek olup, metin içerisinde uzun sayılabilecek atlamalarda, kayıt bilgisinin farklı kısmı ayrıca / ..... / arasında satırbaşı yapılmaksızın, gerektiğinde yazılmıştır.

DERLEME:..... : derleme yapılan yerleşmenin ve derlenen metnin sıra numarasını gösterir

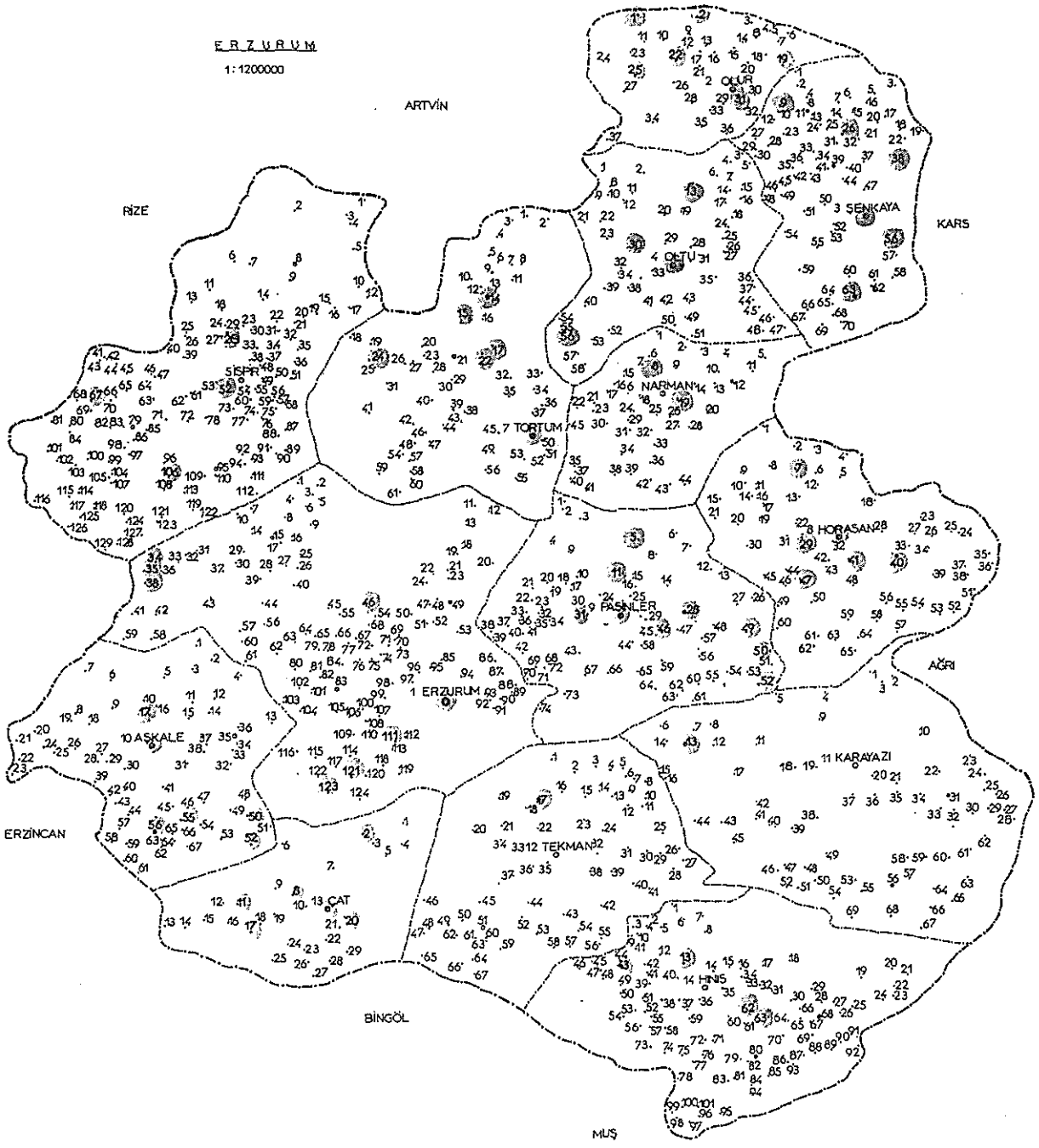
Örnek Metinlerin Listesi

S.no:	Metin no:	Konuşan:	Konu:	Satır sayısı
	ERZURUM MERKEZ İLÇESİ			
1	01 000 01	Mehmet ATASEVER	Hikâye	100
2	01 000 02	İshak DERBAZLAR	Hikâye	120
3	01 035 01	Mevlüt DÜZYURT (60)	Hatiralar ve Köroğlu hikâyesi	201
4	01 038 01	Mehmet CEYLAN (50)	Askerlik hatırası	19
5	01 038 02	Kâzım CEYLAN (38)	Askerlik hatırası	80
6	01 046 01	Mustafa ARICI	Sakal bırakması	26
7	01 111 01	Firak ŞAHİN (65)	Seferberlik	180
8	01 121 01	Yusuf ŞEKER (72)	Hayat hikâyesi	137
9	01 123 01	Rasim ÖGET	Başından geçenler	54
	OLUR İLÇESİ			
10	02 000 01	Hacı KOÇAK (70)	Seferberlik	78
11	02 000 02	Tufan COŞKUN	Seferberlik	80
12	02 001 01	Yusuf ÖNER (76)	Seferberlik	60
13	02 002 01	Hamdi ŞENYAYLA	Karışık	25
14	02 019 01	Polat DEMİR (50)	Evlenme ve köy işleri	60
15	02 022 01	Binali ZENGİN	Köy işleri ve askerlik	20
16	02 022 02	Yusuf DEMİRCİ	Avcılık, seferberlik ve köy işleri	90
17	02 025 01	Beygo ÇALIŞKAN	Köy işleri	24
18	02 031 01	Kâzım ALKAN	Köy işleri ve düğün	64
	ŞENKAYA İLÇESİ			
19	03 000 01	Altun Nine (80)	Karışık	106
20	03 009 01	Murat oğl. Mehmet	İş hayatı ve mahkeme	52
21	03 009 02	Mehmet ASKER	Karışık	28
22	03 009 03	Rıza COŞAR (45)	Evlenme adetleri	74
23	03 026 01	Almas Hanım (30)	Yoksulluk ve giyim	24

24	03 058 01	Asker DEMİR	İstiklâl harbi ve diğer hatıralar	114
25	03 056 01	Ali ARGAT	Karışık	20
26	03 063 01	Binali MORKOÇ (37)	Bardız kilimleri	113
	OLTU İLÇESİ			
27	04 000 01	Suphi GÜRSOY (37)	Avcılık ve hırsızlık	136
28	04 013 01	Şevket ÖNAL	Seferberlik	73
29	04 030 01	Ahmet ÖZDEN (36)	Pehlivanlık ve düğün adetleri	43
30	04 056 01	Mustafa SONKAYA	Karışık	116
	İSPİR İLÇESİ			
31	05 028 01	Nizamettin AKSU (44)	Hatıralar ve köy hali	98
32	05 052 01	Ahmet KARAKURT (39)	Hatıra	240
33	05 067 01	Abdürrahim YETİM (40)	Karışık	38
34	05 106 01	Adil GÜNEŞ (50)	Fıkra	23
	NARMAN İLÇESİ			
35	06 008 01	Zihni TAŞÇI (65)	Âşık Sümmanî	69
36	06 008 03	Arslan SEYFET	Âşık Sümmanî	58
37	06 008 04	Hüseyin YAZICI	Dedesi Âşık Sümmanî	179
38	06 019 01	Gülşeher Hanım (60)	Seferberlik	150
	TORTUM İLÇESİ			
39	07 000 01	Mehmet ERYAMAN	Seferberlik	176
40	07 014 01	Kahraman TAŞÇI	Mahkûmiyeti	21
41	07 015 01	Hasan KAYABAY	Topuğunun çıkması	28
42	07 015 02	Mehmet ERLER	Ayı avı	30
43	07 015 03	Şems KIZILCIK	Seferberlik	139
44	07 017 01	Nazım MARAN (83)	Seferberlik	37
45	07 022 01	Kahraman oğl. Hamit	Varto depremi	25
46	07 022 02	İsmail AKBULUT	Köy işleri	19
47	07 024 01	İsmail KÜÇÜK	Üzerine açılan ateş	40
	HORASAN İLÇESİ			
48	08 000 01	Seyyid ARSLAN (70)	Seferberlik	64
49	08 000 02	Aziz DURMUŞ (60)	Seferberlik	73

50	08 000 04	Mazhar ŞİMŞEK	Düğün adetleri	38
51	08 007 01	Hüseyin PALA	Dinle ilgili meseleler	157
52	08 029 01	Mehmet GÜMÜŞ (75)	Seferberlik	119
53	08 040 01	Hasan YILMAZ	Seferberlik	160
54	08 041 01	Ziya ALKILIÇ (72)	Seferberlik	114
55	08 047 01	İskender YILMAZ	Karışık	48
	PASİNLER İLÇESİ			
56	09 000 01	Murat ŞENOL (65)	Seferberlik	114
57	09 000 03	Seyfettin ÖZTÜRK (58)	Seferberlik	143
58	09 000 04	Murat ŞENLİK	Kars'ın alınması	35
59	09 005 02	Hatice OTLACA (33)	Masal	97
60	09 011 01	Seyfettin KILIÇ (47)	Karışık	116
61	09 028 01	Muhammet (?)	Köy işleri ve geçim	56
62	09 028 02	Ali KELEŞ (65)	Köroğlu hikâyesi	60
63	09 031 01	Şefik TAMTEK	Düğün adetleri	36
64	09 046 01	Ahmet TAŞDEMİR	Köy işleri	84
65	09 049 01	Nusrettin GÜLER (42)	Toprak tevzii	132
66	09 050 01	Şerif AVCI	Karışık	90
67	09 052 01	Dilber Hanım (68)	Hikâye	261
	AŞKALE İLÇESİ			
68	10 000 01	Naci AKATAY	Hikâye	120
69	10 017 01	Mustafa ÜNSAL	Bir fıkra ve bir olay	60
70	10 050 01	Abdullah YILDIZ	Bir olay	57
71	10 052 01	Tacettin DAGDELEN (40)	Karışık	47
72	10 055 01	Cemil BAHADIR	Hikâye vs.	60
73	10 056 01	Vehbi ATICI	Köyler hakkında bilgi	48
	KARAYAZI İLÇESİ			
74	11 013 01	(?)	Karışık	15
75	11 013 02	Necmettin ÇETİN	Karışık	110
	TEKMAN İLÇESİ			
76	12 017 01	Hüseyin BATALOGLU	Fıkralar	90
	ÇAT İLÇESİ			

77	13 000 01	Celâl ARSLAN	Karışık	36
78	13 002 01	Tosun YILDIZ	Seferberlik	80
79	13 002 03	Hacı Ali (60)	Seferberlik	69
80	13 008 01	Enver AKDEMİR	İş-güç	22
81	13 011 01	Mehmet DEMİŞLER	Seferberlik	215
82	13 017 01	İhsan IŞIK	Köylerin durumu	34
83	13 020 01	Selim AKTAŞ	Hikâye	85
	HINIS İLÇESİ			
84	14 013 02	Necmettin ÖZGÜL	Karışık	54
85	14 013 03	Ziyaeddin GÜLER	Karışık	233
86	14 043 01	Kotan FELEKOGLU	Köyün durumu	28
87	14 043 02	Hulki FELEKOGLU	Köyün durumu	57
88	14 062 02	Karen DEMİRCİ	Köyün durumu	138
89	14 062 03	Necmettin ULUSU	Geçim sıkıntısı	43
90	14 062 05	Tahsin YİĞİT	Gözlerinin kör oluşu	37
91	14 062 08	Ahmet BÜYÜKGÜL	Revan muhacereti	59
92	14 063 01	İshak YILDIRIM	Geçim durumu	22
93	14 063 02	Ali TAŞTAN	Köy işleri	38

● : Örnek metinlerin derlenme yerleri

ÖRNEK METİNLERİN DERLENMİŞ OLDUKLARI YERLEŞMELERİ GÖSTERİR
H A R İ T A

KAYIT: B.16; K.B-1; 0479-0600 DERLEME: 01 000 01
YERİ : ERZURUM il merkezi
KONUŞAN: Mehmet ATASEVER
KONU : Hikâye

/ben türki bülmem. türkümüz varı türküler; türki söyliyecek adamımız da var burda. goymayın, kor oğlan ğaşmasın, otur orda. eşşek sen dür. şindi ben sene bir hekat söylim de, sen yoni söyle. ben şindiyh şapğa hedisesinden laçacağam, hesaba gelmez çünki. olur ki, bazen../ âni tamam./ ha ha, bên şeyi, ben sene bir ufah temsil açim da./ he he he,/ şindi, ben buni dere mahallesinin./ benim gendimi mi, künyemi mi söyliyecağam?/ ben, dere mahallesi, bicani soğah, nümara atmış./ elli dört./ mehmed atasever. üç cüz iyirmi seggiz doğumli./ esgi türkce oğur yazar bülirem./ sağlığ omurtağ mahayatinde, emir eri olarah asgerliyimi bitirmişemdir./ erzürüm./ üçünci alay./recep, benim başıma ne iş oldi âh./ şindi başliyığ hâ./ hurşudun ğanında bir çifci, üş ğadını var. üçi de birbirinden güzel, mahir. gocalari da yetmiş seysen yaşında. bu adam çift sürürken, çiftin demiri heryhde bir gügüm altına tesadüf edir. olan bu altını köve götürürsem, şehire götürürsem beni hırsız diye yahalallar. ne yapim? ben buni dumba götürim; bir vetendaş ras gelirse buni beraber bölek. heç olmasa, devlet beni yahalar; bir şeytannığ, biri zuhur ederse, bu adam bene şehed olur. pekala, bu adamın bu işi yapdığının bu sebebi neyidi? bu şahs çuhuruni ğaybetmiş bir adamadi. şini bu adam, bu gügümün altınını tumpda eyledi. bahdi ki, oyandan bir atli gelir. arhasında bir hali heybet olan herif geçme, dur! atli durdi. bahdi ki ne bahsın; bu adamın yanında bir gügüm. nedir dede? vallahi ben bu hergi sürürken bir gügüm altın çıhartdım. gel, bunun yarısi sene yarısi bene. atli görir ki, ula, vallahi bu çuhuruni ğaybetmiş. bele, heybenin bir gözüni verdi: o altının yarısını boşat, dedi.

yarısını boşatdılar. bu ehdiyar bir tarafına da yarısını boşatdı. atli atını sürdi getdi. olan bu it oğli it bene bi tane de vermedi. bunun peşine ğahdi geldi hurşudun hanına. gelirken bahdi ki, ne bahsın, ahşam ezani, ğaranlıh. hurşudün hanına içeri atli girdi. bu ərdə dürsün bulatli başladi, hanıf bu yerə vərmi boşodu? var efendim. bene bir ədə verə atımıda çek hana. ələ yə, yolda gəlirken bi heybə altını, herif duà büimir nə yapacağını. hanı bunə verdi bi odaş girdi içeriyə. heybenin altınını ğaldırdı, asdi, gendi yanbeği yatdi; başladi zevhətmiyə. ehdiyar da, dere mahallesinde evi, geldi eve içeri pis pis, öğüzler de ğalmış hergde. ğarılar bahdılar ki, bu herif ahıl ğaldırmış: ula herif neyin nesi? küçüyh gari birez mugellitidi. dedi ki, sorma, bele belə, bir gügüm altın buldum. allah belan vərə, hani yə? bir atli elimden aldi getdi. bura herif, nere götürdi? hurşudun hanına götürdi. peke ğumalarına dedi ki, getirin buna eçelə birez çorba verin, yedirin bu teresi, yatırın. ehdiyar, yetmiş seysen yaşında. üş ğarının sahibi; buni yatırdılar. küçüyh ğuma ğahde. ğumalarını bezetdi; adamahılli, isdediyin kibi fevhalade. gendi de bezendi. ğatdi öğüne. geldiler erzincan çarşi ğapısına. birez boyah, sürme, bi de bir usdura, gendi birez de işgi aldi; getdi hanın ğapısını döydi. hurşud seyerddə: kimsen? aç, aç! hurşud aşdi ki, üş tene ğadın. nə var? yahu benim ğardaşım, o böyüyh ğuma diyir, ğardaşım, bu da benim gelinim, bu da benim bacim. ğerdaşım ğarisından buylanmış, böyün burya gelmiş. nerdə? dee, o odada. allah senden razi olsun. getdi, odanın ğapisını vurdi. o deliğanni bahdi ki ne bahsın, üş tene geç, süsli, şeva hanım geldi. he hey yarabbi, tumpda altını verirsen, hanın odasında da, üş tene hanımı verirsen. bu nə nemet! ğarılar girdi içeri; ğapiyi ğapatdılar. deliğanni dedi ki, hanım, dedi, ey hoş ama, vahıtsız. birez heç olmasa, meyva, öteberi olaydi, canım, dedi. bey, dedi, heş ra-

hetsiz olma; bizim, meyvamız da vār, işgimiz da vār; sen zevhen bah. keyfen bah. hāçan ğarılara bele bahir ya, gendini dev aynasında görir. yolda gügümün altını, hanım odasında üş dene dilber hanım. allah bene de ani nesebetsin. küçüh ğuma rahılari çıhartdi, ğoydi ortiya, mezeleri başladi, bu efendiye doldiriz veriz. bu yalına yöresine bahir; gedeha raht alir, sumuz doli doli çekir ğafasina. eyce temam oldi, yanında böyüh ğumiya dedi ki, hanimefendi, senin adın nē? küçüh ğuma ordan başladi: onun edi bene benzer hanım. ah, bene benzer hanım olur mi? çünkim ğafa dumannamiş. bey, dedi, onun anasi, çocuği yoğumuş. doğduği zeman demiş ki, eceba bene mi benzir? adını ğoymuşlar bene benzer. bene benzer hanım, bene benzer hanım, bene benzer hanım. bu dalğada dolanir. döner yanındakina, hanımefendi, senin adın ne? benden beter hanım. ā! benden beter hanım olur mi yau? onun anasi da dağanda demiş ki, uşağ eceba benim çocuğum, inşallah benden beter deyil hoş. demişler, senden beter. benden beter ğalmiş. benden beter hanım, bene benzer hanım. bu dalğayınan serhoş. ya hanım, senin adın ne? nerde oynim hanım. yau, nerde oynim da olur mi? e, vallah, benim anam da, sevündügünden sıçramiş ğahmiş. beni doğmiş, sıçramiş ğahmiş: nerde oynim? nerde oynim? nerde oynim? nerde oynarsan oyna. nerde oynim hanım, bene benzer hanım, benden beter hanım, nerde oynim hanım. bu dalğayınan şapadir. ağa, hurşudun hanında, bu küçüh ğuma, buni adamahılli bir tiraş edir. yüzüni gözüni de adamahılli boyir. edir bir gelin, isdediyin kibi. üziğuyli birahir. heybenin altınını, üsdüni başını, alayismarladıh, ehdiyarın yanına. gidir ki, ehdiyar da, yeni öbür terafından bu terafına dönir. diyir, yat allah belan versin. bunnar orda ehdiyarın dalına girir, sarılıp yatmada olsun, sabağ olir; o adamın ayğır at ahırda bağırir. hanci hurşud gelir: ulan! efende! ne var? ses yoh. ulan efende! heş ses yoh. ula valla bu teres öldi. gidir,

odanın ğapısını açir ki, yüzüğülli yatir. hanei hurşud yanaşdiğinun yanına. ayağını dürtdi, bu adama. bahdi ki, heç gahmir. olan ğah; at bağırır. ata ne verileceg? o zenneedir ki, ğarılar buni seslir: bene benzer var mi? bene benzer hani? hurşut diynir. dönir bu terafana: benden beter, benden beter. hurşud diyir: ulan it oğli it, ğah, atan ne vereceyhsen? nerde oynim? seğgevilin kokocuni getirir burun beyin zoğuna; ğah ulan ğavat, diyir. amir böyöyü, nerde oynarsan oyna, it oğli it. heleöt! ne sene benzer var, ne senden beter var. hele bir aynayi al da bah. ğayat getsin, dinniyeh.

KAYIT: B.10; K.A-1; 0000-0424 DERLEME: 01 000 02
YERİ : ERZURUM il merkezi

KONUŞAN: İshak DERBAZLAR
KONU : Hikâye

mehemmedin gözlerine ğarasu yener gibi bir siyahlıh çöyhdi. mehemmedin dizleri titiremiye başladi. perişan tüccar, zalım, bütün mali zapdetdi; mehemmedi dişari atdi. mehemmed şimdig, isdambola döneceg, on para parasi yohdur. isfahanın heyir severlerinden bir tenesi, mehemmede bir tuluh bir tas, oğlum, dedi, o ki bu felaket başına geşdi, burda su sat da gendine idare et. şimdi mehemmed orda su satir, biz geçelim isdambola, dilber senemin vaziyetine: sabah ki oldi, dilber senem uyandi gine sabah namazına. namazını ğildihden sona, ğızlar benim emaretlerim ne oldi, nerdeler? dediler ki, hanım, ahşam masanın üzerine ğoydun. ğızlar, sandıh durir mi? hayır, gece geldi, nene götürdi. heyvah, dedi, ocağım batdi! o anda annadi ki, evvelinden gelip meyhdubi veren adamdan bene bu ülüzgar esdi. baş cariyesini sesledi: yen çarşiya; bene bir ğat erkeg elbisesi al gel! başdan ayağa, cariye yendi çarşiya, elbisesini aldi. başına buhara papah, ayahlarına cızma. saçlarını eger kesdi, ve yahut da topladi papağın içersine ğoydi. elbiseyi geydigi kibi, dilber senemin güzelligi birise çihdi ona. başladi isdambol içerisinde dolaşmiya. şimdi isdanbûl helgi, dilber senemin guzelligine, bütün başladi peşine ahıp gitmeye. dilber senem, dolaşa dolaşa kamil bir ehdiyar gehvecinin gehvesinden içeri girdi. girdiği kibin, milleb ulh olup gehveden içeri doldular. dilber senem yanaşdi dezgaha. ehdiyar babaya, baba. boyur, dedi. sen görgili, kamil bir insana benzirsen. ben bu memleketin geribiyem; yalnızam; gendime bir maheyet ariram. bele, gendisi, yumruği ğuvvetli, gendisi namuslı, bele bir maheyet tanır, bilir misen? bene tanıtsan da, bul-

sam. ehdiyar, bir müddet durduhdan sora başene ğaldırdi. oğlum, dedi, varıdi burda öle bir adam. fahat, bu bir aydır gözüme görünmir. ismi, dele mahmutdur. adami dedi ki, ağa, dedi, külhanda acından yatir. külhandadır, dedi. diyende, dilber senem dedi ki, ğardaşım, ahan sene para. get, o adamın ğarnını doyur; al gel. adami aldi parayi. çarşıdan etmeg aldi, ğatıh aldi, getdi ke, mahmut, külhanda, his içersinde, elbise yoğ, perişan bir durumda. mahmud ağa! nedir ulan, dedi, dur acımdan ölirem. sene etmeg getirdim. mahmud etmegi gördügi kibi gözleri doldi. cenabi allah kimseyi ajlıhla terbiye etmesin. mahmut, ğarnını doyurduhdan sora, mahmut bıyıhlarını burdi. yarabbi sene çoh şükür; beni gine acımdan öldürmedin. mahmud ağa, dedi, sene bir ağa buldum. gelir misen? ola, dedi, acımdan ölirem, daha gelir misen var mi? di ğah gidek. mahmudi aldi, yüzi gözi hisli. gehveden içeri girdiği kibi, mahmudi isdanbolda çoh çoh çekmezdiler. çünki, mahmut evet, deliğanni amma, nāmusa tecavüz eden bir deliğanni degil. onun çün mahmudi çekemiller. o gehveye yığılan ehlahsız insannar, olan, dediler, daha bu ölmemiş, diyen gehveden dişari çihdi. gehve sukunata vardi. dilber senem gine gehvenin adamına, ğardaşım, dedi, buyur. şu adami götur, hemamlamdır, berbere götur, tıraş etdir. elbisesini başdan ayağa gör. ben babanın yanında duriram. temin et, al gel. e, bi ğaş sahat içerisinde bu vezifeyi yapan gehvecinin adami, mahmut esgi halını aldi. geyindi, ğuşandi, oldi gine isdanbulun en ileri gelen bir deliğannisi. içeri girdi, selam verdi. eleyküməsselam. gehvecinin gendisine ayri bir peşgek, adamına ayri bir peşgek. baba, dedi, allah senden razi olsun! bene bele bir arhadaş buldun. allahismarladıh. ordan ayrıldılar. eve getirmedi. isdambulun otellerinden bir oda. odayi dutdi. orda oturdular. mahmut, dedi. buyur. mahmut, dedi, möhürciye get. evet. ufah, atnali iriliğinde bir möhör ğazıt. üzerine yazdır

ki, evet, ben bu adamın kölesiyem. baş üzerine ağam. e, mahmudi isdambulda tanımiyan az. // mahmut yanaşdi möhörciye: selamın eleykim. eleykömüsselam. ufağ at nali iriliginde bir möhör; üzerine yazacahsan ki, evet, ben bu adamın kölesiyem. baş üzerine, mahmut beg. yapdi, mahmuda verdi: buyur mahmut beg. nedir ücreti? dedi, mahmut beg, o da benden sene hedaye. yoh yoh, dedi, benim vesiye ehdiyacım yoh; allah bene bir ağa verdi. zaten insan ne ederse etsin, her şeyde allahi tanısın, her şeyde allahi bilsin ki, allah onun işini ras getire. mahmut möhöri getirdi: buyur ağa. e, mahmut ele bir biçim insan olduğu halda, garşısında oturan ağasi, gız mıdır, erkek midir fergetmir. mahmut, temam. ey kimyakar tanır mısan? o, dedi, o benim işim. ele bir illac terkib etdireceyhsen ki, hangi yara olursa olsun, o yariya töyhdügün zaman yarayi gaynadacah, yara koslanacah, gabıh gahacah, yara yeri belli olacah. benim başımın üsdüne ağa, dedi, isdambuli yıharam. e, mahmit bilir zemanın ey kimyakari kim. yanaşdi ezzahanasına: selamuneleykum. eleykumusselam, mahmut beg. arhadaş, dedi, pusluh yoh. bene ele bir illac terkib edeceyhsen ki, hangi yaraya töyhdügün zaman, derhal yara eyleneceg, gabıh verip gahacah, yaranın yeri belli olacah. yapdın, zaten yapdın; yapmadınsa burya ateş verir, yaharam. mahmut bey, bene bir gaş sahat möhlet ver. hay hay. mahmit buni da aldi. sahatını verdigi zaman getdi. kimyakar, bütün bilgilerinin üzerinde, ele bir illac terkib etdi ki, şüşenin içersinde. mahmut girdi içeri: selamuneleykum, eleykümüsselam. nasıl, temam mi? temam. şüşeyi goydi mahmudın önüne. dedi ki, ey illaş mi? dedi, mahmit bey, en ey illaçdır; daha bundan fazla bilgim yoh. hele bir tejrübe et. mahmut belinden hençerini çihardi. goluni çemirledi. goluna bir yara verdi. bu olur ki, şimdi insanmara birez neyal gibi gelir. bizim erzurumda, alış ibrahim isminde çoh cansız bir deliganni varidi.

piçağı çekip, ğarşi adama vurduğı zaman, eğer vurdıysa zaten ne ala; vuramasa, o piçağ ğanni olacağ muhağğağ. gendine vurur, sora ğınına ğoyar. yani bazi insannarın ğeyalına gelir ki, ecep böle insan olur mi, gendine yara vere? verir. yarayi verdikden sora, şüşenin ağzını aşdi; illaci orya damlatdığı zaman kezzap suyi kibi ğaynamiya başladi. bir müddet sora, ğan ğurudi; yara başladi koşlanmiya. mahmut bağdi ki, aynen ağasının dediği illac. kimyakar, borcum? dedi, mahmut bey, bu da benden sana hedaye. yoh yoh, dedi, allah bene bir ağa vermişdir; vesiye ehdiyacım yoh. onun da ücretini verdi. döndi, geldi ağasının yanına. mahmut, getirdin mi? evet ağa, getirdim. nasıl illac? bele bizim tertip, dediğimiz kibi mi? ağa, dedi, bir tejrübe et. bu sefer döndi sağ ğoluna bir yara verdi. vergisi kimin, dilber senemin dodağları boruşdi. orda da dilber senem gördi vazeyeti. temam, dedi mahmuda, şindi biz ğurbete gideceyiyh. dedi, ağa, nere gideceyhsen. cehenneme desen orya da gelirem. ben daha, dedi, senin kibi bir ağayi nerde bulim? e, dilber senem her şeyini almiş. parasını mükemmel almiş. vesaidini dutdi. vesayetceye, hayde oğlum, dedi, doğri isfahan. gün geşdi, zeman geldi, günnerden bir gün, bunnar isfahana çihdılar. bir oda dutdular. odada isdirahat ederken, mehemmedin rengi saralmiş, gendisi zayıflamiş, boyne bükülmiş, tuluğ arbasında, tas elinde, su alan su, diye bağırır. ğonağın önünden geçip sealendigi zaman, dilber senem mehemmedin sesini eşidir eşitmez, içerden doldi. mahmut! buyur. su satana çağır da bir su getirsin de içek. mahmut pencereden bağırdı: suce! buyur. gel bizim ağaya su ver. geldi içeri: suyun taze me? evet, dedi, şimdi doldurmuşam. tasi doldurdi, dilber seneme verdi. dilber senem bir parça su işdi, digerini töyhdi. çihardi bir mädeni lira tasın içerisine birahdi. bey, dedi, benim param yoh. ben nehayeti bir suci./

KAYIT: B.27; K.A-1; 0692-0693 DERLEME: 01 005 01
YERİ : ERZURUM ili
TAŞPINAR köyü
KONUŞAN: Mevlüt DÜZYURT (60)
KONU : Hatıralar ve Köroğlu hikâyesinden...

ruslar geldiler, bizim bu memleket isdila oldi ya, hoca, bizi bazardan bazara toplardılar çocuhları. alman ğamandari varıdı. o şeker ketesi eder, bize, ikişer ikişer düzerdi eşker kimim birer tene herkeş. birtenesi, çocuğun biri bir tene aldi. elini arhasına dutdi. öbür elini uzatdiği kimin ğamandar sezdi orda. dedi, malçiğ edi susa. uy yubutbaymat, dedi, malciğ dedi. ğara pisiğ, yani hırhız mısan dedi. ondan sora urus çekildi bu memleketden. o dediğim müşdağ emicem, yani pehlivan adamıdi. bu maden var ya. bu madenden ta vana gidiller. ermeni de ta bayburtda. maden ermeni. buna bir ermeni misafir geldi hani. bizimkiler vurmiş ğılıcı boynuni burdan yaramiş da yalanız bu hırtlağı ğopmamiş. bu kafir bu hırtlağını düzlemiş. souh suyunan yehamiş, mendiliynen bağlamiş. bele dutdi. geldi, bu buni üş gün misafir etdi. üç, dördünci güni yola verdi, ğetdi madene, ermeni ya buralarda. urus çekildi sade ermeni ğaldı. bu da ğandi ğetdi şeye, bayburtdan talandan bişe getire hane. urus çekilmiş diyin. ambarlarından yanmiş arpa, buğda, işde bulgur, şeker, ney dersense getireceğ işde. ğıtlıh, ehdiyaç var daha, çoluh çocuği yiye. şindi bu bayburtda bahçalar başında indiyi kimi, elinde bir ey ğamçi var. ermeniler kesir bunun öğüni. diyir olan getir o ğamçiyi, ver bize diyir. bilmem neyini ney etdiğim diyir. o da diyir ki, ona misafir gelenin adi da setiren. benim deyildi bu, setiren çorbacının diyir. diyir, ğet gelirik diyir. onunusa ğulturdun, onun deyilise, senin yolun sikerik. ermeni daha, kafir haşa hüzürüzden. şindi bundan önce bunnar çihirlar madene. madene çihillar, gelir orya. ola diyir ya ğamçi setiret çorbacınını-

di, diyir. diyir, onun. bunun sesine, o setiret çorbaci çihir dişari gelir ğeyfede. diyir, benim diyir. bu emicemin dutir ğolundan götürir ğehviye. çay sımarlir ama, çay boğuzundan getmir. ğorhir daa. can bensi ya. diyir iç çayın. heş ğorhma. çayın da iç senin heta getirmem. sen beni nasi ki heta kövde getirmedinse. ğarnını doyurir, ğahir buni yola vurir. diyir get de daha gelme; beni dos bülürsünse. gelir yuhari. bu idil köyünden dört tene gidiller bayburda taraf. ola diyir, bize yahın ğonşi daa. getmeyin diyir, ambela bele. biri diyir, gelin döneğ, müşdah dogri diyir. diyir yavu ras gelenin agzına bahir da diyir, döneyh, nere döneyh. haydın gidek. gidirler. efendi, bunnar gidirler, bayburda indiyi kimin, bir iki üş tenesini ğatıp doğri götürir yapiya tıhillar. yanan yapılara. biri de atın fışğısı yığılmiş tarlada. onun içine gendini gömir de orda gizlenir. üçi geddi biri ğurtuldi. annadın mi hoca? hoca ben, hoca, biz, binseggiz yüz, bin dohuz yüz atmıs sekizde mi seçim oldi ne mi; ele ya. yetmiş bir deyil mi? atmiş yedinin haziranında beni millet isdedi. bu muharrem erinsözli köyli ya.// mereleri pırahdırmağ üçün. sora ben vaz geşdim. bahdım ele adamlar ğoyillar adaylığa ki, yani daha beter edeceyhler. dedim, merreden dedim, kim buni men ederse mıhdar odur, dedim. hem daha ğalmiyacah köyde. ğoydum işde gendimi; ben de adaylığa ğoydum; ğazandım. ğazandığım kimin bunnari verdim mahkemiye. on iki tene getdi geldiler, hoca bülir. bunnara igirmişer gün mapis, ellişer de para cezasi. ondan sora müracat etdim fidannığa, fidan müdürini getirdim burya. begendi, bu değirmanın önünde yeddi bin fidan kevşetdiler alur. ondan sora da dedi aşşahda olan yerlerde senede beş bin fidan vereceem dedi. o eysi mıhdar bize atmiş bin liriya mal oldi. dedi, milleti zay edirih. beğe ne bozulsun dedi, yapılmasın, bu mıhdar yapdi demesinner dedi. ğeye burda. bir de suya müracat etdim. ilk olarah. suya

da mendisi getirdim, vızır vızır, nardadu bir, çipinen gelir gidir. ben de yesedeyem. çafir sudan aşşagi gelir, ben yohuşi çihiram, merdivonnere yuhari. muhdar dedi, çip gene getdi, dedi, sen ne dolanirsan. dedim geneli eşmiler, dedim. mecburdur, eşmiler. ondan da vaz geşdiler mi. o da getdi elimizden. aldıh bu yoli. yese müdüriynen iki sene dayresinde döyüş etdig. işde bizimkineri, bele kövliyi odada nasi döyüşür kimin onnan döyüşdüm; çekinmirdim. işde elelusul çihdi birez yapdılar. yarım yamalah hele daha durir. işde bu sene müracat etdim bu bizim sinorunan aşşagda böyüg köprümüz var. elli üşde yapılmişdur. heykel kimin durir. başlarına atmış beşde birez yarım yamalah doldurtduh, ondan sora gene yat oğlum yat işde. şindi bu yeni müdüre müracat etdim, bu baharın. dedim, nelil bey, dedim, söz vermişdir bizim sinorumuzun yoluni yapmayınan o körpünün başını doldurmiya. ama ekip, dedim güzün biriyhdiremediyh. yağmur yağdi, berf yagdi, galdi. şindi sene müracaat edirik. dedi ben ney idim bu sıra. dedim, ben ney ederim deyil. bir miliyonnuh körpi gidir. sen baharsan bah, bahmasan valiye müracaat ederem dedim. valı da bahmasa dedim, ben mebaldan gurtuluram. ama devletim bin lirasi daha gideceyimiş, o körpiyi yapdıracahsız. isder yapdırırsız, isder yapdırmazsız. işde ölece birahdım geldim. ikinci bir sıra mıracatım ayın om birinde. seçim kütüyhlerini götürdügüm zaman, gine yese müdürüne söyliyenim. ne cuvap verirse ondan sora da valiye müracat edip gelecem. şikat edeceg başha daha yoh yol./ e yeter hoca. ne uzun boyli getdi. bugarten yeter ona// mevlüt düzyurt./ atmış yaşında./ daşpınar./ eysi ismi kotanis de, şindi deyişdiler, yeni ismi ya./ babam etem; anam, nene.// gelir gölün birine. gezmiye hani. koroglı. çamlibele dogri gelirken bir çölün birinde bir ellik gurmiş. yani kürt ama o çoh. bu onnarın bagi da uzeyir beg. uzeyir begin gızi da suya getmiş çeş-

miye. koroğli diyir ki, buni atın terkisine atım da, alim gidim gelin edim hani; keleşlerinin birine götüreceğ. ama köroğli sade gendi ğır atına güvenir. üzeyir begin atından heberi heş yoh. koroğli ne bülsün göre. efendi bu görenner gelir üzeyir boge heber veriller ki, bir ğır atli senin ğızın aldi gidir. çekir o bir dev geş dori var ki yel gidir. koroğliya yarım saat sürmir ğavuşir. koroğli diyir, nere götürirsen buni. adını da verir, gendi adını. buna vurir bir tene atdan aşşağı alir. alir ama, diyir ben buni keseceyem, kesim mi, adam diyir, keseceğime götürüm bizim hanıma beslemeli etsin bu. külüni çeyhsin, suyuni getirsin, bülmem ney etsin. alir gelir; ğızını da, koroğluni da. sazını da alir. getirir neyise diyir, hanım, ahan sene el ulağı getirdim. sorir ki senin adın ne? ğarısi sorir. ğarısının adi da şehriban hanım, o üzeyir begin. diyir ğle oğarttin mi gidirdin sen diyir. üzeyir begin ğızını aldın gidirsen. veğ elin bene diyir. üzeyir beyin ğarısi diyir, şehriban hanım. nasi elini sıhirsa, koroğlunun beş barmağını da patladir. gene üregi sızılir. getirir ğarasahız var daa bizim, onnardan çapıdınnan yama vurir bunnara. başlir külüni mülüni çeyhmiye. aradan bir müddet geçir. üzeyir bey diyir ki, koroğli, diyir. buyur beğ. beğ oldi üzeyir beğ. koroğli zavalli, ney etsin; dutsah, daha dutulmuş. diyir buyur bey diyir. atlari gör, ayerini vur diyir, senmen bir ava gideyh de diyir, avculuği örgen de ondan sora böle işleri yap, avcıluği. biniller bunnar atlarını, üzeyir beyinen koroğli. gidiller bir çöle. çögen alir bi tene üzeyir bey. diyir gel. orda geyiği atdığı kimin atiş edir. geyiğ ğaşdığı kimin tahir bacağına yahalir. diyir koroğli buni dut. koroğluna veğir, oni dutir. o öbürünün peşine gidir. epey açıldığı kimin, koroğli diyir ki, burdan ğaşdım gultuldum gulturdum. gulturamasınsa ben bu cingeniye oğartin gey çekeceyem ki, kül çekip su getireceyem ki, a-

dutar mısan? diyir. onun da pehlivani var. dutaram diyir. dutaram dediyi kimin, adını sorir buna üzeyir beg. adın ne diyir. diyir, demircioğli. demirçioğli dediği kimin, üzeyir begin ensesi geçir. annadım diyir, benim pehlivanımi sen pes edersen. onda yeddi camış güvveti var, demirçioğlunda. efendim, sabahdan gahir yola vurur. ne sazi verir ne bişey. bir pusula yazir, gerisin geri gönderir. koroglua gelir diyir demirçioğli ki, diyir, sen beni sazınan gızın peşine yolladın. sen orda igirmi otduz gün el ulahlığı yapmıssan: tandırın külüni çeyhmissen, suyuni getirmissen. koroğli yiyemir buni. koroglunun dohuzyüz dohsan dohuz atlısi var. onun dohuz bin dohsan doggüz atlısi var. şindi bu bir tertibat alir. dohuz yüz atlinin üşyüzüni bu çepiye verir, üş yüzünü bu terafa, üş yüzüni bu terafa; öbüri, üş binini bir çepiye verir, üş binini bir çepiye verir, üş binini bir çepiye. koroğli atını binir, hücuma gelir ama, sargıyi gördüyi kimin gaçacağ ama anorona da yedirmir. bunnar garşilaşiller. bir düzde. ama bele olduği kimin yoh. yani çohluh diyin birden birbirlerine satır atma yoh. teyh tek. bunnar birbirlerine birez iddetli iddetli gonuşanda, hasan bege tohunir. canım diyir, çoh söz çoh gurana yahışır diyir., gel burasi er meydani. çih meydana diyir. üzeyir bege diyir. üzeyir beginen bunnar bir at üsdünde mi yerde mi? hangisini isdersen diyir. oni arzi edirsen onnan ederih. bunnar atınan gelilller meydana. ey hasan beg, te pehlüvan. bunnar bir ki üş sahat birbirlerine ne gılış ne gürz aldıramillar. aldıramadığı kimin, nasi edirse hasan beg üzeyir begin burdan bir gılış vurduği kimin buni atdan aşşağı alir.// hulasa, hasan beg bunnardan üş dört tene yaralir o güni. yaralanannar hama çadırlara. aşşamolir herkeş çekilir tarafına. o üzeyir begin garısına tohunir. diyir hoş mütessir olmayın, ben sabahdan sizin hayıfızi ondan alırım. saba olir. geyirli sabahlar cümlemizin us-

düne açılsın. bunnar gene geldiler o sahriya meydana. ama üzeyir beyin ğarısi erkeğ elbisesi geyir. yani ğadın deyil. şindi bunnar birbirlerine şey edence. diyir yerde mi haml edeceyiğ birbirimize, yohsa at üsdünde mi? ğari diyir ki yerde. şindi bunnar
185 inilller, geziller dolanillar ama, hasan bey bele altdan süzir; geziği ğari. allah allah diyir; bu ğari ama güjli ğari. bunnar birbirlerine gelir. hulaseyikelam ki, o buna nasıl çamışlar bu çimenniyhde döyüşür, bu çimennigi bele söker atarsa, bunnar o çimeni sökir atillar. bu daralir hasan beg. bir açılir dolanir;
190 gendi gendine ballatmir. oğartin bir fırsant versen de diyir, şu elimi memesinden dutdursam diyir. ğari ğısmisi memiye dayanamaz. işde cenabi allah yardımçısı olacah, nasi burdan bir pençe atirsa, şehriban hanımın memesini yahaladığı kimin sikir avradını haşa sizden, buni alir altına. vermir daha o tarafa; yıhdır ali
95 bu tarafa. paydos edir gelilller. ahşam gidiller orya. üzeyir bege diyiller ki, şehriban hanım yessir getdi. yessir getdi dediyi kimin o yarasını marasını unudir. ama koroğlunum tarafi namısa hayınnıh yoh. çünki erkeğ adamlar. şindi bir çadır ğurir dogri ğappısında ottırir. şindi babasi diyir. şindi ikisi birbirle-
) rine içerlerinden şey. babasi diyir ki, bu oğlum bu ğariyi alacah. hasan bey diyir ki, koroğli bu ğariyi alacah mi eceba?

KAYIT: B.27; Y.B-1;0626-0660

DERLEME: 01 038 01
YERİ : ERZURUM ili
GEYİK köyü
KONUŞAN: Mehmet CEYLAN (50)
KONU : Askerlik hatırası

eyitime çihduh. eyitim sahasında neyise. adamın düz güzel bir yer, bi tarafi de işde cumbarluh. ordan güzel sorhunnuh. efendi, getdig. on degge bize şey. batarya komutanımız şey etdi; isdirahat verdi. eskişehirli çocuğun bir tenesi getmiş sorhunnuğun ğayına. orasi da batahlıh. efendi, orda belini aşmiş oturmiş tualete. oturduhdan sora teyhrar isdemiş bu yeyhana orda. efendi suya uzanınca ayahları çamura getmiş. cangulturan diye bağırmiş. ordan taburca asger bütün seyirtdi, orya getdük. başımızda olan başgedikli dedi ki, ulan dedi, ellerin ger dedi. efendi, ellerini gerdi. olan bir halat getiren şurdan. neyise bir halat getirdig efendime söylim. halati atduh çocuğa. çocuh halatdan sarıldi. çocuği çeyhdüg ordan çıhartduh. efendim siyah bir çamur. beli sıyrılmış aşşagi pantol.// siyah bir çamura bölenmiş, çıhartduh. başgediyhli ordan dedi ki, ola siddirol get, gözüme görünme, get temizlen de gel dedi./ memet ceylan/ elli yaşında./ geyik köylü.

KAYIT: B.27; K.B-1; 0660-0706 DERLeme: 01 058 02
YERİ : ERZURUM ili
GEYİK köyü
KONUŞAN: Kâzım CEYLAN (58)
KONU : Askerlik hatırası

arḫadaşlar, şindi başıma geçen, asgerde bir ḥekaye var; size annadacaàm. amma kusura bahmayın başızi ağırdacaàm. şindi arḫadaşın bi tenesi, beş gişi bize üyhlemiş ki, bunnar ğaytarıcı. beş gişi kim onnar çıḫsınnar. geceē dersinde çiḫduḫ biz de; çağırdılar. isimce gelin, niye ğaytardız. ḫayır, ğaytarmadıḫ. sıradan bunnari bir adam aḫıllı, özkan başçavuş varıdi, allahsızdur, gendisi bacaḫsızidi amma çoğ insafsızidi. çocuḫlari sıradan geçürdi. ben deen sondayam. kazım ceylan, gel burya dedi. getdim. buyurun! niye ğaytardız? dedim: müsaden olursa dedim, sene bişe söyliyim. bi ifade alır da mi asallar, almadan mi asallar? ne ifadesi ulan dedi, gel burya. dedim vur amma dedim, acısi bir yerden çiḫar dedim, vur. beş tene zoppa atdi ama bene, dedim, o şikayet edende bir şey, taḫım ğumandani, ombaşi, a birlerin. dedim, pekala dedim, lütfi; bu işi bize etdin, allah süre çiḫara dedim. ama, dedim. amma eğğere söyledim; hepsinin yanında, böle bir cümle arḫadaşların hepsinin yanında. arasi üş gün sora, sürdi. dişari yazluḫ yemeḫanede öle çevruşmış yemeyh yiyurük gene arḫadaşlarca hep, hep berabar; baḫdım ki bu ombaşinin sufati sufatluḫdan çiḫmiş; gözleri ğarışmiş. arḫadaşlara dürtdüm ben. sanki orada yemeyh yemiş daa, heş bişeye isdeyim kalmadi. tamam, dünyalar benim oldu. ama neden? ğuri ifdira olduğundan; allahayan, vallaa yalan söylemirem burda. allah canımi alsun heş ğaytardığım bir şeḫiş deyilem. neyise başızi ağırtduḫ. bu arḫadaşlar dedi, vola vertiye dedi, cenabi allah bir ahi kimsenin üsdünde bıraḫmaz. vetiyede çiḫmiş. ama insanmḫdan heğiği çiḫmiş. ağız göz burun ğarışmiş. gidir sorillar. o da inkar edir. sebebi ne? ğa-

raköseli nöbetciye rasgelir; kürt nöbetci. kürt memmet buni ğatir öğüne; ğanun bülmediyi üçün buni surir götirir dört gişi arhadaş araya buni alillar. bu kurt memmedi bir zoppa atillar.kurt memmet de müşavre edir; bir gün sora gizli buni alir iniller.onca zoppa atillar ki, diş miş ğırılmiş, gözleri de ğapanmiş, yanına bir tene de arılah göz tağipcisi duta duta gezdirip götirillər. yani bu işi burda bele görmüşdürem. cenabi allahdan razi, allah, cümlemizden razi olsun ki, allaha yüz bin kere şükür; mazlumun ahini, şeyde ğoymaz. ğusura bahmayın başızi ağırtduh./ doğumum, bin dohuz yüz otuz sekiz doğumli. Kazım ceylan./ ankarada, suvari sınıfımız.// tahım ğumandani ahşamdan izin verdi ki, arhadaşlar, usda asgerlerden nöbet diyi birşey yoh. ama üs soyunma da yassah. elbise tam teşkilat yatıp hazır olacah. biz de sevündük ki, eceba herbe mi gidirük. asger ğısmi gözi bağli bir ğuşdur. türtce, melum ya. böylece yatduh. sabahdan sanat, esdafirullah, üşde elerim vurdi ki, beş deggede gövüşi terk etdük, araş bindük. burdan araş bindük, ankaranın ceddelerine düşdüg amma, nasi düşdüyümüzi, nere getdüyümüzi bilmiyoruz. fakat gece x vahdi bu asger mağğah nere gideceğ? ya bi basğuna, melum ya, ya herbe gideceğ. getdük. tehsim etdiler bizi, cebeciye, içcebeciye bizi tehsim etdiler hava böluyunden. yuzbaşe başımızda. sahat dohuz oldu; paşa gelde yanımızda. paşa başladi ki, yüzbaşım dedi, bu hangi bölüğ, dedi. kırküçünci suvari ağır hava bölüyi. dedi, bölüyün araş bindür, peşine tağıbederek gel. bindük, tağibetdük getdük. saat dokuz, gün çalmiş. getdük çanğaya köşgün önüne ki, ne gidek, bizden ğayri hepsi orda. topci, tankci, suvari, piyade, hava asgeri, mevcut orada ki, heş bize bi luzum bile kalmamiş. çevrüşdük oraya. bir başgediyhli orada aman dedi, canğultuvan. başgediyhli de canlarına mufiz alayındanmış. baş gediyhlinin elinden dabançayi aldiler orda. o şeydi getdi. köşgün öğüne

biz yanaşduh, basamahların dibine. başladiler ki, bizim başgediyhlimiz varıdi, dedi, neyin nesi, bu ne? şimdi çocuhlar size sorsalar bülmezsiz tabe. ne büleyh dediyh biz başgediyhlim, neyin nesi? dedi, işdi, reyisicumhur tatlılığınnan inmediği için bele zorakiyan geldi. ertuh mejbur ğaldi hökümet aşşağı almiya. ama köşgün etrafında seyhisen tene nöbetci var. hep çavuş onbaşi. paşa bunnara dedi. dedi, oğlum dedi, sizin sahatınız, nöbetiz doldi. gelin burdan teslim edin bu havan bölüyüne dedi, tamam sizin işiz. hayır, ğarşi geldiler. iki üş kere teyhlif etdi, gelmediler. hadi olan dedi, toplan şu nöbetin de gel burdan.// efendim daha türtcesi zemin ğatın seviyesündeyük. anca, yalınız gözümüz görir ama seslerini eşidemirük. // bi de ele gördüm, yüzbaşi fırlamasiyınnan celal bayari ğolundan dutmasiynan dabançayi çeyhdi aldi, basdi cebine. ğah yeter buhertin.// dedi bişe yoh dedi. heç yalnız bir ğonuşuğumuz var dedi.// biz yerini bülmürüğ amma, fakat oni da orya getirdiler. getirdi. biz getduk, cebecide gine nöbetimizi teslim alduh. ama fakat bize gelen subaylardan diyen hep şadıman olannar diyir ki, aman ğortmayın diyir, boş ver, berbat süleyman ele zorla atdığ aşşağı, daha neden ğornacayuh. getürdi indürdiler. biz de.

KAYIT: B.10; K.A-1; 0424-0446

DERLEME: 01 046 01
YERİ : ERZURUM ili
ARIBAHÇE köyü
KONUŞAN: Mustafa ARICI
KONU : Sakal bırakması

/ efendi, sizin bura, radiyo çalar, ğızlar başlar, sizin ğızlar oynamiya, sıccıramiya, bülmem ne. sen onun üçün, ğızların türki öyreneceğ, bülmem ney edeceğ, işde bele deller, bele bişeler deller. yani, bir mütéessiplig ama, mütéessipliyin de bir heddi vardır, artıh. bunnar ham sofi, ham sofi. mesela ben, otduz yaşında, genç köyde yoh, hep saggalli. bir ben elli yaşına girdim de, bene saggala izin verdirdiler. neyise, allah razi olsun şindi. şindi şey etmiyeğ ama, ısrar etdiler, vermedim: yahu, benim saggalsızlığım, bu kövliye ve civarımıza bu geder menfeet eder; yapmayın. ben, daha icab eder ki, bir yere giremem. vermirem. hayır, ğonşular dediler, hoca bey yüzüme bahir, dedi. saggal duvası edeceem. cemaat birden: hocam buyur, amin diyeceyiğ. dedim ki, hayır, vermirem. hoca birez ohudi. vermirem hoca, dedim. gene hoca diynemedi; ben ğahdım ayagi: sükût hoca! ğonşular, hayır hocam gene ohi, dediler. yoh, dedi, hayır, artıh bir ğaş defa ğahdi israr etdi.// artıh bahdım ki, köti oldi. ordan remezan, şey, bayram ahşami güni, ordan bir daha eve geldim. ğapının önüne geldim. seslendim bizim çocuğa: rifet, berberi sesle gelsin, saggal bıraham. saggal duvası edeğ, çevürsün. çevürtdüm ki, ele güzel oldi. bizim mehemmet, yahu, anasının gelin geldigini ey bülürem, allahelem, alti yedi senedir saggala izin vermiş, hem saggal burda./

Kaset: B.16; K.8-1; 0000-0299 Derleme: 01 III 01
YER : ERZURUM ili
TEPEKÖY köyü
KONUŞAN: Firak ŞAHİN (65)
KONU : Seferberlik

/ ben bunnara çoh şey annadıram, nereden annadah? ermeni getliamını bile annadıram bunnara./ atmış beş yaşında, bin üçcüz on yeddi doğumlu, yani./ şindi, ben, oğul./ buralıyam, esas burali. bîrali ama, benim binam, amburda tepe köv yerdır. yahındır, bunnar bülür, ali efendi gil. yahın, bir sahat çekir şeye, erzürüme, tepe köv dediğim, bir sahat çeker. işde zeman oldi ki, ğışıdı, urus geldi. ben bir çocuğudum. işde ahlım keşirdi yani. urus geldi. anam gil, kövlük hali, ğapiyi bacayi küsğüledi, olan gel içeri; olan gel içeri, dedim, gelmirem. ğaldım bacada; bacada ğaldım. ğaldıhdan sora, anam gene içerden bağırır: olan gel içeri, gel içeri! gene getmedim. bahdım, bir elinde parhaç bir urus. kövün içi ama bele doldi urusnen. elinde bir parhaş geldi. ğardaş, dedim. iştoy, iştoy? bülmirem ne? o sıra ben ne bülim urusca. dedim, ne? oda kuda? yani, oda kuda? su nerde? urusca diyir: oda kuda? yane, su nerde? o su, suya, voda kuda? voda, bele ki, etme etdığı kimin, annadım ki, su. dedim, gel burya. neyise aldım götürdüm çeşmiye. çeşmede bu parhaci yehadi, suyuni doldurdi. doldurduhdan sora bu adam, rabiteli. az geldiyh bu yani, yan çantasi var. dedim, yahşi. maladoy, malinkiy, yahşi. sevdi beni. çıhardi, bene ele şeker verdi ki, bu ğoynumi ğoltuğumi şeker doldurdum. yan çantasından şekeri doldurdum, ordan geldim. ğapiyi döydüm. aha, şindi, anam ondan sora aşmir. bura ana, sen bülürsen aç. / yoğ işmirem; boşlamişam./ annadın mi? şekerleri getdim anama verdim. bize ğapiyi aşdi, içeri aldi. olan oğul bu ne? dedim, valla, ana, urusi suya götürdüm; bene şeker verdi. gavur oğli gavur, sen ne geldin, ondan sora ne tez urusi suya götür-

dün? bene birez dayah. ğapiyi bacayi bi daha küsgüledig. ama, yatan tavuğa kişo demedi. ğaş sene ğaldi, iki buçuh sene mi, bir buçuh sene mi? heç, ğetiyen, ele, süd alırdi para, yoğurd alırdi para, tavuğ alırdi para. soradan urusun içerisi bozuldi; bolşevigi-
5 nen ğazah hä. urusun içerisiki bozuldi; bolşeviginen ğazah ki bir birine gel ha gel etdi; ağa, çekilmiye başladi bunnar. çekildi. burda, ambu gördüğün araplar düzi eleyidi ki, taya, makine uni, ele zahra, ele makine uniyidi ki, dursen ayu iyerli dağ kibi. oni ele birahdi. topi tüfengi birahdi. bütün cephanayi mephanayi bi-
0 rahdi; getmiye başladi. gece, çekilir, ğaçir. hä, bizimkilerine dedi, dedi ki, gelin, topi tüfengi size teslim edeg. gelin, gelin ondan sora teslim alin. bizimkiler almadi.// ağa, urus getdiyhden sora, onnar (ermeniler) daha yoh, daha getmediler. başladi türki ğırmiya artıh, kövleri./ ermeni; urusun bi tene yoh; ğırmah yoh. urus çekildi getdi. sede ermeni ğırır. e, türkün annsi
5 öle, urusun altından çıhmiş, piçağı yoh, topi yoh, silahi yoh./ hebet biz. şindi, bir tahım cahallar der ki, size, ğolaydır canım. gerçi, ondan sora bir ermeni on tene adami götirir de vurir. canım, silaha ğarşi ney edecah. aordan, şindi bir başliyi doldur-
0 sa, aorda dursa, ney edeceyhsiz burda? heç bişeyiz de yoh. silaha ğarşi ney edeceyhsen? götürdi ğırdi bir tahımlarını. ğırılmiyannar ğaşdilar e yanni bu yanni. içde çıhdi geldi. tepe köv benim kövündür. bir merege doldurdular şennigi, ergişiyi gece kelmeyçahadet getirdiler. top yoh, tüfeyh yoh./ kövi, desinnar, te-
3 mam, iki tabur asger varidi kövde. ermeninin esgeri, iki tabur. bilirsmacah köv. götürdi, yuharki, ergişileri yuharda vurdular. mereyhde yandıh. sabahdan oldi, oni da doldurdular şeye. ğariyi, çoluği, çocuği, oni da bir böyüyh mereyh varidi, orya, otun içine. bacadan bumba atdi. bunnar hegget. bacadan bumba atdi. bum-
) badan sora yaylım ateş. yaylım ateşden sora, bir kere ğapıları

kitledi, ateş verdi. ğazyağı sepdi, ota ateş verdi; ğapıları kitledi. yan babam yan. o sırada, ergişileri topliyanda ben ellerine geşmemişdim; esgeteyhleri topliyanda ellerine geşmişdim. anadın mi? kafirler nasi bumbayi atdıhları kimin ben anamın yanından ğahdım. şey, cami ğırdılar bacanın. ben anamın yanından ğahdım. anam dedi, oğul, dedi, nere gidirsen? dedim, ana bizi bu merege sohdular, bizi yahacahlar burda. dedi, oğul, gözümün önünden ğaybolma. dedim, ben ano degirman çarhi var; şey esgi çarh. degirman çarhının üsdünde oturacağam; gözüm sizde. degirman çarhının üsdünde otırırdım, gümp etmesiynen, dersen beni üç adam aldi, yere vurdular. bir başımi ğaldırdım ki, ambele, yeşil çubuh kimin bacadan ateş ahir. iki bumba daha ğulahlarım duydi; bir bumbayi duymadi; bir bumba daha atdi. ele ayıldım ki ne ayılim, mereyh yanir. o degirman çarhının dibine yendim; elim yanir, ellerimi ufaliram; üzüm yanir, üzümi ufaliram. ğapiyi da bele arhama aldım; ğapiya geri döndüm ki, ğapi közlenmiş. ğapi bile közlenmiş. ğapiyi çeyhdim bir havli. havliya ğaşdım. havlıdan büküldüm buyani, ahura. ahura girdim ki, ahurda atmış tene mal: eger ineg, eger mozik kozik, bütün ğabda gerilmiş, tütünden. ora mereg, bu taraf ahır. tütünden bütdün bualmiş, ölmüşler ğabda. arısdağın arasına girdim, işde. esgiden urusluhda, direyh tikerdiler de, direge yohuşa çıhardılar dā. çocuğ anşindi, ahan burda beşiyh nasi sallanir dā. bizim burda da dā.yapmişlar. ilinçah şeyi dāa var: salınçah. onun da bir diregi vardi. direge yohuşa çıhardılar. çıhdım direge, arısdağın arasına girdim. üş gün ğaldım. üş gün, dördünci güni bizim esger geldi. bizim esger geldi. bizim esger nasi gelmesiynen, bir paşa bey vardır./hē!/ o bizim kövli paşa beg. he. paşa bey nasi geldi, o ahura girdiyise, onun da ğardaşi ğarısını vurmuşlar, orda. o ahurda vurmuşlar hā. o mereg yahın ya. o ahura ğaşmiş; orda vurmuşlar. nasi görmesiyinen

ağladi. bahdım ki, iki üş tone de esger yanında ama, şemsisiperlerinden tanıdım. esgiden şemsi-siper örterdiler. ola, dedim, vallaha bu bizim esger gelmişdir. hama yendim, o bizim köylü, o paşa bege sarıldım, ağlamiya başladım. çıhdım dişari: dedim, paşa, esger mi geldi? dedim, esger. ordan bizim eve getdim. közüm yabana bir merkeb, gendimin, tandıra düşmüş.// üş gün mi aj galmiş, dört gün mi? hayvanın gözleri beynine yenmiş. oni çıhertdım tandırdan goydum şeye, eve. yendim camının ögüne bir geçi; ayağını gırmışlar, bizim. geçiyi de getirdim orya goydum. babamın kitapları sandığınan devrülümüş; sandığı da doğrutdum; gapiyi zırzaladım; bizim esgerinen garışdım, haydi babam. gel ha gel, geldim dutci pungari vardır, ambu yanda, bükmem görmüsüz? o dutci pungarına geldim. oğatten daldırdım ki, esgerden evvel gidirem. ermeni de, gah garşi atir./ nerden, gaçir. bazi yerde ateş edir. ama, bizim bir esgerin burni ganamadi. vur allah vur. herbinen geldim o dutci pungarına. beni bir yüzbaşi ele döydi ki, ağzım burnum ala ganda galdi. yaho, dedi, bu gebereceg. bu ondan sora gaçir, bu erzürüme. ahıl yoh, çünkü da o hal atmışam ya! geldim ele hay hayda, amburda gara daş vardır. gara daşda bizim esger, maşallah, gırdi ermeniyi. bayh bayh bayh. o yol boyuna oldi gara meşe, gara meşe. bizim, orda iki tene şehit düşdi. hē.// ey hetirimdedir.// geldim bele vurdum bu erzincan gapısının yuhardа, bu gulluhdan oyaniya, getdim, gavurboganda dayılarım var. dayılarımın yanına. dayi, dayi, aş gapiyi, dayi! aşmir. dayi aş, ben firagam, aş! ola oğul neyin nesi? dedim, dayi, aç. esger geldi. gortma, dedim, aç. dayım açdi. benim, bahdi ki, üsdüm başım yanmiş. oğul bu ne hal? dayi yandıh; anam manam yandi. ahıl yoh çünkim, oynatmişam ahli. peki, dayım getirdi, üsdini başından verdi. çaket verdi, bir tene zıgva verdi, bir pantol. dayımın yanında da durmadım. ordan vurdum geldim. köve gidirem. bah, bir

daha kövden gelmişiken köve bir daha gidirem. bir sahat çekir köv erzürüme. geldim şeye, gulluh var, amburda, deremehellesinin gulluği. cefhana, şey dağılır, tüfeg. ula, dedim, bi tene de biz alah. girdim şennigin ortasına, bir yağli tüfeng aldım. ğayısi mayişi yoh. atdım bele çoban degenegi kimin umuzuma, yallah köve, köve getdim ki, ne gidim, kövi de dersimin kürdi tabır.// benim tüfengimi aldılar elimden, oğetden vurdular ki, tüfengi vermirem bu bileyhlerim ğap ğara oldi, vura vura. vurdular, aldılar tüfengi de elimden. köyi de talan etdiler. ahan dünya işığına çıhdım. elhemdülillah. bir bu kövde işde bir parça yaz, geldim o dedığım eve. haşamüzür, sıpayi da, essegi de yemişler; geçiyi de yemişler ahn. babamın kitaplarını götürmüşler; pahırımı çahırımı da götürmüşler. ahan, bir ğat yatag elime geşdi. işde ele oturduh. ahan sahat bu sahat, degge bu degge. bedel getdim ermeni herbine. anadın. bedelden sora geldim. çetimidim gendi yerime. üccüz igim birliyem. anadın mi? kemal paşanın sağlığında esgerlig etdim bayazıtda. geldim ğarsa. ğarsda teskereyi aldım. ahn şindi de.../ hep şehed oldi. hep yandılar. o mereyhde yandılar. babam ölmüşdi de, anam varıdı, bacılarım varıdı iki tene, anam da varıdı. onnar hep şehid oldular. onnari yahdılar; yandi./ hen, yoh, obur yazarlığım yoh./ ismim, firah./ şahin. soyadım da şahin. neyise, mesele bele oldi, adan ğurban./ erzürümün yerlisi, doğma böyüme yerlisi, he./ seferbeyliyhden sora, erzürüme tebi./ yoh, daha o sıra, sede benim gidebüleceğim, ğarşi, bayazıt, ğara, bi de erzin, tırabızana getmişemdir. oğetden bir yer gezmişemdir. yane ha, gezdigim yerler./ ey esgerligimde ğaldım. bir buçuh sene bayazıtda esgerlig yapdım. geldim ğarsda tesgereyi aldım./ he, hekaye, yoh, bülmirem, hekaye./ üc cüz igim birliyem, tevellüdüm. bizi verdiler bayazıda. bayazıtda, geşdim ondan sora makeneli bölügüne. birici tabır, dördünci bölüg; makeneli bölüg. orda esgerlig etdig. et-

digden sora, bir bahdıh, ondan sora bir tebdil gurdular: tüfeyhler mayene olir. evet, tüfeyhler mayene olir. ivleri, setleri, tüfeyhleren mayene olir. undan sora şeritleri mayene ediller, bülmem ne. bu neyin nesi bir hafda eveli? esgere duyurmillar. igirmi birlinin de, igirmilinin de birinci tertibini birahdilər, tesgere aldi. ikinci tertib bizinen geldi. tesgere vermediler. hele heriflerin işine bah. ahə, günündən evel iki tene. bir hafda sora, tüfeyhler mayene olduhdan sora, bir tarla, daşını peyhlatdi esgere bizimki. əmə alay, igirmi doggузunci alay, iki teyere geldi. teyerelerin de, ambu uçah teyerelər, bacasi var bele. yenir aşşağı, bir makineli tüfeyh de bacasında var. iki teyere, iki teyere geldi. üç dördüncü güni emir verdiler; geceyidi. sahat, sabağa dört sahat varıdı. küçüg ağriya bizi çeyhdilər, topi, tüfengi. ey, neryə, kürdün üsdüne. kürd de brō. yeddi tene oğli varıdı. birō, böyög ağrıdə, o böyög ağrıda. bizim ke küçüg ağrıya geşdi. bizim esger, ey o sıra daha bele oğartten makine makine yoh; at, gatır. allah yardım ede. herp, nasi silahlar patladiyısa, top tüfeng. atlar bir yandan kişnir, gatırlar bir yandan; toz duman. dört gara top atardığ ağri dağına; bi de bağardıh ki, kürd itdi, o dumanın içinde. nasi duman yuhari gahandiysa, bi de bağarsın ki, üsden aşşağı gelilləri; gelilləri. en sonunda gubban, bizim alayi bozdi. velhasılı kelam ki, igirmi doggузunci. geldig bayazda, kəros daşi vardır; onun dibine. seyhsen gişi miydi, neydi? bizimki, fığra gumandani, ismini unutmuşam, otimafilinen geldi. o seyhsen gişi, çoluğı çocuğı döndərdi.// ordan geldig işdə çıhdıh. bi zafer verdiler şeye, garsa. garsa geldig, çahmah tabyasına ki, onnan oyani biz tesgereyi aldıh. hir daha onnan basmişlar ağri dağına, bi sever artıh guvet. on yedi getmiş, gene igirmi doggуz getmiş. sene gurban, cenderme bölügi, topci, tüfeng. ağri dağını soradan bizimkiler aldi. hanh bizim//

KAYIT: B.16; K.B-1; 0299-0479

DERLEME: 01 121 01
YERİ : ERZURUM ili
KÜMBET köyü
KONUŞAN: Yusuf ŞEKER (72)
KONU : Hayat hikayesi

yoh. hekaye bülmem./ hekaye bülmem. burdan esir olduğumi, ermenilerin elinden çeyhdigimi, gidip geldigimi söyler, dersisse, söylerem./ ele bişe olursa olur./ ben, yetmiş ike./ yusuf şeker./ köylerinden./ kümbet köyi. ama şimdi burädayam./ burda. igirmi üş senedir burdayam./ yoh, heş birinden yoh./ ermeninin ğırmasını annadım sene efendi. şindi bizimki, burya ermeni geldi. ben on yeddi yaşındayıdım. annadın? şindi urus geldi burya, eymeg aldıh; ğarşi getdig. ğâmandarlari söyledi ki, bu nedir? dediğ ki, eymeg getiririg ki, siz bize bişey demiyesiz. ermeniden tercumannari var; hani annaşdırır. peki, dedi, he. bize sefa hoş etdi. ğortmayın, bişe olmaz. ğaldi. on iki sene içimizde ğaldi. on iki seneden sora, bizi topladi, esir götürdi. burdan düşdüg esir, getdig. e, biz çocuh. sariğamışa getdig; mayene etdiler. dediler ki, bunnar çocuhdur; bunnari burahah./ buni, evet, uruslar dedi. memleketlerine burahah, getsinner. sariğamış urusda dä. hep urus getdi. tah, mamahatına, tercana dayandi. bizi, döndüler, ğazma küreginen bizi dögiller, süngi saplillar. yedi yüz seyhsen gişi gidirig. o yeddi yüz seyhsen gişide, ortada giden sağ ğalir, gerida ğalan o, kenarda ğalani süngeyele yaralillar. bele bu çeşit getdig. gece günüz dişarda. bir metire ğar. o bir metire ğarda dişarda yatirih. üsdümüz açih, çaketlerimiz, o vahıt çaket yohudi; çuhayidi. siz görmediz. o çuhalarımızi da alillar. ğaldığ ele./ amin. sarigamişa getdih. sarigamişda ğaldih. sabahdan sabağa gelliller. haydenen, çıhın. nere gideceyig? pablot. ey, yahu, padlot. ne annirih. ermeniler bize annadillar: bu işe gideceyhsiz. ey, gidirig, bizim cendeyhleri, canım çıhsın, yaralılarımızi,

şehitlerimizi götüririg. dutarıh şindi bunnarın ayağı, ğucahlarıh atah; daha din ğardaşımız. bunnar bize diyir ki, hayır. ya? bunnar it cendeğidir; ambele sürüyhleyin. ey sürüyhlemesen süngiyi sohir. ele o halli onnari da götürdüğ. on iki gün de orda çalışdırdı; bize cendeğ daşıtdı. şehit. bir ğuyi eşmişler, şu gehve kibi, orya doldurir, torpağı veriller üslerine. on iki gün de orda ğaldıh. on üçünci güni bizi sesledi: gelin! nere? siz gideceyhsiz bakumun nergiz adasına. ğahdıh, bizi sürgün, bakumun nergiz adiya sevğetdi. getdiğ, nergiz adasının ocağı baba. denizin ortasi bir ada. yekun türk olan bütün orda; esir olan. ey, ele millet bualdi ki, tifo dutir. evlede dutduğuni ahşama ğuylirıh; ahşam dutduğuni sabahdan ğuylirıh. beş ay bele çeyhdiğ. beş aydan sora, günde iyne vurillar, şindi bizim dohdorlar iyne vurillar, bunnar iyne mi? ambu boyda; çuvaldız. gelir iyne vurullar; günde üç iyne. o iyneden sora, demeyh ki, igirmi yeddi günde bizi saglama çihartdi. heş daha bunnar ğalmiyacah. ğubansğobusa gideceyhsiz. ğubansğobus, şindi o dediğim yer urusda, şey aldi, urus aldi. almannar bir aldılar; sora almannar geri çıhdi; urus aldi. getdiğ orya; orda üş sene ğaldıh. üş senenin içinde, yani, serfiraz yaşadığ orda. bişe diyemiller. nerde olsa gezirig. hüdütden dışari çihamirıh. şeherlerin, hangi şeheri arzə ederigse gezirig. bir zeman da orda dolandıh. işde ondan sora gine ğaşdıh, geldıh burya./ ğaçanda da, geldim. bene dediler ki, biriyhdiler, ceyap verdiler ki, ğaçarsıhsa daha bu urusun içinde ğalmiyah. toplandıh, geldiyh yetmiş gişi. geldiyh denize. narusya var, narusyaya. gemileri bulduh. bizim bayrahları gördüğ. gözlerimiz halğalandi; bayrahlarımız orda. bu kafir ermeniler orda bayrahları tiyhmişler gehvelerinin üsdüne. yani ellerinden gelse bizi çeyniyeceyhler. urus orda tatar esgerine emir verdi: türk olanın boynu, bir burni ğanamiyacah./ urus dedi. o çarşılarda şindi biz türyh çoh.

urus, ermeni çoh. ermeniyi de o urus gebul etmedi; sürdi. getdi bu revana yığıldi şindi. urusun içersinde yohdur ermeni. geldig o sıra, bura baba biz ney edah? bu ermeniler ğurtalmir. giderem başebort alıram; gelirem çıhmiya, otuz beş gişi, ben getireceem. ğurusca da epeyce anmardım. gelidem başaport çıhardiram. ermeniler gider der ki, bunnar türk esgeridir. ğaçah gidiller. gelir, başiportlari alillar. undan sora gideriğ. ulan ben ney edim. on soggiz gün çalışdım. on doğğuzuncı güni, ecem tebiyesiyem, dedim. ecemisdandan gelmişem; seferberliyhden evvel burya gelmiş, burda ğalmışam. şindi melmekete getmeg isdirem. urus komiseri getirdi, bize başiport kesdi. gemiye teslim etdi. ordan, sabahdan çıhıp geleceyiyh. geldiyh ke, ermeniler, ermenileri burdan ğız götürmüşler. ğarılardan hane, o gözellerini, nerde varısa cebren./ burali hẽ. yani bizim türhli; türk. aldi getdiler. getdiyh urisiyeya; ey ben urusca bülirem. ben serfiraz gezirem. arhadaşlarım urusca bülmiller. bir ecem oğli geldi; tatar uşağı. on on iki yaşında. dedi ki, aorda ğarılar var. ağlillar. niye? dedim. dedi, bu ğarılar ağlir ki, bizim türyh ğardaşımız, acillar, ermeni ğarısi da ğahdi bir kefere buni dögir. bunnari dögiller. iki ğız: biri bayburtli, biri erzinganni. bunnari dögiller. getdim orya: niye dögirsen bunnari, ğocağeri? ey de. dahayde dajdek, dajdek sez. buna bir şamar vurdum. ey, urusda, dillerini bülirem; nası olsa ğultarıram, evel allah. dedi ki, biz dajdik deyilik. siz dinsissiz. bah, türkün eyhneyini yedi; ğahdız türke hayınnıh etdiz; evüzi barhızi burahdız, geldiz. türyh de suya töyhdi. şindi de geldiz burya fesatlıh çıhartdız. şind bağ uruslar sizi sürgün etdiler. bunnarınan döğüşduh. neyise getdim. bizim komser vekili var, yahudi. urusunki de gendi ğırali, adamlari. ecem komseri var. orda her bir düvelden komser var. onnara şikat etdim. dediler ki, ğızlar sizin midir? dedim, bizim türyh ğızi. urus emir verdi ki, gi-

dip, dedi, dindir. dinine sahib olup, ğızları götürebülür. teslim edin. şindi ermeniler düşdi peşime; beni vuracahlar. yani nerde olsa vuracahlar. e, bizim turyh de çoh, bereket versin ki tatar esgerleri orda. süngülerinen, ğargılarınan gezilller çarşi içersinde. bunnar gelilller, bena yanaşamillar. getirdim, olan ben ney edim? bu ğızları bene teslim etdiler. dediler ki, mesarifi hep bize ayit; sen yalanız, buni götür, melmeketine teslim et. peki eyladım. gece ermeniler çıhmişlar. el küleyhleri var. tırabızanda daha varıdi. belki görmüssüzdür. ğayıhlar; el küleyhleriynen. o ğayıhlara bindirdig. ğızı getirdig, bindirdig gemiye, ğızları. sabahdan çıhdıh. bunnar gelmiş yoli kesmişler. demeg ke, ele geldig ke, biz de sabahliyin çıhdıh. bunnar bizden evel getmiş, denizi kesmişler. ingilizinen urusun gemilerine hani ğarağol beyhlilller. hani, denizde, ğaradenizde. beyhlilller, onnari ki, bağa ki, ne olacah? bizi heber vermişler. bir de bahdıh ki, gemiyi eyledi. eyledi yhliyin, bizim gemide de türyh bayragi. gemicimiz de tırabızanni. evet, geldiler orya. ne diyirsiz? dedi ki, siz ğaçağımıssız, hem türk yessiri. hey, dedim, biz ğaçah deyilig. şindi, ne onnar bize yanaşabülir, ne biz onnara yahın gidirig. onnarın gemi ğalir burayınan şu fırınnar geder; daha uzah. bağırmayınan da denizin içersinde annaşılmir. bir bori var, teneke bori; işde bir metire boyi. o boriyınan söylediyhlerini annirıh. bizde de bori var onnarda da. boriyınan dedi ki, ne götürirsiz? dedim ki, bin batman, bin put, biz batman ğonuşuruh, onnar put urusca. bin put şeyimiz var, çimentomuz; otuz beş gişi de geminin adami var. dedi ki urusca, otduz beş gişi gemiye olmaz, yalan söylirsen. geminin çogunun beş tene ançağ olabülür. dedim, bizim yolumuz ğorhuli olduhdan, olduguna ğarşılıh fazla var. silahız da var mi? evet, dedim, silahımız da var. her adamın bir silahi var. şindi bu ermeniler ğayıhlarda, göririg ermenileri.

dedi, zapusğaz var mi? dedim, var zapuskamız. zapuska ne? yoh. bir boş kağırt çıhartdım cebimden; şindi onnar uzamamir, gelemir. biz gelemiriyh; ğaldım atdım suyun üsdüne. diyir, siz, dedi, di geçin buyani. biz gemiyi aldıh, buyani geşdig. onnar orda fırlanir ki, kağırd ala; ey denizde bir parça kağırt. ambu geder bir kağırt; nerde bulacah? dolandılar dolandılar, kağırdi alamadılar. bunnar dediler ki, haydeyin gidin. yol verdiler. ermenileri döge döge dönderdiler. şindi o uruslar ermenileri döydüler. bindirdiler gemiye, sürdi getdiler. biz ordan ele aldıh geldig. işde burda getirdim. ğızın birini bayburtda teslim etdim, birini erzinganda babasına teslim etdim./ erzinganda, ğuriteleyhde bir, babasi ğızılbaş, anasi müslüman. ama o çocuğ orda bize dedi ki, benim babam ğızılbaşdır, anam kürt. ğuriteleyhli. esgiden o ğuriteleyh, şindi yıhıldi daa. orda, götürdüm teslim etdim. o elli, elli madeni lira verdi; bir at verdi. atiyınan berabar geldim, çıhdım burya./- ben bu ğışın bunun yerinde ğaldım; yalan söylersem doğrudur ha. -/- da yazıh, gemiyhciliyh niye etdin?-

[illegible]

YERİ : ERZURUM ili
Güzelyurt köyü
[illegible]: Kasım Ulu
KONU : Dağdakan geçenler

/ adım rasim./ öget. öget./ tambura, tambura, tambura köv'nden./ zarada./ bir sene; yoh, bir buçuh sene./ yoh./ üç cüz igim birli./ he./ ben ne annadaca'am? güzün getdim işde. oni sorarsen sen, mesele çoh. benim işim derin iş. beni söyletmeyinen.../ işdi, getdim enişdemin köv'ine. yük götürirem, o igirmi hayvanmen. igirmi hayvan. ola, ğanın bir beş ot getirin. otun kösesinden çekemen ğardaş. da, oğul enişdemsen daha! ğah get. otuz lira, günah. bu hayvan ac. neyise yermediler. yatdıh, sabahdan ğahdıh. kartoli orda verdim üç cüz igim beşnen. aga düşdüm. dedim, getirin bene, dedim, bir beş ot; otduz lira. gene getirmediler. bunların artıh ne dersen de. oln.// yoh, yoh. daha diyemem./ söydüm işde./ söydüm işde./ analarına, avratlarına söydüm. isdersen enişdem olsun, isdersen köv şeyi./ hocadan ayıb. hocadan ayıb. analarına, avratlarına söydüm./ he. yoh canım./ ondan sora çıhdım yola./ ondan sora igirmi hayvanı ğacdım öğüme, bir duman çöyhdi. çıhdım; bir mezerliyh var; mezerligin yanına; bir duman oldi ki, göz gözi görmir. yalanğuz bir allah, bir de ben. duydun? yoli şaşırtmişam. yol sağdan gelirken, ben sola doğri yanbeği getmişem. getdim. agşama ambu dizlerimin teğeti kesildi. aşşeyhler bele, bura gehve kimin uzanı. hama kevelimi aldım, yatdım aşşagi. eşşeyhleri burağdım. allaha teslim etdim. aga, birez ülüzgar esdi. dedim, ya rebbi, dedim, sene ayandır. sene, bir de hezreti, hezreti peygambere yavraldım. mubareyh şeyh sayid efendi var. duydun mi? ben onnan birez eserim var. dedim, ya rebbi, senin erkin geçer. sen yavral allahuma ülüzgari kessin. heş deyil hayvanda bişey olmaca. [illegible]; çiçeu dişmişem ağlım. şle eyildim ki sabah.

duydun? ğahdım; ayahlarımi vuramadım. dedim, dizlerimin teğeti yoh. aldığına başırdım kövliye. yani sınorumuz hã: gelin beni götürün! duydun? ğahdım, üş tene telebiyet olmış. iki tene merkebi, ğahdım hama ögüme ğatdım. öteki de, ğoyun kimi peşime yendi. yendiyi kimi, geldim çıhdım. hã, bitdi. daha başha bişey yoh./ -senin şimdi o bir de tamburada ğariyi alillar satillar; o çim, alan satan ki?- / ben ne bülim./ böyügi sen, küçügi onnar./ ey neydəh. tahışsın./ -o ğuddüs nasi senin ğariyi aldi?-/ hangi ğuddüs? ğuddüs dêel. haci dedi ki, sağğalın tuyundan bir ğıl ver, sene iki yüz lira versin. ben de haciya dedim ki, senin haciya, o mubarege üz süren. sen getdin orya sürdün. sen ermenisen, gavursan. duydun? senin kimin cıfıt yohdur. senin namazın ğılınmaz. onnan sora, söydüm saydım; otelden çıhdım, çıhdım geldim./ işde ey, daha yeter./ yoh canım./ ogartden azabızi çeyhmişig ki, hökumat adami deyel? sizin ezabızdan da, yeddi senedir sizin ezabızi çekirem. daha ne ezabızi çekim? vallah billah. zenginin kesesini doyurirsiz, fihoriye yoh. fiheriye yoh. fihere, gel biz buni. icabına gidorsiz. aylıği alır yatarsız. fihereden heş bişe yoh. yao, allahdan ğorhun, haya edin, fihereyi, fihereyi idare etdirin. fihereyi idare etdirin. zengine zati vermiş; gavur geder mal vermiş. daha oni./ daha neyi, ne söylim ben, ne? beni söyledirsiz; ben sori başha türliye bozaram./ eşşeyhlerin ğıçını anan amına soğacaam./ da bişey söylemirem yeter./ heş, kim? daha oni söylemem. bennem oni, kürt... oni söylemem. temam.

KAYIT: B.01; K.A-1; 0565-0720 DERLEME: 02 000 01
YERİ : OLUR ilçe merkezi

KONUŞAN: Hacı KOÇAK (70)
KONU : Seferberlik

burale./ içinden./ ben yoğudum; ben yalan söyleyemem./ -o saleyman çelebeynen ke mevzeşmeşsez ya öne annat./ neyrden canem. ooh garsda geşmeş eşi mevzü eşerduh; beyle birahurduh. ben de urusca ağnerdem, uruslar derdes, nuyburtbaymart! burahursez ke, osmanna esgere o yandan atsun bize deysen. -mahsus biraheyrdum. bele ara ara biraheyrdum. gizlen bizem esger atsın da vursun./ -uruslar me size mevzü eşdiler?-/ ya, uruslar bize mevzü eşdürde./ -bu annadamade heş beşey.- -nase alde götürdüler? nase mevzi yapdız?-/ burda me? burda./ -de hele gel. yahane gel de söyle. aynen söyle.-/ burda, candarmalar toplade./ -aorya gel, aorya.-/ urus candarmalare./ -onnara ne derdeler?-/ hange, neleré?/ -urus candarmalarene ne derdeler? saldat me derdeler?-/ zafdiye, zafdiye./ yoh canem, yoh baba, yoh./ -hacı daye ne olur?-/ ahen ben onnan söylememeşüm da./ -hace daye, gaç yaşında varsen?-/ ben me? atmeş yetmeş yaşında varem./ -esgeden burase rusyaye me galerde, osmanneya me?-/ nere?/ -yane bu olur?-/ doğsan üşde osmannenenmeş./ -ondan evel, ondan sora?-/ ondan sora da urusun elene geşmeş./ -e, hace daye, bu ruslar ney ederdeler? size çalışderurmeydeler?-/ yoh burda çalışdurmedeler. gateyan çalışdurmadular./ -e, peke, size bele bir yere sevgeder müydeler çalışmaya maleşmaya?/ yoh yoh yoh yoh./ -hele dur, hace daye, bir mesele duymeşdem. size o, oruslaren candarmalarına saldat me dermeşler, bişey dermeşler?-/ onnar bizem /-az möggem söyle.-/ bizem şeye, bizem burda müsluman candarmalar varde; zafdeye derdeler./ -zafdeye, derdeler. yane müslüman da, ruslara şeyleyh yapardeler, candarmalıh. paraynan, ele me?-/ paraynan yapardeler./ -size, benem

duyduğuma, toplameş ğarsa götürmeşler, o nase?-/ ğarsa götürdüler, çaleşderdeler. ğaşdum geldum./ -orda ney etdeler; götürdüler yane, ne yapdez?-/ ona yanmam da, bene bir doñğuz ete yederdüler; hele ona şaşaram. o ğahveye getdem. akef varede; müslümanede. ele müslümanen boyne altunda ğala. ambu rahmetleh mevlud efendeynen yeduh. ahlukesle. vallah da billah da./ -e, hace daye, senen bir arhadaşın da var; ben onden duymeşdem.-/ neyden?/ -o da bişey eşmeşsiz; ee, ne derler, meyze eşmeşsez. orda, sen de urusca bülürmeşsen. o nasel olde?-/ ben ne bülem. eşduh, gelduh. raposke, deyerdeh. raposke, raposke, raposke, yane ke, çaleşen.// dalğa geçerdüm./ bele bu iriluhda deleyh buraheyrdum. // mujek atar, bize vurur diyerde. ğara mujek.// bizem esgere ğara mujek diyerde.//eey, sizen ğara mujek yaman yaman yaman çoh yaman.// -hace daye, sayarmuydeler bizem osmanne asgeronden?-/ çoh ğorhardeler. namussuzum, vallaha da ğorhardeler billaha da. diyerde, onnaren mavuzerlere çoh dehşetle; ey mavüzerlere varmeş./ -sen de ğorheyr meyden rusdan?-/ ey ben de ğorheyrdem. helbet urus içindeym baba. ğorhmazmesen?// sen oleyden, ğorhmez meyden?// bir deleğanne vurde ke, yane, bir hıya bahelmazde./ -hace daye, o rus ahceyhlere sizden ğaçar meyde?-/ neye ğaçarde; geler gideyrde içemize./ -he me? peke. size, osmanne asgere geldiyhden sora, size, muhacer olmeş gere gelmeşsez. o zaman zahmet verdeler me?-/ yoh ğardaş, bize bişey zahmet vermedeler. ben uruse zate görmedem ke; urus getdehdan sora ben birence ordeya geldem./ -mahacer olduz, getdez?-/ he, ben mahacer oldum, getdem. urus bozelde o yane ğaşde. biz bozulduh bu yane ğaşdeh.// onda men yoğudum. men, tah mejedeyedeydem, birence orduyda. ben şimde yalan söyleyemem./ -ruslar sıhdarmeşler hace dayeye de, demeş, ben müslüman deyelem.-/ urumlar mene vuracagede de, bir gemo varede, ermene; gavurun eyese de varede, kötüse de varede; vallah

da billah da, gemo bene vurdurmade. şünke, rahmetluğ reyiz ağanun şeyeyde, ahbabeyde. abeşlek mene vurdurmade.// evlerün yanenda, aşşahda.// bele ğolumdan dutdelar. gemo bırahmade./ -hace daye, osmanne asgere gelecah deye sevünerdez, he me? o zaman.-
/ helbet, ne demah!/ -beyhlerdiz?-/ beyhlerduh.// canem, ăhabu çete, yusufelenen çetese gelürde, mıserden haşel yaperde, bekmezen ortasına töker yeyerde. ondan bana ne manfahat olecah, ğardaşım? rahmetleh reyiz ağa, inye kesde. ete yemeyrler, haşeleye-yerler; mıser haşaléne.// bele ğareşderer, kepceynen ğareşderer, yuhardan beyhmeze tökeyr, yeyerler. onnarun çeteluğundan ne çıhar. ğara nezame var me, esgerö? hay onun gözüne yeyüm. haşa ke, burdan patlatdelar: ğır ğer ğır. işde ele, yohsa başha bişe deyel.// burdan, peneskertden mahacer getduh. gezduh. o sıra ne ğamiyon varede, ne araba varede. ele ököz arhaseynan gederdeh.// üş dört sene gezduh. dördünce senede gere geldüm. ne baba, neydah. işde bizem başımıza ne geşmede ke: o aşahke melmeketden, diyerde, urus tohême. ola baba, biz urus tohême olayduh müslüman içine gelmezduh.

KAYIT: B.01; 3.4-1; 07.0-0350 DERLEME: 02 000 02

YERİ : OLUR ilçe merkezi

KONUŞAN: Tufan COŞKUN

KONU : Seferberlik

uc cuz yirme tarehende, uc cuz yirme sekez tarehende seferheylığ- elan edëlde. fahat, ben ambele çocuğudum. mahacurluğa gidde̊ğumuz- vahat, arhasıynan götürde anam bene. yolda atde yoruldem, dede. isdersen ayağınnan gel; isdersen burahacaam. o halle getduh işhana çıhduh. yusufelenen işhan köve var. işhan köyüne çıhduh. orda tabe bir ğaş gün ğalduh. amucalarum verde. annem de orda hasda olde. amucalarum mahacur olde getdiler. biz işhanen halhiynan ğalduh orda. orda ğalan da varde. annemen baceşe varde. işhanen halğeynan getduh bir dağun derese deyirler. ğarşıda böyle. orase muazzam bir mağara, daş altu girmeş içere dorğe, mağara. orya işhamum halğıyla dolduh. o gecese orda ğalduh. sabahdan dediler ke, male bele vurah ğarşiya da bir parça yayelsen. ğarne doyursun, ondan sora yükleyek de. mal da ne? ya bir inek, ya bir öküz. başğa bişey yoh./ -öküze, inege yüyhleynsez?-/ ancah canumeze ğurtareruh. yükleyeruh tabe. bir de ğarşeya yola vurdular./ -mahacer olduz, gederken eşyaze hep götürebeldez me?-/ yoh yau, yoh. bir cecim, bir yorğan. bir ğat yatah da götürsen, o da ey. arhaynan ne gider. yol yoh, iz yoh! allah göstetmesen. bir de geriye döndüler ke, rusun devreyese ağızda tikeler. ordan gelde, bize toplade, getürdüler, dolderdeler işhana. bey, ğırh gün eyhmeyh yüze görmedih./ -ne yediz?-/ efendim, ot otladuh. tabe, bahar, hayve çiçege yeduh, yemlük yeduh, supurge tohumu yeduh, afedersen, atlaren ahırından arpeye topladuh, hane vermeşler ahırda atlara arpa suvareler. onnare topladuh getürduh, ğavurduh yeduh. ğırh gün sora, hane bu yusufele şey köye var; nedür köyün esme? muazzem pirinc olur erda ya. osha, osha, osha acelde. benden bö-

yüğ iki tene biraderem varede. onnar gebdeler arhaynan ordan bugda getürdeler. tebe, degirmene de gidemeyirler ya; rahmetleyh valde el daşanda çeküyür; bize egmeg eder yedürer. fağat ruslar da sıhelde. onnar da, ğayet aç. darlande tabe. yol yoğ iz yoğ, arzah gelep ğavuşmer./ -onnar ne yaper?-/ bacalare bekleyrler. hange evden ekmek ğohuse çıheyrsa, haman gelep ğapeye ğireyrlar. ekmege, hamure aler, heyde./ heyer, hayer heyer, metazore. tabe yauv. onden sora, bey, ruske bir parça ke sükutlade, o yusufelen, yane, bu tavuskeren arhasında, ohur köye var. mahacere yeyhsan birüyhtürdüler orya. ama var belke beşyüz hane mahacer. bütün birüytürdüler orya. tabe, orda o ajluğe görduğ. iki tane kardeşem var. bunnar yanaşdeler tavuskere, arhaynan başladelar un daşemaya. un da, çavdar une, buğda yoh. acelanmeş, zeher gebe. allah görsetmesen. even bir terefene yağdem bele tea. oni da orda biraduh, gelduh çıhduh burya. burda da, rahmetle yalde vefat ette. / -geçemediz me ke ileriye?-/ irele nerye geçecahsen?/ -yane osmanneya geçemedez?-/ yoh, yoh, geçemedih; ğapatde. rus getde dey erzingana ende. ğıran hannarına ende. nerden gidecahsan? gelduh, çıhduh burya. bu, ahkdsof kövünde bir zaman ğalduh. eyce ke sükutlade; burda ğoso varede, bir de bi nene varde. burda çaluşerde. pedere akef ağa, bi da şeyden gelde bi tenese.// eşitduh ke, burya bir ike ğomşe bireyhmeş. biz de gelduh bunnara biriyhduh. başladuh burda geçem yapmaya.// ortalıh ke, epeyce sükutlade, bu şura devraşe çıhde o sıra./-tufan daye, bu şura dediyün nedür?-/ şura devlete, derdüler. ben ne bülem. mille şura.// -yane, osmanne şeyenden, asgerinden birleşme me? nase bişey?-/ tabe, hökümet, osmanne hökümete, tabe, türk hükümete. o arada, burase, tabe rusun ğaymağame, ğarağole. aynen, bizem teşkilat nasılsa, ayne teşkilat. burda yerbeyer.// iki ğardaş, bir de bacem varede, hemşirem. sahapsız çu ğalduh, acemden ace, ayne bizem gibe, ondan ve-

kel tayen olmeş. tebe, bizem malumatemız yoh. gelde burda ortüla-
re topladılar. şeye ğadar getde, erzincanın ğıran hannarına ğadar
yediden yetmeşe ğadar ayluh dağatde acem. çoh yardeme olde./ -ya-
ne, bu iran hökümete?-/ iran hökümete. ayda on beş manat. nufusa
on beş manat; ğayırmasu da usdune, yedürmeşe, içermeşe, yaturma-
su, hepse içinde/ getürde, çoluğe çocuğe toplade, götürdüler, am-
burade, bu namuh beyen binasende, o cezeeyinde, orda bize sahla-
de. yemeyhhanamız da osmen beyin alduğu yerudu, herbirimize birer
ana tayen etde. o aşşahdan getürde ya, o ğadennare. o ğadınnar
bize baheyrler. çamaşırmuze yehayrlar. fağat onnar yiyecağameze,
yahacağameze, yatacağameze verirler. ondan sora, toplade bize,
götürdüler penege endürdüler. bir zaman da peneyhde ğalduh. tabe
ben çocuğum. enö çocuh geder yoğum. onden daha ufağum. ordan da
götürde, ğarsa endürdeler. ğarsda bize tirene doldurdular, endür-
deler genceye, gence şehirine. esgiden acemen payitahteymeş gen-
ce./ -şiren yer me gence?-/ çoh şiren yer, çoh. ne ğıllıh dersen
şiren. orada ğalduh altı ay. ondan sora gelduh çıhduh bir daha
ğarsa. ğarsda gene bize yiyecah verde, giyecah verde, yuzer ma-
nat da harşluh verde, yol harşluğe. gelduh çıhduh burya, bu ğı-
luh.

KAYIT: B.01; K.A-L; 0830-0924

DERLEME: 02 001 01
YERİ : OLUR ilçesi
KEKİKLİ köyü
KONUŞAN: Yusuf ÖNER (76)
KONU : Seferberlik

allahuri emruynan isderuh./ -gonuş canum; gonuşduhca açülursun.-/ ne annadeym ke?// ne goneşem? yäv guban, nereden ne annadem yane; ben ke, angimde.// ahşam geldem.// evet // tabe, getmemuşem me? getmeşem. yau, nereden söyleyem ke, ne deyem ke, ne annadem yavu? şaşdım.// ne çıhacah artven terafına yag, peynır götürmeyhden? seferbeylüyhden bişeyler söylesem?// seferbeylüyhde. bin üc cüz iyirme dogguzda seferbeylüyh ilan etdiler. ruslar bizüm orda oturullardeler; köyümüzde./ rus içe./ bizem köyümüze ruslaren pokkazarmaşe oturerde. bizden az irahda artıh osmanne. seferbeyluk ke ilan olde, bunnaren bir gamandanlare vardı; yüzbaşelare. gamandan derdeler. bu seslade köyün halkene; toplade, birleşdürde. dede ke, şinde, türk dövletuynen biz harb edeceyüz. siz de türksüz. sona birikup de bizim arhamızdan gurşun atmaya hazırlanmayın. eyer bize gurşun atarsaz, bu herp deduğun bir goş güleşüdür; oküz güleşüdür. demek ke, yane, biri götürür orya, biri getürür burya.// netece, siz arada ezilerseş. rus hükümete şindiye gadar size beslemeşder amma, siz ona kurşun atmaya davranursaz, gerü geldugunda size gılıçdan geçürür. sakının, dede, şey yapmeyasız. gurşun atmeya hazırlanmayın. yalanız, hizmetene görmeye çaleşen. hoş bişe lazem gelmez. boyle tambeh etde; bu terafa çekelde. geldeh. bunnar getdihdan sora, çeteler geldi ordan; osmanne tarafından.// millet sevünde; gurban kesde. türk milletüne gavuştuh, türk hukümetene gavuşduh deye, yane, ele silah tutan asker.// hauv, ne demeyh yau! dört gözümen beklerdüyk. tabey rusların içinde canımız sıhelmeş. osmanne hükümetene, kende hükümetene arzu etmez me, insan?/ -...sorem...galbüzden göçürürmeyidiz ke...-/ ele si-

lah tutan neman asker olde. Onnan, o güvet de ke elde etde. bizem hökümetinen onnar bu allahuekber dağenen ğarsa topladelar gavure. ardahan mardahane aldılar, ğağde. bir tek deel. nase oldeysa dondü bu hökümet gere. sağlıh, asger idare etmede.// gere dönderde, getürdühdez getürde bize tä // suvdza ğadar // ğağahlade. ğağduh, buralardan geduh.// naapasın yenğemadığun sağma?// neyapasun, mejbure ğağacah sun. ğağduh getduh, dört şena da oralarda ğalduh. ondan sona da gene orahın, rdslaren hökümetene bir inğılap düşde, onnar birbirlerynen oğraşde moğraşdeler, tekral donduh, gelduh bu memlekete.// bi tahım sözlarine bilerem yane.// bülürüm.// almaya, yabluk.// bele bi tahım sözlerene bilerem.// onnarın zamanında on sekiz iğirme yaşlarında vardım.// mal davarcıluh./ heyer, hudayi meyva./ yaşamsa olur amma ke, ondas olunmamışdır. şinde şinde var bir parça. epey yetiştirenler. esgiden yoğede da, şinde şinde var birez./ jävuz gebe bişeyler yetişeyr./ ike günde giderez, işde uzahleğe o hadar./ -uzah midur?-/ yürüyünen, hayvan ayağınan, yürüynen./ yollarımız çoh nağdur. yaramaz yollardır. heç yol yohdur./ okuzi de, işde sürütme boyunnan, hızek mızek ğoşarız./ -yane ğağne arabase çalışmaz?-// dövlet yardım etduhdan sora çalışmaz mısın? kendiyi memleketen, kendiyi evden, kendiyi yolan, çalışmaz mısın? çalışarız tabeyr.// bu ğabana yardum etduh.// ğabandan heç enip çihamazduh.// o ğadar deyel.// o hattar helbet gelür, fazla gelür./ tabe bülürsünüz burdayi peldiğene. salaçur, kiğç, malakeä ğarışmade. öre, işde öntiz, yeniaet, moboç, işde bunnar./ altı yüz para köyün yardemeynen yapıldı./ au, isdeduğün gibe. ahen bilduğuz yol. daha bene neye sorarsen? tebe gider./ senün melmeket nerese?/ vallah, one da bu sene getdüm getürdem ben. bu sene ğullanduh. şinde hele ğy. ekinen ğopuşe, geleşe pekeyr. bahalem sone nase olacah./ hele korpadır. yene kellede.

KAYIT: B.01; K.A-1; 1000-1040

DERLEME: 02 002 01
YERİ : OLUR ilçesi
KARAKOÇLAR köyü
KONUŞAN: Hamdi ŞENYAYLA
KONU : Karışık

ahn, allah ömürler versen.// çocuğ asgerede. ordan havale eşene etdeler. burda da azede. şinde birez böyede. ahan yene burya getürdüm. aşşağe yendürdüm./ dede, biz annameyruh, deyer. her sıhhiyyemiz var ke. nase olur?/ İstanbulda, çorlu hastanasında yatmış. ordan havale izne vermeşler, altı ay. mardan on kisinde ayrılmış. işde hala iki ay, atmış beş güne filan var. her halde on eke martda, on sekez martda./ ike ay, atmış beş güne me galde; bilmem ne, eşde. bu gadar güne var. bune bekletsah da, mesala gitse gene iraporlarınan mayene gayde yazmışlar sonuda. eh, tebe, maraşal mayene edecah. tebe, maraşaldan mayana olacah bi da. bilmeyruh biz./ biz köyle artuh./ sağ olun. allah raze olsun./ e, geçemmez, reşberluh işde./ arpa. buğda da pek olmaz. meyve yoh. bizem yerimiz dağ. hayvan da pek az. giş yiyecağe. gışa çoydur işde. azdan az, yane var malımız. hayvanemez var işde bir.../ garagoçah./ pulur./ artvene yahen./ evet, zati bizim ekseriyet alverimez artvender. biz boyuna artvennen. yazın kişin, artvennen her sene.// hayvanınan. şindi de arabalar işleyrler. haman ardamuce aşduh me, bize yahundur. üş sahatdur. araba yole ke, üş sahat da çeyhmez. oraya enerığ arabaynan.// şinde dey orman yollare çıhmeşdur. arabalar boyuna işleyrler.// bi gatışdürem şeye de, bu işe. çocuğa bahah ke, büyün me gedecah, yaren me?

KAYIT: B.01; K.B-1; 0000-0166 DERLEME: 02 019 01

YERİ : OLUR ilçesi
YUKARI KARACASU köyü
KONUŞAN: Polat DEMİR (50)
KONU : Evlenme ve köy işleri

/polat demer./ yuhare ğaracasu; yene ede, yuhare ğarşnanu./ na ğonuşayım, mesuliyetle bişey olur da, yahu ben, nire oterim, ambele oterem./ yoh, na noyleyem ben?/ ver, oğlum yar./ yoh, hale asğerder.// bir münasep yere elçe giderih, onnar da münasep görürse bize, evet, he, diyeller, allahın emrine hoş beşe diyemeyız, o diyeller, ondan sora düyun başlar.// allahın emreyla, peyğamber efendemezen ğavleyle sizen ğızınaza, bizim işde oğlumuz, isme noycse, elçeyez, elçeliğe ğabıl edin bize, diyerez, onnar da, eyer verecahsalar, allahın emrine biz heç bişe diyemeyez, ğızınıze yerelem size, diyeller, terafımıza söyliyelem, eyer ke, onnar da münasep görürse, size dostluğa ğabul ederiz. ona göre bi gün tayen edeller, eyhsere, perşembe güne yane, şerbet içerez, o sırada hağğune yapariz, ğaydene./ işde cumanun sevabına yane,/ aha, o gece, toplilukda baharız ğızın göynüne, şehet gönderüller, iki tene, ey bir kimseden, onnar gider, tam ğızın ağzından soz alıllar, sene babanız filankesen oğluna vereyor, ğabil ediyor musun? evet, alıyorum, vekelem babamdır, der ğız./ demese, olmaz, yapdırtmayez diğöne, onnar da geler, hocaya cevap veriller, hoca sorar, görduhlarene söyleller, o zaman da işde şerbet içerez, sora gelir ğaydene yapdırırız, ondan ahd ederiz, düyun de o sıra başlar, düyün işde, davul zurna getürullar; bar oynallar, ğızlar, ğız evünde oynallar; erkeyhler de, oğlan evünde oynallar, başlıh da, tabe, önçe keseler, ondan sora bu işler olur./ üş bin lira, ike bin lira./ cehez de, yatahı olacah ğızın, eyer varleyse, kilem yapar, sandıh, cevuzden, işde, el ğöğüsü filan, eve na ke lazım, bunnare da babase ğatar./ bir ev içim, yatah lazım; bahraç lazım, ç-

fendim. ğap ğaşıh, ve saireler lazımdır. masa ortüsü, çoçim, kilim. oturmah üçün ne, sandaliye, ğoltuh, onnar./ sandaliye, diyerih. isgemli de var.// evlananame?// durur bir müddet. hele gider. / ey geçenerse, durur gider. babase isdemez ke, oğlum ayrelsın. isdemez. arzuederse, zenginise babase, işde birez gönüllü ayrırsa, verür. buna tarla marla da verür. biraz da ke, tabe, mejbur vermeye. tarla verür, geçim verür. ona mal verür sora/ avcıluh: baze köyhlige gideller. güzün, getzah çoh pek. avciluh yapmayez. geçimemez: tarla ekeriz, tarla sularez, çayır biçerez, bugda ekerez; arpa, buğda./ çevuz ağace olur./ gelmeşder./ başha, yaban işde eriklere vardır; yeyelecah. sora baze ğomşuların bağlare da vardur./ tağa aşşağu. filan köyden aşşağe. örda davamız eşde./ evelke adamlar deyer, yeteşmezde. burda şimde oluyor ey. var artuh bağlar yene yene./ arzuleyr millet çoh olsun deye./ hayır, burda bir şey atılde, ziraat üçün, bir teşkilat. köyden yazdelar. kendüm de ya yazmeşdilar ziraatçe olarah. bir ğaç defa buraya gelduh; bir yahaya çıhmade ziraet odase. bilmem toplantese ele de ğalde./ arılarımız da var bir ğaç tene. bazę arhadaşların var. bülenner, yapallar arıcılıh, pek eye. keremedden bey de öyretde./ oradır. kalhduh, halhi, yuhare penaskirt diyerdeler adına./ evat, ruslar ke, gelmeş, bizem bu yuhare peneskirt ğaşmeş tebe. çihmış köylerenden. getmiş ta yoşğata, birince ordiya, oralara enmeşler, ğırşehere./ uş dört ev./ ğaraca oğlanın mezerüdür./ bu, işde, diyeller ke, çobanemeş deye./ var ya./ bilmiyorum hekeysine./ işde, beyn yanında çobanemeş. bey haca getmeş deyeller. haceye ğarşılerken, hace de onu ğarşılıyor ku, ben hec etmem diyo. ğaracaoğlane yeden görün, hace baba söylüyor./ bilmüyorum./ çobanemeş diyerdeler./ evat, hace isdemeş de, ğaracaoğlan ulaşdırmeş./ hatırlıyamıyorum eyce./ annadıllar a, burda yoh./ hay hay! / yağladadıllar.

KAYIT: B.01; K.A-1; 0060-0120

DERLEME: 02 022 01
YERİ : OLUR ilçesi
EYLEK köyü
KONUŞAN: Binali ZENGİN
KONU : Köy işleri ve askerlik.

/eyleyk köyünden, süleyman oğli binali zengin./ bin üc cüz ğirh./ köyümüzde çoh güzel buğda olur bizim. patatiş olur; fasuliya olur; tüyt, ğaysi, elma, armut, çoh güzel olur bunnar./ hayvancıluh da yaparuğ evet./ inek, öküz./ yol durumumuz eydur. kendimiz imeceyle yapmışuh yolumuzi./ evet, ellide herhalde ki; atmışda mıydi ki, atmış-de, evet./ evet, avciluği, yusuf dayım annatmasi lazım; av işlerine./ kendim, evet, kendim marangoz ustasiyım. on senedir ğazada çalışırım./ esgerligi, karadenizde.// hopa, arhavi, artvin./ yayan getduğ o zaman, oltudan./ evet, oltu, ğosor, göle, ardahan, cangultaran, artvin. ordan döri, nedür? borçhaya. yayan./ arhadaşlar, tabe, burdan da varıde, memleketden de varıde. sahel uşağe varıde. en çoh sahel uşağeydi./ en yahin arhadaşım, kividen yüsuf yüyhsel varıde. o benim nişancimedi. yeter bu hadar canım./ sekisen gişiyiduh ğursta. ğirhe ğazande, ğirhe yende./ işde onbaşi ğalde daa, onbaşe ğalde. ğirhe çavuş olde. temam, yeter bu geder a.

KAYIT: B.01; K.A-1; 0120-0280

DERLEME: 02 022 02
YERİ : OLUR ilçesi
EYLEK köyü
KONUŞAN: Yusuf DEMİRCİ
KONU : Avcılık, seferberlik ve köy işleri.

/ heen. şindi ne? neyi, ney, neresini annadim?/ ne şimdi avculuhdan mi annadacayam?/ hansini?/ daşa aşaği, şey, kürd ismaili asduh da.// demürdem./ eyleyk köyünden./ oler sekiz senē./ avciluh yaparım men. davuşan, kekleyk, av geçesi, bunnardan avlaruh. memleketimizde bulunan avlar bunnardur. av geçelerine bazen vurruh, daşda galur. yerine geçemezuh. ipinen asıllurlar. o geçeye ordan endürürler. kimisini yeralaruh; gider ertesi güni buluruh. gene elde ederuh, getüruruh. bazi de ahşama geder gezeruh. belki de bir elli mermē ataruh, bi tenesini vuramazuh. bazi gün de olur ke, gederuh. bi saatın içinde, iki tene, üş tenesini vururuh. bu avculuhlare bu vazeyette yaparuh.// tevlükele bir geçi hee?/ av geçesi bele düz yerde bulunmaz. o daşdadur. sert yerlerde, hane, daş daş yerlerdedür. o ele yerlerden geçer ke, yane her adam oralardan geçemez. oralarda, kemen tüfegi boğuzan taharsun. kimen tüfege elere uzadursun; kenden yüzügulli yerine gidersün. atarsın. işte o ava. o avi orda belke yaralanur. yaralanur. şimde ordan, ele köti yerdür ki, şindi ne ava geçebülürsün, ne gendün geri geçebülürsün; gapanur galursun orda. zor hal ordan geri geçecahsın ki, kendini gultarasın. kendini gultarursun. arhadaşların da vardır. onnar da başha yolahlar da bulunurlar. oralarda, onnarın semtine getdiyse o yarali davar; onnar atar, onnar vururlar. gaç arhadaşisan.// ordan, bu tekeler de, olursa yol, ilerde geçecah yeri olmasa o tekenin, yaban tekesinin, geriye döner, sene vurur; seni daşdan burahur o. yol verecahsun. bazan yüzigulli yatarsun, ele üzerinden geçer. ele sinersin ki, heş burda bişe yoh gibiymiş. / çooh. magarada durur. onun yatacah magarasi vardur. magarada du-

rur. birez yahundan bilmesin ki, uzah mudur, yahen mi? bir de bir yanına gidersün ki, ordan sıççıradi ğahde. onun gedecah yeri yoh beř terafa. mutlah sene teraf gelecah. artıh kenden eyce daşa ya- yapışacah. yapışmasan sene çığnayıb düşürecağ aşşağe./ topdaş, aşşağe topdaş./ ğışın, ğış zamanında iaiynen gidersin. yaz zamane olmaz. ğışın iziynen iziynen aylar gidersin, bulursun, bazen de bulamazsın. gidersin gidersin, boş gelür. başha mıntıkaya giden /gelür ya! /yoğ, beni ğuvalamade./ hē. onnari vuramadım hā. vurmaya nerde gelür ki! vurabülür müsün? gidersin işde. canni gördüyse seni ğaçar. iki gün peşine gezer, bulamasın; bulamasın. bazi de olur ki, ensizden, habersiz, hayvan yatirkene yahalar vurursun./ nerden gidip de her zaman onnari vurmah. ğolay me ele./ bulunur, hee./ keklik. kekligi de, tarlalarda ekinnerin yerine gelür; buğdaların, yığınnarın; kimi daşlarda olur. sabağınan onnar alışıp, tökülür. yer, yer. orya gidersen. kimisini atar yerde vurursun; kimisini atar havada vurursun; işde, bu gibe olur./ güzün, ahır guzun, ğar tozan ke yağacah sıraların kekligin eti o zaman ey olur. o vahıt avlaruh en ziyade; kekligin eti o zaman ey olur, başha vahıt olmaz.// harb şekilleri; ne bülim? ğaş defa harba gedtdih ki, soğn ke... ipti, biz gelduh, muhaciruduh. ordan bu ermene harbune buralarda bekleduh. aha bu çe... başında çermiğun. aldih götürdüyh tah mördülüyhden ğarsa ğadar götürduh. ee, sora orda, biz, o sıra ufağuduh. hani bizüm bu mamleketde ei kinye yoğede. yazılış yoğide, insanın ğaç yaşında, ne olduğuna. ordan biz, ufah çihde yaşımız, hanı tam ike sene asgerliyh yapdıhdan soña, teyhral burahdular, geri gelduh. burdan teyhral asger olduh, yigirmili olarah gedtduh. o sıra erzurumda, iş ocağında yapdum. asgerluğume iş ocağında teykmil etdim./ ğaç?/ bin üc cüz otuz üçde, otuz dörtde. işde bele temam./ otuz dörtde işde./ tebe harb. o da vurur, sen de vurursun. senden de olur şehet; ondan da ğırılan

olur. bazen o seni yener, bazi sen oni yenersin./ urus zate bize evel gelmeş; içerüsündeyduh daha./ heê, burdan bozulduh, mahacir getduh. teyhrar burayi ki aldılar o ki, geri, bir daha gelduh yerümüze./ mahacir getduh amasya, toggat, zile, bōziyar, çorum./ herpde arhadaşlarım, bizim köyden haydar, ahmeth, sede köyümüzden olarah, tçavuker kövünden, ziya, ee, merekes köyünden, yasen çavuş, sora sadik süleyman, onnar da bizim köyli.// tavusgerde o ali, ziya deduğum uşah, o golundan yaralande. sora huluşi efende varide, o şehed olde. öltuya götürdüler şeyne, cenazaye.// işde o herp, garuşuhluh. ne bülim işde. ölen, girulan, kimin ahlına gelir ke, dey yirmi senelüh iş.// oltuda ziya beg. öltüda ziya begide. burda molla mevlüt; tavşeyerde, panaskertde, şevket beg./ esas bunnarin şeyde, girşeherinden bir osman efende varde, kör osman derdiler. esas onun emrunin altendaydę./ işde burdan, halhdan vurdular. ganın dağında, buralarda ey herpler olde. netice işde garsa girdiler. ordan bizi burahdiler.// ordan ötesine de daha biz getmedih. biz geri geldih./ heen, garsda onnar gümriye geder getdiler. biz ordan, birahdilar bizi, biz geri geldih. hane ortalıh sükütleyincez tabe./ ufah, biz o sıra, ufah zamanımez hane./ o sıra olur yane, on yede, on sekiz yaşlarında ancah./ tabe geldih tekral burdan asger etdiler iki sene sora. şubadan şu yazılde köyler, nufus yazılde. gayt olünduhdan sora, ondan sora asger yapdılar./ şimde me? var./ oğlum yohdur.// evleder./ düyün yapçlan da olde, yapelmıyan de olde./ köylere nasıl yapeyırlar, bizim köy, köy düğüne./ köy halğına dolanurlar. köyün içersinde. dişarden da hısım arhaba varısa, onnara da habar ederler; gelur. işde, onnar bi elem yaparlar. düyünne bitirir, geçer gedeller./ neler yaparlar? davul zurna vurullar; bar oynallar; efendim sene söylem, yemeyh yerler. bu gibe be şeyler yaparlar./ bune davulçilardan sorarsın, zurnaçelerden./ çōh, ahabu olurda çoh.

KAYIT: B.01; K.A-1; 0000-0060

DERLEME: 02 025 01
YERİ : OLUR ilçesi
BEŞKAYA köyü
KONUŞAN: Beygo ÇALIŞKAN
KONU : Köy işleri

5./ işim gücüm, hepsi de eyidür. eveli sırımle çaruğunan giderduğ; altlara sırım ederduğ. artvene getdim. bişe götürdüm satdum da, ayağıma bele, durdi da, bahdi da güldüler. burayi bele sırım ederduğ. hasıl çarığ alurduğ, giyerduğ. bah şindi, cizlavetinen bayırlara gidiyruğ. daha nasıl olur durum?// ben ne bülim işde; o ahdedeller, alır getürüller.// evet. iki oğlum var. ikisini de ēverdim; borcumdan ğurtaldım. şindi de işde onnar; şinde aşşahlarda durir, çalışeyřlar.// iki oğlum var. ikisini de ēvermişim. ikisi de getmişdiller. şimde dey mersinde çalışeyřlar. çalışeyrlar. şimde para yollamışlar./ şinde bi iki yüz lira aldım. onn geldim ben burya. one aldım. şimde posdiya atacam mekdup getsin geri. mekduplarının aynene atacaam.// parisor koyi./ yahın terafına./ ele bişeler bilmen./ bilduğum bişey yohdur, ele bişey ki.// aho gidenner nere gidir?// heç, geçimimiz bizim işde, vesiyet yohdur. hayvanınan. hayvanınan çalışiruh. hayvanınan odun geturruh. tohum ekeruh. biçeruğ işde. öküzinen.// meyva ağaci var./ tut yerişdururuh; eruh, alma, armut, bunnare tiker, bunnare yerihdururuh. bunnarınan idare ederuh./ zebze: fasuliya, fasuliya ekerih./ başha bişey yohdur./ tomates, patates, bunnar eyi.// patates deruh.// beygo./ tevellüd on yedi.

KAYIT: B.01; K.B-1; 0166-0546

DERLEME: 02 021 01
YERİ : OLUR ilçesi
ÖLÜRDERE köyü
KONUŞAN: Kâzım AIKAN
KONU : Köy işleri ve düğün

İsmem kazem alkan. köyüm ölurderese. yapacağım iş, çiftçelek, reşberlik. işde bu gebe işlerenen meşğul olurum./ efendem // teybe sesemeze aldırmanen bişeye var me yane?/ buyur./ yoh canem, mahkemeye vereleceyh deyel de... mahkemeynen ne gonuşacayem ke. ahse ber iş gonuşmam ke, mahkemeye verelem./ hee, evet. neydeye./ işde haziranın onikesende falan umumiyetilen yaylaya çiharıh. yaylada, yaylada, efendeme söyleyem, ike üç ay gaden, orda oturma, ziraat falan yaparız. ondan sora tekral eylulun onunda, on beşende falan yayladan döner buradake güz işleremize efendem, miseremeze...// diyer kalan güz otlarene biçerez falan, onnar, onnare içere aldıkdan sora güz tohumlarene ekerez. güzlüg ekerez eyhsere biz. ondan sora efendeme söyleyem.../ kışın daha başha saire işlere, temsil diyelim, evumezen ehdiyaç işlerene temin ederez. yahacak, yiyecek.../ ondan sora da efendeme söyleyem, kışın da artıh malımızınan kayırmayı...// ondan sora efendeme söyleyem uğraşırız. bu gibe işlerele bahar yaparez.// aynı mı gonuşalem gine?/ elçeleg, aynen efendime söyleyem, bir güç adam toplanır bir kız almaya gedence. ilkin gider o kız evenen, adamın yanına; ona bir önceden efendeme söyleyem, kızına elçe gidecek durumunu annadır. kız sebebi de, o gün der ke, efendeme soyleyem, hele bugün benem vahdım yoh; vahdınıze ikele deller bizde. ikence güne atar hane. falan ikence güne, annar ke, bu gıze bizim oğlana vereceg; umumiyetle köyden beş on adam toplar. gider o gün.// birence seferde, yane, tabe verecağene bileyoruz, daha evvelce. gonuşuh ike arhaba birberenen arasında yapmeş. ilk gedeşlerende tabe derke, bugün benem hele vahdım

yoh, bir geden, bir daha gelen falan vahdınaze ikeleyen. bugün benem işde başha işlerem var falan filan deye birşey yapar başından falan// ogün dönülür; ertese gün tekral bir daha gedeler; ayne köyde olursa hane. başha köye gedelerse, ayne gidildiye günde yapılır. o gün, ertese güni, gelener falan, beş on adam toplanır, efendime söyleyem, o güne bir datle şerbet gelir kız evünden, içeler.// efendem, hangi güne isabet etse o gün olabülür. ilk çalışında falan, ondan sora tebe başlıhlar keseler, ğız terefında falan bizde. para alır ğız tarafe oğlan terafından artıh. üşbin lira, ikibin lira, götürüne göre; ondan sora yollar vardır ke, kız tarfe oğlan terafından, kardaş yolu iddea eder alır; daye yolle, emmi yolle. bunnar artıh usuldan. icabına, halına vahdına göre bir atdır, efendim, koyundur, ineyhdir. ondan sora, temsil diyelim, ne ke, umumiyetile düyün masrafları var, bizlerde bütün erkeyh tarafe çeker.// kız tarafına heşbir yüyh yüyhlenmez. hem para vereler. sede ğız tarafında düyürçü gider bir olan masarıf gine oğlan tarafı götürür. yiyecağe içecağe, mutfağene falan. kız terafında olacak işte birğaş gün misefir kalınırsa o kalınır, yoğusa da, kız tarafında bizde başha türle bir mesarıf çıhmaz.// hayb, bizde aşşağe yuhare bir üş gün kalınır.// en aşşağı üş gün kalınır, evet./ çıkarmazlar, hayır. bazan vardır. usuldan ama ke one bir eypaplıh yapallar. daha başha bele fazla güjlüyh gösterecek durum olmaz./ isdeller tabe: gelenen önüne güleşçe çıhar, sora ip gereller. sırıh gereller falan. köprüyü keseller, bunnardan peşgeyh, sağdışdana alıllar./ güveyi bizde sizler gibe gelene bele karşılayıp kol kola takıp getirmez. bizlerde gelin geler; tabe bizler eyhsere köylerde atınan, hayvannan getiriller. gelin geler düyün kapısına dayanır. güveyi de bacedan, efendime söyleyem buna ber sağdıç evela bir datlılıh şeker felan atar aşşağe. ondan sora gü-

vey de bir alma atar gelene. alma atar evet. almaye gelenen duvağına isabet etdirirse... elmayı da orda ke, düyürçülerden, veyahut köylülerden kimse kapmak ister. kim kaparsa o elmayı tebe yiyemez. güveyiden alır; peşgegini alır.

KAYIT: B.03; K.A-1; 0157-0387 DERLEME: 03 000 01

YERİ : ŞENKAYA ilçe merkezi

KONUŞAN: Altun Nene (80)

KONU : Karışık

sade o geder diyirim. heş gücüze getmesin. eger, her kim hacil etmişse, allah oni hacil ede. çoh hacel etmişdür, bilersen kemal beg. neder? bir ayunderede, bir benim uşağemede. gelen barmah dişledi ke, biz, ahan bele mallem gele köyümüze, ahan görduh, getürdi de uşağıme niye hacel etdi. çoh terbeyeleyde.// ē, yetmeş sayh- sen yaşında varım./ mısdafa./ altun./ hā! ney etdem?// erimden sora?/ heÿ, bilmeyrim ke, otduz me, ğırh me? ne, işde bele bişey yaşadım. bilmeyrim. ne bülem. benim ahlım getirmeyr ke./ gelmeyür ahlıma.// doğuz.// üçe, üçe erkek, dördi dişe, beşi dişe./ hē, uç oğlan oldi, alti ğız./ hā, uç oğlan, alte ğız./ doğuz tene./ yuhare evlerde. buralarde deÿel./ tah şeyde. eval, ğaça-ğaşdan eval./ harb umme./ oğlannar ğaça-ğaşdan öyde olmuşdur. dört./ike ğız eval olmuşdur, ğaça-ğaşdan. dört ğızda ğaça-ğaşdan sora olmuşdur.// na söyler bu adam? uşahlarem olmeşde. gelin meyden, ğız meyden?// bırahmayen beni. bilmeyrım ben; ğocalmışım.// valā baba, ne ke söylersen söyle./ veremeyrim.// getdeh buynuzlenin dağında on beş ğaldıh. ambu buynuzlenin dağında, baba.// her oyun benim esgine işim çoh oldı. getdeh, buynuzlenin dağında ke ğaldığa. ambele şey yapdeh. çadır yapdıh çalilerden. durerdih. bir de bahdıh ke, bir memur gelde. dedi, bu büluğa kimin? dedem ke ben, ğadırın. bizim bülüğayi ben ğadırın üsdüne yazdurdum. heref ğadurun üsdune yazde. ğaça-ğaşdan dönde, geldę. dönya ke düzelde ke, düzelde. ğaşdıh, burya ke geldıh. dört sene sora, bir de bahdım, geldiler, beni çıhartdılar. artıh getdıh, düzetdıh, geldıh. ğaça-ğaşda, bele görene.../ allahasan get./ sevdaye neydecahsız. benim sevdam geşmeş getmeş./ ğız zamanımda... uuy, hep öldüler./

hep öldüler. heş deliğanni yohdur./ esginin ayvaz idi deliğannī. dâa, rehmatlıh comar gilin aslan idi deliğannī. / ben ne bilim. ğıldır zıvıh, ğıldır ğıcıp, bidil bicip. hē ney edim?// -meni demişim atmiş - güle zencefil ğatmiş - o yarın buyuhları - mezerde zemzem suyuna batmiş - - meni demişim atmiş - güle zencefil ğatmiş - o yarımın ğohesi - dünyayi almiş - - ğerefil eker misiz - balınan şeker misiz - bu dünyada etduğuzi - arhetde çeker misiz - / daha bülmīrim./ - almayi ata ata - pirinci sata sata - ğırıldi ince bâim - yalazuh yata yata - / ben ney edem baba. ben maral maral bülmem. benim cumame deyerem. - su dibinde ğumidım - ben bir desde mumidim - çıh bizim yollara bah - belke geler umudum. - - su dibinde buzlar - fisto fına yalızlar - cuma can sen agam oğlu miyıdin ke - seni seviyirdi ğızlar - cumanın ele bir beyaz başi varidi ke.../ vallah bah, ğara püsgül tahardę. beyaz... ğara püsgül... ambele çar baglardi başına; ohumişdi ya. baciya çıhardım: büy, mumbiliyh cumam, datli cumam, bir ey şey cumam, sevdaleyem, öleyrem, derdem./ e, sevde sardım sardım. alde verdeler, getdih nişanne görmiye getdih./ nasen edecah? siz nasen edersez? getdih sarıldıh. ddede, canın yiyim. ben dedem, agzın yiyim, ahn. / baba, siz nasę nişanne görersez? ben de unutmişem. yanę dēy otduz... otduz seggiz senedur. unutmişim, cumanın hasretini bile. bir başi ahlıma gelir ke, bele beyāz şimşiridi. daha bir yeri ahlıma gelmir./ baba, ğuriyi allahın ateşine gele. bir sıra yenişe geleyerim, bir de bahdım ki, vartın! dedim, ney gel, ambu hıyari al da ye. getdim, hıyari aldım. bahdım, hıyarın ucę kesük. vây senen, dedim, o gözleren gire bu hıyarn. ğız sus, dedi, ellin kori; sünnetlidür, sünnetli... namaz ğilērsın? dedim, allah bilsin, ya neydirim? ğileyrim. dorği söyle, ya bu nasę tehret edeyrsin? duvase nedür? dede. allah, dedim, memmet be, duvasene, gügüme aleyrim, diyirim, bismillah ya allah, mehemmedin agzını burnını

piripak etsin./ hē, bĕn bülmem, o deyerde, diyerde ke, eline vurarde ke, deyerde, zekat verin, zekateze veren. ben ondan bişe duymirdim.// yoh, yoh yoh, o ağnatmade; yalan söyleyrler. desinner baba. eylemeyen beni, kemal beg, beni; yorğan sırıyrım. de, ne deyersen de, ben gedeyrem./ ben ney edem? - ğarafil eyhdim evlek - dadandi ğara mevlek - dedim bir murad alim - ğoymadi sizin kimi iğitler - ben ney edem anşindi?/ hen?/ ben ne söylem, ben ne edim?/ ğız zamanımızda... bilmeyrim; unutmişem. - ğala başında çaşır - ğolun boynumda aşır - ne bilem, neler demediğ unutmeşem, kemal beg. - ğolundake bilezĕk - perçemime dolaşĕr, cuma can -/ bilmeyürum./ ğocam, he ne. o orda cürüsün, bu burda.he./ he, dişlerem yerinde. kemal beg, hele bi de, ne deyersen, ben ğahem. yorğan sıranacah; ğare evdüreyr. ardımdan tah buriya gelde. ele deyel me?/ sido gilin ğız.// yoh baba, yoh yoh, ben sevmah mevmah bülmem. aldım, sevdĕm./ aldıhdan sora sevmeşem./ yoh, vallah yoh, ele irahdan severdim: mımbıliyh cumam, bir dırnah cumam, datli cumam. bele irahdan diyerdim. yahından ben ele ele fitnelihler etmem. vallah. kemal beg, şindi demah şuç ona ğaldi hea? çoh, kemal beg, çoh delmişdur o iş. ney etmişih? bizim ne kötelığımız varide? ğız da gelde, senen boynan yüklede. o etde, deyer, o yazde rapollari; o yazmişdur.// he./ beşer beg küseyr, deyer, bir görmedim kemal begi ke, diyem ke, helbet bir kötelĕğımezĕ gördün me? ne olde ke, bele etden?/ ye, yoh. zate dede ke, ana geleyrem burdan; avunderden geleyrem, beni çoh sever. ben de onun çoh haterene severem. ne bülem. avunderleler de zate üsdüne ölüm ederdeler./ bir o, ikiden bir durur gelürdü o mısdafa... mısdek, ikiden bir gelürde. bir de bahardın zıp gelde./ ey, işde o sizen o neyde?/ bir yere getmezde; bir oriya gelurde./ ey, daha ey gün vere, onnar içinde de uşağima. vallah kemal beg, çoh zügürt düşde; çoh harcade para. çoh harcade bu yollarda./ götürde diya./

ne bülim ben. bir ike tenese ambele su aterde gördüm. daha bişe görmedem. su, uşah çuceleyrde. ben görmedem./ neyde? bu geçede ğaldıh, atatürk tağ o geçede ğalde tah. ben nerde görem?/ yoh yoh, ha, kemal beg, getde. getdıh. gördüm işde bişeyler. ne bilem gel-
95 deler. bir ike can geldiler. hayn, dedem, var olasın şenğaya, var olasın; erzürüme şineltdin. ordan bir herif dede, hahha nene hā. hegbe de arhamda. etmeg de me getürden esgerē? dedem, evet, et-
meg getürdem. ajluğun varısa, dedim, bir etmeg de sana yerem ya.
/ ha paşa... ha gelde./ ben ne bülem. bülmeyrem o neyde salladı-
0 lar, kesdeler.// ben göremedem; ben gende hayımdaydım. ben ne bü-
lem./ heş biriinden bişey agnamadım. ne cimhurundan, ne da oburün-
den. herkiş gende manfatn düşünde. bana bir faydase olmade kisme-
nin de.// nayede hane?/ ha ha ha, hür yaşeyreh da, dersen ne o-
ler. vallah. hur yaşeyreh, dağ yazereh, he, tāv. şimde bez ke ö-
; leke ölür ya, eve giderim ya. ayu öliye aglamam, geriye ğalan
sağlara aglaram.

KAYIT: B.05; K.A-1; 0387-0445

DERLEME: 05 009 01
YERİ : ŞENKAYA ilçesi
UĞURLU köyü
KONUŞAN: Murat oğlu Mehmet(50)
KONU : İş hayatı ve mahkeme

hanım kom, uğurlu köy./ murat./ hadiçe./ ben mę? varım elle yaşında./ beş... altę tene, hetda dört ğız, ikę oğlan./ köyde otururuh dayimi./ yaylaya çıharıh, germüceğa./ yoh./ ę, yirmi seneden fazla olir./ evet./ ğırh üş senede evlendem./ ğırh yede hanayıh./ bey bizem meyhdebimiz çoh gereye ğaldę. ne işise bülmem ke, meyhdebimiz.../ yerene, geçen sene geldiydiz./ ekrem bey, eyhrem bey geldi. orda.../ ekrem beyinen ilhan bey geldę. zireet memıri orda yerini tesbit etdi. olşdüler bir tahım yerler. oraye ğabul etmediler. bu sef başha meyhdep yere eşdeyh. tah ikę senedęr hazırladıh, tevsiye etdiyh. işde gelip bahmadınız, elece ğalde./ köyün orda; ğarşısında hemen./ yoh, tepeden bu yüzde./ ey, gelep bahacahsız./ siz gelmeşsiz, biz yayladaydıh./ evet./ siz gelmeşsiz, biz yayladaydıh. bizem, amcamın oğle ordayede. rıza gelmeş. beyhciye isdiller. o sıra siz gelmişsiz, getmişsiz./ çıhar./ nüfüzümüz, dört yüz nüfüzü bulduh./ germiceyhde az ğaler; üş dört evümüz ğalir germiceyhde bizem; fazla ğalmir./ ğışın eniyler kovculuğa da; mallare orda yarısını eyliyler ğayırmaya./ köyde ekip biçiyler dayıma hep./ nasıl isdemeyek, beyem. kemal beg.../şimde, çoluh çocuğumuz böyer. hep cahel ğaldılar. meyhdeb olsa.../ pertuvana yolluyuh, göllete yolluyuh. yarı buçuh. sınıf geşmiyiler; yarıda ğalıylar.../ yoh canım, bizde.../ her bişeye yerecayıh. boynumuza alacayıh her mesule. meyhdebimiz yapılacah beyem./ yapılmasını mejbür isdiyik. yane, malımızi öküzümüzi sahah, meyhdep yapılsın. çoluh çocuğumuz bi parça, biş köşede ğalıyıh, heş deyel onnar bir ekmeg sahebi olur./ daş ğumü, hökümetden iz zengün deyülük ke, fakıruh... hökümet yapar oni.../ tabe./han-

gesinin?/ gendelere me verde?/ bülmem ke, mütahet me dutde, çalışdırdılar. onın.../ mal-davarımız da epeyidi. şindik, bu sene davarımız pek az ama, maldan.../ köyümüzün halği ireşberliyinen geçinir, malcılığınan./ kömür ocahlarında da çalışıllar ama, o geden çalışmazlar./ bize iş birahmiyilar ke, kömür ocağında, balğaya, süsuz, delikdaş. onnar çalişer./ gedik, üş gün çalışdiyısa, beş gün dişare ateye, emeliye fazla./ almiylar./ ifademez var savcilihda./ şahetlihdan./ bülmem, bi tenese ğare-ğocasından, geçimsizlikden mahgemeye düşmişler. bize de peşinden sürekleye şahet ğoymuşlā. boşanmah isdeye boşanamiylar./ şinde ğareye verey mahgemeye. bu sira mahgemeye düşde me, ğareye gere götürey evüne. şinde, ğarı yanında, biz de bura şahatlığa geleyek, ğaymağam bey. / annaşdıriyıh ama, ehlahsız adam, ne yapah?/ geçemsezlik erkeyhden. ğadından ne geçemsezlik olay. ğadının bir fenalığe yoh; orusbuluğu yoh, dodusu yoh, ğudusu yoh./ yoriyi bah şindi./ tarlam biçelmedik ğalde. ike tene ğız çocuğum var. harmanda öküzlere oğlara teslim etdem, geldem. hava da yağde, bir işemez ğalde. / döymeye başladıh. birğaş harman da çıhartdıh./ erkağe burda, ğadın yohdur./ erkeyh deey, ğadını boşayacağam; ya boşanacağam, deey, ya seni dövüp vurup ğıracağam deey./ e işde, ahlağe sardırmamışlar. geçemsez./ ahan da yede seker yaşında ike üş tene çoceğe var. bene oğudular.../

KAYIT: B.03; K.A-1; 0443-0554

DERLEME: 03 009 02
YERİ : ŞENKAYA ilçesi
UĞURLU köyü
KONUŞAN: Mehmet ASKER
KONU : Karışık

5 komurlu nahăyesenen oğurlu köyünden./ komurlu nahăyesenen oğurlu köyünden./ adım, mehmet./ asger./ yapdım./ ğonyada,/ ne olacağ efendem, ne annadacağam?/ eğ na olacağ one söylemeyenen yane? burdan arabayınan gidersin. erzurumdan binersin tirene. tiren çeyhde götürde doğre, efende ne olacah?/ buraya geldik. burdan arabaya bindik erzuruma. erzurumdan tirene bindik. tiren de aldı bize, isbartaya getdik, efendim./ ordan da bizi ğonyaya dağıtım yapdılar asgerlik şöbesinde./ işde eylendek, ğaldığ orda./ sınıfım piyadeyde./ mahgememiz var; buraya geldim./ arhadaşınan bir darılmah işe varıdı da.// evet yayladayıh. biçine enmişiyh köye./ bişdiyh; harman üzerindeyik./ evet, döverlerinen döveyk./ yağde./ olur on teneke./ on teneke./ ğazyağı tenekelerennen on teneke olur./ buğda yarışe, yarışe, arpa. ekenağımızen, arazıyemiz ğıt olduğu üçün fazla ekemeyek./ çayırlarımız dagdadır işde./ he. germiceyhden köye çeker beş sahat./ hayer, düzenne ğonuşacağam ama teyibe aleye deyi, hane seda beşey deyel; ne olur ne olmaz./ elçeye nasel gedeceyhler; gedeller, allahın emreynen alıllar, efendem./ ondan sora evne götüreceyh sırase nikah yapallar. nikah yapdıhdan sora, işde duyunune şey yapar işde./ resme nikah var, hoca nikahe var. // beyhdaşe türkese bülmem, efendem./ ayre türke söyleyem, başha isdersez./ yoh, aşıh veyselen./ ey mahalle ele bele şeyligim yoh. okur yazarlığım yoh ke, tah şeylerden öğrenem ke./ vallaha bar oynadığım yoh, memleketde ke. ele işlerde havasım yoh.

KAYIT: B.03; K.A-1; 0554-0625

DERLEME: 03 009 03
YARI : ŞEMKAYA ilçesi
UĞURLU köyü
KONUŞAN: Rıza COŞAR (45)
KONU : Evlenme adetleri

şindi kemal bey sorar ke, benden, diyer ke, bu.../ buyur./ uğurlu köyünden. hanım-kom, esgi usul gonuşah. hanım-kem./ rıza./ coşar./ kırk beş yaşındayım./ yirme senelig evleyem./ evlenmeler bizem köyde; köy arasında tabe, mala, şuraya buraya gederek. hange kızda göynümiz varısa artıh, ona diyerek ke, şu malda, mal dalğasında ğızen göynüně yapah. ğıza diyerih, ğız sene işde şöyle eyě ğızsın, falan ğızsın diye göynüně yaparıh belke ğızın. ondan sora su, su çeşmesene gedende, peşine gider deleğan geşler. orda belke raslaym deye. sora emsellerine söyler. emsellere geder annesene babasına söyler. diyer ke, anne, benim bu ğızda, oğlun şu ğızda göyne varımış. işde geden allahın emreyle isdeyn bu ğıze. alın bene. onnar da gedeller tabe, allahın emreyle, gideller üş beş ehbaplarından yığallar gomşulardan, böyölerden. gideller orda allahın emreyle o ğıze isdeller. eger ke, ğızın da isdağe varısa, ğızı da gonuşdurullar, erkağe de gonuşdurullar. ondan sora artıh veriller allah emretmeşse. ondan sora nişan tahallar. nişan tahdıhdan sora bir zaman nişan meraseme yapdıhdan sora, artıh başlıh keseller. neyese, onun yollare vardır. daye yolu vereller dayısına bir, mesela, elbuse alır. ve yahut emmisine bir çeket alır. aa, palto alır evet./ seko, peke. sora ğardaşına esge usul, bizem esge zamanlarda dabançayede, ve yahut bir atede. buni yapallar./ ğardaş yolu. ğardaş yolu. evet, baze köv. bizem kövlerde ğardaş yolu diyerik. usul eledir. sora buni yapar. bu yapdıhdan sora, hade bunlare verer. başleğene hepsene verer. düğun meresemene yapacah. düğunnü yapar. bir ğaş gün çalğe çaldırırlar. bir cuma ahşame, bir hange geçe münasep gelirse, o geçe geterel-

ler gelene enderelller. yemek yediriller. gelen yemağın üzerene e-
ner. ondan sora artıh ğare ğoca arasında ğare ğoca olullar. ha-
yat, ömre hayate, allah ömür verdiyhden sora süreller, çoluh ço-
cuh sehebe olullar. artıh bele davam eder efendem.// güvağe bece-
ya çıhar. ona bir alma atar. gelenen duvağına almaye atar. sora
işde ane artıh millet şe yapar./ güveğeye de birez ezeyet verel-
ler aşşağıdan, şurdan burdan emsellere. sağdan soldan ağac atal-
lar; bülmem şu bu. güvağe ğaçar geder yerene./ one efendem bizde,
bizem köylüde nışan mereseme yapdıhdan sora düğun yapıncıya ge-
der ğate süretde gedep nışanne görmezler. yane haram terefine ge-
dep de, zina terefine getmez. ğaba ğonuşah ke, böylece, böylece
bir sene, ike sene, her ne geder ğalırsa nışanne görmez. ondan
sora; nışanne görmedikden sora, eger ke, o ğadının bir ırz bozuh-
luğu filan çıharsa, onun artıh başe ğahınce ğaler ke, senin işde
babanın evünde bele bu işi işledin, bu fiili işledin, sen ne yü-
zünen gelmeş de burda yüzümüze bahiyin diye buna bir isim ğonur
tabe. o böyög ayıpdır.// başha ne emrediyrsez ğonuşah./ evet, e-
vet./ efendem, deyse daha ey diyeller, deymesse de, ne allahın
bileceğe eş. ona, ey köte diyecah bişey yoh ke onda./ vardır, e-
vet. onu yapallar köylülerde ke, o bir edet usul ğonmiş ke, han-
gese hangisenin ayağına basarsa, demeg o one basdırırmış. o irel-
ler, obürü gerilenmiş.., bele bir usul var içerisinde, ne bülim.
/ ḳadın erkağın ayağına basarsa, yane ḳadın one irelleremeş, o-
bürü birez düşğünneremiş. erkek ḳadının ayağına basarsa, erkeg i-
reller, ğadın gerileremeş. bele bir şaya, yane öteden ğalma bir
söz var yane./ evet. gelenen ayağının altına bir ḳazan ğoyarıh,
köylülerde. onun üzerine bir ḳaşıḳ ğoyarıh. ḳaşığı bassın ğırsın
diye./ eye sayallar yane one./ ğırılmasa da, ne bilem, allahın
bileceğe iş. gine ya ğırılsa eydir./ uğursuz sayallar işde ele
neyse./ işde ḳaşığı ḳırsın, gelin gelsin de başalım./ gelen, ge-

len yeneceğe yer yüsgeş olsun da ey ensen. gelen, ayahî mayahi ğaymasın diye tabe yerini müntezem yapallar./ binek daşe her ğapıda olur me efendem?/ tabe, tabe, bineyh daşe yerene seyyar bişeydir. yane olduğu yere ğoyarsın. e sandaliye efendim, bizem köylüde sandaliye bulunur me? efende deyelek ke, sandaleya daşiyah./ kütüyh de bulunmaz, beyem. o ğazan besit bişeydir. ğazan her zaman üçün evlerde bulunduğu üçün. ğazan seyar bir bişeydir. geler, orya ğoyallar. üzerine bir çul ğoyallar. çulun üzerine kaşık. kaşığın üzerine gelin ener. ayağına basar. işde ener aşağe./ evet, onnar yiyer ikese./ tabe, peşgegene verer ya./ e, çarşaf tabe, yüz ağlığe gelenen çıhacah. çarşaf meselese her yerde mevcütdür efendem./ tabe, tabe. sağdıc olan, tabe ehbaplare, tabe eş ehbabe olur, tabe güveğenen. onnar tabe. tabe silah atar, ehdişam edeller./ atmaz olur me? köylüg eşe.

KAYIT: B.03; K.A-1; 0725-0830

DERLEME: 03 026 01
YERİ : ŞENKAYA ilçesi
NIŞANTAŞI köyü
KONUŞAN: Elmas Hanım (30)
KONU : Yoksulluk ve giyim

almas./ şe, çevençleyem, nerele?/ ne büliyim işde, otuz yaş olabüler./ hahdarlığ üçün gelmişeh şenkayaya da./ he./ ne büle işde, çeldek yane dutumumuz yare gazanacah, yare buçuh./ idaremez yohdur. oğetem yoh, kulfet çoğalde./ bir gızım var içe oğlum./ hebet var./ yapamazıh. cendine idaralare yohdur ce biz yapah idare./ memnünüğ işde, hele olduğu yoh da işde, memnünüğ birez./ ne annadacağam; ceyim uşam; birez de o yardım etsin./ ben nase yardım edeyim.- baba.- / cet almas söylesen baba, get ben söyliyemem. almaz işde asbaplardan söyle./ ey ne söylem asbaplardan. ceyemmez guşammaz da, ceyemiriyh. yoshulluh, diriliyh yoh. ele me diyeceyek./ valla./ fırfırle fısdan geyinırıh valla. başımıza neçek diyeceyek, elbiseleremeze; deremez işde kömlek ne./ aman neydem! neydez allahasız. birez de sen yardım et./ bu da bir eş başımıza çıhde ke böyün./ hasde deyeleg amma. celine doğre geç söylesin; celin bülüy türkü./ sesiynen bir türkü söylesin./ almas, ey sen bülürsen, söyle./ ey vallah, söylese ey ne olar ey irbaham.// bu neye çıhacah, buni bir bağa annat ke, ben bir türke söyleym.// tamam, he, valla bülmeyrim bir tene annat, de almas./ - almaz, almaz bi tene sen söyle.-/ valla ha

KAYIT: B.05; K.A-1; 0625-0725

DERLEME: 05 058 01
YERİ : ŞENKAYA ilçesi
KÖROĞLU köyü
KONUŞAN: Asker DEMİR
KONU : İstiklâl Harbi ve diğer hatıraları

merhaba kemal beğ./ teşekür ederem./ eyliyh vallahe./ eydir./ yoh canım, o peteyhlere hizmet eder./ çihde evet./ köyde yavrı vermeyliler daha. vermediler bu sene yavri./ eyé görüneyr./ ben, mé? topalın ağabeysiyem daha./ gerep./ güdüret./ asger./ bin üç cüz on beş./ çohdandır efendem./ yede sekez çocuh var./ dörd oğlan, dört gïz. sekiz tene./ çocuhlarem mé?/ oğlanların üçé évle; gïzların da dörde./ asgerlığeme érmene herbinde, yunan herbinde./ evet./ efendem, nasi gideceğız işde; getdih./ ambu ermeneye biz işgal edip de mafetdihdan sora, bizem aldılar... bizem sekzincé alay, burdan aldih, batimdan, o sıra urusunan aramız eyede daha. biz burdan geşdiğ efendim söyleym yunana./ peyedeydem efendem./ ey efendem ben ne bulem; çoğe ahılda galmameş ke./ işde yunan bize birez aharet verde,,annadın mé? ondan sona bizem bir ehsan paşa varıdi. ehsan paşa esir düşmeşdi. bu adam gaşde gelde yunan içinden; bizem paşalara annatde; dede ki, sizen, dede, yunana garşé güvvetez, bir şeyiz yohdur, dedi, annadın mé? asgere gere alın, dedi. efendem sen söylem, güvvet biriyhdirin. bu da efendem hafiye, şey olmuş, gider geler yunan içene; bülmeller ale ehsan paşaye. sora o ale ehsan paşa, evet, bizem asger de olduğe yerde galde. ondan sora güvvet biriyhde geriden bize. ale ehsan paşa getde kömür satma şeyeynen bunnarın içene getde.. bunnarın bir toplantise varımış, bayramlare. orda, demah ke, bunuh çavuşe, zabede, onbaşese, yekun orya, o dernege işdirak edecağimişlar. annadın mé? sada esger, bele çobansız davar gibe galacağemeş. ondan geldé, burya heberé verde. artih biz burdan basdih. burdan basdih ke, efendem sen söyle, artih yunane perişan etdih.

artıh şeyde, afiyonda./ afiyon./ efendem işde o tel örgülere varede. gece tel örgülerene yanaşde; tel orgülerene kesdiler bizemkeler. añadın me? ondan sora efendem sen söylem, işde biz ele top ğuvet gelde. hücüm verdıh, efendim sen söylem, dayanmade. artığ esir aldığımıze aldıh; ğırılan ğırelde; denize tökülen tökülde. ondan sora efendem işde dle olde./ he, evet./ şeyde, dumle punğarda, dumle punğarda./ atatürk me?/ atatürk gelde, dede ke, yavrularım, dede. bunun, dede, şeyinden ğortmayın, dedi. fırsant bizemder, dedi. ağnadın me? bunun ğurğuşumundan yüz çevürmeyin, dedi. ağnadın me? efendem, son hücümde fırsant bizemder; allah bize verecah, dedi. asger de ceseret etdi; heş gere dönen, çayan olmade. ondan sora efendim sen söylem, artıh sünge tahde, hücüm etde. efendem, toplar, makenalar, artıh daha yunan ondan sora dayanmade./ efendem?/ evet, evet./ o sıra sivel geyde. heş bille... sivel elbise, esger elbesese geyde.// ermeneye, zate dayanamade bize. gümreye ğeder ke, ermeneye efendem sen söylem, nerde mevze aldeysa, efendem bize dayanamade. bu zavotun dağda bize bir mevze alde efendem; süngeye gelde, dayanmade. ondan sora bozulde, bu şeye, ğarsın üsdü, o arap tabyasında bi de süngeye gelde. yeni, bir sahat, yarım sahat dayanmerde süngüde bize. bune ğıra, ğırā gümreye sohduh. gümreye sohanda, efendem, ğalanı da urusa teslim oldi. rusun da o sıra bizinen arase eyedi. ğardaş olmeşde. hane, ğazının zamane. artıh, da ğalanını da urus ğırmıya bırahmade. bu dönüm, efendem sen söylem, bize aldılar gere. gere geldıh biz de. işde batumdan biz hareket etdıh yunana./ ğosora./ vallahe bilmiyorum ke, bizem köyün yene esme şinde köroğle olde./ dığaşkor./ dığaşkor evet./ efendem, demer./ şinde benem o herpden şeyim de vardır, madalyam./ o, soradan verdiler bize. bin üc cüz otuz altıda meyde, bin üc cüz otuz dokuzda meyde?/ efendem. /furğane.../ ğarsdake furkanen, okuyor ya, emecesiyim.// şinde

hudut kesdıh; bir köprü var. bilmem beşgardaş me diyordular, sarp me diyordular? müslüman köyi. dimağ o köyin kenarında bir köprü var; o köprüde hüdut kesdiler. öteşe urusa, bereşe bize. bizede dersde, talımda söyliyollar ke, urusları incitmeyin; urus bizinen gardaş olmuşdur, biz de, o köprünün üzerine göre, ike bizden ike de uruslardan. şinde getdıh. ike arhadaş onnar, ike de biz. geldeler, urusca gonuşuyollar. biz ganmerıh. sora gelde, başımızın tuyüne bele işaret etde, arhadaşının, benem, gendenen, bülmem falan. urusca goneşeyr; biz anna... başına denezden güme atde atde, atde; ufah gum neder? kemal bey, atde atde onnare. urusca goneşer, biz annameyoruz. oranın müslümannare urusca büleyler. bir laz gelde. dedıh ke, bu bir sahatdır söylir, biz annamırıh. dedıh, bir annat bu ne deyer. dede, bundan gonuşde, dede ke, deyir, biz bu geder çoguh, deyir. biz ber kemal süngüden gorhardi; kemal ke bizinen birat. birat, gardaş deyer hane. o sıra teyh tük annerıh. kemal ke bizinen birat; geri galan hepşe brabalar keser. birez de durde. müslümannan gonuşey. o bize dilbentlığ edir; o ortada. dede ke, bişe gonuşde gonuşde. dedıh, ne diyir. dede ke, diyir ki, bir süngę hamlasi yapah, dede. yanımdake arhadaş, o devreye yerene gederdi. bir nefer, bir onbaşe gideyrıh falan. ben onbaşeyem, arhadaş da neferde falan. dede ke, o müslüman dede ke, diyer ke,... bir süngę yapah, diyer, bunnarınan, peke, dedim. arhadaşa dedim ke, gapudi çıhart, bunnan süngę hamlaşe yap, dedim. arhadaş da bene heyseyi tiyhdi. sen yap, dedi, onbaşım. ben mejbur galdım; gapudi sıyırdım, kasaturayi tüfenge tahdım. neheyet süngę tahma, dede; sungusüz yapah, dede. peke. süngeye yerine vurdum, kasaturayi. onun da kasatura yoh, benim de. gahdıh ayağe bunnan. o da tabe az çoh talımdan anner; biz o gederce deyel. şinde bu da vezeyetene alde, ben de, kemal bey. bu bene bir atde. bene atanca, namlusuna vurdum, namlu bele fırlanan-

ca, bunun bu ğalça boşa geldę. o ğalçadan bir vurdum. ele zorobir düşdi. oy yubutbaymat, dede, ağladę düşde. yubutbaymart, urusca sögiyor yana. haşa sizden, anasına sögüyor. o urusca söger. annadım kę, anama söger dā. yubutbaymat dedığı kibę, ben de türkçe sögerem. ben senen haşa burdan, deyerem, anan bülmem ney edem. şinde o müslüman güler. şinde bu ğahde birez ağliyarah. ğine söz başę deyer, bay don ğamander, yubutbaymart, kirdin buramı diyir, falan. ğırıldi, diyir daa. ben de buna türyhce diyirim, ben senin anan bülmem ney edim. şinde bu ğahde ağliyarah, efendim, ğalçasini sürüderah dönde bizem hüdude terafę geder. müslümana dędem kę, buna de kę, biz ğardaşıh dede. ğardaş ğardaşa aha bele yapmayınan bele mę olur? dede. artih ona ğulah verer kę, bahim ne diyor. müslüman dede kę, biz ğardaş olmuşuh, dede. oldu kę, bele oldi, deyer. ğine diyir söz başi, yubutbaymart, deyir, usul vurayde deyir... ğırde buramę, deyir. sora o müslüman deyor kę buna, annader, deyer kę, türk esgere sünge tahdığę zaman, diyer, gözüne ğan gelir, deyir. gözü görmez, deyir... demağ o süngeye tahaydę bene öldürecağede, deyer. öldürecağede tebę, deyir. başlade, efendem sen söylem, geldę benem boynuma sarılıy. biz ğardaşıh, bırat, diyir. ondan sora, vaporöz, onnarın vaporöz vardır, cığarasę. hani dā bele ağızlığı da gendinden. hanę belkę bülürsünüz. çıhartde bene veriyor. bu sefer ben küsdüm almiyorum one tebe... boynuma sareler, bişeyler ederde de, biz bırat, ğardaşıh, deyir...

KAYIT: B.03; K.A-1; 0120-0157

DERLEME: 03 056 01
YERİ : ŞENKAYA ilçesi
KÜRKÇÜ köyü
KONUŞAN: Ali ARGAT
KONU : Karışık

ey ben ne gonişim burda adam./ biz, ne?/ bizim yerde buğda olmir ke./ başha yen de gezdigim yoh./ ali argat./ ale, ale./ bin üç cüz beş./ kürkçi köyünden./ reşberlik./ yoh, hayir./ heş, süreriyh. bişey biterse... aha bu sene bitmede./ herg ederig evet./ hergi?/ çifdinen, çifdinen./ kotanımız yoh gendimizin./ yoh./ ğara toprah yergi, yeremledir./ beslerek./ işde, mal davari beslerek./ komlarim, malımız var. davarımız var. iki üş tene. işde o ğartten. başha bişeyimiz yoh./ inek, at yoh. ineyh, inek./ üç inek var. bir boyn öküz var. daha başha yoh./ yoh./ bişey yoh./ benim ifademe almiya./ bülmem hakimliyhden isdemişler./ bilmirik. bilemirim diyirim daa./ bilemiyrim./ bir gızım var, bir oğlum var./ everdim./ nasıl everdim mi?/ efendi ben ne so.../ işde everdiyh mesela./ tabe verdiyh./ everdig, başlıh verdig./ dügün yapdıh. ahan bu ğartten. başha yoh./ eh, ğaş defa, ben ne bülim. unutmuşum. ahlıma gelmir; ehdiyar adam. benim ahlım başımda yoh. lütfen bene şey etmeyen. vallaha benim ahlım başımda yoh.

KAYIT: B.03; K.A-1; 0000-0120

DERLEME: 03 063 01
YERİ : ŞENKAYA ilçesi
GAZİLER bucağı
KONUŞAN: Binali MORKOÇ (37)
KONU : Bardız kilimleri

bey ğardaş.../ ondan sora egirdig. yanı bele mi olacah?/ bir egilmesi var, bir de.../ tabi, dilime hoş ben bişe ğatacah değilem./ hayır, şindi önce bir döşemesini yapim de./ şindi, inne egirdiyhden sora, ikinci bir büyhmesi var bunun. yane iki ğati. ike ğatene büyhdüyhden sora, bu sıra keleb ediller. ondan sora boyağ alillar. su issidillar. suya boya ğatillar boyağı o zaman. ipi reyh reyh boyillar./ çarşıdan alirıh. baggallar.../ hayır, baggallardan alirıh. boyayi evde ğadınnar boyir. bizim yapdığimiz boyah yohdur. hep çarşıdan alirıh. ipliyin de gine çarşıdan alırıh. ipliyh o şeyden deyel. yani tohuma şeyenden deyel. ipliyh büldüyüz bu çarşıdake ipliyhler var ya. ipliyh onnardan alirıh. onnardan uzatmasını yaparıh. ondan sona ağaşdan, bele ğıssa ğıssa, veret diyerig onnara. şele ğağne arabasının mazısına benzer. onna,... onnardan da şele keser veret yaparıh. onun ismine de veret diyerik. artıh o da ipin, mesela kilosuna göre. üş kiloya, dört kiloya, mesela üş tene ğız, iki tene ğız oturur. dohuz kiloluğa, mesela alti tene, yedi tene ğız oturur. yane işde bunnar var. yane bu olir. yane, yohsa bu türkisi felan var me? yohsa yoh. bardızdan ben türki mürki bülmem. çocuhlardan bir türki bülen varısa bunnar.../ ne? e, şindi başliyim mi?/ şinde bardiz nahyasinden, hamdi oğli binali morğoç. dokuzyüz otuz doğumli. bin dokuz yüz otuz doğumli. şindiyh size bardız kilimlerinden annadacağam, deyel me? yane ayne demin dedeyim kibi. şinde, en evel ğoyuni ğirharıh. en evela ğoyuni ğirharıh. yununi yuyarıh. yuduhdan sora, ğuruduruh. ğurutduhdan sora, daradırıh. biz bu yuni daratdıhdan sora tabe, bu ipi eyiriller. yalın ğat olarah.

ikinci bir ğat da, yane ikinci bi ğat ilave edirik. iki ğat olma şertiyle, ilave edirik. bu sıra buni kelep yapillar. kelebi dutir boyama için en evela suyuni atillar. suyuni ilidillar. terkal bağğaldan alınan boyağı o suya atillar. ondan sora ipleri içersine ğatillar, o boyağın, suli boyağın, içersine ğatillar, oni halile geri alillar. ağzını ğapadillar. o ipler boyayi çekiller. her ne türli reng isdersen o ipler verir.../ boya o iplerin rengini verir. ondan sora işde, bağğaldan alma ipliyhler var. dezgahe şele iki ağaç. bele yandan, iki ağaç da başdan. mesela biri altdan biri üsden. onnara getirir o ipleri ğısğıvrah çekiller. arasına da bir demir küçi halında bir demir geçiriller. o da onun küçisi./ küçi. onun adi da küçe. o küçe ile de dutir ipliginen tekrelden bir küçi baglillar. oni mesela, yane farzedeyh, yane yane yalın ğat ğalmasın geride diye. ele ağız aşsın diye, o şekil yapillar./ ey, ey ya, işde daa... ağız aşşın, deri aşsın yani. bu artıh mesele ipliyh ğaş kilo? dohuz kilo farzedek. dohuz kilo için mesela dohuz tene ğız otuttirillar. alti tene ğız otuttirillar. alti tene ğız otuttirillar. şele ağaş ğısımlari var onnarın. ismine veret diyerik. o veretlerinen şele irele gere süreller. barmahlarına tahallar. ondan sora ipligi geçeller. kirkit var bir de bir. kirkidi ğısğıvrah vurullar. işde o biçim yüsgelir gider. kesilme zamani da geldi mi, kesilir gider. işde o ğartten.../ o mazının üzerine çıhdığı zaman, o üs ğısmında kelebin, altına, ağaca mazi diyerik. onun üzerine çıhdığı zaman; oni birez dartdığı zaman, o dağı aşdi sayılır. ona da bir dağ ketesi yapallar. şele dohuz on kilodan bir kilim on yedi on sekiz gün içersinde tohunur; kişisi alti yedi kişi olursa. ele bir kilimi de alti yüz, alti yüz yim beş, alti yüz yetmiş beşden aşşağı heç olmaz./ evet lira olarah satarıh./ vala en çoğuni köyde satarıh. yane etrafdan gelir, köyde alillar. dişeriye de get-

se bile ki, en çoğuni köyde satiş olur./ ey mamırlar alır; kim alacah?/ valla getermişem bi tenese burda dureyor./ yane köye gelen mamırlardah alırlar.// kilimciliyhden başha arıcılıh var./ e, ondan sora malcılıh var, çifciliyh var... e, giş işlerimiz tabe hayvancılığınan geçer. şele yazdan ot biçerik, hane yığarıh yigginnare. gişin o hayvannare beslerik bahara geder. bahar oldu me, işde mayisin şele on beşi yirmisi, çifciliğe başlarıh. tohum seperik. çif sürerik mesela./ arıcılıh, ama nasi yane demeyh isdirsiz?/ arıcılıh, fenni goğan mesela, zamka dediğimiz bir goğandır. arıcılığın da, o mart dediyin gaçinci ay, üçüncü ay me? mardın beşinde felan goğannari dişari çıhardırıh. ondan önce içerde sahlarıh. rütübetsiz bir yerde. yane rütübet almiyan bir yerde goğannari sahlarıh./ hayır, goğannari sahladığımız yer./ peteyhliyh diyerik, amma ke, gel ke, ele fazla galabalıh deyel. tabe o aşşağılarda var. onnar goyillar. biz onnara mesela arahane diyirik, peteyhlik diyirik. yane bunnar var. şindi bahar oldu mı, o arıları o zaman, atdığımız zaman, tabe zayıf zamannari olir arıların. biz bunnara şerbet veririk. farzedelim bir kilo şeker tozuna yarım kilo su gatarıh. şele dalahları çıhardırıh o fenni govannardaki dalahları şele dutarıh. onnarıh hafif, gözlerine cezveyile tökerik. ari gendisini givrahliyana geder. yane möggemliyene geder. ondan sonra gendi idarasini gendi eline aldıhdan sora tabe, şele bir eyhleme gismi diyerik; onnarın üzerine atılmağ için. artıh annarıh ke, tabe ari fazlalaşde; bu artıh bundan sora bal yapmaya çıhde. o zaman mağaz atarıh arıların üzerine. onnar temamen magazi dolduran zaten temamen doldurur. o tabe güvvete yerinde. doldurmiyanda mağaze teyhral geri alırıh./ ey oğul vermesi güvvetli peteyhler için eydir. o tabe, o mudara peteyhler için ey deyeldeer./ oğul verme için de, goğannarın o dalahlar diyerik, çerçive gismi. o çerçive gismının o dalahların üzerinde

uzun meme yapallar. bir ğısmi erkeg ana memesidir. erkeg ari çıhma memesi. bir ğısmi esas ananın memesidir. şele birez daha uzunnari ana memesidir. eyer o oğul, o şey, o ğoğan, eger bir defa oğul vermişse, ikinci bir daha verebülürse, eger arının bahımı eyise, gine ikinci bir ğuvvete varısa oğul vermeye, onu da verdiririk'. hayır, birez ğoğan düşer, mudaralaşırsa, o zaman o memeyi ğırarıh. şele biçağınan kesiyi veririk ki, yane bu ikinci anayi vermesin; ari bölünmesin; ğoğan sönmesin, yane bu demek'./ evet sönmesin diye./ ee, fazla verde me sönebülür. evet./ bali bir defa alırıh./ biri işde bundan biğaş sona sora olur. bir de güzün. azdır./ canım o, o ğabul olmaz./ efem, şindi alırıh mağazin ğısmını. yani üzerine ğoyulan mağazin ğısmını alırıh. güzün de, eyer birez daha ey olursa, o zaman da alt ğısmından alırıh birez. ariya gine pay burahırıh. yane, tamamen arının rızğını kesmezik. farzedek', yane şele bele birez balli olursa... sekiz tene çerçive varısa o ğoğanın içersinde. yane sekiz tenenin alti tenesini alabülürük. alti tenesini alırıh. şele makiniye vururuh; makinede sallarıh; birez balını süzer; yane oni gine hafif şerbetli gine ayni ğoğana asarıh. yane ariya idare olsun diye. yane alti tenesini aldıhtan sora, iki tenesini de tam balli bırahırıh. ballı bırahırıh./ ğışın, hayır, şerbet vermezik. heç ellemezik' ğışın. ele güzden nase ğoyarsah, bir de baharın ele çıhardırıh. ele çıhardırıh.

KAYIT: B.01; K.A-1; 0280-0554

DERLEME: 64 000 01
YERİ : OLTU ilçe merkezi

KONUŞAN: Suphi GÜRSOY (37)
KONU : Avcılık ve hırsızlık

/supi gürsoy. oltunun arslanpaşa mahallesinden./ sekiz senedir./ dadaş, bundan bi ğaş sene evel, bir ore köyê vardır. oruda rıfat isminde bi tanesine aye boğde, öldürde. bunun arhabalare mahalle avcularo heber yerdeler. bu meyanda bana da adam göndermeşdeler. getdik. bir hafda bunun peşene gezdıh. heç bir yerde bulamadıh, bune. netice, ohor kövünden ahmed isminde bir meşhur avcu da var. dede ki, arhadaşlar, dede, bu bi derin mağara vardır. orya gizlenmişdir. oraya gidelem. getdiyk araya. bahdıh ke, aye afederseniz oraya pisleməş. hahihaten aye oraya girməş. dörd arhadaş, biz de neyse beyhlediyh, bu çıhmade. bu... o şeye, mağaraya bir merme atdıh. merme atar atmaz bu dişare çıhde. çıhde ke, efende çoh böyök, ğaba bir aye. biz de böyle daşların arhasında siper almeşeh. bu vazeyetde dişare çıhde, tikelde durde aye. buna iki tarafli merme atdıh. efende, bu mermeler ele tam goltuğundan almeş. alır almaz aye bir üzerimize hücum etdi ama, derşen ke, böyle dağ gopməş gelir. neyse bu hücum ederken bunun ağzından bir merme daha atduh. atduh, bune devürduh. devürduh, efende, bu geberde. geberde. o, ölen adamın ahrabalare geldę, bune baltaynan maltaynan vurdular. ğafasene, gözene parçaladılar. netece soydular ke, on eke ayah derisenen uzunneğe. on eke ayah. böyök, çoh ğaba. o şeylere, yane totəyh derler bizim burda, ayahlare, igirme seggiz santemede şeye, geneşleye. yane e çape. igirme seggiz santem ke, yane heç bizim bu muhette böle bi aye görülmemeşde. bune bulduh gebertdeh. yane zannedersen o saheplere bir düşmandan intiham almeş gibe. aslında bi hayvan ama, düşmandan intiham almeş gibe sevündüler. bundan, o yağene bazę il-

laş diye ge yaparlar; gullanırlar. ötedenbere adet halene almeş. yaşene dartdılar ke, ğırh hoğğa. çon ğaba; ğırh hoğğa./ efende bizem muhedimez çoh misaferperverder. biz burda tebe. şimde birgün tahsilata getmeşem amma ke, malakes köyi var, ordan aşşağe enecegem. daş, yalçen bir daş. bi de bir oy atim var. ata da, ata da binmeş geleyorim. artih bahdım ke, burdan aşşağe ata binmeye imkan yoh. ama heç de ordan geçmemeşem. neyse, ate bele yedeğime aldım, geldem bir yalçin daşa. ama nasıl daş! aşşağe üç cüz metre geler daşın yüzeyinden. belke daha da fazla geler, amma ke tahmene üç cüz metre var. daşın yüzeyinden şöle atmeş yetmeş santem genişliğinde bir yol yapmeşler köylüler. o daşın yüzeyene aşşağe. ama düz, böle getse gene neyse. efende, arada ber yirmi beş otuz metrede bir kesiyh viraj almeş. o virajdan da, virajdan da yarım metre, bir metre ğabama aşşağe inecehsin ke, ondan sora viraje dönebülesen. şindi atim da hahiğaten ğiymetli at... iki bin beş yüz lira veriyolar, vermedem. şimde bahdem, ben burda bu ate uçursam ne olacah benem halem; iki bin beş yüz lira gidecah. neyse ke, aten yedeğeni birahdım. ama çantaye elime aldem. dedem, at giderse, heç olmasa mahbuslar bende ğalsen; daha ordan çıhmasına imkan yoh. ate ğatdım önüme; ama at ele gideyr ke, yavaş yavaş. şimde at o tam ğabanın başına ke geldę ya, efende, ayahlare tikeldę. ayahlare tikeldę. efende, ben, bende daha erkeyhlig ğalmadę. erkeyhlig ğalmadę. şindę nası, at ğiymetle at; parasınen da ğiymetş yoh, ama hayvan gidecah ordan aşşağe. neydecahsın, mejburiyet ğarşısında. başha yol yoh memleketde. paridorun da o zaman ele bir zamane ke, efende dadaş. yene yapelmeş yole; sular çoh. sulardan geçmee imkan me var? daşlih; birbirine çarper daşlar, efende. ordan geçmee imkan mi var ke! sular coşmeş, dere sulare. neyse sözę uzatmiyah da; ordan ate indürdüm aşşağe ama. dereye ünduh. kesor... tavuskeren kesor mahallesine inecah bir yer

var, oraya inde ke, efende, at ele olmeş ke, suya çekelmeş. zannedersen ke, se... saatlarca bu ate, hayvane sürmeşsin.// suya sohsam su alur gider; sersemluh etme. işde bele sıhıntı vazeyetde tahsilat yaparuh burada, yolumuz yoh ama memleket ey memleket. şinde bişey da annadem. beg, asvaltın üsdüne asvalt yapılacahsa, ne olur ki, bize de burda vatandaşın bir atının geçecah yolune yapsınnar. isdanbolda asvaltın üsdüne asvalt; erzurumda ğaldırıme söker asvalt yapalar, bizim bu memleketde de hayvanen geçecağe bir yol yapsalar da serbesce geçsah. ne olur ke./ he... sora bizem bir göle varder burda, muhette, yahın bir göle var. şey, ığdırın deel, dâaş, ğarsındur. ğarsın göle var. bu muhetde dehşetle hırsızlıh var. dehşetle hē!/ yoh, ğara hırhız bele. eşhiya deyil; ğara hırhız. şimde bize hudutdur orase. onnar gelürler bizem köylere yane. olurun köylerene gelür. yane bundan atmeş yetmeş, ğırh sene evvelke gibe haraç yiyerler. gelür senen yanına, bene bir ğod buğda veracahsan. isdersen verme. gece evin yahacah, ya da canan ğasdedecah. mejburiyet ğarşesında ona bir ğod buğda toplar götürürler. sora orya getduğumuz zaman, göle hududuna yahlaşduh me, beyhcilere sabaha geder aten yanında, kende yanımızda beyhlederuh ke, çalarlar deye.// çoğ üzgümüz var; ezgimez var. / helen daha devam eder./ bin dokuz yüz elle beş yılındayde./ soruh göze esmende./ oradayem./ dede, ne durersen./ inhılapda verdiyh silahe milahe. gere de alamaduh. rushetiyesi de yohude zaten./ getduh bunnarın peşene./ yatahculuh yapannar var./ bunnare yahaladuh./ şahetlek etmezler./ ulan işde gelmeşler./ heber verah./ ğardaş, sen hükümat adamısın./ benüm evüme yahar yıhar./ azap verür. ben habar vermem./ ama ğafaz ağırmasın./ buraya gidecēem./ ahşam namazına yahın, dedem, seren düssün de o zaman gedem./ ğalo mahallese./ aşşağe geşdem./ bi kere başına iş geşmeş; dişare atmeş gendeseni.// atelmeş me, ayrelmeş me, tabe bizce ma-

lum deyel./ eşetdeyimize göre./ şimde bunun tarefine vermeşdeler ke, ate, al atdur; anne ahıtmale, yuyhsek, ayahlare sekole./evet ayağenen birinde sekol var./ şeyhlene vermeşddeler./ at patıltıse geler./ ayne eşhalıne aldığım adam./ iki bin sekiz yüz lira para var./ azacıh çekendem./ görde meler?/ yasah amz, dabancam var./ göya erkeyhluğ etdem./ ordan çıhartdım, cehime ğoydum./ reşat göremede; virajdan dönecah. görse zaten dabancaye çıhardamam./ varmayıncaz belle olmaz./ canem, emimin oğle hüseyin pehlıvanesa, işde benem sülalemden./ elodur. kartol yiyerler ama, güzel güleş dutarlar./ birahah, yare buçuh ğalmasun./ çıhde ğarşima./ boğazında ğıravat... ğıravate da var./ ne deyecahsen?/ azacuh ğorhı da var./ celde yanıma./ heybeyi de iliyhlememeşem./ meyerse /heş heberem yoh./ dede, nereleşen? dedem, olurle. nere gidecahsın? eyre kileşeye. heyir ola, neye gideyrsin? ahrabalarım var; görmeye gideceam. ne iş yaparsen? reşberleyh yaparım. paşa, olmiya, sen tahseldar olasın? ola sen ğayep bileçe meyden, ğalbemden dedem./ çantaya göz göçürdüm ke, çanta görüneyr. artıh inkar edemedem./ mejbure inkar edeceem./ rengem atmeş./ dadaş rengin de birez ğaşde./ yoh, ğaşmameşdur./ nee sordun? bi tanesine benzetdem. kime benzetden? herhal ke, reşatsen? neden tanıden? seneyn simayn falan öyrenmeşdem./ fereseten yerinde./ altdan yohuşa bi de bir göz geçürdüm. acaba ğapışsah, hangemez yeneruh?/ bene vurmaşa, bi ğapsam, yere atarem./ söze uzatmayah./ bişe annadem./ etmem, almam./ alsam / çoluh çocuğun / atallar hapse / özhan / ğorhusundan diyemez./ cülekerden / heber ederem./ gelür... alır yiyerem./ ferahlıh olde bene./ getdeh / morpeten körpeşe var./ misafereemsen./ artuh mejbure bunnan arhadaş olacahsın, olmasan bir gün herşe çıhar, bir mermę sallar. isdersen aslan ol. gizlendiyhden sora neydecahsan?/ deliyhli demir; koroğlunun demese gibe./ çıhde, mertliyh bozulde./ çoğ israr etdem./ hahığate bu-

dur. gele göreydin./ bu heder dayandem./ yüreyen çatlameşde, eze oğle./ vallaha da beleder, billaha da. he, yalan yohdur./ ne ğadar israr etdimise, gelmede./ hükam köyüne gideceem. yolce etdem. / falan köye gelürsün./ sen eleleyin get, ben beleleyen gidem./ yolce etduh./ kirvam var./ ehsan / bahdem ke,/ elece / ğurtarduh elece./ ğersda yahaladelar./ loğantada / candarma yüzbaşese, sivil geymeş./ artvende suç eşledeye içen.../ ne olmeş? yoh, çıhmameş. dedeyhlerene inanma./ ğurtarmeya./ çohlarune sıhuşderde bu muhetde./ ğatelleyh yoh./ para aleyr./ bi ufah başıma da geşde./ on ben lira olursa, alur./ rahatsız etdem herhal seze./ sen de sağ olasen./ heç olmasa,/ haberiz olur./ imkane olsa da, getsah; görsez gözüzle./ yapacah ğudretemez var./ mahsat / fenadur / eledur / -bişeyler söylemeşler teyiba, bahem memurlare. yol hağğene ey söylede.- / memoş getde ne? / abbas ağadan / arkönerde/ -ambu ğazanen kenarena geçemez.-/ buraya gelmeşdur./ ne duyacahsen?/ ğorhundan çıhmersan./ reşat gözün oynasen...

KAYIT: B.04; K.A-1; 0460-0567 DERLEME: 04 013 01
YERİ : OLTU ilçesi
DUTLU köyü
KONUŞAN: Şevket ÖNAL
KONU : Seferberlik ve hatıraları

urusa hğğ.../ tütlü köyden ali oğlü şevket önal./ on üc cüz on urusun bineden içindeyuduh burde, bizim osmanni basdi gelde, getde allahüekbere geder; bir daha geri geldi. biz mahacir olduh, gaşduh getduh./ nase getmemiz işde? bırahduh malımızı mülümüzi arhasıyara getduh. ezürüme getduh. işde orden de yenüşe getduh, maraşa enduh. maraşda yeddi sene galduh. üc cüz otdüz yedü de geri gelduh./ mahacirluhda... nerde? gere, dagımıza gelduh. dam daş yanmiş. hep yanmiş. bişe galmamiş. urus yahmiş./ düşman yahmaz me? düşman daha; yahmiş./ yapacağımız iş... soradan da yapduh. biz işde yapacağımız.../ vaziyete, ne vaziyeti? işde gaşdih. çete varıdi, bizim o yaylamız deruh; oriya çete geldi. biz herb ediruh, edirduh. bizi bozdi. gernavas terafından, ordan geldi; hükama aşşagi bizim oğuzum kesiyrdi. biz gaşdih, nükamdan geşduh ilerke köve. sordan, dere, gelduğ işde silre deresine. kötiye gelduh burda kövlülernen işde. orden getduh. / ahpisor.../ igirme yaşında vardım./ heyir esger. urus içinde asgerluh yoğede. bizlerden almazde esger./ yoğ yoğ.../ hğ? urusa görme... içindeyüdüğ ama; biz gaşdih getduh. daha nerde öldüreğ urusi?/ hğ? ey o de burdayede. ya o sera memmed ağa da burdayede bizinen berabar./ -sizin köyde bele yessir götürdü miler?-/ gaşdi gelde./ hğ, iki gişi geşdi köyün ögünde. hane getmişdiler köyün ögüne. iki gişiyi yesir götürde.// var./ everdim./ canım ne dügüne ağnadim ben seen?/ nasil?/ biz allahın emrinden elçi giderler, işde... gızını aldım oğluma. işde dügün yapdim, getürdüm evüme./ uzat ama, yorulmışım; ele olmişim böyün tarladan geliyrim. ahlım başımda mı ya?/ canım o işlere ben garışmam. dinc asırım olacah ke,

size annadim./ aziz çavuşa düğün etdim./ aziz çavuşa düğün etdim. sıhçeyhden götürdüm./ sıhçeyhden götürdüm. burdake soraki. burdake, hane burdan evermeşem./ var./ tut ağacı var; erik var, alma var./ başha; çevüz de var./ bi tene./ hē, ey, heyr, hele çıhartdümüz yohdur./ neye şeyceyuh? bügün var yarın yoh. biz bu dünyaya misafir gelmişuh. ne yaşiyeceyuh? ahan getde. misafir gelmişuh bu dünyaya./ aşşağe köydeyiduh./ sora bu yüze gaşduh./ ee, yoh. çoğ işdim de, teşekkür../ çay... yorulmeşem. heç, tarlede geldo me, ele ahlım başımdan getmiş ahan şindi./ çoh, yaşlo adamler çoh amma, ne bülim./ yaşliyidi, ama yüz yaşında. bıldır öldi işde. bıldır bugünnerden öldi. bıldır bugünnerin öldi./ sümmani babayi bir oyun görmüşüm çocuhluğumda. on iki yaşındaydi. ben../ ondan heş bülmem. on iki yaşındaki çocuh ne annar. bir oyun gelmeşdi bizim oriya. biz çocuh. sazın şeyine gelduh. sozunü de annameyruh ya; sazına gideyrum ke, saz çaleyirdi./ o köy odasında./ köy odasında.../ tabe olur; köy odase olmaz' me?/ unnarın ikisi de bende yoh; heş biri./ ne annadim esgi günnerden. esgi günner: aha burdan gidende igirme yaşındayıdım. ne annadacağam?/ neye? ã. ulaş... ulaşmadım oya.// ben ne bülem me? ulaşmadım ke, bülem. / ele me?/ e, bennem. bi galeye diyeller ke, tiyhmuşuh ke, yane./ ya nase aynedeyem ya? ne tevür edeyem ya? ne tevür? bileyrsen söyle./ -ey bileyrem. sen daha ey bileyrsin daha. öküze tereye çıhartmışlar ya?-/ doğre, doğre da. bilmeduğun işe ne dinnesen. ya, yalan yere yohdan.../ eşitduğum me? yane galaya getmeşler öşmeye. bennem. üsdünden biri dutmiş, onun altından biri dutmiş. o olacağ iş me? işde olmiyacağ iş de./ gülmeğ için söylemişler./ e kovluler, orusu ya, naşa burdan, ney edem, deməş, golum gireleyr deye, goyverir. aşşağe düşer, ölüyler./ işde ne olur me?/ bülmem. nasıl öküzi, nasıl öküzi?/ -piçağe getirmemişler de, öküze tereya çıhartmeşler.-/ bülmeyrrim ben onnare heç./ bilmey-

rim ne deyem annadim?/ ne bileceğam, ne annadim?/ e ne, hükümet atirdi yol parasını, alirdi./ ya ne diyim ya? tesildar gelir alirdi. borcuzi verin, diyir hükümet, borcuzi verin he./ topdan olan topdan verir. yarısını olan, yarısını verir, paraye./ bilmeyrim oni. bilmeyrim ben heç./ ə hoç a, bülmeduğum işe neye diyim. tesildar gelerde, para isderde./ alla allā. ey gonuşma ama, bilmeduğum işe ne söylim ya? duymuşuh ke, ele bişey laf olmuş deye./ -duyduğun annat yani.-/ dimişler ki, lisbekden parayi yatırmışlar. köyün muhdarı toplamiş da, getürmiş de, şeyo, gure pungarda tüta bağlamiş. olan iş me bu? lisbey, düz-dünya yer. yüklenmiş ele bir ağa var miymiş kövümüzde ki, var mi şindi gazada bizim köyün hududusi geder?/ ne olacah, dimiş, gel götür burdan o-yanni de sen; burya geder ben getürdüm.

KAYIT: B.04; K.A-1; 0812-0855

DERLEME: 04 030 01
YERİ : OLTU ilçesi
SUBATIK köyü
KONUŞAN: Ahmet ÖZDEN (56)
KONU : Pehlivanlık ve düğün adetleri.

şindi ben cüçurusli. dohuz yüz otuz bir doğumli. ötüz yaşındayım. bu ğeder. yaşım otuz falan var. esgiden bizim köv.. esginin deyil, şindi de dahe, yane pehlüvan kövüdür. pehlüvan yetüşdürüdi bir köv. belke tanırsız, bilirsiz ha; hüseyin pehlüvanın adını, namını da duymışiz. şindi kilosunda tabe dünyaya.. esgiden bizim bir suğul, şindi diyeleyh çıharmışlar, suğulun dağı var. bu dağa rusalar gelürmişler. benim dedem, dişi ğırıh dursun pehlüvan varımış o zaman. ki, o zaman tabe türyhler bir teraf olurmiş, nıslar bir teraf. rusların terafından gelen bir pehlüvan varımış. büyüyh, yane yüz on kiloluh, ağır falan. dedeminen orda dutdururmişlar. dedem bunnari altına aldugi zaman, burnundan ğan atarmiş bele. çoh fazla işgence verde me, o zaman o bağururmış. rus hane, ey türyh ğardaş, heyst, bülmem ne. hane rusca ğonuşur. o zamanke tarihde, tabe dedem bir teneymiş. sora ğalaboğuzli ali pehlüvan, aziz pehlüvan varemeşlar. onnar da esgi zamanın büyüyh pehlüvannare. yane bizim bu muhit, diyecağım, bütün pehluvan yatağe. bizim köv, buralar. esgiden çohmiş; şindi feğet ufahlana ufahlana, şindi bugün, hüseyin var bir tene, başha yoh./ o talebe. güleşinde falan; artuh gendi çapında, gendi bünyesinde güleşmiş, güleşirmiş erzurumda, meyhdepde./ bizim düyünner: şindi gelin ata bindi mi, ğeşler bütün silahlanır, atlanıllar. gelinin önünde, arhasında başlallar ateş aşmaya. güleş dutarlar. sora, mesela, büyüyh güleşler yapallar ke, köylere bütün tökerler. ordaki köv düyünnerinde, tabey ey güleşler olur./ ilkin alma için mi? allahın emriyle sizin ğızınizi filan adli, mesela benim oğluma allahın emriymen vereceksin. isdeller./ eet. bunnar mesela vazeyete

şu: başluh. der ki, senden iki bin lira alacaam. heş bişe ğatmiacaam. yalnız he. heş bişe ğıza başluh cehiz falan, heş bişe vermiyeceğam. iki bin lirayi alir. baharsın ki, gine aynen eşyasını ğatar. iki oda tahımi, bir oda tahımi, her neyise./ eet, o meseller, bir şey, o düyün arasında bir tauh getütdürme üçün, bir hakim olurlar. bişeler yapallar. bir tauh getütdürür yiyerler. işde şu bu./ mesela birisi bir sağduca haharet etmiş. onısı birisi hakim olur, verür mahkemiye. ondan bi bunun cezase, arbadaşlar, diyer, bi tauh filan. arkadaşınki de bi tauh. bele birleşdürürler düyünde; düyün neticesinde oni bişe yapar./ yardımçıları./ tabe, yardımçıları./ onnar da yardimci sağduç./ baş sağduç, baş sağduç, bi de yardimci sağduçlar var. baş sağduç, birinci sağduç, ötekiler de onun yardımçısı.

KAYIT: B.04; K.a-1; 0000-0215

DERLEME: 04 056 01
YERİ : OLTU ilçesi
TUTMAÇ köyü
KONUŞAN: Mustafa SONKAYA
KONU : Karışık

Oltunun tutmaş köyünden, halel oğle misdafa songaya. ben oğlumi kimsesiz köyünden ağdaş ismailin gızını almiya getdim. annirsin? getdim ben buna elçiluh yapdım. bu adam da dedi ki, evet, ben seng gabul edirem dosluğa. ama ve lakin senden üş bin beş yüz lira para alurem. ben de pekey, dedim. geldim kövüme, un tene adam topladım. un adamın da, un tene heybesi var. heybelerin içerisinde, şekeri, çayi, limone, portakale, hepisi müntezem. getduh, namanın kimsesiz kövünden ismail ağdaşın gızını oğluma aldım. üş bin beş yüz lirayi buna başluh yaturdum. atmişda gelünüme getürdüm. annirsin? oğlum ehmet sunkayaya. oğlum ehmet sungaya atmiş üşde balçikıya getdi. balçikıya getdi bu çoçuh. igirme ay galde. igirme aydan sora tehsi çarpdi buni. tehse çarpde. şindi ise un aydur hesdahanada yatir./ balçikanın hükümetin hesdehanasında yatir. ayağe dutmade, annirsin? şindi ise geldim uni emeyhle sanduğuna geydediyler. işde onun kağıtlarını yapdırmiya geldim. bu ğeder./ getürmeduğ uzun olur deyin hane. beş un tene adam topladım. beş un tene de atlğ geturduh. düğun etmegğ çeyhduh düngürcülere; etmeğunu yedurduh./ pilav, suböregi, piriş pilavi, hoşavi, annirsin? bunnari. undan sora atlarğ binduh, getduh kimsesis kövüne. orda bir gün galduh. orda da efendim seno söylim, gine yimeyh çeyhdiler. yimeyhleri yeduh. bir gün galduh. oyun etduh, davul zurna vurdurduh./ hiğ, ertesi güni gelini bindürduh. gületci çıhartduh. igirmi lira para verduh. undan sora goç çıhartdilar; un lira verduh. gelini alduh, gelduh köve. kövde, düngürçiler çay işdiler. undan sora, köve gine etmeyh çeyhduh, kövün helğına ve düngürçilere. yimeyh yeduhdan sora, herkeş dağıldı, get-

diyir, niye benim ağacımı kesdiz, diyir. bunnar da iki ğardaş ğoğa yapirlar, peteyh ğoğasi. niye kesdiz diyirler. efendim, bu adam topal. biri bu adami dutir, biri de baltayнın düydüsiynen vurir. tutmaş kövünde, pehlivan isminde bir adam varıdı. buna heber veriyler ki, topal helile şişğanın aslan usdanın oğulları kesmiş, hem de döymişler. olan, gelir diyir, neden siz, bu topal adam, muameleyi yapirsiz? niye, diyir, dögirsiz, diyir. bu adamın oğullarının babaları gelir, bu iki ğardaşın. sen neden, diyir, her zeman üçün gelirsin, efendim sene söylim, bele vurir, bele ğirirsin. bülmem olan şindi vurup ğıraman mi, diyir. orda bunnar döyüşiyler. ğazmayınan, sameyınan ğafa göz ğıriylar. pehlivan çekir atir oğlunun birine. evç ğaçir. undan sora bir fişeğ atir eyzesini vurir. dörd adam sarıliyler, annirsin, pehlivani ordan dutiylar. pehlivan gidir ordan; tüfeğini, silahını alir, geçir gidir. undan sora heber alir./ hangisi?/ yoh, ikisini vurmuşdi. undan sora pehlivan geldi; gendi hükümete teslim oldi. soya buna un sene ceza dediler; yatdi çihdi./ ölmediler./ birini, birini göbeginden vurdi; birini ayağından vurdi. iyisi de ölmedi. / -o ğarşıda, o nezeni nene nasi getdi? süd üçün, hanç nasç davar gecihmişdi. kimnen piçağ aldi o ahmet?-/ ahmet diyilen.../ - ben böyüyhlerden duymişdim.-/ ahmet diyilennen ben çoban. yayladan davarınan yinduh. yinduh ya, davarımız barabar. bahdım ki, bunun süni pehli. dedim ben çaşutlara ki, çaşut deruğ o ğarilare biz, siz sağınnarç ayırın ben ğısırlarç ayirürem. ayırdım. ğarilar de ayirdilçr. ertesi güni oldi, ben başha ağılda agıl bagladım. bunnar tarlada yatiylar. ertesi güni ğuşluh zemani oldi. yerin uzah; bizim, benim ağılımın yeri çuhur yer. bahdım ki, ğarşıdan beş un adam, degeneg ellerinde gidiyler. ula bunnar nere gidir? birez sora bahdım ki, davarın arhasına getdiler. orda bir ğarmağal çihar çihmaz, bahduh ki, ahmet yinişe ğaçir, biri de si-

rir. dediler ki, ahmet hüseyni piçahlamiş de öldürmiş. onnan soà biz de getduh irelü. ahmet gelir, evüne ğaçir. bir de bahdıh ki, babasi pehlüvan bi tüfeg almiş, ğardaşi bir tüfeg, unnarın üzerine gidiyler. unnar da neyse gelemediler, bu adamlar. ordan münakaşa çoh. birbirine söydüler, saydilar, annirsin?/ -o şey, pehluvan gile kimler derler?-/ unnara, unnara aydunnar./ -aydınnar amma, bir esgi soy isemlere ğarabetler me?-/ unnara me? unnara, esgi, bennem, ğahdım ğarabetler deyler. şindi aydunnar deyler./ -bu yanke pehlüvan gillere kimler deylller?-/ pehluvana da lazlar deyler. şekir gilller, şekir gilller deyler. işde onnara da ele deyler./ -peke, bu pehluvan getmeş me, mosğovaya, rusyaya, oralara yessir getde me falan?-/ seferberliyhde pehlüvan getmeş; ya neyetmiş! u, esgerluhdan götürmişler yessir, pehlüvane./ -peke, bu pehlüvan deduğun ğaş sene hapıs yatmış? ben duyduğuma göre, ğırt seneyi doldurmiş.-/ pehlüvan, mapus, bir urusyiya getmeden evvel yatmiş. undan sora urusiyada adam öldürmiş, gine yatmiş. undan sora, gelmeş çihmiş. undan sora, efendim, ğozahurda kürdi vurmiş mapus yatmiş. işde hasan usdayi vurdi mapus yatdi./ -meleturliyi la vurdi me?-/ meleturliyi seferberliyhden evel vurmiş./ -ğaç adam vurmiş? bellisiz deyel me?-/ şinde, meleturli bir, ğozahurli ki, rusiyada üç, mapushanada ğatırce memmet dört. bellç başlılar ört tene. o gizlilер de, bennem ğaş tene. hasan usdaye vurde, lmede. hafıze.../ -ezez çavuşe nase öldürdüler ve...?-//-heş bilер mesen oni öldürmeşler... bir gece kesmeşler.-/ ezez çavuş dielen bi adam, heryhlerin sunnda.../ -kimin oğli?-/ memmed alın oğli. bu adam, elem hergini etmiş...

DOSYA: B.22; K.A-1; 0070-0112 DERLEME: 05 028 01
Yer : ISPİR İlçesi
Yk. FINDIKLI köyü
KONUŞAN: Nizamettin AKSU (44)
KONU : Hatıralar ve köy hayatı.

5 / yaw yolculuhdan başımdan geçen heşbir macara yohdur. ne bülem. asgerliyhden, me annatsam. / peke, ben dohuz yüz yirme sekez doğumleyim. // silvanda yapdım. sekiz ay galdım orda. / sekiz ayda talem yapdım, ders gördüm, inşaatda çalışdım. sekiz ay sora dağıtım olduh. / siirde getdih. / orda bir iki ay cezayi garagolunda) nöbet beyhledim. evet ondan sora bağladılar. yedi ay garagolda yatdıh. teyhrar mesela merkeze geldim. vilayeten içerisinde vazife yapdım, köylere çıhdım. teris oldum, geldim. / hepsini me söyliyek gimde. // yirme sene olde ben terhes olali. artıh daha onnarın heş birisi haterimde galmadi. yalnız, mesela burdan de silvana giderken, silvana, anadın. burdan tirene bindirdiler; gara vagona doldurdular bizi, anadın. mal gibe doldurdular gara vagona. sekez gün yol getdük. tiren isdasiyoni var diyarbakırdan ireli. tiren isdasiyoni var. o isdasiyonda indük. bir öyle vahdında indük. sicah çah fazla sicah; gayet fazla sicah. öyle susanmişuh ke yane heç bele tutacagımez galmamiş. su aradıh bulamadıh. ordan bize gatdılar önnerine tabe mafızlar, anadın, başgedökle var, yüzbaşe var. yüzbaşe ate binmeş önce gidir. eratın öni sora gidir. biz de peşi sora getdig, getdig orda, yolda giderken artıh sudan gayet fazla darlandıh ke, yani böyle gideceg, alım atacah bi durumumuz yoh. o arada işde arhadaşın bi tenesi, rası da öva tabiyi ki, böyiyh bir öva, ekin biçirler kürtler. kin biçirler. kimisini yığına vurmuşlar mesela, kimisini daha içirler. işde öyle hep erazidalar. arhadaşın bir tenesi bir kibrit çahdi, eraziye bir kiprit çahdi. tebe az daha ireli yürüdüyh ahdıh, kürtler, kürtlerden biri u sesi şey oldu. etirafdan yı-

ğıldılar o oviya. böle ana baba güni ğopdi./ aha arḫadaşım da var burda, gelsin. yalanım yoḫ. neyise yüzbaşe geriye dönde. önce gider tabe yüzbaşe. geriye döndi, ula dedi, erzurumlular dedi, anamı bülmem ney edim. anadın. bu ova sönmemeş sizi ben biş rahırsam. biz baḫdiḫ ke zatan yanir./ sudan ğırılmışuḫ. o atiş de almiş orayi; ekinner yanirler böyle. kürtler böle ağlaşıp dururlar, anadın. yüzbaşi bizi çevürdi. artuḫ ğaputuni eline alan atişi halğıya alduḫ mesela. sihi, sekizyüz elli kişe mecutumuz var. o atişi halğıya alduḫ. bir zor ile söndürduḫ bu atişi. neyise yahında da bir şinan köyi var. o köye götürdi bizi. çıhduğ artuḫ. o köye çıḫduḫ. tabe orda da su araduḫ, bu sefer su bulamaduḫ. baḫduḫ kürt çocuḫlare, ellerinde ğarpuz. ğarpuzi alan yane asgere doğre yürer. artuḫ elle ğuruş, bir lira, anadın. ayranını alan bele bu şekilde. o zaman da ğarağol var tabiye şeyde; köyün içersinde. orda üş gün ğalduḫ. üş günde, mesela, sekiz gün yol getmişük biz. etmeyh bütmiş. giderik köyde kürtlerin ğapilarına etmeyh yoḫ. bi loḫma etmeyh alamazuḫ. faḫat ğarpuz çoḫ fazla. yane üç arḫadaş, dörd arḫadaş giderük bir eve girerük, anadın. ğaş ğuruşusa bu işde. annaşabülürük; zor annaşuruḫ mesela kürdünnen, anadın me; türkceden bizi gibi ğıt. artuḫ müşevr ederük. işde on ğuruş, yirmi ğuruş, bir lira verirük, getürür oni orda yerük. anadın, o meydan içerisinde yer, birez gezerük; ğaḫar oyun yaparıḫ, işde erzürüm oyuni, bülmem ne filan. şöle böle çalğılar şu bu. ordan da artuḫ üş güni ğalduḫ. üş günden sora bizi silvana götürdüler. asgerliyh başladi./ şşğiya tağibine çıḫmadım./ orda, orada şimdik, atatürkün şeyi var. bir binasi var. feridin tepe diyilen bir tepe var. o tepede, ee, o tepede şehitler mezerligi var. gevrisdeni var, anadın, atatürkün o binanın ğapısıda nöbetciyi vurmuşlar. orda da molla-sır mağarasi vardır, o mağarada. mağarada bir şeḫiya yaḫalamişlar. yaḫalamişlar ama,

iki subayi vurduhdan sora eşgiyayi yahalamişlar, tabieke.o şehetler mesela getirmiş feridin isminde bir yüzbaşi, o feridin tepe diyilen o mevgiye goymişlar. o mevginin ismi feridin tepe. anadın. atatürkün mesela şeye o binanın gapisında hele daha mesela gapi kitli, önünde de nöbetci; biz getdig orya nöbetci beyhlir yüz bir sene mesela binaya şey vermişler, ceza vermişler. ele o şekelde durir, gapi kitli, nöbetci gapida./ anadın, ele orda tabe ki çoh mesela, etirafi düşir tabe o silvanın, anadın, çoh eşgiya yatagi bir yerimiş./ dogumum: dohuz yüz yirmi sekez, yuhari fındıhli köye./ nizameddin ahsu./ yuhari tarpını. vaziyetini annatiyim efendim./ şindi köyümüz gezaya üş sahat çeker. üş sahat çeker. yane o gadar bir tik ke, üş sahatda mesela tikin altına geldik miyidi, yarabbi burdan uhari biz acaba nasıl gidip de bunun üsdünden köye çihacayıh, anadın. mejburuh gazaya geleceyük; işimiz var. hayvanımızi yüyhlip önümüze gatiruh. yoli yoh. hayvanın mesela guyruguna, afedersin mesela, guyruguna yapışa yapışa, teyh teyh, diye gidip köye çihiruh, bele bu vaziyetde, anadın, bele bu aylarda. mesela bu aralıh ocah aylarında gapanır, yol mesela. fırtına eder yol gapanır. hayvan da gelmez. oldi ki bir hasdam oldi benim bir aniden. bu hasdayi nasıl getirecegem eceba anadın. hasdayi mesela köyün gonşısi toplanır şeye yükler, mesela iki odunun arasına bir kilim gibi bişey baglar onun üzerine sal yaparıh, gezaya getirirıh. bu bir. başda. anadın. köyde okul yoh. dört senedir, köyümüze mesela okul şeyi alınmiş, yani okul sırasi gelmiş fahat heş bir mütahit buna yanaşıp da, hani yol yoh, malzeme gideceg bir durumi yoh, anadın, yanaşıp da, alıp da okuli yapan yoh. köyümüz okulsuz. anadın. çoluh çocuh nerde, heşbir yerde oh umirlar işde. kimisinin mesela gezada adami var. bir senesini iki senesini işde o götürüb oh utdurir, bulmem ne yapir. öteki çocuhlar, işde bele benim gibi,

yanda dana çobannıği yapir, mal çobannıği yapir. ğurbete çıhıyor. anadın, işde bu söz.hā, su yoh köyde. köyümüzde su yoh. işme suyi olsa bile, yoh. meselā bir bosdan suliyacağ olsah, sabahlara gedər halh birbiriyle döyüş ğavğa, patılti kütülti, ne olacah, yani, iki tene lahana suvaracah. yane on köyh lahana suvaracah. ve yahut da bir ele bir. anadın, birez işde şöle üğ beş metire gedər bir fasuliya yeri suvaracah. su yoh, köy bele birbirini ğırmah şeyinde./ evet, yoh daha./

KAYIT: B.22; K.A-1; 0210-0619

DERLEME: 05 052 01
YERİ : İSPİR ilçesi
GAZİLER köyü
KONUŞAN: Ahmet KARAKURT (39)
KONU : Hatıra

ben isbirin Gızılimare koyündenim. biz iki Gardaş, ahmedinnen memet. yazıh harmannari ederken, en son buğday harmanımız Galmişdi. son harmanimizi yapdıh bitirdiG. memmed öküzlerinen Guzulari götürdi köyden yuhari harmısor dediğimiz bir yere otlamaya birahde. harmîsor dâa. harmısor diyirem. orya birahde geldi. harmani savurduh. buğdasını çıharduh ve ahşama içeri alduh. alduhdan sora, ahşama memmet getdi Guzularınnan öküzleri getirmeye. getdi ke Guzuların sekiz tenesini Gayıb etmiş bu. öküzler de uşmişlar; yaralanmışlar. en nahayeti o Guzulari birahdi dağda; bulamadi, döndi geri, öbülerini aldi getürdi. getürdüyhden sora, e yatduh. ahşam oldi, tabi ki biz çocuh; yaşımız on ikę, on üç, on dört yaşlarında işde. böyüGi ben olarah on üç on dört yaşındayım. memmet de on on eke yaşında. sabahdan Gahduh, nayvannarımız iki tene. birisini memmet Gatdi önüne, birisini de ben. getdüK samani daşiduh getürdüK merege töyhdük. önliyo Gadar çabuh çabuh getdüK geldüK, bitürdüK. velhasıl ki, samani merege töyhdüG. babam dedi ki, allah rehmet etsin, oğul dedi, haydın gideG eve, yemeyimizi yiyeyh de biz başliyah bulGuri haşlamiya, siz de gidin Guzulari bi araşdurun, serin çöyhmeG üzere, Guzular şindi dişari çiharlar; artuh kölgeden dişariya çiharlar. ama derelere inmeyin, tepelerden gidin ki, ayu raslayıp da size yaralanma, herhangi bi feleket başıza gelmesin. ben de memmede dedim ki, Gardaş dedim, sen dedim, Gah ambele yuhari çahmahliya doGri çıh, ben de gelirim. oni Gahdım yolladım. çahmahliya çıhmiş; Guzuların içeresinde bi tenese Gıdiğ. Gıdigi bulmiş orada. Gıdigi ayu vurmiş yere Garnını patlatmiş, fahat ölmemiş. almiş Gıdigi gö-

bürmiş bahçiya. bahçada bahmiş ki ölir, orda bizim köyün çobani süleyman var; o bahmiş ki ğıdığ ölir. ğıdığı kesmiş orda. kesmiş soymiş. ben de dedim ki, ğahim gidim bahçadan biraz meyva yiyim de; meyvaların ey deymiş zamannari, biraz meyva yiyim de tüt, meyva, armut, neyise. ordan gidim ğuzulari aramiya. getdim ki, memmedi buldum bahçada. ğıdığı soymiş orda. dedim ki, ğardaş buni götür eve ğoy, ordan yuhari, dağa yuhari sen gel. ben de burdan embele tepelerden gidim. ben ğahdım ordan tepelerden gedtdim. harisordan yuhari, savurboğanın altındaki bir sırt var. oraya geşdim. orda bir göze varıdı. su içeceyidim ordan. süsamişdim. bahdım aşşağıdan memmet ğardaşım bağırir bene. bahdım ki, babamgil de bir ğazan bulğur çiharmişlar, bu da şapğasını aşmiş, o zaman tabe ke çocuhluh mevseme birez de yohsulluh zemani. şapğasının üsdüne birğaz hediyh ğoymiş, ordan yiye yiye gelmiş ordan yuhari. bahdım halbısorın derede ki, o kop daşın üsdünde dayanmiş, şapğasının üsdünde bişey yiyir bu uşah, bene de bağırir ki, ağabeyi, diyir, ğuzular diyir deha, deronin içersinde. ben nerde ğardaş dedim. deha o da ordan aşşağe in dedi, orada. ben de ordan daha su işmiye getmedim; ama çoh susamişdim. ordan aşşağı indim, orasi biraz meşelüğ; dereye yahlaşdım, bahdım ki, ğuzunun bir tenesini orda iki parça etmiş. ikiye bölmüş. ğoymuş orya, çağılın üsdüne. oni görünce ben daha gidemedim yanına, bi ğorhunçluh, bişe oldi tabie ki. gidemedim. aramız on metire ğadar var. bağırdım ki, ğardaş hele gel, dedim, ğuzunun bi tenesini burda bölmüş. ikiye ayırmiş, ğoymiş çağılın üsdüne. o hama, şapğasının hediğini, bulğuruni orya töyhdi. ordan hemen benim yanıma teyh vurup ğoşarah geldi. geldi yanıma: ne ağabeyi dedi. dedim, ğardaş, dehan ğuzunun bir tenesi orda. hele haydin gideyh bahah neyetmiş ğuziyi. öbürleri yoh.// deriye indük bahduh ke, ayının yuvasi orada. dağdağanın dibüni eşmiş adam boyi, yuva yapmiş.

demeyh ke, yazın tutlar deydüyi zaman gelir orda yatir; inir aşağıda bahcalar yahın, gece orda tut yiyir, ordan çıhir gidir demeyh ki. bahduh yuvanın içersinde yoh. ğardaş dedim, geşdüyh derenin ğarşi terafina, birez daha bağırduğ orada, hayladuh mayladuh. bahdım ki, bişey çıtılti yoh. vahit da ikindi geçiyor işde o zamannar. dedim, ğardaş hele get ao ğuziyi çeyh gelsin bahahşn ney etmiş. ğuziyi yememiş, elə parçalamiş ğoymiş orya. memmet dereyo geşdi. ğarşi tarafa elini uzatirdi ğuziyi dutmiya; bahdım ki orda bir böyük ğuşburni çalısi varıdı; ğuşburnunun arhasında ayu ğahde öö ətdi. memmet geri döndi. memmedi yahaladi, ğardaşımı. memmedi dutdugi gibi ben, e tabie ki dünya ğarannuhladi; ğardaş acisi ama, dutduramadım, ordan ğaşmişim aşşağı doğri köye doğri. iki adım atdım, üçünci adımda bahdım ki ayu at tafafdan bəne doğri gelir. ben ön terafa düşdüm o arhadan geriden bəne bir tohaç yapışdürdi. iki dalımın arasına bir tohat vurmasiynan ağzından burnumdan ğan fırladi. beni orya düşertdi. düşertdiyi gibe bahdım ki bu ayağım acıdı. ayağım acıdığı gibe, ordan bir amale diye bağırdım. bahdım bi diş de sol ayağıma atde. ordan bahdım ki ğaçir. bahdım ğaçir ordan. bahdım, memmet ğardaşım da yanımda. demeg ki, oni dutmiş bəne doğri savurmiş ki ikimizi bir anğıya ala da, artuh oriya mi gömeceyidi, ney edeceyidi, tabeyə ki, onun bileceg işe. memmet ğahdi dedi ki, ağabeyi, dedi, haydi gideg; gelürse bizi gömer, ikimizi de buraya. benim o zaman tabeyə ki, yohsulluh zamannari, bir şal çəkətim varidi umumumda, o da oralara uşmiş. ğahdi oni buldi ordan, dedi, ağabeyi indi gidek. bahdım ben ayağımi götüremirem; ayağımi tabiyi ki kırtmiş elfynen. ordan gidemedim. ğahdım bahdım ki, yuharda deey bizim yayliya giden bizdiğundes dediyimiz bir sırt var. orda daer çobannari, biri emicemin oğli isan, birisi de ğomşunun oğli isdafa, davari almiş götirirler yayliya. ğahdım onnara bağırdım:

dedim, gelin dedim, bizi ayi yaraladi burada, gidemirük. onnar da dediler ki, gortma, dedi, ayu aşdi getdi. onnar ordayikan ayu hem gidermiş, hem bize doğri baharmiş. demeyh ki, onnar orda olmasa bizi bi daha dönüp de ikimizi orya gömeceyidi. neyise, onnar dediler ki, ayu gaşdi. bahduğ onnardan bize fayda yoh. iki eliminnen sağ ayağımi yırtmişdi zaten o, tam oynağı. şu eliminen darahladım, bir sol ayağımi atdım ireli, bir sağ ayağımi, ellerimminen getürdüm ileri doğri. bi eli yüz metire geder bele dereden aşşağı yindim. köye yahınidi zaten orda çoh susanmişdim. ağzım burnum gan bağlamişdi. memmede dedim ki, gardaş dedim, ben gelemirim, sen get de babamgile heber ver. memmet getdi; ben orda bir su buldum içdim. bir sal daş varıdı. dereyi geşdih o sal dasın üsdüne yatdım orya. bir pantulumi aşdım bahdim ki, bacağımdan ele gan gidir ki! daa pantulumi da bağliyamadım; demeyh, çocuhluh, bir gorhunşluh geldi içime. ele yatdım yanımın üsdüne, yuharılara doğri seyretdim. bir sahat gadar yatdım orada. memmet getmiş köye yahlaşmiş. ahşam, köyden öküzleri goyurmişlar herkes harman zamani ya; öküzleri uşahlar otlatirler o girlarda. onnari görünce memmet, ayi bizi yedi demiş ağlamiya başlamiş. uşahlar goşmuş gelmiş yanına. memmet, ne oldi gardaş? bu bele ayi bizi yedi der ağlarmiş. demek ke çoh gortdi. evvela oni yahaladi ya. ordan hemen goşir gidir babamgile heber verirler ki, memmetgili ayi yaralamiş, ayu yuhari girda ağlir. babam da şaşurmiş. ordan goşmiş gelmiş memmedin yanına, demiş ki, ehmet haniya? demiş ki, ehmedin garnini ayi yırtdi, o gelemedi. daa ona bahamamiş, ordan yuhari ele yalınayah ayahlariynan goşmiş. o zaman da fihereliyh zaman tabey ki, ele yalınayah bahdım ki, ses gelir aşşağıdan, bağirillar bene. ben de bağırdım ama yaralarım ağırir artıh. soui yaralar. bağıramirim. neyise köyden cemaleddin eşeyh sırtına yuhari gelir, babam da harbısorun dere yuhari gelir. muğdat da-

yi da beriki sırtdan yuḫari gelir. demeyḫ ki, bêle darama almiş-
lar. eceba nerde, nerde deyil bulacaḫlar.// ayi ne oldi? dedim,
getdi ârdan yuḫari.// bizi eve getürdeler, yataġe sarde bizi
yaturdular.// neyise biz, o zaman bir sıḫiye varıdi, haci sane
isminde.getdi sıḫiyeyi getürdüler. bizim yaraları pansuman etdi.
ordan bir salaca yapdiler. birer tene bizi salaciya ġoydi ġasabi-
ya getürdüler. ġasabada esgi zamanın, bu mevsimde sıḫiye bile yap-
mazlar, tebiyi ki o zamanın doḫduri, remzi doḫdur, allah rahmet
etsin, ölmiş tebe. oni getürdüler. hanci sağır ġahvesinin üsdün-
de bizi yaturdular. o da geldi, yaralarımızi pansuman etdi. sa-
baḫdan ġahduḫ. o zaman ġamiyonnar bayburtdan işlirdiler; isbir
yoli yapıldıġi yoġudi. polatların arabalar varıdi. yataġın bi te-
nesini sardiler kamiyonun içerisine. bizi de yaturdilar yataġin
içerisine. ordan bize erzuruma getürür babam. neyise, ġuşlaḫ za-
mani, bakc isminde bir şoforu varıdi, onun kamiyonuna sardiler.
o bizialdi getürdi. aḫşama geldük bayburda. bayburda geldük. ġa-
raja girdi kamiyon aḫşam. yuḫari kanni kemal dayi orda rasḫadi.
kemal dayi bizi aldi arḫasına götürdi yüznumareye. afbuyurun. de-
dim, kemal dayi, sen ne zaman gideceyḫsin. dedi sabaḫdan gidece-
ôm. dedim, kemal dayi, abele bizim eve gideceġsin, bilirsin, be-
nim bir ehdiyar ebem varıdi; o şimdi bizi çoḫ sevirdi. durmadan
aġlar gece günüz. gidib ona diyecesin ki, nene heç aġlama diye-
cesin, uşaḫlar eylerdir.// biz getdüg erzuruma, geldüg erzurum-
da ündürdüler bizi ḫasdaḫananın önünde, içeriye aldilar. içerde
otıriruḫ, ḫesdahanânin içerisinde. baḫdım ki, iki tene ġadın ge-
çir ordan. ezem de erzurumda durirdi. ezeme benzetdim. ezo dedim,
nere gidirsin. oy oġul dedi, siz ney idirsiz burde, ney oldi si-
ze. bizim tabe üzümüz gözümüz ġanni, yarali. ezem başladi agla-
miya. babam da saḫal ġoymuş, deyeyḫ taniyamir o zaman. ben de
liyirim ġnişden saḫal ġoymuş da taniyamirim. canım çıḫsın oġul

ne oldi size?// dediler ki, yaralarızi çözün aürdan. biz de yaralarımızi çözmiye başladuh. pambuhlar yapışmiş ki, memmet gardaşım evela yaralarını aşdi. oni pansumana aldilar. ben de yaralarımi açirdıh orda. dohdor dedi ki, ellerin sürme diyir meyemse. ben annamirim. tabi çocuhluh, ne anniyim ki, dohdur ne, pansuman ne, yara ne, bilmirim, annamirim.// ben de o pamuhlari yaraların üsdünden alirim ki, payhlansın; yapışmiş. yaz, tabiyi ki o zaman sicah zamannar.// neyise, tohatını yedük, gabul etdük.// yaralara bir tentüriyot sürdüler, fena ağladım o zaman.// hamamda, çaputunnan o gannari, yaraların yannarını yihadi mihadi, götürdi bizi erzurum nümüne hesdahanasında yaturdilar. on gün yatduh.// e, biz de isdambol ne olduguni bilmiruk.// tiren düdüyh çaler; ben de gızirim tirene ki, ola geş get işen, bizi isdambola misdambola götürme. ben de zanedirem isdambol ne, neresidür, nedür, nere götererler bilmiruk tebe ke, tirene gızirim. neyise örtesi gün bizi çihardılar.// dediler ki, yoh böyün; galabaluh, yarın. neyise döndük geldük hasdahananın önüne.// uşahlar burda mi yatacahlar, yaralilar, yohsa eve mi götürim?// bize heş demir ki, siz gidemediz. ne oldi, iyne yapıldız mi? yaralarız pansuman oldi mi? heş bişey demir bize. biz de otiriruh orda. beyhlirük ki, hani bizi araşdururlar.// eyle kufur atir, ele kufur atir ki, sen niye burda beyhlirsin de, demirsin ki, bele bele uşahlar.// babam da zavalli, o zaman fihere adam, heş bişe diyemir ona. dutdi iki tene iyne, tetanos iynesi gardaşım memmede vurdi; dutdi, üş tene de bene vurdi.// deliler alirlar bir somun, götirirler, verirler gurbetcilere, alillar birer tene kete, getürir yiyerler. yolda cidiruh neyse.// biz yarali, aj galduh, inib etmeg alamiruh.// orda yatirduh, rahat edirdük.// yemek alamiruh.//o halli getdüg isdambola çihduh; babam galdi erzurumda. babam birahmadilar biziminnen..babam dedi ki, eleyise benim uşahlarımi

verin, ben götürür köyde eyletürüm. yoh, dediler, baba sen garışamassın, onnar oldi hökümetin adami. hökümet götürür eyletüh, gine getürür sene teslim eder. babami goyurmadilar; babam getdi isbire.// bizi haydarpaşada indürdi, bizi bindürdi vapura, getürdi sirkeciye.// efendi dayi, sen hasbahli meherrem efendi misün? dedi ki, kimsiz? dedim, biz yahyanın oğullariyuh. burda ne arirsiz? dedim bizi ayi yaraladide burya getürdiler. kim getürdi?// halbusa o zamannar dedemin çoh mali, zenginniği varıdı.// dedemin peteyhleri yanmiş. gaymaham geleceyimiş harmana; dedem demiş ki, get birez teze bal çihar, kerti ballara beğenmemişler. getmiş bal çihararken peteyhler yanmiş. o zaman fihereluyh gelmiş.// dediler, işde felan yerde. bizim yaralarımız şişdi, ayahlarımız, gidemirük. bizi paytuna bile bindürmedi.// neyise, ahşam oldi, yaturdilar, yatduh. atmiş beş gün isdambul hesdahanasında yatduh.// pazar günneri bahiruh herkesin adamlari gelir. biz gidir bahcada iki gardaş otiriruh orda. bizim kimsemiz gelmir; heberimiz gelmir. neyise o mahacirler var, bu bulgar mahacirleri. onnar bize sucuh gibi bişeler veriler, eşgi yolli. biz de yiyürüğ amma, bir ey de yiyemirük; alışmamişuh tabe; kövli adami.// belediyeye havale edeceyük, belediye yolliyacah. belediye yolladilar bizi. yirmi lira da paramız varıdı. hesdahananın şeyine yatirmişduh. orda bir para alma yeri var. parayi mafaza edirmiş orda. yaturduğ orya, çiharken alduh yirmi liramizi.// yirmi lirayi o zamanın parasi, isdambolda üş seferde bütürdi. vapura bündürdüler, vapurda yatduğ ahşam. sabahdan gahduh; vapur ordan yolçi oldi. ele geldük ahşama zonguldağinan işde dört güne geldük tırabızana çihduh. tırabızana çihduh, vapur galdi denizin ortasında. bir motor geldi, motora bindük; o zamanda heş motora bindüyümüz yoh, bilmirdik. motora atladım, az galdım düşe denize. neyise dağmadım. allah gulbarın üşne. motor bizi çi-

hardi şee, isgeliye.// isdambula getdük, eylendük, şindi buya geldük. belediye ğapanmiş; reyiz yoh. o çihardi bize elli ğuruş para verdi. götdük bir somun alduh. o somuni yedük. o gümüşhanali adam dedi ki, gidin aorda bi otel kimi bi bina var iki ğati. dedi orda yatın. getdüğ orya çihduh, yassi oldi.// ğapının ardında, tahdaların üsdünde yatduh. tahda-ğurisi sardi bizi. yorulmişduh, yuhi geldi gözümüze; tahdağurisi sardi. tahdağuriləri sardi gini, ğahduğ ordan. biraz daa, sabağa ğadar bələ meşeğğetli can çekiş çihduh.// ğardaşımınnan diyirük ki, bizi avu şeyinnen, tahsiyinnen yollasalar ne ey olur bilirsin.// ordan aşşaği ğopduh mahzunnene mahzunnene.// dedim embele embele, eyi yaraladi bizi. erzürumda on gün yaturdilar. ondan sora isdambola yolladilar. ordan bizi taburci etdiler, vapurunnan burya yolladilar. dedi ki, haşluguz var mi?// çadırın dibine girdüğ orda yuhlamişuh. birde bahdım ki, şofor bağırir ki, inin aşşaği dedi, bayburda geldiz. ula inin dedi, aordan yuhari gidin, işde bayburt yuharda. eynin aşşağı. indiyimiz kimi, bahdım yuharda sılıh çalir beyhciler.// sabah da yahınidi. fırunda issınduh biraz, sabağ aşdi.// getdüğ isbirli haci ehmet de gelmemiş.// ğalduğ üşdört gün. isbire gidecevük, neydek?// ele indük ğamiyonnarın yanına. ezem geldi, o etmeyhleri de bağladi bi şeyin arasına, verdi bize. bizi sindurdi ğamiyona, ele getduğ isbire. yari geceyidi hortuz körpüsünün başında indük.// ele ordan ğapağı verdik, getdi tebi. biz ordan getdüğ onnarınan barabar.// kan düzünde o ayrıldi getdi hasbağa, biz de ayrilduh bizim köye doğri, ğaranuh gece, o bosdanın altuna geldük. bağırdım, isah dayı!// bosdanın yanında bir huleyh yapmişdi; hulege. huleyhde bize yemeyh verdiler. ğarpuz kesdi. orda oturduh.// ehdiyar ezem varıdi; lobiya ğirir. bahdım ki hele ağlir.// babamınnan, anamınnan, o zağerdeşleriminen görüşdüğ, şaduman olduh. adım ahmet ğarağurt.

KAYIT: B.22; K.A-1; 0000-069

DERLEME: 05 067 01
YERİ : İSPİR ilçesi
CEVİZLİDERE köyü
KONUŞAN: Abdürrahim YETİM(40)
KONU : Karışık

5 başda yolumuz yoh. anadın mi? yolumuz yane; araba yole yoh. hasdame salınan getidim norgaha. ordan hasdhana cibine bindük, erzürüme geldük, doğum evüne yaturduh. hasdamız da şükür ğurtaldi; eydür. şimdiyise gözliyem çıxmasını gideceem memlekete./ hele hekeye bülmem, ben ne deyim size?/ asgerliyhde suvariyduh biz. 0 ey geçürdük, şükür allaha./ ankarada./ eet./ komutanım meleh parlar varıdi. yüzbaşımız. sora memed ekin varıde, üsteymen. sora, zekeriye başçavuş varıde. bacçavuş. bilmem onnarınan asgerlik yapdım işde. ondan sora adabazarına ğahduh, çıhduh gündoğduda ğalduh. undan sora terhis oldum bēn. bizem bölügümiz; suvare kegif bölüge. ankarada alay var ama, biz onnara deyeldik. yane şey, topçe alayına bağliyiduh. işde orda keşef bölüge. esgerligimizi orda yapduh./ ğardaş ben kucügem daha. dukuz yüz otuz ike tarehliyem./ seferbeyliyh neyliyh bülmem ben. yoh./ herif ğız isdemeye noye diyem? mesele herif ğız isdiyi, deliğanni ğız isdiyi.arğadaşına der ke, ben filancaye isdiyem yane. hoş babasına gidip demez.o da gider düvürçi. verürse verür. vermese bişe yoh. bunda ne var ke?/ allahın emriyinnen, allahın emrinden dişari olur mi tebi./ isdi, düvürçi, verürse; ondan sora muamele yapdurursan. izinneme çıhardursan. onsora düğününi yaparsan, ondan ne olu, bişe değül ke./ düğün me? düğün, şimdi bi gün verürler. filance günü geleceyük. ğaş gişe, on gişe neyise, seggiz gişi neyise. bildürür orya yane; biz geleceyük diye birbirleriyle müşavre yaparlar. ondan sora gider alır. bir i gün de orda isdirahat ederler. ondan sora gider alır gelüller. alur gelüller./ başda dedim, bizim yolumuz yoh. daha at bizem hayvan./ ata binmeg üçün işde,

bir üşgeyh yere yanaşdurursan. ondan sora tebe ya ğardaşe. mehrem kimise yane onun. o dutar bindürür ata gülzel, engi. düvürçülerin en gerisinden alır geliller./ ben şimde burda ğonuşsam yalandan ğonuşacağam. yalandan bişe ğonuşamam ben./ o eledur ama, söyleniye gelde me, söyliyemesen./ hatirda ğalmir ke, söyliyim./ ne diyeceyhsen, yalandan bişe olmaz ke./ bişe annatsam ne ğıymette var. ondan ne olacah ke./ yaşım, dokuz yüz otuz ikeliyem./ abdurehem./ yetim./ eet./ o cevüzlidere kövünden./

Kaldırma: 05 Ağu 01
YERİ : İSPİR ilçesi
GÖLYURT köyü
KONUŞAN: Adil GÜNEŞ (50)
KONU : Fıkra

ben isbirin gölyurt köyünden adil güneş. devrin birinde suvazlının bir tenesi isdambola çalışmaya gidir. bu beş alti sene çaluşduğdan sora, bunnarın melmeketde, bu gendi suşehirliyimiş, bu adam. burda eşşeyhler çoh ğıymetliyimiş. bu ğurbetden geriye dönerken demiş, volan bi eşşeg alim burdan, bir ğat yetağ alem, eşşegin teylarına vurim gidem. ğaher bu eşşegin taylarına yatağlare vurir; sandığını bi tarafına vurir. gelir köyüne ki yağlağir ya. yahu diyir, bele ğetsem bele ğöz verarler, ne diye bele gidim. ben, ağşam olsun da ele gidim. eşşegi bağlir orda bir çaliya, dibinde yater, uyir. uyuduğdan sora, eşşeg ordan ipini ğoparir, gidir bir çifcinin yanına. çifcinin yanına ğetdiyhden sora, bu ğağir ki, eşşeyh yöğ. alan ne oldi bu oldi. gidir çifcinin yanına: selamın eleykum diyir, baba! ve aleykumüsselam evlat diyir. bendeniz, diyir, cennet mekanı, gözlerim hubi ğafletdeyiken komenderzadeyi incir ağacına bend eyledim. ordan zerdi firar eylemiş, vakıf oldun mi? öhö ola hele eyle diyir. neyise eylir. buna isdünden aşşağı bir övendere ündürir: eşşeg oğli eşşeg, desene ki, diyir, eşşegi bağladım çaliya da ğaşdi. niye bele diyir ağzın gözün yayirsan. bu bele burda biter. adil güneş terafından.

KAYIT: B.07; K.B-1; 0717-0810

DERLEME: 06 008 01
YERİ : NARMAN ilçesi
SAMİKALE köyü
KONUŞAN: Zihni TAŞÇI (65)
KONU : Âşık Sümmanî

valla, ölmeş yetmeş, ulahelem ke./ samegalele, samegalale./ zehne, zehne./ söyadım dançe./ aşşehke mehlede./ ölmeş beş yaşında. he ammadem; he malumat verem?/ kim bulsun one? bennem, burda heçlere... bu dışarde ölmeş o eşler. burda olduğe yoh ke. sümmani baba a çeyde; neder o kövün ade, adam?/ çildirda. aşığınan güreşmişmeşler eşde a. bu daşın öğünde ölmeş. ahmbu garşıda, ağbah dadaşı diyeller, ağbah daşının öğünde ölmeş. yatermeş; dana naherê otarermeş o kövn. yatermeş da; verürmeş allah. kem vererse işde ele vermeş. sümmane babeya bade vermeşler. bade vermeş; o olmuş aşıh. sankem ben bülmeyrem çyce esasene ke sene de deyem. he eşde, oraya çeyhmeş, görmüş rüyasında. işde bade vermeşler. o da gahmeş. işde bir elemet varmış. bi elemete ögrameş işde. ahandiyerekden artıh o olmuş aşıh. on eke yaşından fazlayemeş. on üç, on dört yaşındaymeş tehmenen. işde ordan verürmeş. işde o sıra verürmeş; daa nahır otarırmeş. körpe ney? orda verürmeş, o daşın öğünde. işde orda saha diyerekden artuğ irelliemeş, olmış - baba sümmane baba. artıh biz gahdıh ke sümmane baba diyeler. biz de, yane sifdasına ulaşmadıh; sorasına ulaşdıh ke, yane ke sümmane./ ha, şey, ele çahal. evet gende çahal. köse sahale varder. sahale köse./ hanesene?/ yoh, o çehresez olur me? o ele bir, o gurumşah adammede. ele gurumşah bele bi./ evet gende köse; sahale de köseyede. boye, ey boye varide. he ey boyude. boye meye eyde./ben ne bülem, eşde, geyiş, geyiş./ ben me? eyi mehseleyle; reşber./bennam, on beş yıldan belen çalışerih./ çalışdığ ama, çocuğuken ne bilecahsın. çocuğuken, işde, mal, davar. biz ba hallıh. daa, mal, harman, işde bülmem ne... işde, en eysene.../ seferberleyhde bur-

KAYIT: B.07; K.B-1; 0717-0810

DERLEME: 06 008 01
YERİ : NARMAN ilçesi
SAMİKALE köyü
KONUŞAN: Zihni TAŞÇI (65)
KONU : Âşık Sümmanî

valla, etmeş yetmeş, allahelem ke./ samegalele, samegalale./ zehne, zehne./ soyadım dançe./ aşşahke mehlede./ etmeş beş yaşında. ne ammadem, ne malumat verem?/ kim bülsün öne? bennem, burda heçfiere... bu dışarde ölmeş ö eşler. burda olduğe yoh ke. sümmani baba e şeyde, neder o kövün ade, adam?/ çıldırda. aşığınan gonuşmeşlar eşde e. bu daşın ögünde ölmeş. ahmbu garşıda, ağbah dadaşı diyeller, ağbah daşının ögünde olmeş. yatermeş, dana naherə otarermeş o kövn. yatermeş da, verürmeş allah. kem vererse işde ele vermeş. sümmane babaya bade vermeşler. bade vermeş; o olmuş aşıh. sankem ben bülmeyrem eyce esasene ke sene de deyem. he eşde, oraya çeyhmeş, görmüş ruyasında. işde bade vermeşler. o da gahmeş. işde bir elemet varmış. bi elemete ogrameş işde. ahan diyerekden artıh o olmuş aşıh. on eke yaşından fazlayemeş. on üç, on dört yaşındaymeş tehmenen. işde ordan verürmeş. işde o sıra verürmeş; daa nahır otarırmeş. körpe ney? orda verürmeş, o daşın ögünde. işde orda aaha diyerekden artuğ irellemeş, olmış baba sümmane baba. artıh biz gahdıh ke sümmane baba diyeler. biz de, yene eifdasına ulaşmadıh; sorasına ulaşdıh ke, yene ke sümmane./ ha, şey, ele çahal. evet gende çahal. köse sahale varder. sahale köse./ hanssene?/ yoh, o çehresez olur me? o ele bir, o gurumşah adamede. ele gurumşah bele bi./ evet gende köse; sahale de köseyede. boye, ey boye varıde. he ey boyude. boye meye eyde./ben ne bülen, eşde, geyiş, geyiş./ ben me? eyi mehseleyle; reşber./bennam, on beş yıldan belen çalışerıh./ çalışdığ ama, çocuğuken ne bilecahsın. çocuğuken, işde, mal, davar. biz ba hallıh. daa, mal, harman, işde bülmem ne... işde, en eysene.../ seferberleyhde bur-

da azgeredem. sarıgamışda, garsda./ kim?/ bennem me? nase yapdığ eşde. herb etdığ gavurnan, ermeneynen. gatduğ öge sürduh. ben ne bilem? sürdeler. bi daha halıt paşa sürde götürde, gümreye sohde. gümrüye ke oğramade, hade bağam, neyese getdıh gezelkeleseye gedan endıh. güreye geşdığ ordan. geldeler ke ordan da, bitde o. gurtalde o. geldıh çıhdıh gene garsa. garsda artıh, orda rahet etdiyh. ordan da geşdeler. teskere./şey, bu sultan hüseyen./ bu, şe, mızdefa kemal paşa da. evet, metini duyduğ ama, gendine görmedem ben. gera kazım paşayınan, şey gede bizem üzeremeze, o halıt paşa. unnarde bizem paşamız./ one görmedıh; gelmede o bizem cepeye. o bize ulaşmade./ halıt paşayi söylirsiz; hē buradayede. igerme dohuzunce golorde./ he ordan geşde. ordan , eşde sarıgameş üzerene. sareğameşden de geşdeyh şeye, garsa. garsdan da gümreye. kosor boğazında bize ber bozde. ahan burda şeyde peneyhde, peneyhde bozde. ondan sora top. verde bizem emvele topumuz. soradan getduğ işde bu garsa, şeye; neder ade, kövün ade canım? neyede o kövün ade, daa oradayde?/ yog, örtülüye ırah. hamasdan o yane. hamasın ögündeke şey. hamas, hamas var orda. aşşahke hamasdan geşdıh. ordan, nüsügün yaylasında,orda, bardızın orda. bardızın orda rahat etde. orda, cepeye orda dutduh. ordan da getde şee. vardıh, getdıh garsa. garsdan da yendıh gümriye. gümrüden de geşdıh, gızılçahçah var irelde./ evet. ordan da geldıh bir daha gereye. şey etdıh. geldıh gereye, garsa. garsda teskireye aldıh./ varıdım on bej, igerme, igerme beş yaşında varıdım./ nerde?/ one nası söylem? mahacir yoğude burda./ yoh, herkeş gaşmeşde. geldıh burya ke, eşde, şenniyh menniyh var baze, bizem gendeleremezden var. ele bahşalare var. gomşular hep bireyhmeşler, az çoh. o bireyhemner artıh, hā hā diyereyhden mehecir de gelde; diyarda olannar da, gedenner de gelde; işde olde köy. gine sağlamlandıh./ yoh. _____./ reşberlih yaparım./ ne arerde o sıra

yavu!/ sen gazandın; allah da verde eşde./ kömür, odun götürdüm. birez odun götürdüm. birez de gendomez cehdetde. birez de tahılımız olde. işde ahan. allah da verde işde./ ele yä, gece de çalışarsın, günüz de; reşber daa./ reşberlıh, leşber, leşberlıh, bülmern me? aha bu gece sabbağa gedər şee, sap daşirdıh daa. e, günüzde gem sürerih. anşemde de gem sürerih./ varıdım on beş yaşında varıdım./ hüm, yoğ, asgerdeyedem./ gelmeşdih hä./ ermene herbene getde. ermene herbende görde işde sarığameşen o şeyini, hane o galabalığene görde, geldə, befat etde burda./ yoğ...

KAYIT: B.07; K.B-1; 0842-0905

DERLEME: 06 008 03
YERİ : NARMAN ilçesi
SAMİKALE köyü
KONUŞAN: Arslan SEYFET
KONU : Âşık Sümmanî

samiğalâli./ narman ğasabasına; vilayete erzürüm./ az müsede et. suvalın hangesena sorersın, ona göre söz söyleyem./ evet./ eyse küniyeyeme, şindeke küniyeye me?/ eskeke küniyem: ağsahalle oğullarından durdun oğle söyfet. sonke künye: aslan seyfet./ bunnar, bunnarın hinase, soy adlare, hane, ahsahalle ehdiyar bir adam.mesela, onun torune, torununun torune, torununun torune... bele gidörde. nihayetke devriyetdeke, hükümeten devriyetende olduğu asır, aslen seyfet olde./ o ahsahalle hane. ahsahalle deyeler./ heğğında, bu kövde dünyaya gelmeş. ğaş göbeğ irele olduğune bülemeyerem. burda dünyaya gelmeş; burale./onun ade heyro./ seyhsen. üc cüz dört, seyhsen demah./ evet, varede./ tanerem de, bülerem de./ gördüm de, bülerem de, tanerem de. onun çocuhluğunda ulaşdıh, mesela, epeyceme bir böyüğ./ çobannıh; mal güderemeş, dana, bizaf. orda, bu çocuh. bir adam geler; şurdan ğarşıliyin. bu çocuğa suval sorer. suvalına cevap, mesela. bülduğe kimin söyler. etmeğ esder ondan. o da, ike tene etmege var; çoban adam. çıharler, birene verer o adama. o adama verer. o çoban, sümmane baba, ale ğater bu ğarşeda daş var, daşın öğüne geder. orda, cenabe llah ke neseb edeyrse, bu adam orda yatör. o şeyane buler meselâ. o görecağına. o müğedderiyat neyise, tehsim one buler. ahşam er. mal geler burya hane. dedese hasan ağa varide. o baher ke, l gelde, çocuh gelmeda. gider ke, ğane köpügen içende, punğa- başında yayıh kimi yaylanir. getereller. aheste, aheste, aste, ahgste, müddet ke temam oler, bu sefer irşad oler. başartıh gendinden mesela söyliyip irellemiye. devriyet, devt, devriyet ireller./ yoh. one mesela beni kimen ahli yetme-

yen adam; mesela, hane şu çocuh deleder; gende gendene saşma sapan söylär. rümuz söyler summane. farısıca söyler, arabıca söyler, kimse annamaz sümmanının halını. ahil kamil adam olan sümmanının cuğabını helleder, büldürür. büldürür ke, mesela, sümmane bu sözé dede ke, istikan. eceb neye yapelmeş bu? istikan neye yapilmeş? tebiy buni yapmiş ke, ya su içe, ya da bir vezire, hizmet göre. e, anmamiyan edam deye, he bi tene bişe yapmiş de, eline almiş de dolandirer. bu fuzuli şey./ hayir, buyur. afiyet olsun./ kim, ben mé?/ hayir, ben, o toh, ohur yazarliğim yoh ke, toplem. cuğaplare da, onun torune var./ evet, buyur./ o zaman üç oğlu, gende hanasında üç oğlu varede; böyüğünün ede, şevhe; aşşağının fehre; en küçüge zabet. üç oğle varide, hanasında. gize, gizlare köşmeş, befat etmeş. oyane bu yane, onnardan yoh. üç oğle varide. şindi de, oğullarının torun, oğullarının oğlu var; sümmanının torunnare. fehrinen oğlu var. şevhe çavuş diyerdih, onun oğlu. böyüg oğliynan, ondan aşşahke oğlumun oğullari var. öbürü de var ya; onnar mesela bülgüsüz./ ey ben ne bülem, efende, şindi burada mesela, cuğap soracah, soracahsın ke, sorğida hangizin güvvete fazla olduğe belle olur./ diyiller, gendiler liyeller. mesela, o da o babanın maline sater, o da o babanın. kese de dedelerenen maline satelller. gendilerinden bişey yoh ke, uvvetene celbedem. gendilerenen yoh bişese ke, güvetlerene celbdem ke, bunnarın./ o da, hüseyen de cehdeder ke, öteke de, ise de cehdedeller ke, mesela bişey olalar./bülmeyrem oni ben, lmeyrem./ e, ben büleceğem ke, mesela./ hé, gümrahdir. gende gülüdür. bele ağir adamdir. her bir hususca, sukutü altundur, abe gümüş sümmanının, gende./ hüseyen medir? söyler, söyler, ndem. ikese belle olmaz./ cümle sağ olsun.

KAYIT: B.07; K.B-1; 0909-1100

DERLEME: 06 008 04
YERİ : NARMAN ilçesi
SAMİKALE köyü
KONUŞAN: Hüseyin YAZICI
KONU : Dedesi Âşık Sümmanî

şimde, efendem, bune yakın bir zaman içersine sığışdıramiyacağız. bune halletmey eçen, tabeye ke, buna be uzun zaman lazım. eyer, daha teferruatle annamağ isdersenez, bunun çen uzun zaman lazım demeg istiyorum. böylece, bu vazeyetde./ Hüseyin yazıce. köyemez, samekale köye. dohuz yüz kırk eke doğumleyez. öz büyüg babamın esme, Hüseyen. yane benem esmemden. babamın ismeyse, sevke, e, tabe, daha sorake, mahlas olarak, sümmane diye dışarda kendesene bir isem tanıtmeş. ona isme veren tabe ke, kırklar mevcutunda, verildiye isem, sümmane diye bi isem. o da kalhıb tabe bu esme rüya halende gördügden sonra, bu ismene kendesene isim taniyareg o da diğeriye tanetmeşder./ eet. efenm, şiiriyle bahsedelem. yane doğumunu olarah. böyle lisanen... eet.: -bin ikiyüz yetmeş yede devründe - emretdeler geldu növbete bene - süryani lisanında eyhde şirinde - gatmadilar geyre söhbete bene - - ahesde ahesde devr olde her dem - gahe sürür mehman gahe gonduvan - ondan onbirine basınca gadem - vares eyledeler firgete bene -. tabe sizlerce melum oliyor şimde ke, e, bunu açıklamaya lüzum yoh; heddemez de yoh. he. - bir bulah daşında verdiler derse - dü güşüme gelde erenler sese - gezde ara yerde aşgın kasesi - buyur emretdiler şerbete bene - - şerbetde sermesdem ehvalda pilhan - yar içen gitmede benden ham heyal - vasıtayi mirac olde pür kemal - salde zehre geme firgete bene - - firgetde keremem sevdada mejnun - bir saçe leylaya olmuşam mefdun - gördüm göremirem gezerem mehzun - bir zaman gezdürür gurbetde bene - - köhne pir olduhca artar çibanım - yar elinden dür olmade cibanım - tut elimden gurtar bene hubanım - salma zehre geme zillete bene - - süm-

mane esrarın hange kelamda - var mıdır tehsemen darüsselamda -
kiremen katebe levhe kalemde - hangi gün esder rehlete bene -.
diye, ekk olarah tabe, gomşular topluluh bir yerde iken bu da o-
rada bulunuyor. küy alemo, yane sıra türküse diye bir şey adet
goyuyorlar meydana. bundan da, sıra türküsü buna gelence, yane,
sıra, siz de bir türkü söyleyin de, siz de sıranızı savmış olası-
nız, dediklere zaman, bunda da heş birşey yoh iken işde, e ilk
olarah bu, bu şiirene başlıyor. o zamanın köy imamo şöyle diyor
ke, efenm, bu çocuh, işde av ahdaş dedeyimez şurda, sunın içer-
sinde bir parça boyet, orda uyumuş galmeşde. yane, kırk gün son-
ra bune izah ediyor. uyumuş galmeşde ya, bu perilerin topluluğu-
na raslamışdır. muhaggah ke kendelerene tabe etmeşler. şimdi ise
hepiniz biliyorsunuz ke, ben bunu lemyekuna gadar ezber olarah o-
hutmuşum. şimdi ise tä kiremen katipleriyle oğraşiyor. bu çocuh
ahlına gaybetmişdor; allah bunu bu dertden gultarsın. gomşular,
siz de amen diyen, diyince, onnar da tabiye ke, amin diyorlar.
daha sonra, diyor, hocam, e bu gonuşduğun sözlerin, yane bahas-
ların üzerene üç kıta daa birşey dileme geldę, söyliyeceğem, siz-
den de açıh olarah manasına bekleyorum. ne demek olduğune sizler
gomşulara izah edeceksenez, diyince, şune söylüyor tekrar: -
arşın peyanında merac evinde - ibdike hicabda ne gördę resul -
huzure mehsutda barigahında - esrara minasep ne sordę resul - -
açıldę hicaplar ne gördę gözę - ibdi hitabında neyidi sözę - mag-
firet diledi mevladan bizę - dosduna armağan ne verdę resul - -
guludur sümmanę ah ocağında - var mıdır bir nesne soli sağında -
o ke bahcıvandı hekmet bağında - ibdida o bağda ne derdę resul -.
diyip, elece kendeşe bayılıp düşeyor. yane, sümmane babanın ken-
deşe bayılıp düşeyor. işde o an içen, hoca diyor, teyhrar edeyor,
yane ke, gomşular, gördünüz me? demen söyledi, in yahın bir zaman-
da, efendem, zuhur etde. periler sıhışdırdılar; çocuh bayelde.

alın bune, hayir seven kimler ese, bune babasının evine götürsünner. efenm, sabahdan oluyor. babasi de ehdiyarde tabē. amcasının berabarına gatıp dorgı vilayetemez olan erzuruma göndereyor. erzurumda, o tarehen vilayet müfdüse olan solahzadenin yanına gideyor. soriyor: nerde bolacağız? işde falan yerde, diye, adamın birese bunnara rehber olup götüriyor. götürdüyē gibe, summane baba gapede beyhleyep, ē amcese içere gerep, tabēē ke, bütün dertlerene arzedeyor. söyle, gelsin çocuğe içere bakalım, diyor. çocug içere giriyor, yane summane baba müfde efendenin elino öpüyor, garşısında el bağlayıp divan duruyor. babacığım, bu çocuğa ne deyerler? yane, derde neymeş ke, siz de demen evet annatdız ama, annayıp bülen kimseler vardır, tabe biz deyilez, ve bunu sizden, daha, teyhrar izahene bekleyorum, diyince; efenem, bu çocuğu, sara illetine yahalanmışdır diyorlar. eyvah, diyor, bele sara illetine ben de yahalansam. bu çocuhda allah tarafından bir ilham vardır. başha heş bir dert yohdur. yalnız ke, bilmem, eceba, pehlivannıh me, hafızlıh me, aşıklık me, buni bilemem. oğlum yohsa aşıhmısın? son sözünü şöyle söylüyor: oğlum yohsa aşık misın? ey, diyor, efendem, elegederülhem. yane, derecem mikdarınca. peke, diyor, oğlum, ben vilayetin müfdüsiyim; aşıkların başının belasıyim, diyor; neden biliyor musun? aşıgın birisinden bir tek sozu ezber etmeşem; yane, gelen aşıhlara soruyorum. sözümü cevaplandıran kimselere, serbessin, diyorum. cevaplandıramiyan kimselere, iye bir sopa çekip, düz babasının çifdene sürmaga gönderiyorum. eyer, sözümü sen de cevaplandırırsan, seni de serbessin diyecağam. yoh cevaplandıramassan, sene de ey bir zopa çekeceğam; düz babanın çifdene sürmeğa gönderecağam. senin gibe çoh aşıgım, mejnunum diyib düzleri dolanan kimseler vardır. çarşe köşelerene, gahve köşelerende, çarşılarda aç susuz dolanıp durmahdadırlar. efendem, bildiyimin alimiyim, bilmediyimin tali-

biyim, siz, efendem, buyursun. benem de rusbum çatarsa söylerem. yohsa öyrenmeg olacağam, diyince; işde solahzade şunu söylüyor: diyor ke, oğlum, gevsin mekani nerdedir? tekrar bu habere alan sümmane baba, gidip solahzadenen eline öpüyor; müsade isdeyor söyliyecağına. elini yüzüne götürüp: yareb medet, medet medet!. üş defa medet ismene andıhdan sonra, öylece bayılıp düşüyor. amcase mütecesser galeyor. çünkü, eyor ke sözümü cevaplandıramazsan sene burdan govacağam, ey bir sopa çekecağam; başda söylemeşede. eyvah şimde bu bize burdan govarsa, ben bunu nereye götürecağam, diye mütecesser oluyor. ehdiyar, diyor, rahatını bozma, diyor. ben buna ne sormuşdum? ve bu ne cevap verdi ke, sen rahatsız oldun? acaba, verdi me, veremedi me, bildin me ke, rahatsız oldun? efendem, diyor, heş bişey söylemezden bayildi de düşde. helbet de ke, cevabını veremedg. evladım, ben cenabi allahın mekanını bundan sordum ke, allah nerde olabilər? o da aramaya düşseydg, arşdadır, kürsdedir, cennetdedir, şurdadır, burdadır diye birşey ilavg etmağa durasaydi, af buyurun, aşki mecaziydi. şimdi demeg isdedi ki, yareb medet yetəş. çünkg cenabi allah mekandan münezzehdir. nerde allah dersen, amennah, orda hazır nazırdır. bu an içen de burdadır, demeg isdedg. inşallah rehmanıdır, dedi, gorhma. aşge hagigeder, gortma. uyandırdıhdan sonra, soerdu, oğlum, nereye gadar ohumuşsun? efendem, lemyekuna geder. eyvah, alının, velinin, hasanın, hüseynin ohutduğu benim gibg olur; hızırın ohutduğg ese, senin gibg olur, diye gözlerinden öpdü. evladım, olmaz mg ke, sene bizem burada eyi bir aşığımız vardır, yane vilayetemezen. benim de samemg olan bir arhadaşımdır. onun yanına göndereceğam. orada, tabeye ke, usda görmemeş usdad olmaz. mahaggah bir haddeden geçmeyh lazım. hadde görmeyh lazım. yane, icabeden bir nohsanların da oradan temin edersin; gidersin ke, senin tekirin önüne daş goyacah heş bir kimse bulunmiyacahdır, diye söyleyince,

sümmane baba da şöyle diyor: efendem, ben o adame tanımıyorum, bilmiyorum. acaba nerededir? artıh sizlerin yardımiyle gidip de bulacağız. peke, diyor.berabarlarına da adam gatıyor, gönderiyor. gönderdiyi gibe, bunlar da o zaman, köprü başında gıllı gızın gahvese diye bir tanınmış gahve. tanıtdığı aşık da, erzincannı, ee, erbabe diye bir aşık. oğlu şahveri ile berabar burada söhbet edelleremeş. bunnarın yanına gidiyor. izdihamlıh olduğu içen heç bir ceseret edemiyor. gidip de, bunnare bulup derdene annatamıyor. derdeni anlatmağ içen tabe solakzade bunun eline bir pusula vermeşde. götüren adam bune götürüb erbabiye teslim edeceyhde. adam izdihamlığ olduğe içen, efendem, bu izdehamlıhda bu eş hallolmiyacahdır, ben gidiyorum. izdihamlıh birez serbeslesin, götür gendin ver, diye, gayboldukdan sonra, sümmane baba eline alıyor solahzadenin vermiş olduğu yazeye, sagdan, soldan vurunarah, dögünereg, çiynenerah gidep erbabi babanın masasının garşısında duruyor. çıkarıp kağıde masanın üzerine goyuyor. efendim, siz şimde burada bi degge af buyurun, kısa olarah şe yapmışdınız. burada, tabee ke, erbabe ile burada çarpışmaları da vardır. yalnız ke, herhalda, zannedersem çarpışmalare uzun süreşegdir. demin, önce dediğim gibe, kısa olarak, yane, sümmanının, hakıke sümmang olduğunu, e ilk olarah tanıtan solahzade olmuşdur. daha sonrake herhange garşısında hasem olarah geşdeye bir arhadaşlarını yendiyini diger dinnayici arhadaşlar bundan tahdir etmeşlerder. daha sonra da, elbet de ke piyasede deyel, piyasedekinden de daha haricinde sözleriyle tahdir olunmuşdur. daha irelisine de işde dediyim gibe uzun zaman lazım.efendem, ilk olarah erbabi ile garşılaşmışdır, diyim. ondan sonra ummani aşıhla garşılaşmışdır. daha sonra zuhuri aşıkla, daha sonra aşık şennigle yane; sezeyi ele, efendem, buna benzer bir çog aşıklarla. izane varınış. faget ben şahson bunun garşileşdiyini, yane bize bir yadi-

gör olarah sözleri yohdur ke, talanla da garşilaşmeşdir, bu sözlere de söyleyebilmişlerder. yalnız duyuşumuze nezeren onunla da garşılaşmışlar. aşığ şennigi, aşık izane, aşık sümmane, üçünün birlikde şiirlere var. bunu da garsda ohudum. eceba doğru mudur? kelami babayi duydum. garşilaşdigini bilmiyorum. belke de garşelaşmeşder ahn. ben bilmeyorum. çünkü bunun sayese yoh// evet, eceba noreli olabiler kelame?/ kelame, evet, duymuşum ama, garşileşdiyini bilmiyorum. herhalda o adam, zannedersem pek dişare çihıp da sözünü satmağ isdemezmeş. sümmane baba da onun çoh olğun ilhamle bir kimse olduğune tanıtmışdıllar./ evet, duymişem ben de yane, getdiyini./ efendem, bizem en çoh beyendeyemez bir şiere... başga bir izdihamlış olduse zaman, artıh ikence bir bu da aşığmeş diye tanıdıkdan sonra, eceba sendekkeolan ehalet neder? nerde buldun? diye başga birçoh zamannarda bunu soruşdurduhları gibe şu şiereni ohuyor. lisanen anlatiyorum: - sabah seherinde oldum perişan - bir nur dogdu alem oldu ürüşan - selam verde gelde üç tek dervişan - lisannare hub hoş sedasın tek tek - - lisannare düzgün eyler avaze - onlarda mevcutdur elme elfaze - dediler cehdedin gılah namazi - aldilar abdesdin edasın tek tek - - aldılar abdesdin uyandım habdan - aslımız yapılmış hake turabdan - bir harf ohutdular yeşil yaprahdan - ohudum harfene nohdasın tek tek - - okudum harfene zehnim bulande - yarelerem göz göz olde sulande - bahdım çar köşeye gadah dolande - nuş etdim kırkların badesen tek tek - - nuş etdim badesen gördüm rengene - tam on sekez sahat sürdüm cengene - yar yuzunde saydım üş beş bengine - halhalın altında ırdasın teyh teyh - - dediler sümmane gel etme meram - adame çürüdür derd ile verem - ben için dünyada gavuşmah haram - böyle galem çalmış hudasın teyh teyh -. bu şierende böyle söyliyor. tabee ke, burda son veriyor.

KASET: B-27; K.A-1; 0000-0392 DERLEME: 06 Ol9 Ol
YERİ : MARMAN ilçesi
ŞEKERLİ köyü
ANLATAN: Gülşeher Hanım (60)
KONU : Seferberlik

Ğurban bayramı oldı, urus geldi. esger geldi. topladılar. babam-gilli esgere götürdüler. ben işde o sıra epey ğızım. oynirim oynirim, bezenmişim, şeyinnirim. bir de geldiler ki, sandığlar. evelimi sandığ vardi. babami da dutdular götürdüler. biz ğaldığ. bir anamız bir biz, üş de çocuğ. anam da gebe. bağdığ olacağ deyel. işde o şeyde babam getdi. şey geldi. urus geldi. urus gelende ğaldığ içinde./ ya ne, şekerlide ğaldığ. ğaldığ, gidemedığ heç. neyise, ğamandarlara duz götürduler. ğamandarlar duzi başlarına ğoydular. heş şennige bişe demediler. bir ğaçirtdılar, bir daha geldi. oltiya yenişe nasil ğaçillar, ide yenişe. işde o sıra ğaşdi, bi daha ki geldi ya. bir daha o sıra yağacağ./ ha urus, işde ermeni. yağacağ bizim köyi; etirafına şey döyir. tenekelerinen ğazyağı etmiş, ki yağacağ. ele aşlaşırığ ki, ğarılar aşlillar. biz üşağ; sıccirirığ./ epeyce varıdım.// bi de bağdığ bi silah sesi geldi. o sağalli adamlari toplamiş atiğin biri; bağmiş olacağ değil. silah almiş, getmiş şeyden hükümetden, işde bi oyun şey etmişler, bir tabur esger. bağdığ ki geliller yenitafa yenişe. hama ele atillar ki bele: pa pa pap. ele urus ğaçir ki, nasi. o hesdelerini mesdelerini ele doldırillar şeylere, at arabalarına. delli. bizim köy de çoğ eydir, ele şeher kimi. şekerli hē. götüreller ya, ğaçillar ya, şaşdığ. şindi ordan silah sesğ geler. ona da zanğrığ kğ urus geler. enseden gelir. yoğ, bunnar ki ğaşmiya, bozğuna düşdi; hani bizim şeyin, silahın sesi ayrıdır. onnar vun edeller ele. artığ bağdığ bizim silah. bizim silah ya. biz ne bulirığ şağ. ğarılar sevunmiye, ermeşiler sevunmiye, dibde köşede olannar artığ, onnar da silahlandılar. yenişe aşşağı

gelir, şekerlinin düzüne. geldiler. bizim işde ğonahların ögündden geşdiler. ğarılar egililler çarıhlarından, çarıh geyindihları da, çarıhlarının şeylerini, samılarını, yağmır da yağmiş, çamırları alir yijiller. olmasi.../ yoh, anam hele yatmamiş do-
35 ğum./ ğartuh geldi ordan ğehr ohiller kafire. kafire ohiyanmar, ğehr ohir. ğehir ohillar pencerelerden ele ki. biz de sıccirirıh. ele heş durmadılar. haşıt vardir; ziyaret. o ele bir tiyh tepedir. o haşıda yohuşa şine atellar. o urus da, he ele ide yenişe bele paldır küldür gidir. oltiya yenişe oralara. idin. işde o i-
40 din oradan benim emimi götürdi de kesdiler. duzlanın yanında, idin duzlası. hama ben ne bülerim ki ne? sıccererim. babama çoh merahlandım. ordan geldıh şeye. ogece artıh esger haşıda çıhdi. annädıh ğurtardıh. ğurtardıh ya şey. ele yemeyh yapdılar, ele mal kesdiler davar kesdiler. ğavurma yapmah. bizim kövde, haşıt-
5 da silahları şey etdiler. atillar ama ki, orda eyleşdiler. hagıbda. haşıt da bele tiyh bir yer./ evet, haşıtda ki eyledıler ya. şey. bunnar da bele, ğari, errisi yemeyh yapan, ğavurma yapeller; ne bülim ne yapmeller ke hep. artıh daha can ğurtarmişıh. götüreller, başda daşeller lambalarınan. o geco orda ğal-
) de esger. atde atde atde. daha kafer getdi. kafirden ğurtardıh. bize şey. aman nedir orda o. bir manga degel, bir tabur esger. bir tabur. o da endiyar, saggallarını tıraş etmişler. ne diyirsin ya. orda ğaldılar o gece. esger tökeldi peşine. esger tökildi. esger de ambu şeyin, rizenin, o laz terafının çocuğe; cansız cansız. halsız çocuhlar. ey bir şey basir. bit basdi gendilerini. oltiya geder sürdüler, doğri. oltudan bozğun oldi bir daha geldi. urus, bir daha geldi. daha gelende, artıh o sıra ğaşdıh. Geşıda artıh o geldi, geşıda çıhdı. ordan o ki atir ya, cıvv edidler. bir körpünün üstünde ğaldıh. farzet ki evin arabalarını arbele aldım, cinen ile vardim. sandıhları açamerim. o ertan

bi şey. sandıqları açamirim. iki çocuğa, anamın bir enterisi, bir dəbir çarşafı. aldım, çocuqları yolda yatırırım. bir altın da param var. bir inəgimiz varıdı öldi. satdılar, bir altın para etdiler, elimə verdiler. tükani mükani ələ gəyduq. andın? gideyrıq gəcə. urus ki gəldi haşıta ya, gəcə gaçırıq. gaşdıq gaşdıq, məgəm garannıq gəcə, şəyə gətmişıq. bir daha idi öte dönmüşuq. idde urusun yeri. orya gəlmiş, orda durur. az ki işıqlandi ya, şənniyh birbirinə gəşdi. gaçın dədilər, biz bir daha urusun içinə girdirik. ordan sinə sinə gəşdıq gətdıq verintapa. iki üç gəcə galdıq verintapta. ordan gahdıq goşiya gətdıq. ayağım burqulmuş; sülüyh dutdurdular. çocuqları götüremiyrim. gətdıq şəyə, goşiyə. goşada galdıq. goşada galdıq şindi. bir nərifin bir teyhlal gızı var, bişəsi yoq. ələ zəngin ələ zəngin ki, məməd ağa diyillər. bizə sahab oldı. lal gız diyir ki, böyüllər, bələ ayrılıları bən alırım birini, birini də oğuturuq. galdıq. dədim ki buldux işdə. buldux ələ məhsanları var ki; gətdim məhsanlar gəzdirdilər. bir daha orya da urus gəlir dədilər ya, hasangalasına, o məməd ağa əşyasını daşıyanda bizə sahab olmadı, galdıq. işdə o sıra ömər bəggilin yanına gətdim. ama ömər bəgin garısı nə bir gariyidi ki, nə işdə öbüri də gəlmişdi ya. öbiri də hələ bişəy bilmirdi o sıra. orda galdıq, gahdıq biz də gətdıq sıvasın yanına. sıvasın yanında bir qoşqana var. qoşqaniya gətdıq. gavur yeri. orda galdıq. işdə orda o gari, silah umuzunda şəyi beyhledi, mahaciri. herkəş yatir, o beyhlir. həş yatmazdi./ hə, ömər bəgin o böyüyü. böyüş garısı; gədir beyin anası.// orda çoq galdıq; bir gız, iki gız galdıq. postanada, postanadan gahdıq şəyə gətdıq. orda da bəni isdədilər; bən də əpəy gız oldum. vər dədiler baci, ə, çərkəz gızına. çərkəzidi. baci dədi, buni bəne vər. bənim garın şəy. qardaşlarını da oğudurum, gəndi də... vərmədi rəhmətliq, nə bilir ki öləcəm. amān dədi, çocuqdur, vərmərəm. ata

eyeri vurur, elimizi yüzümüzi yehar, cebimize para verir; lebleb-
biyi doldururuh, artığ atın başını çekerim, üşahlar atın dedün-
de ben de öylerinde giderim. getdih tah, işde o şeye. Kayserinin
oralara. çıhadana, çıhadana getdih. ora da gavur yeri. birezi
müslüman, birezi gavur. getdih sürmüşler. onnar da nehire töyh-
müşler. gine var içinde. orda galdıh. bir misafir var. benim gar-
daşım da kiçüg oynir, bir çaynigınen, çini çaynig, bir de sema-
ver, üsdüne töküldi, yandi çocuh. yandi, ele bişdi, kime diyir
ke ey olur. öner beg ey etdi. o çocuği ey etdi. ey oldi. orda
galdığ iki üş sene. ordan da işde, o çatdan, şey, megem mehsan
etmişler yerin altında. bele geçirmiğ. ambu, burya deymiş. bura
megem teneke'imiş. ordan çahır kesirler. iki araba, üç araba de,
şey, deliğanniyi, nasi deliğannılar. ordan dediler ki, çatda ki,
kesmişler. getdi getirdiler arabalarınnan. biz de mahacir. ele
bir çıvan oldi ki, orda galdıh, ordan şeye geldıh. bir daha ge-
riye geldıh. işde erzürüm alındi ya. erzürüm alınanda geriye gel-
dıh. geldıh, keteleri orda şey, şey etmişdiler. kete gumandarla-
rini. çete gumandarları orda kete gurtarmışdı. çete şey edemir
ya işde. mamahatun mudur nedir? nene hatın. çocuğu ke kesmiş be-
şiyhde urus ya. o sıra şey edirler. gahir satırı alır eline. et
satırı. onnan ruslari bele şey edir. orda da şennig sahlıda. her-
keş can gorhusi. silahi alan çihir. orda da onnar çete gumandar-
lariynan. o öldürmiş. şennigi gurtarır. biz geldıh ki, gazırma
yapmışlar uruslar. gazırmaların içini gezirig, amaele bir top,
beyaz bir çıhın para. hama altındır gümüşdür bülmerim. bayaz
bir şeyin içinde. buldum. ben buldum. ele gelirıh ordan. bir go-
yun meliye meliye geldi benim davarımın içine girdi. bir şey de
elimde, bir ibrığ adi nedir o termaşın. bir de davar ögümde.
mal davar. önümde, getiririm. beyhmez elimizde. hem de onı getı-
ririm. gardaşlarımı istirdim, geriye gelirken. işde çalışğının

arasında. çuhadannan çalışğının arasında, orada burahdıh. burahdılar. ağlirim ağlirim ağlirim: ğolumdan gümuş bileziyhleri bırahdım. neler neler bırahdım. gine beni bırahmadılar./ heş de bişe, davarlar geriye ğaşmiş. ahan bir sahatlıh yol. çalışğıyınan şeyin arasında ne var ki, çuhadanın. bunnar ğaşmiş diyin, adam elin şeyi. hayır orda eylendi çocuhlar; suvasın içinde ğaldılar. ğebrisdanın içinde. beni ğatdılar atların öğüne. elimde o ibrih, mal öğumde. geldığ işde o suvasın oralarda, bir ğoyun meliye meliye geldi davarın içine girdi. bir sürmeli ğoyun. ele artdi ele artdi ki ömer beğ, ordan geldih./ hin? durmerim ki, geriye dönduh geldıh suvasdan. suvasdan ki geldıh ya bardıza, yeni köve geldıh. yeni kövde geldıh ki ele dığınşler var ki gene. ele ağladım ki, aman ömer bey, rehmetliğ o ey adamıdi. dedim şey.gine geldiz urusun içine girdiz. yoh dedi, ğızım ğorhma. bunnar şeydiller. onnari da sildiler. ğarsa götürdi. neler neler oldi onnara. ordan geldıh ki yeni köve. yeni kövden bardıza yendıh, bardızdan çermige ğetdıh. çermiyhden geldıh şey varıdi. bir daha geriye geldıh hamasa. hamasa geldıh. o sırada şey, gine çete, şey geldi, ingilis gelai. geldıh burya ya, burda da ingilis geldi. ingilis içerinin şamdığını ğoymillar dışeriye. biz ğaşadıh geldıh, hamasda durğyruh. artıh orda da çete ğurtardi. ömer beğ öydeyidi. eyip paşa varıdi. çeteyinen, sarğamışdan ğurtardılar. işde gümriye de esger basdi. geldi esger. halil paşa varıdi. ğara kazim paşa, halıt paşa. ey, paşaların adlarını ele hep büldürdüm ki, onnar da bir ahşamın darında hamasdan gümriye ğetdiler. gümriye ğetdi işde. o sıra gümriyi aldılar. ey oldi. ondan sora ey oldi. işde bu şey çıhdi. bülmem, paşamızın adi neyidi, ahan, şimdiki peşamızın adi nedir? öldi ya. kemal paşa. işde kemal paşa çıhdi. şanniyh de şenişe çıhdi. ordan bir daha ğetdıh bardıza biz. bardız-da ğaldım. bardızdan da işde ordan da geldım harasa.

KAYIT: S.07; A.D-1; 0910-0717

DERLEME: 07 000 01
YERİ : TORTUM ilçesi
İlçe merkezi
KONUŞAN: Mehmet ERYAMAN
KONU : Seferberlik

isimlerene de çoh bülmem. gendimin başına geçene./ he bize./hepsene./ erzürüm, tortum, tufan oğli memed eryaman. tevellüt üccüz un alti. eserata getmeşdem on beş yaşında. eseretden, üş sene orda ğaldım, bin üc çüz otuz dört de isdamhola çıhduh. isdamboldan batuma gelduh. batumda, biz ordan gaçe verduğ evemeze. ğaçe verduğ evmeze. evmezde bir sene, bin üc cüz otuz beşde, ğalduh. otuz alte da ermene ğarsdan hereket etde, gelde merdenige. biz de burdan beyleremez varıde, ve köy muhdaylare, bunnar tekil etdiler, atmeş giçe geder bu kövden, ğırt gişi kisğadan, elle giçe vığıyhdan, pehlivanne köyden; sona bu tortumdan, getduğ nihağa. nihağa getduh. nihahda camiya doldurdeler. camiye doldurduhdan sona, arha arhiya yatarduh. herkeş gendi tüfengiynen, gendi fişegiynen. ve unar unbeşer fişeg almişduğ. bele orda müfde çıhde kürsiye. kürsiye çıhde. kürsiye çıhdıhdan sona, bize bir vezetdi. orda, vezde dede ke, vetendaşlar, türkiye parimal olde.türkeye payemal olde. şinde geler, ğarsdan bu yanne geler. siz de burdan gidecahsız orya. ve benüm de, atıma bindürsez de götürsez mevzüye yatursaz. o mevzüde, kaferen ğurşune bene isabet etse ve efendem burdake çoluh çocuğumuz, vetendaşlarımız ğultansınar. biz de, o zamana deyin, gehlimezinen derduh ke, herkeş ğaçir. bunnar çoh. birden yediye deyin ğaçan adam sayılurmeş. biz de ğaçah. bele derduh. undan sora, o adamın sözüne nasıl orda eşitduğusa, daha ğaşmah hayalımıza gelmede. dayıma ileru getduh. oltiye getduh. oltide, sayip beg, alay ğumandarı olde. ve kishada eyhrem beg tabır ğumandarı; idde ismayel efende tabır ğumandarı; geriye ğalan vetendaşlar da böldyh ğumandarı, çavuş, un-

başe teşgel oldeler. teşgel olduhdan sora, ğosura getduh. ğosurda üş bin gişe ğeder tamam olduh. herkeş gende tüfeyhlereynen... olti çuhure. ğoyun, ineğ. bu etden ve bugdadan; ike deyirman verdeler bize oltida. o deyırmannarda ügütdeler, yeduh, işduh, ve o durumda, mardede. otuz altı, mard igim beş, o sulardayede biz izenne gelduh bir. izenne gelduh memleketemeze. o kövden bu kövden; her be kövden gelmeşde. biz de un gün izennen gelmeşdug. heberdar gelde ke, ermene ğarinca düzene bozmeş, penege yinmeş. biz de burdan ğahduh, bayram güne, babamız, ğardaşımız, cinsemez, cibelyetemez getdeler cumiya, biz ordan ğahduh. burdan hereket etduh. ve bizem kövden beş alte gişe, üş beş gişe vihiyhden, bir ike gişe azurtdan. bunnare alarahden, eşgisordan oltiya yenduh. oltiya yenduh. ğalabo ğazına geşde; bizem bor bölüğ ğumandare vardeğ, ehmed efende, geşde oriya. orda tilifonnan ğonuşde. başıma geçennere söyliyecağam ha. şinde, efendem bölüğh ğumandare orda tilifone büyhde: santıral, alo, santıral, alo. ben de dedem ke ehmed efende, bunnaren herkeş me alidur, herkeş me santiraldur. dede ke, burdake oturannar, dede, santıral deyler, alo deyler. peke, o kemdür? buyrun, dede, ordakkebi adam. ben de aldım bir ğulahluh kibe bişey. ğulağıma aldum ke, buyur, deyer: o, kemsen, dede ke, ben nureyem. o da bizem nureyede, ğosurda alayın nuruseyede. neyse, ne heber, deduh. dede ke, heberdar, ben ancah tilifonuma aldım; duzlanın körpe başına ğaşdım. ve tabuylardan da heberdar deyülem. eğer, bi rivayet de, ersinek, örtüle, tahdiğ, ehreğ, nüsüğ, oralardan gelirse, terpenge dorğe gelir. bardiz tarafından, yoğusa, doğrandeler bu tabuylar, ne oldular, malumatem yohdur. biz de birez ğorhduh. daha ğortduh. ula bu tabuylar getde, biz ne olacayeh. geler, penege gelmeş, penege gelmeş. biz de ordan ğahduh, hereket etduh, oltunun önüne yinduh, pungarın altuna ke, bin ğeder çadır var. bizim de unar cephanamız varide.

sona, biz de otuz gişe esger olmeşduh; berdinka tüfeyhleremezinen unar fişeg evlerden götürmüşduh. sona, efendem söyleyelem, o çadıylara söyleduh ke, olte, göle, ardahan, gars, oraların mehecere hep orya gelmeş bütün, sizlerde tüfeyh yoh me, cephane yoh me? biz gidiruh herbe. sona gelip sizi de dorğiyacah, bizi de dorğiyacah. işde geler. bunnar bir kruveru kürtce betdeler. çoğuse, bunnar bize tüveyh verdeler. gendime bir kasale tüveyh verdeler, benim tüfege de unnara verdem. bu sever herimize urus beşlese, osmanne maddere, epeyceme tuveyh verdeler, gende güyünnereynen. tüveyhlere verdeler, biz ordan ğahduh. cephanamıze, ike yüz, bele cephana tedareg etduh, getduh yarmalara. ehmet bey yarmalarına getduh. orda eyleşduh. unbeş gişe saga, un beş gişe sola bir gün beyhleduh. ertese güne beyhlerduh, yüz geder suvare israel düzünün ğarşısından o kümürluh tarafından geldeler; suye geşdeler. toplare de, ike pare de tope var. ater peneyhden; birene de ğırmadan, o şe, o balğaya tarafından. bunnar da megem, yura, dermeşler. yura, yura, yura, allah, allah, allah. geliyler suvaza deyin alalar. yüz atlidan yüz daha yende; ike yüz geşe olde. biz birez cahiliduh; bizi birez isitme dutde, bize orda. annımızdan ter geler. saruğumuze, çitemeze, başımıze açiruh, siliruh, gene gözleremez kör oler. hahan derken, bizem de ehmend efende esmende bölüyh gumandare varide, alayliyidi, esgiden o adam gözi görmüşde. ehmed efende, atah, atah, atah, dede. yarhaşdı, yarhaşdı. önümüzde ya, bizem daha hayane canımız emir demir diynemede, atduh, atanda, orda imayilin hannare vardur. ehmet, o yarmalarun ögünde, bir eke at vuruldę, bir ike de gavur vuruldę; öldiler, ğaldiler melümatımız olmadę ke. o, dede, ben vurdum, o dede, ben vurdum. heş kimsenen kimseden, vurduğundan heberdar olmadę. herkeş ater. bunnar çeyhde götürdeler. orda, kotiyh terafının başında, o tepeye çihde, ardoşluğa. suvare, o yöz sövare, gereşi

de orda ğalde. üş gün orda beyhleduh. beyhleduhdan sona, bizem tabuylar gelde. megem, allahekber dağından mudafa ederekden, ele bardizın önünden, terpeyhden gelmeş geşmeş oltunun ögüne.biz gine bir parça arhayin olduh artuh, möggemlenduh. hahan da orda, halıt bey gelde, halıt, dediler. halıt bey gelde, halıt bey gelde. halıt bey gelde me, gelde. on beş gişe orda sımerden kövünde, bize, yetmeş gişe biz, un beş gişe unnar. bölüyhlere verdeler. birbirimize hoyladuh. bunnar da vetendaş, biz de vetendaş; ama, ahlımız kesmeduğundan o zaman, bize çavuş, unbaşiyide, alayidi, bunnara ke, bizemke ke leğvoldi; unnar, efendem, bizim üsdümüze unbaşe oldelar. birez birbirimize hoyladuh. hoyladuhdan sora, ehmet turan tabur ğumandare, orda, halıt beyin gelde. sona biz de artuh ey olduh. ey olduhdan sora, halıt bey, dedeler ke, halıt bey gelmeş. biz de bizem kövle birisiynen, bir çavuş varıde. de. unnan, dedim, biz de ğahah gidah, bir halıt beye görah. bahah ne biçem adamdur. ğahduh, getduh, birece bölüge. biz üçüce bölüğüduh. düzülmeşler. bize de helil çavuşunan barabar düzülduh. biz de neyata düzülduh. halıt bey gelde. ğılıç belinde,dürbün göysünde, dabança belinde. çird at, un tene suvare barabar, ike ate var. birese boş, hazır at. una hanğ biri yaralanırsa birine biner. bu sever evendim, orda gelde yinde. merhaba arhadaşlar, dedi. biz de, merhaba paşam ke, deduh ya. bize tükürde. tu utanmaz herefler; dört tene göte pohle gavurun önünden ğaşdız. ümmetemehemmedi bütün dorğatdız; size o çeşed alduracağam. efende, biz izine getmeşdeh, ğaş para eder. ula deyme bağah. memürdür. tükürsün bahah. unun da tükuruğe bi ğuvetdür. elecesine yinde. bi de bir zabetlere alde ele. unnara, efendem söyliyelem, ben görmedem, dabança çeyhmeş. dabançanın da megem yavere barutlarına hep ğurşunnarın boşatmiş, fişeyhleren. sona atmeş ya. şişman seleddin varıde orda. be sever evendem una tah tah atilir

ya. Göldirir dabançayi, atir buna elece. o da ik evleyede, o seledin efendi de, bu sever, efendem söyliyelem, elece o başgut dağına bi teerüz etdürde; gidib oraye alacahsız. bize emer verde. biz de bumbaciyiduh. alti gişe. un beş gişeye geder bölüyhlerden beşer tene bumba, ikeşer yüz cephana, gahduh; orda, biz de artuğ üş tabur. igirme dohuzunce firğe olduğ. artuğ epey zaman geşde. bahardan güze gelde artuğ orya geşduh. tevrüze gideruh o başgut dağuna. dağe alep gere gelecahsız. bahduh, birbereze alıp verecah söylede. sora, undan sona baş teraf söylede nehata geden. teyhber alınacah, teyhber alınacah. sona baş teraf başlade: allahüekber lailahe illallahü vallahü ekber, allahü ekber ve lillahil hemd selle alä cemiil embiyayi vel mürselin, velhemdülillahe rebbil alemin. üş dera bele soyledun; ordan hereket etduh. atlaren ağzene bağlameşlar, ele seyislerden eşetdem. ve bize dedeler ke, öysürürsez, yere egilin öysürün. bele ağzıze dutun, yerde aha aha aha, davar kimen öysürün. o hareketle gidecahsız. biz de bumbaciyduh. un beş gişe ilerden gidiruh. ha bura, ha şura, ha bura, ha şura dağe sarmişlar, her bir bölüyh bi terafdan gelmeş, alaylar. işde zate bir alay orda a zaman. orda bi şey etde gavur megem. yarhaşmişuh. dimeş, kimdür? biz yere yatduh. yere yatduh. bu getde gerede heber de verde mangalarına. ordan unnar bize ateş aşdeler. gavur ateş aşde. biz de ilere sişrama, ilere sişrama, sora biz de una ateş aşduh. ateş aşduh. sona urda bizem üngüzeyhle musd afende varede. esge herplerde orğaşmeş. o adam, misdağ efende; atiş kes, atiş kes, atiş kes. atiş kesdürde. megem bizem atişimez yahınımızda, igembeş metire irelde vururmeş dağa, ordan atiş çiharmeş. zannedermişuh ke, düşman orda. bir de bağduh ke, o adam kesdürmüş ke, düşman tah daha ike üş yüz metire gerede. ateş kesdürde. sişrama yapdurde. geşduh ilere. orda, şindiğ dediler ke, her bölüğün başından birer tene işaret dabançase atı-

lacah. işeret dabançase beş üz metire geder havadan ilere gidecah, ilere getduhdan sora, orda patliyacah. herisinden yüz teneden bin teneye deyin alatiriyh kimen ateş inecah. biz o ateşe gördü me. ordan hereket edep, hep allah allah deyip o ateşe dorği süreceyuh. dabançalar atılde. biz allah allah deduh. dağın etrafene sarmeşduh, bi terafi boş galmeşde; mereneş terafe. efendem söyliyelim, orda nası allah allah etduğusa, çıhduh mevzülere. bunnar beş un igirme gişe, birden daşdan atmeş gendini. o zaman dediler ke, kimesenen ayağe, gole, başe gırelmeş. ben de oriya çıhdım; mevzeye ke, bir ayağumda çaruh, birende heş yoh. neyse bi gaş tene gavur orda vurulmeş. bi de bahdım ke, birinde de bir potin var. bi de bir potini geyindim. o dağa bi talan vurduh.zemenniyhlere bumbaladuh. mal, etmeg, öte, cephane, mekineli, ne varısa orya bir talan vurduğ orayi alduh gelduh gereye. sona halıt bey, garşe nüsügün tarafında, bardız tarafında, nüsüyh dağında, o da orda durmeş, dimeş ke: hē, memetciyhler, gine cıvılladeller. başgite aldeler. çoh hoşuna getmeş. elecesine ordan gere gelduh pertüs gedegene. orda galduh. bize, berer lera, un beş gişeye mükefet verde. birer lerayı alduh. o zamanke para epey parayede. yüz pariya , beş guruşa etmeyh vererdeler; mesele bi tayine. gerese, undan sora gelde gelde gelde... usandım, yoruldum. di yeter. / nase baglem? gere geldug efendem söyliyelem. o sırada garabeker kazım paşa gelde. daha ordeleremez guvetlende, şannande. efendem, elecesine ordan da artuh tekberemeze alduh, garsa dorğe yürüduh./ yoh bitmer, daha neşe yerlere durer. yoruldum. vallaa bi dursun birez....

KAYIT: B.07; K.B-1;0236-0280

DERLEME: 07 014 01
YERİ : TORTUM ilçesi
UZUNDERE bucağı
KONUŞAN: Kahraman TAŞÇI
KONU : Mahkûmiyeti

ben uzunderenin cömertler mahallesinden şüyhre oğle Ğahraman taşce. bin üccüz Ğıb ber doğumlê. bin dokuz yüz elle bir senesinde, hazın bir hadıseyile Ğarşılaşdım. ve bu hadıse, olay şu şekelde cereyan etde: öküzümen ayağe kireldı. abırnes kövüne getdem. ordan sınıhce getüreb öküzümen ayağını bağlatmağ içen. teyhrar döndüm. abernes kövünden döndüyümde dağ yolundan, keseden getdem. o gün, vıhey kövünden birese ormanda Ğayadan düşerek ölüyor. ve bu dolayısiyle bizi yahaladılar, sen bu adamı öldürmüşsün diyereyhden bize tevgef etdeler. alti ay devamle mahgeme netecesende onbeş yıla mahkum oldum. ve bu mahkumiyete un bir sene tami tamına yapdım. ve yatdığım yerler: erzurum cezaevünde sekez sene Ğaldım. diyer yorĞat cezaevünde, hüjrede sekez ay, hüjrede Ğaldım. sekez dohuz ay da, efendem, sıvas cezaevünde hale dohumahla meşĞul oldum. ve netecede inhılap olde. inkılabın milli birlik komətese tarafından yapılan afdan istifade ederek tahleye edildem. ve bugünke hayat, normal bir hayatla berberlik yapıp yaşamahdayım. buĞadar hocam. çoğ uzun giderde ya...

KAYIT: B.07; K.B-1; 0280-0317

DERLEME: 07 015 01
YERİ : TORTUM ilçesi
BAGBAŞI köyü
KONUŞAN: Hasan KAYABAY
KONU : Topuğunun çıkması

ama bundan heç ses çıhmer./ ben söyliyecağam he?/ ne söylem? kınya ne söylem ne?/ tortum, bağbaşe kövünden, ceferağa mehellesinden, yahya oğullerenden hüseyen oğle hasan ğayabay. ben ambu ayağeme nahl edem. camiden düşdem ben. one nahl edem. bin dokuz yüz otuz dörtde, daş camının, eylül yedide, daş camıdan düşdüm. sol ayağım çıhde tapuhdan. tapuhdan çıhduhdan sonra yerine birahdılar. hele ike seneder devam eder. ağırıyor. işde buğartden. ingilizler gelmeşdeler şeye, neder, buranın, turest de, cameyi şey etmeşdeler. krogesene alirdılar. ben çıhdım camının sajlarının üsdüne ke, bir parça temezlem ğumlarine. düşdüm ordan. ayağım çihde. ike sene oler. bu eylül dede ne tam ike sene. otuz dördün eylülün yede./ yoh burda sılehceya birahdurdum da daha geşmedim oyanniya./ işde ğalde./ ben ne bülem. var. çalışduğım kimin var. şu ğocegimin burada. o dişarde burada. ele ke, nase çhmeşde. buradan ke zoylatmeşde. ambele ke bükelmeşdi ayağım. ike defa gözümün ğızğuynan ben birahdim yerine; tam birahamadım. sılıhce ahşam gelde birahde. birahduhdan sora eşde hele çekirem. işde bu sınehceçi yohdur hă./ üç ay yatdım yatahda./ ziyaretceme ğonşeler geldo, başha kimse gelmedi. işde bele. ha bele bir görmeye geldeler. kime tanım ke? geşmeş gün. ike seneluğ eş. daha bişe bülmirem ğardaş. daha bişe bülmirem ke söylem./ hayır, o heç ahlıma gelmer. hayır./ bir buçuh yaşındayemeşem otuz birde buraya seferberleğ elan edilende./ hayer, yoh, yoh./ hane bizde o ğafa ke bişey topliyah./ ciğara içecahsın?.

KAYIT: B.07; K.B-1; 0317-0348

DERLEME: 07 015 02
YERİ : TORTUM ilçesi
BAĞBAŞI köyü
KONUŞAN: Mehmet ERLER
KONU : Ayı avı

biraderem halel dede ke, falan yerde bir aye var, dede./ adım, memed erler. tortum bağlarbaşında cines, cines mehlesinde. birader dede ke, hade gidah, felan yerde, dede, bir aye var dede, gidah vurah, dede. ben de tüfege aldım; çıhdığ orya; aye gaşde. aye gaşde getde ödügün terafına. peşine atdım üş guruşun aldıramadım. undan sora gelde, tehiliin dere diyiller, tehiliin deriye. derede, gızılcuğun arhasında bele guguluz durde. bele halile durer ayağ üsde. ben de yuhardan ike ayahda, degenegimi bele desdeg etdim, yuhardan yenişe atdım. yuhardan yenişe nası atmamınan getde bunun beli ke girilde ya, ele halile artuh belinen üsdüne gider. gerike ayahlarına çekemer. undan sora, artuh, meellem varıde. bülmem onun ade, isme neyede, unutdum. o gelde. he, dedi, bunun derisini bene ver, dedi. vermem, dedim. verürsün, vermem. ya, dedi, senine mücadele ederem. tüfengi çeyhdürürem, dede. ben de, gorhumdan ele yoh fiyetine verdim. içenden alti batman yağ çıhde ayınıın. alti batman yağe götürduh satduh. getürdüğ eve./ gatırın meselesi de, herifin bi tenesi diyer ke, gel dedi, felan yerde bizem bir ğatır var, dede, sahat olmeş, dede. oni kesmenen golaye, dedi. dedem, kesem, dedem. neyse, beş lira verde. getdim bu gatıre kesmeye. ipinen bağladım ayahlarını möggem. piçağe çeyhdim, yarısına geder çeker çeyhmez, nase etdiyse, gatır gahmasiyinan hahh etdi, üsdüme ulaşde. üsdüme ulaşmasiynan artuh üsdüm başım ele olde ke, gan iyren. ula neydağ ögi sıra gaşdım, birez. hayır, bahdım bu beni dutacah geriden. bir daha geri döndüm. ipi dutdum çeyhdim. ayahlarıne bir daha dolandurdum yaturdum. o tekrer kesdim getirdim. üsdümün ganeni gapıda yehadım.

KAYIT: B.07; K.B-1; 0348-0518

DERLEME: 07 015 03
YERİ : TORTUM ilçesi
BAĞBAŞI köyü
KONUŞAN: Şemş KIZILCIK
KONU : Seferberlik

tortum, bağlarbaşe köyünden, şems ğızılcıh. bin üç süz otuz altı senesinde burda esgeriyeden bir yüzbaşe varıde. o yüzbaşe, camida dedi ke, haha helge, bi terefe dağılmayın, size ufah bir izahet verecağam. çıhduh ğapeya, ğapide bir toplante olde. söyledi ke, türkiye payımal oliyor. isdambola ingiliz, fıransız çıhde. eger, silahımıza, degenegimize, piçağımıza sarulursah, vatanı, milleti ğultarıruh. yoğusa, vatan millet getde. biz oradan gende silahımızınan, ike tene olandan bir tene, üş tene olandan ike tene. burdan hereket etduh, getduh. ğaziye çıhduh. ğazede, şahen beg, çoşğun ağa, ğazensli. bunnar da, buraların serdarı, böyüge. biz, oradan hereket etduh, induh oltiya. oltiden getduh, ğosurda ğalduh üç ay. ermeni merdiligi, oraları cepe dutde. biz de, tekerğoç, avunder, buralarda bulunduh. bayram geldi. bayram münasebeteyle bize izen çihde. buriye gelduh. izinimiz dolmadan bize emir gelde ke, ermene tevrüz etde. ğosur, peneğ, avunder, mışığ, peneyh, buralare işğal etde; durman geğen. biz burdan hereket etduh. getduh. oltu mutaserrefe ziya beg haziylanmeş orda birğaç adamınnan; ahşam namaze bahışduh. dedi, duracah vahıt degül. ermene silah umuza etmeş şosiye yuharş, yola yuharş gelğr, ğorhusuz. biz induh yarmalara. oltu duzlasınun o yarmalar var. yarmalarda cepe dutduh. ermeniye, ele bir pat küt. ermene ğalde yerinde. orda bir müddet ğalduh; bir ay geden. nizamiye teşgil oldi. biz çete halundayduğ o sıra. nizamiye teşgil oldi; bi parça şurdan burdan esgerler gelde üzerimize. efendime söyliyelem, halıt paşa gelde. bizi nizamiyeye geçirdi. teşgil etdiler. de helhden çıhartdılar bize. ğızıl kotiyh var, oriya, halıt paşa

gelde. dede ke, siğ, siji ve üzerizde olan amirlere tejrübe ya-
yapacağam. bir sınsama yapacağam; sınıyacağam, bu ahşam ke, bahim
ğabehet, amirlerizde me, zabitennerde me, sizde me. gece bize
bumbaculuğa şey etdeler. her bölüyhden doğuzar tene şey, erme-
35 ninen ğısmeküllü bir zemennige var. biz oraya düşdüh. esgişe-
hërli ehmet çavuş varedi. o bizem üzerimizde çavuş o sıra. düş-
d önümüze, emeyhliyereyh, yüziğuyli, efendime söyliyelim, yanaş-
duğ ermeniye. en az atan, bumbalari şeye atacah, zeminnige. er-
menenin ğısme küllesi zeminnegde yater. mevze ilerde, biz arhadan
40 dan dolanduh. bir ğumandasında, dede, bumbalar atılacah. artuh,
hazer işarete verduhdan sora, neyse, sağdake, soldake nefer işa-
ret verde ke, tamamdur. yüsgeyh sadayınan, bir! diye bağırdi.
seslenmesiyinen dohuz tene bumba zeminnige atduh. ermene ordan
hekebat var, penegen ğarşsında. oralarda daşlardan düşde, bozul-
45 de getde. gelde, ehmet turan beğ esmende bir binbaşe varıde bi-
zem orda. işaret dabançalari atacah. halıt paşa da bardızda nü-
süğün başında bir tepe var. orade teressüd eder. o da işaret
dabançalarene görer ke, bura işhal olde. ordan gerisin gere, o
binbaşe dede ke, yavrum, dede, ermene bize , heş ögümüzde dur-
0 miyacah, dayanmiyacah. yalanız dede, başğa cepeler ilerlemede.
biz gere getmiye mejbur olaceyuh. biz ordan gere gelduh. üş gün
ermene mevzeye çıhmade. dördünce güne ermene çıhde gende mevzü-
süne. bi daha gere gelde. bize artuh, eleceyp sözler bağurer, sö-
ğir sayir; işde gelen cuma güne de erzürümde çay içeceyuh, bül-
; mem ne yapecayuh. yüzbaşe dede, siz heş bişe söylemeyn, dede. o
sıra da, göleden ike tene adam gelde. üs baş ğanne. gelde çıhde
mevzeye. ğaçah geldiler ermene içende. neder? ya, ermene çoh fe-
na mameleler yapër bize. halıt paşa da, sülöyh göle var. orya
gelde. yüzbaşe dede ke, bune götür şeye, halıt paşanın yanına.
getduh neyse paşanın çadırına, orya. onun terze çavuşe var. una

söyledim. uyde şeyde. şimde, paşa hezretlere, ike tene adam gelmeş, size görmeg arzeder. çıhde. kimsiz, nesez? dede. dede, biz göleliyuh, gölede işde ermene bize yapmaduğe mamele galmer. he, cenebet herifler, dede, size. hama tilifone alde; başlade manyata yapmiya gara kazım paşiya, golorde gumandanına, ne emrenez oluyor? ike ben piyadeyenen bin tene suvare bögün terrüz yaper üsdüme. oysa terrüz merrüz yoh. ama biz ne halda: ayahlarümiz çaruhle, üsde yoh, başda yoh; etmeg ufağune avucunan böleruğ orda, bibirimize; he, biz bu halda. bu şinde gözledir ke, mesela, herb açıla da giş gelmeden, bir mütezerrir olmiyah. işd oradan emir aldi. üş gün süngülere şeye verelde, çarha verelde bizem. dördünce güne hereket. düşduğ ermeniye. daha ermene dayanmade. boyuna gece basgun basgun. getduh garse alduğ efendime söyliyelem. garsdan cebre yürüyşünen satılmışa geçe yinduğ ordan. satılmışda da eşde galduh bir ahşam. ordan, gümrünün sol tarafından, gümri alınmadan, gümrünün sol tarafından ireleduh bez. igirme dört dene gümrüden tiflize telgiraf gidir. bi ermene getürduh. yüzbaşe getütdürde, o tellere kesdürde. üren heddi var. o heddi de tehrip yapdiler; tehrip bumbalare goydeler körpilere. biz dedih daha ermene bizem önümüze çıhmeyacah. ermene bitde. ertese gune çamaşur yaper esger. bahdıh ke, dagın dibe, dagın üsdünde üş tene adam göreker. tabur gumandane, bir manga çıhsun orya bahsun ke unnar nedür; deyişilinir me; nöbetce me onnar? getduğ orya neyse. bahduh, sahat dolde deyişilinir. bir manga esger de tehrib olan yolunan o telgirafların garşısına goyulmeş, bizden ke temirata gelecağ olursa ateş ede. ateş emri verulduğe yoh. bahdıh ke sahati dolir; o nöbetciler deyişilinir dagda. o halda bir de bahdıh ke, o tehrib olan yere ermene hücum etde ordan aşşağe. hücum ke etde; taburdan bir emer gelde ke, ordan bir adam geçsin, o tehrib olan yerin garşısında olan o manga unba-

şısına desin ke, ateş etsin orya, gelen ermeniye. dabasıküçüyhlü varede. oni yolladuh. o da bulamameş getde, ke derinden silahlar atelər. gelde uşağ bele yüziğulli düşde. söyliyemir. birez sora neyse lisana gelde söylede. ne var? ya ben bilmirdim orayi. getdim ermeniler. çoh yahınına getmeşem. bene ateş etdiler. ğaşdım geldem. ben ğahdım. ben bilirdim orayi. ğahdım yindim oriya neyise. memed onbaşiya dedim ke, o temirata gelen ermeneye ateş edecahsız. ama memed unbaşi da, düz ova, ermene atacah leşe, bu da atacah daşa. memed unbaşe başlade gözlerenden yaş gelmiye.yav dedi, bi başımeze sahliyacah bi bişey yoh burada. ateşe başlade bu. ermene de ateşe başlade ama, yinde tiren heddine. başlade temir yapmiya, ermene. bahdum ke, esger yaş çamaşure çantalara basde, ağır makenelileri ğaturların üzerene, güman atdıh mevzeye. mevzüye geldığ efendime söyliyim, idli ismael efende varede, astağman. ilk şehid oldi orada. aor makineliler ğurelde neyse. ermene yene ğaşde yerine getde. sabahdan umume teerrüz. dohuzunce tümen, un birence tümen, un ikence tümen, üş tümen esger varıde orda. bi ğolordi, evet. dohuzunce ğolordi evet. sabahdan umume teerrüz. o güne geden de biz günüzün heş tərüz yapduğımız yoh. hep gece mece diye basğun yapmışuh. tabur ğumandane gelde bizem yüzbaşeye dede ke, horbe işdirah edecahsın, bölüyhden gere ğalmiyacahsın, dede. o da emir teyhrar etde. ufah subaylara şey etde. unnar da, neyse emir teyhrar etdiler. yüzbaşe teyhbir aldi. allah allah dedi. bir pulluh bir sırt aşşağe teğib etdi. ermene mevzede. ermene ateşe başlade. artuh düşen yaralanan, bahmiruh daa. bir deriye yinduğ orda, ermene ğaşde. yüzbaşe dede ke, dizi dutan, allahe seven oğle, çıhın, mevzeye çıhın! ermene ğaşde. ordan geri gelirse bize bumbayınan helak eder. çıhduğ orya beş un giğe ke, ermene ğaşmeş. ama ço eşiye töyhmiş orda; cephanadur, çantadur, bülmem ne. çıhdu ordan yuhare, efendeme söyli-

yelem, ermene yinde carcurisdan suyuna var, oriya. orda mevze alde. ermeninen bir topi var, sehra, sare ateş. bizim de bir ğatır üsdünde bir topumuz var. başha top yoh. bizem top unun piyadesene atmeya ateşe başlade. ermene de bizem topi endağ edir. bizem tope bulde. bizem ke ulaşmer ke. bizem topikke bulde. bizem tope suğut etdürdüler. ermene isdeduğe yerde piyade bize ater artuğ; esgerin kimisinin budune vurer, kimisinen ğafasına götürer... evle ke olde, tabir ğumandane gelde; dede ke, gereye bahmayn. geriden gelen düşman buna benzemer; yunan geler. izmere, orayi işğal etmeş. girin topun altına; ğatın piyadesine ögüne sürün, dede. ölecah yer buradur. bi deriye aşşağe bir mesğur meyire aşğağe yinduğ ordan aşşağe. yüzbaşe ögümüzde. bahdığ üsdümüzden bir buvulti gelde; bizem igirmence topce alaye varede; alte bara top halıt paşa emir vermeş, bilmem ğaş yüz tene merme atılacah, hedef ğaybolana, ahşam namazına geden. toplar nası geldiyise, ermenenin tope suğut etde. ermene de, son herbe o olde. işde getde ke getde./ bin üc cüz otuz altıde başladuh, evet, bin üc cüz otuz alte, mardın igerme beşinde herbe başladuh, efendem, alte ay bişe sürde.

KAYIT: B.07; K.2-1; 0085-0157

DERLEME: 07 017 01
YERİ : TORTUM ilçesi
SUYATAGI köyü
KONUŞAN: Nazım MARAN (83)
KONU : Seferberlik hatırası

ey ne annadem ben?/ aburnesle./ nazem./ maran./ bilmerēm doğumuma ben./ seyhsen üç./ tabeē çoh geçürmüşemdür, çōh./ ne annadem, bey./ seferberlüyhde urusyadayedem. urusyadayedem. seferberlüyhden ögüne. ambeleyedem ahn ambele urusyaya getdēm. igirme sekez ay ḡaldım. ordan geldüm, seferbeylük olde. esger. esger olduh; ney etduh etduh yaralanduh. dört yerimden yaralandım. bişe olmadi şüyhür. ondan sora, yessür olmadım. gelduh köyümüze. çövde efendüme söylim, az çoh hane urusca bülürdüm. aa igirme seggiz ay ḡaldım. bizim derenen ağzında bir körpe yapeylar. uruslar yapey. getdim urusların yanına, drasde zdrasde. selām aleykömselam yane ha. dedim ke, araboke, araboke var me? çalışmah var me? sen dede, urusca bülür müsen? dedim bülürem. ee dedi, sen üsdeaşın, sen çalişirsan. orda ḡalduh emeliyenin üsdüne çavuş. neyse uruslare çaluşdureram artuh. uruslare çaluşdureram. çalışellar. bundan sora ha hā diyereyhden, ehdiyarlar var hā bizem kövden, geşler vār. bunnar namaz ḡılacahlar nane. şinde bunnar ḡorhellar ke, namaz ḡılsah bize sögel miler? ecep ney edeller? dedim bunnara ke ḡılın namazıze. ḡorhmayın ḡılın namazeze. bunnar namazlarene ḡılmeye durdeler. o uruslar töküldüler k. töküldüler ke bu neyin nese. bunnar ne tevür ḡileyler, neye? dedim ke, sizen hocaz var? var. alımlarınız çoh ohudeylar. sizin var? var. işde bizem de hoca dedem. namaz ḡıldıreye, namaz ḡılıylar. pekey, abed, abed yane yemek, yemek deyise avbele bahde. dedim nima, yohdur. yimeyh ki yoh, ya ne yiyecahsız. ey yoh, ney edah. hama arabayi bindi. içi sahat ahan burda yetmeş beş tene fırun varıde. gel. ambu çayḡaradaydi. celdug unnan sura, çuvallarınan etmeg ḡatuğe gelde.

undan sura yedeler; dağutduh. neyse paydos etduğ artuh, daha bitde. eşlere paydos etduh. buğarten. daha yoh.
bulğure ğaynadullar - çimene yayladullar - eşğ olsun dadaşlara - çifde ğız oynadullar - - igid kenanım kenanım - derde dermanım, dermanım - öşür her yanım - - ğapun ğapuma ğarşi - ğız atma bene daşi - sen zilif kölgesinde - ben yandım güne ğarşi - - igid kenanım kenanım - derde dermanım dermanım - öşür her yanım - .

KAYIT: B.07; K.B-1; 0157-0199

DERLEME: 07 022 01
YERİ : TORTUM ilçesi
DEREKAPI köyü
KONUŞAN: Kahraman oğlu Hamit
KONU : Varto depremi

ismem hamet; dereğape köyünden ğahriman oğli hamed/ üc cüz igirme doğğuz doğumle. burdan erzüreme getdem. ordan meyvaye bulanıh ğazasına götürdüm, orda bir sarsıntıya oğraduh; yer oynade, efendem, meyvanın bele yanında dururkan, ellerim sepetin üsdünde, ğunah sahabım dede ke, hamed ağa, buyane ğaş, dede, yer oynir. ben gendeme şaşırtdım. heç ğaçamadım bi tarafa. ele halile ğaldım. işde elece yerin haserete geşde getde. heber alduh ke varto ğezase kamilen ğaynameş. benim olduğum gezada yapiler çatladeler, başha bir zayiat olmade. işde buğeder. meyvayi satdım. buğdayınan verdim, ğabi ğabına verdim, parayınan satdım, döndüm geri, geldüm evüme. tamam, efendim./ yerlisiyem./ leşberluh yaparum, yolçuluh yaparum./ daha başha bir eş yapmam bişey. / evet, meyva satarım eşde./ her meyva vardur, beyefende. armud, alma, ereyh, ğızılcıh, cevez, undan sora, fişne, tüt, yane her hepese. ğurularına datle pesdel, undan sora, bekmez, reçel, cevez, aşlıh, undan sora, daha başha ne var? ben ne bülim eşde. bunnarın ğurusune yapıyoruz. alma ğabi, soyma ğabi ayri, çarıhle ğabe ayre, ğızılcıh ğuruse ayre, ğabuhle fasuliya ayre, hepisini yaparız. bosdannarda, fasuliya ekerıh, patates ekerıh, tomates ekerıh, hepisinden ekerıh, lobiya.../ sularığ efendim. yeter daha.

KAYIT: B.07; K.B-1; 0199-0236

DERLEME: 07 022 02
YERİ : TORTUM ilçesi
DEREKAPI köyü
KONUŞAN: İsmail AKBULUT
KONU : Köy işleri

şimdi, dereğapı köyünden, dereğapı köyünden ismaêl ağbulut. doğume, bin üc cüz otuz ike; tamam me? gendim reşberuh; buğda ekerem, dağda pahıt, sulide buğda ekerem. gendisim davar sahabe, davar şeyederem, sığer, sığır ederem, sahlar, beslerem. meyve elətinde, işde, alma sataram, armut, undan sora, erük, geyisi, evendime söylem, tüt, ğızılcıh; bunnare işlerem; ikincese, ikencese, bosdan eləti; patates ekerem, fasuliya ekerem, undan soa, lahana ekerem. evendime söylim, lazut, lazud ekerem; evendem, bunnar, ahn, şey mevsüme, ağıstosda, harman ederem, ekin biçerem, ağıstosda ekin biçerem; harman ederem, undan sora, ğure mahsula gelende: cevüz ğuridur, undan soa, fasuliya ğuridur; ğure fasuliya, evendime söylim, daha ne varıde? harşluh marşluh.../ one, onnar, senin de işin yoh me?/ aşur aşe içün bu zebzeye yaparam./ ben bişey söyliyecağım yoh ke; ne söylem, ne?.../ ğatuh me? peynire deruh, yağa deruh. unnarın bilcümlesine, bilcümlesine yane.

KAYIT: B.07; K.B-1; 0000-0085 DERLEME: 07 024 01

YERİ : TORTUM ilçesi
AŞAGIKATIKLE köyü

KONUŞAN: İsmail KUÇUK

KONU : Üzerine açılan ateş

yoh eyer kelime uymir mi?/ şuni anniyim ki./ köyler arasındaki farğl. / bundan sona gonuşsam ki, ben edüyhliyem, hani olur? efendim, yuhare ödüyhden arhadaşım vardur. ismę şudur. şöle gonuşandan olabülür mi? şindi burya mi gonuşacağam. yav durun oni garuşdurmayın gafame. şimdi öyde ismeme söyliyecegam, ondan sora doğumu me. ismem ismael küçüg, yahn me dutacağam? ismem ismael küçüg; doğumum bin üç cüz otuz dohuz doğumme. gendim aşşağe gatılı köyünden. sürbahanda yegenim var. yegenimese yusuf durmaz. yuhare ödüyhde muhdar var, arhadaşım yusuf var. unnarın, ne diyim ki, daha ki?...

yalan olmaz bu işler. işin hegigisini gonuşmah lazım. gendim ireşberluğ ederem, hc. meyvaçıluh yaparam, alış veriş alır satarım. bülmirem ki, oğaltene iş başıma geşmeş de, bişey annatmasm ne unutduh yav: dur bi degge. az cannatma. dur az hatirlim. başıma geçecah, geşmiş bir işlerden. şune az çenare çıhartsah olmaz me? şune al de gel ahşu dişarde gonuşem. yavaş, bi degge dur, buna ne annadacağam. utanmiram da, işin mesela nehayetini, az gafami daldırduz ne şaşurduram. ver bahim, aç.

bundan elli alti yıl evel, elli alti senesinde, bağlarbaşına cecenin sahat onbir ve un iki sırasında cezmiye getduğumda bi arhadaşınan bir mehliye uğradım. mehleden geçerken, bir gapi önünden geşduğum sıra, görmezden ve tanımaduğum bir şehisdan bir ateş oldi. sağ ayağumdan vuruldum. vurulduhdan sora, üş dört gün bu yollarda yinüşe yohuşa sürtdüler. götürdüler, geri dönderdeler, ve hesdehaniya gavuşdurmadelar ke, bir an evel, belke yolda izde bu adam ölür. biz de ölmeduh, getduh hesdahaniye

tohdur münrit bey, operator, bu adam alti ay bene çoh bir hizmetle bahdi. bahduhdan sora, çihartde, taburce etde. taburce etduhdan sora getürde, aha şeye, otele, şirin palas ismendeke bir otele getürde. otelde bene, orda da bir ike gün bahdi. bahduhdan sora, teyhrer bir arabayman, arabiya bindürde, tortuma. tortumdan da aşşağe ödüge geldem. golduhdan sora bir sene evümde yatdım. epey bir zehmet çeyhduhdan sora çimde gahdım. işde bir hal ayalım ey olde. şimde dolanıram. beş tene çocugum var. ike aylem var. gondüm reşberluh yaperem. alışveriş yaperem. şirda bayırda tarla ekerem. işde durumumuz bundan ibaret.

KAYIT: B.15; K.A-1; 0206-0291 DERLEME: 08 000 01
YERİ : HORASAN ilçe merkezi

KONUŞAN: Seyyid ARSLAN (70)
KONU : Seferberlik

/ buralıyım./ yetmeş yaşında./ ismim seyat aslan. seyat aslan./ harb işlerinden. harb işlerinden. üş cüz otuzda urus geldę burya. hă, bin üş cüz otuzda urus geldę burya. yetmeş gün ğaldığ içerisinde. içerisinde yetmeş gün ğaldıḫ urusun. yemeş gün sora çıḫdıḫ burdan, getdığ erzuruma. şubatın da birinde çıḫdıḫ getdığ erzuruma; ğış güni, yalın ayaḫ, çilpaḫ getdığ orya çıḫdıḫ. o zaman yoğęde bęle bir palto. caket, bęle bülmem ne yoğude. orya getdikden sora, getdiğ aşşağę memlekete. yozğat memleketęne getdiğ. orda üç ay ğaldım. üç ay sora beni burda esger ętdiler./ evet. yanę asger ętdiler. ordan getdim ingiliş herbine. ingiliş herbine getdim./ yoḫ, yemene, yemene. beş sene ğaldım orda; yemende beş sene, ikę buçuḫ sene sade mısırda ğaldım. eser olaraḫ ğaldım, eser. ayağımız yelın, başımız çilpaḫ. elbęsemiz dę aynę bu elbęseden verirdi. fanile, iş fanilyesi, dış fanilyesi verirdę. sade elbisemiz de buyıdi./ ingiliş, yoğ ingilişlere. arapların çoḫ darbasını gördıḫ. araplar bize çoḫ darba yapdılar. dedığın geder bi darba yapdilar. araplar yapdi ya, o sıra haḫliyıdılar. ę, biz şama getdigimiz zamanda, sultan reşatın enişdesę midę, oğlu mę, vehdeddin męydę, neyędę?/ evet, yetmiş tene şeyḫini meşeyıḫını, irelę gelenę şamda asdę./ he, arap şeyḫlerini asdę. asdıḫdan sora, bu adamlar dędi kę, bunnar müslüman deyęl, bunnar nasıranę, dędi. annadın? bunnar, dędi, nasıranę, dędi. biz getdiḫ herbe, ğum tepiye. ē, ğum tepiye herbe getdıḫ. orda ğaldıḫ ikę sene. ikę sene sora bizę esir olduḫ. esir olduğ ingilise. mısırda ikę buçuḫ sene ğaldıḫ. ikę buçuḫ sene ğaldıḫdan sora, ingilişler gelmişler burya. buralara gelmişler. amburda daşkeson

köve vardır. he, burda daşkesen kövü vardır. bizem burya ike sahat çeker. ingilisler bize dedi ke, türkiyenin daha hökümati yoh; türkiye hökümati gahdi. eve, türkiye hökümati gahdi; şimdi benim bandıram altında bulunacah. bu üc cüz otuz beş tarihinde oldi. bin üc cüz otuz beş tarehende olde. olduhdan sora, igilişler bu sefer başlade bize buyanne çıgartmeya. atmış bin gişe esiridig orda. bir tene, ike tene, üş tene deyel, atmış bin gişe orda eseredih. her melmeketin uşağe ayriyidi. erzürüm uşağe on dörtbin gişeyidi. biz tel örgüsündeyidih. ayne bu tel örgüsünde, çadır içersindeyidih. ipdida bize sevgetdi. getirdi bapıre yanaşdırde, bize sevgetdig. geldih burya çıhdıh ke, burya geldih, dedler ke, ermene bele yaper. bele vurir, bele gırır. ike ay galdım burda. sivil olarag ike ay galdım. ike ay sora bene aldılar gine esgere. he, isdihlal herbine. ike ay galarah beni aldılar gine asgeriye. getdih, neyise burayi fetetdih. buradan yunan başgaldırdı. yunana da burdan getdih. suvasa geder ben getdim. bele asgere söylim. suvasa geder getdim. getdim o suvasda bizem alay gumandare erzurumliydi. ondan izen aldım, getdim. memleketi, şey, anami, gardaşlarıme aramiya. getdim, anamınan gardaşlarımi aradıgım ayni ben nerde bırahmiş getmisem gine orda durirmişlar. getdim orda galdım./ gardaşlarım, efendim. boğazliyanda, orda galdım. ne annem bıragdi, ne de gardaşlarım bırahdi. bırahmadılar. yanı yunan herbine işdirak edemedim; ondan mehrum galdım. he ondan mehrum galmışam. ona yanaram, başha bişeye deyil. bu şeder; başıma geşen bu. başıma geşen bu şederdir./ burada otururam evet. çocugun birı işde geldi. şindi burda yanıma bahdı, geşde getdi. dedi ki, neye sesledilər. beş tene çocugum vardır. oğlan çocugum, bir de gız çocugum vardıh./ çoh efendi gardaş, söyliyim çoh olur. artıh ne bülim. ne diyim, vallahe çoh berbat. her cihetce ferhi var. gonşuluh dersen, her ne dersen de, gaybolir. he gay-

bolir./ he ğaybolmiş. daha ne böyüyh bülir, ne küçüyh bülir, ne bülmem kim, ney be yane kimse kimseye tanımır. ele bu göbeyh, bu nesil deyişdiyhden sora, daha kimse kimseyi tanımiyacah. bəen müsade efendim.

KAYIT: B.1; K.A-1; 0425-0510

DERLEME: 08 000 02
YERİ : HORASAN ilçe merkezi

KONUŞAN: Aziz DURMUŞ (60)
KONU : Seferberlik

hī? buraliyam./ evet./ atmış yaşında./ üc cüz on./ eziz baba, eziz baba./ eziz durmuş./ şinde, efendem, ben mahacırlıhda esger oldum. isdambola çıhdım. isdambolda esger oldum orda. ermene ke burdan bozulde ya, ermeninin bozğununa, biz, şey de, batuma çıhdıh. batumdan gencede, gencede ermeniye ğavuşduh. o sıra ezel- beycanın paşası da, nuri paşayıdi he. orya ğavuşduh. bo sefer ermene bozulde; duramade. bize duyduğe kimin, biz gencede ğavuşduğ ermeniye. o ğarabağa ğaşdi; biz, dağısdan ğoli getdih. dağısdan ğole getdih, bakoya, petrosğrede ğeder yendih. ondan sora, şeye, isdambole ingilisler işğal etdiler. sultan vahdeddin zamaniydi, isdamboli ingilisler işğal etdi. bu sefer, suvastapolunan geldığ orya gemileri çıhartdılar. biz de topları çeyhmışıh sakonun tabiyalara. ben gennim topçiyidim zaten he. toplare çeyhmışıh. ermeniyi, bu ğazağe sürduh götürduh, barahot şeylere, gemilere yanaşdırmişde; gemilere binde ğaşde. üş gun gemilerin üzerinde dolandi. bizem topların menzeline gelde. biz ateş edirdih. ondan sora ingilisler elle zırhle otomofelenen dayandılar. elle zırhle gemiyinen dayandılar. meger, elle zırhle otomofel de içine ğoymışlar gemilerin, geldeler. o sıra da, bizem ğuvetemez az; ğırelmışeh hep urus maharebesinde. üş firğaya, şeye, bir buçuh firğa ancah mevcüdümüz var. dağısdan da bize esger verdiyise de; dağısdan tālem bülmer. top atıldı mı, topların gidir alilar; bülmiller onnar talem. ingilisler bize, hahan ya herb edecahsız, ya geriye çekilecahsız. ē, bizim de ğuvetemez çatmade; gereye çekeldih, geldıh cengiye. kafer gelde peşimize cengiye, ingilisler. geldıh batuma. geldi batuma peşemize. daldaban gelir.

ve hatda, ğaçacağ, yane çığacağ... ordan geldığ ğarsa. ğarsa peşimize geldę. batumda, bizem zabetleren böyüyhlere ğetdiler isdambola, çünkem o sıra işde kemal paşa gelecek zaman bize dağıdillardi, türkeyeye ğaldırillarde. sede bir cendermelığımızi ğoyacağlardi. ğaldırılırdi, evet. bu sefer bizem böyöyh zabitler ke ğaşde, küçüyh zabitlerinen geldığ ğarsa. zabitleremeze şey etdiler, sünge altına aldılar, işğal etdiler. işğal etdığları kimen, bir binbaşımız, gece bize iştima etdi. dedi, bu gece ingilişlerlen ğarağollarına kesersığsa ğaçarığ, kesemesığsa bu kafer bize mat edecağ. o gece ingilislerin keşif ğarağollarına kesdığ, ğaşdığ geldığ burya ğeder. burda işde geldığ. ermeniyi ğetirde şeye ğeder, ğaraürğana ğeder. mevzę dutduğ ke, alte ay ermeniynen ğarşı ğarşıya mevzę ğaldığ gine. alte aydan sora ermeniyi sürduğ götürduğ gümreye aldığ, ğarsę aldığ. soradan bir daha geroye çekildığ geldığ; ğars bizde ğaldę. ermeniler erzürümde baltadan geçerde cadiliyi. daa, biz onnara yapdığ.// onnan geçinirem. / fidanmığa çalığırem, onnan geçinirem./ evet, çamlarę beyhlirığ, çamlarę yetişdirirığ./ gerçę bizem, bu sene eyhdirmedim; kimsem yoğ benim zeten; bir teyh balta başam./ yalnızam evet. aylę yoğ./ alamadım, parayi alamadım./ beş yüz lira, beş yüz./ neye annadim? ğarę geldę burya, bene söz verdi. ben ğetdim peşine. hele bağam, burdakę ogle bülürde, ordakę bülmerde. beni döydüler daa öldürillerdę, yarın altına ğoyillardi. geldim mahgemiye verdim. bu sefer mahgeme de bahmadę. ne söylim; söyliyemirem kę! meyhdubi bene geldę, foturafę geldę. götürdüm ismet bege, aldę oğudę. cebinde parayi gördi. ben para vermedim ismet bege; işe bahmadę./ doğru nę söyliyecegem, dediler vetanına ğetdi.// şindi diyiler, boşanmış. bulamırem kę.../ ne, ne./ yoğ hele. be, evlę deyeldę yavu. yoğ canım, nerden evlęydę. / yavu, soradan ğetdi. ben oralarını bulmem. ordan ikę bęn liraye gördugę kimęn, ona verdiler

dâà./ ya nē, evet, başlığ alde benden; beş yüz lira da benden alde. onnardan evel benden alde. namussuz herif bunnar. namussuz adam bunnar./ alamiram; inkar edir köpeg oğle./ buyur./ evlenecağam ya, nedecağam ya?/ gençliyhden geşden efendem, ben galhabasam, olmir; aylesez olmer. bah, ayle olayde benem elem yanmazde. bah, anşimde elim yande./ genç de olmasın baba, orta yaşle, yoh, orta yaş olsun. geş gariye nedim ben?/ yoh yoh, orta yaş orta. girh elle yaşında yavu. utaniram bene söyletmeyin./ sevlatemi hange gare üstüne tape etsem, o gelir bene alır./ almirsa cehennem olsun. ahle keserse alır./ buyur./ yavu benem param da var. ben gariya baharam amma.../ ē, o yapsın./ ē, ben boş deyelem ke, ben gendime gümanım gelmese, ben evlenmem bâba./ niye edemirem?/ sen işen bah, neyen gereg.

KAYIT: B.15; K.A-1; 0722-0750 DERLEME: 08 000 04
YERİ : HORASAN ilçe merkezi

KONUŞAN: Mazhar ŞİMŞEK
KONU : Düğün adetleri

mazar şimşek./-oğlan ğapısında durduhları vahıt başlillar atları binmeye, bu sefer hange, mesela diyelim ke...-/ mesela diyah ke, ē, şeye gidecahlar. hepse bineller. artıh yolda atların üsdüne biner bunnar. türke söyleller orya ğadar. yolda cırıd oynallar, tüfeg atallar. dembez diyeller bizim burda, yane aşşıh. / onnar da türke söyler tabe yolda. köyĕ yahın getdiyhlere vahit zaten türke söyliye söyliye köyün içine gireceg. gider köyün içende, artıh uğurlar ola. herkeş bir atle götürür ğonah sahebe. yendiyhlere vahıt teyhrer, düyün sahebe, ikese, yane ğız tarafe da, oğlan tarafe da, atlıların evlere dolanır geliller. teker teker dolanıllar; hepsine hoş sefa edeller. hoş geldenez yanĕ. sora hepse toplanıllar, ğonah sahebene, yane ğız tarafının evene. toplanıllar orya. ondan sora orda ahşam düyün başlar; türke söyleller orda. ike ğün ğalıhdan sonra üçünce ğun sabahleyen ğıze çıharıllar dişariya; ike tene yenge ğıze çıharır, ata binirillar. artıh köylüler de mermę atallar, ğurşun atallar. düyün sahebe hepsene bindirir. mane söyleller, geteręller köye, oğlan tarafına çıharıllar bir camenen üsdüne, veyahut, bir even ğapısının önüne, ğızın eneceye even ğapısının önüne. oğlan ğızın başına bir elma vurur; artıh bu elma devre şimdig ğahmışdır. bu elmanın üsdüne de, on ğuruş, beş ğuruş para ğoyar ğızın ğafasına vurur./-erkek sağdıcın biri meyvayınan para saçar, bozuh para ke, çoluh çocuh toplasın sevünsün, oni annatmağ isdir.-/ artığ onnar da başlallar ğurşun atmaya. ikençe o güne ğoltuğa veriller, o elma. ğoltuhda yarım sahat ğadar oğlan durur, yane ğa[illegible] yanında durur. [illegible] erkek sağıç gider oğlanı ğetirir.

ertesc güne ahşam oğlanc gerdeye veriller. oğlan gerdeyhden çıhdıhdan sora, heman heç on dağğa sora, içerden çıhdıhdan sora, ike üç ol merme atallar, düyün bitmiş olur belece./ elmaye vurur. mecbur zeten. herkez vura bülür zaten bune./ yahından, bacanın üsdünden. bu damın üsdünden hama atacah, vuracağ elmaye. sora gelinen ayağının altına bi de, babasının evünden ğaşıh çalallar, ğazanın üsdüne ğoyallar, odun ğaşıh; ğaşığı ğırsın, yanc uğur getersen. cırıd oynallar, oyn çıharıllar gecelere.

KAYIT: B.1; K.A-1; 0000-0206 DERLEME: 08 007 01
YERİ : HORASAN ilçesi
KUŞBURNU köyü
KONUŞAN: Hüseyin PALA
KONU : Dinle ilgili meseleler.

haan, ele me? guşburne kövünden dede oğle hüseyen pala./ bennem, hesab eden; üc cüz yede tevellüd. daha bişey bülmem artıh./ kövümün gonuşmase neyese o; biz başha bir loğat bülmezik. zaten bizimkese bele. sora, daha ne söyliyim, ne diyeceyem ke şimdi? annatdığımızın meselesi bu. şimi, müslümannıh ne çeşitdir, neder, ve kimlerdir; müslüman olan kimlerdir? deller ke, dersen ke, doğri olannardır. ve sözüne doğri olannar, müslüman olannar, efendime söylim, allahi bülür, peygembere ziker eder; selatüselam ohur. annadın? mömin odur. vay aorda bir dügün, davul-zurna çalınır; segird orya yü. ola burda guran diynesene; ney orya segirdursun. müslümannıh bele olur me? guran ohursansa, al guranikerim ohi. e, ohumiyacahsan, efendime söylim, heç olmasa, sen ohayamasan ohiyani diynne; o bu ohiyan adami gördün. o sünnetdir. dinniyen farzdır. diyniyene. ha, bunnar beledir. möminin künhi odur ke, doğruluh, ehlağın temiz olacah, cenabiallahe beleceyhsen, hezretе peygemberin ümmetе essahdan olacahsan. ben hezretе peygemberen ümmetе; ne malum; selatselam ohudun me, ve yahut bir gün, efendime söylim, dedin me ke, yarebbi, beni bu güzel peygemberen şefeetinden mehrum goyma, dedin me? e, ben de bülirem, evet, peygembere. şindeke zemanın ümmetlere, esge zamanda, efendime söylim, onnardan eyiz. ey durursag eyiz. çünke kafirler görirdiler ijriatlare, o peygemberin üzini görirdiler. gördüyhlere zeman gine müslüman olmirdilar. e biz, görmeden, bülmeden ona inanmiş, iman getirmişih; allah birdir, hezretе peygember hah resuldur, ve ahırzaman nebesidir, diye biz bunun üçün, efendime söylim, agımızele, canımızela, anadın, dilimizila, boynumuzela.

gelhlimizile inanmiş iman getirmişıh, elhemdülillah. bizemkese budur. yane, möminin künhe doğruluh vesselām./ ha, onnan sora, esgerligi sorarsınsa, asgerleg oğader perişannıh çeyhdığ o zaman, efendime söylim, biz çoh çil, çoh ajlıh, çoh yavannıh, çoh yayan yürüdüg; bişey yoh, vesayit yoh, bişey yoh. aj durduğ; yoh medəvleten; var ama, eşşege yüyhlip gelecahlar ke ateş heddine ke, biz de ekmeg yiyelim de, ğaha o kafirinen herb edelim. e canım bu olur me? nərden olacah bu eş? olamiyacah. ə, olamadığımız kimin də, demeg ke, en eyese şimdə. bah, herif burdan biner tirene, yallah babam, dört deggiye bulmem nere gider. erzurume gider, yenişe gider, yohuşa gider; ajlıh bülmez. neden? ordan ac olsa, gelir horasanda yer. çünke yahında geliyor. daha vesayit var. e, biz nere gidelem o zaman; perişan her bir hususdā. cenabi rebbi tala hazretleri bu möminin, anadın, dini haggе hörmetine, o zaman evliyalar, embiyalar, ehlullahlar hörmetine, o güzel peygemberen hörmetene, bize fursant verdə, kafere meglub etdig, bize onun üsdüne ğaleb etdə. ele düşe ğaha, vura döge, tah götduh dey memleketlerinin ögüne. aldıhdan sona, efendime söyliyim, biz ne etdih. cenabi allah etdə ya zaten, efendime söylim, o güzel peygemberin hörmetine, biz ke möminih, bize fırsandi verdi. yohsa, efendime söylim, o zaman bu kafirin bele şeyine bahersın ke, dünyalar, dağlar gopmuş, asger, tesger, bulmem, at araba, bulmem, göy... bahersın ke, biz bir yüzügün ğaşında biz, öbüri de hep o. sadi bu binanın penceresi biz. öbüri hep şey. eleyiken cenabiallah bize üsgeyhletdə, oni meglub etde. getdih her yere aldıh. satdıh, şey etdih, geldih çıhdığ elhemdülillah, efendem./ bennem, gumandannar o zaman, asgerliyhden ne.../ bizem çohu bir binbaşe varıdə. heyre bey varıdə. bir, şişman bi adamıdi. onun ike tene ate varıdə. günde, bugün birini binerdi; o geder bir ağır adamıdi. ertesi gün birini biner alaya gelerdi. geherde dururdu da,

alaya gelerdi. o zaman vesayet ne arir; tehse mehse kim görmüş? suvare at götürürde, efendime söylim, biner gelerdi; alayda bir zaman dururde ya hane, vezifese neyse görür, gine ata biner, seyisi peşine giderde, evüne yenerde. ondan sora seyis atını alır gelirdi. heyri bey varıdi. çoh müslüman adamlarıdi; çoh möhdeşem adamlarıdi. bir tene ismail haggi efende varridi, yüzbaşi demeg ki, o adam otururdi, inşallahurrahman, buni bele ederih, gahardi, inşallahurrahman şuni bele ederih. ben o adamın gördüğüm yohdur ke, birgün diye ke, buni bele edelim, şuni şele edelim, yoh! inşallahurrahmani buni bele edeceyig; allahın inayesiyinen buni bele edeceyig. tebe helbet allah ona fırsandi verir. o müslüman, ne çeşit bir müslüman, bülür misin? en ahıri, efendime söylim, o gurşunnar gelde, derde ke, uşahlar, bunnar, haşa burdan, bunnar gavurların itedir; gelib hama mömini gapamaz; gorhmayın. emiyn ol allaha. ceblerimize, efendime söyliyim, bele el atardıh, gaputların ceblerinden merme çıhardırdıh; artıh ne çeşit bize isabet etmemeş, ben bişey bülmirem. bu bele, asger de beleyidi. subayi da beleyidi. da, ondan sora bu köve getdih aldıh diyelim; evvelden hane kafir gelmeş bizden almeş ya, getdih gene gendeyerimizi aldıh. bir de bağardın ke, efendime söylim, o, orda olan müslümannar segirdir ayah tozuni sileller. biroz durun, allahutala hezretlerine şükredin ke gine, geldi, amadın, devletimiz geldi, gine milletimiz geldi, gine asgerimiz geldi, gine mubarek yüzlerine gördük. buna şukredin, ne ayağımızın tozunda ne var ke, ayağımızın tozi bişe olsa, ayahda toz olmaz. sora diyeceyem odur ke, çoh meşegetler çeyhdih; şimdikizemanımız eyidir, eger ey durabülürseh. yane zeman ey zemandır. e ne, sen get oyani, ben gidim buyani; o zemani de itirdih, hepsini de itirdih, işde ne bülim. möminin künhe, yane, kafer kafiriken dese ke, yarebbi ben, efendime söylim, senin gavur gulunum ya, bene, fazet, inci-

lişerife şeyedirem; incili-şerife ermeniler tapar hane; ey bu neyise, benim dinim budur. benim şeyim budur. o, cenabiallah buyurir ke, gavur gavurikan, o gavur gulum bene şeyederse, ben ahiri oni möminnige gönderirim, ve, efendime söylim, cennetime irsal ederim. ey ne, elese var ke, efendime söylim, bir, mapusda bir ermene varıdi; benim bir emicemin oğli varıdi, mehdumi; getdim görmiye; dedim, bu nedir bu? dediler ke, ermene. ne arirsın burda, erzürümde mapus. dedi ke, çoğ işler etmeşler ya, hınısle, dutmuşlar bunnare. bunnar ike teneder; bire birisinin emicesidir. o biri de genç, o onin yegeni. e, dedim, gelin bahim; nasılsız, dedim felan. dediler, çoğ eyih. ey, dedim, bah siz bizem; sizen ike tenez buğeder mömin içersine düşmiş; bizden ke memnunsuz, ya bizim bir tenemiz sizde olsa, bizi ciriyh ciriyh edersiz. neden, dediler ke. diniz yoh ki, dedim. diniz olmuş olsa, siz bize burda, bu da benim kimi insan; buni da allah helgetmiş diye bişey demesiz. amma bah, bizem dinimizin ela olduği onun üçün ke, bah, size nasıl möhderem dutillar; siz bir geyremüslim kimseler olduğuz çin. gel müslüman ol, dedim, bah işde bizem gibe böle müslümannardan razısız, müslüman ol, ne olur ke! dede ke, ağa, lailaheillallah muhammedün resulullah demeyinen bi adam müslüman olmaz. ahan, dedi, lailaheillallah muhammeddün resulullah dedim, cennetin anahdarını cebime goydum. cebden goydun, çünke, cebden goydun, onun şeye, kilide, o anahdare odur. goydun amma, oni çığardacahsın, gapiya vurub açacahsın, içine gireceyhsin; e, cebde dursun o gedder; emel etmediyhden sora ne ke! dede, ben şindeke müslümannığa neyedeceğam, dedi, esgi müslümannar zamanında olaydi, evet, lailaheillallah muhammeddün resulullah derdim ve, efendime söylim, derdim, yarebbi, ben ke mömin oldum, günahlarım effoldi, beni emrihah vagi olsun, ölim, cennetine, beni cenneten goy; daha gunah işlemim. dahdım sözi doğri heririn. niye ke, ya-

ne bu möminin künhi doğruluhdur. sözünde, ehlağında, annadın, kimseye dalavere etmesin, kimsenin, efendime söyliyim, çöpüni ğaldırmasın; allah, camım buni ben nasıl çalim, götirim? peke bu olmaz; allah bele me buyurdi. sene allah oni nesebetmeş, bene de bo ağace nesebetmeş, peke. işde bu beledir./ ğurane oğuduhdan sora, ondan sora da türyhceye şeyedir, annirsin, cemaata annadiyor ke, cenabe allah bu meseleye bele buyurmiş, şele buyurmiş; ele deyĕl? tefsir edeceğ hoca miyim ke; tefsir edemem ke./ he, oni böyüğ alimler edebülür. ben oni dinniyirde onun sözlerini güzelceme sahlamaliyiz. e ben hoca deyelim ke, farzet, buni oğim, oğuduğumun manasını derim sene ke, türkçese budur. ğuran oğumah oğumuşum elhemdülillah, am lakin, türkcesini şey edemem ke, bülmem ke; işde oğımağ oğımağ./ buyur. ermeniler, ē, ben asgeridim. / ēet, kimseye görmedim; asgeredim. o zaman ben bekarıdım. o zaman dĕy ben asgerden.../ onnardan bişey anadım, behsolunmaz ke; benim dedigim söz cenabihah üzerine olmasa benim sözüme de inanma. anadın. lakin dünya, herifin birisi bişey söyler, eceb inanalım me, eger inanmiyalım me; bülmem olmuş me, olmamış me? biz buni izah etmeğ ey deyildir; ifdira gibi bir bişeydir. ben kimseden bişey duymamişam; duysam da, herifin biresе, efendime söylim, bir söz söylemiş, ecep doğru mudur, yalan mıdır? ne bülim. sehe olarağ annadacahsın ke, sen de ondan bir isdifade edesin. ē ben yalan bi bişe annadamam ke, sen ne isdifade edeceksin ondan, heş bişe./ bu adetler: herifin birisi gider birisinin ğızını isder. allahın emri varısa, cenabihahğın emriyle, cenabirebitala hezretlerinin emriyle geldih senin ğızın oğlumuza isdiyoruz. allahın emriyle, hezreti peyğemberin gevliyle verir misin? o da dĕr ke, allahın gederi varısa veririm. ondan sora, efendime söylim, verirse, bir bağlih koseller; bişey veriller, para mara, işde her neyise, gelin hazırlıgını yapallar; düyüne gele, ederse eder,

etmese, ben bir ay, alti ay sora düyün edeceyem, düyününi eder, getirir./ davul çaldırır, çaldırmaz, annadın? ele de golundan dutar götürür. ilahiyınan da götürür./ e şey, birisi, bir hocanın birisi bir gesida ohur, o çocuhlar peşine gider, amin deller. o gelin de, efendime söylim, gadınnar, hane bulunur. zaten şindi onnar yoh ya!/ şinde davulsuz olmayanda, davulsuz düğüne saymazlar. araba gelde, alahesmarladıh.

KAYIT: B.13; K.A-1; 0750-0876

DERLEME: 08 029 01
YERİ : HORASAN ilçesi
DAĞBAŞI köyü
KONUŞAN: Mehmet GÜMÜŞ (75)
KONU : Seferberlik

Burda zart var; dağbaşe köve. esgeden zart, şimde dağbaşe. dağbaşe./ yetmeş beş./ ele ğahdıh ke, rus sarmış bizem kövümüzi; düşman işğal etmiş. on sekez gün içersinde ğaldıh; artıh çeyhdigimiz zehmete allah bülür. bu çoh. sora ruŕslar, bizemke bozde esger, biz içinden çıhdıh çekeldıh. laken heç ambele paltomi bile aldığım yoh; evde ğalmiş. elece çıhmışıh, ğaçirıh. belece, getdıh yahında bir köv var, oŕiya. yahında bir köv var oŕiya; tebe bizden böyühler var orda, ehdiyarlar. şimde biz çaya alışmışıhdır. çay içecahlar bişey yoh. ğab yoh. geterdeler bir parhaç diyerek biz bele. o ğuşhanada su ğaynatdılar; içecah bişey yoh, bir bardah yoh ke, su bardağe bile yoh zate içeler. bu vedira küleyhler var daha, onnarınan işmeşler hā. ordan gece ordayıdıh, tanış subaylar var; dediler ke, rus basde, ğahın. ğahdığ ordan, yağmır yağir, berf yağir, çāmır, çoluh çocuh, artıh gidirıh. getdıh bir sahatlıh bir köye, orya, yorulmuşuh; bele bir ğalaba bir dama girdıh, heş bişe yoğ içersinde. yorğunnuh, hetda nefsem bele düşmeş uyumuşam. uyandım ke don-ağaç; teprenemirem. bir helle oyane buyanç, oyanç buyanç terpendıh. ğahdığ öle getdıh. getdığ erzürüme, erzürüme gedin. erzürümde bizi bir köve verdiler. erzürüm ovasında, orda ğaldıh bir giş. bahar oldı. hele heş bişe olmadan biz çekeldıh suvaza. daha ğolayını bulamadıh, çünke zore görmüşuh. getdıh suvaza. orda birğaş sene ğaldıh; ordan getdıh ireliye. oralarda ey geçendıh. hökümat ey bahde bize, çoğ ey bahde. hetda maaş bile vererdi. getdıh suvaza, geyseriye. geyseriye getdıh. geyseriden getdıh gene bir köye. orda ğaldıh. bu yanç söylense bir gün tükenmez; ben kese gidirem. ordan işde otuz dört

erzürüm alındı ke, yol göründe bize. otuz dördde, geldığ otuz beşde burya. burya geldıh ke, hanıharap. heş bişe yoh, laken birğaş göz dam, ev mev, ötebere yapmişlar, e hıriedıyannar. döndüğ oralara girdıh. laken eymeyh lazım, şinde heç yoh. bir lira, lira, ğırmıze lira, bir de bir kartınan ike teneke ğohmeş buğda, ben geldim bu horasandan aldım; götürdüm orya. artıh ele ele ele, şimdiye geder idare etdıh./ ermenilere, biz geldığ ermeniler erzürümi merzürümé hep ğırmışlar, fenā. laken bizemkeler gene ermenilerden almışlar. nā ondan sora ben esger oldum. esger oldum, halıt paşanın yanında. gümrüden bize hereket emre verdiler ahşam. ki biz gümriye geçe girdıh. geçe girende gümrünün bir körpüse vardır. bele gider, eyridir, bele bükülür. gece bir subayınan barabar bir araba gidirıh; ben uyumuşam, o subay da ehrabandır, otirir. bahdım bir ses çıhde. meğer o körpüden aşşağe araba getmeş, bir malakan arabase. ğahdım ama ecele, at arabase, ben nayapar, oni ben nase zannetdim ke, bir bu öküz arabaların tekere şeye düşmez, bir hağosa, ogeter bene geldé. ğorhma dede o subay, bişey yoh. geçe geçecayıh gümreye, böyüyh su var orda, suyun yolune bülmirıh. geşmeyeçāh, orda geçe yağmır yağir. neyedecayıh, neyse çıhdım ben yuhare, epey de yohuş. çıhdım orda ğarağol var, ğarağola. subaya da bağırdım, geldé. geçe orda ğaldıh. sabah namaze, laken ermene esgere o körpünün bele ike terafından gümreye geder hep ğışladır. hep ermene esgere. bizem alay vurde geşde onnare. geşdi girde şeye, gümreye. bunnar, işşıhlande, şefağ atde, sabah namaze olde, bunnar bir işaret şeye atdılar, fişege. bunnarın esger çekeldi. biz bir ike gün orda ğaldıh. bir emir geldi ke, irele hereket. getdıh, bir sahatlıh bir köv var, orya. gece gene orda ğaldıh. geje emir verdiler ke, hazırlıh. hazırlığe emir verdiler; hereketé emir vermediler hele. ben hışhıran gibe bacanın başına çıhdım, irelde herb olir. öyle ğuvvetlé bir herb

oler ke, dağ yahın, yarım sahat çeker burya, orda. ben dedim irelde herb oler subaylara. laken topları da köyün bacalarından ğoymuşlar. yüzbaşe dede, yoh canım sen bülmirsen; ele şey olmaz. ben yane yannarında, o ehrabam var benim yüzbaşe, serbesem. bir subaya dede ke, hele get bir bah. çihde bahde, gelde, dedi, he. he hep doğri. peke, neyinnese? halıt paşa bi tabur esger alir, on yedinci firğeden, bizim firğeden deyel. biz doğğuz firğe. gidir geceliyin o mevzeen hağğına. sabağınan ordan herbe başlade. artıh gavurun hem esir alir, hem mahacere gavurun dönir, gel ha gel, gel ha gel, gel ha gel. bize emer verdiler, silah omuza, haydenen gidirih; halıt paşa ğatmeş suvarıynan ögüne, gidir. getdih bir köve. bir köve getdih; orda gece ğalacaah.// ordan emer verdiler getdih biz şeye, daha irele bir, ağğulağ ismende bir köve. orda ğaldıh. ben getdim isdasiyona, alay ğalde geride, işde ele ordan teskere aldıh geldıh. çoh, hele çoh; bir ayre bir zaman olsun annadim ben burda one./ kim ke? halıt paşa, halıt paşa, aslan. hä sora bir albayın yanında ğaldım, hesbi beg ismende, tırabızanni. hesbi beg. en evel ordayam./ hē, nere? ben anşemde o ğıbrıza gece uyhum gelmer. vallahe uyhum gelmer./ hē, giderem de; yane iş benem elemde olsa, milletę mehveder gene orya giderem; iş benem elemde olsa. iş benem elemde deyel; ne hep fırıldah, söylenen sözler. bunnar ğundahdake adamdan ne annar; parlım söylim de onı da şeyimde ğalmasın./ nē! hele buna allahesen. şimdeke yaşama? ola arabaynan esger gidir, arabayınan gelir; allahdan ğorhun daa. buranın cepeze bozulmuş, suvazdan esger çihardę bu cepiye gelęp yetişecah. ğaş günde gelebülür. yüz, yüz sahatlıh, yüz sekęz sahatlıh yoldur. hesabet, o esger gelęp de buranın cepesine yetişecah da, buranın cepesęne düzeldecah. şinde, hanh dedığın vahıt orda; burda, şindiyinen o sıra niye bir olsun. bir ğumandanın vardę; tırabuzunneydę. nesbę beg. o alay-

daydım evelce. sora halıt beyen firğesine getdem; o on ikedeyide. keşve gidirih bir gün, beş on atle suvareynen. bu mehsucuh var irelde. ordan vurduh getdih, getdih, getdih, getdih, ğayalardan atlarınan yuhare, yuhare yuhare yuhare çıhdıh. ey de ğarşe alde ayele bir yar daşa; ne at çıhacah, ne adam, ney edecayıh, dedi. çıhamirih, dedim, neydah; dönah gere; ğarşımız herhal ke yoh. bir tenesi, bir erin bir tenesi bennen gelsen. bu atlar, suvarıynan barabar, sen yenersen mehsucuğa, oraların şeyene keşvedersen. ermene çoğ irelde ğalde canım. biz geşdığ ireliye. ben dedim ke, ben sennen barabar gelecağam. yoh, dede, yav sen get. ben ğorhiram ondan; tebe albay, hezıret gibe bir albay, orduda bir tene. sen get, dedi. peke, geldem ben orya; oralare bağladım geldem. atlare çahdıh yeşele. bahdım bu geler amma, ter ğana batmeş; eyle ke bir halda. gelde neyise. bataniya sardıh bir söğüdün altında oturde birez. binen, dede, düzen alın gidah. ele ğumandanın da yanındayıdım. aşlan; bişeden ğorhmaz. ama halıt paşa başha. halıt paşa başha.// ğaçanı da vururdi ha! heş diynemezde. neya ğaçirsan gavurdan; adam ğaçar me? ne olde ke ğaşdın? hele bi bene de. soğunda teskere verende, her esgerine artıh doldurmuş gavurun malınç, atınç, öküzüni, camışınç, tecellisine bi tene verirde. teskiresini alana bir tene ordan çıhardç. çoh ğoçağıdç; allah rehmet eylesen. ele paşayç maşayç diynemezdç. şey, kazem paşa o sıra ğumandanede. diynemezdç, diynemezdç. bir gün bahdım bir tilifon açıldç bene. irelde isdasiyondayam. nereç ora? dedim, bura filan isdasiyon. albayç ver bene, dedç. albayç verdığ ona. diynirem. albaya diyir ke, bu gçce, tunel var yarım sahat, buzlameş, bu gçce atılacah; sabağa ben gelecağam, buz görmiyacağam. eger ordan esger gelmeş, eger burdan; herkeş, halit paşanın ğorhusundan durabülüller....

KAYIT: B.28; K.B-1; 0160-0522 DERLEME: 08 040 01
YERİ : HORASAN ilçesi
VELİBABA köyü
KONUŞAN: Hasan YILMAZ
KONU : Seferberlik

efendime söyliym, kazim paşa, efendim, rüşdi paşa, bunnar hepisinde, heyhmetihuda, o yaşdaki adamlar bahın hep bele ehdiyardırlar. o sıra, bülmem toprahdan mıdır, neyindenise, efendime söyliym, dayıma ömürleri birez fazla uziyr. e daha eysiz inşallah. / efendim dünkü güni, igirmibeş martta horasana geldıh esgerinen brabar, ahşamüstiyidi.../ evet ya, işde o sıra, o sıra yidi, brabar geldıh. işde o sıra... geldıh ki horasanda heşkimse galmamiş; sade, o şeyde, horasanın çayırlar var ya, orda ecemlerin deveçi golını girmiş kafirler; develeri de girmışlar; hani develeri götürememişler, türke ga... galır diyin. orda efendime söyliym, hep girmışlar, o çayırlar dolıyıdi. yerleşemedıh, biz savuşup geldıh aşşahki kö... tabrhocıya. orda yerleştıh. bir tahım esger orda galdi. istasyonnarda...// o gece berf yağdi. sabahdan geldıh, urmancılıh düziynen, alicengin körpivardi.../garıdi işde, gar yağmışdi. geldıh o köve, geldıh o köve, ermeniler de bu keledi aşirdi; tandırlar yaniyrdi; sobaların üsdünde de demliyhler varidi. sora o güni orda galdıh; heber aldıh, getdıh alicelege. alicengin içinde bahdim ki donguzlar var. ula bu donguzlar... bunnarın gohusi keselsin burada; tüfegi doğrultdum vurdum bir tene, gebertdıh. körpüden geşdıh getdıh serküriye ki ateş vermişler, serküri yaneyr. heş kimse yoh. ermeniler yahiyr. yahmiş evet. yuhar... aşağki micirge getdıh ki bir tek ehdiyar gari var bir damda. hep girmiş. ov galannar da gaşmiş yuharki köve getmişler. sorduh, dedi, valla yuharki köve gaşdılar. urumlar sahabetliyh etdi. ordaki islamnarnan brabar orya getdiler. vurduh, evet, vurduh altınbulağa; geçen de yarı-

si savuşdi. gerden emir geldi ki sulki teğibetmeyin. yuharki mucik yoliynan milli düzi yoliynan teğibedin. geriye döndüyh, gene çayırdi. yuharki mijigin düzüne geldıh. ordaki islamlar urumların üzüne düşmiş, papazlari da ögünde, keşişler, beyaz bayrahlerinan efendim, duz eyhmeğ efendime söyliym esgere garşi getirdiler. efendime söyliym, bele barmağ islatdilar duza batırdi dillerine aldilar. size bişey yohdur, efendim, siz islama, türke sahabetlig etmişsiz, size bişey yohdur. ondan sora urumlara daha bişe demediyh.// evet, sora, orda durduh, hep urum,: biryun yoğunhasanda iki tene kürt geldi, ağbaz reyh gahmamiş. dedi: valla girir. garagurun körpüsüne ateş verdi kafir. efende körpiyi yaheyr, şennigi girir. gönilli fedayi olarahdan esgerde güvet yoh. esger bej gün gelmiş yayan, efendime söyliym, işde bir parça, herbir tabırdan atmış gişi, yetmiş gişi ancah var. belki gerde türki perekende giracahlar beg; geride galanhar şeyler orda göyilli beş on tene seçildi, yoğun-hasana getdiler. garagurun körpüsüne doğri. biz de ordan hereket etdıh handeliye. handeliye geldıh, kafir o soğandepe bir yol geliyr, orda megemse pusi gurmuş. bizi ateşe dutmadi mi! / evet, bizi ateşe tutdi. dutdugi kimi o ma dördünci bölük makineli tüfengi handerenin içerisinde gurdi. o tiren hetdine garşi ateş edir. ateş edir. efendime söyliym o yoldan teref yendiler. yendiler. efendime söyliym, esger geriye çeeldi, bir dere var geride, o yolın garşısında, o deriye çekildi. ben dedim, bahdım ki ben sivilem esgerinen brabar. bir çam kütügi vardi. çam kütügin dibine girdim, oturdum bahdım. heyir, bur... bir bayaz papah başında bir kafir var aşşağı sürir yuhari sürir, kim ki ermeni ki bozulir, dabançayi çiharir oni o tarafa tah tah tah geriye çevürir. hola yarabi ben haçana geder bunun derdini çekecegem; tüfegi goydum çam kütügin üzerine, tetige tohundum, bir bahdım atın ucundan

geldi. // makineli tüfengi ğultardım geldim. // kazim paşa onnar efendime söyliym orda batarya dürbüniynen tere... teressüdedir. / aldım ya. heş brahıram tavf! / geldim, efendim. bahdi; dedi kimdir dedi baa. dediler; hasan, ğorucuhdaki ermeniye ğarşi gelen kürtdür, efendime söyliym, beş alti tene at getirdim, ben oradan gerisingeni tavf et... dedi yoh, daha buni ateşe sohmah lazi... layıh degildir. hani sen ben... oradan epey de bir mükafat verdiler, geri çevirdiler. ordan çıhdım geldim. he verdiler ya. verdiler bi, para verdiler, evet para verdiler de o esgerden ne ğay çün perişandım. idarım yoğidi. epey de bir para da verdiler ordan gerisin geri çıhdıh geldik. o günneri biz gördüh, allah düşmanımıza görsetmesin. o kafirin ğetliamını bele göreydiz, yani ben ne bülüm, o sohaklarda insan cendeyhden geçilmir. / efendim, hangi, zinnur ğalasını, o herbi umumudayidi, o herbi umumudayidi, o bu zivindeki şoğunda otuzaltıdaki ermeniki geldi.// gine esger oldum ben o sıra. otduz altıda ğetdih ki, handerede a şeyle, köteyhde, ğaraurğanda orada herp gece başladi. evet, ğetdig orya, bizi içerki hediydeydih; bizi aldılar altınbulağa; altınbulağa ğetdih şaffağ atiyirdi, efendime söyliym, geceynen bana bir bayrah verdiler; alayın işaret bayrağı. dedi, sabahnan doğğuzuncu firğe amont terefinden ha, terefinden teerruzleyecahtır. bizim onikinci firhe de bu tereften teerruzleyecahtır. anise yanşlığ olmasın, esger birbirini ğırar. aldım bayrağı ğetdim o zeginiste bi sirbi tepe var orya çıhdım. orya çıhdım. bir dere var. derye girdim, çün ğarşıda sırt var, sırtın üstünde mevzileri günüzden görirdih. dedim, mevzileri ğetdığm kimi beni ateşe tutarlar. deriye girdim; suya yohuşa ğetdim, ğetdim, arhayi büyhdüm. arhadan geldim. bahdım ki ermenilerin ateşleri yaneyr. yani, eh dedim; daha bu terefden giderem, onnar derler; nöbeci ya yan degişmeye gelir, ya da ermenidir, efendime söyliym. bülmezler ki

türhdür ğarışmıya gelir bize. geldim çıhdım sırtın üzerine, orda bayrağımi tiyhdim. tiyhdim efendim, onun etrafdan bir siper yapdım, oturdum. şaffağ atiyrdi, ğuşlar cıvılamiya başladi, bi de oni gördüm ki köteyhden, efendim, bumbalar bele etdi: gür, gür, ala ala ala ala, alah allah sesi, ğırğırğırğırğırğır makineli tüfeng de ateş etmiye başladi. topla ateş etdi, o mijgin, altınbulağın sırtlarında, mijgin sırtlarında. yuharki mijgde bilumum toplarımız, on iki pare top, efendim, birden ateş etdi. oldi ki göy yere ğapandi. daha ermeni durabülür.// bozduh. bozduh, ordan efendim aşırdıh sarığamışa, o sağın heybesinde ğal... ormanısında ğaldıh. sabahdan, efendime söyliym, sarığamışa girdih ki, şey kilise tepesinde bayrağı tiyhdıh... evet aşağki burdan boydan boya getdih ki, ğarstan savuştuh arpaçayi ile, arpaçayi ile çıhdıh elegez dağıda, ğolğatda, eşğabizde, ğulicanda ordayıh mütakere kesildi. uruslar ortiya girdi. arpasuyundan buyanni bize verdiler, oyanni ermenilere verdih. bizi geri çeyhdıh... o herpde de bulundum. // deli halid paşa. efendim, validesi bi meytup yaziyr. olum halid, südümi, emeğimi sene heram ederem. çanahğale boğuzunda emeriken içerisinde ermeniler ğarsın imdadına geliller. ermeni bayrağını çekir, ermeni şarhıları ohiyr. südümi, emegimi heram ederem. ya intiham alıram, ya da öli heberini eşidirem. bu meytüb efendi ermeni geldi bize ğarsda ğavuşdi, ğavuşamadi. gümriye girdıh o ermeni geldi ğavuşdi. geldi ğavuşdi.// halıd paşa o meyhtubi aldığı kimi gümden gene o tünele ge. tiflise dorği ki tünel ki geçiyr. o carcor deresinde ermeni vurdi; igirmi alti pare kövi şonnigini pisigine varana geder, de... doldırdi damlara ateş verdi yahdi. // büliyrem işde./ / vala bir, bi terefe getmedim. ermeni savaşından sora ki geldim. sora bir defe engeriye getdim. efendime söyliym, ondan sora geldim daha getmedim. // ourda bir tapi meselemiz vädi, ab-

dilbaki efendinin. efendime söyliym, burda ğarsda vermiydiler, efendime söyliym, getdih orya müracata. tapi ğeyitlerini aldığ ordaki ğeytleri çıhartdırdığ ona sebep getdih. // bir oğlan vardi, bundan üş sene evvel sapanca gölnde göle düşdi boğuldi. // he ağcalâr kövünde işde müjadele eden benem. yedi kövi, çahmağı, karaağzi, ağcayi, ortuzlyi bunnari...// efendim, bunnar türkistanda ki hereket etdihleri kimi, türkistan ki meccusiydi, ateşe tapeyrdi. bunnar ğabıl etmedile, türk islam milleti ğabıl etmedi, aşiret halında ordan ayrıldıla, geldiler efendime söyliym, zilan bu iran terefinde ğaldi, bu ağderde, milan arabistenlerin teref çıhdi ki ğible terefine ğaldi, efendime söyliym. ondan ayrıldılar ki, geldiler, hetta bu melezgirt muharebesine varana ğeden oyu, bizanslılar ki, şey etmişdi. o aşiretler ğabile halında bürleşdiler. on iki aşiret birleşdi de vurdi efendim, bizansi melezgirtden çıhartdılar, muşdan çıhartdılar, erzrümden çıhartdılar, erzincandan çıhartdılar, suvazi aldılar. // hep ayni yerden, hep türkestandan geldiler. evet, zati bunun evelisinde o kosrav vahdında aşiretidi.// sora ebdülğeni efendide, üş güni oturmuşlar, bir de bahiller bir adam içeri girir, tipi ğar dolmuş ğulahlarına, ğoyunnarına ğoltuhlarına ğar doli. yah ula üsdini başını silin de. arhadaşım varıdi dişerde. kimdir? diyir. valla atli bir arhadaşım var. dişari çıhıller ki atli yoh. izini süriller gelmişler türbeye girmiş... atli gelmiş türbiye girmiş. soril sen meredeyidin? nerden gelirsen? deyir: ben yüzvərenin düzünde tipide ğaldım, bunğaldım; göy yere ğapandi. göz gözi görmedi. boğilirdim. bir atli ordan çıhdi beni aldi terkisine getirdi. ğapiya geldiğ kimi, dedi ki: ğaraköseli selim ağa, efendime söyliym, seyit celil köse, arpaçayli nurullah gil orda oturmuşlar. sen de get, benden selam söyle, ahan ben de geliram. beni içeri yolladi. çıhdım dişari ki siz yoğdır. eceb bele

şeyleri vardır. // efendime söyliym, velibaba gil diyirler ya. velibaba bu handadır. gine o türhlerden, ordan gelenner var ya, abbasıların devründen seye o köy hani mervannan ki şeyetdi ya. ondan soraki ebamüslim şeyetdi, işde o gelmişdir bu kövde ikisi de seydolmuşdır. bu kövün temelisini onnar atmışdır. // burda ejdeha gelmişdi, bir daş vardır... orda ejdeha ğırmızi o da gelmişdir. bu kövün üsdüne geldigi kimi orda bunun önüne gidiller, bizi ğultar... ejdeha yeriynen daş kesilmişdir. ğırmızi daş ordan bir ğoyça ğırmızi bir daş ele büküle büküle getmiş burya başi da yedi çataldır.

KAYIT: B.13; K.A-1; 0876-0945
1013-1033

DERLEME: 08 041 01
YERİ : HORASAN ilçesi
YK.TAHİRHOCA köyü
KONUŞAN: Ziya ALKILIÇ (72)
KONU : Rusya'dan hatıralar ve Seferberlik

ismem ziya alkılıç./ yetmeş ike yaşındayam./ esağol, tamam./ şimde harbeumumudan olan işlerden me? harbeumumuda, bendenez sade aşgare hela emşalım gelmemeşde. bu horasandan bize yüz gişe topla- de eser etdeş sibiryaya gönderdeler. mançuryada galdık ike sene tel örge içersende. ondan sora bu içersendeke ehdillallar, herp- ler, hepsinde ben ordayıdım. e, rus harbene, bizemnen, bin üc cüz otuz, biz esge hesap bin üc cüz otuzda herp başlade, otuz altıda ordan ben isdambola çıhdım, gaçağ olarah, ve otduz altıdan bere, yane otduz altiya geder rusyada esiredim. orda, rusyadake işlere burdakinnardan daha çoh ben annamışam, çünke orda bulunduğum ü- çün, yalnız bizem dohuzunce golordunun sarıgamışda, bardızda, bar- dız tepelerinde, e, girılıp da galannarı da üsera eser geterde bize gavuşdurdular, siberyede. hane onnardan aldığım hevadeşler. soyuhdan işde o dağlarda, gar giş, giyamet, e, dohuzunce golorde şeyn, selemen hetlerene kesmeş. selem hetlere kesildiyhden sora, sarıgamışa ike üş defa hücüm etmeş. bizem bu içemezde olan erme- ne esgerlerinden beş on gişe gaşmeş orya geşmeş. e türyhlerden güvvete köselmeşder diye, ruslar bir daha tekrar hane hücum eder- ken sarıgamışa metralyozunan, bizemkolerene fena bozmuşlar vel- haşele. dohuzunce golorde bardız dağlarında, meşede, ormanda meh- volmış yane bütün. ordake işlerden annadılacah bir işler varisa, ordakilarının hepsene bülürem. yane, ingilaplarında da içendeyi- dim; gendim de rusca oğur yazarlığım, hem öyrenmişdim. ordake re- jimlerene her hepsene, yane annamışam. bezem burda olan işlere de zaten buralar bütün eser getde, mehvoldi. getde geyseriye, su- vasa, o mahaçer giden getde, ölen olde, galan da soradan buralar-

ke alında, ğars alında, herkes gelde yerine; sağ olannar gene yerlerine geldilef. bu ğeder benim büldügüm./ oralardan ike sene bize götürde tel örğe, yedde ğat tel örğe. bele etrafa bütün şey, ğulubeler, nöbetçeler beyhler. ike sene orda tel örgüde ğaldıh. herb ke uzande, üserayi işe sevhetdeler, yane orda, tel örgüde erzağımıze aynen gende esgerine ne verirse bize de ayni beşlerde. ondan sora işe sevğetdiler. bizem türhlerin sanayemez, bülirsez, nohsan; avusturya, almannar bütün fabrikalara girdiler; işleyen en ey yerlerine; maaş filan bol aldılar. bizlere de ormana sevğetdiler. daha doğrese, orman kesmiye, odun kesmiye; ğış, dey ğar burda. odun keserdih. ben gendim zaten tercümanıdım; ben çalışmadım yane; ben, tebeğ bütün müslümannare söylirem hane; ben gendime ayit demirem. orda çalışdığ ondan sora; içeresendeke o lenen ke çihde ğıral, serbes bırahde herkese; herkes hürdür; çalışan çalışır, duran dursun, giden, cepe geçebulürse, ike terafda cepe, hem bineken ordulare ordan geler, hem burdan ğolçah ordulare, biniken ordulare burdan, ğafğasdan; ğolçah, bolçövüyhlere araya aldılar tă mosğıvıya ğeder, sürde, aldılar. ondan sora bunnar, şeye, fabrikalare durdurde moskovadan; işçe silaha sarılde, bunnare bir daha püsgürtdüler. hüdüt herece etdiler. bendenez de o zaman işde ğaşdım. bizem üğ vapurumuz almanyadan rus yessirlerene daşirde. ingiliz, fıransız, italiya, şey, emerika, oranın da, ğaradenez sahellerenen bütün inzibatlare onnara aadedi. gelen üserayе, elbese geydirer, hemam yapdırer, cepiye sürerirdeler; hane rusa rusa ğırdırırdılar. yane ben olduğum zamannar, o gelen vapurlarınan müslümannar görüşduh annaşdıh, bene getirdiler dohuz gün ğaradenizden isdambola çıgartdılar, ğaçah olarah, hane tayife deyin bene elbese geydirdiler. hetda ğapdan bene ele ta gögertede, yane sıgarame dahe gendese alirde; yemem işmem isdambola çıgartde bene. beş altе ay da isdambolda ğaldıh; bizem buralar za-

ten harab olmeşde. geldih. ondan sora da geldih. bu ğeter./ ey, buranın durumlare ne demeğ nasıl; ey. hüreyetemez elemezde, allaha şükür, islam memlekete; gendimiz müslüman; tebe durumumizun, hüreyetemez bize yeter daa, hepse bir yanda dursun. orda eser, ne de olsa esir daa./ neçova, yane ybh demeğ. neçova, olmaz demeğ. neçova./ yahşe yohdur. başha söz sor, ne sorirsan sor./ ben senden sorsam sen bilmesen. sen sor, ben söylim. ama çoh kelemelere unutmışam. gdeye nauçitse pa ruske?/ -bilmerem-/ hi?/ -burya söyle, burya.-/ gdeye nauçitse pa ruske, yane nerde öyrenden ruscaye? ya bil pleno, e rasie, tam ğavarit, yane yessir oldum, orda öyrendim. çoğ, ana lisanım deyel. çoğune tabe ğonuşsam annaram, laken ğonuşmasine çoğune unutmışam tebe./ seyhsen dört./ yane herplerde bulunduğum zamannar, yane ben çünke, ben getdim isdambola. isdambolda selemiye ğışlasında ğaldım. ordan da tiranset dahel olduh, melmekete geldih. geldim buralar hane harap, yerleremezde birşey yoh. sora binalarımızın tebe temellerene bile rus söyhmiş, şosa yapmış, şosiya töyhmiş. çalışdıh bugüne geder. yane bir sefayınan ömür geçirmedim. bir yapdıh, hereketeerz olde. ikencede bir daha yapdıh yahışdırdıh, orda ehdiyarladıh, çağımız geşde. şimdi de daha heş bişe ademirih./ deprem hep burda zaten; üc cüz ğırtda burda deprem olde. çoh fena olde. ğırtda en sifdah burda olde./ hē, sizen köv zaten o istiğamet. sizin köv, çamırli, azah, oralar çoh tehribat oldi da, bizim buralarda da olde. o geder, ora çoğ oldę. sizin kövde çoh da ölę oldę; ben getdim sizin köve, getdim. cenazelere düzmeşdeler o yamaca. bizem kövlü de varede içende bi ğaş tene.// isdambola çıhdım./ kövümüz tahir hoca./ ismim, ziya alkılıç. gendem burda otıriram tabe./ beker,ğara kazem beker mahallesinden./ isdambola çıhdıh. isdambolda toplar, ingeliz, emerika, italiya, yunan toplare, herbiye nezereti-
ne başlare çevrüle, sultan vahdeddin işgal altında. efendim bi-

zem geniler orya, rıhdıma çıhmadan demir atillar; onnarın konto-
rolundan geşmeden rıhdıma yanaşamillar. onnarın kontorole biter,
sora rıhdıma gidiller. işde orda, selimiyede ğaldığım müddet,her
ahşam işdima yapardılar. gelen üseraye ora sevğiyat verer; oğlum,
işde musdafa kemal ismende bir tene paşa var; işde devlete ğarşe
gelmeş; herb açaoah, gelen eşger olun. siz yorulmuşşuz, tebe si-
ze cebre eşger etmeye mejbur deyilih; gendi göyülle eşger olun;
para verah, silah verah, şu edah bu edah. her gün işdima yapar,
söylerdiler. biz tebe kime ğarşe eşger olaceah. kimse bir tene,
bi yane, bi ğul eşger olmede. ele bahdılar ke, bizden bir heyir
yoh; işde tıranşet yapde bizi tırabızana çıhartdılar vapurunan.
ordan bu yani da yayan geldıh. ha, geldıh burya ke, kövümüz, e-
vümüz haniharab olmış; memleketmez zaten işğal altında beş alte
sene ğalmeş; heş bir şeyimiz yoh, heç. çoluh çocuğumuzun da, ö-
len ölmeş, ğalan da, kimese gayserede, kimese suvazda, kimise is-
dambolda. neyise bunnare biz zeman zeman başımıza topladıh. bizem
bir kövümüz var, ğarsda; ahbun köye. gelmeş rus mahacerlere rus-
yadan gelenner orya isgan etmişler./ tapule, bütün tapule yerle-
rimize. ğetdığ ordan da bişey elde edemedığ artıh. burda çalış-
maya mejbur ğaldığ. burdake kövümüz de, eh işde, elhemdülillah,
bugüne geder elimizin emeğiynen çalışdıh ğazandıh, idare etdıh.
bu geder./ kövdeke veziyetlerimiz de, reşber; eyer yağmur olur,
rehmet mevseminde yağarsa, ekin birez bol olursa, kövlünün yüze
güler; e, ekin bol olmaz, eğer gurağ olursa ...

KAYIT: B.13; K.A-1; 0650-0722 DERLEME: 08 047 01
YERİ : HORASAN ilçesi
YÜZÖREN köyü
KONUŞAN: İskender YILMAZ
KONU : Karışık

yüzveren kövi./ yüzveren köyi./ ismem isgender yılmaz./ üç cüz otuz sekiz doğumkiyam./ hayır, reşberligimen./ var. yüz elle, ike yüz dönüme yahın var./ arpa, buğda, çavdar./ ē, seneşe bülür. fağat rahmet olursa, bire yirme, girh ey olursa fağat bişey alırıh. ey, rahmet olmasa birez nohsan alırıh./ baze idare etmiyor ke eraze ke, yane şey edek, beklotmiye. yarısını ekirıh, yarıse bir sene, yarise bir sene ekirıh./ cenabe rebbil alemenen idarese tabe, onnan meşgul olirıh.// bar oynalar, türkü çağırılar, bele bişeyler olur./ oğlan eve ne yapa, oğlan evende heş bişe.../ oğlan babase gider gıze isder babasından. allah geder etmeşse o verer. fağat başlığ alıllar bizde./ zamane bülür: gız var ke, dş bin lira verür; dört bin lira alıllar; o arada alınır. o da mesaref eder gızına, elece./ yoh, ehlağına göre. gız var ke, farzıysa yüz liraya da alınır./ seyhsen hanadır. ohul var evet./ ike tene./ evet, gidiyollar./ meyhdep çağında bir tenedir./ helbe isderez. feget şinde ike seneder oğgulumuz yapelmeş, feğat gavrasa isderez helbet de./ ē, şindeke esayişler daha eyidir. ey esgiden de biz bölürdüh. feğat bundan gaş sene önceyidi ke durum, şinde, şindeki eydir. tabe meyhdep gören bir şahısda medeniyet halına gider. helbet şindeke çocuhlar daha eydir. ana baba saygise daha eydir./ zemanenda bir arhadaşinan döyüşduh; bir gaş dene gurguşun atde buna. o adam yaralande. bennem, getdih bigaş ay mahgum yatdıh. ondan sora ceza vermediler. bir ay ceza evende yatdıh, ondan sora tahleye olduh./ ehlahsızlıhdan geçem olmade./ Gıbrıs meselese: biz ne oulah. radyolarde; radyomuz ke yohdur./ elle birnen, elle... şindeke durumda me? helbe, elle bire-

nen şimdeke durumda, o sıra orda daha eyidi. daha... yane her cehetce bahımımızdan. feğat reşberleğ yardım ediyorde. o sırake durum da daha eyidi./ yirme lirayede feğet.../ hē, ele de, o sırada lasdiğ pek geyelmerde; çarıh geyerdiler, feğet gene durum bundan eyidi. ev geçeme yüzünden eyidi./ esge vergiyinen şımdeke verge arasında bire üş.../ ele de götürmirdiler. kim götürirdi ele; ele cebren götüren kim?/ yoh canım biz yetişmediğ o esge zamannar ele cebren götürmillerde. vesayit durumi yohdi; vesayih durume çoh zorudi. yollar çoh yollar işlemiyorde ke! bu zamannar olurde, artıh yayan herkeş yürür gider hasangaliya, erzürüme./ dutmiş vallā ben geşmedim. diyiller eyimiş./ ğızahnan, atnan, yayan yürümeyinen./ e, bele körpiden dolansa ike buçuh sahat çeker./ ē, var. fağat, burda arasdan geşsah golaydır./ sürer tabe. bizde motor yohdur. öküznen, atnan.../ pulluh da var, garasaban da var./ hasade gemnen, atnan sürerih./ hayır tırpannan. tırpannan biçerez. biçirih./ hepsi de vardır. onnare ben zaten bazise türke söyleller./ bişeler, ben beceremem./ köylerde vardır; baze köylerde...

KAYIT: B.13; K.B-1; 0080-0270 DERLEME: 09 000 01

YERİ : PASİNLER ilçe merkezi

KONUŞAN: Murat ŞENOL (65)

KONU : Seferberlik

murat şenol./ yaşım.. yaşım, atmeş beş yaşında./ murat şenol, atmeş beş yaşında./ hasangalanını içindeyem./ hayır, yoh. burda. doğup böyüdüğüm yer nera; bura. ve vurulduğum yer de bura. kannegevel yedisinde hasangalase sukut etdi. yane bura alında. burdan mahacir olduh. biz tsort kövüne çıhınciya geden, geriden düşman bize gavuşde. burda sos köye var ya; orya gavuşde. bizinen barabar da bir gadın da hamile yatdığe gün. o sırada o gadın nohsa yatde. yane biz ordan içereye girdig. o esgeteyh de hesdelede, kefsizlede, nohsase temam. ve düşman da bize, sosa gavuşde, geriye dönde bizem esger. heç, hep ordunun, hep artih hebere olde. allahına peyğemberini seven geriye dönsün; düşman mahaciro gavuşdi. bir daha orda tutuşmuş; düşmane gere döndermeş. micelde kövüne geden yendirdig. yendirdıhdan sona, biz de gahdıh çifliğe çıhdıh. urus da arhayi dolanmış, boğuzdan geşde, buraya sora girdi. ben buni görirem. girdığe kimin, biz de erzürüme girdıh. dediyh ke, tabyeler bize daha imkan yoh; urus burya giremez. elle yedde gün de bu tabyeler herbetde. elle yedde günden sora erzürüm de işğal olunde. garagöbeyhden, tahda tabiyanın ordan aşdi, ovaya girdiğe kimin, erzürüm de sukut etdi. olan, yarebbe, sen bu gece, gardaşım, beni de yatırmiyacahsan; bu hereret içerisinde. annadın me? ordan biz mahacer olacayıh; babam esger, gardaşlarım esger. daha ben o sıra esger mesger deyilem. bunnar bize gavuşunceye geden, düşman da çavdarıç körpüsüne kesde. arabalare goşduğ; isdanbol gapısından dişeriye çıhaceyik; bir tabir, hucüm tabiri, bir tabır da suvare alayından, bir erkane herp binbaşese, yane gurmay binbaşıse, şinde onnara esgiden erkeyn binbaşıları diyerdi-

ler, orya gelde; dede ke, arhadaşlar, biz sizi daha ğurtaramazıh; çavdarıç körpêsse keseldi; size yolda ğavuşacah; bütün ğordadan geçerig. tehdirde yazılan tebdilde bozulmaz; siz gerisin geri gidin. sızıltıynen, ağlamaynan bir daha dolduh. ğavah ğapısından içeriye de urus girdi. esger çekelde; urus da erzürüme işğal etde. ike sene içinde yenir ğaldıh, ike seneden sora buna içinde bir inğilap başlade. o inğilab üzerinde düşman bizem buralarda çekelde getde; ermeniye teslim etde. ermene de buralere ğirde, vurde, doğrade geşde. yane horoz ötmede bu memleketlerde, ele. yeniden bi daha türkiye tehsim oldi. tehsim olduhdan sona, nerdeyise düşman gelde buraya, gene işğal etde ingilizler terefinden. o sıra atatürvh de işe el ğoyde; mısdâa kemal paşa yeniden bir seferbeyleğ elan etdi. ordi soyunmışkan tezeden geydi. artıh yane ben esger olmam, ben sağğatem getmim deyel, ele yane canın feda edirsen; vetan gidir; tehsim olir türkiye. ondan sona, düşmane buralardan kimisini vurduh, kimisini ğırdıh, kimisini öldürduh, hepse mehvolde. ermeninen getdığ üsdüne çullandıh ke, ğırt günde de ermeneye bitirdıh. yane, bu başdan, altınbulahdan çıhdê, mollagöyhçege geden ermeninen ordusę batmışdır. daha kimse yohdur. geriye döndüğ, burdan yunana esger getdi; dohuzunce ğolorde, onunce ğolorde. orya da ğavuşduh ke, hemdolsun oni da iğfal etdıh, mehvetdıh. ondan sora da başladıh hür yaşamiya ke, heğiğeten mısdâa kemalın da gebre nur olsun. o adam da bizê dört buçuh liriya ketenen metrese topunę geydirde, etin hoğgasınę on ğuruşa yedirde. şindi de on lira verir, bir hoğga et yiyemirem. bu ğetden yeter, he!/ -çoği da doğri deyel onnarın.-/ hep doğre. benem gördüğüm doğre./ -şinde sen bıreh...-/ şindi burda da sabağınan erkenden helği topladılar ermeniler. ermeniler terefinden. esger de erzürüme gelmiş. yane ordumuz erzürüme gelmiş. bizem tebę beberimez yoh. toplandıhdan sona babam gili körpeköyüne götürdüler. ben

de bizim evde öküzleremeze ğoyerde götürerdeler, burya ğeden yendim. işde bu mart on üç. hökumatın önünde, bahdım kə, burda ermenenen erdusə gelir. başladılar teyh-tüğ dibde köşedekelereni vurmiya. bir daha ğeriye döndüm, burda bir bina vardır; mamo beğ gilin ğonahlar, orya ataş vermişler, yanir. ordan içereye girdim, bu da peşime bir ikə merme atdisə de aldıramadi. girdiğden sona döndüm çihdım, bahdım dam yanir. çıhdım, evə yohuşa döndüm. gendi evüme. evə çıhdım, allah rehmət etsin, o sıra anam gil, işdə gelinim melinim hep sağ; daha vurulduhlarə yoh; bunnar sızlaşillər. aman ana, aşşahda ermeniler şennigə girir; gelin ğaçah felan. bunnar ğaşmiya ğalmadi, ben içeriyə girdim kə ğapiyi kitlim arhadan; bunnar beni bacadan dişarə çekeler, ğaçah gidah. ermeniler ğapiyi elə aldi. daha ğapida sünğə yerleri, balta yerleri daha durir. bunnar ğapiyi ğırmiya başliyende, başladi kə, ğazyağı gətirah, burayi yahah; ğıramirıh. ğapiyi aşdım, bilegimden dutdi kafir; odiya ğeden götürdi. odada ğarıların çıhınə olur, ğopca çıhınə yanə. onə araşdırma yapirken, sandılar kə paradır; oni buldular. bunnar bibirinin elinden didiyhlirken ben o sıra dişarə çıhdım. daa ağlım başımda. olan də ki, pəgə gir, ğara vur içinə gir. nə bülesən ki, artığ o ğatden de düşünəmirsin ğo savaşın içerisində. gətdim ki göre ambara gətdim. məhlenən ğadını, çoluğə çocuğə orya toplanmiş. ben bunun yanına gidim de, anam gil burdadır, anam gili bulim. orda gətdim kə, tü, ermeniler ğapiyi ğırıllar. o arada hatunoğli şevket beyən oğlə, bi de aylesə, onnar benəm yanımda vuruldə. kafir de, bir ermeni de daha orda durirdə; yüznümereden mə çihdə, nərdeyidi, ələ ğordayi çeyhmesiynen ilkin burdan vurdi. bu gözümün burasə; bir de burdan aldırdı; bu umuz başım yaralandi, ğordayınan, bu bilegim yaralandı; elimə atdığım hanə yaralandə. çlece ağlım gəşmiş. gəcenin bir fasli olmış, bahdım kə, beni bi tenesə çeken çeken ədir. nə sen kimsen, dədim.

dedi kę, ben sultan neneyem, mırat, sağ mısan? sağam, dedim. eleyise ğah oğul barabar dağa ğaçah; burayi yahdılar; bu ambar yandi. ğahdıh bunnan barabar dağa ğaçirih. bu ermenilerin geriden heberlere oldi. bu ellerimdeke ayağımdaki mermiler gereden ataş etdiler, halsız halsız mermeler deydığına yane delip geşmede bile. işde şu mermeler; işde şu mermelerin yerlere. dağa çıhdıh. dağda ğaldıh. sabağısi, ğuşluh vahdi oldi, evleden biraz evvel. bahirih yola ki, ecebe bizim esger geldi mi? imdadi tebi ordumuzdan umirih. allah ordiya zeval vermiye. o an üçün, bir sekiz doğuz atli, bazi şoşa çihir, bazi ğaybolillar. bunnar geldiler, fûât beg gilin doğriya geldiler. bahdım ki, yane bu gözümi, bele, ğasabenin giriş muhdasına geldiler. bu gözümün yarasını da, işde o ğadın, sultan nene bağladi, yohuşa, işde ondan bu gözüm de ferğedir, görirem yane, başha göremirem. bunnar, bu, deyirmannardan terefde, bir otuz ğirh adam mi diyim; artıh atmişa de tebii sayamam ya. o düzüneynen gelilller. bi atli önde, bi atli geride. bunnar da yahınnaşdığı kimin, bunnar bunnara ataş aşdi. onnar da aşdi. o zaman bülduh ki, he, o zaman bülduh ki, bizim türk esgeri budur. yane o zamana geden esgeri taniyamirih. türk esgeri budur diyin sevündüh. bütün, geriden bize başha arhadaşlar ğavuşdi, mihdar hasan, emin dedenin yeğeni beker; e andan sora, bir de tepeciyhli ilhan. dediler ke, biz şükür elhemdülillah esger ğavuşdi. gelin gidek. ordan geldıh ke, esger de geldi burayi işğal etdi. biz de düşman elinden ğultardıh. buraği da temam...

KAYIT: B.15; K.B-1; 0285-0452

DERLEME: 09 000 03
YERİ : PASİNLER ilçe merkezi

KONUŞAN: Seyfettin ÖZTÜRK (58)
KONU : Seferberlik

hasankalenin ağaşindere mahallesinden./ elli sekiz yaşındayim./ ismim, seyfeddin öztürk. üç çüz otuz dört yılında böyüg babam şükrç ismende bulunan babamla beni ermene yahaladi, ağaşinnere mahallesinde bulunan gapımızın önünde, gendi evümün ermeni, baba para ver bize. dedi ki, param yohdur. vurürum sene. vur, dedi. bu münakaşa arasında hemen ateş ederek vurdi. böyük babam yere düşdi; ben gaşdım; tebeğ çocuhdum; sekez yaşlarında, dohuz yaşlarında, bu arada. annem herbeumumudan evvel vefat etmişdi. yalniz gomşuların gadınnarından birise bizde çalışır ve bizi, bize bahdığı için, onun yanında gendimi muhafaza etmey için ağaşinnare mahallesinde bulunan birisenen evüne tarif etdiler. orya getmeg üzereyken, mürtez efende gilin evün önünde ehdiyar, genç, çoluh çocuh, gari toplamışlar ermeniler orda giralar. hemen ben de o meyanda gihdım yoldan bunnarın gefilesine garışdım. bahdım ke, beş ermene, elinde silahlari, bunnari vuracahlar. birez ben o sıra cesaretliyidim, yane, çocuğudum ama. ben hissetdim ki, muhaggag bunnare toplamışlar burda, bunnare öldüreceyhler. küçüyh bir bacım ar, o bacımı da elinden tutdum, gaçırmağ isdedim. bu topluluğun rasından yenişe döndüm. bunnardan ayrılır ayrılmaz, beş ermene aşbaşa silahlarının böyle dipciyhlerine yere goymuş, başlarına llerinde dutmuşlar namlularini; hemen benim böyle yenişe ayrılımda bir şennige bir şey düşdi. bir talaş gibe, yane bozulur gi; ben o aradan gaçışım. bu beş ermeni de ateş etdi, ateş etdier peşimize ama, garşi terafdan geçen, sohahdan, başha bir semten geçen bir gadın vuruldi; tabe benim bacım vuruldi. bacım, biz sürüyhlemeg isdedimse de götüremedim. hemen oni birahdım, ay-

ranci şerir isminde bir zatın evünün hemen bahça ğapısı yahın, hemen orya içere atdım gendimi. atdım, orada bir araba üsdülügi dayalı, bahçada. o üsdülügün altına girdim. bahdım üzerimden ğanman gelir. bele etrafıma bahdım heş bişey hissedemedim. dedim, burda beni gine görür vurullar. hemen ğahdım içeri, cümle ğapılarından içeri girdim ki, odayı doldurmuşlar cendeg. ğarıları bütün orda ğırmışlar. tabe o cendeklere oyane buyane etdim. bahdım durumuma, bahdım ke, hem bacağında bir yara var, hem bu bilegimde, sol bilegimde. hemen o cendeglere oyane buyane ğadınnare etetdim arasına girdim, ehrami çeyhdim üzerime. bu ğadınnarın başlarında bulunan ehrami üzerime çeyhdim o şekel üslum geşmiş benim, bayılmışam. işde o ğeten aşdım ke şeye, ehrami üzerimden ğarannıh. gece olduğuni hissetdim. deha ordan cannanamamişam. sede o ğeter ayiliram ke, günüz. gine üzümi çekirem, o ehrami. bir daha ayiliram ke, gece. demeg tam orda ben üş gün ğalmişam. üş gün sora, artıh ajlıh me teser etmiş, susuzluh me teser etmiş, heç ağri filan, heş bişey yoh. ğahdım ke, tebe üzerim, gerek onnarın, cendeklerin, yane o ğadınnarın ğannari, gereğ benim ğanım, böle yarıdan aşşaği paçaşlanmeş, bele mös möggem. elbisem olmiş böle ağaş gibi. tebe ğahdım. şimdi bahça ğapısından dişari, soğağa baiiram, kimi görirsem ermene zanarah içeri ğaçiram. halbu ke, osmanne esgeri gelmeş, iki günümüş. tabe benim ğeberim yoh. bizim burda şimdi bir ğadın vardır. işde demin ğonuşan arhadaşdan evvel. onnarın yanındadır. o ğadın halen sağdır. oni gördüyüm zaman başındaki ehramından tanıdım o ğadını. sabire baci diye seslendim. dedi ki, yavu sen sağ misan? dedim ki, sağam, şindi çihıram. yavu, dedi, bugün ike gündür osmanne esgere geldi daa. dedim ke, ben daa şimdi çihiram. tebe ordan çıhdım, o ğadınnan evüüze geldim ke, böyüh babam vurulmuşdi tebe, o da yaralı yaralı larah getmiş bizem tä evümüzde ike üş ğapıdan içere girmiş, tan-

dır başına bir yatağ atmış, hemen onun üzerine uzanmış. ben içere girdim, seslendim: dede, dedigim zaman, sağ mısan sen, dedi, seyfeddin. dedim ke, sağam. bene bi su ğavuşdur, dedi. ey ğab ğaşıh heş bişe yoğ o sıra; hep talamışlar, götürmüşler. hemen çihdım dişarıda bir katiliyh buldum. ruslardan ğalan, bir rus katiliyhlare derdiler, oni buldum; ğurnuşli puarına getdim; ordan bir su doldurdum getidim; işde, doğrulde oturde./ katilig, bir ğab, yanğ, parhaç. he, hemen suyi işer işmez ğahdi doğrulde, dedi ke, yavu, heş eyhmeyh bulamaz mısan? dedim ke, dede, ekmeyh nerde bulim ben şinde? bir dişarıları dolaş, dedi. çindım dişarıları dolaşdım. bu rifat efende gilin evlerin orda, tosi gilin haggi efendinin ğapısının önünde ğazan ğaynadillar, yane helge. ğasabadan toplanmiş birğaş gişi, ordudan gelennerden de işdirak etmişler; dört beş tene ğazan ğoymuşlar; bütün ğalan helge yemeg bişiriller orda. neyse ben de yanaşdım o ğazanın başına; beyhledim, sıraliyin, herkeşe doldurdular, ben de bir o katılıgı, fasuliya, beyaz fasuliya doldurdular, aldım geldim eve. geldim eve; oni yedig. yedig; zaten hafdalarla heş yememişig; heş bülmirig ke, aj miyıh, susuz miyıh? heç zaten hatir heyala geleceyine imkan yoh ajlığ insanın. ey ikimiz de yaralı. ertesi günü oldi; dedem ğahdi; ey o sıra dohdor yoh, illaş yoh; bizim ğablıcalar var, böyöyh çelmig dediyimiz. o çelmige getdig. o çelmige getdig girdig; üş gün davam etdig o çelmige. o çelmeg yaralarımıza biraz ey etde, ama benim elimin yarasını siyahlandırde. siyahlandırdi; benim artıh ağri fazlalaşdi. bu böyüyh babam, dedemle erzürüme getme ğararı verdig; benim elimi gösdereg; burda kimse yoh. burdan, dedem de yaralı ben de yaralı, burdan erzürüme üş güne çıhdıh, yaya olarah. erzürüme çıhdıh. erzürümde daş magazalarda bir dohdur bulduh. o zamanda heş bir alet edavat yoh, ibdidaye birşey. bahdi benim elime, dedi ki, bunun yarasi üşümüş. üşütmüşdür. bu ğangiren olmuşdur.

buni baba keseg, müsade edersez. kesmesseyh, tā bu umuza vurur. buni bileyhden keseg. kes dedig, o zaman işde bir, şimde o elbeselere ütülelller, yasdıh gibe bişey var ya, öle bir yasdığe goydi. tebe benim eleme de goydi orya. demir zembereyhleriyle, demir kesen şindiki zembereyhler var ya, desdereynen tabeye benim elimi kesde, kesdi ama, heç ağrı hissetmedim. kesde, illaçe vurdi, biz ordan geri döndüg, döndügi üş güne de gine hesangalaya geldig. işde bu yaralarımızi illaşsız millaşsız o gablicaya devam etdig. on beş günde gablıcalar benim eyletde. ayağımdake yaranın qıymete yohudi. sıyırtma bişey geşmişde ama, tabeğe bilegim orada, o çelmig eyletdi. dedemen yaraşe bu memeden vurmuş, sol memeden, işde galbe işdırak etmemiş. gurşun işde nasıl geşmise, bu küregini, arhadan çıhdığı gurşunun küregini bele çayın tabağının bardağe geder, bu tabah geder dağıtmışde arhadan. sona illac etdig işde. o zaman teze yağı, bülmem işde bizde gögerçile mi, göger... şey midir, nedir?/ he, o esge gocagarılar o illaçe yapdılar. fitil yapdıh yarasına, fitil mitil vurarah, buni da eyletdig ke, bu dedem igirme sene daha yaşade. ondan sora, hava cive, yirme sene yaşade, evet işde bu şekilde./ he, tebee oni ben annatmadım. ilk girdıhlare zaman, biz gizlenme yollari aradıh. şimdi isah çavuş isminde bir zat var. onun yüyhseg bir hepengi var, tandır ocağı. gece orya girdig. ben, bir de bir ehdiyar gadın, bir de bir geş gadın, ama bir çocuğe var. şimde bu çocuğe ağlir. ağladığı zaman bu gocagari diyir ki, yavu, bu çocuği boğ, diyir. ey ana cigeri; boğmasına imkan yoh. ya, diyir, yanımızdan çıh, o ehdiyar gadın. tabe kim olduğune bilmiyorum. ya yanımızdan ayrıl, yahut bu çocuği boğ. ey ane cigere, tehemmül edemede, gahdi, oradan çihdi. şindi bizim yerimiz, yane gayet mahafazali yer. orda golay golay bulamazlar. şinde bizim yanımızdan da aycılmir. gadın götürde çocuğe, bu heyhden yuz metire oyanda bir

çoturların pey var, derin bir pey, orya atdi./ tebi atdi. çocuh eyce feryada başladi. gece serin hava, çocugun ağlamasę, bu ğādın bizim yanımıza gine geldi. geldi hepeyhden içeri girdi. birez durdi, o çocugun ağlamasę devam edir. tenemmül edemedi; bir daha yanımızdan çıhdi ki, bir daha getdi o çocuğumu aldi, artıh nereye getdi, bülmem kę, yane o üzünde halan bende, o çocugun durume. /ya beyim, çoh, çoh... işde o gece sabağa geder orda ğaldıh. orda ğaldıh. orda ğaldıh kę, ertesę güni de işde bu şekilde, bu felaketlerle ğarşılaşdıh. elhemdülillah, işde ordumuz girdi burya. ilk olarah zaten ali çavuş, rahmetle ali çavuş girmişdi kę.../ -alıçavuş bizinen barabar...-/ gine burda silah seslere çıhdığę zaman ali çavuş demiş kę, beni bir arabiya bindirin, şehirden dişari çıharın. tebę silahę milahę de gine mevcut. hemen bir ğaç arhadaş, işde bu murat, nemit, başha birisi daha var, buni bir ğağne arabasına ğoymuşlar, çeke çeke, bu cafer efendinin gezadan dişarę evlerinin orya götürmuşler kę, tebię artıh sükunet olmuş, daha bişey olmamiş. bir de getirmişdiler, o gece içinde vefat etmişdir, teze mehellede bir evde. kę, şimdi abidesi vardır burda. allah rehmet etsin, o adamın çoh faydasi olmuşdur. bu hasanğalefi ilk olarah ğurtulan odur./ halıt paşayi mirat annatsın. halıt paşa çoh böyüğ zatlar. ele bişey ki. ğara kazim beker paşa./ -ğara kazim paşa tarębe geşmeşdir, omnar, rüdi paşa, halıt paşa geşmedę.-

KAYIT: B.13; K.B-1; 0452-0496 DERLEME: 09 000 04

YERİ : Kağızman ilçe merkezi

KONUŞAN: Murat ŞENLİK

KONU : Kars'ın alınması

onun, ğarsın işğalene sene annadim ke, esger, bizem ordumuz ğarsın ögünde otuz altede, ikence seferberlig, ele vurduhdan sora herbe girişinde, alaylar bütün birbirinen peşinde irtibatda; ğarsa giremir. bu kafer de dolde tabyelere. tabyelerden o atir ete, biz atirıh daşınan torpağa. alte atle, emer verde ke, mayet suvarılarına, binecahsız, peşime gelecahsız. aman paşam, hedefe bizi sürme; bu ğatden esger ğirilir, ğırılır. ama o zamana ğeden yane şehet vermir: vermir, ne yarali verir ne şehet; mermiden dişere durir. ama ke, kafir tabyelere girmiş, mahas kimin ataş edir. üş kere görgigezli ibraham bey ata sıccıradę, binemedi. binemedığe kimin, dedi ke, bah ibraham, sene dabançanın namlısını öpdürürem; bin atan. bindę; bindığı kimin bunnar isdasiyon mehlesinden alti atliyinen ğarsdan içere girdę. kafirin heberi olmadi. olmadığı kimin, döndi bu adam, deli hesbi, alay ğumandani, nemin oğullarından... oğlum, bir adamın ğumandani gidende, esger neyeder? ey, bütün ordakę olanda, çoği erzürüm uşağı, ğarsın uşağı, paşam hezretlere, o getdihdan sora bizim ölümümüzün ğıymete ğalmaz. biz de gideğ. peşine tāruza geşdi. bunnar orya girdığı kimin, ermenę bu; halıt paşanın yanına ğavuşdular, bayrağı ğalaya tiyhdiler. ermenę sandi ki, esger bütün girdi. tabyalardan ataş kesildi. dersen on beş değğe zarfında esger de ğapıdan içeriye doldę. dolduğę kimin, iki geçeliyin inzibat çeyhdi./ ğara kazim bekir paşa, erzürümli rüşdi paşa, bunnar hep barabarca. tümen paşasi haci hemdi beg, osman nuri beg, tümen paşalari, bunnara, on on iki tene paşa var./ hangę?/ byyur?/ memmed alę paşa, he. bunnar artıh hep orda; ordunun üsdünde ya. o an üçün, ğarsdan o te-

efa horom köve vardır. horom kövüne ermene gidir. geriden de es-
er daha desdeyhlir ke, cepe dutmasın. bırahmir hä! boğuzkesene
rmene yendi. horom kövünde de o gece esger galmade. ertese güni
e boğuzkesenden galdırdi, artıh, arpaçay, gızılşahşah, mollagör-
ege yendirdi. mollagörceyhde, ataş kes emre verildi.

KAYIT: B.14; K.B-1; 0618-0692

DERLEME: 09 005 02
YERİ : PASİNLER ilçesi
YENİKÖY köyü
KONUŞAN: Hatice OTLAÇA (33)
KONU : Masal

bir varımış bir yoğumuş, padişahın üş tene ğızi varımış. demiş, vadim olsun, kim gelir ğızlarımi düvürci isderse, onnara vereceğem. iki ğızın ikisini de gelir bineyh daşına otırır, verir gidir. gel gelelim küçüyh ğıza. Küçüyh ğıza, gelir çıhir padişah dişari ki, bineyh daşında bir yerde-gezen otırır. diyir ki, ben buni buna nasıl verim? ğız da diyir ki, neyidim? dedi, baba, yazım, gederim; ver getsin, ne olacah. alıp buni götürür bir binadan içeri sohir. diyir ki, falan güni damat beyler bütün çıhacahlar cırıda. bah, diyir, ben, diyir, ne şekilde elbise geydiyimi heç ahlan gile söyleme, sora arar beni bulamassan. peki, diyir, bu. gel gelelim cırıd olir; şenniyh yığılir; cırıd oynillar oynillar. böyüyh baci diyir, aman bin maşallah, bizim beye bahsana. öbüri diyir, aman bin maşallah, bizim beye bahsana; ne güzel, diyir, elbisesi neyi. küçüyh ğızın boyni buruh durir, çünki beyi söyliyemir. son son cani sıhıldıhliyin diyir, felan atli bey de bizimdir, diyir. bir de bahillar ki, cırıt bozuldi; deliğanni düşdi cırıtdan. gelir, diyir, ben sene demedim mi, beni söyleme, diyir, arar bulamassan. peki, diyir, beni demir çarıh, demir degeneğ, geysen arar bulamassan. alliyısmarladıh, diyir, çıhir gidir. ğız da, ağlir, ağlir, ağlir, ğahir gelir babasi gile. alliyısmarladıh, diyir. bir hali heybesi altın doldırır, yola revan olir, düşir gidir. gidir. az gidir üz gidir, dere tepe düm düz gidir, geri dönir, bir çuvaldız boyi getmiş. arir, arır arir, emir yemeni bulamir; ayahları gelir pahır ğalasına dayanir. bahir ki, punğarın başında otırır; ğızlar gelir desdilerinen su doldurir gidir. diyir ki, burasi nöresi anam? diyir, burasi pahır ğalasi. orda eli-

ni atir ğulağına: - pəhır ğaladan inenner - pəhır lalın gəyenner - emir yemeni gördüz mi - ömrüm çimeni gördüz mi - ğız ğaldirir, emir yəmen senin neyin ki, sen emir yəmene türki ğoşmusan; torpah başşan, o benim ezemin oğli, diyir. bacım, bülmedim söyledim. o, emir yemen bizim oralarda ele bir türküdür, onun çün söyledim. peki, emir yəmen nerde eylenir? diyir, burdan ireli gidersen, gümüş ğala, gümüş ğaladan gidersen altın ğala, orda tır ğalada eylenir. gidir gidir, yola revan olir gidir. gümüş ğalaya dayanir, gəne ayni, o təze punğara suya gidir. bahir, ğızlar gelmiş desdilerinen su götürür. diyir ki, bene bir su vermez misiz? içim. diyir ki, iç anam, ahen ne olir? alir içir; orda bir türki söylir; üzügüni desdinin içine atir. - gümüş ğaladan inenner - gümüş lalın gəyenner - emir yəmeni gördüz mi - ömrüm çimeni gördüz mi - diyir ki, valla abla sen oni ne tanirsan? o bizim ezemizin oğli; onun duguni başladi, artıh duguni olmiya. biz oni, ezemin ğızına almişlar. sen oni ne tanirsan? diyir, bizim oralarda türküdür, diyir, ambu suyi da götürün emir yəmene verin işsin. ğız gelir seyirderah emir yəmene diyir ki, diyir, punğarın başında bi tenesi bizinen ğonuşdi, ambu suyi da yolladi ki emir yəmen işsin. emir yəmen bir yudum alir içir; yıhandığı sıra, görir. görir, ordan diyir ki, eceba bu nerelerde oldı ki, geldi; bu geldi, bu muhannet beni buldi? şindi ben buni nasıl; ezemin ğızını almasam devler beni parçalar; alsam, bu, biz yaşamazıh. gelir altın ğalaya çıhir. gelir o punğarın başına, orda başlir, gəne ğızlardan su isdir, su veriller: - altın ğaladan inenner - altın nalın gəyenner - emir yəmeni gördüz mi - ömrüm çimeni gördüz mi - - bayırda gezen bacılar - yüreyhde çohdur acılar - söylen canan içizde mi - söylen yarım içizde mi - emir yemene heber gidir. emir yəmen nasi yıhanirsa, bahir, yüzüyh çıhdihlıyın diyir ki, ola, bu geldi beni buldi. getirir, diyir ki buni

alir. gece dışarda ğalir. devler getirir buna bir tene kemer veriller, bi tene top veriller altın şeyhlinde. emir yemen getirir, diyir ki, buni diyir, pine ğapadah. pine ğapadillar. emir yemen gelir ezesine diyir ki, olmaz mi, diyir, o ğazların pininde olannan gidim ben bir sahat otırım. diyiller ki, get otur. gidir otırır. alti tükan, üsdünde de terziler... yoh, alti ğaz dami, üsdünde de terziler tikiş tikiller. bir de bahıllar yari gece oldi. bir seda, bir meni, ele ağlir, ele ağlir ele ağlir; bir işıhli yerde otırır. egilir bahillar ki, bele daha sene ne diyah, padışah ğızi padişah gelini. bele top şeyhlinde bir lamba yanir. deve heber veriller. dev gelir diyir ki, niye buni bene ver, ben seni emir yemennen, diyir, nişanni gösderim. peke. oni elinden alillar. o güni emir yemeni serhoş edir, işgi içiriller. içiriller. gelir emir yemennen ğız bir sahat ğalir. heç, serhoş, annamir etmir. ki, ğız gendini tanıda. gine alir gidiller. üş gün ayni o keza. üş günde, elindeki kemerini, topuni, lambasını alillər. ahırında, düğün, toylar, şeyler tutilir. dev sezir ki, bu öbür ğarısi gelmiş burda bunnan evlenecah. tutir buna telis verir ki, gidersen, diyir, bu telisleri, ahşama geddir, tuy doldurur getirirsen; düğünümüz tutilir, tuydan döşşegi neyi olacah. peke. ğız ağlir, ağlir, ağlir. emir yemen bir daldada gelir, diyir ki, neye ağlirsan, diyir. al bu torbalari, çıh felan dağın başına, gelen ğuşlara de ki, allahını seven ğuşlar tuyuni töyhsün getsin; emir yemenin düğüni olir. peki, diyir, alir gidir dağın başında, ağlir, ağlir. geçen ğuşlara diyir, tuylarızi tökün, diyir, emir yemenin düğüni olir, diyir; tuy isdiller benden. geçen ğuş tökir, geçen ğuş tökir. torbalara doldurir, alir gelir. diyir ki, ğari eyğdah, bu bunun da ğolayını buldi, diyir, emir yemeni ğızının linden alacah. peki, diyir. cenabi allahdan nida gelir: emir ye en su olir, ğız da bosdan olir, burahillar bu buna ahir. bunnar

da yeşerir. onnar yiyir içir muradına geçir, biz de yiyağ içah, dünyada muradımıza nayil olah.// hekayenin adi emir yemen; benim adım hatice otlaca.// - sevda dediyim araz - yüreg oynar can almaz - sevdayi bilen baba - gızından para almaz - - sevda serinen olur - kirpik karinen olur - ginamayın eş yaren - sevda biriynen olur - - altındır açamirem - gümüşdür seçemirem - ginamayın eş yaren - sevdadır geçemirem -

KAYIT: B.15; K.B-1; 0652-0758

DERLEME: 09 011 01
YERİ : PAŞİNLER ilçesi
TİMAR köyü
KONUŞAN: Seyfettin KILIÇ (47)
KONU : Karışık

Seyfeddin Gılıç, timar köyünden./ timar köyünden; hasankale timar çöyünden. çöyümüz galaya on çilometire yoldur./ yaşım, üç yüz otuz dört; kırh altı, kırh yedi yeşindayam. bizim çöyümüz bu bakımdan, yane bu medene bakımda iyirme, iyirme birençe asırın, yani düzenine karşilih, yane çoh mehrumiyet bölgesidir. eyer çöy bahımımızın, yane mihdarlar tarafından olsun bahımsızlığı, eyer de devletemez de nezeretibare çöyümüze almiyor. yane bu devletemez alıyor. şu... şimdi bakım hesabına gelende, çöy mihdarlarımız, çöyümüz bizem ormandır. üs yane ormanmihdır. erazımız da, ön gısmi birez suludur, birezi susuzdur. eyhserisi susuzdur. çoği susuzdur yane. çöyümüze yol yohdur. on kilo-metre çöyümüz bu gasabiya. çöyümüze, efende, şimdi, bir kere güş güşluğiynan uşmaz. yayan adam gider gelir. ayni zemanda erazımız, muhim erazıdır. gübrelerden faydalanamiyan, faydalanmah yoh. bir kere, gübre devlet verir. gübreden faydalanma yoh./ alışmıya imkan yoh; mihdarımız zayif; ahli idrak etmiyen bir mihdar. çöyümüz de pek nahılhan etdi; ayni zemanda geçim darlığından, eyhsere gonşularımız. ey çöyümüzün bugün meşe hesabına gelende, odun, güzel odun, yahacağ odunnar geler satılır. çoh güzel yahacağ odunç verdır. aşşağe yuhare beş buçuğ altı saat, yane yedi saat diyebülürem sinorç vardır./ evet, güzel çamı vardır. çamlıhdır. gendeşi alabalıh suyudur. suyi du çoh; çamların güzel sularç vardır, çamlıhların. yaylalarımız hoşdur. ayni zemanda beside çoh güzel, yanç yaylalarda idare decah durumdadırlar. yalanız çöyümüzün bakımsızlığı; mihdar zayıfdır. yane, mihdar zayıfdır. buni da giden gaymagam bey diyir. bir mihdar varıdi, az-çoh çalışirdi. mihdardan hiddetlendi. oni,

işde o telğıraf direyhlere, telefon melefon çövre alınma hesabi varıdı. niye gecıhdırdın diye, tebe çövümüze de birez niyaz etdi yalilile bizem çövümüz gej yaza tabe geler, yane anaşabiler me, yane diyecegim, birez buralar önce açılır; çövümüz az dağa düşdügi kibe, dağın etege olduğundan gec açılır, burya karşılık. valise yapamirsan diye dutdi, muhdarımız da hiddetlendi, möhörleri atdi, getirdi bir eziya verdi; eza da çoh pejmürde. çövümüzün çoh nohsanıhları var; çövümüz çoh gelirli çövdür. yoli yoh bir kere. çöv de çoh fakırdır./ su bol, suyi çoh güzel bol./ işme suyi, heyir, çeşmemiz yohdur./ camımız da vardır; meyhdebimiz, ayni zamanda gel gelelim en muhim bize, meyhdep darbasi. meyhdep bahımsız galdi; uşdi meyhdep. her terafi gapandi meyhdebin halile. heş bir çöv meyhdebe heves etmeden, bizim çövümüz meyhdep yapdırmışdır. aşşaği yuhari dokuz yüz kırk iki, kırk üşde meyhdebi yapıldi. çoh güzel çocuhlarımız ohirdılar, üçe diyin, yani üçünci sınıfıdi. üçünci sınıfıdi; üçe diyin de ohirdi çocuhlarımız. şimdi çocuhlarımız ohumadan da mehrumdurlar./ he okul yohdur; uşmuşdur. efendim, meyhdep bariberbad olmuş galmış ortada./ gülegüle./ bizem çövümüzde üş beş ev vardır, eli dolanır. öbürleri de, işde ormandan ormandan odun modun getirir, idare yapallar. yalnız yaylahlarımız genişdir. mal davar yeridir. gelirat eyidir./ peteg, güzel pegi olur. bal, güzel bal olur. han, ey goyun beslenir bizem çövüzde. alabalığın da eyce ey yeredir, su dağda olur alabalıh, yane dere. su boyunca çövden üş yana alır, aşşağa yuhare dört beş sahatlıh yol çıhar. ey balıhlar olur. alabalıhdır, hem de haş bahdır; menşurdur. ele doyurullar ke insani. illah da şöle yapasan, dağın üzerinde gızardasan, birez de duz ola sepesen; ateşi aha, efendime söylim, ateşe yahdıhdan sora, onnare temizliyesen izel, işlerine duzi sepe goyasan sali, sal daşlar deriz, sal daşare goyasan hemen ateşin içerisine. o narlandıge gibi, ateşde gü-

zel gızarır. o getten lezzetle olur ke, yağ mağ işi deyeldir./ yağda daha eydir, daha lezzetlidir./ keyhliyhleremez, ele güzel keyhlig olur ke; keklig, çoh güzel keklig olur. duzah gurarız onnara da./ işdi, kanunievvelde kanunisanıda, şubatda. martde düşmezler duzağa; çoğı hillebazdillar. kövün önnerine, tayalara diyin geliller, o çil çeyhliyhler. güzel çeyhlig, bir de çil çeyhlig vardır. evet, o çil çeyhliyhler tah gelir çövün ögüne gireller. yane ya, şeylere, böle davar dengelerine, samannıhlara, otluhlara gelir gireller. o güzel çeyhliyhler, çoh güzel öteller. onnara getirir şele, üş tene ayah, biz onnar çertme deriz, bir çatal goyuruh şele, uci çatalli, uci çatalli bir ağaç, yane ince bir ağaç. efendime söylim, onun, bir ike terafini kertlerih bir bu başdan, bir de o başdan. bir de kertme, hörhörz, efendime söylim, şeylige getirir bir de şöyle sale, oyarız altine, bir sal gapadırız. etrafına dört köşele şey yaparız, guyi şeklinde. yane, aşşağe yuhare bele, işdi on santem filan genişligi, he dört köşe. çeyhligin üzerine sal gapanmamah üzere yane, deydi me öldürmesin. onun içerisine yem tökerih buğda. ona, onı avlamağ üçün de etraflarına tökeriz bir baş tene ki, fazla töyhmezih ki, doyar, geri döner, düşmez. fazla töyhmezih, ele avlama üçün bircer ekişer tene atarız. keyhlig gelir oradan, işd aç hayvan; tepe gış mevsemi, bir yandan barınamir./ tereyhlerin diblerine gurarız eyhseriyet; gar almiyan yerlere. yane gar yağmameş yerlere gurarız, gurahlih yerlerine tereyhleren, daşlıhların. bunnar la gelir orda yemi gördühlare gibe girerler. girdiği gibi, o çala vurduği gibi çatal düşer, sal gapanır, o galır altında. efendime söylim, halile onun da günde ike defa gezmese vardır. bir sabahlayın gidilir, bir de ahşam sahat işde üş dört filan alarında gidilir; mayene olur gelir; düşennere alır gelir; düşmiyenneri de şe yapar. une eyhseri tilki çoh mefdundur. tilki,

duzahları, çoh ğurnaz hayvandır, bülür; o duzahlare kontirol eder boyuna. hemen düşen duzahlare burnune verir sali ğaydırır. çekligi ordan dutar, alır gider. gidersen ke, keklig yoh, düşmüş, keyhlig yoh. baharsın, buyane çıharsın ke, tilkinin berfin üzerinde izlere belli tebi. efendi, anmarsın ke, tilke dutmuş bizim nesebi götürmüş./ ayi vardır bizem çövden yuhari. işdi üş sahat filan, geniş yaylalarımız vardır, çamlıhdır. meşe, ayni zamanda yahacah ğavağ odune olur. ayi vardır. efendi, ayılarımız pek insana sarhmazlar ama, çoğ ayi vardır. onnar da evet ormanda, eyer ğuzeyhlerimizde barınıllar. esasle dağlarımız vardır. onun üçün yalanız şe yaparlar. çoh ğuşburne olur bizem dağda. ğuşburniya düşgündür. bir de çekire olur; çekire diyilen bir ot olur. o çekiriye düşgündür. onun üçün de dağdan çekilmezler. yanı onnare idare etdireceğ derecede bizem dağda onnarın yiyeceğ ğıda maddelere olur onnarın. onnarı güzelce yerler./ he, yabeni geçisi bizim dağda barınamaz; açıhdır. açıs olduğundan, peyh barınamazlar. bizim dağda olan, ğurd olur, tilki olur, sansar çoğ olur. sansar olur; yakalallar. ona da tuzah kurallar; avcular gideller, icabıhalında anmare çıhardacah zağarlare olur. onnarın avci zağarları deriz. avci zağarları zerzember dediğimiz çarhatdır. eyhseri çoh çarhatdır. yanı bele, aşşağe yuhare ike sahat, ike degge, üş degge çeken geniş çarhatlar. zerzember deriz biz ona. yanı altı genişdir; üsdi çoh dağlıhdır. unnarın içindekine o zağarlar alışğındır. oni ğohiyinan bulurlar. hangi terafa ğaymışsa oni oralan bulur, tayin eder, çıhardıllar. şayet çıhacah yeri olmazsa avcuların, efendime söylim./ şuni bir kes bir degge.

KAYIT: B.28; K.B-1; 0524-0566 DERLEME: 09 028 01

YERİ : PASİNLER ilçesi
KÖPRÜKÖY köyü

KONUŞAN: Muhammet (?)

KONU : Köy işleri ve geçim

/ olay molay, ben ele şeyler bülmem. / adım, adım mühemmet. / doğumum üc cüz dohsan, üş yüz dohsan. / iğirmi üşde. / yoh, ohumasi yazmah bizde yohdır. / ne annadim? ne annadim ki? / keçimmiz ireşberdir. ireşberlig, evet ireşber. / neye, ireşberliyhden, işde bir yığın şeyler. / ekerig, allah verirse de bişey ğazanarıh, vermese bişey yoh. / ey bahar geldi. / bahar geldi, çifdimizi ğoşarıh, tohummızı ekerıh, herkeş halına göre. yahud kotan olursa, kotan eşini ğoşarıh herg ederıh. vergi cenabiallahındır, ne verirse, vergide genehet ederıh. / ne yapah, buralarda ele bir ticaret yoh ki, ireşberliyhden geyri, bişey yoh. burada başha bir mehsul olmaz. / düyün müyün. / - mahsus diyiller, cel cel ali emmi, ali emmi, cel cel! -/ düyün de ne ala, herkeş halına göre, halına göre düyünni yapar. / yoh. / kayseride. / muha... muhacir getdim. / yoh, ne getir... bişey de ne vardi, ne getireh. millet. / yemeyh çeşit... / yoh, kim varidi ki seneet öğrene. zeten umumi esger olmuşdur. kimse ğalmamışdi kin seneet ögre... ireşberlig... / üş sene. / evet. / evet tereke... evet, evet. / ey işde, kovünde bir ğonşuyuh. biz eses gürcistanniyıh, vilayetimiz tiflis. / haee, vardım, on on beş yaşında vardım, evet. / niye gelmiyr? mel... melmeketimiz. neg ne annadah o vahıt... / ey keçineyrdik, o vahd, doğrusu nigalayın zamanında keçenmeyimiz eyidi. burayıday eleydi, orayıday eleydi. cebir yohudu. herkeş gendine ğazaneyrdi. esker vermezdi. bişey vermezdi. gendi şahsına ekeyrdi, biçeyrdi, yeerdi. zengin melmoketedi. davari çoh, bir yerden bir nohsaniyeti yohidi kim. bu şey halında, seferberli halında artıh ğarişdi, birbirine hepsi.

orada bura kimi oldi. / o vaḫıt bizim bura da seltənətliydi. i-
girmi üşde geldiḫ, buranın da keçimi daha alaydi, daha eyidi,
evendim, sonra sefer... malum ya... ğarişdi birbirine efendim.
yıḫıldi. millet fiğere düşdi. daha da allah hökümetimize nohsa-
niyət vermesin. her tərəfi vurdi girdi. gəne aldi, gəne hökümə-
tımız yığıldi. biz də yaşadıḫ hayatimiz.

KAYIT: B.28; K.B-1; 0570-0686

DERLEME: 09 028 02
YERİ : PASİNLER ilçesi
KÖRÜKÖY köyü
KONUŞAN: Ali KELEŞ (65)
KONU : Köroğlu hikâyesi

/ haan. / kor ne annatdın? / -şey ney...- / atmış beeş. / hasangalasından. / isdersiz onun gazelini söyliyim. / ha onun gazelini söyliyim. / adım ali keleş. oni demezsen kel ali de çih dişsariya. / tevellüdüm üş cüz on alti. / bour! / yoh. koroğli... / gazel./ ibrahim haggi marifetnameyile ilgili. / var. / şindi bu ibrahim haggi hazretleri nasıl, sen eyce tut babam, bunun oğli şakirinen zekir varımış. / bu şakir zakiri teh edermiş. / zakir işki içermiş. demiş ki, baba, şakir demiş, baba demiş zekir raki içiyor. demiş, oğlum ilişme. mesel emirde şakir yahalamış ki, efe beni bir irşadet. hasangalanın o burc var ya, mağaranın üstü, cuma güni çıhartmış orya. zakir de meyhaneden gelmiş. demiş, anne, nerde efem gil? demiş, zakir, efen herhalda şakiri götürdi irşad edecek. bu sukuten gelir; gelir dalında durir, ama, haggi merifetnamenin heberi yoh. diyir ki; bahir bir bölüg güş geldi. e onnarın kerameti evliya kerameti: at oğlum şakir. yekinir yekinir atamir. baba atim mi? at oglum. diyir. atdığı kibin zakiri geldirirler. orda diyir ki: - badeyle dindeeyn nuş eden agah - ne gezer mescitde divaaneler vaar - anı kim kimsiye almaz ilişilik - haggа vasil olmuş divaaneler vaar - komankeş olanleen yayi dartılır - er olanın gılıncie arşdan asılır - göç igid meydandaa basar basılır - ne güzel meydanda allah merdaneler vaar - - eşge düşen igiod eşge alışıer - çıkar gelir meyhaneden aman allah geliir ulaşır - haggа vasil olmuuş divaneler vaar - - gel haggın sırrınie eyleme zahoed - bu yolda dersen olayım maheer - harabat ehlinee şakir hor bahma şakeer - definiye malek veraaneler vaar - / tamam babav. / ola rameş, ola rameş, ola ra-

mes...// hasanğalanın odalarda örgendim. / hee! / buni söyliyen herkes de. aşiğler söylerlerdi. / hekayet efendim, yedi ğoldur bu. / e bennam artığ ğoli bülür. içine, içine yalan ğatallarsa eger çoğ sürer. yalan ğatmaz dorğı söylerseler. / yalanı dorğı da, efendim, şindiki zemanın şenniği nasıl yalan palan tağıyor. onnar da o sıra yalan palan tağıyorlardı. / şindi nasi edeçeyik babaÿ. / ola rames. / -köyün namını ğayıbetme.-/ - sallana sallana amman geliir geçeerseen - dolo dolo oğlan bade içeerseen - üzü üzüyen çoçoğ çocoğ kefin biçeerseen - oğlan gönder gelsin gemer taayii - / buni babası dedi. / hasan beyin babası, babası söyledi. aldi oğlanı sallana sallana aam gelir geçeereem - dolu doloo baba baba badee içereem - üzü üzüme efendim kefin biçeereem - ğolay vermem gemeer taayii.- buni da oğli dedi. aldi bi daha: - megem kargılarmız)buni koroğli diyir ha!(bizim yağlıdır - temri kanee dağlıdır - oğlan ee kellen keserim terkiye bağlarım amman - oğlan gönder gelsin şu al atii - aldi oğlan: - biz bülürük baba baba ğargılarız yağlıdır - temri ğane efendim ğalee dağlıdır - çoğ kelleler baba baba terkiyee bağlıdır amman - ğolay vermem gemeer taayii - yetmez mi? / - çocuğ işin yavri yavrii ğale yaş oldiiee ğurda ğuşa amman amman leşin nesibo... - oğlan gönder gelsin şu gemer taayii - aldi oğlan diyip keseceyem: - anamdan aldım baba ben de örneyii - alay başlaari efendiim ayvadey beyleree - size dellер ağam ağam ğarğa dernegiiee - gönderin hanımlar gelsin - dedi. köroğli hasan beg olan yen dedi. haman yendi; güleşdiler. haman hasan beg babasıynan güleşirken, hasan beyin ati koroğlunun atının yanına getdi. koroğlunun ati tayi ğoğulamiya başladi. koroğli şaşdi buna. nasi oldusa, koroğluni vurdığı kimin, gemiye elini atdi. ğah olan dedi. sen benim oğlumsan, dedi: ben eşitmişem, kime yığılırsan, ya oğlumsan ya ğardaşımsan diyer. orda ğahdi el ele

KAYIT: B.15; K.B-1; 0000-0080

DERLEME: 09 031 01
YERİ : PASİNLER ilçesi
AŞITLAR köyü
KONUŞAN: Şefik TAMTEK
KONU : Düğün adetleri

5 seferberlege gördüm; hatereme geler./ ismem, şefik tamtek./ tizge köyünden./ hasangala, tizge köye./ seferberlikde ben dört yaşındayıdım burdan giderken; ermenileren otuz dörtdeke hakaretlerene gördüm. bütün burdake çoluğe çocuğe hep bütün yane süngülere vurdular. bu hasangalasında süngeye vurdular bütün çoluğe çocuğe, gadınnare. bunnare gördüg ermene herbende. burdan gaçarkan ermeniler bu işe yapdılar bize./ biz harbe girmedig; ben çocuğudum o zaman. tabe bizim asger herbdeyidi./ yaşım, üc cüz otuz dokuzla./ nerelere geder? suvasa geder getmeş. hergün bizem işemez budur: hasangaleye gelip getmeg; köyümüz yahın olduği üçün./ yoh okul yoh./ ilkokul var./ getmedim./ köy dügünnerenden edebülürüg efendem işde./ köy dügünnere çeşet çeşet var: zengin olannar çalgiyınan, şunnan bunnan düyün yapar. fakır olannar da işde halına göre düyün yapar./ hö, bir adam, mesela şimde köy düyünnerenen, oğluni evermeg üçün gider mesela bir gapiya, bir adamın evüne, gızına isder; biz de başlıh derig, bu başlığe keseller./ olabülür: üş ben lira, beş bin lira, on ben lira; adamına göre bu. adamına göre. gızına göre deyişmez. zenginnige göre olur bu iş. deyişmez. ele fakır gıze var ke, zengin gızından çog üsdün. laken, o gidir bin liriya, zengin gıze gidir otuz ben liriya. ondan sora, kesim keseller. o gızın ne eşyaseğ varısa, oğlan terafından bütün alınır. babası da ne gatacağısa gatar. gelir düyün eder, alır çıhar gideller. bu geder./ ey bilər./ ağız ferhlerinde, yane, lisan şeyinde me? bizem buranın lisane pek ele bildiyin gibe bişey deyel; birez gabataslahdır yane. bu geder. olannar çoh, efendem. hekaye bülmem. bugün benem birez de başım dar-

ğın, ānadın me, onun üçün peyh fazla da gonuşamiram. mazur görün bu işe. bir sahat evel gelseydin bizem kövden çohlare varide burda./ erzurumda şimde yoh. bah o adamın gözüne oymiş çıharmişlar, bağ orda otirer./ anşinde gel, de ke, murad eme, beleyiken bele, sene tarlanın başına götirir. ne görmüşsen tarlan? arada da yeşil bişmişihdir.

K.YIT: B.28; K.A-1; 0000-0193

Dosya No: 09 046 01
YERİ : PASİNLER ilçesi
ÇAKIRTAŞ köyü
KONUŞAN: Ahmet TAŞDEMİR
KONU : Köy işleri

/ yekebad. çahırdaş. yekebad, çahırdaş. / ehmed daşdemir. / doğüm yerim tenzile köyi. / yaşım, üc güz on. / reşberlik, çifcilik yapiram. / hayır yoh, ne yeni yazım var, ne eşgi yazam var. yoh. / hayır, çıhdığım yoh. bu memleketden dişari çıhdığım yoh. / -seferberliyhde getdin, nasi oldi, neyetdin efendi?- / ordu-luhdan açim... ordululuhdan. ordululuhdan efendim. top götürduh, öküz goşduh, efendi, hizmet gördüh, yaha... yahacah esgere hizmet gördüh, efendi. urus bizi sürdi getirdi. biz urusi sürduh götürduh... çoh zehmetler ordululuhda çeyhdih... çifcilig, çifciligimizi... şindi, ekinimizi eyhdiyhden sora, efendi, döner herg yapanih. o hözan tarlaleri sürerik. ondan sora ekinimizi biçerih. döner o herhlerden ekerih. / efendim, sırayınan, işde pancarımızi ekerih, pancarımızi toplarih, efendi. / efendi, gürbe töyh.. bey, güz mövsumunda olanca köyün içindeki gürbeleri çeker tarlalara seperih, sığırnan, arabaynan, öküz arabasiynan. efendi, baharın oni ekerih. sora o gürbesiz tarlalari güzün buğdalarımızi ekerih. baharın o gürbe töyhdüğumüzlere arpa ekerih, patates ekerih.../ sora pancarımızi ekerih işde.../ onnari ondan sora artıh biçerih, döğerih.../ patatesin de fazlasini saterih, efendi, evümüze yeterligini eylerih. pancarımız da zaten verrih hökümata, ne olur anni. / reşberin tırpani var, dırmığı var. ev reşber çekir oxya eliynen. traktorumuz yoh efendim. öküzümüzi goşirih, bondurığı var, samısi var, gayışi var. küregimiz var ahbın, şey doldurmaya. ahbın evet.../ -iki söz söylir dutılir galir benim kimin.- / efendi... bu bahar mövsumünde ekerih bir de güz mövsumünde ekerih. buğdaları güz mövsumünde ekerih. şin-

di de yaz mevsumünde patates ekerih, arpa ekerih, gine buğda ekerih, çavdar ekerih, güz mevsumünde ekerih evet. herg ederih şindi bundan sora, çifci ekini ğurtardıhdan sora gocaluri herg ederih... / evet... ekini.../ hayıh, hayır, fazla tarlalarımısi şindi gününden evel herg ederih. o biçmeye olan ekinde hasılat olmaz. Ğıymeti olmaz, efendi, onun da o bişdığımız ekinnerden pancar yeri gürmiye, şey ederih... gürbe serperih; höküмat gürbe verir. o gürbeyinen barabar pancar ekerih. o güz mevsumünde ğaldırdığımız tarlalara... / hayır, hayır, pancarı höküмatın mizberleri var, mezber... mizberleri var. onnan ekerih, merdene vururuh, en evel merdene vururuh, ondan sora mizberlerinen ekerih. onden sora çapa yaparıh. çapadan... / çapa işde neyse pancar belli olursa o zamannar bir ufah çapa vururuh, ondan sora dönerih seyretmiye. seyretmeden sora bir çapa daha vururuh. ondan sora bir çapa daha vururuh. artıh adamına göre, çalışmıya ğarşi... işde oğullarım var, üş beş tene, onnar çalışıllar, evden aylelerimiz gelir çalışıllar, evcek on gişi, on gişimiz de tökülruh pancara. evet, patatese yardım edeller hepsi, beceririh; söymiye gelende de söker payhlarıh... işde... / onnarın, höküмat çatal verir, bele iki barmahli; onnan sökerih. orda oturur aylelerimiz de koser, çocuhlar da keseller, payhlallar, arabıya yüyhler götürür... ğantara yatırırıh. ordan sora geçer gider. / dört tekirli arabalarınan, vurğunlarınan. / öküz arabası... evet. / hayır, yannarına tahda ğoyarıh; tahdalarını üsgeyh yaparıh... iki buçuh ton bir çift öküz çekebilir. bin beş yüz kilo götüren öküz var, bin kilo götüren öküz var... / dorği tar... dorği tarladan götürruh, tarladan... / yol falanımız da işde reşber yoli efendi. minnetinen çekip götürecağ artıh... öküzün artıh merhemetine. evet... evet... evet... / erzürümde alış-verişimiz, efendi, bize ne lazım: tuzumuz lazım, kazımız

lazım, çoluh çocuğumuza elbiselik lazım. onnari alır geri dönəə gelirrıh, gelir burda zirəətimize baharıh. / bazi olur ki galırrıh, bazi olmaz ki galmazıh... evet... evet... / şindi geldin sen benim ğızımi isdedin oğlan. efendi, ben senden iki bin lira para alacaam. efendi ğızıma elbisə alacahsan, efendi, bülmem hali alacahsan, efendi, karılyasını alacahsan. ney lazımısa alacahsan, ondan sora ben də senden aldığım hedemeyi ona harciyacağam. Ğızıma harciyacağam gine, və gine üsdüne ğoyup gine harciyacağam. köylerin usuli odur. / evet... evet... / sözkesmiyə isdə... bögün ben senden bin lira alacaam... şerbet içeceyik, evet, çerezimizi alacash... / datlılıh. / evet, hazırlıh başliyr... / evet, düyünimiz də, artıh gün keser, eger o adam varlıhlaysa ela götürebilir, varlığı yoğısa, bi sene sora götürebilir. artıh gücü çatana. çatmiyan birez de beyhler. tah ki, onun mesarifini görene ğeden. / düyün yaparıh, evet. / efendim, düyün yaparıh. artıh gücü çatana. çatan çalği getirir çaldırır. efendi, gücü yetmiyen də ele bir alır gider... alır gider, evet. / efendi... / merasımmız, efendi, artıh ğongi yığılır, bir düyün yapar. bizim merasimmız odur... ğadınnar bir yerdə, erkeyhler bir yerdə... / düyündə at da binerih, silah da olursa atarıh. efendi, cirit da oynallar. eger bir zenginin düğüni olursa; yoh, bir fahirin düğini olursa, sessiz, gücü yetərsə bi çalği çaldırır. gücü yetmezsə... / tebi ğaçırrıh. gücüm çatmadıhdan sora heydacağam. derdəmez ğaçırıp getirecağam...

KAYIT: B.13; K.B-1; 0496-0652

DERLEME: 09 049 01
YERİ : PAŞİNLER ilçesi
AGGAŞAR köyü
KONUŞAN: Nusrettin GÜLER (42)
KONU : Toprak tevzii

nüsrettin güler,/ paşinlerin agçaşar köyi./ nüsretdin güler, dokuz yüz yirme altı./ yane bu komeşeer geldigden sora he mi?/ komeşeyen şindik köyümüze geldeğ, herimize yetmiş beşer dölüm, şey verdi, ereziye verdi. biz, birenci güra olaraḫ, yani temiz olaraḫ, ey olaraḫ verildi. sora gomşularımızın bir gısmı ḡabul etmediler. yani raze olmadı haˆ dedi, efendem, bir terefini verilmiş, yani, mer'amız birahmamış. şindiğ ikinci ḡuriya ḡoyduḫ./ eğ ya, bu ikinci ḡuriya geldi. ikinci ḡurada çoḫ dölümüni fazla verdi. haˆ, dölümüni fazla verdi. sora bele bir tarlağ üş gişiye verdi, dört gişiye verildi; hepsi ḡarmę ḡarış oldi. sora ben, bir de azem vardi. hane, onnar, o esgiler geṫdi, o muḫdarlıḫ. benmen birence aza, biz şeye geṫdiğ. erzurüme geṫdiğ. erzürümde hüseyin beye geṫdıḫ. hüseyin bey üniversitede onirdi herḫal, hüseyin beye gördüğ eveno geṫdiğ. dedi, yaˆvu siz eṫdiz, biz de eṫdiğ. biz o sıra muḫdara dedim, memet ḡayaya söyledim. memet ḡaya baḫ, siz bizi ṗikaat eṫdiz; sora müdür beye ḡaldirdi şeye verdi, diyarbekere verdi. onnare hep dağıtdılar. dedi, madamki siz eṫdiz, biz de bele eṫdıḫ, yane fazla yazdıḫ da, gelin işşinize oğraşın. e, benmen o süleman geṫdıḫ, hüseyin beye dedıḫ, sen bülürsün, buni, bize bişe, bir yardım et. artıḫ, hüseyin bey dedi, valla daha elimizde iş geşdi. ne geder dileyhce de verdıḫ, imar iskan bakanına verdıḫ. sora imar isgan bakane bize havale eṫdi ke, dedi, şu ḡiymete tadilat ḡomisyoni ḡonulmuş. yane toprah tevzę ḡomisyone verelmemeş. dedę, tadelat ḡomisyone ḡoyulmuş, sora, tadilat ḡomisyone, hane bizem ḡaymağam, özel idare müdüre, bilmem şu bu. geldeğ burda da tesdeğ eṫdeğ. bunnar da ḡoyulmameş. artığ o idia-

ya dileyhce verdıh, şindiye geder sökmedeh. anşinde eleçe dürer. şinde paramız, borçumız da, tehaitlerimez hep pangaya gelmeşdir. panga da isdir, biz de veremirıh, köylüce yane. köylüce, şinde diyor ke, şeyé olursa, yane bu alım olursa, ödemese olursa, biz tapulare teslim ederıh. çünke hem giraşdırı elverişle deyel, hi de fiyetli verilmiş. ağlın biz de sökemedığ işde, eleçe galmışdır./ var evet./ ike tene./ davam edir evet; dohsan beş öyrencemez, gaş öyrencemez vardır./ a, hayır, yüyhseyh giden yohdur. bizem köyde yüyhseyh olan yohdur. beşe geder ohuyr, dörde geder ohuyr./ heş çeşmemez yohdur. sora ereziyemez yane daşhın; su daşhına olur ya, bütün erezilerimeze götürür. hetda caminen duvarına da vurer. yane o da tehlekedir. oni da bir dileyhce verdıh, bişey sökemedig. ambu çeşme içen de; şindi biz dereden su içirıh; afedersenez yane o dere, yane içirme köy para, o derenin üsdündedir, yüznumarase onun üsdündedir han. yüznumarase onun üsdündedir./ vala, hatda biz o dereden su içerıh. bir çeşmemiz var, az bişey ahir. ambıldır şey gelde, kevş geldi; etüdene yapdıh; evelke sene, daha o esgi mıhdarın zamanında etüdüni de yapdıh. bıldır gelde gine dedi, biz buni tezelerıh. biz gabil etmedig. vala suyumuz da yohdur. yane, su haggında çoh biz perişan./ yolumuz da yohdur./ köyün durume çoh perişandır. he perişandır, he. geçen sene bize emer verelde, yane böyügleremez dedi ke bize, biz bu makenelere sizin emrenize verırıh, yalnız, mazot parası, benzin parası verirsiz. biz de hesab etdıh, üş bin liriye çıhır. getdim, kövde tahsilat yapamadım, eleçe galdi./ yardım edemediler. köyli yardım etmede. köyümüz çünke, bu torpah tevze komsere gelde ya, parçalandi. şinde elesine çayır düşmüş, ahbın düşmüş, heç ne ekir ne biçir; başhasına icar verir. o böyöglerin elinde de ereziye çıhde. şinde, ayni damar şeyhlinden olmuşdur./ yoh, verimle deyel, heş verimli deyel./ yoh, benim yohdur./ biz

yalnız bir buğda ekirıh, arpa ekirıh. başha yanı başha bir mahsulat alamazlar. pancar da eken var ama, az bişe eker. bire alte dönüm, zaten yohdur. şinde bir şahs benim on ike dönüm sulim vardır. hepse yetmeş beş dönümdür. o da kimese özge kimese fazla. şinde benem o yetmeş beş dönüm var ya, benem arhadaşım var; tömsel yane benim diyelem. yetmeş beş dönümde düzdünye çihar. benim yetmeş beş dönüm, yane yüz dönüme çihar. baze yetmeş beş dönüm elle dönüme çihar. o sıra, bu, efendem, o sıra şeyin çeken de var ya. var ya, o gine bizden olde, ğafeldan. elimizdeyedi; biz çekerdeg. bene gelde, ben gendime doğri fazla çekerdim./ hanı gine onnardan ğabahat yohdur; yane onnar çoh güzel, çoh namısli olarah verdi. hane biz ikence ğuraye ğabil etmedig, birince ğuraye. ikince ğuriya düşde. işde ele ğarmagarşığ oldi. o zaman eleçe ğarışdi. ahan bu yıl bizem ekinemez ekilmede ğalde./ ey beceremirih. şinde yaş bırahmir. bırahmadıhdan sora ğaler./ e tabe o gidir, zaten mal davar yiyir./ he?/ hayvannar içen toplirih./ artıh sonunda toplir, hayvannara veririh./ en, yane en farz olan, en böyüg farz olan bir suyumize yapmah geler./ su haggında yane çoh çoh, yane bune bir sebeblig yapsa. yane çoh fena./ ey devlet terefinden temin olinir he./ han, şinde devlet yardım edir. yalnız daşi ğumi bize aitdir. artıh bori felan yapmase devlete aitder./ hayer, ike bin metre var./ bu bize yetmiş beş dönüm verilen, biz bunnan ğatı süretde idare edemezih. çünke ilere gelemezih. biz getgide gere giderih. yane zengin olup da barındırmaz bize. mesela yane bu yetmeş beş dönüm barındırmaz. şinde her hane sehibine vermeş. biz dört ğardaşih. yetmiş beşer dölüm vermişse, dört tene yetmiş beşiz neyeder? üc cüz dölüm. yalnız onnar ayrılde me, herkeşin-ke belle olir. daha bellidir. tapusi mapusi hepse bellidir. o çekeldi orya getdi, o da çekildi orya getdi. o yetmiş beş dölüm ne bene yeter ne ona. barındırmaz ke zaten. her

sene ğaldır ek ğaldır ek ğaldır ek, ğocaldı mi daha verimi yoh./ hayır, o satılmaz. hane, ödemesini vermemişih. igirme sene bize tahsitlen verdi. elli yedi senesinde verdi bize./ elli yede sene verdi. artıh dölümi altmiş liriya var, ğırh liriya hã. benim şinde kende nefsim. babamnan ben birligim. yedi bin lira ödemem olir. hele şindiye ğeder beş tahsit vermiş olurduh, hele vermemişih. o beş tahsitimizi de vermemişih, ama, gine de şindi de veremezih. diyersin neden? çünki barındırmaz, idare etmez ke! ahan devlet geldi mi, ahan tapin al./ burda yane fenne gübre de götürürüh. var, evet çoh var. yane, köy, afedersiz köy gübrese de var, fağat, o ahbun yerlere, oni da biz götürüruh. hasan ağabeyi hele buraya çay ver. yane o eraziye bize barındırmaz. yane irele getmezih biz. bizim bura pasindir; bizim eyhdiyimiz buğdadır, arpadır. şimdi benim kendi nefsim, benim şahsıma göre, bir de bir köy muhdare, benim on ike dölüm sulim var. e ben o on ike dölüm suliyi, yonca me edim, ğorunğa me edim, patates me ekim? ben yiyeceğ me ekim, hangesini ekim? yane hegiget beledir. yane bundan bişe yohdur. hegigeti budur./ yoh, hepse birdir. hepse bir. yane zengini de bir fakıri de bir, hepse aynıdır. herkeşe yetmeş beş dölüm. on ike dölüm suli vermiş. ama esgesi, tapusı olan da vardır. / hin? onnara tabe ilişmedi./ var üş beş ev var. onnar esge tapılarri var da onnara ğarışmadı./ o devlete mahsusdur./ yoh, o lazım gelir ke, borıyınan çıha. yane devlet terefenden olur ya./ ama şey olursa, bizim bir dözümüz var, hep ğıraşdır. ha orya şey vurulursa, sondaj vurulursa, he, su çıharsa temam, fevğala sulanır. bizem bir düzümüz var, bir ova, ğırdır. mali orya götürüruh. hani biçine gidirih, yahut, herg etmiye gidirih oralarda su yoh. sürüp tah köye getireceyhsen./ evet, her sene edirih. herg etmesen zaten hududan ğarışdi. an ondan sora, bazılardan ekmiyen olur ya, ben ondan icar edirim üş seneliğine; o ondan icar edir,

işde bülmem bele idare edirih./ canım şinde biz tırpannan biçirih. sora motorlar çıhmışdır. yane, ayne yerlerden var hane. döger-biçer çıhmışdır./ he, bizem köylerde var yahın. biz getdig getirdih döger-biçere verdih. çünki yağışliyıdi, ğurtaramadih. döger-biçere verdiğ igirme dört bağı on ike dönüm. bizemke hane bölünmiş ya, motor da bölüneceg// parçalameş; aynı bu tarladır, esgiden bu tarlayıdi; şindi buni bele bölmiş. başı de üşgen şeyhlinde vermiş. o üşgen şeyhlinden verende, ben olsam şimdi sinor daşo, getirmeş ortadan gerar vermeşih. yane biz eraze haggından çoh düşgünüg. bazılare heş alınmamışdır. yeniyetmeler çoh var, bele otuz ğırh gişi var. herif babasından ayrılmış, heş erazisi yohdur./ hükümetin elinde hezine vardır./ hã, dağılmamış, hayır.

KAYIT: B.13; K.A-1; 0291-0425

DERLEME: 09 050 01
YERİ : PASİNLER ilçesi
YK.KIZILCA köyü
KONUŞAN: Şerif AVCI
KONU : Karışık

Gızılca köyünden./ tevelüdüm, yirme altę./ şerif avce./ he. herpden sora getdim./ iydirde./ hayır, yoh./ zamanında ermeniler çoh aharet yapde, çoh yapdilar. evet ya, çoh yapdilar. zeten urus geldi burya, biz urusun içersinde galdıh. o sıra tebę çocuguduh. urusun içinde galdıh. sora urus gere çekelde; bi daha geri getdiyhden sora, biz getdig, hareket etdig getdig. ta angariye geder getdig. getdıg evet.// gızeni gider isdersen. ike bin lira, üş ben lira başluh verirsen. en aşşağe üş bin lira evet, en aşşağise. en fazlası on ben lera ya./ yoh canım, bundan sora benim başıma ne ęş çıhar. bundan sora benim başıma. evet, işde on ben lira başluh var. üş bin liradan aşşağese yohdur. evet, gızın sahabi da verir. razi olur, verir. gidersen, başlığına verir, kesimini doldurur, yapar alır gider./ mahacirliğe getdih. mahacirliğden engeriye getdih. engerede yunan geldi. yunan yene yirme dört, dört sahat galde ke, bizim durduğumuz köve ala. ondan sora, o zaman musdafa kemal, burdan erzürüme esgeri geldi. oni geri aldi. biz orda galdıh. sonra teyhrar olarah bi daha gere geldıh memleketimize, memleketimize. işde bele galdıh./ ajlıh, susuzluh çoğ oldę./ zabitlerimiz, cemal bey varıdi, rizele.// vesayet durume, bizim bunnar gıtdę. bu şindi yoğıdi ki. yoğıdę./ musdafa kemal burdan hareket edip geldiyhliyin, ilk geldiyinde biz engere köylerindeyidih. geldıg o geysere köylerine, oralar bütün hereket etdi. bütün mal davar adamlarınan, gatdę öyüne, sürdę götdę engereye. işde, engerede şeyetdę, payitahda çıhdę. o zaman biz ordayıdıh. geldi./ çeyhdiyh ya. tobę ne dęmeg. o nerden doymah. doymah nerden. esgerliyimde bile doymadım. ya şindiye hemdolsun. şimdi şükürler;

çoğ ey şindi; şinde çoğ eydir yā! şindike durumlar eydir de efendim, çoğ eydir de, birez bu insannar bu namus cihetine birez şey edir. ğalmade. şurda şinde benim dört çocuğum var. dört tene oğlum var. dördi esgerliyh yapmışdır. ahan biz köy yerinde durirıh. köy yerinde bülirsiz. melum ya ke, atınan girde, gelineme ğeçirdilar. çocuh da köye tergetdi, engeriye getdiler. şimdi ğaldım ben bi toyh çocuğunen köyde. köyde ğaldığım kimi, şimdi, köy çocuğa da, gelinime de ev bashını yapmişlar gece. ev bashını yapmışlar işde.// dileyhce yerde mahgemiye. işde ele durer, bahalım ne olacah.// savçi bağalım ne yapacah.// o ğeder ğlir. haşdalıh da var. olan da var olmiyan da var.// burda yapabülirse yapir, yapamasa havale edir erzürüme./ gızahlarınen, gızehlerinen./ hökümet bülür./ islarıe ğurtarmağ içen ya. ben anşimdi bu vahdımda gene isderem ke herbe girem ya./ dayranışı da çoğ eydir. dinnirıh eşidirıh radyonnarda ke, orda esgerimiz hemen bele ğalhan elinde durir. ele edir./ ohude ilkokule./ beşence şahadetnamelere vardır./ üçe ğadar, üşden beşe ğadar./ asgerler, efendim, ikese isdambolda yapdi, birise adabazarında yapdi, birisi de bayburtda yapdi. işde bu ahşam hasanğaladaydım burya geldim./ efendim, burdan erzürüme giderdıh. işde ayahlarımıze çarıh sıhardı. haşlıh yoh, para yoh. zor gider gelirdig. ama şinde hemdolsun, veseyitler çoh. ike sahatda erzürüme gider gelirsen ya! şindeler çoğ eydir çoh./ devamle bulunur./ ğeyr ben, ben gende nefsem getmedim./ ey cahel zemanımda isderdiyh tebe, ama şindi yoğ. cahil zamanımda isderdim evet./ ey şindi, ne, bundan sonra ben ne.../ günah da deyelse de, efendem, ben şinde bundan sona senen nası ben gidim sinamiya./ hanh onnara giderem./ gelir he, hasanğalıya geçen sene gelde getdim. getdim gördüm./ müslümannıh hahında olsun, eydir. eydir, çoğ eydir./ isderem evet./ şimdi ke ehlağ eyder. esge zeman ne var. esge zeman oğuz zemaniydi. ama terbeyese, irele-

se eyde. ana baba itaate, irelese eydi. şinde çocuh bir parça e-
le dutde me, anayı da tanımir babayı da tanımir./ ē sebebe, şin-
de, şinde şey olde ya, asıre olde. medeneyet geleşmese var; ase-
re olde şinde. geldeye kime bene beyenmer ya. ao isdambol daha
bi türli. isdamboli gördüyhden sora daha burayę tenezül eder me?
etmez ya; köylerde heş tenezül etmez./ ey çoh. bizem köylerden
getmedi de, feget giden çog olir./ buralarda iş durume birez noh-
sandır. iş bulunmaz, şindi burda bütün ele adam vardır ke, goy-
munda haşlığı yoh; ticaret de yoh; şaşgındır. ama işde o tera-
larda var; isdambolda var. izmirde şimdi bah iş çoh. şindi tiren-
nen bereber geldim, çog adamlar ordan çalişmadan gelde. ama bur-
da iş yoh; pavruka yoh, bişey yoh. reşberlih yaparih, tohum eke-
rih./ arpa, buğda, patates, herbişe olur. pancar olur, patates
olur, lahana olur, hepse olur./ meyva yohdur. meyva yohdur ama,
fağat meyva boldur. gelir, çoh gelir. meyva olduğu yerlerde bur-
da ucuzdur. olan yerlerde burda ucuzdur; devamle gelir, erzurum-
dan, tortumdan, adanadan, bülmem nerden nerden çoh gelir. malat-
yadan./ burda da satarih, hasangalada da satarih, erzurumda da,
en niheyete erzürüm, erzürümde satarih./ erzürümde; zaten böyüyh
tuccarlar bütün adaniya gider, isdambola gider. onnar başha, e-
vet. ama biz, birer ikişer, onar mal oldi me, erzürümde satarih./
şindi biçindir./ benim var, efendim, bir god ekerih. dönümi an-
namam ne geder aldığını da, yetmeş seyhsen dönüm var. yarısını
hergederig; hergederig da, herg. motora vurruh. yarısını ekin e-
derih./ yarısını bir sene, yarısında bir sene. han, seyhsen dö-
nümün girhini bir sene herg ederih, girhini geleceyh sene./ arpa
buğda garışih.// direyhdör var, işde yeni yeni icat olmiş. yeni
icat olir./ harmannarę makineynen// elle de vururuh, makineynen
de. ama şinde el gahde. makineynen; medeniyet girde./ bişmeyi de
tırpannan; orah da gahde. öküzünen döverih. tınaz eder savururuh.

KAYIT: B.14; K.B-1; 0280-0529 DERLEME: 09 052 01
YERİ : PASİNLER ilçesi
GÜZELHİSAR köyü
KONUŞAN: Dilber Hanım (68)
KONU : Hikâye

bir varımış bir yoğumış, allahdañ ğayri heş bir ğul yoğumış. yani bu ehmed ağa zengin, memmed ağa zengin, ehmed ağa fakır. ü, ğarısi demiş, ambu fiherə herif, bu bah heş bir gün, herif, derdinden bülmirsin kə, zengin mi, fakır mi? nə yeyir, nə yemir?// memmed ağanın da bir teyh dari dünyâda oğli varımış. bu oğli varımış, oğli dönir, diyir get şu ehmed ağayi bir sesle gelsin. gidir, ehmed ağayi sesliller; ehmed ağa gelir; deyer ki, buyur. buyur, nə diyirsen? diyir ki, sen nə iş görirsen? nə zenaatdəsen?// gel sennen deyir biz ğardaş olah. bəle ğapıları yahınmış. ya benim ğapım senin ğapından dönsün, ya senin ğapın benim ğapımdan dönsün; dediği kimin, diyir ki, benim ğapıma deyme, diyir. onun da nə çoluği var nə çocuği var; bir ğari, bir gendi. bunnar ğardaş olir; ğapılarını dönderiller. bunar yüyhde ağır, yəhenə baha yüklir gidiller heş şeherine. gendi isdambulli, heş şeherine gidir. alış-verriş etmiyə gidiller. ey zemanın biri gelir, hekaye deyil mi? memmed ağa ölir; bəfat edir. memmed ağa bəfat etdiyhliyin ehmed ağa ğalir. ehmed ağayınan ğarısi ğalir, bir də o ğalir; beçi ğalir.// bunnar ğaldıkları gün bu alış-veriş edir. deyir ki, esgeteğine ki, gel, diyir, oğlani, memmedi evereğ; memmed begi evereğ, diyir ki, təbi boynumuzun borcudur, ablasına diyir, beyir abla, ben çocuğum, ben məkdepde oğirim, beni evermeyin. bir ağılbuluğ olim, oğim, ondan sora beni verin. bəle yapdiği kimin bunnar ediller. gel zaman get zaman, alış ediller, veriş ediller, ele olir ki, oğlanın anasi da bəfat edir. ana, oğlanın anasi bəfat etdiği kimin, ğalir o babasiynan o ğari ğalir. deyir ki, esgeteğ, babasi öldi, anasi öldi; gel bu oğlani evereğ. deyer ki,

peki.gidir, hiş şeherinde, orda da gine bir ehmed ağa, o da zengin, bunun malını o ğaldırır; o alır, o verir. bahir ki, bir yeşil çadırdan elle bir ğız çıhdi ki, bu ğıza insaan ğıymir ki baha. bu ğız dönir; bu ğız da çadıra girir, yine o yeşil çadıra. benim kişmin bir ğoca nene gelir, deyer ki, nene, deyir ki, buyur. ambu ğız çocuği kiminidi, bu çadıra girdi? amān, diyir, sus, oni mi? o ğız çocuğuni ağzan alma, onun babasi duysa, hem seni öldürür hem beni öldürür, diyir ki, ey ne var ki, sorirım, ne olde ki beni öldüre, hele bir de. işde, diyir, ehmed ağanın ğızi nigardır, pekey, diyir, o benim ğardaşımın ğız çocuği; alma benim gözümden, diyir, bele dediği kimin, bu ehmed ağa, memmed ağadır. bu ehmed ağlya sini gelir, surfa gelir, çay gelir, ğehve gelir; ne içir ne de yiyir. ne oldi ğardaş? ambu yediği he işdigi ne./ hayır, diyir, ben ne yerim ne de içerim. bir vadim var, o vadimi ederseinse, ben şey ederim. vadimi etmezseinse, ben ğiyemetde ödemem.// pekey, diyir, ne ke? allahın emriynen ğızın benim oğluma vereceyhsen. ö, diyir, ele yerde belimi ğırdın ki, olursa da o denni olsun, ehmed ağa. ulmaz, diyir. deyir ki, bu olur ya, allah yazmışsa heş bişey demem. allah yazmamışsa, ben ne diyim ki. peke, yeyiller, içiller. işde deyir. deyor ki, ğırt tene deve yüke ben cevher işderim senden, ğırt tene de ğırmıze, birbirinden bulunnamiş at; yağı da bir, ğuyruğı da bir, ğulağı da bir, başı da bir olacah. heş birinin birinden bele aşşağı yuhari olmiyacah. pekey diyir, alma gözümden. ğahir, ver işdambol elin bene. ehmed ağa gelir işdambola; bu şeylere, cambazlar derig, hele bele, ğırt tene at topliyyasız. bah, yalı da bir olacah, ğuyruğı da bir olacah, gendi de bir olip, bele heş biri birinden aşşağı olmiyacah. bunnar toplir getiriller. ğırt deve cevher yüyhlir gelir, ehmed ağanın hiş şeherinden içeri girir. ehmed ağa bahir ki, sahe, ele ğırt tene at gelir ke, heş biri birinden aşşağı deyil; hep birbirinden baş. baş dediği

kimin dönir başlir; alir içeri, buni nikah edir; oğlanı da bile getirir. babasi oğlani bile getirir. deyer ki, ehmed ağa. deyer ki, buyur. ey deyir, benim ğızımın oğlan da... benim ğızımnan... hay hay deyir, oğlumu da getiririm, oğlumu da görürsün. oğlani sesler, gelir; sifdah babasını görer, ondan sora geçir ğaynatasının elini öpir. öyde babasının elini öpir, sora ğaynatasının elini öpir, geçir; bele, şele durduğı kimin, ğaynatasi diyir, hay hay; ğızımın layığı çocuh, hama oğlan ğapılardan çihir ğaçir. ğaşdığı kimin bunnar da erda toy ediller, dügün ediller, görpgörme ediller, alir gelir. alir gelir eve getiriller. ğırt gün durir, ehmed ağanın ğadını da befat edir. ey, bu ğız ğalir yalauz. başlir bu herif, ehmed ağa, düşünmiye; düşündügi kimin, deyer ki, ben nasi edim, ben bu cahal gelin, bu gözellikdeki gelin, isdanbul kimin yer, ben buni nere ğoyim deyir. ğız deyir ki, baba, sen ne düşünirsen? deyir ki, nasi düşünmim; hiç şeherinde benim malım ğalmış, ey bēn bele düşünmim kim düşünsün. sen cahal çocuh, ben seni ğoyup gidemirem. diyir ki, baba, sen ğet; heş ğorhma, sen bele şele arhan ğayiya ğarşi ver dur. pekey diyir. bu gidir, bu ğızın yanına ğırt tene cariye dutir. ğırt cariye bu ğızın yanında durir. ğocasi da gidir; memmet bey de ohir, ahşamdan ahşama gelir. sabahdan gidir ahşam gelir. padişahın oğluna dilliller ki, bele bele bele, bir şehere bir gelin gelmiş, dünyada gözel mi gözel, maral mi maral; daha ne dersinse o kerin. haşa sizden, haşa eşiden ğulahlardan, cazi ğeri dutiller. bu cazi ğeri gelir ğapiyi döğir. deyir ki, sen kimsen? deyir ki, bu isdanbolun böyügi benem, şeyi benim. sen gelmiş geleli ben heş sefageldine geldiyim yoh. ben sene sefa geldine... ey diyir sen şefageldin hoş geldin. ğocam ahşam gelir, ğocamdan izin alim, sora gel; ğocamdan izin almasam ben içeri alaman. pekey diyir gidir. memmet bey geldi, sini ğoydular, surfa ğoydular; yediler, işdiler, söylediler,

güldüler. dediler, allah, memmet bey demersin, bu isdambolun böyügi bir gadın geldi; bele bele bene dedi; ben dedim, gocamdan izin almiyanda ben şey edemem. pekey dedi. heç oğlan ses etmedi. sabahdan oldi, gine o gari geldi. geldikliyin, cariyelere dedi, bir desde çubuh goyun suya. eger bele gözel gözel gonuşursa naala ne güzel. ağzından bir şey laf çiharsa o çubuhlar girilana deyin o gadını dögeceyhaiz. pekş deyir. bunnardın, gari gelir, gapiyi açir. otrrir, aman deyir, hanım, sen bu gözelligde, bu hesnalıhda, heç isdamboli gezdin mi, heç yeridin me? ey, deyir, ben cahal çocuh, benim böyügün yoh; ben isdamboli neye gezem ki. vüy, ey gocan, sabahdan gidir ahşam gelir. vahdına deyin, geyin, guşan, gez, yerin. vahdında, gocan da vahdında gel gir içeri. cariyeler, dedigi kimin, hama gelir buni ele dögiller, ele dögiller, ele dögiller ki, atillar oradan dişariya. bir isdambola şan verir ki, cazi garılar getmesin oralara; bele bele dögiller. gel heber verelim şeyden, babasından, şey, babasi heber edir ki, aman aman memmet yavrum, memmet bey, burda malım satılmadi, hinş şehrinde, öteki şeherde mal fiyet edir; mal galdıra gide, orda malımi sata... oğlan başlir düşünmiye. gari deyir ki, heş düşünme, deyir, heş gorhma, gah sen ambele arhan gayiya garşi ver, sen get. pekşy deyir. oğlandır, mal dutir gidir şeherden içeri. girir şehirden içeri. girdigi kimin bu sefer dönir bu oğlan şöle ayağının üsdüne goyir oturir. oturduği kimin o şehirin de böyügi var, ömer ağa. ömer ağa gelmiyence ne mal satilir, ne mala fiyet vurulir. ömer ağa gapiyi açir geldigi kimin içeri girir. oğlan heç yerinden teprenmir. o, deyir, haşa senden, isdanbolun begiri, niye bir terpenmedin. ey, deyir, edirnenin begiri, sen bene bir gendin girirsen gapıdan içeri, sen bene selam vermedin ki, ben de sene selam verem de gahan ayağı. o ona o ona bunnar idelleşiller. ey deyir, isdanbolun begiri, ben şimdi gidim, senin gadının

amaratlarını getirim. hö, diyir, getdin sen benim ğadının amaratlarını getirdin, bu malım, bu tükan, bu mal bütdün sene feda olsun. ahan getirmedinse, bu malımın üş ğatli piyasasını vereceyhsin. pekey deyir. budur, gelir çıhır, yolda ele bir kağıt yazir ki, aman aman, ömer ağa gelirse, bah hanım, bene nasi hizmet edirsinse, bene nasi izzet edirsinse, ömer ağiya da ele hizmet edesin, ele izzet edesin ki, bele tütünsüz galdiracahsin ömer ağayi. heyir, var; yoh yohdur ömer ağa üçün. gelir ğapiya yanaşir. sora sora gelir: memmet beyin ğapısı nere, memmet beyin ğapısı nere? deyiller, işde felan ğapi. yanaşir ğapiya. ğapiya yanaşdiği kimin, bu nadir, gelir, şey, gelir. bu ğız diyir ki, sene bir meyhdüp getirdim. pekey, diyir, başüsdüne, ver. bu ğarı elini sohbir bu ğapiya zorlanir, bu sohbir bu ğapiya zorlanir. cariyeler buni atillar yere, ele dögiller, ele dögiller, ele dögiller ki, pasd edir dişari atillar. bu herifin, ehmet bey de ğırt gün bir yanının üsdüne yatir. ayılır, eylenir, diyir ola ben nasi edim. ben ne, vay başşıma oy. gelir bir nene bulir. deyir ki, ben ele gidemem, sen bene bir sandıh yaparsın, kilidi içerden olur. içine girersin, ben gider ohun ğapısının önünde durur, namaza başlarım; namaz gılmiya. sen sandığın içindesin. bene o acir, içere alir. üş gün üş gece namaz gılarım, seni laağıl o ğızı birağırım. ben ğor giderim. derim, aman ben geçikdim, sen de hanım efendi, üş gün üş gecedir uyhusuzsun; sen yat, sandığım burda dursun, sabahdan gelim götürim. pekey der. herşey dediği kimin bu gelir, başlir, gıbliya dönir, namaz gılır gılır. cariyeler, diyir, ğız gidin diyin, namehremdir, şu şurda gılmasın.ğızın yanında oğurluş yetişmiş ğız. şurda namaz gılmasın, getsin bir içerde gılsın. ey cariyeler geldi, ey dedi, ey hanımsa beni havlusuna alsın, havlusunda gılim. pekey dedi, getirin dedi, havluya goyun. havluda namaz gılsın. bu, gılır gılır gılır gılır gılır, üş gün üş gece

namaz ğılir. bu ğız ambele dayali ğalir. aman anam dedi, hanım efendi, sene de yazığ oldi; üş gün üş gecedir ben namaz ğılırım, sen bele şey ğaldın, medder ğaldın. ahan ben gidim, sandığım burda dursun, sabahdan gelim sandığımi alim. ben gidim, sen ğapın bacan kitle geğ. ğapıları kitlir; ğız gelir düşir yatir, uyhusuz ğalmiş, nasi düşirse, bu sandığı açir, amaratlar döşeyin arasında alir, heme geri dönir, gelinin de bele gösgi açıh, şu deni halını görir, daha bir bişesini... getirir altınnari verşin şehere, elin bene getirir, oğlana, ahan diyir amaratların. deyir ki, ey, elde amarat mi yoh ke! getdin amarati topladın aldın geldin. bunnar benim esgeteyin amarati deyel. o yalan, deyir, şu deni göğgünde de hali var. oğlan bu sefer, dönir buni zırza dutma, buni, teslim edir eşyasını. başlir bu oğlan su satmiya. ğızdan heber verelim. ğız sabahdan ğahdi ki, öy amaratlarım yoh, sandığ açılmış, adam gelmiş, beni ğey etmiş. beleyiken o döydüğüm adam. pekey sen etdin ben ğaldım. ğahdi, ğızdi. bir ğat erkeg elbisesi geydi, düşdi şeherin içine; isdambolun içine. ele, dedi, siz bülürsüz bene essene adam yoh mi? bene verin, bene hizmeker olsun. ola, deyler, bir deli mahmut varıdi; o mahmut nerde. acından duvarların dibinde geberirdi. gidin getirin verin, işde bu esgeteğ, işde yedirsin, içirsin, çalışdırsın. gidiller, duvarın dibinden bu esgeteği, bu mahmudi getiriller. mahmuda, getirir, yedirir içirir, bir ğat başlama elbise edir, kesir. hadi diyir mahmut gideğ evüme. getirir buni evüne, getirir. erkeg ğılığında, zenne ğılığında deyil. evüne getirdigi kimin evüne. deyir, mahmut. deyir ki, ne? gider, haşa sizden haşa sizden, bele bir at nalından bene bir nal yapdırırsın; üsdüne de ehmed ismini yazdırırsın; oni alır gelirsin. gelir demirçilere, deyir, bele bir nal yazarsın; üsdüne ehmed ismi yazarsın; benim elime verirsin. peki, yazıllar cızillar, getirir diyir ki, buyur hanım. gider, deyir, ele bir illac alırsın

ki, o nali basdığım yerde heme deggesine eylene, ğartmih duta, o yazi ğala. ben diyir, buni nerde bulim. düşir ezzahanalara. o yemin edir; hani deli, hangisına vurirsa, aman deyir vurma, ben şimdi sene ele bir derman verim ki, deggesine heme eyledir. heme deli, ğurd yarir ya ğoluni, nasi illaci vurirsa, ğartmah dutir heme eylenir. buyur hanım diyir. hayde, deyir, bin gidek. ğahillar, altın doldurillar; ğariyınan herifdir düşir yola. ehmetnen budur, gelir çıhıllar. geliller, gelir şeherden içeri giriller. girdikleri kimin, bir dam dutillar, ğalillar bunnar. gelen gelir deyil-
ler, ola his şeherine bir deliganni gelmiş, bah bele insan ğıymir ki baha; gözel mi gözel, hesna mi hesna. bele deliganni heş görülmemiş. o suci da gelir ğapının önünde, memmet bey de, su alan su, su alan su! ehmed, ehmed deyir, deli mehmet diyir, ehmet, get anordan bir bardahnan bir altın, bir bardah su al da gel. getirir bir altın verir, bir bardah su alir, ola, diyir, ğaş senedir satirim, bir altın alamadım. buni allah bene verdi, diyir. budur, çıhir gidir gezmiye, bahir, dolanir, çevrilir. bu mahmutdır gelir, deyer ki, ehbaplıh ediller. deyer ke, yarın buyurun bizde, deyir. hayır diyir, sen bizi, biz taze misafir gelmişig, sen bize safageldin gelirsin, ehbaplığ ederih, ğonişuruh. bu sefer sen döner, ertesi gün de biz sene gelirig. get, deyir, bah mahmut, ele bir şarap getireceyhsin ki, bir bardag işdiyhliyin ahli başından gideceg. bene de boyaya ezersin; bene boyayi verirsin. ehmede şurubi, oni, verirsin. pekey, diyir, gidir. boyani gidir, bir tene deşi gördügi kibin, aman sen bülürsün, ben bilmem ne ğaş bin senede bi tene şurup tuluğunan durir, dur verim sene. getirer oni verir. ele orya dayir. ehmedi alir gelir. söylilller, gülillér, diyniller. masalar ğoyılir, şuruplar gelir. ğız boyaya alir ğafasına tikir. nasi o şurubi alir, oni alir ğafasına tikirse, diyir hele bah, o ele möggem durir, ben niye bele delilenirem. ben

de bele gendimi möggem dutim. bir daha doldırır, arḫası üsdi ye-
re gidir. yere geldikliyin, diyir, dağla o nali, ğızdır. nali ğız-
dırır, kötüne basir. kötüne basdığı kimin, hemc illaci süriller,
ğatmaḫ dutir, ğaldırillar; buni atillar ğapiya. sabaḫdan olir, a-
yılır, gelir tükanda otırır. tükanda oturduğı kimin, gel ḫeber
verelim, ğız gidir, ğız da gidir hakimin yamına. diyir, hakim beğ,
diyir ki, buyur. bu şahirin ehmed beği, benim gelmiş bu dene eş-
yami, tukanımi çalmış, çırpmış getirmiş gendine tükan etmiş. ses-
le gelsin, benin malımi al. o nası söz deyer, deyir, ben oni geti-
remem ğardaşım. onun, diyir, emrini bene ver, ben tez getiririm.
hade, diyir, mahmut, heme gidir, boynuna kemi tahir buni getiril-
ler. sen, hakim deyer ki, sen bunun, bu deni malını, eşiyasını
çalmış çırpmış getirmissin; ver! illallah, deyir, ben heş şeherli,
bu adam neem nereli. ben nerde bunun malını muluni çaldım. ey ha-
kim bey, deyir, şindi bunun ismi, götünde dağ var. ismini oḫur-
sun. benim malım, essah mıdır, yalan mıdır? sıyırıllar ki, sağ
götünde dağ. ehmet bey getmiş, bu deni mali, eşyayi çalmış çırp-
mış, torlamiş toplamiş tükan etmiş. essah mi? essah! diyir, oğ-
lum, ben alamam. peke, diyir, sen bunun emrini bene ver, ben ala-
bülürüm. aḫşam oldi, yine bunnar geldiler, bizim kimin yığıldı-
lar, oturdular. oturduḫları kimin. deyir ki, ehmet bey, deyir ki,
buyur ağa. benim getir malımi ver; seni ambele parça parça eder,
dorğar şeye ğorum. deyir ki, mal sene olsun. deyir, sen o suciyi.
esdafurullah, suciyi sesliller. suci suci, gel! suciyi da alıllar
içeriye. suci da onun ğocasi hā. suciyi içeri alir. suciyi içeri
aldığı kimin, diyir ki, senin başan ne geşmisse, kime ne zulum-
karlığ etmissinse, oni söyledin söyledin. söylemedin, senin kel-
len keseceyem. mahmudun elinde ğılış, delinin, dutir. aman de-
yir, siz bülürsüz, bene dorğamayın, kesmeyin, ben söylim. isdam-
boldan, bele bir, deyir, memmet bey geldi. ben bele bele ona bir

zulumkarlığ etdim. ben getdim, onun esgetegi benim düñiya erhet anam bacımdır, altınnarını amaratlarını aldım, geri döndüm. amburasi açığıdi, gösgünde benine gördüm, bu deni nişanını gördüm. ben de, o esgeteg dünya erhet benim bacımdır. ele mi gördün? ele gördüm. di ğah deyir, tükanımi teslim et. tükanını teslim edir. tükanını alir. hadi, sabahdan olir, suciyi da ğatir. satillar savillar. uni deni de ondan mal alir. satir savillar, gelillər. suciyi da ğatillar öylerine, gelir çıhillar. bahir ki memmet beg, geldig evümmze. bu, içeri girmir, ehmet, diyir, o delidir. itelir, diyir, sen ne itelir. diyir, aman diyir, vurma girim. eşigin birini atlir, birine gelende gene geri atir. bir iki tene daha vurir. ğız elbisesini soyunir, sen benim ğocamsın, ben senin esgetegin. ahan evün ahan barhın. bene o adam bele etmişdir. dönir, ordan ehmed ağiya kağıt yazir ki, aman aman emicemin ğızını, bele bele bir çocuh yanımda, emicemin ğızını ala ona gele. babasıdır ğızi alir, gelillər, orda getiriller. onnar yeddi gün yeddi gece toy düğün ediller bir daha yeniden. onnar yiyir içir muratlarına geçiller, siz de yiyin için muradıza geçin.// ahn, hekayenin adi ehmed ağa memmed ağa. benim ismim, dilber. //

- ğaya başi pıtıraḥ - o yar gelsin oturaḥ - bir o desin bir de ben - bu sevdadan ğurtulaḥ -

KAYIT: B.7; K.A-1; 0633-0716

DERLEME: 10 000 01
YERİ : AŞKALE ilçe merkezi

KONUŞAN: Naci AKATAY
KONU : Hikâye

benim kendimi hĕ?/ naci akatay. bin üc cüz otuz dokuz doğumnı./ aşğaloli. şindi hekayeye başliyah dey mi?/ vahdın zamanında. ver bene şeyi. vahdın zamanında bir baba, bir ğardaş şeyimişler, meşğur eşğiyayamışlar. yani yankesidiyimişler. eşğiyalih. birinci derecede hırhız. hırhız diyelim vesselam. hırhızımışlar. bunnar bir gün, hazineyi yarmiya gidiller, bir ğaç defa yarillar. hazineyi yardıhdan sora, padişah diyir ki, yahu, bir çare düşünelim, diyir, hazineyi hep boşadacahlar bunnar. vezir diyir ki, getirim, padişahım, diyir, etrafını eşdirelim bir metire genişliyinde, üç metire derinniyinde, zif dolduralım, diyir. bir daha geldiyi zaman bunnar muhaggah zifde düşeller, diyir, biz hırhızlarımızı meydana çıhararız. olur mi? olur, diyiller. temamen geral veriller; ondan sora başlillar yapillar dediyhleri şekilde. ahşam baba oğul gelilller, gene hazineye gireceyhler, bahillar ki, etrafını ziftlemişler bütün. babasi diyir ki, oğlum diyir, bah bunnun etrafını ziflemişler, içine düşersiyhse, diyir, bizi yahalallar diyir. diyir, baba, ben körpi oluram sen çalışırsan, sen körpi olursan ben çalışıram diyir. üziğuyli uzanillar, efendime söylim, babasi durir oğli daşir, oğli durir babasi daşir. o arada babasi yorulir, yoruldı mi, diyir ki, oğlum, diyir, gel birez de sen daşi, ben körpi olim diyir. o anda ayağı ğahar ğahmaz zifdin içersine düşir. tabe ğoltuğa geder gömülir. gömülür gömülmez, oğli haman piçağı cebinden çıhardir, babasının kellesini kesir, hazinenin içerisine ğoyir alir gidir. sabahdan gelir bahillar ki, bir adam, ceset, fahat hoş ğafa yoğ üzerinde. bir türli taniyamillar. ola bunnar nasi iş, ola bu neyidi böle, bir

la verim de götür, diyir. nene önüne düşir, bu peşinde, gelir hama eşiyhden içeriye sohir bele, ğapıdan içeri girer girmez ğarının boynuna bir ğılıç. ğarıyı götirir devenin yanına ğuylir, yät sen de burda, isdirahat et. neyise, padişah bütün her terafa name yazir; hariş devletlere bile name yazir ki, bunun çaresi, bizim, bizde böle bir hırhış meydana çıhmış, bir türli buni bulamirih, iran padişahi bir tohunacah laf yazir buna; nasi türyhsüz ki, siz, diyir, bir göti pohli hırhızi bulamirsiz? diyir, padişah şu ant bu ant diyir, hırhış, sen kimisen gel bene, sene dünyalığın verib arheten ğarişmiyacağam diyir. bu oğlan diyir, adam, zaten batmişem ben zaten; baba çetdi, bu ğader para, artıh hazine bende, ben ne olacağam, gideyh bahah ben ne olacağam? ya bizi igdam eder, yahut da beraet ederiz diyir. gidir diyir, padişahım sağ olsun, benim diyir, hırhız. peki diyir, oğlum, sen diyir, iran padişehini burya getirirsense ben senin dünyalığın verib arheten ğarışmiyacağam. peki diyir. ondan ğolayi ne ki, diyir. getirirem diyir, yalnız diyir bana şöyle bir sandıh yapdıracahsan, bir adamın yatacağı, sığacağı geden. bi de bir kevel yapdıracahsan diyir. kevelin her tuyunda bir zil asılacah diyir. ben gidip sene iran şahını alıp geleceem diyir. hay hay, ondan ğolay ne? padişah emir verir, hama kevel bir günde yapılir gelir, sandıh da gelir, yanına bir mafız alayi verir, meselə o zamanın vesaiti tenk mi verir atıh, top mi, ne verirse, haydi oğlum çet al gel. alir bu adam allahismarladıh, revan çdir. ğırh ğıb birinci güni burdayam padişahım diyir. yola revan olir geliller, geliller, sözi uzatmiyalım, iran şahının melmeketine dahil oliller, melmekete dahil olduhdan sora, sorillar, meselə padişah nerde yatir; incelir: işde şu serayda yatar, yalauz yatar, işde şöle çder, böle çder. ondan sora o gece gelir padişahın sarayına, şeyden, firsantdan istifade ğapıdan girir, içerde sahlanir. sandığı da sohir. gece

olir, padişah gelir yatağodasına, soyınır yatir güzel. uyhiya geçer geşmez bu haman o keveli geyir, bir şıngılti çihardir. çıhardır çıhartmaz padişah selavatını getirerek sıccırir. elo diyir, sıccırama. yarın, bugün sene müsede edirem, yarın çoluğundan çocuğundan, bütün vilayetden diyir, şeyin alacahsan diyir, vesiyetin al diyir. ben seni öbür gün götüreceem, ben ezrailem, canın almiya geldim. aman ezrail, tuğli ezrail, bene bir gaş gün müsade et. yog diyir, gaş güni maş güni yoh. yarın ahşam bu zaman seni hereket etdireceem diyir, ona göre ayarla gendin. olur, diyin. padişah daha yatamir, sabbağa geder otırır. otırır bu, sabağ olir neyise, elan etdirir, bütün vezir vüzera toplanir gelilller. ele nes padişahım, ne oldi sene? yoh diyir, ezrail geldi bene, bu ahşam götüreceg. helallığ alir çoluğundan çocuğundan. ondan sora gelir. gelir, efendime söylim, namazini gılır, yatağına yatir. tam vahıt gelir, bizim hırhızbaşi gelir. geyinir elbiseyi, bir sallanır sallanmaz, ahen ben haziram diyir, neyedirsen et diyir. gir sandığa diyir. sohir sandığa buni güzelcemen, gapağını gapadir. o şehere geldiyi sıra at alir. atın üzerine atir sandığı, padişah, alir gelir işde vesaitlerinin yanına, ordan hereket edilller. gıb birinci güni tam, isdambola hereket ediller gelilller. padişaha haber yollir, işde diyir ki, ben, dediyiniz şahe getiriyorum, siz bir toplanti yeri hazirlayın diyir. toplanti yerini hazirladillar, ondan sora padişaha çihardir. bahir ki türk padişahının yanındayam. bizim padişah haman nameyi göderir, diyir, sen etdin padişahım diyir. sen bize böle yazmışdın, biz de işde benim hırhızım da bu diyir, geldi seni sağ sağ yanımıza getirdi. siz bülürsüz, türk, sizler vijdanni insannarsınız, beni bene bağışlayın, beni kövüme gönderin. ondan sora bırahillar. onnar yedi işdi yerin dibine geşdi, siz de yiyin için muradınıza nail olun hocam.

KAYIT: B.7; K.A-1; 0800-0854

DERLEME: 10 017 01
YERİ : AŞKALE ilçesi
DEMİRKIRAN köyü
KONUŞAN: Mustafa ÜNSAL
KONU : Bir fikra ve bir olay

çalişir, temam./ aşgelenin danzut köyinden ali oğli mustafa ünsal./ üç çüz otuz alti doğumli./ varımış yoğumuş zamanın bir vahdında bir deliğanni varımış./ evel zaman içinde, halbır zaman içinde, deve tellaliken, horoz berberiken, ben anamın beşiğini sallariken, ğurbağıya vurdum palanı, yeddi yerden çeyhdim ğolanı, heş duyduz mi bele yalanı, oğlan neyise meyhdepde ohir. ohir ohir evlenme çağı gelir. babasına diyir ki, baba beni eveceyhsen. babasi da diyir, oğlum dur bir işde, beşinci sınıfi bitirdin, heş deyil ortayi da ohi, ondan sora everim. yoh diyir. bunnar üş ğardaşımişlar hani, babasi, bir , hoçanın da bir ey ğızı varımış. çoğ esna bir güzel ğızımış. hoça gidir şeye, e, haca getmiyo. getirir ğızı mezine teslim edir. mezin de diyir ki, bah evüm sene teslim, diyir. kim, bahacahsın, heş kimse benim evüme girmiyeceğ. peke diyir. hoça gidir haca, mezin ğalir. mezin de bir gün çıhir minarede ezan ohirkan bahir ki, ğız bahçada gezir ama, mezin az ğalir minareden gendini aşşaği ata. ula diyir, ben bu ğızi nasi elde edim, eve, mezin, oyanni vurir buyanni vurir, gelir, ğapiyi aşmir; yalnız söylir: ne lazım size diyir. ğapiyi aşmir; diyir, işde bize bu lazım, bi kilo şeker, üş kilo yağ... alir getirir verir ğapının arhasından, geçir gidir. bi gün neyise mezin bu ğızi elde edir. elde edende, mezin diyir ki, sen beni alır misan? diyir. yoh, ele şey olur mi? diyir, babam beni sene teslim etdi, gelirse... yoh diyir, alacahsan. diyir, vallah ben seni almam diyir, babam gelmemiş. babam gelsin hajdan, o zaman alım. peke diyir. bunnar, o üç arhadaş, üş ğardaş, bir gün ğahillar, diyiller, gideyh bir av-ğuş edeyh, getireğ belki bu ğı-

zın göynüni ederig. ğahillar, bir av tüfengi alillar. heş yohdan bir av tüfengi. içine birez fışği mışği doldurillar, çıhıllar dağa. vurillar aşşağı, yuhari vurillar, efendime söylim, bitmemiş çalının dibinde, doğmamiş davuşani ğaldırillar. doğmamış davuşani sürüller sürüller sürüller getiriller, getiriller, bahıllar ki, bir sarayın öğünde buni vurillar. kül yığınından bir saray yapmiş bir ğız. bahıllar içinden bir ğız çıhır ki, daha doğar aya doğma diyir ben doğacağam. ondan sora bu ğıza diyir ki, bize bir ğazan ver, diyir, bu doğmamiş davuşani bişirip yiyeceyig. diyir ki, ahan size bi tene dibi yoh ğazan diyir. diyir, diyin ao ğurumuş çeşmeden doldurun da, diyir, getirin yiyin. efendime söylim, bunnar gidiller, ğurumuş çeşmeden dibi yoh ğazani doldurillar getiriller yiyiller. ğarınnarı bişey görmir, dodahları yorulir. işde bu iş burada oldi temam. size de eyvallah. sağ ol.// aşğalanın merkeze bağli danzut kövünden ali oğli musdafa ünsal, üc cüz otuz alti doğumli. bin dokuz yüz otuz dörtde kövümüzde bir köroğli isminde bir adam varıdı. onnan bir herbe dutuşduh. bu silahli, biz degeneyhli. efendime söylim, ondan sora bizim kövden bir adami götürdi erzurumda kesdi. kesdiyhden sora, köyli, evlerini yüyhledi, bütün hep aşğaliye hökümete töküldi. ya bizi bu köyden çığart, ya oni bu köyden çığart. orda tam bir ay ğaldıh. yayıhları orda yaydıh, tavuhlar orda yumurtladi. hep çoluh çocuh, evlerin ğapılarını bacalarını ot basdi hep. efendime söylim, çomurda getdi bir yarım sahat aşşahda bir ev yapdırdi bizim kövün muhdarı. hökümet emir verdi ki, kövden on seggiz ğonag aşşağı gideceyhsiz tam. on seggiz ğonağı işde on seggiz degge aşşağı yendi. muhdar da möhörledi ki, tam on seggiz ğonah kövden aşşağı getmişdir diye. hökümet de bize emir verdi ki, ğahacahsız evlerizinen köve gene. biz de ordan ğahdıh, biz de ordan ğahdıh bir daha köve yerleşdig. işde böylece temam oldi, sağ olasınız.

KAYIT: B.07; K.A-1; 0860-0900

DERLEME: 10 050 01
YERİ : AŞKALE ilçesi
KAVURMAÇUKURU köyü
KONUŞAN: Abdullah YILDIZ
KONU : Bir olay

aşğala ğazasının ğavurma-çuhur köyünden üç cüz otuz beş doğumlü abdullah yildiz. zamanın birinde ben ğarsa zehire almaya ğetdim. ğarsda bir teneem, mevlüd ismiyne geldi. üzünün bu sağ tereği çeneden gulağa geder yara kesiyi. sordum ki buna, ne olmuş. dedi ki, ahşam olsun sene hekayesini annatim. ahşam oldi; dedim ki, mevlüd efendi, annat. dedi ki, benim babam öldi. bir annem bir ben galdım. bi de bir atımız var. dedim ki, anne, benim babam ne iş yapardi? dedi ki, oğlum, senin baban gider vurar getirirdi, ğiş ğavurmasını yapardi, böyle yiyerdi, şöyle ğoçağ adamıdi. dedim, eleyise benim de ğetmem lazım. haman ati bindim ğetdim. irah bir köve ğetdim. ahşam oldi, beyhledim. bir zengin evün ğapısına, bahdım ki, ey çoh mal var. çevürmeden içeri gireceyhdim, bi de bahdım, bi ğız çıhdi. dedi ki, geldin mi? dedim, geldim. haman ğız geldi, atın terkisine bindirdim sürdüm. şefağ atirdi eve geldim. ğapiyi döydüm, dedim ki, ana aş ğapiyi. oğul ne ğetirdin. diyir, düye. aşdi anam, aldi bizi içeri. bu ğız sabağ oldi, bahdı ki, hayır, ben o adam deyil; yannış. naçar beçar ğaldi. aradan bir sene geşdi. ben ğahdım, dedim, gidim hele bahim ki, benim ğaynatam olacah ne alemde? ğetdim atının ğapının önüne, endim. o da minderi atmiş otirirdi. dedi, at dutun. at dutdular. ki, dedi, ğoyun almiya mi geldin? yohsa ğuzi almiya mi geldin? dedim ki, birez ğuzi alacayim. ahşam oldi. yedi tene oğli var. oğulları işden geldiler. dedi ki, sen birez ağır adama benzirsin, bizim bir ğız iki senedir ğayıp, belki bir terafdan haberin vardır. hayır, dedim, ğle bişeyden haberim yoğ, ama bir gülümsedim. küçüh oğli dedi ki, baba dedi, bu adamın haberi var. beni çoh sıhdılar. ğah-

dım, heybeden bir ğemeyi çıhartdım, dedim, işde ğeme işde boynum. buni böyle böyle söyledi,im kimi ben göturdum. dedi ki, sen şindi çleyise bizim çocuğa bir ay izin ver, gelsin evde anasını manasını görsün. pekey dedim. geldim, aylemi aldım getdim babasını annesini görmeye. bir ay ğaldı, bir ay sora getdim getirmeye. bu adam bene on beş tene yanıma ğuzuli ğoyun ğatdı, beş tene ineğ. oğluni yanıma ğatdı. dedi ki, bu çamlığı aşır, geri dön gel. oğlan geri döndi, biz orda ğaldıh. çoban ğoyuni yatırmış, ben de atlardan indim, aylemınen barabar suyun başında eyhmeyh yiyirig. bir de bahdım bir atli çıhdı. dedi ki, ulan, ğariyi götürmeyh deyil, vahdan hazır ol gelirim. daha ben, geldi, bunnan birbirimize oğğeder ğemeyinen vurduh ki, ikimiz birbirimizden fena olduh. ahırı, ğari ğahdi, beni ayahlarımdan dutdi. beni yıhdi, ğendi ğarım. bu getirdi beni ağaca bağladi. efendime söylim, benim yanımda bunnar, zevğe sefaya başladılar. neyise, hulaseyi, bu çobana işaret verdim. bu çoban buni öldürdi yatirkan. öldürdüyi kimin, geldi çoban beni aşdi. ğahdım ati bindim, ğari da ati bindi. bennen barabar eve ğeder geldi. geldim, üzüm yara olmuş. anam dedi ki, ne oldi? dedim ki, at yıhdi, ağaş parçasi yaraladi. aradan zaman geşdi. getdim ğaynatam gile söyledim olduğı kibi. ğaynatam dedi ki, kim gidip bacısını getireceğ. küçüğ oğli dedi ki, ben. ben orda ğaldım, o getdi bacısını getirmiye. aradan bir gün geşdi; geldi ki, bacısının elbisesini getirmiş. bacısını ayni gözenin başında öldürmüş, elbisesini almış gelmiş. ğaynatam tezeden bene düyün yapdi, öteki ğızını verdi. burada da ev yapdi, beni de buraya getirdi. işde, dedi, üzümin yarasının meselesi de şudur, dedi. eyvallah.

KAYIT: B.U.; A.A-1; 0991-0033

DERLEME: 10 052 01
YERİ : AŞKALE ilçesi
DAGYURDU köyü
KONUŞAN: Tacettin DAGDELEN (40)
KONU : Karışık

5 adım, tacetdin dağdelen./ aşgalenin dagyurdi köyünden./ çifliyh naheyesi./ dokuz yüz igirmi sekiz doğumli./ biz ğarsliyih; dohsan üç muhaciri./ gögerçin köyünden./ işde seferberliyhden evel gelmişler; dohsan üşde gelmişler. seferberliyhden evel deyel? dohsan üşde gelmiş burayi şeneltmişler./ gendileri gelmişler ele. O heş de kimse getirmemiş. burdan sonra ğahmış alıceyrege geşmişler. oraşi burdan eyimiş. orda da durmamışlar. buraya bunnar gelmeden evel. burda cingenner otırıllarmış. şıhbızın yurdi onun için ismi ğalmiş. sounda işde gelmiş, buraşi boşluh, hökumatın haritesi. e, şindiye geden de gene tapumız yohdur; hele, hökumatın ğeyitli. herkeşin erazisi ğeyitli olaraḥ, o şekilde otırırıḥ./ geçimimiz, efendi, reşberliğ olmir düzenni./ hayvancılığ en çoḥ. hayvancılıḥ da, seggiz ay ğışımız var, dörd ay yazımız var. oni da, ğışın alaflar tükendi mi, birezi ğırılir malımızın./ hesaplırıḥ, hesaplırıḥ da, bazi fazla olir./ ğış ireli yagir ğar./ ireli durumuni da, işde fikaralıḥ. herif, ehdiyaci var, gidir ğışla alir, ve yaḥut, bilmem ne yapir, ne yapir. onnan hesapliyamir. sen baḥirsin ki, haman şubat derdemez alaflar tükendi. yani en çoğ hayvancılığ üzerine bizim burada geçimimiz, hayvancılığ üzerine. başḥa biş yoḥ./ mekdebimiz yoḥ ama, bu yıl müracaat edeceyik bir öyretmen alaḥ./ edeceem işde, etmediyh. bu yıl bir öyretmen alaḥ, heş deyilse çocuḥlarımız bir parça oḥusun. meyhdep sırası, nüfüsumuz az diye gelmir hele./ nüfüsumuz her halda iki yüz elli bir ğaş gişi olabülür amma, hatırımdan çıḥmışdır./ köyümüz, efendi, otuz üş ḥaneyidi. alti ev baharın gine köşdi. yirmi sekiz ḥane mi, böle biş ğaldi./ aşgaleye beş sahat çeker amma, ğaş kilometire oldu-

ğuni bülmirem. beş sahat./ çat da ayni çeker./ hep, hep aşğala-
yınandır./ erzürüme, şey, eveğ, en çoğ alış verişimiz erzürüm-
nendir. ama diyer, işdi ğezamız aşğala olduğı üçün, aşğaladan da
heç esğiğ olmazıh. ama eyhseri erzürüm. her ne alıp verimiz hep
erzürümnendir./ kövde hikaye annatan yohdur; bizim kövde./ türki
söyliyen var amma, bennem herkeş işine gidir./ esgi, temam var./
bülmirim, yohdur.// vardır amma, bennem herkeş./ siz de sağ olun
amma, ne fayda, yemeyh yemediz./ ey ne olacah./ böyün gelin get-
meyin. bu ahşama ğedin benim misafirim olun. ciddi diyirim buni.
heğği diyirim; o sıra da geldiz, bir ğuzumi yemediz. bu sıra bir
ğuzumi yiyin./ ey ne yapah, biz ele ince usullar çoh bülmeziyh.
bir iş de o./ hekaye annadan, yaylada bir kel nureddin var, oni
getitdirirdiyh bülseydiyh siz geldigizi. bah gördün mi hekaye
annadani./ mete./ bi de benim ağabeyim vardi bele işlere merah.
o da allah rehmet etsin vefat etdi. ben bülmem ğardaş./ ben düz
ğonuşmayi beceremirim, deyil ki, hekaye annadim./ böyün de zaten
hasda zamanıma ras geldiz.

KAYIT: B.07; K.A-1; 0082-0573

DERLEME: 10 055 01
YERİ : AŞKALE ilçesi
KÜÇÜKOVA köyü
KONUŞAN: Cemil BAHADIR
KONU : Hikâye vs.

evet, benim şimdi adım soyadım, cemil bahadur. üç yüz on dörtliyem./ ğarakilise köyünden./ küçüğova yahut şimdi; ğarakilise de diyiriğ./ işde bu dediği kimin./ şimdi bi tarihde, isgenderirum, isgender tebe ğafdan ğafa höyhmetdi; sed çeyhdirdi hem öcüş mecüşün öğüne./ hä ayarla./ sed çeyhdirdi, bir müddet, efendime söylim, herb, gavurunan herb açildi; getdi herbe. herbe getdi, efendime söylim, esgerinen birabar. bir çölün öğünde ğondular. böyüyh bir suyun öğünde ğondu, suyu geçemediler. dedi ki, buna bir ğayıh lazım ki, bu suyi geçelim. orda ğondi yatdılar, efendime söylim, sabahdan ğahdılar, ğuşluğ oldi; su kesildi, aras yanğ geçilmağ oldi. nö demeyh dedi, bu su neye kesile ki, bu çeşid aras? uşutlara emretdi ki, gidin bahın bu suyun üzerinde ne var. uşutlar onun emrindeyidi. uşutlar getdiler, efendime söylim, dedi, biz bele gezinelim, dedi, bunnar gelene geden. bunnar başladılar gezinmeye. gezinmeye başladılar. getdiler bir dağın öğündeki, kuvi yazi yazılı ki, her kim ki bu yazıt, bu daşdan yetmiş adım ölçerse heyhmete bahar. yetmiş metire e hani. bunnar öşdüler. emir verdi eşdirdi. eşdirdiği zemanda bir ğubbe çahdi. ğubbenin ğapısı kitki; demir ğapi. üzerine yazılı ki, her kim ki aşmağ isderse, anahdari şiyin dibinde ğuyludur. eşdiler, anahdari çıhartdılar. aşdılar ğapiyi, içeri girdiler ki, bir böyög örs, bir de bir varyoz, külünk hanö. kuvi yaziyınan yazılı ki, her kim ki bu külüngi ğaldırır örse vurursa heyhmete bahar. heş biri ğaldıramadi. emir verdi, baş pehlüvane geldi ğaldırdi, efendime söylim, vurduği kimin bir terşke ğopdi; bunnar beyhuş oldular. öle uyandılar ki, dişerde suyun üzerinde bir körpi ğuruli pün-

han etmiş cinniler, nasın gözüne görünmüyor. ki o veziyetde orya ğuylamışlar. geşdi esgere etde. bu sefer geldiler. sordi, dedi ki, dağda olan hayvanat, çölde, atdır, devedir, maldır, efendime söylim, çadır ehli, var yüz bin çadır, mal tökülür su içir. onun çün su ğurir, getdiler herbe, herbi yitirdiler, gavuri alt etdi, geri döndi geldi orya, gene o mevçiye geldi. yatdığı anda bir röya gördi, röya gördi. dedi ya isgender, senin ömrün temām oldi; burda vefat edeçahsın. edecahsın diyin, bu sesledi vezir vüzerasını, vesiyetini yapdi ki, ben burda vefat edeceem, şindim efendime söylim, benim tabudmmi yaparsız, devenin üzerine bağlarsız; esgerim, topum tüfengim irelde gider. vezir vüzeram, mezinnerim, hafizlerim onun öyi sıra; en geride deveyi yollarsız. deveyi çeker gidersiz. getdiği zamanda, anama müjde gider ki, oğlun isgender gelir. elimi dişerde ğoyun, sağ elimi. bu veziyet etmesiz anam sizi ğırar. bunnar bu veziyetde tebdil gördüler, bu teslim oldi tebii. çeyhdi geldiler hepsi. geldıhları kimin, anasına müjde yolladılar ki, oğlun isgender gelir. anası ğarşi çıhdi. bağdi ki, esgeri, topi tüfengi, vezir vüzerasi, mezinneri, hafizleri bölüyh bölüyh gelir. geride deve geldi ki, üzerinde tabıt, oğli ölmiş, eli dişerde. eyleyin dedi, oğlum ne demiş? dediler, hülemezih. ama ne demiş, ğafdan ğafa höyhmeddin, seddi isgender çeyhdirdin heciş mecişin ögüne; bu dünya boşumuş, elim dişerde; fani, geldim gidirem. boş dünyadır, diyir. götürdi defin etdiler. bu ğaten.// hocanın biri, ğırt tene müridi varımış. müridler, efendime söylim, hocaya diyorlar ki, hocam, sen ke vaiz yapıyorsun, niye evlenmiyorsun. diyir, felan diyir. diyir, ben evlenmem diyir. en nayeti buni eveiyorlar. düğün yapıyorlar, getiriller buni verirler zifafa. hoca zifaf olir aylesiynen, hamamında çimir, çıdır gene dayresine. bir sene teyhmil olir, gelliler ki, hocam müjde; bir oğlun oldi. diyir, onun adını hasan

KAYIT: B.07; K.A-1; 0000-0082

DERLEME: 10 096 01
YERİ : AŞKALE ilçesi
ÇİFTLİK bucağı
KONUŞAN: Vehbi ATICI
KONU : Köyler hakkında bilgi

bu köve./ ben bu kövli deyelem, burayi neye annadim?/ var ama, yani bülirem ben da buranın ne olduğuni./ şindi burasi dohsan üşde, burasi dohsan üşde, burasi dohsan üşde şey. ondan sora burda mahacir kilise; burda ermeniler durullarmış. bura ermeni yeri, duman keşiş var işde burada deller. evendim, haco var bülmem ne, ermeni yeriymuş. mahacir dohsan üşde, mahacir ke ğarsdan ke mahacer olduh; dohsan üşde herb oldi, dohsan beşde burya geldiyhden sora, hökumat bu, bu kövleri, bunnari burya verdiler. bizim kövleri çifliye verdiler. çifliyh hökumetin miri çifliği, at tavlasi. verdiler. bura, bura şe etdi, onun üçün mahacir ğarakilise deller burya.// benim soyadım, vehbi atıcı./ çifliyh nahiyesindenim./ bizim orası da miri çifliyi demesi hökümetindir. onun çün miri çifliği deller. hökümetin elindeyemiş; at beslellermiş orda. asgeriye.../ ayne hekaye söylendi, geldi./ doğum tarehem, üc cüz otuz.// sindi, bin üc cüz dohsan üş tarihende, bin iki yüz dohsan üç tarihende herb açılmış. herb açılmış. dohsan beşe ğeder herb olmiş, ğalmışlar. dohsan beşde mahacir olmuşlar; aşşaşiya. dohsan beşde mahacir olmuşlar, ğarsdan gelmişler, ve ardahandan. ardahandan gelen, şu harda zazalar kövi var. zazalar kövi, yayla var, yayla, şıhbızın. şıhbızın da var ha./ he var, hatıncıh; bu üş köv ardahandan, şeyin, ğarsın ğazasından./ evet, ondan sora, bağarsıh, tepsiciğ, bağarsıh, tesbiciğ, ğavurma çuğurli, evendime söylim, gel geç: düz yurt, düz yurt, ehn, düz yurt, yumriveren, şıhbızın. şıhbızın, ğarakilise, bizim köv, çifliğ, bunnar ğars muhaciridiller./ evet, çatveren./ çatveren de ğars mahaciridir. gölveren onnar yerlidiller. bu on iki pare köv,

on iki pare köv, ğarslıdıllar; mahacirdiller. dohsan üç herbinde, dohsan beşde gelmişler mahacir burya, burda yerleşmiş. hökümet yer vermişdir bunnara hep. buralar hep bitevi, bazen kövleri ermeni yerleri. ermeniler om birde ğahmışlar burdan. sürmüş götürmüşler, bunnari vermişler, bir tahım. işde ambu, ğarakilise, hatıncıh, buralar, bir tahım yerler, ermeni yeri, ermeni yeri. bunnar var işde. bir tahım kövler de, ya o yuharke kövler de hökümetin yaylalari, yaylalari, harab olmuşlar. harite, harite onnar hep; hariteliğ hökümetin. zazalar kövi, evendim, tesbiciğ, ğavurma çuhuri, şihbızın, bağarsıh, düz yurt, evendime söyliyim, düz yurt, bir de çifliğ, bizim, çatveren, bunnar, evet bunnar, yumriveren, yayla, bunnar hep haritediller. bu köv de harite ya. bura parayınan alınmış. ermeni yeri olduğuna parayınan almışlar bu kövleri hep. onnarısa devlet vermişdir; heritediller onnar. esas kövler, bu kövlerin hariteyledir sinorlari şindi. ben ğahdım ğavuşdum; bizim kövün de haritesini gördüm de...// gördüm hariteyi, sinorlarını da, ve kömür ğuylamışdıllar. hep sinorli hökümet teslim etmişdir bize.

KAYIT: B.18; K.A-1; 0000-0047

DERLEME: 11 013 01
YERİ : KARAYAZI ilçesi
SÖYLEMEZ bucağı
KONUŞAN:
KONU : Karışık

babam ben bülmem. harb, esgerlig... yemen vardır, yemen, herb, hesa... bif var, bif.../ ben getdim./ yemen diyir, yemen./ yaya getdim, hep yaya. o veh, sûltan reşat, sûltan hamid... ey ō dohsan üçinen, urusnen.../ gelmiş./ phüy, burya gelmiş, gortiya getmiş, tebiye getmiş.../ ē ben esgerde... yegenim, ben seyhsen üş yaşındayam./ melmeketin nerde?// yoh, bingöl vardır, cebahcur, vilayetder şindi, cebahcur, orya gelmişem./ esgidē orda.../ yer heserlege çoh var; çoh var gareyazide. burda da çoh yoh; burda de yoh; burda de yoh. orda çoh var./ hē, hesdalıh, bevā. guzide var, goyinde var, o geçide var, ner bişeyde.// ey vallahe oni de ben bülmem./ ey ben bülmem. hesdalıh... allah, allah büler.

KAYIT: B.18; K.A-1; 0047-0515

DERLEME: 11 013 02
YERİ : KARAYAZI ilçesi
SÖYLEMEZ bucağı
KONUŞAN: Necmettin ÇETİN
KONU : Karışık

demeg bizem şeker zemanında, şeker gıtımış herhalda bizem hökümetin; orda şah ecem, ecem şah ecemi onnara şeker göndermiş. şeker, deveynen. heş vesayet yohmuş o zaman; deveynen göndermiş. deve gelir ambu bizim koyi çayırın orda bırahiyolar, orda yükleri bırahiyolar ki, isdirahat etsin, yüklensin getsin. o zaman bu adam şekerin içinde gidiyor onnarın içine. bu adam deyir ki baba, deyir ki, siz, yukumüz nedir? bir adam da deyir ki, bizem yukumuz duzdur. ey deyir, duz olmaz, duz deyel, duz olsun da, duz olsun. efendim, bunan yuklıller, heş getmiler. isdambola gider, isdambola gider, isdambolda bir de açillar hep duz. hep duz çıhiyor. duz çıhıyor. bizim padişah deyir ki, şah ecem bene şeker göndermiş, siz duz getirmişsiz, bu nedir? deyir ki, vallah bele, hallẽ mesele beleyiken beledir. yane bu zati, efendim, orda esger onnara verir. gelir gene tekrar götürüller bu koye geliller. bu koyde bu adam gene içine giriyor. deyer ke, yukunüz nedir? deyir ke, şekerdir. deyir ki, şeker deyel, şeker olsun. o zaman bir tenenin hocuni açir bir şeker getirir. o zaman esger varımış, mehfeze bereber, bu adami dutyollar, bu adami dutyor doğri isdambola. isdambola götiriller; paşanın yanında gonuşmer. gonuşmer. deyir ki, ey bir zatdir; gonuşmez. biz bele eşitdih. efendim, benim hatereme de gelir, seferberlige geder, hem hökmat maaş verirdi, bizem hökmat, parẽ verirdi, hem de adem./ he, ona, ne silsilesine, yana onun ehracasi kimise onnara verirdi. seferberliyden buyani ben daha görmedim. biz görmedih./ yoh, yoh... çohdandır. yane onnarın familiya, kim varımış, onnara vermiş. onnara vermiş bah; onnarın mücevri varımış, beggan varımış, onnara vermiş. söy-

lemez baba deyh selçuh zamanında yohumeş. ha bele eşitdih. başha bişey yoh./ vallah, isdersenězse giden bahın; tareh yoh. tareh var, ğırmaşlar. hep ğırmışlar, kimse bülmez./ heyir./ valla bezem mahsul bu sene birez ey deyel./ yoh, yoh, doli vurmadi./ ziratçi. yoh bizem doli yağmade, yalağuz, bizem ke, biz gej eyhdih, bitmedi, bitmedi./ yağış olmadi evela, sora, sora oldi bir iki defe. daha iş işden geşdi. yane ey degil bizim bu kövinen ekine ey deyil, yane bizem tekman, yuharki tekman./ ot eydir; ot eydir. ot eydir, yalanız bize unca munca lazımdır. hökmet de bize vermez; biz nasi edağ?/ var, benim bir tarlam var. ben ekeyorim yonca, tohım yoh./ o dağıtdırer, bizem bir kövde ambu adama vermiş bu yıl birez; ekmeş. o da az bişe./ ha, yonca ey olir. yonce burda ey olir. sulli tarla, çoh güzel olir./ vallă benimkiotduz teneke buğdanın yeri olir./ yane benim otim heç yoh./ ben ot içare etmişem, bişmişem. benim otım heç yohdır./ gelerem, davamli gelerem./ aha, ahşam geldim. gece geldim./ müdürlüye, ziraat müdürlüye./ peke, inşallah./ ey valla, müracaat etmemişem. yalan, ben yalan söylemem./ müracaat ederig, evet, müracaat ederig./ işallah, allah hökmatın zevali vermesin. ele. hökmet olmasa, mellet de perişă olir, mellete olmasa hökmet de perişan olır. doğri, herkes birbirinin doğri çalışsa, işallah ey olır. yahut bu doğri çalışmade, hökmet de bize bahmadi. işdoğrida; doğri çalışmah. valla biz doğri çalışmadıh, hökmat da, allah da bize bahmaz. allah da.../ he./ benim ismim, nejmeddin çetęn./ bēn uc cuz on yedi doğumniyam./ evet, buraliyam. ben, esas burali, söylemezli. buraliyam./ yoh, ismi, söylemez./ söylemez baba, ismi üzerindedir, yane bu büttün köylerin ismę degişdi, bizem söylemezen ismę deyęşmedi./ var. bir var, birez ey deyel. bir tene şindi yapiyollar, başlamişlar./ beş, beş sınıf./ hoca, ikę tene geler hep./ yoğ ele, ikęsę de erkeyhder. benim heş bizim köve gelmemęşdir, gelme-

mişdir./ valla, memnunüğ. bizim çocıhlar serbesdiller. esgere gidiller. hama biz başğa meydebe vermezih. beş sınıfi burda tamam eder, esgere gidiller. yazi... yazısi mazisi temam. ahşam esgeri gönderdim. benim oğlum da esgeridi. yazısi temam bülür. ey de bülür. getdi esgere; esgerlegeni yap gel./ pereyinen olacah./ e, bizem köy birez ey deyel./ ha, meccane olarah... biz versem hökmet aler. aler şinde bizem gezada yeni ohul yapeyor. şe, bölge ohule. alla izin verse o ohul temam, o ohul temam olsa biz verih orya./ telebe, bir mısdat efendi var, çıhmış. o şindi avukatdır gezada. efendim, bir ğaş tene de ey bülüller. çoh, yane bizim kövde ey bülüller./ ey vallah, biz muracaat etmemişig, yalan söylemem./ bıdır, reşberlığı devam edeyoriz./ he, eledir, evet./ hökmat bize tohum da verdi; biz ekdih olmade. uş senedir, uş senedir. uş seneden evel bizim kovde arazi çoğ ey olurde. yağmır yağsa çoğ ey olir. yağmir yağmade ey olmer. ama, doğrese bu./ zıraat da erzurumdadır, zırat meyhdebi./ vala, bizem bir iki tene çocih meydepdedir. işde bu temam etse, ben verirem meydebe./ muracaat ederem./ hengi terafda?/ e, temam, koşede./ allah izin verise, valla verrem./ he vallahe, ohutmasa bişe olmaz. vallahe baze, bah ben uş gündür erzumdayam. esger sevhediyollar, ele adam var, heş bişe bülmez. heç heç heç, gene bizem köye eyedi. savh kağede hep bizem koye verdiler. her birene on tene, beş tene, alti tene... onnar, onnar belet aldeler, şey etdiler. gene bizem koy eyede ha.// aha bu haşda gelmeş. benim bir tene varıde erzumda ğaybetdim. buni aldım elime. e, bu beylere çay may, bişe mişe hazır edirsiz./ o ordadır. herhalde katıpdır nedir?/ he, ade hekmetdir nedir. vala ele bir bişey var; ade unutmuşam. ade bülmirem o ğadar. yalaguz adi unutmışam./ yoh, telebe deyel, orda memurdır./ yoh, bizem kövde yoh./ daşkesende çoh vardır, tekmanda./ bizem kövde ele şeyler yoh./ şindeye le muracat etmişih, ne de

vermişıh. ā bundan sora ederıh./ bah, hökmat gelmeş, orda yüz ben lira para vermeş. yüz ben liradır?/ yüz igirmi bin liraya dutmiş. / he he, şimdi yapiyollar./ orta meydebi de bizem ġezada yapılır. ey, hökmet ey çalışer.// amerika bize zahra verdi. butun millete zahra verdi. zahra bu bizem haci ahmere geldi. bizemkē semernan bize verdi. semernan mol... herkesin semernan verdi.// sora bir ay ele davam etdi. bir aydan sora emer gelde, dedi, butdün meccane. daha o şey, senet ğalmade. heç, hama gelerde kōç senin nüfusun ğaş tenedir. on tene, ne ġeder buğda her nufusun, ğırt kilo buğda herkese verdi. bizimki de senednen verdi. şimdi hökmet o parayi bizde isdiyor./ e biz de vermezıh. bu nasıl olır?/ amırdı muracaatımız o./ reysicumura da söylemişler: bazi ḳoyler senedla almış, bazı ḳoyler sanatsiz. senedsiziki, onnari isdimirler. bizimke senadır; isdiyollar bizden pera. şindi bu ḳoyde otuz bin lira pera isdiyollar. ey biz de.../ azi senadnan, çohı senatsız./ gelsin, bizim mallari da toplasa götürse, biz bu parayi vermezıh. valla, hökmat geldi, zornan bızim mallari topladi götürdi. şimdi bizin bu ḳoyde otduz ike bin ġeder. otuz iki bindir mi, otuz dört bindir mi, eyey, yane biz de valla heç ğabatımız yoh. biz fuğareyiz.

KAYIT: B.17; K.A-1; 0279-0485 DERLEME: L2 017 01
YERİ : TEKMAN İlçesi
TAŞKESEN köyü
KONUŞAN: Hüseyin BATALOĞLU
KONU : Fıkralar

Hüseyin bataloğlu./ daşkesen./ hüseyin bataloğlu, daşkesen köyündən./ üç cüz yirmi bir tevelütli./ şindi bir deliqani, birgün gezəreyhdən bir köye misafir olur. bir eve misafir olur. bahar, bir qarı, bir qocaqarı, bi de bir gelin. yalnız ikisi bir evde. onnarə misafir olir. ahşam üsdi olir. bahir ki, bunnar yatah serməyə başlillər. yatah mereceyh arasında, deliqani bahir bir yatağı şu terefe serdi. bir yatah da alt terefde serildi. qoca dedi, yatağın biri benim olmuş olsa ey olur bu. bu gendini bəle ocah daşına deyereyhden gendini uyhuluğa verdi. gelin yatağı serir. dedi, serirsen serirsen, heş bişe demirsen. yene bene bir alamet göstermedin. şindi da bunnar geşdiyhdən sora, göze bu uyhuda sayıhlanıyor. sona bunnar, bu, misafir, yatah senin, şu yatah senin, bu da benim. qocaqarı da bir yatağa getdi. bu sefer yatağa getdiği vehitde çirələr söndi. gelin başladi, gelirsen gelirsen heş gelmirsen. da bayah, onun şeyini annadi ya. şindi, qocaqarı bahdi ki, ikisi işi bozacah, ortada ben qaldım. çünki onun yatağı ipdida başdadır. dedi, gence qociya bahma. hen, sıra elde birahma, gendin cani isder, qocanın kemiği sızlar. yene sıra benimdir; demiyesin, qocadır. onun da kemiği sızlar. diyereyhden buna cevap verdi. işde buyurun.// bir gün bir arhadaşın biri dağa gezmiye gider, mantar toplamiya. bahar, qarşıda bir şepe göründi. ber beyaz bir şey. dedi, herhal mantardır, gidim alim. gidir yanına. bahir ki, yanına yahlaşir, mantar deyel. beyaz bişedir. dedi, heral bu qar şepesidir, birez qar yiyim. yanına gidir, bahir bir mantardır. ikisi ödüyh daver altında yatmış, çoban da yatıyor, bi terefi de boşdur. cemat, hepsi dedi, maşallah supa-

nallah, ne ey mantarmiş. bir benesi de diyir, orda, diyir, ben de birun bişeye rasladım o günneri. dedi, heyir olsun. esgiden erzürümde etvayi çarşiya getdim. orda bir ğazan yapiyordular; yedi tene usda içersindeydi, parçalarini birbirine ekliyordular, buni yedi çakuci vurirdılar, heş birinin sesi birine gelmedi. hepisi dedi, ola ha ocağın batsın, ne yalan söyledin. dedi, ğardaş niye yalan söylirem; bu arhadaşin gördüği mantar benim yapdığım, ancah ğazanda bişer. anadın mi, ancah ğazanda bişer./ da bu nerde bişeceğ.// bir tene deliğani, şindi misavir üzerine söyledim, bir gün bir yere gideceğ; gendi başını tiraş eder, atını eyerler, havliya getirir, diyir, odadan gidim, babama, misade isdim. şindi bennen şeyhın meselesi; deyir, ben babamdan misade isdeyim de gideyim yola. gidir odanın içeraine; baba diyir, bene misade verirsen, ben falan yere gideceem. baba bahir ki, üsdibaşini geymiş, tiraş olmiş, at da eyerli havlida beyhlir. ey oğlum, dedi, sen misafiri, daha benden misade niye isdirsen; misadeyi almış gidirsen. şindi benem hocama diyirem; hocam bene misade verirsen, ben bir misal söyliyim. misaller öyle.// evet, şindi ben daşkesen koyli hüseyin batalağli. üc cüz yirmi beş tevelütli. size bir misal, esgi tarihden annatiyim. bir gün, esgiden bir şeyler varmış, bu defciler, hocaler. def gezdiriyolar, mesela çalği vuriyollar. bir açcihananın öğünden geçerken ya allah diyor. acci diyor, buyur hocam, buyur buyur, diyor. bu allah diyor; zanner ki, meccanen bişeydir, içeriye girir, defi ğoyir masanın üzerine. yemeyh getirir, o yiyir; yemeğ getirir, o yiyir. en sona, ğahir, eyvallah, allah bereket versin. bu cübesinden mahkem dutiyor. hocam diyor, getme; devrüş baba bunda parasız degil, hağdır. yavu vallahi diyır, biz de ahşama ğadar kovlerin içinde dolanir def çalirıh, hahsız, meccane eyhmeyh yiyerih. bele benim param yoh. en netice buni çoğ yahillar. yahalilller itham bula-

mir, diyir, dur ben size verim. ğaldırir defi umuzundan, şindi çalğiya başlir; diyir: - erzingandan tevrizgana - tevrizmdan evrizana - evrizvandan tevrizvana - yane bu misale, ben buralari dolanip ğazanip getirim, sene verim. o yandan bu acci bunun yahasını dutir. polislele beraber mahkemeye götiriller. bu ğeder yemeyh zayiat etmissen, diyor, parayi ver diyor. orda bir tene davulcıynan zurnaciya ras gelir. yavu, diyir, bu fiğereyi nerye götürirsiz? ğardaş diyir, heh vermir, bu adam bela olmış başımıza sebehdan beri, bizi işden etdi. yavu, erhadaş diyir, versene diyir. diyir, vallah ben verirem bu adamlar almıyor. ben veriyorum hağını, almıyor. bu gine diyor: - erzivandan tevrizvana, tevrizvandan evrizvana - bu çoh hoş ğeyde zurnaya gelir, şindi alir o adam. zurnaci da, ğabinden çıhardir zurnayi: hım hım hım...vay vi vi vi... bunnar bahdi iş azdi, bunnari da topladi. zurnaci ğeydeyi şaşırdi, bu da teyrer peşine getdi. bu barmağını şaşırdi. dedi, daha helbet bi yerde çalar. bunnar getdi bir kemenciye ras geldiler. gine ayni ifadeden tehdir etdi. dedi, verirem heğğini almilar. gine teyhrer başladılar çalmiya. bu kemenci bahdi hoş bir hevadır. dedi, olan, ben de buni kemana alim. dedi: - evrizvandan ...- - vay vi vi vi...- hım hım hım...- zurnaci da dedi, - vay vi vi vi...- bunnar zurnayi birliyhden aldılar ta mahgememin içersine getdiler. bunnari içeriye alanda zurnaciynan kemenci ğapıda beyhlir. hakim ifadeyi aldi devruş babadan. ğardaş hağğını ver; accide bu ğeder para yenmez, rahat verilmez, ver bu adamın parasını getsin. dedi, hakim bey, vallahe verirem almer. versene dedi. yendirdi defi, ayni dedi, hakim beg, evr...// zurnaci peşine gidir, amına ğoyim ğeyde tamam, dedi. o da başladi: hım hım...// kemenci dedi: vay vi vi...// hakim de vahdında çoh oynamış; huvarda it oğli it, ayağa ğahdi, dedi: hobbıl hobbıl, ben bu ğeder hakim oldum, heş bele de bir davaya ras gelmedim.

KAYIT: B.11; K.A-1; 0141-0206 DERLEME: 13 000 01

YERİ : ÇAT ilçe merkezi

KONUŞAN: Celal ARSLAN

KONU : Karışık

çat mehelle halkından celal aslan./ kırk sekiz doğumlu. şindi biz türki mi böyliyeceyez?/ -- dolandım ğurbeti gezdim de geldim - hani bizim felan filan nicolmuş - ben severdim emim oğli musayi - pala-bıyığ ayran hasan nicolmuş - - bizim de varıdi evn oğli uşağı - heş bacadan yenmezidi aşşağı - hesirden abasi kemden ğurşağı - dayım oğli o dal-daşşah nicolmuş - - babamın da varidi reşber tahımi - senede ekerdi üş ğod tohumi - veremezdih bir hodağın haggını - hani bizim hizmekerler nicolmuş - - bizim de varidi evn oğli uşağı - heş bacadan yenmezidi aşşağı - hesirden abasi kemden ğurşağı - dayım oğli o dal-daşşah nicolmuş - - anamın da varıdi ğavdan lengere - evden asıliydi etin çengele - havliya ğoyduğumuz tavuh pingeli - darmadağın dipsiz sepet nicolmiş --babam ğayet zenginidi bizim o peder - tarlada bağliyıdi yüzli kemender - otdan yasdıh çuldan minder - çölpükde bulduğum yorğan nicolmuş - - esgiden de bize gelip giden olirdi - validem de gedir ğıymet bilirdi - çölpüğ başlarında ğalan olirdi - hani bizim hanedannar nicolmuş - - sığır-ğuyruğıydi evelden vururduh taya - heş minnet etmezdih fahire baya - lamba da bulamazdıh bahardığğ aya - altın maggas mum şamdannar nicolmuş --nere tahdın ğardaş helbet soraram - ineden iplige bir bir araram - onnarı da bulmasan ğafan ğıraram - esgi düyme ğırıh zırza nicolmuş -. unutmuşam./ çat gezasından celal aslan. köyümüzde bulunan reşberliyh tahımından iş yapallar. çayır biçeriz, tarla biçeriz, buğda ekeriz; ğağnı arabalarımızdan meşgul oluruz. ey daa ne.../ nişana gitdiyimiz zaman, dungurçular toplanır. tanışıh çayi içiririz, nişana gideriz. kırk atli, kimisi gelir kula ğaçırmaya, kimisi

gelir at sürmeye, cırıd oynarlar. ondan sona indiyhleri zaman ğonahlara, ğonahlarına dağılıllar herkes. e tabe herkes kendine göre birez hazırlığını yapmışdır. yemeglerini yeller, yemeglerini yediyhden sonra ğalhar türkü, türkülu bar oynallar. ondan sora kefini yapar herif. ondan sora ehdişamını yapar, teyhrar ordan döner gelirler. e bu ğadar olur; daha başha yoh.

KAYIT: B.11; K.A-1; 0257-0365

DERLEME: 13 002 01
YERİ : ÇAT ilçesi
TAŞAGIL köyü
KONUŞAN: Tosun YILDIZ
KONU : Seferberlik

seferbeyliği söylersen, annadım./ seferbeyliğin içerisinde zaten seferbeylig olde. bu millet tökülde geldi burya. esger üçün bahım olmadı. birez esger elbiseden, kehleden çog aciz galdı. ondan sora, ikinci sene, bir sene galdı, ikinci sene enver paşa geldi. esgeri çeyhdi allahueyhber dagına. allahuekber dagında dogguzuncı golordi bütün bütüne mehvoldular. işd ondan sora enver paşa gaşdi getdi; daha durmadı burda, burdan savuşdi getdi. ikinci sene ruslar teerrüze başladı, teze bir teerrüze. geldi bu melmeketi isdaa etdiler. burayi aldılar./ aldıhdan sora ruslar iko sene galdılar burda. dokuz ay uruslar, igirme, on se... igirmi bir ay uruslar galdılar, üç ay ermeniler galdılar. ermeniler elinde galdı bu melmeket. halıt paşa geldi, ermeniler de bu melmeketden süpürtdi, çıgartdı. e bu melmeket de bir daa tezedön islamiyet eline geşdi. bizim hökümat geldi burayi isdila etdi, aldılar./ hadiselerden ne annadım s efendim, ne diyim, ben ne bülim./ gördügümüz çoh, ben ne bülah. ondan sora çoh. şapga hadisesi geldi; sora millet bütün bütüne mehvoldi getdi, garıldı, bilmem ne oldi./ paşaların, fedakarlig eden, o zaman, al osman nuri paşayidi, firga gumandani, yunan herbinde. sora ali osman nuri paşa deyil de, en, en gumandan kemal paşayınan ismet paşayıdı. bir de al ehsan paşa, ingilizleriden esir gelmişler iko tane er; e yunan muzefferiyetini gazanan da onnardır. sora cepede bu adamlar esgerin önünde gece ve gündüz çalişmah şertleyle yunannılarınan çarpışıp, yunnannari da mağlub eden gone o adamlardır. galdılar ke, ondan sora şapga hadesesi geldi. şapga hadesesinde de osman nure paşa burdayedi. o götürdi. ogdam etdiler. ondan

sora bu kemal paşa, iş eline geşdi. erzürümde, daha tareheni bülmem nedir, ğaş senedir? ingilizler geldi. ingilizler geldiler erzürüme. eslahi aldılar götürdüler. ğara kazim paşa milleti işdima etdi. işdima etdi, nutuğ ohudi ohudi; dedi ki, milet, dedi, bu memleketler bütün verilmişdir.// el-bir edip çalışmiya mi razısız, yohsa balta altına getmiye mi razısız? ordan gencin biri dedi ki, paşam, dedi, biz her ne ğader yaşadığısa, bögün balta altına getmiye mejbur deyılığ; el-bir edip, yeddiden yetmişe geder çalışacağ. ondan sora bu adamlar gece, bir bölüğ esger, başbozuğ elbisesine sohdular. kazim paşa gönderdi, ingilizlerin elinden eslehi aldi, geldi. o gün de muhabereyi kesdiler. kesdiler ki, güze, artıh teşrinevvelin ilki miydi, o zaman kemal paşa cumhurreyisi oldi; eleri geşdi./ çoh yapdılar./ gördüm./ ermeniler, efendim, şindi, bu ovada beş köyi ele halile yahdılar. bu gece, bir gece burya doldi alti yüz ermeni. ambu köve. silahımız yoh, bişeyimiz yoh; e allahın işi, ermeninin biri bir sene gelmiş burya, getmiş han evlerine getirmişler, tipiden ğultarmışlar burda ğalmış. o adam da sebeb oldi, bu kövün bele bu teline heta getirmedi. benim nevşimidi, götürdi. dedi, götürdüler. getdıh tekederesinin önüne. daşağıllari siyhdiler. daşağıllar geldi, ötekilerini orda ğırdılar. yetmiş seyhsen gişi ğırdılar. ondan sora getdi köyleri yahdılar ermeniler. ondan sora işde bizim esger geldi, esger ğavuşdi. halıt paşa emir verdi; yane bele emirsiz ele. halıt paşanın emriyinen. üş gün herb olmiyacağ dediler, halıt paşa diynemedi; herb etdi. erzürümi aldi, millet de ğultardi, biz de ğultardığ onnar da ğultardi./ ermenilerin birdenbire azmalarına sebep, bunnar, biz görmediğ ele deller ki, seferberligde bunnar ruslara kağıt vermişler ki, siz dişardan vurun, biz de içerden hazırıh; erzürümün ermenisi. kağıtlari dutulmuş; ermenileri sövgetdiler töyhdüler sulara. onnar, artıh

Ğaçan da urusun içine ğetdi. bunnarın azmasının sebebi de buyudi. bu ğeder bülirem./ kövümn adi daşağıl. benim adım da, tosun yıldız. odur, mısdafa oğli tosun yıldız./ tevellüdüm, esas tevellütüm yuhardadır ama, üc cüz on üç. evet./ onun söylediği mesela olur bir tarıh işde./ ermeniler, ermeniler ele bir ermeniyidi ki, ellerinden ğelseydi, bir ruh kimse ğoymiyacağıdılar. amma işde, ey ermeniler ceşaret ğetdi, eğer allah yardım ğetdi, eğer ordi ğavuşdi, ermenilerin elinden bu melmekete aldılar. ermeniler bu melmeketi beylig aldılar. ğıtlığ oldi. andan sora.../ o ğıtlığ andan sora oldi ki, fena ğıtlığ oldi. yane tah millet burdan paliya elezize ğetdi. acından ölenner çoh var orda. ondan sora işde bi daha erzah yürüdi. zeten yolumuz yohudi. heyvan arhasiynan, ğatır arhasiynan, deve arhasiynan ğeldi millet bir parça gendeni buldi. sora bu amerler ey amerleride, çalışğan bir amerleredi. doğrusi bu. heriflerin fedakarlığı varıdi. kemal paşa, ismet paşa, sora bu sora gelde, halıt paşayi da, ğara kazem paşa, bunnar, bunnar çalışğan adamlarıdi./ gördüm./ ben o ğeder erzürümde ğetdim, halıt paşa erzürümde. işde dediler halıt paşa odur. bele ğarşıdan gördüm. o ğeder yane, ğonuşduğum, ğonuşuğum, bişeyim yoh. o ğeden.

KAYIT: B.11; K.A-1; 0435-0501 DERLEME: 13 002 03
YERİ : ÇAT ilçesi
TAŞAGİL köyü
KONUŞAN: Hacı Ali (60)
KONU : Seferberlik

evet, daşağil kövünden etem oğli haci ali./ atmiş yaşımda varam, bennem./ ben, sabahaddin bülir. alti../ asgere giden üc cüz otuzlidir. he üc cüz otuz doğumliydi.// seferberliğe. bizim melmeketimize urus geldi. efendime söylim, melmeketimiz yessir galdi. efendime söylim, urus çekildihdan sora bişemiz urus da göymadi; aldi getdi. biz aj galdih, susuz galdih. macirliğa getdih. maacirliğa getdih sora, babam anam orda befat etdiler. ordan, befat etdihdan sora biz çocuğuduh. yetimhanada hökümat bize bahım yapdi, meyhdepde eyledi, bizi böyütdi. sora sahaplarimiz geldi, bizi aldi geldi. geldih bu melmekete heş bişemiz yoh./ rahat getmedih; çoğ işler başimiza geşdi. evet, sora burdan getdiğimiz zamanda, efendime söylim, iki tene atimiz varidi. yolda hirhizlar elimizden aldi. efendime söylim, e, getdih iliciye. ilicede galdi bir atimiz. biraderim orda ati beyhledi şafağa geden. şafahda, efendime söylim, yühiya geçir. şafağ... şafağin öni sira ati da alir hirhizlar gidirler. galdığ orda yalinayah. getdiğ hökumatda melumat verdih. hökumat, oyani buyane soruşdurdi; bi yerde bulamadi. bulamadığı halda, biz de şey galdih; yayan galdih. mejbur galdih üçümüzi arhalamiya. getdih süverege. efendime söylim, gabalçiliğ etdih. bir müddet orda galdih. hacinin parasi çalindi. hacinin parasi çalindi. haci; biz de hacinin bir tarlasini gabala almiş biçirdih. ey biz feggir adam, ey gerib adam. bu adama yemin etdih, her ney etdihsa bu herif inanmadi. inanmadığı halda, bu adam getdi, bize getdi yemin etdirdi; yemin etdirdi bir sefer. biz bu adam, yemin etdihdan sora bizim yahamizdan düşdi. getdi, bir şeh varidi. şehin yanina. şeh orda bir kağird et-

mişdi. getdi, gene o kağırdi bize şey etdi. biz gene yemin etdiḫ. bizden teselliüt düşdi. getdi o kağırdi bi ğadına verdi. ğadına verdi. ğadın dedi, allah eşhına dedi, bu şeyi ğaldır; para bende. para ondan çıhdi. bir sefer parayi aldıhdan sora, bu herif dedi ki, gel, erazımın yarısi size olsun yarısi bene. gelin getmeyin, yanımda ğalın, bölaḫ ortadan; täpe edim, yarısi size, yarısi bize. neyise bu adam; biz dedıḫ, daha durmazıḫ. mademsen bize bu geden eharet etdin; biz muhaçiridıḫ, heç eminimiz haḫ deyilidi, sen bize bu ahareti etdin, bi sefer, biz durmirıḫ. ğahdığ ordan üçümüzi arḫaladıḫ getdıḫ. malatyanın şey kövi var. e ney kövüdi? çifliyh kövi. çifliyh kövünde ben ḫesdelendim. ḫesdeledim; benim üzerime ğaldılar. bir müddet orda ḫesde; çeyhdim ḫesdeligi. bögün ölür, yarın ölür, öldi, öleceḫ. işde öldürmiyen allah beni öldürmedi. ordan ğahdıḫ getdıḫ malatıyaya girdığ. ikindi zemani bu vahıtlarıdi bütüni ḫesdelige düşdi. bir birinin paşine getdiler. heş kimse ğalmadi. biz de o zaman getdıḫ beytufḫaniya girdıḫ. beytufḫanada hökumat bize baḫdi. sora, beytufḫana ğahdi; şee geleceedi, malatyadan isdambola. bizi, yetifḫana çocuḫlarını yolliyacağıdılar; sora bele vesayetler bol deyeledi ki, hökumatın düşgün zemaniydi. ey urus bize aheret etmişdi, heş bişemiz ğalmamişdi. sora getdi o mekkarecilerin atlarını aldi bindirdiler bizi, elezize geden getirdiler. elezizde tezeden meyhdeb aşdılar. bizi orda oḫutdular. biz bir müddet de orda ğaldıḫ. ondan sora sahaplarımız geldi. esdafirullah, komeser müdüri varıdi. ben orda ḫesdelig gene çeyhdim. çeyhdiyhden sora, komser müdüri birgün geldi tefdüş yapmiya meyhdebi. dedi ki, abdulğadir bey, dedi, bu çocuḫ ne çoḫ bele perişan olmiş. dedi ki, abdulğadir beg ki, komser bey, dedi, bu doḫsan gündür yerlerde ḫesdeliyh çeyhdi, çoḫ perişandır. şindi hökumatın ğuvetli yemegi yoḫ ki, ben yedirim de oy ola. e dedi, olmaz mi ki, bu çocuği benim yanı-

ma versen de, benim yanımda ğalsa. vallahi dedi, cennetin ğapısını açarsan dedi. bele bir iş yapsan cennetin ğapısını aşmiş kimin olursan. ordan komser müdüri beni aldi getği. iki buçuh sene de komser müdürünün yanında ğaldım. ondan sora, iki buçuh sene sora biraderim geldi; bizi getdi bu melmekete. bu melmeketde de geldih gene babalih. urus talamış, yahmış yihmış. ondan sora çalışdih, cenabiallah rızğımızı verdi. elhemdüliliah, bögün hökumatımız da zengin oldi. milietimiz de zengin oldi. işde bu ğeden.

KAYIT: B.11; K.A-1; 0206-0236

DERLEME: 15 008 01
YERİ : ÇAT ilçesi
YARMAK köyü
KONUŞAN: Enver AKDEMİR
KONU : İş-güç

ben, yarmah köyünden enver akdemir. bin üç yüz otuz altı doğumlu. köyümüzde reşberliğden bahsederiğ efendem. her zaman yün reşberiğ hayvanatımızda bir haravet yohdur. hayvanatımızda hasdelig devamdadır. reşberliğimiz de, üş seneden belli heş bir idaremiz yohdur. bu durumda na ğader çalişirsihsa da, efendim, ğirh altı miraya iki teneke buğdanın şeyini alirih. ğıb beş ğirh altı. onun üçün, sağ olsun, devlet de bir şeyimiz yohdur. yalanız rebbi vermediyhden sora, tabeyi, rahmet vermediyhden sora, meğdurluh bundan ireli gelir. ey, durumumuz da, veziyetimiz, bu memleket, ekin bahımından, hayvanat bahımındandır. onun üçün biz meğdur durumdayih./ hayır, bülmem./ bülmem./ suvacilihdan mi, efendem? ben suvacilihdan bahsediym. suvacilihdan pek ey usdayam. yerimizin mühüdüne gelirken, nuhsan paramız vardır. e, almara işçi giderih, göndermezler. e, buralarda çalişirih, güz gelir, güz gelir idare edemezih. yevmiye on beş lira para alirih. hağgeten de, yane bu sözüm de doğrudur. yaz altı ay çalişirih, güze köve giderığ, evümüze giderığ, aj giderığ. ah. e, müsadezle, yeter efendim. sağ olun, siz de sağolun.

KAYIT: B.11; K.A-1; 0501-0715 DERLEME: 13 Oll 01
YERİ : ÇAT ilçesi
YAVİ köyü
KONUŞAN: Mehmet DEMİŞLER
KONU : Seferberlik

urus otduz ekide geldi. otduz dörtde çekeldi. ben de o sira on on eke yaşında yarıdım. ambah deya gelde, ano daha ey annadır. aondan sorun./ urus geldi; işde burda garşi getdiler. böyöyhlerden. — eleykömüsselam. — kortuhda garşiladılar. onnar da bayrah götürdüler öylerine, duz götürdüler. onnari aldılar, yediler, daa millete bişe demediler, geldiler içimize. bizim içimizde ike sene galdilar. gapıların önünde atlari hep bağladılar, gapılara. yang gişıdı. gücügün, gücügün bulmem ga... on beşimiydi? on sekizinde urus geldi burya ki, bu garların üsdünde yatdılar. atlari bile içere çeyhmediler. dişarda: gendiler de dişarda, onnar da dişarda. ele içimizde yatdılar, ber ike sene galdılar. ondan sora çekelde getdiler./ mameleleri de çoh guvetleyidi. zagonnari guvetliyidi. kimseye bişe demezdiler. ermeniler sonunda aharet etdiler. zate urus o sira çekelde ki, ermenînin elinde galdıh. ermeniler aharet etdiler. ele o düzen gelde geşde efendem. biz le çocuğuduh, bize götürürdüler. bu dişare kövlere herabe etdiler. ordan odun getirirdig arabalarınan, getirir burya yigardıh. işde uruslarınan öğraşirdıh. ama millete bişe demezdiler. zagoni oh guvetliydi. sonunda da aj galdılar, so... ekmeg gavuşmadi. nnar, gobdon yordiler, atların gobdonuni. bir zeman oni yediler, ndan sora ekmek gavuşdi./ oni bezirhanada çihardillar. ele otan. oni yediler bi zeman. bi zemandan sora oni çihartdılar. ekek ke gavuşdi, onnari tergetdiler./ ismem, memmed demişler. ehed oğli memmed. iyim beş doğumli./ köv, esas yavi kövünden./ iz evel getdih./ maraba mahmut dayi, allah rehmet etsin, kerdiz smail ağa sizin odiya toplandıh. gece toplandılar; şenniyh ba-

ğırdi. esgiler... o ğeder ğonışıram. geldıh, muhdarın burda esgi oda vardır, orya toplandığ ama, belki otduz ğırt tüfeğ var. bumun sebebi, şeyhhasandan burya kağırt geldi. burda şeyhhasan köyi var. ordan yazmışlar ki, bizim bu kövde haci mehemmed efendi varıdı, sahat onda alatürkiye, sahat onda köyümüze ermeniler geldiler. urus gekelmeş içimizden. ermeni burda; ermeni ğalmış. oyuhliyınan barmahsızın helğini ğırdılar. bu gece oyuhliyi, ağaköyüni ğıracahlar. yaman, din ğardaşlarımızan imdadına ğeyuşun. millet ağlaşdi. biz beş adam burdan çıhdıh. çıhdığ ambu ğarşiya, heç gelen yoh, ama gece. ğetdıh, yarmağın öte terafında o sivriye çıhdıh. torun gilin memmed efendi vardi. bahdığ o üsden aşşağı gelir. ağaköyli bir mehemmed isminde bir adam vardi. onun lağabına keldiz derdiler. haşa üzüzden, haşa bu mejlisden, ola dinsiz, nere ğaçirsan dedi, o kerdiz, ağaköyli, ola, dinsiz sensen dedi, nere ğaçiram; gidirem üşahlara ekmeğ getirim. göya onnar ğetmişler ermeniyi ğaldıralar. ola dedi, ne vah daha ermeni ğetdi ki, üşahlar ğetdiler ki, sen onnara gidirsen ekmek getiresen. neyse o şavuşdi. kellenin üsdüne çıhdıh, o dürbünnen bahdi. o kerdiz dedığım. o da, uruslar onun elinde ermeniler tüfeğ görmüşler, ğaşmış gelmiş burya. burya firar gelmiş. bahdi bahdi. rüşdi. dedim, buyur. yane aşa köyünde, küçüklügünde ğetdim, çoh ğalmışam. köyün üsdünde, o esgi köyün üsdünde bir sırt vardır. orya sarpın kella dekler. dedi, sarpın kelleden daldayınan daldayınan, herhalda bunnar ehalıdıllar; köyün üsdüne geliller. gel bah. ben de bahdım. temsil, burasi sırt, bu daldayınan, daşların daldasıyınan geliller. ismail ağa da bahdi, yanımızdaki arhadaşlar da bahdi. he, bahdılar. biz ordan sicırradıh. çifde puğarlar deller, çögennerden buyanni. orya ğetdıh. onnar ateş ğtdiler ağa köyün üsdüne. esgi köv o dağın altındadır. ateş ğtdiler. nasi ateş ğtmesiynen, oyuhludan metralyozi ğurdular orya. bir kə tık

tık tık etdiler, metralyozi bozdular. ele kövün içine girdih ki, çögenderin kövüne, bir esgeteg havar edir. müslüman degilsiz, ağa kövüni, oyuhliyi ğırillar, havar edir, bacalardan bağırır. biz ğopduh. ey ğeş zemanımız, kövi biz ğurtardıh öteberafa çıhdih. bahdıh ki, yarmahlilar, beş gişi, çögenderin değirmanın öğünden o ğarşi dağa vurdular ama, yberf burda, şubat. çögenderin helği de, bir beş alti gişi, şindi teze körpünün bu tarafında, çögendere teraf, orda daşlıh vardır, orayi almışlar, oyuhliya ğuruşun atillar. hasılı biz o ziyaretin kelleyi aldıh. aldığ o çögenderin helği bizden bir ezebe ğavuşdi. bir tenesi sultan hamit zamanında buradan tüfegin lüllesiynen bori vurdi. haşa hüzürüzden, ermeniler deller ki, bu esger geldi, ermeni bozuldi. her na geder ğuruşun etdihsa da, bir keren o harhari aldi. ağa kövünden de bir ğaş tene burya imdada gelilller. çatli haydar varidi, dohsan üş mahacirı, o tüveyhlerimizin öğüne geldi, allah eşhına, bunnar islamdırllar, ermenilerin ermenilerin elinden ğaşmışlar. ağa kövünde şiddetle herb olir. nası ki, sezdiler ki, ermeniler ğaşmış, onnar ğuruşun menzilinden çıhdılar. o haydar ağiya birez o bu ğavır ğavır etdiyise de, sukut etdiler. ermeni gidir şeye toplanir. ğızılcanın başında orda, hezne daşi deller. bizim islamlardan barmahsızın helgi, oyuhlunun helgi, onnara hep şehed etdiler. ğala kövli bir hükgam varıdi, onun evi oyuhludayıdi, o da onnarın içinde. diyiller ki, bunnar esgerdir, gelin gidah teslim olağın. bir tahımi diyir ki, yoh, bunnar ehalıdır, bizi ğırallar. e, ğaban kesigdir, nerden gideğın. yusuf efendi dedi, kemal hafiz bozdi işi. bir hafda evvel, bir hafda evvel ğetdih yarmağa, yusuf efendi burda şeye kağırt yazdi./ bu sözümi söylim, oni sora söylerem. bir hafda evvel yarmağa ğetdih, burdan seggiz on gişi kövli. yarmahli yusuf efendi varıdi, celal begin emisi. efendi miydi efendi. burya bir kağırt yazir, haci memmed efendi-

ye ki, bennen göbeginden atan ğabani kese. siz burdan, arhadan gelin, ğaban bene. bizim burda ömer ağa gilin cemal hafiz varıdi. onnar da bacanah. ne yazmissan? o da ele yavennigen gülümsedi, dedi, adam sen tehemmül edemesen benim yazıma, hele ver bahim. aldi, nasıl bahmasiynan herifin kağırdını yırtdi, olan dedi, sen benim kağırdımı yırtacağ adamsan! undan undan ğehdilar birbirlerine, biz ordan ğahdıh, kor pişman geldıh, eger yusuf efendinin sözüyinen olaydi, ğabani keserdıh, bizim buraların helği de ğırılmazdi, ovanın helği de ğırılmaz di. ermeniyi ğultardılar. işde o hezne daşında toplanillar. diyiller gidah, eger ğaban kesigise, orda teslim olah; kesig deyilise geçer giderıh./ bunnar gidiller ğabana ki, heç kimse yoh. çatda bele otluh gibi şeker yığili urusun. haşa hüzürüzden, orda şekeri de yahillar, geçir gidiller. o güni gidiller daşağıla; daşağılda bunnara pek hürmet ediller. pek hürmet ediller; daşağıldan da adam alillar. hane bunnarın öteberese var. alillar. ğarağayanın kelle derıh, tanirsız? ğarağayanın kelliye çihillar. işde o dediğim ağaköyli hükkam bu sözi söyliyen. o da daşağıllılardan ayrılir, ecel de yetmemiş, ayrılir; o ğurtuldi. o dedi ki, işde, hezne daşında ermeniler toplandılar. kimisi dedi, bunnar ehalıdır, kimisi dedi, esgerdir. kimisi dedi, bunnara teslim olah; kimisi dedi, bizi ğırallar, teslim olmiyah. ğaban eger kesigise orda teslim olurıh, kesig deyilise geçer giderıh. teke deresinin degirmanının başına a bizim islamlare götüriller, orda onnari ğuruşuna düziller. barmahsızden, oyuhludan, biz başladıh burdan, bizim bu köün helği geldi. talana düşdi. urusun uni, yağı, artıh neyi yoh ki! oy ğurban, miliyarlar doli; tüfegidi, cephanasıdi. tüfegi onnar başladığ ermeninin ardi sıra ğarağayanın üsdi, o kelleyi lirıh. getdıh, yağmur... yağmurcığın helgini ğultardıh, daşşalla geldig. feget o teke deresi, kevgüri, tepe-köv, dutci, on-

nara giremirıh. gah ermeniler bizi aşırir bu terafa, gah biz onnari götiririh. bele, bir hafda on gün, birbirimizi götürduh getirdih./ onnar kümbet ğoli geldiler./ ben bu ağaköv terafındayam. bizim bura sora kümbetden geldi. bir hafda bele birbirimizi götürduh getirdih. onnar bazi bize bağırırdılar. bizim buralaran ermenisi: everehün herrün revkevün, oz heşe ğurre heşemel ahşamdır gidin yatın. biz haşenin oğliyıh. ahşamdır gidin yatın. bağırıllar bize./ onnar dağın o terafında, biz bu terafda. herb edirıh ya. bağırıllar, ahşam olduği kimin bağırıllar./ bir gün işde, o dediğim kerdiz, senin bildigin işgender, nazim çavuş, kötoğli ağa, ben, seggiz gişiyih. ele daşların arasına girmişıh, yağmırcığa ateş edirığ ama, ev nevlim na ğader kafir var orda, yağmırcıhda. onnar bütün, aşğanaların daldasında, biz daşlara girmişıh. bizim öbür ehalı da tah bekir oyuğundan ateş edillar ama, uzah. belki de ğurğuşun ğavuşmir. bahdıh, bi tenesi geldi seslendi: ağa-fendi, ağa-fendi! ne o dedi. dedi, müjde esger geldi. olan müjden başımın üsdüne dedi. yoh, esger. olan müjden başımın üsdüne dedi. avci tabır ğumandari gelmiş, heç ahlımdan çıhmir, şemeh beg. suval etdiler. dedi, kötoğli ağa orda birğaş yarannan. emretdi ki, gelsin geri. olan dedi, görirsen. tehey, sen bizden iyirmi hetve oyanne durmusan, derenin içinde. biz ğurğuşundan başımızi çıhardamirıh, nerden gelah. o ordan gelsin, biz burdan gelirıh. o nasi getdi, esgere ğavüşdi, söylediği kimi, birden bahdıh, yaylım etdiler. taka dak taka dak. nasi yaylım etmesiynen, ermeniler büldüler ke, esger geldi. kövün içinden bir bahımi çıhdi: çıhdi onnar başladi şiddetle ateşe. kövün içindekiler, onnar çıhdılar. onnar çıhdılar. bi sefer kövden dişarş çıhde onnar bize ateş etdi, bu kövün içindekiler. hesili, o güni bizden iki tene yarali, bi tene şehğd oldi. artığ o kafirlerden şaş tene öldi, bülmirem. kirpidin sudan buyane ğızıl tepeler var-

dır. o ğızıl tepelerde mövzeler var ama, urusun mövzeleri, çoğ müntezim. kafir orayı almış, söyhdüremedih. o güni ahşam oldi. ahşam oldi, bir tahımı geldi kövün içine, bir tahımı ermenilin öğünde ğaldıh. meyemse ermeni o güni çekelmeğ teke deresine, te-
55 pe köviine, kevgüriye. biz diyirih, gene ermeni mövzülerde. sabağısı bir daha orya doldi, mevzilere. halbisi ki, o gün biz mevzileri alaydıh, daha kafer gelemezdi. o güni gene herb etdih. herb etdih. bizim mövzümüz yoh. iki üş tene daş toplamışıh başımıza. işde o dedığim kerdiz çoh yiregidi, ağaköy. esger bizim gerimiz-
60 de, ehdiyatda. nasi oldiysa, o kerdizin yeri biraz bozuğumuş, o bezden bele sağımda. yerini deyişmah mi isdedi, nasi etdiyise, nasi oni görmesiynen başı bozuh, bi keren bibirine ğarışdı. nasi, hama geriden emretdi o ğumandan; kimisine dipciginen, kimisine tekmiginen bi daha mövzeye yatırdilar. bu vahıdıdi ğaldırdığ ermeniyi. ahşamıdi kümbetden tilifon geldi./ yoğ o sora, bu şehler zemanında tutuldi, herputda esir oldi, orda öldi. şeyhler isyanında./ beeli, ordan emir geldi ki, köteoğli ağa, midis ğumanderi ya. davuşan dağından, ğapiğayadan sen kevgüriyi keseceyhsen. kövgürünün başını. bizim buraların helği kümbet ğoli; onnar aşşehden gelecehler. kürtler geldiler; onnarı da asıl verdiler teke deresinin üsdüne. biz o davuşan daşına yohuşa getdih. efendim, berf çoh. feğet ele bizi bir duman sardi ki, bele öğümüzde olani görmirih. ğadir allah. yohsa heç ermeni bizden bir tikili ğoymazdi. var iki yüz üş yüz gişi. o davuşan dağının kellesine çıhdığ ama, bizim de işimiz bitdi. ele alarm açıldi. ğalir, budumli oğli ali ağa varıdi, çirişlili tutoğli ağaya dedi, ağabeyi bah, amburdan ermeneler ateş edeller. o ele bele sözüni sıhadi. olan dedi, bene verilen emir ğapiğayadandır. ğapiğaya kevgerenen başı. ben gelemem orya. bu diynemedi, orya yayannariyınan getdiler. nasi bunnara ateş etmesiynen, bunnar geri bütün devrüldi. olan ğu-

batlının eşşeg kürtleri, haşa hüzürüzden, olan bunnari hep gırdılar. hekmet var. dedim, bir tenesinin goltuğundan vurulmuşdi, heç öbürlerine deymemişdi gurşun. biz o gapigayayi aldıh ki, ermeniler mevzüsi ayağımızın altına geldi. ateş etdih. mevziyinen çekçekele çekele tekederesinin degirmanının başına, heyirlisiyinen gidersense o degirmanın üsdünde bir yer var, orasi genişdir; ele orya nasıl çihirsa, bizim toplari süngereç tepelerinde, ordan nası atdılarsa, ele, bizden daha sıh, ele orda ermenileri gebertdiler ki, bizim şehetler de birez onnardan... o gün de geldih gene o kövlerde galdih. ermeni meyemse, nasi bozulmussa ele tam erzürüme getmiş. biz gene diyirih ki, ermeni belki teke deresinde dutdura. sabagısi bize emir verdiler ki, ele erzürümi alacahsız. şafağ atar atmaz, hadi marş marş. biz kiremitlige girdih, gene teyh tüg bize kiremitliyhden atillar. fagat bize emir verilmiş, heş diynemedih. şeherin içine girdih. ermeniler gene ordan burdan atillar. birgaş tene de kilisede gapatdılar. orda bir iki adam da yaraladılar. gars gapısına dayandih. gars gapısına dayandih, uli camının gapısını girmişlar erzürümün helgi, urusun tüfeglerini almişlar, ehmediyeler bele burda. bizim bir bölüyh suvari bu aşşahdan, elice goli geldi. bunnara teskert teedde: olan siz erzürümün namını batırdız. ey ne bülim, görmiye mehsusudi, cenabihah daha gösdermiye. o, gars gapısının o şeyde, bele bizim islamlari birbirinin üsdüne goymuş cendeg etmiş, düzmüşdüler. hele o kövlerin yanması da başha. biz herbde ekmek yiyemedih; o rehandan, o merahdan. gelinneri mevziye getirmişdeler, orda şehed etmeşdeler. tamasların orda da gelinnerin çarmıha çekmeşdeler namuslarına... neler gördüh. rabim daha gösdermiye. eger o güni o suvarının üsdünde olan amir bize emir vereydi; heç o gorucuğa geder bir ermeni galmazdi. o herif bizi goymadi. emir yoh dedi. ele o mal ermeni gurtuldi geşdi de getdi. hayıf da yanına galdi./ - ne-

yise onun şeyine bir tene de oraya çıhsın. - / e daa diyirem.
- çifligin uni böyle kem sanma - bu dünya fanidir nafile yanma -
siladan ayrılmah gem degil amma - emeyhder şehetler niceler get-
de - - ah bu dünya faneder nafile yanma - emeyhder atalar analar
galdi -

KAYIT: B.11; K.A-1; 0000-0064

DERLEME: 13 017 01
KERİ : ÇAT ilçesi
BARDAKÇI köyü
KONUŞAN: İhsan IŞIK
KONU : Köylerin durumu

ben, çat ilçesinin bardakçi köyünden derveş oğle ehsan eşik. üç cüz otuz bir doğumli. köyümüzün ve gezamızın bütün köylerinin ehvali haggında benden isdenilen bilgileri temamiyle degil de, bir kısımları haggında bazi gonuşmalar yapacaam. köyümüzün öteden beri türtce gonuşması ile, bugüne geder de türtce gonuşmalar vardır. bazi köyümüze bagli olan mezralarımızda da kürtce gonuşullar. biz hep türtce gonuşuruz. hep türtce gonuşuruz. gelen ve gidenlerin bütün sorularını da türtce cevaplandırırız. gonuşmamız türtcedir. memleketimizin bazi ananevi adetlerine gelince, düyünlerimizin bir gısımları, yani maddi durumlara bağli olarag bazısı çalgılarla, bazısı da köy oyunlarıyile, köy ahangiyle geçer. yalnız köylerimizde çog meğduriyet, çog sefalet çeken köyli vetandaşlarımız da vardır. bunnar da dertlerini hep devletin gelen memurlarına türtce gonuşullar, türtce annadıllar. herkeş gendine göre çifcilig, amelelig, işcilig, çobannıg yapar. bununla da idare edeller. idare şartlarımız fevgalade olması mümkün deyil. tabe bu her melmeketde böyledir. yalnız burda deyil. köyümüzün bazi sıkıntı durumları esasen gış mevsimlerinde çogdur. gış mevsiminde yolların olmaması, garın fazla yağışı, hayvanatın sıkıntısı, idareden acizlig elbetde ki her zeman mevcutdur. bu etibarla da köyli vetandaşlar her an için, her zeman için bir arada isdişareye imkam bulamiyollar. yaz mevsimlerine gelince, yolların durumu çog sıgıntılı, çog ezapli, çog izdiraplıdır. bazı hasdalarımız yol sıkıntısından fırsat bulup da ya geza merkezine veya vilayet merkezine gavuşmasına imkan sağlıyamıyor. işde köyli vetandaşların gerek dunyavi geçimleri, ve gerekse maddeten durum-

lari çoğ zayıfdır. buni da her an için devletin ilgili memurlarının kulaklarına duyurmağ fırsatını da her zaman elde edemiyoruz. şindi sözlerim bunnardan ibaretdir. başğa bir gonuşacağımız yohdur.

KAYIT: B.12; K.A-1; 0000-0755 DERLEME: 13 020 01
YERİ : ÇAT ilçesi
AGAKÖY köyü
KONUŞAN: Selim AKTAŞ
KONU : Hikâye

çat ğezasının yağu nahayesi ağa köyünden ğanım oğli selim aktaş. üç yüz altı doğum. temam... ee... çifçi... şimdi size zemanında adamın üş tene oğli olduğuni annatıyorum. adamcığaz iki oğluni evermiş, birisini de fazla sevdüğü üçün ufah bir ğaymetli para fazla vermiş de çocuğu evermiş. çocuğın ismi sefil beyğuş, niğansı... niğannısının ismi şeyda bülbül. sefil beyğuş bahiyo ki bu iki ğardaş arasında bi dedigudi çıhdi: babamız helbet de ki buni bizden fazla seviyo da fazla bi paraynan everdi. sefil beyğuşsa buni eşitdiyh... eşitdiyhden sora gendisine bişey geldi. seslədi niğannısını: gel burya, dedi, ben memleketden ayrılacağam, sekiz senan, sekgiz senenin birinci gününde geldim geldim. gelmedimse o vah gendine bi hal bula... bulabülürsin. şeyda bülbül buna ah çekerek, yahu sefəlbeyğuş niçün böylə bu işi yapıyorsun. ben babanın parasını da istemiyorum. hayr olmaz. ben bu niyete gidecegem. adam niyetlə ayrıldi sevdüğünden geşdi getdi. sefilbeyğuş ayrılırkan, şeyda bülbül bi hastalığa yahalandi. efennim bu, sekgiz sene hasta oldi. sefil beyğuş sekgizinci senenin ikinci gününde geldi. şeyda bülbül sekgizinci senenin ikinci güni vefatetdi. sefil beyğuş memleketə çıharkan, sefil beyğuşun arhabasının mezerliyhleri böyle tek tarafliymiş. yani yabançılar içinde deyil; famileçe mezarlığıyimiş. gelmiş bir fatihe okumuş, bahmış ki, bi teze mezer ğazınmış, beyle boyuna bahiyor ki, haggeten şeyda bülbülün boyuna benzir. yavu bu ne heyhmet. çocuhlar orada mal otarirken, seslir çocugun bir tenesini, diyir: hele gelin burya, bu teze mezer kimindir eceba diyir ki, efendim, böyle bir adam varımış, sefil beyğuş isminde.

nişanınısından ayrıldı getdi. sekgiz sene gelmedi. bu da sekgiz sene hasda düşdi. şindi sekgizinci senenin bügün vefatetmişdir. sefil beyğuş şeyda bülbülün başucunda oturiyarah ağlayarahdan didi sefil beyğuş, bahalım ne diyecağ, bizim beyler de ne dinniyecağ. burda üş bendi geçiyor, gonuşuh haggında. // şindi şeyi deyişecağ misen, yani ancah bir sahat, ondan sora bir sahat gonuşacağam ki tekrar hemin kelam geçersen.../ açılacah, hemde gennim gonuşmayi tesbit edecegem... bizim-ki böyledir. daha bir öküzi ki çifde goşarsan ya, irelde bir gider gelir, ondan sora devam eder... eledir... uydurmahdır bu... evvendim şeyhoğli şahabbas isminde ecemisdanda bi adam varımış. yani, ecemin gırali. bunun gırt tene divan şahiri varımış. bir günün birisinde bu girh divan şahirini sesliyor ki: git, herhangi vilayete gidersen gidin. orda ya size yüz tene madeni lira haraş vereceyhler, yahut da sözüze cevap veren ismini alacahsınız. gırt tene divan şahiri çihıp gezmiye başlıyor. bir günün birisinde ispahana gelir. ispahanda alikulhan isminde oranın bir valisi varmış. bu valinin yanına geliyor gırt tene divan şahirinin en yani en aşşağısi, mirze isminde bu adam, selâm eleykömüs selam diyer, paşam. eleykömüsselam. biz şeyhogli şah abbasın girht tene divan şahiriyiz. şimdiyse böyle melmeketlere çıhmışıh ya sözümüze söhbet, yahut da bize yüz tene gızıl haraç vereceysiniz. gızıl onnar altına söyleller. alikulhan düşün... düşünmiye başlıyor. peki diyir, yarın bu vahıt bana urğa. alikulhan on iki tene vezirini sesliyor. gelin burya! şeyhoğli şah abbasın girh tene divan şahiri gelmişdir. ben zaten bu şeyhoğli şah abbasi sevmem. eyer ki, içinizde bilen köylerde bir ehlidil yahud da bunun cevabını veren varsa gelsin. peke, boyrun. o sıra şeyhoğli şah abbas, een alikulhan vezirlerini sesliyerek, vezirleri çidiller. ağıh ehmet isminde bir adam varımış, çoh fekirmiş,

bir ayləsi, bir çocıği, bu adamcığaz. gidiller evünde bağırıyollar ki, aşığ ehmet gel sene bi yıldız doğdi. hayrola nedir? gel diyir, seni alikulhan istiyor. alikulhanın yanına gelir. gelir alikulhanın, alikulhana, alikulhan buna diyir ki, aşığım, şeyhoğli şah abbasın ğırh tene divan aşıh... aşığı gelmiştir, burya. şimdiysa eyer buna, sözlerine cevap vereceğ kimi bir durumdaysansa, ee, bunnara ğarşi gel. yoh sözlerine söhbet veremedigin halda, bunnar yüz tene ğızıl bizden istiyollar, verelim payhlarını geşsin getsinner. efendim, diyir, ben onnarın iki sözüne bir bend eylerem diyir. cevap verrem. peki diyir. üş gün mehil verir buna. ğapi dişari çıharayah aşığ ehmed, tabi fahirlih var ya orda üş beş ğuruşa, efendime söylim, temah ederek. fağat aşığ, şeyhoğli şah abbasi, alikulhan dedi ki: vaad olsun, ben, cevap verirsen senin sazın kökünden tepesine geder altın düzeceyem. bu da bu parıya temah ederek cevap verdi. oni dedi..... eyler eylemez iki sözde bend eylerem. hay hay, üş gün mehil verdiler. aşığ ehmed ğahdi oradan geldi. dedi ki ben, çihdi ğapiya. ahli başına geldi; yahu nasıl olabülür, öyle bi yalan söyledim ki ben, halh temekeyden sö,lir, ben yanlarına tahda vereceğ eyce üstün olarah daha yalan söyledim. ee, hele ben bunun aşihlerini bir görim. böyle bir uzun bir ğahvede oturiyollar. ğırh tene divan şahiri. onun ustadı da bu ğırh tene şahirin ustadı da onun da ismi abbasımış. üst başta otırir. gidir, sazını verir bir dükganciya, selam eleykömüsselam, sağın beni söylemeyin, aşığ ehmet olduğumi, ben bakım ki bunnarın yükünde ne var ne yok.

KAYIT: B.18; K.B-1; 0479-0585

DERLEME: 04 013 02
YERİ : HINIS ilçesi
PARMAKSIZ köyü
KONUŞAN: Necmettin ÖZGÜL
KONU : Karışık

adım hemid oğli nejmeddin. doğum tarhım, üc cüz igirmi üş doğumli./ özgül./ evet./ ay nö! ben ne bülim neler gelmiş başıma./ ey ne annadim?/ ne yapdıh? esgiden beş sene getdih geldih bir meyhdüb ancah yazabüliriğ. şindi beş gün get, bir meyhtüb yaz./ esgi yazi zordi./ ha, şindiki yazılar ğolaydır. şindiki yazılar ğolaydır./ beş./ heç, bi isim./ bi de meyhdüb yazıb ohumah./ yoh. o zaman başha. deseydi, bir soba yaz. düşünecahdın: sin mi yazim, sat mi yazim, se mi yazim? şindi bir sindir, şimdiki yazi. ğolaydır. son.../ - sen meyhdepdeyiken baban seni everdiyi yohsa..-/ yoh, meyhdepden çıhdım, beş alti sene sora./ he./ bennem, yirmi üş lira. madeni lira./ şindi bir madeni lira, yüz ğırh beş lira./ o zaman sekiz lirayidi./ ikibin üc cüz, yoh, iki bin üc cüz lira yüzerden./ ğırhi da, iki bin, üş bin lira da o eder, he./ yoh. nerden alacağam./ yoh./ beş./ ben ne bülim ne aldığımi?/ yüz lira. o zaman yüz lira./ üş bin lira./ ondan da üş bin./ üş bin lira./ -oni da eşit yapsah?-/ tabey./ birine üş bin lira./ üş bin lira./ he./ tebi bedahava./ heş bişe./ dükanda ne var? köy dükanında ne olacah./ iki bin./ şindi ancah iki binim var./ ben hekaye bülmerem./ ey ben ne annadim? bülmerem ki!/ vallaha bir keren gördüm. bah nasi gördüm, ha. erzürüme gidirdih; palantökenin başında bir ineyh satdıh. inegi satdığımız adam bene dedi ki, babama yalvardi. dedi, bu adam ineyi bennen getirsin ğadının mezerine yendirsin. baban da razi olmadi. nerire dedi, yoh, ne olir, göbür. ineyi getirdih ğadının mezerine. geri giderken, tam palantökenin kellede, bahdım, bi tene tüfeyini aldi geldi ireline. dedi, nerden gelirsen? dedim, hınıstan. nere gidirsen? erzürüme.

dedi, parayi ver bene. dedim, para yohdur. para nasi yoh? dedim yohdur. neye gidirsen erzurume? dedim, gidirem çalışmiya. seni vuracağam. e dedim, vurursan soni allah; ben ne diyim sene. yahın da gelmir. aburdan ao agaş ğadar uzah ğaldi. parayi ver. dedim, para yoh. üş kore getirdi beni vura. allahdan beni öldürmemişdi. beni bırahdi getdi. getdim yenişi yendim. kiremitlerin yenişe. agörenni iki tene bene rasgeldi. biri öküzi keşke getiriller. dedim, getmeyin; eşhiya irelide var. he dedi, sikim anasını, bene nedeceem. bir sahat sora geldi dediler, onnari soymuşlar. annatmam bu./ hayır, dar görmedim./ ben ne bulim; mahacirlıh elli senelıh iş. ben ne ahlıma gelir. uşah./ esgiden erzürüme öküz hizegiynen on üş güne gider gelirdıh. şindi de üş seetde gidirıh./ gene on üş güne./ dennen un götürerdıh, yag götürerdıh. o yandan da evumuze eşya getirirdıh./ ne ticareti, ne alıp ne getireceyig./ şindi eydir./ borşlı gelirsin, şindi rahatdır./ o zaman on güne öküz arabasiynan giderdıg. şindi üş sahatda gidir gelirıh./ ben ne annadim./ barmagi yohmiş./ ben ne bilim kimin zamanında herifin birinin barmagi yohmış./ bizim sülale, bizim sülale şamdan gelmiş. şamdan gelmiş. oni babamdan duymişam. şamdan iki ğardaş gelmişler burda davar almiya. biri burda ölmiş, ötekisi de getmiş. ğardaşını, evüni toplamiş getirmiş burya iki yüz sene evvel. burda ğalmişlar, ğalmişlar./ o şenelmesini bilmem./ eşde tareh deya var o gerbisdanın orda./ o kümbetde tarex var./ e, ben ne hadesesene annadim./ dedim ya./

BANDIP: B.18; K.B-1; 0583-0812 DERLEME: 14 013 03
YERİ : HINIS ilçesi
PARMAKSIZ köyü
KONUŞAN: Ziyaeddin GÜLER
KONU : Karışık

ben yorulmuşam./ ben bögün yorulmuşam; benden vazgeçin./ adım, ziyeeddin güler./ üç yüz igirme üç doğumle.// burda gelmiş bu çahmağin dağına da, oreyi, dağı satın almiş, üzüni. orda ağir hesde olmiş. hesdelihden sorami vesiyet yapmiş. benim sınıfım barmahsız kövünde, mesela, felan kes, felan beylere heber verin, beni./ arab tahımi, arab beyleri./ ibrahim beyin zamanından./ değirmanın sahabi, ibrahim beyin zamanındandır. o zaman heber veriller burya. burdan geliller, gidiller orya. o adamlar da gelilller burya. burda vefat eder. sora müsürlüsüni, goyununi, her neyini varsa bütün yazallar, cizeller, alıllar hesaba, heber veriller şama. şamdan adamlari gelir, malını, davarını toplar alır gideller. yani bu adam esgiden beli buraya çoh gider gelirmiş. çoh zamannar zengin gelmiş./ tabe ehraba imiş. ehrabalardan ayırmamiş. şimsi sülaleye dahilimiş. o adam da ehrabayimiş. ehrabalara dahilimiş. annadın? o zaman gelilller ki, malını muluni toplar götürüller. bir zaman sora, tah bu seferberliye geden de, şamdan yane burya heber her zaman alırdılar. ama seferberliyhden sorami, heber alamadılar daha./ beyliği padişahlar zamanında./ efendim, sekiz yüz sene mi, artıh sekiz yüz elle sene yapir. hangi padişahın zamani olduğuni, o tarihler... çünki esgi geyler varıdı, selecçler varıdı ya. o tarehlere şindi gayıb olmuşlardır, onnar yoğdullar. bundan sekiz yüz sene, sekiz yüz elli sene, mesela o zamandan tah bunnar buraya gelmiş. alahında, mesela, öliyi, ölümlerini, mesela, babadan, dededen, oğuldan, mesela sinsileden, birbirini tehib ederek, şindi o mezerliyhde nişan var. o mezerliyhde nişan vardır. bunnar esgiden beri bur-

dadıllar. artıh buraya, bu köve ilkin gazma vuran, bunnardır. anadın? burda musdafa çavuş vardır. burda onun dedesidir. ilkin bu köve gazma vurannar bunardır. bu kövi şenelden, mesela şey eden bunardır. evendim, zamanında, o padişahlar zamanında, bu adam da, bu köve gazma vuran bizim bu dedemiz, ismail bey namındadır. o adamın ismi ismail beydir./ evet, yane o sıralarda daha beylıh yohmiş. ismi ismayilimiş. bilahere, soram burada bunun pehlivannığı varmış. epeyce nam almışdır. iran, buiran terafından, iran şahimdan ferman varımış. her terefden şeylıh gazanmış. nam almışdır. o avrupalnan da, o zamanda, eşitmiş ki, mesela, o zaman da osmanni devleti dermişler. osmanli devletinde de bele bir pehlivan varımış felan yerde. erzürüm, erzürüm, esgiden beri ismi var; ismiynen goyulmiş söylenir tah. tey, çoh zamannardan beli. saram bunu heberini ala ala, gelmiş burya, erzürüme çıhmış. erzürümden heber almış ki, bu adam, burasi o sıra geza deyilimiş; müsürlüyhmüş. esgiden bir müsürlüyh varımış daa. o müsürluh varmış. boraya gelmiş çıhmış. gelmiş, bu adam-da misafir olmuş bir gece, iki gece, neyise galmışsa, soram demiş ki, ben işde erandan, mesela felan pehlivanım, gelmişem. ben bele gelmeşim sennen hem olmiya. hay hay demiş, hoş geldin sefa geldin, ben bişe demem, tabeye, sen bir devlet emriyle burya gelmissen, bizem devlete geşmissen. burda, devlet seni göndermeş burya, sennen intaham olurum.// işde der, yarın senin misafırın; esgiden üş gün misafır yaparmışlar. senin yarın misafır günün temam olur; yarın sennen imtaham yapalım. günneri temam olur, gavillerini yapallar. bunnarın ikisi gahar imtıhama. mesela geçeller. bunnarın tabe aralarında, mesela, şimdi şahitleri var. şahitleri var, şeyleri var tabe, arada heyyet var. bu ecem pehlivani işde bu garşi tepiye çıhar. ecem pehlivanına der ki, sen misafirsen; sen şeyini bene görset, hünerene. eveli bele el hü-

neri, yoḫsa ne bülim ne ya. ecem pehlivani ordan baḫ, gürzüni atar, işde ordan, esgi taş diyeller, haci memmedin evinin altında. nişan daşi, esgi taş diyeller, yane o esgi taş. yane ona esgiden beli ordadır. o taşa v̊urur. güni artıḫ neyimişse, ḡuv̊eti neyimisse ne bülim ne işde, ben bülmem. o zamanın o ğartin işde, orya v̊urur; aşıramaz ḡayayi. soram bu gelir ordan yener, gelir, mesela baḫar, deyer ke, bir daha atar o ḡayayi aşırır öteki dereye v̊urur. bu derenin arḫayin arḫasında, arḫada dere vardır; o dereye v̊urur; orya v̊urur. orya v̊urduḫdan soram, bu döner gelr burya. şindi sen benden hünereal, artıḡ ona getiriller hüneri, mesela o getirir köv̊ün alt terafında bir oğli varımış, bir tek oğli varımiş. o oğlunun başına gendi pehlivani, ecem pehlivanini göndərir yanına, oğlunun yüzüni verir ḡilbiye. ecem pehlivanına, ecem pehlivanına söyler ki, bu almayi oglanın başının üzerinde tut; bura praḫ.// başḫa esgi zamanın külahleri varımış, ɐeyle; nasıl ki, gelmiş şu ḫiyari şu ağacın başına tiyhdeler, beyle./ almayi oğlunun ḡafasına ḡoymış, arḫadan dalına geşmiş, üzüni ḡilbeye vermiş. burdan oḫi nişan almiş. atdığı zeman da almayi oğlanın başından ḡaldırır. almayi ḡaldırdığı zeman da, ecem pehlivani bele baḫar bunā; sesler, deyer gel burya. der gel burya. ama gendisi köv̊ün içinden atar, oğlan taḫ mesela üc güz dört yüz metiro ḡatali irahda. atdığı zemanda ecem pehlivani buni sesler. gel burya, der. sen bu, bu çocuḫ senin neyindir? der, benim oğlumdur. o şahitlerden sorar: bunun neyidir? deller, bunun oğlidir. der, sen oḫuni doğri cigerine atdın; sende hüner çoḫdır. ben sennen imtɑham olamam; sene teslim der. hama bu mi? hele çoḫ v̊aetler var. mesela biribirimizi sıniyaḫ. ḫayır der, benden sana ḡuv̊etim yoḫdur. artıḫ anaşıldi, sende ḡuv̊et de vardır, hüner de vardır. sennen imtɑham olamam daha. teslim olur, buna getirir hani, o zamanki usuli neyise, mesela, bir, aralarında bir şurt

yazallar, veriller, ecem pehlivani çeker geçer gider. buni da, buranın işde hökümati neyise, o zaman hökmatına bu ismini veriller. hele beylih ijlerinde yohmiş. anadın? o sırama bahar, mesela hizmet, buranın devleti neyise heber veriller, isdambola o zaman.// o yolda geçen felaketler çohdur ama, çog uzun meseledir./ çog uzundur; artıg ben yorulmuşam.// bu isdambolda da nam galdırır. soram padişahlar diyeri ki, gel erzürümi terg et, burya gel. evini alah burya. bütün, mesela da bunya; nereyi isdersen seng verah. sen kim, mesela, bele bir namli pehlivan elimize geşmez. hayır, bu adam diyer ke, ben buraya gelmem; ben bir defa o köve yerleşmiş, gazma vurmuşam; mesela bir ike gardaşım da var; geçenneş orada galmışlardır. ben daha buraya gelmem. her ne yapallarsa bu getmez isdambola. isdambola gelmez. deller, ne, isde muradın, ahireten garışmazıh. hang, esgiden bele bir mesele var. gomuşullar ya. o da deyer ke, ben başha bişe isdemem sizden; yalnız hınısi bana beylih verirsiz, hınısda galiram. işde bu garten, başha bişey sizden ey. işde o zaman padişahlar zamanında, buna yazallar. mesela, bir beylig, bir misade. bir, esgiden selece diyeller ya. buni yazar veriller. geldi burya. gelir burda galır. işde o zamandan şindiye geden elan burda elan burda.// benim bu emicem vardi ya, kader bey. o bele bişeylerden ayıhdi. o dayim bize babasından örgenmişdi. babası, dedesinden örgen, dedesi dedesinden örgenmişdi; ele boyuna, o bunnari bir güzel bizem söylerdi. ahn işde bele, bu garten bülirem.// a, barmahsız, bah şindi, ao ortadaki mezerliyh var ya; ao ortadaki mezerliyh, o adam burdayimiş. o adamdan barabar mesela ismi artıh bu sinsiledendir. ordan oyansını artıh soramamişam eyceme. işde onun ismi, esas deller, parmahsız odur; yane o adamdır. ondan parmahsız gomuşlardır. o tarefden bu yane parmahsızdır. şindiye geden parmahsız. yane esgiden parmahsız./ işde o mezerlig, orta mezerlig, daha es-

gi mezerliyhdir. yane orta mezerlig daha esgiki mezerlig. en esgi mezerliyhdir burda. o şimdi ad iki mezerligin arasındaki orta mezerlig en esgi mezerliyhdir. ben emicemden ele duymuşam. sorami o kardaşın biri şeyde galır, bu alaboz deller ya, dade, abrez, evendme söylim, binarlığa bağle, kimisi gismen bu vartuva bağle. borada galıllar. o gardaşın biri orada galır, biri işdi gelillerburya. o biri de burda tormaz, o da geçer erzingana gider. gardaşının biri de erzingana geçer gider. orda, erzinganın söyütli köyi varmiş, o söyitli köyinde galır. artığ oni da bilmem. o yandan o yane, seferbeyliye geden de birbirlerinden heber alırdılar. ama seferbeyliyhden bu yane artıh bele oldi mahacirlıh oldi, ijret oldi. felan bişeler. ondan bu yane kimse sinsilesinden çoh heber alamillar./ ey seferberligi de hatirliram./ bu kövde o zaman, efendim şene söylim, bu kövde, esger merkezi bütün bu köydeyidi. gelip geçenner butun bu kövdendi. ordular, alaylar, taburlar bu gara.../ efendim, dogguzunci golordi daim bordan geçerdi. garaçobanın, mesela melazgirt, binarlıh, muş, sene söylim, burayı herp-deyidiler. gismen, mesela bu garayazi terefinde herpdeyidi. gismen pasinnar, mesela, hasangale, pasinnar, sene söylim, o tereflerde herpdeyidi. yane bunnar, mesela, mesela bordan biz bu asgeri beyleçe gördüh. soramı, bu esger bordan oğraşirkene urusun önünde herpde, oğraşirken, arapstandan esger geldi boryа, arapstandan hama geldi buryа, asger geldi buraya dayandığı zamanda, son güzen geldi gavuşde burya çıhde. son güzün çıhde o asger burya. o asger çıhdi burya, bütün ayahlarında poten yoh. tahardi hökmet, potene atar. bir çift yemeni ayağında, hele, mesela, bagdat usuli, mesela, o terefen kisvesenden, mesela gelillər. her ne yapardıhsa imkan olmazdi. elbise geyemezdiler. soram buraya gelde dediler ki, un un beş gün herbe dayanır dayanmaz, un un beş gün içersinde gar yagdi; o da souhdan tökildi. yane o

sôùhnan mefoldi. bunnari bele gördüm ben. o asger sôùhnan bütün getdi. menvoldi. sorame, ġenem, en, mesela, bu bizim isdambol felen tereflerinin üşahları, onnar da dayanamadi bu erzürüm kimin, üşaġimin kimin. mesela sôùġa çoh. onar da çoh mehfoldular. en gene dayanan burada erzürüm uşağı, sivas, ezirgan, mesela bu muş, van, diyarbekir tereflerinden de çoh az./ ey yavu sesim düşmiş işde dā. sesim buğeden çıhir. sen al götür erzürümde söylet. ondan sorami sene söylim artıh. bunnar da bele burda yane mahfoldi getdiler. tam burada, üş, ike sene herb devam etdi. urusun ögünde, yane, ike sene herb davam etdi de, üjünce senē teşneevelen on üçünde artıh urus buralari bütün basdırdī. bu terefi aldi, ġaldi erzürüm. buranın milleti bütün ijret oldi, mācir oldi getdiler. biz getdih demah tam bu ġorçiya düşdüh. ġortu tarafında o gece bu ġortunun barmahsız kövündeydih, ġortunun barmahsız kövüne getdih biz. barmahsız kövünden ġahdıh barmahsız kövüne getdih. orada heber aldıh ki urus erzürümi de o gece basdi aldi. ama nasıl aldi: o ġarkabazar dağları mi deller, ne dağları deller oralara. bütün bu keçe ile top asker yendirdi aşşağe. orda aldi, bizem asger çekelde, erzürümi de teslim aldi. artıġ o günsi ele, sen söylim biz getdih, tah dersime geden dayandıh. soram dersim adamları bizem irelemeze kesmiye başladılar, dersimliler. onnar bizim irelimizi kesmiye başladi. mahacir, fekır, artıh ijret, asger, ordi... mesela var, biznin barabar, herkeş de var, ġaçir artıh; bozgunnuh düşmiş.// bütün asger ajlıhnan, çilpehlıhnan, sene söylim, şeylıhnan mahfoldi getdi. çünki millet ġalmadi.// yunannar felan izmire girdiler. geldi, mesela tah anġariya geden tayandılar.// bunnar burda herbe başlirken, o sıra buranın ordusunun başında, ġolordi ġumandari ġara kazim paşayidi. a, musdafa kemal paşa o terefdeyidi. ismet paşa, o da gine o terfdeyidi.// ermeniyi bisirtdiler, vurdular, ġırdılar, vurdu-

lar, ğarsiye ğeden götürdüler. burayi bele yesirlihnan aldılar, ajlihnar aldılar.// yunan herbinde, ğarakazım paşa, sene söylim, kemal paşa var, mısdafa kemal paşa var. soram ismet paşa var.// artıh burda tah, izmir boğazına ğeden, izmir denizine ğeden çıhdılar. ondan o yani da oni bülmem artıh./ isdediğin ğedeni.// efendim, bir tahım insannari damlara doldurmışdılar. ğorşuna dizmişdeler. bir tahım insannari başha yerlerde, mesela kövlüde, bu tekman teraflarında, böyög ahırlara doldurub, camışi mesela getirib, camışın üzerinde bütün ot yorğan bağlıp ğaz yağı töküp üsdüne, o damın içerisine sohmah. uhardan ğaz yağı töyhmah. bu çeşit eşler. ateş vermah. bele bele getmeşdi bi ğısım yerlerde.bir ğısım yerlerde, sene söylim, artıh ben ne bülim, olmiyan şeyler. bir ğısım yerlerde, soram götürüb ğurşuna düzmah. bir ğısım kövlere gidib, mesela, kövlerde şenniyh çoh, daha ğalmiş ya. onnari toplup, gel gidah mesela felan yerde yol yapılir; urus çekelmiş, biz ermene de, mesela türk birleşdih; bir tahımi ele götürmiş vurmışlar.// yalnız son gidişinde, dört yüz atlısi bu şeyden bu şüşet terefinden, artığ ordan bu şüşet terefinden, haci sayid aga deermişler, o adam güzel, yanş herb yapmiş, bu ermeniyi, şügarddan, mesela bu dağ eteginden, sorami püsgürtmüş, çıhartmış tah burya, bunnasın şeyine ğeden aşırmış. artığ o sıra, dörtyüz atlısi gelmiş ambu kövden geşmiş.// bahar ki, bunnarın kövün içerisinde şenniyh yoh ama, mesela bu tepelerin başında, bele bişeler, hanş tabş asger, ğılavuzuni annallar, görikir. bunnar durir düşüniller aha bu tayalığın düzünde. deyerler kş, biz bu köve ğarışmadan geçah.// en eyisini biz bu köve ğarışmadan geçah. neyise, bu köve ğarışmadan, sene söylim, anele üs terafdan vurullar, geçeller. geçer gideller. buranın şennigi de işde ele ğurbulir./ ehn. teyfoyi da aşşağıda ali beyin komuna götürmişdeler, orda ahırda vurmışdılar. oni da orda vurmışdılar, cet./ efendim,

KAYIT: 3.13; K.3-1; 0053-0193

DERLEME: 14 043 02
YERİ : HİNİS ilçesi
TAŞBULAK köyü
KONUŞAN: Hulki FELEKOĞLU
KONU : Köyün durumu

şimdi bu köy aldığe vahıt ben küçüyhdüm./ benim adım hulki. soyesmem felekoğli. doğğuz yüz otuz üşli./ bu köye aldığe vahıt çocuhdum. benem eyi fikreme gelmer. burada heç yapi mapi yohmuş. yapeyi sonunda yapmeşlar. lütfe ağagilden almışlar. aldığe tarihde, o vahıt köy krokisene böyög çezmeşler. dönüm az. yüz dönümlüğ, ike pare almışlar. yalnız hüdüt sabet. oğuzveren üsde, şükre ağa çayıri, su, ağmas suyi var. ağmasdan gelen su. bir de tirkiş yoli. bu hudutdan ağlmışlar. komsiyon girince hududi dinnemedi. dedi, geneş clarah alınmeşder; dedi, yüz dönümnüyh bir yerenez vardır; alıp aradan çıh di. aldıgi vahıt, üş ğardaş almış. birleşikmeş. şimdi de biz olmışıh on beş hane. babalarımızdan ayrılmışıh. ortah hane olmuşuh. ortahdan hareç. beş oğul bunun var; emim kotan ağanin. beş de babamın ke var. hep ayre. beş de, alti de emim çevüş, emim çevüş ağanın var. ney ediyor? on alti hane. on alti haneye ayrılmişig. şindi elimizde bir yüz dönümlüğ, vesselam yane, yalan olmasa dc cüz dönum yerimiz var. ey neyinen idare edeceyig bülmiyoruz?/ tahsim etmedi bize, beyefende. reca etdig, israr etdig, dedig, bizim yarıcılarımız var, bu yarıcılara ver, bize verme de gene, az çoh itiraz etdig. çoh dileyhcelerimiz var, çoh muracaatlarımız var; bir çare bulamadıh./ igirmi bin lira parem getdi, fayde yoh./ ğadasdıro, şimdi bu hudutdan cizgeye, ğadasdıro, bizem köy, buradaki ğadasdıro, köyümüzde yerleşen, bize krokiye çevürde, yelpiz ğadasdırosi onnara çevürde./ davali olarah , munazali u duruyor orda./ ayni arazidir işde. a/ni arazi./ yedi yüz tene tertipdir, mahkemededir./ keşif geldi. hakim geldi, burda zerar ziyan testip etdi. yetmiş, yüz deyel.

yetmiş, yetmiş üç bindir, nedir? zerar ziyan. mahkeme de davam ediyor.// bu kevş edileceg. sulh edileceg. ona göre zerar ziyan, ə, o vahıt, vijdani hakime ginet galarah almışdır. cenabi hag, eyer biz burda dört süri malımızi gaybetdig. babalarımızile getdig, geldih, aldih, burada mehvolduh. valla, mehvolduğumuza dair de şimdi arazi de elimizde yoh ki, çiftcilig yapah.// o vahıt bu memleketde biz süri toplarken kimse yohdi. ondan sora biz bu hala düşduh. komsiyon boynumuza bindi. bu köyi şikayat etdi. o köy şikayat etdi. bizi maldan da etdiler; şindi arazi da yoh. o da elimizi atdıh bahdıh daa tikennen ne yapacağah?/ ziratçelih yapareh. işde sermayeyi de verdih, araziyi de verdih. ellerimizden aldi hükümet./ o vahıt, aldığımız vahıt, herkes, herkes vergiden gorharah... küroki doğrudur. tapu dayresinde, her yerinde kıroki doğri; oğuzveren sırti diyor, sırt belli; tirkiş yoli diyor, belli; ağmas suyi, beli; şükri ağa çayıri beli. hep hudut bir. dönüme gelince komsiyon basdi. dedi, ben bilmiyorum dedi. alıp alırıa. aldi verdi avruslara. bir yanını da ner'a olarah yelpize tevzg etmiş. biz de, yelpizlilerinen, gadasdıroyunan... biz gadasdıro getirdig bize ölçdi. kadasdıro, yelpizin kadasdıroları da onnara ölçdi. öyle munazali galmiş. şimdi onnar otariyollar. biz bir sene ekdig, mali burahdılar, yçdi. yüz teneke bugdamız da gerab etdiler./-toğume atdem ha-/ daha bu millet de bahdi ki, daha bizde, toğum da daha biçileceğdi. bu millet de galdi. daha yanımızdaki yarıcıların da bahdg, biz on beş hane, biz idare etmirih. onnar da garlerene terk etdg. izmir, isdambol, adana, her yerde, ayda üç yüz lira, dört yüz lira alırsa, yarısını çolh çocuğuna gönderebüldi gönderdi. gönderemedi.../ ben türkg, türkg nerde bülirem?

KAYIT: B.16; K.A-1; 0508-0624 DERLEME: 14 Ocak 02
YERİ : HINIS ilçesi
OVAÇEVİRME köyü
KONUŞAN: Karen DEMİRCİ
KONU : Köyün durumu

/ otuz bir sene./ niye görmedıh./ fayda gördu da, adını eşitduh zireetcimiz var. daha ne goreg./ niye görmedıh? şeyde, hayvannari dayrede bağlamısuz da, duvarda. heveslenirun. daha ne görah? görme sorersız./ gusura galmayın da, mısdafa zeren millet vekileyken, oni esge dava vekeleloğe yapardo erzürümde. bo, halh partese ehdedara düşmeden o,,şeyede. dava vekeleydi. soradan millet vekele olde. geldi burda, bu köye geldi. gelduh neyese tohalaşduh. o könyesene tahdem etde. efendim, işde, erzürüm millet vekele mısdafa zeren. dedim, evet, çohdan bülürüm; erzürümli deva vekili mısdafa zerenedin; şindi oldun millet vekele./ ne olur olsun. yoğ efendim o şey. o hç hç canım. bey, sus sen mubareyh, oni kimse bülmez de sen bülürsün. oni neye dutde keyf eçen?/ nasısız dedi, kövüzden razı mısınız? dedim, evet, kövümüzden razıyığ; içi seni yagdi, dışı da sizi bu kovun. allan allah. o da gnele bizem ao ridannarın üsdüne çıhmeş bele. çip de burda. niye yahu dedi. eşde, ben de esmeme ona tehdim etdim. ey çöv bilmesin hç? hç, dedim, ey çöv. verin rayi; millet vekili olur gidersiz dayeriye. zireatcılıh yapın, goyunculuh yapın, bunda para çohdur. neyinen yapaylar zireetculuge? hayvanınan yapaylar, yerile yapaylar. hane hiç guvvet yetmez, guduret yetmez. hayvancılığe,ellerime de bele etdim: hayvancıluh yapin, zireetculuh yapin. ama ba herefen öküze, goşum malına gudurete yet yetmer. yetmer me? efendem, hınısa tahomnuh cündereruh. un beş sene olde me? gaş senedur dayredeşen sen? un senedur burya geler. iki tene sede hınıs, hınıs, sanke merkeze dahel olmah sureteynen iki tene buğa yollaylar. niye, bu köylere ney emeş: ben yoh duracayam. ne za-

man benim ineyim, burya gelduğun bilecağam ke, götürim orada şey edim./ o sıra yoğude; fazla söyleme./ fazla söyleme, haşa bu cemetden dişqre, o sıra yoğedi./ her bir cendermiye bir araba! Güdüretez yetmez me? efende, bir araba alasız da dayiriye de, gele bu ziraetci, ziraetci, hükümetimiz ziraetciluğe üsgeltdüyhce, heş bişey yoğ arada. al al./ e ne olacah, gende keyfe keyf olsun da, ğoy ne zuhum eder etsin millet./ aha ğonşiler: ziraetim mükemmeldür araziyem. benim, ğonşiya kotannarım da var. yane şahsem ağlamerem. bülerem ki, hökümetden heş bişe isdemem. allaha şükür; allah neseb etmesen. feğet ğudüret yetmez. bizem çövde olan midara ziraetcıluh heş bir yerde yohdur./ ne verecah?/ ben, etmeyh mi ğazansun, müfetdiş bey, etmeyh mi ğazansun?/ e ziraetci, hayır, ziraetciyi hökümet una para versin de bize tesatluh dağıtsun demiruh biz. gelsin önem vesin; efendim buni yapasan./ ney etsin. iki direkdör, direkdör vesin./ daş atmeram. benem bagım sen deyel me bey? şey etme, tehder etme. ben sene ağlanam, sen de yerine, nele merkezene ağla. durduramasın gerene bey./ bah annadım. o bir, sehse, şehes işde söylemeruh canım. şahıs senem hoş orda babanan şeyi yoh. bu hökümetin şeyile./ şey, vale o güni gelde, dedim de, suye sordum. amburda yendi amburya. yede, o su na oler orda? e su na oler, aher dedem. e ne olacah? bennem ne olacah, dedem, siz düşünmersiz? şe, bir senedur ahir. kövle motor. ismaalınan, dedem, vekalete yaziram, millet vekellerine. benden sorer ke, ismaalene gelde me o güni? ve ğaymağamnan gelmeş meyem, mahandisimişler, ben tanımeram. şindi diyim ki tanirdim de, şey etduğm yoh. ğaymağam bele sordi. dedim ke, mahandis alır iki bin lira, dş bin lira para, harcirahısından mädş, efendim. gerenden ismaalına geldi me gelmede mesin sorğlar. ben annamam, bu mebelız günahız, bah ğaç adamsız, boynuma bele. aho ha ha ebdi gildi ğoymaram. dedi, gerен dayi, adını da öyren-

di, şey./ bu sever, dedi, bunnar mahandis. dedim, mahandes olsun, ğaymağam bey. bunnara birer tövur nokumat para verer, gelsen bahsın ne hala gelmeş, ne hala gelmemeş, ne lüzum görünür bundan. hükümet dedim, şeyi, çövli ve üş dört para çöve de bunun isdifasi olur. bir dinamo ğoysunnar, bir, icab eden bi işi yapsınnar. bizim bundan sona çövli ğudüretimiz yetmez. ğuvvetem yetmez. vale bey o güne burda suye sorduğuna bele dedim, hama uslup getde tehsiye oturde. tehsese de suyun başında ğalmeş. candarmanın şeyine binmeş, cipe. dur dedim, vale bey, nere gidersin? o gizle deyel, burda, bütün millet burdayede. yane kimse olmaz da dersen ke, adam, ğeren düzdürdi. aç şo hepenge, aç! şüfere dedim, eyle cipe!/ ben asğerluhda ders oğurdum, toprağlar tökülürde; derde ke, şe, baban bülür./ nüreddin bey bülür. toprağlar tökülürdi, undan sora derdiler, yavu sesinnen bütün şe ğovuşun toprağlarını tökirsen. bizem tortum zadelerden şahen beyen torune benem asğer arğadaşım nureddin bey var, onun oğle./ undan sora dedim, vali bey dedim, ancumonde, ancumen reyisisin dedim; bir vilayeten reyisisen, hem de artulamadan ancumen reyisisin. hele bir o defderi bir yoğla ğacumen toplandugę sıra. yoğla da, bağ ke, bu çevürme nemene ğirika bir, dedim, avdalan çövi var, on hanadur dağun başında. o köv bizem kövden ğıymetlidür dedim. iki yüz hanelug çevürme. evet, meyhdebe bahça yapmişuğ, güzel görener bizen köv. buraye, ğaymağam, su buraya vurdi da, buran ğaymağame, vurgune ğoşduğ, masalare dedüne atduğ. haşa, yalan söz söylemem bele kertikili. onun dedüne de isğemliyeleri ğoyduğ ki, suyi geşdi buraye. elendim, undan sora geldiler, o, ğanal yapdureyler, ğanal aşdureyler, şu gdeyler bu gdeyler. gözleyler, neye gözleyler? çevürmeden ne beyilereğz. çevürmenen dört dene yeşerta ağace var. para yoğ ke gebüre bizen şey, ğoymuza soğa da, onun üzerinde olan kertmusedur, nedur, gele de işe bağasız. hane görere, hane

ğanallar?/ her bişe ehdiyacımız var. bizem möfetdiş bey, güzel sesimizi ne ğeder bağırersağ eşetmerler; ne yapsın o da./ - mö-ğgem bağır, bu sesin başha yerde de dinnenacāh; gevşeyh ğonuşersēn bugön; gönüsüz ğonuşersēn neyise? -/ gönüsüz deyel; hepse hemşehrelerem, birez çoh şey etmerem./ adım, tortumun ahpüsor kövünden, molla oğullarından hace veysel oğle ğerene demerce. efendem, üc cüz iğirme doğumleyem, efendem. elle yede yaşındayem./ hayır efendem, gidemezih./ tebdel teğdere bözer. ğonşeler bülürler, ne bülem işde./ efendem, diraktör bizem köve bir niyet ediryh. çoğ işlere, bennem çölez olacah oğlum bahca yapde, seledden efende bülür. vallahe benem bir teyh daridünyada oğlum varede, olmer, ğezayele mahçum olde. şindi ben nasılısam, çoh çövün ağase bene cüler. ordan mahmıt bey var, oradan başlade, bir ğaç erhadaşdan, ğerenin araziyesi var, vahdi var diyirler. ğudüret götüremiruh; bahciya olmir imkan bulameram ki, bahcayi bir hala geterem. ambah, ama hökümetten gelep de bir memer arhadaşın gezip de, yane sefa edip de, bura heğiği bir zireğt olur, bir yahışıynda yer olduğuna; havuz yapmışım ben. şindi de borca düşdüm, bah könleyhle gezeyrem erende. ğudüretim yetmir. na yapalım. borcunan, biz meccanen para isdemeyruh. kövümüz hep ğlo. bir direktör yoh bizem kövde. /ane heğiğe alma ğüvvetemez yoh./ aşşağe memleketlerde var./ apartumannari söker teyhrer yapayler. teyhrer şeni bani ğdeyler. ğmisal heş yer sulama harhlarine çıhardameyruh ke, ahn bizem kövde çoh sulama harhlarine ğuduret yetip de çıhardup, andan sora araziyemizi suvarmiya bir heç şeyemez yoh./ bahçeye ehdeyacımız var, her bişeye, yane biz çalışıruh, durmazuh ama ke, ne yapalım./ canım, uni alameruh, zaten vermiller. yeter unmari...// (0771-0791). benim asgerluğun, üçüncü ordi, dokuzuncu ğolordu nadir taburunun üç numroli ğıralçağah nadir tabarunun ağır makineli tabarında veysel oğlu ğeren

tortum. birinci tüfeyh ğumandariyim efendim. tüvengim: ben tüveng ğumandariyin. tüvengin şerisinde otururum. ike numara tüvengin sağ terafında otarur. şeridin ğayışli ğısmını sağdan sola doğre verür. sol eliminen şeridin ğayışli ğısmını, sol elimi-
5 nen dutar, menevele ğoluni bir defe yıhmamda teyh teyh çekerem. ikence yıhmamda ayne veziyet, üçünce yıhmamda altdan şeritden fişeğ alacah dırnah bir fişeğ alur, namli isdihametine ikinci fişeğe yan yatanda, üçünce fişeğ fişeğ yolunda. sanduh ğapağuna bağle olan menevele ğoli, bir.../ ağır makenele tufeynen ğaş tür-
0 lç ateşğ olur. ike türle ateşğ olur. nedür? birence ateşe bi.// bize dohuzunce ğolordi ğumandari saleh paşa geler. gelduğe zeman tüveyh ğumandari ğıssa, tüveyh ğumandari dede, düşmanın ağır makenele tüvege çadır tepenin solundan ateş edeyor. dede, şu düşmanın ağır makenele tüvengene ateşene susdur bakalım diyince, ben ğumanda verdim: birinci tufeğ, tufeğ ender, nişan vazeyete çekerek düşmanın ağır makenele tüvenge çadır tepenin solunda. nişan vazeyete çekerek nuhda ateş çet!/ nişangah bin yüz. süreyhle ateş ğumandare ver. verdugum zaman bir ferem aldug ondan sora...

KAYIT: B.18; K.A-1; 0624-0670

DERLEME: 14 Ocak 03
YERİ : HINIS ilçesi
OVAÇEVİRME köyü
KONUŞAN: Necmettin ULUSU
KONU : Geçim sıkıntısı

şey yolliyadi burya da, biz de idare ederdik. otuz partlığ otum vardi. şinde un un eke araba ot bene gelde yığıldi. e el biçir, el götürür. ya yiyibbiçi olaydi biçdirirdik. nasiheti hikmet görerdi, hem biz görerdik. öküzüm yoh çifd edim. tarlam var, öküzüm yoh. pangа bize verer, evendime söylim, bin lira. benim borcum var; ğeyri bin lira bene. yüz elli lira fazla. e ben yüz elli lirana öküz me alem, tohum me alem, e ben ne yapem. çoluh çocuğa zahra me alem. vallah bele avuş zahra da eyhmemeşim./ nejmedin ulusu./ de cüz igirme./ evet./ evet, ovaçevirmenin yerlisiyim./ var evet./ böyög bir oğlum varıdi su yolunda. onun bir mafiyeti bene yoh; zeruri de yoh. ey şindi evde yetişmiş bir kız çocuğum var, bi de bir buğetden bir oğlum var. ben de iki ayahdan da sağat; idarem de yohdur./ ayaklarım, cephana götürdüm./ cephane götürdüh ermenice. efendim bun, demah igirme ike yaşındadım, şöbe binbaşısı bene gönderdirdi. yoh, girh yaşında, o seneden berk./ tabiyelerde kaldık; ayaklarımız dondi. cephanayi o sırayınan götürdüm, kolordiya teslim etdim. geldim angarada oturaşdım. bene bişe vermediler. egor geldese de şöbe binbaşe ne başga bi adam yedi. bene beş kuruş vermediler. bah, gonşular hep büler. vallaha dilençeyorum, bişe de vermiyollar./ ben, efendim, ben burya, ik... girh seneden beli burdayım./ ytduz. ben de un beş sene de sizden evel burdayım./ girh beş senedir ben burdayım./ hınıs-dan./ evet, hınısın içinden geldim. burda erazileriniz vardi.geldih, babandan ayırlandım geldim burya. burda da işde, bir, iki dö seneo kaldım. bene göbe binbaşısı cebri olarah cephana yürütdi. cephane vurdu... ötürdüh ... fırtınaya tu-

bulduh, üş gün üş gece. orda ayahlarımi dondurdum. gine o hälnan cephanlyi götürüp şoyo toslim etdim, gorordiya. her ne getdor o iresdım, bişe bene vermediler. şöbe binbaşımız da bayram beg; bizi güdderen. yoser olmadı da.../ idarem, gine gonşular birez bişe yardım edir; edir, qbmir. allah razi olsun gonşulardan. olacah ke onnar da vere. olmadi, gendine idare etmese bene nerden verir. gine allah razi olsun gonşulardan./ zülküf ulusu./ -şüfer şüfer, memur deyil. tanımasan.-/ evet, o da sate heş bene bahmir. / bülmirem yeddi yüz lira me ne alir maaş./ heç hele, aha diya, hepsi burdadır. bene ne yardımi var. baharın getdim, işde bu esge çaketnen bir olli lira para verdi. ahn bene yardımi de odur. vermiller ne yapim?/ bugün genş çocuhlar bizi saten heş baba bülmeller.

KAYIT: B.18; K.A-1; 0691-0/21 DERLEME: 14 062 05
YERİ : HINIS ilçesi
OVAÇEVİRME köyü
KONUŞAN: Tansin Yıldız
KONU : Gözlerinin kör oluşu.

adım tahsin./ iyit./ tortumun ahsı kövündən./ burdan alti sənədir./ evet; ovaçevürmede durerem./ cözlerem, hasdelendem. baş arğısından. undan sora bir hafda yatdım yüzüğüyli, cözlereme açıp bahamadım. undan sora cözlereme aşdım ke, perde enməş. dohdora çetdim. dedi ke, taze emeliyet olmaz, cet üş sene sora cel. zəkə sevüm var erzurumda. üş sene sora çetdem celdem, ilaş verdi; kırt tene heb verdə; damla verdə. dedə, bu damlalare damlat cözleren; perdeye ğalırmaşdursun, ğırt gün sora gel açem. ğırt gün sora çetdim; üç ay sora cel açem. üç ay sora çetdem ike sene sora cel açem. ike sene sora çetdem, aşmadə. dedem, yaz ankariya cidəcəğm. yazmadə da. cidersen cet dedə. dedem, nayer, sen bene ne münasebet səciz seneder beyhlederşen? niye aşmadın? şindi yaz, cidəcəğem. yazmiram dedə. cidersen çet ankariya. ankariya da çetdim. numune hasdanesinde mayane oldum. lumune hasdanesinin dohduri baş tabib dedə ke, ilaş vermiş cözlerən tamamiynan bozmişlər. undan sora bakanniğa çetdəm. bakanniğda çene ayne şey söyledə kə, cel seni mayane yapdıraq. dedim, yapdur. cönderdiler onnar da, celduğ orya. unnar da söyledi ke, emeliyet ətsah cözlerin açamazuh. el vursah da ferasetə ğeybeder cezemezsen. undan sora bir daha təçral cerə celdem erzuruma./ şində heş boş cezərem./ umudum, yoh daa bir yerde evel allah. avrupada, avrupada şey söyledə. dohdor. isdambolda, kızılay derneyh dohdurə var. aşdi, burkiyede bənnüəmem ke, açalar dedə. yüz da o da bir dohdor ya çığar ya çıhmaz. avrupiya çetsen, avrupada açarlar dedə./ bayır, gidərəm kə! cendə şə/immən cidemem, ğuvvetəmənən; devlet ğuvvetə olsa cidərəm./ sordum. sordum ad cönderəcərler. torpəl

yoh. devletinçese tecrübel olıcah ke./ açа, yoğusa yoh./ hayır, memnûn değelem devletden./ rayımı, heş birine vermiyeceğam./ bu sefer me? yeni türkeyeye vereceğam. bu sefer de ele. halh partisi geşde, heş bir menfaet cösdermedi bene. adalet çeşde bir menfat çösmede. bi de hele yeni türkiyeye vereceğam bağim o ne yapacah?/ türçe ben ele me söyledez? ben söyleyemem. ben türçe bilmem.

/ evet, biz niye geldığ? ermene; ğırh senedir birbirimize vurdıh revanda. ravanda. sora efendeme söyleyem bizem ceberhanemez tükende. biz ğaldıh. bir ğaş tene atlemez gece geldiler bu melmekete çıhdelar, türkeyoye. efendime söylem ber kirğe ceğer emirsez geldi./ bizem emğeri./ he, gendi başına geldi; beze yardımce olarah./ hepenemez berlikde yedde yüz hane, sekkez yüz hane, biz birlekde hepe ğahdıh. ğahdıh geldıh ğarakösëyë. o zaman ğarakelese derdeler. orda ëfel çadır ğurduh. çadırlarımız varedë. bir zaman orda ğaldıh. ğetdeler erzurumda möracat etdeler./ hökumata möracat etdez. hökumat, atatürk emer verdë kë, bu muhacirler, revan muhacerlerë, gelmişler, serbes, nere begenerse getsener./ orda hoşudi baba./ he valla./ he, o erazi çohudi./ he, baze biçe almërdë. efendime söyleyim, burda bizdë almadë, daha bizë elë etdë kë, bizë sağdë, daha vallā./ malë aldë, mal paramë bizdë aldë. davar parasë bizdë aldë. yol parasë hir sana on beş lira ağırmë lira /ol parasë alirdi./ orda yohudi./ urusıdi./ niğëlov, he./ ey ne ğalmadë, çekeldë. gendë içerësende ikë tayfe oldë. bir oldë ğazah, bir de oldë balşevek; birbirine vurdular. balşevek ğazağı alt etdi./ he, biz açıhda ğaldıh. biz de ğaşdıh bu terefde geldih./ biz, silehemez varidë; boludi./ o silehlerë hepi bizem, bizem körtlerde. onnar da çete reyesë olmuşdëlar. he bizem kürtlerde./ he, urusun emvarë bize ğaldë. onnara da ğaldı. bize dağıtdılar. böyüşler bize dağıtdılar./ he. bu köve? geldıh tekmanda durduh bir zaman./ hillide./ he, kille kövünde./ hepë dağıldë./ bazisi gohara getdi, bazisë pasende ğaldı. bazisë ğle geldi ğermeyanije ğaldi. onsilaride burda ğaldë. geldi burda yer-

leşdeler./ burya biz geldıh, efendime söylim, ãbu degirman yohdır, deyirmanda yuhare, orda çadır ğurduh. annadın me? orda çadır ğurduh, efendime söylem, getdıh, hınmsda möracat etdıh. bu kövde de başğa evler varıde./ heyir, o da mahacirler, bu ravan mahacirleri. çıhmer. göveldeyhde gelmeşde, bölmem neryе, bоrya gelmeşdeler. ejde biz getdıh möracat etdıh. emëremez varıde bizem elemezde. işde, yüzbaşe çıhde gelde, ğaymağam gelde, onnarı çıhartdi bize yerleşderde./ onar da ravan mähaciriydi. göveneeyhde ğalirdilar; ğeraçobanda ğalirdi; gelmeşdeler burya, yerlere birahmışde, burya gelmişdiler. onnar bir daha teyhrar gere getdeler./ hë, bizde evel gelmeşder onar, hep. gelmeşde, göveneeyhde, ğeraçobanda ğalmeşdelar./ sorada gelmeşler burda begenmeş./ igerme varıde cänım. ya ne söylesin a?/ yä!/ hepi gelde, hepe gelde./ e ele cömert geldıh./ yoh yoh yoh! hepe serbes geldeh./ tebe bunarın ke, he, azıde./ e şinde gene ey zerarsız./ ey babam, vallahe, zenğenmeğe dersin, biz şindig fuhare; bunnarda da fuhare. bizde de fuğareler vardır, yerlilerde de vardır. onnardan da çoğu vardır./ he, varıdı, davarı da varıdı, malı da varıdı, atı da varıdı./ ey yerlilerde de ey, revan mahacirlerde de ey./ onnarın da, bortamların ki vardır ey./ benim adın ehmed./ böyüggöl./ aga./ üc cuz on yeddiliyim./ revan./ doğum yere revandır./ benem vardır; soğğaz nufusum var./ ben o zaman, ben geldem on beş yaşında, on yedde yaşında vardım. he burya geldem./ burda valla vardır, ellä atmeş dönum varede./ çayır da varıdı, turla da varıdı. valla şimdi elimde heş bişe de ğalmade./ ben fuhare oldum; hepe satdım yedem./ e valla, ben ne bülem, malımız çıhde. şinde okıtı de yohdur çiftlig yapem./ valla, ama çobannıyınan./ e ne var, bazi defa edir, bazi defa etmir./ ë valla ne bülem? ele bubam.

KAYIT: B.18; K.A-1; 0910-0927

DERLEME: 14 06) 01
YERİ : HINIS ilçesi
BELLİTAŞ köyü
KONUŞAN: İshak YILDIRIM
KONU : Geçim durumu

820

doğum tarehem, adım, selim oğli isağ yıldırım. doğum tarehem üç yüz igirmi./ eet. esaz doğum yerim de buradır; haramę köye./ bu tükane ben sekez seneder aşmeşam./ reşberleğ yapardım./ ey gine reşberliğ yapiram. reşberligim gine vardır./ e, tükanın ticaretę ne? tükan işde görünir. görünen tükanın ticaretę bellidir; satdığım tütündür. işde bir işme tütünüm galir bene, bir kilo da şeker galir, oni da yiyirem, çoluh çocugumunan işde idare edirem. / beş on god ekiriğ. çalışan da gendim; emele tuter çalışdıriram. oğlum var, esgerder. bir oğlum var, esger. bir oğlum da var, benden ayrę. işde ben gendi gendime, birez parayınan eyhdirirem, bişę edirem. undan sora bunnan da oğraşir idare edirem./ hayır, babandan galan eraziyi hep komsiyon dağıtdi getdi./ tapısi azıdı. varıdı dy dönüm, bir dönüm, iki dönüm, böle. o dönüme göre şę etdi. zaten varıallıydı. ey hah sahabi olamedih. toprah komsiyoni dağıtdi onnari bize. tekrar abışer dönüm erazi verdi bize./ oğlumun da birine verdi, birine vermedi./ birinen yaşi küçügdę, vermedę ona. obirine de verdi. onnar da benim gadar erazi aldılar./ ayrıdır, evet.

DERLEME: 14 05[illegible]
YERİ : HINIS ilçesi
BELLITAŞ köyü
KONUŞAN: Ali TAŞTAN
KONU : Köy işleri

selam aleyküm./ bez reşber adamız. biz ticaretçeyiz./ ağa deyelem gardaş./ ağalığ ne demeyhder?/ soruma cevap ver./ kelimeyi söylüyosun. kelimenin manasi nedir? ağalığ ne demeyhdir?/ ağalığ, fahır fuhare yardım etmeg./ kime etmişen? beş kismeye etmemişem./ ağalığ memlekotde yohdur./ yohdur. aşa odur ki, mertlig yapa, yardım ede, milletine memleketine mefaati ola./ benem olar, ben kemden ticaretçeyiz./ yankem ben devletden menfaatim olar. gurya burya, borsaya para veriyorum./ goyunum bu yıl yohdur.// şindi sen oni buni barağ. siz devletce bize bir yaylacik, bir yer vermeg varsa, beng şey etmegde ne mana; beng, neder bunu gesge, deyşeder. teşvibe butmağda ne mana! yardım, devletce bir yardım bize yapacek gesse, şapmeyeceg aşşez?/ sen derdene neye soriyorsun./ anlamadığ/ şindi derdim şudur: bize ilk defe olarağ mala, malarımız, getirer. siz bunğ gola, hangğ şeye mensupsuz?/ ziraatçisiz. hayvanlığ sizğn şeye ne malumatınız olabilir. mesela bu veterinar işlerine?/ şimdğ getirdiz bir hayvanımızı kesdiz, bacaklarında torpağ vardır. bu torpağın bu bacaklarına ne sebeb bir şey ayaklarını şerlere sürüyor. şerlerde otlağ bağ yoğdur. o zaman torpaklardan bacaklara gidiyor. kesşen bir mal, teşşbeğ başet. benim bir malımı getirin kesin; paramız pulsuz. bu pulun bacaklarında torpağ vardır. bu bir. yanğ siz ilk olarağ, bu köye maraya isdemez. mesela dağlarda var, boş şerler de var. araştığ, netice daha malumatlıdır. ondan sora ziraetlerinize gelince, ziraetlerimiz, gır şerleriniz vardır. bu gır şerlere su bavarlamaz. su veriğ, su suvarılmaz. sora tarlalarımıza gübre veremeğ. onun sora yanğ devletce bir

yardım./ parasız deyildir. parayımen. devlet messesesi babası-
nın male deyelder. o da millet maleder. biz parayele isdeyoruz.
yane yardeme parayile isdeyoruz. parasız isdemeyoruz. çalışace-
yez. mesela bir sonelig, ve yahut albe sonelig, bir yıl dönümi
// dahelende parasine alsın.// mesela düze çangalara borçlanillar,
bazi tohum parolarına borçlanillar. bu kibe şeler vardır./ ya-
vu, yayla, mera ne demeg?// ale taşdan./ de cüz gib ber doğum-
le./ revan mecireyem, ama burada doğmuşam./